

KÜNHÜ'L-AHBÂR

3. RÜKÛN

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

3. Cilt

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 169

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 24

Kitabın Adı : KÜNHÜ'L-AHBÂR

Müellifi : Gelibolulu Mustafa Âli (ö. 1008/1600)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Yayına Hazırlayan : Doç. Dr. Suat Donuk
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi

Editör : Prof. Dr. Derya Örs

Son Okuma : Dr. Göker İnan, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine Nr. 1358
Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hamidiye Nr. 913
Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmalar, Nr. Tarih-i Türkî 423

Kapak Görseli : Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nusretnâme* adlı eserinde
yer alan bir tasviri, TSMK, Hazine, 1365, vr. 36*

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet-İstanbul
Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2021

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Gelibolulu Mustafa Âli
Künhü'l-Abbâr, 3. Rükün

1. Tarih, 2. İslam Tarihi, 3. Tolunoğulları, 4. Fâtımîler, 5. Eyyûbîler, 6. Memlûkler,
7. Emevîler, 8. Abbâsîler

ISBN: 978-975-17-4733-4 (Takım) / 978-975-17-5008-2 (3. Cilt)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

KÜNHÜ'L-AHBÂR

(3. RÜKÜN)

(TENKİTLİ METİN)

3. CİLT

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

(ö. 1600)

Hazırlayan
Suat Donuk

Editör
Derya Örs

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buharâ'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceк değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR	23
DUALAR VE KALIPLAŞMIŞ İBARELER CETVELİ	26
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	27
TENKİTLİ METİN	29
KÜNHÜ'L-AHBÂR	31
AHVÂL-İ TOLUNİYÂN VE ĞAYRUHUM	31
Faşl Der-beyân-ı Ahvâl-i Töluniyân ve Ğayruhum mine's-Selâtin	31
Aḥmed bin Tölun	31
Eyâlet-i Ebü'l-ceşḥ Ḥumâreveyh	32
Ḥükümet-i Şeybân Ahmed bin Tölun	36
Ḥikâyet	36
Tuğc bin Cuf bin Yeltegin bin Fûrân bin Ḥâḳân	37
Ebü'l-Ḳâsım Ünüçür Maḥmüd	38
Kâfûr el-İḥşîdî	38
Ebü'l-Fevâris Aḥmed bin 'Alî bin Muḥammed el-İḥşîd	41
FAŞL FÎ BEYÂN-I ḤULEFÂ-YI FÂTİMİYYİN	41
Ebü'l-Ḳâsım Nizâr Kâ'im-bi-emri'llâh	43
Manşûr-bi'llâh Emîr İsmâ'îl	43
Ebü Temîm Mu'iz-li-dîni'llâh Me'ad	44
Ḥilâfet-i 'Azîz-bi'llâh Ebü Manşûr Nizâr	48
Ḥilâfet-i Manşûr Ḥâkim-bi-emri'llâh	49
Ḥilâfet-i 'Alî ez-Zâhir-li-i'zâzi dîni'llâh	53
Ḥilâfet-i el-Mu'izz el-Müstaşır-bi'llâh	55
Ḥilâfet-i Müsta'li-bi'llâh Ebü'l-Ḳâsım Aḥmed	58
Ḥilâfet-i el-Âmir-bi-aḥkâmi'llâh Ebü 'Alî Manşûr	59
Ḥilâfet-i el-Ḥâfîz-li-dîni'llâh 'Abdü'l-Mecîd bin Muḥammed	
bin Müstaşır	60
Ḥilâfet-i Zâfir-bi-emri'llâh Ebü Manşûr İsmâ'îl	62
Ḥilâfet-i Ebü'l-Ḳâsım 'Îsâ el-Fâ'iz-bi-naşri'llâh	63
Ḥilâfet-i 'Âdîd-li-dîni'llâh Ebü Muḥammed 'Abdu'llâh	64

Fİ BEYĀNİ'Ŧ-ŦABAĶATİ'S-SELĀTİNİ'L-EYYŪBİYYE	67
Emāret-i Melik Şalāḩu'd-dīn Ebū'l-Muzaffer Yūsuf bin	
Necmü'd-dīn Ebū'ş-Şükr Eyyüb bin Şādī	68
Salṭanat-ı el-Melikü'l-'Azīz 'Oşmān	71
Salṭanat-ı el-Melikü'l-Manşūr Nāşıru'd-dīn Muḩammed	72
Salṭanat-ı el-Efḩal 'Alī	73
Melik 'Ādil Ebū Bekr Muḩammed bin Eyyüb	74
Salṭanat-ı Melikü'l-'Ādili'ş-şagīr Seyfü'd-dīn Ebū Bekr	78
Salṭanat-ı Melik Şāliḩ Necmü'd-dīn Eyyüb Ebū'l-fütüḩ	79
Salṭanat-ı Tūrānşāḩ bin Şāliḩ Necmü'd-dīn Eyyüb	83
Salṭanat-ı el-Melike Necmü'd-dīn Şeceretü'd-dür Ümm-i ḩalīl	84
ŦABAĶA-İ SELĀTİN-İ ETRĀĶ	85
Evvelühüm Melikü'l-Mu'iz Aybeg	85
Salṭanat-ı Manşūr Nūru'd-dīn 'Alī	86
Emāret-i Melik Muzaffer Ḷuṭuz	86
Emāret-i Melikü'z-Zāḩir Rüknü'd-dīn Baybarsü'ş-Şāliḩī	88
Salṭanat-ı Melikü's-Sa'īd Berke ḩān	90
Salṭanat-ı Melik 'Ādil Sülemiş	91
Emāret-i Ebū'l-Me'ālī Seyfü'd-dīn Ḷalavun-ı Şāliḩī	91
Emāret-i Melik Eşref Şalāḩu'd-dīn ḩalīl	92
Emāret-i Melikü'n-Nāşır Muḩammed bin Ḷalavun	93
Emāret-i Melikü'l-'Ādil KetboĶa bin Zeynü'd-dīn	93
Emāret-i Melikü'l-Manşūr Lāçīn	94
Emāret-i Melik Nāşır Muḩammed bin Ḷalavun (Şāniyen)	94
Emāret-i Melik Manşūr Baybars-ı Çāşnī-gīr	95
Emāret-i Melikü'n-Nāşır Muḩammed (Şālişen)	95
Emāret-i Ebū Bekr bin Melikü'n-Nāşır	96
Emāret-i Melikü'l-Eşref 'Alā'ü'd-dīn Küçük bin Nāşır	
Muḩammed bin Ḷalavun	97
Emāret-i Melikü'n-Nāşır Aḩmed bin Melikü'n-Nāşır	
Muḩammed	97
Emāret-i Melik Şāliḩ 'İmādü'd-dīn İsmā'īl	98
Emāret-i Melik Kāmīl Seyfü'd-dīn Şa'bān	98
Emāret-i Melik Muzaffer Zeynü'd-dīn ḩāccī	98

Emâret-i Melik Nâşiru'd-dîn Ebü'l-Me'âlî Hasan bin Muhammed	99
Emâret-i Melik Şâlih Şalâhu'd-dîn	99
Emâretü'l-Meliki'n-Nâşır Hasan bin Muhammed bin Kılavun (Şâniyen)	100
Emâret-i Melikü'l-Manşür Şalâhu'd-dîn Muhammed bin Muzafferü'l-Hâccî	100
Emâretü'l-Meliki'l-Eşref Şa'ban bin Hüseyin bin el-Melikü'n- Nâşır Muhammed bin Kılavun	100
Emâretü'l-Meliki'l-Manşür 'Alâ'ü'd-dîn 'Alî bin Şa'bân	101
Emâretü'l-Meliki's-Şâlih Zeynü'd-dîn Hâccî	101
İBTİDÂ-YI DEVLET-İ ÜMERÂ-YI ÇERÂKİSE	102
Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'îd Berkük	102
Emâret-i Melikü'n-Nâşır Ebü's-sa'âdât Ferec bin Berkük (Evvelen)	105
Emâret-i Melikü'l-Manşür 'Abdü'l-'Azîz bin Berkük	105
Emâret-i Melikü'n-Nâşır (Şâniyen)	106
Hükümet-i Müsta'in-bi'llâh Ebü'l-Fazl-ı 'Abbâsî	107
AMMÂ KEYFİYYETÜ VÜCÜDİ'L-HULEFÂ'İ'L-'ABBÂ- SİYYE Fİ'L-MİŞR	107
Müsta'şim-bi'llâh	107
Emâret-i Melik Mü'eyyed Ebü'n-Naşr Şeyh Maḥmûdî	110
Emâret-i Melik Muzaffer Şihâbü'd-dîn Aḥmed	110
Emâret-i Melik Zâhir Ebü'l-feth Ṭaṭar	110
Emâret-i Melik Şâlih Muhammed bin Ṭaṭar	111
Emâret-i Melikü'l-Eşref Seyfü'd-dîn Ebü'n-Naşr Barsbay	111
Hükümet-i Melik 'Azîz Cemâlü'd-dîn Yûsuf bin Barsbay	112
Emâret-i Melikü'z-Zâhir Ebü Sa'îd Çakmak	112
Emâret-i Melik Manşür 'Osmân bin Çakmak	112
Emâret-i Melik Eşref İnal ez-Zâhirî	112
Emâret-i Melik Mü'eyyed Ebü'l-feth Aḥmed bin İnal	113
Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'îd Hoş-ḳadem	113
Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'îd Yelbay	113
Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'îd Temürboğa	113

Emāret-i Melik Hāyrbeg	113
Emāret-i Melik Eşref Ebü'n-Naşr Sultān Kayıtbay	113
Emāret-i Melik Muḥammedü'n-Nāşır	114
Emāret-i Melik Zāhir Kaşu	114
Emāret-i Melik Eşref Cānbolat	114
Emāret-i Melik 'Adil Tomanbay	114
Emāret-i Melik Eşref Kaşu Ğavrī	114
Emāret-i Tomanbay-ı Devādār	115
FAŞL DER-BEYĀN-I SALṬANAT-I MÜLŪK-İ BENİ	
ÜMEYYE	116
Evvelühüm Mu'aviye bin Ebi Süfyān Şahr bin Cerir bin	
Ümeyye bin 'Abdüşems bin 'Abdümenāf bin Kuşay el-Ķureyşī	116
Hilye	117
Ve min nevādir	126
Laṭife	131
Ammā evlādı	135
Emāret-i Yezid bin Mu'aviye	136
'Azimet-i Şāmiyān be-cihet-i taḥrib-i Mekke ve katl-i İbn	
Zübeyr	143
Hikāyet	145
Yezid'ün evlādı	150
Emāret-i Mu'aviye bin Yezid bin Mu'aviye	151
Emāret-i 'Abdu'llāh bin Zübeyr bin 'Avvām	154
Faşl fi hurūci'l-Muḥtārī's-Şekāfi ve'l-kezzāb	155
Faşl fi hurūci Süleymān bin Şurad ve Muḥtār	157
Ammā keyfiyyet-i katl-i Muḥtār	161
Harb-ı 'Aynüverde	163
Vākı'āt ki der-miyān-ı İbn Zübeyr veMuḥammed bin	
Hanefiyye zāhir şüde	172
Küşte şüden-i 'Abdu'llāh bin Zübeyr be-tiğ-i sitem-i	
Haccāc bin Yūsuf der-Harem-i Muḥterem	174
Hikāyet	177
Emāret-i Mervān bin Hākem	179
Ammā sebab-i vefāt-ı Mervān	182

Emāret-i ‘Abdü’l-Melik bin Mervān	182
Ve min nevādir	188
Faşl fi қatl-i Muş‘ab bin Zübeyr	189
Hikāyet	191
Tetimme fi’l-ḥavādiş ellezī vuқи‘at fi zamāni ‘Abdü’l-Melik bin Mervān	195
Sene yetmiş sekiz ḥavādişi	213
Sene yetmiş toқuz ḥavādişi	213
Vāқи‘a-i hā‘ile-i Rutbīl fi muḥāşara-i ‘Ubeydu’llāhi’l-celīl	215
Sene seksen bir ḥavādişi	217
Sene seksen iki ḥavādişi	220
Ammā terāḥüm-i Deyrū’l-cemācim	222
Sene seksen üç ḥavādişi	224
Sene seksen dört ḥavādişi	227
Ammā vefāt-ı ‘Abdü’l-‘Azīz bin Mervān	229
Bī‘at-i ‘Abdü’l-Meliki’l-mecīd li-veledihi’l-Velīdi’r-reşīd	230
Vefāt-ı ḥalīfe-i mürüvvet-nişān ‘Abdü’l-Melik bin Mervān	230
Hilāfet-i Velīd bin ‘Abdü’l-Melik	232
Sene seksen yedi ḥavādişi	233
Sene seksen sekiz ḥavādişi	236
Sene toқsan ḥavādişi	236
Sene toқsan dört ḥavādişi	237
Sene toқsan beş ḥavādişi	238
Vefāt-ı Ḥaccāc bin Yūsuf ve mine’n-nāsli-te’ḥīrihi’l- medīdi’t-te’essüf	239
Hikāyet	243
Ve min kelimātihi’l-muzahrefe	246
Sene toқsan altı ḥavādişi	251
Tekmīl-i binā-yı Cāmi’-i Benī Ümeyye	252
Ammā binā-yı қadīmi	255
Faşlu’l-keḷām fi re’si Yaḥyā bin Zekerıyyā <i>‘aleyhimā es-selām</i>	260
Vefātü’l-Velīd bin ‘Abdü’l-Melik	263
Hilāfet-i Süleymān bin ‘Abdü’l-Melik	264
Sene toқsan yedi ḥavādişi	267

Sene oksan sekiz avādişi	268
Fī iŗār-ı Kōŗantımiyye	268
Sene oksan okuz avādişi	270
Ammā ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz’ün veliyy-i ‘ahd olması	273
ilāfet-i ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz	276
Menām-ı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz	284
Ammā el-avādiş elleti vuķi‘at fī zamāni ilāfetihi	286
Sene oksan okuz diğer avādişi	287
Sene mi’e avādişi	288
Yüz bir senesi avādişi	290
Vefāt-ı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz	290
ilāfet-i Yezid bin ‘Abdü’l-Melik bin Mervān	294
Ammā el-avādiş fī ilāfetihi	298
Sene yüz iki avādişi	299
Ammā sene yüz üç avādişi	304
Ammā sene yüz dört avādişi	304
Ammā sene yüz beŗ avādişi	305
ilāfet-i iŗām bin ‘Abdü’l-Melik	306
Ammā sene yüz altı avādişi	308
Ammā yüz yedi senesi avādişi	309
Ammā sene yüz sekiz avādişi	310
Ammā sene yüz okuz avādişi	311
Ammā sene yüz on avādişi	311
Ammā sene yüz on bir avādişi	312
Ammā sene yüz on iki avādişi	312
Ammā sene yüz on üç avādişi	314
Ammā sene yüz on dört avādişi	315
Ammā sene yüz on beŗ avādişi	315
Ammā sene yüz on altı ve yüz on yedi avādişi	315
Ammā sene yüz on sekiz avādişi	316
Ammā sene yüz on okuz avādişi	316
Ammā sene yüz yigirmi avādişi	320
ikāyet-i ğaribe bā-muĥāverāt-ı ‘acibe	321

Der-beyân-ı Ebü Müslim-i Hırāsânî ve Keyfiyyet-i Zuhûr-ı Ü	326
Ammâ sene yüz yigirmi dört havâdisi	330
Ammâ sene yüz yigirmi beş havâdişi	330
Vefât-ı Hişâm bin ‘Abdü’l-Melik	330
Hilâfet-i Velîd bin Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik	332
Mahtel-i Velîd bin Yezîd	335
Hilâfet-i Yezîd bin Velîd bin ‘Abdü’l-Melik bin Mervân	340
Hilâfet-i İbrâhîm bin Velîd bin ‘Abdü’l-Melik	347
Hilâfet-i Mervân bin Muḥammed bin Mervân bin Hâkem	347
Der-zuhûr-ı Ebü Müslim	348
Hurûc-ı Ebü Müslim ve leşker-keşî-i ü be-Hırāsân	349
Âgâz-ı da’vet-i İbrâhîm İmâm bin Muḥammed bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs <i>radîya’llâhu ‘anh</i>	353
Sebeb-i Kâtl-i İmâm İbrâhîm	357
Hâzâ tafşil ber-vech-i ta’rîz-i mevâ’iz-sebîl bi-ümmeti Muḥammediyye-i lâzımetü’t-tebcil	357
FAŞL DER-BEYÂN-I HULEFÂ-YI ‘ABBÂSİYYE	362
Hilâfet-i Ebü’l-‘Abbâs ‘Abdu’llâh bin Muḥammed bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs bin ‘Abdü’l-Muḥṭalib	362
Hilye-i ‘Abdu’llâh	363
Ebü Ca’fer Manşûr ve Ebü Müslim-i celâdet-zuhûr niyyet-iḥacc ile ‘azîmet-i Beyt-i Ma’mûr itdükleri ve ḫalîfelerinüñ vefâtı ḫaberin işitdükleridür	365
Hilâfet-i Manşûr-bi’llâh Ebü Ca’fer-i Devânîkî ve Kâtl-i Ebü Müslim	369
Mev’ize	373
Hurûc-ı Sinbâd ve maḫtûlî-i ân gürûh-ı menḫûs ez-dest-i ḫâkim-i Ṭaberistân	374
Hurûc-ı ‘Abdu’llâh-ı Râvendî ber-ḫalife-i ‘Abbâsiyye	378
Ṭarḫ-ı ‘imâret-i şehri-i Bağdâd-ı biḫişt-âbâd ez-dest-i Manşûr-bi’llâh	380
Hurûc-ı Muḥammed bin ‘Abdu’llâh bin Ḥasan der-Medîne vü şehâdetiş ve inhizâm-ı cünd-i Manşûr der-yed-i İbrâhîm	384

Vefât-ı Ebû Ca'fer Manşûr-bi'llâh	386
Ammâ sebeb-i mevti	386
Ĥikâyet-i Manşûr bâ-Ĥızr <i>'aleyhi's-selâm</i>	387
Ĥilâfet-i Mehdî MuĤammed bin Ebû Ca'fer Manşûr	390
Ĥurûc-ı MuĤanna'-ı SeĤĥâr	391
Ammâ sene yüz altmış ĥavâdişi	393
Ammâ sene yüz altmış altı ĥavâdişi	393
Ĥikâyet	393
Vefât-ı Mehdî	395
Ĥilâfet-i Mûsâ bin Mehdî el-Mûlaĥĥab bi'l-Hâdi	396
Ĥilâfet-i Hâdi bâ-mâder-i ĥod Ĥayzürânez-vech-i inşâf u	
'adâlet-i bî-kerân	397
Aĥvâl-i zenâdiĥa	399
Der-beyân-ı vefât-ı Hâdi	400
Ĥilâfet-i Hârûnu'r-reşid bin Mehdî	402
Sene yüz yetmiş beş ĥavâdişi	404
Sene yüz yetmiş altı ĥavâdişi	404
Ĥurûc-ı Yahyâ bin 'Abdu'llâh bin Ĥasanbin İmâm 'Alî	
<i>kerrema'llâhu vecbeh</i>	404
Ammâ sene yüz yetmiş sekiz ĥavâdişi	405
'Azîmet-i Reşid be-Beytu'llâh-ı hidâyet-nüvid	406
Ba'zî rivâyât-ı şihĥat-ĥarîndür ki beyân-ı aĥlâĥ-ı Me'mûn u	
Emîn	408
Ĥikâyet	410
Berâmekilerün ibtidâ-yı zuhûrları ve pâdişâhân-ı Ümeyye	
ve 'Abbâsiyye kendüleri vezîr idinmeleri ile râĥat u	
ĥuzûrları ve ba'de'l-ĥatl inĥirâzları	412
Ĥilâfet-i MuĤammed Emîn bin Hârûnu'r-reşid	421
Ĥilâfet-i Me'mûn bin Hârûn	421
Ĥilâfet-i Mu'taşım-bi'llâh MuĤammed bin Hârûn	421
Ĥilâfet-i Vâşiĥ-bi'llâh bin Mu'taşım	422
Ĥilâfet-i Mütevekkil-'ale'llâh Ca'fer bin Vâşiĥ	422
Ĥilâfet-i Müntaşır-bi'llâh MuĤammed bin Mütevekkil	422

Ḥilāfet-i Müsta‘in-bi’llāh Aḥmed bin Muvaffak-bi’llāh Ṭalḥa (Birāder-i Müntaşır Muḥammed)	422
Ḥilāfet-i Mu‘tez-bi’llāh Zübeyr bin Mütevekkil	422
Ḥilāfet-i Mühtedī-bi’llāh Muḥammed bin Vāşık	423
Ḥilāfet-i Mu‘temid-‘ale’llāh Aḥmed bin Mütevekkil-‘ale’llāh	423
Ḥilāfet-i Mu‘taẓid-bi’llāh Aḥmed	423
Ḥilāfet-i Müktefi-bi’llāh ‘Alī bin Mu‘taẓid	423
Ḥilāfet-i Muḳtedir-bi’llāh Ca‘fer bin Mu‘taẓid	424
Ḥilāfet-i Ḳāhir-bi’llāh Muḥammed bin Mu‘taẓid	424
Ḥilāfet-i Rāzī-bi’llāh Muḥammed bin Muḳtedir-bi’llāh	424
Ḥilāfet-i Müttakī-li’llāh İbrāhīm bin Muḳtedir	424
Ḥilāfet-i Müstekfi-bi’llāh ‘Abdu’llāh bin Müktefi-bi’llāh	424
Ḥilāfet-i Muṭī‘-li’llāh Fazl bin Muḳtedir	425
Ḥilāfet-i Ṭā‘i‘-li’llāh ‘Abdü’l-Kerīm bin Muṭī‘	425
Ḥilāfet-i Ḳādir-bi’llāh Aḥmed bin İşḫāk bin Muḳtedir	425
Ḥilāfet-i Ḳā‘im-bi-emri’llāh ‘Abdu’llāh bin Ḳādir-bi’llāh	425
Ḥilāfet-i Muḳtedī-bi-emri’llāh ‘Abdu’llāh bin Ḳā‘im-bi- emri’llāh	426
Ḥilāfet-i Müstazhir-bi’llāh Aḥmed bin Muḳtedī-bi-emri’llāh	426
Ḥilāfet-i Müsterşid-bi’llāh Fazl bin Müstazhir-bi’llāh	426
Ḥilāfet-i Rāşid-bi’llāh Ebū Ca‘fer bin Müsterşid	426
Ḥilāfet-i Muḳtefi-li-emri’llāh Muḥammed bin Müstazhir	427
Ḥilāfet-i Müstencid-bi’llāh Yūsuf bin Muḳtefi	427
Ḥilāfet-i Müstaẓī-bi-emri’llāh Ḥasan bin Müstencid	427
Ḥilāfet-i Nāşır-li-dīni’llāh Aḥmed bin Müstaẓī	427
Ḥilāfet-i Zāhir-bi-emri’llāh Muḥammed bin Nāşır	428
Ḥilāfet-i Müstaşır-bi’llāh Mañşūr bin Zāhir	428
Ḥilāfet-i Müsta‘şım-bi’llāh ‘Abdu’llāh bin Müstaşır-bi’llāh Hikāyet	433

**ESNĀ-YI MĪRZĀ ḤÜSEYN BAYĶARA VE ŞĀHĀN-I
ERDEBĪLĪ VE ḤĀNĀN-I BUḤĀRĀ VE SEMERĶAND
VE AĶĶOYUNLI VE ḲARAĶOYUNLI VE ZÜ’L-
ĶAD-RLI VE ĶAYRUHUM**

Ahval-i Salṭanat-ı Hüseyn Mirzâ İbn Baykara Hasanbin ‘Ömer Şeyh bin Timur-ı Gürgân	439
Emâret-i Muẓaffer Hüseyn Mirzâ ve Hükümet-i Bedî‘ü’z- zamân Mirzâ	442
HÜKÜMET-İ ŞÂHÂN-I ERDEBİLİ	445
Salṭanat-ı Şeh Tahmâsb bin İsmâ‘îl	450
Salṭanat-ı Şâh İsmâ‘îl bin Tahmâsb	451
Hikâyet	451
Emâret-i Muḥammed Hudâbende bin Tahmâsb	455
Emâret-i Mirzâ Hamza bin Muḥammed Hudâbende	456
Emâret-i Şâh ‘Abbâs bin Muḥammed Hudâbende	458
ṬABAQA-İ HÂNÂN-I BUHÂRÂ VE PÂDİŞÂHÂN-I SEMERKAND	460
Eḳâlîme pâ-y-taht olan yirler	461
Ebü’l-ḥayr Oğlan	462
Emâret-i Şeybek Hân bin Şâh Budak	463
Emâret-i Köçkünci Hân İbn Ebü’l-ḥayr	464
Emâret-i Ebü Sa‘îd Hân bin Köçkünci	464
Emâret-i ‘Ubeydu’llâh Hân bin Maḥmûd Sulṭân bin Şâh Budak Sulṭân	465
Salṭanat-ı ‘Abdu’llâh Hân İbn Köçkünci Hân	465
Emâret-i ‘Abdü’l-Laṭîf Hân İbn Köçkünci Hân	466
Emâret-i Budak Hân İbn Süyüncük Hân	466
Hükümet-i Timur Hân	466
Emâret-i Pîr Muḥammed Hân bin Cânbeg İbn Hückem İbn Ebü’l-ḥayr	466
Salṭanat-ı İskender Hân İbn Cânbeg	466
Salṭanat-ı ‘Abdu’llâh Hân İbn İskender Hân	467
Hikâyet	468
Hikâyet	470
‘Abdu’llâh Hân Devleti ‘Ulemâsı	472
Ḳâḍî ‘Abdü’l-‘Alîm bin Ḳâḍî-i Bircend	472
‘İşâmü’d-dîn İbrâhîm bin Muḥammed bin ‘Arabşâh	472
Mevlânâ Hâcî-i Tebrîzî	472

Monlā Maḥmūd eṣ-ṣehīr bi-'Azīzāh	472
Mevlānā Şemsü'd-dīn Muḥammed el-Ḳuhistānī	473
Mevlānā Ḥanefī	473
Monlā Nūr	473
'Abdü'l-Kerīm Ḥān İbn Reşīd bin Sa'īd Yūnusbin İltece	
Ḥān-ı Cengizī	473
ṬABAQA-İ MÜLÜK-İ AKÇOYUNLI	474
'Alā'ü'd-dīn Ṭūr 'Alī Beg-i Türkmān	474
Emāret-i Faḥrü'd-dīn Ḳutlubeg	474
Emāret-i Ḳarayülük 'Oşmān	474
Emāret-i Ḥamza Beg bin 'Oşmān Ḥān	476
Emāret-i Cihān-gīr bin 'Alī Beg	476
Emāret-i Ḥasan eṭ-Ṭavīl bin 'Alī Beg	476
Emāret-i Ḥalīl Beg bin Ḥasan-ı Ṭavīl	478
Salṭanat-ı Ya'ḳüb bin Ḥasan eṭ-Ṭavīl	479
Emāret-i Baysungur bin Sulṭān Ya'ḳüb	480
Emāret-i Rüstem Mīrzā İbn Maḳşūd Beg İbn Ḥasan-ı Ṭavīl	481
Emāret-i Mīrzā Aḥmed bin Muḥammed Uğurlı	481
Emāret-i Sulṭān Murād bin Sulṭān Ya'ḳüb	482
Emāret-i Elvend Mīrzā İbn Yūsuf Beg İbn Ḥasan-ı Ṭavīl	482
Emāret-i Muḥammedī Mīrzā İbn Yūsuf Beg	482
ṬABAQA-İ TĀ'İFE-İ KARAKOYUNLI	484
Emāret-i Bayram Ḥ'āce-i Türkmānī	484
Emāret-i Ḳara Meḥemmed	484
Emāret-i Ḳara Yūsuf bin Ḳara Meḥemmed	485
Emāret-i Ḳara Meḥemmed bin Ḳara Yūsuf	488
Emāret-i İskender bin Ḳara Yūsuf	488
Emāret-i Murād Şāh bin Meḥemmed Şāh	488
Emāret-i Yār 'Alī bin İskender bin Ḳara Yūsuf	489
Emāret-i Cihānşāh bin Ḳara Yūsuf	489
Emāret-i Ḥasan bin Cihānşāh	491
ṬABAQA-İ MÜLÜK-İ ZÜ'L-ḲADRIYYE	491
Emāret-i Ḳaraca bin Zü'l-ḳadr	492
Emāret-i Ḥalīl bin Ḳaraca	492

Emāret-i Nāşırü'd-dīn Meĥemmed bin Hālil	493
Emāret-i Süleymān bin Meĥemmed Beg bin Zü'l-ķadrlı	495
Emāret-i Melik Arslan bin Süleymān	495
Emāret-i Şāh Budak	496
Emāret-i Şehsüvār bin Süleymān	496
Emāret-i 'Alā'ü'd-devle bin Süleymān	497
Emāret-i 'Alı Beg bin Şehsüvār bin 'Alā'ü'd-devle	498
FAŞL MÜLÜK-İ TĀ'İFE-İ HİND	500
FAŞL MÜLÜK-İ GÜCERĀT	500
Emāret-i Sulţān Maĥmüd	501
Emāret-i Melik Mużaffer Şāh	501
Emāret-i İskender Şāh	502
Emāret-i Bahādır Hĥān	502
Emāret-i Şāh Laţif bin Bahādır Hĥān	505
Emāret-i Sulţān Maĥmüd	505
Emāret-i Aĥmed Şāh	505
Emāret-i Cemālü'd-dīn Muĥammed Şir-h'ān	506
FAŞL HÜKKĀM-I VİLĀYET-İ ÇĀPÜR	506
Emāret-i Sulţān Maĥmüd Hĥalacı	507
AMMĀ HÜKKĀM-I VİLĀYET-İ DEKKEN	507
Emāret-i Hāsan-ı Tīnī	507
Emāret-i Sulţān Maĥmüd	508
Emāret-i Sulţān Kerimu'llāh	509
AĥVĀL-İ 'ĀDİLŞĀHİYĀN	509
AĥVĀL-İ NİZĀMŞĀHİYĀN	509
AĥVĀL-İ KUTBŞĀHİYĀN	510
AĥVĀL-İ KĀSİMİYYE	511
FAŞL MÜLÜK-İ SİND	511
FAŞL MÜLÜK-İ GİLĀN	514
Emāret-i Emīr Şafī	514
Emāret-i Emīr Şāh Aĥmed	515
FAŞL MÜLÜK-İ REŞT	515
Emāret-i Mużaffer Hĥān	515
FAŞL ZĪKR-İ MÜLÜK-İ MĀZENDERĀN	516

FAŞL ZİKİR-İ TÜRKMÂN MELİK-İ ÂL-İ RAMAZÂN	517
Emâret-i Mîr Aḥmed bin Ramazân-ı Türkmân	517
Emâret-i İbrâhîm bin Aḥmed bin Ramazân	518
Emâret-i Ḥalîl Beg bin Dâvûd Beg bin İbrâhîm bin Meḥemmed bin ‘Ulvân bin ‘Oḡmân bin Ramazân	519
Emâret-i Pîrî Beg bin Ḥalîl Beg	519
Emâret-i Dervîş Beg bin Pîrî Paşa	522
Emâret-i İbrâhîm Beg İbn Pîrî Paşa	523
Emâret-i Meḥemmed Beg bin İbrâhîm Beg	524
Emâret-i Ḳubâd Paşa İbn Ḥalîl Beg	524
Emâret-i Süleymân Paşa İbn Ḳubâd Paşa	525
FAŞL TABAQA-İ HÜKKÂM-I MEMÂLİK-İ ŞİRVÂN	526
Emâret-i Şeyḥ İbrâhîm-i Derbendî	526
Emâret-i Ḥalîl Şâh İbn Şeyḥ İbrâhîm Şâh	527
Emâret-i Şâhruḥ Mîrzâ	527
Emâret-i Burhân ‘Alî Sulṭân	528
FAŞL TABAQA-İ SELÂTİN-İ DİYÂR-I HİND	529
Evvelühüm Salṭanat-ı Ḳuṭbu’d-dîn Aybeg es-Sulṭânî	529
Salṭanat-ı Ârâm Şâh	530
Emâret-i ‘Aliyyü’d-dîn ‘Alî Devân	531
Emâret-i Ḥüsâmü’d-dîn ‘İvâz Ḥalacî	531
Salṭanat-ı Melik Şemsü’d-dîn bin Yûsuf	531
Emâret-i Rûknü’d-dîn Sa’îd	533
Ḥükümet-i Raḍıyye Ḥâtûn bint Şemsü’d-dîn	533
Emâret-i Melik Nâşîrü’d-dîn bin Şemsü’d-dîn	533
Ḥükümet-i Mu’izzü’d-dîn Behrâm Şâh	534
Emâret-i Sulṭân Ğıyâşü’d-dîn	534
Emâret-i Mu’izzü’d-dîn Keyḳubâd bin Buğrâ Ḥân	534
Emâret-i Celâlü’d-dîn Firûz Şâh Ḥalacî	535
Emâret-i İbrâhîm bin Celâlü’d-dîn	536
Emâret-i ‘Alâ’ü’d-dîn bin Uḡtü Celâlü’d-dîn	536
Emâret-i Şihâbü’d-dîn bin ‘Alâ’ü’d-dîn	537
Emâret-i Ḳuṭbu’d-dîn	538
Emâret-i Ḥüsrev Ḥân-ı Ḥâ’in	539

Sultân Ğıyāsü'd-dîn Tuğluk Şah	541
Emâret-i Sultân Bahâdır Ulug Hân Muhammed bin Tuğluk Şah	541
Emâret-i Ebü'l-Muzaffer Firüz Şah	543
Emâret-i Sultân Ulug Hân	544
Emâret-i Sultân Maḥmüd bin Ulug Hân	544
Emâret-i Seyfü'd-dîn Şihâb	545
Emâret-i Celâlü'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Muhammed Şah	545
Emâret-i Sultân Hüseyin-i Ser-ḥoş	546
Emâret-i Celâlü'd-dîn İbrâhîm bin Hüseyin	546
Emâret-i Sultân İskender bin Behlül Şah	547
Emâret-i Sultân İbrâhîm bin İskender	547
FAŞL Fİ ZİKRI DEVLET-İ MÜLÜK-İ ÂL-İ SÂMÂN	547
FAŞL Fİ ZIKR-İ MÜLÜK-İ TÂHİRİYYE'NÜN ZEVÂL-İ DEVLETİ VE ÜMERÂ-YI BENİ NAŞR'UN ÂHİR-İ ḤÜKÜMETLERİ VE EVLÂD-I ŞAFFÂRÎ'NÜN İBTİ- DÂ-YI ŞEVKETİ	550
FAŞL Fİ ZIKR-İ ZEVÂL-İ DEVLET-İ MÜLÜK-İ CÜR- CÂN VE TULÛ'-I ŞEMS-İ SA'ÂDET-İ DEYLEMİYÂN Kİ ÂL-İ BÜVEYH DAHI DİDÜKLERİ BUNLARDUR	554
FAŞL Fİ ZIKR-İ SEBÜKTEĞİNLERÜN İBTİDÂ-YI DEVLETİ VE ÂL-İ ŞELÇÜKİLERÜN ḤORÂSÂN VİLÂYETİNDE İBTİDÂ-YI ZUHÛRİ VE 'ULÛVV-İ ŞÂN-I SALTANATI BEYÂNINDADUR	557
FAŞL Fİ ZIKRI SELÇÜKİLERÜN KİRMÂN CÂNİBİN- DE ZUHÛR EYLEYEN ŞU'BESİNÜN İBTİDÂ-YI CÛLÛSİ VE BA'DE ZAMÂNİN MÜLK Ü DEVLETİ ÂḤARA NAQLİ BEYÂNINDADUR	561
FAŞL Fİ ZIKR-İ SELÇÜKİLERÜN RÛM VİLÂYETİN- DE ZUHÛR EYLEYEN ŞU'BESİNÜN DEVLETİ VE DÂNİŞMENDİYYE'NÜN ZEVÂL-İ SALTANATI BEYÂNINDADUR	562

FAŞL FÎ ZİKİRİ ATABEGİYÂN-I SELÇŪKİLERŪN ÂZERBAYCÂN VE ÂĦAR YİRLERDE İKİ BÖLÜGŪN DAĦI TULŪ'-I DEVLET VE NİĦÂYETLERİ BEYÂN- NINDADUR	564
FAŞL FÎ ZİKİRİ MEVŞİL VE ĦALEB VE ŞÂM TARAF- LARINDA ZUHŪR EYLEYEN ATABEGİLERŪN DEVLETİ VE BA'Zİ ĦŪKKÂMŪN ZEVÂL-İ ĦŪKŪ- METİ BEYÂNINDADUR	566
Atsuz bin ArtuĦ-ı Ħ'ârezmî	566
FAŞL FÎ ZİKİR-İ SELÇŪKİLERŪN ÂĦİR-İ DEVLETLE- Rİ VE İBTİDÂ Ħ'ÂREZMŞÂHLARUŪN SALĦANAT- LARI VE NEKBET Ū NEDÂMETLERİ BEYÂNINDADUR	569
MaĦâle-i UĦrâ Der-taĦķiĦ-i Sebeb-i Tecezzüb-i Memâlik-i Ħ'ârezmşâh	574
VaĦ'a-i Otrâr	583
Ħışsa-i Ħaribe	587
FAŞL FÎ ZİKİRİ EVLÂD-I MUZAFFER'ŪN ĦORÂSÂN'DA İBTİDÂ-YI ĦŪKŪMETLERİ VE ĦŪKKÂMUŪN Kİ OL ZŪMRENŪN ZEVÂL-İ DEV- LETLERİ	590
FAŞL FÎ ZİKİRİ ÂZERBAYCÂN'DA ZUHŪR EYLEYEN İLĦÂNİLERŪN DEVLETİ VE BA'DE ZAMÂNİN ZEVÂL-İ SALĦANATLARI BEYÂNINDADUR	593
FAŞL FÎ ZİKİRİ MŪLŪK-İ ĦŪRÂN İBTİDÂ-YI DEV- LETLERİ VE İKİ ŞİNFUŪN DAĦI SALĦANATLARI BEYÂNINDADUR	596
FAŞL FÎ ZİKİR-İ 'ACEM VİLÂYETİNDE ZUHŪR EY- LEYEN BÂTİNİLERŪN İBTİDÂ-YI ĦŪKŪMET VE ZEVÂL-İ MŪLK Ū DEVLETLERİ BEYÂNINDADUR	600
FAŞL FÎ ZİKİR-İ CENGİZ ĦÂN'UŪN İBTİDÂ-YI ZUHŪR-I DEVLETİ VE MOĦOL SULTÂNLA- RINDAN KEN ĦÂN'UŪN VE BA'Zİ ĦÂKİMLERŪN ZEVÂL-İ MŪLKLERİ ŞERĦİNDEDŪR	603
Hikâyet	606

FAŞL Fİ ZİKİRİ KIRIM HÂNLARINUN ZUHÜR-I DEVLETLERİ VE BU ZAMĀNA KADAR ŞEBĀT-I DEVLETLERİ BEYĀNINDADUR	606
Timur Hân'un İbtidâ-yı Zuhûrı ve Niçe Hükâm u Mülük Mülkinden Dür Oldukları Şürûrı Beyânındadır	612
FAŞL Fİ ZİKİRİ'D-DĀNİŞMENDİYYE MÜLÜK-İ RŪM	617
FAŞL RŪM DİYĀRINDA Kİ TAHTGĀH-I KONYA'DA PĀDİŞĀHLİK İDEN SELÇŪKĪLERÜN TAFŞİL-İ ĀHAR ŞU'BESİDÜR	625
KAYNAKÇA	631
DİZİN	643

METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Metin tesisinde mukayeseye esas alınan nüshaların seçiminde Çift Tetkik Yöntemi uygulandı.¹ Asıl nüsha kadrosu **HZ**, **H1** ve **T5**; yedek nüsha kadrosu **B** yazmalarından oluşturuldu. Bu nüshaların kütüphanecilik katalog bilgileri şu şekildedir:

Asıl nüsha kadrosu:

- **HZ**: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. H. 1358.
- **H1**: Hamidiye Kütüphanesi, No. 913.
- **T5**: Mısır Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No. Tarihi Türkî 423.

Yedek nüsha kadrosu:

- **B**: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. B. 238.

Tenkitli metnin kurulması ve nüsha farklarının gösterilmesinde Ahmed Ateş'in *Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Münâsebeti ile)* ve Paul Maas'ın *Textual Criticism* adlı makalesinde belirtilen usul ve esaslara uyuldu.²

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin imlasında Mehmet Kanar'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* esas alındı.³ Bu kelimeler çihre (çehre), şuffe (şofa), çüvâl (çuval), izn (izin) örneklerinde olduğu gibi asıllarına uygun şekilde okundu. *Kanar Sözlüğü*'nde bulunmayan Arapça kelimelerde İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*'ına,⁴ Farsça sözcüklerde Ali Ekber Dihhudâ'nın *Lugatnâme'sine*⁵ müracaat edildi.

Yerleşim yeri ve diğer coğrafik birim isimlerinde Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ı⁶ esas alındı. Osmanlı Devleti'ne tâbi şehir, vilayet, kazâ vb. yer isimlerinde *Osmanlı Yer Adları*'na⁷ başvuruldu.

1 Bu yöntemin usul ve esasları için bk. Suat Donuk, "Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metnin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Künhü'l-abbâr Örneği*", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 115-146.

2 *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267; Clarendon Press, Oxford 1958.

3 Say Yayınları, Ankara 2009.

4 Matbaatü'l-miriyye, Bulak 1300.

5 ed-Dirâsâtü'l-edebiyeye, Beyrut 1959.

6 Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

7 Tahir Sezen, age, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

Türkçe arkaik kelimelerin imlasında Cem Dilçin'in *Yeni Tarama Sözlüğü* esas alındı.¹

Arapça ve Farsça ön ek, son ek, terkip ve birleşik kelimelerin yazımında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* isimli makalesinde belirtilen ilkelere riayet edildi.²

Mukayeseye esas alınan yazmalar arasında nüsha farkı söz konusu olduğunda anlam, bağlam, söz dizimi ve ses ahengi ölçütleri göz önünde bulunduruldu. Müellif nüshasını yansıttığı düşünülen varyant metne, farklar ise aparata (dipnot) alındı.

Metinde geçen Arapça ve Farsça kelâm-ı kibâr ve manzumeler Arap alfabesiyle yazıldı. Türkçe tercümeleleri dipnotlarda verildi.

Şahıs isimlerinin yanına yazılan '*aleyhi's-selâm, radîya'llâhu 'anh* gibi dua cümleleri transkribe edilip italik hale getirildi. Bu ifadeler ve Türkçe tercümelelerinden oluşan "Dualar ve Kalıplaşmış İbareler Cetveli" oluşturulup "Metin Tesisi ile İlgili Açıklamalar"ın sonuna konuldu.

Metinde yer alan âyet-i kerîmeler harekeli Arap alfabesi ile yazıldı. Sürelerin adları, sıraları, âyet numaraları ve mealleri dipnot ile bildirildi. Meallerde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'ân Yolu Meâli* esas alındı.³

Hadîs-i şerîfler Arap alfabesi ile yazıldı. Anlamaları dipnotlarda verildi. Buldukları kaynak belirtildi. Müellifin kaynağını verdiği hadîslerde kaynak bildirilmedi.

Cümleleri belirgin kılmak, böylece metnin anlaşılmasını sağlamak adına mensur kısımlarda noktalama işaretleri kullanıldı; manzumelerde ise kullanılmadı.

Nüşhaların varak numaraları metin içerisinde köşeli parantez ([ ]) ile gösterildi. Numaralar; birleşik isimler, âyet-i kerimeler ve Arap alfabeli diğer ibarelerin ortasına denk geldiğinde bu birimlerin sonuna alındı.

Okunuşundan emin olunamayan sözcüklerin yanına soru işareti (?) konuldu.

Sentaks ve anlamdan hatalı yazıldıkları anlaşılan kelime, terkip ve diğer dilsel birimler düzeltilerek metne alındı, dipnotta açıklama yapıldı.

1 Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

2 *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.

3 Ankara 2018.

Ve bağlacı (و) sadece Farsça vasıf terkiplerinde “vu, vü” şeklinde okundu. Diğer yerlerde “ve” biçiminde okundu. Bu kural seci bulunan yerlerde ahenk gözetilerek işletilmedi.

İl, ilçe ve diğer yer isimleri eserin kaleme alındığı çağın söyleyişine uygun olarak yazıldı: Anṭāliyye (Antalya), Ruhā (Urfa), Diyār-ı Bekr (Diyarbakır), Erzenü’r-Rûm (Erzurum) gibi.¹

Müstensihler kendi dönemlerinin dil hususiyetlerini metne yansıtmıştır. Örneğin eski tarihli nüshalarda “göremezüz, ıtutayın, kiçi, kimesne, uşda, ol” şeklindeki ibareler yakın tarihli nüshalarda “göremeyüz, ıtutayum, küçük, kimse, işte, o” olarak yazılmıştır. Bu tür durumlarda müellifin yaşadığı dönemi yansıtan varyant metne alındı, nüsha farkı gösterilmedi.

Asıl imlalarında sonda ikiz konsonant bulunan “ḥavâşş, müstaḳill, devâbb” gibi kelimeler tek konsonantla metne alındı. Arapça veya Farsça terkipte muzaf olduklarında, vokal ile başlayan bir ek aldıklarında ve vokal ile başlayan Türkçe bir yardımcı fiille kullanıldıklarında asıl imlaları tercih edildi.

T5 nüshasında manzumeden düz yazıya geçilen bazı yerlerde yazılmış “neşr” kelimesi metne alınmadı.

1 İndeksten yararlanmayı kolaylaştırmak maksadıyla bu kelimelerin günümüz Türkçesinde geçen şekli de indekse alınıp eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerini taşıyan biçimine gönderme yapıldı.

DUALAR VE KALIPLAŞMIŞ İBARELER CETVELİ

Arapça	Türkçe
<i>'aleyhimā er-raḥme</i>	[Allah'ın] rahmeti o ikisinin üzerine olsun.
<i>'aleybi'r-raḥme</i>	[Allah'ın] rahmeti onun üzerine olsun.
<i>aleybi'r-raḥmetül-bārī</i>	Yaradan'ın rahmeti onun üzerine olsun.
<i>'aleybi'r-raḥmetü ve'l-ğufrān</i>	[Allah'ın] rahmet ve gufrânı onun üzerine olsun.
<i>'aleybi'r-raḥmetü ve'r-rıdvān</i>	[Allah'ın] rahmet ve rızası onun üzerine olsun.
<i>'aleybi'ş-şalātu ve's-selām</i>	[Allah'ın] salâti ve selâmı onun üzerine olsun.
<i>'aleybi's-selām</i>	[Allah'ın] selâmı onun üzerine olsun.
<i>celle ve 'alā</i>	Onun [şânı] pek yücedir
<i>inşā'allāhu te'ālā</i>	Eğer yüce Allah isterse.
<i>ķātehu'llāh</i>	Allah onun canını alsın.
<i>kerrema'llāhu vecbehu</i>	Allah onun vechini mükerrem kılsın.
<i>ķuddise sirrubu'l-aẓher</i>	Apaçık sırrı kutlu olsun.
<i>la'netu'llāhi 'aleyh</i>	Allah'ın lâneti onun üzerine olsun.
<i>nevvera'llāhu merķadebā</i>	Allah onun mezarını nurlu kılsın.
<i>rağiya'llāhu 'anhā</i>	Allah ondan râzı olsun.
<i>rağiya'llāhu 'anh</i>	Allah ondan râzı olsun.
<i>rağiya'llāhu 'anhum</i>	Allah onlardan râzı olsun.
<i>rağiya'llāhu 'anhumā</i>	Allah onların ikisinden râzı olsun.
<i>rahimehu'llāh</i>	Allah ona merhamet etsin.
<i>rahimehu'llāhu te'ālā</i>	Yüce Allah ona merhamet etsin.
<i>rahmetu'llāhi 'aleyh</i>	Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
<i>rahmetu'llāhi 'aleyhimā</i>	Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
<i>rahmetu'llāhi te'ālā 'aleyh</i>	Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
<i>rıdvānu'llāhi 'aleyhim ecma'in</i>	Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun.
<i>rıdvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in</i>	Yüce Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun.
<i>şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem</i>	Allah ona salât ve selâm etsin.
<i>şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem</i>	Yüce Allah ona salât ve selâm etsin.
<i>subhānehu ve te'ālā</i>	Yüce Allah her türlü eksiklikten münezzehtir.
<i>subhāne'l-'azīzi'l-muntakim</i>	Aziz ve Muntakim olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a/ā/e/ı/i/o/ö/u/ü	ض	z/d
ب	b	ط	t
ت	t	ظ	ẓ
ث	s	ع	‘
ج	c	غ	ġ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	q
د	d	ك / گ	g/k/ñ
ذ	z	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h/a/e
ش	ş	و	v/u/ü/ū
ص	ş	ی	y/ı/i/î

TENKİTLİ METİN

KÜNHÜ'L-AHBÂR

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

KÜNHÜ'L-AHBÂR

(III. RÜKÜN)¹

AHVÂL-İ TOLUNİYÂN VE ĞAYRUHUM²

Faşl Der-beyân-ı Ahvâl-i Toluniyân ve Ğayruhum mine's-Selâtin

[Ahmed bin Tolun]

MıŖır ve Ŗâm ve Hicâz'a müstevlî [olan] hükâm-ı nâfizü'l-ahkâmdan biri dağı Ahmed bin Tolun'dur ki Türkân cinsindedür. Babası Tolunî Nüh bin Esed-i Sâmani, Buharâ 'amili iken Me'mün Halife'ye tarih-i hicretüñ³ iki yüz senesinde piş-keş itmiş idi. Ve ba'zılar kavlince Me'mün'a degül, babası⁴ Hârûnu'r-reşid'e göndermiş idi. Ve tarih-i irsâli yüz tokşanıncı sene idi.

Oğlı Ahmed iki yüz yigirmi tarihinde vücûda geldi. Ve Tolun iki yüz otuz tarihinde vefât eyledi. Pes iki yüz elli dörtde ki Mu'tez-bi'llâh hilâfeti zamanında⁵ MıŖır'a müstevlî oldu, ba'dehu vilâyet-i Ŗâm ve İfrikiyye ve 'Avâcim ve Ŗugûr'a malik oldu. Giderek Antakiyye'yi feth eyledi. Ve Yâfâ⁶ Kal'ası'nı yaptı ki evvel mâlik olduğı kal'ası oldur. Ba'dehu vilâyet-i MıŖır'da Ŗâyî' olan câmi'-i kebiri inşâ kıldı. Bu tarih ile icrâ-yı hükümet ve ol memâlik-i ma'mürede eyâlet üzere iken yüz altmış sekiz tarihinde emrinde müstaķil olup Muvaffak-bi'llâh'ın nâmını huşbeden giderdi. Kendü nâmına okıtdı. Ve Lü'lü' nâm kılını Haleb'e vâli gönderdi.

Rivâyet olunur ki rü'esâ-yı Etrak mezbûr Ahmed'e ikdam idüp ve hilâfe-i 'aşr olan Müsta'in-bi'llâh'ın katlini andan recâ-yı tãm kıldılar. Hat-tâ Vâsiş hükümetini ol şartla ta'ahhüd kıldılar. Ammâ mezbûr ibâ eyledi. "Vâsiş vâsişasıyla degül, 'amme-i mülk ü dünyâ râbişasıyla evlâd-ı⁷ hulefâ-

1 106b HZ | 1b H1 | 1b T5 | 1b B

2 AHVÂL-İ//ĞAYRUHUM: - H1, T5

3 hicretüñ: hicretten H1, T5

4 babası: - T5

5 zamanında: zamanında ve HZ

6 Yâfâ: Yâfe HZ

7 evlâdı: olan T5

dan kimesnenün katline cür'et itmezsin, Allāh'dan¹ korğarın.” diyü cevāb virdi. Sehā vü keremde nazīri yoğ-ıdı.

Ba'zı kütüb-i tevārihde meşşürdur ki rüz merre üç biñ dīnār taşadduk iderdi. 'Askerinüñ mevācibinden mā'adā ol deñlü meblağ-ı cezil² in'ām kı-lurdı. Zamānında hārāc-ı Mışr dört [2a T5] biñ kerre yüz biñ ve üç yüz biñ dīnār idi.

Ve mezbūr Aḥmed, iki yüz altmış altı tārīhinde Ferğānī'nün³ ardınca Rüm vilāyetine vāfir 'asker gönderdi. Ve Atabeg'i anlara serdār naşb itdi. On biñden ziyāde ādem telef olup [2a H1] mā'adāsı sālīmīn ü ğālibīn 'avdet eylediler.

Nücüm-ı Zāhire'de⁴ yazar ki sene iki yüz yetmiş⁵ tārīhinde mezbūr Aḥmed, İsmā'iliyye tārīfesine ğāzab idüp Şām'a geldi. Ve Mu'āviye'nün kabri-ni ta'mir ü inşā kıldı. Ve bir tāk-ı 'ālī ve kınādīl-i nūrānī birle rūḥını ihyā kıldı.

Ve bi'l-cümle sene iki yüz yetmiş Zī'l-ka'de'sine gelince salṭanatı müstemir oldı. 'Aḳbet imtilādan vefāt idüp on yedi evlādı kıaldı.⁶ Cem'an müddet-i emāreti yigirmi⁷ altı yıl oldı. 'Aḳıl ü ḥāzīm ve ḥüsn-i tedbire cāzīm ḥākim idi.

Eyālet-i Ebü'l-ceyş⁸ Ḥumāreveyh

Mezbūr Aḥmed'ün a'ḳal-i evlādıdır. Sene-i mezbūre Zī'l-ka'de'sinde ekābir-i 'asākir ve şanādīd-i mefāḥir cümleten bī'at idüp kıarındaşı 'Abbās ibā vü ictināb itmegin kıatlini buyurdı. Hemān sātīyle tedārükün gör-diler.

1 Muvaffāḳ-bi'llāh'uñ//Allāh'dan: Muvaffāḳ-bi'llāh'dan HZ

2 cezil: cezil ü HZ

3 Ferğānī'nün: Merğānī'nün HZ

4 bk. Ebü'l-Mehāsīn Yūsuf b. Tağriberdī, *en-Nücümü'z-zāhire fī Mü'lūki Mısr ve'l-Kāhire*, (nşr.) Fehīm M. Şeltūt, Kahire 1970.

5 yetmiş: altmış HZ

6 kıaldı: - HZ

7 yigirmi: - HZ

8 Nüşhalarda “cüyüs (HZ), cüyüş (H1, T5)” şeklinde yazılan bu kelime tashiḥ edilerek metne alındı. bk. Ahmet Ağırakça, “Humāreveyh b. Ahmed b. Tolun”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/humareveyh-b-ahmed-b-tolun> (22.08.2020).

Mezbür Aḥmed degmede uyumaz idi. Şâm u seḥer seherden¹ ḥālî ol-mazdı. Babası cāmi'inüñ meydânında bir a'lâ bostân ihyâ idüp envâ'-ı şüküfe vü eşcâr ü reyâhînle müzeyyen idüp, ḥattâ mâbeyn-i² bostânda [107a HZ] zibaḳla memlü bir birke inşâ itdürüp ol birke üzerindeki taḥ-tında yatmayınca uyuyamaz idi.

Mezbûruñ ümerâsından Aḥmed-i Vâsıtî ḥalîfe-i Bağdâd olan Aḥmed bin el-Muvaffaḳ cenâbına ḥaberler gönderüp “Ḥumâreveyh tevâbi'inden olanları ḳatlı idüñ.” didi. Yaḳın geldükde Ḥumâreveyh daḥı ceş-i keşir ile Şâm'dan ḳarşu çıkup, sene iki yüz yetmiş bir Şafer'inde mevzî'-i Mih-rân'da teḳâbüñ ü teḳâtül müyesser oldu. Ḥâlâ ki nuşret ḥalîfe 'askerine ve kesr ü hezîmet Ḥumâreveyh ceşşine vuḳû' buldı. Dört biñ³ nüfûs, yetmiş biñ Mışriyyün'ı şındurdu. Ve ferâğ-ı⁴ ḥâtır ile Mışır fethine teveccüh ḳıldı.⁵ Ammâ Mışır 'askeri ve Sa'd el-Eyser⁶ nâm ser-leşkeri Ḥumâreveyh'ün şın-duğundan bî-ḥaber olup, kemîn-gâhdan çıkup⁷ 'arz-ı kerr ü fer itdüklerin-de ḥikmet Ḥudâ'nuñdur, bu kerre ḥalîfe-i Bağdâd münhezim oldu. Ḥattâ Mışıriler on iki mîl ardlarınca ḳovagitdiler.

Bu minvâl üzere niçe ceng ü cidâl ve ḥarb u ḳıtâlden şoñra mâbeynle-ri şulḥ olındı. Ḥumâreveyh ve evlâdı otuz yıla dek Mışır ve Şâm'a ḥâkim olmaḳ üzere Mu'temid ve Muvaffaḳ'uñ⁸ mu'temedün 'aleyh ü muvaffaḳ dest-i ḥaḫları ile mektûbları vârid oldu. Fa'îḳ nâm ḥâdim yedinden vuşul buldı. Ve küllî ri'âyet ḳılındı.

Ba'dehu yetmiş sekiz senesinde Mu'temid vefât idüp, Mu'tazıd ki ḥilâfet serîrine 'urüc eyledi,⁹ şulḥ-ı sâbıḳı anlar daḥı ḳabül ḳıldı.¹⁰ Ḥattâ seksen bir senesinde Ḥumâreveyh'ün şâḫibe-i cemâl ve mâlike-i ğunc¹¹ u delâl olan [2b T5] Ḳaḫrû'n-nedâ nâm duḫteri mezbûr ḥalîfeye 'aḳd-ı¹² nikâḫ olındı.

1 seherden: şehrden HZ

2 mâbeyn-i: - HZ

3 biñ: - HZ, H1

4 ferâğ-ı: fâriğ-i HZ

5 ḳıldı: ḳıldılar HZ, H1

6 Nüşalarda “Sa'd Ağyer (HZ), Sa'd A'yer (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Sa'd el-Eyser” olarak metne alındı. bk. Ağırakça, agmd.

7 çıkup: - HZ

8 Muvaffaḳ'uñ: Muvâfiḳ'uñ H1

9 eyledi: - HZ

10 ḳıldı: ḳıldılar HZ

11 ğunc: ğonce HZ

12 'aḳd-ı: 'aḳd u HZ, T5

Ba'de-mâ¹ Humâreveyh ba'zı havâdiş zühür itmekle Şâm'a vardı. Cevâri vü ğilmânı kendüyi firâşında katlı idüp meyyiti şandûkla Mışr'a getürildi. Müddet-i emâreti [2b H1] on iki yıl ve on sekiz günde nihâyet buldı, kezâ fi *Târîhi'l-Mışri*.

Humâreveyh'ün hükümeti eyyâmında ihrâcât-ı seneviyye yedi kerre yüz biñ altun idi. Ya'nî ki yıldan yıla vezâ'if-i cündiyye miqdâra maqrûn idi. Bundan mâ'adâ harc-ı maḥbaḥ-ı ma'müresi ki vezâ'if-i huddâm-ı mezbüresinden ğayırdur, her ayda yigirmi üç biñ altundan bir miqdâr efzûn idi ki² iki yüz seksen biñe qarîb altun olurdu.

Ve mezbürün cümle 'askerisi 'imâme ve siyeh-püş idi. Yürüdükleri zamânda Qaradeñiz gibi hurûş iderdi. Anlar geçdükden soñra kaviiyyü'l-hılka,³ 'azîmü'l-cüsse, ğaviyyü'l-ḥaşle,⁴ tavilü'l-kâme, "Muḥtârîn" demekle ma'rûfin bir 'asker-i şecâ'at-qarîn ü sehmgîn dahı zâhir olurdu ki eşnâ-yı râhda turan şığâr u kibâr yüzlerine baḫmağa ḳorḳar⁵ idi. Ekşer ḳatḫâ'ü't-ḫarîḳ-ı bî-tevfîḳden cem' olmışlar idi. Ya'nî yine vezâ'if-i lâzimeleleri ta'yîn ḳılınup ef'âl-i şeni'adan ḫalâş ḳılınmışlar idi. Bu şehâmetleri mücerrebât-ı⁶ umürdandur, diyü ihtiyâr olınup "Muḥtâre" nâmı ile ol zümre meşhûr ḳılınmış idi.

Hemân ki anlarun ğürühü ğâyet bulurdu, kemâl-i zîb ü zînetle Humâreveyh zâhir olurdu. 'Askerindeki edeb-i bisyâr ve kendüdeki mehâbet ü vaḳâr bir derecede idi ki bunca biñ nüfus gelür geçerdi, içlerinden 'aḫşe vü naḫnaḫa sırren ü 'alâniyyeten [107b HZ] bir kelime vuḳû' bulmazdı. Güyâ ki herkesün başı üstinde bir ḫayr var idi ki bi-vechin mine'l-vücûh öksürmesine ve ğülmesine ve birbirleriyle kelimât itmelerine mâni'-i küllî idi.

İki yüz seksen târiḫinde mezbûr Humâreveyh, Emîr Tuğc⁷ nâm kimesneyi vilâyet-i Rûm'a ğazâya gönderdi. Ḥarsûs cânibinden içeri girüp Mârûte Ḳal'ası'na⁸ müstevli oldu. Vâfir ğanâ'im alup sâlimen 'avdet ḳıldı.

1 Ba'de-mâ: Ba'dehu HZ

2 Nüşhalarda burada "idüĝi" şeklinde yazılan kelime sentaks gereĝi "idi ki" olarak metne alındı.

3 kaviiyyü'l-hılka: ḳuvâ-yı taḫalluḳa T5

4 ḫaşle: ḫaḫle HZ

5 ḳorḳar: ḳorḳarlar HZ

6 mücerrebât-ı: mücerribân-ı HZ

7 Emîr Tuĝc: Ḥafc HZ

8 Mârûte Ḳal'ası'na: Mârûna Maḫallesi'ne T5

Ammâ kendüsi firâşında yaturken iki yüz seksen iki târihinde kulları katl eyledi. Muḳaddemâ ba'zı cevârîsi ile tavâşîsinüñ semt-i izdivâcdan mu'ameleleri işidilmegin kendüsi anlaruñ ḳatline teveccüh itdükde anlar muḳaddem eyledi. Mezbûr firâşında ḳatlı olındı. Ba'dehu intikâmen¹ yigirmi nefer miḳdârı² huddâmına siyâset ḳılındı.

Ba'dehu Ḥumâreveyh'ün oğlu iki yüz seksen ikide mâh-ı Zi'l-ḳa'de'de Dımaşḳ-ı Şâm'da iken cülüs eyledi. Ammâ şabî olmağla altı ay, on iki gün mesned-i hükümetde ḳarâr itdi. Ba'dehu ḫâkim-i Dımaşḳ-ı Şâm olan Tuğc ittifâḳ-ı ümerâ vü fuḳahâ ile Ḥumâreveyh'ün oğlu ceşî ḫal' u 'azlı olındı. Ceşî iki şıñf oldı. Bir bölügi anı ihtiyâr eyledi. Ve bir bölügi "Şabîdür." diyüp³ âhir ḫabs olındı. [3a T5] Ba'dehu ḫabsi ḫâlinde eceli yitişüp vefât eyledi.

Ba'dehu⁴ mezbûruñ birâderi⁵ zamânında Tuğc, Dımaşḳ-ı Şâm hükümetinde müstaḳil oldı. Ya'nî ki Ḥumâreveyh'e mütâba'atdan ibâ ile şöhret buldı. Ve kendü 'askeri ihvânlarından ba'zıları İskenderiyye'de Aḫmed bin Tolun'a mektûblar [3a H1] gönderüp Mışır hükümetine taleb itdüklerinde ki 'asker çeküp geldi, lâkin münhezim olup Hârûn pençesine giriftâr olmağın iki yüz seksen dört Şevvâl'inde biñ iki yüz savṫ urdı. Bi'l-âhire Rebî'a ol eşnâlarda ol ḫarbuñ eleminden⁶ vefât eyledi.

Ve seksen beş târihinde Mu'tazid, Ḳınnesrîn cânibine sefer itdükde Hârûn'uñ ümerâsından 'Âşım nâm ḫâ'in ḫalîfeye ḳal'ayı teslîm itdi. Yine vilâyetde bu maḳûle⁷ za'fı var iken sene iki yüz toḳsan ikiye⁸ varınca hükümet eyledi. Âhir-i kâr Müktefî cânibinden Muḫammed bin Süleymân ceşî-i bî-kerân ile Dımaşḳ-ı Şâm'a gelüp fetḫ eyledi. Ba'dehu Mışır fetḫi niyyetine Mışır'a ḳarîb mevâzi'e gitdi. Hârûn daḫı ḳarşulayup vâfir mühâceme vü muḳâteleden şonra kendü 'askerinde fetret⁹ zuhûr eyledi.¹⁰

1 intikâmen: ihtikâşan H1 | ihtişâşan T5

2 miḳdârı: - HZ

3 diyüp: diyü HZ, T5

4 Ba'dehu: Ba'de H1

5 Nüşhalarda burada yer alan "bunuñ" kelimesi sentaks gereği metne alınmadı.

6 elemінде: elinden HZ, H1

7 maḳûle: ḳadar T5

8 ikiye: ikisine HZ

9 fetret: fitrat HZ

10 zuhûr eyledi: zâhir oldı T5

Def'i için atlanduğda süvārān-ı mağribden biri bir mızrağ zerki¹ ile mez-bürü helāk eyledi.

Ammā Mağrīzī² kavlince ‘ammileri Şeybān bin³ ‘Adī sene toğsan iki Şafer’inde sinni yigirmi ikisinde iken katl eylediler.⁴ Ve müddet-i emāretini müverrihler “Sekiz yıl, sekiz aydur.” diyü ta’yin kıldılar. *Rahimehu’llāhu te’ālā.*

Hükümet-i Şeybān Ahmed bin Tölun

Hārūn’uñ ‘ammisidür. Taht-ı hükümete cülüs idüp halife cānibinden gelen Muḥammed bin Süleymān’dan istīmān eyledi. Ol daḥı emān virdükden şoñra bir şeb Şeybān gürizān ü bī-nişān oldu. Bu fırsatda Muḥammed bin Süleymān bilā-nizā‘ u cidāl Mışr’a müstevli olup evlād-ı Tölun’dan on miğdārı kimesneyi ḥabs itdi. Ve ḥazīnelerin açup dört yüz deve yüki altun ki on kerre yüz bin dīnārdan efzūn idi, [107a HZ] yükledüp Bağdād’a, ya’nī halife-i ‘aşr olan Müktefi-i ‘Abbāsī-nijāda ol sene Şafer’inde işāl eyledi.

Bundan şoñra diyār-ı Mışr’da Āl-i Tölun Devleti munḥarız oldu. Mecmū‘-ı müddet-i hükümetleri kırık yıla qarīb idügi taḥaḥḥuk⁵ buldı.

[Hikāyet]

Hikāyet olunur ki Aḥmed bin Tölun şāh-rāha müşrif bir ḥaşr-ı ‘ālīde oturup āyende vü revende seyirin iderken ve öninde bir kitāb tırup ba’zı ḥuşuş müṭāla‘a kıılırken sābıku’z-zıkr Muḥammed bin Süleymān tāze cūvān idi ve mūrāhiḥ-i şabī mertebesinde nümāyān olur.⁶ Mīr Aḥmed anı gördügi gibi derbānlarına tutdurup vezīrine anuñ katlini fermān ider. Vezīr-i müşārūn ileyh ki mezbūruñ şabāvetini görür, katline cūr’et ideme-yüp teraḥḥum kıılır.

1 zerki: zerfi HZ

2 Nüşhalarda metin boyunca “Ma’zīri / Mağrīri / Mağzīzi” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Eymen Fuād Seyyid, “Makrīzi”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/makrizi> (01.09.2020).

3 Nüşhalarda “fi” şeklinde yazılan kelime anlam gereği “bin” olarak metne alındı.

4 eylediler: itdiler HZ

5 taḥaḥḥuk: taḥḥiḥ T5

6 olur: bulur T5

Ammâ hâkim-i mezbûr “Katl itdüñ mi?” diyü [3b T5] şordı. Hadd-ı¹ mevfü^r vezîr-i mezbûr² sebeb-i cidd ü cehdini istifsâr ve ol maķûle şabî-nün katlini istikbâr eyledükde “Ben bu kitâbı müţâla’a kıılırken gördüm. Ön ve³ soñ zevâl-i mülküme sebeb olacaķ oldu.” diyü cevâb virdi. Vezîr daķı semt-i mükâbereden mu‘araza kıılıp “Çünkü ol maķûle huşuş każâ-yı evgârdur, yâ anuñ katlinde ne fâ’ide vardur?” diyü kıurtardı. Ve kendüsi hânedânında terbiyeti ile muķayyed oldu.

Âhîrîl-emr⁴ neşv ü⁵ nemâ ile râst-kâr⁶ ve emr-i vezârete kendüsi daķı sezâvâr olmağın Emîr Aķmed-i nâmver anı vezîr-i kebîr [3b H1] idindi. Ba‘dehu kendü⁷ meşâlihi ile hâlifeye gönderdi. Anuñ maķbûl ü mer‘isi olduķdan soñra ba‘de zamânin Mışır fethine nâm-zed kıılındı. Kitâb-ı mezbûrda gördüğü havâdiş zuhûra gelüp każâ-yı mübrem ne ise yirin buldı.

Ve bi’l-cümle hâlife-i ‘Abbâsiyye zamânlarında Mışır-ı Kâhire’ye Muħammed bin Tuğc ve evlâdı ve Kâfûr nâm kıulı müstevli oldu. *Târîh-i Şûri*’de bunlar ‘Abdu’llâh bin Tuğc mensûbâtındandır. “Tuğc lafzınıñ ma’nâ-yı ‘Arabî’si ‘abdu’r-raħmândur.” diyü yazmışdur.

[Tuğc bin Cuf bin Yeltegin bin Fûrân bin Hâķân]

Ammâ Tuğc bin Cuf bin Yeltegin bin Fûrân⁸ bin Hâķân’dur ki Ferğâna pây-tahtında serîr-i zehab şâhibi añılır. Ol zamânda⁹ ki Mu‘taşım Hâlıfe Ferğâna’da ba’zı a’yân-ı nâsi intihâb idüp Bağdâd’a getürdi, mezbûr Cuf anlardan idi. Ve Tuğc anuñ eñ küçük oğlıdur. Ve Mışır ve Şâm’a müstevli olan Ebû Bekr Muħammed, Tuğc’un oğlıdur. Aşlda İhşîd¹⁰ ıtlâķ olınarlardandır¹¹ ki İhşîd Aķşîd, ya’nî “beyâz güneş” dimekdür. Lâkin mülk-i

1 Hadd-i: Çeh-i HZ

2 mezbûr: - H1 | Hadd-ı/mezbûr: Hadd-ı mevd T5

3 ve: - T5

4 Âhîrîl-emr: ‘Âķıbet âhîrîl-emr HZ

5 ü: - HZ

6 râst-kâr: rest-gâr T5

7 kendü: - HZ

8 Nüshalarda bu isimlerin imlasında görülen hatalar tashih edildi. bk. Asri Çubukcu, “Muħammed b. Tuğc”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muħammed-b-tugc> (23.08.2020).

9 zamânda: zamân HZ

10 İhşîd: İhşîd’e T5

11 olınarlardandır: olınur HZ | olınandandır T5

Rüm'a mâlik olanlara "kayşer" didükleri gibi Fergâna'ya hâkim olanlara da "ihşid" ıtlâk olunur.¹

Pes üç yüz yigirmi üç târihinde Râzî Halife cânibinden İhşid Muhammed bin Tuğc Mısr'a hâkim oldu. Niteki Mu'tazid zamânlarında Tarsûs mülkine hükümet itmiş idi. Ba'de zamânin eyâlet-i Mısr'a hükümet idüp² Şâm dahı aña ri'âyeten munzam kılındı. Ve üç yüz otuz dört Ramazân'ında vefât idinceye degin³ Mısr'da⁴ hükümet eyledi. Cem'an dört yüz biñ leşkere mâlik idi. Ve⁵ sekiz biñ müşterâ kulları olup günde biñer âdem kendüi hırâset iderler idi. On bir yıl, üç ay hükümet itdi. Vefâtından şoñra meyyiti Beytü'l-mağdis'e [108b HZ] gönderüldi.

[Ebü'l-Kâsım Ünücür Maḥmüd]

Ve mezbür Ebü Bekr'ün vefâtından şoñra oğlu Ebü'l-Kâsım Ünücür⁶ Maḥmüd Mısr'a hâkim oldu. Sinnen şağır olmağla babası kullarından İhşid'ün siyeh-rü hadımlarından Kâfûr ki tafşili müsemma bir hâkim-i meşhûr idi, ol vekâlet itdi. Bu tarih ile zamân mürûr idüp üç yüz⁷ kırk toköz târihinde ki Ünücür vefât eyledi, qarındaşı 'Alî anuñ yirine hükümet idüp sâbıku'z-zıkr olan Kâfûr yine vekâlet emrini işbât eyledi.

[Kâfûr el-İhşidî]

Ve mezbür [4a T5] 'Alî her vechle şabî, belki bâzîçeye meşgûl ğabî olmağla Kâfûr el-İhşidî emr-i eyâletde istiklâl buldı. Bi'l-âhire üç yüz elli beş târihinde 'Alî⁸ dahı vefât eyledi. Hattâ Mısr ve Şâm ve Hicâz memleketlerindeki menâbirde⁹ Kâfûr'a du'â olunup huḫbede iştirâk olındı. Âhir altmış beş yaşında iken ber-vech-i istiklâl iki yıl, dört ay hükümetden şoñra Mısr'da vefât eyledi. Kâfûr'ın vezîri Ebü'l-Fazl Ca'fer bin Vezîr Ebü'l-fetḫ idi ki fużalâ-yı şu'arâdandır.

1 ki//olunur: - HZ, H1

2 idüp: - H1

3 idinceye degin: idince HZ, H1

4 Mısr'da: Mısr'a HZ

5 Ve: - HZ

6 Nüshalarda "Ebücür" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Çubukçu, agmd.

7 tafşili//yüz: - HZ

8 'Alî: - HZ

9 Nüshalarda "mağâbir (HZ), me'âbir (H1, T5)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "menâbir" olarak metne alındı.

Tārīh-i Zihni'de meşşürdür ki Kâfûr, Habeşî tavâşilerden olup İhşîd-i mesfûr Mışır'da on sekiz filoriye¹ şatun almış idi. Ammâ 'aql ü re'y ve fiṭnat u zekâ şâhibi olmağla kaṭ'-ı merâtib idüp Mışır'a müstakîl hâkim oldu. Ve rûz-merre maṭbahında biñ² yedi yüz baṭmân et ve yüz cenâh tavuḡ ve üç yüz [4a H1] cenâh gögercin yavrusı ve üç yüz piliç ve on kaz ve yigirmi kuzı ve on biñ balıç ve üç yüz şahn helvâ-yı sükkeri ve biñ kümâçe ve biñ göz fuḡḡâ' ve yüz kırba şerbet muḡarrer idi.

Ve 'aṭâsı daḡı bir mertebede idi ki eyyâm-ı eyâletinde Mışır'da zelzele-i 'azîme vâқи' olup şu'arâdan Muḡammed bin 'Âşım bir kaşide didi. Ve ol kaşidenüñ bir beytinde bunu nazm itmiş:

Şi'r-i 'Arabî

ما زلزلت مصر من خوف يراد بها   لكنّها رقصت من عدله فرحاً³

Ya'nî ki "Mışır'da vâқи' olan tezelzül ḡavfından degüldür. Kâfûr'uñ 'ad-line sevinüp raḡşa girdüğündendir." dimekdür. "Mezbûra biñ filori cā'ize viridi." diyü *Baḡr-ı Zâḡbir* nâm kitâbda *Zihni*'den naḡl ile meşşürdür.

Fe-ammâ kitâb-ı *el-Mevâ'iz ve'l-İtibâr fi Zikri'l-ḡıṭaṭ ve'l-Âşâr* mü'ellifi Mevlânâ Taḡıyyü'd-dîn Aḡmed bin 'Alî bin 'Abdü'l-Ḳâdir ki Maḡrizî⁴ di-mekle meşşürdür, anuñ kitâbında bu vechle meşşürdür ki Kâfûr-ı İhşîdî kabîḡü'l-ḡademeyn, şaḡilü'l-beden, alt ṭudaḡı yarıç bir siyeh-rû ḡadım idi ki üç yüz on târiḡinde Mışır'a dâḡil oldu. İbn 'Abbâs nâm kâtib mez-bûrı şatun aldı. Ve ba'zı hedâyâ ile Emîr Ebü Bekr bin Muḡammed bin Ṭuḡc-ı İhşîdî cenâbına pîş-keş ḡıldı⁵ ki emîr-i mezbûr ol zamânda ümerâ-yı Mışır'dan bir şaḡş idi. Kâtibüñ sâ'ir hedâyâsını redd idüp "Şey-i ḡalîl-dür." diyü İhşîdî-i merḡûm⁶ Kâfûr'ı ḡabûl itdi ki ol târiḡde mezbûr ancaḡ on yaşında idi.

1 filoriye: dînâra HZ

2 biñ: - HZ

3 "Mısır, orada dolaşan korkudan dolayı titremedi. Bilakis Mısır, [Kâfûr'un] adaletinden dolayı mutlulukla raks etti."

4 Nüshalarda bu isimlerin imlasında görülen hatalar tashih edildi. bk. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrizî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/makrizi> (23.08.2020).

5 ḡıldı: çekdi HZ

6 İhşîdî-i merḡûm: - H1, T5

Ġarâbet bundadır ki birgün Kâfûr bir müneccim dükkânına vardı. “Benüm aĥvâlüm neye müncer olur?” diyü reml itdürüp sa‘âdet-i ħâlî‘ bedîdâr¹ olup “Āķıbet sen bu diyâra ĥâkim olup ve a‘yân-ı memleketi kendüñe maĥkûm idinürsün.” diyü ta‘yîn itdükde dâr-ı dünyâda iki dâne pâreye mâlik idi. Anları çıkarup remmâle nişâr kıldı. Ĥattâ ħabûle ‘âr idüp “Ben saña salĥanat-ı Mışr beşâretin virdüm, sen baña iki pâre mi [4b T5] virürsün?” diyü üstine bıraķdı. Nihâyet “Ol zamânda şağ olursam beni ve evlâdumı unitmayasun.” diyü tenbîh itdi.

Pes ĥadım-ı mûmâ ileyh maĥdûm-ı merķûma maĥrem-i³ mu‘temedün ‘aleyh oldu. Ĥattâ ĥâkim-i Dımaşķ-ı [109a HZ] Şâm olan efendisi vefât itdükden şoñra⁴ Kâfûr kendüye ħâim-maĥâm olup ĥüsn-i tedbîr ile ol vilâyeti zabĥ eyledi. Vaķtâ ki ĥükümet-i Mışr Ebû Bekr Muĥammed bin Tuġc’uñ⁵ ferzend-i reşîdi Ebü’l-Ĥâsım Ünücür’da ħarâr itdi, Kâfûr cümle-tü’l-mülk olup her ĥuşûşa me’mûr kıldı.

Ve lâkin hemân ol eyyâmda Seyfüd-devle ‘Alî bin Aĥmed, Dımaşķ-ı Şâm’ı alup, Mışr ħaşdına ‘asker çeküp Remle’ye dek geldüġi ĥaberi şüyü‘ buldı. Mezbûr Kâfûr ‘asker-i mevfûr ile def‘-i fitneye me’mûr olup Mışr’dan çıķdı. Varduġi gibi ol nâireyi ber-ĥaraf kıilup yine Mışr’a geldi. Ve günden güne i‘tilâ-yı şân buldı.

Mâdam ki Ünücür ĥayâtda idi, [4b H1] Kâfûr mühimmât-ı ĥidmetini iderdi. Ve bi’l-cümle bir zamân Ünücür’a, ba‘dehu Ebü’l-Ĥâsen ‘Alî’ye müdebbir-i mülk olduĥdan şoñra üç yüz elli beş Muĥarrem’inde Ebü’l-Ĥâsen ‘Alî ki fevt oldu, Mışr birkaç gün⁶ bilâ-ĥâkim ħaldı. Kâfûr yine Mışr ve Şâm vilâyetlerin zabĥ idüp ĥalîfe-i ‘aşr olan Muĥî‘-li’llâh’dan⁷ bir temes-sük ibrâz eyledi. ‘Alî-i İĥşîdî’den şoñra ĥükümet-i Mışr kendüye muĥarrer

1 bedîdâr: bedîd HZ

2 maĥkûm idinürsün: muĥkem kılırsun HZ

3 maĥrem-i: maĥrem ü T5

4 itdükden şoñra: itdükde T5

5 Nüşhalarda “Ebû Bekr bin Muĥammed” şeklinde yazılan bu isim “Ebû Bekr Muĥammed bin Tuġc’uñ” olarak metne alındı. bk. Ahmet Ağırakça, “Kâfûr, Ebü’l-Misk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kafur-ebul-misk> (23.08.2020).

6 birkaç gün: - HZ

7 Nüşhalarda “Muş‘ad-lillâh” şeklinde yazılan bu isim tashih edildi. bk. Ağırakça, “Kâfûr, Ebü’l-Misk”, agmd.

olup menâbir-i¹ cevâmî'de Ebü'l-misk² Kâfûr-ı İhşîdî diyü on dört cum'ada 'alê't-tevâlî huṭbesi³ oḡındı.

Ba'dehu üç yüz elli yedi Cumâde'l-ülâ'sında altmış yaşında iken vefât eyledi. Muḡallemâti defteri görildükde yedi kerre⁴ yüz biñ dînâr ve altı kerre yüz biñ altunlık cevâhir ve sâ'ir nevâdir maḡûlesi zâhir ü bedidâr oldu. Ammâ bilâ-vaşîyyetin vefât idüp şadaḡât u ḡayrât sa'âdetine fâ'iz olamadı. Müddet-i ḡükûmeti yigirmi bir yıl ve iki ay ve yigirmi gün olmuş idi.

[Ebü'l-Fevâris Aḡmed bin 'Alî bin Muḡammed el-İhşîd]

Ba'de vefâti'l-Kâfûr,⁵ Ebü'l-Fevâris Aḡmed bin 'Alî bin [Muḡammed el]-İhşîd ḡâkim-i Mıṡr olup üç yüz elli yedi Cumâde'l-ülâ'sında huṭbesi oḡındı. Ve kendü yigirmi iki yaşında bulunup birkaç ay ḡükûmetden şoñra maḡrib vilâyetinde Cevher-i Ḳâ'id leṡker çeküp, gelüp Mıṡr'ı taḡallüben Aḡmed'den aldı. Ve İhşîdilerün zamân-ı devleti cem'an otuz beş yıl olup andan şoñra Mıṡr ḡulefâ-yı⁶ Fâṡimiyîn taşarruflarına düşdi.

FAŞL Fİ BEYÂN-I ḡULEFÂ-YI FÂṡİMİYİN

Evvelâ [pây]-taḡtları Maḡrib vilâyetinde Ḳayrevân⁷ idi. Ba'dehu Mıṡr-ı Ḳâhire oldu. Sene iki yüz ṡoḡsan yedi târiḡinde ki kemâl-i zḡûrları üç yüzde vâḡi' olur, târiḡ-i mezbûrda Muḡammed bin Mehdî bin ḡasan bin Muḡammed bin⁸ 'Abdu'llâh bin Meymûn bin Muḡammed bin İsmâ'il bin Ca'fer-i Şâdiḡ vilâyet-i Maḡrib'de zḡûr eyledi. ḡâkim-i diyâr-ı ḡarb olan Elyesa' bin Maḡrâ' mezbûrı ṡutup ḡabs itdi.⁹

Mezbûr Mehdî'nün teba'iyetine ḡalkı da'vet iden Ebü 'Abdu'llâh-ı Şi'i ḡabs-ı Mehdî'den şoñra kırḡ biñden ziyâde leṡker-i keṡir cem' itdi.

1 menâbir-i: menâbir ü HZ

2 misk: müṡḡ T5

3 huṭbesi: huṭbe HZ

4 kerre: - HZ, H1

5 Ba'de//Kâfûr: ba'dehu vefât eyledi HZ

6 Mıṡr ḡulefâ-yı: ḡulefâ-yı Mıṡr T5

7 Ḳayrevân: Ḳaravân HZ

8 ḡasan//bin: - T5

9 itdi: eyledi HZ

[5a T5] Pây-taht-ı Elyesa’ a varduğda muķābeleye ķādir olamayup mezbūr Muḥammed Mehdī’yi Sicilmāse¹ maḥbesinde ķatlı idüp firār ile kendüsi bir cānibe gitdi.

Vaķtā ki [Ebū] ‘Abdu’llāh eṣ-Şi’i maḥbesde Mehdī’yi maķtūl buldı, leṣkeri perīṣān olmasun iķün anuñla bile maḥbūs olan evlād-ı Resūl’den birin “Mehdī budur.” diyü çıkarup tahta geķürdi. Kendüsi² ve sā’ir rü’esā-yı ‘asker önince yürüyüp “İşte pādişāhıñuz budur.” diyü gösterdi. Mezbūr şiddet-i țarabından ağlardı. Bu țarīķ ile ḥükümet-i diyār-ı [109b HZ] ğarb aña muķarrer olduğdan sonra Ebū ‘Abdu’llāh’ı ķatlı eyledi. Mābeynlerinde ba’zı fitne peydā³ olmağla⁴ «اتق شر من أحسنت اليه» mazmūnını işbāt itdi.

Ba’zılar “Muḥammed Mehdī ķatlından sonra ‘Mehdī budur.’ diyü Ebū ‘Abdu’llāh’uñ çıkarduğı şahş sādātđan degül idi.” dirler. Ammā ekṣer-i müverriḥin “ ‘Abdu’llāh bin Ḥasan bin ‘Alī bin Muḥammed bin ‘Alī bin Mūsā el-Kāzım idi.” diyü işbāt-ı neseb ķılurlar. Ğarbda Mehdıy[ye] şehrin anlar bünyād itdi. [5a H1] Yigirmi beş yıl ḥilāfet itdükden sonra⁵ üç yüz yigirmi iki tārīḥinde vefāt idüp Mehdıyye’de defn olındı. Sikkessinūñ bir cānibi⁶ «بلغت حجة الله» ve bir cānibi⁷ «تفرق أعداء الله» idi. Ve silāḥınuñ naķşı⁸ «أعدته في سبيل الله» ve atlarınuñ țamğası⁹ naķşı¹⁰ «الملك لله» olmış¹¹ idi.

Ammā mezbūr ‘Abdu’llāh vilāyet-i Mağrib’e temellük itmekle Benī Ağ-leb’uñ mülki ve Benī¹² Mudār’uñ yüz otuz yıllıķ mülkleri ki [pāy]-tahtları Sicilmāse ve āḥir melikleri Elyesa’đur ve Benī Rüstem’uñ yüz altmış yıllıķ mülkleri¹³ ve yine devlet idāresi ki mülk-i evlād-ı¹⁴ İdrīs bin ‘Abdu’llāh bin

1 Nüşhalarda “Selḥmāye (HZ), Selḥmābe (H1), Sa’lcumāye (T5)” şeklinde yazılan bu kelime “Sicilmāse” olarak metne alındı. bk. Eymen Fuād Seyyid, “Fātümiler”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#1> (26.11.2020).

2 Kendüsi: Ve kendüsi HZ

3 peydā: - HZ

4 “İyilik yaptığın kişinin şerrinden kendini koru.”

5 itdükden sonra: itdükde HZ

6 “Allah’ın delili geldi.”

7 “Allah’ın düşmanları dağıldı.”

8 “Onu Allah yolu için hazırladım.” | Nüşhalarda ilk kelimenin başındaki elif harfi eksiktir.

9 țamğası: - HZ

10 “Mülk, Allah’a aittir.”

11 olmuş: mazmūnını olmuş HZ

12 Benī: - HZ

13 ki//mülkleri: - HZ

14 evlād-ı: evvelā HZ

Ḥasan bin İmām ‘Alī’dür *kerrema’llāhu vechehu*, ki yüz yıldan ziyāde idi, Fārs ve Berber’e ve Ṭanca’ya hükümet iderler idi.

Ammā katl-i [Ebū] ‘Abdu’llāh-ı Şi’î’ye bā’iş budur ki mezbūr Mehdī¹ Cezā’ir hükümetinde müstaķil olup ašlā [Ebū] ‘Abdu’llāh’a ve qarındaşı Ebū’l-Abbās’a daħl itdürmemegin anlar iħsānlarına nādım oldılar. “Bizüm, Mehdī diyü sizi cem’ kılduğımız bu degüldür.” diyü rü’esā-yı ‘askeri idlāle başladılar. Āħir getürdüp ikisini de katl eyledi.

Ve ammā üç yüz birde mezbūr Mehdī, oğlı Ebū’l-Ḳāsım Muḥammed ile diyār-ı Mıř’a ‘asker gönderdi.² İskenderiyye ve Feyyūm’a müstevlī oldı. Āħir-i kār yukaruda beyān olınan tārīhde ‘Ubeydu’llāh³ Mehdī vefāt eyledi. Ve oğlı Muḥammed Ebū’l-Ḳāsım ba’zı umūr icāb itmekle bir yıl meyyitini ihfā itdi. Müddet-i ‘ömri altmış üç yıl ve müddet-i hükümeti yigirmi dört yıl ve bir ay ve yigirmi gündür, diyü yazmışlar.

Ebū’l-Ḳāsım Nizār Ḳā’im-bi-emri’llāh

Babası ‘Ubeydu’llāh Mehdī yirine ḥākim oldı. On iki yıl hükümet idüp, üç yüz otuz yedi tārīhinde vefāt idüp Mehdiyye’de defn olındı. Senne üç yüz [5b T5] yigirmi beş tārīhinde ḳavm-i Şaḳālibe mezbūra ‘iřyān itdi. Niçe zamānlar ḳal’asını muḥāşara idüp ‘āķibet anlara zafer buldı. Ve Ya’ḳub bin İřḫāḳ nām ḳā’idini otuz pāre gemi ile Efrenc vilāyetine gönderdi. Sālīm ü ḡānim ‘avdet itdiler. Cem’an on iki yıl, dört ay ḫalife olup hükümet eyledi.

[Mañşūr-bi’llāh Emīr İsmā’ıl]

[Ḳā’im-bi-emri’llāh] üç yüz otuz dördte⁴ fevt olup,⁵ Mañşūr-bi’llāh Emīr İsmā’ıl ḫalife olup, ammā Ebū Yezīd-i⁶ Ḥāricī ḫavfından tā anuñ-la ḫuřūmeti ber-ṭaraf itmeyince babasınun meyyitini ketm⁷ itdi. Ba’dehu

1 Mehdī: Mehd HZ

2 gönderdi: getürtdi HZ

3 Nüşhalarda metin boyunca “ ‘Abdu’llāh” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Ubeydu’llāh” olarak metne alındı. bk. Eymen Fuād Seyyid, “Fātümiler”, agmd.

4 dördte: dördince HZ

5 olup: oldı T5

6 Yezīd-i: Zeyd-i H1

7 ketm: güim HZ

serîr-i hilâfete cülûs idüp teşhîr-i bilâd ve taşyîd-i kılûb-ı ‘ibâd üzere olup Kayrevân¹ cânibine ‘asker çekdi. Emîr Ebû Yezîd ile bir yıldan ziyâde müstemirren şavaşdı.

Âhirü'l-emr Manşûr manşûr² olup ve ‘asker-i Ebû Yezîd firâr ile maḳhûr oldu. Tâ Berber vilâyetine dek Manşûr anlaruñ ardına düşdi. Ba‘dehu leşker-i Manşûr’a қаһт u ğalâ mevfûr vâқи³ olup bir at yemi bir bucuḳ altuna ve bir kırba şu bir filoriye çıkup muztarib olup Şanhâce’ye ‘avdet⁴ itdi. Ve bi’l-cümle zamânında bir iki defa Hâriciler hüruc eyledi. Manşûr-ı [110a HZ] mezbûr kuvvet-i kâhire ile cümlesin maḳhûr idüp âhir üç yüz kırık bir târihinde Manşûr fevt oldu. Ve zamân-ı hilâfetleri yedi yıl ve on altı gün ve sinni otuz toḳuz idügi taḫaḳḳuḳ buldı. [5b H1]

Ġâyetde faşîḫ u belîğ ü münşî âdem idi. Her zamânıñ iḳtizâsına göre elfâz-ı⁵ ğarîbe ile huṭbe inşâ ider, oḳurdu.

[Ebû Temîm Mu‘iz-li-dîni’llâh Me‘ad]

Ve Manşûr’uñ vefâtı ğüninde Ebû Temîm Mu‘iz-li-dîni’llâh Me‘ad⁶ ḫalife oldu. Ve cülûs⁷ itdükde yigirmi dört yaşında bulındı. Zamân-ı hilâfetinde, ḫattâ⁸ üç yüz kırık dört senesinde Endülüs ḫâkimi ‘Abdu’r-Raḫmân Nâşır-ı Emevî⁹ bir büyük gemi peydâ eyledi. Ve tuḫaf u tefâriḫ ile ṭoldurup ticâret ṫarıḳıyla Mışır’a gönderdi. İttifâḳan¹⁰ deryâ yüzinde bir gemiye râst geldiler ki Şaḳâlibe ḫâkimi Ḥasan bin ‘Alî’nüñ ol gemide ‘âdemleri ve Mu‘izz-i ‘Alevî’ye mektûbları var idi. Endülüs ḫâkimi¹¹ gemisi¹² anlara ğâlib gelüp ğâret eylediler.

1 Kayrevân: Ḳaravân HZ, T5

2 manşûr: - T5

3 vâқи: - HZ

4 ‘avdet: da’vet HZ

5 elfâz-ı: elfâz-ı ‘Arabiyye-i HZ

6 Nüshalarda “Ebû Temîm Mu‘izzü’d-dîn bin Me‘ad” şeklinde yazılan bu isim “Ebû Temîm Mu‘iz-li-dîni’llâh Me‘ad” olarak metne alındı. Asri Çubukcu, “Muiz-lidinillah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muiz-lidinillah> (24.08.2020).

7 Ve cülûs: - T5

8 ḫattâ: daḫı HZ

9 Emevî: Umûri HZ

10 İttifâḳan: İttifâḳ HZ

11 ḫâkimi: - H1

12 gemisi: - T5

Bu haber ki Mu‘izz-i¹ ‘Alevî’ye vâsıl oldu, bir niçe pâre gemilerle ‘asker gönderüp ve Şaķālibe ‘āmili² mezbūr Ḥasan’ı anlara serdār naşb idüp Meriye’ye geldiler. Endülüs’e tâbi‘ ne kadar gemiler buldılar ise yüklerin ğāret idüp sefinelerin yakdılar. Ve ol büyük gemiyi aldılar. ‘Abdu’r-Raḥmān’uñ muġanniye cāriyelerini ve niçe tuḥfelerini ve firāvān mā-melekini zabt itdiler. Ve sāḫil-i³ baḥre ḳarīb olan memālikini daḫı nehb ü ğāret idüp, sālimin ü ğānimin Mehdiyye’ye gelüp māl-i ğanā’imi ḫalifeye teslim eylediler.

Ammā sene üç yüz kırk yedi târiḫinde Mu‘izz’uñ ḳullarından Ebül-Ḥasen Cevher’uñ şānı i’tilā bulup vezāret mertebelerine şu‘ūd eyledi. Ve nefsinde seci‘ u ceri ve meydān-ı rezm ü ḫarbūn merd-i hünerveri olmaĝla [6a T5] Mu‘iz anı serdār idüp ‘asker-i mevḫūr ile Maĝrib ser-ḫadlerine gönderdi. Andan Fārs memleketine, andan Baḫr-ı Muḫīṭ’e varup, niçe memāliki fetḫ ü teşḫir idüp tekrār Fārs’a geldi. Ve ‘anveten fetḫ itdi.

Ve sene üç yüz elli birde Şaķālibe ‘āmili Emīr Aḫmed’e Mu‘izz’uñ emri gelüp, ol cezirenüñ eṭfālini defter idüp ve sünnet olunmayanları giydürüp sünnet itmesi ve ba‘de-mā-vaḳa‘ayı kendüye i‘lām itmesi buyurıldı. Mezbur Aḫmed imtişālen li’l-emr on beş biñ sünnetsiz şıbyān buldı. Ve cümlesinüñ libāsların tecdid idüp cümlesini sünnet itdürdi. Evvel ḫarc-ı lāzımeden mā‘adā biñ dirhem gümüşle elli deve yüki metā‘ daḫı Mu‘iz’den gelüp sünnet olınan şıbyāna ber-vech-i itmām tefriḫ itdi.

Ammā sene üç yüz elli sekizde Ebül-Ḥasen Cevher’i leşker-i ‘azīm ile⁴ Mışr diyārına gönderdi. Zirā “Kāḫūr-ı İḫşidi fevtinden şoñra ehvāya⁵ iḫtilāf ve aralarına iftirāḳ [u] ḫilāf düşüp ednā teveccüh ile Mışr’uñ fetḫ ü teşḫiri mümkindür.” diyü ḫalifenüñ⁶ sem‘ine irişmiş idi.

El-ḳışşa Cevher-i dilir ki ceḫş-i keşir ile Mışr’a geldi, sene-i mezbüre Şa‘bān’ınuñ on yedinci güninde bilā-nizā‘ u cidāl ve bilā-māni‘ ü ḳıtāl

1 Mu‘izz-i: - HZ

2 ‘āmili: ḫākimi HZ

3 sāḫil-i: ḫāşıl-ı HZ

4 ile: - HZ, H1

5 ehvāya: - HZ

6 ḫalifenüñ: Ṭayfiyye’nün HZ, H1

Mısr'a müstevli¹ oldu. Ve cum'a günü geldiği gibi Mu'iz-li-dîni'llâh² nâmına huṭbe okıdı. Andan sonra Qâhire ve Fuṣṭât'ın³ ve Câmî-i Ezher nâm nâdire-i hâfîkaynuñ binâsına mübâşeret kıldı. Ba'dehu hâlifeye fetḥ-i Mısr müjdesin gönderdi.

Ba'dehu Ca'fer-i Fellâh nâm kimesneye leşker virüp, mezbür Cevher şâm fetḥine 'azîmet kılup, hattâ vilâyet-i Şâm muzâfâtından Ğazze⁴ ve Remle'yi silk-i teshîre çekdi. Ve andan sonra mezbür Ca'fer Şâm'a varup, ceng ü cidâl ile anı musahhar kılup sene üç yüz elli toktuz târihinde, Muḥarrem'ün [6a H1] evâhîrinde Mu'izz'ün huṭbesin [110b HZ] okıtdı. Tâ ki hulefâ-yı 'Abbâsiyye'nün huṭbeleri münkaṭı' oldu.

Ammâ sene üç yüz altmış târihinde Qarâmiṭe⁵ 'askeri hürüc idüp Şâm vilâyetine geldükde Ca'fer anları kolaysayup⁶ karşı çıkmagla katlı olındı. Ba'dehu anlar Şâm ve Remle'ye müstevli olup, ba'dehu Mısr'a gelüp, Qâ'id Cevher anlarıñla mirâren ceng idüp, 'âkıbet münhezim idüp⁷ Şâm'a dek ardlarına düşdi. Ekşerin tu'me-i şîr-i şemşîr itdi.⁸

Ve mezbür Ca'fer ol saḥî-i mu'teberdür ki Ebü'l-Qâsım Muḥammed bin Hârûn-ı Endülüsî anuñ haqqında dimişdür:

Şi'r-i Arabî

جسمي وطرف بابليّ أحو الشمس والقمر المنير وجعفر ⁹	المدنغان من البرية كلّها والمشرفات النيرات ثلاثة
--	---

Ammâ sene altmış bir târihinde Mu'iz, İfrîkiyye ve Şaḳâlibe ve Tırâblîs-i Ğarb'a yarar begleri qâ'im-maḳâm naşb idüp ve ehl-i dil ve şâ'ir ü kâmil âdemleri refîk u muşâhib idinüp, biñ beş yüz deve yüki hazîne uy-

1 müstevli: geldi sene-i mezbûre Şa'bân'ınuñ HZ

2 Nüşhalarda "Mu'izzü'd-dîn Allâh" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Çubukçu, agmd.

3 Nüşhalarda "Qamşarîn" şeklinde yazılan kelime "Fuṣṭât" olarak tashih edildi. bk. Çubukçu, agmd.

4 Ğazze: Fezze HZ | 'Azze T5

5 Qarâmiṭe: Ferâmiṭe HZ

6 kolaysayup: kolay şayup HZ

7 ba'dehu Mısr'a//idüp: - HZ

8 itdi: idüp HZ

9 "Bütün varlıklar içerisinde bana en yakın olan iki şey cismim ve Bâbillilere özgü, karası ve akı parlak olan gözlerimdir. Dünyayı aydınlatan üç şey vardır: güneş, parlak ay ve Ca'fer."

durup İskenderiyye'ye geldi. Ba'dehu¹ ol sene Ramazân'ın beşinci günü Mışr'a dâhil olup² 'izzet ü iclâle kaçırına kındı.

Kitâb-ı *Bahr-ı Zâbir*'de yazar ki Mu'iz-li-dîni'llâh'ın Mışr'a [6b T] dâhil olup³ evvel dînlediği şikâyet bu idi [ki] sâbıkan hâkim-i Mışr olan Kâfûr'ın 'avreti izhâr-ı tazallüm ile Mu'izz'e geldi. Bir kıuyumcı Yehûdî'ye⁴ lû'lû' ile mensûc ve zeheble memzûc bir kıaftân emânet kıomıŝ iken inkâr eylediğini bildürdi.⁵ Mu'izz-i mezbûr Yehûdî'yi alıkodurup evini yıklatdı.⁶ Ve ferŝini ser-â-ser⁷ hafır itdürdi. Zikir olınan kıaftân bir zarfuñ içine kıoyulup defn olınmış olmağın 'aynıyla bulındı. Nihâyet ŝadrında iki dâne dürr-i ŝehvârı yok. Yehûdî'den su'âl olunduğda "Ben aldum. Bîñ altı yüz⁸ floriye ŝatdum." diyü i'tirâf eyledi. Ve ol câme-i girân-mâye ne ma'küle tuhaf idüğünü ma'nen işbât itdi.⁹ Fe-lâ-cerem mesfüre 'avret her çend ki ol hil'ati¹⁰ Mu'izz'e hediyye¹¹ virdi, ibâ itdi; almadı. Ve ne kıadar ki içdâm idüp "Bârî bir mikdâr bahâ virüp¹² siz aluñ." didi, aşlâ nazar-ı iltifât ŝalmadı. Cemî-i erkân u a'yân Mu'izz'ün 'adaletini ve istignâsını ve cell-i himmetini ta'accüb itdiler.¹³ "Bunun gibi 'âlî-himmet pâdişâh gördüğümüz yokdur." diyü du'âlar itdiler.

Ve bi'l-cümle fâzıl ü 'âkıll ü kâmil ve cevâd u memdûh-ı efâzıl pâdişâh idi. Ve 'ilm-i nücümü aşlı ile¹⁴ bilürdi. Zekâsına hüd nihâyet yoğ-ırdı.

Ammâ *Câmi'ül-leŝâif* nâm kitâbda meştûrdur ki Mu'iz-li-dîni'llâh¹⁵ Mışr'a dâhil olduğdan şonra Cevher'i hükümetden 'azl eyledi. Ve evkât-ı hâmse ezânında "hâyy 'ale'l-felâh" yerine "hâyy 'alâ hayri'l-'amel" dinilmesini tenbih itdi. Ve hutbede "rıdvânüllâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in" 'aşere-i

1 Ba'dehu: Ba'de H1

2 olup: olup ol T5

3 'izzet//olup: - HZ

4 Yehûdî'ye: Yehûdî'yi alıkodurup T5

5 bildürdi: bildürüp HZ

6 yıklatdı: yıkdurdu HZ

7 ser-â-ser: - HZ

8 altı yüz: altun HZ

9 itdi: eyledi HZ

10 'avret//hil'ati: 'avret ki ol hil'ati her çend ki HZ

11 hediyye: - HZ

12 virüp: virün HZ

13 itdiler: eylediler H1

14 ile: - HZ

15 Mu'iz-li-dîni'llâh: Mu'izü'd-din Allâh HZ

mübeşşere tamāmına maşrūf olmayup¹ Āl-i Muḥammed'den on ikiye varınca şābitü'n-neseb olanlar zıkr olunup ol tarziye anlara maşrūf olmasını iḥtirā' u bid'at itdi.

Ve üç yüz altmış dört senesinde Mu'izzü'd-devle ümerāsından² Aftegin³ leşker çeküp Şām'a geldi. Ve ehālī-i Dımaşq ile bir şan'at idüp ittifāk ile Mu'izzü'n [6b H1] vekili Şām ḥākimi Reyḡān-ı Ḥadım'ı şehirde çaşra sürdi. Ve Mu'izzü'n ḥuṭbesin kaṭ' itdürüp Mu'izzü'd-devle bin Benī Büveyh ḥuṭbesin oḡıtdı. Mu'iz-li-dīni'llāh⁴ bu ḥaberi alup cünüd-ı keşire ile Şām fitnesi def'ine teveccüh itmek şadedinde iken ba'zı mevāni' zuhūr idüp te'ḥir icāb eyledi.

Āḡir sene altmış beş Rebī'ül-evvel'inde⁵ sinni kırık beşinde iken vefāt eyledi. Cem'an müddet-i⁶ ḥilāfeti yigirmi üç bucuḡ yıldur ki üç senesi Mışr'da, mā'adāsı Maḡrib'de vuḡū' buldı.

Hilāfet-i 'Aziz-bi'llāh Ebū Maşūr Nizār

Mu'iz-li-dīni'llāh'ın⁷ oḡlıdur. Babasınıñ [111a HZ] mevtini ve meytini tā ḡurbān bayramına dek ketm eyledi, kimseye ṡuyurmadı. Ammā yevm-i 'id-i naḡrda izḡār idüp ḡükümetinden b'at itdi. Ḥulefā-yı Fāṡimiyye'nün aḡşen ü efḡali ve 'ilm-i nücüm bilenlerün eşher ü ekmelidür. Ve ra'ıyyete ḡükm idenlerün eşfaḡ u a'deli idi. Ve evḡāt-ı ḡālīyede yırtucı cānverler,⁸ ḡuṡūşā derende arslanlar şaydına muḡayyed⁹ bahādır ve şecā'at-de mişli nādīr bir pādīşāḡ idi.

Cülüs itdükden şoñra 'asker çeküp Şām fetḡine 'azimet itdi. Remle'ye varduḡı gibi [7a T5] Ḳarāmīte 'askeri ile Aftegin'e¹⁰ ḡarşu geldi. Mābeynlerinde 'azīm ḡıtāl ü cidāldan şoñra Ḳarāmīte 'askeri öyle münhezim oldu

1 olmayup: eyleyüp HZ

2 ümerāsından: ümerāsında HZ

3 Aftegin: Efyegtin HZ, T5

4 Mu'iz-li-dīni'llāh: Mu'izzü'd-dīn Allāh HZ

5 evvel'inde: aḡirinde HZ

6 müddet-i: - HZ

7 Mu'iz-li-dīni'llāh: Mu'izzü'd-dīn Allāh HZ

8 cānverler: cānver HZ

9 muḡayyed: müte'ayyid HZ

10 Nüşhalarda "Efyektir" şeklinde yazılan bu isim "Aftegin" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Aziz-billāh", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aziz-billah> (27.11.2020).

ki kılıcdan geçmedük ve esir kılinmaduk¹ az kimesneleri kaldı. Anlar dağı firâr ile kırtulup ve her kim Aftegin'i² tutup getürür ise yüz bin filori vir-mege müte'ahhid oldı.

Fi'l-vâkı' ba'zı ümerâsı kayd u³ bend ile getürdiler. Ve mev'ud olan yüz bin⁴ filoriyi aldılar. Fe-ammâ ihsân u 'atâ maḥalline geldükde mezbûra a'lâ otaqlar kırdurdu. Ve hil'atler giydürüp bî-nihâye⁵ 'aṭiyye ihsân eyledi. Ve kemâl-i ri'âyetle Mışr'a alup gitdi. Hattâ mezbûr Aftegin⁶ Mışr'da anlaruñ ri'âyetine muḫârin iken vefât eyledi. Ol sene 'Azîz'ün Mekke-i Mükerr-me'de huṭbesi oḫındı. Ve bunlaruñ zamân-ı hilâfetinde seksen bir târiḫinde fâtiḫ-ı Mışr olan Kâ'id Cevher-i Rûmî ma'zûlen⁷ Mışr'da vefât eyledi.

Ve seksen altı Ramazân'ınuñ yigirmi⁸ sekizinci gicesi 'Azîz-bi'llâh Ebû Manşûr vefât eyledi. Sinni kırık ikisinde ve sekiz ay idi. Ve müddet-i hilâfeti yigirmi bir yıl ve beş bucuḫ ay oldı.

Ve ammâ Cāmi'ul-leṭā'ifde mezbûr 'Azîz-bi'llâh Mışr'dan ve Şām'dan mâ'adâ Ḥaleb ve Diyâr-ı Bekr ve Yemen mülklerini⁹ dağı hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den alup zabṭ eyledi, diyü meşûrdur.

Hilâfet-i Manşûr Hâkim-bi-emri'llâh

Künyeti Ebû 'Alî'dür. On beş yaşında iken hilâfet şadrına geçdi. Ammâ diyânet ü 'adâletde ¹⁰ «الولد سرّ أبيه» mazmûnından bî-ḫaber ve ¹¹ ﴿يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾ naşş-ı kerîmine maḫhar bir ğarîb şahş idi ki gün başına bir ḫükm ihtirâ' iderdi. Ekşerinde emârât-ı¹² rafz u ilḫâdı ibdâ' iderdi. Ve sâ'at-be-sâ'at ba'zı¹³ ḫabâ'iḫi mürtekib olurdu. Gâh olurdu ki yine nedâmetle müctenib olurdu. Kendüsi büyüyüp şadr-ı ḫükûmete sezâvâr olunca-

1 kılinmaduk; olınmaduk HZ

2 Nüşhalarda "Efyektir" şeklinde yazılan bu isim "Aftegin" olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

3 u: - HZ

4 yüz bin: - HZ

5 nihâye: bahâ HZ

6 Nüşhalarda "Efyektin" şeklinde yazılan bu isim "Aftegin" olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

7 ma'zûlen: Mu'izz'e vilâyet-i T5

8 yigirmi: - HZ

9 mülklerini: memleketlerini HZ

10 "Çocuk, babasının özüdür."

11 "O, diriden ölüyü çıkartır.", Rûm Sûresi, 30/19.

12 emârât-ı: emâret-i T5

13 ba'zı: - HZ

ya dek¹ babası kullarından Bercevan² nâm bir sepîd-rû hadım vekâlet itdi. Târîh-i hicrî üç yüz toğsan senesine varduğı gibi mezbûr Bercevan'ın kat-line cell-i himmet itdi. Metrûkâtından bin ton ve bin kıt'a gönlek ve bin boğca tefârih ki her birinde birer nâfe-i müşg-i ezfer ve birer toğ 'anber ve beş yüz bin filorilik [7a H1] evânî-i³ cevâhir-mu'teber ve dört bin re's tâzî yarar atlar ve dört bin re's düldül-reviş⁴ ester ve nuqûd kısmından hisâbsız sîm ü zer bulup hazînesine zabt eyledi.

Ammâ toğsan altı senesinde Buğayre'de⁵ Ebû Rekve⁶ nâm Hâricî hürûc eyledi. "Ben Hişâm bin 'Abdü'l-Melik evlâdındanum." diyü 'asker cem' idüp Berka'ya hüküm itdi. Egerçi ki Hâkim-bi-emri'llâh def'ine 'asker gönderdi, lâkin varan 'asker münhezim olup⁷ Ebû Rekve'den yüz döndürdi. Bu tarîh ile kuvvet ü kudreti ziyâde oldu. Hattâ Şa'îd vilâyetlerine dağı zafer buldı. Hâkim bu huşûşa müte'ellim olup Mısr ve Şâm'dan küllî mübârizin⁸ cem' eyledi. Fazl bin⁹ 'Abdü'llâh'ı serdâr idüp [111b HZ] muqâbil gönderdi. Niçe günler kıtâl-i şedîd ve cân u ser bâzârı vara vara germ-â-germ olup bey' min yezîd, [7b T5] 'ağabince nuşret ü iğtinâm Hâkim-bi-emri'llâh 'askerinde bedîd¹⁰ oldu. Ebû Rekve'yi Hâkim'e getürdiler. Hemân şalb eyledi.

Ve dört yüz bir târihinde emîr-i Benî 'Uğayl olan Kırvâş bin Muqalled,¹¹ Mevşil ve Enbâr ve Medâ'in ve Kûfe ve ğayrı yirlerde taht-ı hükûmete dâhil oldu. Ve huşbeyi Hâkim-bi-emri'llâh nâmına okıdup 'arz-ı mütâba'at it-

1 olincaya dek: olınca H1, T5

2 Nüşhalarda "Nercevân" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Mustafa Öz, "Hâkim-biemrillâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-biemrillah> (25.08.2020).

3 evânî-i: evân-ı HZ | evânî ve T5

4 revîş: rûşen HZ

5 Nüşhalarda "Emğariye (HZ), Emğaribe (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Buğayre" olarak metne alındı. bk. Öz, agmd.

6 Nüşhalarda metin boyunca "Uyurkûn, Uyurken, Ebû Rekûn" şeklinde muğlak yazılan bu şahıs adı "Ebû Rekve" olarak metne alındı. bk. Öz, agmd.

7 olup: - HZ

8 mübârizîn: mübâriz HZ

9 bin: bin Ebî H1, T5

10 bedîd: bedîdâr T5

11 Nüşhalarda "Kırvâş bin el-Mülaqqab el-Müseyyeb" şeklinde yazılan bu şahıs ismi "Kırvâş bin Muqalled" olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, "Bahâüddeve", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahauddeve> (27.11.2020).

di. Lâkin Bahâ'ü'd-devle-i Deylemî¹ Kırvâş'a bî-ḥuzûr olup "Ben otururken neden ki Hâkim ḥaḳḳında ḥuṭbe oḳıtdurasun." diyü 'asker çeküp üstine gelmek muḳarrer olduğda ḥulefâ-yı Fâṭımiyye nâmına ḥuṭbe oḳıtmaḳdın² ferâgat idüp Bahâ'ü'd-devle cānibine i'tizār eyledi. Ve ol ḥuṭbenü'n dibācesi bu vechle idi: «الحمد لله الذي انجلت بنوره غمرات الغضب واهتزت بعظمته اركان»³ النصب واطلع بقدرته شمس الحق من المغرب»³

Ba'zılar ḳavlince evā'il-i eyyām-ı ḥükümetinde izhār-ı şecā'at ve re'āyā-ya 'adālet ve medreseleri yapup, keniseleri yıḳup, şüf libāslar giyüp, zühd ü ṭā'ati kendüye 'adet ve ḥalḳ-ı 'ālemi nücümdan men' idüp 'ulemā ve meşā'ih ü şuleḫāya⁴ külli ri'āyet üzere iken giderek bu maḳüle evzā'-ı ma'ḳüleden rücū' ḳıldı. Ve ḥimāra binüp, 'ırz-ı ḫilāfeti zā'il idüp, yalıñuz esvāḳda, ḥattā şevāḫıḳ-ı cibālde gezer oldı.

*Cāmi'ül-leṭā'if*de meşūrdur ki mezbūr Hâkim-bi-emri'llāh dīnden ḫālī bid'at ihdāşında⁵ himmeti 'ālī bir şahş idi ki ekşer-i aḥkāmı muḫālif-i şer' idi. Ve kendünün aḥkām-ı bāṭılası aşl olup güyā ki umūr-ı dīniyye⁶ fer' idi.

Cümleden biri ehl-i Mısr'a emr idüp 'iyāzen bi'llāhi te'ālā şaḫābe-i kirāmuñ sebbini ḳapularına kitābe yazdurdı. Ve "Gündüzün kimesne dükkān açmayup gice ile açsunlar." diyü tenbih-i şedīd itdi. Ve "Yehūdī ve Naşārā ṭā'ifesi elbetde siyāh libāslar giyüp, beş baṭman vezninde⁷ ḫaçların boyunlarında aşup götürsünler ve ehl-i İslām'ı ḫidmetlerinde istihdām itmesünler." diyü tenbih itdi. Ve "Niçe zamānlar ḫurmā ve üzüm ve 'ineb ve balıḳ şatulmasun." diyü tenbih itdi.

Ba'de zamānin "Yine ḫelāl itdüm, yisünler." diyü bey' ü şirāsına icāzet virdi. [7b H1] Ve bir faşl keniselerün cümle yıḳılmasına fermān idüp, ba'dehu peşimān olup "Yine yapılsun." diyü buyurdı. Ve bir zamān daḫı kendüsini gören Müslimānlar⁸ yir öpüp du'ā itmek ve ba'de müddetin terk

1 Deylemî: dā'im HZ

2 oḳıtmaḳdın: oḳınmadın H1, T5

3 "Nuruyla gazap tufanlarına set çeken, azametiyle abidelerin temellerini titreten, kudretiyle doğruluk güneşini batıdan doğuran Allah'a hamd olsun."

4 meşā'ih ü şuleḫā: şuleḫā vü meşā'ih HZ | şuleḫāya: şuleḫā HZ, H1

5 bid'at ihdāşında: bid'at u ihdāşda H1, T5

6 dīniyye: dīniyyeye HZ

7 vezninde: vezninden HZ

8 Müslimānlar: Müslimān HZ

olinup¹ kendüyi görenler “es-Selāmu ‘alā² emīri’l-mü’minīn” dimek emr olındı. Ve bundan mā’ada gāh oldı ki Mıŝır’da ne deñlü müneccimler var ise ŝehrden sürdi. Ve gāh oldı ki “ ‘Avretler³ yolda iç edek ve çaķŝır giyme-yüp ıtopuķları açıkla çıķsunlar.” diyü yasağ eyledi. Ve gāh oldı ki Yehūd ve Naŝarā’yı ikrāhla dīn-i İslām’a koyup ihtiyār itmeyeni ķatlı itdürdi.

Ve ba’zılar ķavlince bir zamān ulūhiyyet da’vāsın itdi. Ve mekātib [8a T5] ü berevātunuñ üzerine “bi’smi’l-Ĥākimi’r-raĥmāni’r-raĥīm” yazdurdı. Ĥattā cāhiliyyet ü ġāfiliiyyetden⁴ niçeler ulūhiyyetine daĥı i’tikād iderlerdi. Ve ĥāŝā ĥamr ve zināyı zu’m-ı fāsidine ĥalka ĥelāl idüp çok kimesnenüñ dālālete düŝmesine sebep oldı. Ve bi’l-cümle sīret-i ķabīĥası ve birbirine mütenākız ef’al-i ĥabīŝesi lā-yu’ad [112a HZ] ve lā-yuĥsādur.

Āĥir sene dört yüz on bir tārīĥinde Ŗevvāl’ün āĥirinde⁵ maķtūlen ġā’ib oldı. Meger kıız ķarındaŝı var idi. Ef’al-i fāĥiŝe ile mezkūre olmaĥın Ĥākimi-i mesfūr ķatline teŝmīr itmiŝ idi. Pes ‘adet-i me’lūfesi üzere Ĥākimi bir ĥimāra binüp, yalınuz Ehrām taġlarını gezmek ve bülend ü refi’ püŝtelere çıķup, kevākibden irtifā’ alup, sa’d ve naĥs gözetmek üzere iken ĥ’āheri⁶ mizāc alıŝdurdıġı çābüķ-süvārlardan birķaçını getürüp,⁷ mezbūrı tenĥāda düŝürüp, ķatlı idüp bir ķuyuya bıraķdılar. Ĥalk ise “Ŗimdi gelür.” diyü maķāmında tevaķķuf idüp dāmen-i cebelde ķatlandılar. Yedi güne dek zuhūra gelmedi.

Āĥir tetebbu’ u tefāĥĥuş itdüķlerinde ĥimārı bulındı. Ve lāŝesi bulunmadı. Ammā ba’zı erzāl,⁸ muķavvim-i sifle-i dāl, “İle’l-ān ŝaġdur.” diyü i’tikād iderler. Vilāyet-i Ŗām etrāfında Dürüzi⁹ nām bir ķavm-i vāci-bü’l-levm mezbūra ulūhiyyetle mu’tekād olanlardandır.

1 olinup: eyleyüp HZ | olup T5

2 ‘alā: ‘aleyke yā HZ

3 ‘avretler: ‘avret HZ

4 ġāfiliiyyetden: ‘āfiliiyyetden HZ

5 tārīĥinde//āĥirinde: senesiniñ Ŗevvāl’inde ki evāĥiri idi HZ | āĥirinde: evāĥirinde T5

6 ĥ’āheri: ĥavāheri HZ

7 getürüp: getürdüp T5

8 erzāl: erāzil HZ, T5

9 Dürüzi: Dürzi T5

Ve çokuz yüz yetmiş târihinde fâtiḥ-i Kıbrıs olan Lâlâ Muştafâ Paşa ḥâkim-i Şâm iken Dürûzî¹ ṭâ'ifesine ğazâ itdükde Ḥâkim-bi-emri'llâh'un kâtib-i sırrı nâmına olan nâ-kâmuñ ḥaṭṭı ile bulunan ba'zı kütüb-i ḥabîşelerde Ḥâkim-i zâlimi ḥâşâ ḥâlîk i'tikâd idüp ve Ḥamza bin 'Alî nâm maḥzûli anuñ resûli diyü yazmış. Ve ol zümre-i zemîmenüñ mezheb-i bâṭıllarında her nâmerd-i muḥaḳḳar duḫter ü ḥ'âherine şevher olmaḳ vacibâtlarındandır.

El-ķışşa Ḥâkim-bi-emri'llâh otuz altı yıl 'ömr sürdi. Ve yigirmi beş yıl ḥükümet eyledi. Müslimânlar müddet-i medîd mezâlime mübtelâ olup ķâdir olanlar âḫar memlekete riḫlet itdi.

Ḥilâfet-i 'Alî ez-Zâhir-li-i'zâzi dîni'llâh

Mezbûruñ püser-i bed-aḫteridür. Sîret u şüretde ve ihtirâ'at-ı bid'atde daḫı babasınuñ pey-revi ve hem-seridür. Binâ'en 'alâ zâlik zamân-ı ḥükümetinde ehl-i Şâm emrine itâ'at itmediler. Mezbür Zâhir bin Ḥâkim zamân-ı ḫilâfetinde muğanniyelere şol deñlü rağbet ü iltifât eyledi ki niçe tüccâr eṭrâf-ı memâlikden sâzende câriyeler ḫarîdâr olup getürdiler. [8a H1] Ez'âf-ı muzâ'af bahâyla Zâhir şatun alup tüccâr mütemevvil-i rûzgâr oldılar. Ümerâdan Ba'd bin Ḥayrât nâm şahşı dört yüz on üç Muḫarrem'inde vezîr idindi. Ba'zı ef'âline incinüp ḫatlı eyledi. Mezbûruñ altı kerre yüz yigirmi² bin altunı aḫz olındı ki cümlesi on aylık vezâretindeki taḫşîli idi. Andan evvel olanlar naḫde mâlik degül idi.

Ammâ dört yüz on beş Muḫarrem'inde Mışır bir mertebe³ ḫaḫṭ u ğalâya vardı ki bir şığır başı altı altuna şatıldı. Sükkân-ı Mışır birbirinüñ emvâl ü erzâķını yağmâya başlayup şikâyetçiden ḫalîfe ṭaşra çıķamazdı. Bi'l-âḫire ḫüsn-i [8b T5] i'timâdına maḫzar Mi'zâd nâm bir siyeh-[rû] ḫadımını⁴ ķâ'id-i 'izzü'd-devle ve mezbûra Ebül-ğavvâs⁵ laķabını ta'yîn idüp ve girân-mâye ḫil'atler giydürdi. Nefs-i Ḳâhire'de ve eṭrâfında olan fesâdât u feterât⁶ def'ine mezbûri istiḫdâm ķıldı.

1 Dürûzî: Dürzî HZ, T5

2 yigirmi: - HZ

3 mertebe: mertebeye HZ

4 siyeh//ḫadımını: ḫadım-ı siyehini HZ

5 ğavvâs: fevâris HZ

6 feterât: fiṭrât HZ

Ve ol eşnâda bilâd-ı Şa‘îd’de bir seyyid-i Hüseynî tutıldı ki “Hâkim-bi-emri’llâh’ı ben katl itdüm.” diyü i‘tirâf eyledi. Hattâ kellesi cildinden bir pâre deri ve kuşanduğı fûtanuñ bir kıt‘ası bile¹ bulundu. “Niçün öldürdün?” didüklerinde “Li-vechi’llâh ğâzî oldum ve dîn-i İslâm ğayretini çekmek ile öldürdüm.”² didi. Ve kesdüğü bıçâğ-ıla kendüyi katl itdi. Ba‘dehu [112b HZ] boynın urdılar. Ve şehr-i Mısr’ı gezdürdiler.

Ve bi’l-cümle Zâhir bir tabakada ‘ayş u nüş ile bâhir idi ki mezbur Kâ‘id Mi‘zâd ve Şerîf-i Kebîr-i ‘Acemî ve Şeyh Necîbü’d-devle-i Cercerâ‘î³ ve Şeyh ‘Amîd Muhsin’den ğayrı kimesne yanına girmezdi. Anlar daħı⁴ günde bir kerre ħalvetine girüp, ‘arz ideceklerin i‘lâm idüp çıkardı. Sâ‘ir ümerâ-yı kibâr ve kuzât u eşraf-ı nâmdâr ruḫşat-ı duḫûl bulamazlar⁵ idi.

Ammâ dört yüz on yedide Zâhir atdan düşdi. Şükrâne-i hayât yüz biñ filori taşadduḫ itdi. On sekiz senesinde kayşer-i Rûm ile mâbeyn olup Zâhir’ün⁶ emri ile Koştan‘ınıyye’de bir câmi‘ yapdurıldı. Ve huḫbesi cum‘a günlerinde ve ‘idlerde oğındı. Ammâ ğarâbet bundadır⁷ ki Kuds-i Şerîf’deki Kāmāme nām kenîsenüñ i‘âdesine ruḫşat virdi. Hattâ babası Hâkim-bi-emri’llâh zamânında İslâm’a gelenlerüñ irtidâdına, ya’nî tekrâr kâfirüñ kîş-i pür-teşvîşlerine duḫûlleri fesâdına icâzet virdi. Niçeler mürted olup Zâhir’ün⁸ ‘akîde-i ğayr-ı tãhiresi zâhir oldı.

Ve sene yigirmi bir târiḫinde oğlı Müstanşır’ı veliyy-i ‘ahd idinüp kibâr u şığârdan bî‘at ḫâşıl kıldı. Ve erbâb-ı dîvânı ḫil‘at-i fâhire ile mu‘azzez kıldı. Ammâ sene yigirmi dört târiḫinde ki Müstanşır on yaşına girmiş idi, zîb ü zînetle atlanup, Mısr’uñ esvâķında gezmesi fermân olunup, fi’l-vâķi‘ ğarîb zînetle binüp ol gün ḫalka beş biñ altun nişâr kıldı. Ve her kime selâm virdi

1 bile: - HZ

2 öldürdüm: öldürdüm H1

3 Nüshalarda “Cürcânî” şeklinde yazılan bu isim “Cercerâ‘î” olarak metne alındı. bk. Murat Öztürk, “Zâhir el-Fâtımî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahir-el-fatimi> (29.01.2021).

4 daħı: da HZ

5 Nüshalarda “bulurlar” şeklinde yazılan bu kelime sentaks ve anlam gereği “bulamazlar” şeklinde metne alındı.

6 Zâhir’ün: Tãhir’ün H1

7 bundadır: bunda T5

8 Zâhir’ün: Tãhir’ün H1

ise yir öpmek emr olındı. Ve veliyy-i ‘ahd olunduğunu¹ ol gün her kişi bildi. Mezbūruñ taht-ı hükmindeki memâlik-i İfrîkiyye ve Mışr ve Şâm ve Hicâz idi. Koştanınıyye’de dağı ol şan‘atla huṭbesi oqınmış idi.² Ve zamânında ba‘zı bilâd-ı Şâm [8b H1] gayrılar taşarrufına dağı girmiş idi.

Ammâ *Bahr-ı Zâhir*’de yazar ki Sittü’l-mülk nâm hâlesi Zâhir’ün³ cülüsünden şoñra dört yıla dek hayâtda olup mezbūra vekâlet ve ‘amme-i umūr-ı memlekete eyâlet eyledi. Zirâ ki hilâfete cülüs itdükde Zâhir ol zamân⁴ on altı yaşında bulunmış idi. Ve mezbūra hâlesi fevtinden şoñra kendü re’yi ile ‘âmil olup kâdr-ı rütbe-i hilâfeti pest ve ‘ırz u nâmūs-ı hu-lefâ-yı Fâtımiyye’yi günden güne şikest itdi.

Bu hâl ile on altı yıl ve çoquz ay hilâfet idüp otuz üç yaşında iken vefât eyledi ki [9a T5] târiḥ-i hicretün dört yüz yigirmi yedinci yılında vâkı’dür.

Hilâfet-i el-Mu‘izz el-Müstansır-bi’llâh

Mezbūr Zâhir’ün⁵ oğludur. Tahta cülüs itdükde yedi yaşında idi. Altmış yıl pey-â-pey salṭanat itdi. Ehl-i İslâm’dan bu miqdâr hükümet itmiş bundan gayrı kimesne yoqdur. Bedr bin ‘Abdu’llâh-ı Cemâlî ki [Ebü] Efḍal dimekle meşhûrdur, mezbūruñ emir-i cüyüşü idi. Ve Şâhib Ebü’l-Kâsım Cercerâ’i⁶ babası Zâhir’ün⁷ vezîri olup cediti Hâkim-bi-emri’llâh bir hıyânet⁸ cinâyet için dirseklerinden iki elini kesmiş idi. Ve mezbūr Zâhir⁹ ol hâl ile vefâtına dek vezârete kulllanmış idi. Merḳûm Müstansır dağı mezkūr Ebü’l-Kâsım’ı vefât idince istihdâm itdi. Ammâ vezâretinde haylî ‘iffet üzere idi. Zâhiren maḳṭû’u’l-yedeyn olduğı gibi bâṭinen dağı ṭama‘ u irtişâdan maḳlû’u’l-keffeyn idi.

1 olunduğı: olunduğı HZ

2 oqınmış idi: oqındı HZ

3 Zâhir’ün: Ṭâhir’ün H1

4 ol zamân: - H1

5 Zâhir’ün: Ṭâhir’ün H1, T5

6 Nüşalarda “Cürcâni” şeklinde yazılan bu kelime “Cercerâ’i” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, “Müstansır-billâh el-Fâtımi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustansir-billah-el-fatimi> (28.11.2020).

7 Zâhir’ün: Ṭâhir’ün H1

8 hıyânet: cinâyet HZ, H1

9 Zâhir: Ṭâhir H1

Ve dört yüz kırk toktuz senesinde Müstansır, [Ebū] Muḥammed Ḥasan-ı Yāzūrī¹ nām vezīrin [113a HZ] mā-melekin² ḳabz itdi. Üç kerre yüz biñ altunı ve tevābi'inden seksen ādeme dek müşādere idüp mällarin aldı. Ammā ḥadd-i zātında mezbur ehl-i 'ilme ve Ḥaremeyn-i Şerīfeyn ehālisine dā'imā luṭf u iḥsān üzere idi.

Elli senesinde Emir Arslan Ebū'l-Ḥāriş Muẓaffer el-Besāsīri fitnessi vāḳı' olup re'isü'r-rü'esāyı ḳatlı ve ḥulefā-yı 'Abbāsiyye'den Ḳā'im-bi-emri'llāh'ı ḳabz ve Ḥadişetü 'Āne³ Ḳal'ası'nda ḥabs itdi. Bağdād'da ve a'mälinde⁴ ḥuṭbeyi Müstansır-ı 'Alevī nāmına oḳıttı. Müverriḥ Mevlānā Maḳrīzī ḳavlince Bağdād ve Başra ve Vāsıṭ'da Müstansır'ın kırk cum'ası oḳındı.⁵

Selāṭin-i Selçūḳiyye'den Tuḡrul Beg'ün Bağdād'a varup yine Ḳā'im-bi-emri'llāh-ı 'Abbāsi'ye ḥilāfet muḳarrer oldu. Sikkeyi daḡı anuñ nāmına tebdil itdi. Bilā-mu'ārız u müzāḥim dünyā devleti tamām kendüye el virdi.

Bundan mā'adā⁶ Bağdād'a ve a'māl-i Furāt'a varınca sā'ir şarḳ memleketlerinde ḥuṭbe ve sikke⁷ ḥulefā-yı 'Abbāsiyye nāmına ve a'māl-i Furāt'dan Maḡrib'e varınca ḥulefā-yı Fāṭimiyye nāmına oḳınurdu. Bu def'a Ḥaremeynü'ş-şerīfeyn ve Ḳuds ve Şām ve Ḥaleb ve⁸ Mışır ve Yemen ve sā'ir muzāfātı ḥulefā-yı Fāṭimiyye'ye müte'allik oldu.

Ammā elli bir senesinde bir yıl ḳayd u⁹ bend çekdükdün soñıra Melik Tuḡrul-ı Selçūḳi himmetiyle Ḳā'im-bi-emri'llāh-ı 'Abbāsi ḥabsinden ḳurtıldı. Ve yine Bağdād'a ḥākim oldu.

1 Nüşhalarda "Bārüzī (HZ, T5), Bādüzī (H1)" şeklinde yazılan bu isim "Yāzūrī" olarak metne alındı. bk. Özaydın, "Müstansır-billāh el-Fāṭimī", agmd.

2 melekin: melekini HZ

3 Nüşhalarda "Ḥadişe ve 'Āne" şeklinde yazılan bu kale ismi "Ḥadişetü 'Āne" olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, "Besāsīri", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besasiri> (28.11.2020).

4 ve a'mälinde: - T5

5 Müverriḥ/oḳındı: - HZ, T5

6 mā'adā: - H1, T5

7 sikke: sikkeyi HZ

8 Ḥaleb ve: - HZ

9 ü: - HZ

Ve elli beş târihinde Mısr'da ğalâ-yı şedîd [9a H1] ve қаht-ı mezîd¹ olup zamân-ı Yüsuf-ı Şiddîk'daki қаht'dan ziyâde oldu. Ve buldukları cîfeyi yidiler. Fursat düşdükçe² birbirin dahı ħora geçürdiler.

Rivâyet olunur ki ol eşnâda vezîr dîvâna gelüp, içeri gitdüğü gibi üç kişi fursat düşürüp, қаtırını boğazlayup tenâvül kıldılar. İrtesi için dahı tıutup siyâseten şalb itdiler. Lâkin anların dahı ħalk etlerin çeke çeke yirler, siyâset-i vezîrden özge aç olanlar bir siyâset dahı iderlerdi.

Mevlânâ İbn Cevzî *Mir'âtü'z-zamân* nâm kitâbında yazar ki Müstanşır-bi'llâh zamânındaki қаht-ı şedîdde bir 'avret bir çömlegi cevâhir ile memlü kıilup "Bir çömlek tulusı buğdaya virürin." diyü gezdi, yürüdi. Niçe gün gezdi, yürüdi. Aşlâ³ alur kimesne⁴ [9b T5] bulunmadı. Âħir eleminden çömlegi⁵ yire urup me'yüsen girü döndi.

Ammâ Müstanşır her nesi var ise infâk⁶ eyledi. Bir yufka elli altuna şatıldı. Ĥattâ Müstanşır⁷ seksen biñ päre billür ve seksen biñ dîbâc ve yigirmi biñ zerrîn ü simîn ü muraşsa' kılıc nuķüddan ğayrı bezl eyledi. Ancaķ kendüye maĥşuş üç re's atları kaldı. Niçe pâdişâhlaruñ ħazînesine mâlik iken cümlesin bezl eyledi. Ammâ Ĥaķ *subĥânehu ve te'âlâ* yedi yıldan şoñra қаhtı mündefi' idüp bir vechle ğınâ virdi ki esbâb-ı⁸ devleti ve ħazînesi evvelkiden mükemmel oldu.

Dört yüz seksen toķuz senesinde şâĥib-i cüyüş ve müdebbir-i mülük olan Bedr-i Cemâlî vefât itdi. Anuñ yirine oĝlı Efđal vezîr olup babası gibi ħüsn-i tedbirinde işâbet itdi. Pederi mezbür muĥibb-i 'ulemâ ve mürebbî-i şu'arâ, 'âķıl ü edib kimesne idi. 'Ömri seksenden ziyâde iken [113b HZ] fevt oldu. Ve sene-i mezbüre Zi'l-ĥicce'sinde Müstanşır-bi'llâh dahı altmış yedi yaşında vefât itdi.

1 mezîd: yezîd HZ

2 düşdükçe: bulduķça T5

3 Aşlâ: - H1, T5

4 alur kimesne: kimesne alur HZ

5 çömlegi: çömlegi eleminden HZ

6 infâk: itifâķ HZ

7 her//Müstanşır: - T5

8 esbâb-ı: esbâb u HZ

Hilâfet-i Müsta‘lî-bi’llâh Ebü’l-Ķâsım Aĥmed

Müstanşır’uñ oĥlıdur. İfrâṭla şürb-i râḥ ve lehb ü lu‘b u ferâḥ irtikâb itmegin ḥulefâ-yı Fâṭımiyye’nüñ ḳadr u devleti bunuñ zamânında tenezzül itdi. Eṭrâf-ı bilâddaki ‘ibâd itâ‘at u inḳıyâda ‘âr eyleyüp ekşeri muḥâlefet ü ‘inâda bünyâd eyledi. Egerçi ki Müstanşır, Nizâr nâm oĥlını veliyy-i ‘ahd itmiş idi, ammâ Efḍal-i Cemâlî anı ḥilâfetden ḥal’ idüp Aĥmed’den bî‘at eyledi. Ve laḳabın Müsta‘lî ḳodı.

Bu eñnâda Nizâr, İskenderiyye’ye firâr eyledi. Ve yanında vâfir leşker cem’in idüp kendüden bî‘at itdürdi. Ve İskenderiyye ḳaḍisi Celâlü’d-dîn bin ‘Ammâr’ vezîri oldı. Pes Müsta‘lî’nüñ vezîri Efḍal, üzerine varup mirâren ceng eyledi. Bi’l-âḫire Ḳâḍî Celâlü’d-dîn’i esîr ḳıldı ve ḥabse atdı. Ölince ḥabsden itlâḳ itmedi.

Pes yigirmi bir yaşında iken ḥilâfet şadrına geçüp tâ sene dört yüz [9b H1] ṭoḳsan beş Şafer’ine dek Müsta‘lî ḥalîfe oldı. Ve mâh-ı mezbürda vefât itdi. Müverriḫîn² sinîn-i³ sinni yigirmi yedi ve sâl-i ḥilâfeti yedi yıl ve iki ay ḥisâbı ile işbât itdi.

Ve ba‘zılar ḳavlince Efḍal-i Cemâlî ḫilesi ile mesmûmen helâk oldı. Ve niçeler i‘tikâdınca sırren ḳatlı olındı.

Ve bunuñ zamânında Efrenc ṭâ‘ifesi Beyt-i Maḳdis’e ve ekşer-i bilâd-ı Şâm’a müstevlî oldı.

Muḥaşşal-ı kelâm müdebbir-i devleti Efḍal-i Cemâlî idi. Ammâ ol müdebbirüñ ribḳa-i inḳıyâdı bu müdebbirüñ tasalluṭ u bî‘ati irṭibâtından ḥâlî⁴ idi. Egerçi ki ḥalîfe, mezbür Aĥmed idi, fe-ammâ sulṭân-ı ma‘nevî Efḍal-i Cemâlî nâm vezîr-i mü’eyyed⁵ idi.

Bir def’a ‘asker çeküp vardı, muḥâlifin elinden Ḳuds-i Şerîf’i ḳurtardı. Ve bir def’a yine ‘Asḳalan’a varup ‘asker-i Efrenc ile küllî muḥârebe ḳıldı, didiler.

1 ‘Ammâr: ‘İmâd HZ

2 müverriḫîn: - HZ

3 sinîn: senyîn HZ

4 ḥâlî: ḫâlî degül T5

5 mü’eyyed: müdebbir-i mü’eyyed HZ

Hilâfet-i el-Âmir-bi-aḥkâmi'llâh Ebü 'Alî Manşûr

Sâbıku'z-zıkr Müsta'lı'nûn oğlıdur. Beş yaşında iken cülüs itdi. Yine Efḍal-i Cemâlî müdebbir-i mülki olup Âmir-bi-aḥkâmi'llâh na'tını ıtlâk eyledi. Ve cümleden evvel bî'at kıldı. Ammâ ḥadd-i zâtında şabî ve ḥılka-tinde¹ ğabî [10a T5] olmağın evkâtını lehv ü lu'ba şarf eyledi. Ve nâkışa-tu'l-'âkl olanlaruñ sözlerin diñlemege meyl itdi.

Bunun 'aşrında Berdîl ki re'îs-i Efrenc idi, Kuds-i Şerîf ve 'Akkâ ve Trablûs ve Cebele ve Beyrût'² ve niçe yirleri fetḥ ü teşhîr eyledi. Andan soñra diyâr-ı Mısr'a kaşd eyledi. Hıkmət Allâh'ıñdur, 'Arîş'e gelmezdin evvel yolda mürd oldı. Kâabri ol maḥalde ma'lûmdur. Ammâ 'asker-i İslâm daḥı Efrenc-i bed-nâm leşkerinden çok kimesne katl itdiler.

Ve beş yüz on beş târihinde Ebü'l-Kâsım Şâhenşâh el-Efḍal ki vezîri idi, bir fedâ'î añsuzın rumḥ ile urup katl eyledi. Ammâ cevâhir ü evânî ve nuḳûd u külçe vü sebîke ve ḥayl-i müsevreme ve en'âm u ḥarşdan lâ-yu'ad ve lâ-yuḥşâ³ metrûkâtı çıkup Manşûr'ıñ ḥazînesine zabt olındı. Hattâ altı kerre yüz biñ naḳd altun ve iki yüz elli erdeb, ya'nî Mısr müddiyle ol miḳ-dâr naḳd⁴ aḳçe-i gün-â-gün ve yetmiş biñ pâre [114a HZ] dîbâc kaftân ve otuz râhile aḥkâf-ı zeheb-i 'Irâkî ve beş yüz şandûḳ biçilmedük ḳumâş ve sa'ir tefâriḳ-ı Hindî vü Hicâzî vü Rûmî çıkmış.

Ve İbn Ḥallikân ḳavlince iki büyük şandûḳ ḫolusu altun igne bulunmuşdur ki ḥidemât-ı nisvân için tertib ḳılınmış. Ve mezbûr Efḍal yirine⁵ Câmî'-i Aḳmer bânisi Me'mûn Ebü 'Abdu'llâh-ı⁶ Baḫâ'iḫî⁷ vezîr oldı. Ammâ bed-sîret ü zâlim olmağla beş yüz on ḫoḫuz senesinde ḫalife-i mezbûr⁸ anı şalb itdi.

Ve beş yüz on dört senesinde Ḥazret-i İbrâhîm el-Ḥalîl'üñ ve evlâd-ı 'izâmınıñ⁹ mezârları zâhir olup ve mağâresinde altun ve gümüş ḳandîlleri

1 ḥılkatinde: ḥılkıında HZ

2 Beyrût'ı: Herev'i HZ | Herder'i T5

3 yuḥşâ: tuḥsâ H1

4 naḳd: nuḳûd HZ

5 Nüşhalarda burada bulunan "taşarruf" kelimesi anlam ve sentaks gereği metne alınmadı.

6 'Abdu'llâh: 'Ubeydu'llâh T5

7 Baḫâ'iḫî: Baḫâyici HZ

8 mezbûr: mezbûre H1, T5

9 'izâmınıñ: 'izâmılarınuñ HZ

bulundu. Ve ecsād-ı muṭahharaları aşlā çürimeyüp ḥayâtda oldukları ḥâlde idügin çok kimesne gördi.¹

Ve beş yüz yigirmi dörtde bir miqdâr âdemle Ravza'ya² 'ubür itdükte Bâṭıniyye'den [10a H1] bir alay fedâ'î ittifâk ile sell-i seyf idüp mezbûrı katl itdiler. Otuz dört yaşında idi. Ve müddet-i ḥilâfeti on toḳuz buçuḳ yıl olmuş idi. Ammâ gâyetle kibr ü heybet ve ceberût u naḥvet şâḥibi olmağın vücûdı telef kılandı.

Mezbûruñ katlınden şoñra kıllarınıñ³ her biri sevdâ-yı salṭanat idüp ğilmân-ı ḥavâşşından bir Ermeniyyü'l-aşl ğulâm üç gün Mışır ḥükümetin eyledi. Âḥir vezîr Ebû 'Alî bin Efḍal 'askerle gelüp ol maḳûle ecnebilerün tedârükin görüp Manşûr'un 'ammisi oğlı 'Abdü'l-Mecîd'i ḥilâfet taḥtına geçürdi, ve's-selâm.

Ḥilâfet-i el-Ḥâfız-li-dîni'llâh 'Abdü'l-Mecîd bin Muḥammed bin Müstañsır

Ki⁴ künyeti Ebü'l-Meymün'dur. Mezbûr elli sekiz yaşında cülüs itdi. Ve ammâ vezîr icâzet virmeyince kimse ḥalîfe ḥaremine girmeyüp ḥalkdan 'uzlet ve iḥtifâ üzere olmağı ve icrâ-yı aḥkâm-ı 'ibâd mezbûr vezîrün elinde olup ḥalîfe bir kıurı nâma kı'âl olmasını münâsib gördi. Âḥir-i kâr mezbûr 'Abdü'l-Mecîd ḥüsn-i tedârükle vezîr-i mesfûri kıatl itdi.

Târîḥ-i Maḳrîzi'de meşûrdur ki 'Abdü'l-Mecîd [10b T5] serîr-i ḥilâfete cülüs itdükte niçe günler Hezârü'l-mülük nâm bir şaḥş vezîr oldu. Ba'dehu ittifâk-ı ümerâyla ol kıatl⁵ olunup Ebû 'Alî bin Efḍal şadr-ı vezârete iclâs kıılındı. Ba'dehu 'Abdü'l-Mecîd'i kıabz ve⁶ ḥabs idüp tâ yigirmi altı senesi Muḥarrem'inde vezîr-i mezbûr kıatl olınınca mezbûr ḥalîfe maḥbûs ve ḥalâş u rehâ bulmadın⁷ me'yûs oldu. Ammâ irtesi "‘idü'n-naşr"⁸ diyü bir

1 gördi: görmüş oldu T5

2 Ravza'ya: Ravzî'ye HZ

3 kıllarınıñ: - HZ

4 Ki: - HZ

5 ittifâk-ı//kıatl: ittifâkla ol 'azl HZ

6 Nüşhalarda "feyzî" şeklinde yazılan kelime sentaks ve anlam gereği "kıabz ve" olarak tashih edildi. bk. Ahmet Güner, "Ḥâfız-lidinillâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-lidinillah> (29.11.2020).

7 bulmadın: bulmadı HZ

8 Nüşhalarda "‘Abdü'n-Naşr" şeklinde yazılan kelime sentaks ve anlam gereği "‘idü'n-naşr" olarak tashih edildi. bk. Güner, agmd.

bayram¹ idüp “Mâdem ki hâlife idi, ‘idü’n-naşr eyyâmında meserret aña vazîfe idi.” [didiler].

Bi’l-âhire Ebü’l-feth Yânis-i Hâfızî’yi vezîr idinüp “emîrül-cüyüş” lağa-bın qodı. Ba’de zamânin bir hîle ile anı dahı öldürdi. Oğlı Hasan’ı vezîr-i müşîr² idindi. Bu mertebeden soñra ‘Abdü’l-Mecîd’ün heybeti ve halkuñ kendüden mahâfeti ziyâde olup huṭbesinde bu maḫûle elḫâb ihtiyâr olındı: ³«اللهم أصلح من شيدت به الدين بعد دثوره، وأعززت به الإسلام بأن جعلته سبباً لظهوره؛ مولانا وسيدنا إمام العصر والزمان، أبا الميمون عبد المجيد الحافظ لدين الله»⁴

Bunuñ zamânında Haleb ve Diyâr-ı Bekr vilâyetlerine Melik Âdil Nûru’d-dîn eş-Şehîd bin Zengî bin Aḫsunğur⁵ hüküm eyledi. Ve mezbûr ‘Abdü’l-Mecîd, [114a HZ] müverrihîn ḫavlince ḫûlınca mübtelâ ve hükemâ-yı ‘aşrdan ṭaleb-i müdâvâ itdükde üstâd-ı zamân Sîrmâh-ı Deylemî şan’at-ı ḫikmetle bir ṭabl ihtirâ’ itdi ki ma’âdin-i⁶ seb’adan ve seyyâre-i seb’a şereflerinden aḫz idüp bir muvâfîḫ sâ’atde terkîb eyledi. Ve ol ṭabluñ ḫâşşasından idi ki çalınduḫça teneffüs-i taḫtânî vâḫî’ olup riyâḫ-ı fâside çıkar, giderdi. Ḫûlinc marâzınuñ şiddet-i veca’ını teskîn iderdi.

Vaḫtâ ṭabl-ı mezbûr Ekrâd’dan Melik Şalâḫü’d-dîn Eyyûb zamânına deḡin ḫazîne-i Mışır’da mahfûz idi. Emîr-i mezbûr ḫazîneye girüp ve ol ṭablı anda bulup “‘Aceb bunı neylerler?” diyü erkân-ı dîvân ḫâzır iken elindeki tâziyâne ile çaldı. Hemân ḫâşşası iḫtizâsınca mahrec-i taḫtânîsinden [10b H1] eşvât-ı ‘acibe ile riyâḫ-ı fâside-i kerîḫe çıkup mezbûrı beyne’l-ümerâ ḫaclet-zede⁷ ḫıldı. Ḫicâbından ṭabl-ı mezbûrı ḡazabla yire çaldı. Şikest olup⁸ bilmezler elinde ḫavâşş-ı tılısm zâ’il oldu.

-
- 1 Nüşhalarda “âdem” şeklinde yazılan kelime sentaks ve anlam gereği “bayram” olarak tashih edildi. bk. Güner, agmd.
  - 2 müşîr: meşr HZ
  - 3 olındı: eyledi HZ
  - 4 “Ey Allah’ım, dinin izinin kalmamasından sonra dini yeniden inşa eden kişiyi cesaretlendir. Ve İslam’ı zuhur etmesi için sebep kıldığın o kişiyle şereflendir. O ki sahibimiz, efendimiz, asrın ve zamanın imamı, Ebülmeymûn Abdülmecid Hâfız-lidinillah’tır.”
  - 5 Nüşhalarda metin boyunca bazen “Aḫsunğur” bazen de “Aḫsunğur” şeklinde yazılan bu isim yazım birliği gözetilerek “Aḫsunğur” olarak metne alındı.
  - 6 ma’âdin-i: ma’âdir-i HZ
  - 7 zede: zerde HZ
  - 8 olup: idüp HZ

El-kıssa Hâfızu'd-dîn ölince hilâfet idüp yetmiş yedi yaşında iken beş yüz kırk dört târihinde vefât itdi. Müddet-i hilâfeti on sekiz yıldan beş ay ziyâdece bulundu. Hâlîfe oğlu degül iken hilâfet şadrına geçmek mezbûra ve âtiyü'z-zıkr 'Âdîd'a vâkı' oldu.

Hilâfet-i Zâfir-bi-emri'llâh Ebü Mansûr İsmâ'il

Mezbûruñ aşgar-ı evlâdıdır. On yedi yaşında iken cülüs itdi. Ammâ gâyetle lu'b u lehve mâ'il ve muğanniyyelerden istimâ'-ı eġânî ile evkâ-tı zâ'il, cevârî ile 'ayş u teferrüde nâ'il ve gâhî maħbûb-düstlık lezâ'izinden dahı hazzı kâmil olup 'Abbâs nâm vezirinüñ oġlı Naşr ki her cihetle şabiħü'l-vech ve hûb-rû idi, Zâfir anuñ vişâline zafer bulup hidemât-ı [11a T5] aşhâb-ı hâcâtdan bir taraf ve yek-sû idi.

Ve bi'l-cümle Naşr ile 'aşq-bâzisi tamâm şöhet buldı. Vezîrine 'âr lâhiķ olup oġlı Naşr'a eyitdi: "Elbette hâlîfeyi fırsatında¹ katl itmek gereksün. Ve illâ seni katl iderin." diyü mücid oldu. Âhirü'l-emr bir şeb² 'âdet-i mu'tadesi üzere Zâfir bir hâdim-i nâşır³ ile Naşr'uñ halvet-serâyına varup, bir miķdâr 'ayş u nüş idüp, h'âba varduķda fırsatın düşürüp Zâfir'i katl itdi.⁴ Ve meyyitini bir kıuyuya bıraġup babasına vâkı'-i hâlî bildürdi.

İrtesi Vezîr 'Abbâs 'âdet-i qadimesi üzere dârü'l-hilâfeye gelüp mezbûruñ katlınden teġâfülle Zâfir'i taleb kıldı. "Her kıanda ise senüñ oġluñ bilür." didüklerinde "Oġlum dahı bu kıışsayı bilmez." diyü cevâb virüp Zâfir'üñ kıarındaşları Yüsuf ve Cebrâ'il'i bir şan'atla katl itdürdi. Ve oġlı İsmâ'il beş yaşında iken omuzunda getürüp ve halk gürüh gürüh gelüp bî'at eyledi. *Ve kâne zâlik min muntaşıfı⁵ Muħarremi'l-ħarâm,*⁶ beş yüz kırk toķuz senesinde vâkı' oldu.

[Mezbûr hâlîfe] dört yıl, sekiz ay hilâfet eyledi. Ġâyetde fâşık u zâlim ve ülfeti maşharalar kıısından erâzil-i nâs ile dâ'im⁷ ve meclis-i fişık u fücûra

1 fırsatında: fırsatda HZ

2 şeb: seb T5

3 nâşır: nâzır T5

4 itdi: kııldı T5

5 muntaşıfı: nişfi HZ

6 "Muħarremülħaram ayının ortasında oldu."

7 T5 nüshasında bu kelime "ülfeti" kelimesinden sonra gelmektedir.

müdâvim olmağla [115a HZ] halk-ı ‘âlem içâ’atden nefret ve emâretinden hal’a cür’et eylediler.

Câmi’u’l-leṭâ’if kavlince ḳable’l-ḳatlı ḫilâfetden ‘azl olındı.

Hilâfet-i Ebü’l-Ḳasım ‘İsâ el-Fâ’iz-bi-naşır’illâh

Zâfir’uñ oğlıdur. ‘Ammilerinüñ ḳatli kendü nazarında olmağla âḫir-i ‘ömrine dek ceza’ u feza’dan ḫâlî olmadı. Beş yaşında iken beş yüz kırk toḳuzda¹ cülüs ḳıldı. Bâbüzüveyle’deki² Şâliḫiyye Câmi’i bunlaruñ inşâsıdur. Ve ‘Irâḳ’daki Meşhed-i³ Ḥüseyn de *Câmi’u’l-leṭâ’if* kavlince bunlar yapırmışdur.

Beş bucuḳ yıl ḫilâfet idüp elli beş târiḫinde fevt olmışdur. Ammâ Vezîr ‘Abbâs’uñ⁴ Zâfir⁵ ḫaḳḳında küfrânü’ n-ni’ meligi şâyi’ olduḳda ḫalk kendüden teneffür idüp Uşmüneyn’de⁶ vâlî⁷ olan Ṭalâyi’ bin Rüzziḳ⁸ ki ‘Abbâs’uñ Zâfir ḳatlindeki ḫiyânetini⁹ bildürdiler ve Mışır’a gelmesini [11a H1] murâd idindiler, mezbûr Ṭalâyi’ külli ‘asker tedârük idüp Mışır’a mütevec-cih¹⁰ oldı. ‘Abbâs ve oğlı Naşır¹¹ muḳâbeleye ḳâdir olamayup cevâhir ü em-vâl-i vâfirenden götürebildükleri deñlü götürüp Şâm cânibine firâr eyledi.

Ḥikmet Allâh’uñdur, yollarına Efrenç leşleri ḳıḳup, cümle mâ-melekini nehb ü ğâret ḳılıp kendülerin esîr itdiler. Oğlı Naşır’ı¹² şol efâl-i şeni’a ile meful ḳıldılar ki Zâfir’uñ ḳışşasını aña göre şey’-i yesîr itdiler. İtdükle-

1 toḳuzda: toḳuzında HZ

2 Nüşhalarda “Bâbüzüveyle” şeklinde yazılan bu kelime “Bâbüzüveyle” olarak metne alındı. bk. Engin Beksaç, “Fâtîmiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#2-sanat> (29.11.2020).

3 Meşhed-i: Şehd-i HZ

4 ‘Abbâs’uñ: ‘Abbâsî’nüñ H1, T5

5 Nüşhalarda “Zâfirî” şeklinde yazılan bu kelime önceki anlatımlar doğrultusunda “Zâfir” olarak metne alındı.

6 Nüşhalarda “Rümiyye (HZ), Vemniyye (H1, T5)” şeklinde muğlak yazılan bu yer adı “Uşmüneyn” olarak metne alındı. bk. Cengiz Tomar, “Talâi’ b. Rüzziḳ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talai-b-ruzzik> (29.11.2020).

7 vâlî: velî H1

8 Nüşhalarda metin boyunca “Zerî (HZ, T5), Zerîḳ (HZ), Rezi (H1, T5), Zerbeḳ (H1)” şeklinde muğlak yazılan bu isim “Rüzziḳ” olarak metne alındı. bk. Tomar, agmd.

9 ḫiyânetini: ḫiyâneti H1

10 mütevec-cih: râhi HZ

11 Nüşhalarda “Nâşır” şeklinde yazılan bu kelime önceki anlatımlar doğrultusunda “Naşır” olarak metne alındı.

12 Naşır’ı: Naşîr’i HZ

ri hıyānet mücibince envā‘-ı ‘azāb¹ ile mu‘azzeb kıldılar. ﴿جَزَاءِ بِمَا كَسَبَا﴾
 2 naşş-ı kerîmi fehvāsına mā-şadağ kıldılar.³

Ammā Ṭalāyi‘ bin Rüzziğ Mışr’a gelüp emr-i vezâretde müstakill oldı. Ve halk-ıla bir vechle ‘adâlet ve hüsn-i zindegânî kıilup [11b T5] Melik Şâlih laqabıyla iştihâr buldı. Ba‘dehu serdâr-ı Efrenc’e⁴ vâfir mâl gönderüp ‘Abbās ve Naşr’ı kayd u⁵ bend ile Mışr’a getürtdi. Teşhîr ile Bâbükaşr’da şalb itdürdi.

Beş yüz elli beş Receb’inüñ on yedinci günü ki rüz-ı Cum’a idi, Fâ‘iz-bi-naşri’llâh vefât eyledi. Ammâ İbn Keşîr târih-i vefâtını şehr-i Şafer’de işbât eyledi. Fevt olduğı hinde ‘ömri yigirmi birde ve müddet-i hilâfeti altı yıl, iki ay bulındı.

*Câmi‘ul-letâ’if*de meşûrdur ki Mışr’daki Şâlihîyye Câmî‘i ve memâlik-i ‘Irâk’da sulţânü-ş-şühedâ, âsüde-i Kerbelâ İmâm Hüseyn bin ‘Alî el-Murtazâ meşhedini Fâ‘iz binâ eyledi.

Hilâfet-i ‘Âdîd-li-dîni’llâh Ebü Muhammed ‘Abdu’llâh

Bunlar Fâ‘iz’ün ‘ammisi oğlıdur. Zîrâ ki Yûsuf bin ‘Abdü’l-Mecîd evlâdındandır. Vilâyet-i Mışr’da hilâfet iden hulefâ-yı Fâtîmiyye’nüñ on birincisi ve Mağrib’de hükümet idenler maḥsûb olduğı taqdirce on dördincisidir. ‘Âdîd, “kâtı” ma’nâsına olmağın bunuñ zamânında devlet-i Fâtîmiyye münkaṭı‘ oldı.

Hilâfet tahtına cülûs itdükde on bir yaşından ziyâdece idi. Müdebbir-i memleketi olan Ṭalāyi‘⁶ nâm kimesne⁷ vezîr olup Şâlihîyye laqabı virildi. Şâniyen Ebü’l-Ġârâ⁸ oğlı Rüzziğ bin Ṭalāyi‘ idi. Hüsn-i tedbîr ile halkı bî‘at itdürdi. Ba‘dehu kendü kızını aña tezvîc idüp lâ-yu‘ad ve lâ-yuḥşâ cihâz virdi.

Ammâ sene elli altıda ‘Âdîd’uñ kulları hücum idüp mezbûr vezîr-i hayr-endîşi kaṭl eyledi. Mücerred ‘Âdîd’ı [115b HZ] hilâf-ı şer‘-i şerîf olan

1 ‘azâb: ezâ T5

2 “Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere ... Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”, Maide Süresi, 5/38.

3 Bu cümle HZ nüshasında bulunmamaktadır.

4 Efrenc’e: Efrenc olan T5

5 kayd u: kayd-ı HZ

6 Ṭalāyi‘: Ṭâlî‘ HZ

7 kimesne: kimesnedür T5

8 Ebü’l-Ġârâ: Ebü’l-ğuzât HZ

umürdan men‘ine binâ‘en bu emre cür‘et itdiler. Kerîm ü edîb ü kıad-r-şinâs idi. Ve her zamânda dest-i direm-pâşı ceyb-i himmetine¹ mûmâss idi. Şâ‘ir-i fâzil ‘Ammâre bin el-Yemenî anlaruñ müddeti içinde çok kıaşâ‘id nazm itmişdür. Bu beyt-i laţîf anuñdur:

Şi‘r

وكأنها تابوت موسى اودعت   في جانبيه سكينه ووقار²

Ammâ kendünüñ dağı a‘lâ ebyâti ve muşanna‘ u mu‘teber vâridâtı var idi ki teberrüken bir iki beyti irâd kıılındı:

Nazm [11b H1]

شيثان يعجز ذو الرياضة عنهما   رأي النساء وإمرة الصبيان
أما النساء فانهن عواهر   وأخو الصبا يجري بكلّ عنان³

Ve bu kıı‘ası ĥod kemâl-i fazlına şâhid ve evşâf-ı ĥasenesine her cihetle müsâ‘iddür:

Nazm

أبي الله إلا أن يدين لنا الدهر   ويخدمنا في ملكنا العز والنصر
وتخضع أعناق الملوك لعزنا   ويرهبها متا على بُعدنا الذكر
وأضحى عليه للسهام وللظبا   ووقع المذاكي الرعد والبرق والقطر⁴

Kitâb-ı *Baĥr-ı Zâĥir*’de “Şâlihîyye-i Mışr’ı ve Meşhed-i Ĥüseynî’yi bunlar binâ itdi.” diyü yazılmışdur. Ammâ *Câmi‘u’l-leţâ‘if*e muĥâlîf olup nihâyet evvel⁵ ol binâlara mübâşereti vekâlet olmağ ile tevfiķı mûmkündür. Merĥûm-ı merķûmdan şoñra oğlı Melik ‘Âdil Nâşır Rüzżik bin Tâlâyi‘ bin Rüzżik vezîr olup niçe yıllar ĥüsn-i sülûk ile vekâlet itdi.

1 himmetine: himmete HZ

2 “O sanki bir tarafında huzur, bir tarafında vakarın olduğı Mûsâ’nın tabutu gibidir.”

3 “Akıllı, olgun kişiler iki şeye güç yetiremez. Bunların biri kadınların fikri, diğeri ise küçük çocuğun otoritesidir. Kadınlar, gayrı meşru ilişkide bulunabilirler. Küçük çocuklar ise sık sık fikir değıştirip her tarafa yönelebilirler.”

4 “Allah ısrarla bize zamanı borç olarak verir ve mülkümüzde izzet ve zaferi bize hizmetçi kılar. Böylece hükümdarların boynu izzetimizin önünde eğilir. O hükümdarlar bizden uzak oldukları halde bizim anılmamızdan korkarlar. Anılmamız onlara geyik için oklara dönüşür. Yıldırım, şimşek ve yağmur yağdıran bulutlar olur.”

5 evvel:- H1, T5

Âhir emîrül-cüyüş Ebû Şüca' Şâver bin Mücîr-i Sa'dî, Şa'îd hâkimi iken [12a T5] Rüz-zik kendüyi 'azl itmiş olmağın¹ incinüp, leşkerle üzerine gelüp Rüz-zik'i katl itdi. Ve kendüsi vezârete mübâşeret kıldı.

Ammâ bir müddetden sonra Dırgâm bin 'Âmir² nâm emîr leşker-i keşîr cem' idüp üzerine geldi. T̄ay³ ve Süleymân nâm iki oğlını katl idüp Kâmil nâm oğlını ba'zı mühim için habs itdi. Ve Şâver firâr idüp hâkim-i Şâm Nûru'd-dîn-i⁴ 'âlî-mağâm yanına vardı.

Dırgâm vezârete mübâşeretden sonra ümerâ-yı Mışır'ın nâmdârlarını katl itmekle Efrenc Mışır'a tama' kırup el-ân muhâşarada idüğünü i'lâm eyledi. Ve leşker gönderilüp mu'avenet olunur ise hizâne-i⁵ Mışır'ın şülüşî sâl-be-sâl Nûru'd-dîn-i Şehîd hazînesine gönderülmek ta'ahhüdi ile Nûru'd-dîn-i müşârün ileyh Şâver'e oñ bîn yarar, tîrleri tebbâr, rimâhları teyyâr⁶ ve şemşîrleri hattâr ve nîzeleri âteş-bâr ve ğaddâreleri ğaddâr, kâr-âzmüde⁷ süvâr gönderüp Esedü'd-dîn Şîrküh nâm Kürdiyyü'l-aşl-ı refî'u'l-miğdârı⁸ sipehsâlâr hoşdı.

Hattâ mezbûr Şîrküh'ün qarındaşı oğlı Şalâhu'd-dîn Yûsuf bin Eyyûb'ı ma'an gönderdi. Ammâ mezbûr Esedü'd-dîn'ün haberi Mışır'a vâşıl olduğı gibi eceli yitişüp vefât itdi. 'Âdîd tedârük idüp, qarındaşı oğlı mezbûr Şalâhu'd-dîn'e hil'at giydürüp serdârlık emrini aña ta'yîn ü işbât itdi. Bu tarîk ile 'asker-i Efrenc ve Emîr Dırgâm-ı tama'-renc münhezim olup Şâver yine⁹ vezâretde müstaķil oldu. Ba'dehu 'asker-i Nûru'd-dîn-i Şehîd Şâm'a 'avdet eyledi. Bu huşuş altmış iki senesinde vâķi' oldu.

Ammâ Şâver Nûru'd-dîn'e 'ahd eylediğı şülüş-i emvâl-i Mışır'ı göndermedi. Binâ'en 'alâ zâlik beķâ-yı devlet ü sa'adet muhâssenâtından behre görmedi.

1 Ebû/olmağın: - HZ

2 Nüshalarda "Dırgâm bin Süvâr" şeklinde yazılan bu isim "Dırgâm bin 'Âmir" olarak metne alındı. bk. Ramazan Şeşen, "Dırgâm b. Âmir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirgam-b-amir> (30.11.2020).

3 Nüshalarda "T̄abâ" şeklinde yazılan bu isim "T̄ay" olarak metne alındı. bk. Şeşen, agmd.

4 Nûru'd-dîn: Enverü'd-dîn HZ

5 hizâne-i: hazîne-i T5

6 rimâhları teyyâr: - HZ

7 âzmüde: âmüzde T5

8 miğdârı: kıdrı HZ | miğdâr T5

9 Şâver yine: Şav yirine HZ

Lâkin kitâb-ı *Baħr-ı Zâħir*'de¹ Şâver'ün talebiyle Esedü'd-dîn Mış' a gelmek evvelâ [116a HZ] elli okuz senesinde vâkı' oldu. Ve şâniyen 'asker-i Şâm Mış'a gelmesi altmış iki târiħinde vuķu' buldı. Ve Esedü'd-dîn'un fevti ħilâf-ı vâkı' olup kıtâl-i şedid ile [12a H1] Mış fethini² bedid itdükden şonra İskenderiyye'ye vardı. Anı daħı feth u teşir idüp ħarındařı oğlı sâbıķu'z-zıkr Şalâħu'd-dîn'i İskenderiyye zabtına nâm-zed kıldı.

Ba'dehu şirküh, şa'id vilâyetini daħı³ zabt itdi. Ba'dehu Mış 'askeri ile Efrenc müttefiķ olup İskenderiyye'yi muħâřara kıldılar.⁴ Şalâħu'd-dîn'e küllî müzâyaķa virdiler.⁵ Âħir şirküh tekrâr İskenderiyye'ye geldi. Vâfir mâl ü menâl taħřil idüp Mıř⁶ leşkeri ile řulħ eyledi. Ve Esedü'd-dîn ve Şalâħu'd-dîn ma'an Şâm'a 'avdet kıldı. Ve Efrenc cânibine daħı yılda yüz biñ filori irsâl olunmaķ üzere 'Âğıd řulħ idüp 'ırz-ı ħilâfeti pest itdi. Ve ecdâd-ı⁷ 'izâmınuñ nâm u nişânı ħârürelerini şikest itdükden şonra beş yüz altmış yedi târiħinde vefât eyledi. Müddet-i ħilâfeti 'alâ vechi'l-iħtilâl [12b T5] ve'l-istiķlâl tamâm on iki sâl oldu.

Ve müddet-i devlet-i Mehdiyyin ki iki yüz yetmiş altı sene ve Mış taħ-tında ħükümetleri iki yüz sekiz sinin-i müstaşsenedür, bu maħalde tamâm oldu. Ĥulefâ-yı Fâımiyyin on dört nefer idüği taħaķķuķ buldı.

Fİ BEYÂNİ'T-ĤABAĤATİ'S-SELÂTİNİ'L-EYYÜBİYYE

Kitâb-ı *Baħr-ı Zâħir*'de meşürdur ki beş yüz altmıř⁸ dört senesinde Efrenc leşkeri memâlik-i Mışriyye'den⁹ Bülbeys'i feth idüp Ĥâħire'yi muħâřara kıldı. Vezir şâver kibâr-ı nâsla müşâvere kılıp "Kâfire ħalmasun." diyü Mış'a âteş virdiler.¹⁰ Kendüler Ĥâħire'ye taħařřun itdiler. Yigirmi dört gün

1 Baħr-ı Zâħir: Baħrü'z-zâħir T5
 2 fethini: fethine HZ
 3 daħı: - T5
 4 kıldılar: kıldı HZ
 5 virdiler: virdi HZ
 6 Mış: - HZ, H1
 7 ecdâd-ı: aħdâd-ı HZ
 8 altmış: - HZ
 9 Mışriyye'den: Mış'dan HZ
 10 virdiler: urdılar HZ

pey-â-pey MıŖır yandı. Qarâfe¹ semtindeki limân² ol zamândan niŖâne qaldı ki MıŖır gâyetde büyük Ŗehir idi. Yalınuz dört yüz hammâmı var idi.

Nûru'd-dîn-i Ŗehîd'den Âdîd istiğâŖe itmekle Ŗîrkûh ol zamânda gönderüldü. Efrenc tâ'ifesini münhezim kı lup tağı tdı. Ve Âdîd'ün iŖaretiyle Ŗâver'i qat idüp Ŗîrkûh vezîr oldu. Lâkin iki³ aya varmadın vefât itmekle yirine Ŗalâhu'd-dîn vezîr oldu.

AltmıŖ yedi senesinde Âdîd vefâtından Ŗoñra Nûru'd-dîn-i Ŗehîd ilkâsiyla huqbeyi hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Müstazî nâmına oğı tdı. Târîh-i mezbûra gelince MıŖır vilâyetinde hulefâ-yı 'Abbâsiyye nâmına huqbe oğınmayup, lâkin hulefâ-yı Fâtimiyye'den Zâfir-bi'llâh'ı cüvân-ı hûb-rüy NaŖır babası 'Abbâs'ün, Üsâme [bin Münkız] nâm hannâsuñ iğvâları ile qatlı itdükte zenân-ı halife Tâlâyi' bin Rüzük tutam tutam saqların yolup, mâtemlerin ilâma gönderdiklerinde⁴ mezbûr Tâlâyi' asker-i mevür ile qaŖra gelüp, kendüsünün⁵ tevâbi'i siyah câmeler giyüp ve sancağını ve bayraqların⁶ zulmânî rengine qoyup ol siyah saqları sancaqlar ucına bağıladuqda cemî'-i 'uqalâ "Bu siyah saqlar hulefâ-yı 'Abbâsiyye'nün MıŖır'a duhûline fâldur." dimiŖler idi.

"Hikmet Hudâ'nuñdur, bir müddetden Ŗoñra evvelâ 'Abbâsiyân'ün⁷ huqbeleri oğındı, ba'dehu [12b H1] kendüler⁸ ve askerleri MıŖır'a gelüp gitmedin hâlî olmadı." diyü Târîh-i Makrîzî'de meŖşurdur.

[Emâret-i Melik Ŗalâhu'd-dîn Ebü'l-Muzaffer YusuŖ bin Necmü'd-dîn EbüŖ-Ŗükr Eyyüb bin Ŗadî]

Ve beŖ yüz altmıŖ yedi târihinde hükümet-i diyâr-ı MıŖır u Ŗâm muzâfâtı Ekrâd'a münqaqil olup⁹ Âdîd vefâtında vezîr¹⁰ bulunan Melik Ŗalâhu'd-dîn

1 Qarâfe: Ferâfe HZ

2 limân: kîmân HZ

3 iki: - T5

4 gönderdiklerinde: gönderdiklerin H1 | gönderdikleri T5

5 kendüsünün: kendüsi ve T5

6 bayraqların: bayrağını T5

7 'Abbâsiyân'ün: 'Abbâsiyye'nün HZ

8 kendüler: kendü HZ

9 olup: - T5

10 vezîr: vezîri HZ

Ebü'l-Muzaffer Yüsun bin Necmü'd-dîn Ebü's-Şükr Eyyüb [bin] Şādî¹ ki Nürü'd-dîn-i Şehîd ümerâsından iken mülket-i MıŖ'ı Efrencî renci elinden Ŗebet-i ŖeŖŖir-i nüsret-nirenc² ile ĖalâŖ idüp giderek vezâret kendüye münĖaŖır³ olup istiğlâl bulmuş idi, diyâr-ı [116b HZ] MıŖ'a⁴ kemâ-yenbağî Ėâkim-i dâfi'ü'l-mezâlim oldu. Ammâ ĖuĖbe Ėulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Müstażî nâmına oğındı.

Ve mezbür Şalâğu'd-dîn'ün menŖe'-i âbâ vü ecdâdı [13a T5] Âzerbaycân memleketinin şimalisinde vâği' Merdîn GülĖemîn nevâğisindendir ki KerĖ cânilerine muttaşıldır.

Pes salĖanat-ı MıŖ'a ki mâlik oldu, ﴿وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ الَّذِيْنَ طَعَا فِي﴾⁵ فَكُتِرُوا فِيهَا الْفَسَادُ⁵ D الْبِلَادِ kefere-i li'âmuñ def'ine leyâli⁶ vü nehâr Ėihâd u Ėazâ nef'ine cell-i himmet itdi. Muğaddemâ Müslimânlardan alınan Ėuds-i Ŗerîf ve 'AŖkalân ve 'Akkâ ve İskenderiyye ve LâzĖiyye ve Ŗafed ve niÇe bunlaruñ emŖali Ŗehrleri müceddeden fetĖ itdükden mâ'adâ Ėicâz ve Yemen memleketlerin dağı teŖĖir itdi.

Ve Nürü'd-dîn-i Şehîd vefâtından Ŗoñra DımaŖĖ-ı Ŗâm ve tevâbi'i dağı anlara müselleme oldu. Ve bilâd-ı Nübe'den niÇe yirler açdı. ĖuŖuşâ Ėarrân ve Surüc ve Ruhâ ve RaĖĖa ve Birecik ve Sincâr ve NuŖaybîn ve Âmid ve Ėaleb ve Ŗehrizür ve MevŖil ve ekŖer-i bilâd-ı Ėarbi Ėılıcı ile zabĖ itdi.

Ŗi'r

وفتحكم حلب الشهباء في صفر   قضى لكم بافتتاح القدس في رجب⁷

anlar ĖaĖĖında nazm olınmışdır.

1 Nüşhalarda "Ŗinâdi" Ŗeklinde yazılan bu isim tashiğ edilerek metne alındı. bk. Ramazan ŖeŖen, "Selâhaddin-i Eyyübi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selahaddin-i-eyyubi> (28.08.2020).

2 nirenc: nîric HZ

3 münĖaŖır: münĖaŖıra HZ

4 MıŖ'a: MıŖ'da HZ

5 "... Kazıklar sahibi Firavun'a... Bunlar Ŗehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek Ėok bozgunculuk Ėıkaran kimselerdi.", *Fecr Sûresi*, 89/10-12.

6 leyâli: ve leyâli H1

7 "ĖalebüŖŖebâ'yı fetetmeniz Safer ayında oldu. Kudüs fethini tamamlamanız Receb ayında oldu."

Ve niçe medâris ü havânî't inşâ idüp 'ulemâ vü şulehâya vezâ'if-i müret-be ve idrârât-ı¹ mütenevvi'a taqrîr² itdi.

Yetmiş üç târihinde Cebel Kâl'ası'nı ve Mısr-ı³ Kâhire'nün sürî inşasına mübâşeret kıldı. El-ân dârü's-sa'ade ve dîvân-hâne anlaruñ bünyâd itdügüdür ki ol târihe gelince hulefâ dârü'l-vezârede sâkin olurlardı. Ve bu zıkr olınan 'imârâta ümerâsından Bahâ'ü'd-dîn Kârakuš-ı⁴ Esedî emîn-i binâ ta'yîn olınmış idi. Ammâ seksen üç senesinde Efrenc leşkerini şıdı ve hâkimlerini esîr⁵ kıldı. Sâhil-i bahrdeki bilâddan elli miqdârı kaşabât feth eyledi.

Ve sene-i mezbûre Receb'inüñ yigirmi yedinci günü Kud's-i Şerîf'i feth itdi. Ve Kamâme nâm kenîse-i kebîrenüñ yıkılmasını emr itdi. Lâkin melik-i mülk-i⁶ Rûm ibkâsını iltimâs itmekle te'hîr idüp ol mukâbelede ol dağı andan diledi ki Gâlaţadaki câmi'-i harâbe ta'mîr olına ve minberinde Nâşîr-ı 'Abbâsî'nüñ ve kendünün hutbesi oğına.

Melik-i Rûm bi'z-zarûre rızâ virdi. Koştanţuniyye karşusındaki Gâlaţada bir câmi'-i şerîf yapdurulup Mısr'dan minberi gönderüldi. Hattâ ol câmi' Mesleme⁷ bin 'Abdü'l-Melik kırk toköz sene-i hicriyyesinde inşâ itmiş idi. Yigirmi yıldan ziyâde [13a H1] Müslimân'ı esîrlîkten hâlâş itdükden⁸ gayrı yüz biñ Efrenc'i der-zencîr ve bend ü rabţ ile esîr kıldı.

Mukaddemâ vilâyet-i Şâm'da küffâr zabtına düşen kılâ' u kaşabâtı hâlâşından gayrı bu defa Remle'yi ve Halîlu'llâh kaşabasını ve Beytül-makdis'i ve Beytücibrîl ve 'Askalân ve Gâzze'yi kemâ-fi'l-evvel feth ü teşhîr ile müzeyyel kıldı. Huşuşâ Beytül-makdis fethinde⁹ evvel alduğı esârâdan gayrı altmış biñ Freng-i bî-direngi ele getürdi. Sâ'iri¹⁰ kılıcdan geçürildükden¹¹ gayrı on üç biñi bunlaruñ da esîr kıldı. Ve mâl ü mu'âdâtdan üç yüz biñ dînâr-ı Mısrî dağı ğanîmet [13b T5] taşşîl itdi.

1 idrârât-ı: irâdat-ı T5

2 taqrîr: taqdir HZ

3 Mısr-ı: Mısr u H1, T5

4 Kârakuš: Ferâmüş HZ

5 esir: sır T5

6 mülk-i: - HZ

7 Mesleme: Seleme HZ

8 itdükden: itdügünden T5

9 fethinde: fethinden HZ

10 Sâ'iri: Sâ'ir HZ, H1

11 geçürildükden: geçürdükden HZ

Ve beş yüz seksen dokuz Şafer'inde Melikü'n-Nâşır¹ Şalâhu'd-dîn vefât eyledi. Fevt olduqda elli yedi yaşında bulundu. Ve müddet-i saltanatı yigirmi iki yıl ve on altı güne vardı. Dımaşq-ı Şâm Külâse'sinde defn olındı. Ardınca on yedi oğlu ve bir kıızı qaldı. Ve² vefâtından evvel³ kızını qarındaşı oğlu Melik Kâmil'e tezvîc itdi.

Ve evlâdına ve vâcibü'r-ri'âye olan aqribâsına mülkini taqsîm eyledi. [117a HZ] Hattâ Dımaşq ve sâhilini Melik Efdal'a ta'yîn idüp saltanatı aña muqarrer kıldı. Ve 'Azîz 'Osmân'a mülk-i Mışr'ı virdi. Ve⁴ qarındaşı 'Âdil Ebü Bekr'e Hurrân ve Ruhâ ve Ca'ber semtlerini virdi. Ve qarındaşınuñ oğlu oğlu Muhammed bin 'Ömer bin⁵ Şâhenşâh'a Hamâ ve Ma'arra ve bıqâ'atı virdi. Ve 'ammisi Esedü'd-dîn Şîrküh oğluna Himş ve a'mâlini taqsîm kıldı.

Ve bi'l-cümle keşîrül-ihsân, muhibb-i 'ulemâ-yı a'yân, 'ahdine vâfi, luţf u keremi kâfi, huşuşâ 'âlim ü kâmil ve şalât u tilâvete muvâzıb u mâ'il ve muharremâtdan olan melbûsâtdan⁶ mütecennib⁷ ü⁸ haqqâ qâ'il pâdişâh idi.

Saltanat-ı el-Melikü'l-'Azîz⁹ 'Osmân

Melikü'n-Nâşır¹⁰ Şalâhu'd-dîn'ün oğlıdur. Babaları vefâtında Melik Efdal Dımaşq-ı Şâm'a ve Melik 'Azîz Mışr'a musallaq oldılar. Hattâ hazâ'in-i beytül-mâli açup ümerâ ve rü'esâya hil'atler giyürdiler.

Ammâ toqsan üç târihinde Melik 'Azîz ve Melik 'Âdil ittifaq idüp Efdal 'Alî'den Dımaşq-ı Şâm'ı aldılar. 'Azîz, Şâm'ı 'ammisi 'Âdil'e tevcih eyledi. Ve Efdal'e âhar yir virilüp üç yıldan ziyâde Şâm'da hükümet itmîş iken 'azl olındı.

1 Melikü'n-Nâşır: Melik HZ, H1

2 Ve: - H1, T5

3 evvel: -şoñra ol T5

4 Ve: - H1, T5

5 'Ömer bin: - HZ

6 melbûsâtdan: 'abûsâtdan T5

7 mütecennib: müctenib HZ

8 ü: - H1

9 Saltanat-ı/'Azîz: Melik-i 'Âdil 'Azîz T5

10 Melikü'n-Nâşır: Melik Nâşır HZ

El-kıṣṣa melik-i kerīm ü cemīl ve şehryār-ı vaḫūr [u] celīl idi ki diyār-ı ‘Irāk’dan ğayrı memāliküñ ekşerine ḥükm eyledi. Ve sikke ve ḥuṭbeyi kendü nāmına idüp ḥulefā-yı ‘Abbāsiyye nāmını giderdi. Beş yıl, on ay salṭanat itdükden ṣoñra¹ beş yüz toḫsan beş Muḥarrem’inüñ yigirmi birinci ğünü ūṣkārda bir ḫurdi ḫovar iken atla tekerlenüp ol yaradan² vefāt eyledi.

Ammā Cāmi‘u’l-leṭā’if kavlince³ ḥummā⁴ marazından vefāt itdi. Yigirmi yedi yaşında idi. Fe-ammā ol senede vefāt eylemese ḫaşdı bu idi ki Ḥanābīle mezhebinde olanları pāy-taḫtından ve birāderlerini⁵ ve müte‘allikātını⁶ mütemekkin olduğı memālikden iḫrāc ideydi. Ḥikmet-i Bārī⁷ [13b H1] eceli⁸ māni‘ oldı.

Rivāyet olunur ki mezbūr ‘Azīz ‘Oṣmān ğāyetle kerīm ü dīndār ve ḫarām nesnelere perhīz-kār idi. Ḥattā bir def’a salṭanatı ḫālinde küllī müzāyaḫaya mübtelā olup bir dirhem ü⁹ dīnāra muḫtāc olduğda Şa‘īd ḫazāsından bir sā‘ī vāfir māl ḫaberin getürdi. Birisi daḫı İskenderiyye ḫazāsından ḫırḫ biñ altun ḫaberin yitürdi. Ma‘a ḫazā ‘Oṣmān ḫabūlinden ictināb itdi.¹⁰ Ve hem “Müslimānlaruñ ḫanını¹¹ ve mülk ü ḫānmānını mülk-i esne¹² ūṣatmazın,¹³ degül ki birḫaḫ biñ altuna.” diyü cevāb virdi. [14a T5]

Ḥarındaşı Efḫal sinnen bundan büyükdür. Ve mezbūruñ meyyiti Ḥarāfe’de İmām Şāfi‘i mezarı ḫurbında defn olınmışdır.

Salṭanat-ı el-Melikü’l-Manşūr Nāşiru’d-dīn Muḫammed

Babası ‘Azīz ‘Oṣmān vefātında sinni toḫuz yaşından ziyādece bulunup taḫt-ı salṭanata cülüs eyledi. Ve Emīr Bahā’ü’d-dīn Ḥaraḫuşī’yi müdebbir-i

1 ṣoñra: ṣoñra ve H1, T5

2 yara: bere H1

3 leṭā’if kavlince: leṭā’if’de T5

4 Nüshalarda “ḫamr” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “ḫummā” olarak metne alındı.

5 birāderlerini: birāderleri HZ

6 müte‘allikātını: müte‘allikātu HZ

7 Bārī: Ḥudā’nuñdur HZ

8 eceli: eceli ḫikmet-i Bārī HZ

9 ü: - HZ

10 itdi: idüp eyitdi HZ

11 ḫanını: ḫanlarını T5

12 usuna: üstine HZ

13 ūṣatmazın: - HZ

memleket naşb idüp icrâ-yı ahkâma mutaşaddı oldu. Lâkin ba'zı ümerâ ihtilâfâtla hüveydâ olup babasınıñ 'ammisi Melik Efđal'i mektûblar ile da'vet kıldılar. Neylediler ise eylediler, Şarh'dan kıldurup Şâm'a getürdiler.

El-kışşa Melik 'Âdil'e Melik Efđal'i Mısr ve Şâm için harâb emrine mübâşeret idüp Melik Manşür'uñ ancağ bir kırnı nâmı kıaldı. Ol dağı Atabegilere istinâd ile birkaç gün halâş buldı. 'Âkıbet mâh-ı Şevvâl'üñ on birinci günü ki yevm-i Cum'a idi, bir yıl ve toğuz ay miğdârı [117b HZ] hâkim nâmına oluğdan soñra hal' olındı. Ve salţanat-ı Mısr Melik 'Âdil'e muğarrer kılındı.

Salţanat-ı el-Efđal 'Alı

'Aziz vefât itdükte ümerâsı 'ammisi Melik 'Âdil'i tahta geçürmek kaçdı itdiler. Ve lâkin Mardin'de bulunmağla huzûrı istib'âd olınup Efđal'e haber gönderdiler. 'Ale'l-fevr geldi. Ve lâkin ümerâ andan bir'atde ihtilâfa düşüp, hattâ ba'zı ümerâ-yı kibâr Kıuds-i Şerif'e vardılar. Ve bi'l-cümle kimi Efđal'i, kimi Melik 'Âdil'i ve kimi Muğaffer Ğâzi'yi isteyüp, âhir Efđal'üñ kuvveti ziyâde olup toğsan altı Muğarrem'ine dek Mısr'ı muğâşara eyledi.

Lâkin bir yaña şiddet-i şitâ kıdümü ve bir tarafından Melik 'Âdil'üñ oğlı Kâmil Muğammed bin 'Âdil'üñ Türkmân 'askeri ile hücumı teslim-i mülk mertebesine varuğdan soñra Melik 'Âdil'e tağviyet oldu. 'Asâkir-i¹ Efđal ve ğayrı perişân olup Melik 'Âdil tahtında muğarrer oldu.

Bu cânibde ümerâ-yı Nâşırıyye dağı Efđal'den nefret eylediler. Ve Melik 'Âdil'e mektûblar gönderüp taleb eylediler. Melik 'Âdil dağı vardı, yitişdi. Efđal'i tağ başında bir kıal'ada bulup muğâşara kıldı.² Ve bi'l-cümle Efđal'üñ kuvveti za'fa mübeddel oldu. Ve Melik 'Âdil izdiyâd-ı eyâlet ü siyâsetle iştiyhâr-ı külli buldı.

Bi'l-âhire mücerred Şümeysât³ hükümetine kıanâ'at idüp, altı yüz yigirmi üçde vefât idüp meyyitini Haleb'e getürdiler. Şehrden taşrada medfûndur.

1 'Asâkir-i: 'Asker-i HZ

2 kııldı: kıldılar H1, T5

3 Şümeysât: Şemyât HZ

Ammâ Efdal, hadd-ı zâtında a'lem ü efdal ve şâ'ir-i faşih ü ekmel kimesne idi. Laţîf eş'âr-ı 'Arabiyye ve қаşâ'id-i belîğası [14a H1] vardur.

Ba'zı kütüb-i tevârihde, cümleden *Câmi'ul-leţâ'if*de ve *Târih-i Mağrîzî*'de Efdal'ün saltanatı yazılmayıp 'Azîz 'Oşmân'dan sonra hemân Melik 'Âdil yazılmışdır.

Melik 'Âdil Ebü Bekr¹ Muḥammed bin Eyyüb

Şalâhu'd-dîn'ün qarındaşı ve 'Azîz 'Oşmân'ın 'ammisidir. Re'y-i sedide mâlik ve ḥiyel t̄ariḫına salik, 'âkıll ü dānā pādîşāh idi. Ammâ bunuñ zamānında aşlā sükkān-ı memleket rāhat yüzün [14b T5] görmedi. Nîl murād üzere gelmeyüp üç yıl 'ale't-tevalî қаht u ğalā oldu. Halk cife yimekdin imtilā oldu. Der-'aḫab vebā daḫı peydā olup² bir derecede âdem helāk oldu ki mā-melek ü aḫribāsı olmamağla Melik 'Âdil kefen şarduğı mevte az zamānda iki yüz yigirmi biñ nüfus idüğü taḫaḫkuk buldı.

Ammâ ekşer-i evḫātda kendüsi Efrenc-i la'in 'askeriyle kıtâlde olup oğlu Melikü'l-Kāmil Muḥammed'i қа'im-maḫām naşb itmiş idi. Ve kendüden sonra saltanat-ı Mışr anuñ olmağ üzere va'de-i cemili olmuş idi. Hābūr³ ve Nuşaybîn ve Sincār bunuñ zamānında fetḫ oldu. Zamānında Efrenc leşkeri vilāyet-i Şām ve Ḳuds-i Şerîf ğarātına 'azîmet idüp mezbūr⁴ Melik 'Âdil sāhil-i 'Akkāda ve Ḳuds-i Şerîf⁵ nevāḫīsinde kıtāl-i 'azîm eyledi.

Altı yüz on bir senesinde ḥacc-ı şerife vardı. Hālā ismiyle meşhūr olan Birke'yi ol zamānda binā eyledi.

Ammâ ol târihde Mekke-i Mükerrreme şerifi olan Ḳāsım bin⁶ 'Azîz aşlā Melik 'Âdil'e rağbet eylemedi. Ve i'zāz ü ikrām қаyında olmadı. Binā'en 'alā zālîk ba'de zamānin Şerîf Sālîm, Melik 'Âdil'e gelüp Ḳāsım'dan şikāyet itdükde Melik 'Âdil aña vāfir 'asker virdi. Gelüp Mekke şerifini bozup beriyye semtine қаçurdı.

1 Nüshalarda burada yer alan "bin" kelimesi metne dahil edilmedi. bk. Ramazan Şeşen, "el-Melikü'l-âdil I", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikul-adil-i> (01.12.2020).

2 olup: oldı T5

3 Hābūr: Cābūr HZ

4 mezbūr: - HZ

5 Şerîf: - HZ

6 bin: - T5

Ve sene-i mezbûrede Yemen hâkimi Mu‘iz bin [118a HZ] İsmâ‘il bin Seyfûd¹-dîn bin Tuğtegin² bin Eyyüb vefât eyledi. Ve ümerânun ittifağıyla Süleymân bin Şehensâh bin Eyyüb Yemen’e hâkim oldu.

Pes Melik ‘Âdil oğlu Kâmil’e emr eyledi ki Atsuz³ nâm oğlını Yemen fethine göndere. Ol dağı emre imtişâl idüp leşkerle⁴ Atsuz’ı gönderdi. Mezbûr Süleymân’ı zulmen қatl idüp sekiz yüz miқdârı sâdât ü şürefâyı helâk eyledi. Mezbûr⁵ Atsuz mülükün fâsiқ u pür-telbîsi⁶ ve bî-ğayâ vü⁷ şeytanet-enîsi idi.

Altı yüz on altı târihinde Haleb hâkimi Melik Zâhir Ğâzî vefât eyledi. Otuz yıl hükümet eylemişdür. Ve yarar, yitişmiş evladı var iken mücerred Melik ‘Âdil’e intisâbına binâ’en üç yaşında bir şağır oğlını veliyy-i ‘ahd eyledi.

Ve altı yüz on dört târihinde Efrenc leşkeri galebe idüp sâhil-i ‘Akkâ ve Safed nevâhîsinde Müslimânlardan çok kimesne helâk itdi.

Ve altı yüz on beş târihinde Dimyâţ’ı zabt itdi. Bu haber Melik ‘Âdil’e [14b H1] yitişdügi gibi ğamından marîz oldu.

Âhîr sene-i mezbûre Cumâde’l-âhîre’sinün yedisinde vefât eyledi. Şâm-ı şerîfdeki medresesinde medfûndur.

Maқrîzî қavlince vilâyet-i Mişr’da on toқuz yıl, bir ay ve on toқuz gün hükümet eyledi. Ammâ imsâki ğâlib olmağla sehâ vü ‘aţâyâsını az kimesne gördi. Hattâ anuñ vaşfında dimişlerdür:

Şi‘r-i ‘Arabî

واسع المال ضيق الإنفاق
قاطع للرسوم والأرزاق⁸

إن سلطاننا الذي نرتجيه
هو سيف كما يقال ولكن

1 Seyfûd: Yûsufûd HZ

2 Tuğtegin: Tağıkin HZ, T5

3 Nüşhalarda metin boyunca “Aқsîs (HZ, H1), Efsîs (T5) şeklinde yazılan bu isim “Atsuz” olarak metne alındı. bk. Ramazan Şeşen, “Eyyübîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#1> (25.02.2021).

4 leşkerle: leşker HZ

5 Mezbûr: Mezbûre HZ

6 telbîsi: telbis HZ

7 vü: - HZ

8 “Hükûmdarımızdan beklentimiz cömertlik yapmasıdır. [Ancak] o harcamada eli sıkıdır. O, denildiğı gibi bir kılıçtır. Fakat, kuralları ve rızıkları kesmektedir.”

[15a T5] Ammā kitāb-ı *Baḥr-ı Zāhir*'de on sekiz ay emāreti meşûrdur. Ğāyetde ekül idi. Yalınuz bir kıızıyı ekl iderdi. Ve cimā'dan bir ān hālî olmamaḳ ḳaşdın eylerdi.

Salṭanat-ı Melikü'l-Kāmil Ebü'l-Ādil Muḥammed

Mezbūruñ oğludur. Babası ḥayātında Şām'a ve āḥar memālike gitdükçe ḳā'im-maḳām olurdu. Vefātından soñra emrinde müstaḳil olduḳda Efrenc memleketin¹ almışdur. "Gelüp yitişesüz." diyü ulaḳlar² göndermekle ḳarındaşı Cezire ḥākimi Eşref Mūsā ve Dımaşḳ-ı Şām şāhibi Melik Mu'azzam 'Īsā cemī'an geldiler.

Bu ešnāda Efrenc gemilerine müzāyāḳa-i külliyye vāḳi' olup Kāmil Muḥammed istediği üzere Beyt-i Maḳdis'i ve Şalāḥu'd-dīn fetḥ itdüği memleketleri³ 'asker-i İslām'a teslim idüp muşālaḥa ḳıldılar. Ol leyle-i muşālaḥada ḳarındaşı Mūsā ve 'Īsā, Kāmil Muḥammed'ün meclisinde ayağ üzere ṭururlardı ki Rāciḥ-i Ḥillî bir ḳaşide inşā idüp bir beytinde böyle ḳaşd u cem'iyet itmişdür:

Şi'r

اعباد عيسى إن عيسى وحزبه
وموسى جميعاً ينصران محمداً⁴

Ḳara Āmid'i ve Ḥışnkeyfā'yı ve Ḥarbüt'ı ve Ruhā'yı bunlar fetḥ eyledi. Ğāyetde bahādır ve⁵ ekşer-i fūnūndan bahşe⁶ ḳādir pādīşāh idi.

Sene on toḳuz tāriḥinde oğlı Atsuz Mes'ūd ki Yemen ḥākimi idi, ḥacc eyledi. Ammā Ḥarem-i Şerif'de nā-sezā evzā'ına nihāyet olmadı. Ve dā'imü'd⁷-dehr sekrān ve Ḥarem-i Muḥterem kebüterciklerini ağız⁸ tūfengi ile

1 memleketin: memleketini HZ

2 ulaḳlar: - HZ

3 memleketleri: memleketler HZ

4 "... İsa'nın köleleridir. Şüphesiz ki Hz. İsa, Hz. İsa'ya mensup olanlar ve Hz. Musa, hepsi de Hz. Muhammed'in destekçisidirler." | Nüşalarda görülen imla hataları *Tārīḥü'l-İslām ve Vefeyāti'l-meşābir ve'l-Ālām* adlı eser esas alınarak tashih edildi. bk. Ebü Abdillāh Şemsüddīn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, (thk.) Mustafā Abdülkādīr Atā, Dārü'l-kütübü'l-ilmīyye, Beyrut 1971, s. 32.

5 ve: - HZ

6 bahşe: taḥta H1 | taḥta HZ

7 dā'imü'd: etemmü'd HZ, H1

8 ağız: ağır HZ, H1

ğaltān ve tākıyye-i Zemez üzerine düşürüp¹ katl ile hāke yeksān itdükden mā'adā ser-ḥoş ile ki uyuyup Müslimānları kılc uçlarıyla tavāfdan men' olunurdu, tā ki teşvīş² virilmeyüp ḥuzūr ile uyuduğı murād kılinurdu. Ma'a hāzā gāyetle mehīb ü muḥterem³ [118b HZ] ve memleket zabtında eṭvārı müselleme idi.

Yigirmi dört senesinde şāhibü-Şām ve'l-Ḳuds ve's-Sevāḥil Melik Mu'azzam 'Īsā vefāt itdi. Gāyetde 'ālim ü fāzıl [ve] şeyḥ ü⁴ 'ākıl kimesne idi. Cümle tevābi'i ve ehl-i beyti Şāfi'i mezheb iken kendüsi teḥannüf itmiş idi. Ḳuds-i Şerīf'de medresesi ve niçe ḥayrāt u ḥasenātı vardır ki⁵ bu iki beyt anlarıñ ḥaḳḳında nazm olınmışdur:

Beyt

وقد غدا باسمك مأنوسا	غبت عن القدس فأوحشته
وأنت روح القدس يا عيسى ⁶	فكيف لا تلحقه وحشة

Ṭoḳuz yıldan ziyāde Şām'da ḥükümet eyledi. Ve defnini Cebel-i Şāliḥiyye'deki⁷ [15a H1] medresesinde vaşiyet eyledi.

Ve kendünün ḥükümeti oğlu Melik Nāşır'a virildi. Ammā Nāşır ḥayr-ḥalef olamayup⁸ yine Efrenc ile Benī Eyyüb mābeynine⁹ 'adāvet düşüp leşker-i küffār yine bilād-ı Müslimīn'e musallaḥ oldı. Bi'l-āḥire Ḳuds-i Şerīf'i Efrenc'e virüp şulḥ eylediler.

Bu bābda Müslimānlara 'ār-ı¹⁰ 'azīm lāḥiḳ oldı. Ḥattā Melikü'n-Nāşır [içün] Mevlānā [15b T5] Şemsü'd-dīn Ebü'l-Ferec [İbn] Cevzī¹¹ bu ḥuşūşda Melik Kāmil'e ṭa'n u teşnī'an va'z u naşīḥat emr idüp fāzıl-ı mezbūr bu gūne ebyātla Ḳuds'ın küffār taşarrufına düşdüğün naḳl eylerdi:

1 düşürüp: düşüp HZ

2 teşvīş: tışvīş HZ

3 muḥterem: HZ mükerrer

4 ü: - HZ

5 ki: - H1, T5

6 "Kudüs'ten çekildin. Böylece Kudüs'ü ıssız bir yer kıldın. O, senin isminle māmur hale gelmiştir. Ey İsa, sen kutsal ruh olduğun için nasıl olur da oraya ıssızlık gelmez?"

7 Şāliḥiyye'deki: Şāliḥiyye'de HZ, H1

8 olamayup: olmayup HZ

9 mābeynine: mābeyninde HZ

10 'ār-ı: lār-ı HZ

11 Cevzī: Cevzī'ye H1

Nazm

مدارس آیات خلعت من تلاوة
ومنزله وحی مقفر العرصات¹

Ba'dehu Melik Kāmil, Dımaşq'a geldi. Muḥāşara kılıp Melik Nāşır'a küllî müzāyaqa çekdürdi. Bi'l-āḥire Şām vilāyetini Melik Eşref Mūsā'ya virdi.

Ve yigirmi yedi senesinde Eşref, Celālü'd-din Ḥ'árezmşāh ile şavaşup iki kerre münhezim itdi.

Ve yine bu senede Eşref, Ba'albek Qal'ası'nı Melik Emced Behrāmşāh bin Ferruḥşāh'dan aldı. Ve Emced'i Şām'da qatlı itdi.

Ammā otuz dört senesinde Eşref ile Melik Kāmil mābeyni bozıldı. Bir ğarīb vaḥşet ḥāşıl oldu ki eger Eşref vefāt itmese belki Melik Kāmil'ün salṭanatına mānī' olaydı. Zīrā hem şeci' ü kerīm idi ve hem beyne'l-mülük qadır u raġbeti 'azīm² idi.³

Ve otuz beş senesinde Dımaşq ḥākimi Melik Eşref vefāt eyledi.

Ve yine bu sene Receb'inde Melik Kāmil daḥı ḥunnāk ve su'āl ve niḳrīs ve ishāl gibi emrāz-ı muḥtelifeden fevt oldu. Yigirmi yıl emāret idüp vefāt idüğü zamānda 'ömri altmışda idüğü şübüt buldı.

Mışr-ı Qāhire'deki Beyne'l-qaşreyn'de⁴ vāқи' medrese ve İmām Şāfi'ünün ḳubbesi bunlarındur. Ḥattā ḳubbe-i mevşūfeyi on sekiz⁵ yaşında iken⁶ yapdurmışdur.

Salṭanat-ı Melikü'l-Ādili's-şagīr Seyfü'd-din Ebū Bekr

Kāmil Muḥammed'ün oġlıdır. Bilād-ı ğarīb ve Diyār-ı Bekr'e ḥükm eyledi. 'Ayş u 'işrete meşġül, lehv ü lu'b⁷ u nısvāna meyl itmede mecbūr u

1 "Medreselerde āyetlerin sesleri kalmadı. Vaḥyin indiği yerler yaşām izinin olmadığı harabelere döndü."

2 'azīm: ziyāde HZ

3 idi: - T5

4 Nüshalarda "Beyne'l-qaşreyn" şeklinde yazılan bu yer adı "Beyne'l-qaşreyn" olarak metne alındı. bk. André Raymond, "Kahire", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kahire#2-osmanli-donemi> (02.12.2020).

5 sekiz: beş HZ

6 iken: - HZ

7 lehv ü lu'b: lu'b u lehv HZ

mecbül,¹ sâzende vü güyendeler zamânında menâzil-i ‘ulyâya vâşıl oldılar. Ammâ ekâbir ü eşrâf hengâm-ı devletinde haylî tenezzül buldılar.

Âhir Müslimânlaruñ bu evzâ‘-ı nâ-hemvâr cânlarına geçdi. Karındaşı Melik Şâlih Necmü’d-dîn’e² haberler³ gönderüp hil‘at-ı salţanatdan hal‘ muķarrer oldu. Zîrâ ol zamânda Necmü’d-dîn, Hışnkeyfâ ve ba‘zı bilâd-ı şarķi hâkimi idi. ‘Ale’l-huşuş sinnen ‘Âdil’den büyük idi. Taleb-i mülk ile ‘asker çeküp yürüdi. Otuz altı senesinde Şâm-ı şerîfe gelüp Melik Cevâd Yûnus’dan Şâm vilâyetini aldı. Ve Hışnkeyfâ ve Sincâr’ı andan bedel [119a HZ] virdi.

Ve bi’l-cümle Mışr’a gelüp, Melik ‘Âdil’i maķtül bulup bilâ-nizâ‘ cülüs eyledi. Ve⁴ zamân-ı salţanat-ı ‘Âdil iki yıl ve altı aydan ziyâdece oldu. Ve târih-i ķatli ve zevâl-i mülki altı yüz otuz⁵ yedide vuķû‘ buldı.

Ammâ müverrih Maķrizî ķavlince hükümetden hal‘ ķılınmışdur ve ol hînde ķatlı olınmışdur.

Salţanat-ı Melik Şâlih Necmü’d-dîn [15b H1] Eyyüb Ebü’l-fütüh

Mezbûr Melik ‘Âdil Ebü Bekr’ün karındaşıdır. Taht-ı Mışr’a cülüs itdükte hâzîne bir dînârdan [16a T5] ğayrı nesne bulunmadı. Pes⁶ ümerâ ve ķuzâtı dîvânına getürdüp “Pâdişâhıñuzu niķün ķatlı eylediñüz?” diyü şordı. Anlar da “Sefih ü erâzil-perest olduğı için.” didiler.

Ba‘dehu “Sefihün beytü’l-mâle taşarrufı câ‘iz midür?” diyü fuķahâdan istiftâ itdi. “Câ‘iz degüldür.” diyü cevâb virildi.⁸ “Çünki câ‘iz degüldür, size bezl itdüği mâli hilâf-ı şer‘ virmişdür.” diyü ümerâ ve ķuzâtdan muşâderet idüp toķuz kerre yüz biñ filori degşürdi. Andan sonra karındaşı ķatline sebep olanı ķatlı eyledi. Ve Mışr halkı Melik ‘Âdil’i tıutup habs ve ķatlı itdüklerinden ‘ibret-pezir olup biñ ğulâm şatun aldı. Ve anlara “Baħriyye” diyü nâm virdi ki⁹ bunlar Çerâkise’nün ğayrıdır.

1 mecbül: maħbül HZ

2 Necmü’d-dîn’e: Necmü’d-dîn H1

3 haberler: ğaber HZ

4 Ve: - H1, T5

5 otuz: - HZ

6 Pes: Beş HZ

7 câ‘iz midür: câ‘iz mi HZ

8 virildi: virdiler HZ

9 ki: - HZ

Ve bi'l-cümle Etrāk'ün üstādı¹ ve cemī'-i māl ü dād ü sitāduñ² müdeb- bir-i hırş³-imtidādı ve meydān-ı siyāsetūñ Mirrihvār⁴ cellādı olmağla ümerā- dan çok kimesneyi birer⁵ bahāne ile қatlı itdi. Ve mällarını hāzīneye aldı. Ve öldüğü zamānda mahbesinde beş biñ ādem bulındı. Hiç bir ferd yanında şefā'aten ve recāyla varup baş-ı kelāma cür'et itmege қādir degül idi.

Āhir za'if ü mariz ve sāha-i mülk ibtilāsı fesih u 'ariz olduğda Afranīs⁶ nām re'is-i Efrenc hüruc itdi. Dimyāṭ'a müstevli olup zabṭ eyledi. Ol ešnā- larda altı yüz kırık yedi tārīhinde vefāt eyledi. Müddet-i hükümet-i Eyyüb on yıla қarıb oldı. Bu tafşil *Cāmi'ul-letā'if*de meşūrdur.

Ammā kitāb-ı *Bahrü'z-zāhir*'de⁷ mezbūr Necmü'd-din altı yüz otuz yedi senesi Zī'l-hicce'sinde otuz dört yaşında iken tahta geçdi. Otuz çoқuzda medāris-i Mışr ve Cezire Қal'ası binālarına başladı. Niçe Müslimānlaruñ⁸ emlakın aldı. Ve otuzdan ziyāde mescidi hārāb idüp biñ miқdārı ulu ulu ağaçları kesdüdi. Hālā ki ol binālarını Türk leşkeri elli bir senesinde yire ber-ā-ber eyledi.

Ve kırık bir senesinde Şām hākimi 'ammisi Şālih İsmā'ıl cānibine mektüb ve ādem gönderdi. Şām Қal'ası'nı naқb ile ele getirüp hābs eyledüğü Muğış 'Ömer bin Şālih Eyyüb'ı ki kendünüñ oğlıdur, iltimās eyledi. Hattā "Anı bana gönder. Bilā-nizā' Şām hükümeti saña muқarrer olsun." diyü bildürdi.

İsmā'ıl rızā göstermedi. Āhir Eyyüb kırık iki senesinde 'asker-i H'ārez- miyye'nün ihzārına ulaқlar⁹ gönderdi ki ol ṭā'ife hākimleri şāhibür-Rüm Celālü'd-din bin 'Alā'ü'd-din Keyқubād ve Meyyāfāriқin hākimi Melik Eşref'den münfaşıl olup қalanlardur, anlaruñ re'isleri Berke Hān ve on biñden ziyāde leşker-i bī-kerān Ğazze'ye¹⁰ geldiler. Melik Şālih¹¹ Eyyüb'dan

1 üstādı: isnādı HZ

2 sitāduñ: istāduñ HZ | istāduñ T5

3 hırş: hırş HZ

4 Mirrihvār: Mirrih ü HZ

5 birer: bir bir HZ

6 Burada kastedilen "Fransa Kralı IX. Saint Louis" olmalıdır. bk. Bahattin Kök, "el-Melikü's-sālih, Eyyüb", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikus-salih-eyyub> (02.12.2020).

7 Bahrü'z-zāhir'de: Bahr-ı Zāhir'de HZ

8 müslimānlaruñ: Müslimānuñ T5

9 ulaқlar: ulaқları HZ

10 Ğazze'ye: 'Azin'e HZ

11 Melik Şālih: Melikü's-Şālih H1, T5

ecr-i cezîl ve in‘âm¹ u hil‘atler ve yarar atlar ve gün-â-gün akmışe vü nuķūd² ‘aţâyāsına [119b HZ] muķārin oldılar.

Berü cânibden Şām hâkimi İsmâ‘îl ve Nâşır³ Dâvüd ve Manşür, Efrenc ‘askeri ile müttefiķ [16b T5] olup, hattâ Kuds ve Taberiyye ve ‘Asķalân dünyâ cıfesi taķşili için kilâb-ı⁴ Efrenc’e [16a H1] bezl ü teslim idüp aķz-ı intikâma ‘azîmet kıldılar.⁵

Pes ‘asker-i Mışr u H‘ârezmiyye kırık iki târihinde Şâmiyyün u Efrenc ile muķâbil ü muķâtil oldılar. Kıtâl-i şedidden soñra Mışriyyün manşürün olup H‘ârezmiyye⁶ ile cânib-i muķâliffine zafer buldılar. Hattâ ümerâ-yı Efrenc’ün ekşeri esîr kılındı. Ve otuz bînden ziyâde Şâm leşkeri ve Efrenc dil-âverleri katl olındı.⁷ Ve cemî‘-i esârâ vü ğanâ‘im Şâliħ Eyyüb’a, tâ Mışr’a gönderüldi. Ve Kuds-i Şerif ebvâbınuñ miftâhları daħı bile irsâl olınup ilâ hâze’l-ân Müslimîn elinde bâķi olan fetħ-i cemîl ol naşr-ı celildür.⁸ Soñra bir hâl⁹ daħı olmamışdur.

Ba‘dehu leşker gönderüp, Şâliħ İsmâ‘îl’i Şâm’da muķâşara itdürüp altı ay tamâm hişâr-ı müzâyâķasında iken oĝlı Muĝis ‘Ömer bin Şâliħ Eyyüb vefât itdi. Babası bu ħaberi tıyınca mâteminden niçe derd ü elem ibtilâsını işbât itdi. Ba‘dehu mâbeynlerinde muşâlaħa vâķi‘ oldı ki Şâliħ İsmâ‘îl, Dımaşķ-ı Şâm’da kendünün vekâletini¹⁰ Mu‘înü’d-dîn’e teslim ide. Ve ol çıkup Ba‘albek zabtına gide.

Ammâ şulħ vuķû‘ında H‘ârezmiyye tã‘ıfesi hâzır degül idi. Kendüler ğâ‘ib iken şulħ olınduĝına incindiler. Bu öyke ile gelüp Şâm’ı ğâret itdiler. Ve “Elbette ‘avdet idesüz. Biz saña mu‘înüz.” diyü Şâliħ İsmâ‘îl’e ħaberler gönderdiler.

1 ecr-i//in‘âm: in‘âm-ı cezîl T5

2 nuķūd: nuķūd u T5

3 Nâşır Dâvüd: Nâşır ve Dâvüd HZ

4 kilâb-ı: gelen T5

5 kıldılar: kıldı HZ

6 Şâmiyyün//H‘ârezmiyye: - HZ

7 olındı: olınup HZ

8 celildür: celilden HZ

9 hâl: hâl ile T5

10 vekâletini: vekiletini H1 | vekâleti ile T5

Ol dağı nağz-ı ‘ahd idüp döndi, geldi. H‘arezmiyye ile Şām’ı muhāşara eyledi. Muhaşşal kırk dört tārīhine dek bir vechle muhāşara itdiler ki aşla me’külâtdan nesne kalmadı. Halk¹ ziyâde muztarib oldu.

Vaqtâ ki Melik Şâlih Eyyüb² bu haberleri işitdi, Hımş vâlisi Manşür İbrâhîm bin Esedü’d-dîn’e mu‘avenet için nâme gönderdi. Ol dağı ‘asker çeküp Şâm’a gelmege³ ve muhāşarada olanları men’ itmege muqarrer eyledükde ki H‘arezmiyye ve ğayrı bu hâli tıydılar, hemân ‘asker çeküp Hımş üzerine vardılar.

Hikmet Allâh’uındur, hâkim-i Hımş bunlara ‘azîm kılıc çaldı. Serdârları Berke Hân’uñ başı kesüldi, nîzeye şanculdu. Ve ekşeri tu‘me-i şemşir olup az kimesne kırtıldı. Ba‘dehu Ba‘albek tarafına gelüp Şâlih İsmâ‘il’den⁴ aldı. Andan sonra Dımaşq’a varup anda vefât eyledi.

Müddet-i Melik Manşür on yıl oldu. Yirine oğlu Şeref Mūsâ hâkim oldu. Ammâ Şâlih İsmâ‘il elinde emlak ü emvâl⁵ ve ehl ü ‘iyâlınden bir nesne kalmadı. Hattâ evlâd ü ‘iyâlini Mısr’a naql eyledi. Ve kendüsi Haleb vâlisi Melik Nâşır bin⁶ ‘Azîz’den istimdâda vardı. Külli ikrâm u ihtirâmına muķârin oldu.

Ve bu eşnâlarda Melik Şâlih Eyyüb dağı Mısr’dan Şâm’a geldi. Übbehet-i ‘azîme ve celâlet-i ‘amîme ile Dımaşq-ı Şâm’a dâhil oldu.

Ba‘dehu Ba‘albek’e ve Buşrâ’ya⁷ ve ba‘zı kıla’a teveccüh eyledi. Nereye vardı ise teslim kılındı. Andan sonra Mısr’a döndi. Ve Beytü’l-mağdis’i ‘imâret kıldı. Ve Melik Mu‘azzam “Efrenc [17a T5] zabı itmesün.⁸” diyü yıkdığı sürınuñ yapılmasını emr eyledi. Ba‘dehu Mısr’a vardı. Ve yine kırk altı tārīhinde ‘asker çeküp [16b HZ] Şâm’a geldi. Ve Melik Eşref Mūsâ elinden⁹ Hımş mülkini [120a HZ] almak için üstine müteveccih oldu.

1 Halk: HZ mükerrer

2 Eyyüb: - HZ

3 gelmege: geldi T5

4 Şâlih İsmâ‘il’den: Şâlih ve İsmâ‘il’den HZ

5 emvâl: emvâli HZ, H1

6 Nâşır bin: - HZ

7 Nüşhalarda “Şulhid” şeklinde yazılan bu yer adı “Buşrâ” olarak metne alındı. bk. Kök, agmd.

8 itmesün: eylemesün HZ

9 mülkini: mülki HZ

Ammâ bu seferi netice virmeyüp yine kırk yedi senesinde Dımaşk-ı Şâm'da Melik Şâlih Eyyüb yine Mısr'a müteveccih oldu. Hattâ ma'lül ü marîz olmağın mahfe ile gitdi. Vardığı gibi qarındaşı 'Âdil'ün qatline muqarrer itdi. Fi'l-vâkı' varduğu gibi Mısr mahbesinde boğdurdı.

"Andan soñra altı ay miqdârı sağ olmışdur.¹" diyü yazılmışdur. Hâlâ ki *Câmi'ü'l-leṭâ'ife* muhâlifdür ve eşaḥḥı² oldur. Zîrâ on yıl ol maḳûle ḥaşm-ı kavî mahbesde tırmaq, Eyyüb anuñ qatline teşne iken bu³ miqdâr zamân diri qomaq ḥilâf-ı re'y-i sedîddür.

Muḥaşşal kırk dört yaşında iken altı yüz kırk yedi senesinde vefât eyledi.

Saltanat-ı Tûrânşâh bin Şâlih Necmü'd-dîn Eyyüb

Necmü'd-dîn Eyyüb'ün oğlıdur. Eyyüb⁴ vefât itdükde ḥâtûnı Şecere-tü'd-dür⁵ Ümmü Ḥalîl⁶ meyyitini ihfâ idüp Tûrânşâh'a⁷ haber uçurdı. Tâ Hısnkeyfâdan gelmeyince bu emri kimseye şâyi' kılmadı. Bu tarîk ile sen-e-i mezbûre Zî'l-qa'de'sinde taḥt-ı Mısr'a cülûs itdi.

Andan soñra te'hîr itmeyüp leşker-i keşîr ile Dimyâṭ'a vardı. Efrenc 'askerine muḳâbil ü⁸ muḳâtil olup, *Mecma'ü'l-leṭâ'if* mücibince yüz biñ Freng katl idüp, serdârlarını tıutup Mısr'da ḥabs eyledi.

Ammâ *Baḥr-ı Zâbir*'de yazulduğı üzere otuz biñ Efrenc kılıcdan geçdi. Ve ol gün Türk leşkeriyle Dimyâṭ'a vardı. Efrenc 'askerine muḳâbil ü⁹ muḳâtil olup *Mecma'ü'l-leṭâ'if* mücibince kıtâl-i 'azîm idüp Qarşîs¹⁰ ki küffâra re'is idi, anlar¹¹ tıutup teslim itdi. Kırk sekiz Muḥarrem'inüñ şâlişinde idi.

1 olmuşdur: oldı T5

2 ve eşaḥḥı: - HZ

3 bu: bir H1, T5

4 Eyyüb: - HZ

5 dür: dâr HZ

6 Nüşhalarda metin boyunca "Ümm-i Ḥalile" şeklinde yazılan bu isim "Ümm-i Ḥalil" olarak metne alındı. bk. Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seceruddur> (02.12.2020).

7 Tûrânşâh'a: Tûrânşâh tarafına T5

8 ü: - H1

9 ü: - H1

10 Qarşîs: Şîs T5

11 anlar: - HZ

Ba'de zâlik yine ol Muḥarrem'ün on yedinci günü müddet-i salṭanatı yetmiş bir gün iken 'asker ittifâk idüp Tūrānşâh'ı katl itdiler. Sebebi müş-terâ kullarını maḥrem idüp, ziyâde iltifât itdüğü ve babası kulları ḥâricden 'add olunup bigâne ḥükminde olduğı idi.

Salṭanat-ı el-Melike¹ Necmü'd-dîn Şeceretü'd-dür² Ümm-i Halil

Tūrānşâh'ın vâlidesi ve Necmü'd-dîn Eyyüb'ün ḥalilesi idi. Rü'esâ-yı 'asker ittifâkı³ ile taḥta cülüs eyledi. Ve zevci kullarından Melik Aybeg'i müdebbir-i mülk naşb itdi. Ğâyetde 'âkıle ve şâliḥa ve müdebbire⁴ olmağın kibâr u şıgâr ḥişâl-i ḥamîdesinden rızâ vü şükrân üzere idi.

Kırk sekiz Muḥarrem'inün evâ'ilinde cülüs itdi. Sikke ve ḥuṭbe ol 'afi-fenün nâmı ile mu'anven oldu. Ḥattâ ḥutabâ ḥuṭbede ḥalîfeye du'â itdük-den soñra «واحفظ اللهم الجهة الصالحة ملكة المسلمين عصمة الدنيا والدين أم خليل»⁵ «واحفظ اللهم الجهة الصالحة ملكة المسلمين عصمة الدنيا والدين أم خليل» diyü du'â iderler idi.

Ve mezkürenün cülüsü senesinde Ḥaleb ḥâkimi Nâşiru'd-dîn el-Mu'iz bin el-Tâhir bin⁶ el-Melik Şalâḥu'd-dîn [17b T5] ve yanınca Şalîḥ⁷ İsmâ'îl bin 'Âdil ve Kerek şâḥibi Nâşır Dāvūd bin Mu'azzam [17a H1] ve Ḥimş mâliki Eşref⁸ Mūsâ bin Mañşür İbrâḥîm bin Esedü'd-dîn ittifâk-la⁹ Dımaşq-ı Şâm'ı muḥâşara itdiler. Ve cümle muzâfâtı ile fetḥ ü teşḥîr eylediler.¹⁰

Ba'dehu Ḥaleb ḥâkimi Nâşır bin 'Azîz sâ'irinden ayrılıp ḥükümet-i Mışır hevâsıyla Ğazze'ye geldi. Fe-lâ-cerem 'asker-i Mışır leşker-i mezbûrı karşıladılar. Ğazze'de 'azîm kıtâl eylediler. Âḥir Ḥaleb leşkeri [120b HZ] münhezim oldu. Ḥattâ Melik Şalîḥ ol ma'rekede nâ-bedîd olup bulunmadı.

1 Melike: Meliketü'n HZ

2 Necmü'd-dîn Şeceretü'd-dür: Necmü'd-dîni'd-dür HZ

3 ittifâkı: ittifâk HZ

4 şâliḥa ve müdebbire: müdebbire ve şâliḥa HZ

5 "Ey Allah'ım, Melik Salih'in eşi dünyanın ismeti, Müslümanların melikesi, salih [insan] Ümmü Halil Mu'tasım'ın makamını koru."

6 bin: İbn HZ

7 Şalîḥ: - T5

8 Eşref: Eşref bin HZ

9 ittifâkla: ittifâkıyla HZ

10 eylediler: itfiler HZ

Ba'dehu Ümmü Halil nâ'ib-i¹ menâbı 'İzzü'd-din Aybeg-i Türkmânî ile tezevvüc² itdi.

Hemânâ³ ümerâ-yı Mısr bu huşûşda 'âr itdiler. Melik Eşref Mûsâ bin Yûsuf'ı ki ol anda altı yaşında iken tahta geçürmege ittifâk itdiler.⁴ Ve Aybeg-i Türkmânî aña atabeg ve müdebbir-i umûr olmağ üzere 'ahd itdiler. Ve sikke ve huşbede ikisini bile zıkr itdürülmegi⁵ münâsib gördiler.

Müddet-i hükümet-i Ümmü Halil üç ay tamâm oldı. Bu minvâl üzere iki seneye qarîb zamân mürûr idüp altı yüz elli târihinde mülk-i Mısr istiqlâl üzere 'İzzü'd-din Aybeg'e naql eyledi. Ve Melik Mu'iz⁶ laqabı verildi. *Temmet selâtin-i Eyyûbiyye*⁷.

ṬABAQA-İ SELÂṬİN-İ ETRÂK

Evvelühüm Melikü'l-Mu'iz Aybeg

Sene-i hicriyyenün altı yüz elli iki târihinde Melik 'İzzü'd-din, Fârisü'd-din Oğtay nâm emîr-i kebîri tenhâsına da'vet idüp katl itdi. Ba'dehu kuvvet ü istiqlâl bulup Melik Eşref'i salţanatdan⁸ ħal' eyledi.

Zirâ mâdâm ki Oğtay ve Kâlavun⁹ ve Sungur sağ idi ki güft ü gûdan ħâlî degül idi ve ümerâ Aybeg'ün 'aţâyâ vü ihsânından tamâm meyl itmîşler idi, ammâ ehl-i Mısr "Şâh oğlı şâh degüldür. Evveli¹⁰ rıkk idi." diyü kabûline¹¹ 'âr iderler idi.¹²

Ve bi'l-cümle giderek istiqlâl buldı. Hattâ katl itdüğü Oğtay'ın 'avretini tezevvüc itdi. Aña dahı qanâ'at itmeyüp Mevşil ħâkimi Bedrüd-din Lü'lü'ün kızını nikâhlandı. Ve huşûşâ Ümmü'l-Ĥalil'e ziyâde şaħil gelüp

1 nâ'ib-i: nâ'ibi H1

2 tezevvüc: tezvîc HZ

3 Hemânâ: Hemân HZ

4 itdiler: eylediler T5

5 itdürülmegi: itmegi HZ

6 Mu'iz: - HZ

7 "Eyyûbî sultanları [hakkında bilgilerin anlatımı burada] tamamlandı."

8 salţanatdan: salţanatından HZ

9 Kâlavun: Kâladun HZ, T5

10 Evveli: - T5

11 kabûline: kabûl itmege T5

12 idi: - HZ

salṭanat-ı Mıṣır ve bunca hizāneyi Aybeg'e ol temlik itmiş iken üzerine iki def'a evlenüp cefā semtine sülük itmegün birgün tenhāsına geldükde ṭavāşilerine boğdurdı. Hattā ḥammāmda ḳatline zafer buldı.

Bu huşuş elli beş tārîhinde vâkı' olup müddet-i emāret-i Aybeg ber-vech-i istiklāl ü iştirāk beş yıldan ziyādece oldu. Ve ba'zılar ḳavlince yedi yıldan üç ay eksicek oldu. Gāyetde ḥünî idi. Ammā kerem ü iḥsānı daḫı vāfir idi.

Salṭanat-ı Manşūr Nūru'd-dīn 'Alī

Melik Mu'iz Aybeg'ün oğlıdur. On beş yaşında iken taḫta geçdi. Ve Şeceretü'd-dürri' dārūs-salṭanatdan burc-ı aḫmere indürdi.¹ Ve babasın öldüren ṭavāşî zümresini ḳatlı ü siyāset itdi. Ve birḳaç günden soñra Şeceretü'd-dürri' daḫı ḳatlı idüp meyyiti² niçe günlere ḫandekde yatdı.³ Soñra defnine icāzet virdi.

Bunuñ eyyāmında ḫulefā-yı 'Abbāsiyye'den [17b H1] Müsta'şım'ı Hülügü aḫz idüp dārü'l-ḫilāfe Bağdād mülki Tatar'a naḳl eyledi. Giderek Tatar'ın [18a T5] Mıṣır'a daḫı teveccühi mesmū'ları oldu.

Pes Aybeg ḳullarından şecā'atle ma'rūf olan Emīr Ḳuṭuz⁴ a'yānla meşveret idüp "Tatar leşkeri geldükde ḫāl neye müncer olur? Hālā ki pādīşā-hımız şabīdür." dimegin rü'esā ittifāḳı ile Manşūr ḫal' ve ḫabs⁵ olınup salṭanat-ı Mıṣır⁶ Melik Muzaffer Ḳuṭuz'a münāsib görildi.

Müddet-i emāret-i Manşūr iki bucuḳ yıl olup elli yedi senesinde ḫal'i vuḳū' buldı.

Emāret-i Melik Muzaffer Ḳuṭuz

Mezbūr Melik Şāliḫ ḳullarındandır. Bunun zamānında Mescid-i Şerif-i Nebevî āteşe yandı. Hattā minberi bile bölindi.⁷

1 indürdi: iclā itdürdi T5

2 meyyiti: meyyitini H1, T5

3 yatdı: yatdurdı T5

4 Nüshalarda metin boyunca "Ḳuṭur" şeklinde yazılan bu isim "Ḳuṭuz" olarak metne alındı. bk. İsmail Yiğit, "Ḳutuz", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutuz> (03.12.2020).

5 ve ḫabs: - HZ

6 Mıṣır: Mıṣır ki HZ

7 bölindi: yolındı HZ

Andan sonra Medîne'ye qarîb Harre'de¹ [121a HZ] bir âteş zâhir olup gice ile görindi. Ve gündüz² bî-nişân oldu.

Ve elli sekiz³ senesinde Hülâgü Hân serdârlarından Ketboğa⁴ Şâm ve Haleb'i harâb itdükden sonra Melik Muẓaffer'e mektüb gönderdi. "Elbette MıŖ'ı bize teslim itmek gereksün." diyü bildürdi. Muẓaffer⁵ dağı ümerâsıyla meşveret idüp Tatar'ın resûline siyâset eyledi. 'Azîm leşker çeküp Şâm vilâyetine Tatar'ı qarşulayugitdi.

Hikmet Hudâ'nuñdur, Ken'an vilâyetinde 'Aynicâlüt muķabelesinde muķâbil oldılar. Sell-i seyf idüp birbirleriyle kemâ-yenbağı Ŗavaşdılar. Âhir Haķ celle ve 'alâ Muẓaffer'i muẓaffer idüp Hülâgü Hân dâmâdı Ketboğa'nuñ başı kesildi. Tatar leşkeri cem'an başıldı.⁶ Haķķ'a ħamd u Ŗükr idüp MıŖ'a 'avdet eyledi.

Ammâ İmâm Ebü Şâme⁷ bu ħuŖuşa müte'alliķ dimiŖdür:

Şi'r

غلب التاتار على البلاد فجاءهم
بالشام أهلکهم وبدد شملهم
من مصر تركي يجود بنفسه
ولكل شيء آفة من جنسه⁸

'Ämme-i re'âyâ vü berâyâ Tatar'dan ħavfnâk iken Melik Muẓaffer'ün bu celâdetini gördiler. Cân u dilden maħabbetler eylediler.

Ammâ ba'de inhizâmi't-Tatar Muẓaffer Kuţuz'a,⁹ Şâm niyâbetini 'Ale-mü'd-dîn Sencer-i Halebî'ye¹⁰ ve Haleb niyâbetini Sa'd bin Bedrüd-dîn

1 Harre'de: Harde'de HZ | Der'de T5

2 gündüz: kendüden HZ

3 sekiz: temâ H1 | - T5

4 Nüşhalarda metin boyunca "Keytufâ / Keytuğâ / Kebtufâ" şekillerinde yazılan bu isim "Ketboğa" olarak metne alındı. bk. Cüneyt Kanat, "Ketboğa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ketboga> (31.08.2020).

5 Muẓaffer: Mu'iz HZ, H1

6 başıldı: başılıp T5

7 Nüşhalarda "Ebü Şâme" şeklinde yazılan bu isim "Ebü Şâme" olarak metne alındı. bk. Tayyar Altıkulaç, "Ebü Şâme el-Makdisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebusame-el-makdisi> (03.12.2020).

8 "Tatarlar [diğer] memleketlere üstün geldiler. Mısır'dan Türkler kendilerini feda ederek onlar için geldiler. [Türkler] Şam'da [Tatarları] helak edip darmadağın ettiler. Nitekim bir cinsin felaketi ancak aynı cins ile olur."

9 Kuţuz'a: Kuţuz ve HZ

10 Halebî'ye: Çelebi'ye T5

Lü'lü"e virmekle Emîr Baybars-ı¹ Bunduqdârî ki Tatar cenginde muqademe-i ceşş idi, Mu'izz'e,² "Şâm³ niyâbetini âhara virdi. Benüm hîdmetüm zâyî kıldı." diyü rencide idi, ba'zî ümerâ ile ittifâk idüp qatlı eylediler.

Ve altı yüz elli sekiz senesinde müddet-i emâreti on ay ve on yedi gün oldu.

Ammâ mezbûr Muẓaffer Ƙuţuz [ne] merķūķu'l⁴-aşl idi ve ne kefere evlâdından idi. H'ârezmşâh'ın kız Ƙarındaşı oğlı Mevdûd Şâh'ın oğlı iken şabâvet âleminde Tatar uğurladı. Ve tüccâra bey' idüp giderek Mışır'a düşdi. Âhîr aşıl idüğün bilüp ve⁵ bildürüp Tatar cenginde hüneler gösterdi.

Emâret-i Melikü'z-Zâhir Rüknu'd-dîn Baybarsü'ş-Şâlihî

Memâlikden iken⁶ Melik Muẓaffer'ün qatlı güninde ittifâk-ı ümerâ ile andan bî'at olındı. Ğâyetde 'âķıl⁷ ü 'âdil idi. Ƙanda bid'at var ise def' eylerdi. Ammâ cinsine meyl idüp zamânında [18a H1] Ƙul cinsinden olanlara rağbet itmekle i'tilâ-yı şân buldılar. Müdebbir-i memleketi [18b T5] Şâhib Bahâ'üd-dîn Eyyüb ki *Ƙaşîde-i Bürde'*ye maħabbetle meşhûrdur, mezbûr Baybars 'Irâķ'dan ğayrı memleketlere hûkm itdi. Ancaķ 'Irâķ, Tatar hûkminde bir zamân bâķi Ƙaldı.

Ammâ zamânında Mışır'da⁸ vâfir yangunlar oldu. Naşârâ'yı⁹ cem' idüp "Bu fitne sizdendir." diyü qatlı-i 'âm murâd eyledi.¹⁰ Lâkin Emîr OĞtay Atabeg şefâ'at itmekle yangundan olan ziyânları ödeyüp¹¹ beytül'l-mâle elli biñ altun virmege ta'âhhüd ile Ƙurtıldılar. Birecik ve Ayâs ve Adana ve sâ'ir huşun-ı İsmâ'iliyye bunun fütûhâtındandır.

1 Nüşhalarda metin boyunca "Bires / Beris / Bebres / Berbis" şekillerinde muğlak yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baybars-i> (03.12.2020).

2 Mu'izz'e: Mu'iz ve HZ

3 Baybars-ı: HZ mükerrer

4 merķūķu'l: merfūķu'l HZ

5 bilüp ve: - H1, T5

6 iken: - HZ

7 'âķıl: 'â HZ

8 Mışır'da: Mışır'dan H1

9 Naşârâ'yı: Naşârâ HZ

10 eyledi: idindi HZ

11 ödeyüp: ödemeyüp HZ

Ve Hülâgü Hân¹ harâb eylediği Dımaşk ve Ba'albek ve Hımş ve ğay-
rı² kal'aları ta'mîr emr eyledi.³ Ve Mışr'daki Câmî'-i Ezher'i tecdîd idüp
evkâfına taqviyet virdi. Ve Şâm'da Kaşr-ı Eblak'ı dağı yaptı. Ve İbrâhîm
el-Halîl evkâfına da taqviyet virdi.⁴ Ve Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmuñ⁵
mezâr-ı şerîfin yaptı. Ve Hımş'de Hâlid bin Velîd türbesini ta'mîr idüp sūr
çekdi. Ve Şafed tevâbî'inden Fer'am nâm kıryeyi aña vaqf eyledi.

Ve⁶ elli toquz senesinde Melikü'z-Zâhir Şâm-ı şerîfe vardı. Ve *Vefeyâ-
tü'l-a'yân*⁷ mü'ellifi Mevlânâ Şemsü'd-dîn [İbn] Hallikân'ı muşâhib idinüp
bile uydurdi. Hattâ Şâm'a varduqda Şâfi'î kâdîsini 'azl idüp yirini Mevlânâ
Şemsü'd-dîn'e virdi.

Ve yine ol sene Reb'ü'l-âhîr'inde sâhil-i 'Akkâ'dan bir muvaħħiş
[121b HZ] haber geldi ki ol semtten yedi kıt'a cezîre kıurâ sükkânı ile yire
geçmiş. Ve ehl-i 'Akkâ siyâhlar giyüp anlaruñ mâtemini tıtmış.⁸

Târîh-i Maķrîzî'de meşûrdur ki altı yüz altmış iki târihinde Meli-
kü'z-Zâhir Baybars' uñ hużûrına bir oğlancık meyyitini getürdiler ki sâhil-i
Mışr'da bulmuşlar idi. Meyyit-i merķûmuñ iki başı ve dört gözi ve dört
ayağı ve dört eli⁹ var idi. Niçe günler anuñ seyr ü temâşası bâ'ış-i¹⁰ ta'
cüb-i kibâr u şığâr¹¹ idi. Ammâ kimüñ nesidür ve nereden berü gelmişdür,
ne kıadar ki teftiş olındı, şıhhati bilinmedi.

Ve altı yüz altmışda Melik Baybars, Mışr maħkemelerinde dört mez-
hebe dört kâdî diküp¹² nâ'ibler naşbına cevâz gösterdi. Zîrâ ol âna gelince
vilâyet-i Mışr'da ancaķ Şâfi'î kâdîleri otururdi, ğayrı yoğ-ıdı.

1 Hân: - H1, T5

2 ğayrı: ğayrılar H1, T5

3 emr eyledi: itdürdi HZ

4 Ve Şâm'da//virdi: - HZ

5 Mûsâ//selâmuñ: Mûsâ'nuñ H1, T5

6 Ve: - HZ, H1

7 Nüşhalarda "Eflâtü'l-a'yân (HZ), Felâtü'l-a'yân (H1, T5)" şeklinde yazılan bu eser adı "Vefeyâtü'l-a'yân" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, "İbn Hallikân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hallikan> (03.12.2020).

8 tıtmış: tıtmışlar diyü T5

9 ayağı//eli: eli ve dört ayağı HZ

10 bâ'ış-i: - HZ, H1

11 kibâr u şığâr: şığâr u kibâr HZ

12 diküp: dikilüp HZ

Ammā altı yüz yetmiş altı senesinde Melikü'z-Zāhir Rüm'dan henüz gelüp Dımaşq'da sâkin olduğu hâlde kamerde husûf-ı küllî vâқи' oldu. Ve müneccimîn bir recül-i celilü'l-ğadruñ mevti ile ta'bîr kıldılar. Pes Melikü'z-Zāhir bu ma'nâyı kendüden redd için melik-i Eyyübiyye evlâdından¹ Melikü'l-Kāhir nām bir² kimesne buldı. Ve ziyâfetine getürüp sâķisi elinden aña bir ke's-i³ mesmûm şundu.

Pes sâķi-i Baybars ğâyetde ğâfil olmağla ķabâhati fehmi itmedi. Zarfâ⁴ te'sîr itmez şanmağla⁵ Baybars'ın şerbetini dağı aña ķoydı.⁶ İçdüklere gibi Melikü'l-Kāhir öldi. Ammā Melikü'z-Zāhir ğummâ-yı muğriķaya müb-telâ olup târiĥ-i mezbûrda ol dağı vefât itdi.

Meyyitini ketmi itdiler. [19a T5] Ħattâ Bedrüd-dîn Bilbeg bir mağfe ile 'askeri [18b H1] Mış'a ilette. Ke-ennehu "Melikü'z-Zāhir ğastedür, bu mağfededür." ma'nâsını iş'âr itdi.

Ba'de zamânin meyyitini Şâm'daki türbesinde defn eylediler. Elli⁷ yaşında iken fevt oldu. Müddet-i emâreti on yedi yıl ve iki ay ve on gündür. Kıra yağız, ğök ğözlü, iri sözlü,⁸ Deşt-i Kıpçak âdemleri neslinden idi.

Saltanat-ı Melikü's-Sa'îd Berke Ħân

Babası Melikü'z-Zāhir hâl-i ğayâtında veliyy-i 'ahd idüp Melikü's-Sa'îd laķab ķomağla ğalk bi'l-ittifâķ bi'at eylediler. Ammā müdebbir-i mülk olan Bedrüd-dîn vefâtından şonra memleket⁹ ağvâli muğtell oldu. Melik Sa'îd ise erâzil-perest olup ülfeti erâzil-i nâs ile idi. Efâzil ile âşinâlık eylemezdi.

Bir def'a Şâm seferini eyledi. Sû'-i tedbîrine vâķıf olan 'asker kendüden i'râz itdi. Bu hâl ile Mış'a gelüp emri muğtell olduğunu bildükde "Beni¹⁰ saltanatdan 'azl idüñ. Ve ma'aşum için Kerek Ķal'ası'nı bana virüñ." diyü

1 Eyyübiyye evlâdından: Eyyübiyye'den HZ

2 bir: - HZ, H1

3 ke's-i: kâse-i HZ

4 Nüşhalarda "Ĥarfâ" şeklinde yazılan bu kelime anlam ve sentaks gereği "Zarfâ" olarak tashih edildi.

5 Nüşhalarda "aşmâbla" şeklinde yazılan bu kelime anlam ve sentaks gereği "şanmağla" olarak tashih edildi.

6 ķoydı: ķodı HZ, T5

7 Elli: Elli beş T5

8 iri sözlü: - HZ

9 memleket: - HZ

10 Beni: - HZ

iltimās itdükde hal‘ itdiler. Ve Kerek’i kendüye münāsib gördiler. Hemān fuḫahā maḫzarında ‘azl idüp Kerek’e gönderdiler.¹

Müddet-i mülk-i Berke Hān iki yıl, bir aydur. Az zamān geçmedin Kerek’de at oynadurken düşüp haste oldu ve fevt oldu. Ammā salṭanatdan hal‘i yetmiş sekiz tārīhinde vuḫū‘ buldı.

Salṭanat-ı Melik ‘Ādil Sülemiş

Berke’nün ḳarındaşı, Melikü’z-Zāhir’ün oğludur. Yedi yaşında iken tahta getürdiler. Emīr Seyfü’d-dīn Ḳalavun-ı Şālihī atabeg-i ‘askerī oldu. Ḳulub-ı ümerāyı teşhīr itdi. Ve aşhāb-ı istihḳāḳa ‘adālet ile siyāset ü ri‘āyet itdi. Hattā Seyfü’d-dīn’i huṭbede bile añarlardı. Sikkenün bir yüzine Melik ‘Ādil ve bir ṭarafına Seyfü’d-dīn yazılırdı.

Ba‘dehu mezbūr Seyfü’d-dīn, Melik ‘Ādil’i salṭanatdan² hal‘ itdi.³ Müddet-i emāreti beş aydan ziyādeceye yitdi.

Emāret-i Ebü’l-Me‘ālī Seyfü’d-dīn Ḳalavun-ı Şālihī [122a HZ]

Yetmiş sekizde cülüs eyledi. Biñ altuna şatılan ğilmān bunuñ zamānında olup aña gelince olmamışdur. Ve ebü’l-mülükdür. Zīrā bundan soñra mülük-i Mışr’da nesebine⁴ ri‘āyet itdiler. Ve⁵ iki biñ müşterā ḳula mālİK oldu. Ve ḫalḳ ile ḫüsn-i zindeġānī ve ‘adālet yollarına sālİK oldu.

Ammā yetmiş ṭoḳuz Receb’inde Müslimānlarla Tatar mābeyninde Hımş ḳurbında⁶ ceng-i ‘azīm oldu. Hıḳ *celle ve ‘alā* Müslimīn’e nuşret virüp Tatar leşkeri inhizām buldı. Ve tekrār yine Tatar leşkerine Hülāġü’nuñ oġlı Mengü Timur baş olup sekiz kerre yüz biñ ādemle geldi. Ve yine Hımş ḳurbında Melik Manşūr Seyfü’d-dīn elli biñ atlu ile muḳābil oldu.

Hıḳmet Hudā’nuñdur, ehl-i İslām’dan biñ miḳdārı⁷ ādem ancak bir yirde müctemi‘ ḳalmış iken Mengü Timur ḳatlı olındı. Ve Tatar leşkeri şın-

1 ‘azl//gönderdiler: hal‘ itdiler ve Kerek’i kendüye T5

2 salṭanatdan: - HZ

3 itdi: itdürdi T5

4 nesebine: nisbete HZ

5 Ve: On T5

6 Hımş ḳurbında: - HZ

7 miḳdārı: miḳdār HZ

dı. Seyfû'd-dîn gice içinde kûsların çalarak otağına geldi. Bu nuşrete şehri¹ [19b T5] donandı.²

Ammâ seksen toktuz senesinde Melik Seyfû'd-dîn sāhil-i 'Akkā'ya vardı. Anda iken mariz olup Zi'l-ka'de'nün altıncı günü vefat eyledi. Müddet-i saltanatı on bir yıl ve üç aydan [19a H1] ziyadece oldu. Trablıs ve Cebe-lyye ve Lāzkiyye Efrenc elinden bunlar halāş eyledi.

Emāret-i Melik Eşref Şalāhu'd-dîn Halil

Mezbūr Manşūr'un oğlıdur. Cülūs itdüğü gibi niyābet-i saltanatdan Mevlānā³ Hüsāmü'd-dîn Manşūr'ı 'azl itdi.⁴ Yirine Bedrū'd-dîn Baydarā'yı⁵ ta'yin kıldı. Ve vezāreti Şemsü'd-dîn Muhammed bin Sel'ūs'a⁶ virdi.

Zamānında leşker çeküp 'Akkā'yı Efrenc elinden aldı.⁷ Ve Kāl'a-i Haleb 'imāretine Melik Manşūr zamānında başlanup⁸ ve bunun zamānında yedi yüz toktusanda tamām oldu.

Toktusan üç tārīhinde evā'il-i Muharrem'de Melik Eşref cüz'i ādemle şikāra gitdi. Babası kullarından nā'ibü's-sulṭāniyyesi⁹ olan Hüsāmü'd-dîn Lāçin ve ğayrılar mezbūrı katl itdiler. "Babası zamānındaki gibi ri'āyetimiz¹⁰ yokdur." diyü izālesine kaşd itdiler. Ba'dehu ol zahmı Baydarā¹¹ urduğı için andan bī'at idüp beklediler.

Ammâ Melik Eşref kulları ittifāk ile Ketboğa Manşūr'ı'ye vardılar. Anı kıaldurup Baydarā'ya¹² varup katl itdiler. Ve başını nize ucına şancdılar. *Subhāne'l-'Azīzi'l-Muntakim*.¹³

1 şehri: şehirler T5

2 donandı: donardı HZ

3 Mevlānā: - HZ, H1

4 itdi: eyledi T5

5 Baydarā'yı: Bidār'i'yi HZ

6 Nüşhalarda metin boyunca "Sa'lūs" şeklinde yazılan bu isim "Sel'ūs" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özyayın, "Halil b. Kalavun", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-b-kalavun> (03.12.2020).

7 aldı: - HZ

8 başlanup: başlayup HZ

9 sulṭāniyyesi: salṭāniyyesi HZ, H1

10 ri'āyetimiz: 'āyetimiz HZ

11 Baydarā: Bidār'i HZ | Bidār T5

12 Baydarā'ya: Bidār'i'ye HZ | Bidār'a T5

13 "Aziz ve Müntakim olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."

Ammâ Melik Eşref Mısr'da defn olındı. Müddet-i salṭanatı üç yıl, iki ay oldı.

Emâret-i Melikü'n-Nâşır Muḥammed bin Ḳalavun

Melik Eşref'ün ḳarındaşıdır. Toḳuz yaşında iken cülüs itdi. Ve babasını ḳatlı idenlere siyâsetler itdi. Hem şabî ve hem ğabî olmağın ve herkesün sözün dînleyüp süfehâ kelâmıyla 'amel ḳılmağın emâretten 'azl olındı. Müddet-i emâreti bir yıldır. Ve 'azlı toḳsan dört senesinde vâḳi'dür.

Şeyḫ Celâlü'd-dîn Süyüṭî¹ *Târiḫ-i Mısr*'da yazar ki Manşür evvelâ Şücâ'î'yi vezîr itdi. Şoñra Şemsü'd-dîn Muḥammed [bin] Sel'üs'ı istiḫdâm ḳıldı. Pes devlet-i Eşrefiyye vezâretinde mütemekkin oldı. Hattâ Şâm-ı şerîfde vâfir aḳribâsı var idi, yanına getürdi. Amma bir 'âḳılı gelmeyüp a'dânuñ ḳaşdın ihâmen bu maḳûle bir² ḳıt'a gönderdi:

Şi'r-i 'Arabî

تنبه يا وزير الأرض واعلم
وكن بالله معتصما فإني
بأنك قد وطئت على الأفاعي
أخاف عليك من نهش الشجاعي³

Fi'l-vâḳi' didüğü gibi oldı. Ve sene-i mezbûre Şafer'inde Ketboğa nâ'ibiyle Vezîr Şücâ'î mâbeyninde vahşet peydâ olup birbirlerine 'asker çekdiler. Ketboğa ğâlib gelüp Şücâ'î'nün başını kesdi. Rumḫa [122a HZ] şancup Mısr'ı gezdürdi. Ba'dehu mezbûr Ketboğa, Melik Nâşır'ı "Şabîdür." diyü emâretten 'azl itdi.

Emâret-i⁴ Melikü'l-'Âdil Ketboğa bin Zeynü'd-dîn

Etrâk'ün onıncı ḫâkimidür. Bunuñ zamânında ḳaḫṭ u ğalâ olup bir irdeb buğday bîn aḳçeye şatıldı. Hattâ kendüsü Şâm'a gitdi. Varup [20a T5] niçe müddet anda temekkün itdi. Ammâ Şâm'a girdükde Melik Lâçin'i nâ'ib alıḳomağın⁵ ümerâyı ḫil'atledi. Küllî iḫsânlar itdi. Ve Nâşır'ı bağlayup ḳal'aya urdı.

1 Süyüṭî: Süyümî HZ

2 bir: - HZ, H1

3 "Ey yeryüzünün veziri, uyanık ol ve bil ki sen yılanları ayaklarının altına aldın. Ve Allah'ın [ipine] yapış ki Şücâ'î'nin seni ısırmasından korkuyorum."

4 Emâret-i: Emâretü'l HZ, H1

5 alıḳomağın: alıḳodı HZ

El-kıssa Ketboğa iki yıl emâret itdükden soñra yedi yüz toğsan altıda [19b H1] Melikü'l-Manşür Lâçin hüsn-i tedbîr ve tîğ ü şemşîr ile kılların kendüden gürizân itdi. Ve Ketboğa Şâm Qal'ası'nda muhâşarada olup, âhîr kendüyi salţanatdan 'azl idüp Lâçin'de[n] süknâ için bir yircegiz¹ istedi. Ol dahı ta'yîn kılındı.

Emâret-i² Melikü'l-Manşür Lâçin

Şecâ'atle ma'rûf ve celâdetle mevşûf bir şâlih kimesne idi. Hattâ şöhreti Hüsâmü'd-dîn ile³ meşhûr idi. Yetmiş altı târihinde bî'at olındı. Şâm niyâbetinden Ketboğa'nun âdemini 'azl itdi. Qal'ada maħbûs olan Melik Nâşır'a virdi.

Ve bi'l-cümle hüsn-i sîret ve ri'âyet semtine sâlik mîr-i muhterem idi. Ve hayrâta mâ'il idi. Ve Tolon Câmî'i'ni ta'mîr eyledi. Ve evkâfını artırdı. Bu tarih ile icrâ-yı hükümet ve re'âyâ vü berâyâyı ri'âyet üzere iken⁴ toğsan sekiz Rebî'ül-âhîr'inün on birinci güninde müşterâsı kul cinsinden olanlardan bir zümre mezbûr Lâçin havâşşından biri ile şaţranc oynarken hücum idüp katl itdiler. Hattâ taht-ı Mısr kırık bir gün hâlî kaldı. İttifâk-ı ümerâ ile Nâşır Muhammed bin Manşür Qalavun Kerek'den gelmege te'hîr kılındı.

Ammâ Câmî'u'l-leţâ'ifde mezbûr Manşür Lâçin kâzî'l-kuzât Hüsâmü'd-dîn-i Hanefî⁵ ile şaţranc oynayup, ba'dehu 'aşâ namâzın kıllurken gâfil düşüp, şemşîr üşürüp katl eylediler.

Müddet-i emâreti iki yıl, iki ay ve on üç gündür.

Emâret-i Melik Nâşır Muhammed bin⁶ Qalavun (Sâniyen)

Mezbûrı Kerek'den getürdiler. On dört yaşında iken cülûs-ı taht-ı salţanatla teşrif itdiler. Bunuñ zamânında Gâzân Hân bin Mengü Timur bin Hülâgü 'asker-i ceng-cü⁷ çeküp Haleb'e geldi.

1 yercegiz: yercigi HZ

2 Emâret-i: Emâretü'l HZ, H1

3 ile: şöhreti ile HZ

4 iken: - T5

5 Hanefî: Hafî T5

6 bin: - H1, T5

7 ceng-cü: - T5

Berü cānibden Melik Nāşır dağı def'-i fitne için ol semte mütevec-
cih oldu. Bi'l-āhire Selemye vādilerinde teğābül-i 'askereyn olup nuşret
cānib-i Tatar'a ve hezimet sulţān-ı nāmdāra muğadder olmağın firār ile
Ba'albek tarafına geldi. Leşker-i a'dā dağı Dımaşq-ı Şām'ı nehb ü gāret
idüp, Kıfçaq nām şahşı nā'ib naşb eyleyüp gitdi. Ya'nī ki Ġāzān cānibine
müsāra'at itdi.

Ammā mezbūr Melik Nāşır istikbāl-i hüccāc ile 'Aqabe'ye vāşıl oldu.
'Avdet itdükde Kerek semtine ki vuşul buldı, ümerā-yı Mışr'a¹ mektüb ve
ādem gönderüp "Ben Kerek hükümetine qanā'at eyledüm. Siz kendünüz
bir hākim-i āhar tedārük idün." buyurdi.

Bu def'a müddet-i² salţanatı toquz buçuk senede nihāyet buldı.

Emāret-i Melik Manşūr Baybars-ı Çāşnī-gir

Manşūr Qalavun qullarındandır. Melik Nāşır ferāğat ile Qal'a-i
Kerek'de ki [20b T5]³ qaldı, mezbūr Baybars salţanat-ı mülk-i Mışr ile
i'tilā-yı şān buldı. Ya'nī ki yedi yüz toqsan sekiz tārīhinde tahta cülüs kıldı.
Bu hāl ile bir yıl geçdükdən soñra Melikü'n-Nāşır Kerek'den Şām'a müte-
veccih oldu. Evvelā vālī-i Şām ve Hamā ve Trablūs [123a HZ] kendüden
bi'at itdi.

Şāniyen Mışr'a [20a H1] müteveccih olup Ġazze'ye geldi. Fe-ammā
Melik Baybars ki sulţānuñ teveccühini tıydu, qal'adan inüp ve beytü'l-māl-i
Müslimīn'i tamāmen aḥz idüp Şa'īd vilāyetine gitdi.

Emāret-i Melikü'n-Nāşır Muhammed (Şālişen)

Vaqtā ki Mışr-ı Qāhire'ye dāhil oldu, 'asker gönderüp Baybars'ı ele ge-
türdi. Ve getürdüğü gibi beytü'l-mālün ekşerini cem' ü taḥşil kıldı.

Ba'zı kütübde meşūrdur ki def'a-i şālişede ki Melikü'n-Nāşır tahta
cülüs kıldı,⁴ ümerādan Melik Mu'azzam nāmına bir şahş⁵ ki emlakinde

1 ümerā-yı Mışr'a: ümerā HZ

2 müddet-i: - HZ

3 T5 nüshasında 20b-21a varakları kopuktur.

4 kıldı: kıldı ki HZ

5 şahş: şahşı HZ

günde biñ dīnār hāşıl olurdu, anı aḥz u ḥabs eyledi. Ve niçe günler ta‘ām u şarābını kesdürüp şiddet-i cū‘ ile helāk itdürdi. Ba‘dehu ‘asker çeküp Ayās Qal‘ası’ nı fetḥ ü teşhīr kıldı. Ve Diyār-ı Bekr vilāyetini memālikine munzam eyledi.

Bu daḥı ḥafı olmaya ki mezbūr Melikü’n-Nāşır’a müyesser olan evlād-ı emcād bir sulṭāna müyesser olmamışdur. Ve aña rüzī kıılınan kār u bār ve maşraf u irād pādīşāhān-ı rüzgārdan az şehryāra naşīb olmışdur.

Esāmī-i kirām-ı evlādı İbrāhīm ve Ebū Bekr ve Muḥammed ve İsmā‘il ve Yūsuf ve Aḥmed, ‘ale’l-ḥuşuş Ḥācī ve Küçük ve Şa‘bān ve Şalīḥ ve Ḥasan ve Ḥüseyn ve Ramazān meşāhīr-i evlād-ı kirām-ı vācibü’l-iḥtirām olmışdur.

Ve rüz-be-rüz maṭbah-ı hāşşında otuz altı biñ raṭl et bişdügi taḥaḥḥuk bulmışdur.

Yedi yüz kırık bir tārīḥinde dār-ı bevārdan gülzār-ı qarāra riḥlet itdi. Ve müddet-i emāreti ḥālīşeten¹ üç def‘ada kırık dört buçuk seneye yitmişdür.

Emāret-i Ebū Bekr bin² Melikü’n-Nāşır

Mezbūr Seyfü’d-dīn Ebū Bekr sene-i mezbūre Zī’l-ḥicce’sinüñ on birinci günü ki yevm-i ḥamīs idi, taḥta cülūs eyledi. Müdebbir-i memleketi, ya’nī vezīr-i bāhirü’l-vekāleti Qavşün³ nām bir şahş olup az zamān geçmedin ‘asker ile sulṭān mābeyninde bir vaḥşet-i ‘azīm peydā kıldı.

Bi’l-āḥire iki yıl ve iki ay miḥdārı emāret itdügi ḥālde ḥal‘ine cell-i himmet kıılındı.

1 ḥālīşeten: ḥāşşaten HZ

2 bin: - HZ

3 Nüşhalarda metin boyunca “Mavşün, Toşun” biçimlerinde muğlak yazılan bu isim “Qavşün” olarak metne alındı. bk. Fatih Yahya Ayaz, “Memlük Sultanlarından Seyfeddin Ebübekir ve Alaeddin Küçük Dönemlerinde (741-742/1341) Büyük Emirler Arasındaki Mücadeleler”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2007, C. 9, S. 27, s. 250.

Emâret-i Melikü'l-Eşref 'Alâ'ü'd-dîn Küçük' bin Nâsır Muhammed bin Qalavun

Mezbûr beş yaşında iken cülûs itmegin cidden re'y ü tedbire kâdir olmadı. Qarındaşı Ebû Bekr gibi bu dağı Qavşun'ı cümletü'l-mülk vezir idinüp² leşkerün inkıbâz-ı havâtırına bâ'ış oldu.

Âkıbet ümerâdan Aytoğmuş ve ba'zı ekâbir ittifağ idüp yedi yüz kırk iki târihinde Melik Eşref'i emâretten giderdiler. Altı ay miqdârı emâretini çok görüp qarındaşı Melik Nâsır Ahmed'ı Kerek'den getürmege âdem gönderdiler. Berid-i devlet-nüvid ile on nefer muqarreblerini hem-'inân idinüp şehri-i Ramazân'ın yigirmi³ sekizinci günü leyle-i hamîsde Mışır'a getürdiler.

Emâret-i Melikü'n-Nâsır Ahmed bin Melikü'n-Nâsır Muhammed

Ümerâdan Aytoğmuş ki Melik Eşref'ün hal'ine bâ'ış oldu, mezbûr Melikü'n-Nâsır Ahmed Kerek'den gelince Mışır [20b H1] hükümetiyle imtiyâz buldı. Lâkin iğâz-ı fitne itdügine⁴ binâ'en kendüsi ve tevâbi'i qatlı olındı.

Ve bi'l-cümle niçe günler ümerâya görünmedi. Ve eyyâm-ı cülûsdaki bayram namâzına çıkmadı. Ve vaz'-ı mu'tâdi üzere simât-ı ni'met çekmedi. Tâ ki Şevvâl'ün onıncı günü ki yevm-i işneyn oldu, tahta cülûs idüp ümerânun tereddüdine⁵ ruşat virdi. Hâlâ ki ol eyyâma dek qulüb-ı ümerâ kendüden nefret kıldı.

Ba'de mâ Zi'l-qa'de'nün [123b] ikinci günü Emîr Aqsunğur'ı kâ'im-mağâm idinüp kendüsi ve muqarribân-ı devleti Mışır'dan çıqup Qubbetü'n-naşır'da nüzul itdi. Gurebân-ı deşt-süvârân libâsına girüp yine berid ile Kerek semtine gitdi. Hattâ tarih-ı ma'mûrı koyup beriyye cânibine çekildi. Kendüsi Kerek'de qalup 'askerini Halilü'r-Rahmân qaşabasına döndürdi.

1 Nüşalarda "Mencek" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İsmail Yiğit, "Memlükler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1> (03.12.2020).

2 vezir idinüp: idinüp vezir eyledi ve HZ

3 yigirmi: - HZ

4 itdügine: olduğına HZ

5 tereddüdine: neredine HZ

Ümerā ki mezbūruñ sefāhetini gördiler, kırk üç Muḥarrem'inüñ yigirmi birinci günü ki yevm-i erba'ā idi, ḥal' u 'azlini münāsib görüp redd itdiler.

Pes müddet-i emāreti cem'an¹ üç ay ile on üç gün oldu.

Emāret-i Melik Şālih 'İmādü'd-dīn İsmā'il

Yedi yüz kırk üç senesi² Muḥarrem'inüñ³ yigirmi ikinci günü ki yevm-i ḥamīs idi, taḥta cülüs eyledi. Ve vālidesinüñ zevci Emīr Arḡun'ı müdebbir-i memleket idinüp ba'dehu ittifaḡ-ı ümerā ile Melikü'n-Nāşır Aḥmed'ün kıtāline 'asker gönderüldi. Tā ki vardılar, Kerek'de muḥāşara kılup ele getürdiler. Ve kelle-i bürīdesini ḥuzūr-ı şehryāriye yitürdiler. Vāfir ağladı ve niçe günler mātemin tıtdı.

Müddet-i emāreti üç yıl ve iki bucuḡ aya varmış iken yedi yüz kırk altı Rebī'u'l-āḥir'inde vefāt itdi.

Fe-ammā ḥayli dīndār ve zulm ü bid'atden perhīz-kār, maḡbūlü'l-eṡvār bir şehryār-ı bülend-iḡtidār olmuş idi.

Emāret-i Melik Kāmil Seyfū'd-dīn Şa'bān

Sābıḡu'z-zikr İsmā'il'ün ḡarındaşıdur. Vaḡtā ki taḥta cülüs eyledi, cid-den ümerā-yı memleketi ile müdarāt idemeyüp herkes kendüden nefret üzere oldu. Bi'l-āḥire ḥal'ine ḡaşd itdiler. Ḥattā ḡatline teşmīr kıldılar. Ammā kendüsi ḡaberdār olup tevābi'i ile atlandı. Teḡābül-i şaffeyn olup kendü 'askeri ile şavaş itdi.

Fe-lā-cerem kendüye zafer buldılar. Tıutup ḡal' ile zindāna ḡabs eylediler. Müddet-i ḡükümeti ancaḡ bir yıl oldu. Anuñ daḡı ekşer-i eyyāmı iḡtilālle ḡeḡdi.

Emāret-i Melik Muzaffer Zeynü'd-dīn Ḥaccī

Bu daḡı sābıḡu'z-zikrūñ birāderidür. Mezbūr envā'-ı lehv ü lu'ba muḡayyed olup kebüter-bāzlıḡa meyl-i külli itmegin ümerā 'ār itdiler. İttifaḡ ile mezbūruñ gögercinlerini boḡazladılar. Ol daḡı ḡazaba geldi. Kebüterlerinden bedel ümerānuñ zebḡini murād idindi.

1 cem'an: - HZ

2 senesi: senesinde H1

3 Muḥarrem'inüñ: Muḥarrem'ün H1

Bu mâbeynde ihtilâfât peydâ olup sultân tevâbi‘i ile atlandı. Ümerâ dahı âlât-ı harb ile atlarına süvâr oldu. Teķâbül-i ıarafeynden mezbür Muẓafferü’d-dîn helâk ve kelle-i bürîdesinüñ yiri basıtı-i ħâk kılandı.

Müddet-i salıtanatı bir yıl, üç ay olup bu vâkı‘a-i hâ’ile yedi yüz kırık sekiz târîhinde vuķû‘ [21b T5] buldı.

Emâret-i Melik Nâşıru’d-dîn¹ Ebü’l-Me‘âli Ĥasan² bin Muĥammed

Mezbürüñ³ ıarındaşıdır. On bir yaşında iken taĥta cülüs kılandı. [21a H1] Müdebber-i umûrı Emîr Şeyĥün⁴ nâm bir şaĥş oldu. Ammâ kendüsü cidden tedbîre⁵ ve ıulüb-ı ‘askeri teşĥîre ıâdir olamayup zamânında vebâ-yı ‘azîm dahı ĥâdiş oldu ki günde otuz biñ meyyit muķarrer idi.

El-ıışşa gördiler ki icrâ-yı aĥkâma ıâdir degüldür, ümerâ ittifaķ idüp yedi yüz elli iki Cumâde’l-âĥîre’sinde mezbürı ĥal’ u ‘azl ile Kerek’e gönderdiler. Yirine birâderini revâ gördiler ki müddet-i ĥükümeti dört yıldan on beş gün nâķış oldu.

Emâret-i Melik Şâlih Şalâĥu’d-dîn

Mezbürüñ lu‘b u lehvi⁶ ĥadden ziyâde oldu. Ve beytü’l-mâl-i Müslimîn’i isrâfı kemâlin buldı. Bin’æn ‘alâ zâlik müdebber-i⁷ memleket olanlardan [124a HZ] Emîr Şeyĥün ve Emîr Tâz bin Tutġay⁸ mezbürı ıutdılar. ıal‘a-da ĥabs itdiler. Ve salıtanata tekrâr Melikü’n-Nâşır Ĥasan bin Muĥammed’i getürdiler ki bu ĥuşuş elli beş Şevvâl’inüñ ikinci gününde vuķû‘ buldı.

Ve maĥbûs-ı mezbürüñ müddet-i salıtanatı üç yıl ve üç gün oldu.

1 Nâşıru’d-dîn: Nâşır Bedrü’d-dîn H1

2 Nüşhalarda “Ĥüseyn” şeklinde yazılan bu isim “Ĥasan” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, “Ĥasan b. Muhammed b. Kalavun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-b-muhammed-b-kalavun> (04.12.2020).

3 Mezbürüñ: Mezbür T5

4 Nüşhalarda metin boyunca “Şeyĥü (HZ), Şeyĥvâ (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Şeyĥün” olarak metne alındı. bk. Özaydın, agmd.

5 tedbîre: tedbîr HZ

6 lu‘b u lehvi: lehv ü lu‘bı T5

7 müdebber-i: müdebberân-ı HZ

8 Nüşhalarda “Tâzdâ (HZ), Tâzvâ (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Tâz bin Tutġay” olarak metne alındı. bk. Özaydın, agmd.

Emâretü'l-Meliki'n-Nâsır Hasan bin Muhammed bin¹ K̄alavun (Şāniyen)

Mezbūruñ bu defadaki² hükūmeti nev'an evvelkiden bihter oldu. Ve ammā 'askeri ile müdārātı ma'nen kemter oldu. Bi'l-āhire Emīr Yelboğa³ nām hāşekîsi bir şeb mezbūrı qatlı eyledi.

Şāniyen vāqı' olan müddet-i salţanatı altı yıl, yedi ay ve yedi günde nihāyet buldı.

Emâret-i Melikü'l-⁴Mansūr Şalāhu'd-dīn Muhammed bin Muzafferü'l-Hāccī

Emīr-i sâbıkuñ birāder-zādesidür. On dört yaşında iken⁵ yedi yüz altmış iki Cumāde'l-ülâ'sında tahta cülüs eyledi. Müddet-i hükūmeti iki yıl, üç aya varduqda ümerā ile mābeynlerine ihtilāf düşüp hayli muqātele vü muqābele vukū' buldı. Bi'l-āhire Emīr Yelboğa ve sâ'ir ümerā ittifaqıyla hal' ve habs olunup 'ammisi⁶ oğlı ihtiyār kıldı.⁷

Emâretü'l-Meliki'l-Eşref Şa'ban bin Hüseyin bin el-Melikü'n-Nâsır Muhammed bin K̄alavun

Tārīh-i cülüsında on yaşında idi. Benī K̄alavun'dan babası şadr-ı salţanata cülüs itmemişken ol sa'adet kendüye müyesser olan ancak bunlardur, bir dahı yokdur. Yedi yüz altmış sekiz Rebı'u'l-āhir'i 'aşirinde⁸ Emīr Yelboğa qatlı olınınca mezbūr Melik Eşref anlaruñ hacrında idi. Ba'dehu tedbīrinde münferid olup 'ulemā vü şulehāya maḥabbet ve şer'-i şerīfe mütāba'at ve ['ilm] erbābına ri'āyet ile şöhret buldı.

1 Muhammed bin: - T5

2 mezbūruñ//defadaki: Bu defa mezbūruñ HZ

3 Nüşhalarda metin boyunca "Beligā / Belikā" şekillerinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Şehabeddin Tekindağ, "Berkuk", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berkuk> (01.09.2020).

4 Melikü'l: Melik H1, T5

5 iken: - HZ

6 'ammisi: 'ammisini HZ

7 kıldı: kıldı HZ

8 'aşirinde: 'aşürasında HZ

Ve bi'l-cümle hubb-ı dünyâdan ğayrı 'aybı yoğ-ıdı. Bunlaruñ devleti zamânında Efrenc leşkeri İskenderiyye'ye müstevli oldu. Ba'de müddetin sulţân-ı mezbûr varup yine hâlâş itdi.

Bi'l-âhire yedi yüz yetmiş sekiz Zî'l-ka'de'sinüñ altıncı günü ki yevm-i şülâşâ idi, katl olındı. Müddet-i salţanatı on dört yıl ve iki buçuğ ay oldu.

Emâretü'l-Meliki'l-Manşûr 'Alâ'ü'd-dîn 'Alî bin Şa'bân

Sâbıku'z-zikrûñ oğlıdur. Yedi yaşında iken câlis-i serir-i hükümet [22a T5] oldu. Ammâ ancak ismi sulţân idi. İcrâ-yı ahkâm itmesi hîlâf-ı [21b H1] iz'ân idi. Beş yıl ve üç buçuğ aydan ziyâdece hükümet itmek nâmında oldu. Ba'dehu yedi yüz seksen üç Şafer'inde vefât eyledi.

Emâretü'l-Meliki's-Şâlih Zeynü'd-dîn Hâccî

Sâbıku'z-zikrûñ qarındaşıdur. Bunlaruñ müdebbir-i umûrı, ya'nî cümletü'l-mülk-i düstûri emîr-i kebîr Berķûğ idi.¹ Hattâ ba'de zamânin mezbûr Hâccî'yi hâl' ve 'azl idüp yirinde müstaķil pâdişâh oldu.

Pes intihâ-yı devlet-i Etrâk mezbûruñ hâl'i günidür ki yedi yüz seksen dört Ramazân'ınuñ tokuzuncı günü,² yevm-i erba'ada vuķû' buldı ki evveli bir zen-i³ ğabî, âhiri bir şabî, cem'an yigirmi yedi⁴ neferdür ki bu cümle-nüñ zamân-ı salţanatları cem'an yüz otuz dört yıl olmışdur. Ba'dehu sa'adet ü iķbâl Çerâkise'ye yüz tıtdı.⁵

Müverrih Maķrîzî yazmışdur ki Melikü'n-Nâşır Hâsan ki qarındaşı Melik Mużaffer Hâccî anuñ yirine geldi, Çerâkise cinsinden olan ķullarını taleb idüp kendüyi Çerkesiyyü'l-aşl bildürmiş idi. Ya'nî ki dâ'imâ anlardan olan memâliküñ taķviyetlerini [124b HZ] ol vechle recâ itmiş idi.

Hemân ol gündün şonra ümerâ-yı Çerâkise irtifâ'-ı şân buldılar. Giderek da'vâ-yı salţanat itmege daķı müstaķik oldılar. *Ķad intehâ selâtin-i Etrâk*⁶.

1 idi: oldı HZ

2 günü: - HZ | günü ki T5

3 zen-i: - HZ, H1

4 yedi: dört T5

5 tıtdı: tıutup HZ

6 "Türk sultanları [hakkında bilgi anlatımı burada] sona erdi."

İBTİDÂ-YI DEVLET-İ ÜMERÂ-YI ÇERÂKİSE

Emâret-i¹ Melik Zâhir Ebû Sa'îd Berkûk

Târîh-i Mağrîzî'de meşûr² ve bu haķire manzûrdur ki tã'ife-i mezbûreye Ebû'l-Melik Manşûr K̄alavun ziyâde i'tibâr idüp iştirâ eyledüĝi ĝıl-mân-ı Çerâkise cemî'an üç biñ yedi yüz âdem oldu. Ve eşnâf kılunup evvel câmiyye ve cemdâriyye ve çâşnî-gîriyye ve silâhdâriyye nâmı ile ol eşnâf-ı müte'addide iştihâr buldı.

Ve bi'l-cümle mülûk-i devlet-sülûk-i mezbûrenüñ muķaddemi mezbûr Seyfü'd-dîn Berkûk'dur. Mezbûr Seyfü'd-dîn Berkûk, memâlik-i esbâddan³ germ demlerinde ģalûk,⁴ ĝazab vaķtlerinde⁵ şîr-i derende gibi bir maģlûk iken yedi yüz seksen dört târiĝinde Melikü's-Şâlih Ĥâccî bin Eşref'i ümerâ ittifâķı ile ģal' ve redd eyledi. Ve kendüsi iķâmet-i sikke vü ģuṭbe ile sene-i mezbûre Ramazân'ınuñ on altıncı ĝünü ki yevm-i erba'a idi, serîr-i salṭanatı cülûs itdi.

Ve fuṣaḣâ-yı Mıṣr mezbûri Ebû Sa'îd ile mükennâ ve Melikü'z-Zâhir laķabıyla mülâķķab u mu'allâ itdiler.⁶ Ammâ ģadd-i zâtında 'âdil ve şâĝib-i tedbir ü 'âķıl, mühimmât u şecâ'atde kâmil ve luṭf u iḣsân [u] muḣassenâ-ta⁷ mâ'il ģâķim idi.⁸

Zamân-ı devletinde her cum'a ĝünü ģuzûrında meclis-i şer'-i şerîf⁹ 'aķd olunurdu. Aĝkâm-ı şer'iyye ile ĝörilecek umûr ol rûz-ı mübârekde¹⁰ ĝörilürdi.

Vaķtâ ki seksen beş Muḣarrem'i duĝûl eyledi, Ĥaleb ģâķimi Emîr Yelboĝa-i Nâşîri tehniye-i salṭanat için Mıṣr'a ĝeldi. Atdan¹¹ inüp bûs-ı rikâbıyla müfteḣir olduĝdan ōñra ģâş yedeklerinden bir¹² muraşşâ' raĝt ile semend-i tâzi çeküp aña süvâr ve envâ'-ı iltifât ile kâm-kâr kılındı. [22b T5]

1 Emâret-i: Ve Emâret-i HZ

2 meşûr: meşûrdur ki T5

3 esbâddan: esyâddan T5

4 ģalûk: ģalûk ve HZ

5 vaķtlerinde: vaķtinde H1, T5

6 itdiler: kıldılar T5

7 muḣassenâta: muḣâsenâtına HZ, H1

8 idi: oldu T5

9 ģuzûrında//şerîf: meclis-i şer' ģuzûrında HZ, T1

10 mübârekde: miyârghe HZ, T5

11 Atdan: Andan HZ

12 bir: - HZ

Ġarābet bundadır¹ ki devlet-i cülüsında evvel her kaçan ki Yelboğa-i Nāşırî ile Berķūķ [22a H1] bir yire gelürdi, ol meclisde Berķūķ elbette ayağ üzere tūrurdu. Kendüsi memālîkden ve Nāşırî ümerā-yı eşrefiyyeden² olmağın ol vechle tevķîr³ iderdi.

Çünkü⁴ Haķ *subhānehu ve te'ālā* Berķūķ'ın şānını cülüs-ı taht-ı sa'ādetle mu'allā kıldı, Emîr Yelboğa evvelki hāle nazār itmeyüp eşnā-yı mülākāt-da atından indi. Piyādeliği hālinde⁵ būs-ı rikābıyla müstes'ad oldu.⁶ Ammā Berķūķ gerçi iktizā-yı hūķūķ üzere deprenüp sa'ir-i ümerādan hezār mer-tebe ziyāde i'zāz ü ikrām kıldı.

Ba'de-mā⁷ Berķūķ-ı şāhib-mencūķ şöhre-i āfāk u 'ayyūķ olup hūkkām-ı eķrāfi istedüğü gibi tebdil ü tağyîr⁸ itdi. Emîr Yelboğa-i Nāşırî, Emîr İnal⁹ yirine Haleb eyāletine gitdi.

Ve bunuñ zamānında hākim-i Rüm¹⁰ Zü'l-ķadr oğlu Halil Beg katl olı-nup başı Mışr'a getirildi. Ve Kara Muħammed nām fedā'i bunuñ 'aşırında¹¹ Tebriz'i feth idüp Sulţān Berķūķ'ın huķbesini okıtdı.

Bu minvāl üzere yedi yüz tōksan bir Cumāde'l-ülā'sınıñ beşinci günine dek salţanat eyledi. Ba'dehu Emîr Yelboğa-i Nāşırî "Nedür ki Berķūķ bir cümle müşterā kıllarımızdan bir fūrū-māye maħlūķdur." diyü Haleb'den 'asker çeküp ve sābıķan salţanatdan hāl' ile Kerek semtine gönderilen Meli-kü'ş-Şālih'i hem-rāh idinüp Mışr'a geldi. Tekrār Emîr [125a HZ] Berķūķ'ı aħz idüp hābs ile Kerek cānibine gönderdi. Melikü'ş-Şālih'e Melik Manşūr laķabın virüp kemā-fi'l-evvel sulţān-ı Mışr olmasına sebep oldu.

1 bundadır: bunda H1

2 eşrefiyyeden: eşrāfiyyeden HZ, T5

3 tevķîr: tevķîr H1

4 Çünkü: - HZ

5 hālinde: hālde H1, T5

6 rikābıyla/oldu: rikāb eyledi H1, T5

7 Ba'de-mā: Ammā ba'de-mā

8 tebdil ü tağyîr: tağyîr ü tebdil HZ

9 Nüshalarda "Enbāl" şeklinde yazılan bu isim "İnal" olarak metne alındı. bk. Cengiz Tomar, "el-Melikü'l-eşref, İnal", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikul-esref-inal> (06.12.2020).

10 Rüm: Rüm ve HZ

11 'aşırında: zamānında HZ

Ammā mezbūr Melik Manşūr ümerādan intikām-ı mevfür almak¹ şadedinde olmağla mabeynlerine ihtilāl düşüp ve bu eşnāda Kerek habsinde Berķūk'un katline me'mūr olup, varan emīr-i mağrūr Kerek a'yânına ta'aruz-ı pūr-şūr itmegin bilā-te'hīr ol resūli öldürdiler. Ve Berķūk'ı habsden ıtlāk idüp mu'avenetle sa'y-ı meşķūr kıldılar.

Åhīr toķsan iki tārīhinde 'asākīr-i desākīr-güşā² ile Mıřr'a geldiler. Melik Manşūr Şa'bān'ı ele getirüp bilā-mütenāzı³ serīr-i salţanata cülūs kıldı.

Egerçi ki *Cāmi'ul-letā'if*de "Mezbūr Berķūk Mıřr-ı Kāhīre'ye⁴ müteveccih olduķda Melik Manşūr Şa'bān haberdār olup kendüyi emāretten ħal' ile nefsin⁵ ħalāş kaşd itdi." diyü taħrīr olınmışdur.

Ammā *Ravzu'l-menāzır*'da ve *Tārīh-i Maķrīzī*'de "Melik Berķūk, Kerek'den leşker çeküp evvelā Şām fetħine müteveccih olduķda Sulţān Şa'bān Mıřr 'askeriyle def-i fitne için Şām'a vardı. Teķābül-i şaffeyn ve teķātül-i şaffeyn şadedinde Emīr Berķūk 'ale'l-ġafle Melik⁶ Manşūr Şa'bān'un oŗađına girüp ħalīfe-i⁷ sulţānı aħz itdi. Ve serīr-i devlete geķüp oturdu. Her gelen Berķūk'ı taħt-ı salţanatda bulup bi'z-zarūre bī'at itdi." diyü yazmışdur.

El-kıřşa Melik Manşūr⁸ Şa'bān bu defa on ay miķdārı emāret idüp kemāl-i cāh u celāl ve kemā-yenbađı istihķāk u istiklāl ile [22b H1] sene toķsan iki Şafer'inün on dördinci ġünü Mıřr'a duĥūl ve cülūs-ı [23a T5] taħt-ı salţanatla⁹ ķarīn-i 'izz ü ķabūl eyledi.¹⁰ İlā inķırāzī'l-'ömr ħükümet-i Kāhīre ile şābit-ķadem olup sekiz yüz bir Şevvāl'inün on beşinci ġünü ley-le-i cum'ada vefāt eyledi.

Pes müddet-i salţanatı evvelen ve āħiren on yıla ķarīb oldu. Ve cenāzesine sükkān-ı memleketün esef¹¹ ü ħüzn ü mātemi selāţīn-i māziyeden izdiyādı taĥaķķuķ buldı.

1 almak: - H1, T5

2 güşā: - HZ

3 mütenāzı: münāzı' HZ

4 Kāhīre'ye: Kāhīre H1

5 nefsin: nefsi HZ

6 Melik: Melikül HZ

7 ħalīfe-i: ħalīfeyi H1, T5

8 Manşūr: - T5

9 salţanatla: salţanata HZ

10 eyledi: oldu T5

11 eser: te'essüf T5

Ammâ toğsan dört târihinde pâdişâh¹ Sulţân Aḥmed bin Üveys Mıṣır-ı Kâhire'ye geldi. Ve Berķûķ kemâl-i i'zâz ile istiķbâl² idüp mülâkâta geldi. Ümerâ-yı 'izâm rikâbında yürimek emr olındı. Āķıbet Timur Hân fitnesi def'ine Melikü'z-Zâhir Berķûķ ki Haleb'e vardı, Sulţân Aḥmed yanınca hem-râh olup Haleb'den küllî iltifât ü rağbet ve mühimmât-ı salţanat tekmi³ ile ri'âyet olınduğdan ōnra hil'atler giydürilüp Sulţân Aḥmed Bağdâd'a müteveccih oldu.

Hattâ varup kemâ-fi'l-evvel mülk-i⁴ mevrûşın fetḥ itdükde huṭbe ve sikkede Berķûķ'ı ōerik idindi.

Emâret-i Melikü'n-Nâşır Ebü's-sa'âdât Ferec bin Berķûķ (Evvelen)

Babası vefât itdüğü gün mesned-i emârete cülüs kıldı. Sinn-i 'azizi yigirmide bulunup, rüz-ı cum'a idi ki kaçır-ı kaçır-ı salţanata 'urüc eyledi.

Ammâ zamânında⁵ fetret vâfir⁶ ve ihtilâfât-ı ümmet mütekâşir⁷ oldu. Cümleden biri pâdişâh-ı Rüm olan Yıldırım Bâyezid Hân, Malâıyye ve Elbistân memâlikine müstevli oldu. Ve Timur-leng Haleb ve Şâm kaçırına leşker gönderüp niçe yüzden cidâl ü kıtâl vaķ'aları müteḥaķķık oldu.⁸

Ve bi'l-cümle sekiz yüz seksen târihinde ümerâ-yı Mıṣır [125b HZ] mâbeyninde ihtilâfât çoğalup, kemâl-i ızırâbından Melikü'n-Nâşır bilâ-ikrâh kal'adan inüp muḥtefi oldu. Cidden kanda gitdüğü bilinmedi. Ve müddet-i emâreti altı yıl ve on ay idüğü taḥaķķuk buldı.

Emâret-i Melikü'l-Manşür 'Abdü'l-'Aziz bin Berķûķ

Sâbiķu'z-zikrûn karındaşıdır. Cülüs-ı taḥt-ı emâretle kâm-yâb olduğda bâliğ olmamış idi. Ve mezbûruñ ōabâveti ümerânuñ ihtilâl-i aḥvâline bâ'ış olup herkes Melikü'n-Nâşır zamânındaki ihtilâfâtı devlet muzâfâtı farz itmek mertebelerine varmış idi.

1 Nüşhalarda burada yer alan "ba'dehu (HZ, T5), ba'de (H1)" kelimesi sentaks ve anlam gereği metne dahil edilmedi.

2 istiķbâl: istiķlâl HZ, H1

3 tekmi: tekellümi HZ

4 mülk-i: memleket-i HZ, H1

5 zamânında: - HZ

6 fetret vâfir: fıtrât ve iftirâ HZ | fetret vâfire T5

7 mütekâşir: mütekâşire T5

8 müteḥaķķık oldu: taḥaķķuk buldı T5

Bi'l-âhire aḥvâl-i 'asâkire teraḥḥum idüp Melikü'n-Nâşır zâhir oldu. Ve ḳal'aya çıḳup, serîr-i mülkete¹ cülûs ḳılup² Melik Mansûr'ı İskenderiyye'ye gönderdi. Lezzet-i ni'met-i salṭanatdan altmış ṭoḳuz gün mütelezziz olduğına iktifâ idüp İskenderiyye'de vefât ḳıldı.

Emâret-i Melikü'n-Nâşır (Sâniyen)

Bu defa ki câlis-i serîr-i hükümet oldu, ümerâdan ekşerini intikâmen ḳatlı eyledi. Fe-ammâ niẓâm-ı 'âlem dibelik ihtilâle yüz ṭutup ekşer-i hük-kâm-ı eṭrâf irtikâb-ı 'işyân itdiler. Birbirleriyle ḥaberleşüp muḥâlefet da'vâsından dem urdılar.

Ve bi'l-cümle bunuñ eyyâmındaki şiddet-i [23b T5] ṭâ'ün u vebâ ve miḥnet-i ḳaḫṭ [23a H1] u ğalâ ve leşker-i Timur'dan³ istilâ ve Nil-i Mışır'ın 'alâ mâ ceret bihi'l-'âde gelmemesine⁴ müte'alliḳ olan fenâ ve vilâyet-i Şa'îd re'âyası evlâdını şatup ḳul itdükleri⁵ faḳr u fâḳa ve renc ü 'anâ ve bunca derd ü belâdan mâ'adâ Şeyḫ Maḥmûdî ve Nevrûz-ı Hâfîzî nâm Hâricilerden ḳopan⁶ fitne vü fetret⁷ ü ğavġâ hiç bir sulṭânın zamânında olmuş degüldür.

İkinci salṭanatında ki ol Hâriciler'ün def'ine vardı, Leccûn⁸ şahrâlarında muḳâbil olup Şâm'a ṭoġrı münhezim oldu. Ammâ ol iki Hâricî ardından kesilmediler. Ol 'aşrda ḫalîfe nâmına olan Müsta'in-bi'llâh Ebû'l-Fazl'ı ser-mâye idinüp yanlarından ayurmadılar.

Bi'l-âhire Şâm muḥâşarasında ḫalîfeye ibrâm idüp Melik Nâşır'ı ḫal' u 'azl itdürdiler.⁹

1 mülkete: mülkine HZ, T5

2 ḳılup: idüp HZ

3 Timur'dan: Timur'den H1, T5

4 gelmemesine: gelmesine HZ

5 itdükleri: itdi T5

6 ḳopan: ḳopan feryâd-ı HZ

7 fetret: fıtrat HZ

8 Nüşalarda "Gecûn" şeklinde yazılan bu yer adı "Leccûn" olarak metne alındı. bk. Asri Çubukcu, "Ferec", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferec> (05.12.2020).

9 itdürdiler: itdiler HZ

Hükümet-i Müsta‘in-bi’llâh Ebü’l-Fazl-ı ‘Abbâsî

Sâbıkan hâkim-i Şâm olan Nevrüz-ı Hâfîzî kendünün ümerâsından iken cüz’î bahâne ile katline müteveccih olup Melikü’n-Nâşır bin Berķük ki Şâm’a varmış idi, mezbûr Nevrüz ve Şeyh Tâhirî-î¹ bergeşte-rüz ittifaķ-la² muķâbil olup Melik Nâşır’ı münhezim kılmışlar idi.

Ba‘de’l-inhizâm hâl’ine iķdâmdan sonra saltanat-ı Mış’a münâsib kimesne bulunmadı. Ve her Çerkes ve fûrû-mâye-i nâ-kes *ene emîrûn*³ da‘vâsında⁴ şâbit-ķadem olup içlerinden birinün hükümetine rızâ göstermemegin kur’a-i fâl-i devlet hâlîfe nâmındaki Müsta‘in-bi’llâh-ı ‘Abbâsî’ye düşmiş idi.

Her çend ki ibâ eyledi, rızâ göstermediler. Bi’l-âhire⁵ icrâ-yı hükümete muķayyed oldu. Ve Şeyh Tâhirî müdebbir-i mülk olup beş ay miķdârı mükrihen hükümeti taķaķķuk buldı. Ba‘dehu kendü nefsinî emâretten hâl’ ile huzûr güşesinde râhat itmegi ihtiyâr itdi.

AMMÂ KEYFİYYETÜ VÜCÛDÎ’L-ĤULEFÂ’İ’L-‘ABBÂSİYYE Fİ’L-MİŞR

Müsta‘şım-bi’llâh

Ki âhir-i ĥulefâ-yı Benî ‘Abbâs olup Hülâgü Hân bin Toluy bin Cengiz Hân elinde helâk olmuş, ba‘dehu [126a HZ] devlet-i ĥulefâ-yı ‘Abbâsiyye intihâ bulmuş, altı yüz elli altı târiķinde ki ol fetret⁶ vuķû’ buldı, elli çoķuz târiķi eşnâlarına dek “imâm-ı Kureyşî” nâmına⁷ kimesne zühûr itmeyüp rûy-ı zemîn hâlîfesiz ķaldı.

Ba‘dehu Ebü’l-Ķâsım Aĥmed bin Tâhir Muĥammed bin Nâşır-ı ‘Abbâsî Bağdâd’dan Mış’a geldi. Sulţân Melikü’z-Zâhir⁸ Baybars zamânı ol-

1 Tâhirî-i: Zâhirî-i T5

2 ittifaķla: ittifaķıyla HZ

3 “Ben hükümdarım.”

4 da‘vâsında: da‘vâsından HZ

5 Bi’l-âhire: Âhir T5

6 fetret: fıtrat HZ

7 nâmına: nâm HZ

8 Nüşhalarda “Melikü’Ĥ-Tâhir” şeklinde yazılan bu isim “Melikü’z-Zâhir” olarak metne alındı. bk. Kâzım Yaşar Koprıman, “Baybars I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baybars-i> (25.11.2020).

mağla bi'z-zāt istiḳbāl idüp kendü serâyına ḳondurdu. Ve iḥrâcât-ı lâzimesini ta'yîn ḳılıp kendüsi ve sâ'ir ümerâ ve ḫalk-ı 'âlem mezbûr ḫalîfeden bî'at eyledi. Ve kendüye "Müstanşır" diyü laḳab virildi.

Ba'de zamânin Râşid-bi'llâh-ı 'Abbâsî neslinden Ebü'l-'Abbâs Aḫmed bin Ebü 'Alî geldi. Sulṭân-ı mezbûr anı daḫı Ḳal'a-i Ḳâhire burclarından birine ḳondurdu. Levâzımın görüp [23b H1] andan daḫı bî'at eyledi. Ve "Ḥâkim-bi-emri'llâh" laḳab ta'yîn olındı.

Ammâ her ḳanḡı ḫalîfe ki [24a T5] geldi, ḳâḏi'l-ḳudât ḫuzûrında şihḫat-ı nesebini işbât ḳıldı. Ba'dehu i'zâz u ikrâmına mübâşeret olındı. Yigirmi yedi yıl miḳdârı zamân ḫulefâ nâmına olanlardan i'tilâ-yı şân muḳarrer olup cum'a ve a'yâd ḫuṭbelerinde evvelâ ḫalîfenüñ, şâniyen sulṭân-ı 'aşruñ ḫuṭbeleri oḳındı.

Ba'dehu nâsuñ ḫalîfeye iḳsâr-ı tereddüdinden râ'iḫa-i ḫurûc istişmâm olup Baybars'ıñ âḫir-i eyyâm-ı devletinde ve evlâdından Muḫammed Berke ve Sülemiş zamânlarında Melik Eşref Ḥalîl bin Ḳalavun'a varunca¹ maḫbûs gibi ḫıfz olındı. Kimesneye bulışmalarına ruḫşat olmadı.

Ammâ altı yüz ṭoḳsan senesinde Sulṭan Ḥalîl bin Ḳalavun emri ile siyâḫlar giyüp, ṭaylesân şarḳıdup ve bir zerrîn ü² mücellâ ve muraşşa' u muṭallâ ḳılıc ḳuşanup câmi'-i ḳal'a minberine 'urûc eyledi. Ve Müslimân-lara cum'a namâzın ḳılıvirdi. Ba'dehu bir iki def'a ḫacc eyledi. Andan soñ-ıra yine "Kimesne bulışmasun." diyü emr olındı.

Ba'dehu ṭoḳsan altı senesinde ki Melik Mañşûr Lâçin zamânı oldu, gâḫ nâs ile cem'iyete ruḫşat virildi, gâḫ oldu ḫacca icâzet virildi ve gâḫ³ yine maḫbûs gibi ṭutuldu. Bu minvâl üzere ḫalîfe-i 'Abbâsî Ḥâkim-bi-emri'llâh ḳırḳ yıl ḫilâfet nâmına olup vefâtından evvel ḫilâfeti şulbî oḡlı Ebü 'Abdu'llâh Muḫammed el-Müstemsik'e, ba'dehu diğere⁴ oḡlı Ebü'r-Rebî' Süley-mân⁵ el-Müstekfi cenâbına ta'yîn ḳılındı.

1 Ḳalavun'a varınca: Ḳalavun emri ile HZ

2 ü: - HZ

3 gâḫ: ke'ennehu HZ

4 diğere: iki HZ

5 Süleymân: - HZ

Ammâ Melik¹ Nâşır Muḥammed yedi yüz otuz yedi târihinde Müsteḥḥî'nün 'avâ'id ü vezâ'ifini kesdi. Ve kendüyi Qûş cānibine gönderdi. Bundan soñra qarındaşı oğlı Ebü İshâḥ İbrāhîm bin Muḥammed el-Müsteḥḥî ḥalîfe nāmına oldı. Ve Vâşîḥ-bi'llāh laḳab virilüp ba'zı kimesneler ḥafiyeten bî'at itdi. Ve ḥuṭbede gāh nāmı añıldı, gāh terk olındı.

Vaḳtā ki Melik Mañşür bin Melik² Nâşır zamānı oldı, Ebür-Rebî³ Süleymān'uñ oğlı Ebül-Qāsım Aḥmed'i ḥalîfe naşb itdi. Ve Ebül-'Abbās künyetiyle Ḥākim-bi-emri'llāh laḳabı ta'yîn kılındı. Andan soñra mezbürün qarındaşı Mu'tazıd-bi'llāh Ebü Bekr ḥilāfet şadrına geçdi. Sā'irler gibi gāh ḳal'ada gāh nevāḥide sākin olmayup Sittî Nefise *nevverallāhu merḳadehā* Meşhedî'nde mütemekkin oldı. Ol müteberrikeye gelen nüzürdan levāzımını tedārüke iştiğāl kıldı.

Tā yedi yüz altmış üç târihine dek [126b HZ] faḳr u fāḳa ile evḳātı güzērān kıldı.⁴ Ba'dehu Mütevekkil-'ale'llāh Muḥammed ḥalîfe olup Melikü'n-Nâşır Muḥammed bin Melik Muzaḳfer Ḥāccî ḥuzūrında ḥil'at giydürildi. Ve Sittî Nefise Meşhedî'nün nezāreti virildi.

Ba'de zamānin Melik Eşref Şa'bān ḳatlınden soñra Mütevekkil Qûş'a gönderüldi. Kendü zu'mınca andan 'ivāz Zekeriyā bin İbrāhîm bin Muḥammed ta'yîn olındı. Ba'dehu gāh Mütevekkil, gāh Vâşîḥ ḥalîfe i'tibār [24a H1] olındı. Ve Vâşîḥ vefātından soñra evvelā Ṭāhir, [24b T5] şāniyen qarındaşı Zekeriyā bin İbrāhîm ḥalîfe kılınup Müsta'şım laḳabı virildi.

Ammâ ḳaçan Zāhir Berḳûḳ zamānı olup⁵ zevāl-i mülkinden ḥavf eyledi, maḥbesdeki Mütevekkil-'ale'llāh nām ḥalîfeyi çıkarup ṭoḳsan bir⁶ târihinde ḥil'at giydürdi. Tā ölince, ya'nî sekiz yüz sekiz târihi olunca mu'azzez ü mükerrem ḥalîfe oldı. Sā'irler gibi faḳr u fāḳaya ibtilādan ḳurtılup her cihetle aḥvāli intizām buldı.

1 Melik: Melikü'n HZ

2 Melik: Mālik HZ

3 Rebî: Rib' H1

4 kıldı: itdi HZ

5 olup: oldı HZ

6 bir: - HZ

Ve kendüsi vefât eyledükde oğlu Müsta‘in-bi’llâh Ebü’l-Fazl cenâbına hilâfet muqarrer kıldı ki âhîr-i hulefâ-yı ‘Abbâsiyye’dür. Huşuşen beş ay salţanat-ı mülk-i MıŖr ile de behremend olmuŖdur.

Fe-ammâ bu zıkr olınan hulefâ bir emîrül-mü’minîn nâmına kanâ‘at itmiŖlerdür. Cidden emr ü nehy huşuşında medhalleri olmamıŖdur.

Emâret-i Melik Mü’eyyed Ebü’n-Naşr Şeyh Mağmüdi

Mezbür Melik Zâhir¹ Berķük kullarındandır. Sekiz yüz on beş târihinde taĖta² cülüs eyledi.³ Ve Ėalife Müsta‘in-bi’llâh’ı evvelâ burc-ı Ėal’ada Ėabs itdürdi. Şâniyen İskenderiyye’ye gönderüp Ėıfz itdürdi. Kendüsi sekiz yıl, beş aydan ziyâdece salţanat itdükden Ŗoñra vefât itdi.

Emâret-i Melik Muzaffer Şihâbü’d-dîn AĞmed

Ebü’n-Naşr’uñ oğlı bir buğuğ yaŖında iken sekiz yüz yigirmi dört Muğarrem’inde cülüs itdi. Ümerâdan Melik Tâtar müdebbir-i memleketi oldu. Bunuñ zamânında Ėâkim-i Şâm olan Ketboğa-yı ĖırŖ⁴ ‘iŖyân eyledi. Ammâ ele getirilüp ĖaĖķından gelindi.

Sekiz ay miğdârı salţanat idüp bi’l-âğhire Melik Tâtar ki Berķük kullarındandır, mezbür⁵ Melik Muzaffer’i Ėal’ ve redd eyledi.

Emâret-i Melik Zâhir Ebü’l-feth Tâtar

Mezbür Tâtar sekiz yüz yigirmi dört Şa‘bân’ınuñ on toğuzuncı Ėünü ki⁶ yevm-i cum’a idi, Ėal’a-i DımaŖķ-ı Şâm’da tağta cülüs eyledi. ÜÇ ay, iki Ėün salţanat idüp sene-i mezbüre Zi’l-Ėiccesi evâğirinde vefât itdi.

1 Nüşhalarda “Tâhir” Ŗeklinde yazılan bu isim “Zâhir” olarak metne alındı. bk. İsmail Yiğit, “Şeyh el-Mağmüdi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-el-mahmudi> (05.12.2020).

2 tağta: - T5

3 eyledi: kıldı HZ

4 Ketboğa-yı ĖırŖ: Tâtoğay ĖaraŖ H1 | TıyĖay ĖureyŖ HZ

5 mezbür: mezkür HZ

6 ki: - HZ

Veliyy-i ni‘meti Melik Muẓaffer’e¹ ‘iṣyān ve ḥal’inde ve ümerāsını idlāl-i ğavāyet-niṣān itmegin kendüsi daḥı behremend olmadı.²

Emāret-i Melik Şālih Muḥammed bin Ṭaṭar

Sābıķu’z-zıkrūn oğlıdır. On yaşında serir-i ḥükümete³ cālis oldu. Müdebbir-i mülki yine babasınıñ veziri Cānbeĝ-ı Şūfi ta’yin olındı. Fe-am-mā mezbūr Cānbeĝ ile ümerā-yı Çerākise’den Barsbay miyānında vaḥşet ü ‘adāvet peydā olup bi’l-āḥire ümerānuñ ittifāķı ile Cānbeĝ ḥabs ile İskenderiyye’ye gönderüldi. Yirine Barsbay müdebbir-i mülk oldu.

Dört ay ve⁴ dört günden şoñra ḥal’ ile redd olındı.

Emāret-i Melikü’l-Eşref Seyfü’l-dīn Ebü’n-Naşr Barsbay⁵

Bu daḥı Zāhir⁶ Berķūk kullarındandır. Sekiz yüz yigirmi beş Rebī’ü’l-āḥir’inde [127a HZ] taḥt-ı sa’ādete cülüs itdi. Vaķār u vecāhet ve heybet ü şalābet şāḥibi olmaĝla ḥavf u ḥaşyet[i] ķulübü isti’āb eyledi.

Ve bi’l-cümle zib ü zīnete mā’il, mütevāzi‘ [25a T5] u müteḥammil, üç biñden ziyāde [24b H1] müşterā ķula mālīk ve ḥayrāt ü ḥasenāt ṭarıkına sālīk bir şehryār idi. Mıṣr-ı Ķāhire’deki Medrese-i Eşrefiyye bunlaruñ ḥayrātındandır. Zamānında Cezire-i Kıbrıs fetḥ olunup ḥākimini dest-beste esir idinmişdür. Ve Ķara Āmid’e leşker çeküp niçe müddet muḥāşara ķıl-mışdur. Ümerā-yı Çerākise’nüñ cümleden aḥsenidür.

On altı yıl ve sekiz ay salṭanat itdükden şoñra sekiz yüz kırķ bir tārīhinde vefāt eyledi. Yirine veled-i reşidi Cemālū’d-dīn cülüs idüp verāsetini işbāt eyledi.

1 Muẓaffer’e: Muẓaffer HZ

2 olmadı: oldı T5

3 ḥükümete: salṭanat-ı ḥükümete HZ

4 ve: - HZ, H1

5 Nüshalarda “Parsbay” şeklinde yazılan bu isim “Barsbay” olarak metne alındı. bk. Kāzım Yaşar Kopraman, “Barsbay”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/barsbay> (05.12.2020).

6 Nüshalarda “Ṭāhir” şeklinde yazılan bu isim “Zāhir” olarak metne alındı. bk. Şehabeddin Tekindaĝ, “Berkuk”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berkuk> (05.12.2020).

Hükümet-i Melik ‘Azîz Cemâlû’d-dîn Yûsuf¹ bin Barsbay²

Bunların müdebbir-i memleketi, ya‘nî şâhib-i vekâleti yine Melik Berķûķ ümerâsından Emîr Çakmak ‘Alâ‘î³ idi. Dört ay saltanat itdükden sonra Cemâlû’d-dîn’i⁴ saltanatdan hâl‘ idüp kendüsi serir-i mülke câlis oldu.⁵

Emâret-i Melikü’z-Zâhir Ebû Sa‘îd Çakmak⁶

Sekiz yüz kırık iki tarihinde cülüs eyledi. Hıyrât u hasenâtı vâfir bir⁷ pâ-dişâh idi. On beş yıl saltanat itdükden sonra sekiz yüz elli yedi Muħarrem’inde ħüsn-i ihtiyârı ile taht-ı saltanatı oğluna ferâgat idüp evâ‘il-i Şâfer’de fevt oldu.

Emâret-i Melik Manşûr ‘Oşmân bin Çakmak

Babası yirine cülüs eyledi. Bir ay, on iki günden sonra hâl‘ olup⁸ cümle vâlidesi ve ehl ü ‘iyâl ü cevârîsi ile İskenderiyye Kâl‘ası’na götürülüp⁹ anda ħabs olındı.

Emâret-i Melik Eşref İnal ez-Zâhiri¹⁰

Memlûk kısmından, ya‘nî ki¹¹ bu daħı mezkûr¹² Berķûķ müte‘allikâ-tından olup mezkûr ‘Oşmân bin Çakmak yirine cülüs eyledi. Sekiz yıl, iki ay aldı, virdi. ‘Âķıbet sekiz yüz altmış beş Cumâde’l-ülâ evâsıtında rızâsıyla tahtını oğluna virüp irtesi penc-şenbe günü fevt oldu.

1 Yûsuf: bin Yûsuf T5

2 Nûshalarda “Cemâlû’d-din bin Yûsuf Parspay” şeklinde yazılan isim “Cemâlüddin Yûsuf bin Barsbay” olarak metne alındı. bk. İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlûkler#1> (06.12.2020).

3 Nûshalarda “Ėulâsi” şeklinde yazılan isim “‘Alâ‘î” olarak metne alındı. bk. Asri Çubukcu, “Çakmak, el-Melikü’z-Zâhir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cakmak-el-melikuz-zahir> (06.12.2020).

4 Cemâlû’d-dîn’i: Cemâlû’d-dîn HZ

5 H1 nüshasında buradan “FAŞL DER-BEYÂN-I SALŖANAT-I MÜLÜK-İ BENİ ÜMEYYE” başlığına kadarki kısım yer almamaktadır.

6 Nûshalarda “Melik Tâhir Ebû Sa‘îd Çınlak” şeklinde yazılan isim “Melikü’z-Zâhir Ebû Sa‘îd Çakmak” olarak metne alındı. bk. Çubukcu, agmd.

7 bir: - HZ, H1

8 olup: - T5

9 götürülüp: gönderilüp T5

10 Nûshalarda “Eşrefü’l-Bâlî’l-manzarî” şeklinde yazılan bu isim “Eşref İnal ez-Zâhiri” olarak metne alındı. bk. Cengiz Tomar, “el-Melikü’l-eşref, İnal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikul-esref-inal> (01.02.2021).

11 ki: - HZ, H1

12 mezkûr: ferec T5

Emâret-i Melik Mü'eyyed Ebü'l-feth Ahmed bin İnal¹

Bu dağı babası yirine cülüs idüp altı ay saltanat itdükden sonra sekiz yüz altmış beş Ramazân'ı evâsıtında bir ehad günü hal' olındı.

Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'id Hoş-ka-dem

Cülüs eyledi. İbtidâ'en² Ervâm'dan³ sulţân olan budur. Altı buçuğ yıl saltanat eyledükden sonra sekiz yüz yetmiş iki Rebi'ül-evvel'inde fevt oldı.

Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'id Yelbay⁴

Cülüs eyledi. Elli yedi gün hükümet eyledükden sonra hal' olunup İskenderiyye'ye gönderüldi.

Emâret-i Melik Zâhir Ebü Sa'id Temürboğa⁵

Cülüs eyledi. Elli sekiz gün hâkimlendi. Lâkin kendü⁶ serâyında olanlara bile hükmi nâfiz olmadı. Âhir 'azl olunup Dimyât'a gönderüldi. Bir rivâyetde sekiz yüz yetmiş gurre-i Receb'inde⁷ leyle-i işneynde vefât eyledi.

Emâret-i Melik Hâyrbeg

Bir gün bir gice sulţân nâmına oldı. Hâlâ ki düş görmişe dönüp hal' ile habse urıldı.

Emâret-i Melik Eşref Ebü'n-Naşr Sulţân Kayıtbay [127b HZ]

Cülüs [25b T5] eyledi ki hitâmül-mülük, şâhib-i hayr-ı 'adâlet-sülük anılmışdır. Ya'nî ki 'adl ü dâd ile ta'mîr-i bilâd idüp Kudsi Şerif'de âşâr-ı hayrâtı ve Haremeyn-i Şerifeyn'de ve Ciddede ve Şâm'da mürettebatı bî-haddür.

1 Nüşalarda metin boyunca "Enbâl" şeklinde yazılan bu isim "İnal" olarak metne alındı. bk. Tomar, agmd. | Ebü'l-feth//İnal: bin İnal Ebü'l-feth T5

2 Nüşalarda "ibtidâ-yı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ibtidâ'en" olarak metne alındı.

3 Ervâm'dan: ervândan HZ, H1

4 Nüşalarda "Balbây" şeklinde yazılan bu kelime "Yelbay" olarak metne alındı. bk. İsmail Yiğit, "Memlûkler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlûkler#1> (01.02.2021).

5 Nüşalarda "Lemirniğâ (HZ, H1), Temriğ (T5)" şeklinde yazılan bu kelime "Temürboğa" olarak metne alındı. bk. Yiğit, agmd.

6 kendü: - HZ, H1

7 yetmiş//Receb'inde: yetmiş iki Receb'inün evâ'ilinde T5

Hattâ sekiz yüz altmış Ramazân'ında Medîne-i Münevver'e de menâre 'âlemine hübûṭ iden şâ'îkadan peydâ olan âteşden mescid-i şerîf yandı. Ve hâzâ'in-i kütüb cümle iḥrâḳ bi'n-nâr olduğu kendüye ma'rûz olıcaḳ ber-vech-i isti'câl mühimmât-ı binâ irsâl idüp kemâ-yenbaḡî 'imâret-i mescid-i şerîfden mâ'adâ eṭrâfında medrese-i 'âliye ve ribâṭ binâ itdürdi.¹

Bu hâl üzere otuz sene salṭanat itdükden sonra ṭoḳuz yüz iki târîḫinde, bir ḳavilde ṭoḳuz yüz bir senesi Zî'l-ḳa'de'si evâ'ilinde leyletül-i-ışneynde vefât eyledi.

Emâret-i Melik Muḫammedü'n²-Nâşır

Babası yirine taḫt-ı salṭanata lâ'îḳ görildi. İki yıl, iki ay ḫükümetden sonra ṭoḳuz yüz dört senesi Rebî'ül-evvel'i nişfında dayısı Ḳansu yedinde ḳat olındı.

Emâret-i Melik Zâhir³ Ḳanşu

Cülüs eyleyüp bir yıl, ṭoḳuz ay ḫükümetden sonra ṭoḳuz yüz beş Zî'l-ḫicce'si evâ'ilinde ḫal' u 'azl olındı.

Emâret-i Melik Eşref Cānbolat

Cülüs eyledi. Dört ay salṭanattan sonra ṭoḳuz yüz altı senesi Cemâdiye'l-âḫir'i evâsıtında ḫal' ve ḳatlı olındı.

Emâret-i Melik 'Âdil Ṭomanbay⁴

Pâdişâh oldı. Lâkin altı ay⁵ ḫükümetden sonra sene-i mezbûre 'îd-i fiṭrında ol daḫı ḫal' ve ḳatlı olındı.

Emâret-i Melik Eşref Ḳanşu Ğavri

Cülüs eyledükde pâdişâh-ı mülk-i Rûm u 'Arab u 'Acem, a'nî bihi Sulṭân Selim Ḥân-ı muḫterem ḫazretleri ḳarşu ṭurup Ḥaleb'de vâḳi' Mercî'dâbıḳ'da

1 itdürdi: idüp T5

2 Muḫammedü'n: Muḫammed T5

3 Zâhir: Zâ HZ, H1

4 Ṭomanbay: Ṭünbâr HZ, H1

5 T5 nüshasında "altı ay" ibaresinin yeri boş bırakılmıştır.

ceng idüp münhezim ü maqtül olan Kaşu Ğavrî'dür. On altı yıla qarib salţanatdan şoñra katl olınmışdur. Ya'nî ki hicretüñ toqkuz yüz yigirmi iki Rebî'ül-âhîr'inüñ nişfinda Mısr'dan çıqup Mercî'dâbıķ'da mağlûb u¹ mest-i lâ-ya'ķıl bulınduğı maħalde başı kesilüp Sulţān Selim'e iletmişdür.

Emāret-i Tomanbay-ı Devādār

Bundan şoñra ümerā-yı Mısr işbu Tomanbay-ı Devādār nām Çerkesi ki âhîr-i mülük-i² diyār-ı Mısr'dur,³ pâdişāh idinmişlerdür. Lâkin şāhîb-ķırān-ı 'azîm sâbıķu'z-zıkr Sulţān Selim, Kaşu Ğavrî inhizāmında Haleb ve Şām'ı fetħ idüp, der-'aķab Mısr'a gelüp ve bu Tomanbay şarf-ı maqđur ile qarşu turup ceng ü cidāl eyledi. Şoñra tıtılıp Bâbüzüveyle'de şalb olındı.

Ya'nî ki hicretüñ toqkuz yüz yigirmi iki târiħinde diyār-ı Mısr cümle muzâfâtı ile ol pâdişāh-ı encüm-sipāh memālikine zamîme olmışdur. İşbu te'lif-i laţif târiħine dek selâţin-i Āl-i 'Oşmān'ın beglerbegileri taşarrufin-dadır.

Pes zümre-i Çerākise'den yigirmi dört kimesne taħt-ı Mısr'a cülüs itmişdür. Ve müddet-i hûkûmetleri cem'an⁴ yüz otuz sekiz yıla yitmişdür. Ammā zevāl-i mülk-i devletlerine sebep ol zümre ulularınıñ küfrānū'n-ni'meligi ve ehl-i İslām'dan geçinürken kefer-i Çerkes [26a T5] vilâyetlerine evlād-larını⁵ gönderdikleri ve mezbûr Kaşu Ğavrî Sulţān Selim-i merħûm⁶ ile ata ve ođul mu'amelesini iderken ħar-ı lâ yefhem gibi bilmezlikle "cülli⁷ altundan" diyüp ehl-i rafz u ilħād cānibine meyl itdügidür ki naķz-ı 'ahd gibi [128a HZ] fi'l-i şeni' 'âķıbet anı başdan çıķardı. Memleketini ve aķribā vü ta'alluķātını kırdurup ķanlarını ķara topraklara ķardı. Haddini bilmeyüp yıķdı ve tecāvüz itdüği-çün baş u cān ve cümle mā-melek ü ħānmānı seyl-āb ve⁸ tığ-i ķahr-ı pâdişāhî ile ğarķ-āb u nā-yāb kıldı.

1 mağlûb u: - HZ, H1

2 mülük-i: - HZ, H1

3 diyār-ı Mısr'dur: mülükdür T5

4 cem'an: cemī'an T5

5 evlādlarını: evlādları HZ, H1

6 merħûm: vuħûm HZ, H1

7 cülli: - HZ, H1

8 ve: - T5

FAŞL DER-BEYÂN-I SALTANAT-I MÜLÜK-İ BENİ ÜMEYYE

Evvelühüm Mu‘aviye bin Ebî Süfyân¹ Şahr bin Cerîr bin Ümeyye bin ‘Abdüşems bin ‘Abdümenâf bin Kuşay el-Kureşî²

Künyeti Ebü ‘Abdu’r-Raḥmân’dur. Ve ‘alâ kavli cumhürî’l-Müslimîn ḥâlül-mü’minîn ve kâtib-i vaḥy-i Resûl-i Rabbül-‘âlemîn’dür. Hicretün kırk birinci³ senesi Rebî’ül-evvel’inün yigirmi beşinci günü İmâm Ḥasan bin ‘Alî ile şulḥinden şoñra bî‘at olındı.

Ve naqş-ı hâtemi *Rabbi’ğfir lî*⁴ ve kâtibi ‘Abdu’llâh bin Üveys-i ‘Aşânî⁵ ve ḥâcibi kendü müttefiklerinden Ziyâd bin Nûn ve⁶ qâdîsi evvelâ Ebü’d-Derdâ, ba‘dehu Feḍâle bin ‘Ubeyd, ba‘dehu Ebü İdrîs-i Ḥavlânî ve ḥârisi Muḥtâr idi. Ve evvel ḥâris kullanan bunlardur. Ve⁷ şurtası Kays bin Hamza, ba‘dehu Ḍaḥḥâk bin Kays idi.

Ammâ vâlidesi Hind bint ‘Utbe bin Rebî‘ bin ‘Abdüşems olup Mu‘aviye Mekke fetḥ olunduğî⁸ sene imâna geldi. Ya’nî ki izḥâr eyledi. Lâkin andan evvel imâna gelüp İslâm’ını babası Ebü Süfyân’uñ küfrine binâ’en ihfâ eyledi. Vaḳtâ ki Ebü Süfyân Mu‘aviye’nün İslâm’ını tıydu, Yezid nâm oğlını vaşf idüp “Birâderün senden yeg ki qavminün dîni üzerine tırdı. Dîn-i Muḥammedî’ye duḥûli revâ görmedi.” diyü Yezid’i medḥ itdi.

Ve bi’l-cümle ‘âmül-fetḥde İslâm’a⁹ geldi. Ve Ğazâ-yı Ḥuneyn’de bile bulunup yüz deve ve kırk vaḳıyye altun sehm-i ğanâ’im virildi. Babası zamân-ı Câhiliyyet’de Kureş a’yânından olup [25a H1] Ğazâ-yı Bedr’den şoñra izḥâr-ı İslâm idüp Tebük ve andan şoñra vâқи‘ olan ğazavât-ı meşâhîrde andan âşâr-ı maḥmûde zuhûr eyledi.

Ammâ Mu‘aviye aşḥâb-ı güzînden olup kâtib-i vaḥy-ı mübîn idüğü ve râvî-i ḥadîş olup *Şaḥîḥayn*’da aña müsned niçe eḥâdîş-i şerîfe rivâyet kıılın-

1 Süfyân: Süfyân bin HZ

2 el-Kureşî: - HZ

3 birinci: yedinci HZ

4 “Allah’ım bana mağfîret et.”

5 ‘Aşânî: ‘Aşâ’î HZ

6 ve: - H1, T5

7 Ve: - HZ, H1

8 olunduğî: olduğı HZ, H1

9 İslâm’a: imâna HZ

duğı muķarrerdür. Ve şahābe vü tābī'inden niçe meşā'ih-i şāhib-na't dağı kendüden rivāyet itmişdür.

Hilye¹

Uzun boylu, aķ tenlü, güldügi zamānda üst tudağı münķalib ve lihyesi ħinnā ile münĥazib ve āĥir-i 'ömrinde laķve marāzına mübtelā ve aña binā'en ekşer-i evķātda vechi niķāb ile hüveydā, ĥalīm ü vaķūr, siyādet ü riyāsetle manzūr, keremi ġalib her ĥâlde ĥilm ü vaķāra t̄alib ādem, himmeti 'ālī ve in'ām u iĥsānı müstaĥaķķine mütevālī Ĥātīm idi.

Ĥattā Şeyĥ-i Ekber [26b T5] *ķuddise sırruhu'l-azher* müşārün ileyhün 'ülüvv-i himmeti bu şıfatda ve kendüler herkese² himmet-i 'āliyei terġibde buyurmışlardır: ³«هموا بمعالي الأمور فإني هممت بالخلافة وما كنت لها أهلاً فبلغتها» Ya'nī “Menāşib-ı 'āliyei himmetden ĥālī olmañuz ki ben himem-i sāmīye ile rütbe-i rātibe-i⁴ ĥilāfete vāşıl oldum. Ĥālā ki ĥilāfete lā'ik degül iken mücerred 'ülüvv-i himmet⁵ ile aña⁶ dest-res buldum.” didüklerini *Müsāmere*⁷ nām kitābında müşārün ileyh Şeyĥ-i Ekber ĥazretleri beyān buyurmışlardır.

Medā'inī rivāyet ider ki Mu'āviye şabī iken aşĥāb-ı firāsetden biri anı Hind'ün ķucağında gördi. “Şöyle zann iderin ki bu tıfl-ı şaġir 'an-ķarīb seyyid-i kebīr ola.” diyü söyledi. Vālidesi Hind ol şaĥşuñ kelāmını istiġrāb idüp “Eger bu, seyyidü'l-ķavm olmazsa ben bunuñ mātemin t̄utanlardan [128b HZ] olayın.” didi. Ya'nī ki oġlına olan ĥüsn-i zannını⁸ beyān eyledi.

'Ömer bin Ĥaṭṭāb'uñ ĥilāfeti zamānında Yezid bin Ebī Süfyān ĥākim-i Şām iken vefāt eyledi. Ĥazret-i 'Ömer ve⁹ Ĥazret-i 'Oşmān'uñ ĥilāfetleri zamānında dā'imā eyālet-i Şām'dan ĥālī olmadı. Ĥattā yigirmi yedi tārīhinde Kıbrıs Ceziresi'ni feth idüp altmış yıl miķdarı zamān Müslimānlar ol cezirede temekkün itmege Mu'āviye sebeb¹⁰ olmuş oldu.¹¹

1 Hilye: Hilyesi HZ, T5

2 herkese: - HZ

3 “Şeref verici işlere önem verin. Ben hilafete önem verdim. Hilafete ehil olmadığım halde ona ulaştım.”

4 rātibe-i: - T5

5 himmet: himmetüm HZ

6 aña: - HZ

7 müsāmere: - HZ, H1 | H1 nüshasında eser adının olduğu yer boş bırakılmıştır.

8 zannını: zannı HZ, T5

9 ve: - HZ

10 Mu'āviye sebeb: sebeb Mu'āviye HZ

11 olmuş oldu: olmuşdur HZ

Ba‘dehu Naşārā-yı¹ Rûm ve Efrenc ile kıtâlden ve fütühât u ğanâ‘ime iştiğâlden hâlî olmadı. Vaqtâ ki hilâfet Hâzret-i ‘Alî bin Ebi Tâlib’e naql itdi, Mu‘âviye ile mâbeynlerinde vâkı‘ olan kıtâl ü cidâl ve Naşārâ’nuñ niçe yıllar ferâğ-ı bâl ile istirâhatine sebep oldu.

Hattâ ol eşnâda kayser-i Rûm ‘asker cem‘ idüp Mu‘âviye’ye tâbî‘ ba‘zı bilâda zarar kaçdında olıcağ Mu‘âviye hüsni tedbir idüp² kayşere tehdid ü tahvîfî müş‘ir bir nâme gönderdi. Mazmûnında “Hemân yüzün şuyı ile bilâduña ‘avdet eyle. Yoğsa ibn ‘ammum ‘Alî bin Ebi Tâlib ile mâbeynimüz şulh idüp saña bir vechle hücûm iderin ki cümle-i memâliküñden elüñde iki hânelü bir çarye [25b H1] qalmamağa³ sebep olur.” didi. Ol tarîk ile ‘asker göndermeksüzün kayser-i Rûm’ı memleketine döndürdi. Ser-hâdd-i İslâmiyye’nün bir güşesine zarar müterettib olmadı.

Ve bi’l-cümle İmâm Hâsan hâzretleriyle ki altı ay hilâfetinden soñra şulh itdi, kırk bir senesi târîhinde Mu‘âviye’nün emr-i emâreti muqarrer olup kibâr u şığâr bi‘atinde müttefikatü’l-çavlı oldu.

İbn ‘Abbâs’dan mervîdür ki “Ben eţfâl ile lu‘ba meşğül tıfl-ı şağir idüm. Resûlüllâh şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem⁴ üzerimize geldi. Ben kaçup ihtifâ kaçd itdükd müsarâ‘at idüp beni Mu‘âviye’nün da‘vetine gönderdi ki küttâb-ı vahyden olmağın ğalibâ bir nesne yazdurmağ irâde buyurmuşlardur. Kaçan ki vardum, Mu‘âviye’yi yimek yirken gördüm. Hâzret-i Resûl’e⁵ gördüğüm gibi haber virdüm. Ve bi’l-cümle ‘ale’t-tevâlî üç defa gönderdiler. Üçinde bile ta‘âma meşğül gördüğümü⁶ benden işitdiler. Bi’l-âhare⁷ «أشبع الله بطنه» [لا] buyurdılar.” Ya’nî “Allâhu Te‘âlâ anuñ çarnını toyurmasun.” [27a T5] diyü du‘â eylediler. Fi’l-vâkı‘ du‘â-yı Resûl dünyâda ve ‘uqbâda bâhirü’l-çabûl oldu.

1 Nâsarâ-yı: Naşārâ ve HZ

2 kayser-i//idüp: - HZ

3 qalmamağa: qalmağa HZ

4 şallâllâhu//sellem: - T5

5 Resûl’e: Resûl’i HZ

6 gördüğümü: gördüğüm gibi HZ

7 “Allah onun karnını doyurmasın.”

Hâkim-i Şâm iken Mu‘aviye günde yedi kerre ta‘am yirdi ki ekseri hülviyyât ü fevâkihden¹ ğayrı lühüm kısmından ğalîz ü şaķil yimekler yir² idi. Ve sa‘adet-i uhreviyyesine müte‘allik niçe eĥâdîs-i şerife daĥı vârid oldu.

Cümleden biri Hâzret-i ‘Âiše-i Şiddîka³ rivâyetiyle sâbit olan ĥadîs-i şerîfidür ki hem-şiresi Ümmü Hâbibe ile cem‘ oldukları leylenün irtesi ki Mu‘aviye *raĥiya’llâhu ‘anh ‘izz-i*⁴ ĥuzûr-ı Peyġamber’e geldi ve gûşe-i gûşında bir henüz yonılmış, kitâbet ‘ameline ĥullanılmış ĥalem görindi, pes Peyġamber *‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm*⁵ buyurdu: “Yâ Mu‘aviye, ol ĥulaġınıñ yanındaki nedür?” diyü şorduĥlarında⁶ “Ĥalemdür, yâ Resûla’llâh. Hâzret-i Hâĥĥ’uñ ve Resûl’inün ĥidmeti-ĥün ĥâzır itdüm.” didi. Peyġamber Hâzretleri⁷ «جزاك الله عن نبيك خيراً»⁷ buyurdılar. Tekrâr ĥâzırine ĥiĥâb⁸ idüp “V’allâhi ben Mu‘aviye’yi vahy⁹ kitâbetine ĥullanmadum, illâ vahy-i ilâhî ile. Ve şîġâr u kibâra hîĥ bir fi’l işlemezin, illâ Hâzret-i Hâĥĥ’uñ irâdeti ile. Ammâ nice sen yâ Mu‘aviye eger Hâzret-i Hâĥ *celle ve ‘alâ* saña bir ĥamîş i’tâ iderse, ya’nî Yûsuf-ı Şiddîĥ gibi seni bir salĥanat-ı kübrâ ve ĥilâfet-i ‘uzmâya vâşıl iderse.” buyurdu.

Ve ümmül-müminîn Ümmü Hâbibe yirinden ĥalkup ve ĥâzretün önine diz çöküp [129a HZ] “Yâ Resûla’llâh, Hâzret-i Hâĥ mı ĥarındaşuma ĥamîş giydürür?” diyü şordu. Hâzret-i Muĥammed Muştafa *‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm*¹⁰ daĥı “Ne‘am, Hâzret-i Hâĥ giydürür. Ammâ bu ortalıĥda yâd olsa¹¹ gerekdür.” buyurdu. Tekrâr Ümmü Hâbibe «يا رسول الله، فادع الله»¹² diyü tazarru‘ kıldı. Hemânâ Resûl-i Ĥudâ¹³ «اللهم اهدنا للهدى، وجنّبنا الردى، [diyü buyurdu].¹⁴

1 hülviyyât u fevâkihden: fevâkihden ve hülviyyâtdan T5

2 yir: - HZ, H1

3 ‘Âiše-i Şiddîka: ‘Âiše H1, T5

4 raĥiya’llâhu/‘izz-i: - T5

5 ‘aleyhi’s//selâm: ‘aleyhi’s-selâm H1, T5

6 şorduĥlarında: şorduĥda HZ, H1

7 “Allah, peyġamberinden sana iyilik mükafat etsin.”

8 ĥiĥâb: cevâb HZ

9 vahy: daĥı HZ

10 ‘aleyhi’s//selâm: ‘aleyhi’s-selâm H1, T5

11 olsa: olsalar H1

12 “Ey Resûlullah, öyleyse Allah’a dua et.” | HZ nüshasında “Ey Resûlullah” ibaresi bulunmamaktadır.

13 Hemânâ//Ĥudâ: - T5

14 “Ey Allah’ım bizi doğru yola ilet. Yokluktan koru. Öncesinde ve sonrasında bizi baġışla.” | Nüşalarda görülen imla hataları sentaks ve anlam doğrultusunda tashih edildi.

Ve İbn ‘Abbās rivāyetiyle bir ḥadīṣ-i şerīfde daḥı «اللهم علم معاوية الكتاب»¹ buyurulmuşdur. Ḥisāb ve² kitāb [26a H1] öğrenmesine ve ‘azābdan viķāyetine³ müte‘allik du‘ā nev‘an müzekkir-i⁴ mā-cerā olmaḳ üzere edā buyurulmuşdur.

Mevlānā İbn Eṣīr şöyle taḥrīr itmişdür ki vaḳtā ki Ḥāzret-i ‘Ömer zamān-ı ḥilāfetinde Şām vilāyetini teşrīf itdi, emīr-i Şām olan Mu‘āviye ḥāzretleri daḥı ‘asker-i keşif ve libās-ı nazīf ve üslūb-ı laṭīf ile Ḥāzret-i⁵ ‘Ömer’e karşı gitdi. Ve ḥīn-i mülākātta būs-ı rikābla kām-yāb olduğdan sonra Ḥāzret-i ‘Ömer ve ‘Abdu’r-Raḥmān bin ‘Avf ki birer ḥimāra rākib idiler, Mu‘āviye ḥicābından semendinden inüp piyāde oldı. Ve bir mīl⁶ miḳdārı Ḥāzret-i ‘Ömer’ün rikābında yayan⁷ yürüdü.

Ammā Ḥāzret-i ‘Ömer “Bu ‘asker-i bī-mer senün midür?” didiler. “Benümle gelmişlerdür yā emīre’l-mü’minīn.” diyü cevāb virdiler. Lākin ‘Ömer ta‘accüble mübārek başların şaldı. Ve “Erbāb-ı ḥācāt niçe zamān ḳapuda eglenüp buluşdurmaduḡun naḳl itdükleri üzere ma‘lūm oldı ki vāḳi’ imiş.” buyurdu. Ve “Seni tā bilād-ı Ḥicāz’a dek yalun ayak yürütmek üzere ‘āzim oldum.” diyü [27b T5] ṭavr-ı mülūkānesinden āzürde oldukların ṭuyurdu.

Mu‘āviye *raḍiya’llāhu ‘anh*⁸ “Evvelā emīrū’l-mü’minīni ta‘zīmen bu ṭavr ile geldüm. Şāniyen vilāyet-i Şām’da a‘dā-yı dīnün cāsūslarına nihāyet yokdur. Murādum ol ḳavme İslām ‘askerini kemāl-i mehābetle ‘arz itmekdür.” diyü beyān eyledi. “Lākin fermān emīrū’l-mü’minīnūndür. Min ba’d her ne emr iderlerse me’mūr⁹ ve neden nehy ḳılurlarsa¹⁰ menhey¹¹ ü ma‘zūram.” kelāmını söyledi.¹²

1 “Ey Allah’ım, Muaviye’ye kitabı ve hesabı öğret. Onu azaptan koru.”

2 Ḥisāb ve: - HZ

3 viķāyetine: vefātına HZ

4 müzekkir-i: müdkir-i HZ

5 Ḥāzret-i: Ḥāzrete H1

6 mīl: yıl HZ

7 yayan: - HZ, H1

8 raḍiya’llāhu ‘anh: - T5 | H1 nüshasında bu dua cümlesinin üzeri çizilmiştir.

9 iderlerse me’mūr: iderse T5

10 ḳılurlarsa: iderlerse T5

11 menhey: münāhi HZ

12 söyledi: virdi HZ

Ammâ Hazret-i ‘Ömer “Ne saña¹ emr iderin ve ne nehy eylerin. ‘Umür-ı dîniyyede² ihtiyâtuñ ehemm ü elzemdür.’ dirin.” buyurdu. Ba‘dehu Mu‘âviye maħcüb u şermsâr olup rüy-ı ‘arağ-rizle³ haclet-şi‘âr olduğı hâlde atlandı. Ve ba‘zı maħalde Hazret-i ‘Ömer⁴ Mu‘âviye haħkıında «هذا كسرى العرب»⁵ buyurdu. Bundan⁶ mā‘adā keşret-i âletine binā‘en ve yāhūd mülükâne zīb ü zînetine ittibā‘en anlar kisrāya şebih idüğini⁷ hâzîrine tu-yurdu.

Ma‘a hâzâ [Ebū Ümeyye] ‘Amr bin Yahyâ bin Sa‘îd ceddinden⁸ hikâyet iderler⁹ ki “Birgün aşhâb-ı büzürgvâr ile otururken Mu‘âviye emîrâne bir kabâ-yı aħdarla meclise çıkağeldi. Hemânâ emîrül-‘l-mü‘minîn ‘Ömer yirinden kaħkup elindeki ‘aşâ ile birkaħ kerre Mu‘âviye’yi urdu. ‘Allâh için olsun yiter, yâ emîre’l-mü‘minîn.’ diyü tazarru‘ kılduħdan şonra ki fâriğ oldı, anda¹⁰ bulunan şaħâbe-i ‘izâmdan biri ‘Niçün urdunuz?’ diyü su‘âl kıldılar. Hazret-i ‘Ömer daħı cevâbında ‘V’ allâhi ben bu¹¹ vaz‘ı, ya‘nî ki müşârün ileyhi ta‘zîri evlâ gördüm.’ buyurdu.”

El-kışşa Hazret-i ‘Ömer’ün hilâfeti zamânında, on toħuz târiħinde Kaşâriyye’yi fetħ eyledi. Ve yigirmi yedi senesinde Hazret-i ‘Oşmân’uñ hilâfeti vaħtinde Cezîre-i Kıbrıs’i fetħ itdi. Ve otuz iki senesinde Koştanıniyye fetħini¹² kaşd idüp Naşârâ’nuñ dirliğine küllî müzâyaħa viridi. Ammâ sevda-yı [27b H1] hilâfet aşlâ süveydâsında peydâ olmayup hâtırlarına bile huħtur itmez iken zamân-ı¹³ hilâfet-i ‘Oşmân’da;

1 Ne saña: Saña ne HZ

2 dîniyyede: dînde HZ

3 rizle: rizler HZ

4 ‘Ömer: - T5

5 “O, Arapların kisrasıdır.”

6 Bundan: Andan HZ

7 idüğini: idüğün HZ | itdüğünü T5

8 Nüşhalarda “Eyyüb hażretinden (HZ, T5), Eyyüb hażretiden (H1)” şeklinde yazılan bu ibare *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak “ceddinden” şeklinde tashih edildi. bk. İbn Kesîr, *age*, Mektebetül-ma‘ârif, Beyrut 1992, C. 8, s. 123.

9 iderler: ider HZ

10 anda: andan HZ

11 bu: - HZ, H1

12 fetħini: fetħi HZ

13 zamân-ı: - HZ

Nazm [219b HZ]

وفي الزبير خلف مرضي¹

إنّ الامير بعده علي

didükde Ka‘bü’l-aḥbār² «بل هو صاحب البغلة الشهباء» diyü Mu‘āviye’yi göstermekle “Gerçek misün?³” didükde “Belî, ‘Oşmān’dan şoñra emîr sensün.” dimekle Mu‘āviye re’y ü tedbîre başladı. Ka‘bü’l-aḥbār ‘arîf-i ‘ulüm-ı celîletü’l-âşâr olmağın “İstihrâc itmese böyle dimezdi.” diyü ḥuşûl-i merâmıda be-ğâyet mücidd oldu.

Rivâyet olunur ki Ebü Müslim-i Ḥavlânî ve ba’zı memleket a’yânı ibtidâ-yı⁴ münâza‘ada Mu‘āviye’ye vardılar. “Sen İmâm ‘Alî ile ḥilâfet nizâ‘ın⁵ idermişsün. ‘Ben anuñ aḫrânındanum.’ dirmişsün.⁶” didiler. İzhâr-ı ḥaḫḫa tâbî‘ olup niçe sözler söylediler. Mu‘āviye anlara cevâb virdi ki “V’allâhi ben bilürin ki ‘Alî benden eḫaḫḫ u efḫaldür. Lâkin ‘Oşmān’uñ mazlûmen ḳatıl olınması ve ben anuñ ‘ammisi oğlu olup ḳanını ḫaleb itmek⁷ zimmetüme lâzım olması nizâ‘a muḫavveldür.⁸” didi. Muḫâlî muḫâle ta’lîk idüp ḳatele-i ‘Oşmān nāmına niçe ḳabilenüñ kendüye gönderülmesini,⁹ bu yüzden muḫâlefet¹⁰ ü nizâ‘ ḫudûşından ğayrı ol vechle andan bedter nizâ‘ u¹¹ ḳıtâl ü cidâl şudürünü muḫarrer eyledi. [28a T5] Bu ḫuşûşdaki¹² tafşil İmâm ‘Alî ḫilâfeti tercemesinde ‘alâ vec-hi’t-tafşil beyân olınmışdır.¹³

Merd-i Müslim-i¹⁴ dîndâr ve şaḫş-ı mütedeyyin ü perhîz-kâr olanlara vâcib olan bu bâbda ihtiyâr-ı sükût ve ḳazâya rızâyıla kendüyi mebhût ḳılmaḫdır. Zîrâ İbn Ebi’d-dünyâ ba’zı aşḫâb-ı temyîzden ve anlar ‘Ömer bin

1 “[Osman’dan] sonra halife Ali’dir. Zübeyr’de de beğenilecek özellikler vardır.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashiḫ edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 127.

2 “Hayır, o gri katır sahibidir.”

3 Gerçek misün: Gerçek misüz HZ

4 ibtidâ-yı: ibtidâ’en

5 nizâ‘ın: nizâ‘ımı HZ

6 Ben//dirmişsün: - HZ

7 itmek: itmege HZ

8 muḫavveldür: maḫlûldür HZ | maḫmûldür T5

9 gönderilmesini: gönderilmesi HZ

10 muḫâlefet: muḫâlîf HZ

11 nizâ‘ u: - HZ, H1

12 ḫuşûşındaki: ḫuşûşında HZ

13 olınmışdır: olmışdır H1

14 Müslim-i: Müslim ü HZ

'Abdü'l-'Azîz'den rivâyet iderler ki "Ben vâkı'ında Resûlü'llâh¹ *şalla'llâhu te'âlâ*² *'aleyhi ve sellemi* gördüm, Ebü Bekr ve 'Ömer hâzretleri câlisîn olmağın³ selâm virüp⁴ ben dağı anlaruñ yanına oturdum.⁵ Der-'ağab İmâm 'Alî ve Mu'âviye'yi getürdiler. Ve bir hücrenün içine koyup çapısını berkitdiler. Bu hağır kemâl-i tağayyürle nâzır-ı 'ibret-pezîr iken anı gördüm ki Hâzret-i 'Alî sür'atle⁶ içerüden çığdı. ⁷«قضى لي رب الكعبة» ya'nî 'Benüm için olacağ oldu.' diyü buyurdı. Der-'ağab sür'atle Mu'âviye dağı taşra oldu. ⁸«غفر لي ربي ورب الكعبة» ya'nî 'Rabb-i Ka'be hağğı-ıçün Hâlîğ'um beni yarlığadı.' kelâmı andan şudür buldı."

Bundan mâ'adâ İbn 'Asâkir Ebü Zür'a-i Râzî'den nağl ider⁹ ki anlara bir kimesne "Ben Mu'âviye'ye buğz itmek üzereyin." dimiş. "Niçün?" didüklerinde cevâb virüp "Zîrâ İmâm 'Alî ile muğâtele itmişdür." diyü söylemiş. Ammâ Ebü Zür'a ol şağşa ğiğâb idüp "Vây senün 'ağluña ve fikrüne [ve] iz'ânüña." diyü cevâb virmiş. Mu'âviye'nün Rabb'i¹⁰ Rabb-i rağim ve haşmı dağı merd-i¹¹ kerîm olduğın beyân itmiş. Ve "Sen ne çarîğ ile anlaruñ mâbeynine duğul idüp izhâr-ı ğubb u buğz irtikâb idersün." dimiş.

Bu dağı¹² menğöldür ki İmâm Ağmed Hânbel hâzretlerine Hâzret-i¹³ 'Alî ile Mu'âviye ağvâli¹⁴ su'âl [27a H1] olunduğda ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾¹⁵ âyet-i kerîmesini tilâvet itmiş ola.

1 Resûlü'llâh: Resül H1

2 te'âlâ: - H1, T5

3 olmağın: olmağla T5

4 virüp: virdüm HZ

5 oturdum: vardum T5

6 Hâzret-i//sür'atle: sür'atle Hâzret-i 'Alî H1, T5

7 "Ka'be'nin Rabb'i [olan Allah] hakkımda ğükmünü verdi."

8 "Benim Rabb'im ve Ka'be'nin Rabb'i [olan Allah] beni affetti." | H1 nüshalında bu cümlelerin üzeri çizilidir.

9 ider: iderler T5

10 Nüşhalarda "Rabb'isi" şeklinde yazılan bu ibare ek yığılması düzeltilmek suretiyle "Rabb'i" olarak metne alındı.

11 merd-i: - HZ

12 Bu dağı: - HZ

13 Hâzret-i: İmâm H1

14 ağvâli: ağvâlini HZ

15 "Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.", Bakara Süresi, 2/141.

Evzā'ı'den menkūldür ki Ḥasan-ı¹ Başrı'den Ḥazret-i 'Osmān ile 'Alī mābeynindeki mācerā su'āl olındukda «كانت لهذا سابقة ولهذا سابقة، ولهذا كانت لهذا سابقة»² buyurdılar. Ammā İmām 'Alī ile Mu'aviye mābeynindeki ceng ü vegādan istiḥbār olındukda «كانت لهذا قرابة ولهذا قرابة، ولهذا قرابة ولم يكن لهذا سابقة، فابتلينا جميعا»³ ile 'Alī'nün ibtilāsı ve Mu'aviye ibtilāsına ıttırāden⁵ idügi remz-i mübhemi⁶ ḥalka tıyurdılar.

Bu daḥı Ḥasan-ı Başrı'den menkūldür ki Mu'aviye'nün dört fi'le irtikābına cevāb-ı bā-şavāb mümkün degüldür. Evvelā biri Ḥazret-i 'Alī kıtāli, ikinci şaḥābe-i kirāmdan Ḥucr bin 'Adī katlini ihtimāli, üçüncü Ziyād bin Ebīh'i nesebine istilhāk-ı [130a HZ] bī-me'āli, dördüncü oğlu Yezīd'ün bī'a-tine teklif-i muḥāli.

Cerir bin 'Abdü'l-Ḥamīd'den mervīdür ki İmām 'Alī'nün şehādeti ḥaberi geldükde Mu'aviye vāfir ağladı. Ḥattā bükāsı bükā-yı ca'li ve yāḥūd meserretten⁷ nāşī bükā-yı fi'li degül idügin ḥātūnı bilüp ta'accüb kıldı. Ḥattā “Dünki gün kıtāline tälīb iken bugün mātemine rağbet ne içündür?” diyü şordı. Cevābında “Bilmez misün⁸ ki ḥalk-ı 'ālem efḍal-i ümem ve efḥah u a'lem ne maḥūle zāt-ı [28b T5] şerif ü⁹ ekremden ayrıldılar.” diyü söyledi.

Ve¹⁰ ammā şāḥib-i Keşşāf'allāme Zemaḥşerī *rahmetu'llāhi 'aleyh* rük-nü'l-e'imme Ḥıfzī'den¹¹ Selmān-ı Fārisī'ye müsmeden rivāyet itdügi ḥadīs-i şerif¹² ki «قال الرسول عليه الصلاة والسلام عليكم بعلي بن أبي طالب، فإنه مولاكم فأحبوه، وكبيركم فاتبعوه، وعالمكم فأكرموه، وقائدكم إلى الجنة فعززوه، وإذا

1 Ḥasan-ı: Ḥazret-i Ḥasan-ı HZ

2 “Onun da (Hz. Ali) onun da (Hz. Osman) önceliği vardı. Onun da (Hz. Ali) onun da (Hz. Osman) [Hz. Muhammed'e] yakınlığı vardı. Biri imtihana uğradı, diğeri afiyet buldu.”

3 “Onun da (Hz. Ali) [Hz. Muhammed'e] yakınlığı vardı, onun da (Muaviye). Onun (Hz. Ali) önceliği vardı, diğerinin (Muaviye) önceliği yoktu. İkisi de imtihana uğradı.”

4 Buyurdılar//kelāmı: kelāmı HZ

5 ıttırāden: ıttırād HZ

6 mübhemi: mühimmi HZ

7 meserretten: meserretinden HZ

8 bilmez misün: bilmezsün HZ

9 ü: - HZ

10 Ve: - HZ

11 Ḥıfzī'den: Ḥafsi'den H1 | Ḥafsi'den T5

12 şerif şerifde HZ

دعاكم فأجيبوه، وإذا أمركم فأطيعوه، أحبوه بحبي، وأكرموه بكرامتي، ما قلت لكم في
 Kenzül-ğarā'ib علي إلا ما أمرني به ربي جلت عظمته»¹
 ve Hâzret-i 'Alî'nün bünyân-ı hilâfetini² bu hadîs ile temhîd ü teşyîd
 kılmışdır.

Bu haķîr-i keşîrû'l-izâ'a iz'ânınca zâhir budur ki Mu'âviye hâzretleri³
 daħı⁴ bu evâmir-i 'aliyye-i mütevâliye imtişâlinde dâhil olmaķ lâzımdır.
 'Ale'l-ħuşûş "İ'zâz u ikrâm idüñ." fermânından ğayrı "Sizi da'vet itdükde
 icâbet idüp emrine⁵ itâ'at eyleñ." buyurdılar. Ba'dehu "Baña maħabbetle
 'Alî'ye maħabbet idüñ. Ve baña ikrâmıñuz ile aña ikrâm u ri'âyet idüñ."
 buyurılıp hâtimede Hâzret-i 'Alî⁶ haķķında beyân olınan mevâd Hâzret-i
 Hâķķ'ıñ fermânı ile olduĝın tıyurduķları gerek Mu'âviye hâzretlerine,⁷
 gerek sâ'ir ümmete vâcibül'imtişâl, fermân-ı Zü'l-celâl ve emr-i Resül-i
 lâzımü'l-iclâl⁸ idüĝi muķarrer olur.

Bu taķdîrce hilâfete zâhib olanlarıñ bilmez ki cevâbları ne maķûle
 delil ü hüccetle şübüt bulur. [27b H1] Ve Hârb-ı Şıffîn'de İmâm 'Alî 'aske-
 rinden şehîd olan aşhâb-ı kibârdan toķuz yüz büzürgvâr Bî'at-ı Rığvân'da
 dâhil olan şahâbe-i celilül-miķdâr ve sekiz yüz şühedâ-yı sü'edâ-yı maĝfi-
 ret-şî'âr şanâdîd-i muhâcîrîn ü enşâr ve sâ'iri⁹ Veys-i Qaranî gibi evliyâ-yı
 kibâr ve niçe aşhâb-ı nâmdâr ve tâbi'in ü ahyâr idükleri müttefaķun 'aley-
 h-i ebrâr iken bilmez ki bu kıtâlden mes'ul olanlar 'inda'llâh ne tariķ ile
 cevâb virebilürler.

1 "Resulullah (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.), 'Alî size emanettir. O sizin efendinizdir, onu sevin. Büyüĝünüzdür, ona uyun. Âliminizdir, ona cömertlikte bulunun. Sizi cennete götüreceκ bir komutandır, onu yüceltin. Sizi çağırdıĝında çağırısına icabet edin. Size bir emir verdiĝinde ona itaat edin. Onu benim sevgimle sevin. Ona benim cömertliĝimle cömertlik edin. Size Alî hakkında sadece yüce Rabb'im'in bana emrettiklerini söylüyorum.' dedi."

2 hilâfetini: hilâfeti HZ, T5

3 hâzretleri: Hâzreti HZ | H1 nüshasında "hâzretleri" kelimesinin üzeri çizilmiştir.

4 daħı: - HZ

5 emrine: - HZ

6 'Alî: - HZ

7 gerek/hâzretlerine: - HZ | H1 nüshasında "hâzretlerine" kelimesinin üzeri çizilmiştir.

8 emr-i//iclâl: - H1

9 sâ'iri: sâ'ir HZ

Ve min nevâdir

Ammâ Şa‘bî, Hâriş-i¹ A‘ver‘den, anlar İmâm ‘Alî gibi serverden naql iderler² ki Hârb-ı Şıffîn‘den ‘avdet idüp Kûfe‘ye geldiler. Hâzırîne pend ü nuşh idüp didiler: «أيها الناس لا تكرهوا إمارة معاوية؛ فإنكم لو فقدتموها رأيتم»³ «Siz Mu‘aviye‘nün hükümetinden ikrâh idüp hor bakmañ ki ‘an qarîb siz anı yitürdükde rü‘esâ vü sâdât hançal gibi iki yağırılarınıñ arasından düşer görürsüz.» buyurdılar. Ya‘nî ki⁴ Yezid‘ün zamân-ı emâretinde ehl-i beyte vâkı‘ olacağ Kerbelâ meş‘âibini ol maħalde mükâşefe semtinden nâsa tıyurdılar.

Bu daħı Şa‘bî‘den menķüldür ki İmâm Hâsan hâzretleri Kûfe‘den Medi-ne‘ye geldükde⁵ Süfyân bin el-Leyl⁶ 7 «مرحبا بك يا مذلّ المؤمنين» didi.⁸ Ya‘nî ki “Emr-i hilâfeti Mu‘aviye‘ye teslim idüp mü‘minini zelil eyledün.” diyü söyledi. Ammâ İmâm Hâsan “Böyle dime ve meşiyetu’llâh ile olan emri inkâr eyleme ki ben cedd-i⁹ büzürgvârum Hâzret-i Aħmed-i Muħtâr‘dan işitmiş idüm¹⁰ ki¹¹ «لا تذهب الايام والليالي حتى يملك معاوية»¹¹ buyurmışlar idi. [29a T5] Pes ben emr-i ilâhiyye ne¹² vâkı‘ idüğini bildüm, mâbeynde¹³ Müslimîn‘ün demleri revân olmamasını irâde kıldum.¹⁴” [130b HZ] dimişlerdür.

Bu daħı Esved‘den mervîdür ki Hâzret-i ‘Ā‘iše-i Şıddıķa “Siz ‘aceblemez misüz ki tıleķâdan¹⁵ şol şahş ki¹⁶ hilâfet huşuşında Hâzret-i Peyğamber‘ün aşħâbıyla nizâ‘ u kıtâl eyleye.” didükde cevâbında “Hâyır, ‘aceblemez.

1 Nüşalarda “Hârş” şeklinde yazılan bu isim “Hâriş” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 131.

2 iderler: eylediler HZ

3 “Ey insanlar, Muaviye‘nin hükümetinden nefret etmeyin. Siz onu kaybederseniz insanların kafalarının ebuçehil karpuzu gibi omuzlarından düşüklerini görürsünüz.”

4 ki: - HZ

5 geldükde: geldüklerinde T5

6 Nüşalarda “el-Yel” şeklinde yazılan bu isim “el-Leyl” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 131.

7 “Merhaba sana, ey mü‘minleri alçaltan.”

8 didi: diyü söyledi HZ

9 cedd-i: cidden HZ

10 işitmiş idüm: işitmeseydüm HZ

11 “Muaviye yönetimi ele geçirinceye kadar günler ve geceler geçmez.”

12 ne: - H1

13 beynde: beyninde HZ

14 kıldum: HZ mükerrer

15 tıleķâdan: hıleķâdan T5

16 şahş ki: şahşı HZ

Zirâ bilürin ki Hâk celle ve 'alâ şâlih ü fâcir den istedüğine mülk ü saltanat viricidür. Ve Fir'avn'ı ehl-i Mısr'a dört yüz yıl mâlik ü hâkim itmişdür. Ve küffâr u füccârdan niçeleri kâr-fermâ-yı nâmdâr kılmışdur." buyurdılar.

Gıbbu zâlik 'Alkame bin Ebî' 'Alkame'den mervîdür ki Mu'aviye emrinde müstaķil olduķdan sonra Medîne'ye geldi. A'yân-ı Kureyş'den ba'zılar karşı çıkup ²«الحمد لله الذي اعز نصرک وأعلج أمرک» du'asını itdiler. Lâkin aşlâ cevâb virmedi. Şehre girdügi gibi mescide duhul idüp minbere çıktı. Ve³ kibâr u şıgâr hâzır iken bu huṭbeyi inşâ eyledi ki mev'izesi böyle idi ki "Ben emr-i hilâfete me'mûr oldum. Ya'nî ki ańsuzın ele getirüp⁴ tiğ-i kâhrumı size⁵ icrâ kıldum. Ve siz beni sevmeyüp hükümetümle mesrûr degül idüginüzi [28a H1] bildüm.⁶ Ve nüfûsîñuzdaki efkâra vâķif olup seyfümle sizi muḫâşara⁷ itdüm. Lâkin evvelâ nefsi Hâzret-i Ebû Bekr 'amelini ve ol sülük itdügi üzere hükümeti sevķ itdüm. Nefsüm aña kâdir olmayacağını bildüm. Ba'dehu 'Ömer bin Hâṭṭâb sîretini⁸ nefsume 'arz itdüm. Evvelkiden ziyâde nüfûr u firârını⁹ müşâhede kıldum. Andan sonra seniyyât-ı 'Oşmân 'amellerini gösterdüm. Aña dahı kâdir olmayup 'aciz ile nefsumün ibâ eyledüğini gördüm. İmdi, heyhât ki öyle serverlerün merâtib-i 'aliyyesine anlardan sonra bir ferd vâşıl ola ve anlar sîretiyle hükümet idüp¹⁰ şân bula. İmdi,¹¹ ben bir ṭarîķa¹² sülük itdüm ki¹³ her biriñüze lâzım u behredâr itmege sebebdür. Ve siz beni kendüñüze nâfi' görmediñüz ise ben size her vechle menfa'atüm zâhir ü mübeyyendür. Mâdâm ki sizden biriñüz sell-i seyf itmeye, benüm seyfümden aña zarar yitişmeye. Her yirde seyfüm taķaddüm itmeyüp te'hîr üzere carî ola. Eger benden min külli'l-vücûh râzî olmazsañuz ba'zı vechle rızâ üzere oluñ. Ve vücûdumu kendüñüze enfa' bilüñ. Fitne vü fesâddan şaķınıñ ki fitne ma'îşetiñüzi ifsâd eyler. Ve zülâl-i

1 Ebî: - HZ | 'Alkame//Ebî: - T5

2 "Senin zaferini yücelten, işini sıhhatli kılan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."

3 Ve: - HZ

4 getirüp: getürdüp HZ

5 kâhrumı size: mührümi neve HZ

6 bildüm: - HZ

7 muḫâşata: muḫâlese HZ, H1

8 sîretini: sırrını HZ

9 firârını: firâreti HZ

10 idüp: iden HZ

11 İmdi: İtmedi HZ

12 ṭarîķa: ṭarîķ ile HZ, H1

13 ki: ve HZ

ni‘metinüzi mükedder kıılır. Ve ber-vech-i istişāl, ya‘nī kökiñüz¹ kesilince sizünle kıtāle müstevcib² olur. ³«أستغفر الله لي ولكم أستغفر الله» didi ve minberden nüzül eyledi. Ve bu huṭbesi kırık dört senesinde vuḫū‘ buldı.

“Egerçi ki Ebī Sa‘īd, Ḥazret-i Peygāmbere’den rivāyet ider ki ⁴«إذا رأيتم فإني فاقتلوه فإنه أمير ميمون»⁴ hadīs-i şerifi dahı vārid olmış ola. Lākin za‘īfdür. Eger şahih olaydı [29b T5] ol gün Mescid-i Nebevī’de ḥazır bulunan aşḥāb-ı ‘izām kıatline ikdām iderlerdi. Ve tarıķ-ı ḥaḫda anları la‘imün lūmesi aḫz u men‘ itmezdi. Mu‘āviye’nün şevketi ve salṭanatı icrā-yı sünnete⁵ māni‘ olmazdı.” diyü İbn Eşir taḫrīr ü taṣṭīr kıılmışdur.

Ve bi’l-cümle Mu‘āviye’nün küffār-ı Rūm’a ba‘de ‘āmü’l-cemā‘a⁶ on altı ğazāsı vardur. Kimi şayfi ve kimi şitāvī olup, ‘asker-i İslām’ı cihāda taḫriş idüp kıandırmaḫdan ḫālī olmamışdur.

Egerçi ki⁷ Ḥulefā-yı Rāşidin zamānlarında on yedi yıl ‘ale’t-tevalī ḫākim-i Şām idi ve⁸ lākin ḫilāfet nāmı ile sikke ve huṭbe muḫarrer olduḫdan⁹ sonra yigirmi yıldan bir ay nākış emāreti oldu. Ve bu mābeynde iki kerre ḫacc-ı şerīfe ‘azīmeti mukarrerdür.

Ve ḫilmi [131a HZ] bir mertebede idi ki birgün esāfil-i ‘urebādan¹⁰ bir şahş Mu‘āviye hużūrına ğirdi. “Te’ehhül eylemek isterin.” diyü bildürdi.¹¹ Fe-lā-cerem cerr ider,¹² kıyās idüp ḫarīfe birḫaḫ dīnār ‘aṭā kııldı. Lākin ḫanā‘at itmeyüp “Elbette anañı¹³ nikāḫlenmek dilerin. Anuñ dūnbāl-i semīn¹⁴ ve ğünbed-i sīmīni delāleti ile beyze-i beyzā-yı [28b H1] müşğ-bārını ḫayli ferbih ü şahim kıyās eylerin.” didi. Ḥālā ki Mu‘āviye mezbūruñ

1 kökiñüz: gökden HZ

2 müstevcim: mūcib HZ

3 “Allah beni ve sizi bağışlansın.”

4 “Muaviye’yi minberimde vaaz verirken gördüğünüzde onu öldürün. Şüphesiz ki o, maymun (iştahlı) bir liderdir.” (Minkarī, *Vak’atu Siffin*, 216; İbn Hibbān, *Mecrūhin*, I, 305; İbnü’l-Cevzī, *el-Mevdūat*, II, 265-269.)

5 icrā-yı sünnete: icrāsına HZ, T5

6 cemā‘a: ḫamā‘a H1

7 ki: - H1

8 ve: - H1

9 olduḫdan: olduḫların H1

10 ‘urebādan: ‘Arab’dan HZ | ‘Urbān’dan T5

11 bildürdi: söyledi HZ

12 cerr ider: cerrārdur T5

13 anañı: anı ki H1

14 semīn: sīmīn HZ

bî-hayālîğına cidden incinmedi. Luṭf-ıla cevâb virüp “Benüm mâderüm ‘acüz-ı şüy¹-dîdedür. Saña yaramaz. Ve pederüm daḥı senün gibi günbed-i sîmînini görüp almışdur. Ve umduğı gibi bulmayup aldanmışdur.” diyü laṭife itdi. Ve bir miqdâr meblağ daḥı evvelki iḥsânına zam kıldı.

Egerçi şahâbe-i kirâmdan olduğı ‘ızam-ı şânına ve mesned-i ḥilâfete² cülûs itdüğü ‘unvâna lâzım olan ol maḳûle laṭife-i fâhişeden ictinâb ve müzâhât-ı mevhişeden nefret-i bî-irtiyâb idi, lâkin kemâl-i ḥilm ü keremleri bâ‘iş-i ‘amel³ oldı ve mühmelleri maḥall-i ‘inâyet ve müstevcib-i te‘emmül daḥı oldı.

Ve ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs’dan menḳüldür ki “Ben mülükde Mu‘âviye’den ḥalûḳ kimesne görmedüm.” buyurmışlar. Kerem ü ḥilmine göre yine mehâbeti ve firâseti daḥı kemâlinde idi. Ḥilminün muḳtezâsı⁴ nâsuñ ikşâr-ı kelâma cür’eti iken öyle degüldi. Farazâ ekşer-i nâs ḥuzûrında sözin edâya ḳâdir olamazdı.

Müverriḥ Mevlânâ İbn Eşîr, muḥabbir-i âşâr-ı şağîr ü kebîr, Mevlânâ İbn Cerîr’den⁵ naḳl ider ki ‘Amr bin ‘Âş rü’esâ-yı Mışr’dan ba’zı ḥavâşş ile dâḥil-i meclis olmaḳ ḳaşd itdükde anlara tenbîh ider ki “İbn Hind’e, ya’nî Mu‘âviye’ye olmaya ki ḥalîfe selâmın viresüz. Ya’nî ki ḥulefâdan ‘add idüp ta’zîm ü tevḳîrini ziyâde idesüz. Zirâ ki kendünün nazar-ı i’tibârına göre ol sizün gözünüze ḳatı büyükdür. Ammâ mümkün olduḳça siz anı taşğîr idün. Bâdi-i nazarda göze göstermeñ. Tâ ki murâd üzere ‘arz-ı ḥâcâta ḳâdir olasuz.” didükde ekâbir-i Mışr “Sem’an ve ṭâ’aten.” didiler. Çoḳlık ta’zîm itmemeği muḳarrer eylediler.⁶

Ammâ Mu‘âviye *radıyâ’llâhu ‘anh* ‘Amr’uñ ḥişâline vâkıf ve cibilletinde merküz olan ḥile vü âline ‘ârif olmağın ihtimâl ile ol ma’naları ḥayâl itdi. Ve ḥâcibi getürdüp böyle tenbîh eyledi ki “Ḳaçan İbn Nâbiğa,⁷ ya’nî ki [30a T5] ‘Amr ehl-i Mışr ile gelüp beni anlaruñ enzârında istişğâr ve

1 şüy: şür HZ

2 ḥilâfete: - T5

3 ‘amel: - HZ

4 muḳtezâsı: iḳtizâ HZ

5 Cerîr’den: Ḥarîr’den HZ

6 eylediler: itdiler HZ

7 Nâbiğa: Nâbi’a HZ

zu'mınca nev'an istihkâr kaçd eyledükde sen ol kavmi benüm huzûruma bir bir getüresün¹ ki mehâbetümden anlara hayret müstevli ola. Ve 'Amr' uñ² kaçd-ı fâsidi şüret-i in'idâm bula.”

Fi'l-vâki' hâcib-i bâb fermüde ile 'amel itmegi şavâb gördi. 'Amr girdükden sonra rü'esâ-yı Mısr'ı bir bir içerü koydı. Pes evvel giren şahş ki Mu'aviye'ye selâm virdi, “es-selâmu 'aleyke yâ Resûla'llâh.” edâsı ile anlar dağı ol yüzden edâ-yı selâm kıldılar. Fe-lâ-cerem 'Amr bin 'Âş ıztırâb-ı muhkem peydâ kıldı. Taşra çıķduķlarında لعنكم الله نهيتكم أن يسلموا أن يسلّموا «³«La'net size ki ben sizi⁴ hâlîfe selâmlar gibi selâmlamadan men' eyledüm.⁵ 'Şaķınıñ, Mu'aviye'yi hulefâ gibi göze göstermeñ.' didüm. Siz aña nebî ve resûl selâmını virdiñüz. Mehâbetinden haşr⁶ olup güyâ ki risâletini teslim kıldıñuz.⁷” diyü incindi. [29a H1] Ammâ râh-ı tedbîrde Mu'aviye 'Amr'dan çâlak idüğini fehm itmedi.

Yünus bin Meysere rivâyet ider ki “Ben salţanatı hâlinde Mu'aviye hâzretlerin Dımaşķ-ı Şâm'da çârsülarda görürdüm. Bir kimesneyi, ya'nî bir hîdmetkârını [131b HZ] ardına⁸ bindürüp ikisi bile⁹ bir hayl üzerinde seyr iderdi.¹⁰ Ve giydügi gönlegün yaķası yamalu idi. Ma'a zâlik siyâdet ü 'azameti yine kemâlinde idi.¹¹”

Ve kendüler mirâren¹² «أنا أوّل الملوك وآخر خليفة» dimişlerdür. Fî nefsi'l-emr Mu'aviye mülükdendür, hulefâdan degüldür. Mevlânâ İbn Eşîr dağı bu mazmûna zâhib olup¹³ ¹⁴«الخلافة بعدى ثلاثون سنة» hadîs-i şerîfiyle mütemessikdür.

1 getüresün: göresün HZ

2 'Amr' uñ: 'Amr T5

3 “Allah size lanet etsin. Ben sizi ona o halifeymiş gibi selam vermekten menettim. Siz ise onu nebi ve resulmüş gibi selamladınız.”

4 sizi: size HZ

5 eyledüm: eylerin HZ

6 haşr: hâzr HZ

7 kıldıñuz: kıldılar HZ

8 ardına: ardında HZ

9 bile: - HZ, H1

10 seyr iderdi: idi HZ

11 Ve giydügi//idi: - HZ

12 “Ben hükümdarların ilki, halifelerin sonuncusuyum.”

13 olup: - HZ

14 Hadîs-i Şerîf, “Benden sonra hilafet otuz yıldır.” (Ebu Davud, *Sünnet*, 8; Tirmizî, *Fiten*, 48.)

Ammā sehā vü keremi herkesüñ umduğundan ziyāde ve efzün kadarla âmāde idi. Bir defa İmām Ḥasan¹ hazretlerine dört kerre yüz biñ dirhem² virdi. Ve bir kerre daḥı İmām Ḥasan ile İmām Ḥüseyñ'e iki kerre yüz biñ dirhem³ gönderdi. Ba'de zālîk Ḥazret-i 'Â'îşe'ye bir defa on sekiz biñ dirhem⁴ virdi. Ve bir kerre daḥı yüz biñ dirhem⁵ virdi. Ve bir nevbet daḥı yüz biñ dirheme alınmış bir tavḫ-ı müzehheb⁶ gönderdi. Ve leḫâ'if-i kelâmla daḥı muḫayyed idi.

Laṭîfe

Birgün 'Amr bin 'Âş, Mu'âviye ḥuzûrında iken şaḫâbe-i güzinden bir ikisinüñ vefâtı ḥaberi geldi. Hemân 'Amr,⁷ Mu'âviye'ye ḥiṭâb idüp;

Naẓm

يموت الصالحون وأنت حيي   تخطأك المنيا لا تموت⁸

naẓmın oḫıdı. Mu'âviye daḥı hemân cevâb naẓm eyleyüp;

Şi'r

أترجو أن أموت وأنت حيي   فلست بميت حتى تموت⁹

beytini kıra'at eyledi.¹⁰ Ya'nî ki evvelâ 'Amr kendülere laṭîfe yüzünden “Şâ-liḫler bir bir ölüp gideyorlar. Sen henüz ḥayâtdasun ve ḥavâdiş ü menâyâ seni çekerler, ammâ ölmezsin.” didükde cevâb[ında] “Yâ 'Amr, sen umarsun ki ben ölem ve sen bâḫî ḫalasan. Ve ḥaḫîḫatde şöylece¹¹ bilesün ki sen [30b T5] ölmeyince ben ölmezsin.” didiler. Laṭîfe yüzünden muḫâvere eylediler. Fî nefsi'l-emr ḫikmet-i Ḥudâ-yı Müte'al 'Amr bin 'Âş, Mu'âviye'den evvel vefât eyledi.

1 Ḥasan: HZ mükerrer

2 dirhem: dirhem altun T5

3 dirhem: dirhem altun T5

4 dirhem: dirhem altun T5

5 dirhem: dirhem altun T5

6 müzehheb: zeheb T5

7 Mu'âviye//'Amr: - HZ

8 “Sen sağken erdemli insanlar ölüyor. Ecel, seni hataya sevk ediyor; [ama yine de] ölmüyorsun.”

9 “Sen sağken ben öleyim mi istiyorsun? Sen ölmeden ben ölmeyeceğim.”

10 kıra'at eyledi: oḫıdı T5

11 şöylece: şöyle HZ

Ba‘dehu otururken huṭbe oḡımaḡ evvelā Mu‘āviye‘den ṣādır oldu. Laḡm u ṣaḡm ibtilāsına binā‘en ol vechle terk-i sünneti irtikāb ḡıldı. Ve bundan mā‘adā Mekke-i Mükerreme ḡapuları pekitmek¹ ve ḡıfz itdürilmek anlardan ḡaldı. Ve Müslim ḡarābetle kāfirden mīrās yimek evvelā Mu‘āviye‘nün ictihādıdır. Ḥattā ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azīz sünnete mūrāca‘at idüp kendü zamānında ol mes‘eleyi maḡbūl ṡutmadı. Şoñra Hişām ḡalīfe olduḡda yine Mu‘āviye ṡarīḡına sülūk itdi.

Ma‘a zālīk ²«تراب في انف معاوية افضل من عمر بن عبد العزيز» ‘Abdu’llāh bin Mübārek’ün kelāmıdır. Kezālīk bir sene miḡdārı Müslim’ün diyeti kāfir diyeti ile berāber ṡutulmuş iken tañşīf idüp kāfire nıṡf diyet ḡükmi Mu‘āviye‘den ṡudūr itdi.

Ve bi’l-cümle Mu‘āviye³ ḡazretlerine⁴ [29b H1] bile⁵ cā‘iz görmemişlerdür. Ḥālū’l-mü’mīnīn ve kātib-i vaḡy-ı⁶ Rabbū’l-‘ālemīn ve a‘lem-i ṡuleḡā-yı ḡüzīn Ḥazret-i ‘Alī ile mābeynlerinde vāḡı‘ olan⁷ ḡālātı Ḥaḡ *celle ve ‘alānuñ ḡazā vü ḡaderine ḡavāle itmek evlādur. Bu bābda ḡıl ü ḡāl nā-münāsib idüḡi zāḡir ü hüveydādur.*

Faḡl bin ‘Abbās⁸ ḡazretlerinden Mu‘āviye *raḡıyā’llāhu ‘anh* ḡuṡūşını su‘āl itdiler.⁹ “Şaḡābe-i ‘izāmuñ ‘ulemā-yı kibārından iken ḡubb-ı dūnyāya mübtelā olmuşlar idi.” diyü cevāb virmişler.

Ve ba‘zı mükāşifin Resūl *‘aleyhi’ş-ṡalātu ve’s-selāmı*¹⁰ vāḡı‘asında görüp Ebū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Oşmān ve ‘Alī ve Mu‘āviye ile bir yirde oturmuşlar. Ḥazret-i ‘Ömer ol ṡaḡşı Peyḡāmbere Ḥazretleri’ne ḡösterüp “Yā Resūla’llāh, bu kimesne bize buḡz itmek üzeredür.” didükde Resūl *‘aleyhi’ş-ṡalātu ve’s-selāmı*¹¹ ol ṡaḡşı ke-enne meclis-i ṡerīflerinden nehy ü men‘ iderler. Öyle

1 pekitmek: pekinmek H1

2 “[Muaviye Hz. Muhammed ile aynı dönemde yaşadığı için] Muaviye'nin burnundaki toz, Ömer bin Abdülaziz'den üstündür.”

3 Mu‘āviye: - HZ

4 ḡazretlerine: ḡazretleri HZ

5 bile: daḡı HZ

6 vaḡy-ı: vaḡy-ı Resūl-i HZ

7 olan: - HZ

8 ‘Abbās: ‘İyāz H1, T5

9 itdiler: eylediler HT

10 ‘aleyhi’s//selāmı: ‘aleyhi’s-selāmı H1, T5

11 ‘aleyhi’s//selām: ‘aleyhi’s-selām H1, T5

olsa ol şahş hemān kelāma gelüp¹ “Yā Resūla’llāh, benüm buğzum ancak buñadur.” diyü Mu’āviye’yi gösterür. Hāzret-i Resül ol şahşsa üç kerre «ويلك»² buyurmışlar. [132a HZ] Ya’nî “Vāy saña ki³ Mu’āviye benüm aşhābumdan degül midür? Aña olan buğzuñ⁴ sâ’ir aşhāba olmak gibi degül midür?” buyurmışlar.

Bundan mā’adā evliyā-yı güzīnden biri Şām’uñ Şālihiyye’sinde ‘ibādet iderken hātifden bir āvāz işidür ki “Her kim⁵ Ebū Bekr’e buğz iderse zındıkdür. Ve her kim ‘Ömer’e ‘adāvet⁶ iderse ehl-i cehennemdür. Ve her kim ‘Osmān’a buğz iderse Hāḡ *celle ve ‘alānuñ* haşmıdır.⁷ Ve her kim ‘Alī’yi sevmezse PeyğāMBER Hāzretleri anuñ düşmānidür. Ve her kim Mu’āviye’ye buğz iderse zebāniler anı tıutup hāmiye-i Hāviye-i cehenneme birağurlar. El-‘iyāzen bi’llāh ġāyetde ihtiyāt idecek yirdür. Ekser-i nüfūs bundan bî-ḡaberdür.”

Şümāme bin Külşüm’dan menḡıldür ki Mu’āviye hāzretleri āḡir huḡbesinde nāsa ḡiḡāb idüp “Ben size bir şahş-ı veli naşb⁸ eyledüm ki ben [31a T5] andan ḡayrluyın. Nitekim benden evvel olan benden ḡayrlı idi.” [didi].

Ba’dehu oğlı Yezīd’e ḡiḡāb eyledi. “Yā Yezīd, benüm ecelüm irişdükdü ġuslumı bir şāliḡ kişiyeye işmarla.” didi. Ve “Techīz ü tekfinümi tekbir ile idesün. Ve ḡazīnede bir mendil içinde Faḡr-ı⁹ ‘Ālem *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem*¹⁰ ḡırḡalarından bir ḡırḡa-i mübāreke vardır. Ve Hāzret-i Resül’ün mübārek mūlarından ve nāḡunlarından birer miḡdār nesne¹¹ ḡıfz olunmuşdur. Ol ḡırḡa-i laḡıfeyi bedenüme mūmās olmak üzere kefen altında ġıydüresün. Ve ol kıllar ve tırnaḡlar¹² ile aḡzumı ve burnumu ve ḡulaḡlarımı teşrif idesün. Zinhār ve zinhār babañ vaşiyetini oñat ḡıfz idesün. Ve beni ḡabrüme ḡoyup Erḡāmür-rāḡimīn’e işmarlayasun.” didi. Ve ḡīn-i ihtizārdā bu ebyātı inşā eyledi:

1 gelüp: - HZ

2 “Vah sana, o benim ashabımdan değil midir?”

3 ki: - HZ

4 buğzuñ: buğz HZ

5 kim: kim şiddiḡa, ya’nî HZ, T5

6 ‘adāvet: buğz u ‘adāvet HZ

7 HZ nüshasında bu cümle “Her kim//zındıkdür.” cümlesinden önce gelmektedir.

8 şahş-ı veli: vālî HZ

9 Faḡr-ı: Hāzret-i Faḡr-ı HZ

10 şalla’llāhu//sellem: - HZ

11 nesne: - HZ

12 tırnaḡlar: nāḡunlar HZ

Nazm [30a H1]

ودانتُ لي الدنيا بوقع البواتر	لعمرى لقد عمّرتُ في الدهر برهة
ولي سلّمت كلّ الملوك الجبابر	وأعطيتُ حمر المال والحكم والنّهى
كحكّم مضى في المزمّنات الغوابر	فأضحى الذي قد كان ممّا يسّرني
ولم أسمع في لذات عيش نواضر	فيا ليتني لم أعن في الملك ساعة
فلم يك حتّى زار ضيق المقابر ¹	وكنّت كذّي طمرين عاش ببلغة

Ve hâzinesindeki mevcûduñ nişfını beytü'l-mâle redd olunmak hüşüşünü işmarladı. Ve altmış senesi Receb'inde Dımaşğ-ı Şâm'da hamîs gicesi vefât eyledi. Namâzını oğlu Yezîd kılıvirdi. Ve ba'zılar kıavlince Yezîd ol zamânda Hâvrân nâhiyesinde² bulunup yitişmemegin Daħħâk bin Kays kııldı. Ve Kerek³ meydânında vâkı' dârü'l-emârede defn olındı. Ve 'inde'l-ba'z maķâ-bir-i Bâbü's-şâğîr'de gömüldi.

Ammâ vefât itdükde sinni yetmiş sekizde ve bir kıavilde sekseninde idi. Yigirmi yıl miķdârı niyâbeten ve yigirmi yıl daħı aşâleten emâret itmiş idi.

Ve Ebü Verd-i 'Anberî⁴ ki ol 'aşruñ faşîh-i belâğat-perveri idi, Mu'aviye haķķında bu minvâl üzere⁵ mersîye nazm itmiş idi:

Nazm

نعاة الحل للشهر الحرام	ألا أنعى معاوية بن حرب
خواضع في الأزيمة كالسهام	نعاة الناعيات بكل فج
ينحن على معاوية الهمام ⁶	فهايتك النجوم وهن خرّس

1 "Hayatım üzerine yemin ederim ki ben kısa bir an yaşadım. Keskin kılıçların sayesinde dünya bana boyun eğdi. Bana kızıl tüylü binekler, güç ve hakimiyet verildi. Zorba hükümdarların hepsi bana teslim oldu. Beni sevindiren şeyler geçmiş zamanda kalan bir hüküm gibi oldu. Keşke hükümdarlıkta bir an dahi kalmamış olsaydım. Parlak yaşantının lezzetleri için uğraşmasaydım. Eski püskü elbiseler içinde bir süre yaşamış biri olsaydım. Sonunda mezarın darlığını ziyaret etseydim." | Nüshalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 141.

2 nâhiyesinde: nâhiyelerinde HZ

3 Kerek: gök H1

4 Nüshalarda " 'Amîri (HZ), Ğamîri (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim " 'Anberî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 144.

5 minvâl üzere: maķûle T5

6 "Bilin ki Muaviye b. Harb'in ölüm haberini Hill'in ölüm habercileri haram ayda bildirdiler. Kadın haberciler her yolda ve her yerde onun ölüm haberini verip ağıt yaktılar. Şiddetli anlardaki oklar gibi eğilip ölümünün duyurdular. İşte yıldızlar da sessiz sedasız gelerek himmetli Muaviye üzerine ağıt yaktılar." | Nüshalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 144.

Mu‘āviye’ye didiler ki “Nâsdan cümleden¹ ziyâde kimi seversün?” Didi kim “Her ki beni nâsa ziyâde² sevdürürse anı severin.”

«أفضل الناس من إذا أعطي شكر، وإذا ابتلي صبر، وإذا غضب كظم، وإذا قدر غفر، وإذا
³أفضل الناس من إذا أعطي شكر، وإذا ابتلي صبر، وإذا غضب كظم، وإذا قدر غفر، وإذا أساء استغفر»³

[Ammā evlâdı]

Ammā evlâdı zükürdan ‘Abdu’r-Raḥmân ve ‘Abdu’llâh’dur ki⁴ Fâḥte bint Ḳaraḻa⁵ nâm ḥâtûnından vücûda gelmişdür. Ve Ebû ‘Abdu’r-Raḥmân künyetine bâ‘iş bu veled-i reşîdi olmuşdur.

Ammā ‘Abdu’llâh za‘îfü’l-‘aql olup kendüden ba‘zı âşâr şudür [132b HZ] itmemişdür.

Ve eşher-i evlâdı Yezîd’dür ki Meysün⁶ bint Baḥdel bin Enîf nâm ‘âkıle vü zeyyine ve ‘afife vü mütedeyyine ḥâtûndan çoğmuşdur.

Menḳüldür ki birgün Mu‘āviye bir ḥaşıy ḥâdimle ḥaremine girdi. Meysün Ḥâtûn anı görüp “Yanuñdağı şahş-ı nâ-maḥrem neñdür?” diyü ihtifâ eyledi. Ve lâkin “Nâ-maḥrem degüldür. Ḥaşıy ḥâdimdür. Gel kaçma.” didükde “Allâhu Te‘âlâ’nuñ ḥarâm itdügi nesne senün ḥelâl itmeñle maḥrem olur mı?” diyü ictinâb [31b T5] eyledi. Aşlâ ṭavâşî kısmına görünmege rızâ göstermedi. Binâ’en ‘alâ zâlik Ḥazret-i Ḥaḳ celle ve ‘alâ anuñ raḥminden mütevellid olan Yezîd’e emâret virdi. Ya’nî ki Yezîd’ün mülk-i mevrûşu istiḥḳâkan⁸ virilmeyüp vâlidinün cell-i himmeti ve vâlidesinün edeb ü ‘işmeti ḥaşıyyetinden i‘tâ kıldı.

1 cümleden: cümle HZ

2 ziyâde: ziyâde nâsa HZ

3 “İnsanların en faziletlisi kendisine bir şey verildiğinde şükreden, belaya uğradığında sabreden, öfkelenildiğinde kendine hâkim olan, güçlüyken affeden, söz verdiğinde onu yerine getiren, yanlış yaptığında bağışlanma dileyendir.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 141.

4 ki: - HZ

5 Nüşhalarda “Ḳurza” şeklinde yazılan bu isim “Ḳaraḻa” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 144.

6 Meysün: Mensün HZ

7 neñdür: kimdür HZ

8 istiḥḳâkan: istiḥḳâk HZ

Ve bi'l-cümle Mu'aviye bin Şahr¹ evvelâ Fâhte'yi nikâh itdi. Ol vefât itdükden şoñra anuñ bir kız qarındaşı ile tezevvüc idüp Cezîre-i Kıbrıs fethine varduqda taht-ı nikâhında bulınan ol hâtün idi. Ve müşârün ileyhâ Meysün'la izdivâc kıldı.

Ba'dehu Nâ'ile bint 'Ammâre el-Kelbiyye'yi nikâh idüp Yezîd'ün vâ-lidesi Meysün'a "Var, gör 'ammuñ kıızı cemâl ü kemâlde nicedür?" [30b H1] didükde Meysün dağı emre imtişâl idüp ve Mu'aviye huzûrına gelüp vaşf-ı cemâl eyledi. Lâkin "Göbeginüñ altında hâl şeklinde bir zağmı var ki sâbıkdaki zevci kendüi hırş u iştihâ ile öpüp ışırmadan vâqi' olmuş." dimegin Mu'aviye kable'd-duhûl talâk virdi.

Ve Meysün'dan Emetü Rabbi'l-meşâriķ nâm bir duğter-i hoş-hırâm dağı vücûda geldi. Lâkin şağır iken fevt oldu. Ve Remle nâm bir kıızı dağı mütevellid olup 'Amr bin 'Oşmân bin 'Affân'a virildi.

Ve Hind nâm duğteri dağı 'Abdu'llâh bin 'Âmir'e tezvîc olındı. Lâkin leyle-i zifâfda zevcinden ibâ ve hilâf itmegin mezbûr 'Abdu'llâh bir iki sille urdı. Hattâ feryâdını Mu'aviye kendüsi işitdi. Ve üstine geldi. "Bu maķûle mübârek gicede âdem mi dögilür?" diyü dâmâdına 'itâb itdükden şoñra kızına girdi. "Allâh'ın emriyle zevcündür." diyü teslimini irzâ eyledi.² Ba'dehu yine 'Abdu'llâh'a varup³ "Maşlahatını gör ve tîr-i murâdı nişâne-sine irgür." diyü luţf-ıla cevâb virdi. Ve yine 'Abdu'llâh içerü girdi. Ve tîr-i murâdını nişâna irgürdi.⁴ Murâdını hâşıl itdi.⁵

Emâret-i Yezîd bin Mu'aviye

Altmış senesi Receb'inde otuz dört yaşında iken Şâm'da bî'at olındı. Ya'nî ki Mu'aviye'nün muķaddemâ eşrâf-ı nâs ve şanâdîd-i 'Arab'dan alduğı bî'at ol gün yine tecdîd kıldı.

1 Şahr: Hârb H1, T5

2 eyledi: itdi T5

3 varup: var HZ, T5

4 irgürdi: irgürdiler H1, T5

5 itdi: itdiler H1, T5

Künyeti Ebū Hālid¹ ve hâtemi naqşı² *Rabbenā'llāh*³ kelimesidir. Ammā *İbn Eşîr Tārîhî*⁴ nde *Āmentü bi'llāhi'l-'azîm*⁴ idi. Ve kâtibî 'Amr bin Sa'îd-i Eşdaq,⁵ hâcibi Dahvân⁶ nâm mu'takı idi. Ve cülüs-ı menhûsında hâkim-i Medîne Velîd bin 'Utbe bin Ebî Süfyân idi. Ve vâlî-i Mekke 'Ömer bin Sa'îd bin Āş idi. Ve emîr-i Kûfe Nu'mân idi. Ve hîle vü mekr-i tammından birini tebdil itmedi. Ve⁷ emîr-i Başra 'Ubeydu'llāh bin Ziyād nâm nâ-dân idi. Ve kâdîsi Ebū İdrîs-i Havlânî idi.

Hemân cell-i himmeti bî'atine dâhil olmayanların bî'ati talebi oldu. Ve Medîne hâkimi Velîd'e nâme yazdı ki “Babam Mu'aviye, Allāhu Te'âlâ nuñ kullarından bir kulu idi ki taqdîr olduğu miqdârı ömr sürdü. Āhir eceli irişüp intikâl eyledi. İyülik ile rûzgârın geçürdü. Ve birr ü ihsân u cüd [133a HZ] ile ve taqvâ ile raht-ı vücûdını⁸ dâr-ı 'uqbâya⁹ sürdü. *Rahimehu'llāhu te'âlâ.*”

Ve zîkr olunan nâmesinden mâ'adâ fâre kulağı kadar bir varaçaya yazdı ki [32a T5] «فخذ حسيناً وعبد الله بن عمر وعبد الله بن الزبير بالبيعة أخذاً شديداً»¹⁰ ya'nî “İmâm Hüseyn'i ve 'Abdu'llāh bin 'Ömer'i ve 'Abdu'llāh bin Zübeyr'i ahz idüp benüm bî'atümü taleb eyle. Tâ bî'at itmeyince birini habsden itlâka ruḥşat virme.” diyü işmarladı. Bundan sonra verâ-yı¹¹ sürâdikât-ı meşiyetde¹² muhtefî olan ef'âl ü¹³ eṭvâr havâdis-i leyâlî vü nehârî gibi mütevâliyen zühûra geldi.

1 Hālid: Hālid'dür T5

2 naqşı: fıḍda naqşı H1, T5

3 “Rabb'imiz Allah'tır.”

4 “Azîm olan Allah'a iman ettim.”

5 Nüşhalarda “'Amr bin Sa'd Eşref” şeklinde yazılan bu isim “'Amr bin Sa'îd-i Eşdaq” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, “Eşdaq”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/esdak> (14.09.2020).

6 Dahvân: Şahvân HZ, T5

7 Ve: - HZ

8 raht-ı vücûdını: ruḥşat-ı vücûdî HZ

9 'uqbâya: 'uqalâya HZ

10 “Hüseyn, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'i yakala. Bî'at etmelerini sağla. Aksi takdirde onları sert bir şekilde derdest et ki bî'at etsinler, vesselam.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, Mektebetü'l-ma'ârif, Beyrut 1992, C. 8, s. 146-147.

11 verâ-yı: - HZ

12 meşiyetde: meşide HZ

13 ü: - HZ

Ammā Yezīd, Medīne hākimi Velīd'e [31a H1] "Rıfķ ańlayup ańz-ı bī'atde ihmāl eyledi." diyü eyâletden sene-i mezbûre Ramazân'ında 'azl eyledi. Medīne hûkûmetini dađı Mekke-i Mûkerreme vâlısı 'Amr bin Sa'īd'e ilhāk itdi.

Mezbûr 'Amr hadd-i zâtında vâlih¹ ü mütekebbir ve tâ'ih ü mütecebbir² şahş idi. Devlet-i dünyeviyeye mağrûr olup İbn Zübeyr ile³ ceng ü neberd için Mekke-i Müşerrefe'ye 'asker gönderdükte Ebü Şüreyh-i Huzâ'î kendüye geldi. Mekketu'llâh harem-i şerīf olup, anda kıtâl ve sefk-i dimâ harâm idüğine müte'allik bir hadīs-i şerīf rivâyet idüp men'ine ikdâm itdi. Aşlâ memnû' olmayup "Yâ Ebâ⁴ Şüreyh, ben bu huşuşı senden yeg bilürin." diyü cevâb-ı nâ-şavâb virdi.

Bi'l-âhire 'Abdu'llâh bin Zübeyr'ün zâhirde qarındaşı ve vâkı'de 'adû-yı kállâşı olan 'Amr bin Zübeyr'e 'asker virüp Mekke'ye gönderdi. "Yezīd'ün emri üzere bī'at taleb idesün. İbâ vü imtinâ' iderse altın ve yâhûd gümüşden bilekçek urup hâbsle getüresün."⁵ diyü işmarladı.

Ve Enīs bin 'Amr'⁶ yedi yüz âdemle muқaddeme-i 'asker kıldı. 'Aķa-bince iki biń atlu ile dağı 'Amr bin Zübeyr'i gönderdi. Vardılar, Ebtaħada қondılar. Vaқtâ ki 'Amr bin Zübeyr nâsa imâmet iderdi, 'Abdu'llâh bin Zübeyr ardında namâz kılırdı. Ba'dehu 'Amr, qarındaşı 'Abdu'llâh'a "Hâlıfe-i aşruń emrine imtişâl eyle. Ve illâ boynuńı zencirde ve ellerüńi⁷ bilekçekte bil. Allâh'dan қorқ. Ne halkı cenge taħriş ile kıtâl eyle, ne irtikâb-ı rezm ü cidâl eyle." diyü haber virdi.⁸

Bi'l-âhire ittifaқları mümkün olmadı. Ve 'Abdu'llâh bin Zübeyr, 'Abdu'llâh bin Şafvân bin Ümeyye'yi 'asker ile gönderüp Medīne cânibinden⁹ muқaddeme-i ceşş olan Enīs bin 'Amr'ı şıdılar.¹⁰ Bir hezimet-i қabıħa ile

1 Nüşhalarda "vâli" şeklinde yazılan bu kelime cınas ve anlam gereği "vâlih" olarak metne alındı.

2 tâ'ih ü mütecebbir: nâbih-i mütehayyir HZ

3 Zübeyr ile: Zübeyr'ün HZ

4 Ebâ: Ebü H1, T5

5 getüresün: getüresüz H1, T5

6 'Amr': 'Amr HZ

7 ellerüńi: elüńi H1, T5

8 virdi: gönderdi H1, T5

9 Medīne cânibinden: Medīne'ye HZ

10 şıdılar: şad belâ HZ

Medîne'ye döndürdiler. Bu hâli müşâhede iden 'asker 'Amr bin Zübeyr hidmetinden firârı¹ muqarrer ve her birinün lisânında naşş-ı kerîm-i *eyne'l-meferr*² mükerrer oldu.

'Âkıbet dârında 'Alkame mütehaşşın iken tutıldı ve Medîne'de darb-ı elim itdügi eşraf-ı nâsdan da'vâ idenlerün haqları alıvirildi. Cümleden bedel 'Amr'a darb-ı şedîd urulup habs olındı. Ba'zılar kavlince degnek altında helâk oldu.

Bu eşnâda meşâ'ib-i Kerbelâ ve mâtem-i İmâm Hüseyn lisân-ı İbn Zübeyr'den münteşir oldu. Ve sükkân-ı Haremeyn-ı Şerifeyn kıyâmet 'âlâmetini 'iyânen müşâhede kıldı. Ve 'Abdu'llâh bin Zübeyr³ mâtem-i imâmda mücidd olup işitdügi gibi minbere şu'ud eyledi. Ve ehl-i 'Irâk aşhâb-ı Kûfe'yi şemâtet⁴ ve bu fi'l-i münkerün mürtekiblerine, ya'nî imâm-ı hümâmuñ [32b T5] katline mübâşeret idenlere la'net itdi. "Bir zât-ı büzürgvârı helâk itdiler ki leyâlîde tülû'l-kıyâm, nehârda keşirü's-şıyâm idi. İller ğınâyla ğınâ ve melâhîde olduğça anlar faqr u haşyetu'llâh ile bükâda olurdu.⁵ Ğayrılar⁶ şürb-i müdâma müdâvemet itdükçe [31b H1] anlar ekl-i harâmdan ictinâbla⁷ şıyâmda ve zikru'llâhla cülûs u kıyâmda bulunurdu.⁸" diyü Yezîd'e⁹ ta'aruz iderdi. Ve imâmuñ [133b HZ] medâ'ih-i cemîlesini söylerdi.

El-kışşa altmış iki senesinde eşraf-ı Medîne'den bir kavm Yezîd'e geldiler. Cevâ'iz-i seniyyesin aldılar. Lâkin şürb-i hamr ve ba'zî nâ-şâyeste ef'âline binâ'en itâ'atinden¹⁰ rû-gerdân olup ta'n u la'n itmege başladılar. Bu eşnâda 'Amr bin Sa'îd dahı mahbesden çıkup Yezîd'e vâşıl oldılar. Ve Velîd bin 'Utbe ma'zûl¹¹ olup 'Osmân bin Muhammed bin Ebî Süfyân Hicâz'a hâkim gönderüldi ki tecârîb-i umûrdan ğâfil ve nev-cüvân bir şahş-ı râcîl idi.

1 firârı: kararı HZ

2 "Kaçacak yer nerede?" | Burada Kıyâme Süresi, 10. âyetten iktibas yapılmıştır.

3 münteşir//Zübeyr: - HZ

4 şemâtet: şemâ'et HZ

5 olurdu: olurlardı T5

6 Ğayrılar: Arablar HZ

7 ictinâbla: ictinâb ve HZ

8 bulunurdu: bulunurlardı T5

9 Yezîd'e: yirinde HZ

10 itâ'atinden: itâ'atden HZ

11 ma'zûl: bu eşnâda 'azl T5

Ve bi'l-cümle Şām-ı şerîfe varup gelen şanādîd-i kavm ve Başra'dan Medîne'ye vâsıl olan Münzir bin Zübeyr, Yezîd'ün irtikâb-ı muharremâta fesâdâtını nakl iderek ekşer-i a'yân u rü'esâ, emâretten hâl'ine 'azîmet itdiler. Yezîd bu ma'naları tıyup Nu'mân bin Münzir'i Medîne'ye gönderdi. Ehâlisini fitneden tahvîf idüp tecdîd-i bî'at murâd idindi. Lâkin müyesser olmayup bir fitne-i diğere dağı peydâ olındı. Nu'mân bin belâyla ol varçadan kırtıldı.

Vaqtâ ki altmış üç senesi duhûl eyledi, eşrâf-ı Medîne Yezîd'ün hâl'ini muğarrer idüp kimi barmağından hâtemin çıkarup "Yezîd'i mülkinden böyle hâl' itdüm." dirdi. Ve niçesi başından 'imâmesini ve ayağından na'lînini çıkarup "Yezîd'i mülkinden¹ böyle hâl' eyledüm." diyü söylerdi.² Bu tarîk ile vâfir hâtem ü 'imâme vü³ na'lîn cem' olup yığıldı. Bi'l-âhire ittifağ ile Medîne'deki hâkimi Yezîd'ün 'ammisi oğlu 'Osmân ref' olındı. Ve Benî Ümeyye'den bin miğdârî âdem⁴ celâ-yı vağan semtiyle Mervân bin Hâkem dârına cem' oldı.⁵ Ve Medîne kavmi anları muhâşara idüp kıtâline sa'y itdi.

Ammâ İmâm Zeyne'l-'âbidîn ve 'Abdu'llâh bin 'Ömer hâlkdan ayrıldılar. Ve tevâbi'yle bir birine tenbîh idüp "Olmaya ki siz⁶ Yezîd'i hâl' idesüz ve bu⁷ kavm ile ihtilâf kılasuz." diyü işmarladılar.

Ve bi'l-cümle Âl-i 'Abdü'l-Muṭṭalib'den bir ferd Yezîd'i hâl' itmedi. Hattâ Muḥammed Hânefiyye⁸ hâzretleri şüreb-i ḥamrını⁹ ve târik-i şalât idüğünü redd idüp diyenler ile mu'âraza vü münâzaradan hâlî olmadı.

Pes hişâr olınan Benî Ümeyye Yezîd'e mektüb uçurdılar. Şiddet-i aṭş u ıztırâbdan¹⁰ şikâyet itdiler. Âḫir Yezîd¹¹ on¹² bin fâris-i nâmdâr 'asker

1 Yezîd'i mülkinden: - H1, T5

2 diyü söylerdi: dirdi T5

3 'imâme vü: - HZ

4 âdem: - HZ

5 oldı: oldılar HZ

6 olmaya ki siz: olmayasuz HZ

7 bu: bir HZ

8 Hânefiyye: Hânîfe HZ

9 ḥamrını: ḥamrı HZ

10 ıztırâbdan: ıztırâbından HZ

11 Yezîd: Yezîd'e HZ

12 on: HZ mükerrer

ile Müslim bin ‘Uḫbe-i Mürri¹ nām pîr-i kebîri Medîne’ye ḥâkim naşb idüp gönderdi. Ve on beş bin piyâde-i² kemândâr daḥı virdi. Ve her atlu-sına yüzer³ dînâr ve piyâdesine dörder dînâr altun bezl itdi.⁴ [33a T5] Ve Müslim’e muḥkem tenbîh itdi ki “İmâm Zeyne’l-‘âbidîn ḥâzretlerinin ri‘â-yetinden gâfil olmayasun.⁵ Ve meclisine varup benden selâm eylesün.”

Ve bunı daḥı ışmarladı ki üç kerre ehl-i Medîne’yi itâ’ate da’vet eyle[-ye], eger qâbül itmezler ise ba’dehu cenge mübâşeret kılına ve Müslim bin ‘Uḫbe’ye bir ḥâl olursa [32a H1] Ḥuşayn bin Nümeyr-i Sekünî serdâr ola ve Medîne aḥvâli ber-ṭaraf olduḡdan şoñra ‘asker Mekke’ye müteveccih olup ‘Abdu’llâh bin Zübeyr’ün tedârüki görile.

Ammâ bundan evvel ‘Ubeydu’llâh⁶ bin Ziyâd’a nâme göndermiş idi ki Mekke’ye varup İbn Zübeyr’i ḥişâr eyleye. Ol emre imtişâl itmedi. “V’al-lâhi fâsîḡ söziyle ben ehl-i Mekke’ye⁷ varmazın.” didi. “Sâbıḡan Resûlu’l-lâh’uñ kıızı oḡlını ḡatl itdüm. Şimdi ehl-i Mekke’yi ḡatl ü nehb ü gâret idemezın.” diyü ‘özr eyledi. Ammâ imtinâ’ı İslâm’ından nâşî⁸ olmayup Ḥâzret-i İmâm Ḥüseyn öldürdüḡinde⁹ istediḡi gibi ri‘âyet [134a HZ] olunmaduḡına binâ’en idi. *La’netu’llâhi ‘aleyh.*

Ġıbbu zâlik Müslim-i ġayr-ı Müslim Medîne’ye geldi. Mervân bin Ḥâkem naşîḡati ile Medîne-i Münevver’e’nün cânib-i şarkîsi olan Ḥarre’de¹⁰ ḡondı. Ve mübâşir-i kıtâl olduḡda şemsün ziyâsı ḡafâlarına râst gelmesin murâd idindi. Yezid’ün tenbîhi üzere üç gün itâ’ate da’vet eyledi. Hiç birinden imtişâl ‘âlâmeti görmedi.¹¹

1 Nüşhalarda metin boyunca “Ḥilm / Mesleme / Müslim bin ‘Urbe-i Müzeni” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Hasan Onat, “Husayn b. Nümeyr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husayn-b-numeyr> (07.09.2020).

2 piyâde-i: - T5

3 yüzer: yüz HZ

4 itdi: eyledi HZ

5 olmayasun: olmaya H1, T5

6 ‘Ubeydu’llâh: ‘Abdu’llâh HZ, T5

7 Mekke’ye: - HZ

8 nâşî: - HZ, H1

9 öldürdüḡinde: öldürdüḡine HZ

10 Ḥarre’de: Ḥared’e HZ

11 görmedi: görünmedi HZ

Bi'l-âhire sene-i mezbûre Zî'l-ħicce'sinüñ yigirmi sekizinci günü ki' yevm-i erba'â idi, kûslar döğüldi ve sancağlar ƙalkđı. Rest-ħîz nişâneleri zâhir olup gÿyâ ki mü'minînle müşrikîn ƙıtâle mübâderet ƙıldı.

Egerçi ki ehl-i Medîne mâbeyne ħandeğ kesmişler idi ve silâh u mü-himmât-ı cengi tehniye ƙılıp rezm ü neberdde cüst olmuşlar idi. Lâkin Şâmiyân ġâlib gelüp eşrâf-ı Medîne'den çok kimesneyi helâk itdiler. Ve ħâ-nedân-ı âşârdan hezârân hezâr düdmânı âteş düşmiş ħürmene döndürdiler.

Sâdât-ı Mekke'den 'Abdu'llâh bin Muṭî' yedi oğlı ile şehid oldı. Ve 'Ab-du'llâh bin Ħanzale ve li-üm ƙarındaşı Muĥammed bin Şâbit bin Şemmâs ve Muĥammed bin 'Amr bin Ħurrem² ve bunlaruñ emşâli ecâvid ve enşâr ulularınıñ âl ü evlâdından niçe şanâdid sa'âdet-i şehâdetle dâĥil-i ħuld-ı berîn oldı.

Bu ħâletde Mervân bin Ħakem oğlı 'Abdü'l-Melik ile İmâm³ Zeyne'l-'â-bidîn ħâzretlerini⁴ ortalarına alup emân alıvrilmek ümmîdine Müslim'e geldiler. Ve Yezîd ri'âyetini tenbih itdüğünü⁵ bilmediler.

Vağtâ ki Müslim'e geldiler, Mervân bir ƙâs şerbet istedi. Bir miğdâr içdi. Ve bağıyyesini ħâzret-i imâma virdi, tâ ki şarâblarından içmiş olup emâne-te dâĥil ola. Ƙaçan ki Müslim ħâzret-i imâmuñ elinde câmı gördi, "Şerbe-timüzden içme." diyü 'unf ile söyledi. Ħattâ ol bed-baĥt irtikâb-ı kelâm-ı saĥt idüp "Eger emîrül-mü'minîn baña işmarlamasa boynuñu ururdum." didi. Ħabâşet-i nefsinî biĥûde sözler ile izĥâr eyledi.

El-ƙışşa bağıyye-i şerbeti [33b T5] ħâzret-i imâm içdi. Ba'dehu tevĥîr ile kendü serîri üstine aldı. Ve at egerledüp ta'zîm ü tekrîm ile ħarem-serâ-sına gönderdi. Ammâ sâdât-ı şaĥâbeden Câbir bin 'Abdu'llâh ve Ebü Sa'id-i Ħudrî görünmeyüp bir ġârda pinhân oldılar.

Medâ'inî ħavlince muĥâcîrîn ve enşâr ulularından ħarb u ħarbda yedi yüz kimesne ƙatl olındı. Ve sâ'ir-i nâsdan ki ekşeri tevâbi'-i aşĥâb u mevâlî idi, on biñ âdem helâk oldı. Ve üç gün Medîne şehri [32b H1] nehb ü

1 ki: - HZ, T5

2 Ħurrem: Ħarem HZ

3 İmâm: - T5

4 ħâzretlerini: ħâzretleri H1, T5

5 itdüğünü: idüğünü HZ

ğâret olındı. Bînden ziyâde ‘avret hâmil oldu ki çoğan oğlanuñ babaları ma‘lûm olmadı.

Ve ol sene ‘Abdu’llâh bin Zübeyr nâs ile hacc idüp Hârb-ı Hârre¹ aḥbârı rı ğurre-i Muḥarrem’de Mekke’ye vâşıl oldu. Nâsuñ ḥüzn ü bükâları eşed izdiyâd oldu.

Ammâ Muḥammed bin Hâriş, Medâ’inî’den naql iderler ki ol eyyâmda bir gice İbn Zübeyr ba’zı aşḥâbı ile Hârem-i Şerîf’de otururken Ebû Ğubeys Taġı üstinde hâtif nidâ idüp ve bu maḥûle ebyât inşâ eyledi:

Şi‘r

ذووا المهابة والسماح	قتل الخيار بنو الخيار
القانتون أولوا الصلاح ²	والصائمون القائمون

Hattâ³ İbn Zübeyr “Bu şadâ nedür?” diyü ta‘accüb kıldı. ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ﴾⁴ âyet-i kerîmesini oġıdı.

‘Azîmet-i Şâmiyân be-cihet-i taḥrîb-i Mekke ve katl-i İbn Zübeyr

Altmış dört Muḥarrem’inde Müslim bin ‘Uḡbe Medîne’deki sādâtı tekmil itdi. Ve kevkeb-i menḥûsı Mirriḥ-şıfat Mekke-i Mükerreme’ye taḥvîl itdi. İkinci menzilde marîz olup rü’esâ-yı ‘askerini⁵ cem‘ eyledi. Ve Yezid’üñ tenbîhi üzere kendüden soñra Huşayn bin Nümeyr’i [134b HZ] ser-‘asker olmasını işmarladı. Beyne’l-Medîne ve’l-Mekke Müşelle⁶ nâm maḥalde fevt olup taḥrîb-i Medîne’de⁷ kesb itdüġi a‘mâl-i seyyi’e⁸ ile dâr-ı⁹ âḥirete müteveccih oldu.

Ba‘dehu Huşayn ol ceşş-i bî-temkîn ile çekilüp mâh-ı Muḥarrem’üñ yigirmi üçünde zâhir-i Mekke-i Mükerreme’ye¹⁰ konda. İrtesi İbn Zübeyr

1 hârb-ı Hârre: hârb u ḍârb HZ, T5

2 “Hayırlıların oġulları olan hayırlı kişiler katledildi. Onlar ululuk ve cömertlik sahibiydiler. Namaz kılıp oruç tutarlardı. Allah’a itaat eden, doğruluk sahibi kişilerdi.”

3 Hattâ: Ya’nî HZ

4 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz ona döneceġiz.”, Bakara Süresi, 2/156.

5 ‘askerini: ‘askeri HZ

6 Müşelle: Müşellel T5

7 Medîne’de: Medîne’den HZ

8 seyyi’e: seniyye HZ

9 dâr-ı: - HZ

10 Mekke-i Mükerreme’ye: Mekke’ye HZ, H1

mütevceh-i kıtāl-i İbn Nümeyr¹ olup mabeynlerinde külli mühaceme vü muḳātele şadır oldu.²

El-ḳışsa Muḫarrem'den Rebī'u'l-evvel'ün üçine³ varınca âteş-i ḫarb u neberd fūrūzān ve dilirān tīg ü teber ü⁴ sinān olup mehāb u ḫarb u⁵ kıtāl-de ḳaṭ'ā tekāsül ü ihmāl olunmadı. 'Āḳıbet menceñiklar ḳurılıp, faşl faşl âteş-pāreler yağdurılıp Beytu'llāh'ün ihtirāḳına ve dīvārları hedmine cānib-i Şāmilerden sa'y u diḳḳat muḳarrer oldu. Ya'nī menceñik ki lisān-ı 'Arab'da "ümmü ferve" demekle meşhurdur, içine âteşler ḳorlardı. Ve Ka'be-tu'llāh'a ḳarşu atarlardı. Bu ṫarīḳ ile Beytu'llāh'ün estārına âteş düşmiş idi. Dīvārları bile⁶ yir yir tūtüşmiş idi. Ve bu ebyātı dimiş idi:

Şi'r

خطارة مثل الفتيق المزبد   نرمي بها أعواد هذا المسجد⁷

Kezālik 'Ömer bin Ḥavṫa⁸ daḫı bunı nazm eylemişdür:

Şi'r

كيف ترى صنيع ام فروة   تأخذهم بين الصفا والمروة⁹

Bu ḫāl üzere bāzār-ı ḫarb u kıtāl bi'l-ḡudüvvi ve'l-āşāl germ-ā-germ iken Rebī'u'l-āḫir ḡurresinde Yezīd'ün mevti müjdesi [34a T5] geldi. Ḥişār olınan Müslimīn şedā'id-i muḫāşaradan ḫalāş olup Şāmiler münhezim ü meksūr oldu. Ve Ḥicāziler şād-kām u manşūr ḳılındı.

Yezīd-i pelidūn müddet-i emāreti üç yıl, altı ay ve 'ömr-i nuḫūseti'¹⁰ otuz sekize vardı.

1 Nümeyr: Temeyyüz H1, T5

2 oldu: olup T5

3 üçine: yigirmi üçine T5

4 ü: - HZ

5 u: - HZ

6 bile: ile HZ

7 "Aḡzı köpük saçan deve gibi atıyor, onunla bu mescidin direklerini vuruyoruz." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 225.

8 Nüşhalarda "Amr bin Ḥınṫa" şeklinde yazılan bu isim "Ömer bin Ḥavṫa" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 225.

9 "Ümmü fervenin (mancınıḡın) neler yaptığını görüyor musun? Onları Safa ile Merve arasında yakalıyor." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 225.

10 nuḫūseti: setri HZ

Menķüldür ki Yezîd'ün vefâtını 'Abdu'llâh bin Zübeyr¹ tıydu ve didi: ²«يا أهل الشام أهلك الله طاعيكم» Ya'nî ki “Ey Şâm halkı, Hâk *celle ve 'alâ* sizün ağgun Yezîd'inüzi helâk eyledi.” diyü çağırdı.

Ve bi'l-cümle Şâm 'askerine iftirâk düşüp inkisâr-ı hâtır [33a H1] ve inhizâm-ı bâhir ile 'avdet itdiler. Medîne'ye geldüklerinde andaki Benî Ümeyye kendülere müllhaķ olup Şâm'a çekildiler, gitdiler.

Ammâ Yezîd tâbi'inden maħsüb olup ³«من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين» ħadîş-i şerîfi atasından ve ol daħı Hâzret-i Peyġamber'den rivâyet kıldı. Ve kendüden daħı oğlı Hâlid ve 'Abdü'l-Melik bin Mervân rivâyet-i ħadîş eyledi.

Simâda 'azîmü'l-cism, keşîrû'l-laħm, tavi'lü'l-ķâme, barmaķları ķaluñ, müydâr bir şaħş idi. Ammâ zekâvet ü firâseti meşhûr idi.

[Ĥikâyet]

Ĥikâyet olunur ki Yezîd tıfl iken birĖün vâlıdesi saçların tıradı. Ba'dehu ħüsnine baķup, 'acebleyüp cebînini öpdî. Ol ħinde Mu'aviye diğer ħâtünü Fâhte ile manzaradan Yezîd'i ve ol vaz'-ı bedîdi Ėördi. Anlar daħı ħüsnine ta'accüb kıldılar. ⁴«فسبحان المصور» didiler. ⁵ Yezîd ķalkdı, gitdi. Fâhte ardınca diķķatle nazâr itdi. Ve ħayf yüzinden la'tife idüp ⁶«لعن الله سواد ساقى أمك» didi. Ya'nî “Allâh la'net eylesün, senün atañ sırren şuvaran şaħşa.” ⁷ diyü Mu'aviye'ye tıķındurup söyledi. Ol⁸ ešnâda Mu'aviye eyitdi: “V'allâhi senün oĖluñdan yegdür.” didi. Fâhte'den tıoğan 'Abdu'llâh nâm [oğlı iķün] “Bî-aķl ü sefîh veleddür.” diyü söyledi.

Lâkin Fâhte niza' idüp “Nazaruñ Yezîd'edür. Anuñ iķün öyle dirsün.” didükde “Şimdi ben saña bu ikisini deñeyüp sırren keşf ideyin.” diyüp, “Abdu'llâh ile Yezîd'ün farkını beyân eyleyeyin.” diyüp, Mu'aviye evvelâ

1 'Abdu'llâh bin Zübeyr: 'Abdu'llâh oğlı Zübeyr HZ

2 “Ey Şamlılar, Allah sizin despotunuzu helak etti.”

3 Ĥadîs-i Şerîf, “Allah, hakkında ħayır dilediği kişiyi din hususunda büyük bir anlayış verir.” (Buhârî, İlim, 10; Müslim, İmâre, 175)

4 “Varlıklara en Ėüzel biçimde şekil veren Allah her türlü eksiklikten münezzehtir.”

5 Subĥâne'l//didiler: - HZ, H1

6 “Allah senin annenin bacaklarının karalığına lanet etsin.” | Nüşhalarda Ėörülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashiħ edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 227.

7 Gelibolulu Mustafa Âli, ilgili cümleyi imlası kötü bir nüshadan aldığı iķin yanlış tercüme etmiş olmalıdır.

8 Ol: Ve ol HZ

‘Abdu’llâh’ı çağırıp getürdi. Ve dağı vâlidisine tenbîh idüp “Sen¹ söyleme, hemân nezâketle mâ-vaqa‘ her ne ise fehm eyle.” [135a HZ] diyü naşîhat kıldı. Ba‘dehu ‘Abdu’llâh gelüp “Senüñ haqqıñda ihsânım vardır. Her ne isterseñ iste.” diyü söyledi. ‘Abdu’llâh cevâb virüp eyitdi: “Baña bir kelb ile bir himâr alıvir.” diyü söyledi. Mu‘âviye bî-ihtiyâr güldi. “Sen bir himâr iken bir ğayrı merkebi neylersün?” didi.

Ba‘dehu aña destür virdi ve Yezîd’i getürtdi. Aña dağı ol vechle naşîhat virüp “Ne isterseñ³ ve ne recâ idersen dirîğüm yokdur.” didi. Öyle olsa Yezîd hemân secde-i şükr itdi. Ba‘dehu başın kıldurup babasına hamd u şenâ itdükden şoñra didi ki “Ey baba, evvelâ recâ iderin ki beni âteş-i düzağdan hâlâş idesün. Ve bu yıl beni huccâc-ı Müslimîn’e baş ve buğ⁴ [34b T5] idüp gönderesün. Ve benüm sebebümlle ehl-i Şâm’uñ vazîfele-rine onar dînâr teraqqî viresün. Ve bundan şoñra Benî Cumağ⁵ ve Benî Sehm ve Benî ‘Adî yetimlerine benüm şefâ‘atümlle vazîfele-r taqđir idesün.” didi. Egilüp babasınıñ ayağın⁶ öpdü.

Mu‘âviye başın şalup Yezîd’üñ tedbîrinde hayretde kıalup, cümle taleb itdüğünü kıabül idüp ve yüzün öpüp şādān u hāndān taşra gönderdi. Ba‘dehu Fāhte’ye nazar idüp “Gördün mi?” diyü hitāb eyledi. Ol dağı inşāf idüp “Bunuñ devleti muğarrerdür. Beni buña işmarla, yā emîre’l-mü’mînîn.” diyü recâ eyledi. “Ammā ‘Beni nārdan hâlâş eyle.’ didüğün fehm idemedüm.” [33b H1] didi. Mu‘âviye cevâb virüp “ ‘Beni veliyy-i ‘ahd it.’ dimekdür. ⁷(من تقلد أمر الأمة ثلاثة أيام حرمه الله على النار) kelāmı aħbārda musaṭṭar⁸ ve āşārda muğarrerdür.” diyü veliyy-i ‘ahd olmasını iltimās itdi.

Egerçi ki buña kıarîb bir kıışsa-i⁹ ğarîb Hārūnu’r-reşîd evlādından Emîn ve Me’mūn mābeyninde dağı vākı‘ olmuşdur, mağallinde yazıldığı şāyi’dür.

1 Sen: - HZ

2 eyle: eyleye HZ

3 isterseñ: isterseñ iste HZ

4 baş ve buğ: başbuğ H1, T5

5 Nüşhalarda “Şeyh” şeklinde yazılan bu isim “Cumağ” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 227.

6 ayağın: ayağını HZ

7 “Allah ümmetin işlerini üç gün yürüten kişiye ateşi haram kılar.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve’n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 227.

8 musaṭṭar: meşṭür HZ, T5

9 kıışsa-i: kıziyye-i HZ, H1

Lâkin ihtimâldür ki ikisinde¹ dahı vukû‘ bula. Ve yâhüd Hârûnu’r-reşid bundan ‘ibret-bîn olup oğullarını imtihân kılmış ola.

Egerçi ki müverrihîn Yezid-i la‘în hakkında bu güne re‘y ü tedbîr-i güzîn beyân itmişlerdür. Lâkin ibtidâ-yı cülûslarında Kerbelâ kıışsındaki muşibet[e] ruḥşatıdır. Şâniyen ‘Abdu’llâh bin Zübeyr için Mekke’ye ‘asker gönderüp Beytu’llâh’da ceng ü cidâle² ruḥşatıdır. Sâlişen ḥarb u ḍarb ile Medîne-i Münevver’e niçe fesâdât itdürüp muhâcirin ü enşârdan ve anlara³ müte‘allik olan aḫyârdan on biñ nüfusuñ kıtâline sebab-i rağbetidür. Râbi‘an tekrâr İbn Zübeyr için Mekke-i Mükerrreme’yi niçe günler ḥişâr itdürüp menceniklar ile Beytu’llâh’[a] âteş yağdurup her vechle ḥasâreti⁴ İslâm ü imânına ve iz‘ânına delâlet itmedüğü⁵ muḫarrerdür. Bu taḫdîrce veliyy-i ‘ahd olmasını ‘azâb-ı nârdan kendüsini ḥalâş için isteyüp, ḥâl in ki derk-i esfele kemâl-i rağbetle ṭâlib olup, cehenneme cân atup la‘net-i ḥâşş u ‘amma istihkâk taḫşili kendü sa‘yi ile müyesserdür.

Hikâyet olunur ki Yezid şabâḥ ve aḫşam şürb-i müdâm u şahbâ ve istimâ‘-ı çeng ü rebâb ü ğınâ irtikâb idüp şehvet-perestlik ile terk-i şalât itdüğün Mu‘âviye tıyup vaşiyet iderdi. Ve Yezid’e naşihat yüzinden bu ebyâtı kırâ‘at eylerdi:

Şi‘r

واصبر على هجر الحبيب القريب
واكتحلت بالغمض عين الرقيب
فإنما الليل نهار الأريب
قد باشر الليل بأمر عجيب
فبات في أمن وعيش خصيب
يسعى بها كل عدو مريب⁶

نصب نهارا في طلاب العلا
حتى إذا الليل أتى بالدجا
فباشر الليل بما تشتهي
كم فاسق تحسبه ناسكا
غطى عليه الليل أستاره [135b HZ]
ولذة الاحمق مكشوفة

1 ikisinde: ikisi HZ

2 cidâle: cidâl itmege HZ

3 ve anlara: olanlara HZ

4 ḥasâreti: ḥasarâtı HZ

5 itmedüğü: itdüğü HZ

6 “Gündüz kendini yüksek hasletleri aramaya ver. Yakınında bulunan sevgiliden uzak durmaya sabret. Gece olup da karanlık bastırınca, seni gözetleyenin gözleri yumulup sürmelenince geceleyn canının istediğini yapmaya başla. Şüphesiz ki gece akıllı kimsenin gündüzüdür. Nice fâsik kimse var ki sen onu ibadet ehli sanırsın. Ama o, geceleyn acayip işler yapar. Gece perdesini onun üzerine örter. Emniyette ve bol bir yaşantıda olur. Ahmağın lezzeti açıktadır. Ona kastı olan her düşman ona doğru koşar.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ven-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 228.

Ya'nî ki¹ 2 «من ابتلى بشئ من هذه القاذورات فليستتر بستر الله عز وجل» hadîs-i şerîfi maзмününü [35a T5] Yezîd'e³ nazm ile söylediler. Ammâ sehâ vü kerem ü 'atâ vü himmeti ve eş'âr-ı pür-feşâhâti ve hurrem-i re'y⁴ ü vağâr u mehâbeti nihâyetde idi.

Rivâyet olunur ki Mu'aviye vefât idicegi eyyâmda 'Abdu'llâh bin Ca'fer'i Yezîd'e⁵ ışmarladı. “Benim Medîne'de bir yâr-ı şıddîqum vardır. Oñat ri'â-yet idesün.” diyü söyledi. Fi'l-vâkı' 'Abdu'llâh'uñ senevî vazîfesi altı kerre yüz biñ iken Yezîd dağı muzâ'af idüp on iki kerre yüz biñ kıldı.

Bu dağı garâ'ibdendür ki 'Abdu'llâh ol miğdâr cevâ'iz-i seniyye ile mesrûren menziline 'avdet itdükte Yezîd'ün çapusunda yüklü vâfir develer gördi. Üç dânesini recâ için tekrâr içerü⁶ girdi. “Yâ emîre'l-mü'minîn, [34a H1] taşrada vâfir bahtî⁷ develer gördüm.⁸ Luğfîñuzdan üç dânesini bize 'atâ eyle.” didi. Meger ki Yezîd'e ol develer dağı 'arz olunmamış⁹ idi. Fi'l-hâl şahîbini istedi. “Çapuda tûran develer ne mağûle develerdür?” didi. Cevâb virüp “Nuğûd u tuhaf u tefâriğ yükleriyle. Cümlesi dört yüz devedür ki Hûrâsân hâkiminden geldi.” didiler. Yükleriyle cümlesini 'Abdu'llâh bin Ca'fer'e¹⁰ bağışladı. 'Ale'l-fevr teslîmini emr eyledi.

Ammâ Ebü Sa'îd-i Hûdrî bunı söyledi:

Hadîs:¹¹ «يكون خلف من بعد ستين سنة أضعوا الصلاة واتبعوا الشهوات فسوف يلقون عيا، ثم يكون خلف يقرؤون القرآن لا يجاوز تراقيهم، ويقرأ القرآن ثلاثة مؤمنين¹²»

1 ki: ma'nâ-yı T5

2 Hadîs-i Şerîf, “Şu pisliklerden birini yapmaya mübtelâ olan kişi Aziz ve Celil olan Allah'ın örtüsüyle örtünsün.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 228.

3 Yezîd'e: yerinle HZ

4 re'y: re'yi HZ

5 Yezîd'e: yirinde HZ

6 içerü: içerüye HZ

7 bahtî: ebhatî HZ

8 gördüm: gördi H1

9 olunmamış: olmamış HZ

10 'Abdu'llâh//Ca'fer'e: 'Abdu'llâh'a T5

11 hadîs: - HZ

12 Hadîs-i Şerîf, “Altmışıncı seneden sonra öyle bir nesil gelecektir ki onlar namazı zayı edecekler ve şehvetlerinin peşine düşecekler. Ama bu azgınlıklarının karşılığını görecekler. Sonra bir nesil daha gelecek. Bunlar *Kur'ân* okuyacaklar. Ancak *Kur'ân* onların kürek kemiklerini aşmayacaktır. *Kur'ân*'ı mü'min, münâfik ve fâcir üç grup insan okuyacaktır.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye*

‘Abdu’r-Raḥmān bin Ebī Med’ūr ba’zı ‘ulemādan naql ider ki Yezīd’ün ḥālet-i ihtizārdaki āḥir kelāmı «اللهم لا تؤاخذني بما لم أحبه، ولم أرده، واحكم»¹ «ألفاظی idı.

Ve müddet-i ‘ömrinde Kerbelâ kışşasından² soñra İbn Ziyād’³ ‘adāveti kıomadı. Anılduqça ta’n u la’n ile terk itdi. “Ruḥşat virmedüğüüm ḍalālete mürtekib olup kıulūbuñ benden nefretine ve baña sū’-i zann u töhmetine⁴ sebeb oldı.” diyü söyledi.

Ammā İbn ‘Asākir kâğıyyü’l-Baḥreyn Ebü’l-Fazl Muḥammed bin Muḥammed’den⁵ rivāyet ider ki “Ben Yezīd bin Mu’āviye’yi vefātından soñra vākı’amda gördüm. ‘İmām Ḥüseyn’i sen kıatlı eyledüñ.’ didükde ‘Ḥayır, ben kıatlı eylemedüm.’ didi. Pes Ḥazret-i Ḥaḳ celle şānuhu⁶ seni yarlığadı mı?’ diyü şordum.⁷ Cevāb virüp ‘Yarlığadı. Ve cennetine kıodı.’ didi. Pes didüm ki ‘Yā bu ḥadış nice rāst gelür ki Mu’āviye seni götürürken Ḥazret-i Peyğamber görmişler.⁸ ‘Ehl-i cennetden biri ehl-i cehennemı götürür.’ dimişler.’ didükde ‘Ḥadış şaḥiḥ degüldür.’ diyü cevāb virdi. Fı nefsi’l-emr Yezīd eyitdi: ‘Ḥazret-i Peyğamber zamānında vücūda gelmiş degül idüm.’” diyü İbn ‘Asākir tevciḥ itmişdür.

Fi’l-kışşa Yezīd’ün ḥaḳkıında ba’zı muta’aşşıbın, mevzū’ ḥadışler naḳlı⁹ ile ḥabāşet-i şānını ez’āf-ı muzā’af tebyīn itmişlerdür. Ammā Yezīdilerden olan niçe cāhilin-i bed-kış ü bed¹⁰-dīn berā’et-i zimmetine müte’allıḳ niçe eḥādīş-i güzīn ve maḳālāt-ı zā’ide-i ilḥād-āyīn naḳlı ile muşibet-i Kerbelā ve ihānet-i [35b T5] Āl-i ‘Abā ve kıtāl-i şaḥābe-i Muşṭafā ve inṭifā-yı¹¹

esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 230.

1 “Allah’ım, sevmediğim ama reddetmediğim [Hüseyn b. Ali’yi öldürme] işinden dolayı beni hesaba çekme. Benimle Ubeydullah b. Ziyad arasında sen hüküm ver.” | Nüshalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve’n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 236.

2 kışşasından: kıazāsından HZ

3 Ziyād’a: - HZ

4 töhmetine: töhmete H1

5 Nüshalarda “ ‘asker-i kâğıyyü’l-Baḥreyn’uñ kıfızı ile gördüm diyü” şeklinde yazılan ibare “İbn ‘Asākir kâğıyyü’l-Baḥreyn Ebü’l-Fazl Muḥammed bin Muḥammed’den” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 236.

6 celle şānuhu: - H1, T5

7 diyü şordum: didüm H1, T5

8 görmüşler: seni görmüş HZ

9 naḳlı: naḳlı HZ

10 şānını//bed: - HZ

11 inṭifā-yı: inḳıṭā’-ı HZ

şem‘-i evlād-ı Murtażā vāḫı‘alarını ke-enne lem-yekün menzilesine tenzıl idüp ğayret-i dīniyye vādilerinden sa‘y itmişlerdür.

Ammā bu ḫaḫīr aṣḫāb-ı ğarāzdan¹ olmayanların kelāmını beyān ve ma‘a hāzā muta‘aṣṣībīn kelimātının ḫulāṣalarını naḫl ile ta‘yīn² eyledüm ki fużalā mīzān-ı ḫibret ü başıretle her cānibün miḫdārını [136a HZ] taḫḫīḫ ideler. Ve müdeḫḫīḫān-ı ‘uḫalā mī‘yār-ı ‘ibret-i ‘ibāretle müntesibān-ı ecānibün ve ḫaḫḫ-bīnān-ı³ cevānibün sözlerini ḫıldan ḫıla tedḫḫīḫ ideler.

[Yezīd’ün evlādı]

Ba‘de mā Yezīd’ün evlādı Mu‘āviye ve Ḥālid ve Ebū Süfyān ve ‘Abdu’llāh-ı Ekber ve ‘Abdu’llāh-ı Aṣġar ve Ebū Bekr ve ‘Utbe ve ‘Abdu’r-Raḫmān ve Rebī‘ ve Muḫammed ve Yezīd ve Ḥarb ve ‘Ömer ve ‘Oṣmān nām on beş nefer zükür ve ‘Ātike ve Remle [34b H1] ve Ümmü ‘Abdu’r-Raḫmān ve Ümmü Yezīd ve Ümmü Muḫammed nām beş ināṣ iken ḫikmet Ḥudā’nuñdur, birisi mu‘ammer olmadı. Āl-i Muṣṭafā ve evlād-ı Zehrā ve ferzendān-ı Murtażā’ya olan ḫasāret-i⁴ ‘uzmā ve muṣṣibet ü ṣīnā‘at-ı kübrā Yezīd’ün inḫiṭā‘-ı enṣāl ü zürriyyetine sebep olup ḫānedānı bir ḫayr-ḫalef ile nūr u ziyā bulmadı.

Ammā Mu‘āviye nām veled Ebū Leylā ile mükennā ve zühd ü taḫvā ile engüşt-nümā idi. Ve Ḥālid nām ferzend Ebū Hāṣim künyetiyle meṣḫūr ve ‘ilm-i kīmyāya dest-res bulmaġla mezkūr [ve] bunların vālideleri Ümmü Hāṣim bint Ebi Hāṣim idüġi kütüb-i tevārīḫde meṣṫürdür. Yezīd vefātından ṣoñra anuñla Mervān bin Ḥakem tezevvüc itmişdür.

Ammā ‘Abdu’llāh-ı Ekber nām veledi⁵ ‘inde’l-‘Urbān “Esvāre” laḫabıyla ṣoñre-i devrān ve ḫayyāller mābeyninde tīr-endāzlikle ḫuzūr-ı ḫāṫır-niṣān-ı aṣḫāb-ı meydān olup Ümmü Külşüm bint ‘Abdu’llāh nām ḫātününden⁶ vüçüda ġelmişdür.

1 ğarāzdan: aġrāzdan HZ, T5

2 ta‘yīn: beyān HZ

3 ḫaḫḫ-bīnān-ı: ḫaḫḫ-ı bünyān-ı HZ

4 ḫasāreti: ḫasarāt-ı HZ

5 veledi: veled HZ, H1

6 ḫātününden: ḫātündan HZ

Emâret-i Mu‘âviye bin Yezîd bin Mu‘âviye

Künyeti Ebû ‘Abdu’r-Raḥmân ve naḳş-ı ḥâtemi ¹ «إِنَّمَا الدُّنْيَا غُرُورٌ» kelâmıdır. Ve ba‘zılar ḳavlince Ebû Leylâ vâlidesi Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim’dür. Yezîd’ün veliyy-i ‘ahdî olmağın vefât itdüğü gibi bî‘at olındı. Ve târiḫ-i bî‘atleri altmış dört Rebî‘u’l-evvel’inün on dördüncü günü vuḳû‘ buldı.

Ve² ammâ her cihetle şâlih u nâsik ve zühd ü taḳvâ vü vera‘ ṭarîḳına sâ-lik, babası ³ «يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ» naḳş-ı kerîmine mâ-şadaḳ olduğı gibi bu ferzend-i reşîdî ⁴ «يُخْرِجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ» mantûḳıyla muşaddaḳ oldu. Huşuşa ki marîz bulunup müddet-i emâretinde dîvâna çıḳmaḳ nâdir vâḳi‘ oldu.⁵ Nâsa imâmet ü ḥiṭâbet iden Ḍaḥḥâk bin Ḳays idüğü şâyi‘ oldu.

Rivâyet olunur ki bî‘at olunduğdan ōnra beyne’n-nâs “eş-şalâtu câmi‘â” nidâsı olındı. Ve ba‘de’l-cem‘iyyet Mu‘âviye bin Yezîd minbere çıḳdı. İḥ-tişâr-ı kelâmıla تركتها «يا أيها الناس، إني قد وليت أمركم وأنا ضعيف عنه، فإن أحببتهم تركتها لرجل قوي كما تركها الصديق لعمر، وإن شئتم تركتها شورى في ستة منكم كما تركها عمر بن الخطاب، وليس فيكم من هو صالح لذلك، وقد تركت لكم أمركم فولوا عليكم»⁶ [36a T5] ancaḳ bu kelimâti edâ eyledi. Ve minberden inüp menziline gitdi. Ve vefât idince bir daḫı ṭaşra çıḳmadı.

Ammâ ma’nâ-yı ḥuṭbe budur: “Ey Müslimânlar, egerçi ki⁷ ben size vâli naşb olındum; lâkin ol emr edâsında cismen ve resmen za‘if bulındum. Eger isterseñüz bir ḳavî kimesne için emâreti terk ideyin.⁸ Ḥâzret-i Ebû Bekr-i Şiddîk ‘Ömer’i kendü yerine ta‘yîn itdüğü gibi ben de bu huşuşa bir ḳaviyyü’l-ḳalb kimesne naşb idüp ḥalvetüme gideyin.⁹ Eger dilerseñüz hiç

1 “Şüphesiz ki dünya [hayatı] aldatıcıdır.”

2 Ve: - H1

3 “O, diriden ölüyü çıkartır.”, Rum Sûresi, 30/19.

4 “O, ölüden diriği çıkartır.”, Rum Sûresi, 30/19.

5 nâdir//oldı: vâḳi‘ olmadı HZ

6 “Ey insanlar, idarenizin başına geçirildim. Ama ben bu işi yürütemeyecek kadar zayıfım. İsterseniz Ebûbekr’in Ömer’e bırakışı gibi ben de bu idareyi sizin aranızda güçlü olan bir adama bırakayım. İsterseniz bu işi Hattab oğlu Ömer’in yaptığı gibi aranızdan seçeceğim altı kişilik bir şura heyetine bırakayım. Bu işi layıkıyla yapacak bir adam aranızda yoktur. Ben işinizi size bıraktım. Artık siz, uygun olan birini başınıza geçirin.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 237-238.

7 ki: - HZ

8 ideyin: idesüz HZ, H1

9 gideyin: gideyüm HZ

bir kimesneyi¹ ta'yîn itmeyüp emâreti mâ²-beyniñüzde mücmel koyayın. Bu bâbda 'Ömer bin Hattâb fi'line uyayın. Ammâ ben bilürin ki içiñüzde emârete lâ'îk kimesne yokdur. Pes, imdi ben emâretten ferâgat itdüm. Siz kimi isterseñüz kendüñüz³ vâli idinüñ. [136b HZ] Beni min ba'd ma'zür tutuñ." didi.

Menkuldür ki qable'l-vefât [35a H1] ba'zı ekâbir mezbûruñ meclisine girdiler. "Vaşıyyet itmez misüz?" diyü söylediler. Eyitdi ki "Vaşıyyet itmezsin. Ya'nî ki anuñ merâretini zuhr-ı âhîret idinmezsin. Hâlâvetini Benî Ümeyye içün terk iderin. Ya'nî ki yirüme kimesneyi ta'yîn itmeyüp lezâ'iz-i dünyeviyyeden Benî Ümeyye'yi mütelezziz idüp giderin."

Emîr-i mezbûr gâyetde beyâz tenlü, nâzık bedenlü, cismi müydâr, gözleri büyüklükle nümüdâr, saçları kıvrırcık, aqne'l-enf, müdevverü'r-re's, cemilü'l-vech âdem idi. Cidden ceddinüñ İmâm 'Alî hazretleriyle itdüğü nizâ'a ve vâlidinüñ İmâm Hüseyn'e bî'at teklîf itdüğü evzâ'a⁴ rızâ göstermezdi. "Sa'âdet-i uhreviyyelerini birkaç günlük saltanat-ı dünyeviyyeye⁵ değışdiler." diyü ta'yîb iderdi.

Ve bî'l-cümle mezbûr Mu'âviye ve 'Abdu'r-Rahmân ve Hâlid nâm birâderleri gâyetde şâlih ü dîndâr ve mütedeyyin ü perhîz-kâr kimesne olmağın bu ma'nâyı ba'zı şu'arâ ve 'inde'l-ba'z 'Abdu'llâh bin Hümâm-ı Belevî⁶ bu vechle nazm itmişdür:

Nazm

فدونكها معاوي عن يزيدا
ولا ترموا بها الغرض البعيدا⁷

تلقاها يزيد عن أبيه
أديروها بني حرب عليكم

1 kimesneyi: kimesne HZ

2 mâ: - HZ, H1

3 kendüñüz: kendüñüz HZ

4 Hüseyn'e/evzâ'a: Hazreti'ne bî'at teklîf itdüğüne HZ

5 dünyeviyyeye: dünyeviyyelerine HZ

6 Nüşhalarda "İmâm bildi" şeklinde yazılan bu ibare "Hümâm-ı Belevî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 237.

7 "Bu [iyiliği] Yezid babasından almıştı. Muaviye de bunu Yezid'den almıştı. Bu iyilik onlara atadan gelmedir. Ey Harb oğulları, Muaviye'yi aranızda idare edin. Onu uzak hedeflere fırlatmayın." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 237.

Ve kütüb-i tevârihün birinde yazılır ki Mu‘âviye bin Yezîd kaçan ki minbere şu‘ud eyledi, Hâzret-i Hâkık’a şenâ-yı cemîl ve Muḥammed Muştafâ’ya şalât-ı bî-‘adîl inşâsından sonra “Yâ Müslimîn, taḥkîk bilün ben sizün belânüza mübtelâ oldum. Ve siz daḥi benüm belâlaruma mübtelâ oldıñuz. Ceddüm olan, kendüden evlâ olan kimesne ile ḥilâfet ḥuşuşında nizâ‘ ve anuñ bî‘atinde imtinâ‘ kıldı. Ol eḥâkık¹ olan zât-ı şerîf mülk-i âḥirete mâlik ve cânib-i Hâkık’a sâlik olup ceddüm bildüğü ‘amellere râkib ve ol a‘mâle ibtilâ ile âḥiret seferine hârib oldı. Ba‘dehu emr-i emârete babam Yezîd mürtekeb olup hevâsına tâbî‘ kimesneler ile qaşr-ı ‘amel mertebelerine râcî‘ olduğı ḥâlde baġteten vefât itdi. [35b T5] Ve ğafir-i² zenb ve marîz-i şehvet iken dünyâdan gitdi.” didi. Ve vâfir ağladı. Sâmi‘inün âteş-i firâkla cigerlerin taġladı.

Ba‘dehu eyitdi ki “Ben bu belâyı ihtiyâr idemezsin ve sizün muḳtezânuz olan yollara babam ve dedem gitdüğü gibi ğidemezsin. Eger ḥilâfet bir ḥayrlu nesne ise ben andan ḥazz-ı vâfir mütenâvil oldum. Ya‘nî birkaç günde lezzetini bildüm. Ve eger şerr-i maḥz ise âl-i Ebû Süfyân’a yiter işâbet eyledi.” didi. Ve minberden indi. Az zamân geçmedin vefât itdi.

Eşâḥḥ-ı kavî budur ki kırık bir³ gün emâret eyledi. Ba‘zılar kavlince iki ay ve bir kavilde yigirmi gün ol emr-i ḥaḫire mürtekeb oldı. Yigirmi bir yaşında iken vefât idüp⁴ namâzını qarındaşı Hâlid kıldı. Ve ba‘zı müverriḥîn kavlince Velîd bin ‘Utbe kılıp iki tekbîr itdüğü gibi zaḥmnâk ve baġteten düşüp helâk oldı. Âḥir ‘Oşmân bin ‘Uteybe⁵ namâzın kılıp Dımaşık-ı Şâm’daki Bâbü’ş-şaġir’de atası mezârına [35b H1] mülâşık defn olındı.

Egerçi ki⁶ Bâbüşaġir’de merḳad-ı Mu‘âviye vâқи‘ oldı. Ammâ ki nâs vâfir mâtemini tutdılar. Ya‘nî⁷ “Benî⁸ Ümeyye’den böyle şâliḥ ü dîndâr ve perhîz-kâr ḳanda buluruz.” diyü feryâd u zârdan ḥâlî olmadılar. *Raḥmetu’llâhi ‘aleyh.*

1 eḥâkık: ḫâkık HZ

2 ğafir-i: ‘âfir-i H1, T5

3 bir: - HZ, H1

4 idüp: itdi HZ

5 ‘Uteybe: ‘Utbe HZ, T5

6 ki: - HZ

7 Ya‘nî: - H1, T5

8 Benî: - HZ

Emâret-i ‘Abdu’llâh bin Zübeyr bin ‘Avvâm

Bunların hesab ü nesebi vâlid-i mâcidleri Zübeyr bin ‘Avvâm tercemesinde beyân olındı. [137a HZ] Ser-encâm-ı nâ-fercâm-ı ‘ibret-hitâmları ise Yezîd Harb-ı Harre’ye¹ nâm-zed kılp, gönderdüğü ‘askerle Huşayn bin² Nümeyr Mekke-i Mükerreme’ye gelüp, menceñiklar kırup, Beytu’llâh’a âteş yağdurup Beled-i Emîn’i ğarq-ı³ tûfân-ı âteş itdüğü maħallinde yazıldı.⁴

Fe-lâ-cerem Yezîd’ün vefâtı haberi gelüp ‘asâkir-i Şâmiyân hemân-dem mülk-i Hicâz’dan rü-gerdân u gürizân ve Medîne-i Münevver’e geldüklerinde baқыıye-i kavm-i vâcibü’l-levm Benî Mervân ve sâ’ir anlara tâbî‘ olan Şâmîler Şâm’a revân olup gitdiler. Ve⁵ memâlik-i Yesrib ü Baḥḥâ mu‘ânidin-i⁶ fitne-âyin-i dâlâlet-nümâ istilâsından berâ’etle hüveydâ olduğı demlerde ‘Abdu’llâh bin Zübeyr ortalığı tenhâ buldı. Ve evlâd-ı ‘Alî’den ḥâzır bulınan e’imme-i kirâm ve ecille-i ‘izâm devlet-i dünyeviyye televvüşinden⁷ isti’fâ⁸ itdükleri dağı muḥarrer oldu.

Elbette bir imâm-ı nâfizü’l-kelâmdan lâ-büdd ü lâzım olmağın⁹ muḥaddemâ bi-ṭarîķi’l-iḥfâ bî’at idenler sene-i hicriyye altmış dört Receb’inün yigirmi birinci gününde izhâr-ı tecdîd-i bî’at kıldılar. Kibâr u şığâr¹⁰ «الامر أمرکم» diyü fermân-berdâr ve itâ’at vâdisinde şâbit-ḳadem ü üstüvâr oldılar. Ammâ evvel bî’at iden ḳarındaşı Muş’ab olmağla “Bu emri şu ‘ubetden ḥâlî olmasa gerekdür.” diyü cevâb itdiler. Evvelâ ḳarındaşı ‘Ubeydu’llâh¹¹ bin Zübeyr’i Medîne’ye ḥâkim gönderdi. Ve beḳâyâ-yı Benî Ümeyye’den Mervân bin Ḥakem’ün ve evlâdınıñ cümlesin ne var ise Şâm’a sürülmek ḥuşuşı emr oldu.

1 Nüşhalarda “Şarre’ye” şeklinde yazılan bu kelime “Harre’ye” olarak metne alındı. bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harre-savasi> (10.12.2020).

2 bin: - HZ, H1

3 ğarq-ı: ‘araḳ-ı HZ

4 yazıldı: bazladı HZ

5 Ve: - H1, T5

6 mu‘ânidin-i: mu‘ânidin-i bed-ḥaḥt-ı HZ

7 televvüşinden: telvişinden HZ

8 isti’fâ: istifâ HZ

9 olmağın: olmağla HZ

10 “Görev sizin görevinizdir.”

11 ‘Ubeydu’llâh: ‘Abdu’llâh HZ, T5

Bu ʔarık ile Mekke'de ve Medine'de [37a T5] huḫbesi oğındı. Ba'dehu eḫrâf-ı bıķâ' u zıyâ'da tamâmen fermânı cârî oldu. Andan soñıra ehl-i Başra ve 'Irâķ âdem gönderüp izhâr-ı bî'at ile hâkim ʔaleb kıldılar. Birâderi Muş'ab bin Zübeyr'i Başra'ya ve 'Abdu'llâh bin Muḫî'i Kûfe'ye vâlî ta'yîn idüp gönderdi.

Egerçi ki İbn Muḫî'den evvel Muḫtâr bin 'Abdu'llâh nâm şaḫş Kûfe'yi zabḫ idüp İbn Sümeḫḫ¹ nâm âdemini Başra ḫükümetine göndermiş idi, ammâ eşnâ-yı râhda Muş'ab bin Zübeyr Başra'ya² giderken İbn Sümeḫḫ³ râst gelüp muķâtele eylediler. Muş'ab, İbn Sümeḫḫ'uñ vüçüd-ı bî-südını ortalıķdan götürdi.⁴ Ve Başra'ya varup ḫükümetine muķayyed⁵ oldu. Ve illâ bu ḫaber Muḫtâr'a irişdi.

Ba'd-ez-ân Muḫtâr-ı müşârün ileyh gördi ki bu emr-i ḫaḫîrûñ ḫuşûlî [36a H1] netice virmez, tâ kim bir zât-ı büzürgvâra istinâd ve muķad-demât-ı da'vet-i bî'ati Âl-i 'Abâdan ve evlâd-ı Murtażâ'dan birine i'timâd itmeksüzün pâydâr olmaz ve her ne deñlü cidd ü cehd itse şuğrâ vü kübrâdan netice bulmaz, bu ʔarık ile Muḫammed ḫanefiyye bin⁶ 'Alî bin Ebî Ṭâlib'den bî'at şüretini peydâ kıldı. Ve sulṫân-ı şühedâ, ya'nî İmâm ḫüseyn bin Zehrâ⁷ ʔanını Benî Ümeyye'den muḫâlebe ve muḫârebeye nefsinı naşb itdi.

ḫâlâ ki Muḫammed ḫanefiyye'nün⁸ bundan cidden ḫaberi yoğ-ıdı. Ve bu maķûle fitne vü fesâdâta bi-vechin mine'l-vüçüh rızâ virmezdi. Ma'â hâzâ Muḫtâr kızb ü dürüg ile iştiḫâr bulmuş, iki yüzlü fitne-cüy-yı mekkâr idüĖi⁹ cemî'-i 'âleme meşḫur idi.

Faşl fi ḫurûci'l-Muḫtâri's-Şekafi¹⁰ ve'l-kezzâb

Mezbûr Muḫtâr bin Ebü 'Ubeyd, İmâm ḫüseyn ḫazretlerinin ḫün-ı nâ-ḫaķķını ʔaleb itmek üzere olup ve 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd'dan ve Ėay-

1 Sümeḫḫ: Semaḫḫ T5

2 Başra'ya: Başra ḫükümetine HZ

3 Sümeḫḫ: Semaḫḫ T5

4 götürdi: giderdi HZ

5 ḫükümetine muķayyed: ḫükümetinde H1, T5

6 ḫanefiyye bin: ḫanefiyye'yi H1 | ḫanife'yi HZ

7 bin Zehrâ: - HZ

8 ḫanefiyye'nün: ḫanife'nün HZ

9 idüği: idi mekkârlıkde T5

10 Şekafi: Şâķi HZ

rıdan ahz-ı intikām üzere ‘arz-ı şūr u şeğab kılıp [137b HZ] ańsuzın Kūfe’den hūrūc eyledi. Muḥammed Ḥanefiyye’nün nāmını Mehdī koyup “Anlaruń tedārūkiyle bu emr-i ḥaṭire iḳdām iderin.” diyū Kūfe ḥalḳına firīb viridi.

Hālā ki sَابıḳan İmām Ḥüseyn ḥazretleri geḳüp giderken Medā’inde ḥākim olan ‘ammisine mezbūr Muḥtār-ı fitne-bīdār “Elbette İmām Ḥüseyn’i ṭotalum. Ḥabs ile Mu’āviye’ye gönderelüm. Menāsīb-ı dünyeviyyeden merātib kaṭ’ idelüm.” didükde¹ ‘ammisi rāzī olmamış idi. Buńa binā’en Şī’a ańa küllī ‘adāvet itmiş idi.

Ammā Müslim bin ‘Aḳıl² ki Muḥtār ile Kūfe’de bulındı, ḥalḳuń ḥüsn-i zannına bā’iş olup İmām Ḥüseyn ḥaḳḳındaki ḳaşd-ı fāsidle taḥşil itdügi bed-nāmıḳı izāle için “Elbette ben Müslim’üń nuşretinde bulunurın.” diyū da’vā kıldı. Binā’en ‘alā zālīk ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād ol zamānda Muḥtār’ı buldurup dīvānına getürtdi. Elindeki ḳubuğ-ıla gözine bir zaḥm urdı. Ve ḳayd u³ bend ile ḥabs itdürdi.

Pes Muḥtār’uń kıız ḳarındaşı ki ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer [bin] Ḥaṭṭāb’uń taḥt-ı nikāhında idi, ḳarındaşı ḥabsi için ceza’ u feza’ kıılmaḳın āḫir ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer iltimāsı ile Yezīd [37b T5] bin Mu’āviye, ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād’a emr gönderüp Muḥtār’ı itlāḳ itdürmiş idi.

Vaḳtā ki Muḥtār vilāyet-i Ḥicāz’a geldi, gāh İmām Ḥüseyn bin ‘Alī ḳanın da’vā idüp Yaḫyā bin Zekerıyyā ḳanı gibi her ḳaṭresine niḳe bin ādem helāk idecek oldu. Ve gāh “‘Ubeydu’llāh bin Ziyād’uń elbette⁴ barmaḳların kesdürürin.” diyū intikām ḳaşd itdi.⁵

Ol eşnāda ‘Abdu’llāh bin Zübeyr’üń ḳarbı vāḳı’ası zuhūr idüp fi’l-hāl ańa mütāba’at kıldı. Ḥattā küberā-yı ümerāsından olup Ḥuşayn bin Nümeyr muḥāşarasında ehl-i Şām ile küllī muḳātele itdi. Ammā Şāmiler Şām’a gitdükde ol daḫı ‘Irāḳ’a yöneldi.

1 didükde: - HZ

2 Nüşhalarda burada bulunan “Ḥārişī Sefāk” ibaresi sentaks ve anlam gereḳi metne alınmadı.

3 u: - HZ, T5

4 elbette: - T5

5 ḳaşd itdi: ḳaşdı ile HZ

İbn Zübeyr'ün vükelâsından bir hefte [35b H1] evvel cum'a günü halk namâza müteheyi' iken havâşş u 'avâmmı selâmlayarak Muhtâr mescide girdi. İbn Zübeyr'ün nuşret ü zaferi haberlerin viridi. Ve ba'de edâ'iş-şalâti'l-'aşr Muhammed Hanefiyye hazretlerin Mehdi nâmi ile zıkr idüp ehl-i beytinün yardımına nâsı da'vet kıldı. Ve "Ben bu huşuş için gelmişüm." diyü halkuñ bî'atinde mücidd oldu.

Egerçi ki Muhtâr-ı kezzâbuñ bu evzâ'ı 'Abdu'llâh bin Zübeyr cenâbına mütâbatına muhâlifdür. Ke-ennehu "Anlar da'vâ-yı hilâfette şâbit-ka-dem olmayalar." diyü ihtimâl virmeğin bu vechle mekr ü hileyeye şürû'ı ma'lûm-ı her 'âkıll ü 'arîfdür.

Faṣl fî hurûci Süleymân bin Şurad¹ ve Muhtâr

Ve bî'l-cümle Süleymân bin Şurad ki ceş-i Tevvâbîn ile şibârâtü'l-Ĥüseyn² diyü Şâmilerle kıtâle müteveccih oldu, Muhtâr ol ortalıkda zemîn-i iddihâra tuhm-ı fitne vü fesâd eküp 'avdetlerinden sonra hurûc ve taḥşîl-i nehy ile vülûc fikrinde oldu.³

Ammâ 'Ömer bin Sa'd bin Ebî Vaḳḳâş ve gayrılar Küfe nâ'ibi 'Abdu'l-lâh bin Yezîd'e "Süleymân bin Şurad kışşası havfından Muhtâr-ı nâ-merd tedârükünün havf u haşyeti şıradur." diyü habsini ilḳâ itdiler. Ceş-i Tevvâbîn haberleri⁴ vürüdından muḳaddem habs itdürdiler.⁵

Ba'dehu bir tarîḳ ile maḥbesden çıḳdı. Ve İbn Zübeyr mu'âvenet nâ-mına Şürahbil bin Vers-i⁶ Hemedânî ile Medîne'ye üç biñ âdem gönderdi. "Medîne'ye girdükden sonra baña i'lâm idüp size vâşıl olacaḳ mektûbla 'amel idesüz." diyü işmarladı.

1 Nüşalarda "Ḥarad" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Asri Çubukcu, "Süleyman b. Surad", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-b-surad> (10.09.2020).

2 Ĥüseyn: cesin T5

3 oldı: - T5

4 haberleri: haberle HZ

5 itdürdiler: esed itdiler HZ | itdiler T5

6 Nüşalarad "Ders" şeklinde yazılan bu isim "Vers" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 276.

Ammā [İbn] Zübeyr, Muhtâr'ın hilesinden [138a HZ] ihtiyât idüp iki bin âdemle 'Abbās bin Sehl¹ bin Sa'd² Medīne muhâfazasına irsâl kıldı.³ "Eger Muhtârileri benim taht-ı içâ'atümde bulursañ fe-bihâ. Ve illâ, tedârüklerin göresün." buyurdu.

Pes [Abbās bin] Sehl bin Sa'd ki Medīne'ye geldi,⁴ Muhtârileriñ dürüglüğünü⁵ ma'lûm idindi. İ'zâz ü ikrâm şüretinde mâ-lezemlerin gönderüp⁶ h'âb-ı hargüş virdükten sonra ol gece şebî-hün idüp yetmiş miqdârı rü'esâ-yı⁷ nâmdârla serdârları İbn Vers'i⁸ tu'me-i şemşir kıldı. Niçesin dağı tıtlup kayd u⁹ bend ile esir kıldı. Cüz'i kimesne kırtılup¹⁰ hâsirin ü hâ'ibin¹¹ Muhtâr hizmetine qarın oldu.

Ve bi'l-cümle teşânif-i rûzgâr ve teqâlîb-i leyâlî vü nehârle güzâr idüp altmış [38a T5] altı senesi târihinde İbrâhîm bin Eşter'i ki beyne'l-'Arab bir merd-i seçi-i nâmver ve refi'ul-ğadr-ı hünerperver idi, Muhtâr'ın da'vetine icâbet kıldı. Koşduğı askere serdâr olup 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd'dan İmâm Hüsey'nün kanın almağa gitdi.

Ol gün Muhtâr, İbn Eşter'i istidbâr idüp ber-vech-i iclâl şehrden bile çıkdı. Ve bir bağl-i¹² eşheb üzerine ğılâf-ı zerrinle bir kürsî virüp "Teberrük ü teyemmün kaçdına taht-ı livânda ihtiyâtle tutasun." didi. [37a H1] Ve "Benî İsrâ'il'de tâbütuñ fi zamâninâ nazîri¹³ bu kürsîdür." diyü halka hile vü firib¹⁴ için küfre mürtekb oldu.

1 Sehl: Süleyh HZ

2 Sa'd'ı: Sa'd HZ

3 kıldı: kıldı HZ

4 Muhtârileri//geldi: - HZ

5 dürüglüğünü: dürüg na'ni HZ

6 gönderüp: görüp HZ

7 Nüshalarda "rü'esâ vü nâmdâr" şeklinde yazılan terkip anlam gereği "rü'esâ-yı nâmdâr" olarak metne alındı.

8 Nüshalarda "Derese" şeklinde yazılan bu isim "Vers" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 276.

9 u: - HZ

10 Cüz'i//kırtılup: niçesin dağı tıtlup T5

11 hâ'ibin: hâ'irin HZ

12 bağl-i: na'l-i HZ

13 nazîri: nazarı HZ

14 hile vü firib: firib ü hile T5

Ṭufeyl bin Ca'de bin Hübeyre'den menkûldür ki "Ben koñşılarumdan¹ birinün kapusunda bir kirlî eski kürsî² gördüm. Ve Muhtâr'un tab'ını imtiḥānen 'Alî bin Ebî Ṭâlib'un oturduğı kürsiyi İbn Hübeyre'de gördüm. Münāsib maḥalle düşmemegin³ size i'lām eyledüm.' diyü haber virdüm. Hemānâ ḥazz-ı küllî ḥāşıl kıldı. 'Niçün şimdiye dek bunu baña söylemedün?' diyü 'itâb daḥı eyledi. Fi'l-hâl ol kürsî-i çirkîni getürtdi. Yuyup, 'üd u 'anberle buḥûrlayup zeheb-i⁴ ḥâlişle revġan-âlûde eyledi. Ve baña on iki biñ dirhem 'atâ kıldı.⁵ "Şalātu câmi'a" tenbih idüp minbere 'urüc eyledi. 'Ümem-i mâziyedeki aḥvalün her biri bu ümmetde daḥı vardır. Nihâyet idrâkinde⁶ kâşırıldur. Cümleden tâbüt-ı Benî İsrâ'il ki her yirde bâ'is-i nuşret ü zafer olmaḥ içlerinde mu'teber oldı, ḥâlâ kürsî-i 'Alî bin Ebî Ṭâlib daḥı ol vechle müteyemmendür.' diyü niçe ḥavâşş-ı laṭife söyledi.⁷ Ammâ Şebeş⁸ bin Rib'î 'Kürsî ḥuşûşındaki ḳavl-i Muhtâr küfre mü'eddâ bir kâr-ı nâ-üstüvârdur.' diyüp meclisten ḳalkdı, gitdi."

Ve bi'l-cümle kemâl-i ta'zîm ile kürsiyi bile gönderdi. Ḥikmet Ḥudâ'nuñdur, ol seferde nuşret ü zafer muḳarrer olmaġın kürsînün teyemmünine ḥaml olunup i'tibârları izdiyâd buldı.

Vaḳtâ ki altmış yedi senesi dâḥil oldı, İbrâḥîm bin Eşter-i Neḥâ'⁹ beyân olunduğı üzere 'askerle Mevşil ḳurbına yitişdi ki Mevşil'e beş fersaḥ ḳarîb olan Ḥâzîr¹⁰ nâm mevzi'de muḳâbil-i ferîḳayn müyesser oldı. Ve 'ale's-şabâḥ ḥarb u ḳitâle âmâde, İbn Eşter ve ekşer-i 'askeri¹¹ piyâde, İbn Ziyâd 'askerinün üstine bir depeden aşağı indiler. Anlar daḥı atlanup, silâḥların ḳuşanup mübâşîr-i ḥarb u ḳarb oldılar.

1 koñşılarumdan: ḳomşılarumdan HZ

2 kürsî: - HZ

3 düşmemegin: dehsemgin HZ

4 zeheb-i: zîb-i HZ, H1

5 kıldı: eyledi T5

6 idrâkinde: idrâkde HZ

7 söyledi: eyledi HZ

8 Nüşhalarda "Şiş (H1), Şit (HZ, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Şebeş" olarak metne alındı. bk. Mustafa Öz, "Muhakkime-i Ülä", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhakkime-i-ula> (12.12.2020).

9 Neḥâ'i: Necefi HZ

10 Nüşhalarda "Cârez (HZ), Câzer (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Ḥâzîr" olarak metne alındı. bk. İbn Keşîr, age, C. 8, s. 281.

11 ve//askeri: 'askeri ekşer HZ | 'askeri: 'askeri ile T5

İbn Eşter ise ¹«هذا قاتل ابن بنت رسول الله» diyü çağırđı. ‘Askerini cenge [138b HZ] tahrîz² kıldı. Egerçi³ evvelâ ‘İrâkileri şıdılar, meyserenüñ emiri ‘Alî bin⁴ Mâlik’i öldürdiler. Ammâ İbn Eşter başın açup kendüsün bildürdi. ⁵«البي يا شرطة الله» diyü feryâd itmekle başına cem‘ oldılar. Fi’l-hâl hücumla Şâmilerün meysere ve meymenelerini münhezim kıldılar.

Ba‘dehu İbn Eşter mânend-i şîr-i nerre yemînen ve yesâren hamleler eyledi. [38b T5] Ve her uğraduğı gürühü kırdı, dökdi. Evvelâ rimâh-ı haţţâr ile niçesin bî-cân eyledi. Ba‘dehu seyf-i âteş-tâbla ceng ü peykârdan soñra ‘Ubeydu’llâh bin Ziyâd’uñ üstine hamlе kıldı. Ol mel’ün-ı bî-dîn cehenem kütüğü [gibi] cidden yirinden ayrulmayup sâbit-şadem tırdı, ğayret eyledi.

Ve ammâ pehlevân-ı ‘Arab ve muhibb-i hânedân-ı [‘Alî bin Ebî Tâlib] olan İbn Eşter ikdâm-ı cidd ü cehd ile mel’ünüñ üstine [37b H1] hücum itdi. İrdüğü dem hınzırvâr ol mel’ün-ı bed-kirdârı tîğ-i âteş-bâr ile depeledi.

Ammâ İbn Ziyâd idügin bilmeyüp ba‘de inhizâmî-ş-Şâmiyyün İbn Eşter cevâb idüp ‘askerine emr eyledi ki “Ben bir kimesneyi cengde tîğümle iki pâre eyledüm.⁶ Ve cânını beden-i nâ-pâkinden âvâre kıldum ki dimâğuma andan misk râ’îhası geldi. Şanasun ki yanında misk nâfeleri götürmiş idi. Görün, kimdür?” didükde vardılar, aradılar,⁷ buldılar. ‘Ubeydu’llâh bin Ziyâd’uñ⁸ başı idügin bildiler. Andan ğayrı Şâmilerün ümerâsından Mekke-i Mükerrreme’yi hişâr iden mel’ün Hıuşayn bin Nümeyr ve Şürahbil bin Zîl’kelâ‘ dağı kıatl olındı. *La’netu’llâhi ‘aleyh*.

Bi’l-âhire cümlesi *eyne’l-meferr*⁹ diyü Şâm cânibine güzer kıldı. Ammâ ‘İrâkileri ta‘kıb idüp ‘askeri ardlarınca gönderdi. Niçesini¹⁰ kırdılar ve niçesin dest-beste haķîr u h’âr esîr eylediler. Ve mâl ü menâl ve aħmâl

1 “Bu, Resûlullah’ın kızının oğunun katilidir.”

2 tahrîz: tahrîş HZ, T5

3 Egerçi: - HZ

4 bin: İbn HZ, H1

5 “Ey Allah’ın dininin muhafızları, yanıma gelin.” | Nüşhada bu cümlelin imlası muğlaktır. *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih yapıldı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 282.

6 pâre eyledüm: pâreledüm HZ

7 aradılar: - H1

8 Ziyâd’uñ: Ziyâd HZ, H1

9 “Kaçacak yer neresi?” | Bu ibare Kıyame Süresi, 10. âyetten iktibas edilmiştir.

10 Nicesini: Cümlesini HZ

ü eşkâllerini hõd cemî'an aġnâm-ı ġanîmet eylediler. Ve başlarını Kûfe'de Muhtâr'a gönderdiler.

Lâkin nevâdir-i ittifâkıyyeden Muhtâr kable vuşûlî'l-aġbâr ehl-i Kûfe'ye İbn Ziyâd'ın öldüğü¹ beşâret haberlerini bildürdi. Kimesne bilmedi ki tefe"ülen ve kehâneten mi idi ve yâġûd rü'yâsında görüp ta'bîren ve delâleten mi idi, bilinmedi. Ve ba'zılar kavlince bu aġvâl Naşîbîn'de² vâkıf' oldu. Ammâ eşaġġı budur ki arz-ı Mevşîl'de vuķû' buldı.

Ba'dehu ġarâbet bundadur ki yevm-i 'âşûrâda, ya'nî ki Hâzret-i Hüseyn bin 'Alî şehîd olduġı günde katl olındı. Egerçi ki ol maķûle murdârın yevm-i 'âşûrâ gibi rûz-ı pîrûz-âşârda³ katli câ'iz degül idi. Lâkin hâzret-i imâm ġaķķındaki zûlm-ı ġabîġine mücâzât idüğünü iş'âren ol günde vuķû' buldı.

Bu daġı menķûldür ki İbn Ziyâd'ın başı sâ'ir başlar ile Muhtâr'ın ġuzûrına gelüp döküldi. Kûfe ġalkı seyrine cem' olup nazâr iderler iken bir raķîķ yilancık çıķageldi. Ol başları cümleten tefâġġuş iderek 'Ubeydu'llâġ bin Ziyâd'ın ser-i murdârını buldı.⁴ Ve aġzından girüp, bir miķdâr eġlenüp burnı delüğinden çıķdı, gitdi. Kerreten ba'de uġrâ bir daġı geldi. Bu kerre burnından girüp aġzından çıķdı. Üç def'a bu tarîķ ile geldi ve gitdi. Ya'ķûb bin Süfyân, Yezîd bin Ebî Ziyâd'dan naķl itdi

El-ķışşa İbn Ziyâd otuz üç târiġinde nuġûsetle dünyâya geldi. Hâzret-i İmâm Hüseyn şehâdetinde [39a T5] yigirmi sekiz yaşında bulındı. Ve kendüsi katl olınduķda sinn-i menġûsı otuz dördinde idi. [139a HZ]

[Ammâ keyfiyyet-i katl-i Muhtâr]

Ammâ keyfiyyet-i katl-i Muhtâr bu vechledür ki altmış sekiz târiġinde 'Abdu'llâġ bin Zübeyr ba'zı eyâletinden Hâriş bin 'Abdu'llâġ'ı 'azl eyledi. Ve yirine ġarındaşı Muş'ab'ı gönderdi ki şecâ'aten ve ķuvveten Muhtâr ile muķâbeleye⁵ ķâdir ola.

1 öldüğü: - HZ

2 Naşîbîn'de: Naşîbîn'de HZ, T5

3 pîrûz-âşârda: pîrûzda HZ

4 Ol//buldı: - HZ

5 muķâbeleye: muķâteleye HZ

Pes birgün ‘ale’l-ğaffle Başra’ya girdi. Yüzi ve¹ gözi şargülü iken minbere şu‘ud kıldı. Ünās-ı² bî-kıyās [38a H1] “Emîr, emîr!” diyü cāmî’e segirdiştir. Ve yüzün açmayınca Muş‘ab’ı bilmediler.³ Ba‘dehu Hârîş eş-şehîr bi-Kubā‘ dağı mescide geldi. Minberüñ bir derece aşağısında oturdu.

Ba‘dehu Muş‘ab hıfıbeve ağāz idüp münāsebetle Fir‘avn kışşasını naql eyledi. Yiryüzindeki fesādâtı icmālen söyledi. Ve eliyle Şām cānibine işāret itdi.⁴ ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾⁵ diyü Hicāz tarafına işāret eyledi.

Fe-lā-cerem cemî-i ümem Muş‘ab’uñ geldüğinden hāzz itdiler. “Muhtār’dan dādımız alursa⁶ bu alacaqdur.” diyü tefe’ül kıldılar. Zîrā ki Muhtār’ı sevmezlerdi. Zālîm ü fāşık olup “Baña vahy gelür.” didüğü için küfrinde müttefikler idi. Pes Muş‘ab berîd ile Hōrāsān hākîmi Mühelleb’i da’vet kıldı. Tecemmül-i ‘azîme ile serî’an geldi, yitdi.

Fe-lā-cerem bunca ‘asker ü ümem bahren ü berren⁷ çekildiler. Kūfe’ye ‘azîmetde mücidd oldılar. Tarafeynden kıtāl müştedd olup hātîme-i peykār Muhtār ‘askeriniñ hezîmetiyle bedîdār oldu. Ve şüref-i⁸ kaşra toğrıldı. Lākin kaşrı muhāşara itdiler. Faşl faşl anlar dağı nüzül idüp ceng ü cidāl kıldılar.

Bi’l-āhîre şuları kesildi. Zād u⁹ zevādeleri dükendi. Muhtār ölümünü¹⁰ ihtiyār idüp ceng ide ide katl olındı. Ve hevādārlarından Muḥammed bin Eş‘aş ve ‘Ömer bin ‘Alî bin Ebî Tālîb ve niçe sādāt-ı vilāyet helāk oldu. Muhtār’uñ başı Muş‘ab’uñ huzūrına geldi. Kātiline otuz biñ dirhem virildi. Ve Muhtār, Haccāc’uñ kabilesinden olmağın ‘ākîbet intikāmen İbn Zübeyr’uñ katline mücidd oldu.

1 ve: - HZ, T5

2 Ünās-ı: Nās-ı HZ

3 bilmediler: bildiler HZ

4 itdi: eyledi HZ, T5

5 “Biz ise istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım. Yeryüzünde onları kudret sahibi kılalım.”, Kasas Sûresi, 28/5-6.

6 dādımız alursa: alursa dādımız HZ

7 bahren ü berren: berren ü bahren HZ

8 şüref-i: eşref-i HZ, H1

9 Zād u: Ve HZ

10 ölümünü: ölümüz HZ

El-kıışsa Muhtâr, Kerbelâ'da imâma ğadr idenlerden 'Ömer bin Sa'd bin Ebî Vaqkâş ve Şemir bin Zîl-cevşen'i ve Sinân bin Ebî Enes¹ ve Hıavlî bin Yezîd-i Aşbahî'yi katl itdüğinden ğayrı İbn Ziyâd katlinde yigirmi biñ nüfus-ı menhûsuñ katline sebep oldu. İbn Ziyâd 'askeri altmış biñ bed-kirdâr iken İbn Eşter bi-'inâyeti'l-Meliki'l-Ķahhâr cüz'i 'asker ile anlara² zafer buldı.

Ammâ mekren ve ħiletlen³ "Baña vaĥy gelür."⁴ dirdi. Hattâ birgün İbn 'Ömer'e Muhtâr'ıñ "Baña vaĥy gelür,⁵ [dimesi] i'tikâdi midür?" didiler. "Gerçekdür⁶ [ve] ⁷ ﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ﴾" mażmûnına mâ-şadağdur.⁸ buyurđı. Huşûşâ ħadîs-i şerîf-i "اخر منهما اشتر" «يخرج من ثقيف كذابان الاخر منهما اشتر»⁹ kattâl-i evvelden¹⁰ murâd Muhtâr ve şâniden Haccâc'dur." dinildi.

[Ķarb-ı 'Aynüverde]

MenĶüldür ki sene-i [39b T5] mezbûrede İmâm Ķüseyn ħazretlerinüñ mâtemi ehl-i Kûfe'nüñ dimâğında müdĝam ve aĥz-ı intikâm itmege tehâlükleri müştedd ü muĥkem olup şaĥâbe-i celîlü'l-Ķadrdan Süleymân bin Şurad'a mütâba'atında ve aña uymağda ve ħurüc [u] 'azîmetinde¹¹ ħalkı mücidd ü sâ'î buldı.

Ya'nî ki ħazret-i imâmuñ [38b H1] Kerbelâ'da şehâdetinden soñra ehl-i Kûfe'nüñ ħalblerine te'sîr eyledi. Hemân ol sene ittifâğ ile merĶad-i münevverine vardılar. [139b HZ] İzhâr-ı mâtem idüp niçe leyl ü nehâr gir-yeler Ķıldılar.

1 Nüşhalarda "Sinân bin Enis" şeklinde yazılan bu isim "Sinân bin Ebî Enes" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 290.

2 anlara: andan HZ

3 mekren ve ħiletlen: mekr ü ħile ile HZ

4 gelür: geliyor HZ

5 gelür: geliyor HZ

6 Gerçekdür: Gerçekden HZ | - T5

7 "Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar.", Enam Sûresi, 6/121.

8 mâ-şadağdur: mâ-şadağ HZ

9 Hadîs-i Şerîf, "Sakîf kabilesinden iki yalancı çıkacaktır. Sonuncu bozguncu olan, ilkinden daha azgındır." (İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 10653.)

10 evvelden: olmandan HZ

11 'azîmetinde: 'azîmetde HZ

Ba‘dehu şahābe-i kirāmdan mezbūr Süleymān bin Şurad ve Müseyyeb bin Necebe el-Fezārī¹ ve ‘Abdu’llāh bin Sa‘d bin Nüfeyl el-Ezdī ve ‘Abdu’llāh bin Vāl et-Temīmī² ve Rifā‘a bin Şeddād el-Becelī³ ki cümlesi aşhāb-ı ‘Alī-i Murtażā ve iki evvelkileri şahābe-i Hāzret-i Muḥammed Muşţafā’dur, *şalla’llāhu te‘ālā*⁴ ‘aleyhi ve sellem, bi’l-ittifāk mezbūr Süleymān’ı emīr naşb itmişler idi. Ve gelesi yıl bir yevm-i meşhūrda Nuḥayle nām mevzī‘e cem‘ olup mälları ve baş u cānları ile ḥāzret-i imāmuñ ḥün-ı nā-ḥaḳḳını talebe yek-dil ü yek-cihet olmağı muḳarrer kılmışlar idi. Hattā ‘Abdu’llāh bin Zübeyr’e bī‘at nāmın idüp ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād’uñ⁵ vekili ‘Ömer bin Hāriş’i Kūfe ḥükümetinden ‘azl ile ḳaşr-ı emāreden sürüp çıkarmışlar idi.

‘Amir bin Ümeyye’yi⁶ İbn Zübeyr tarafından nā’ib naşb idüp mübāya‘a üzere iken bu eşnāda ol Ramazān’uñ yigirmi ikinci günü Muḥtār-ı kezzāb müretteb-i cem‘iyyet eşnāsında vardı. Muḥammed Ḥanefiyye’nün vekili olmaḳ üzere Şī‘a ṭā’ifesine niçe ḳıl ü ḳāl itdi.

Bi’l-āḥire iki yüzlü bulunup, ekşeri Süleymān bin Şurad mütāba‘atında olup ve eḳalli Muḥtār ilḳasıyla Muḥammed Ḥanefiyye teba‘iyyetinde⁷ ferīḳayn iken ‘Abdu’llāh bin Zübeyr mektūblar ile Muḥtār’dan şoñra bir hefte Kūfe ḥükümetine ḥarb ve saḡr ḥidmetiyle ‘Abdu’llāh bin Yezīd-i Ḥaṭmī⁸ gelüp ḥarāc-ı emvālī zabıtına İbrāhim bin Muḥammed bin Ṭalḥa-i Teymī çıkageldiler. Şī‘a’nuñ bir bölüğü Süleymān bin Şurad teba‘iyyetinde ve bir ḳısmını Muḥammed Ḥanefiyye nāmı ile Muḥtār-ı kezzāb bī‘atinde buldılar.

1 Nüşhalarda “Müsebbebin bin Baḥye el-Firārī (HZ), Müseyyeb bin Laḥbe el-Ferāzī (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Müseyyeb bin Necebe el-Fezārī” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özyayın, “Aynülverde Savaşı”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aynulverde-savasi> (11.09.2020).

2 Nüşhalarda “Abdu’llāh bin Vālī et-Teymī” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Özyayın, agmd.

3 Nüşhalarda “Rifā‘ bin Sedād-ı Naḥlī” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Özyayın, agmd.

4 te‘ālā: - H1, T5

5 ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād’uñ: ‘Abdu’llāh bin Zübeyr’uñ HZ

6 Ümeyye’yi: Ebeb’i HZ | Ebihe’yi T5

7 teba‘iyyetinde: bī‘atinde T5

8 Ḥaṭmī: Ḥaḳmī HZ

Ġıbbu zâlik Süleymân bin Şurad ħurûc¹ mîķâtı muķtezâsınca Nuĥayle'ye sâlik ve tevâbî'i mevâķi'inde mütehâlik olduklarından² sonra 'Ömer bin Sa'd bin Ebî Vaķķâş ve Şebes bin Rib'î³ ve sâ'ir a'yân-ı Kûfe ĥâkimül-vaķt olan 'Abdu'llâh bin Yezîd'e didiler ki "Muĥtâr-ı kezzâbuñ tedârüki saña Süleymân bin Şurad'uñ men'inden müşkildür.⁴ Hemân münâsib budur ki bu fursatda anuñ ħaydın göresüz. Ele getürüp ħâha ħayd u bendle⁵ ĥabs idesüz.⁶" didiler.

Pes 'Abdu'llâh bin⁷ Yezîd ĥüsn-i tedârükle Muĥtâr'ı ele getürüp ħayd [u] bendle⁸ ħâha ĥabse gönderdi. Niĥe rüzgâr marîz ü bîmâr, bend-i elimle dil-figâr, işi rüz u şeb nâle vü zâr Kûfe⁹ zindânında ħaldı.

Ammâ Süleymân bin Şurad yigirmi biñ âdemle altmış beş Rebî'u'l-evvel'i evâĥirinde Nuĥayle'den ĥarbe müteveccih olup cünüd-ı Şâmiler ile daĥı Ĥuşayn bin Nümeyr ve Şuraĥbil bin Zî'l-kele' melâ'inler anları istiķbâl [40a T5] ve 'arz-ı ĥarb u ħıtâl idüp 'Aynüverde nâm maĥalde teķâtül-i¹⁰ ferîķayn muşammem olduķda ĥikmet Ĥudâ'nuñdur, Süleymân bin Şurad mürâfaķatinde ehl-i 'Irâķ yine cibilletlerindeki mekr ü nifâķ mücibince gürüh gürüh firâr ü iftirâķ itdiler. Her menzilde ĥaybet ü firâr irtikâb itmekle ancaķ Süleymân'uñ yanında [39a H1] dört biñ âdem ħaldılar.

Şâm 'askeri ise ceyš-i keşir olup evvelâ 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd, Ĥuşayn bin Nümeyr-i la'in ile on iki biñ âdem gönderdi. Ve Mervân bin Ĥakem'üñ taĥt-ı itâ'atine duĥûl itdi.

Vaķtâ ki muķâbil oldılar, Süleymân bin Şurad 'askeri " 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd'ı bize teslim idüñ ki mâbeynimüzde ħıtâl olmasun." didiler. Şâmiler ise 'Irâķilere cevâb virüp "Gelüñ Mervân bin Ĥakem'üñ taĥt-ı bî'atine

1 ĥurûc: Ĥazrecî H1 | Ĥazrecî HZ

2 olduklarından: oldukdan HZ

3 Nüşalarda "Şit bin Rebî'i (H1), Şiş bin Rib'î (HZ), Şit bin Rib'î (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Şebes bin Rib'î" olarak metne alındı. bk. Mustafa Öz, "Muhakkime-i Ülä", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhakkime-i-ula> (12.12.2020).

4 Nüşalarda burada yer alan "didi" kelimesi sentaks gereĝi metne dahil edilmedi.

5 ħâha//bendle: - HZ, H1

6 idesüz: idesün H1, T5

7 bin: - HZ

8 ħayd [u] bendle: - T5

9 Kûfe: HZ mükerrer

10 teķâtül-i: müķâtele-i HZ

dâhil olun.” diyü söylediler.¹ Tarafeynden [140a HZ] imtişâl bulunmayup hemân cengi muqarrer eylediler. Ol gün ki yevm-i erba‘â idi, aḥşama dek ceng-i ‘azîm olup ‘Irâķiler Şâmîlere ğâlib olmaḳ şekli ta‘ayyün buldı.

Ammâ irtesi ‘ale’s-seḥer tarafeynden sancaḳlar açılıp, kıtâle mübâşeret olunup² nuşret ü zafer ‘arz-ı tîĝ ü teber³ ve sell-i süyüf-i⁴ cân-güzer itmege henüz mübâşeretde iken İbn Zî’l-kele‘ sekiz biñ âdemle Şâmîlere feryâd-res oldu. Ol gün aḥşama dek şavaş bâzârı germ oldu. ‘Irâķilerün düşenini darb-ı tîĝ-i tîz⁵ ile pâre pâre eylerlerdi.⁶

Daḫı irtesi ki rûz-ı cum‘â idi, Edhem bin Muḫriz on biñ âdemle daḫı Şâmîlere müllḫaḳ oldu. Dört biñ nefer ‘Irâķiyyün bu üç günde ḫâke ber-â-ber olup içlerinden cüz‘î kimesne ḳurtıldı. Ḥattâ ol Süleymân bin Şurad helâk oldu.

El-ķışşa ol gün aḥşama dek ‘Irâķilerden her kim eline râyet alup serdâr oldu ise ser virdi. Süleymân bin Şurad’dan ğayrı dört umûr-dide merd daḫı râh-ı fenâya cilveger oldu.

Fe-lâ-cerem ol leyle-i muzlimede ḫâmil-i râyet-i ‘Irâķiyyün baķıyye-i süyüf olan cemâ‘at Kûfe’ye toĝrı firâr itdiler.

Ammâ Süleymân bin Şurad şaḫâbe-i kirâmdan bir şaḫs-ı celilü’l-ķad-r-ı ‘âbid ü zâhid olup *Şaḫîḫayn*’da Ḥazret-i Peyĝamber ‘*aleyhi’s-salâtu ve’s-selâmdan*⁷ niçe eḫâdiş rivâyet itdüĝi muzḫir ü mezkûr ve aña mütâba‘at iden ‘asker “Tevvâbîn” diyü meşhûrdur.

Ya’nî ki muḳaddemâ İmâm Ḥüseyn’ün⁸ nuşretine varmadılar. Ve mek-tûblar ile ‘Irâķ’a getürmiş iken da‘vâlarında⁹ şâdiḳ olmadılar. Pes her cihetle naḳz-ı ‘ahd idüp güneḫkâr oldukları şâbit oldu. Ba‘dehu Cenâb-ı Ḥaḳḳ’a ‘arz-ı¹⁰ tevbe vü inâbetle ol zümre-i zemîmeden ḫazretün ḫün-ı nâ-ḫaḳḳı

1 söylediler: söyledi HZ

2 olunup: olup H1, T5

3 teber: tîr HZ

4 süyüf-i: seyfi HZ

5 tîz: - HZ

6 eylerlerdi: eylediler HZ

7 ‘aleyhi’s//selâmdan: ‘aleyhi’s-selâmdan H1, T5

8 Ḥüseyn’ün: Ḥüseyn HZ, H1

9 da‘vâlarında: da‘vâlarından H1

10 ‘arz-ı: - HZ

intiķāmına mübāşeret kıldı. Anda dağı niķesi naķz-ı mīsāk idüp ‘ahdlerinden döndiler. Ve ekşeri yoldan dönüp ihtifā ile firār itdiler. Şābit-ķadem olanların dağı ekşeri ađrāz-ı dünyeviyye ile müteħarrik oldu. Ol sebebden Hāķ *celle ve ‘alā* nuşret [40b T5] ü zafer behrelerini ‘adūlarına müyesser kıldı.

Pes Vaķ‘a-i ‘Aynüverde altmış beş senesinde vāķi‘ oldu. Ve Süleymān bin Şurad toķsan üç yaşında iken bu muħārebede ķatlı olup başını Şāmiler Mervān bin Hākem’e gönderdi. Hattā Dımaşķ-ı Şām’a bu ħaber varduķda Mervān ‘arz-ı meserret-i bī-kerān ile¹ minbere çıķdı. [39b H1] Ve ħuķbesinde² «قد أهلك الله رؤوس الضلال» diyü ekşeri aşķāb-ı büzürgvār ve tevābi‘in-i³ aĥyār olan ķavme şemāter itmedin ħālī olmadı.

Ve bi‘l-cümle Muħtār maĥbūs ve Süleymān-ı Hāzreci⁴ şehīd ve sā‘ir řalibīn-i mülk me‘yūs olup Hicāz ve ‘Irāķ bi‘l-küllıyye ‘Abdu‘llāh bin Zübeyr’ün taĥt-ı taşarrufına dāĥil oldu.

Ve ol senede nās ile anlar ĥacc idüp ķarındaşı ‘Ubeydu‘llāh⁵ Medīne’de ve ‘Abdu‘llāh bin Yezīd-i Hāţmī⁶ Kūfe’de, ammā ķazā-yı Kūfe zamān-ı fetretdür,⁷ diyü Şüreyĥ imtinā‘ u ictināb itmegin Sa‘īd⁸ bin Merzūbān’da ve ‘Ömer bin ‘Ubeydu‘llāh bin Ma‘mer,⁹ Başra ĥükümetinde ve Hişām bin Hübeyre ķazāsında ve Ĥorāsān eyāleti ‘Abdu‘llāh bin Hāzim’de ve Başra niyābeti ‘Abdu‘r-Raĥmān bin Ĥucder’de ķarār idüp ke-ennehu ol sene ‘abādile senesi idi ki ĥalife ve ‘ummāl cem‘ān ‘Abdu‘llāh ile müsemmə bulındı.

Ve ol senede İbn Zübeyr Ka‘be’nün hedm ü tağyirini, ya‘nī niķe yirleri ĥarāb olmağın aĥsen-i vech üzere ta‘mīrini¹⁰ murād idinüp kibār-ı aşķābla

1 bi//ile: peyker HZ

2 “Allah sapkınlarnın önderlerini helak etti.”

3 tevābi‘in-i: tābi‘in-i HZ | tevābi‘in ü T5

4 Hāzreci: Hāzreci HZ

5 ‘Ubeydu‘llāh: ‘Abdu‘llāh HZ

6 Hāţmī: Hıfzi HZ | Hāţmī T5

7 fetretdür: fışratdur HZ

8 Sa‘īd: Sa‘d Sa‘īd HZ

9 Nüşhalarda “Ömer bin ‘Abdu‘llāh bin Mu‘ābbir-i Teymī” şeklinde yazılan bu isim “Ömer bin ‘Ubeydu‘llāh bin Ma‘mer” olarak metne alındı. bk. İbn Kesīr, age, C. 8, s. 293.

10 Ka‘be’nün//ta‘mīrini: Ka‘be HZ

müşâvere¹ kıldı. Egerçi ki² ‘Abdu’llâh bin Câbir ve ‘Ubeyd bin ‘Umeyr münâsib gördiler, ammâ ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs [140b HZ] rızâ göstermedi. “Bu defa sen yıķup ta‘mîr idince ba‘de zamânin geleceklere daķı ruşşat gibi olur, ta‘mîr iderler. Hâlâ ki giderek i‘tikâdât-ı ünâs³ bir yüzden olup sâ‘ir büyüüt binâsına döndürürler.” diyü men‘ itdi. Ancaķ yıķılan yirlerinün meremmâtı ta‘mîrine icâzet virdi.

Ammâ ‘Abdu’llâh bin Zübeyr⁴ ‘ale’t-tevâlî bi’l-eshâr ve’l-leyâlî üç gün, üç gece istiḥâre kıldı.⁵ Nev’an cevâzın fehm idüp dördinci günü esâsına dek rüknün birini yıķdı. Vaķtâ ki pây-ı binâya varuldu, eşâbi‘-i yed gibi müteḥaccir ve müşebbek ve müşeyyed⁶ taşlar bulundu. Kıazduķlarınca hedmi mümkün olmadı. Ne kıadar ki cehd itdiler, yirinden bir pâre kıoparulmadı.

Bi’l-âḥire esâs-ı kıadîm üzere yaptılar. Ve Ka‘be için yirden mürtefi‘ iki kıapu vaz‘ itdiler ki birinden girile ve birinden çıkıla. Ba‘dehu Ḥacer-i Esved’i İbn Zübeyr kendü eliyle vaz‘ itdi. Yarılan yirlerini sîm-i ḥâlîşden kendü eliyle⁷ temhîd kıldı. Ve Beytu’llâh’ı on zirâ‘ tevsi‘ idüp vaz‘-i⁸ kıadîminden ol miķdâr büyütdi. Ve dîvârlarını mâ‘-ı misk ile maḥlûṭen ve memzûcen⁹ şıvatdurup dîbâc perdeler aşdırdı.

‘Âişe-i Şiddîķa, Peyğâmbere Ḥazretleri’nden rivâyet itdüķi ḥadıṣ-i şerîf mücibince yapdırdı ki *Şaḥîḥayn*’da meşṭûr ve cevâz-ı ta‘mîr-i Ka‘betu’llâh anda muķayyed ü me’sûrdur. Bu maḥalde bu miķdâr ile iktifâ olınup tafşîl-i ta‘mîr-i Beytu’llâh¹⁰ maḥallinde mersûm u mezkûrdur.

Ve sene-i mezbûrede¹¹ leşker-i Ḥavâric ile menâzil ü şevâḥîķ ṭoldı. [41a T5] Ve Başra’da şevket ü kıudretleri câh u celâlle ziyâde ta‘ayyün buldı. Lâkin fitne vü fetretleri kendülerün kibâr u şıĝârına bile sirâyet idüp re’is-i nâmdârları olan Nâfi‘ bin Ezrak’ı ve ehl-i Başra’nuñ [40a H1] re’isü’l-if-

1 müşâvere: meşâ’un HZ

2 ki: - HZ, H1

3 ünâs: nâs HZ

4 bin Zübeyr: - HZ

5 kıldı: itdi HZ

6 müşeyyed: müşennid HZ

7 kendü eliyle: kündler ile HZ, H1

8 vaz‘-ı: vaş‘-ı H1

9 maḥlûṭen ve memzûcen: maḥlûṭ u memzûc HZ

10 Beytu’llâh: Ka‘betu’llâh HZ

11 mezbûrede: mezkûrede HZ

tiḥârları,¹ ḥuşuşâ fâris-i bülend-iştihârları² Rebî'a-i Selûṭî nâm ser-ḥayl-i muḥtârları Müslim bin 'Ubey's³ ihlâk ü ḳat⁴ eyledi. Ve bu bâbda⁵ ümerâ-yı 'Urbân'dan beş⁶ serdârî âsib-i tîg-i ḳahr ile ḥâksâr oldu. Ḥattâ bu vaḳ'a-i ğaribede şaḥâbe-i büzürgvârdan Ḳurre bin İyâs el-Müzenî Ebû Mu'âviye⁷ nâm şaḥş-ı kebîr daḥı mün'adim ḳılındı.

Ammâ Nâfi' bin Ezrak'dan⁸ soñra cünüd-ı merdüd-ı Ḥavâric'e 'Ubeydu'llâh bin Me'cür⁹ serdâr oldu. Ve 'asker çeküp Medâ'in'e vardı. Ehlini ḳat¹⁰ ü ğâret ve mâ-meleklerini ḥasâret itdükden soñra Ahvâz'a musallaḳ oldu. Eṭrâf u cevânibdeki memâliki ḳaṭ'-ı¹⁰ ensâl ve nehb-i emvâlle müteğayyirü'l-aḥvâl ḳıldı.¹¹

Ve bi'l-cümle 'amme-i Baḥreyn'den mâl ü menâlle ḳaviyyü'l-ḥâl olduḳdan soñra İsfahân'a toğrıldı. Ḥâkimi olan 'Attâb bin Verḳâ 'asker çeküp muḳâbil ü muḳâtil oldu. Bi-'inâyeti'llâh leşkeri¹² münhezim olup serdâr-ı Ḥavâric İbn Me'cür ḳat¹⁰ olındı. Ba'dehu Ḳuṭrî bin Füca'e¹³ nâm nâ-merd ol zümre-i zemîmeye¹⁴ sipehsâlâr ḳılındı.

Ammâ İbn Cerîr ḳavlince Ḥavâric fırḳasınıñ ehl-i Başra ile Dülâf nâm maḥalde ḳitâli ve ehl-i Başra Ḥavâric Başra'yı zabṭ itmek ihtimâlinüñ ḥavf u izṭırâbı 'Abdu'llâh bin Zübeyr'e i'lâm olunmağın 'Abdu'llâh bin Ḥâriş'i Başra eyâletine ve Mühelleb bin Ebû Şufre-i Ezdî'yi Ḥorâsân ḥükümetine gönderdi.

1 iftîhârları: iftîhârî HZ

2 iştihârları: iştihârî HZ

3 Nüşhalarda "Selm bin 'İsâ" şeklinde yazılan bu isim "Müslim bin 'Ubey's" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 261.

4 ihlâk//ḳat: - helâk HZ, H1

5 Ve//bâbda: diyü mâbeynde HZ, H1

6 beş: beşer HZ

7 Nüşhalarda "İyâs Mürebbî oğlu Ebû Ma'diye Fürü (HZ), İyâs Müzenî oğlu Ebû Ma'viye Ḳurre (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Ḳurre bin İyâs el-Müzenî Ebû Mu'âviye" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 261.

8 Ezrak'dan: Erḳam'dan HZ

9 Nüşhalarda "Me'ḥüz" şeklinde yazılan bu isim "Me'cür" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 261.

10 ḳaṭ'-ı: - HZ

11 ḳıldı: ḳılındı HZ

12 leşkeri: leşker HZ

13 Nüşhalarda "Feḥâre (HZ), Feccâh (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Fücâ'e" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 261.

14 zemîmeye: zemîme HZ

Lâkin mezbûr Mühelleb eşca‘-ı hayyâlân-ı ‘Arab bir dilir-i güşâde-meşreb olmağın Başra’ya geldi. Herkes “Havâric katline sen me’mûrsun.” di-diler. Mezbûri ilhâh ile alıkoamak kaçdın itdiler. Lâkin “Emîrû’l-mü’minîn emrine muhâlif vaz’ idemezsin. Ve Horâsân’a me’mûr iken [141a HZ] Başra’da ikâmet idemezsin.” diyü cevâb virdi.

Fe-lâ-cerem ehl-i Başra hâkimleri olan Hâriş bin ‘Abdu’llâh ile ittifağ idüp İbn Zübeyr lisânından Mühelleb’e bir mektûb peydâ kıldılar. Ve ba’zı-lar kavlınce İbn Zübeyr’e ‘arz idüp¹ mersûmını getürdiler. Ve Mühelleb’e² gönderüp³ Başra’ya taleb kıldılar. Vaqtâ ki Mühelleb’e nâme vâşıl oldu, ‘as-kerinüñ levâzımını Başra beytü’l-mâlinde görilmek ve Havâric’den alınan ganâ’im kendüye virilmek üzere Havâric mecma’ına müteveccih oldu.

Ammâ ol zümre-i zemîme işitdükleri gibi kemâl-i tecemmül ü ‘arz ile Mühelleb’i karşıladı.⁴ Zîrâ ki niçe rûzgâr idi mühimmât-ı ceng ü cidâl id-diğâr itmişler idi. Mühelleb degül, İbn Zübeyr kendü de gelürse muqâbele niyyetine muvâfiğ tedârüklerin görmişler idi.

Pes Selvesel Ebrî⁵ nâm mağalde ictimâ‘-ı ferîkayn oldu. Tarafeynden çarb-ı kâmil ve çarb-ı şâmil tağakkuğ buldı. Egerçi ki⁶ Mühelleb ile otuz biñ miğdârı ‘asker müheyyâ ve ekşeri ecâvîd-i ceng-âzmâ idi. Lâkin Havâric fırkası⁷ dahı izdiyâd ile [41b T5] hüveydâ ve her biri âlüfte-i ceng ü veğâ⁸ bir bölük dilir-i bî-pervâ idi.

El-kışşa Mühelleb’i şıdılar. ‘Askerin [40b H1] tağıtdılar. Kemâl-i gâlebe ile nehb ü gârete⁹ koyıldılar.¹⁰ Ammâ ki Mühelleb-i mücerreb-umûr, şedâ’id demlerinde şabûr bir şecî‘-i refî‘ü’l-ğadr olmağın bir püşte-i refî‘aya çığdı. Firâr ihtiyâr iden kavmine¹¹ «إلّٰی یا عباد الله» diyü feryâd itdi.

1 İbn Zübeyr//idüp: - HZ

2 Mühelleb’e: Mühelleb’i HZ

3 gönderüp: getürüp HZ

4 karşıladı: çarşu geldi HZ

5 Nüşhalarda “Selûti Ayri (HZ), Selûti Abri (H1, T5)” şeklinde muğlak yazılan bu yer adı “Selvesel Ebrî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 261.

6 ki: - HZ

7 fırkası: fırkasına HZ

8 veğâ: çavğâ HZ

9 gârete: gâret itmege T5

10 koyıldılar: çoyıldılar ki HZ

11 “Ey Allah’ın kulları, bana doğru gelin.”

Ol havâlîde bulunan münhezimînden tâ¹ ki üç biñ âdem kendü yanına cem‘ oldı ve bir huṭbeye âğâz idüp niçe cem‘-i yesîr cemm-i gâfir-i keşîre zafer bulduğunu ve *Kur‘ân-ı ‘Azîm*’de ²﴿كَم مِّن فُتَّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فُتَّةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ sırrına mâ-şadağ olduğunu taḥaḫḫuk itdülden sonra kendü kavminün ḥaseben ve neseben şecâ‘atini ve Ḥavâric tã‘ifesinün mezheben ve meşreben ḥabâşetini beyân idüp³ ‘askerine küllî taḫviyetden sonra anlar “Biz düşme-ni şındurduq. Şüc‘ân ü dilirânun⁴ yüzlerin döndürdüq.” diyü gânimîn ve iğtinâma râğibîn⁵ iken emri ile herkes eline onar dâne taş aldı. Gâret olınan huyül ü esliḥadan bedel anlarunla ceng ü cidâlî muḫarrer kıldı.

Fî nefsi’l-emr aşlâ Ḥavâric’e göz açdurmayup ân-ı vâhîdede yedi biñ âdemlerin helâk kıldı. Ve kendülerden her ne almışlar ise naḫîr ü kıṭmîr ḥalâş eyledi. Ba‘dehu mâbeynde mutaraşşîd olup kendü ‘askeri münhezim-lerinün ardlarınca gidüp kemâl-i iğtinâmla ordularına ‘avdet idenleri daḫı ṭu‘me-i şemşîr ve zaḫm-ḥürde-i rumḥ u⁶ tîr idüp cân ḫurtaranları Kırmân ve arz-ı Işfahân’a perişân oldı.

Ve Mühelleb şâd-kâm ve muḫaşşîlü’l-merâm Ahvâz’da tevaḫḫuf u kıyâm itdi. Ya’nî Muş‘ab bin Zübeyr Başra ḫükümetine, Ḥâriş bin ‘Abdu’l-lâh-ı ma‘zûl yirine gelince ol havâlîde eglendi.

Ve yine bu sene-i mübâreke evvelinde ‘Abdu’llâh bin Zübeyr ḫarındaşı ‘Ubeydu’llâh’⁷ Medîne emâretinden ‘azl ve diğêr ḫarındaşı Muş‘ab’ı naşb itdi. Huṭbesinde ehl-i Medîne’ye ḫiṭâb idüp “Bilür misüz Ḥazret-i Ḥaḫ celle ve ‘alâ beş yüz aḫçe kıymetlü bir deve için ḫavm-ı Şâliḥ’e neyledi?” didüğünü işitdi. “Bu edâ tekellüfden nâşîdür.” diyü bilâ-tevaḫḫuf ‘azl eyledi. Andan sonra ‘Ubeydu’llâh’a “Muḫavvimü’n-nâḫa” laḫabın⁸ ḫodılar.

Ve bu senede Başra’da tã‘un-ı kebîr ve vebâ-yı keşîr olup Zehebî ḫav-
lince tã‘un-ı mu‘azzam üç günde vâḫi‘ oldı. Evvelki günü yetmiş biñ âdem vefât itdi. İkinci günde yetmiş bir biñ oldı. Üçüncü günü yetmiş üç

1 tâ: temâ HZ

2 “Allah’ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.”, Bakara Sûresi, 2/249.

3 kendü//idüp: - HZ

4 dilirânun: dilirân HZ

5 râğibîn: râğîb HZ

6 u: - HZ

7 ‘Ubeydu’llâh’ı: ‘Abdu’llâh’ı HZ

8 laḫabın: laḫab HZ

biñ nüfus helâk olup üç günde iki yüz on dört biñ âdem rāh-ı fenāya [141b HZ] gitdi. Dördüncü günün¹ şabāhı fuḡarādan birkaç âdem² hayāt-da ḡalmıḡ bulındı.

Ebü'n-Nüfeyl³ nām kimesneden mervīdür ki “Ol eyyāmda Başra evle-rini ṭolaşuraḡ ḡalkı vebādan helâk olmış ḡālī bulduḡumuz evleri berkidüp baḡlarduḡ. Ba‘de def‘i ṭ-ṭā‘ūn yine büyüṭü ṭolaşduḡ. Evvel ḡālī görüp sedd itdüḡümüz evlerden birini açduḡ. Vasat-ı dārda bir oḡlancık bulduḡ ki [42a T5] ḡüyā henüz raḡm-ı māderden nüzül itmiş idi. Fe-lā-cerem “Bu ḡulām [41a H1] nereden geldi? Kim ṭoḡurdu?” diyü ta‘accüb idüp nazār iderken dīvār delüḡinden bir kelb geldi. Ol ṭıflı emzürdi. Ba‘dehu ṭıḡıdı, gitdi.”

Ma‘dī naḡl ider ki “Ben kendüm ol ḡulāmı Başra Mescidi’nde gördüm. Tamām mülteḡi olduḡdan şonra gösterdiler. Ta‘accüb ḡıldum.”

Ammā ‘Abdu’llāh bin Zübeyr ba‘de zamānin ḡarındaşı Muş‘ab’ı daḡı Başra eyāletinden ‘azl itdi. Yirine kendünün oḡlı Ḥamza bin ‘Abdu’llāh bin Zübeyr’i ḡākim naşb itdi. Ba‘dehu tekrār yirine ḡarındaşı Muş‘ab’a virüp Kūfe ḡükümetiyle ma‘an aña sipāriş itdi.

Vāḡı‘āt ki der-miyān-ı İbn Zübeyr ve Muḡammed bin⁴ Ḥanefiyye zāhir şüde

Sene-i hicriyyenün altmış altı tārīhinde ki Muḡtār, Kūfe ḡükümetinde şābit-ḡadem oldı ve rāyāt-ı cāh u celālī gündün güne ziyād u⁵ irtifā‘ buldı, ‘Abdu’llāh bin Zübeyr her ḡāl ile andan vehmnāk, ön şon Mekke ve Medī-ne’nün fetḡine ḡālāk ve muḡtedāsı Muḡammed [bin] Ḥanefiyye ‘alē’l-ḡuşuş ki bu cānibde envār-ı zühd ü ṭā‘atle mānend-i āftāb tābnākdür, bu bābda bir ḡileden lā-büddür ki “Muḡammed [bin] Ḥanefiyye benüm ribḡa-i bī‘atüme gerden-nihāde ola. Tā ki ol vāsıṭa ile Muḡtār’uñ iḡtimāl-i⁶ mazarratı bī-bün-yād ola.” diyü Muḡammed [bin] Ḥanefiyye ḡazretlerine ibrāma başladı. “El-bette benden bī‘at itmek gereksün.” diyü ibrāmdan ḡālī olmadı.

1 günün: - HZ

2 âdem: - HZ

3 Ebü'n-Nüfeyl: Ebü't-Ṭufeyl HZ

4 bin: - HZ

5 ziyād u: ziyāde HZ

6 iḡtimāl-i: iḡtimālī HZ

İmâm-ı hümâm niçe günler imtinâ' itdükdən şöıra iki ay mehl virildi ki inķizâ-yı müddetden şöıra İbn Zübeyr'den bî'at kıla. Bu minvâl üzere va'deleri mevķūfen kıala.

Fi'l-vâķi' imâm Ćâh-ı Zemzem ķurbındaki hânesinde temekkün ü kıyâm ve İbn Zübeyr cânibinden kırķ menķūs¹ gice ve gündüz imâmuñ hîrâsetine iķdâm üzere iken hem-nişînan-ı² imâm bu ma'nâyı Muhtâr'a i'lâm kıldılar. Va'deleri tamâm olmazdın muķaddem yitişmeleri³ lâzım idügin bildürdiler.

Fe-lâ-cerem Muhtâr bu huşuş için mübâhât u iftiħâr idüp 'ale'l-fevr dört yüz biñ dirhem [ve] beş yüz âdem ile Zıbyân bin 'Amr-ı Teymî⁴ leşkere baş ve buğ⁵ kıldı. Ba'dehu Hânî bin Kays ve 'Umeyr bin Târiķ⁶ lâzım olduğı deñlü 'asker irsâlini dađı⁷ muķarrer kıldı.

Ķable'l-va'de yitişdiler. Ve imâmı bî'at ıztırâbından ĥalâş itdiler. Ve 'Abdu'llâh bin Zübeyr ile mâbeynlerinde muşalaħa vuķū'ına sebep oldılar.⁸ Vaķtâ ki Muhtâr, 'uķbâ talebine güzâr eyledi, İbn Zübeyr muħâlîf-i 'ahd u mişâķ kendü birâderi⁹ 'Urve'yi gönderüp tekrâr Muħammed [bin] Ĥane-fiyye'yi bî'atine da'vet eyledi. Anlar yine¹⁰ imtinâ' üzere iken 'Abdu'llâh bin Mervân imâmı Şâm'a taleb itdi.

Binâ'en 'alâ zâlik etbâ' u ensâbı ile müteveccih-i Dımaşķ olup Medi-ne'ye dek vardı. Lâkin Ĥaķ *subĥânehu ve te'âlâ* ba'zı mevâni' ilķâsiyla an-laruñ Şâm'a varması müyesser olmadı. Gâh İmâm 'Alî Şi'bi'nde ve gâh Tâ'if'de mütemekkin olup rüzgârın geķürdi. Ammâ 'âķıbet İbn Zübeyr şehâdetinden şöıra 'Abdü'l-Melik'den bî'at idüp tekrâr Tâ'if'e vardı. Ve anda vefât eyledi.¹¹ [41b H1]

1 menķūs: mencūs H1

2 nişînan-ı: nişîn-i HZ

3 yitişmeleri: yitmeleri HZ

4 Nüşhalarda "Talesân (HZ) / Tâyesân (H1) / Tasân (T5) bin 'Ubâre" şeklinde muğlak yazılan bu isim "Zıbyân bin 'Amr-ı Teymî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 277.

5 ve buğ: - H1, T5

6 Nüşhalarda "'Ömer bin Târem" şeklinde yazılan bu isim "'Umeyr bin Târiķ" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 277.

7 dağı: - HZ

8 oldılar: oldı HZ

9 vaķtâ//birâderi: - HZ

10 yine: - HZ

11 'Abdü'l-Melik'den//eyledi: - HZ

**Küşte şüden-i ‘Abdu’llâh bin Zübeyr be-tüg-i sitem-i Haccâc [bin]
Yûsuf [42b T5] der-Hârem-i Muhterem**

Vaqtâ ki Muş’ab bin Zübeyr’ün tedârükini ‘Abdü’l-Melik bin Mervân [142a HZ] gördi, ferâgat-ı hâtırla Şâm’a vardı. Artuğ cell-i himmetin ‘Abdu’llâh bin Zübeyr’ün¹ kal‘ u katline şarf idüp birgün eşnâ-yı huṭbede ḥuzzâr-ı mescide ḥiṭâb kıldı.² “Sizden İbn Zübeyr’ün kıtâline ṭâlib ü râğıb³ kimdür?” diyü söyledi.

Fe-lâ-cerem ri’âyeten li’l-Hârem Beytu’llâh’da kıtâl harâm olduğına binâ’en ümerâ-yı Şâm’dan kimesne cevâb virmedi. Âhîr Haccâc bin Yûsuf yirinden ṭurdu ve eyitdi: “Ben rü’yâda İbn Zübeyr’ün derisini yüzüp katl itdüm.” diyü bu emr-i ḥaṭîri⁴ envâ‘-ı ṭaleb ve şûr u şegâbla recâ kıldı.

Hemânâ ‘Abdü’l-Melik bin Mervân üç biñ yarar, tîleri tebbâr ve nîzeleri ḥaṭṭâr, ḥayyâl-i kazâ-kirdâr ile Haccâc’ı ol şuğle emr idüp nâm-zed eyledi. İstedüğü gibi emrler yazup vâfir istimâlet virdi. Eger ‘Abdu’llâh bin Zübeyr kabûl-i bî’at kılursa fe-bihâ ve illâ lâzime-i kazâ ve kâ‘ide-i neberd ü heycâ müretteb ü mü’eddâ kıılınmağ üzere⁵ tenbih itdi.

Fe-lâ-cerem Haccâc-ı menḥûs-‘alem Şâm’dan Mekke’ye müteveccih oldı. Ve Medîne-i Münevver’e uğradı. Ta’arruz itmedi, geçdi. Ba’dehu Ṭâ’if’e varup, iki ‘asker birbirlerine ṭâlib olup, çâbük-süvârân-ı ṭarafeyn birbirlerine nîzelerle ve⁶ oğlarla⁷ ḍarb u⁸ ḥarb idüp her ne kadar ki ceng oldı, Haccâc ‘askeri İbn Zübeyr leşkerine gâlib olurdu. Hîkmet Hüdâ’nuñdur,⁹ bu ma’nâ naḳîr ü kıṭmîr naḳl ü taṣîr olunup ‘Abdü’l-Melik cânibine ‘arz olındı. Ve bir miḳdâr feryâd-res ‘asker ṭaleb olındı.¹⁰

1 Zübeyr’ün: Zübeyr HZ

2 kıldı: idüp HZ

3 râğıb: râğıbdur HZ

4 ḥaṭîri: ḥaṭarı HZ

5 üzere: üzerine HZ

6 ve: - H1, T5

7 oğlarla: oğlarla yarağ ile T5

8 u: - HZ

9 Hîkmet Hüdâ’nuñdur: Hîkmet ü ḳudret kendü yed-i ḳudretindedür H1, T5

10 olındı: kıılındı T5

Fe-lâ-cerem Târiķ nâm şahs¹ ‘ale’t-ta‘cîl atılmış oķ gibi bir miķdâr leşker ile Haccâc’a irişdi. Bu kerre Haccâc, Cebel-i Ebû Kûbey’s’e menceñiķ-lar ķurdı.² Ehl-i Mekke’yi hişâr idüp ħarb u ħarb emrine meşġul oldu.

Haccâc bin Yûsuf yetmiş iki senesi Cumâde’l-ülâ’sında Şâm’dan çıķmış idi. Mâh-ı Zî’l-ħicce duġûlinde ‘Abdu’llâh bin Zübeyr’i muġâşara itmiş idi. Ve ol sene İbn Zübeyr’e ħacc itmek naşîb olmayup re’îs-i ħuccâc Haccâc³ olmuş idi.

Menķüldür ki ol eşnâda ‘Abdu’llâh bin ‘Ömer ħacc-ı şerîfe gelüp, Haccâc’uñ menceñiķ taşları ħavfından ħuccâc tavâfa ķâdir olamayup, âġir ‘Abdu’llâh bin ‘Ömer Haccâc’a ħaber gönderüp “Mevsim-i ħac ber-taraf olunca menceñiķ atılmaya. Ba’dehu yine bildükleri üzere Beytu’llâh’ı senġâr itmege başlaya.” [didi].

Haccâc-ı Zâlim ħırş-ı devlet-i dünyeviyye ile maġrûr idi. Ammâ ol gün ki Ka‘be-i Müşerrefe’ye menceñiķle⁴ taş atıldı, rûy-ı ‘âlem ķarañu⁵ oldu. Ve âsmân toptolu zulümât u ġamâm oldu. Ve ķorķunç ra’d u⁶ berķ Şâmileri memlü ķıldı. Ĥattâ her biri belâ-yı âsmânî nüzûlinden ħavf idüp ceng ü cidâlden ferâġat semtin gösterdi.

Lâkin Haccâc-ı fitne-i bed-kirdâr-ı la‘în-i [42a H1] Ĥâricî ol ķavm-ı vâcibü’l-levmi tesellâ-yı bî-şümâr idüp “Ben Tihâme’de neşv ü nemâ bulmaġın, ya’nî bu vilâyetde çok terbiye olmuşumdur diyü⁷ Ĥicâz’uñ hevâsı deķâ’iķini⁸ bilürin. Ve bu yirler dâ’imâ ra’d u⁹ berķden ħâlî olmaduġın bilürin. Dâ’imâ böyledür.” [43a T5] diyü söyledi. Ol gün Şâmilerden on¹⁰ iki fâsiķ-ı bed-kirdâr zaġm-ı şâ’iķa ile cân-ı ħabişini ħâzin-i nâra işmarlayup¹¹ gitdi.

1 şahs: şahsı HZ

2 ķurdı: ķurup HZ

3 Haccâc: - HZ

4 menceñiķle: menceñiķler ķurup HZ

5 ķarañu: ķarañulıķ HZ

6 u: - HZ

7 diyü: bu HZ, H1

8 deķâ’iķini: deķâ’iķi HZ

9 u: - HZ

10 on: o HZ

11 işmarlayup: işmarladı HZ

Ba'dehu herkes hafv u haşyetde iken der-‘aşab yine bir şā'ıka-i kübrā dahı peydā oldu ki zemīn ü zamān ditredi. İbn Zübeyr ‘askerinden niçe ādem bir uğurdan [142b HZ] fenā buldı. Güyā ki bu huşuş Haccāc’uñ kelām-ı bī-me’ālini mü’eyyid oldu.

Ammā Mekke’nün қаһт u ğalāsı¹ bir mertebede oldu ki қуrş-ı nān leyl-i muzlimdeki қуrş-ı māh gibi bī-nişān oldu. Ve andan ğayrı² ğüşt u laħm haşretinden niçe ferbih ü şaħīm ādemler lāġar u ‘azīm³ remīm olup hırş u iştihā bıçaġı üstüh’āna vardı. Egerçi ki Ka’be enbārları memlū idi, lākin sedd-i ramaķ olmaķ mertebesinden ziyāde kimesneye nesne virilmezdi. Ve “Ol memlū ğörindükçe ehl-i Mekke’ye қувvet-i қulüb hāşıl olur.” diyü İbn Zübeyr muħkem hıfz iderdi.⁴

Bi’l-āhire a’vān u enşārı taġıldı, gitdi. Kendü evlādından Hāmma ve Hābb bile Haccāc’dan emān alup Şāmilere қarışdı. Andan soñra evlādından yanında ancaķ Zübeyr nām oġlı қалup ešnā-yı cengde aña şehādet naşib oldu. Pes Haccāc, ‘Abdu’llāh’uñ ‘acz-ı hālını bildi. Mirāren bī’atını taleb қıldı. Ve ğöñli murādınca ri’āyetini ziyāde itdi. Lākin aślā rızā ğöstermeyüp her vechle sa’ādet-i şehādete⁵ rāġib idüğini ‘iyānen bilmegin ‘askerine mü’ekked tenbīhler itdi. İrtesi muħkem⁶ yüriyiş ile İbn⁷ Zübeyr’uñ helāki-ne herkes mücidd oldu.

Menķıldür ki ol ğün ‘Abdu’llāh İbn Zübeyr’uñ hidmetinde şādık hevā-dārlarından beş on miķdārı ādem қaldı. Mā’adāsı, hattā kendüñüñ ebnāsı istīmān ile Haccāc’uñ⁸ yanına vardı. Қable’l-maġrib vālidesi Esmā bint Ebū Bekr-i Şiddik huzūrına gitdi ki sinni toķsandan mütecāviz idi. Haccāc’uñ kendüyi emānla da’vetini ve yarlıķ da’vāsın iden ümerānuñ kendüden ferāġatını bildürüp “Emrūñ nedür, yā valide?” didükde ol hātūn hamiyyet-i merdāne ile naşihat-nümün olup “Zinhār tārıķ-ı Hāķ’dan dönme ve ‘aziz iken kendüñi Benī Ümeyye yanında zillite irgürme. Zāhir budur

1 u ğalāsı: HZ mükerrer

2 ğayrı: - HZ

3 ‘azīm: ‘azm T5

4 iderdi: itdürdi T5

5 sa’ādet-i şehādete: şehādet-i sa’ādete HZ

6 muħkem: - HZ

7 İbn: - HZ

8 Haccāc’uñ: Haccāc H1, T5

ki sermâye-i ‘ömründen cüz’i nesne çalmışdır. Bu taqdirce nâm-ı niğ ile dünyâdan gitmek yegdür ki bed-nâmlikle zinde tırmağdın.” diyü naşihat eyleyüp söyledi. ‘Abdu’llâh’uñ murâdına muvâfık pend ü nuşh¹ eyledi.

Fe-lâ-cerem ol gice şabâha dek Beytu’llâh’da tã’at u ‘ibâdete meşgûl oldu. Ve şalât-ı fecri edâ itdükden sonra bağıyye-i a’vânıyla cübbe ve cevşenlerin giyüp bazar-ı veğâda cân naqdini harca sürmege cân bazarına [42b H1] yönelüp gitdi. Şamîyân’dan her gürûh ki kendüye mânend-i küh hamle iderdi, ol şîr-i nerre² şavlet-i³ merdâne ile ol zümreyi gürg koyuna girür gibi perişân iderdi. Herkes İbn Zübeyr’uñ şecâ’atini ve şeyh-i kebir olup nev-cüvânlar gibi hareketini ta’accüb eylerdi.

Bu hâletle ceng ü cidâl üzere iken bir şahş-ı sengin-dil bir hışt ile urdi. [43b T5] Hazreti pây-ı iktidârdan düşürdi. Ve Benî Fezâr’dan⁴ bir şahş-ı bed-nijâd yitişüp ser-i mübârekini kesdi. Haccâc-ı Zâlim huzûrına ‘arz itdi. Ol bî-rahm u bed-ğ’âh *ķātelehu’llāh* secde-i şükr idüp Şamîler bir uğurdan tekbir itdiler. Mezbûruñ başını sâ’ir ümerâ vü rü’esâ başlarına serdar idüp evvelâ Medîne’ye, ba’dehu Dımaşğ-ı Şâm’a gönderdiler. Ve cesed-i laîfîni ecsâd-ı ümerâ ile ber-dâr kıldılar.

Ve bu fırsatda İbn Zübeyr’uñ ‘Urve nâm qarındaşı bir hecîne⁵ süvâr olup, Şâm cânibine cümleden evvel ılgar idüp ‘Abdü’l-Melik [bin] Mervân’a hilâfet selâmını yitürdi. Emîrül-mü’minîn hitâbı ile müjde virdi. [143a HZ] Ve birâderinüñ ser-encâmını bildürdi. ‘Abdü’l-Melik ‘Urve’yi hoş görüp ri’âyet eyledi. Ve yine Haccâc’dan şiyânet ile Mekke-i Mükerrme’ye gönderdi.

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki İbn Zübeyr’uñ kellesi kesildükde cümle a’dâ-yı dâlet-âyîn tekbir eyledi. ‘Abdu’llâh bin ‘Ömer ta’accüb idüp “Bir zamân İbn Zübeyr’uñ vilâdetine aşğâb-ı güzîn cümle tekbir iderdi. Şimdi şehâdetine a’dâ-yı bed-gümân tekbir ider.” buyurdu. Ya’nî ki bir târihde Medîne Cü-

1 nuşh: naşihat T5

2 şîr-i nerre: nerre-şîr HZ

3 şavlet-i: şavb-ı HZ, H1

4 Fezâr’dan: Ferâd’dan HZ

5 hecîne: hecne HZ | hâcine T5

hüdları, dîn düşmenleri dirlerdi¹ ki “Biz sihr ü mekr itdük ki min ba’d ehl-i İslâm’dan artuğ zürriyyet gelmeye.” diyü söylediler. Şahâbeyi qorqutdılar. Ve hem fi nefsi’l-emr hikmet-i Hudâ ile bir yıl miqdârı aşlâ evlâd vücûda gelmedi.

Ehl-i İslâm’dan aşhâb-ı zamân gâyetde mükedderü’l-evkât iken Hağ *subhânehu ve te’âlânuñ* luğf u keremi ile nâ-gehân ‘Abdu’llâh bin Zübeyr vücûda geldi. Ve ‘amme-i aşhâb ol şâdmânlık ile tekbîr getürmişler idi. Ammâ² kudret-i ilâhî ile vefâtına³ dağı⁴ tekbîr naşib oldı.

Ba’de zâlik Haccâc-ı bed-nihâd Beytu’llâh’uñ tañhîrine mübâşeret itdi. Lâşelerden ve şühedâ kanından pâk idüp zu’m-ı fâsidine Ka’be-i Mükerreme’nüñ ta’zîm ü tekrîmine mütehâlik oldı. Ve da’vâ-yı fâsidi bu idi ki ‘Abdü’l-Melik halîfe-i ‘aşr olup ‘Abdu’llâh bin Zübeyr anuñ içâ’atinden hürüc itmekle ‘âşî olmuş ola. Ve tã’ife-i ‘uşât [u] tãğî hağğından gelmek için üstine varmış ola.

El-kışsa ‘Abdu’llâh bin Zübeyr aşhâb-ı bâ-şafâdan olup ba’del-hicret evvel vücûda gelen mevlüd anlardur. Vâlideleri Esmâ bint Ebû Bekr-i Şiddîkdür. Huşûşâ vilâdeti hâlinde iltifât-ı Resûl-i Hudâ ile şârib-i rîğdur. Mu’aviye bin Yezîd vefâtından sonra Hicâz ve Yemen ve İrâkeyn ve Mışır ve Horâsân [43a H1] ve sâ’ir bilâd-ı Şâm’a hüküm itdi. Ancağ Dımaşğ-ı Şâm ehâlisi ribka-i içâ’atinden⁵ ibâ kıldı.

El-kışsa sinn-i şerîfi yetmişden mütecâviz iken şehâdet müyesser oldı. Ve yetmiş üç nevbet kıtâl-i ‘azîmede bulunmuşdur. Ve cesed-i maşlûbını vâlidesi techîz ü tekfîn idüp namâzın kıldı. Ve Medîne’ye iletüp Şafiyye bint Hüvey⁶ dârında defn eyledi. Ve ‘inde’l-ba’z “Haccâc-ı Zâlim menkûsen şalb itdükden sonra indürüp mağâbir-i Yehüdiyân’a gönderdi.” dirler. Ammâ ki evveli eşâhdur.

1 dirlerdi: dirler HZ

2 Ammâ: İmdi H1 | İtmedi HZ

3 vefâtına: vilâdetine ve vefâtına H1, T5

4 dağı: - H1, T5

5 içâ’atinden: içâ’atden HZ

6 Nüşhalarda “Rağmî” şeklinde yazılan bu isim “Hüvey” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 342.

Ve dağı vâldesi [44a T5] kendüden şofra on gün ve bir rivâyetde yüz gün hayâtda oldu. *Raĥmetu'llâhi 'aleyhimâ.*

Emâret-i Mervân bin Hâkem

Vaktâ ki 'asker-i Huşayn bin Nümeyr, 'Abdu'llâh bin Zübeyr muĥâşarasından ferâgat ile Şâm'a çekildi, Medîne'de mütemekkin olan Benî Ümeyye'yi 'aczi hâl ve kesri-i bâl ile celâ-yı vaţan idüp Dımaşķ-ı Şâm'a müteveccih oldu.

Hikmet Hudâ'nuñdur, Mu'aviye bin Yezîd riyâset-i emâretten isti'fâ idüp 'Abdu'llâh bin Zübeyr'den bî'at itmek şadedinde vefât eyledi. Ortalık hâlî kalup ehâl-i Şâm bi'l-ittifaķ Daĥĥâk bin Kays'dan bî'at' şeklin idüp umûr-ı emâret anuñ re'yi ile görildi.

Fe-lâ-cerem Mervân bin Hâkem bu fırsatda ki Şâm'a başı-ı kadem kıldı, muĥaddemâ Himş'den Nu'mân bin Beşîr ve Kınnesrîn'den Züfer bin 'Abdu'llâh el-Kilâbî² ve Filistîn'den Nâ'il³ bin Kays, İbn Zübeyr'den bî'at idüp kezâlik Daĥĥâk bin Kays dağı yine andan bî'ati münâsib görüp tedârük itdi.

Ammâ 'Ubeydu'llâh [143b HZ] bin Ziyâd ve Huşayn bin Nümeyr, Mervân bin Hâkem'ün hükümetine mücidd ü⁴ sâ'i olup "Eger İbn Zübeyr'ün ribķa-i⁵ bî'atine gerden-nihâde olursañ seni helâk itmek muĥarrerdür." diyü Mervân'ı korķıdıup "Elbette bu demde Kureyş kavminün şeyĥ-i büzürgvârı sensün. Ve hilâfete sen İbn Zübeyr'den eĥaķķ u elyaķsun." dimeleri ile Mervân, İbn Zübeyr'e bî'at ĥâţirasından rû-gerdân oldu.

Ammâ ehâl-i Şâm'a⁶ dağdağ-i külliyye ĥâşıl olup rü'esânuñ bir kısmı İbn Zübeyr'den⁷ ferâgatle Hâlid bin Yezîd bin Mu'aviye bî'atine rağbet gösterdi. Ve bir gürüĥi "Ķadîmden evliyâ-yı ni'metimüz sâdât-ı Benî Ümeyye'dür. Hâlid ĥayr u şerre yaramaz nev-cüvân-ı câmid maķûlesidür.

1 bî'at: bî'at itmek HZ

2 Nüşhalarda "'Abdu'llâh el-Kelânî" şeklinde yazılan bu isim "Züfer bin 'Abdu'llâh el-Kilâbî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 239.

3 Nüşhalarda "Nâbil" şeklinde yazılan bu isim "Nâ'il" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 239.

4 ü: - HZ

5 ribķa-i: - HZ

6 Şâm'a: Şâm'da HZ

7 İbn Zübeyr'den: Zübeyr oğlı 'Abdu'llâh'dan T5

Bu taçdırce Mervân'dan bî'atimüz evlâdur.” diyü kıl ü kâl eylediler. Hattâ yevm-i cum'ada ba'de's-şalât Bâbü'l-cîrûn'da¹ bir cem'iyet-i vefret-nümün olup ol güne Yevm-i Cîrûn² nâm[1] virildi.

Ve bî'l-cümle ehl-i Şâm'a ihtilâl düşüp niçe gün kıl ü kâlden sonra 'Ubeyd[u'llâh] bin Ziyâd taħrîki ile Daħħâk, Mercu Râhiṭ'e çıkdı. Kendüden bî'at idenleri yanına cem' eyledi. Mervân bu cem'iyeti görüp, İbn Zübeyr'den bî'at ve aħz-ı emân niyyetine Ezru'ât³ nâm maħalle dek vardukdâ eşnâ-yı râhda cânib-i 'Irâķ'dan gelürken 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd ve Hıuşayn [43b H1] bin Nümeyr ve 'Amr bin Sa'îd bin 'Âş ve ba'zı hâvâş cem'ine râst gelüp, anlar Mervân'ı niyyetinden rû-gerdân idüp “Hâlid bin Yezîd şabî ve İbn Zübeyr kühendür. Bize münâsib ħalîfe sensün.” diyü ol sâ'at Mervân'dan bî'at itdiler.

Sâ'ir mütâba'at iden on⁴ üç bin 'askerle atlanup, Daħħâk üzerine varup altmış dört senesi Zî'l-ħicce'si nişfinda ol zümreyi şıdılar. Otuz bin 'asker iken aşlâ vücüd virmediler. Yigirmi gün pey-â-pey kıtâlden sonra Daħħâk bin Kays'ı öldürdiler. Ve emâret Mervân'da karar [44b T5] itdi.

'Ale'l-fevr Yezîd'ün 'avretlerinden Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim'[i] daħı tezevvüc itdi ki ħâlîb-i emâret olan Hâlid'ün anasıdır. Ammâ mu'ammer olmayup ancak çokuz ay ħükümet itdi. Evlâd-ı şahâbe-i celilü'l-miķ-dârdan Daħħâk ve niçe anuñ gibi Müslim-i pâki katl itmiş oldu.

Menķüldür ki Mercu Râhiṭ'deki ceng eyyâmında muttaşıl aġlardı. “Âħîr-i 'ömrümde⁵ sevdâ-yı mülk ile Müslimânlara sell-i seyf itmek baña düşer mi?” dirdi. Ammâ kendüye emâret muķarrer olduġdan sonra 'asker cem' idüp 'Amr bin Sa'îd-i Eşdaķ ile Mışır fetħine müteveccih oldu. İbn Zübeyr cânibinden nâ'ib-i Mışır olan 'Abdu'r-Raħmân bin Caħdem⁶ muķâbil

1 Nüşhalarda “Bâbü'l-ħayrûn (HZ), Bâbü'l-ħayrûṭ (H1, T5)” şeklinde yazılan bu yer ismi “Bâbü'l-cîrûn” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 240.

2 Nüşhalarda “cerûn” şeklinde yazılan bu kelime “cîrûn” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 240.

3 Nüşhalarda “Üz'ât” şeklinde yazılan bu yer ismi “Ezru'ât” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 241.

4 on: - T5

5 'ömrümde: 'ömründe HZ

6 Nüşhalarda “Mücdem” şeklinde yazılan bu isim “Caħdem” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 255.

ü muḳātil ve gürüh gürüh muḫārib ü mücādil¹ olmak üzere iken ‘Amr bin Sa’id bir miḳdār ‘askerle ‘Abdu’r-Raḫmān’uñ ardından tolaşdı. Mışır² feth idüp³ zabt eyleyedüşdi.

Der-‘aḳab Mervān daḫı Mışır’a duḫül idüp kemāliyle feth ü teshİR kıldı. Ammā ‘inde’l-ba’z tamām ‘aciz ü mużtarib olduḫdan şoñra ‘Abdu’r-Raḫmān emān taleb eyledi. Ve³ Mışır’ı teslīm idüp ve ehl ü ‘iyāl ve māl ü menāl⁴ ile Mekke’ye gitdi. Ve bī’atinden ibā eyleyenlerden seksen kimesnenüñ Mervān-ı la’in boynını urdı.

Ve bu kışşa altmış beş Cemādiye’l-āḫir’inüñ nışfında ‘Abdu’llāh bin ‘Amr bin ‘Aş vefāt itdüḫi günde vuḫū’ buldı. Hattā fetret⁵ ü iztırābından meyyitin⁶ taşra çıkarmaḫa ḫādir olmadılar. Ve kendünüñ evinde gömdiler.

İki ay Mışır’da iḫāmet itdi. Ba’dehu oḫlı ‘Abdü’l-‘Aziz’i nā’ib [144a HZ] ve⁷ diḫer oḫlı⁸ Beşir’i aña mu‘avin itdi. ve Mūsā bin⁹ Nuşayr’ı vezir-i muḫārin naşb eyleyüp Şām’a gitdi.

Ammā Mırḫ’ānd, *Tārīḫ*’inde “Ba’de’l-feth Mışır’a ‘Amr bin Sa’id’i ḫākim¹⁰ naşb eyledi.” dirler.

Ve yine ol senede Medine’yi almaḫ için Hubeş bin Dölce el-‘Atibī¹¹ idi. Ve biri ‘Irāḫ vilāyetini İbn Zübeyr nevā’ibinden ḫālī vü taḫİR için ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād’ı göndermiş idi ki eşnā-yı rāhda ceşş-i Tevvābin’e¹² buluşdılar. Ve Şāmiler manşūr u mużaffer oldılar. ‘Irāḫ’a çekildiler. Cezire’ye yitişdiklerinde sene-i mezbūre Ramazān’ında Mervān bin Hākem’üñ vefātın işidüp müteḫayyir oldılar.

1 mücādil: cidāl H1

2 idüp: eyleyüp HZ

3 Ve: - HZ, T5

4 māl ü menāl: menāl ü māl H1

5 fetret: fıḫrat HZ

6 Nüşhalarda “mu‘ayyen” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereḫi “meyyitin” olarak metne alındı.

7 ve: - HZ

8 oḫlı: - T5

9 bin: - HZ

10 ḫākim: - HZ

11 Nüşhalarda “Ceşş bin Dölce et-Teynenī (HZ), Hubeş bin Dölce et-Teynenī (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Hubeş bin Dölce el-‘Atibī” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 256.

12 Nüşhalarda “nevā’ibine (HZ), nevā’ibine (H1, T5)” şeklinde yazılan bu kelime “Tevvābin’e” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 256.

[Ammā sebeb-i vefât-ı Mervân]

Ammā sebeb-i vefât-ı Mervân *İbn Eşîr Târîhi*'nde bu vechle zâhirü'l-beyândur ki Mervân, Yezîd'ün 'avreti, ya'nî Hâlid'ün vâlidisi Ümmü Hâşim'i nikâhlandı ki Hâlid'ün kadri beyne'n-nâs alçağ olup [44a H1] emâret da'vâsına liyâkât bulmaya. Ve ikide birde kendüye mu'arîz olup ihtilâle bâ'ış olmaya.

Pes birgün ki Hâlid, Mervân'ın meclis-i hâşşına girdi, Mervân aña hitâb idüp ihâneten ¹«يا ابن الرطبة الاست» didi. Ya'nî ki “Ey ferici nemnâk 'avretün oğlu.” diyü hitâb yüzünden 'itâb eyledi. Hâlid dağı² bu kelâmı vâlidisine bildürdi. Vâlidisi eyitdi: “Bunu baña bildürdün. Zinhâr bir kimesneye dağı³ dime.” diyü tenbîh kıldı. Ba'dehu heftesine varmadın Mervân h'âbnâk iken [45a T5] cevârisi ile yüzi üstüne bir yaşduğ bırakdı. Ve teneffüse mecâl virmeyüp ol müzâyâka ile helâk oldu.

Ve *Târîh-i Mirh'ând* [d]a “Zehr ile tebâh olındı.” dirler.

Ve hîn-i vefâtında Mervân seksen bir yaşında idi. Ve Mervân'ın ceddesi Zerķâ nâm 'avret olmağın Benü Zerķâki olmuşdur.

Emâret-i 'Abdü'l-Melik bin Mervân

Mezbürdan⁴ altmış beş senesi Ramazân'ında, babasınıñ vefâtı gününde teccid-i bî'at kıldı. Yigirmi bir yıl hilâfet itmişdür. Toğuz yılı İbn Zübeyr ile müşârik, mâ'adâsı taht-ı hilâfete ber-vech-i istiklâl mâlik olmuşdur. Kâdîsi Ebü İdrîs-i Havlânî ve kâtibi Revh bin Zinbâ⁵ ve hâcibi Yunus'dur.

Ya'nî ki muḳaddemâ veliyy-i 'ahd idinüp rü'esâ-yı nâsuñ ekşerinden taḫşil-i bî'at kılmış idi. Fevt olduğı gibi kimesne bî'atında tereddüd itmedi.

Felâ-cerem 'Abdü'l-Melik-i muḫterem icrâ-yı aḫkâm-ı ümem ḫuşuşında mücidd olup ol sene iḫtizâ itdüğine göre deprendi. Ve sene-i şâniye ki

1 “Ey dübüürü nemli [kadının] oğlu.”

2 dağı: - HZ

3 dağı: - H1

4 mezbürdan: mezbür HZ

5 Nüşhalarda “Zibâ” şeklinde yazılan bu isim “Zinbâ” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 54.

altmış altı târihinde Şahre-i şammâ ve Mescid-i Akşâ binâsına mübâşeret idüp yetmiş üç târihinde ancak gâyetine irdi.

Mir'atü'z-zamân şâhibinden müverrih İbn Eşîr-i nâdire-dân şöyle nakl ider ki 'Abdu'llâh bin Zübeyr, Hicâz ve Mısr ve 'Irâk ve Hürâsân hükümetiyle müşârün bi'l-benân idi. Ammâ 'Abdü'l-Melik bin Mervân ancak Dımaşk-ı Şâm emâreti ile kâmrân olup, mâbeynlerinde 'adâvet-i muhkem ve birbirlerine kaçd-ı mazarratları mübhem ü müstahkem olmağın İbn Zübeyr Ka'betü'llâh'ın ta'mîrine muqayyed olup hüccâc u züvvâr Mekke-i Mükerrreme'ye cem' olduklarında İbn Zübeyr Minâ ve 'Arafat'da minbere şu'ud iderdi. Eşnâ-yı huḫbede Benî Mervân'ın zemmin idüp "Hakem, Faḫr-ı 'Âlem ḫâzretlerinin merdûd u tarîdi¹ olup la'nete işâret itmiş idi." diyü söylerdi. Mervân'ın ve evlâdının niçe fi'âl ü ḫişâlin beyân idüp kendünün her cihetle 'izâm-ı şânını beyân eylerdi.²

Fe-lâ-cerem ḫâzîrîn-i ümem İbn Zübeyr'ün feşâhatine firifte olurlardı.³ Mervâniyân'dan rû-gerdânlık muḫarrer kıllurlardı. Ğıbbu zâlik⁴ 'Abdü'l-Melik bunu fikr eyledi ki envâ'-ı bezl-i mâl ve tekrîm ü⁵ iclâl ile Ḳuds-i Şerîf'ün Şahre ve mesâcidini ta'mîr eyleye. Ve nâsı ḫacc-ı şerîfden men' idüp zâ'irîn Ka'be'yi ṭavâf ider gibi⁶ menâsik-i ḫaccı Beyt-i Maḫdis'de⁷ [144b HZ] edâ kıla.

Fî nefsi'l-emr birkaç sene ḫalkı ḫacc-ı şerîfden [44b H1] men' itdi.⁸ Züvvâr ḫavl-i Ka'be'yi ṭavâf ider gibi ṭavâf ve naḫr-ı yevm-i 'îd ile maḫrem-i dil-i şâf olmasına rağbet gösterdi. Ḫâl in ki dibelik ḫalâlet ü bid'at ve İbn Zübeyr'ün ta'n u teşnî'ine liyâḫat taḫşîl itdi. İzâḫât-ı⁹ binâ ve tafşîl-i ta'mîr-i¹⁰ Mescid-i Akşâ maḫallinde meşṭürdur. Ve¹¹ bu faşlda ancak maḫşûd u me'sûrdur.

1 merdûd u tarîdi: dūd-ı vaṭarı HZ

2 eylerdi: idüp dirdi T5

3 olurlardı: olurdu HZ

4 Ğıbbu zâlik: - H1, T5

5 ü: - HZ

6 Ka'be'yi//gibi: - H1, T5

7 Maḫdis'de: Maḫdis'de kıla HZ

8 itdi: itdürdi HZ

9 Nüshalarda "İzâcârât (HZ), izâcât (H1), İzâcâ'et (T5)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "izâḫât" olarak metne alındı.

10 ta'mîr-i: - HZ

11 Ve: - HZ

Gıbbu zālik altmış üç senesi dāhil olduḡda ‘Abdü’l-Melik bin Mervān,¹ Muş‘ab bin Zübeyr ḡaşdına revān ve² ḡaḡ‘-ı merāḡille vāsil-ı menzil-i Baḡnān³ olduḡda ‘Amr bin Sa‘īd bin ‘Āş ki beyne’l-‘avām ve’l-ḡavāş Eşdaḡ laḡabı ile mezkūr idi, [45b T5] ba‘zı hevādārları ile ol menzilden döndi. İlḡar ile Dımaşḡ-ı Şām’a ḡelüp iḡine girdi. Ve ‘Abdü’l-Melik cānibinden Şām zabḡına müvellā olan ‘Abdu’r-Raḡmān bin Ümmü’l-ḡakem⁴ şehrden ḡürizān ḡıldı. Kendüsü dārü’l-emārede oturup,⁵ ḡizāne-i beytü’l-māle vāzi’u’l-yed olup minbere şu‘ūd itdi. Ve ḡalḡuñ izdiyād-ı ḡalā’iḡına⁶ müte‘allik mevā‘id-i cemīleyi mutazammın ḡuḡbe inşā idüp ḡulüb-ı nāsı kendüye nev‘an rabḡ eyledi.

Vaḡtā ki ‘Abdü’l-Melik bu ḡuşuşı iştidi, Muş‘ab’a teveccūhi te’ḡir ile ilḡar-künān ve yanındaki ‘asker ile rüz u şeb yatmayup Şām’a revān oldu. Geldükde ebvāb-ı şehr ve ḡal‘ayı mesdūd u mazbūt bulmaḡın eḡrāfin muḡāşara ḡıldı. On altı ḡün tamām sükkān-ı derūnı ve bīrūnı ḡıtāl emrinde ḡıyām idüp Eşdaḡ iştidād-ı ḡişārdan ‘āciz olmaḡın mābeynlerine şulḡı vāşiḡa itdi. ‘Amr-ı Eşdaḡ ‘Abdü’l-Melik’e veliyy-i ‘ahd olmaḡ ve memālikde ‘ummāl yanlarına birer ‘āmil daḡı Eşdaḡ irsāl ḡılmaḡ ‘alā küllī ḡāl bi-ḡariḡi’l-iştirāk taşarruf-ı mülke yol⁷ bulmaḡ şürūḡı ile mābeynlerinde kitāb-ı emān yazıldı.

Ba‘dehu bir ḡamīs ḡüni ‘Amr-ı Eşdaḡ menziline gitdi. Ve ‘Abdü’l-Melik dārü’l-emāreye nüzül ḡıldı. İrtesi Eşdaḡ’a resül ḡönderüp “ḡuḡbesinde nāsa ‘ahd itdüḡi ‘aḡıyyāti⁸ virsün.” buyurdu.

Ammā Eşdaḡ eyitdi: “Bu ‘aḡıyyāt⁹da⁹ anuñ ne medḡali vardur? ḡaḡ başdan şehrde¹⁰ temekkününe rızām yoḡdur. Elbette ḡıḡsun, ḡitsün.” diyü ḡüftü ḡüdan şoñra ol işneyn ḡüni ‘Abdü’l-Melik, Eşdaḡ’ı dārü’l-emāreye da‘vet

1 Mervān: Mervān bin HZ

2 revān ve: - HZ

3 Nüşhalarda “Baḡyān (HZ, T5), Baḡbān (H1)” şeklinde yazılan bu yer adı “Baḡnān” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 310.

4 Nüşhalarda “Ümmü ḡükma” şeklinde yazılan bu isim “Ümmü’l-ḡakem” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 8, s. 307.

5 oturup: oturdu T5

6 ḡalā’iḡına: ḡalā’ifine H1

7 yol: ‘ummāl yol HZ, H1

8 ‘aḡıyyāti: ‘aḡāyāti HZ

9 ‘aḡıyyāt⁹da: ‘aḡāyāt⁹da HZ

10 şehrde: şehre HZ

kıldı. Yanında bulunup duhter-zâdesi ve yâr-ı¹ şiddik-ı hâtır-güşâdesi ‘Abdu’llâh bin Yezîd bin² Mu’âviye ile meşveret eyledi. “Bu yakınlarda³ ekşer-i menâmâtumda⁴ bu İbn Zerķā’nuñ, ya’nî ‘Abdü’l-Melik’ün havfı ile uyanurın. Hiç bir vehcle mekrinden emîn degülin.” didi. “Huşûşâ bu gice rü’yâmda ‘Oşmân bin ‘Affân’ı gördüm. Baña bir ķamîs giyürdi. Güyâ ki⁵ pîrâhenini⁶ baña virdi.” diyü hikâyet eyledi.

‘Abdu’llâh dañı ‘Abdü’l-Melik’e varmasına müte‘allik pend ü neşâ’ihden gayrı Ka’bü’l-aħbâr’uñ üvegi oğlı Tebi’-i Ħimyeri⁷ ki müneccemîn ü kâhinîn zümresinüñ Büzürcmihr’i ve Aristü-nazîridür,⁸ ol didi ki “Ekâbir-i [45a H1] Benî İsmâ’il’den bu yakında bir kimesne Dımaşķ’uñ ķapuların⁹ berkidüp birkaç gün ĥükümet eyleye. Der-‘aķab ķatl olunup bahtı ķapuların güşâde bulmaya.” demiş idi. “Zâhir budur ki sedd-i ebvâb-ı Dımaşķ sizden zühür itdi. Şoñındağı¹⁰ ķatl vaķ’ası ihtimâldür ki yine senden şudür bula.” diyü men’ itmiş iken re’y ü tedbirleri netice virmedi. Ķâ’id-i¹¹ ķazâ zimâm-ı¹² ihtiyârını güyâ ki ol şahş-ı vâridün eline virdi. Zırhın giyüp, silâhın ķuşanup mevâlisi ile dârü’l-emâreye¹³ çekildi. [145a HZ]

Lâkin ‘Abdü’l-Melik’ün tenbihi üzere her ķapudan duħül itdükçe mevâlisinüñ bir bölüğine yol virilmedi. Ħarem-i hâşşına varınca cümlesi iftirâķ idüp Eşdaķ bir başı ile selâma¹⁴ girdi. Muķadderât-ı [46a T5] ilâhiyyeden olan ĥâdişe ol ân vuķû’ bulup Eşdaķ ķatl olındı. Ķarındaşı Yahyâ bin Sa’îd tevâbi’i ile dârü’l-emâreye¹⁵ gelüp mübâşir-i ĥarb u ķıtâl olmağın niçe günler ĥabs olındı.

1 ve yâr-ı: - HZ

2 bin: - HZ, H1

3 yakınlarda: yakında HZ

4 menâmâtumda: mâtemde HZ

5 ki: - HZ

6 pîrâhenini: pîrâheni HZ, H1

7 Ħimyeri: Ħamri HZ

8 nazîridür: nazîri debed

9 ķapuların: ķapularını HZ

10 Şoñındağı: Şoñındaki HZ

11 Ķâ’id-i: Fâ’id-i HZ

12 Nüşhalarda “zamân” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “zimâm” olarak metne alındı.

13 Nüşhalarda “dârü’ş-şifâda” şeklinde yazılan bu ibare “dârü’l-emâreye” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 309.

14 selâma: selâm HZ

15 Nüşhalarda “dârü’ş-şifâda” şeklinde yazılan bu ibare “dârü’l-emâreye” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 309.

Bi'l-âhire 'Abdü'l-'Azîz bin Mervân recâsı ile hâlâş olup, kendünün ve Eşdaq'ın ehl ü 'iyâli ile celâ-yı vağan idüp Muş'ab bin Zübeyr yanına vardı. Muqaddem hoş görülüp ve kemâ-yenbağî ri'âyet olunup, lâkin Muş'ab'ı katlinden sonra yine 'Abdü'l-Melik cenâbına rücû' idüp merhâmetine mazhar düşdi.

Ammâ Eşdaq, Resûl'llâh² *şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemi* gördi. ³«ما نحل والد ولدًا من نحل أفضل من أدب حسن» hadîs-i şerîfini 'ıtka müte'allik bir hadîs-i şerîf ile kendülerden rivâyet itmişdür.

Mu'âviye zamânında ve Yezîd devleti evânında Medîne hükûmetine ve harbden sonra İbn Zübeyr için Mekke'ye 'asker gönderüp Harem-i Belled-i Emîn'de ceng ü cidâle ruşatına nâm-zed olduğda Qâdî⁴ Şüreyh'ün men'i ile memnû' olmayup, ⁵«إنَّ الحرم لا يعيد عاصياً، ولا فارساً بدم، ولا فارساً بخربة» hadîsini rivâyet idüp "Ben senden a'lemüm, diyen ve Harem-i Şerîf'de mendenik ile kıtâle ruşat virüp Haccâc'a yol gösteren ve zamân-ı Câhiliyyet'de Esved bin 'Abdü'l-Muṭṭalib ve Süheyl bin 'Amr hiṭâbet itdüğü gibi zamân-ı İslâm'da Mu'âviye ve oğlu Yezîd ve 'Abdu'llâh bin Zübeyr ve bu zıkr olunan 'Amr-ı Eşdaq ve oğlu hiṭâbetle iştiḥâr bulduğunu Sa'îd bin Müseyyeb rivâyet itmişdür.

Ve Ebü Hüreyre *radıya'llâhu 'anh* rivâyeti ile şâbit olan *ليرعفن على منبري* ile şerîfine mezkûr 'Amr bin Sa'îd mâ-şadağ olup birgün minber-i Resûl'llâh⁷ üzere huṭbe oğurken burnı kınaması⁸ ve cebâbire-i Benî Ümeyye'den olması mazmûn-ı hadîsi mü'eyyedür.

1 Zübeyr//Muş'ab: - T5

2 Resûl'llâh: Resûl HZ

3 Hadis-i Şerîf, "Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye veremez." (Tirmizî, Birr, 33.)

4 Nüşhalarda "Ebü" şeklinde yazılan bu kelime "Qâdî" olarak metne alındı. bk. Şükrü Özen, "Kâdî Şüreyh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-sureyh> (03.03.2021).

5 Hadis-i Şerîf, "Harem; asileri, kan döküp kaçanları ve kapkaççıları korumaz elbette." (Sahih-i Müslim, Kitâbü'l-hac, H. 2503.)

6 Hadis-i Şerîf, "Benim minberim üzerinde Ümeyye oğullarının zorbalarından bir zorba kişinin burnundan kan gelecek ve burun kanı akıp gidecektir." (İbn Kesîr, age, C. 8, s. 311.)

7 Resûl'llâh: Resûl HZ, H1

8 kınaması: kınadı HZ

Ammâ sevda-yı emâretine¹ bâ'ış budur ki Mervân, Şâm vilâyetini tamamen zabt idüp ba'dehu 'Amr bin Sa'id'i kendüden muqaddem Mısr'a gönderdükde böyle 'ahd itmiş idi ki oğlu 'Abdü'l-Melik'den sonra 'Amr-ı Eşdaq veliyy-i 'ahd ola. Ve kendü zamânında nâ'ib-i Şâm olup [45b H1] evkâtı devletle² geççe.

Kaçan ki ayağı düz başdı ve³ kemân-ı müdde'asını kavş-ı kuzah⁴ gibi tāk-ı feleke aşdı, evvelki 'ahdinden rücū' idüp kendünün veliyy-i 'ahdı oğlu 'Abdü'l-Melik ve anuñ veliyy-i 'ahdı qarındaşı 'Abdü'l-'Aziz bin Mervân olmağı sürüt⁵ kılip 'Amr'ı silsile-i mişâqdan çıkardı. Ve 'Abdü'l-Melik kendüye ol zamânda 'adâvet idüp muhâşara hînindeki emânını⁶ emân-ı şürî kılip katline cell-i himmet eyledi.

El-kışşa 'Abdü'l-Melik mutafaftın-ı 'ulemâ ve⁷ mürebbi-i bülegâ vü şu'arâ ve⁸ müstahtem-i ukalâ bir müdrik-i bülend-himmet şahş idi.

Menkûldür ki risâletle İmâm Şa'bî'yi⁹ kayşer-i Rüm'a gönderdi. Kayşer mevlânâ-yı mezbûruñ hüsn-i ta'bîr ve i'câz ü belâgatle taqrîrin ta'accüb idüp "Ebnâ-yı mülükden misün?¹⁰" diyü şordı. Mevlânâ cevâb idüp "Hayır, ebnâ-yı 'Arab'dan bir faķîrüm." didükde sükût idüp niçe günler alıkoğudan sonra küllî ri'âyet ve in'am-ı bî-nihâyet ile 'Abdü'l-Melik'e gönderdi. Ve eline bir mahtüm nâme virdi.

Vaktâ ki 'Abdü'l-Melik ol mektûbı oğudu, "Mazmûn-ı nâme ma'lûmuñ mıdır?" diyü Şa'bî'ye şordı. [46b T5] "Bilmezim." [145b HZ] didükde nâme-i kayşeri eline virdi. Meger ki Şa'bî'nün fiñnat u zekâsını vaşf idüp "Aceblerin ben¹¹ ol kavmi ki içlerinde bu maķûle 'âlim ü fâzil ve faşih ü kâmil âdem tûrurken emr-i emârete ğayrı ihtiyâr eyleyeler." diyü yazmış.

1 emâretine: emârete HZ

2 devletle: devlete HZ

3 ve: - HZ

4 kuzah: kûzah HZ

5 sürüt: meşrüt T5

6 emânını: emâneti HZ

7 ve: - H1, T5

8 ve: - H1, T5

9 HZ nüshasında "İmâm Şa'bî'yi" ibaresi "gönderdi" kelimesinden önce gelmektedir.

10 mülükden misün: mülükden misüz HZ

11 ben: biz HZ

Ammā ‘Abdü’l-Melik “Kaşşerüñ kaşd-ı fāsidi bu yüzden iğvā vü idlāl ile seni baña katl itdürüp tavk-ı hıdmetümi senüñ gibi dānādan zārāfetle hālî itmek ister.” diyü söylemiş. Ve Şa‘bī’nüñ ri‘āyetinde ifrāt ider olmuş.

Ma‘lüm oldu ki ol zamānda Müslim ve kāfirüñ iltifātları ‘uçalāya ve sevķ-ı hıdmetleri ehle¹ ve hürmet ü ri‘āyetleri ‘ulemā² vü şu‘arāya olup şimdiki gibi süfehā-yı aşhāb-ı ğınāya ve ehl-i irtişāya degül imiş. Ol sebebden pāy-best-i bünyān-ı devletleri muhkem ve izdiyād-ı ‘unvān u³ şevket ile kadr u sa‘adetleri müstaħkem olup ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾⁴ fermānına imtişālleri ve naşş-ı kerīm-i لَا هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَٰعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ⁵ fehvā-yı ğarrāsını tetebbu‘-ı işābet-me‘alleri muķarrer imiş.

Beyt

N’olaydı şimdi daħı öyle olsa isti‘māl
Seçilse tā cühelādan kibār u ehl-i kemāl
N’olaydı rüşvete meyl itmeyeydi mīr ü vezīr
Tefevvuķ eylemeyeydi⁶ efāzıla erzāl⁷

Ve min nevādir

Mezbūr ‘Abdü’l-Melik, Muş‘ab bin Zübeyr kaşdına ‘Irāķ vilāyetine varup, kendüsi Kūfe’nüñ dārü’l-emāresinde iken Muş‘ab’uñ başı gelüp, taşt-ıla öñine vaz‘ olınup bu kerre hużzār-ı meclis-i sulţāniden Kūfe kādīsı İbn ‘Ömer’üñ levni müteğayyir oldu. ‘Abdü’l-Melik ol ma’nāyı ğissile añlayup sebebini şordı.

“V’allāhi ol fikrdeyin ki bir zamān bu meclisde hāzır iken İmām Hüseyñ bin ‘Alī’nüñ mübārek başı geldi. ‘Ubeydu’llāh bin Ziyād ‘aynıyla böyle bir taştıuñ içinde [46a H1] öñine getürüp nazār itdi. Az zamān geçmedin mezbūr ‘Ubeydu’llāh’uñ başı getürildi. Bu vech ile Muhtār’uñ öñine vaz‘ olındı. Ba‘de zālīk Muhtār’uñ kellesi Muş‘ab’uñ öñine ve Muş‘ab’uñ

1 ehle: ile HZ

2 ‘ulemā: ‘ulemāya H1

3 u: - HZ

4 “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor.”, Nisa Sûresi, 4/58.

5 “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”, Zümer Sûresi, 39/9.

6 eylemeyeydi: eylemeseydi HZ

7 efāzıla erzāl: efāzıl erāzāl HZ

başı şimdiki hâlde sizün nazarınuza geldi. Bu haķır cümlesinde hâzır¹ bulındum.² Ve her birini bu mecma‘da³ bu vechle görüp ‘ibret aldum.” diyü haber virdi.

Fi'l-hâl ‘Abdü'l-Melik yirinden şıçradı. Ve ol kaşruñ temelinden yıķılmasını emr eyledi. Hıuşüşâ ki «أَلْهَمَ لَا تَسَلْطَ عَلَيْنَا مِنْ هُوَ شَرِّ مَنَا، وَلَا تَسَلْطْنَا عَلَىٰ»⁴ diyü du‘â eyledi.⁵ Ammâ ğâyetde hışmnâk olup hiddet ü ğazab itdi.

‘Abdu’llâh bin Ca‘fer’ün Lübâbe nâm duħterin nikâh itmiş idi. Birgün ‘Abdü'l-Melik bir almayı ışırup Lübâbe’nün üstine atdı. Ol daħı câriyelerinden bir bıçaķ istedi. Ve zaħm-ı dendân irişen yirini kesüp yabâna atdı. ‘Abdü'l-Melik anı görüp, ğazaba gelüp “Sen benden yigrendün⁶ mi ki benüm dendânum toķınan yiri ekl itmedün.” diyü ol hâtuna talâķ virdi. Soñra ol ‘avreti cedd-i Seffâh ‘Alî bin ‘Abdu’llâh tezevvüc kıldı.

Ve yetmiş senesi dâhil olup ‘Abdu’llâh bin Zübeyr [47a T5] ve Muş‘ab bin Zübeyr def‘ine ‘asker irsâli lâzım olup kaşer-i Rüm‘dan Şâm’a mażararât ihtimâli muķarrer olduķda ‘Abdü'l-Melik muşâlaħa semtine sülük itdi. Ve⁷ ol fitneler def‘ olunca her hefte kaşere biñ dînâr ve ayda dört biñ⁸ dînâr virmege ‘ahd eylemiş idi. ‘Ahdleri üzere tırdılar.

Faşl fi ķatl-i Muş‘ab bin Zübeyr

Yetmiş bir senesinde Muş‘ab bin Zübeyr bin ‘Avvâm ki künyeti Ebü ‘İsâ el-Esedî [ve] vâlidese Rebâb⁹ bint Üneyf-i Kelbî’dür, ķadri refi‘, ziyâde saħî vü şeci‘ olup Hâzret-i [146a HZ] ‘Ömer bin Hıtaṭb’dan ve babası Zübeyr’den ve ğayrıdan eħâdiş rivâyet itmişdür. Ve Ebâ Hüreyre hâzretleri¹⁰ ile çoķlık mücâleset eylemiş idi.

1 hâzır: - HZ

2 bulındum: bulındı idüm H1 | bulındum idi HZ

3 mecma‘da: mecma‘ada HZ

4 “Allah’im, bizden şerlisini bize musallat etme; bizi de bizden hayırlısına musallat etme.”

5 Hıuşüşâ//eyledi: - HZ

6 yigrendün: igrendün T5

7 Ve: - H1

8 biñ: biñ miķdâr T5

9 Nüşhalarda “Reyyân” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İrfan Aycan, “Mus‘ab b. Zübeyr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musab-b-zubeyr> (15.09.2020).

10 hâzretleri: hâzreti HZ

Şa‘bî bunun ululüğünü vaşf idüp “Minbere şu‘ud iden ümerâda Muş‘ab’dan vecîh ve cemâl-i bâ-kemâli bî-nazîr ü şebîh kimesne görmedim.” demişdür. Qarındaşı ‘Abdu’llâh bin Zübeyr tarafından gâh Medîne-i Münnevverve hükümetine ve gâh Başra ve ‘Irâk eyâletine nâm-zed kılındı. Ve Muhtâr gibi Hâricî-i kavıyyü’l-ihtidârûn başın alup bir şiddîkinün kanı için aşhâb-ı Muhtâr’dan yedi bin âdem kılıcdan geçürdi.

Naql olunur ki birgün ‘Abdu’llâh bin ‘Ömer ve ‘Abdu’llâh bin Zübeyr ve Muş‘ab bin Zübeyr ve ‘Urve, Hacer-i Esved’de cem‘ oldılar. Hülüş-ı niyyetle du‘â idüp¹ Cenâb-ı² Hâk’dan her biri bir³ nesne⁴ recâ itdiler.

Pes İbn ‘Ömer, Hâzret-i Hâk’dan mağfîret istedi. Ümmîddür ki me’mûline vâşıl oldı.⁵ Ve ‘Abdu’llâh bin Zübeyr hilâfet recâ idüp murâdına vuşul buldı. Muş‘ab bin Zübeyr emâret-i ‘Irâk ile aşhâb-ı cemâlden ‘Âişe bint Talha ve Sekîne bint Hüseyin ile zevclenmek istedi. Cümlesi müyesser oldı. Ve ‘Urve dağı ‘urvetü’l-vüşkâ-yı ‘ilme teşebbüs murâd idindi. İzdiyâd-ı fazl ü kemâl ile i’tilâ-yı [46b H1] şân buldı.

Ammâ ‘Âişe bint Talha şol deñlü cemîle ve şâhib-i hüsn ü bahâ-yı bi-hemtâ idi ki Şa‘bîden menkûldür ki⁶ birgün Muş‘ab’a varduğda serâ-perdesin qaldurmış, “ ‘Âişe bint Talha’yı görür misün?” diyü fahr idüp Şa‘bî’ye göstermiş.⁷ Şa‘bî dağı *fe-tebâreke’llâhu ahsenü’l-hâlıkîn*⁸ âyetini okıduğda on bin dirhem gümüş ‘atâ kılmış.

Hâfız bin ‘Asâkir’den⁹ rivâyetdür ki birgün ‘Âişe bir huşûş için Muş‘ab’a incinmiş. Bi-‘tarîkı’l-irzâ dört yüz bin dirhem ‘atâ eylemiş. Ammâ hâtûn-ı¹⁰ şâhib-cemâl ol meblağı mâbeynlerini ıslâh iden ‘avrete bağışlamış. Tekrâr Muş‘ab kendüye bir zeheb-i hâlişden düzilmiş, berg ü bârı ve mîve vü¹¹ şimârı envâ’-ı cevâhir ü zevâhirden düzilmiş bir dıraht-ı muşan-

1 du‘â idüp: - HZ

2 Cenâb-ı: - H1, T5

3 bir: birer HZ

4 nesne: nesne talebiyle du‘â ve HZ

5 oldı: ola H1

6 ki: - HZ

7 Şa‘bî’ye göstermiş: - T5

8 “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir!” | Burada kastedilen Mü’minûn Sûresi, 14. âyettir.

9 ‘Asâkir’den: ‘Âkir’den HZ

10 hâtûn-ı: ol hâtûn-ı HZ

11 vü: - HZ

na' bahşış eyledi ki Muş'ab'a hükâm-ı Fârs'dan gelmiş ve kıymeti iki kerre yüz biñ filoriye olmuş idi.

Ve bi'l-cümle kerem-i şânına nihâyet yoğ-ıdı. 'Ağası bahrine şinâver kılan қаатарât-ı emtârdan artuğ-ıdı.

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki Muhtâr katlinde yedi biñ ve bir rivâyetde beş biñ âdemi helâk' itdükdən soñra Muş'ab, 'Abdu'llâh [47b T5] bin 'Ömer'e geldi. 'Abdu'llâh'ın gözleri nûrî za'if olmağın Muş'ab'² bilmedi. Ol dañı kendüyi bildürdükdə "Hây hây, sen degül misün bir kimesnenün 'adûsı için sell-i seyf idüp bunca biñ mü'min-i³ muvaññidi kılıcdan geçürmiş ve Zübeyr'ün koyunlarına bir şahş musallaḫ olup bir kimesnenün ğıdâsı için beş⁴ biñ koyunını boğazlaması isrâf idüğün bilmeyenden eşed degül misün?" didükde meslek-i i'tizâra sâlik olmuş.

Ammâ İbn 'Ömer⁵ «عش ما استطعت» buyurmuş. Ya'nî "Senün işün olmuş. Şimden girü istedüğün gibi 'ayş u 'işretde ol." demiş. Ve bir rivâyetde «يا بني»⁶ «تمتع من الماء البارد ما استطعت»⁷ sığâyet-i insân ve def-i ħarâret-i 'aṭşân kılması bâ'ış-i mağfiret olmağ me'mül idüğünü işrâb itmiş.

Ammâ Muş'ab'ın katli bu vechle olmuşdur ki muḫaddemâ 'Abdü'l-Melik bin Mervân 'asâkir-i⁸ Şâmiyân ve cünüd-ı Mervâniyân ile Muş'ab қаşdına 'Irâḫ'a teveccüh itdi. Ve Muş'ab dañı cem'-i enşâr u a'vân ve zümre-i [146b HZ] süvârân⁹ ve nîze-güzârân ile 'Abdü'l-Melik'e karşı gitdi. Lâkin şiddet-i şitâ mâni' olup ol senede ceng ü cidâl rüsümünü ortadan ḫarḫ eylediler. İkişi dañı dönüp mekânlu mekânına gitdi.¹⁰

1 helâk: katl HZ

2 Muş'ab': - HZ

3 mü'min-i: mü'min ü HZ

4 beş: - HZ

5 "Dilediğın gibi yaşa."

6 "Ey oğulcağızım, dilediğın gibi soğuk sudan iç."

7 diyü: buyurmuş T5

8 'asâkir-i: 'asker-i HZ

9 süvârân: sürân HZ

10 mekânına gitdi: mekânlarına gitdiler HZ

Ammā bu sāl-i fetret¹-me'âlde tekrār 'Abdü'l-Melik 'Irāk'a sefer eyledi. Ve muḳaddemce Başra'ya bir gürüh gönderüp sırren ḥalkı bī'atine da'vet eyledi. Niçeler teba'iyet itdiler. Muş'ab Hicāz'da bulunmağın ol fırsatda toğrılığını² bildiler.

Der-'aḳab Muş'ab Başra'ya geldi. Ve didi ki "Niçün 'Abdü'l-Melik tevā-bi'ini şehre koydınız. Bā-ḥuşuş gizlice bī'at daḫı kıldınız." diyü niçe güne ḡazab ile söz söyledi. Hattā bī-ḥuzūrlığından ba'zı kimesnelerün evlerin yıkdurup ḥarāb eyledi. Ve incinmekle göçüp Kūfe'ye [47a H1] gitdi.

Ve ol ešnālarda³ 'Abdü'l-Melik daḫı Şāmilerle beled-i⁴ Mekke'ye geldi. Ve Muş'ab'ın beglerinden İbrāhīm bin Eşter'e nāme-i emān gönderüp ḥükümet-i 'Irāk'ı aña virmek şartıyla 'ahd itdi. Ve her bir emire miḳdārlu miḳdārınca ṭab'ı üzere birer manşib virecek oldu.

Eyle olsa eşca'-ı hünerver, ol dil-āver ve leşker-şiken-i şir-i ner, ya'nī ki İbrāhīm bin Eşter kendüye gelen nāmeyi Muş'ab'a getürdi. Ve didi ki "Ümerānuñ her birine bu güne nāmeler gelmişdür." didi. "İmdi yā Muş'ab, eger nuşret isterseñ ve benüm sözüüm diñlerseñ ol begleri ḳatl itmek gerek-sün." diyü söyledi. "Eger öldürmezsen bārī [Ḳaşr-ı] Ebyaz-ı Kisrā'da ḥabs idüp inşā'allāh manşūr u muẓaffer olup 'avdet eyledüğünde nice dilerseñ cezāların viresün." diyü naşihat eyledi.

Ammā ki Muş'ab bu ḥāle rızā göstermedi. "Eger şimdi anları ḥabs idersek ihtimāldür ki her emīrün taḫt-ı iṭā'atindeki 'askeri⁵ bizden yüz döndüreler." diyü söyledi. [48a T5] Ammā 'Irākīlerün⁶ yemininde ve yesārında Muş'ab'ın ḳarındaşı Muḥammed'i alıḳodı. İki bölük 'asker birbirine muḳābil ve⁷ müḳātele itmege āḡāz olunduḳda evvelā İbrāhīm bin Eşter ki 'asker-i Muş'ab'a muḳaddem ta'yīn idi ve Şāmilerün muḳaddemesi olan Muḥammed bin Mervān'a rāst gelüp ḥamle itdi.

1 fetret: fiṭrat HZ

2 toğrılığını: durulığını HZ, H1

3 ešnālarda: ešnāda HZ

4 beled-i: bile HZ | - T5

5 iṭā'atindeki 'askeri: iṭā'atdeki 'asker HZ

6 'Irākīlerün: 'Irākīler HZ

7 muḳābil ve: - T5

Ammâ Şâmîleri yirinden ayırıp girüsine döndürdü,¹ sürdü. Lâkin ‘ale’l-fevr ‘Abdü’l-Melik ve ‘Abdu’llâh bin Yezid ile arçalanup ittifâk ile İbn Eş-ter’uñ üstine at sürdiler.² Allâh’uñ emri ile kendüyi ve kıfâdârlarını hâk-i siyâha düşürdiler.³ ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾³ mazmünü ile şehîd oldılar. Ve başların kesüp ‘Abdü’l-Melik huzûrına getürdiler.

Ba‘dehu ümerâ-yı Muş‘ab’dan ‘Attâb⁴ bin Verķā ve⁵ niçe nâmdâr-ı rü’esâ daħı Muş‘ab’dan yüz döndürüp Şâmîlere muvâfaķat itdiler.

Ammâ ‘Abdü’l-Melik hilâfetinden evvel Muş‘ab ile tamâm maħabbet ü meveddet üzere olmağın bir iki def’a Muş‘ab’a emân ħaberin gönderdi. Lâkin Muş‘ab cevâb virüp “Bizüm gibilere lâ’ik olan budur ki yâ maħall-i kıtâlde bezl-i cân itmekdür ve⁶ yâħûd nuşret ü zaferle hem-‘inân olmaķdur.” diyü cevâb virdi.

Ve kezâlik yine Muħammed bin Mervân daħı ‘İsâ bin Muş‘ab’a emân virüp “Gel bize tâbî’ ol.” didi. Ba‘dehu babası Muş‘ab bu ħâli ŋuyup oğlına didi ki “Eger ister isen ‘ammuñ yanına var.” diyü ruħşat virdi. Lâkin ‘İsâ babasına ‘itâb idüp “Baña Ķureyş ‘avretlerini añma.” diyü cevâb itdi. Ol ħînde hemân⁷ at bırağup, babası öninde ceng ide ide cânını⁸ Ħaķķ’a teslîm idüp dâr-ı âhirete gitdi.

Ba‘dehu dilîrân u şüc‘ân, [147a HZ] tîr-endâzân zümresinden Zâ’ide bin Ķudâme⁹ ¹⁰ «يا ثارات المختار» ya nî ki¹¹ “Muħtâr’uñ ħanını ŋaleb iderüz.” diyü ok ile Muş‘ab’a muķâbil oldı. Birbiri ile muďârebe vü muķâteleden soñra ikisi daħı atdan yıķıldı. ‘Ale’l-fevr ‘Ubeydu’llâh bin Ziyâd bin Zabyân¹² [47b H1] nâm şahş kıtâl-i Muş‘ab’a ħavâle¹³ olup niçe zaħm ile

1 döndürdi: - H1, T5

2 sürdiler: üşürdiler HZ

3 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz ona döneceğiz.”, Bakara Süresi, 2/156.

4 ‘Attâb: ‘Anâb HZ

5 ve: - HZ

6 ve: - H1, T5

7 hemân: hemât HZ

8 cânını: cânın HZ

9 Ķudâme: İķdâm T5

10 “Muhtar’ın intikamını isteriz.”

11 ki: - HZ

12 Nüşhalarda “Ĥıbyân” şeklinde yazılan bu isim “Zabyân” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 316.

13 ħavâle: vâlih HZ

zebün iken başını kesdi. Ve ‘Abdü’l-Melik’e getirüp, ‘Abdü’l-Melik dağı biñ dīnār baħşış buyurdi.

Ammā ol şahş “Ben anı mücerred¹ senüñ emrüne göre katl itmedüm. Ve illā sâbıķan beni bir ‘ılme naşb itmiş idi. Andan sonra der-‘aķab ihânetle beni ‘azl eylemiş idi. Anuñ için öldürdüm.” diyü biñ dīnârı almadı.

Ve bu vâķı’alar yetmiş bir senesi Cumâde’l-ülâsınuñ on üçüncü günü yevm-i şülâşâda vâķı’ oldu. Bundan sonra ‘Abdü’l-Melik’ün emâreti ta’ayyün bulup muhâlefet iden ancak ‘Abdu’llâh bin Zübeyr izâlesi kaldı. Muş’ab’uñ def’inden² sonra şadân u ĥandân nuşret ü zafer birle ‘Abdü’l-Melik Kûfe’ye nüzül idüp rü’esâ-yı ķabâ’il-i ‘Urbân ve sâdât-ı deşt ü şahrâ-neverdân eş’âr-ı belîģa ile geldiler. Ve nuşretini ķutluladılar. Ve câ’ize-i seniyyelerin aldılar.

Ol ĥinde Ķaķan³ bin ‘Abdu’llâh-ı Ħırrı’yi⁴ [48b T5] Kûfe’ye ĥâkim naşb eyledi. Ve illâ kırķ günden sonra ‘azl idüp Bişr⁵ bin Mervân nâm ķarındaşına viridi.

Ve ba’zı tevâriĥde “ ‘Abdü’l-Melik bi’z-zât Muş’ab cengine⁶ varmayup, kendüsü Kûfe’de ķarâr idüp nihâyet başını Kûfe’ye getürdiler.” diyü meşûrdur.

Ammā şâĥib-i taĥrîr, müverriĥ Mevlânâ İbn Eşîr beşeriyet muķtezâ-sınca sehv-i⁷ keşîr idüp evvelâ altmış beş târiĥinde Mühelleb bin [Ebü] Şufre Mekke-i Mükerrreme ĥâkimi tarafından Ħorâsân ĥâkimi iken Başra’da Ħavâric ķıtâline me’mûr ķılındı.⁸ Manşûr u muzaffer olduķdan sonra Muş’ab bin Zübeyr gelince Ahvâz’da tevâķķuf itdüğünü naķl eyledi. Ve Ahvâz ĥükümetini aña bildürdi.

1 Ben//mücerred: Mücerred ben anı HZ

2 def’inden: fevtinden HZ

3 Nüşhalarda “Ķaķafâ (HZ), Ķaķaf (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Ķaķan” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 316.

4 Nüşhalarda “Ħarem (HZ), Ħarmî (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Ħırrı’yi” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 8, s. 316.

5 Nüşhalarda “Beşîr” şeklinde yazılan bu isim “Bişr” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydın, “Bişr b. Mervân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bisr-b-mervan> (16.09.2020).

6 cengine: cenge HZ

7 sehv-i: seher-i HZ

8 kıldı: kıldı T5 HZ

Ve illâ bu vaq‘a altmış beş senesinde olması şahîhdür. Ve Mühelleb bin [Ebû] Şufre, İbn Zübeyr nâ’iblerinden iken ve¹ henüz İbn Zübeyr hilâfesinde şâbit olup zevâl-i devleti ve şehâdeti vâkı‘ olmamış iken ‘Abdü’l-Melik nâ’iblerinden ‘add idüp rızâ vü şükrân ile Ahvâz’ı teveccühini yazdı.

Ve Muş‘ab’uñ evlâd-ı zükürü ‘Ukkâşe ve ‘İsâ’dur ki vâlideleri Fâtıma bint ‘Abdu’llâh bin es-Sâ’ib’dür. Ve ‘Abdu’llâh ve Muḥammed’dür ki mâderleri² ‘Âişe bint Talḥa’dur ki Ebû Bekr-i Şiddîkuñ Ümmü Külşüm nâm kerimesinden çoğmuşdur. Ve daḥı Ca‘fer ve Muş‘ab ve Sa‘id ve Münzir ve ‘İsâ-yı Aşğar’dur ki ğayrı hâtûnındandır.³ Ve Rebâb nâm duḡteri vardur ki Sekine bint Hüseyn bin ‘Alî’dendür.

Vaqtâ ki ‘Abdu’llâh bin Zübeyr’e⁴ Muş‘ab’uñ şehâdeti ḡaberi⁵ ve ehl-i ‘Irâḡ’uñ nifâḡ-ı ğadr⁶-muḡarreri vâşıl oldu, bir ḡuḡbe inşâ idüp ﴿اللَّهُمَّ مَالِكُ﴾⁷ ile muşaddar kıldı. Ba‘dehu⁸ «لا وإن أهل العراق أهل الغدر والنفاق»⁸ diyü Muş‘ab’a ğadrların söyledi. “Bizüm neslimüzde kimesne firâşında ölmemişdür. Elbette mevtimüz Benî Ebi’l-‘Âş gibi eḡrâf-ı rimâhludur.” diyü ḡuḡbesin ğâyete irgürdi.

Ammâ Muş‘ab’uñ ‘ömrinde ihtilâf olunup evvelâ “Otuz beşinde idi.” didiler. Şâniyen “Kırk yaşında idi.” didiler. Şâlişen “Kırk beşde idi.” diyü [48a H1] ḡaber virdiler. *Raḡmetu’llâhi ‘aleyh.*

Tetimme fi’l⁹-ḡavâdiş ellezî vuḡi‘at fi zamâni [147b HZ]

‘Abdü’l-Melik bin Mervân

Vaqtâ ki yetmiş beş senesi duḡül itdi, ‘Abdü’l-Melik’üñ ḡarındaşı ḡâkim-i ‘Irâḡ olan Bişr¹⁰ bin Mervân ‘âlem-i ‘uḡbâya revân olmaġın ‘Irâḡ vilâyeti cemî’an Ḥaccâc’a tefvîz kıldı. ‘Abdu’llâh bin Zübeyr ḡaḡḡında sa‘y-ı

1 ve: - HZ

2 mâderleri: mâderi HZ

3 hâtûnındandır: hâtûnındandır HZ

4 Nüşhalarda “Zübeyr’ün” şeklinde yazılan bu ibare sentaks gereġi “Zübeyr’e” olarak metne alındı.

5 ḡaberi: ḡaberi geldi HZ

6 ğadr: ‘özt HZ

7 “Ey mülkûn sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediġine verirsin. Dilediġinden de mülkü çeker alırsın.”, Al-i İmran Süresi, 3/26. | Nüşhalarda görülen imla hataları düzeltilerek metne alındı.

8 “Dikkat edin ki Iraklılar vefasızlık ve fesat sahibidirler.”

9 Tetimme fi’l: Tetümmetü’l HZ

10 Bişr: Beşir T5

bâbılı muķābelesinde Kūfe ve Başra eyāleti hükümeti ol zālime işmarlanup rifat-ı şān virildi.

Ve Medīne emāreti ‘Abdü’l-Melik’ün ‘ammisi Yahyā bin Hākem bin Ebi’l-‘Āş’a tevcih olunup sükkān-ı Yeşrib Haccāc’uñ zulm-i şarīhinden ķur-tıldılar. Gūyā ki āzāde-hāl oldılar.

Ve yine bu yılda Muḥammed bin Mervān ki Mervān-ı Hīmār’uñ pederi ve ḥalīfe-i ‘aşruñ birāderidür, Mar‘aş semtinden ğazā-yı küffār-ı Rüm’a¹ müteveccih olup, ammā ki Haccāc Medīne’den ‘Irāk’a on iki atlu ile ber-vech-i ilĝar, sebük-bār ‘azīmet idüp ‘ale’l-ĝaffle Kūfe’ye girdi. [49a T5]

Ammā kenār-ı şehre varduķda ğasl idüp şiyāb-ı faḥr libāsın giyindi. Ve muḥassenāt-ı ‘ıtr ile tertīb ü tezyīn ķılınup silāḥ ķuşandı. İki yaĝrını mā-beynine bir ṭaylesān şarķıdup yevm-i cum‘ada şalā olunurken dārū’l-emāre-ye nüzül ķıldı. Kemāl-i himmet ü vaķār ile minbere çıķup oturdu. İşidenler vāfir ṭaş degşürdi. Ve ol Haccāc idüĝin ve ‘Abdü’l-Melik ṭarafından geldü-ĝin bilmeyüp Hāricī olmak ihtimāli ile muķaddemāt-ı recm ü ķıtāl için ḥaşād-ı aḥcār ile herkes mescide girdi.

Ammā Haccāc meķs-i ṭavīl ile ‘arz-ı vaķār-ı² celil itdükden soñra «يا أهل العراق يا أهل النفاق والشقاق صرتم ذميمة الاخلاق ووخيمة الانفاق كآته ورد في حَقِّكم ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلٰى النَّفَاقِ﴾ ﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ﴾»³ diyü “Ben Hāzret-i Hāķ’dan sizüñ hükümetiñüze belāyı ķabül itdüm. Şaĝir ü kebirinüzi ve ḥür ü ‘abdiñüzi ve ḥavāşş u ‘avāmmıñuzı ve faķir ü ekābirinüzi ḥabbāzlar itmegi nice yoĝururlar ise ben daḥı anuñ gibi sizi yoĝurup ḍarb-ı tiĝümle ḥurd u⁴ ḥām itmegi aḥsen ü evlā bilmişdüm. Hālā el-ḥamdu li’llāh müyes-ser oldu. Ve zābṭ u rabṭıñuz baña buyurıldı.” didüĝi gibi Haccāc idüĝin bildiler. Ve illā mehābetinden ḥalkā ḥavf u ḥaşyet müstevli olup⁵ ellerindeki aḥcār döküldi. Söyleyen ekşer-i nāsı lerze ṭutdı.

1 Rüm’a: Rüm üzerine HZ

2 vaķār-ı: vaķarı HZ

3 “Ey Irak halkı, ey fitne ve fesat ehli, çirkin ahlakı ve kötülük yaymayı gerçekleştirdiniz. Sanki ‘Medine halkından da münafıklıkta direnenler var (Tevbe Sûresi, 9/101).’ Ve ‘Şimdi vurun boyunlarının üstüne (Enfâl Sûresi, 8/12).’ [āyetleri] sizin hakkınızda inmiştir.”

4 u: - HZ

5 olup: oldu HZ

Ve bir kavilde henüz Haccâc idüğü bilinmedin¹ feşâhat-ı kelâmı ve mehâbet-i şübbânı ve şalâbet-i ‘unvânı cihetinden hemân huṭbeye âğâz itdüğü gibi ellerindeki taşlar döküldiler.² Ve şol zamân ki niķâbını gide-rüp kendüyi bildürdi, aşlâ kimesnede mecâl-i tekellüm olmayup tenlerine³ ra’şe ve bedenlerine lerze ‘arız oldı.

Üçinci gün Haccâc ehl-i sūķdan tekbîr işitdi. Ta‘accüb ü ḥiddetle min-bere ‘urüc itdi. ‘Ale’l-fevr ḥalk cem‘ olup Haccâc cevâb idüp “Bir tekbîr işitdüm. Amma tekbîr-i terğîb olmayup li-ecli’t-terhib⁴ idüğünü ķarîneyle⁵ ḥiss itdüm.” didi. “Ammâ va’llâhi’l-‘azîm size tenbîh, ef’âl-i zemîmeñüzi terk idüñ. [48b H1] Yoḥsa evlâdıñuzu yetîm ve ‘âvretleriñüzi zemîm ve vücûdıñuzu bî-ser ü ‘adîm görmeñüz muķarrerdür.” diyü söyledi.

Ol⁶ ešnâda ‘Umeyr bin Ḍâbi’ et-Temîmî⁷ ayağa ķalkķdı. «أصلح الله الامير» kelâmı ile du‘â ķıldı. Haccâc “Sen kimsün?” didükde ol daḥı eyitdi: “Ben bir şeyḥ-i kebîr ü ‘alîlüm.” diyü cevâb virdi.

Ammâ¹⁰ Haccâc cevâb virüp “Dünki gün ben tenbîh eyledüm. İşitme-düñ mi ve sen ‘Oşmân bin ‘Affân ķıtâline¹¹ bile gitmedüñ mi?” diyü ‘itâb ey-ledi. “Pes senüñ gibi şeyḥ-i kebîr ol maķûle vâķı‘a-i¹² ‘azîmede bile bulunmaķ neden lâzım geldi?” didi.¹³ Cellâdına buyurdi, “Boynın ur.” didi.¹⁴ Hemân ol ânda ‘Umeyr’ün [148a HZ] boynı urıldı.¹⁵ Ve mâ-meleki yağmâ itdürüldi. “Üç kerre nidâ işitdükden şoñra ihmâlle mescide gelüp ulül-emrûñ fermânı-na itâ‘atde¹⁶ tekâsül idenüñ cezâsı budur.” diyü başını¹⁷ gezdürdiler.

1 bilinmedin: bilinmedi HZ

2 taşlar döküldiler: taşları döktiler HZ

3 tenlerine: tündine HZ

4 terhib: tertîb HZ

5 ķarîneyle: ķarîne HZ

6 Ol: Bu T5

7 Nüşhalarda “Ömer bin Cenâbi et-Teymî (HZ, T5), ‘Umeyr bin Ḥanâbi et-Teymî (H1)” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Umeyr bin Ḍâbi’ et-Temîmî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 9.

8 “Allah emiri islah etsin.”

9 Sen kimsün: Siz kimsüz HZ

10 Ammâ: Ammâ ki T5

11 ķıtâline: ķıtâle HZ

12 vâķı‘a-i: vaķ‘a-i T5

13 Nüşhalarda “diyü” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “didi” olarak metne alındı.

14 ur didi: urdı T5

15 boynı urıldı: boynın urdılar HZ

16 fermânına itâ‘atde: itâ‘at-ı fermânına HZ

17 başını: başı HZ, H1

Ba'dehu Ebū Ya'fūr¹ Kūfe hükümetine ka'im-maḳām naşb itdi. Ve hıdmet-i każāyı muḳarrer idüp Başra'ya çekildi, gitdi. Anda daḳı Kūfe'deki evzā'¹ [49b T5] izhār eyledi. Ve Zūrāre bin Evfā'ya Başra każāsını ıřmarladı. Henüz huṭbede iken ḳabile-i Benī Yeřkūr'den² bir řařıř getürdiler. "Kendü hevāsında gezüp hıdmet-i lāzımesini edā itmez." didiler. Ammā ol řařıř ḳalından Ḥaccāc su'āl eyledi. řařıř daḳı kendü ḳalını taḳrİR idüp, Biřır bin Mervān vazıfesini ḳaṭ' itdüğini bildürüp 'özü-i keřİR itdükte "řimdi řöylece ṫuruyorın." diyü³ cevāb virdi. Ḥaccāc daḳı cevāb idüp⁴ "Gördüñ ki vazıfe kesildi, niçün bir iş bařında olup řan'at işlemezsün?" diyü emr idüp ḳatlı itdüirdi.

Hemānā ehl-i Başra feza' idüp şehrden şaşra ḳıḳdılar. 'Abdu'llāh bin Cārüd'⁵ emİR naşb idüp Ḳanṫara-i Rāmḳürmüz⁶ nām mevzi'de cem'iyet itdiler. Bilā-te'ḳİR vāfir 'asker cem' oldılar.⁷ Ba'dehu ol cebbār, ya'nī ki⁸ Ḥaccāc, ceysi ile atlandı. Mābeynlerinde küllī ḳıtāl ve ḳarḳ u ḳarḳ muḳarrer oldı.

Bi'l-āḳıre Ḥaccāc-ı Zālīm ol Müslimānlara ğālib olup 'Abdu'llāh bin Cārüd'¹ ḳatlı eyledi. Ve ehl-i Başra münhezim oldı. Ve ehl-i Başra'nuñ kesilen başlarını Mühelleb'e gönderdi ki ḳıtālını me'mūr olduğı Ḥavāric zümresi helākine yüreklenmege sebeb ola. Ba'dehu 'Abdu'r-Raḳmān bin Miḳnef ve Mühelleb ḳüsn-i ittifaḳla Ḥavāric-i Ezāriḳa cengine⁹ münā-haza ḳılalar.

Fi'l-vāḳi' üzerlerine vardılar. Ezāriḳa'yı ve bi'l-cümle emākinlerinden sürip arz-ı Kāzerün'a dek ḳaḳurdılar. Ve Ramazān'ın āḳirinde der-āḳab yüriyüp Ḥavāric'e yitişdiler. Ol şeb Mühelleb iḳtiyāten eṫrāfına ḳandek kesdüirdi. 'Abdu'r-Raḳmān'a¹⁰ daḳı bu ḳıřıřayı bildüirdi. Lākin 'Abdu'r-Raḳmān

1 Ebū Ya'fūr': Eya'fūr HZ

2 Nüřhalarda "řükr" şeklinde yazılan bu kelime "Yeřkūr" olarak metne alındı. bk. İbn KesİR, age, C. 9, s. 10.

3 diyü: diyüp H1

4 Ḥaccāc/idüp: - HZ

5 Cārüd': Cārüd HZ, H1

6 Nüşhalarda "Miḳrfer" şeklinde yazılan bu kelime "Rāmḳürmüz" olarak metne alındı. bk. İbn KesİR, age, C. 9, s. 10.

7 oldılar: oldı HZ

8 ki: - HZ

9 cengine: ceng HZ

10 Raḳmān'a: Raḳmān HZ

handek kızmada ihmâl eylemenin¹ Havâric ‘askeri Mühelleb’e hücum ve şebî-hün² ile çarb u harb eylediler.

Bîd-defe‘ât ‘Abdu’r-Raḥmân atlıları ile feryâdına yitişdiler. Maḥall-i zarûretde³ handekden içerü girüp kapanmağın kendüye ve ‘askerine zafer bulamadılar. Ve ba‘dehu [49a H1] ‘Abdu’r-Raḥmân’uñ ordusun başub cenge koyıldılar. Zamân-ı ‘aşrdan şülüşü’l-leyle⁴ dek harb idüp ‘Abdu’r-Raḥmân’ı ve niçe rü’esâ vü rü-şinâsânı katl itdiler.

İrtesi Mühelleb geldi. Namâzlarını kılup ol mevtâyı defn itdi.⁵ Ve Haccâc tarafından ‘Attâb bin Verkâ, ‘Abdu’r-Raḥmân yirine ḥâkim naşb olındı. Ammâ Mühelleb ile ḥüsni-zindegânî idemeyüp ser-keşlik zâhir olmağın Haccâc berây-ı maşlahat ‘Attâb’ı ‘itâb ile ‘azl itdi. Yirine Mühelleb’üñ oğlu Ḥabîb’e müfevviş kıldı.

Ve bu senede Dâvûd bin Nu‘mân el-Mâzinî Başra nevâḥisinde ‘asker cem‘ idüp ḥurûc eyledi. Haccâc bilâ-te’ḥîr ‘acele ile üstine varup kıtâl-i keşirden⁶ soñra Dâvûd’ı öldürdi. Ve cem‘iyyetin⁷ tağıdup perîşân kıldı.

[Ve bu senede] ebnâ-yı İmru’ül-Kays’dan⁸ Şâlih bin Mesraḥ⁹ Şufariyye’den ḥurûc itdi. Ve Havâric ‘askerine serdâr olup küllî fesâda mübâşeret eyledi.

Ammâ mezbûr Şâlih bir ğarîb kimesne idi ki ta‘lîm-i *Kur‘ân* ve çaşide oquduqda evvelâ ḥamd u şenâ-yı Yezdân iderdi. Ve şâniyen medḥ-i [Resül] ile cârî-zebân idi. Ve şâlişen ‘iyâzen bi’llâh¹⁰ sebb-i ‘Oşmân bin ‘Affân iderdi. [50a T5] Ba‘dehu cemî‘-i ehl-i [148b HZ] fesâd u¹¹ eşrâr yanına cem‘ olup, kıanda gitse aña tâbî olup bile giderlerdi.

1 eylemenin: itmegin T5

2 şebî-hün: şeb-hün HZ

3 zarûretde: ḥarûretde HZ

4 şülüşü’l-leyle: şülüş-i evvel-i leyle HZ

5 itdi: itdiler HZ

6 keşirden: keşireden HZ

7 cem‘iyyetin: cem‘iyyetini HZ

8 Nüşhalarda “emîr ‘Ubeyd’den” şeklinde yazılan bu ibare “İmru’ül-Kays’dan” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 10.

9 Nüşhalarda “Meşraḥ” şeklinde yazılan bu isim “Mesraḥ” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 10.

10 ‘iyâzen bi’llâh: - HZ, H1

11 u: - HZ, H1

Âhîr Şebîb bin Yezîd-i Hâricî ile haberleşüp ol yılun Şafer'inde hüruc itdiler. Ve eb'tâl-i zevi'l-iķbâl-i Havâric'den yüz on nefer nâmdâr-ı şâhib-kerr ü fer ile kuvvetlendiler. Hattâ Muḥammed bin Mervân 'askerinün Revâfiz'i ile yek-dil ü yek-cihet olup cem'iyetlerin¹ arturdılar. Ve ehl-i Dârâ² ve Nuşaybîn³ miyânında on beş gün eglendiler.

Li-münşi'îhi

Yandurdı yine fitne odın rûzgâr-ı serd
 Şaçdı şerârelerine âteşgeh-i neberd
 Pergârveş muḥanneş olanlar çizüp kenâr
 Ortaya çıķdı noķta gibi nerre-şîr-i merd⁴

Vaķtâ ki Muḥammed bin Mervân bu huşûşî tıydı, bîn atlu ile Cezîre nâ'ibini üstine gönderdi. Çäre idemeyüp hezîmet ile niçe kimesneleri katl eyledi. Ve ḥarbden kırtılanlar mecrûḥ u maḥzûn çıķageldiler. Bu huşûşdan⁵ Muḥammed bin Mervân ğâyetde⁶ ğazabnâk olup bîn beş yüz âdem ile Hâriş bin Ca'üne'yi⁷ serdâr idüp gönderdi. Ve ardınca bîn beş yüz nüfûs ile Hâlid bin Hürri⁸ başbuĝ⁹ idüp gönderdi.

Zîkr olınan üç bîn âdem ile Havâric zümresindeki¹⁰ yüz on nefer-i dilir [ü] bahâdır ile muķâbele vü muķâtele itdüklerinde Şâlih, Hâlid'e râst ge-lüp ve Şebîb, Hâriş bin Ca'üne'ye müteveccih olup birbiriyle ḥarb u ḍarb itdükden soñra şeb-i deycür iridi.

Bu kerre aşḥâb-ı neberd ğürûḥ ğürûḥ ve çok çok ceng ü cidâl eylediler. Âhîr yetmiş kişi Havâric'den katl olındı. Ve otuz nefer Muḥammed bin Mervân 'askerinden helâk oldı.

1 cem'iyetlerin: cem'iyyetlerini HZ

2 Dârâ: dâr HZ

3 Naşbîn: Naşbîn HZ, T5

4 merd: demerd HZ

5 huşûşdan: huşûşda HZ

6 ğâyetde: ğâyet HZ

7 Nüshalarda metin boyunca farklı şekillerde yazılan bu isim "Hâriş bin Ca'üne" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 12.

8 Hürri: Cerr'i HZ

9 başbuĝ: baş ve buĝ HZ

10 zümresindeki: zümresinden ki HZ

Rubâ'ıyye

Çok hânmana şaldı fenâ âteşin zebân
Her kelle gūya döndi süyûf aña şavlecân

Baş kesdi kimi kimi cüdâ düşdi kelleden [49b H1]
Meydân-ı rezmi kınlara¹ ğarķ eyledi cihân

Ve bi'l-cümle Havâric zümresi şınup Cezîre'den yaña firâr eylediler. Ve arz-ı Mevşil'e ilğar ile gitdüklerinde Hıaccâc-ı hîlekar üç biñ dilir-i nâmdâr ile Hâriş bin 'Umeyre'yi 'askere baş² kıldı. Bâkî kıalan Havâric ancak çoksan kişi iken yine meydân-ı cengde şâbit-ķadem oldılar. Ve bi-muħâbâ cenge kıoyıldılar.

Âhir biñ belâyla Şâlih kıatlı olındı. Ammâ Şebîb-i dilir ğayret kıuşağın berkidüp, bi-havf yetmiş nefer Hâricî ile kıalup, Şâlih öldükden şonra ol eķrâfuñ kıal'alarından birine ğirüp kıapandı. Ve illâ³ Hâriş bin 'Umeyre⁴ bunların eķrâfın hişâr idüp 'askerine emr itdi ki irtesi kıal'a kıapusun⁵ şikest ideler. Ve yâhüd ihrâķ bi'n-nâr idüp yir ile berâber ideler.

Fe-lâ-cerem Hâriş 'askeri fâriğül-bâl kıorkusuz olup eķrâfına tağıldı. İrtesi kıal'anun⁶ kıapusu ihrâķ olınacak oldı. Ve niçe yüz âdem ğozci kıodılar. Ammâ ol ğice Şebîb bi-bâk olup ol yetmiş kişi ile kıal'adan kııkıldı. Ve ordularında bi-pervâ 'ayş u nüşda olan Hâriş 'askerine hücum kııldı. Bi-nihâye âdem tu'me-i şemşir kıılındukdan [50b T5] şonra Hâriş⁷ 'askeri münhezim olup Medâ'in'e toğrı firâr eyledi. Şebîb ve aşhâbı orduyu yağmâ idüp, at ve silâh ve yat ve yarak ile kıuvvet bulup, ceş-i Hâriş'i bir vechle hezîmet idüp, der-'akâb Kûfe şehrine 'azîmet idüp gitdiler.

Bu maķûle az nefer ile ol ğüne ceş-i kebiri şındurmak naşş-ı kerîm-i
﴿كَمْ مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾⁸ mazmûn-ı şerîfi 'iyânen müşâhede

1 kınlara: kıanda HZ

2 baş: baş ve buğ HZ

3 Ve illâ: Evvelâ HZ

4 'Umeyre: 'Umeyr HZ

5 kıapusun: kıapusu HZ

6 kıal'anun: kıal'a HZ

7 'askerine//Hâriş: - HZ

8 "Allah'in izniyle büyük bir topluluğa ğalip ğelen nice küçük topluluklar vardır.", Bakara Sûresi, 2/249.

[149a HZ] kılınmağ nâdir¹ vâki² olmuştur. Bu huşuş yetmiş altı Cumâ-de'l-âhire'sinü'n on üçüncü gicesi vukû³ bulmuş.

Li-münşi'îhi

'Ayn-ı 'adū mekr ile bîdâr olur

Tîğleri rezme² şerer-bâr olur

Pister-i ğafletde yatan h⁴âbnâk

Göz yumup açınca olur zîr-i hâk

Ve bi'l-cümle bu güne nuşretle Şebîb, Kûfe'ye dâhil oldu. Ğazâle nâm 'avreti ki kendüye i'timâdı olup³ rûzgâru'n seçi⁴ ü mâde-şîr-i bülend-iġtidârı idi ve cenk gününde niçe seçâ'atler gösterürdi ve Hâvâric zümresi ol hâtûnu'n şîrâne hareketi sebebiyle yüz aklıġı vücûda getirürlerdi. Egerçi ki nâmı Ğazâle idi, haġîkatde nerre-şîr idi. Cengde mezbûreye kimesne muġâbil olamazdı.

Li-münşi'îhi

Şanki bir mâde-şîr idi o nigâr

Nerre-şîrân olurdu aña şîkâr

Tîğ-zen bir zen⁵ idi merd-efken

Görse cengin pesend iderdi Peşen

Rezme girse Ğazâle ile Şebîb

Görinürdi aña hizebr-i⁶ nehîb

Ba'dehu Hâvâric zümresi bir⁷ yirden peydâ olup ve tecdîd-i bî'at ile Şebîb'e ilticâ idüp cem' olurlardı. Ammâ Haccâc daġı bir def'a Hâvâric üzerine ceş-i vâfir gönderdi. Hâvâric yine anları mecrûh u maġzûn u münhezim idüp kırdı. Andan sonra Medâ'in'e vardı. Ve Haccâc'ın ne kadar atı ve ġayvânı⁸ var ise ġâret kıldı.

1 nâdir: der T5

2 rezme: zerme H1

3 kendüye//olup: - HZ, H1

4 seçi': şebî' HZ

5 bir zen: bezen HZ

6 hizebr: her bir T5

7 bir: yir HZ, H1

8 ġayvânı: cüvânı HZ

Haccâc ğâyet [50a H1] bî-ħuzûr olup hemân dört bin dilirân-ı şecî'-i dil-âver nefer gönderdi. Ve "Her¹ qanda bulursañuz Şebîb'e² şarılıp elbette bu kerre Havâric'i³ ber-çaraf itmek gereksüz." diyü tenbîh idüp ışmarladı.

Vaqtâ ki 'asker Medâ'in'e çarîb geldiler, nâ-gâh Şebîb'i önlerinde gördiler. Her ne qadar ki Havâric nefer-i qalîl ile Haccâc 'askeri üzerine at şalarlardı,⁴ muqaddeme-i 'askeri şıyup, mâ-meleklerin ğâret kıilup yüzlerin döndürürlerdi. Haccâc ise cehd idüp Havâric arqalanmadın söyündürmek isterdi ve pey-â-pey 'asker gönderürdi.⁵ Lâkin Şebîb'ün şalâbet ü şehâmetini görüp cümlesi rû-gerdân olur, gelürdi.⁶ Hâlâ ki aşhâb-ı Şebîb yüz altmış neferden ziyâde degül idi. Ammâ ki 'uyûn-ı nâsda her biri bir 'asker-i 'azîme bedel 'add olunurdu.

Ba'dehu Şebîb çarîk-ı âhardan Kûfe'ye geldi. Muħâşara kılmağı muqarrer itdi. Fe-lâ-cerem Kûfe 'askeri dahı müretteb ü⁷ mükemmel silâhlanup ittifâk ile Şebîb qaşdına şehrden taşra çıqdılar. Muqâbil olup ceng eylediler. 'Âkıbet Kûfe halkı şınup, yine qal'aya girüp qapanıldılar.

Ve illâ havâdiş-i ħarb u çarbdan bir ceng-i ğarîb⁸ dahı budur ki Şebîb, Medâ'in'de fâriğü'l-bâl, düşmenden bî-ħaber⁹ otururken Süveyd bin 'Abdu'r-Rahmân [51a T5] bî-nihâye 'askere serdâr olup 'ale'l-ğaffe Medâ'in'e yitişdi. Ve Şebîb'e ħaber virilüp "Ber-vech-i isti'câl atlanmazsañ qurtılmazsun." dinildi. Lâkin aqlâ muqayyed olmadı. Ta'am bişürmege sipâriş itdüğü dihqâna "Sen te'ennî ile ħidmetüñde ol." didi. Tâ ki ol maşlahat görilüp ta'amları yindi, ba'dehu âb-dest alup aşhâbına imâmet ve taqvîl-i qırâ'at idüp niyyet-i şâfi ile şalâta iķâmet kıldı.

Andan şoñra zırhın giyüp ve¹⁰ silâhın quşanup, 'amüd-ı ħadîdin ele alup "Benüm qatırımı getürün" didi. Ba'zı hevâdarları ve birâderleri eyitdi:

1 Her: Her ne HZ

2 Şebîb'e: Şeybe'ye HZ

3 Havâric'i: Havâric HZ

4 şalarlardı: şalardı HZ

5 Haccâc//gönderürdi: - HZ

6 gelürdi: gelürlerdi HZ

7 ü: - H1, T5

8 ceng-i ğarîb: ğarîb ceng T5

9 ħaber: ħuzûr HZ

10 ve: - H1

“Böyle günde estere mi süvâr olursun, esb-i tâzî тұrurken.” diyü men‘ine çalışdılar. Mümkün olmadı.

Li-münşi‘ihi

Hâşılı nerre-şîr idi ol merd
Dâ‘im eylerdi Rüstemâne¹ neberd

Terk-i cân hizmetinde eshel idi
Pehlevân idi bir eser yel idi

Bi‘l-âhîre estere süvâr olup Medâ‘in kapusın açdurdı ve² çıkdı, «أنا أبو»³ diyü na‘ra urdı. Ve ‘asker-i muhâlifine toğrulup elindeki [149b HZ] ‘amüd ile rü‘esâ-yı ‘askerden Sa‘id bin Mücâlid’i⁴ katl itdi. Ve gürüh-ı âhara dağı hamle kılıp başbuğa⁵ şaruldı.⁶ Bu hâleti müşâhede iden muhâlifin⁷ «الفرار مما لا يطاق من سنن المرسلين» diyü Kûfe’ye kaçdılar. Şebîb dağı Furât’uñ altından Kûfe’ye vardı. Rü‘esâ-yı nâsdan çok kimesne helâk kıldı.

Bi‘l-âhîre Haccâc-ı mekkâr bi-‘tarîki‘l-firâr Kûfe’den Başra’ya gitdi. ‘Ur-ve bin Muğîre’yi kendü yirine alıkdı. Lâkin Şebîb Kûfe’ye duhûl ve kaçır-ı emâreye [50b H1] nüzûl şadedinde olduğın işidicek Haccâc tekrâr Kûfe’ye geldi. Bir tarîk ile Şebîb’den evvelce kaçır duhûl kıldı. Ammâ ol gicenüñ⁸ âhîrinde Şebîb dağı şehre girdi. Ve kaçır-ı emâre kapusını elindeki ‘amüd-ı hadîd ile bir darb-ı şedîd urdı ki niçe rûzgâr ziyâretgâh-ı dilîrân-ı nâmdâr oldı, kaldı. Ve cemî‘-i dünyâya destân⁹ olup “Darb-ı Şebîb” diyü añıldı, meşhûr oldı.

1 Rüstemâne: Rismâne HZ

2 ve: - HZ

3 “Ben Müdlih’in babasıym. Hüküm ancak Allah’ındır.” | Nüşhalarda “ebü’d-devlet (devletin babası)” şeklinde yazılan ibare “ebü’l-Müdlîh (Müdlîh’in babası)” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 14.

4 Nüşhalarda “Muhâlid” şeklinde yazılan bu isim “Mücâlid” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 14.

5 başbuğa: baş ve buğa HZ

6 şaruldı: şaldı HZ

7 Hadîs-i Şerîf, “Takat getirilemeyecek şeyden kaçmak, peygamberlerin sünnetlerindedir.” (Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, C. 2, s. 85.)

8 gicenüñ: gice HZ

9 destân: dâstân T5

Li-münşi'ihî

Añıldı niçe zamân zaḥm-ı darb-ı kûpâli
 Kılurdu anlara ol zürmend¹ kıtâli

Lisân-ı ḥâl ile kıldı beyân 'amūd-ı ḥadîd
 Ki geldi 'arşa-i devrâna bir dilir-i cedîd

El-ķışşa şehre yürüyüp a'yânından Ebū Süleym ve Düleys² bin Ebū Süleym ve 'Adî bin 'Amr ve Ezher bin 'Abdu'llâh-ı 'Âmirî'yi ve bunlaruñ emsâli niçe uluları Şebîb kıatl eyledi. Ve daḥı Ğazâle ki Şebîb'ün ḥâtunı idi, Kûfe Mescidi'ne girdi. Ve minbere çıķup bir ḥuṭbe oķıdı. Ve Benî Ümeyye ve Benî Mervân'a Őetm³ ü la'n eyledi.

Ammâ ki Ḥaccâc iztirâbından ⁴«يا خييل الله اركبي» diyü eṭrâfına nidâ itdi. Ba'dehu Şebîb ferâĝ-ı bâl⁵ ile Kûfe'den çıķup meydâna toĝrıldı. Ḥaccâc daḥı altı biñ 'asker ile ardına düşdi. Faşl faşl Şebîb dönerdi. Şîrâne ḥamleler ile ceys-i Ḥaccâc'dan cem'-i keşir kıatl iderdi.

Li-münşi'ihî

Kılurdu tiĝ ile⁶ bâzâr-ı cengi germ-â-germ
 Velî o dâd u dihiŐden çekerde a'dâ Őerm

Bu minvâl üzere kıtâl müstemirr oldı. Ümerâ-yı Ḥaccâc'dan Zâ'ide bin Kūdâme, Şebîb'ün elinde⁷ fenâ [51b T5] buldı ki Muḥtâr'uñ 'ammisi ve Ḥaccâc'uñ maķbûli idi. Anuñ yirine 'Abdu'r-Raḥmân bin EŐ'aŐ'ı⁸ cenge gönderdi. Ol daḥı "Ben kâdir degülin muķâbeleye." diyü rücû kıldı. Ve andan Őonra 'OŐmân bin HâriŐ'i gönderdi. Şebîb elinde maķtül olup 'asker-inüñ yüzleri döndürildi. Ve aŐḥâb-ı Ḥaccâc'dan altı yüz nefer⁹ kiŐi ḥazân yapraĝı gibi¹⁰ ḥâk-ı siyâha dökildi.

1 zürmend: rüzmend HZ

2 Nüshalarda "LeyŐ" Şeklinde yazılan bu isim "Düleys" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 14.

3 Şetm: sitem HZ

4 "Ey Allah'ın süvarileri, bineklerinize binin."

5 ferâĝ-ı bâl: ferâĝü'l-bâl HZ

6 tiĝ ile: tiĝlü HZ

7 Şebîb'ün elinde: Şebîb elinden HZ

8 Nüshalarda "EŞ'ab" olarak yazılan bu isim "EŞ'aş" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 14.

9 nefer: - HZ

10 gibi: - HZ

Gitdükçe Şebîb'ün kuvveti ziyâde¹ zâhir ve Haccâc'ın za'fı bâhir oldu. Ve 'Abdü'l-Melik² bin Mervân havf idüp Şebîb için tâ vilâyet-i Şâm'dan asker gönderdi.

Yetmiş yedi senesinde anlarla dağı³ muķâbil ü muķâtil olup vücûh-ı rü'esânun yüzlerin niçe kerre girü⁴ döndürdi. Lâkin Haccâc kırk biñ âdem Kûfe'den çıkardı. On biñ dağı Şâmîlerden qarışdı. Cem'an elli biñ asker oldu. Attâb bin Verķâ bu cümle askere emir naşb olunup Şebîb kaçdına gönderüldi. Ammâ⁵ ol hinde Şebîb'ün leşkeri ancak biñ âdem idi. Ammâ ki cümlesi şecî ü bahâdır ve merd-i mücerreb ü muķterem idi.

El-ķışşa Şebîb dağı Attâb askerine qarşu geldi. Vaķt-ı mağribde iki⁶ asker birbirine qarşu sâbit-ķadem olup tırdılar. Ammâ Şebîb kendü kavmine aķşam namâzını kıluvırüp imâmet eyledi. Ve Attâb ceng şaffinuñ⁷ tertibine ve alayların düzmege [150a HZ] meşgûl oldu. Ve eķrâfına hındeķ kesdürmek tedârükini dağı gördi.

Vaķtâ ki ķamer-i nûrânî [51a H1] tulu' kıldı, zulümât gidüp âlemi nûr ķapladı, Şebîb dağı yemin ü yesârın ârâyende⁸ ve tertib⁹ idüp Attâb'ın sancağına toğrıldı. ¹⁰«أنا أبو المدله لا حكم إلا لله» diyü na'ra urup yürüdi. Ān-ı vâhidde Kıbîşa¹¹ bin Vâliķ nâm beglerini öldürdi. Ve bunca biñ asker tamâmen¹² münhezim olup şındı.

Ba'dehu meymene tarafına toğrılup iķdâm-ı tamm ile anları dağı silâh çekmekdin¹³ baķtâl idüp tağıtdı. Ba'dehu kendü kendüye cür'et virüp, asker ortasına at şalup serdârları ne ķadar ki def'ine¹⁴ taķayyüd itdi, ķäre olmadı.

1 ziyâde: - T5

2 Ve 'Abdü'l-Melik: HZ mükerrer

3 dağı: - HZ

4 girü: - H1, T5

5 Ammâ: - T5

6 iki: iken HZ

7 şaffinuñ: şıfatuñ HZ

8 Nüşhalarda "ârâyide (HZ), ârâyide (H1, T5)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ârâyende" olarak metne alındı.

9 ve tertib: merâtib T5

10 "Ben Müdlih'in babasıyım. Hüküm ancak Allah'ındır." | المدله: المدلة HZ

11 Nüşhalarda "Kıbîşa" şeklinde yazılan bu isim "Kıbîşa" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 17.

12 tamâmen: tamâm T5

13 çekmekdin: çekmedin HZ

14 def'ine: - HZ

Âkıbet ser-‘âsker olan ‘Attâb’ı ve Zühre bin Cevne’yi¹ katl idüp, cemî‘an ‘askeri şındurup, hattâ kimesne ümerâsınuñ başların almağa qâdir olamayup, at ayağı altında pâ-mâl olup qaldı.

Ammâ Şebîb, kendü ‘askerini ta‘qıbden men‘ idüp “Münhezim olan ‘askerüñ ardlarınca varman.” diyü emr eyledi. Ve² Haccâc’uñ ‘askeri tamâm³ kesr ü inhizâmla⁴ Kûfe’ye⁵ dâhil oldılar.⁶ Ve ‘Attâb’uñ⁷ ‘askerinden qalan mâl ü menâl ve at ve silâh⁸ ve hayme vü hargâhı bir yire cem‘ idüp qarındaşı Muşâd⁹ ile Medâ’in’e¹⁰ gönderdi.

Ve Şebîb¹¹ kendüsi Kûfe’ye müteveccih oldı. Ve ol eşnâda Süfyân [bin Ebred] ve Hâbib bin ‘Abdu’r-Raḥmân¹² vilâyet-i Şâm’dan altı biñ ‘asker ile Haccâc’a imdâd için irişdi. Ve [Haccâc], ehl-i Kûfe yardımından yüz döndürdi. Ba‘dehu minbere çıkup bir huṭbe inşâ kıldı. Kûfe ehline şetm ü düşnâm kıilup ve “Kûfe ‘askeri bizüm ‘askerimüze¹³ qarışmasun. Bâ-huşuş ‘Attâb ile bile bulunup münhezim olanlardan [52a T5] bu def’a kimesne cenge gitmesün.” diyü tenbîh eyledi.

Ve ba‘dehu kendüsi Şâm ‘askeri ile Şebîb kıtâline teveccüh kıldı. Şebîb daḥı haberdâr olup tevâbî’i ile Haccâc’a qarşu geldi. Vaḳtâ ki iki ‘asker biri birin gördi; Haccâc nazar idüp, Şebîb’üñ ‘askerini kıyâs idüp¹⁴ ancak altı yüz kişi gördi.

1 Nüşhalarda “Ḥavfa” şeklinde yazılan bu isim “Cevne” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 17.

2 ‘askerini//Ve: - HZ

3 Haccâc’uñ ‘askeri tamâm: Haccâc ‘askerini tamamen HZ

4 inhizâmla: inhizâm birle HZ

5 Kûfe’ye: ‘asker-i Haccâc HZ

6 HZ nüshasında “Ammâ Şebîb//emr eyledi” cümlesi burada gelmektedir.

7 Ve ‘Attâb’uñ: Haccâc’uñ HZ

8 at ve silâh: silâh ve at HZ

9 Nüşhalarda “Muşâd” şeklinde yazılan bu isim “Muşâd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 17.

10 Medâ’in’e: Medine’ye HZ

11 Şebîb: - HZ

12 Nüşhalarda burada bulunan “ile” edatı sentaks gereği metne alınmadı.

13 Kûfe//‘askerimüze: ‘Asker-i Kûfe ‘askerimüze T5

14 kıyâs idüp: - HZ

Hemân tekrâr huṭbeye başladı: “Yâ ehle’s¹-Şâm, siz aşhâb-ı şıddîkîn ve erbâb-ı şevket ü temkînsüz. Li’llâhi te’âlâ gözleriñüz² yumuñ. Ve bu az ‘askeri göze göstermeyüp yoḡ yirine cenge ḳoyuluñ. İnşâ’llâhu te’âlâ ‘ale’l-fevr nuşret ü zafer buluñ.” diyü³ nuşḥ u pend itdükden sonra Şebîb daḥı geldi, irişdi.⁴ Aşhâbını üç bölük eyledi. Bir bölüğünü kendü yanında alıḳodı. İkinci bölüğü⁵ Süveyd bin Selîm’e ḳoşdı. Üçüncü gürûhı Mücellel bin Vâ’il⁶ ışmarladı.

Evvelâ Şebîb emriyle Süveyd, Haccâc ‘askerine ḥamle itdi. Haccâc ‘askeriniñ her biri yirinde şâbit-ḳadem olup tâ kim⁷ Hâriciler yaḳın geldükleri gibi cümle ‘asker bir uğurdan üzerlerine atladılar.⁸ Bu hücum-ı heybet-[nümün] ile ol zümreyi⁹ ân-ı vâhidde¹⁰ münhezim eylediler. Haccâc bu kerre sürür¹¹ ile “Yâ ehle’s-Şâm, li’llâhi’l-Meliki’l-Allâm fetḥ ü nuşret ü zafer bu evvelki ḥamlelerinden ‘iyân u beyândur.” diyü çağırdı. Ya’nî ‘askerine ḳuvvet-i ḳalb virüp “Ḳorḳmañ, furşat [51b H1] bizümdür.” didi.¹²

Andan sonra Şebîb ‘askeriniñ şânîsi Celîl ḥamle¹³ ḳıldı. Anı daḥı münhezim ḳıldı. Şâlişde Şebîb kendüsi muḳâbil oldı. Haccâc daḥı ‘askerine istimâlet virüp, ceng ü ḥarbde¹⁴ şâbit-ḳadem olup ṭurdı. Her ḥamlelerinde ber-ḳarâr ṭurmağı münâsib gördi. Egerçi ki Şebîb ḳıtâlde cidd ü cehd eyledi, lâkin Şâmileri yirli yirinde ber-ḳarâr gördi. Şebîb ne ḳadar ki yârânına istimâlet virüp ḥarbe iḳdâm iderdi, Haccâc daḥı ḥaberdâr olup şabr u şebât semtini ‘askerine i’lâm u iş’âr idüp söyledi.

1 ehle’s: ehl-i HZ

2 gözleriñüz: gözleriñüzi HZ

3 diyü: - HZ

4 irişdi: irişdi ve T5

5 bölüğü: - HZ

6 Nüşhalarda “Celîl bin Vâhil (HZ), Celîl bin Vâmil (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Mücellel bin Vâ’il” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 18.

7 kim: ki HZ

8 atladılar: atlandılar HZ

9 zümreyi: zümre H1

10 vâhidde: vâhidde HZ

11 sürür: mesrür HZ, H1

12 didi: dirdi HZ, H1

13 ḥamle: cümle H1

14 ḥarbde: ḥarbden H1

Bi'l-âhire Şebîb'i ceng yirinden girüsine sürdiler. Ammâ Şebîb [150b HZ] “Yâ evliyâ'e'l-arz” diyü feryâd iderdi. Ya'nî ki “Yirîñüzde şâ-bit-kadem oluñ.”¹ diyü söylerdi. Haccâc ²«يا أهل الشام هذا أول النصر» müjde-siyle 'askerine beşâret eylerdi.

Bu eşnâda Haccâc bir 'âlî yire çıkup, tarafeyn hâlini 'iyânen nazar idüp bilmek istedi. Anı gördi ki Şebîb ile ancak³ yigirmi âdem qalmış idi. Ammâ cümlesi tîr-endâzlığa başlayup, fi'l-cümle bütün gün kerr ü fer ile şavaşup, şirane tütüşup dilîrâne kavuşdılar.

Bunlar cengde iken Hâlid bin 'Attâb dört biñ venec⁴ 'askerle Haccâc'a geldi. Havâric'ün ardın almaq çaşdına Haccâc'dan destür taleb kıldı. Varup Havâric'ün ardından yaklaşduğı vaqtd⁵ Şebîb'ün qarındaşı Muşâd⁶ ki şecâ'at ü bahâdîrlıkda nazîri yoğ-ıdı, qarşu vardı. Ceng ü cidâlde qatlı olındı.

Ve Gâzâle nâm 'avret ki u'cûbe-i rûzgâr ve şîr-i mâde-i merdüm-şikâr idi, [52b T5] ol dañı darb-ı dilîrân ile mecrûh olduqda⁷ Ferve bin Daqqâk elinde küşte oldı. Ve Şebîb'ün 'askerinde âşâr-ı za'f zâhir⁸ oldı. Ol iki şeci' ü dilîr güyâ ki iki âhenîn dîvâr idi, yıqıldı. Târ u⁹ mâr u hâksâr kılındı.

Hemân-dem 'asâkir-i Haccâc tekbîr ile mesrûr u şâdmân olup Şebîb'ün yüzün döndürdiler. Ve gürüh gürüh ardına düşdiler. Ve bi'l-cümle çengâl-i dilîrâne eyleşdi. Ammâ yine qurtulup hâlâş¹⁰ yaqasına düşdi.

Ammâ gârâ'ib ü 'acâ'ib bundadur ki bunca şüc'an u dilîrân Şebîb'ün qatline dâmen-der-miyân iken yolda qaçarken uyuklayurak giderdi. Gâh olurdu ki nü'âs ile başı eyer qaşına¹¹ degerdi. Ne qadar ki aşhâbı ve yârânı men' iderdi, “Şimdi uyuklayacaq zamân mıdır?” dirlerdi, aşlâ gözün açmazdı.

1 oluñ: oluñuz HZ

2 “Ey Şamlılar, bu zaferin ilkidir.”

3 ancak: - HZ

4 venec: denec HZ

5 Nüşhalarda “vaqtin” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “vaqtd⁵” olarak metne alındı.

6 Nüşhalarda “Muşâd” şeklinde yazılan bu isim “Muşâd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 17.

7 olduqda: - HZ

8 zâhir: - HZ

9 u: - HZ

10 hâlâş: felâh T5

11 eyer qaşına: eger başına HZ

Vaqtā ki düşmenden uzadılar, Şebīb'e dest-res mümkün olmadı. Haccāc gördi ki ele girmedi, *fi haraḳi'n-nār*¹ diyü artuḳ kimesne ardınca² gitmedi. Haccāc daḳı bu miḳdār nuşretle sürür u ḫubür ile Kūfe'ye döndi.

Ba'dehu Şebīb yine bir miḳdār Ḥavāric'i cem' idüp yine Kūfe'ye 'azimet kıldı. Kūfe muḳābilinde ceyš-i Haccāc ile üç gün 'ale't-tevālī ḫarb u rezm itdi. Emīr-i ceyš olan Ḥāriş bin Mu'aviye'yi münkesir ḳılıp 'askerin Kūfe'ye dek ḳovdı.

Ba'dehu bir 'asker daḳı müvellā-yı³ Haccāc'dan [52a H1] Ebü'l-Verd gönderüldi. Anı daḳı ḳatlı idüp māl ü menāllerin yaḡmā eyledi. Bir zamān bunuñ üzerine geçdi. Şebīb 'askerine eyitdi: "Siz aḫiretten yüz döndürdiñüz. Dünyā müzahrefātına raḡbet itdiñüz." diyü 'askerindeki māl ü menālī aldı. Ve⁴ cemī'an Nehr-i Furāt'a atdı.

Ve bi'l-cümle Haccāc muttaşıl bezl-i māl iderdi. Ve cāh u manşib 'ahd iderdi ki Şebīb'i ele getürmege ve vücūdını ortadan götürmege ḳādir olamazdı.⁵ Bi'l-aḫire Haccāc kendü dāmādı Ḥakem'i naşb idüp ve Ḥakem bin Eyyüb'dan dört biñ güzide 'asker⁶ taleb itdi. Süfyān bin Ebred⁷ ile Şebīb'ün talebine gönderdi. Ve Şām 'askeri daḳı bunlara ḳatıldı.

Bi'l-ittifāḳ Şebīb'ün üstine vardılar. Ve kemāl-i iḳdāmla cenge ḳoyıldılar. Lākin Şebīb her ne ḳadar ki çalışurlardı, hezimet bulurlardı. Bu ḫāl üzere Şebīb bir cisre irişdi. Ve yüz merd-i mehīb ile Nehr-i Dicle'nün üzerindeki cisr üzerinde ḫurup merdāne ceng iderdi.

Hikmet Ḥudā'nuñdur, altındaḡı atıñ ayaḡı ol cisr'ün delüğine geçdi. İztirāb ile çıḳarmaḡsa yindeiken atı ile Furāt' adüşdi. Olḫinde⁸ ﴿لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾ [151a HZ] didi. Ba'dehu şuya batup bir kerre daḳı görindi⁹ ki ﴿ذَلِكَ تَقْدِيرٌ﴾¹⁰ diyerek ḡarḳ oldı.

1 "Ateşte [yansın]."

2 ardınca: ardına HZ

3 müvellā-yı: mevali-i T5

4 Ve: - HZ

5 ḳādir olamazdı: ḳalmazdı T5

6 'asker: 'asākir HZ

7 Nüşhalarda "Ered" şeklinde yazılan bu isim "Ebred" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 19.

8 "Allah, olacak bir işi gerçekleştirisin diye.", Enfal Süresi, 8/44.

9 görindi: görindi ve didi HZ, T5

10 "Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri (düzenlemesi)dir.", Yâsîn Süresi, 36/38.

‘Asker-i Haccâc sürür¹ u ħubûr ile Şebîb’ün meyyitini şudan çıkardılar. Ve ħalbinî çıkarup şadrını yardılar.² Gördiler ki taş gibi pek toñmış buldılar. Ve toñ gibi yire urdılar. Bir âdem [53a T5] boyunca yirden yukarı şıçradı. Cümle ħalk ta‘accüb kıldılar.

Anası Cehbere³ nâm şecî‘a-i cemîle⁴ idi. İbn Hıllikân ħavlince ol daħı bu şavaşda ħatlı olındı. Ammâ Şebîb’ün ħarħ olduĝın işitdükde “Gerçek-süz.” didi. Ve “Anuñ zevâli şudan idüĝini⁵ bilürdüm. Hıllıħdan degül idüĝini idrâk iderdüm.”⁶ diyü söyledi. “Şebîb’e ħâmil iken toĝduĝda şanasın ki bir âteş pâresi idi. Âteşi şu söyündürür. Ve anuñ ölümi şudan idüĝin bilmiş ve añlamış idüm.” diyü ta‘accüb eylemiş.

Menħüldür ki Haccâc bunca heybet ü şalâbet ile Gazâle’den ħorħardı. Hattâ ba’zı şu‘arâ bu mazmûnda bu gûne ebyât nazm itmişdür:

Şi‘r

أسد علي وفي الحروب نعامه   فتخاء تنفر من صغير الصافر
هلا برزت إلى غزالة في الوغى   أم كان قلبك في جناحي طائر⁷

Ve bi’l-cümle Şebîb bin Yezîd [bin] Nu‘aym bin Ķays-ı Şeybânî kendüye “emîrül-mü‘minîn” laħabın virüp ħilâfet talebinde idi. Eger Fir‘avn gibi şuya ħarħ olmasa maħşûdına vuşül bulur idi. Yigirmi altı senesinde ‘id-i adħhânuñ evvel ĝünü toĝmış idi. Kendü ħarħından şoñra aşħâbından birini Haccâc, ‘Abdü’l-Melik’e göndermiş idi. Eşnâ-yı kelâmda “Bu ebyâtı diyenlerden degül misün?” diyü ‘itâb kıldı. Ve bu beytleri oħıdı: [52b H1]

Şi‘r

فإن يك منكم كان مروان وابنه   وعمرو ومنكم هاشم وحبيب
فمنا حصين والبطين وقعب   ومنا أمير المؤمنين شبيب⁸

1 sürür: mesrür HZ

2 Ve ħalbinî//yardılar: - HZ

3 Nüşalarda “Ħaçîn (HZ), Çehîn (H1)” şeklinde muĝlak yazılan bu isim “Cehbere” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 20.

4 cemile: - HZ

5 idüĝini: idüĝin HZ

6 idrâk iderdüm: - H1, T5

7 “Bana karşı aslan gibidir ama savaşlarda devekuşudur. Islıkçının ıslığından ürküp kaçan bir kartaldır. Savaşa Gazâle’nin karşısına çıkmadın, deĝil mi? Yoksa senin kalbin kuşun iki kanadı arasında mıdır?”

8 “Sizden Mervan oĝlu Amr, Hâşim ve Habîb varsa bizden de Husayn, Batîn, Ka’neb ve mü‘minlerin emiri Şebîb vardır.”

Ammâ şahş-ı mezbûr fi'l-hâl tedârük idüp “Biz Şebîb dimedük. Sebîb didük.” diyü nezâketle kendüyi kıtlıdan hâlâş itdi.

Egerçi şüc'ân-ı 'Arab'dan bahâdırlar¹ evvelâ Mâlik-i² Eşter ve oğlu İbrâhîm bin Eşter ve Muş'ab bin Zübeyr ve qarındaşı 'Abdu'llâh bin Zübeyr ve Qaçarı bin Fücâ'e zamânenüñ baqtâl ricâllerinden olup şecâ'atleri meşhûr idi. Ve şehâmetleri ve celâdetleri mezkûr bahâdır u dil-âverler³ idi.

Ammâ ki Şebîb-i şecî'ün⁴ cür'eti ve niçe rûzgâr cünd-i kâlîl ile niçe 'as-ker-i keşiri münhezim kıilup niçe emîrleri hâke yeksân kılmuşdur. 'Âkıbet düşmâni elinden kıat olınmayup şuya ğarq olması hâleti nevâdir-i âşârdandur.⁵ Ve mezbûr Qaçarı, Ezrağa Havâric'ün emîridür ki Mühelleb bin [Ebû] Şufre ile bu senede anuñ dağı kıtâl ü cengi niçe kerre vâkı' olmuş idi.

Ammâ İbn Cerîr kıavlınce bi'l-âhire kıanda gitdügi bilinmeyüp nâ-bedîd oldu. El-kışsa Qaçarı ki Ebû Ne'ame-i Hâricî'dür ve zamânında dilîr ü şecî' zümresinden olup yigirmi yıl miqdârı tevâbi' [ü] huddâmı kendüye hîlafet selâmını virdi. Cidden emârete tenezzül kılmadı. Mühelleb ile dâ'imâ harb u kıtâlden hâlî olmadı. Kimesne fırsat bulmadı.

Hikâyeti meşhûrdur ki ceng günlerinde⁶ bir dilîr Qaçarı'nun üstine at şalup kaçd-ı⁷ harb u darb itdükte Qaçarı niķâbını giderdi. Hemân ol şahş larze 'arız olup⁸ kararı firâra degüşdi. Qaçarı çağırıp “Utanmaz mısın, niçün kaçarsın? Zahmnağ olmadın yüz⁹ şuyın hâke şaçarsın.” didükde ol şahş eyitdi: “Va'llâhi senün [53b T5] gibi dilîr ü bahâdır kıtâlınden kaçmağ benüm gibilere 'ayb degüldür. Zirâ ki zamânenüñ arslanı idüğine¹⁰ şekk ü şübhe yokdur.” didi.

1 bahâdırlar: bahâdır HZ

2 Mâlik: İmâm HZ

3 u dil-âverler: - T5

4 Şebîb-i şecî'ün: Şebîb'ün HZ, H1

5 âşârdandur: âşârındandur HZ

6 günlerinde: günlerinden HZ

7 kaçd-ı: kaçd u H1

8 olup: olup hemân H1, T5

9 yüz: yüzün HZ

10 idüğine: idüğine ibn HZ

[Sene yetmiş sekiz havâdisi]

Gıbbu zâlik yetmiş sekiz senesi dâhil olduğda ‘Abdü’l-Melik Mūsâ bin [151b HZ] Nuşayr¹’i bilâd-ı mağrib ğazâsına gönderdi. Tanca’ya dek varup mülük-i küffârdan çok kimesne helâk idüp sâlimin ü ğânimin geldiler.

Ve yine Rûm Naşarâsına cünd-i Müslimîn ziyâde cihâd u ğazâ idüp Arķilibe² nâm şehr feth olındı. Ammâ ‘avdetlerinde maţar u berd ü şelc mazarratından çok kimesne helâk ü zaħmnâk oldı.

Ve bu yılda ‘Abdü’l-Melik, Ümeyye bin ‘Abdu’llâh’ı Ğorâsân emâretinden³ ‘azl eyledi. Mülk-i Ğorâsân ve Sicistân vilâyetini tamâmen ‘Irâķ hükümetiyle bir idüp Ğaccâc’a işmarladı. Ammâ Ğaccâc kendüsi Başra’ya gidüp ve Kûfe’ye Muĝire bin ‘Abdu’llâh’ı ħâkim naşb itdi. Ve Mühelleb bin⁴ [Ebû] Şufre, Ezâriķa muĝârebesinden ferâĝatle Ğaccâc’a geldi.

İkrâmen⁵ kendüsi serîrinde bile oturup, ‘askerden Mühelleb kimi Ğaccâc’a terbiyet itdüyse⁶ Mühelleb ħâtırı için vazîfesin arturdu. Ve andan soñra Sicistân emâretini Mühelleb’e virdi. Ve Ğorâsân’ı ‘Ubeydu’llâh bin Ebî Bekre’[ye]⁷ virdi. Ve yine Mühelleb’ün işâreti ile ħurûcından evvel ikisinün⁸ eyâletini münâķale ķıldı.

[Sene yetmiş toķuz havâdisi]

Ba’dehu [53a H1] yetmiş toķuz senesi duĝul idüp küffâr-ı Rûm Anķâkiyye’ye dek geldiler. Şâm ‘askerinün za’if olduğın işitmekle bu ķadar cür’et idüp ħasâret ķıldılar. Ve ‘Ubeydu’llâh bin Ebî Bekre melik-i Türk olan Rutbîl’e ķaşd itdi. Ve beledini nehb ü ĝâretten⁹ soñra her sene bir irsâliyyeye kesüp ‘ahd üzere şulķ itdi.

1 Nuşayr’ı: - HZ

2 Arķilibe: Arķaliye HZ | Arķiliye T5

3 emâretinden: eyâletinden HZ

4 bin: - HZ

5 İkrâmen: Ammâ HZ

6 terbiyet itdüyse: tertib idüp HZ

7 Nüşhalarda “ ‘Ubeydu’llâh bin Ebî Bekre” isminin imlasında metin boyunca hatalar görölmektedir. Bu yerlerde *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih yapıldı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 27.

8 Nüşhalarda burada “Ğaşâşa” şeklinde imlası muĝlak bir kelime gelmektedir. Sentaks ve *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’deki anlatımlar doğrultusunda bu kelime metne alınmadı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 21.

9 ĝâretten: ĝâret itdi HZ

Ve ‘Abdü’l-Melik bin Mervân, Hâriş bin Sa‘îd’i katletti ki da‘vâ-yı nübüvvet eyledi. Câmî‘-i Dımaşq’da bir ruḥâm-ı aḥmer var idi. La‘l renginde [idi]. Hâriş ḥalka tesbîḥ âvâzesin ol ruḥâmdan işitdürürdi. Ve ol mermer rengi¹ aḥmer, mücellâ vü münevver idi. Ḥattâ taşından içi² görünürdi. Bir ruḥâm-ı la‘l-peyker idi.³ Ğumdân demekle ma‘rûf olan Belḳîs’ün qaşrından getirilen taşlardan idi. Ve ba‘zılar qavlince Ruhâ Kenîsesi’nden almışlar idi.⁴ Ve ba‘zılar eydür ki “Efrenc’den yâdgâr gelmiş idi.” dirler.

Ammâ mezbûr Hâriş⁵ bin ‘Abdu’r-Raḥmân, Ḥakem bin Mervân monlâlarından iken Cevle’den⁶ Dımaşq’a geldi. Zühd ü ‘ibâdet ve vera‘ u taḳvâ ile beyne’ş-şâliḥîn mertebe-i ‘âliyye qarîn olmuş iken İblîs-i la‘în Hâriş ḥaḳḳında telbîs-i bâṭıla ile mekr ü ḥıleye başlayup, azdurmaḳ üzere olup ⁷﴿فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ﴾⁷ sırrına mâ-şadaḳ kıldı.

Ḥattâ Hâriş’i azdurmaḳ ḥâṭırı için niçe günler ardınca olup bahârda kış mîvelerin ve şitâda şayf yemişlerin izhâr iderek Hâriş da‘vâ-yı nübüvete başladı. Kibâr u şığâra ol ruḥâm-ı aḥmerden tesbîḥ şadâsın işitdürmekle ekşeri aḥmaḳlığından ⁸«لا نبيّ بعدي»⁸ ḥadîşini unıdup ol zındiḳe i’tikâd iderler idi.

‘Aḳıbet ḥadîş-i şerîf-i [54a T5] «إن الساعة لا تقوم حتى يخرج ثلاثون دجالون»⁹ Ebû İdrîs, ‘Abdü’l-Melik’e ‘arz itmegin Ḳuds-i Şerîf’de gizlü iken buldurup, katl ü şalb itdürüp zındiḳe şeyṭân-ı la‘în ‘aceb mekr ü firib virdi.

1 rengi: reng HZ

2 içi: içerüsi HZ

3 idi: idi ki HZ

4 idi: - H1

5 Nüşhalarda metin boyunca “Hâriş” şeklinde yazılan bu isim “Ḥâriş” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 27.

6 Nüşhalarda “Ḥavle” şeklinde yazılan bu isim “Cevle” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 27.

7 “...şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan...”, Araf Sûresi, 7/175.

8 Hadîs-i Şerîf, “Benden sonra peygamber gelmeyecektir.” (Buhârî, Menâkıb, 14; Müslim, Fezâil, 125.)

9 Hadîs-i Şerîf, “Her biri kendisinin peygamber olduğunu iddia eden otuz yalancı Deccal çıkmadıkça kıyamet kopmayacaktır.” (İbn Kesîr, age, C. 9, s. 28.)

Vakı'a-i hâ'ile-i Rutbîl fi muhâşara-i 'Ubeydu'llâhî'l-celîl

Rutbîl mülûk-i Etrâk'den bir emîr-i celîl-i kâtı'ı'ı-tarıķ¹ ve's-sebîl olmağın Horâsân hâkimi 'Ubeydu'llâh bin Ebî Bekre, emr-i² Haccâc ile 'asker çekdi.³ Mezbûruñ vilâyetine varup vuşul bulduķda seyl gibi memleketine tağıldılar. Mâl ü menâlin yağmâlayup, nehb ü ğâret idüp ve kâı'-ı ensâl-i raħm muķarrer [152a HZ] olduķdan soñra ķabile-i Türkmân daħı ol emîr-i bî-bâki bir tar boğazda avlayup ħişâr eylediler. 'Ubûr u ğüzârlarına mecâl olmayup kırķ, elli biñ 'asker ile ķapandı, ķaldı.

Her ne ķadar ki şulħ itmeĝ ilçiler gönderdi, ķâre olmadı. Ĥattâ yedi yüz biñ dînâr virüp, şulħ olup yol istedi. Aşlâ recâsına ruħşat virmediler. Gice ğündüz cengden ħâlî olmazlardı.

Âħir-i kâr Kûfe'de ħaber aldılar ki⁴ bir 'azîmüş-şân, [53b H1] şâhib-i Zül-feķâr u şamşâm ve celâdetle ve dil-âverlikle benâm olan Şüreyħ bin Hânî vâfir 'asker cem' idüp kırķ elli biñ yarar nüfusla 'Ubeydu'llâh'la⁵ ĝiriftâr olan Müslimânlaruñ ħalâşına meded içün ĝitdi.

Varup⁶ irişdüķde bi'l-ĝudüvvi ve'l-âşâl tiĝ ü teber ile ceng ü⁷ cidâl iderek mezbûr mededci irişen⁸ İbn Hânî 'askerinden otuz biñ miķdârı dilîrânı ol cengde şehîd oldu. Ammâ 'asker-i Türkmân'dan daħı iki bunlar miķdârı âdem tu'me-i şemşîr ķılındı. Bu ķadar ceng ü cidâlden soñra 'Ubeydu'llâh bin Ebî Bekre ve yanında bâķî ķalan 'asker kimi açlıķdan ve kimi şemşîrden helâk olup mâ'adâsı biñ belâyla ķurtıldılar. Ve İbn Hânî ol eşnâda bunu nażm idüp vird-i zebân idindiler ki ol ebyât bunlardur:

1 tarıķ: - HZ, H1

2 emri: - HZ

3 çekdi: çeküp T5

4 ki: - H1, T5

5 'Ubeydu'llâh'la: 'Ubeydu'llâh'a HZ

6 Varup: - HZ, H1

7 HZ nüshasında "ceng ü" ibaresi "âşâl" kelimesinden sonra gelmektedir.

8 mededci irişen: medüci ebreş HZ

Şi'r

قد عشت بين المشركين أعصراً
 وبعده صدّيقه وعمراً
 والجمع في صفيّتهم والنهراً
 أصبحت ذا بث أقاسي الكبيراً
 ثم أدركت النبي المنذراً
 ويوم مهران ويوم تستراً
 هيهات ما أطول هذا عمراً¹

Ammā ‘Ubeydu’llāh bin Ebī Bekre ol senede vefāt itdi. ‘İzam-ı şānı ve mekārım-i bī-kerānı bir derecede² idi ki zamānında nām-ı Hātım añılmazdı. Luṭf u keremi bir derecede³ idi ki birgün vaḫt-ı tābistānda⁴ bir semte revān olup giderken şiddet-i ḫarāretle āftāb-ı ‘ālem-tāb gibi ‘aṭşān iken bir pīre-zenden bir içim şu istedi. Ol ḫinde bir kūze āb-ı şāfi ve mā’-ı bārid olmağın içdüğü gibi ol ḫātūna otuz biñ dirhem ‘aṭā eyledi.

Bu daḫı meşhūrdur ki *Tārīḫ-i Ibn Eşīr*⁵de meşhūrdur, birgün ihvān u aşḫābı,⁶ ya’nı taḫt-ı ḫükmindeki ümerā vü erbābı ile otururken kendüye bir ḡulām-ı ḫüb-rū ve bir cāriye-i bī-naḫīr⁷ hedıyye geldi. Hemān aşḫābından birine “Bunlar senüñ olsun.” diyü ‘aṭā kıldı.⁸ Ba‘dehu sā’ir ḫāzır-ı meclis olanlara daḫı maḫrūm olmamak için bir ḡulām [34b T5] ve cāriye ‘aṭā kıldı. Ḥattā meclisde bulunmayan düstlarına daḫı birer⁹ ḡulām ‘aṭā itmege emr eyledi. Bir ānda seksen nefer ḡulām u duḫter müstaḫaḫḫıne teslīm kıldı.

Bu daḫı mervīdür ki birgün Ḥaccāc, ‘Ubeydu’llāh’uñ ḫātemine¹⁰ nazar kıldı. “Bu ḫātemle ne miḫdār ḫizāneye mühr urdun, ba‘dehu aşḫāb-ı istiḫḫāḫa tevzī’ini¹¹ münāsib gördüñ ola?” didükde “V’allāhi yā emīr, lā-eḫal bel ezyed ve lākin¹² dört yüz kerre yüz biñ dīnāra mālik oldum. Lākin niçe

1 “Yaşlıktan [sıkıntılar] çeken dertli biri oldum. Müşrikler arasında asırlarca yaşadım. İkaz edici Peygamber’e kavuştum. Ondan sonra onun sadık dostu [Ebübekr’e] ve Ömer’e, Mihrān ve Tüster günlerine, Sıffın ve Neher toplantılarına kavuştum. Heyhat, böyle uzun bir ömre!”

2 derecede: derece HZ

3 derecede: derece HZ

4 vaḫt-ı tābistānda: diḫḫat bostānda HZ

5 meşhūrdur: meşhūrdur ki H1, T5

6 aşḫābı: aşḫābı ile HZ

7 naḫīr: naḫīre HZ

8 kıldı: buyırdı HZ

9 birer: bir HZ

10 ḫātemine: ḫātūnına HZ

11 tevzī’ini: tevzī’ ya’nı HZ

12 ve lākin: - HZ

yetim duhteri tezvîc itdüm. Ve niçe maḥzûn ḥâtırları ref' eyledüm. Ve niçe müstaḥakḳîne bezl itdüm.¹” diyü cevâb virdi. *Raḥmetu'llâhi te'âlâ 'aleyh.*

[Sene seksen bir ḥavâdişi]

Vaḳtâ ki seksen bir senesi dâhil oldı, Ḥaccâc kırık biñ 'asker ile 'Abdu'r-Raḥmân bin Muḥammed bin² Eş'aş'ı Rutbîl kıtâline emr idüp 'askere serdâr kıldı. “Elbette 'Ubeydu'llâh bin Ebî Bekre ve İbn Hânî'ye itdükleri ef'âl-i şenî'anuñ intikâmı alınmak gerekdür.” diyü emr itdi.

Egerçi ki Ḥaccâc³ ve İbn Eş'aş birbirlerini sevmezlerdi ve şaḥâ'if-i a'mâlde cidden birbirlerine ḥayr şanmazlardı. Lâkin bu ḥidmet şa'b u hevlâk ve ḳorḳulu olmağın ve İbn Eş'aş daḥı ḡâyetle [54a H1] dilir-i bî-bâk olmağın İbn Eş'aş'a anuñ ḥidmetini münâsib görmüş idi. “Eger yüz ağardur ise febihâ. Ve illâ eger bu ḥidmet [ile] başa çıkmaz ise İbn Eş'aş'ıñ tedârükün⁴ göre, ḡaddârlık ile.” dimiş idi. [152b HZ]

Vaḳtâ ki İbn Eş'aş bunca 'asker ü cünd-i⁵ bî-kerân ile aḳar seyl gibi serḥadd-ı Rutbîl'e vardı, hemân Rutbîl bir miḳdâr pîş-keş ü hedâyâ görüp, birkaç faşîḥ-zebân kimesneler ile İbn Eş'aş'a nâme gönderüp kendü vilâyetinde olan Müslimânlara zûlm u şedâ'idden emân ve İbn Eş'aş'ıñ cünd-i bî-kerânı vaṭanları içine girüp, nehb ü ḡâret ve zarar u ziyan itmesünler için mâbeynlerinde şulḥı murâd idüp ve ḥarâc göndermegi 'ahd eyledi.

Ammâ İbn Eş'aş bu cevâbı ḳabûl eylemedi.⁶ “Bu⁷ miḳdâr 'asker elümde iken Rutbîl vilâyetlerini fetḥ itmek ve kendüm bu ṭarîḳ ile şâḥib-zuhûr olup, Ḥaccâc'ıñ taḥt-ı itâ'atinden ḳurtulup anuñ cefâsından ḥalâş olmaḳ evlâdur.” diyü dâmen-der-miyân idüp ceng ü cidâle meşḡûl olmasını muḳarrer itdi.

Eyle olsa⁸ Rutbîl daḥı bu ḥaberlerden âḡâḥ olduḳda hemân mühimmât-ı ḥarb u ḳarḑı müheyyâ idüp kıtâl niyyetine İbn Eş'aş'a ḳarşu gitdi.

1 Lâkin niçe//bezl itdüm: - HZ

2 bin: - T5

3 Ḥaccâc: Muḥtâr HZ

4 tedârükün: tedârükini HZ

5 cünd-i: cünüd-ı HZ

6 eylemedi: itmedi HZ

7 Bu: Bir T5

8 Eyle olsa: Öyleyse HZ

Fe-lâ-cerem İbn Eş'as her cengde manşūr u muzaffer olup her kankı¹ yire başt-ı kadem kıldı, sükkânını esir ve kâl'alarını feth [ü teshîr] eyleyüp kendü mülki gibi taşarruf itdi. Bu tārîk ile niçe medâ'in ü kâl'aya mâlik olup ve niçe gânimet-i bisyāra el irişdüdi. Ba'dehu semt-i şulha sülük idüp ceng ü harbden ferāgat ve alduğı mā-melekūn hālāşına ve kâ'ide-i muşālahā üzere zabt u rabt-ı hāşşına² muḳayyed oldı.

Ammā Rutbîl ol mertebede şulh-ı cemil semtine rızā göstermeyüp izdiyād-ı 'işyāna küşiş kıлмаğın İbn Eş'as dağı ceng ü cidâlden hâlî olmadı. 'Aḳıbet Rutbîl'ün pây-rahtına musallaḫ [55a T5] olup Rutbîl'i ḫavāşş-ı 'askeri ile muḫāşara kıldı. Ve berāy-ı maşlahat Ḥaccāc'a mürāca'atdan hâlî olmadı. Vâki' olan fütūḫātuñ beşāreti ḫaberlerin gönderdi.

Ve bu ešnāda ki Sicistān ḫākimi 'Ubeydu'llāh bin Ebî Bekre vefāt itdi, Ḥaccāc dağı [İbn] Ebî Bekre'nün yirini 'Abdu'r-Raḫmān bin Eş'as'a tevcih idüp kuvvet ü miknetini ziyāde eyledi. Tekrār bir ceyš-i keşir dağı gönderüp cümlesine bezl-i māl ile cāh³ u manşib 'atā kıldı.⁴ Ve ol 'askerūn nāmını "Ceyšü't-ḫavāvis" ta'yin kıldı. "Elbette cehd idüp Rutbîl'ün katlı ḫam'ına ve kâl'alarınıñ fethine sa'y itmek gerekdür." diyü işmarladı.

Ve İbn Eş'as'a bundan soñra bir nāme gönderüp "Ya'bne'l-ḫā'iki'l-gādiri'l⁵-mürted, saña emr itdügüm üzere 'adūnuñ vilāyetlerine dāḫil olup Rutbîl'i ḫahr eyle. Ve illā helāküñi muḫarrer bilüp gıdāñı zehr eyle." diyü 'itāb eyledi.

Bi'l-āḫire İbn Eş'as Ḥaccāc'ın nāmelerini 'askere gösterdi. "Ḥaccāc'ın ḫaşd-ı fāsidi cümlemüzi geçen senede helāk olan Müslimānlar gibi [54b H1] itmekdür." didi. Ve bir şahş ḫarındaşına ḫiḫāb idüp «أحمل عبدك على»⁶ "Sen ḫuluñı esbe süvār eyle. Eger helāk olursa olsun. Ḳurtulursa temellüki saña ta'ayyün bulsun." didüğü meşelidür. Bize mā-şadaḫ itmişdür ki eger biz bu vilāyeti feth idersek ken-

1 kankı: kankı HZ

2 rabt-ı hāşşına: rabtına HZ

3 cāh: - T5

4 kıldı: eyledi T5

5 Nüşhalarda "ḫāniki'l-mu'āziri'l" şeklinde yazılan ibare "ḫā'iki'l-gādir" olarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 35.

6 "Sen kulunu ata bindir. Eger ölürse ne ala. Kurtulursa da senin lehine olur." | HZ nüshasında görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 35-36.

dünün devlet ü irtifâ'-ı şânına bâ'ış olur.¹ Ve eger bunda² helâk olursak³ a'dâsından hâlâş⁴ mazmûnına sebab-i hâdişdür. İmdi, beni işidürseñüz ol 'aduvvu'llâhı b'atîñüzden hâl' idün. Hüsni ittifâkla baña teba'iyet kıilup⁵ Haccâc'ı ve 'Abdü'l-Melik'i kâlbiñüzden hâl' idün. Verâ-yı ahvâl ü⁶ havâdiş zuhûr eylesün." didi. Ve kendüsi evvelâ Haccâc'ı hâl' itdi.

Ba'dehu cemî'-i hâzır olan 'asâkir İbn Eş'aş'dan b'at idüp Haccâc'ı ve 'Abdü'l-Melik'i hâl' [153a HZ] itdiler. Ba'dehu Rutbil'e ilçi gönderüp muşâlahaya râğbet kııldı. "Haccâc'a zafer bulduğda senün harâcuñı taleb itmeyem." diyü ref' itmek şartını 'ahd-nâmesinde yazdılar.

Der-'ağab Sicistân'a 'asker çeküp Haccâc kaçdına müteveccih oldı. Ammâ yanında kendüye tâbi' süvâr u piyâde defter olınduğda otuz üç biñ yarar, nâmdâr süvâr ile yüz yigirmi biñ piyâde kemândâr mevcüd bulındı.

Vaqtâ ki Haccâc-ı bed-kirdâr İbn Eş'aş'ın bu tedârükinden haberdâr olup 'ale'l-fevr üç dört nâme birbiri ardınca havf u haşyetden 'Abdü'l-Melik'e vâkı'-i hâli 'arz kııldı. Ğıbbu zâlik 'asker-i İbn Eş'aş ki Başra'ya qarîb oldı, Haccâc-ı habîş cünüd-ı Şâmiyân ile Başra'dan firâr idüp, çıkup Tüs-ter'de nüzül kııldı.

Bu hâl ile göçüp⁷ Dicle'ye ki gelindi, üç yüz atlu ile İbn Eş'aş'ın muqâdeme-i 'askeri 'Abdu'llâh bin Ebân-ı Hârişî zâhir oldı. Ve 'id-i adhânuñ evvel günü Nehr-i Dicle üstinde muqâbil olup, muqâtele itdüklerinde Haccâc'ın ön qaravulı münhezim olup biñ beş yüz miğdârı 'asker-i menhûsi⁸ ol üç yüz nefer dil-âverlerün⁹ elinde helâk olındı.

Hemânâ [55b T5] Haccâc dil-şikest olup ğam u ğuşşada kıaldı.

1 olur: - HZ, H1

2 bunda: bundan HZ

3 Nüshalarda "olursañ" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "olursak" olarak metne alındı.

4 hâlâş: hâlâş HZ

5 kıilup: idüp HZ, T5

6 ü: - HZ, H1

7 göçüp: geçüp HZ

8 menhûsi: mencüsü H1

9 dil-âverlerün: dil-âverün HZ

Mısrâ¹

شده معلوم آخرش زنجست²

diyü Başra'ya döndi. Ammā bir vechle mağlūb [u] hārib idüğü halka 'iyā-nen görindi. Fe-lā-cerem İbn Eş'aş muzaffer ü manşūr ardınca Başra'ya geldi.³ Mescidine girüp, huṭbeye āğāz idüp fuḫahā vü 'ulemā ve⁴ e'imme vü huṭabā bi-esrihim 'Abdü'l-Melik ve Ḥaccāc bī'atin hal' itdiler. Ve İbn Eş'aş bī'atine rağbet gösterdiler.

Menḫüldür ki İbn Eş'aş'a bī'atde⁵ ekābir-i 'ulemā vü ḳurrā yek-dil ü yek-cihet olmağa bā'is bu idi ki zemīn-i Kābil'de cümleden evvel kendü-ye bī'at kılup ve itā'atine⁶ boyun viren aşḫāb-ı Resūl-i güzīnden Ebü't-Ṭufeyl 'Amir bin Vāşile⁷ idi ki anlarıñ meymenet-i bī'atleri bunlarıñ 'aḳd u 'ahdine sebep oldı. Sā'iri gibi birer,⁸ ikişer hezār renc ü zaḫmetle cilveger olmayup halkıñ imtişāl-i emre ḳuvvet-i rağbetleri taḫaḳḳuk buldı. [55a H1]

[Sene seksen iki ḫavādisi]

Ba'de-mā seksen iki Muḫarrem'i duḫūl idüp Ḥaccāc kendü 'askerine yüz elli kerre yüz biñ direm 'aṭā vü⁹ baḫşiş virüp tekrār İbn Eş'aş'la ḳıtāl bāzārına ḳaşd itdükde ḫikmet Ḥudā'nuñdur, iki cünd-i firāvān muḳābil olup 'asākir-i Şām nizedār u tīr-endāz u ḫūn-āşām ve Kūfiyān u Başriyān daḫı Şāmīlerden intikām almaḳ için ḡayret ü ḫamiyyet ile cenge iḳdām eylediler. Nuşret ü zaferi Bārī Te'ālā tuḡ-ı¹⁰ İbn Eş'aş'a virüp, Ḥaccāc 'askerini münhezim kılup, çok kişi¹¹ helāk olmaḡla Ḥaccāc yüz döndürüp kenār-ı ḫandeḳe revān oldı.

1 Mısrā': - HZ, H1

2 "Sonuç başta belli oldu."

3 geldi: çekildi T5

4 'ulemā ve: - HZ

5 İbn Eş'aş'a bī'atde: - HZ

6 itā'atine: itā'ate H1

7 Nüşhalarda "Māhile (HZ), Māsile (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Ali Osman Koçkuzu, "Ebü't-Tufeyl", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebut-tufeyl> (20.09.2020).

8 birer: bir bir HZ

9 vü: - HZ

10 tuḡ-ı: - HZ

11 kişi: - HZ

Hattâ sipâh ve havâşş u ‘avâmdan niçe biñ âdem hândeğe düşüp helâk oldı. Bu hâletde Süfyân bin¹ Erdebilî ki ümerâ-yı Haccâc’dandur, İbn Eş‘aş’uñ meyseresine hamle kıldı. Âhîr yirinden kıparurp ba‘zı muhânnesleri Kûfe’ye dek kaçurdı. Halka hayret müstevlî olup, İbn Eş‘aş’ dağı ol firârda anlara uyup gitdi.

Ammâ baқыıye-i dilîrân fi’l-hâl ‘Abdu’r-Raḥmân bin ‘Abbâs² bin Rebî‘a bin Hâriş bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib’den bî‘at eyleyüp³ beş gün, beş gice Haccâc ile ceng ü cidâl eylemekde dâmen-der-miyân itdi.

Lâkin⁴ tekrâr ‘Abdu’r-Raḥmân maḥall-i cenge revân oldı. Ve ‘Abdu’r-Raḥmân-ı diğeri inzimâmıla zâhir olup, iki ‘Abdu’r-Raḥmân ḥüsn-i⁵ ittifâqla bir girîbândan ‘arz-ı cemâl itmekle ma‘reke-cünbân olup diğ ü nih şadâlarından girîve-i şimâh⁶ [153b HZ] memlû olduğı hâlde ‘Abdu’r-Raḥmân bin ‘Abbâs tevâbî’i şekl-i inhizâmıla şitâbân olmağla içlerinden birkaç muhânnes hemân izhâr-ı hirâs idüp alayları perişân oldı.

Haccâc-ı hîle-kâr bu eşnâda fırsatı ğanîmet şümâr idüp, münâdî ni-dâ itdürüp “İbn Eş‘aş’ askerinden meşhûr olan fülân ve fülân bin fülân için emân yoğdur. Ve illâ sâ’irlerine emânu’llâh virilmişdür.” diyü berâh⁷ çağırtdı.

Eyle olsa İbn Eş‘aş’ askerinden niçeleri bu hîle-i Haccâc’ı taḥkîk zann idüp, huşûşâ ‘Abdu’r-Raḥmân bin ‘Abbâs ile rû-gerdân olan gürüh-ı muhânnesden on bir biñ âdem fâriğü’l-bâl ve hoş-hâl [56a T5] Haccâc’uñ ‘askerine dâhil oldılar. Bu mekr ü hîle ile Haccâc-ı bed-fi‘âl cümlesin kılic-dan geçürdi.

1 bin: İbn HZ

2 Bu isim *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’de hicri 82. sene vakaları anlatılırken “‘Ayyaş’”, Deyrül-cemâcim Savaşı anlatılırken “‘Abbâs’” şeklinde yazılmıştır (bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 40). *Künhül-abbâr* boyunca ise “‘Abbâs’” biçiminde yazılmıştır.

3 eyleyüp: eyleyen H1, T5

4 Lâkin: - H1, T5

5 ḥüsn-i: - HZ

6 şimâh: HZ mükerrer

7 berâh: - HZ

[Ammā terāhüm-i Deyrū'l-cemācim]

Ammā terāhüm-i Deyrū'l-cemācim bu vechledür ki vaqtā ki 'Abdu'r-Raḥmān bin Eş'aş ḥile-i Ḥaccāc'dan soñra Küfe'ye girdi, büzürgān-ı aşḥāb-ı güzīn ve rü-şināsān-ı tābī'in zümre-i ḥamīdesinden¹ Sa'id bin Cübeyr ve Kümeyl² bin Ziyād ki ikisi bile emirū'l-mü'minīn İmām 'Alī *kerremā'llāhu vechehu* cenābından yārān-ı şādıķu'l-fu'ād idiler, anlar ve³ kibār-ı 'ulemādan İmām Şa'bī ve 'Abdu'r-Raḥmān bin Ebī Leylā ve Ebū'l-ḥayr ve bunlaruñ emşāli ekābir ü ma'ārif-[şinās] İbn Eş'aş ḥidmetine intisābla intizām buldılar. Ve envā'-ı⁴ 'aṭāyā ile ve ikrām birle⁵ muntaṣamu'l-aḥvāl kııldılar.

Bu minvāl üzere yüz biñ tamām ve bir⁶ ol deñlü daḡı mevālī [55b H1] ve sār enām,⁷ cümlesi dilirān-ı zafer-fercām 'azm-ı rezm-i Ḥaccāc ile Küfe'den çıķdı. Ve rāyāt-ı cāh u celāl-i zafer-emārāta⁸ Deyr[ü'l-cemācim] nām maḡalli qarārgāh itdiler. Ba'dehu Ḥaccāc-ı dil-firīb daḡı Şām 'askeri ile beyne'l-Ḳādisiyye ve'l-'Uzeyb bir düz ovada çaderlerin kırup direng eyledi.

Ammā İbn Eş'aş, 'Abdu'r-Raḥmān bin 'Abbās'a bir gürūh-ı enbūh-ı pür-şükūhı hem-'inān idüp gönderdi ki "Ḥaccāc-ı pür-fitneyi Ḳādisiyye'ye kınmaḡa kıoma." diyü tenbih eyledi. Bi'z-zarūre Ḥaccāc, Deyrķurre'de nüzül eyledi. Ve eṭrāfına ḡandek kesdürüp kemāl-i iḡtiyātla ceng esbābına mübāşeret itdi.

Gıbbu zālik dilirān bölügi ceng ü cidāle başlayup rüz-be-rüz ḡarb u darb eyyām [u] şühūr gibi mütevāliyen ziyād olup başlar kesilmedin⁹ ve¹⁰ kıanlar dökilmedin bir ān ve bir sāt ḡālī olınmadı. Ammā¹¹ ekābir-i Şām

1 zümre-i ḥamīdesinden: zümresinden HZ

2 Nüşhalarda "Keyl (HZ), Kibel (H1), Kübeyl (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Kümeyl" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 46.

3 anlar ve: - HZ

4 envā'-ı: envā' u H1

5 birle: ile H1, T5

6 bir: - HZ, T5

7 enām: 'avām T5

8 emārāta: emārete T5

9 kesilmedin: kesmedin HZ, T5

10 ve: - T5

11 Ammā: - HZ

ise¹ ‘Abdü’l-Melik’e ilkā vü i’lām itdiler ki “ ‘Irāḳ halkınıñ rü-gerdānlığı Ḥaccāc’uñ zulm u şiddetine binā’endür. Bu maḥalde Ḥaccāc’uñ ‘azli ve ‘Irāḳ halkınıñ üzerine aḥar ḥākim naşbı sermāye-i nuşret ü zaferdür.” diyü cevāb eylediler.

‘Abdü’l-Melik kendü qarındaşı Muḥammed bin Mervān’ı ve oğlu ‘Abdu’llāh bin ‘Abdü’l-Melik’i şām ‘askeri ile ‘Irāḳ’a gönderdi. “Eger ehl-i ‘Irāḳ’uñ incinmeleri ve āzürdelikleri² Ḥaccāc’dan ise ol ma’zül olup sen ḥākim-i ‘Irāḳ olasun.” diyü qarındaşına berāt virdi. Ve “İbn Eş’aş sizüñle şulḥa rāzī olursa istedügi³ yirleri aña tefvīz kı lup ol memālike siz daḥl itme yesüz.” diyü işmarladı. “Ammā eger ehl-i ‘Irāḳ’uñ Ḥaccāc’dan incinmeleri yoğ-ısa kemā-kāne ḥükümetinde olasuz ki⁴ nihāyet vuşülüñüz⁵ Ḥaccāc’a yardım için idügi⁶ ta’ayyün bula.” [didi].

Vaḳtā ki ‘Irāḳ’a vardılar, fermān-ı ‘Abdü’l-Melik’i nāsa i’lām idüp bildürdiler. “İsterseñüz Ḥaccāc’ı ‘azl idüp, sizüñ veẓā’if-i mañşübıñuzı arturup İbn Eş’aş’a daḥı istedügi memāliki virelüm.” didiler. Hemān cemī’an ‘amme-i fuḳahā vü ‘ulemā ve kāffe-i ümenā vü ümerā eşedd-i nefretle yüz döndürüp ve Ḥaccāc’uñ zulm-ı şarīḥinden [154a HZ] kaçup, İbn Eş’aş’a tecdīd-i bī’at idüp, Ḥaccāc’uñ ve ‘Abdü’l-Melik’üñ ḥal’ini tecdīd itmeḡin Muḥammed bin Mervān ve ‘Abdu’llāh, Ḥaccāc’a tābī’ oldılar. Ve mühim-māt-ı ḥarb [56b T5] u kıtāle mübāşeret gösterdiler.

El-kışşa Ḥaccāc ‘askerinüñ sağ ḳolu yine ‘Abdu’r-Raḥmān bin Süley-mān’a işmarlandı. Ve şol ḳolu ‘Ammāre bin Temīm’e⁷ virildi. Ve ‘asker serdarlığı Süfyān bin Ebred’e sipāriş kı lındı. Ve piyādeler emāreti ‘Abdu’r-Raḥmān bin Ḥabīb’e işmarlandı. Ve her bir gürüha kemā-yenbaḡı istimāletler virildi.

1 ise: - H1, T5

2 ve āzürdelikleri: üzerine āzürdeleri HZ

3 istedügi: istedügi gibi T5

4 ki: - HZ

5 vusülüñüz: vuşülüñüzü HZ

6 idügi: - HZ

7 Nüşhalarda “ ‘Oşmān bin Temīc (HZ), ‘Ammān bin Temīm (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Ammāre bin Temīm” olarak metne alındı. bk. İbn Kesīr, age, C. 9, s. 42.

Ammā İbn Eş‘aş’uñ dağı ‘asker-i mes‘üdünuñ sağ kolını Haccâc bin¹ Hâriş’e sipâriş kılındı. Ve şol cenâhı Ebred bin Kurre-i Temîmî’ye ısmarlandı. Ve atlular emâreti ‘Abdu’r-Raḥmân bin ‘Abbâs’a tenbîh olındı. Ve piyâdegân hükümeti Muḥammed bin Sa’d bin Ebi Vaḳḳâş’a sipâriş kılındı. Hıuşûşâ ‘ulemâ vü kurrâ zümresine² Cebele bin Zaḥr³ bin Kays sipehsâlâr kılındı ki [56a H1] kiber-i sinni ḥâlinde şecâ‘at ü dilirliği nev-cüvânlardan ziyâde kerr ü ferre mâlik ve ḥarb u rezme mütehâlik bir dil-âver idi.

Fe-lâ-cerem her rüz-be-rüz, ḥattâ ba‘zı kârânu gicelerde bile vaḳt olurdu ki ceng ü cidâl olurdu. İki buçuḳ ay ‘ale’t-tevâlî bir ân ferâğat olınmayup ḥarb u ḍarb emri ta‘ayyün buldı. Egerçi ki ‘asâkir-i ‘Irâḳ⁴ mâlik-i ğınâ ve mevfürü’l-erzâḳ idiler, gözleri gönülleri toḳ idi. Ceng-azmüde idükleri ‘iyân u zâhir idi. Ammâ ki Şâm ‘askeri kaḥṭ u ğalâdan cânları boğazlarına gelmiş idi. Ve ḥâtırları perîşân olup, ḥattâ ‘alefleri⁵ kılleti ile bî-ser ü sâmân oldukları cihetden⁶ Haccâc’uñ ğâyet ıztırâbı var idi. Bu minvâl üzere ḥarb u kıtâlle evḳât u eyyâm geçürürlerdi.

[Sene seksen üç havâdisi]

Seksen üç senesi dâḥil oldı. İbn Eş‘aş’la Haccâc ‘askerleri⁷ miyânındaki ḥarb u ḍarb izdiyâd buldı. Ammâ ekser-i evḳât İbn Eş‘aş ‘askeri manşür u muẓaffer olurdu. Ve Haccâc ‘askeri menküsül-a‘lâm u münhezim olduğı meşhür u⁸ meşhürdür. Ḥattâ⁹ seksen kerre Haccâc ‘askerine inhizâm u inkisâr vâḳı‘ olduğı muḳarrerdür. Lâkin Haccâc şâbitü’l-ḳalb¹⁰ olup mekânından ayrulmaduğı dağı mesfûrdur.

Bi’l-âḥire Haccâc kendü ‘askerinden ne ḳadar tîr-endâzları var ise bir yire getürdi. Ve bunlara istimâlet virüp hemân hücum-ı tâmm ile evvelâ kurrâ

1 bin: - T5

2 zümresine: zümresinden T5

3 Zaḥr: Zecr H1, T5

4 ‘Irâḳ: - HZ

5 ‘alefleri: ğalevleri HZ

6 cihetden: cihetinden HZ

7 Haccâc ‘askerleri: ‘asker-i Haccâc HZ | ‘askerleri: ‘asker T5

8 meşhür: meşhürdür HZ

9 Ḥattâ: ki HZ

10 şâbitü’l-ḳalb: şâbit-ḳadem T5

gürühi üzerine at sürdü. Bu mâbeynde ve ʔarafeynden¹ zaḥm-ı tîr ile niçe-ler² raḥş-ı vücûdını ‘adem meydânına irgürdü. Der-‘aḳab İbn Eş‘aş Ʒalbine ʔoğrıldı. Ve oğ yağdurdı. Anuñ daḫı ecsâm-ı ecsâd-ı³ dilîrânını pür-peykân itdürdü.

Ḥikmet Ḥudâ’nuñdur, bu cümleden İbn Eş‘aş ile hem-‘inânları rû-gerdân oldı. Ve lisânlarına bu ḫadîs geldi: ⁴«الفرار مما لا يطاق من سنن المرسلين» kelâmı cereyân buldı. Anlar gürîzân olup münhezim oldı. Ve⁵ ‘asker-i Ḥaccâc daḫı ardlarınca şitâbân, ƷovaraƷ gitdiler.

Ve İbn Eş‘aş hevâdârlarından biri kendüye münâsib bu ebyât-ı şekkeri inşâ eyledi. Ba‘dehu ‘asâkir-i Şâmiyân bu nazmı istimâ‘ idüp niçe suḫan-verân oğıyup vaşf-ı ḫâllerin kemâ-yenbağî iz‘ân Ʒıldılar:

Şi‘r [57a T5]

ويا حزّ الفؤاد لما لقينا	أيا لهفأ ويا حزناً جميعاً
وأسلمنا الحلائل والبنينا	تركنا الدين والدنيا جميعاً
فمنعها ولو لم نرج ديننا	وما كنا أناساً أهل دنيا
وأنباط القرى والأشعرينا ⁶	تركنا دورنا لطعام عك

Ba‘dehu İbn Eş‘aş Ʒekilüp Kâbil vilâyetine dâḫil oldı. Ve Rutbil’e müte‘allik memâlike nâzil oldı. Melik-i⁷ Türk daḫı⁸ İbn Eş‘aş’uñ mağdemini hoş görüp [154b HZ] i‘zâz ü ikrâm⁹ ile ḫürmet ü ri‘âyet itdi.

Ammâ VâƷidî Ʒavlınce İbn Eş‘aş evvelâ Rutbil’den alup ‘âmil naşb itdüğî memâlikden birine vardı. Kendü ‘âmiline nüzül Ʒıldı. Lâkin mezbûr ‘âmil ḫîle-kâr ü bed-kirdâr ü¹⁰ ḫâ’in olmağın İbn Eş‘aş’ı [56b H1] bir ƷarîƷ

1 ve ʔarafeynden: - T5

2 niçeler: - HZ

3 ecsâd-ı: u HZ

4 Hadîs-i Şerîf, “Takat getirilemeyecek şeyden kaçmak, peygamberlerin sünnetlerindedir.” (Aclûnî, *Keşfü’l-ḫafâ*, C. 2, s. 85)

5 Ve: - H1, T5

6 “Ne esefler, ne âhlar ediyorum. O Ʒarşılaştıklarımız yaktı yüreğî. Dini de dünyayı da bıraktık. Eşleri, çocukları yabancılarla teslim ettik. Bizler dinine bağılı kimseler değildik ki musibetlere karşı sabredebilelim. Dünyalık peşinde kimseler de değildik. Din için olmasa bile bari onları koruyalım. Yurtlarımızı aklı azgınlara, köy Nabatlarına ve Eş‘arîlere bıraktık.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 48.

7 Melik-i: - HZ

8 daḫı: - HZ

9 ikrâm: ekrem H1

10 ü: - H1 | bed-kirdâr ü: bed-kâr T5

ile aşhâbından ayurdu. Ke-ennehu içmînân-ı hâşır ile anuñ yanında kaldı. Ba'dehu birkaç günden sonra fırsat bulup kendüyi bend-i hadîde çekdi.¹ Ve Haccâc'a iletüp devlet-i manşib şâhibi olmağ kâşdıyla bu mağüle kâra cür'et eyledi.

Vaktâ ki Rutbil İbn Eş'aş'ı bendde işitdi, hemân 'asker çeküp Best² Kâl'ası'nuñ üstine geldi. Mezbûr 'amili hışâr idüp bi-eyyi vechin kâne İbn Eş'aş'ı halâş kıldı.

Gıbbu zâlik İbn Eş'aş hevâdârlarından olup perîşân olan cüyüşdan tekrâr altmış biñ kişi İbn Eş'aş hîdmetine vâşılın olmağ³ mütehâlik oldılar. Ve bilâd-ı Kâbil'de Rutbil yanında olup yine hîdmetinde intizâm buldılar. Birkaç günden sonra Hırâsân'a çeküldiler.

Ammâ bunlardan bir şirrîr-i pür-fesâd 'ağlları muğtezâsınca birbirleriyle⁴ 'ahdleşüp İbn Eş'aş'dan ayrıldılar. 'Ubeydu'llâh⁵ bin Semüre'ye varup bî'at kıldılar. İbn Eş'aş dahı bunlaruñ evzâ'-ı fâsidine incindi. Kendü hâş aşhâbı ile tekrâr Rutbil huzûrına gitdi.

Binâ'en 'alâ zâlik bâkî 'askeri dahı 'Abdu'r-Rağmân bin 'Abbâs ile kavlı ü kararlı bî'at idüp Hırâsân'a girdiler. Eş'aş'ı bıraktılar. Ammâ ol hînde emîr-i Hırâsân olan Yezîd bin⁶ Mühelleb anları şehrine kımayup ceng ü cidâl eylediler.

Âhîr-i kâr Yezîd'ün nuşret ü kıvveti⁷ ziyâde olup ol zümreden çok ki mesne katlı olındı. Hattâ Muğammed bin Sa'd bin Ebî Vağğâş ve niçe a'yân u havâş esîr kıılınup⁸ ekşerini Haccâc'a gönderdi. Ancak Muğammed bin Sa'd ıtlâğ olındı. Ammâ Haccâc-ı nâ-bekâra gelen⁹ üserânuñ ekşeri kıılıcdan geçürildi.

1 çekdi: çekdürdi T5

2 Best: Pest HZ

3 olmağ: olmağla T5

4 birbirleriyle: birbirlerine HZ

5 Nüşhalarda " 'Abdu'llâh bin 'Abdu'llâh (HZ), 'Ubeydu'llâh bin 'Abdu'llâh (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim " 'Ubeydu'llâh" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 48.

6 bin: - HZ

7 nuşret//kıvveti: kıvvet ü taşarrufı HZ

8 kıılınup: kııldı HZ

9 gelen: kıalan HZ

El-kıışsa Haccâc'ın emâni ile gelenlerden ve ruşatı ile Rey şehrinde Müslim bin Kuteybe¹ yanına varanlardan gayrıları² kırye-be-kırye tafahhuş iderdi. Ele getürdükçe bilâ-emân³ siyâseten katl itdürürdi. Hattâ çaq soñra⁴ katl itdüğü eşraf-ı şahâbeden Sa'îd bin Cübeyr'dür.

Ammâ Mevlânâ Şa'bî, Müslim bin Kuteybe emânına dâhil olanlardan dur. Nihâyet Haccâc anı Müslim'den taleb idüp getürdi. Ve ferâize müte'allik mes'ele-i harqâ⁵ ki "Meyyit, vâlidesini ve zevc ve⁶ hem-şiresin terk itdükdde kısmet⁷ ne vechledür?" anı su'âl eyledi.

Şa'bî dahı bu bâbda [Ebû Bekr-i] Şiddik ve 'Ömer ve 'Osmân ve 'Ali ve İbn Mes'ud mes'elini havâss-ı⁸ hamse gibi hüsn-i takrîr ile Haccâc'a hâtır-nişân itdi. Beyhaķı rivâyetince Şa'bî'nün [57b T5] hâlâşına sebep bu muşâhabet-i bü'l-âceb neticesi oldu.

Ve bi'l-cümle Haccâc ol zümreden, ya'nî Yezîd bin Mühelleb gönderdüğü esâradan beş biñ esîr katl eyledi. Ba'dehu Kûfe'ye gitdi. Kendü nefsinün küfrine i'tirâf idenlere 'arz-ı bi'at itdi. İtmeyenleri katl eyledi. Ba'dehu şuarâdan 'Abdu'r-Rahmân A'sâ ki bir kışidesinde İbn Eş'as'ı medh-i cemil idüp ve Mervâniyân u Haccâc-ı bed-fi'ali⁹ hicv ü mezemmet itmiş idi,¹⁰ bu defada¹¹ ol dahı Haccâc elinde katl olındı.

[Sene seksen dört havâdişi]

Seksen dört senesi [57a H1] duhul idüp İbn Eş'as bilâd-ı Kâbil'de Rutbîl yanında rüzgârın geçürür[ken]¹² Haccâc anuñ talebine âdem gönderüp, "Eger baña teslim itmezseñ niçe biñ âdem ile vilâyetüne bi'z-zât varup, harâb eyleyüp seni mülküñden ve hânmanuñdan âvâre kıılırın." diyü ten-

-
- 1 Nüşhalarda burada "Kays" şeklinde yazılan isim müteakip yerlerde "Kuteybe" olarak geçtiği için tashih edilerek metne alındı.
  - 2 gayrıları: gayrı HZ
  - 3 bilâ-emân: - HZ, H1
  - 4 katl//soñra: - HZ
  - 5 harqâ: harfen HZ
  - 6 ve: - HZ
  - 7 kısmet: - HZ
  - 8 havâss-ı: havâşş-ı HZ, H1
  - 9 Haccâc-ı bed-fi'ali: Haccâc'ı HZ, H1
  - 10 itmiş idi: itmişler HZ
  - 11 defada: vaq'ada H1 | vaķı'ada HZ
  - 12 geçürürken: geçürür HZ | geçürdi T5

bih ü tehdid itmegin Rutbil dağı şiddet-i ğazab-ı Haccâc'dan korpup İbn Eş'as'ı ve otuz nefer havâş âdemlerini teslim itdi.

Ve 'inde'l-ba'z İbn Eş'as bîmâr-ı [155a HZ] bî-mecâl olduğı hâlde başın kesüp Haccâc'a gönderdi. Hattâ İbn Eşir böylece taħrîr itmişdür ki İbn Eş'as Haccâc'ın âdemleri kayd u¹ bendle Recih² nâm menzile geldükde kayd-ı hadid ile teferrüc-künân bir kaşır-ı 'âlinün üstine çıkıdı. Ve müvekkelleri ğâfil³ bulunup kendüsini⁴ bâm-ı kaşırda aşğa atdı. İhtiyâten bir⁵ zencirde bile muqayyed olan müvekkeller ile⁶ bir uğurdan düşüp helâk oldu.⁷ Ve resül-i Haccâc nâ-çâr olup, başların kesüp getürdi.⁸

Ba'dehu Haccâc emri ile ol başlar vilâyet-i 'Irâk'ı ser-tâ-ser gezdi. Ba'dehu 'Abdü'l-Melik'e gönderilüp anda dağı Şâm ıqliminde dâ'ir oldu. Der'aķab Mışır'daki birâderi 'Abdü'l-'Aziz'e gönderilüp anda dağı gezdürdiler. Âhîr Mışır vilâyetinde defn olunup şâ'ir aña müte'allik bir beyt nazm itdi:

Şi'r

هيهات موضع جنة من رأسها رأس بمصر وجنة بالرجح⁹

Ve bi'l-cümle İbn Eş'as, Kindi bir şahş olup kabîle-i Kureyş'den degül iken ve ebnâ-yı mülükden olmayup halkuñ rağbet-i bî'atine bir sebeb-i zâhir yoĝ-iken bu deflü feterâta bâ'is oldu. Ve bir iki yüz biñ nüfus telefine sebeb olduğı taħaķķuk buldı.

Bundan mâ'adâ bu senede Haccâc, Yezid bin Mühelleb'i Ğorâsân emâretinden 'azl idüp yirini birâderi Mufađđal bin Mühelleb'e viridi. Muqad-demâ bir deyre uğrayup, anda bir siyer kitâbı görüp, havâdiş-i âtiyeden su'al itdükde Yezid nâm şahş kendüye mu'arız olup üstine hücüm itdükde ihtiyâten Yezid'i 'azl itmiş idi. Ve Mûsâ bin 'Abdü'llâh Câzim dağı Tirmiz'de bu sâl içinde qatl olındı.

1 u: - HZ

2 Nüshalarda "Raħm" şeklinde yazılan bu yer adı "Recih" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 53.

3 ğâfil: - HZ

4 kendüsini: kendüsi HZ

5 bir: - H1, T5

6 ile: ile ğâfil bulunup T5

7 oldu: - T5

8 getürdi: gönderdi T5

9 "Baş ile gövdenin yerleri ne kadar da birbirinden uzaktır. Baş Mışır'da, gövde ise Recih'tedir."

Ammâ¹ vefât-ı ‘Abdü’l-‘Azîz bin Mervân

‘Abdü’l-Melik kendü qarındaşı ‘Abdü’l-‘Azîz’i eyâlet-i Mısr-ı Kâhîre’den² ‘azl idüp oğluna tevcih tedârükünde iken³ bir şeb Kâbîşa bin Zü’eyb çıkageldi. ‘Abdü’l-‘Azîz’ün vefâtı ile ‘Abdü’l-Melik’i tağrib idüp, bilâ-nizâ‘ u cidâl oğluna hükümet-i Mısr hâşıl olduğına⁴ Hâkķ’a⁵ hamd u sipâs idüp veled-i reşîdi Velîd’i ol eyâlete gönderdi.

Ammâ ki ‘Abdü’l-‘Azîz bin Mervân, Medîne’de toğup, ba’dehu pederi ile Şâm’a dâhil olup altmış beş târihinde vâlidî tevcihi⁶ ile [58a T5] Mısr’a vâlî oldu. Seksen beş târihine dek anda şâbit-ka-dem olup devleti istiḥkâm buldı. Ma’a zâlik ‘Abdü’l-Melik’den soñra veliyy-i ‘ahd eyledi.

Evâ’il-i ḥâlinde ‘ilm-i ‘Arabîyye’ye kûşîş itmeyüp kelâmında laḥni zâhir olmağın şâkilerden biri birgün ‘Abdü’l-‘Azîz’e [58b H1] girdi. Ḥateninden⁷, ya’nî dâmâdından şikâyet kıldı. Ammâ ‘Abdü’l-‘Azîz «من ختنك» didi. Murâdî “Güyegün kimdür?” demek idi. Lâkin terkîb-i ‘Arabîyye muḳtezâsı⁹ ¹⁰«من ختنك» iken ¹¹«من ختنك» demek ile müşteki cevabında “Ḥalk-ı ‘âlemi sünnet iden üstâd beni¹² daḥı sünnet kıldı.” didükde ‘Abdü’l-‘Azîz’e ‘âr lâḥik oldu. Ol günde¹³ naşb-ı nefis idüp ‘ulüm-ı ‘Arabîyye’yi ta’allüm¹⁴ kıldı. Laḥn-ı kelâm idenlere eksik in’âm idüp ‘ulemâya terğibden¹⁵ ḥâlî olmadı.

Ammâ ‘aṭâ-yı cezîli¹⁶ bir derecede idi ki ‘aşrında ‘adîli yoğ-ıdı. Bunca kerem ü cüd ile yine vefât itdükde sâ’ir cevâhir ü emti’adan ve¹⁷ huyûlden gayrı üç yüz müd altun naḳd çıkıdı.

1 Ammâ: - H1, T5

2 Mısr-ı Kâhîre’den: Mısr’dan T5

3 tevcih//iken: teveccüh itdükde ki HZ

4 olduğına: olduğına HZ

5 Hâkķ’a: - HZ

6 vâlidî tevcihi: vâlidesi teveccühi HZ

7 Nüşhalarda “ḥatene” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “ḥaten” olarak metne alındı.

8 “Seni kim sünnet etti?”

9 muḳtezâsı: muḳtezâsınca HZ

10 “Kaynanan kimdir?”

11 “Seni kim sünnet etti?”

12 üstâd beni: üstâdını HZ

13 günde: günden T5

14 ta’allüm: ta’lîm HZ

15 ‘ulemâya terğibden: ‘ulemâ terğibinden HZ | terğibden: terğibde T5

16 cezîli: cezîle HZ

17 ve: - H1

Ve ‘Ömer ve ‘Aşım ve Ebū Bekr ve Muḥammed ve Aşbağ¹ ve Ümmü² Muḥammed ve Ümmü ‘Oşmān ve Ümmü’l-Ḥakem ve Ümmü’l-benīn nām evlādī kalmışdır. Ve ba’zısı kendüden evvel vefāt kılmışdır. Ammā ki veled-i necībī ‘Ömer aḥsen-i ḥulefā ve erşed-i mülük ü ümerā olup ‘azāb-ı nārdan berā’etine³ min ‘indī’llāh [155b HZ] berāt⁴ nāzil olmuşdır.

Ve ‘Abdü’l-‘Azīz ḳable mevtihi birāderi ‘Abdü’l-Melik’e mektüb gönderüp “Bizüm veliyy-i ‘ahd olmamuzı ḳaç’ idesün. Emr-i ḫilāfeti oğlınız Velid’e tevciḥ buyurasuz.” demişdür. ‘Abdü’l-Melik bu muḳābelede niçe in‘ām u ‘aḳā göndermiş idi.

Bī‘at-i ‘Abdü’l-Meliki’l-mecīd li-veledihi’l-Velidi’r-reşid⁵

Vaḳtā ki vālī-i Mışr olan ‘Abdü’l-‘Azīz bin Mervān vefātı muḳarrer oldu, ‘Abdü’l-Melik evvelā oğlı Velid’i veliyy-i ‘ahd idinüp aña bir memāliküñ bī‘atin ḥāşıl kıldı. Anuñ ardınca ḳarındaşı Süleymān vāriş-i mülk olmaḳ tesliyetine muḳayyed oldu.

Bu tariḳ ile emr-i bī‘at Medīne a‘yānına vardı. Sa‘īd bin Müseyyeb imtinā’ şüretin gösterdi. Binā’en ‘alā zālīk Medīne ḫākimi Hişām bin İsmā‘il altmış degnek ta‘zīr itdükden soñra ḳıldan bir cāme giyürüp ve bir deveye bindürüp şehri gezdürdükden⁶ soñra ebedi ḫabse bıraḳdı, ḳaldı.

Vefāt-ı ḫalife-i mürüvvet-nişān ‘Abdü’l-Melik bin Mervān

Seksen altı senesi duḫūlünde Ḥorāsān ḫākimi⁷ olan Ḳuteybe bin Müslim bilād-ı Kābil’e nüzül idüp ve Türkistān ‘aşilerine cihād-ı ma‘ḳūl idüp sene evāḫirinde māḫ-ı Şevvāl ḫulūl itdükde ‘Abdü’l-Melik bin Mervān vefāt itdi. Kār u bār-ı ḫilāfeti veled-i reşidi olan Velid’e terk idüp, başıyla ‘ālem-i ‘uḳbāya çekilüp gitdi.

1 Aşbağ: Aşna’ HZ | Aşba’ T5

2 Ümmü: İmām HZ

3 berā’etine: berātuna HZ

4 berāt: - HZ

5 Velidi’r-reşid: Velid T5

6 gezdürdükden: gezdükden HZ

7 Ḥorāsān ḫākimi: ḫākim-i Ḥorāsān HZ

Välidesi ‘Âişe bint Mu‘âviye bin Muğire bin Ebi’l-‘Âş idi. Ve mezbür ‘Abdü’l-Melik, Hâzret-i ‘Osmân bin ‘Affân vaķ’asında on beş yaşında iken vâlidî Mervân ile bulındı. Ve on iki yaşında iken Mu‘âviye cânibinden Medîne hükümetine naşb kılındı. ‘Ulemâ vü fuķahâ ile mücâleset idüp ve zâhid ü şulehâ ile müvâneset idüp emârete duķûlinden evvel fuķahâ-yı Medîne’den maķsûb oldı. ¹ [58b T5]

Orta boylu, aķ² tenlü, mefrûķu’l-hâcibeyn ve eşhelül-‘ayneyn ve hüsnül-vech ve ebyazül-lihiye âdem idi. Laķabına “Ebü’z-zübâb³” dinilmege bâ’iş [59a H1] bir nesne fikr itdüģi zamânda aģzı açılırdı. Gâh olurdı, içine zübâb girürdi. Aña binâ’en “Ebü’z-zübâb” dinilürdi.

İbn ‘Ömer hâzretleri bunlaruñ rüşd ü necâbetin iş‘âr idüp “Sâ’ir nâs ebnâ vücûda getürdiler. Ammâ Mervân eb-i şâhib-zekâ vücûda getürdi.” dirlerdi.⁴ Muhaşşal emârete vâşıl olacaģı re’y-i dil-pezîr ve temkîn-i şalâbet-maşîrinden⁵ bilinmiş idi.

Altmış beş Ramazân’ında⁶ hilâfete vâşıl oldı. Tâ seksen altı senesine dek kiştzâr-ı âmâli pür-hâşıl oldı ki cem‘an yigirmi bir yıl olur. Vâlidî zamânındaki bî‘at i‘tibârı ile yigirmi iki yıla ķarîb idüģi taķaķķuk bulur.

Ve bi’l-cümle nişf-ı Şevvâl’de Cum‘a ğünü altmış yaşında iken fevt oldı. Namâzını oģlı Velîd kılup Bâbücâbiyeti’ş-şâģir’de defn olındı.

Ammâ evlâd-ı zükürdan Velîd ve Süleymân ve Mervânü’l-ekber ve Hişâm ve Ebü Bekr ve Yezîd ve Mervânü’l-aşģar’dur. Ammâ kıızları⁷ Ümmü Külşüm ve ‘Âişe ve Fâţıma’[dur]. Ve [diģer evvâcından olan evlâdı] ‘Abdu’llâh⁸ ve Mesleme ve Münzir ve ‘Anbese ve⁹ Muhammed ve Sa’dü’l-hayr ve Haccâc’dur.

1 oldı: olup HZ

2 aķ: taķ T5

3 Nüşhalarda metin boyunca “ziyân / zebân / zebân” şekillerinde yazılan bu kelime tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 62.

4 dirlerdi: dirler HZ

5 maşîrinden: maşîrden HZ

6 Ramazân’ında: zamânında HZ, H1

7 kıızları: - H1 | evlâd-ı inâşı T5

8 ‘Abdu’llâh: - T5

9 ve: ve yine zükürdan Mu‘âviye ve Hâkem T5

Hilâfet-i Velîd bin ‘Abdü’l-Melik

Vâlidini defn itdükden sonra doğru mescide gelüp minbere şu‘ud eyledi. İstircâ ile muşaddar hıṭbe inşâ eyledükden sonra “Ḳalkuñ, bî‘at idüñ.” didükde¹ evvelâ ‘Abdu’llâh bin Hemmâm bin Selûlî² bî‘atinde taḳaddüm kıldı. Ve ol hînde³ bu ebyâtı oḳıdı:

Nazm

وقد أراد الملحدون عوقها	الله أعطاك التي لا فوقها
اليك حتى قلدوك طوقها ⁴	عنك ويأبى الله الا سوقها

Ba‘dehu ekârim ü ekâbir kabiren ‘an kabir bî‘atine mübâşir oldılar. Ya‘nî ki dest-büs-ı ‘izzet-me’nûs ile şeref buldılar. [156a HZ]

‘İşmet-i zâtı bir mertebede idi ki “Eger Hâḳ *subḥânehu ve te‘âlâ* ki kıṣṣa-i Lûṭ’ı *Ḳur‘ân-ı ‘Azîm*’de irâd itmese ben i’tikâd itmezdüm ki zükür ile ictimâ‘ mümkinâtdan ola. Ve merd-i deyyin ve Müslim-i mütedeyyin ol⁵ vaz‘-ı münkeri ḥâşâ irtikâb⁶ eyleye.” demişdür.

Ve Dımaşḳ-ı Şâm’daki Câmî‘-i Benî Ümeyye bunlaruñ âşârından olup hilâfet seririne cülûs itdükleri senenüñ Zî’l-ḳa‘de’sinde binâya mübâşeret olındı. Ve on yıl tamâm eyyâm-ı salṭanatları anuñ mühimmâtına şarf kılandı.

Evvelâ ol maḥalde “Kenîse-i Yūḥannâ” dirler bir deyr-i ‘azîm var idi. Dımaşḳ-ı Şâm fetḥ olınduḳda şahâbe-i kirâm ol deyrî münâza‘a idüp cānib-i şarḳideki nişfinı mescid idinmişler idi. Tâ sene erba‘a ‘aşerden⁷ bu sâle gelince ṭaraf-ı ğarbîsi kenîselik üzere ḳalmış idi. Pes Velîd-i ferîd nişf-ı âḫarını daḫı aḫzını muḳarrer kıldı. Ve andan bedel Kenîse-i Meryem nām deyrî Naşârâ’ya ta’yîn itdi.

1 Ḳalkuñ//didükde: - HZ, H1

2 Nüşhalarda “Selûnî” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 70.

3 hînde: - HZ

4 “Allah sana daha üstünü olmayan bir makam verdi. İnkarcılar ise engel olmak istemişlerdi. Ancak Allah bunu sana nasîp etti. Sonunda [hilafet] gerdanlığını boynuna taktın.” | HZ nüshasında görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 70.

5 ol: me’ül HZ

6 irtikâb: inkâr HZ

7 ‘aşerden: ‘aşereden HZ

[Sene seksen yedi havādisi]

Ba‘dehu seksen yedi senesi duḥūl idüp ol senede Medīne-i Münevvere emāretinden Hişām bin İsmā‘il ‘azl olındı. Anuñ yirine ibn ‘ammı [59a T5] ve hem-şiresinüñ zevci ‘Ömer bin¹ ‘Abdü’l-‘Aziz gönderüldi. Cemī‘-i mā-melek ve bār-ḥānesi otuz deveye² yüklenüp Rebī‘u’l-evvel ayında Medīne’ye duḥūl kıldı. Ve dār-ı Mervān’a konup ḥalk-ı ‘ālem gürüh gürüh selāmıyla muḡtenim olduḡda³ fuḡahādan [58b H1] on kişi⁴ esāmisi ile taleb itdi.

Ya‘nī ki ‘Urve bin Zübeyr ve ‘Ubeydu’llāh⁵ bin ‘Abdu’llāh bin ‘Utbe ve Ebū Bekr bin ‘Abdu’r-Raḡmān bin Ḥārīş bin Hişām ve Ebū Bekr bin Süleymān bin Ḥayşeme ve Süleymān bin Yesār ve Ḳāsım bin Muḡammed ve Sālīm bin ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer ve ḡarındaşı ‘Ubeydu’llāh⁶ bin ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer ve ‘Abdu’llāh bin ‘Āmir bin Rebī‘a ve Ḥārice bin Zeyd⁷ bin Şābit anlarıñ ‘izz-i ḡuzūrına gitdi. Ve kendüler henüz yigirmi beş yaşında idi.

Ammā cemī‘-i ‘ulemā vü şuleḡā re’y-i rezīn şābāşında⁸ idi. Zıkr olınan fuḡahāya ḡitāb itdiler. “Sizden recā iderin ki icrā-yı ḡaḡda baña mu‘in olasuz. Ve ‘āmilden bir ḡulm şudür iderse bildüresüz ki⁹ yirine aḡarın istiḡdām idem.” buyurdılar.

Ba‘dehu Velīd cānibinden bir menşūr yitişdi. Hişām bin İsmā‘il Medīne’den dört yıllıḡ ḡükümetinde itdüḡi ḡulmi, ḡuşuşā Sa‘īd bin Müseyyeb’e itdüḡi ihāneti¹⁰ ve ‘Alī bin İmām Ḥüseyn’e ve ehl-i beyt-i risālete eyledüḡi ta‘arruzdan men‘ eyledi. Ḥattā Hişām bu luḡf u¹¹ mürüvveti müşāhede

1 ‘Ömer bin: - HZ

2 deveye: deve HZ

3 olduḡda: oldılar HZ

4 on kişi: ekşerini HZ

5 Nüşhalarda “ ‘Abdu’llāh” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Ubeydu’llāh” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 71.

6 Nüşhalarda “ ‘Abdu’llāh” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Ubeydu’llāh” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 71.

7 Nüşhalarda “Zübeyr” şeklinde yazılan bu isim “Zeyd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 71.

8 Nüşhalarda “şābāşında” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereḡi “şābāş” olarak metne alındı.

9 ki: - HZ

10 ihāneti: ḡulmi ve ihāneti HZ

11 u: - HZ

kılduğda¹ ² ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ āyet-i kerîmesin tilâvet eyledi. Ve irişdüğine evşâf-ı hasenelerin söyledi.

Bu eyyâmda Kuteybe bin Müslim birkaç kerre kerr ü ferr ile Mâverâ'ü'n-nehr cānibine 'asker çekdi. Ve Naşr bin Seyyâr aña muvâfaqat itmegin büldân-ı Türkistân'dan niçe yirler feth ü teshîri müyesser oldı. Bi-tarıķi'l-muşâlaħa emvâl-i cezîleye dest-res buldı.

Kezâlik Buħârâ nâm muzâfâtından Beykend³ nâm kişvere dahı 'azîmet kıldı. Lâkin 'asker-i Türk Şoğd⁴ ehinden istimdâd ü isti'ânetle cünüd-ı bî-şümâr cem' itdiler. Ve bir⁵ ma'ber-i teng ve⁶ çâr boğazda Kuteybe'nün iki ay⁷ miğdârı yolların bağladılar. Ve Haccâc ile haberleşmek tarîķını mün-sed⁸ kıilup ħaylini ħaylî⁹ ta'cîz ü tazyîķ kıldılar.

Rüz-tâ-şeb şavaşurlardı. Ve şeb-tâ-be-seħer mevtâlarını maķâbire şavaşurlardı. Āħir Kuteybe'nün zümre-i A'câm'dan bir şaħş-ı cāsûsı var idi [ki nâmı Tendür idi]. Ehl-i Buħârâ aña mâl-i cezîl i'tâ kıldılar. Ve "Kuteybe ile biz nice neberd iderüz, bir tarîķ ile şerrinden bizi rehâ kılamak gereksün." diyü recâ eylediler.

Ol Tendür [156b HZ] şaħş tama'-ı mâl ile bu fesâda rızâ viridi. Ba'dehu Kuteybe'ye gelüp "Bir ħaber-i ħarîb ile geldüm." diyü meclisini ħâlî itdürdi. Ancaķ Kuteybe ve Dırâr bin Huşayn nâm¹⁰ emîr-i güzîn ħaldı. Ba'dehu Tendür, âġâz-ı mekr ü füsün idüp "Henüz şaħîħ ħaber aldum ki Haccâc seni 'azl itmiş ve manşibuña bir 'âmil-i cedîd gelmiş. Şöyle ki 'ale'l-fevr 'askerüñle¹¹ eger Merve cānibine düşerseñ kendüñi ve bunca nüfûsı ħalâş idersün. Ve illâ işüñ müşkindür." diyü taķrîr itdi.

1 kılduğda: kılduğda kerimine HZ

2 "Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir.", Enam Sûresi, 6/124.

3 Nüşhalarda "Silkder (HZ), Begder (H1), Segder (T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Beykend" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 71.

4 Nüşhalarda "Şafed" şeklinde yazılan bu yer adı "Şoğd" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 71.

5 Ve bir: Deyr-i HZ

6 ve: - H1, T5

7 ay: - HZ

8 mün-sed: bend T5

9 ħaylî: - T5

10 nâm: - T5

11 'askerüñle: 'askerle HZ, H1

Çüteybe dağı hemân siyâh cellâdına işaret idüp Tendür'ün boynın urdurdı. “Bu sırrı [59b T5] senüñle benden gayrı kimesne bilmez. Şöyle ki nâs arasında şâyi‘ ola, seni dağı Tendür’e yoldaş itmek muqarrerdür.” diyü Dırâr’ı qorqutdı. “Bu haber ‘askerün za‘ifliğına¹ ve inhizâmına bâ‘iş olur.” diyü ħüsn-i tedbîr ile deprendi.

İrtesi ħarb u ħarb emrinde ceħd idüp Etrâk ‘askerini şıdı. Mâl-i² ħanâ‘im ü esârâdan [59a H1] ‘askerini behremend itdi.³ Bağıyyetü’s-süyûf olanları yakın olan medîne-i ‘azîmeye⁴ taħaşşun u i‘tişâm ihtiyâr kıldı. Lâkin Çüteybe ol ħal‘anuñ hedm ü taħribin emr itmegin ħulüb-i Etrâk’e ħavf u ħirâs müstevli oldı.

Me’müllerinden ziyâde emvâl ile bünyân-ı şulħ u şalâħı te’kîd kıılmağın aħz-ı mâl ve ta‘yîn-i ricâl ve naşb-ı emîr kıılınup⁵ «العود أحمد» mazmûnına mütâba‘at olındı. Lâkin ħavm-ı Etrâk-i dilîr ü⁶ bî-bâk, naħz-ı ‘ahd vâdîsinde çâlâk olup ol emîr-i manşûbı⁷ öldürdiler. Ve alıķonılan ricâlün burınlarını kesüp şalıvirdiler.

Vaħtâ ki anlardan biri Çüteybe’ye vâşıl oldı, birkaç menzil gitmişken tekrâr ‘avdet itdi. Bir ay miħdârı ol ħal‘anuñ eħrâfını ħişâr itdi. Âħîr neft şan‘atıyla ħal‘ayı yaħup hedm itdi. Andan şonra burun kesen, ‘ahde turmayan bed-kirdârlaruñ kıtâline işaret itdi. Ĥattâ esîr olanlardan⁸ bir şaħş-ı a‘ver on kerre yüz biñ aħçe deger meta‘ ile mücerred kendünün ħalâşını recâ kıldı. Çüteybe’nün zühdi ol meblağun ħabûlinden i‘râzına⁹ bâ‘iş olup sâ‘irler gibi anuñ dağı siyâseti muqarrer oldı.

Ammâ ħanımet-i bî-ħadd ü bî-nihâye olup muħâsibîn ü küttâb¹⁰ anuñ cem‘-i erħâmına¹¹ ħâdir olmadı. Cümleden biri bir mücevher şanem

1 za‘ifliğına: za‘ifliğine HZ

2 Mâl-i: Mâl ü H1

3 itdi: HZ mükerrer

4 ‘azîmeye: ‘azîme H1

5 “[Güzel bir işi] yeniden ele almak çok övülen bir şeydir.”

6 dilîr ü: dilîr-i HZ

7 Nüshalarda “emîr ü kütâli” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “emîr-i manşûbı” olarak metne alındı.

8 olanlardan: olanlarun T5

9 i‘râzına: i‘râza H1

10 küttâb: küttâbuñ ki HZ

11 cem‘-i erħâmına: cem‘ine erħâma HZ

bulındı ki yüz elli bin dīnārla derūnı¹ memlū idi. Sā'ir nuḫūd u tuḫaf-ı mevcūda ḥod nihāyet yoğ-ıdı.

Ḳuteybe bunca emvāl ü tefāriḳuñ defterini Ḥaccāc'a gönderdi. Ve sa'y-ı mevfūr iden 'askerine tefriḳın² recā kıldı. Bilā-tereddūd ü tevaḳḳuf ruḫṣat virdi. "Ol deñlü ḥazā'in ü defā'inden³ baña da ḥiṣṣe lāzımdur." dimedi. Her ne gönderdi ise kereminden gönderdi.

Ve ol senede Mesleme bin 'Abdü'l-Melik ve 'inde'l-ba'z Hiṣām bin 'Abdü'l-Melik Rūm'a ḡazā itdiler.⁴ Ba'zı burūc u ḳal'a fetḫinden ḡayrı biñden ziyāde esir ile Ṣām'a geldiler.

[Sene seksen sekiz ḥavādişi]

Ba'dehu seksen sekiz senesi duḫūl idüp Mesleme bin 'Abdü'l-Melik ve birāder-zādesi 'Abbās bin Velīd Ṣā'ife⁵ semtine 'azīmet eylediler.⁶ Cihād-ı ekber idüp Ṭuvāna nām burc-ı refi'i ḥiṣār idüp fetḫine dest-res buldılar. Ve bu mābeynde ḳitāl-i müteceddidü'l-emṣāl vāḳi' oldı. Gāh ḳavm-ı Naṣārā ve gāh zümre-i ḡuzāt-ı ceng-azmā nuṣret ü zaferle engüṣt-nümā olup 'aḳıbet ḳur'a-i tevfiḳ u teshir ehl-i İslām ḥaḳḳında zāhir oldı.

[Sene toḳsan ḥavādişi]

Ammā toḳsan senesinde Yezid bin Mühelleb birāderiyle [157a HZ] Ḥaccāc'ıñ ḥabsinden ḳaçdılar. Ve Filistīn cānibine revān oldılar. 'Abdu'r-Raḥmān bin⁷ 'Abdü'l-Melik ve Süleymān ṣefā'at itmegin Velīd'ün emānını ḥāşıl [60a T5] ḳılıp Ḥaccāc-ı Zālim'ün pençe-i şikence ve ḥabs-ı pür-rencesinden ḥalāş buldılar.

1 derūnı: - HZ

2 tefriḳın: - HZ

3 defā'inden: defāninden HZ

4 itdiler: itdi HZ

5 Ṣā'ife: Ṣābife HZ

6 eylediler: itdiler HZ

7 bin: - HZ

[Sene toksan dört havādisi]

Ba'dehu toksan dört senesi duḥūl itdükde 'Abbās bin Velīd Rūm ser-ḥaddine ḡazā idüp Anṭākiyye¹ Ḳal'ası'nı feth eyledi. Ve qarındaşı 'Abdü'l-'Azīz bin Velīd [59b H1] ve Velīd² bin Hişām 'asker çeküp arz-ı Burc-ı Hammām'a³ irişdi. Ve niçe kıtāl ü iḡtināmları zuhūr itdi. Ve Burc-ı Hammām, şāhīn-i zū'l-cenāh-ı intikām ve bāz-ı Hümā-pervāz-ı evc-i i'tişām ile müşerref oldı. Ammā ehinden reme-i kebütervār çok ḥā'in-i bed-kirdāruñ murḡ-ı cānları telef oldı.

Yine bu sālde Yezīd bin Ebī Kebşe arz-ı Sūriye ve Mesleme⁴ bin 'Abdü'l-Melik arz-ı Rūm'dan Sendere⁵ ve Ḳāsım bin Muḥammed-i Şeḳafi arz-ı Hind'den niçe nevāḥī ve bıḳā'a ve Ḳuteybe bin Müslim Fergāna vü Ḥucend'e ve Kābil ü Kāşān u Semerḳand'a musallaḫ olup şol ḳadar fütühāt-ı cemīle ve ḡanā'im-i emvāl-i bī-nihāye ve teşhīrāt-ı bī-'adīle zuhūra geldi.

Bu senedeki baḫt-ı Velīd 'Ömer bin Ḥaṭṭāb ṭālī'i gibi sa'īd tütildi. Ya'nī ki devlet-i Velīd'de evlād-ı⁶ emcād ve aḳribā vü aḫfād ve ümerā-yı şecā'at-nihād ḥidemātı cemī'an fırsat u nuşret ü zafer yüzlerinden vücūd buldı.

Ḥuşūşā ki Ḳuteybe, Kābil muḥāşarasında ve Etrāk-i bī-idrāk⁷ ḳavminün mükāberesinde⁸ daḳıḳa fevt itmeyüp niçe yirlerde kıtāl-i 'azīm ve 'asker-i muḫālifine inkisār-ı le'im⁹ müyesser oldı. Ḥattā melikü'l-kelām, şā'ir-i suḫān-dān [Şāḫbān-ı Vā'il], Ḳuteybe'nün Ḥucend fethindeki¹⁰ iḳdām u cehdini vaşf idüp bu ebyāt-ı medā'iḫi derc itmişdür:

1 Anṭākiyye: Anṭāliyye H1

2 ve Velīd: - HZ

3 Hammām'a: Ḥamā'ya HZ

4 Nüşhalarda "Müslim" şeklinde yazılan bu isim "Mesleme" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 95.

5 Nüşhalarda "Semendire" şeklinde yazılan bu yer ismi "Sendere" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 95.

6 evlād-ı: evlād u HZ, H1

7 bī-idrāk: - HZ

8 mükāberesinde: mükābere semtinde H1 | mükābere semtine HZ

9 inkisār-ı le'im: inkisār u leyyim H1, T5

10 Ḥucend fethindeki: Ḥucend'e fethdeki HZ

Nazm

تحت مرهفة العوالي	فسل الفوارس في خجند
هزموا وأقدم في قتالي	هل كنت أجمعهم إذا
عاتي وأصبر للنزال	أم كنت أضرب هامة ال
كلها ضخم النوال	هذا وأنت قريع قيس
وأبوك في الحجج الخوالي	وفضلت قيسا في الندى
غى عزكم غلب الجبال	تمت مروءتكم ونا
فيهم في كل مال ¹	ولقد تبين حكمك

Egerçi ki Mevlânâ İbn Cevzî *Muntaẓam*'ında Şahbân, Mu'âviye bin Ebî² Süfyân hilâfetine elli senesinden sonra vefât itdüğünü³ yazmışdır. Mevlânâ İbn Cerîr'den naql ile İbn [K]eşîr⁴ beyân itmişdür.

[Sene toksan beş havâdisi]

Ba'dehu toksan beş senesi dâhil oldu. 'Abbâs bin Velîd vilâyet-i Rûm ser-ḥaddine⁵ 'asker çeküp niçe ḳal'alar fetḥ eyledi. Ve küllî nuşret ü iğ-tinâmla geldi. Ve Mesleme bin 'Abdü'l-Melik yine Rûm'dan bir medîne fetḥ idüp iḥrâḳ bi'n-nâr kıldı. Ve on yıldan sonra tekrâr ol şeh'r ve ḳal'ayı binâ itdürüp maḥallinde vâḳi' olmağın ḥıfz ve dizdârla zâbṭ itdi.

Ve Muḥammed bin Ḳâsım zemîn-i Hind'den Molina⁶ nâm bir kişver-i 'azîm fetḥ itdi. Ve emvâl-i nâ-mütenâhiye dest-res bulup kemâl-i gınâ vü iğtinâm ile Şâm'a geldi.

Ve Mûsâ bin Nuşayr⁷ bilâd-ı Endülüs'den İfrîḳiyye'ye çıḳup otuz biñ esîr ve 'arabalarla⁸ vâfir ḥizâne getürdi.

1 "Hucend'de keskin mızraklar altında kalan atlılara sor. Onlar dağılınca onları toplayıp savaş için gayretleniyor muydum? Yoksa karşı gelenin tepesine vurup mızraklara karşı mı direniyordum? Bu böyledir ve sen Kayş'ın efendisisin. Onlar da zaten büyük hisse alırlar. Cömertlikte Kayş'tan üstünsün. Ve baban göçüp gitmiş hacıların arasındadır. Sizin kahramanlığınız tamamlandı. Yüceliğinizle dağların zirvesiyle yarıştınız. Senin onlar hakkındaki hükmünün adaleti her durumda meydandadır."

2 Ebî: Nâbî HZ

3 itdüğünü: itdüğün HZ

4 Bu bilgiler İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinde geçtiği için söz konusu metin tamiri yapılmıştır. bk. agy, age, C. 9, s. 96.

5 ḥaddine: ḥaddinde HZ

6 Molina: Molita H1, T5

7 Nüşhalarda "Naşr" şeklinde yazılan bu isim "Nuşayr" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 116.

8 'arabalarla: 'araba HZ

Kezâlik Kuteybe bin Müslim Şâş vilâyetinde niçe burûc¹ fetḥ idüp nihâyetsiz mâl ü menâl ü esârâ taḥşîl itmiş iken Haccâc [bin] Yûsuf'uñ vefâtı ḥaberi geldi. Alduğı mâ-meleki birağup 'askerle Merve şehrine gelüp cây² idindi. Ve bu beyti ḥasb-i ḥâl tarîkıyla inşâ [60b T5] eyledi:

Nazm [60a H1]

بحوران أمسى أعلقته الجبائل   لعمرى لنعم المرء من آل جعفر
فما فى حياتى بعد موتك طائل³   فإن تحى لا أملك حياتى وإن تمت

Ammâ ḥalife-i 'aşr olan Velid, Kuteybe'ye berât-ı cedîd gönderüp "Kemâ-fi'l-evvel ol⁴ ḥavâlinün [157b HZ] fetḥ ü teşhîrinde mücidd ola." diyü işmarladı. Ve ḥaqqında ri'âyet-i⁵ şâhâne ve mekârim-i pâdişâhâne üslûb-ı sâbıkadan⁶ ziyâde rağbet ü ḥürmet taḥaqquk buldı.

Vefât-ı Haccâc bin Yûsuf ve mine'n-nâs li-te'ḥîrihi'l-medîd[i't-]te'essüf

Haccâc bin Yûsuf bin Ebî 'Uḳayl bin Mes'ûd bin 'Âmir'dür ki ceddi mensûb-ı Âl-i Şaḳîf'dür. Şahâbe-i kirâmdan İbn 'Abbâs'dan eḥâdiş-i nebeviyye istimâ' kıldı. Ve Enes ḥazretleri ve Semür[e] bin Cündeb ve 'Abdü'l-Melik bin Mervân ve Ebû Bürde bin [Ebî] Mûsâ'dan rivâyeti muḳarrer oldı.

Kendüden dağı Enes bin Mâlik ve Şâbit el-Benânî⁷ ve Humejd eṭ-Ṭavîl ve Mâlik bin Dînâr ve Cevâd bin Mücâlid⁸ ve Kuteybe bin Müslim ve Sa'îd bin Ebî 'Arûbe⁹ rivâyet eylediler.

1 burûc: burc HZ

2 cây: - HZ

3 "Hayatım üzerine yemin ederim ki o, Ca'fer ailesinden çok iyi bir adamdı. Havran'da idi. Dün onu ipler bağladı. Eğer sen yaşarsan ben de ister istemez yaşarım. Eğer sen ölürsen senin ölümünden sonra hayatımda arzu ve emel kalmaz."

4 ol: o HZ

5 ri'âyet-i: ri'âyât-ı T5

6 sâbıkadan: sâbıkdan H1

7 Nüshalarda "Şebâbet el-Ġiyâbî (HZ), Şâbit el-Ġiyâbî (H1), Şâbit el-'İnânî (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Şâbit el-Benânî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 117.

8 Nüshalarda "Muḥâlid" şeklinde yazılan bu isim "Mücâlid" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 117.

9 'Arûbe: 'Urve HZ

‘Abdü’l-Melik zamânında evvelâ Hicâz’a vâli oldu. Ve ‘Abdu’llâh bin Zübeyr hizmetinde zuhr-ı¹ âhiretini² tedârük kıldı. Ba‘dehu vilâyet hükümetiyle Dımaşk-ı Şâm’a gelüp ‘Abdü’l-Melik’e mülâkât itdi. Esnâ-yı huṭbesinde “Ḳabr, beyt-i vahdet ve künc-i ğurbetdür.” diyü ağladı. Ve eṭrâfındaki Müslimîn’i daḥı ağlatdı. Ḳalbinde âşâr-ı³ raḥm u şefkat olmasını ḥalka iş‘âr itdi.

Ve ‘an‘ane ile ‘Osmân bin ‘Affân’dan rivâyet kıldı ki «ما نظر رسول الله صلى الله عليه وسلم الى قبر او ذكره الا بكى»⁴ “Resûlü’llâh *şalla’llâhu te‘âlâ aleyhi ve sellem* her ḳanḳı⁵ maḳbereye nazâr itdi ise ve yâḥüd şâhib-i ḳabri tezekkür itdi ise elbette ağlamışdur.” Huşûşâ *فليدع الله حاجة فليدع* “من كانت له الى الله حاجة فليدع”⁶ ḥadîşini daḥı rivâyet itmişdür.

İsm-i mâderi Fâri‘a⁷ bint Hemmâm bin ‘Urve bin Mes‘ud-ı Şekâfî’dür. İmâm Şâfi‘î, Muğire bin Şu‘be‘den⁸ rivâyet ider ki muḳaddemâ Fâri‘a kendünün taḥt-ı nikâhında iken birgün görmüş ki ol ḥâtün dişlerin arıdur. Ke-ennetu mâbeyn-i esnânda ḳalan fażalâtı ihrâc ider. Muğire bu ḥâle bi-ḥuzûr olup, incinüp “Niçün aḥşamdan misvâk tutmaduñ ki gice böyle yatduñ.” diyü incindüğinden mâ‘adâ⁹ Fâri‘a’ya ṭalâḳ virür.¹⁰ Ammâ ḥâtün yemin ider ki “Sen zann itdüğün gibi degüldür. Ve ben ḥürretü’l¹¹-aşl olan nisvân gibi şabâḥlayup seḫerî misvâk tutmuşumdur. Nihâyet miyân-ı dendânümde misvâkden bir riştecik ḳalmış idi.¹² Anuñ içün taḥlil iderdüm.” didükde Muğire ṭalâḳa nâdim oldı.¹³ Ba‘dehu Ḥaccâc’uñ babası olacaḳ Yûsuf’a didi ki “Fâri‘a’dan ben fâriğ oldum. Ammâ sen tezevvüc eyle ki anuñ

1 zuhr-ı: daḥı HZ, H1

2 âhiretini: âhireti HZ

3 âşâr-ı: irşâr-ı HZ

4 “Resûlullah (Yüce Allah’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.) hangi mezara baktıysa veya [mevtayı] andıysa ağlamıştır.”

5 ḳanḳı: ḳanğı HZ

6 Hadîs-i Şerîf, “Allah’a ihtiyacı olan bir kişi her farz namazının devamında duada bulunsun.” (İbn Kesîr, age, C. 9, s. 117)

7 Nüşhalarda metin boyunca “Fâriğa” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccac-b-yusuf-es-sekafi> (23.09.2020).

8 HZ nüshasında “Şa‘î” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Aycan, agmd.

9 mâ‘adâ: - HZ, H1

10 virür: virdi HZ, T5

11 ḥürretü’l: ḥürretü’l HZ

12 ḳalmış idi: ḳalmışdur HZ, H1

13 oldı: olup T5

rahminden seyyidü'l-ķavm olacak bir ferzend vücūda gelmek muķarrer-dür." diyü terbiyet¹ idüp nikāh itmiş idi.

Ba'de zamānin otuz toķuz senesinde Haccāc'ı toĝurmuş idi. Rivāyet olunur ki Haccāc toĝduķda mahreci yoĝ-ıdı. Ba'dehu fıtk idüp dübüirin açmışlar idi. [62a T5] Ve hın-i² vilādetinde nāmı Küleyb konulup sońra Haccāc'a tebdil ķılınmış idi. Ve niķe günler süd emmeyüp dem-i cedd³ ile beslenüp mādām ki ķanla vechi laṭḥ⁴ olunmadı, řir-i māderini tenāvül [60b H1] itmedi.

Hattā evā'il-i hālinde babası ile ta'līm-i řıbyān ile ma'aş iderler idi. Ba'dehu Haccāc Dımaşķ-ı Şām'a geldi. Ve 'Abdü'l-Melik'ün veziri Revḥ bin Zinbā'a āşınalık kesb itdi. Ve eṭfāl-i huddāmına mu'allim oldu.

İttifāķ birgün ḥalife vezir-i mezbūra 'askerinden řikāyet idüp didi kim "Ben istedüĝüm ve didüĝüm gibi ķonmazlar. Emr itdüĝüm üzere göçmezler. Hiç bir hāl ile zabtā girmezler." diyü söyledi. "Elbette bir kimesne gerekdür ki bunları zabt eyleye." didükde vezir-i müşārün ileyh Haccāc'ın zabt-ı řıbyāndaki cür'etinden muķarrer bildi⁶ ki ceyš zabtına daḥı ķādirdür.⁷ [158a HZ] Ve ḥalife nice emr iderse icrā-yı fermānında iķdāmı zāhirdür.

Fe-lā-cerem Haccāc'ı 'Abdü'l-Melik'e vaş eyledi. Ol daḥı 'asker süricilik hidmetine naşb itdi. İttifāķ⁸ birgün ešnā-yı irtihālde kendünün mürebbisi Revḥ bin Zinbā'ın otaĝına rāst geldi. Sā'ir 'askere güç emr olunmuş iken anlar řa'āma meşĝüller⁹ idi. Ve çāderlerin bozmaķda ihmāl itmişler idi. Fi'l-hāl Haccāc üzerlerine geldi. Bulduĝı çāderleri iḥrāk idüp tekāsül iden huddāmı döĝdi. Tā ki vezir-i mezbür bī-ḥuzür olup ḥalifeye řikāyet eyledi.

1 terbiyet: beyt HZ

2 Ve hın-i: - T5

3 cedd: cesed HZ | ceşed H1

4 laṭḥ: laṭḥ HZ

5 Nüşhalarda "Zevc" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Ahmet Lütfi Kazancı, "Haccac b. Yusuf es-Sakafı", *Uludaĝ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Cilt 4, Yıl 4, 1992, (117-127) s. 117.

6 bildi: bile HZ

7 ķādirdür: ķādir HZ

8 ittifāķ: ittifāķan T5

9 meşĝüller: meşĝül HZ

Fî'l-hâl Haccâc'ı hâzır itdiler. “Niçün böyle edepsizlik itdün? Vezîrün haymesin yaqıp âdemlerin dögdün?” didi. Haccâc dağı “Bu evzâ'ı ben itmedüm, siz itdiñüz.” didi. Ya'nî ki “Tenbîh ve yasağ ħalifenüñdür.” diyü söyledi.¹ “Bir hayme yanmağdan² ne zarar vardır? Birin³ yirine ikisin⁴ dağı bağışlañ. Tek intizâm-ı fermân bulınsun. Tenbîhiñüz bozılmasına rızâ göstermeñ.” diyü cevâb eyledi.

Ba'dehu Haccâc'ıñ cür'et ü içdâmı hüveydâ oldu. Seksen dört senesinde Vâsıt şehri binâsına⁵ me'mûr kııldı. Ol güne şuğl-ı hañiri iki senede tamâm kııldı.

İbn 'Asâkir rivâyet ider ki Haccâc vâlidî ile Mışır Câmî'i'nde kibâr-ı tâbi'inden Selîm bin 'Anez et-Tecîbî'ye⁶ varurlar, gelürlerdi. Zühd ü 'ibâdetle ol 'aşruñ iftiñârı idi. Birgün peder-i Haccâc Medîne'ye müteveccih olduğda mezbûr Selîm'e vardı. “Emîrû'l-mü'minîne gideyörin. Sipâriş idecek⁷ ħidmetiñüz var ise buyuruñ.” diyü söyledi.

Selîm bin 'Anez “Fî'l-vâkı' meşâlihimüz vardır. Murâdımız ħidmet-i kızâdan bizi 'afv itmeleridür. Mercûdur ki bu ħuşuşda risâlet idesüz. Bolay ki bizi kızâdan ħalâş ile gelesüz.” didükde mezbûr Yûsuf, oğlı Haccâc yanına geldi. Selîm'ün⁸ zühdini ve semt-i kızâdaki 'adâletini ve yine tecennüb ü ferâgatini beyân eyledi.

Amma Haccâc “V'allâhi eger ben kıadir olsam bunun gibilerün boynın ururdum. ħalifenün beğâ-yı devletine bunlaruñ kıatlıni evlâ görürdüm. Zîrâ ki emşâl ü akrân-ı [61b T5] zî-şân ve 'ulemâ-yı rû-şinâsân gâh u bî-gâh bir yire gelürler. Ĥazret-i Ebû Bekr ve 'Ömer *radıyâ'llâhu 'anhumâ* sîretlerinden muşâĥabet kıılurlar. Bunlaruñ kelâmını işidenler emîrû'l-mü'minîn ħişâlınden yigrenürler. Anıldığça ħaĥâretle tezekkür⁹ iderler.” [61a H1]

1 diyü söyledi: didi HZ

2 yanmağdan: yanmağda HZ

3 Birin: Birinün HZ

4 ikisin: ikisini HZ

5 binâsına: binâsında HZ

6 Nüşhalarda “Ġayr en-Nüceybî (HZ), Ġayz en-Nüceybî (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “'Anez et-Tecîbî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 118.

7 idecek: ideceğün HZ

8 Selîm'ün: Süleymân'ıñ HZ

9 tezekkür: tezekküre H1

didükde ¹ «والله بنى اتي لاظن ان الله خلقك شقياً» didi. Ya'nî “Ey Haccâc, şöyle zann iderin ki Allâhu Te‘âlâ seni şakî halk itmişdür.” didi. Dağı şabîlik ‘âleminde iken şikâsına ‘âlim olup hubs-ı² nefesine şehâdet kıldı.

Ammâ şabb-ı faşih³ ve hâfız-ı belîğ kopdı. Ebû ‘Amr bin ‘Alâ anuñ feşâhatine⁴ i'tirâf itdi. “Ben Hasan-ı Başrî ile Haccâc'dan faşih kimesne görmedüm. Nihâyet Hasan'ı andan ziyâde faşih buldum.” buyurdu. Zekâ-da dağı İyâs bin Mu‘âviye'ye teşbih⁵ kıldı.

Hikâyet

Kütüb-i mu'tebereden birinde bu hâkîr gördüm ki birgün ba'zı fuçahâ ve kuzât Haccâc'ın otağında muşâhabet ve hün-ı nâ-hâkdan⁶ tecennüb ü ihtiyâţ lâzım idüğini ta'arruzla mücâleset iderler iken çarîk-ı 'âmdan merkeb-süvâr bir şahş-ı dihkân güzâr itdi. Haccâc anı görüp, meclise getirüp hâzır itdi. “Şan'atun nedür?” diyü şordı. Süsen-fürüş idüğün bildürdi. Ba'dehu Haccâc su'âl itdi ki “Bir müd simsimden⁷ ne miqdâr revğan hâşıl olur?” Tâ şol mertebeye vardı ki “Bir dâne simsimden⁸ bir tırnak yağlayacak kadar⁹ revğan¹⁰ hâşıl olur.” diyü cevâbı âhîr oldı.

Ba'dehu Haccâc¹¹ su'âl itdi: “Namâz kıılır mısın?¹²” [158b HZ] diyü şordı. Rüstâyî-i dihkân bir yañadan Haccâc'ın şalâbet ü mehâbetinden, bir yaña kendünün ğâffet ü hacâletinden cevâb-ı râsta kâdir olmayup gâh hâlet-i rükû' gibi egri kaçdı ve gâh sücüd kâ'idesi gibi hicâbından yüzi yirlere düşdi. “Şabâh namâzın kaç rek'at edâ idersün?” didükde ol şahş “Düşüşe göredür. Gâh beş, gâh yedi. Üçden eksik kıılmazın ebedi.¹³” diyü¹⁴ cevâb virdi.

1 “Vallahi oğlum, Allah seni azgın biri olarak yaratmıştır.”

2 Nüşhalarda “habs” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “hubs” olarak metne alındı.

3 faşih: şahih HZ

4 feşâhatine: fazâhatine H1

5 teşbih: şebih HZ

6 hâkdan: hâkından T5

7 simsimden: süsemden HZ

8 simsimden: süsemden HZ

9 kadar: - HZ, H1

10 revğan: rev'an H1

11 Haccâc: - HZ

12 kıılır mısın: - HZ

13 ebedi: idi T5

14 ebedi diyü: didi ve HZ

Haccâc hemân işâret idüp cellâd boynın urdı. «من ترك الصلوة متعمداً فقد»¹ «hadîsini okıyup, “İlm ü ‘ibâdet için hâlq olınan insân zimmetine lâzım olan şavm u şalât hisâbını bilmeyüp, ta‘allümi farz olmayan bu kadar dağā’iğa vâkıf olup fermân-ı Hâkık’a imtişâl itmedügi cihetden bu vechle boynını ururın. Ve sizün gibi ‘itirâz idenlere bu vechle cevâbın² virürin.” diyü fuğahâya hiğâb itdi. Cümlesi harîfüñ hün-ı nâ-hâkıkına bî-hüzür olup perîşân-hâl ü ğamnâk meclis-i Haccâc’dan çıķup gitdi.³

Ammâ mehabet-i şânını bir derecede itdi ki evvel vâlî olduğı memleket havâlîsinden ğayrı hükâmüñ vücûdı yoğ-ıdı. Hicâz hükümeti ki kendüye işmarlandı, Mekke ve Medîne’ye ve Tâ’if ve Yemen’de bir hâkim dağı naşb olunmayup cümlesi kendüye buyurıldı.

Kezâlik ‘Irâk vilâyetine ki gönderüldi, Küfe ve Başra ve Cezâ’ir ve Horâsân ve Sicistân ‘umümen taht-ı hükminde oldu. Hattâ çek-â-çâk-i şemşîri⁴ ile Şîn ve Çîn ve Hind ve Sind memleketlerindeki şımâh-ı kulûbı memlû kıldı. [62a T5] Ve oturduğı yirden niçe medîne vü hişâr ve cezâ’ir [ü] memâlik [ü] aķtâr fütühâtına dest-res buldı.

İbn ‘Asâkir’den menķüldür ki henüz vâlî-i vilâyet olmadın birgün [61b H1] Haccâc, Sa’îd bin Müseyyeb’ün yanında namâzın edâ ider. Elbette imâmdan evvel rükû’dan başını kıldurur. Ve secdede dağı ol vağ’ı ider. Ammâ şalâtdan soñra Sa’îd bin Müseyyeb “Niçün böyle namâz kılırsun?” diyü Haccâc’a ğazab ider. Ve men‘ine müte‘allik niçe sözler söyler.

Haccâc aşlâ müte’essir olmayup ‘inâdını kıoymadı.⁵ Ve “Böyle kılayın.” dağı dimedi. Bi’l-âhire Sa’îd “Yâ sârık, yâ hâ’in, bir dağı ki⁶ böyle namâz kılasun, bu na’linümle şüretüñe darb itdügüm göresün.” diyü ğazab itdi. Haccâc aşlâ redd-i kelâm itmeyüp ri’âyet-i edeble gitdi. Ba’de zamânin ki

1 Hadîs-i Şerîf, “Namazı bilerek terk eden, küfre düşmüştür.” | Bu hadîsin aslı şu şekildedir “Kâfirlerle aramızı ayıran fark, kılmayı taahhüt ettiğimiz namazdır. Kim namazı terk ederse, kâfir olur.” (Nesâî, Salât, 8.)

2 cevâbın: - HZ

3 gitdi: gitdiler H1, T5

4 şemşîri: şemşîr HZ

5 kıoymadı: kıomadı HZ

6 ki: - HZ

Haccâc hâkim-i Hicâz olup Medîne'ye geldi, vâkıf-ı mâ-cerâ olanlar Sa'îd bin Müseyyeb'ün zevâinden korkdılar.

Pes birgün Haccâc mescidde¹ Sa'îd'e buluşup ve öñine oturdu. «أنت² صاحب الكلمات»² diyüp, evvelki mâ-cerâyı bunca yıldan berü unıtmayup işâret itdi. Ammâ ki Sa'îd dağı “Ne'am, ol benüm.”³ didi. Ve göğsüne el arkasıyla lañfe yüzinden urdı. Haccâc ol maqâmda haqqâ tâbî' olup «فجزاك الله من معلّم ومؤدّب خيراً ما صلّيت بعدك صلوة إلا أن اذكر قولك»⁴ didi. Ya'nî “Allâhu Te'âlâ iyülikler itsün senün gibi hayr şâhibine ve mu'allim ü mü'eddibe ki her namâz kılduqça sözlerün unıtmazın. Şalâtumı senün tenbihün üzere kıların.” diyü söyledi.

Bu dağı menkıldür ki Haccâc ekşer-i leyâlîde *Kur'an* tilâvet iderdi. Hıfzına söz yoğ-ıdı. Ve muşhaf kitâbetindeki noqtalar anuñ zamânında oldı. Ba'zılar kavlince kendü işâretiyle noқта vaz' olındı.

Bu dağı 'Amr bin 'Alâdan⁵ menkıldür ki Haccâc, 'Abdu'llâh bin Zübeyr'i katl itdükdün [159a HZ] sonra ağlayuraq mescide vardı. Ve minbere şu'ud eyledi. Hâzret-i Haqq'a hamd u şenâdan sonra “Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm⁶ fermân-ı Haqq'ı sıyup bir hañâ itmekle cennetden çıkardı. Zürriyetiyle dâr-ı dünyâ belâlarına giriftâr kıldı. Zâhir budur ki İbn Zübeyr 'inda'llâh Hâzret-i Âdem'den ekrem degüldür. Ve dağı cennetden Mekke-i Mükerreme mükerrrem degüldür. Bu ümmetün ahyârından iken hilâfet rağbetin itdi. Ehli ile nizâ' idüp ulü'l-emre itâ'atden istinkâfla girüp, Hâremu'llâh'da sâkin olup kapandı. Pes eger 'uşâta bir nesne mâni' olmaq câ'iz olaydı, Allâhu Te'âlâ cenneti cürm-i⁷ Âdem'e mâni' olurdu.” didi. Ve minberden aşğa nüzül itdi.⁸

1 mescidde: mescide HZ

2 “Sen [o] sözlerin sahibisin.”

3 ol benüm: - HZ

4 “Öğretmenliğin ve yetiştiriciliğin için Allah sana mükafatını versin. Senden sonra her namazda senin [o] söyledik[ler]ini andım.”

5 'Alâdan: 'Alân HZ

6 'aleyhi's-selâm: 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm HZ

7 cürm-i: harem-i HZ

8 itdi: kıldı HZ

Ve min kelimātihi'l-muzahrefe

Şalt bin Dīnār'dan menkūldür ki Vāsıṭ minberinde birgün Haccac kendü devletiyle gurūr-ı Fir'avnî idüp ba'zı nesne naklınden sonra şaḥābe-i celilü'l-ḳadrđan İbn Mes'ud ḥazretlerini zıkr itdi. Hāşā "Re'isü'l-münā-fıḳındür. Eger ben aña yitişmiş olsam ḳanından yiryüzini toyururdum." diyü küfre mürtekeb oldı.

Ve yine ol eşnāda ¹ ﴿رَبِّ هَبْ لِي مَلَكًا لَا يَتَّبِعِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي﴾ āyet-i kerimesin tilāvet idüp ² «إِنَّهُ كَانَ حَسُودًا» kelāmını zamīme [62b T5] ḳıldı. Süleymān bin Dāvūd gibi emīnu'llāha³ ḥased iftirāsın itdi.

Ve birgün 'Abdü'l-Melik'e bir mektüb gönderdi. "Her ḳaçan ki [62a H1] *Ḳur'an* tilāvet iderdüm, ﴿فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ﴾⁴ āyetine geldükde 've'l-ḥulefā' lafzını zamīme eylerin." diyü küfrin bildürdi.

Ammā İbn Mes'ud ḥazretleri ḥaḳḳındaki küfri ziyāde ḳabih ve rütbe-i 'āliye-i tilāvet-i sāmiyesin inkārı ḥaḳḳında 'adem-i İslām'ı şariḥdür ki Ḥazret-i 'Ömer'ün ḥilāfeti zamānında birgün bir şaḥş meclis-i şerifine geldi. "Bir kimesne vardur ki *Ḳur'an-ı 'Azīm*'i zahr-ı ḳalbinden kitābet ider." diyü söyledi. Pes Ḥazret-i 'Ömer ḡazaba geldi. "Bu güstāhlığı iden kimdür ki ḥaḳḳından gelinmek gerekdür." didi. "İbn Mes'ud'dur." didüklerinde "Va'llāhi benüm de 'aḳlumda anlar olmağı ḳıyās iderdüm. Ve⁵ eger ḡayrı kimesne olsa te'dib itmek lāzım idi." buyurdu.

Bundan mā'adā Zeyd bin Şābit ki ümmetün kibār-ı 'ulemāsından olup 'Abdu'llāh bin 'Abbās gibi müfessir-i celilü'l-ḳadr⁶ Zeyd bin Şābit'ün üzenḡisin tutduğı, ma'a hāzā istinkāf itmeyüp faḥr idinürdi. İbn Mes'ud ḥazretleri dimişdür ki "Ben Ḥazret-i Peyḡamber'ün lisān-ı şerifinden yetmiş süre ta'allüm⁷ itdükde İbn Şābit lu'ba meşḡül olan şıbyānuñ biri idi."

1 "Ey Rabbim! Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!", Sad Suresi, 38/35. | Āyet-i kerimenin tam hāli ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَتَّبِعِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي﴾ şeklindedir.

2 "Şüphesiz ki o çok kıskançtı."

3 emīnu'llāha: emīnu'llāh ḥazretlerine T5

4 "İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte idirler.", Nisa Suresi, 4/69.

5 Ve: - HZ

6 kibār-ı/ḳadr: - HZ

7 ta'allüm: ta'lim T5

El-kıışşa Haccâc-ı zâlim zât-ı habîşini tesettüren ekşer-i leyâlîde tilâvet-i *Kur'an* iderdi. Ve gâzâ vü cihâd ve fetḥ-i memâlik ü bilâd semtine bezl-i maḳdûrî muḳarrer idi. Ve eline giren emvâl-i nâ-mütenâhîden iddiḥâr itmeyüp hevâsına tâbî' olan bed-kirdârlara taḳsîm iderdi. Hattâ öldüğü zamânda üç yüz dirhem gümüşden ḡayrı naḳd çıḳmadı. Ve şüretâ müsek-kirden¹ ve maḥârimden tecennüb iderdi.

Fe-ammâ laḥza-be-laḥza sefk-i dimâyla ḥalḳa taḡallüb iderdi. Bu taḳ-dîrce *Kur'an-ı 'Azîm*'i tilâveti ve aḥkâmı ile 'amel itmeyüp ḳatl-i nüfusa raḡbeti ba'zı Yehûd'uñ âyât-ı *Kur'âniyye* kıra'atinden bed-terdür ki anlar da mücerred küfr ile tilâvetinde Haccâc'daki küfr ü ḳatl gibi ma'şiyet ile kıra'at mîzân-ı i'tibârda şaḳîl² idüġinde³ reyb yokdur.

Küfriyyâtından biri daḥı budur ki eṣnâ-yı ḥuṭbesinde⁴ ḥalḳa ḥiṭâb itmişdür ki "Sizüñ yanınıuzda ehliñüze [159b HZ] ḫalîfe itdügünüz mi ek-remdür, yoḥsa Resül'inüz mi?" dimişdür. Zu'm-ı fâdisince Benî Ümeyye ḫulefâsını ehl-i beyt-i risâletden terciḥ ḳaşdın eylemişdür.

Bâ'îş budur ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz ḫâzretleri birgün buyurmuşdur: "Her peyḡamberüñ ümmeti bir yire gelüp teḫâşiy⁵ itsele, ya'nî ki birbir-lerinüñ ḫayşiyetlerini⁶ yoḳlayup mi'yâr-ı i'tibâr ile ṫaratsalar⁷ Haccâc ile biz anlara ḡâlib oluruz." dimişlerdür.

Aşma'îden menḳüldür ki birgün 'Abdü'l-Melik, Haccâc'a su'âl idüp "Her kişiy⁸ nefsinüñ 'uyubın bilmek lâzımdur. Senüñ 'ayb-ı nefsinüñ nedür, beyân eyle." didükde evvelâ "Bunu baña şorma." diyü isti'fâ ḳıldı. Tekrâr su'âl itdükde "Lecüc u 'anüd ve ḫuḳûd u ḫasûdam.⁸" diyü lecc ü 'inâd ve ḫıḳd u ḫasedle ittizâḫını i'tirâf eyledi.

Bu daḥı Mâlik bin Dînâr'dan ve Ebü Ḥafş-ı⁹ Şeḳafî'den mervîdür ki Haccâc eṣnâ-yı ḫuṭbede şaḡına baḳup "[Ben] kâfirin" dimişdür. Ve şo-

1 müsekkirden: sekrden HZ

2 i'tibârda şaḳîl: - HZ

3 idüġinde: idüġinde, ya'nî kıra'at-ı mîzân-ı i'tibârda şaḳîl idüġinde HZ

4 ḫuṭbesinde: ḫuṭbede HZ

5 teḫâşiy⁵: teḫâşiy⁵ HZ, H1

6 ḫayşiyetlerini: ḫayşilerini HZ

7 ṫaratsalar: ṫaratsa HZ

8 ḫasûdam: ḫaşûmam T5

9 Ḥafş-ı: Ḥıfz-ı HZ, T5

lına bakıp “[Ben] kâfirin” demiştir. [63a T5] “ ‘Acabâ murâdı ne ki?” dinildükde “Yevmül-erba’ya ve bağletü’ş-şebâya [62b H1] münkirem, dimekdür.” diyü ¹«حمل [حال] المؤمن على الصلاح» mücibince ol şulehâ-yı büzürgvâr tevîl itmişdür. Hâlâ ki kendünün i’tirâfı yirinde ‘ale’l-ıtlâk bir hıçbesinde ²«كافر باللات والعزى يا أهل العراق» kelâmı olmuşdur.

Ammâ hırucına müte’allik olan ehadîşün biri budur ki Hazret-i ‘Ömer’ün hilâfeti zamânında bir haber geldi ki ehl-i ‘Irâk beglerini haşb³ itmişlerdür. Fe-lâ-cerem halîfe-i mükerrerem gâzbân u muğammem olduğı hâlde edâ-yı namâz itdi. Hattâ kemâl-i ıztırâbından sehv idüp hâzırın “Subhâna’llâh” kelimesini zıkr eyledi.

Ba’de edâ’i’ş-şalât “İçinüzde vilâyet-i Şâm’dan kimesne var mıdır?” buyrudukda bir iki şahş ayağa kâlkıp hemân halîfe “Ey ehl-i Şâm, ‘Irâkilerün kıtâline hâzır oluñ. Şeytân anlarda yumurdladı⁴ ve yavrusın çıkardı. Gâlibâ anlar, ya’nî ‘Irâkiler⁵ Şâmilere telebbüs itdiler. Ve bir gulâm-ı Şeşafi ile ta’cıl olındılar ki anlara Câhiliyyet ahkâmı⁶ ile hâkim olsa gerekdür. Muşsinlerini kabûl ve muhşilerinün günâhından tecävüz ü zühül itmese gerekdür.” buyurdılar. Esrâr-ı âtiyeden Haccâc’uñ hıruc u tasalluñını Şâmilere tıyurdılar.

Kezâlik Hazret-i ‘Alî bin Ebî Tâlib’den menkûldür ki ‘Irâkilerden bi-hüzür olduklarında “Yâ Rab, ben bu kavme emân virdükçe baña hâ’in olurlar. Ve naşihat itdükçe kelâmumı dinlemezler. İsterin ki Şaķif’den⁷ bunlara bir şahş havâle kılasun ki zeyyâl ü meyyâl ola. Hâşıllarını kökle yiye. Kürklerini giye. Ve aralarında hükmi Câhiliyyet ile hükümet⁸ eyleye.” buyurmuşlardır. Ve Haccâc vücûda gelmedin bu sırr-ı mestürü ehl-i ‘Irâk’a tıyurmuşlardır.

Bundan mâ’adâ ba’de zamânın yine ‘Irâkilerden birine “Benden sonra bir şahş-ı Şeşafi’ye giriftâr olursun. Ol zamânda benüm kâdrümi bilürsün.”

1 “Mü’minin durumunu iyilik üzerine yorumlayın.”

2 “Ey Iraklılar, [ben] kâfirim / inkâr edenim. Lat ve Uzza’nın kâfiriyim / inkâr edeniyim.”

3 Nüşhalarda “haşib” şeklinde yazılan bu kelime *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’deki anlatımlar doğrultusunda “haşb” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 131.

4 yumurdladı: yumurtladı HZ

5 ‘Irâkiler: ‘Irâkilerün HZ

6 ahkâmı: ahkâm HZ

7 Şaķif’den: Şeşafi’den HZ

8 hükümet: hükmi HZ

dimişlerdür. “Ol recül-i Şeşafi kimdür?” didükde “Ol bir kimesnedür ki yevm-i kıyâmetde anuñ için dinile ki cehennem zâviyelerinden birini kapladı. Sâ’ir halkı ol zâviyenün ‘azâbından kırtardı. Yigirmi yıl, yâhüd dağı¹ ziyâdece hükümet ide. Her ma’şiyeti irtikâb eyleye. Hattâ ma’âşiden² biri kaçup, bir evün içine girüp, kapusın berkidüp, ihtifâ itse kapuyı kazup anı dağı irtikâb itdüre. Kendüye itâ’at idenlerle ‘uşâtını katl eyleye.” diyü tafşil kılmışlardur.

«انّ في ثقيف كذاباً غايراً إهباراً من كذاباً»³ Çâr-yâr’dan bu iki büzürgvâruñ ihbârından gayrı كذاباً 3 hadîs-i şerîfi hod muşarrahdur. Kezzâbdan murâd Muhtâr’dur ve mübîr, “mühlik” ma’nâsına olup murâd Haccâc-ı sitem-kârdur. Lâ-siyemâ zamânında aşâb-ı [160a HZ] Resûlu’llâh’dan Enes *radîyâ’llâhu ‘anh* hazretlerine ne cefâlar itmişdür. Cenâb-ı Haq’dan me’mûn u maşûn iken katline dağı kaçd eylemişdür.

Hattâ ‘Abdü’l-Melik’e mektûb yazup “Hâlâ Hazret-i ‘Îsâ’ya degül, Havâriyyûn’⁴ hidmet itmiş bir kimesne olsa Naşârâ nice tevķir idceklerin bilmezler idi. Haccâc baña cefâ itmek lâ’iķ midür?” didükde ‘Abdü’l-Melik Haccâc’a ğazab idüp “Sekiz yıl Hazret-i Peyġamber’e hidmet itmiş ‘azîze senün ne haddündür cefâ? Her ne hâl ise irzâ ve taķbîl-i eyâdi vü luţf ile ikrâm-ı bî-intihâ kılasun. Yoġsa haķķuñda hışm u siyâsetüm muķarrerdür,⁵ bilesün.” [63b T5] diyüp müstaķil âdem [63a H1] göndermedükçe ol hazretün vâcibü’r-re’âyâligini⁶ idrâk itmemişdür.

Zübeyr bin ‘Adîden menķöldür ki “Birgün Enes bin Mâlik’e varduķ. Haccâc-ı Zâlim’den⁷ şikâyet kılduķ. ‘Şabr eyleñ ki bir zamân ola ki andan dağı eşeddi üstîñüze musallaţ ola.’ buyurdu. «لا يأتي زمان إلا الذي بعده سرّ»⁸ [hadîs-i şerîfini] rivâyet kıldı.”

1 dağı: - HZ, H1

2 ma’âşiden: ma’şiyetden T5

3 Hadîs-i Şerîf, “Sakîf kabilesinden bir yalancı, bir de bozguncu [çıkacaktır].” (Müslim, *Fezâ’ilü’s-sahâbe*, 229; Tirmizî, *Fiten*, 44.)

4 Havâriyyûn’a: Havâr T5

5 muķarrerdür: muķarrer T5

6 re’âyâligini: re’âyâligin HZ

7 Haccâc- Zâlim’den: Haccâc’dan T5

8 Hadîs-i Şerîf, “Üzerinize gelen her zamandan bir sonraki zaman öncekine nispetle daha şerli olacaktır.” (Askalânî, *Fethül-bâri*, C. 13, s. 22, H. N. 6657.)

‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz zamânında bir ‘azîz bu hadîs-i şerîfi okıdı. “Haccâc’dan sonra ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün gelmesi zâhir-i hadîse muhâlif degül midür?” diyü Hasan-ı Başrî’ye su’âl eyledi. Egerçi bizüm kavlimüzce cevâb “illâ nadiren” lafzı¹ ile te’vîl-i bâ-şavâbdur.” Ammâ Aşma‘î’den nakl itdüğünde Hâzret-i Hasan² «لابد للناس من تنفيسات» buyurduğudur. Ya’nî ki “Zâlimden zâlime düşüp mâbeynde gâh³ nâsa teneffüs olmamağ münâsib degüldür.” dimekdür.

Ve bi’l-cümle küfr ü fesâdâtına nihâyet yokdur. Hişâm bin Hâssân kavlince şalben⁴ katl itdüğü Müslimîn yüz yigirmi biñden çokdur. Ve bir defa Süleymân bin ‘Abdü’l-Melik bir şahşuñ ‘adâvetindeki habs itdüğü esîrlerden Haccâc’uñ maħbesinden seksen biñ esîr ıtlâğ itmişdür.

Bu dahı meşhûrdur ki öldüğü zamânda zindânında otuz biñ ‘avretle elli biñ ricâl bulındı. Tefahhuş olınuğda otuz üç biñ maħbûsuñ aşlâ habsi icâb ider hâli zühûr itmedi. Ve keşret-i maħbûsinden⁵ üsti örtülü zindân mümkün olmayup ancak havli içinde dâr-ı dünyâ gibi⁶ bir üsti açuğ zindânı var idi. Tegerg⁷ ü selc ü bârân ve harâret-i şems-i tâbân cemî’an maħbûslarınıñ üstinde idi.

Ve maħbeslerinde⁸ ba’zı A‘râbî bulunmuş idi ki kendüsi binâ itdüğü Vâsıt şoğağında bir koyun ağılında tebevül itdüğü-çün habs olınmış idi.⁹ Ve şu‘arâdan biri ol mazmûnı inhâ vü i‘lâmen böyle bir beyt dimiş idi:¹⁰

Nazm

خرينا وصلينا بغير حساب¹¹

إذا نحن جاوزنا مدينة واسط

1 nâdiren lafzı: nâdirü’l-elfâzı HZ

2 “Şüphesiz ki arada insanların soluklandırılmaları gerekir.” | Nüşhaldaki imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* doğrultusunda tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, 135.

3 gâh: ke-ennehu T5

4 şalben: cebren H1 | şabren HZ

5 maħbûsinden: maħbesinden HZ

6 gibi: idi HZ

7 Tegerg: Gerek T5

8 maħbeslerinde: maħbûslarında H1

9 olınmış idi: olındı HZ

10 dimiş idi: dimişdür HZ

11 “Vâsıt şehrini geçtiğimizde [bir kez] abdest bozup abdest aldık ve hesapsızca namaz kıldık.”

Şa‘bî’den menkûldür ki Haccâc cibî u şâgûta mü’min ve Hâzret-i Mâli-kü’l-mülk ve’l-ceberûta kâfirdür.

Süfyan-ı Şevrî hâzretleri Manşûr’dan su‘âl itmişler¹ ki “Haccâc’a ve ba‘zı cebbârlara la’n itmek câ’iz midür?” Buyurmışlar ki ²﴿أَنْ لَّغْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾” âyetinde buña ruşşat virmişlerdür.”

Yine bu hâli ile yigirmi yıl Müslimânlara musallať oldu. Ve hîn-i³ vefâ-tında ⁴«رَبِّ اغْفِرْ لِي» diyü tazarru‘ kıldı. Ve bu maķûle ebyât inşâ kıldı:

Nazm

إن الموالی إذا شابت عبيدهم   فی رفقهم عتقوهم عتق أبرار
وأنت يا خالقي أولى بذا کرما   قد شبت في الرق فأعتقني من النار⁵

Ammâ vefâtı ‘ömri elli beşde⁶ iken, ıoķsan beş Ramazân’ınıñ yigirmi beşinci gicesi vuķû‘ buldı.⁷ Muħallemâtından⁸ bir muşşaf-ı şerîf ve bir kılıc ve bir eyer [160b HZ] uyan ve yüz dâne vaķf olmış zırh ve üç yüz dirhem gümüş terk itdi, gitdi.⁹

[Sene ıoķsan altı havâdişi]

Ba‘dehu ıoķsan altı senesi¹⁰ duħûl eyledi. Kuteybe bin Müslim bu sâl içinde arz-ı Şin’den¹¹ Kâşğar¹² vilâyetin feth itdi. Ve Şin pâdişâhı ki sâ’ir mülüküñ ekşeridür ve mülkine [63b H1] göre sevâd-ı Hind şâhid-i memleketinüñ güyâ ki bir hâl-i mu’anberidür,¹³ pây-tahtına Hanbalık¹⁴ dirler bir şehr-i ‘azîmdür ki sûrünüñ ıoķsan kapusu vardur. [64a T5]

1 itmişler: itmişdür HZ

2 “Allah’ın lâneti zalimlere...”, Araf Süresi, 7/44.

3 Nüşhalarda “Hüseyn” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “hîn-i” şeklinde metne alındı.

4 “Rabb’im bana mağfîret et.”

5 “Efendiler, sadık köleleri kendi hizmetlerindeyken yaşlandıklarında onları azad ederler. Ey beni yaratan, bu konuda sen daha çok kerem sahibisin. Ben senin köleliğindeyken yaşlandım, beni ateşten azat et.”

6 beşde: beşden HZ, H1

7 buldı: - HZ

8 Muħallemâtından: Muħallemâtdan H1

9 gitdi: - HZ

10 senesi: - T5

11 Şin’den: Şin’de HZ

12 Nüşhalarda “Kâşğarı” şeklinde yazılan bu kelime “Kâşğar” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 140.

13 bir hâl-i mu’anberidür: ricâl-i muğberidür HZ

14 Nüşhalarda “Hanmâlik” şeklinde yazılan bu kelime “Hanbalık” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 140.

Pes Kuteybe üç yüz resüle Hübeyre'yi baş idüp gönderdi. Böyle tenbîh itdi ki melik-i Şîn İslâm'a gele. Yâhüd harâc göndere. Ve illâ, memâlikine girüp harâb¹ ide. Vaqtâ ki melik-i Şîn bu sözleri işitdi, bu ilçileri habs itdi. Ammâ sonra vâfir mâl ü menâlle ruḥşat-ı inşirâf viridi.

Ol eşnâda² Velid'ün mevti³ haberi gelüp⁴ Kuteybe aña bî'at itmeyüp da'vâ-yı istiqlâl tedârükünde iken vefât eyledi.⁵ Mü'eyyed min 'indi'llâh bir mücâhid idi. Hiç bir ğazâda münhezim olmayup her yirde bahtı müsâ'id idi.

Tekmîl-i binâ-yı Câmî'-i Benî Ümeyye

Bâlâda icmâlen taştîr⁶ olındı ki Velid bin 'Abdü'l-Melik bin Mervân cülüs-ı hilâfetle kâmrân olduğdan sonra evvelâ cell-i himmetini Câmî'-i Dımaşk-ı Şâm binâsına şarf itdi. Nısfı meşid-i mü'minîn ve nısf-ı âharı kenise-i müşrikîn olmak üzere taşarruf olunup, muvaḥhidîn-i mühellilîn şadâ-yı nâkûs istimâ'ından ḥâlî⁷ olmaduğlarına binâ'en ol deyr-i⁸ dîrîn alınup, tevsî'-i câmî'-i güzîn kıılınup rûz-ı kıyâmete dek hayırla mezkûr olacak 'amel-i dür-bîn niyyetine 'Abdü'l-Melik'i defn itdüğü gibi ol maḥalli görmege gitdi.

Aḥbâr-ı⁹ esâkıfe ve rehâbîni cem' idüp kenîseleri talebinde mücidd oldılar. Lâkin aşlâ rızâ virmediler. Hiç bir vechle tebdîlini câ'iz görmediler. Velid daḥı ğazâbını lâ'ik görmedi. Ma'bed-i¹⁰ Müslimîn ḥüsn-i rızâya qarîn olmak lâzime-i dîn-i mübîn olmak üzere deprendi. Bu minvâl üzere murâdı ḥâşıl olmaduğuna ğamgîn iken ümerâsından Muğire ser-vaqt-i ḥâşşına girdi. Ve "Bu bendeye fermân olursa şer'an ve 'örfen ol deyrün istiḥlâşı emr-i sehldür.¹¹" diyü bildürdi.

1 harâb: harb H1

2 eşnâda: sırada HZ

3 mevti: vefâtı HZ

4 gelüp: geldi HZ

5 eyledi: - HZ

6 icmâlen taştîr: taştîr ü icmâl HZ

7 ḥâlî: - HZ, H1

8 deyr-i: - HZ

9 Aḥbâr-ı: Aḥyâr-ı HZ | Aḥbâr-ı T5

10 Ma'bed-i: Mu'id-i HZ

11 sehldür: eshldür HZ

Fe-lâ-cerem Velîd, pür-ğam tururken mesrûr u hürrem olup “Bu da’vâya benüm cânibümden vekîl ol. T̄arîḡ-ı şer’î ne ise izhâr¹ idüp² Müslimîn’ün mescidi tevsî’ine bir çäre bul.” didükde Muğîre bu³ da’vâya mübâşeret eyledi. Ve huzûr-ı halife ve kâdî-i Dımaşḡ’da böyle söyledi ki “Ḥazret-i Resûlü’llâh *şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem* kayşer-i Rûm olan Heraḡlı dîn-i mübîne da’vet idüp, ḡabûl itmeyüp ibâ kılduḡda ümerâ-yı aşḡâb-dan Zeyd bin Ḥârîse ve Ca’fer-i Ṭayyâr ve İbn Revâḡa cünd-i Müslimîn ile nevâhî-i Şâm’dan Belḡâ’ya⁴ geldiler. Feth-i Dımaşḡ’a esâs-endâz olmak murâd idindiler.

Meger ki kayşer-i Rûm mütenebbih idi. Şâm’ün hîrâsetine küllî ‘asker gönderdi. Zıkr olınan ümerâ-yı aşḡâb ve niçe Müslimîn-i hidâyet-me’âb eşnâ-yı cengde sa’adet-i şehâdet ile kâm-yâb olduḡdan soñra Tebük Ğazâ-sı’ndan soñra Peyğamber, Şâm fethine cilveger olmak ḡaşd itmiş iken şiddet-i şayf mâni’-i sefer ve ‘âiḡ-i geşt ü güzer⁵ oldu. Faḡr-ı ‘Âlem zamânında feth-i Şâm müyesser olmadı.

Ammâ Ebü Bekr-i Şiddiḡ hilâfetinde ‘asker-i İslâm ile Ebü ‘Ubeyde ve Ḥâlid bin Velîd ve niçe aşḡâb-ı kirâm ceş-i serî’ül-intikâm ile feth-i Şâm’a [64a H1] mübâşeret itdiler. Ḥâlid bin Velîd şehri-i Dımaşḡ’ı bâb-ı şarḡisinden⁶ sell-i seyf ile ‘anveten feth itmekle zümre-i Naşârâ cânib-i ġarbîsine musallaḡ olan [161a HZ] Ebü ‘Ubeyde ḡazretlerine gitdiler. Dâḡil-i Dımaşḡ olan on dört kenîse kendülerün olmak [64b T5] üzere şulḡ idüp nâme-i emân taḡşîl itdiler.

Fe-lâ-cerem şehri-i Dımaşḡ’ün nişfi⁷ şulḡen ve nişf-ı âḡarı⁸ ‘anveten feth olunmaḡın⁹ ol belde-i ṭayyibe taḡşîf ḡılındı. Binâ’en ‘alâ zâlik ḡâlâ nişfi câmi’-i Müslimîn olan deyr-i ‘azîm daḡı iki bölindi. Nişf-ı âḡar küffâr elinde ibḡâ olındı. Ve ol ḡinde Ebü ‘Ubeyde ḡazretleri bu câmi’i binâ idüp evvelâ

1 izhâr: iḡhâr T5

2 izhâr idüp: - HZ

3 bu: - H1

4 Belḡâ’ya: Belḡâ’ya HZ

5 güzer: güzâr HZ, H1

6 şarḡisinden: şarḡdan HZ

7 nişfi: nişfini HZ

8 nişf-ı âḡarı: nişfini HZ

9 olunmaḡın: olunmaḡla T5

kendüsü namâz kıldılar. Şâniyen buḳ‘a-i şarkıyyesi ki ḫālā Miḫrâb-ı Şaḫābe¹ dimekle müsemmâ bir maḫalli vardır. Aşḫâb-ı güzîn anda namâzların edâ itdiler.

On dört senesi târîhinden seksen altı senesine varınca ol deyr-i kebîrûn² nışfı mescid ve nışf-ı âḫarı kenîselikle taşarruf kılandı. Pes diḳḳatle görilsün, Ḥâlid bin Velîd seyf-i şedîd ile ne maḫalle dek fetḫ itdi ve [Ebû] ‘Ubeyd[e] ḫâzretleri şulḫ-ıla Bâbücâbiye‘den³ şehre girdükden şoñra nereye dek gitdi? Ya‘lemu’llâh, bu kenîse tamâmen ‘anveten fetḫ olınan arâzide dâḫıldür.” dimegin mühendisîn ü müneccimîn gördiler. Bi-ḫarîḳi‘l-mesâḫa yoḳladılar. Muḡîre didügi üzere ol deyr-i tamâmen fetḫ-i ‘anvetende⁴ dâḫil buldılar.

Ammâ Naşârâ muḳaddemâ niçe⁵ küylar⁶ ve kîse kîse aḳçeler ḳabûlin-den i‘râz u ibâ itmîş olmaḡın tekrâr Velîd’ün dâmen-i mürüvvetine teşebbüş itdiler. “Çünkü niyyetiñüz ḫayradur, bizi irzâya sa‘y-ı⁷ cemîl buyuruñ.” didiler. Bu muḳâbeledede kenâ‘is-i ḫarâbeden dört kenîse ile münşeriḫü’ş-şudür⁸ olup ma‘bedlerini teslîm kıldılar.

Ba‘dehu ol mescid [ü] deyr cemî‘an yıḳdurıldı. Ve eḫrâfında niçe mesâkin ü büyüt iştirâ olındı. Tâ ki murabba‘ ve müsteviyyetü’z-zevâyâ⁹ bir meydân kılandı.

Ḳayşer-i Rûm‘dan envâ‘-ı tehdîd ile iki yüz bennâ ve sa‘ir memâlikden niçe üstâd-ı engüşt-nümâ getirildi. Seksen altı evâḫirinde binâya mübâşeret olındı.

1 Nüşhalarda “Şoḫrâb” şeklinde yazılan bu kelime “Şaḫābe” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 144.

2 deyr-i kebîrûn: deyrûn HZ, H1

3 Nüşhalarda noktaları konmamak suretiyle muḡlak yazılan bu kelime “Câbiye” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 144.

4 ‘anvetende: ‘anvede HZ, H1

5 niçe: - HZ

6 küylar: gördiler T5

7 sa‘y-ı: - HZ

8 şudür: şadr HZ

9 zevâyâ: rüyâ T5

[Ammā binā-yı qadîmi]

Ammā binā-yı qadîmi Hüd Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm zamânındaki halk-ı ‘âlem kevâkib-i seb‘a ve seyyârât-ı mütehayyireye ‘ibâdet idüp rağbetleri ol yüzden olmağın Yünâniyyûn¹ ki şehr-i Dımaşq’ı yaptılar, ba‘dehu ol deyri binâ itdiler. Yedi kapu vaz‘ idüp evvelinde kamer şeklini, ikincide ‘Uḫarîd resmini, üçüncide Zühre şüretini, dördüncide şems hilkatini, beşüncide Mirrih hey’etini, altıncıda Müşterî mâhiyyetini, yedüncide Zuhal heykelini taşvîr itdiler.

Ve seneden seneye her kapuda bir cins ‘id idüp bi-ḫasebi’l-irşâd evzâ‘-ı ḫarekât-ı kevâkibe² münâsib ḫareket kıldılar. Ve beyne’l-cebeleyn olan enhârî şehriñ altından icrâ idüp ḫıṭṭa-i Şâm’uñ sâkin-i büyütına ḫâllü ḫâlince ol şulardan tevzî‘ eylediler.

Ve bu ma‘bedi kuṭb-ı şimâlideñ cânibine³ binâ idüp ihtiyârât-ı nücümiyye ile ‘amel kaşdın eylediler. Ve bâb-ı ma‘bedlerini kıbleden ṭarafa, [64b H1] şimdiki mihrâbuñ maḫalline düşürüp şarkisinde bir kaşr-ı münif yapup ol ‘aşruñ pâdişâhı olan Cîrûn⁴ için nâm-zed kıldılar. Ve bir⁵ kaşr daḫı ğarbisinde yaptılar. İki beyt-i kebîr daḫı binâ idüp sinnen ve neseben⁶ salṭanata müterakḫıb u müsta‘id olanlaruñ anda iḫâmetini kaşd itdiler.

Ve bi’l-cümle Peygâmbere zamânına gelince Dımaşq-ı Şâm üç yüz yıl tamâm Naşârâ taşarrufında [65a T5] oldu. Ve ba‘zı kütüb-i müteqaddiminde mestûrdur ki şehr-i Dımaşq binâsında bir münâsib ü mübârek vaḫt gözedüp on sekiz yıl raşad gözetdiler. Ve esâsını ḫazup, ḫâzır idüp müneccimînüñ işâretine müterakḫıb oldılar. Ve ol ḫinde iki kevkebün ictimâ‘ını murâd idindiler ki aşlâ bu şehr ü ma‘bed ḫarâb olmaya. Ve ol yapduḫları dârü’l-emâre dâ‘imâ dârü’l-mülk olmadın [161b HZ] ḫâlî olmaya.

1 H1 ve T5 nüshalarında burada birkaç kelimelik boşluk vardır.

2 kevâkibe: kevâkiyye H1

3 cânibine: cânibe T5

4 Cîrûn: Hîrûn T5

5 kaşr-ı/bir: - HZ

6 neseben: sebben HZ

Ka'bül-aḥbâr bu ma'nâyı taşdıķ idüp "Fi'l-vâķi" öyledür. Ol iki kevkeb te'siriyle yevm-i kıyâmete dek Dımaşķ-ı Şâm ma'müre ve ol ma'bedüñ 'ub-bâd u zühhâdı mevfürdur. Ḥattâ *دمشق مسجد يبقی بعد خراب الدنيا* «لینین فی دمشق بعد خراب الدنيا»¹ dimişler.

Ve Kātâde ve 'Osmân bin Ebî 'Âtike² "Ve't-Tîn Sûresi"nde lafz-ı 'hâzihi'den murâd Câmî'-i Dımaşķ'dur." buyurmuşlar. Kezâlik dârü'l-mülk dağı öyle gök meydânına mülâşık olan serâyduz ki zamân-ı sâbıkda nâmı Ḥađrâ³ idi. Ve Mu'aviye zamânında tecdîd-i binâ ile engüşt-nümâ idi. Şimdi dağı vilâyet-i Rüm'dan varan ḥükkâmla ma'mür u müsteşnâdur.

Ba'dehu Şeyḫi nâm nâ'ibü's-salṭana⁴ esâs-ı kâdîmi üzere ḥarâbelerini ta'mir eylemiş, der-'aķab sekiz yüz on dört senesi târiḫinde ber-vech-i istiķlâl Mışır'a sulṭân olmuş. Ba'dehu Nevrüz nâm mîr-livâsı da'ire-i iṭâ'atden çıkup, 'alem-i istiķlâl kâldurmağın on yedinci senesi târiḫinde leşker çeküp Şâm'a gelmiş. Vilâyet-i Şâm ve Ḥaleb'i fetḫ idüp nuşret ü kâm-yâbi ile zabṭ itdükden soñra Mışır'a gitmiş. Lâkin bu ni'metüñ şükürinde ķuşûr ve izḫâr-ı 'acuz u fütür itmegin sekiz yüz üç târiḫinde Timur-leng gelüp Câmî'-i Dımaşķ ve Şâm'ı iḫrâķ eylemiş.

El-ķışsa Câmî'-i Benî Ümeyye'yi evvel ma'bed ittiḫâz idüp çâr-dîvâr ile ma'mür u âbâdân iden⁵ Ḥazret-i Hüd 'aleyhi's-selâmdur.

İbn [K]eşir ķavlince sekiz yüz târiḫine gelince dört biñ yıl geçüp ma'bedlik üzere bâķi idügi ma'lümdur.

El-ķışsa Câmî'-i Benî Ümeyye binâsına seksen altı senesi evâḫirinde başlandı. Toķsan altı târiḫinde tamâm oldu. Velîd vefâtından soñra ba'zı baķıyye kalmış idi. Anı ķarındaşı Süleymân bin 'Abdü'l-Melik tekmiñ ķıldı. Ammâ mermerleri ve ruḫâmı eṭrâf-ı⁶ bilâddan ve ceza'ir-i Efrenc'e müte'alliķ ma'âdin-i cevâhir-nihâddan getürildi. Ve miḫrâbında billür mişâl,⁷

1 "Şam'da öyle bir mescit yapılacaktır ki dünyanın yıkılmasından kırk sene sonrasına kadar varlığını devam ettirecektir."

2 Nüshalarda "Tamâm" şeklinde yazılan bu isim "Âtike" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 154.

3 Ḥađrâ: Ḥađar HZ

4 salṭana: salṭanatḤađar HZ

5 iden: - HZ

6 eṭrâf-ı: HZ mükerrer

7 mişâl: mişlü HZ

ba'zılar kavlince billūra beñzer bir cevher-i nūrānī-timşāl vaz' olındı ki kanādil yandukça içinde dıraḥşān idi. Şeb-i tārıkde şahn-ı cāmī'i āftāb-ı 'ālem-tāb ile gösterürdi. İsmi¹ Dürre-i Qarīre idi.

Emīn bin Hārūn billūra mā'il olmağın zamān-ı hilāfetinde [65a H1] ol cevheri istedi. Hākīm-i Şām bilā-'ilm-i ḥavāşş u 'avām bir gice ol tuḥ-feyi miḥrābdan kıparup Emīn-i ğayr-ı emīne gönderdi. Ammā kaçan ki Me'mūn ḥalīfe oldı, ma'bed-i me'mūndan cevher sirķası ile Emīn'i ḥalk-ı 'āleme rüsvāy idüp ol billūrı yine maḥalline vaz' itdürdi.

İbn 'Asākır kavlince şonra ol cevher yine bir ḥākīm-i ḥıyānet-perver² pençesine düşmiş. Yirine bir berniyye³ vaz' olunduğın kendüsi görmüş. Ba'de zamānin ol daḥı şikest olup yirine bir şırça⁴ kōnılmış.

Ammā Velīd [65b T5] kıubbede āvīhte olan kanādil silsilelerin⁵ 'umū-men fığda-i rā'ice ve zeheb-i ḥālīşden itmiş idi. Ve revākāt-ı kıubbedeki nuķūş-ı müzehhebede eşkāl-i envā'-ı şimār ve bağ u bostān u dıraḥtān u gülzār resm itdürüp kerāheti⁶ mezmūm olan eşkāl ü timşālden ihtiyāt kıılmış idi.

Menķüldür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz zamān-ı hilāfetinde ol sīm ü zer selāsili beytü'l-māle zābı itdi. Ve yirine āhen zencīrler aşdurdı. Hattā Hālīd bin 'Abdu'llāh-ı Qasrī⁷ ve ba'zı eşrāf-ı nās "Bu cāmī'ün bināsı mu'avenet-i Müslimīn ile ve ḥāşıl-ı cihād-ı sultān-ı dīn ile itmām kıılınmışdur. Beytü'l-māle dāḥil nesnesi yoğ-iken ba'zı muḥassenātı niçün alınmışdur?" diyü 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz'e söylediler. Alduğına [162a HZ] peşimān eylediler.

Zirā ki Velīd zamānında ba'zı ekābir-i Şām "Beytü'l-māli isrāf eyledün." diyü kelām itdüklerinde Velīd daḥı ḥāzin-i beytü'l-māle emr eyledi. Dā-

1 İsmi: - HZ

2 ḥıyānet-perver: ḥabāşer-perv HZ

3 Nüşhalarda "Bürtebe" şeklinde muğlak yazılan bu kelime el-Bidāye ve'n-Nihāye'deki anlatımlar doğrultusunda "berniyye" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 150.

4 şırça: şarabe HZ | şırpa H1

5 silsilelerin: silsilelerini HZ

6 kerāheti: kerāmeti T5

7 Nüşhalarda metin boyunca "Kuseyri" şeklinde yazılan bu isim "Qasri" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Hālīd b. Abdullah el-Kasri", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-abdullah-el-kasri> (25.12.2020).

rü'l-emâre sâhasında¹ halkıuñ me'mûl ü kıyâsından efzûn derâhim ü dînârî 'arz eyledi. Herkes müşâhede itdükden soñra cevâb idüp "Ey ehl-i Şâm, ben bu câmi'î hâliş mâlümden inşâ idüp zuhr-ı âhîret idinmek isterin. Pes ne ʔarîk ile isrâf-ı beytü'l-mâle ruḥşat virürin?" diyü bildürdi.

Bu kıl ü kâli irtikâb idenler² nâdim oldı. Ve mezbûrları vâkı'-i hâle muḥḫalı' kıldı. Ba'dehu mevcûd olan mâl-i firāvân on altı yıllık iḫrâcâta kifâyet itmesi maḥsûb oldı. Kibâr u şıgâr Velîd'ün devâm-ı devleti du'âsına iştigâl gösterdi.

Ba'dehu Câmi'-i [Benî] Ümeyye binâsına dört yüz şanduk filori gidüp ve her şandukda on dört biñ dînâr ve 'inde'l-ba'z yigirmi sekiz biñ dînâr var idüğü haber virilmişdür. Yalîñuz³ mescidüñ kible cānibindeki kürmesi-ne⁴ yetmiş biñ altun gitmişdür.⁵

Ve kubbeye maḥzâ altun ile şıvanup zîb ü zînetine ve içindeki tılısmât u ḫavâşşuñ⁶ vaz'-ı pür-ḫikmetine lâ-yu'ad ve lâ-yuḫşâ ḫazîne ifnâ kılınmış-dur.⁷ Ve Yünâniler zamânından kalmış ba'zı tılısmât derc olunmuşdur ki hevâmm u ḫaşerât ve ḫamâm u 'aḫârib ü ḫayyât, ḫattâ 'uṣfûr u 'ankebût girmedüğü muḫarrerdür.

Bu ḫaḫîr ya'nî mü'ellif-i keşîrüt-taḫşîr toḫuz yüz yetmiş târiḫinde Dımaşḫ-ı Şâm'da idüm. Ve pâdişâh-ı vâlâ-câh-ı Rûm⁸ Sulṫân Süleymân bin Selîm Ḥân-ı merḫûm [65b H1] cānibinden ḫâkim-i Şâm olan Muṣṫafâ Paşa ki⁹ Sulṫân Selîm bin Süleymân'a lâlâ ve beyne'l-ḫükkâm fâtiḫ-i Kıbrıs u Şîrvân ile müsemmâdur, anlaruñ ḫidmet-i kitâbeti ile sekiz yıl tamâm ol ḫıṫṫa-i cennet-maḫâmı mu'âşeret idüp ekser-i evḫâtıda şâlât-ı ḫamseyi Câmi'-i Benî Ümeyye'de kıldum. Ḥâlâ ki saḫf u kubbesinde¹⁰ 'ankebût u 'uṣfûr görmedüm. Ne ḫadar ki diḫḫat itdüm, aṣlâ nişânelerinden eşer bulmadum.

1 sâhasında: sâhasına HZ, H1

2 idenler: idenlere HZ

3 Yalîñuz: Bi'l-âḫîre HZ

4 Gelibolulu Mustafa Âli "mozaik" anlamında kullanılan bu kelimeyi doğrudan *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'den almıştır. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 148.

5 gitmişdür: iletmişdür HZ

6 ḫavâşşuñ: ḫavâşşınuñ HZ

7 kılınmışdur: kılınmış HZ

8 Rûm: Rûm olan HZ

9 Sulṫân//ki: - HZ

10 kubbesinde: ḫapusunda HZ

İz‘an itmiş idüm [ki] muğalsam ola ve hükemâ-yı Yünân ol esrâr-ı ilâhiyyeye bir tarîk ile dest-res bula. Tâ bin iki târîhinde ki bu kitâbı te‘lif itdüm, *Târîh-i İbn [K]eşir* ve ğayrılarda bu ahvâle muğtali‘ olup sırr-ı tılısmâtüñ ğavrına yitdüm.

El-kışsa ol zîb ü zînetden hâlâ nişâne yoğdur. Ammâ ki mazân-ı icâbet-i da‘vât olup harem-i râbi‘ idüğinde ğüftâr u bahâne yoğdur.

Bir defa dört yüz altmış bir senesi [66a T5] Şa‘bân’ınuñ nişfinda ba‘de’l-‘aşr çutuşdı. Zamân-ı devlet-i Fâtımiyyin’de ol câmi‘-i lâmi‘-i bînażir harâb oldu. Şâniyen yedi yüz senesi târîhinde Timur-leng fitnesinde yandı. Bu iki harîk-ı ‘azîmde ekşer-i muğassenât u tılısmât hebâ oldu.

Ve şimdiki hâlde zâhir olan leţâfetinden biri budur ki Bâbü’l-berîd nâm cânibi sük-ı ‘aţţârînde vâkı‘ olmuşdur. Câmî‘-i laţîfüñ kubbesi bir micmre-i kebîreye dönmişdür ki meşâmm-ı¹ Şâmiyân’ı dâ‘imâ revâ’ih-i çayyibe ile mu‘aţtar kılmışdur. Ve medâ’ihinde niçe kaşâ‘id ü muğatça‘ât nazm olup ihtişâran bir iki beytüñ irâdı münâsib görülmüşdür.

Nazm li-mü’ellifihî²

وما حوته ربي مرابعها	دمشق قد شاع حسن جامعها
يدركه الطرف من بدائعها	بديعة الحسن في الكمال لما
فاقت به المدن في جوامعها	جامعها جامع المحاسن قد
فغيرت ناره بلاقعها	قد كان قبل الحريق مدهشة
ينشرح الصدر في مجامعها ³	مجالس العلم فيه مؤنقة

1 meşâmm-ı: hişâm-ı HZ, T5

2 Bu başlık manzumenin Gelibolulu Mustafa Âlî’ye ait olduğunu ifade etmektedir. Ancak *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’deki anlatımlara bakılırsa söz konusu şiiri muhaddislerden biri İbn Asâkir’e okumuştur. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 152.

3 “Şam Câmî’i’nin güzelliği dillerde dolaşır. Onun ihtiva ettiği şeyler anlatılır, köşeleri yüksektir. O, mükemmellikte eşi görülmemiş bir güzelliğe sahiptir. Gözler onun ince sanatlarını algılayamaz. Bu câmi bütün güzellikleri kendinde toplamıştır. Böylece Şam, câmiler konusunda diğer şehirlerden üstün olmuştur. Yangından önce müthiş bir eserdi. Ama yangının alevleri o câminin zeminini bambaşka bir hâle çevirdi. Orada güzel ilim meclisleri vardır. O topluluklara bakan kimsenin kalbi ferahlar.” | Nüshalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashihi dildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 152-153.

Faşlu'l¹-kelām fi re'si Yahyā bin Zekerıyyā
'aleyhimā es-selām [162b HZ]

İbn 'Asākır, Zeyd bin Vākıd'dan² rivāyet ider ki Velīd kendüyi Zeyd bin Vākıd'ı hıdmet-i bināda istiḥdām ve vekil itmiş. Ekşer-i mühimmāt-ı 'imāreti anuñ mübāşereti ile görülmüş idi. Keniseyi yıķup taḥḥire meşğul iken bir mağāre bulunup, Velīd'e ḥaber virilüp, bir gice şem'alar ile içine girilüp görmişler, üç zirā' miḳdārı bir pākçe kenise ve ortasında bir şanduk. Ve şandukı açmışlar. İçinde kelle-i nev-bürīde gibi müydār ve riş [ü] seblet ü ebrūlarını 'aynıyla nümūdār görmişler. Ḥarīre şarılı³ re's-i Yahyā bin Zekerıyyā'yı bulmuşlar. Ve zarf üstinde⁴ «هذا رأس يحيى بن زكريا» lafzını yazulmuş görmüşler.⁵

Pes Velīd emr itmiş⁶ ki yirine koyalar. Üstindeki 'amūd-ı sengi mümtāz idüp 'alāmet-i mezār vaşfın kılalalar. Fi'l-vāķi' eyle olmuş. Ve⁷ Ḥazret-i Yahyā'nuñ re's-i mübāreki bu vechle [66a H1] zuhūr bulmuş.

Bu daḥı 'Abdu'r-Raḥīm-i Māzenī'den⁸ mervīdür ki Cāmi'-i Benī Ümeyye binā olunurken esās ḥafırından bir kapu zāhir olmuş. Velīd'ün emri ile açılıp mağāresine girilmiş. Görülmüş,⁹ taşdan yonulmuş bir at ve üstinde bir şahş-ı süvār, bir elinde cāmi' miḥrābına vaz' olunan dürre-i lāmi'a ve bir eli yumulmuş, içinde ne var, nā-ma'lüm.

Velīd ğāfil deprenüp ol yed-i maḳbūzuñ açılmasını buyurmuş. Kıırılıp uvandukda bir dāne arpa ile bir dāne ḥınta bulundu. “Bunuñ aşlı nedir?” diyü ḥükemādan şorıldukda “Eger bu timşālūñ yumulmuş elini şıyup ol dāneleri çıkarmasañuz aşlā vilāyet-i Şām'da gendüm ve şa'ir bitlenmezdi.¹⁰ Ve ḥükemā-yı Yūnān andan öturi bu tılısmı vaz' itmiş idi.” didiler.

1 Faşlu'l: Faşl fi'l T5

2 Nüşhalarda metin boyunca “Vākıd” şeklinde yazılan bu isim “Vākıd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 156.

3 şarılı: şarılır T5

4 “Bu, Yahya bin Zekerıyyā'nın başıdır.”

5 lafzını//görmüşler: bulmuşlar ve bu lafzı yazılı görmüşler HZ

6 itmiş: eylemiş HZ

7 Ve: - H1

8 Māzenī'den: Māzenin'den HZ

9 Görülmüş: - HZ

10 bitlenmezdi: bitlenmez demiş T5

Fi'l-vāki' ol āna dek gendüm ü cev bitlenmez imiş. Andan şofra ol hāşşa zāyi' ü¹ zā'il olmuş.

Ve bi'l-cümle Cāmi'-i [Beni] Ümeyye'de fāreden ğayrı nesne görilmemişdür. Ğālibā anuñ tılısmı harikāda yanmışdur ve² zāyi' olmuşdur. Zīrā ki iki defa harikā-ı 'azīm ki oldı, ekşer-i tılısmāt yanup in'idām buldı. Ancak zāhiren Sūķ-ı 'Ulebiyyin'de³ 'amūd üstindeki küre-i 'azīme kaldı ki 'usr-ı bevl-i devāb⁴ halli içündür, ile'l-ān 'amel olunur. Farazā hayvānātdan⁵ birinün āb-ı efşānı yolu tıtlısa altına iletürler. [66b T5] Üç kerre töländürler. Fi'l-hāl fetḥ olunduğın görürler.

Ammā Şeyḥ Ebü'l-Abbās bin Teymiye⁶ “Bu te'sir tılısmuñ degüldür.” dir. “Taht-ı 'amüdda medfün u mu'azzeb olan şāhib-i define müşriküñdür ki hayvānāt anuñ feryādını işidürler. Qorqularından münsedd olan 'uzvları açılıp bevl iderler. Niteki maķābir-i Yehūd u Naşārā'ya kaşanmayan ve terslemeyen hayvānātı iletsele fi'l-hāl bevl ve tersleri⁷ münfetih olur.⁸ Hālā ki bu huşuş anlaruñ 'azāb hālindeki şurāḥ ve nāleleri istimā'ndan lāzım gelür.” dimişlerdür. *Raḥmetu'llāhi te'ālā 'aleyh*.

Ammā cāmi'ün cānib-i kıblisindeki⁹ kapuya Bābüsā'at dinilmege bā'ış budur ki bābda¹⁰ bir sā'at vaz' olunmuş idi ki üstindeki nuḥāsden dökilmiş 'uşfurlar ve yine nuḥāsden bir yılan ve bir ğurāb var idi. Her sā'at tamām olduķda ol yılan çıkardı.¹¹ Divşürilmiş iken açılırdı. Ve serçeler āvaz iderdi. Ve¹² karga daḥı çağırurdu. Önindeki legençeye bir yuvalaķ düşürürdi. Ve¹³ sā'at kaç olduğı yuvalağın 'adedinden ma'lüm olurdu. [163a HZ] Cümlesi

1 zāyi' ü: - HZ

2 ve: - H1, T5

3 Nüşhalarda “esvef-i 'illiyin (HZ), esveķ-i 'illiyin (H1, T5)” şeklinde yazılan bu terkip “Sūķ-ı 'Ulebiyyin” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 158.

4 Gelibolulu Mustafa Āli “'usr-ı bevl-i devāb” terkiğini olduğı gibi *el-Bidāye ve'n-Nihāye*'den almıştır. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 158.

5 hayvānātdan: hayvāndan HZ

6 Nüşhalarda “Temiyye” şeklinde yazılan bu isim “Teymiye” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 158.

7 tersleri: tersleri terslerinden HZ, H1

8 olur: olurlar HZ, H1

9 kıblisindeki: kabîlindeki HZ | kabîlisindeki T5

10 bābda: anda H1 | andan HZ

11 çıkardı: çıkadı HZ

12 Ve: - H1, T5

13 Ve: Ve her HZ

tamām olduğda yine ol küreler eski maḳāmına ‘avdet¹ kılurdu. Bu maḳūle nādir bir tuḥfe idi.

Ve ṣaḥn-ı cāmi‘deki ḳubbe ki mā’-ı cārī vardur ve şöhreti Ebī Nuvās Ḳubbesi dimekle ma‘rūfdur,² ṭoḳuz yüz altmış³ ṭoḳuz⁴ senesinde binā olınmışdur. Ve ḳubbe-i ğarībe-i ‘āliye ki ṣaḥn-ı cāmi‘dedür, nāmı Ḳubbe-i ‘Āiṣe’dür. Yüz altmış senesinde Mehdī bin Maṣṣūr-ı ‘Abbās[ī] devletinde cāmi‘ün maḥşūli⁵ defātiri⁶ için **[66b H1]** binā olunduğı Şeyḫ Cābir‘den menḳüldür. Ve bāb-ı mesciddeki ḳubbe-i şarkıyye Ḥākim ‘Ubeydī zamānında, dört yüz⁷ senesi evā‘ilinde yapılmışdur.

Ve şol fevvāre ki taḥt-ı derec-i Cīrūn‘dadur,⁸ Şerīf Faḥrū‘d-devle Ebū ‘Alī Ḥamza ki cāmi‘-i mezbūruñ nāzırıdır, dört yüz on yedi senesi tārīhinde yaptı. Ve eṭrāfına kemerler idüp ve anlaruñ üstine bir ḳubbe bağlayup müstaḥkem itmiş iken dört yüz elli yedi tārīhinde yıķıldı. Tekrār yapıldı. Yine beş yüz altmış iki senesinde yine ḫarāb oldu.

Ammā eṭrāfındaki medāris-i seb‘a Hişām bin İsmā‘il-i Maḫzūmī’nuñ iḥdāşıdır. Eşrāf-ı tābi‘in ve sādāt-ı⁹ fuḳahā-yı muḫaddişinden çok kimesne sākin olmışdur. Ba‘de zālīk mezbūr Velīd, Beytül-maḳdis‘deki Şaḫre üzerine de bir ḳubbe-i ‘ulyā inşa itdi. Ve Mescid-i Nebevī‘yi yapup, tevsī‘ ile içinde olan ḫücreyi¹⁰ ilḫāḳ-ı bī-hemtā kılup ebniye-i ḫayrātını rub‘-ı meskūnda ‘ulüvv-i himmeti gibi müsteşnā ḳıldı.

1 ‘avdet: da‘vet HZ

2 dimekle ma‘rūfdur: dimekdür H1

3 altmış: yetmiş HZ

4 *el-Bidāye ve’n-Nihāye*’de bu tarih “369” şeklindedir. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 159.

5 Nüshalarda burada yer alan “ve” bağlacı anlam gereği metne alınmadı.

6 defātiri: fā‘izi HZ

7 *el-Bidāye ve’n-Nihāye*’de bu tarih “104” şeklindedir. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 159.

8 Gelibolulu Mustafa Ālī “taḥt-ı derec-i Cīrūn” terkiğini olduğı gibi *el-Bidāye ve’n-Nihāye*’den almıştır. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 159.

9 sādāt-ı: sādāt u HZ

10 ḫücre: ḫücreyi HZ

Vefâtü'l-Velîd bin 'Abdü'l-Melik

Vâlidesi Vellâde bint 'Abbâs'dur. Mezbûr¹ Velîd elli senesi târîhinde toğdı. Uzun² boylu, esmerü'l-levn, yüzini çeçek bozmuş, burnı yaşırağ, yarasuğ âdem idi. Seksen altı târîhinde serîr-i hilâfete cülûs idüp toğsan altı Cumâde'l-âhire'si nişfında vefât eyledi. Müddet-i salţanatı toğuz buçuğ yıl oldu. Ekâbirden Sehl³ bin Sa'd ve Enes bin Mâlik[e] yitişdi.

Ammâ 'Arabîyyet bilmezdi. Hattâ babası 'Abdü'l-Melik veliyy-i 'ahd idinmege muğaddemâ meyl itdükte 'ilm-i 'Arabîyyet'de râcil olmağın tevağkuf itdüğine binâ'en Velîd 'ulemâ-yı nahviyyünü cem' idüp altı ay ve 'inde'l-ba'z [67a T5] bir yıl iştiğâl itdi. Lâkin zâviye-i şuglden çıçduğda evvelki hâlinden artuğ cehl ile çıçdı. Nağş-ı hâtemi⁴ «أومن بالله مخلصاً» idi. Ve ba'zılar kavlince⁵ «يا وليد أنك ميت» lafzı idi. Üç günde bir hatm iderdi. Ammâ Ramazân ayında on yedi hatmı müğarrer idi.

Ve bi'l-cümle evlâdını muttaşıl gâzâlara gönderürdi.⁶ Küffâr ile ceng ü cidâle tahriş kılırdı. Zamânında Hind ve Sind ve Rûm ve 'Acem'den⁷ çok yirler alındı. Hattâ 'asker-i İslâm mülk-i Şîn'e şalındı. Yine bunca devlet ü sa'âdet içinde kendüsi baqqâl dükkânına varurdu. "Baña ziyâdece vir ki fâ'ide göresün."⁸ diyü bâzârlaşurdu.

Ammâ cell-i himmeti binâya maşrûf olmağın zamânındaki ekâbir dâ'imâ binâdan bahş iderlerdi. Ve qarındaşı Süleymân'ın meyli nisâ kısmına olmağın kibâr u şigâr birbirine tezvîc rağbetini tervîc iderdi. Ve cevârî vü serârînün kıymeti zamânında izdiyâd bulmuş idi. Ammâ 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün⁹ rağbeti tilâvet-i *Qur'an* ve iksâr-ı¹⁰ şalâta olmağın herkes nevâfile rağbeçde "Ben bu gice bu çadar rek'at namâz kıldum." diyü¹¹ hikâyetde idi.

1 Mezbûr: - HZ

2 Uzun: Ve uzun HZ

3 Nüşhalarda "İsmâ'il (HZ), Süheyl (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Sehl" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 161.

4 "Samimi bir şekilde Allah'a iman ettim."

5 "Ey Velîd, sen şüphesiz ki öleceksin."

6 gönderürdi: gönderdi HZ

7 Rûm//Acem'den: Rûm'dan ve 'Acem'den HZ

8 göresün: görürsün HZ

9 tezvîc//Abdü'l-'Azîz'ün: - HZ

10 Nüşhalarda "ekşer" şeklinde yazılan bu kelime anlam ve seci gereği "iksâr" olarak metne alındı.

11 diyü: - H1, T5

El-kıışa Deyrümerrân'da¹ vefât idüp a'nâk-ı ricâlde götürildi. Namâzını 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz [163b HZ] kıilup Bâbü'ş-şagîr Maķâbiri'nde² defn olındı. Ve ķabrine daķı 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz indürüp, "Ĝayr-ı müves-se ve bilâ-mümehhed indüririn. Bir vechle ki eslâbı gönderdüm, aķyâyı³ kendüden ayurdum. [67a H1] Ve ķa'r-ı türâbda cesedini sâkin kııldum. Ve zâtını ĥisâba müteveccih kııldum. İlerü gönderdüĝi a'mâle muĥtâcdur. Ve girü ķoduĝı emvâlden daķı müstaĝnîdür,⁴ yâ Rab." diyü söyledi.

Ve yine anlardan rivâyet olunmuşdur ki laĥde vaz' eyledüĝi ĥinde Velîd ızırâb ile şıçramış. İki ayakları tâbûtına gelüp kefeninüñ içinde iki ķat olmuş. *Raĥmetu'llâhi te'âlâ 'aleyh*.

Fe-ammâ evlâd-ı zükürü⁵ bunlardur ki 'Abdü'l-'Azîz ve Muĥammed ve 'Abbâs ve İbrâĥim ve Temmâm ve Ĥâlid ve 'Abdu'r-Raĥmân ve Mübeşşir⁶ ve Mesrûr ve Ebü 'Ubeyde ve Şadaķa ve Manşûr ve Mervân ve 'Anbese ve 'Amr⁷ ve Rûĥ ve Bişr ve Yezîd ve Yaĥyâ nâm on çoķuz evlâd-ı zükür idüĝi menķüldür.

Hilâfet-i Süleymân bin 'Abdü'l-Melik

Velîd'ün ķarındaşı[*dur*]. [Velîd] vefât itdüĝi zamânda Ķuds-i Şerîf'de bulundu. Veliyy-i 'ahd olmaĝın bî'atde te'ĥir kııldı.⁸ Uzun boylu, vecih, mefrûķu'l-ĥâcibeyn, bî-şebih, ĥuşûşâ faşîĥü'l-lisân, ķaviyyü'l-cenân, mü-teşerri' ü mütedeyyin, beyne'l-ĥulefâ muĥıķķ u munşifligi müte'ayyin idi.

Ķuds'den geldüĝi zamânda bî'at olındı. Egerçi ki Ĥaccâc ve Ķuteybe iĝvâları ile babası taķdîr itdüĝini bozup Süleymân'ı veliyy-i 'ahd olmadın 'azl idüp kendünün oĝlı 'Abdü'l-'Azîz'e murâd idinmiş idi, lâkin müyesser olmadı. İrâdetu'llâĥ'da muķadder olmamaĝın ĥâl-i ĥayât-ı Velîd'de şuret

1 Nüşhalarda "Deyrümervân" şeklinde yazılan bu yer adı "Deyrümerrân" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 165.

2 Bâbü'ş-şagîr Maķâbiri'nde: Bâbü'ş-şagîr'deki maķâbirde HZ

3 aķyâyı: aĥbâbı HZ

4 İlerü//müstaĝnîdür: - H1

5 zükürü: - H1, T5

6 Mübeşşir: Mübeşşir ve Yezîd T5

7 Nüşhalarda " 'Ömer" şeklinde yazılan bu isim adı " 'Amr" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 166.

8 kııldı: olındı T5

bulmadı.¹ Binâ'en 'alâ zâlik Çuteybe havfından bî'at kılmadı. Ve Hırāsân hükümetinden 'azl olındı. Evvelâ emâret-i Hırāsân'a, ba'dehu 'Irâk'a Yezîd bin Mühelleb naşb olındı. Haccâc 'azli ile on iki² yıl hükümetinden³ dūr olmış iken yine bâb-ı devleti güşâde ve esbâb-ı sa'âdeti âmâde oldu. Ve Süleymân bin [67b T5] 'Abdü'l-Melik Âl-i Haccâc'a 'ikâb ve huķûķ-ı Müslimîn'i mümkün olduķça istihlâş-ı bâ-şavâb emrinde mücidd oldu.

Ammâ Çuteybe halîfe cenâbına mükerrer nâmeler yazup birinde tehniyet-i hilâfet,⁴ ikincide⁵ ta'ziyet için, üçüncide "Eger beni Hırāsân emâretinden⁶ 'azl iderseñ senden bî'at itmeyüp hilâfetden⁷ 'azlûne cell-i himmet muķarrerdür." diyü 'arz-ı ķudret itdükden soñra Süleymân bunuñ ķatli tedârükünde dâmen-der-miyân iken Hâzret-i⁸ Hâķîm-i Deyyân bilâ-mübâşeret-i Süleymân, Çuteybe'yi kendü 'askerine helâk ve menzilini⁹ ķa'r-ı hâk itdürdi.

Bu vechle Süleymân bin 'Abdü'l-Melik[e] bî'at itmeyeceğini ifşâ idüp re's-i menâbirde faşl faşl Âl-i Mervân'ın kibâr u şığârın tã'ife tã'ife, ķabile ķabile zemm idüp "Benden bî'at eyleñ." diyü mirâren terġib itdükde bir ferd cevâb virmedi. Artıcak diķķat itdükde huķbede sünnet-i cemâ'at müteferriķ oldu. İçlerinden Vekî' bin Ebî Sûd¹⁰ bir gürûha pişvâ olup "Halîfe-i 'aşra 'işyân idenüñ cezâsı budur." diyü ol sene Zî'l-ħicce'sinde Çuteybe'yi ve 'Abdu'r-Rahmân ve 'Abdu'llâh ve 'Ubeydu'llâh ve Şâliħ [ve Yesâr nâm] oġullarını cemî'an ķatli itdi.

Mezbûr Çuteybe egerçi ki emîr-i şüc'ân, kebîr-i zî-şân, [67b H1] fütühât-ı sa'îdeyi câmi', ârâ-yı celile-i hamîdeyi müstecmi', kerîm ü rahîm âdem idi. Ammâ bu ķadar var ki Bâhili¹¹ olmaġın mezemmeti 'inde'l-ħük-

1 bulmadı: buldı HZ

2 iki: - HZ, H1

3 yıl hükümetinden: sene hükümetden HZ

4 hilâfet: hilâfet için HZ

5 ikincide: ikinci H1

6 emâretinden: eyâletinden HZ

7 hilâfetden - HZ

8 Hâzret-i: - HZ

9 menzilini: menzili HZ

10 Nüşhalarda "Esved" şeklinde yazılan bu isim "Sûd" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 167.

11 Bâhili: Bâ'ili HZ

kām müselleme idi. [164a HZ] Zīrā Bāhili¹ olanlar bir derecede beyne'l-'Urbān zəlil anılurlar ki birgün Eş'uş bin Qays "Yā Resūlā'llāh, bizden birimize bir Bāhili bedel olur mı?" didükde "Olur. Farazā sen anlardan birini öldürseñ² ben seni anuñ yerine öldürürin." buyurdu.

Bu dağı beyne'l-'Arab³ meşeldür ki " 'Acabā Bāhililer cennete girseler mesrūr olurlar mı?" dinildükde 'uçalādan biri "Olurlar. Şol şartla ki ehl-i cennet anlaruñ Bāhili idüğini bilmeyeler." dimişdür.

Pes zillet-i ḥaseb ve rezālet-i⁴ neseb fi'l-vāқи' ḫātīme-i kārda ma'lūm oldu. Quteybe⁵ küfrānū'n-ni'me⁶ tarihına sülük idüp ol cānibden ihānet ü cefā zuhūr itmedi. Hüruc idüp cezāsın buldı.⁷ Ammā hevādārlarından biri bu maḫūle merşīye söyledi:

Nazm

بحيش إلى جيش ولم يعل منبراً وقوف ولم يشهد له الناس عسكرياً وراح إلى الجنات عفّاً مطهراً بمثل أبي حفص فبكيه عبهراً ⁸	كأن أبا حفص قتيبة لم يسر ولم تخفق الرايات والقوم حوله دعته المنيا فاستجاب لربه فما رزى الإسلام بعد محمد
---	--

Ve bu senede, ya'nī toḫsan altı senesinde Mışır ḫākimi Qurre bin Şerik ki bānī-i Cāmi'-i Feyyūm'dur, fevt oldu. Ve Medīne ḫākimi 'Oşmān bin Cibān 'azl olunup yiri zümre-i 'ulemādan Ebū Bekr bin Muḫammed bin 'Amr bin Hārac'a tevcih kılandı.

1 Bāhili: Bā'ili HZ

2 öldürseñ: öldürseñ HZ

3 'Arab: 'Urbān HZ

4 ḥaseb//rezālet-i: - T5

5 Nüşhalarda " 'Utbe (HZ), 'Uteybe (H1)" şeklinde yazılan bu isim, burada Kuteybe b. Müslim'in yaşamı anlatıldığı için "Quteybe" olarak metne alındı.

6 küfrānū'n-ni'me: küfrān-ı ni'met HZ

7 buldı: gördi T5

8 "Ebu Hafş Kuteybe sanki bir orduyla başka bir ordu üzerine yürümemiş. O, sanki minbere hiç çıkmamış. Sanki etrafında sancaklar dalgalanmamış. Sanki insanlar onun nasıl bir asker olduğuna şahid olmamış. Ölümle onu çağırıldı. O da Rabb'inin davetine icabet etti. O, iffetli ve temiz olarak cennete gitti. İslam, Hz. Muhammed'den sonra Ebu Hafş gibi başka birisi ile destek ve hayır görmemiştir. Artık ağla ey yasemin." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 168.

[Sene toksan yedi havâdisi]

Ba'dehu toksan yedi senesi duḥûl itdükde Süleymân bin 'Abdü'l-Melik Koştançınıyye ğâretine 'asker-i bî-kerân gönderdi. Ve Şâ'ife¹ ve Hıŝn-ı Mir'ât fethine oğlu Dâvûd'ı bir cünd ile fermân-berân ve Mesleme² bin 'Abdü'l-Melik Viğâhiye'den³ bir hıŝn-ı haşin fethi ile ve niçe fütühât ile kâm-rân kılandı.

Ve 'Ömer⁴ bin Hübeyre'yi gemiler ile sevâhil-i baḥr ğazâsına me'mûr olındı. 'Abdü'l-'Azîz bin Mûsâ bin Nuşayr katl olunup başı Süleymân'a gönderüldi. [68a T5] Ve Yezîd bin Mühelleb'e 'Irâk hükümetinden ğayrı Ḥorâsân emâretini daḥı bile ilhâk kılandı.

Egerçi ki muḳaddemâ Vekî⁵ün re'yi ve Kuteybe katline müte'allik tedbîr-i muḥanneŝi maḳbûl tutulup Ḥorâsân eyâleti kendüye virildi. Toḳuz aydan ziyâde mutaşarrıf oldu. Ba'dehu Yezîd bin Mühelleb, Ḥaccâc gibi iltifât-ı bü'l-'aceb recâsına Ḥorâsân hükümeti inzimâmına 'arz-ı şûr u şeğab kıldı. Ve⁵ bu huŝuŝuñ huŝûli için 'Abdu'r-Raḥmân bin Ethem nâm merd-i mübrime yüz biñ direm ta'ahhüd idüp ḫalîfeye gönderdi.

İbn Ethem hezâr ihtimâm ile Vekî⁶'i 'azl itdürdi. "Kuteybe naḳz-ı 'ahd itmedin öldürmişdür." bahânesiyle ref' itdürüp yirini Yezîd'e tevcih itdürdi. Ḥattâ Yezîd'ün oğlu Muḫalled⁶ müsellaḫ varup derdmend Vekî⁶'i ḫabs ile hıfz⁷ itdi. Ve ḫidmeti muḳâbelesinde iḳtizâ-yı rûzgâr-ı zûr-kâr⁸ ile cefâlara giriftâr kılandı.

Ve bu senede Süleymân bin 'Abdü'l-Melik,⁹ Mûsâ bin Nuşayr nâm şüc'ân ve eḳâlîm-i mağâribe¹⁰ fütühâtıyla zî-şân, ŝaḫŝ-ı nâdire-dâni celb-i

1 Şâ'ife: Dâ'ife HZ | Gelibolulu Mustafa Âli, "Rûm tarafına yapılan gazve ve cihad" anlamındaki "şâ'ife" kelimesini (Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsü'l-Basît fi Tercemesi'l-Kâmûsi'l-Muḫît Kâmûsü'l-Muḫît Tercümesi*, [hızl.] Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, C. 4, s. 3767.) bir yer adı olarak anlamış olmalıdır.

2 Mesleme: Müslim HZ

3 Viğâhiye: Vađđâhiyye HZ

4 'Ömer: 'Amr HZ

5 Ve: - HZ, H1

6 Muḫallid: Muḫallif HZ

7 ḫabs//hıfz: hıfz u ḫabs T5

8 zûr-kâr: - T5

9 bin 'Abdü'l-Melik: - HZ, H1

10 Nüshalarda "muğârebe" şeklinde yazılan bu kelime "mağâribe" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 171.

mâl-i firāvân niyyetine habs itdi. Ve her senede¹ kırkâr, ellîşer biñ esîr gön-dermege [68a H1] mu'tâd itmiş² iken habs u te'hîri ile beytül-mâle ğadr-ı şarîh idüp hac niyyetiyle Süleymân Medîne'ye vardukda habsinde³ iken vefât itdi. Tafşîli "Vefeyât-ı a'yân" faşlında meşşür kılinmışdur.

[Sene toksan sekiz havâdişi]

Fı hîşâr-ı Koştantıniyye

Vaktâ ki toksan sekiz senesi vâşıl oldı, Süleymân bin 'Abdü'l-Melik bir ceşş-i keşîr dahı tedârük idüp ve herkes mümkin oldukça atınuñ arkasında zevâde götürüp 'asker-i mütekkaddime⁴ vâşıl oldılar. Ve iletdükleri zahâ'iri tilâl-i âşîye ve cibâl-i müteşâhiye [164b HZ] gibi⁵ miyân-ı 'askere yığdı- lar.⁶ Ve İlyün-ı Rümî Mar'aşî ki beyne'l-Müslimîn ve'l-müşrikîn vâşıta ol- mağ⁷ teraqqubına uydurılmış idi, gâh u bî-gâh anı kenâra gönderüp fetḥ-i Koştantıniyye talebinde mücidd oldılar.

Egerçi ki kayşer-i Rüm evvelâ hârâca rızâ gösterdi, ammâ Mesleme bin 'Abdü'l-Melik kâ'il olmayup "Elbette fetḥ itmeyince bu maḥalden gitme- zin." diyü yemîn itdi. Hattâ Mesleme bir cāmî'-i şerîf binâ idüp envâ'-ı te'essüfle Koştantıniyye'den gitdi. Zîrâ ki evvelen ve şāniyen yüz yigirmi biñ 'asker cānib-i deryādan ve yüz yigirmi biñ nüfūs kara tarafından fetḥ ü teshîre musallaḥ kılinmış idi.

Ammâ tedbirde haḫâ olındı. Emîr-i kebîr Mūsâ bin Nuşayr ki maġāri- be miyânında fütühât-ı cemîle ile şāhib-i re'y⁸ ü tedbîrdür, ḫalîfeye böyle ilķâ itmiş idi ki varan 'asker eḫrâf-ı Koştantıniyye'de burüc u kuleli⁹ kal' u hedm ideler. Ve nevâhî vü zıyâ'ı silk-i teshîre çeküp bu cümleden şofıra İstanbul'a musallaḥ olalar. Lâ-büd şulḥ ile¹⁰ teslîm olunur ve yāḫūd 'anveten fetḥ ü teshîr kılinur.

1 senede: sene HZ

2 mu'tâd itmiş: mu'tâdı H1, T5

3 habsinde: habsde HZ

4 mütekkaddime: muḫaddemâ HZ

5 gibi: gibi HZ

6 yığdılar: yığıldılar HZ

7 olmağ: olmağın HZ

8 re'y: - HZ

9 Nüşhalarda "kūlâl" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "kūlel" olarak metne alındı.

10 şulḥ ile: şulḫa HZ

Ammâ Süleymân bin ‘Abdü’l-Melik bu huşuşı birâderi Mesleme ile meşveret itdükde hilâfına zâhib oldu. “Evvelâ Koştançınıyye feth olunup mülhakâtından igmâz idelüm. Taḥşil-i külliden sonra teshil-i cüz’î müyes-ser idüğünü taḥḳîk¹ semtine gidelüm.” diyü cevâb virdi. Bâl ü peri yolınmış tâ’irde pervâza kudret qalmayup dâma düşmesi mümkünâtdan idüğün fehm itmedi. [68b T5]

El-kıṣṣa İlyün daḥı edâ-yı risâletinde gayret-i küfriyyesin qomadı. Envâ’-ı ḥile vü firîb ile Müslimîn’ün ‘acz-i ḥâllerine sâ’î oldu. Fe-lâ-cerem cibâl ü tilâl-mişâl zaḥâ’ir-i kemâl ile yığılup ve serdâr-ı ‘asker olan Mesleme “El-bette ben² bunda kıṣṣaların. Her biri birer mesken ü büyüt tedârük itsün.” diyü emr idüp küffâra za’f-ı qalb müstevlî olduğdan sonra ittifaḳ melik-i Koştançınıyye vefât eyledi. Ümerâ-yı küffâr “Sen bu fitneyi üstimizden def iderseñ bu mülk-i ‘azîmi³ saña temlik ideyin.” diyü İlyün’a söyledi.

Mel’un-ı mesfûr⁴ emâret hevâsı meyl ü rükûndan men’ idüp izâle-i Müslimîn def’ine başladı. Evvelâ bir şeb ḥile ile zaḥîre yığınlarına âteş virdi. Cümlesini süzân idüp ‘asker-i İslâm’ı ot otlamağa muḥtâc itdi.

Bir rivâyetde Mesleme’yi taḥrîk idüp “Mâdâm ki erzâḳ u aḥmâl taḡlar gibi yığılmışdur, zümre-i küffâr teḫâvül-i kıtâli muḥakḳak bilüp şulḥ u teslimden bi’l-küllıyye [68b H1] mücteniblerdür. Şöyle ki iḥrâk itdüresün, Koştançınıyye fethine zafer bulasun.” diyü İlyün igvâsıyla Mesleme kendüsi yaḳdurmışdur. Ḥâlâ ki bu güne tedbir ḫavr-ı ‘aḳlden ba’iddür. İksâr-ı zaḥâ’ir za’f-ı kulüb-ı a’dâya bâ’iş idüğü zâhir iken ‘aksi ile ‘amel itmek gayr-ı ‘aḳldur.

Der-‘aḳab İlyün-ı mel’un risâletle qal’aya girdi. Artuḳ çıkmayup yıḳılan⁵ yirlerinün ta’mîrine meşḡül oldu. Ve ḥükümet-i Koştançınıyye kendüde qarâr idüp icrâ-yı aḥkâm-ı küffâra muḳayyed oldu.

Gıbbu zâlik Süleymân bin ‘Abdü’l-Melik veliyy-i ‘ahd olan qarındaşsı Mervân bin ‘Abdü’l-Melik vefâtından sonra oğlu Eyyüb’ı veliyy-i ‘ahd idindi. Ol daḥı ḥâl-i ḫayâtında vefât itmegin ibn ‘ammı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’i velâyet-i ‘ahdına nâm-zed kıldı.

1 taḥḳîk: taḥakḳuḳ HZ

2 ben: biz HZ, H1

3 ‘azîmi: ‘uzmâyı HZ

4 mesfûr: mesfûr HZ

5 yıḳılan: yığılan HZ

Bu senede medîne-i Şaḳālibe¹ feth oldu. Ve Yezîd bin Mühelleb ‘arz-ı Şînden Kūhistān’a ğazā idüp dört biñ Etrāk’i kılıcdan geçürdi. Ve nihāyet-siz esārā ve tuḥaf u tefārîḳ çıḳardı.

Andan Cürċān’a [165a HZ] ‘asker çeküp mālîk-i mülk Deylemî[ler] den isti‘ānet itmekle [Deylemiler] mu‘āvenete gelüp Yezîd bin Mühelleb ile kıtāl itdi. Āḫîr Muḥammed bin ‘Abdu’r-Raḥmān bin Ebî Sebre² elinde melîk-i Deylem ḳatlı olındı.

Ve Cürċān muḥāşara³ ḳılınup yedi kerre yüz biñ dirhem ve dört yüz biñ dirhem⁴ dînār ve iki yüz biñ ṭob kîrbās ve dört yüz ḥîmār-ı muvaḳḳara ve za‘ferān ve dört yüz kişi başlarında birer ḳalkān ve destārlarında ṭaylesān ve birer gümüş cāmî ve birer ḥarîr-i sūrfe ile gelüp şulḥ olındı. Ammā sābıḳan Sa‘îd bin Āş bu medîneyi bir senede yüz biñ ve uḥrāda iki yüz biñ ve ba‘zı sinînde üç yüz biñ direm vîrmek üzere ḥarāca kesmiş idi.

[Sene ṭoḳsan ṭoḳuz ḥavādişi]

Ba‘dehu ṭoḳsan ṭoḳuz senesi duḥûl idüp [Süleymān bin ‘Abdü’l-Melik] sinni ḳırk beşde iken ve müddet-i ḥîlāfeti iki yıl, sekiz ay olmuş iken Cum‘a günü Ramazān ayınuñ on üçinci gîcesinde vefāt eyledi.

İbn Sîrîn da‘imā Süleymān bin ‘Abdü’l-Melik’i ḥayr-du‘ā ile zîkr iderdi. “Ḥîlāfeti ḥayr ile feth itdi ve ḥayr ile ḥatm idüp ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz gibi ‘ādîl-i bî-mu‘ādîlî⁵ veliyy-i ‘ahd idindi.” diyü söylerdi.

Bu daḥı İbn Eşîr’de meşûrdur ki İstanbul fethine gönderilen ‘asker-i İslām [69a T5] İlyün-ı Rūmî⁶ mekri ile mütereddid idükleri i‘lām olunduḳdan soñra mezbûr İlyün ḳurbındaki Melîk⁷ Bürcān nām mel’ûna bir mektûb gönderdi ki “Baña zafer bulduḳdan soñra saña teveccühleri muḳarrerdür. İmdi, vâcîbdür ki sen de benüm gibi⁸ bir ḥîle tedārükünde olasan.” didi.

1 Şaḳālibe: Şaḳāliye H1

2 Nüşhalarda “Sîre” şeklinde yazılan bu isim “Sebre” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 175.

3 muḥāşara: HZ mükerrer

4 ve dört//dirhem: - HZ, T5

5 bî-mu‘ādîlî: bî-mu‘ādîl HZ

6 Rūmî: - T5

7 Melîk: - HZ

8 gibi: - T5

Mel'un-ı mesfûr dağı Mesleme'ye nâme gönderdi. "Sizüñ emriñüze tâbi'üm. Hîdmet ne ise fermân buyuruñ." diyü yazdı. Mesleme dağı mel'un-ı mezbûri da'vâsında şâdiķ şanup bir mektûb gönderdi ki zaħire cihetinden mu'avenet itmesini recâ eyledi. Hemânâ Bürcân-ı ħîle-kâr şüretâ fermân-berdâr olup beyne'l-cebeleyñ bir maħalle vâfir ordı gönderdi. "İsteyen varsun, aķçeleri ile alsun."¹ diyü beşâret ħaberin şaldı.

Vaķtâ ki 'asâkir-i İslâm vardılar, ferâgü'l²-bâl ile iştirâ-yı zaħireye meşgûl oldılar. Ammâ verâ-yı cibâldeki [69a H1] pusuları çıkđı. Cünüd-ı Müslimîn'i ġâfil avlayup, kelle-i aġnâma koyılan kaşşâbvâr zümre-i küffâr Müslimânlarla sâtür-ı süyûf ile koyilup, cüz'i kimesne ķurtilup ekşerin ķılıcdan geçürdiler.

Mesleme dağı bu aĥvâli Süleymân'a i'lâm itdükde "İstanbul'ı alma-duķça dönme." diyü def'a-i şâniyedeki ceyš-i keşiri gönderdi. Muķaddemâ Bürcân'uß memâlikine uğrayup bulduķları küffârdan bir cân ķurtarmayup, ba'dehu Mesleme yanına varmalarına tenbih ķıldı. İhtimâmen kendüsi bi'z-zât ol 'asker ile Mercî'dâbiķ'a³ dek bile gelüp, 'askeri Kıoşantınıyey'e gönderüp ol ħavâlîde teneffüs üzere iken vefât itdi.

Ammâ 'asker-i İslâm emri üzere toġrı Bürcân vilâyetine vardılar. Bulduķlarını ķılıcdan geçürüp Müslimânlardan niķe biñ maĥbûs-ı me'yûs[ı] kıurtardılar. Ba'dehu Mesleme'ye ķavuşdılar. Ve ma'an Şâm'a 'avdet ķıldılar.

Ve Süleymân'uß laţifesine dağı nihâyet yoķdur. Evvelâ «فضل القرآن على»⁴ «الصمت منام العقل والنطق يقظته، ولا يتم سائر الكلام كفضل الله على خلقه»⁵ «هذا آلا بهذا»⁶ bir şaĥş Süleymân'a girdi. Feşâĥat-ı kelâmını ta'accüb⁷ ķıldı. Ba'dehu aķlını tefahĥuş eyledi. Nuţķına⁸ göre bulmadı ve⁹

1 alsun: alsunlar H1, T5

2 ferâgü'l: fâriġü'l HZ

3 Nüşhalarda "Merĥidâ'if" şeklinde yazılan bu yer adı "Mercî'dâbiķ" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 175.

4 "Kur'an'ın diğer sözlere üstünlüġü Allah'ın kendi yarattıklarına üstünlüġü gibidir." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 179.

5 "Susmak aklın uyumasıdır. Konuşmaksızın aklın uyanmasıdır. Bunlardan biri ancak diğerî ile tamamlanır." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 179.

6 birgün: H1 mükerrer

7 ta'accüb: tefahĥuş u ta'accüb T5

8 nuţķına: naķline T5

9 ve: - HZ

bu sözi söyledi: «فضل منطق الرجل على عقله خدعة، وفضل عقله على منطقه هجنة، وخير ذلك ما أشبه بعضه بعضاً»¹

Bundan mā'adā [165b HZ] Süleymān bin 'Abdü'l-Melik'ün² ekülligi dağı menķüldür. Hattā birgün 'ale'ş-şabāḥ³ kırık dāne tavuķ yaḥnīsini ekl itdi ve seksen dört⁴ külveyi⁵ şahmı ile yidi, andan şoñra seksen cerdeķa⁶ tenāvül idüp tekrār yine 'adet üzere sabāḥ yimegi çekildi. Vaz'-ı mu'tādı⁷ üzere ʔa'ām⁸ yidi.

Bu dağı mervīdür ki birgün mīvesi ile bir būstān şatun alup aşḥābı ile içine girdi. Vāfir mīvesin yidi. Ba'dehu bir ʔoyun büryāni getürtdi. Tenāvül idüp tekrār bostāna girdi. Fevākīh ü şimārından zarf-ı dehānına niçe⁹ yük¹⁰ mīve derdi. Ba'dehu iki dāne kebāb olmış ʔavuş geldi. Anı ekl itdükden şoñra yine bāğa duḥül idüp vāfir ü mütekāşir mīveler yidi. Ve der-ʔaķab içinde bir ādem oturacaķ ʔaş'a ile¹¹ memlü sevīķ ü semn ü sükker¹² istedi. Cemī'an tenāvül itdükden şoñra dārü'l-ḥilāfeye gitdi. Simātı çekilüp andan dağı [69b T5] vāfir ḥora geķürdi. Ammā bu güne keşret-i ekl ardınca eglenmeyüp ḥummāya mübtelā oldı.

Bu dağı menķüldür ki marāz-ı mevti imtilādan¹³ olup def'aten dört yüz yumurda¹⁴ ve iki seped¹⁵ incir ekl itdi. Der-ʔaķab imtilādan vefāt eyledi.¹⁶ Ammā ḥadd-i zātında vecīh ādem idi.

1 "Kişinin aklından ziyade konuşması hiledir. Aklının da konuşmasından fazla olması ayıp ve çirkindir. Bunun en hayırlısı ikisinin de birbirine yakın olmasıdır." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 179-180.

2 Melik'ün: Melik ki HZ

3 'ale'ş-şabāḥ: - HZ

4 dört: - HZ

5 külveyi: kelle HZ | Gelibolulu Mustafa Âli "böbrek" anlamına gelen "külve" kelimesini olduğu gibi *el-Bidāye ve'n-Nihāye*'den almıştır. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 180.

6 cerdeķa: cerūka HZ | cerdeķaya T5 | Gelibolulu Mustafa Âli "ekmek" anlamına gelen "cerdeķa" kelimesini olduğu gibi *el-Bidāye ve'n-Nihāye*'den almıştır. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 180.

7 mu'tādı: mu'tād HZ

8 ʔa'ām: ʔa'āmın T5

9 niçe: - HZ

10 yük: - T5

11 ʔaş'a ile: faş'ulye HZ

12 semn ü sükker: sükker ü semn T5

13 imtilādan: imlādan HZ

14 yumurda: yumurḥa HZ, T5

15 seped: sebet HZ

16 eyledi: itdi HZ | vefāt eyledi: olup T5

Fazl bin Mühelleb rivâyet ider ki bir cum'a günü evvelâ libâs-ı aşfer giyerdi. Ba'dehu çıkarup aḥḍar giyerdi. Ve yeşil 'imâme şarınup, firâş-ı sebz üzerine oturup, mir'âta bakup ¹«أنا خليفة الشاب» diyü ta'acüb eyledi.

[Ammâ 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün veliyy-i 'ahd olması]

Ammâ 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün veliyy-i 'ahd olması bu vechledür ki Süleymân bin 'Abdü'l-Melik zamân-ı hilâfetinde ekşer-i umûri anuñla meşveret iderdi. Meyli 'adâlete olmağın celâ'il-i aḥkâmda² anuñ delâ'ili ile nehzat [69b H1] eylerdi. Ḥattâ ümerâ-yı Ḥaccâc'³ 'azl itmek ve⁴ maḥbûs-larını ıtlâk eylemek⁵ ve anlaruñ kaṭ' itdügi vezâ'ifi ibkâya rağbet göstermek 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün re'y-i cemîli ile olduğdan ğayrı Koştanınıyye fetḥine ve Diyâr-ı Bekr ve Mevşil'den yüz yigirmi⁶ bin 'asker Yezîd tarafindan gönderüldi.

Ve Mısr ve İfrîkiyye câniblerinden⁷ yüz yigirmi bin leşkerle daḥı zafer-nâme çıkarılıp sefâ'in-i 'askerle deryâdan revâne kılınmaḡ ve gemilerdeki 'askere 'Ömer bin Hübeyre⁸ ve 'amme-i cünûda qarındaşı Mesleme serdâr naşb olunmaḡ ve taḳviyet için oğlı Dâvûd bin Süleymân'ı⁹ bile gönderülmek¹⁰ cemî'an anlardan oldı.

Pes re'y-i aḥsen¹¹ ve tedbîr-i müstaḥsen Süleymân'ın ma'lûmı olmağın bunca evlâdı tûrurken anı veliyy-i 'ahd idindi. 'İbâdu'llâhuñ¹² ḥuzûr u râḫatın ve kendünüñ zuḫr-ı âḫiretin kaşd idüp re'âyâ ki vedâyi'-i Ḥâlîku'l-berâyâ'dur, zâlimden birini anlara musallaṭ kılmaḡı.

-
- 1 "Ben genç bir halifeyim."
  - 2 aḥkâmda: ḥükkâmla HZ
  - 3 Ḥaccâc': Ḥaccâc HZ
  - 4 ve: - HZ
  - 5 eylemek: itmek HZ
  - 6 yigirmi: - HZ
  - 7 câniblerinden: câniblerinde HZ
  - 8 Hübeyre: Mübeyre T5
  - 9 Süleymân'ı: Süleymân HZ
  - 10 gönderülmek: göndermek T5
  - 11 aḥsen: ḥâsen HZ, H1
  - 12 'İbâdu'llâhuñ: 'Abdu'llâh'ın HZ, T5

Ammā *Tārīh-i Mīrḥ'ānd*¹ da yazılan budur ki anuñ ekber-i evlādı Dāvūd² Rūm ğazāsında bulunup ḥayāt u memātı nā-ma'lūm idüĝi meşhūr ve sâ'ir evlādı sinn-i bülūĝa vāşıl olmaduĝları mefhūmü'd-dühūr olmaĝın “Emr-i ḥaṭīr-i ḥilāfeti edā idemeyor.”³ diyü ḥavf eyledi. İttifāk-ı⁴ ümerā vü vüzerā ile ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azīz’i Recā bin Ḥayve⁵ ki selāṭīn-i Mer-vāniyye’nün vezīr-i şādıkı ve ḥulefā-yı Benī Ümeyye’nün⁶ devlet-ḥ’āh-ı fā’ikıdır, tevliyet-i⁷ ‘ahd ḥuşuşını marīz olduĝı ḥâlde Süleymān anuñla müşāveret⁸ kıldı.

Evvelā kendünün oĝı Dāvūd’ı veliyy-i ‘ahd idinmek istedi. “Ḥālen ĝā’ibdür. İstanbul fetḫi ğazāsında nice olacaĝı⁹ nā-ma'lūmdur.” diyü Recā tecvīz itmedi. “Eṭfāl-i şıĝardan birini murād idindükde tıfl-ı nā-bāliĝün ḥilāfetinde emīrū’l-mü’minīn mes’ül¹⁰ olmaĝ lāzım gelür. Ammā bu ben-denün re’y-i şavāb-ārāsına iltifāt [166a HZ] buyurılırsa ibn ‘ammīñuz ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azīz münāsibdür.” didi. “Nihāyet ihvān-ı keremīñüz taṭyīb-i ḥaṭırları için evvelā ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azīz’i veliyy-i ‘ahd itmek, anlardan şonra velāyet-i ‘ahd Yezīd bin ‘Abdü’l-Melik’e rücu‘ kıılmaĝ¹¹ ev-lādur.” diyü sevḫ eyledi.

Fe-lā-cerem Süleymān bin ‘Abdü’l-Melik bu mazmūnı muşammem kı-lup bu iki satırı yazdı:

Şüret-i mektüb [70a T5]

بسم الله الرحمن الرحيم، هذا كتاب من عبد الله سليمان بن عبد الملك لعمر بن
عبد العزيز، إني قد وليته الخلافة من بعدي ومن بعده يزيد بن عبد الملك، فاسمعوا له
وأطيعوا، واتقوا الله ولا تختلفوا فيكم عدوكم¹²

1 Mīrḥ'ān'da: Mīrḥ'ānd'a HZ

2 Dāvūd: vardur HZ

3 idemeyor: idemeyü H1

4 İttifāk-ı: İttifākın HZ

5 Nüşhalarda “Cüte” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 181.

6 Benī Ümeyye’nün: - HZ

7 tevliyet-i: devlet-i HZ

8 müşāveret: müşāvere HZ

9 olacaĝı: olduĝı HZ

10 emīrū’l-mü’minīn mes’ül: emīrū’l-mü’minīndür diyü müstevli HZ

11 kıılmaĝ: kıılmaĝ için HZ, H1

12 “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Bu, Allah’ın kulu Süleyman bin Abdülmelik’in Ömer bin Abdülaziz’e yazdığı mektuptur. Ben onu, kendimden sonrası için halifeliĝe atadım. Ondan sonrası için

Ve bu mazmûnı mührleyüp şehriün zâbıtı Ka'b bin Hâmid-i 'Absî'ye¹ gönderdi. "Mu'accelen akrîbâ vü ta'allukât u ümerâyı bir yire getür² ve bu mektüb-ı mahtûm içinde mersûm olan her kim ise anuñ bî'atlerin hâşıl idüp emrûmi ser-menziline³ yitür. Tereddüd ü tehallûf idenlerüñ boyınların urup işlerin bitür." buyurdu. Ka'b dañı mücib-i⁴ fermûde ile 'amel kıldı. İrtesi Süleymân bin 'Abdü'l-Melik vefât eyledi.

Egerçi ki⁵ Hişâm bin 'Abdü'l-Melik Mervânileri taħrik idüp veliyy-i 'ahd 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz idüğini bildükde naķz-ı bî'ate⁶ sa'y itdi, lâkin vezîr-i şâhib-tedbîr Recâ bin Hâyve ve zâbıt-ı şehir olan [70a H1] Ka'b, katline teşmîr-i [sâķ] itmegin ve⁷ işidenler 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'e rağbet-künân olup bir kimesnenüñ⁸ muħâlefetleri mümkün olmadı. 'Ömer'ün hilâfeti muķarrer kılandı.

Recâ'dan menķıldür ki mazmûn-ı mektüb bilinmedin 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz velâyet-i 'ahd kendüye olmaķ ihtimâlin virdi. Recâ'dan tecessüs idüp, vâķî' ise Süleymân bin 'Abdü'l-Melik'e varup isti'fâ itmek ve "Ben bu ħidmete ķâdir degülin. Ğayrısın⁹ naşb idüñ." diyü yalvarmaķ fikrin eyledi. Lâkin Recâ "Ben¹⁰ bu sırr-ı mektûmı size ve bize keşf idemezsin." diyü yemîn itmegin şâķiħi bilinmeyüp şübhe üzere kıaldı, ve's-selâm.

---

de Yezid bin Abdülmelik'i velihaft olarak belirledim. Onu dinleyin ve ona itaat edin. Allah'tan korkun. Ayrılıģa düşmeyin. Yoksa düşmanınize size saldırmaya tamah eder." | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 182.

- 1 Nüşhalarda " 'İsâ" şeklinde yazılan bu isim " 'Absî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 182.
- 2 getür: getirüp HZ, T5
- 3 menziline: menzile H1
- 4 mücib-i: - HZ
- 5 ki: kim HZ
- 6 bî'ate: bî'atine T5
- 7 ve: - HZ
- 8 bir kimesnenüñ: gitmegin HZ, H1
- 9 Ğayrısın: Ğayrısını HZ
- 10 Ben: - HZ

Hilâfet-i ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz

‘Toksan ‘okuz senesi Ramazân-ı şerîfinün onıncı günü ki rûz-ı cum‘a idi, kendülerden bî‘at olındı. Ve nakş-ı hâtemi ¹«لا إله إلا الله وحده لا شريك له» idi. Ve bir rivâyetde ²«آمنت بالله» ve ba‘zılar kıavlince ³«الوفاء عزيز» kelâmı idi.

Ammâ şemâ‘illeri gendüm-gün ve beşereleri günden maqrûn, cismleri naḥîf ve maḥâsinleri laṭîf, gözleri ğâ‘ir, cebhelerinde eşer-i⁴ şaḥm zâhir bir mehîb ü vecîh âdem idi. Ve ol beşerelerindeki yara yiri at depmesinden vukû‘ bulmuş idi.

Süleymân bin ‘Abdü’l-Melik vefât itdüğü gün ki mektûb-ı⁵ maḥtûmdaki sırr-ı mektûm⁶ açıldı ve veliyy-i ‘ahd ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz idüğü bilindi, ümerâ-yı nâs ve a‘yân-ı rû-şinâsân-ı bî-kıyâs ‘Ömer’den bî‘ati sermâye-i devlet bilüp müsâra‘at itdi.

Ammâ bu ḥaḳîr dirin ki bunlaruñ ḥilâfeti re’s-i mi’ede olmaḳ, ya’nî ki ⁷«إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِئَةِ سَنَةٍ مَنْ يَجِدُ لَهَا أَمْرًا دِينَهَا» fehvâsınca her yüz yıl başında bir vücûd-ı şerîf gelüp Ḥaḳ *celle ve ‘alâ* emr-i dîni anuñla taḳviyet itmek, ḥadîs-i şerîfi bi-ḥasebi’l-mazmûn şübût bulmaḳ münâsibdür. Nihâyet tedâḫül-i eyyâm ve kebîse-i şühûr u a‘vâm tefâvüti ile dört ay muḳaddem ḥisâb olınmışdır.

Zîrâ ki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz sâ‘irinün, ya’nî ḥulefâ-yı râşidinden sonra gelenleruñ a‘delidür. Babaları Mervân bin Ḥakem’uñ oğlıdur. Ve vâlideleri Ümmü ‘Aşım Leylâ bint ‘Aşım bin ‘Ömer bin⁸ Ḥaṭṭâb’dur. Ğâlibâ sîret-i ‘Ömeriyye’lerine bâ‘iş olan bu intisâbdur.

1 “Allah’tan başka ilah yoktur. O tektir, onun ortağı yoktur.”

2 “Allah’a iman ettim.”

3 “Vefa, şeref verir.”

4 eşer-i: eşere HZ

5 mektûb-ı: mektûm-ı HZ

6 mektûm: maḥtûm HZ

7 Hadîs-i Şerîf, “Şüphesiz ki Allah, her yüz sene başında bu ümmetin dinini yenileyen birini gönderir.” (Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 1/243.)

8 bin: vardur HZ

Huṣūṣā tābī'in-i¹ [166b HZ] celilül-ḳadr zümresinden olup Enes bin Mâlik ve Sâ'ib² bin Yezîd³ ve Yûsuf bin 'Abdu'llâh bin Selâm'dan rivâyet itmişdür. Ve kendülerden⁴ daḥı e'imme-i [70b T5] tābī'inden niçeler aḥz-ı hadîṣ ḳılmıṣdur.

Altmış bir târîhinde Mıṣr'da vücûda geldiler.⁵ Otuz toḳuz yaşında iken ḥilâfet serîrine cülûs ḳıldılar.

'İmrân bin 'Abdu'r-Raḥmân bin Şûrahbîl'den⁶ menḳüldür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz toḳduḡı gice ve bir rivâyetde ḥalîfe olduḡı gice şuleḥâdan birini rüyâda görmiş ki yir ile gök mâbeyninde bir kimesne nidâ itmiş: ⁷«أناكم اللّين والدين وإظهار العمل الصالح في المصلين» dimiş. “Kimdür ol?” dî-nildükde yiryüzine inüp ḳalem-i engüşti ile levḥ-i türâba “ayn, mim, ra” resmini ḥurûf-ı muḳaṭṭa'a ile [70b H1] yazmış. Tıfı-ı şaḡîr iken *Ḳur'ân-ı 'Azîm*'i tamâmen ḥıfz itmiş idi.⁸

Menḳüldür ki ḥalet-i tuḫlîyyetde birgün vâfir⁹ ağladı. “Niçün ağlar-sun?” diyü vâlidesi su'al itdükde “Şedâ'id-i mevti aḥdum, aña ağlardum.¹⁰” diyü cevâb virdi. Ḥadd-ı bülûḡa vâsıl olduḡda babası 'Ömer'i Mıṣr'dan¹¹ Şâm'a göndermek ḳaşd itdi. Ammâ kendüsi “Benüm ḥaḳḳuma Medîne-i Münevver'e ye gitmek enfa'dur.” diyü anı ihtiyâr itdi. Vaḳtâ ki Medîne'ye geldi, meşâ'ih-i Ḳureyş ile ülfet idüp şebâbindan tecennübe cell-i himmet eyledi. Tâ ki ḥayr ile mezkûr olmaḡa başladı.

1 tābī'in-i: HZ mükerrer

2 Sâ'ib: Şâbit T5

3 Nüşhalarda “Zeyd” şeklinde yazılan bu isim “Yezîd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 192.

4 kendülerden: kendüden HZ

5 geldiler: geldi HZ

6 Nüşhalarda “'Ömer bin 'Abdu'r-Raḥmân bin Sercîl (HZ), 'İmrân bin 'Abdu'r-Raḥmân bin Sercîl (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “'İmrân bin 'Abdu'r-Raḥmân bin Şûrahbîl” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 192.

7 “Size yumuşak huylu, dindâr, sâlih amellerini izhar eden, namaz kılanlar arasında bulunan bir kişi geldi.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 192.

8 itmiş idi: itmişdür HZ

9 vâfir: - HZ

10 ağlardum: ağlarım T5

11 Mıṣr'dan: Mıṣr ve HZ

Babası¹ vefâtından sonra ‘ammisi ‘Abdü’l-Melik bin Mervân kendü yanına aldı. Ve² ekber-i evlâdından mu‘azzez ü mükerrem tutdı. Hattâ kerîmesi Fâtıma ile tezevvüc kıldı. Bu Fâtıma hakkında ba‘zı şu‘arâ dimişdür:

Nazm

بنت الخليفة والخليفة جدّها
اخت الخلائف والخليفة زوجها³

Ya‘nî ki⁴ “Halife kıızı olup ceddî dağı halife olmak ve birâderi hilâfet şadrına geçüp bir halife ile müzevvice⁵ olmak anlara maşşûşdur.” didiler. Ve buña qarîb⁶ müte‘ahhîrinden Hârûnu’r-reşîd’ün zevcesi Zübeyde Hâtûn’ı⁷ buldılar ki⁸ ceddî Hâdî halife ile ve zevci Me‘mûn halife ve ferzendi⁹ Muhammed Emîn halife olmışdur. Ancak babası ve birâderleri¹⁰ hilâfet şadrına cülûs itmemişdür¹¹.

Ve bi’l-cümle ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz, Velîd’ün zamân-ı hilâfetinde, seksen altı târihinden¹² çoğsan üç senesine dek Mekke¹³ ve Medîne ve Tâ’if¹⁴ emâretine mutaşarrıf oldu. Velîd’ün emri ile Mescid-i Nebî’yi tevsi’ idüp Ravza-i Muṭahhara’sını aña dâhil kıldı. Sa’îd bin Müseyyeb hulefâdan bir ferdün ziyâretine varmış degül iken ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’i bî-tekellüf¹⁵ ziyâret iderdi. Ve her çıkkduğça buluşduğına vaşf iderek giderdi.

Enes bin Mâlik hâzretleri “Hiç ben ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’den gayrı bir imâmuñ ardında namâz kılmadum ki şalât-ı Resûlü’llâh’a¹⁶ müşâbih ola.” dirlerdi.¹⁷ Ve rükû‘ u sücûdda on kerre tesbîh eyledüğünü söylerdi.

1 Babası: - HZ

2 Ve: - HZ, H1

3 “O, halife kıızıdır. Onun atası da halifedir. O, halifelerin kıız kardeşi, halifenin de hanımıdır.”

4 ki: - HZ

5 müzevvice: tezevvüce HZ

6 qarîb: qarîn HZ

7 Hâtûn’ı: Hâtûn HZ

8 buldılar ki: ki buldılar HZ

9 ferzendi: qarındaşı HZ

10 birâderleri: birâderi T5

11 itmemişdür: itmişdür HZ

12 târihinden: târihinde HZ

13 Mekke’de: Mekke HZ

14 ve Tâ’if: vezâ’if HZ

15 bî-tekellüf: - HZ

16 Resûlü’llâh’a: Resûlü’llâh’ün namâzına H1, T5

17 dirlerdi: dirdi HZ, T5

Ve Meymün ve ba'zı fuḫahā-yı zü-fünün “Mu'allim-i 'ulemādur.” diyü 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz'i vaşf iderlerdi.

Nāfi'den menḫüldür ki 'Ömer bin Ḥaṭṭāb *raḍiya'llāhu 'anh* «إِنَّ مِنْ وَلَدِي»¹ buyurdi. Ya'nī ki “Benüm evlādumdan yüzi 'alāmetlü bir kimesne gelse gerekdür ki² vālī olup yiryüzini 'adl ile memlü kıılacaḫdur.” diyüp³ esrār-ı ātiyeden bir sırr-ı mektüm mefhüm kıılıvirdi. Ḥattā 'Abdu'llāh bin 'Ömer “N'olaydı ben ol yüzi 'alāmetlü olaydum.” diyü te'essüf kıılırdı.

Ve Ḥazret-i 'Ömer'ün ḥadışinden murād 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz olup, şabılıḡı ḫālinde ıştabl-i devābba [71a T5] girüp, nāgehān at depüp beşerelelerinde [167a HZ] ol zaḫımdan 'alāmet kıalması ve kendüsi Ḥazret-i 'Ömer bin Ḥaṭṭāb'ün evlād-ı benātından ol[m]a[sı] bu ma'nāyı mü'eyyiddür.

Bu daḡı Riyāḡ bin 'Ubeyde'den⁴ menḫüldür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz Medīne emāretinde⁵ iken birgün ḫarem-serāsından namāza çıḫdı. Kendülerü'n eline ṭayanuraḡ bir pīr-i 'aziz bile görindi. Ba'dehu “Size ṭayanup namāza giden kim idi?” didüğümdede “Ḳarındaşum Ḥızır'dur ki 'Bu yaḡında sen de [71a H1] emr-i ümmete vālī olup 'adl ile ol ḡavmi mālı itseñ gerekdür.' ḡaberin virdi.” buyurdi.

Mālik nām mu'taḡından rivāyetdür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz ḫilāfet seririne cülüs itdüḡi gün ziyāde ḡamnāk oldu. Aşlā güldüḡini kimesne görmedi. Mezbūr Mālik eyitdi: “Şimdi böyle maḡmüm olacaḡ zamān mıdır?” didükde “Yā feraḡ zamānı mıdır ki şarḡdan ḡarba ḫiç kimesne yoḡdur ki benden ḡaḡ istemeye.” diyü aḡladı.

Ve [Vefā 'Aziz'den mervīdür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz birgün rü'ü-sü'n-nāsı cem' idüp]⁶ “Zemīn-i⁷ Fedek ki Resü'lü'llāh *şalla'llāhu te'ālā*

1 “Benim evladımdan yüzünde yarık olan bir kişi yeryüzünü adaletle dolduracaktır.”

2 ki: - H1

3 diyüp: diyü HZ

4 'Ubeyde'den: 'Ubeyd'den HZ

5 emāretinde: ḡükümetinde HZ

6 Sentaks ve anlamdan anlatım eksikliği olduḡu anlaşılan bu kısımda *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak metin tamiri yapıldı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 200.

7 Zemīn-i: Zemīn ü zemīn-i HZ

'aleyhi ve sellem hazretlerinin¹ [yed-i taşarrufında]² idi, sonra Ebü Bekr ve 'Ömer hazretleri ol zemîne vâlî oldılar.³ Ba'de zamânin Mervân aña sâ'ir⁴ aqţâ' gibi mutaşarrıf olup andan sonra baña bir hişşe 'â'id oldı. Ve Velîd ve Süleymân dahı kendüler hişşelerini baña bildürdi. İmdi ben anı zamân-ı Resûlu'llâh'da olduğı gibi yine⁵ beytü'l-mâle redd itdüm." buyurdılar.

Ba'de zâlik ümerâ-yı Mervâniyân ve sâ'ir a'yân-ı rü-şinâsân mezâlimden me'yûs oldılar. Ba'dehu cemâ'at-ı Benî Ümeyye'nün zulmen aldıkları em-vâlî aldı ve beytü'l-mâl-i Müslimîn'e red kıldı.

Ve Sa'îd bin Müseyyeb hazretleri birgün eşnâ-yı kelâmda⁶ "Hulefâ, Ebü Bekr ile iki 'Ömer'dür." didiler. "Hazret-i Ebü Bekr'i⁷ ve 'Ömer'i bildük. Ammâ ol bir 'Ömer kimdür?" didüklerinde "Bu yaqıncacıqda bilürsün." diyü 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'i murâd idindiler.⁸ Ol emîr-i Medîne iken hilâfet şadrına cülûs u⁹ 'urûc ideceğini¹⁰ iş'âr kıldılar.

Ammâ Süfyân-ı Şevrî "Hulefâ¹¹ beşdür." didiler. Çâr-yâr-ı bâ-şafâya 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz hazretlerini ilhâk itdiler. Bu edâ evvelkiden ensebdür. İbn Müseyyeb bu ıtlâqda kayd-ı ri'âyet-i âdâbdan müseyyebdür.¹²

Bu dahı meşhûrdur ki hâtunı Fâţıma bint 'Abdü'l-Melik'ün bir câriyesine 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz meyl eyledi. Ol eşnâlarda hilâfet müyesser olup müşârün ileyhâ Fâţıma ol câriyeyi tezyîn ü ta'îr ü taţyib idüp zevcine gönderdi. Lâkin kabûlinden ibâ itdi. "Niçün yâ seyyidi, benden kaçarsun? Niçe rûzgâr izhâr-ı mağabbet itdüğünü ańmaz mısın?¹³" diyü câriye tazarru' itdükde cevâb virüp "Şimdi baña hilâfet hîdmeti buyurıldı. İmdi senden ve senün gibilerden beni fâriğ kıldı." didi. Ba'dehu su'âl itdi ki "Sen nereden-

1 sellem hazretlerinin: sellemün HZ

2 Nüşhalarda boş bırakılan bu kısımda *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak metin tamiri yapıldı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 200.

3 oldılar: oldı HZ

4 sâ'ir: ve sâ'ir HZ

5 yine: - HZ

6 kelâmda: kelâmda ve HZ

7 Bekr'i: Bekr HZ

8 idindiler: itdiler HZ

9 cülûs u: - H1, T5

10 ideceğini: ideceğin HZ

11 Hulefâ: hulefâyı HZ, T5

12 ri'âyet-i//müseyyebdür: ri'âyet edâ iden seyyibdür HZ

13 ańmaz mısın: ańmazsun HZ

sün? Ve ne tarîk ile esîr kılındı?” didükde cāriye dağı kelâma gelüp “Ben Mağrib vilâyetindenüm. Babamdan bir hıyânet şâdir olduğda¹ Mūsâ bin Nuşayr beni cerîmeye çuta alup emîrû'l-mü'minîn Velid'e gönderdi. Anlar dağı beni hem-şirelerine hibe kıldı.” didükde ‘Ömer bin ‘Abdü'l-'Azîz “El-ğamdu li'llâhi te'âlâ ki az kılup bir fesâd ideyazdum. Ve harâmı helâl şanup el şunayazdum.” didi. Ve ‘Ömer bin ‘Abdü'l-'Azîz ol cāriyeyi ‘izzet ü ikrâm ile tâ Mağrib'deki dâr u diyârına gönderdi. Ve hâtûnından mervîdür ki hilâfeti hâlinde cimâ'a cidden [71b T5] meyl itmedi. Hattâ eleminden ihtilâm dağı olmadı.

Mençüldür ki [167b HZ] birgün hâk üzerinde² secdeye yatup ağlardı. Ve gözinün yaşları enhâr-ı cārî gibi çağlardı. [71b H1] Hâtûnı Fâtıma “Niçün ağlarsun?” didükde “Nice ağlamayayın ki cemî'-i ümmet-i Muhammed'ün hidmetine me'mûr oldum, 'acabâ aç u muhtâc ve fakîr ü bâhirü'l-ihtiyâc, marîz ü haķîr ü 'uryân fuķarâ ve meksürü'l-ķulüb yetimân u ğurebâ ve ehl [ü] 'iyâl ü teng-dest zarîrler³ ve kâr u kesbden⁴ kalmış pîrler ve zulme giriftâr mazlûmlar ve deyn-i ğâlî⁵ ile mükedderü'l-aĥvâl medyün u mağmûmlar var mıdur, diyü⁶ fikr iderin. Ve rüz-ı maĥşerde⁷ benden şorilup taķşîrâtuma Hâzret-i Resûl ĥuřûmet ideceğine ağların.” diyü cevâb virdi. Umûr-ı dîniyye ile çakş Şu deñlü muķayyed idi.

El-ķiřřa ĥisâl-i ĥamîdesine nihâyet yokđur. Ve ba'zılar ĥavlince Mehdî idüĝi mezkûrdur. Bunlaruñ hilâfetine gelince aĥîr-i ĥuřbede ehl-i beyt-i Resûlü'llâh'a sebb olunurđı. Şıffîn⁸ ķiřřasından berü böyle 'amel kılınurđı. Bunlar münâsib görmeyüp ref' itdiler. Anuñ yerine **﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾**⁹ âyetini oķıtdılar.

1 olduğda: oldı da HZ

2 hâk üzerinde: üzere T5

3 marîz//zarîrler: - HZ

4 kesbden: kesbinden H1, T5

5 ğâlî: ğâlib H1 | ğâlibe T5

6 diyü: bunı HZ

7 maĥşerde: ĥaşrda T5

8 H1 ve T5 nüshalarında bu kelimenin yeri boş bırakılmıştır.

9 “Şüpheşiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder.”, Nahl Sûresi, 16/90.

Şöyle âdem idi ki müddet-i ‘ömründe bir pîrehenden ğayra¹ mâlik degül idi. Yuduğları zamânda ğurıyınca evinden² taşra çığmazdı.

Menğüldür ki birgün bir râhib-i murtâza bulışdılar. Nuş u pendine³ mütemennî oldılar. Râhib,⁴ «عليك العمل بقول الشاعر الراغب» didi ve bu beyti oğıdı:

Beyt

تجرّد من الدنيا فإنك إنّما   خرجت إلى الدنيا و أنت مجرد⁵

Birgün zamân-ı hîlâfetine üzüm özledi. Ammâ yanında ve ğazînesinde bir ağçe bulunmadı ki mağşüdını ğâşıl kıla. Âĥir ğâtünündan ğarż bir direm istedi. Anlarda daĥı bulunmadı. Pes ğâtünü “Sen ne aşl ğalîfesün ki ğazîneñde def⁶-i ârzü idecek bir ağçe bulunmaya.” diyü ta’n eyledi. Ammâ ki⁶ Ħazret-i Emîr ‘Ömer aşlâ cevâbından⁷ bî-ğuzûr olmadı. “Dâr-ı âĥiretde⁸ ğuğûğ-ı nâsla mu‘azzeb olup⁹ ağlâl ü enkâl ile nâr-ı cehennemdeki şerâr enârını¹⁰ tenâvül itmekden¹¹ rağbet-i ârzüsüyle ğalup yanımızda bir direm bulunmamağ evlâdur.” buyurdı.

Ve tağvâsı daĥı¹² bir derecede idi ki meşâlih-i Müslimîn için beytü’l-mâlden yağup kitâbet itdüği şem‘ün ziyâsından kendü meşâlihini görmezdi. Ħâlîş mâlinden alınmış maĥşûş bir şem‘ daĥı var idi. Kendüye müte‘allik meşâlih gördükde anı yağdururdu.

Birgün ehl-i beytinden biri kendülere bir alma şandı. Alup istişmâm itdükden soñra ğoğduğına nâdim olup yine şâĥibine redd itdi. Meclisinde ğâzır olanlardan biri “Yâ emîre’l-mü’mînîn, Ħazret-i Resûl-i ğüzîn hedâyâ-yı Müslimîn ğabûlinden¹³ i‘râz buyurmazlardı. Siz niğün anlaruñ

1 ğayra: ğayrıya T5

2 evinden: evden HZ

3 pendine: pendini HZ

4 “İstekli şairin şu sözü ile amel et.”

5 “Dünyadan soyutan, ğünkü sen dünyaya gelirken çıplaktın.”

6 ki: - HZ

7 cevâbından: - HZ, T5

8 âĥiretde: âĥiretde ve HZ

9 olup: de olup HZ

10 enârını: nârını HZ, T5

11 itmekden: itmeden HZ

12 daĥı: - HZ

13 Müslimîn ğabûlinden: Müslimîn’den HZ

sünneti ile mütesinnin olmazsuz?” didükde “Resûlullah’a hediye bu âlûde-i¹ günâha rüşvettür. Ol sebebden sîbüñ reddi muvâfık-ı sünnettür.” buyurdu.

Müsâ bin Eymen’den rivâyet-i ahsendür ki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün zamân-ı hilâfetinde çübânlığa meşğûl idi, koyuncıqları düzd² ü gürg ta’aruzından elbette maşûn idi. İttifâk birgün sürisinden bir ganem bir³ aç kırdı ganîmet oldu. Şubân-ı mezbûr bu kıziyyeden⁴ [72a H1] ‘ibret-bîn [72a T5] olup “Meger ki hâlîfe-i güzîn fevt olmışdur.” dedi. Heftesine varmadın ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün vefâtı haberi şayi’ oldu.

Ĥâtûnları Fâtîma bint ‘Abdü’l-Melik’den menķûldür ki hâzretün bükâsı dâ’im ve ĥavf-ı Ĥaķ’dan ittikâsı şebân u rûzân kı’im idi.⁵ Ĥattâ keşret-i giryeden kıan ağladuğı görilmışdür. Bâ’işi⁶ ĥavf-ı ilâhî idüği kendülerden sorılmışdur.

‘Alî bin Zeyd hâzretleri rağiya’llâhu ‘anhumâ buyurırlar ki “Ben İmâm Ĥüseyn’i ve ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’i bükâ-yı dâ’imde buldum. Güyâ ki cehennem âteşi maĥzâ⁷ ol ikisi için [168a HZ] ĥalk olınmış gibi giryelerini gördüm. Ĥâlîfe olduğdan sonra ĥod vazîfeleri⁸ şeb ü rûz giryede idi. Ve vird-i zebânları⁹ «يا ليت كان بيننا وبين الخلافة بعد المشرقين» idi.¹⁰ Ya’nî “N’olaydı bizümle hilâfet mâbeyni şarķdan ĥarba dek ba’id olaydı. Ve biz ol belâya mübtelâ olmayayduğ.” kelâmını virdi.

Ve leyâlî-i tıvâlde ki şuleĥâ-yı aşĥâbı ser-vaĥtine cem’ olurdu, kelâm-ı cevâhir-nizâmı elbette ĥavf-ı şedâ’id-i mevt idüği şübût bulurdu. Ve kendülerün nazm-ı laĥîfinden bu ebyât-ı şerîfe gâh u bî-gâh okınurdu:

1 âlûde-i: âlûd HZ

2 düzd: vezd HZ

3 bir: - HZ

4 kıziyyeden: kıışşadan HZ

5 idi: - HZ

6 Bâ’işi: Bâ’iş T5

7 maĥzâ: - HZ

8 vazîfeleri: vazîfelerini HZ

9 “Ah keşke halîfelik ile aramızda doğudan batıya kadar mesafe olsaydı.”

10 idi: - HZ

Nazm

أنا مَيّت وعزّ من لا يموت   قد تيقّنت أنّي سأموت
ليس ملكٌ يزيله الموت ملكاً   إنما الملك ملك من لا يموت¹

Ve ekşer-i evkâtda hüd bu iki beyt² vird-i zebân-ı belâgat-beyânları idi:

Nazm

ولا خير في عيش امرئ لم يكن له   من الله في دار القرار نصيب
فإن تعجب الدنيا أناسا فإنها   متاع قليل والزوال قريب³

Menâm-ı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz

Merhûmuñ hâtûni Fâtıma’dan mervîdür ki “Bir gece ‘Ömer h‘âbından şiddet-i intibâh ile bîdâr oldu. Ve baña didi ki ‘Bir ğarîb vâkı‘a gördüm. Şabâh olduğda saña söyleyeyin.’ buyurdılar. Şalât-ı şubhı edâ itdükden sonra şordum. Ol rü’yâ-yı⁴ ‘acîbi bu vechle istimâ‘ kıldum ki kendüler bir mürtefi‘ şahrâ-yı hadrâ-yı vâsi‘a çıkmışlar. Anda zümür-rüd-gün bir bisât-ı bedâyi‘-nümün döşenüp ortasında sîm-i hâlişden düzilmiş bir kaşr-ı berîn görmüşler ki nâ-gâh ol kaşruñ kapusından bir kimesne çıkmış. ‘Kanı Resû-lu’llâh Muḥammed bin ‘Abdu’llâh?’ diyü çağırmış.

Pes Fahr-ı ‘Âlem şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem sa‘adete gelmişler.⁵ Ol kaşra duḥûl kılmışlar. Der-‘akab Ḥazret-i Ebü Bekr’i, Ḥazret-i ‘Alî bin Ebî Tâlib’e varınca Çâr-yâr-ı güzîn Ḥazretlerini bir bir istemişler. Ol hâtif talebiyle dördi dahı ol kaşr-ı berîne duḥûl idüp Ḥazret-i Peyğâmbere’üñ meclisinde oturmuşlar.⁶ Bunlardan sonra ‘Kanı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz?’ diyü kendülerin taleb kılmışlar. Anlar dahı kaşra duḥûl idüp Ḥazret-i Peyğâmbere’üñ şol cânibinden⁷ cedd-i büzürgvârı ‘Ömer bin Ḥattâb’a qarîb otur-

1 “Ben öleceğim. Azîz olan [Allah] ölümsüzdür. Şuna kesin olarak inandım ki ben öleceğim. Ölümün ortadan kaldırdığı hükümdarlık hükümdarlık değildir. Hükümdarlık ancak ölümsüz olan Allah’ın hükümdarlığıdır.”

2 beyt: beyti HZ

3 “Ahiret yurdunda Allah tarafından kendisine pay verilmemiş bir kimsenin bu dünyadaki yaşantısında hayır yoktur. Dünya her ne kadar bazı kimseleri memnun edip hoşnut kılsa da o, az bir geçimlidir. Zeval yakındır.”

4 rü’yâ-yı: rü’yâyı H1, T5

5 gelmişler: gelmiş HZ, H1

6 idüp/oturmuşlar: eylemişler H1 | itmişler HZ

7 cânibinden: cânibinde HZ

mişlar. Ve cānib-i yemīninde Ebū Bekr-i Şiddik ve sā'ir aşhāb-ı refik u şiddik oturup Hāzret-i Peygāmbere'le Ebū Bekr miyānında bir nūrānī kimesne daḥı görmişler.¹

'Bunlar kimdür?' diyü 'Ömer bin Hāṭṭāb'a şormişlar.² 'Īsā bin Mer-yem'dür.' diyü anlar cevāb virmişler. [72b H1] Ba'dehu miyān-ı nūr-ı mübīnde hātif nidā eylemiş. 'Yā 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz, ḥalā mütemessik olduḡuñ üzere 'amel kııl ve ihtiyār itdüḡuñ şer'-i şerifle icrā-yı aḥkām itmede şābit ol.' dinilmiş. Ve kendülere ruḥşat virilmiş. [72b T5] Hemān ki taşra çıkmışlar. Hāzret-i 'Osmān'ı kaşrdan taşra³«الحمد لله الذي نصرني ربّي» kelām-ı şerifini söylerken görmişler. Der-'aḳab Hāzret-i 'Alī daḥı taşra çıkmış.⁴ «الحمد لله الذي غفر لي ربّي»⁵ diyü ḥamd itmiş."

Bu ḥaḳir, ya'nī mü'ellif-i keşirü't-taḳşir dirin ki Süfyān-ı Şevrī *radīya'l-lābu 'anh* "Ḥulefā beş zevāt-ı kübrādur." didükleri Hāzret-i 'Alī'den soñra 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz'i 'add itdüklerini bu rü'yā-yı şerife mü'eyyiddür. Fe-ammā Hāzret-i 'Osmān'ın izhār-ı ḥamd ile kaşrdan taşra çıḳup ardlarınca Hāzret-i 'Alī⁶ "el-Ḥamdü li'llāh ki Rabb'üm beni yarlıḡadı." buyurmaları 'Osmān bin 'Affān şehādetinde süküt u müsāmaḡalarına delil ve bu bābda tarik-ı nisbet ü ta'aşşuba⁷ sālīk olanlaruñ mezheblerine fi'l-cümle sebil olmaḳ mazmūnına nev'an müsā'iddür.

Ve bi'l-cümle " 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz'ün sīreti 'Ömer bin Hāṭṭāb sīretine müşābihdür." diyü Ebü'l-ferec [İbn] Cevzi ikisinün de [168b HZ] sīretlerini cem' kılmışdur.⁸ Ḥadd-ı zātında min külli'l-vücūh müşābehet üzere bulmuşdur.⁹

Zühd ü taḳvā bundan ziyāde nice hüveydā olur ki aḡsen-i nisā, a'nī¹⁰ beyne'n-nisvān müsteşnā vü ḥüsnā olan Fāṭıma nām ḥātūn-ı 'azizesi ki

1 görmişler: gördüm HZ

2 şormişlar: şordum HZ

3 "Bana yardım eden Rabb'im Allah'a hamd olsun."

4 çıkmış: çıkmışlar HZ

5 "Beni bağışlayan Rabbim Allah'a hamd olsun."

6 Hāzret-i 'Alī: 'Alī Hāzreti HZ

7 ta'aşşuba: ta'aşşıye HZ

8 kılmışdur: kılmışlardur HZ

9 bulmuşdur: bulmuşlardur HZ

10 a'nī: a'nī bih HZ

hâlıfe ‘Abdü’l-Melik’ün duhteridür, anuñ¹ cihâzın şatdurup kıymetin beytül-mâle zabt itdürdi. “Babası hıılâfeti zamânında beytül-mâle ğadr itmişdür.” buyurdi. Ve kendüler hâlıfe olmadın² sâl-be-sâl kırık biñ dınâr ‘avâ’idi ile muntazamül-ahvâl iken hâlıfe olduğda kaç itdiler. Kifâyet-i ma’âş için dört yüz dınâra kanâ’at eyledi.

Ebü Süleymân-ı Dârânî, ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün zühdini Üveysül-Ķaranî zühdinden ziyâde bulmuşdur. “Bunlar mâlik-i mülk-i hıılâfet iken şey’-i ħalil ve ma’âş-ı yesîre³ kanâ’at itmişlerdür.⁴ Ħazret-i Üveys gibi zühd ü kanâ’at ile neşv ü nemâ bulup vera’ u taĳvâyı pîşe idinmiş gibi degüllerdür.” demişdür.

Kelimât-ı tayyibelerindendir: اللهم أصلح من كان في صلاحه صلاح لأمة محمد عليه السلام»⁵ محمد عليه السلام، وأهلك من كان في هلاكه صلاح أمة محمد عليه السلام»⁵

Bunlardan mâ’adâ⁶ «أفضل العبادة أداء الفرائض، واجتناب المحارم» buyurdılar. Ħuşüşâ⁷ «قد أفلح من عصم من المرء والغضب والطمع»⁷ kelâmını silk-i⁸ taĳrîre getürdiler. Ve Ħazret-i ‘Alî bin Ebî Tâlib vaşında «أزهد الناس في الدنيا علي»⁹ «أزهد الناس في الدنيا علي»⁹ hadîşini beyân itdiler.

Ammâ¹⁰ el-ĥavâdiş elleti vuĳi’at fi zamâni hıılâfetihi

İki yıldan berü Mesleme ve Dâvüd ile Ķoştantınıyye muĥâşarasınuñ şe-dâ’idine giriftâr olan ‘asker-i İslâm’a vâfir zaĳîre ile, ĥuşüşâ beş yüz re’s at ve nihâyetsiz merâkib ü ĥammâl¹¹ ile bir ceyš-i keşîr gönderüp ruĥşat-ı mürâca’at buyurdi. “Bunca rüzgâr ‘umûm-ı âzârla perîşân-rüzgâr olan [73a H1] ğuzât u mücâhidîn dil-âverlerüm.” diyü sitâyiş-i bî-şümâr ile ĥaber gönderüp şādân u feraĥnâk yirlü yirine ‘avdet eylediler.

1 anuñ: - HZ

2 olmadın: olmasın HZ

3 yesîre: yesire ile HZ

4 itmişlerdür: itmişler HZ

5 “Allah’ım salihliğinde Muhammed (Allah’ın selamı onun üzerine olsun.) ümmetinin faydası bulunan kimseyi islah et. Allah’ım helak oluşunda Muhammed (Allah’ın selamı onun üzerine olsun.) ümmetinin faydası bulunan kimseyi de helak et.”

6 “İbadetlerin en faziletlisi farzları eda etmek ve haramlardan uzak durmaktır.”

7 “Riyakarlıktan, öfke ve tamahkarlıktan kendini koruyan kişi kurtuluşa erer.”

8 silk-i: - HZ, H1

9 “Dünyada insanların en zahidi Ali bin Ebi Tâlib’dir (Allah onun vechini keremli kılsın).”

10 Ammâ: - T5

11 ĥammâl: cemâl HZ, T5

[Sene 1030 1030 diğer havâdisi]

Ve bu senede Etrâk ‘askeri Āzerbaycân memâlikinüñ ba’zı yirlerini gâret eyledi. Ve evlâd u ‘iyâl ü emvâl ü erzâkını gâretle 1030 itdüklerinde¹ ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz ‘asker-i nâ-gürîz ile Hâtîm² bin Nu‘mân-ı Bâhîlî gibi şâhib-i temeyyüz irsâli ile feryâd-res olup âftâb-ı hüsâm şeb-i târ-ı gîlâf-ı intikâmdan bîrûn oldu. Ve cünd-i Etrâk’den az kimesne 1030 kurtulup ekşeri cezâların buldı.

Ve bu sâl-i ferhunde-fâlde Yezîd bin Mühelleb ‘İrâk emâretinden [73a T5] ‘azl olunup ‘Adî bin Erçât-ı Fezârî³ Başra eyâletine gönderüldi. Ve kazâ-yı Başra Hâsan-ı Başrî’ye 1030 işmarlandı. İmtişâl-i emr itdükden şofîra⁴ isti’fâ itmegin ‘afv olunup İyâs-ı Zekî’ye⁵ emr olındı. Ve Kûfe emâretine ‘Abdü’l-Hâmîd bin ‘Abdu’r-Rahmân bin Zeyd bin Hattâb gönderüldi. Ve Ebü’z-Zinâd⁶ a anlarıñ kitâbeti ve ‘Âmir-i⁷ Şa’bî’ye kazâsı hîdmeti buyurıldı. Ve Hôrâsân hükümetine Cerrâh bin ‘Abdu’llâh-ı Hâkemî irsâl kılındı.

Bunlardan mâ’adâ emâret-i Mekke ‘Abdü’l-‘Azîz bin ‘Abdu’llâh bin Hâlid’e ve eyâlet-i Medîne Ebü Bekr bin Muḥammed bin ‘Amr bin Hâzm’a⁸ sipâriş olındı. Ve Mısr hükümetinden ‘Abdü’l-Melik bin [Ebî] Vedâ’a ‘azl olunup yirine Eyyüb bin Şürahbîl nâm kimesneye⁹ işmarlandı. Ve İfrîkiyye ve sa’ir bilâd-ı Mağrib niyâbetine ‘Abdu’llâh-ı Maḥzûmî’nüñ veledi İsmâ’îl naşb kılındı.

Ve zamân-ı hükümetinde küffâr-ı mağâribe ve ehl-i Berber’den çok kimesne İslâm’a geldi. Ve ammâ fetâvâ-yı¹⁰ memâlik hîdmeti Ca’fer bin Rebî’a ve Yezîd bin Ebü Hâbîb ve ‘Ubeydu’llâh¹¹ bin Ebü Ca’fer’e işmar-

1 itdüklerinde: itdüklerinden HZ

2 Hâtîm: Hâtem HZ, T5

3 Fezârî: Karârî HZ

4 şofîra: - HZ

5 Gelibolulu Mustafa Âlî, İbn Kesîr’in “İyâs bin Mu’âviye isimli meşhur ve zeki şahsı (İbn Kesîr, age, C. 9, s. 185.)” ibaresini “İyâs-ı Zekî” olarak tercüme etmiştir.

6 Nüshalarda “Ziyâd” şeklinde yazılan bu isim “Zinâd” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 185.

7 ‘Âmir-i: ‘Âmir bin T5

8 Hâzm’a: Hârem’e HZ

9 nâm kimesneye: - HZ, H1

10 fetâvâ-yı: fetvâ-yı HZ

11 Nüshalarda “ ‘Abdu’llâh” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Ubeydu’llâh” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 185.

landı ki [169a HZ] muḳaddemâ daḫı müftî olmışlar ve ḫidemât-ı fetvâda imtiyâz-ı küllî bulmuşlar idi.

[Sene mi'e ḫavâdişi]

Ba'dehu sinin-i hicriyyeden re's-i mi'e dâḫil oldu. Beyne't-tâbi'in Ḥazret-i 'Alî bin Ebî Tâlib, Peygâmbere Ḥazretleri'nden rivâyet kılduḡı «لا يأتي على الناس مائة عام وعلى الأرض نفس منقوسة ممن هو حي، وان رخاء هذه الأمة بعد مائة»¹ ḫadîs-i şerîfi şöhret ü şüyü' buldı.

Ve bir rivâyetde «لا يأتي على الناس مائة سنة وعلى الأرض عين تطرف ممن هو حي»² nazm-ı cevâhir-nizâmı kıırâ'at olındı. Murâd, 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün ḫilâfeti³ ve zulme giriftâr olan ümmete 'adâleti ve maḡmûm u maḫzûn olanları feraḡ u reḫâ⁴ ile bir ḫâlden bir ḫâle tenzîl ü tevliyetedür, diyü ittifaḡ kılındı.

Ve bu sene-i mübârekeke Ḥarûriyye-i 'Irâḡ'dan⁵ Bisṭâm nâm kimesne ḫurûc itdi. Ve ḫalîfe-i 'aşruñ ta'yîni ile Kûfe nâ'ibi 'Abdü'l-Ḥamîd ol fitnenün def'ine itâ'at ü inḫiyâd itmezse kıtâline me'mûr olup gitdi. Ardınca 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün ibn 'ammı Mesleme bin 'Abdü'l-Melik daḫı 'asâkir-i⁶ zafer-me'âşir ile 'Abdü'l-Ḥamîd'ün taḫviyetine irişüp Ḥaḡ celle ve 'alâ 'asâkir-i⁷ Müslimîn'i⁸ Ḥavâric-i müllḫidîn üzerine ḡalib ü muzaffer itdi.

Ve bu sâlde [73b H1] 'Ömer bin Velîd bin Hişâm-ı Mu'aytî⁹ ve 'Amr bin Ḳays-ı Kindî¹⁰ Şâ'ife ḡazâsına me'mûr kılındı. Ve 'Ömer bin Hübeyre,

1 Hadîs-i Şerîf, "İnsanlar üzerinden yüz sene geçince yeryüzünde [eskiden yaşamakta olanlardan] canlı kimses kalmaz. Bu ümmetin refâḫı ancak yüz seneden sonra olacaktır." (İbn Kesîr, age, C. 9, s. 187.)

2 Hadîs-i Şerîf, "İnsanların üzerinden yüz sene geçince yeryüzünde bugün yaşamakta olanlardan gözünü açıp kapayan hiçkimse hayatta kalmayacaktır. Ve bu ümmetin refâḫı ve sevinci ancak yüz seneden sonra olacaktır. (İbn Kesîr, age, C. 9, s. 187.)

3 ḫilâfeti: ḫilâfet HZ

4 reḫâ: reḫâ HZ

5 Ḥarûriyye-i 'Irâḡ'dan: Ḥarûrilerden HZ

6 'asâkir-i: 'asker-i HZ, H1

7 'asâkir-i: 'asker-i HZ

8 Müslimîn'i: zafer-me'âşiri T5

9 Nüşhalarda "Mu'tî" şeklinde yazılan bu isim "Mu'aytî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 188.

10 Nüşhalarda "kendü" şeklinde yazılan bu isim "Kindî" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 188.

Cezîre niyâbetine gönderildi. Ve Yezîd bin Mühelleb, ‘Adî bin Erṭât¹ câni-binden Mûsâ bin Vecîh ile ḥalîfe ḥuzûrına getirildi.

‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz anlara “Cebâbire-i ḳavm” dirdi. Kendüyi ve tevâbî’ini sevmezdi. Zîmmetindeki beytü’l-mâli² tamâmen ṭaleb kıldı. İnkâr ile muşîr-i³ ‘inâd olmağla ḥabs olındı. Mezbûruñ veled-i reşîdi maḥall-i recâ-yı şulḥ ile tek ü pûda iken vefât eyledi. Ḥattâ anuñ ḥaḳḳında ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz⁴ “Babasından yeg idi.” diyü söyledi. Yezîd bin Mühelleb maḥbûs⁵ ḳalup niçe zamândan soñra ḥalîfe bîmâr olup maraz-ı mevti ‘ilâc ü tîmârda ḳâbil degül idügi küffâra şâyî’ olduḳda Yezîd bin Mühelleb zindândan firâr eyledi.

Ve bu sâl-i mübâreküñ Ramazân-ı şerîfinden bir yıl, beş ay emâretten soñra Ḥorâsân eyâletinden⁶ Cerrâḥ bin ‘Abdu’llâh ‘azl olındı. Ba’zı küffâr şeref-i İslâm ile büzürgvâr [73b T5] olduḳdan soñra “Siz ḥarâc virmemek için semt-i İslâm’a güzâr itdiñüz.” diyü cizyelerin alup ḥilâf-ı şer’-i muṭah-hara ḥareket ü ḥükümet itmegin ḳazîyye-i ḥarâc bâ’îş-i ‘azl-i Cerrâḥ olup Ḥorâsân niyâbeti ‘Abdu’r-Raḥmân bin Na’îm-i Ḳuşeyrî’ye tefvîz kıldı.

Bu sâl-i mübârekde eṭrâf u eknâfdaki ‘ummâle ve ḥükâm-ı nâfîze-tül’kelâm-ı bergeşte-aḥvâle⁷ ‘adâlet-nâmeler gönderilüp mezâlîmiden tennüblerine iḳdâm ve ‘adâletle te’dîblerine ihtimâm buyurıldı.

Ve bu sene-i müstahşenede evlâd-ı ‘Abbâs’dan Muḥammed bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs arz-ı Şurât’da⁸ sâkin iken Meysere nâm şahş ‘İrâḳ’a gönderdi. Ve Muḥammed bin Ḥuneyş⁹ ve Ebû ‘İkrime es-Sirâc ki Ebû Muḥammed-i Şâdıḳ’dur, ve Ḥayyân¹⁰ el-‘Aṭṭâr nâm kimesneleri Ḥorâsân’a¹¹ irsâl idüp da’vetine ḥaḳḳdan icâbet recâ kıldı.

1 Erṭât: Erṭâh H1, T5

2 beytü’l-mâli: mâli HZ

3 muşîr-i: muşîr ü HZ

4 T5 nüshasında “ ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz” ismi “diyü” kelimesinden sonra gelmektedir.

5 maḥbûs: ḥabs HZ

6 eyâletinden: eyâletinde HZ

7 avâḥvâle: aḥval HZ

8 Nüshalarda “Surât” şeklinde yazılan bu yer adı “Şurât” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 189.

9 Nüshalarda “Ceyş (HZ), Ḥabeş (H1, T5)” şeklinde yazılan bu yer adı “Ḥuneyş” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 189.

10 Ḥayyân: Cebân HZ | Ḥayât T5

11 Ḥorâsân’a: Ḥorâsân cânibine HZ

Ve merķüm Ebū Muhammed-i Şadık on iki naķib ihtiyār idüp her birini bir cânibe gönderdi. Ve zıkr olınan nuķabā yetmiş nefer¹ ‘uķalā in-tihāb idüp cümlesi Muhammed bin ‘Alī’nün mektüb-ı maħtümı mücibince da‘vet-i nāsa kıyām gösterdi.

Ya‘nī ki Āl-i ‘Abbās’uñ ibtidā-yı hareketleri bu senede bu yüzden vuķū‘ buldı ki tafşılı² [169b HZ] maħallinde meşūrdur. Ve Devlet-i Benī Ümeyye ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz hükümetiyle hatm olunup andan şoñra ‘ibādu’llāha musallaḡ olanlar ‘idād-ı hükķām-ı ‘ādilinde dāhil degül idükleri bunlaruñ³ ‘aşırında zühür iden da‘vet ü icābetden zāhir ü me’sūrdur.

[Yüz bir senesi havādişi]

Ba‘dehu yüz bir senesi duḡul idüp ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz’ün ‘Abdü’l-Melik nām veled-i reşid-i ‘azizi⁴ vefāt itdi ki zühd ü taḡvāda babasına şebih ve mażmün-ı⁵ «الولد سرّ أبيه»⁵ anuñ envār-ı nāşiyesinde zāhir bir⁶ vech-i vecih idi.

Vefāt-ı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz

Bu senede ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz daḡı mariz⁷ ve meydān-ı za‘f u ‘ille-ti ‘ariz⁸ olup beyne’l-Ḥaleb ve’l-Ḥamā Deryrüseñ nām maħall-i bāhirü’l-ḡunyāda⁹ sene-i mezbūre [74a H1] Receb’inün yigirmi beşinci günü ki rüz-ı Cum‘a idi ve sinn-i şerifleri otuz toḡuzdan ziyādece olmuş idi, riḡlet ü vefāt ve¹⁰ ﴿عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ﴾¹⁰ semtine iltifāt ve icābet-i da‘vet-i Yezdān’a¹¹ müsāra‘atlarını işbāt itdiler. İki yıl, beş ay ‘adāletle ḡilāfet itdükden şoñra muķşad-ı ‘ādil ve ḡākim-i dīn-i bī-mu‘ādil oldukları ḡalde maḡkeme-i ‘uķbāya çekilüp gitdiler.

1 nefer: - HZ, H1

2 tafşılı: HZ mükerrer

3 bunlaruñ: bunuñ HZ

4 ‘azizi: ‘aziz HZ

5 “Çocuk, babasının özüdür.”

6 bir: ve bir HZ

7 mariz: vefāt idüp maraz HZ

8 ‘ariz: ‘ariz HZ

9 ḡunyāda: ḡiyāda HZ | ḡayyāda T5

10 “Muktedir bir hükümdarın katında...”, Kamer Sûresi, 54/55.

11 Yezdān’a: Yezdāniye H1

Egerçi sill marazından fevt oldukları şayi'dür, lâkin mesmûmen vefât idüp, muḳarrebelerinden birine biñ dīnār virilmeğin ḫalīfenüñ ṭa'ām u şarābından birine zehr-i ḳātil ḳatup andan helāk olduğı vāḳi'dür. Ḥattā zehri nüş itdüğü gibi ṭoydılar. Ve¹ ol fi'l-i münkeri ihtiyār iden bed-baḫtı getürdiler. “Ne bā'ış oldu ki bu maḳûle cürm ü günāha² iḳdām u cür'et itdün?” didiler. “Biñ dīnār ucından mürtekib oldum.” diyü i'tirāf itmeğin ol meblağı aldurup beytü'l-māle virdiler. “Min ba'd görünme, yoḫsa seni helāk iderin.” diyü ol ḫā'ini āzād itdiler.

Ba'de zālik ba'zı aḫbābı mu'ālece semtin terḡīb eylediler. “V'allāhi eger bu derde 'ilāc mücerred şaḫme-i üznüme yapuşmağla ve yāḫūd ṭib ü reyāḫından birini getürüp ḳoḳlamak ile devā daḫı³ olsa ihtiyār itmez.” diyü⁴ buyurdılar.

“Kendünüze 'ilāc itmedüğüñ taḳdīrce evlād-ı kirāmınız için vaşiyet lāzımdur.” dinildükde “Anlar bir bölük [74a T5] fuḳarādur. Maşlahatlarına Ḥālīḳ u Rāzīḳ'ları cümleden evlādur.” didiler. ﴿إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابَ﴾⁵ āyet-i kerīmesini oḳıdılar. “İkiden ḫālī degüldür. ⁶«فَاللَّهُ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ» naşş-ı kerīmi mücibince 'ināyet-i ilāhiyyeden behreler bulalar. Ve yāḫūd şuleḫādan olmayup feseḳaya mu'āvenetimüz olmaduğunu yaḳinen bileler.” buyurdı[lar]. Ba'dehu evlād-ı kirāmını getürüp, zühd ü vera' bābında naşīhatler idüp cümlesini vedā ḳıldı[lar].

Ammā ferzendān-ı kirāmı on iki nefer ve 'inde'l-ba'z 'aşere-i kāmile ile mu'abber idüğü meşṭūr u muḫarrerdür.

Ve bi'l-cümle yigirmi gün miḳdārı bīmār oldılar. Ve vefāt idecekleri ḫīnde eyitdi: ⁷«إلهي أنا الذي أمرتني فقصرت، ونهيتني فعصيت» kelāmını üç kerre didiler. Andan şofra başını ḳaldurup semādan cānibe niçe zamān nazar

1 Ve: - HZ

2 günāha: günāh itmege HZ

3 devā daḫı: daḫı devā HZ

4 diyü: - HZ, H1

5 “Çünkü benim velim, kitabı (*Kur'ân'ı*) indiren Allah'tır. O, bütün salihlere velilik eder.”, A'raf Sûresi, 7/196.

6 “Allah bütün salihlere velilik eder.” | Bu ibare Araf Sûresi 196. âyetteki “O, bütün salihlere velilik eder.” cümlesinin deḡiştirilmiş halidir.

7 “Allah'im, bana emir verdin ama ben kusur işledim. Beni bazı şeylerden yasakladın ama ben isyan ettim.”

eylediler. “Ne ‘aceb çok bakarsuz¹ yâ emîre’l-mü’minîn.” dinildükde “Bir kavm-ı hâzırîn görinüp nümâyândur. Ammâ ki anlar ne ins ve ne cândur.” buyurdılar. Ya’nî ki hâzır olan melâ’ike ve ervâh-ı evliyâ idüğün bu remz ile tıyurdılar. Ol hînde hemân âsân vech ile teslîm-i rûh kıldılar. Ammâ Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik ve² hem-şîresi Fâţıma Hâtün kavlince ‘Ömer bin ‘Abdü’l-Azîz [170a HZ] hâlet-i ihtizârda kendüyi tenhâ itdürdi. Ve anlar hücre kapusunda tırup hâlifeden bu kelîmâtı işitdiler ki «مرحبا»³ buyurdu. Ve der-‘ağab [74b H1] «تَلِكُ الدَّارِ الْآخِرَةِ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ»⁴ âyet-i kerîmesini tilâvet kıldı. Ve emâneti şâhibine teslîm idüp dünyâ kaydından kırtıldı.

Vaqtâ ki âvâzı işidülmez oldu, Mesleme ve hâtün⁵ içeri girdi. Hâzreti teslîm-i rûh itmiş ve gözleri yumılmış, kıbleye müteveccih buldı.

Ammâ İbn Ebî⁶ Şeybe, ‘Abdü’l-Azîz bin Ebî⁷ Seleme’den⁸ rivâyet ider ki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-Azîz’ün meyyiti ki şefîr-i⁹ kıbre kındı, hemân bir rîh-i şedîd peydâ olup tâbûtı üstine bir şâhîfe düşdi. Ve ahsen-i haţţ-ıla nigâşte bulındı. Aldılar, okıdılar. «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ لِعُمَرَ بْنِ الْيَمِينِ» yazılmış gördiler. Ol varaqayı kefenleri mâbeynine bile kıoyup gömdiler.

Zihî hâlife-i ‘âdil ve veliyyu’llâh ki Hâk *subhânehu ve te’âlâ* âteş-i düzağdan hâlâşına berât göndere. ‘Adâlet ne maķûle idüğünü¹¹ hâzırîne bildüre. Hâlâ ki selâtin-i rüzgâr ve havâķin-i bülend-iktidârlar aşlâ bu mu‘âmeleden ‘ibret almayalar. Müzahrefât-ı¹² dünyeviyye cem‘ine hırş u rağbetlerin

1 bakarsuz: bakarsıñuz HZ | bakarsun T5

2 ve: - HZ

3 “Ne insan, ne de cin yüzü olmayan şu yüzlere merhaba diyorum.”

4 “İşte ahiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”, Kasas Sûresi, 28/83.

5 hâtün: hâtün-ı Mesleme HZ, H1

6 Ebî: - HZ

7 Ebî: - HZ

8 Seleme’den: Mesleme’den T5

9 şefîr-i: şugber-i HZ | şakîr-i T5

10 “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Bu, Allah katından Ömer bin Abdülazîz’e gönderilen bir cehennemden kırtuluş beratıdır.”

11 idüğünü: idüğün HZ

12 Nüşhalarda “hürâfât” şeklinde yazılan bu kelîme anlam gereği “müzahrefât” olarak metne alındı.

arturup göz göre kendülerini çāh-ı¹ cehenneme birağalar. ‘Ulüvv-i şān ile kaç’-ı merātib-i şerefāt müyesser iken nefsi-i ğül igvāsıyla derk-i nīrāna düşüp envā’-ı ‘uķūbete sezāvār olalar.

Recā bin Hāyve’den menķıldür ki “Zamānumda vefāt iden hulefānuñ her birini tābūta koyduķdan soñra yüzlerini açar baķardum.² Vezirleri olmağın kimesne baña nesne dimez, diyü cür’et iderdüm. Cümlesinüñ beşerelerini siyāh görüp ta’accüb iderdüm. Ammā kaçan ki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz’ün vech-i laṭifini açdum, berrāķ bir aķ şahife-i evrāķ gibi nūrānī görüp kendümden geçdüm. Bunca hulefādan hemān ‘Ömer bin [74b T5] ‘Abdü’l-‘Aziz’i taḥķik idüp seçdüm.” demişlerdür.

Ve bu kışşayı hikāyet itmişlerdür ki ‘Ömer vefāt idüp Yezid bin ‘Abdü’l-Melik hilāfetini işbāt itdükde ‘Ömer bin Velid bin ‘Abdü’l-Melik halifeye geldi, didi ki “ ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz Müslimānlaruñ mällarına hıyānet idüp, mālīk oldukları cevheri ve dürr-i³ semini ellerinden alup iki dāne hücrecini memlü kılmışdur. Ve üstine kulf urup ve mührleyüp, terk idüp fevt oldu. İmdi, size şimdiki hālde lā’iķ ve ‘adliñüze muvāfiķ olan budur ki ol cevāhirleri alup aşhābına redd idesüz.” didi. Ve mābeyne⁴ bir fitne bıraķdı.

İmdi Yezid bin ‘Abdü’l-Melik kendü hem-şiresi olan Fāṭıma Hātün tarafına⁵ haber gönderüp bu kışşanuñ ḥaķiķatinden su’al kıldı. Hātün-ı şāliḥa dahı “ ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz bundan ğayrı nesne alıķomadı.” diyü bir büğçe ile bir ķaluñ ğöñlek ve bir ridā ve bir cübbe-i ğalīze⁶ gönderdi.

Yezid bī-ḥuzūr olup “Ben bunları şormazın, ol mührli olan iki hücreden su’al iderin.” diyü cevāb gönderdi. Hem-şiresi olan hātün Yezid’e iki dāne miftāḥ gönderdi. Ve “Ol hücrelere merḥumuñ hilāfetinden soñra bize girmek naşib olmamışdur.” didi. Kendüler gelsünler, [75a H1] açsunlar. İçinde her ne bulurlarsa beytü’l-māle zabṭ itsünler.” diyü cevāb irsāl itdi. Fe-lā-cerem ḥalife-i zamān ve ‘Ömer bin Velid ittifaķla geldiler. [170b HZ]

1 çāh-ı: cāh-ı HZ, T5

2 baķardum: yıķardum HZ, H1

3 dürr-i: redd-i HZ

4 beyne: beynine HZ

5 Hātün tarafına: Hātün’a HZ, H1

6 ğalīze: ğalīz HZ

Ol kilidlenmiş iki hücrenün birin açdılar. İçinde sahtiyândan düzilmiş bir kürsî-i köhne ve dört âcerât-ı mebsût buldılar. Ol iskemlinün yanında döşenmiş idi. Ve bir kumkuma dağı gördiler. Ta'accüb-künân ol bir hücreye revâne¹ olup, anı dağı açup kilidin giderdiler. İçinde hurde taşlardan döşenmiş bir mescid ve saḳf-ı beytten aṣaḡa aṣılmış bir zencir buldılar ki intihâsı ucında bir tavḡ var idi. Âdem başı ṣıḡacaḡ miḡdârı müdevver idi.

Meger ki ol taṣcaḡızlar üzerinde ḡazret 'ibâdet iderdi. Ve ḡalebe-i nevm vâḡi' olduḡca ol silsiledeki tavḡı boynına geçürüp def-i ḡaflet idermiş. Ve bunlardan² ḡayrı kilidli bir köhne ṣanduca buldılar. İçinde musûḡ-ı ḡalîze-den bir dürrâ'a ve tübbân buldılar. Bunı görüp aḡlamaḡa baṣladılar.

Yezîd bin 'Abdü'l-Melik bu itdüḡi vaṣ'a peṣimân olup taḡrîk iden 'Ömer bin Velid dağı istigfârla zâhirü'l-hizlân olup Fâṡıma Ḥâtûn'a vâfir 'özrleri itdiler. Nedâmetle menzillü menziline gitdiler.

Subḡâna'llâh, 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz gibi zâhid ü âbid ve ehl-i taḡvâya bu vechle töhmet ve iftirâlardan³ berî olmayup nâsuñ sü'-i zanları anlar ḡaḡḡında bile câ'iz olıcaḡ, sâ'ir 'ibâdu'llâha dürlü dürlü iftirâlar ve isnâd-ı mâ-lâ-yekün cihetinden ezâlar olunduḡı⁴ ba'id degülmiş. Ribât-ı dünyâ bir güzergâh-ı lâ-beḡâ imiş. Hiç bir kimesne bu dünyâda töhmet-i çün ü çirâdan ḡâlî olmaduḡı ṣaḡiḡ ü muḡarrerdür.⁵

Hilâfet-i Yezîd bin 'Abdü'l-Melik bin Mervân

'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz vefât itdükden ṣoñra hemân ḡarındaṣı 'Abdü'l-Melik velâyet-i 'ahdı mücibince kibâr u ṣıḡâr Yezîd bin 'Abdü'l-Melik'den bî'at itdiler.

Künyeti Ebü Ḥâlid'dür. Ve serîr-i [75a T5] hilâfete cülüs itdükde sinni yigirmi ḡoḡuzda bulunması baḡtına müsâ'iddür. Vâlidesi Âtike bint Yezîd bin Mu'âviye'dür. Ṣemâ'ili beyâz tenlü, ḡaḡîm bedenlü, degirmi yüzlü vecîh kimesne idi.

1 revâne: revân HZ

2 bunlardan: bundan T5

3 iftirâlardan: iftirâlarından T5

4 olunduḡı: olduḡı T5

5 muḡarrerdür: muḡarrerdür didi H1, T5

Mevlânâ İbn [K]eşîr şöyle tasvîr etmişdür ki Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm zamânında ve Hulefâ-yı Râşidin’ün¹ hilâfetleri zamânında ne Müslim kâfire vâriş olurdu ve ne kâfirden Müslim’e vâriş olurdu. Hemân ki Mu‘âviye *radîya’llâhu ‘anh* hâlifeye oldu, ruhşatları ile Müslim kâfirden verâşet behresini buldu. Andan sonra gelen hulefâ ‘aşrında kâfir dağı Müslim’e vâriş oldu.

Vaqtâ ki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz şadr-ı hilâfete câlis-i ‘azîz kılındı, sünnet-i üläya müraca‘at idüp Resûl’llâh zamânındaki üslûbla deprendi. Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik anlaruñ halefi olmağın mümkün olduğça teba‘iyyet ihtiyâr itdi. Ammâ hemân ki Hişâm hâkimü’l-vaqt oldu, yine Mu‘âviye’den ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’e gelince vâkı‘ olan hulefânuñ sünnetleri ihyâ olındı. Ya’nî ki Müslim [75b H1] yine² kâfirden vâriş hâşıl³ kıldı.

Velîd bin Müslim, İbn Câbir’den rivâyet ider ki “Birgün Mekhûl’ün meclisinde iken emîrü’l-mü’minîn Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik⁴ geldi. Himmetimüz⁵ anı şadra geçürüp meclisi tevsi‘e müte‘allik oldu. Ammâ Mekhûl bizi men‘ itdi. ‘Nerede bulursa⁶ yir otursun. Tevâzu‘ semtin öğrensün.’ diyü emr itdi.”

Fi’l-vâkı‘ hâlifeye-i müşârün ileyh emâretinde ol mecâlis-i ‘ulemâya tereddüd iderdi. Sâ’irleri gibi tecebbürle tereddüde tereddüd itmezlerdi.⁷ [171a HZ] Hâlifeye olduğdan sonra yine ‘Ömer sîretiyle tahalluk kaşdın eyledi.⁸ Ammâ yaramaz qarînleri zulm⁹ semtin terğib itmedin hâli olmadı.

Nitekim Harmele, İbn¹⁰ Vehb’den rivâyet etmişdür ki Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik hilâfet serîrine ‘urüc itdükden sonra kırk gün ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz sîreti ile ‘amel itmege sa’y itdi. Ba‘dehu kırk şeyh-i kebîr gelüp “Hulefâya hisâb u ‘azâb olmaz.” şehâdetiyle idlâl-i bî-hisâb eyledi. Ba‘zılar kavlince ol igvâ iden kendünüñ veledi olan Velîd-i la’in-i pelîd idi.

1 Hulefâ-yı Râşidin’ün: hilâfet-i râşidin hâzerâtuñ HZ

2 Müslim yine: yine Müslüm T5

3 hâşıl: - HZ

4 Melik: Melik’ün HZ

5 Himmetimüz: Temimüz HZ

6 bulursa: bulunursa T5

7 HZ nüshasında bu kelime varak bitiminde “itmezdi”, varak başında “itmezlerdi” şeklinde mükerrer yazılmıştır.

8 eyledi: eylerdi HZ

9 zulm: yine zulm T5

10 İbn: bin HZ

Ğıbbu zālik ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz hazretleri vefâtından evvelce Yezid’e bir vaşiyet-nâme yazmış idi ki “Ben seni kendüm gibi emr-i hilâfete mübtelâ görürin. Lâkin az zamân geçmedin saña da hayr eylemez. Ve¹ sen de i’tizâra rağbet göster. Bir şahşa dünyâyı terk ideceğünü saña bildürürin. İmdi, zinhâr ve zinhâr Hâzret-i Hâk’dan havf-ı bî-şümâr eyle. Ve ümmet-i Muhammed haqqında merhamet ü şefkatün ziyâde ola.” diyü bildürmüş idi.

Mezbûr Yezid bin ‘Abdü’l-Melik dağı zamân-ı hilâfesinde qarındaşı Hişâm’a bir varağa yazmış idi. “Şöyle bilesün ki baña ‘ilm hâşıl oldu ki müddet-i hayâtum çalıldür. Ve vefât temennâsı bir aqreb² sebıldür. Hilâfeti saña terk itdüm.” didi. Ve bu ebyâtı hâtıme-i mektûbında derc itdi:

Nazm

فتلك سبيل لست فيها بأوحد	تمنى رجال أن أموت وإن أمت
متى مت ما الباغي علي بمخلد	وقد علموا لو ينفع العلم عندهم
يصادفه يوما على غير موعد	منيته تجري لوقت وحتفه
تهيأ لأخرى مثلها وكأن قد ³	فقل للذي يبقى خلاف الذي مضى

Ammâ Hişâm ‘arz-ı hulûş-ı tâmm idüp “Allâhu Te‘âlâ benüm [75b T5] vefâtum günini senden evvel kılsun. Ve oğullarımın muşibetini dağı⁴ senün ferzend-i ercümendün muşibetinden evvel göstersiz. Senden şofıra ‘ayş idüp⁵ dirlüğümde hayr yokdur. Hîdmetünden cüdâ düşenün şedâ'id-i gumümü havâdiş-i rüzgârdan çoğdur.” diyü cevâb yazmış idi.

Mençüldür ki Yezid bin ‘Abdü’l-Melik,⁶ Habbâbe nâm câriyeye ‘aşık oldu. Qarındaşı Süleymân bin ‘Abdü’l-Melik’ün hilâfeti zamânında dört biñ dînâra iştirâ kılmış idi. İsmi ‘Âliye ve himmeti ‘âliye bir ‘azize-i cemile⁷

1 Ve: - HZ

2 aqreb: aqub HZ

3 “Bazı adamlar ölmeme temenni ediyorlar. Ben ölsem de bu yolda olan yegâne kişi ben değilim. Bildiler ki eğer yanlarında fayda verecek olursa ben öldüğüm zaman asiler bana karşı ebedi kalacak değildir. Onlar da beklemedikleri bir günde ve zamanda ölümle karşılaşacaklar ve yüz üstü düşüp ölecekler. Geçip gidenin ardından makama geçecek kişiye ‘Sen de onun gibi senden sonrakine mal ve makam bırakmak için hazırlığını yap. Buna az kaldı.’ de.” | Nüşalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ven-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 232.

4 dağı: - HZ

5 idüp: olup HZ

6 ‘Abdü’l-Melik: ‘Abdü’l-Melik hilâfet zamânında T5

7 cemile: - H1 | ‘azize-i cemile: cemile-i ‘azize T5

idi. Ammâ Süleymân, Yezîd'ün bu ibtilâsına rızâ göstermedi. “Elbette seni andan ayurmagadur himmetüm.” diyü ol câriyeyi şatdurdı.

Kaçan ki hilâfet ni‘metine vâsıl ve murâdât-ı dünyeviyyesi hâşıl oldu, birgün Su‘de nâm hâtûnı Yezîd’e eyitdi, “Hiç dünyâ muhassenâtından [76a H1] bir nesneye ârzûnuz kaldı mı?¹” diyü Yezîd’e şordı. Ol dağı Habbâbâbe’yi añup vişâline ârzü ile te’essüf kıldı. Lâkin hâtün anuñ tedârükini gördi. İştirâ kılıp, aḥsen-i libâsla tezyîn eyleyüp Yezîd’ün huzûrına getürdi. Niçe günler bünyâd-ı қаşr-ı ‘ayşa esâs bırақıdı. Saḳf-ı rengin ve ferş-i la‘lîn ile² iki sûtün-ı sîmîn üzere bir қаşr-ı ğarîb idi ki “Bünyân-ı қаşrı zelzeleden ḥalel-pezîr olmaz, belki қаvâ‘id-i erkânı nehzat u tezelzülle³ müstaḥkem olur, zevâl bulmaz.” diyü ‘âleminde oldu.

‘Amâ‘ir-i dârü’l-mülk ise yıķıldı. Nevâḫî-i ma‘mûre-i memâlik⁴ [171b HZ] âbâdân iken ḥarâba vardı. Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik, Habbâbe ile ‘ayş u nüşda aḫvâl-i dîn ü devleti umûrını ferâmüş eyledi.

Egerçi қаşr içinde қapanup yaturdı, yine birgün câm-ı şarâb-ı la‘linden⁵ mest ü evġar ve nuḳl-i büse-i sükker-i nâzenîn ile ‘ayş u nüş itmede ve nefâ‘is-i güftâr-ı dil-nüvâz ile rüzġardan murâd alup önlerinde bir dâne⁶ kâse ile ṭolu ‘ineb tenâvül itmek üzere iken Yezîd bir dâne ‘ineb alup Habbâbe’ye atdı. Ḥikmet Ḥudâ’nuñdur, mezkûre Habbâbe’ye dıḫk ‘arîz olup keşret-i ḥande ile düşdi, yatdı. Ve bu қadar dıḫk-i keşir arasında füc’eten teslim-i ruh eyledi.

Ḥalîfe-i rüzġar Habbâbe’nün mâtemine giriftâr ve fūrķat-i hicrânı ile niçe günler meyyitini göstermeyüp “Defn itmesünler.” diyü bir ferde bildürmedi. Tâ çürüyüp râ‘iḫa-i kerîhesi peydâ olunca⁷ sinesinden gidermedi. Ba‘dehu izḫâr idüp envâ‘-ı i‘zâz u ikrâm ile meyyitini çıkartdı. Ve maḳâbir-i Müslimîn’de defn itdürüp, niçe günler қabrinden cüdâ olmayup pâdişâh-ı ‘aşr iken türbedârlıġa tenezzül kıldı. Ve bu ebyâtı vird-i zebân idinüp şubḫ u şâm yandı,⁸ yaķıldı:

1 kaldı mı: қалмады mı HZ

2 ile: - HZ

3 tezelzülle: tezelzüle HZ

4 memâlik: HZ mükerrer

5 la‘linden: la‘linden H1, T5

6 dâne: - HZ

7 olunca: olıncaya dek HZ

8 yandı: yandı ve HZ

Nazm

فإن تسل عنك النفس أو تدع الصبا   فبالأيس تسلو عنك لا بالتجدل
وكل خليل زارني فهو قائل   من أجلك هذا هامة اليوم أو غد¹

Ba'dehu serâyına geldi. Az zamân geçmedin sill marazı peydâ olup² harâret-i firâkıyla vefât itdi. Ve târih-i intiķalı yüz beş senesi Şa'bân'ında Cum'a günü vuķū' buldı. Sinn-i 'azîzi otuz üçde ve zamân-ı hilâfeti dört yıl ve bir ay miķdârı oldu. Namâzı on beş yaşında olduğı hâlde [76a T5] oğlı Velid bin Yezid kıldı. Ve Bâbücâbiye'de³ defn olındı.

Ammâ el-ĥavâdiş fi hilâfetihi

Hilâfeti senesinün Ramazân'ında Medîne emâretinden Ebü Bekr bin Muĥammed bin 'Amr'ı 'azl itdi. Yirine 'Abdu'r-Raĥmân bin Daĥĥâk'ı gönderdi. Ve 'Irâķ cānibinde ĥurûc iden Biştâm nām fitne-i nâ-fercām Kûfe 'askeri ile ceng ü kıtâl idüp Ĥavâric cünd-i ħalil iken ve Kûfe 'askeri on biñ fârisden ziyâde küllî ħabile iken az ħaldı ki Ĥavâric bunları münhezim kıla.

Âĥir 'inâyet-i Ĥaĥ yârî kıldı. Zümre-i Ĥavâric Müslimânlaruñ zebünü olup küşteleri püşte püşte oldu. [Kûfe 'askeri cünd-i Ĥavâric'e] nuşret buldılar.

Ve yine bu sâlde 'Ömer bin 'Abdü'l-'Aziz ĥabsinden firâr iden Yezid bin Mühelleb ĥalife-i 'aşr olan [76b H1] Yezid bin 'Abdü'l-Melik Başra'ya yüz yigirmi biñ âdemle musallaĥ olup, muĥâşara-i ħavil ile alup⁴ zâbı eyledi. Ve ĥakimi olan 'Adi bin Erĥât'ı ĥabs itdürdi. Ve Başra mülkinde şâbit-ĥadem olup eĥrâf-ı memâlikün zâbıına nâ'ibler gönderdi. Ĥattâ ħarındaşı Müdrîk bin Mühelleb'i Ĥorâsân emâretine ta'yin idüp yanına vâfir 'asker ħoşdı. Kezâlik Ahvâz'ı daĥı silk-i ĥükümetine muĥarrer kıldı.

1 "Gönlüm seni unutsa veya sana olan sevdasını bıraksa bil ki dayanıklılığımдан dolayı değil ümitsizliğimden dolayı seni unutmuştur. Beni ziyarete gelen her dost mutlaka 'Senden dolayı bugün veya yarın bu da çöllerle düşüp gidecektir.' dedi." | Nüshalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 233.

2 olup: idüp HZ

3 Nüshalarda "Bâbücâbir" şeklinde yazılan bu mezarlık adı "Bâbücâbiye" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 233.

4 alup: olup T5

Vaḫtā ki ḫalife cānibine bu aḫbār ‘arz olındı, ‘Abbās bin Velīd’i dört biñ süvār ile muḫaddemce şīr-i jiyān gibi irsāl kıldı. Ba‘dehu ḫarındaşı Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik niçe biñ bī-ḫıyās cünd-i nā-ma‘dūd Şām ‘askeri ile Başra fetreti def’ine irsāl buyurdu.

Yezīd bin Mühelleb ki bu ḫaberleri işitdi, ümerāsiyla tekrār meşveret idüp kimi “Re’s-i [172a HZ] cibāle varup şıḡınalum.” diyü münāsib gördi, kimi “Diyār-ı Bekr semtindeki Cezīre’ye varalum,¹ gūr u² tehemten mu‘āvenetleri ile muḫābil olup ceng idelüm.” didi. ‘Alā külli ḫāl Mervān bin Mühelleb nām ḫarındaşını Başra’da ḫā’im-maḫām alıḫodı. Kendüsi ‘asker çeküp zemīn-i Vāsıt’a indi.

Egerçi ki Ḥasan-ı Başrī ḫazretleri va’z u naşīḫatde ḫalkı ceng ü kıtālden nehy iderdi, “İbn Eş‘aş fitnesinde kibār-ı nāsdan niçe kimesneler ḫatlı olındı. Ve ehāl-i ‘Irāḫ’uñ māl ü menālleri ḡāret kılındı.” diyü söyledi, aşlā dīnlemezler idi. Delālet itdüḡi hidāyet ṫarīḫına gitmezler idi.

‘Abdü’l-Melik bin Mühelleb ki Başra nā’ibi idi, nāsı kıtāl ü cenge taḫrīs iderdi. Ve düşnām ile şeyḫüñ mezhebine muḫālif³ giderdi. Binā’en ‘alā zālīk şeyḫüñ bed-du‘āsın aldı. Ve ol du‘ā ḫilāf-ı⁴ müdde‘aları olan zevāl-i⁵ devletlerine sebep oldı.

[Sene yüz iki ḫavādişi]

Bunlar bu ḫâlde iken sene yüz ikiye duḫūl itdi. Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik ‘asker-i Şām ile gelüp, Yezīd bin Mühelleb ‘Aḫr nām menzilde muḫābil oldı. Ve Mu‘āviye nām oḡlını bir miḫdār ādemle Vāsıt muḫāfazasında alıḫodı.

Vaḫtā ki muḫābil olup ceng ü cidāle ve ḫarb u kıtāle āheng eylediler, dilīrān ü şīrān birbirine girdi. Evvelā ‘Irāḫ ‘askeri Şāmīlerüñ muḫaddem gelen ḫaravullarını rü-gerdān kıldı. Lākin ehl-i Şām ḡayrete gelüp Dımaşḫī ḫūsām gibi şedīdü’l-intiḫām oldılar. ‘Irāḫīleri çevirdiler.

1 varalum: varup T5

2 gūr u: kürd-ı HZ

3 muḫālif: - HZ

4 ḫilāf-ı: ḫilāfet HZ

5 zevāl-i: - HZ

Mentüf¹ nām dilir-i meşhûrî ve daħı niçe abtāl-i celâdet-şu‘urî kılıcdan geçürdiler.

Mentüf, Bekr bin Vâ’il [76b T5] neslinden ol dil-âver-i ma‘rûfdur ki Ferezdağ-ı şâ‘irüñ bu beyti ile şecâ‘ati mevşûfdur:

Naẓm²

تبكي على المتوف بكر بن وائل وتنهى عن ابني مسمع من بكاهما³

Vaqtâ ki Mesleme ve ‘Abbâs bin Velîd, Yezîd bin Mühelleb’e muķâbil oldılar, mezbûruñ yüz yigirmi biñ hevâdarını kıtâl emrinde yek-dil ü yek-cihet buldılar. Bâzâr-ı ceng ü veğâ germ oldu. Ğasan-ı Başrî’nün du‘âyı Ğayrı⁴ Şâmiyân’a müte‘allik olup ‘Irâķilerüñ rezm ü Ğarbi süst ü nerm oldu. Ğattâ bir uğurdan [77a H1] üzerlerine heybet müstevlî olup serî’an firâr itdiler. Ol eşnâda geçecekleri cisrûñ iħrâķı Ğaberin aldılar. Dibelik⁵ serâsime olup tağıldılar.

Her çend ki Yezîd rû-gerdân olanlaruñ taħviline, ya‘nî “Turuñ, Ğayret idüñ.” diyü sa‘y-ı mevfüñ kıldı, dermân imkân olmayup yemînen ve şimâlen kesr ü inhizâmı muķarrer oldu.

El-ķışşa Ğarındaşı Ğabîb bin Mühelleb Ğatlı olındı. Yezîd⁶ bin Mühelleb süvâr-ı esb-i eşheb olduğı Ğâlde Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik Ğalebine at şaldı. Ğayrılara tenezzül itmeyüp elbette anuñ Ğatlini irâde kıldı.

Ğaçan ki muķâbil oldu, dilirân-ı Şâm hem-‘inân ve zâhirü’l-iķdâm Ğüsâm-ı Ğûn-âşâm Ğavâle kıldı. Her biri cân u dilden muķâtele kıldı. Yezîd bin Mühelleb⁷ ve Ğarındaşı MuĞammed bin Mühelleb ve Ğüzide-i şüc‘ân-ı⁸

1 Nüşhalarda “Mentük” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 220.

2 Naẓm: - T5

3 “Bekir bin Vâil kabilesi Mentüf için ağlıyor. Mesma’ın oğullarına ağlayanları ise ağlamaktan men ediyor.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 220.

4 Ğayrı: - HZ

5 Dibelik: - HZ

6 Yezîd: Zeyd H1, T5

7 Nüşhalarda “Ğazab (HZ), Ğaşb (H1), ‘Abdü’l-Melik Ğazab (T5)” şeklinde yazılan bu isim anlam ve sentaks gereğı tashih edilerek metne alındı.

8 şüc‘ân: şeci‘ân H1

‘Arab’dan biri ki meşhûr idi,¹ ol ma‘reke de çatlı olındı. Huşûşâ Yezîd’ün başı Kaḥl² bin ‘Abbâs nâm bahâdıruñ elinde bulındı. Ammâ der-‘aḳab ol ḥarbde ol daḥı çatlı olındı. Yezîd’ün başı bir dil-âverüñ elinde âşkâre³ görindi.

Ḥalîd bin Velîd bin ‘Uḳbe ile Mesleme cânibinden ḥalife-i ‘aşr olan Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik’e⁴ gönderüldi. Rü’esâ-yı ehl-i ‘Irâḳ’dan üç yüz esîr daḥı bile irsâl olındı.

Ammâ şol zamân ki babasınun çatlı ü hezîmeti ḥaberi Vâsıt’daki Mu‘âviye nâm [172b HZ] oḅlına irişdi, ḥabsindeki⁵ rü’esâ-yı maḥbûsinden ümerâ-yı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün meşhûrî ve anun emşali niçe ğâzileri ol acı ile cümleten çatlı eyledi. Ba‘dehu mezbûr Mu‘âviye bin Yezîd kâr u bâr [u] câh u celâl ve nefâ’is-i emtî‘a vü emvâl ile Başra’ya toḅrıldı. ‘Ammisi Mufaḍḍal bin Mühelleb ile mülâkât idüp baḳıyye-i a’vân u enşâr ve zaḥm-ḥurdegân-ı ma‘ârik cümle bir yire cem‘ oldı. Ve a’yâl⁶ ü aḥmâl ü eşkâl ile gemilere girüp, Kirmân cibâllerine varup taḥaşşun itmeleri⁷ muḳarrer kılındı.

Ve Mufaḍḍal ol gürüha baş olup tekrâr yaraḳlandılar. Müheyyâ turlılar. Lâkin Mesleme cânibinden bir bölük ‘asker ile Hilâl bin [Mâcûr]-ı Muḥâribi⁸ anlara musallaḥ idüp, cibâl-i Kirmân’da niçe ḥarb u kıtâl olup eger Mufaḍḍal’dür ve eger aña mütâba‘at iden bahâdırıları ele getürüp bir bir çatlı olındı. Ancaḳ bir gürüha Mâlik bin İbrâhîm bin [Eşter]-i Neḥâ’î pîşvâ olup ḥâkim-i Şâm’dan anlar için emân taḥşîl olındı.⁹

Ve bu sâl-i ferḥunde-fâlde Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik’i ‘Irâḳ ve Ḥorâsân memâlikî hükümetine ve dâmâdı Sa‘îd bin ‘Abdü’l-‘Azîz’i¹⁰ kendü cânibin-

1 *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’ye göre bu şahsın adı Sümeida’dır (bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 221). Gelibolulu Mustafa Âlî, istifade ettiĒi yazmanın imlası sarîh olmadığı için bu ismi bildirmekten kaçınmış olmalıdır.

2 Nüshalarda “Buḥl” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 221.

3 âşkâre: âşkâr HZ

4 Melik’e: Melik HZ

5 ḥabsindeki: ḥabsdeki HZ

6 a’yâl: a’nâl HZ | ‘ayâl T5

7 taḥaşşun itmeleri: taḥaşşunları H1

8 Nüshalarda “Muḥâzî” şeklinde yazılan bu isim “Muḥâribî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 221.

9 Ancaḳ//olındı: - HZ

10 ‘Azîz’: ‘Azîz HZ

den Horāsān eyāletine irsāl eyledi.¹ Ve Āl-i Mühelleb'ün nā'iblerine teftiṣ idüp niçesine 'azāb-ı ūşedīd idüp kimin daḡı helāk eyledi.

Ve bu sene-i müstaḡşenede [77a T5] aşr-ı Bāhili'de muḡāşarasına müte'allik ıtāl-i 'azīm idüp ve melik-i Etrāk olan ḡākān-ı kebīr ile arb u ḡarb-ı² dā'im vāki' olup evvelā melik-i bed-kirdār 'asker-i bī-şūmār gön-derüp ve Gürşol dimekle ma'rūf bir emīrini baş ve buḡ³ naşb idüp Şoḡd vilāyetine geldiler. Ve aşr-ı Bāhili'deki Müslimānları muḡāşara [77b H1] ıldılar. ḡākim-i Semerand olan 'Oşmān bin 'Abdu'llāh āḡir Etrāk ile kırk biñ dīnāra şulḡ itdi. Ve rü'esā-yı diḡkāndan on yedi nefer kimesneyi rehn arīıyla ḡākāna gönderdi.

Ba'dehu 'Oşmān cānibinden Müseyyeb bin Bişr⁴ nām dilir⁵ dört biñ midārı yarar ceng-azmüde⁶ ['asker ile] Etrāk ıtālīne müteveccih oldı. Ba'dehu yolda giderken menzil-be-menzil minbere ıup nāsa⁷ cihād u ḡazā ūevābını va'z u naşīḡat iderdi. Lākin her menzilde niçe muḡannesler cengden ḡavf idüp bölük bölük, gürūḡ gürūḡ girü dönüp aşarları.

İllā ki Müseyyeb tevekkül-i Ḥudā idüp [arī-ı] a'verinden dönmedi. Menzil başına varınca yanında anca yedi yüz⁸ ādem bulındı. Ol midār 'asker ile bī⁹-ḡisāb Etrāk'e muābil olup müşrikini aşr-ı Bāhili muḡāşarasında buldı. Ve aşr içindeki Müslimānlar ise zebūn u bī-āat olup muarrer imiş ki irtesi cümlesi¹⁰ evlād u 'iyāllerini boḡazlayalar. Bir başları ile alup ölince ıtāle sa'y ideler.

Ḥālā ki Müseyyeb ol giriftārlara ḡaber gönderüp "Yarın vat-ı seḡerden ḡücüm ḡanımetdür. İçerüden sizler daḡı er gibi olun. ādir olduḡınız a-
dar bize yardım idesüz." diyü bildürdi. Şanasun ki tenlerine cān-ı cedīd geldi.

1 eyledi: ılındı HZ

2 arb u ḡarb-ı: ḡarb u arb-ı HZ

3 baş ve buḡ: başbuḡ H1, T5

4 Nüshalarda "Beşir" ūeklinde yazılan bu isim "Bişr" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 9, s. 222.

5 dilir: diliri H1, T5

6 azmüde: azmüde-i H1, T5

7 nāsa: ıtāl-i nāsa HZ

8 yüz: - HZ

9 bī: - HZ

10 cümlesi: cümle HZ

Fe-lâ-cerem irtesi ‘ale’ş-şabâh “Yâ Muhammed!” diyü yek-dil ü yek-ci-het olup fi sebili’llâh ol deryâ gibi Etrâk ‘askerini mevce getürdiler. Gürüh gürüh rezm ü harb ve taraf taraf ceng ü darb idüp âhîr-i kâr emr-i Hüdâ ile Müslimânlarâ nuşret zâhir olup ve müşrikînlere inhizâm âşkâr oldu. Bunca bî-hisâb cünüd-ı Etrâk bi’z-zarûre gürîzân olup hezîmetleri taḥaḫḫuḫ buldı.

Müseyyeb ise gürüh-ı gûzâta feryâd iderdi ki¹ firâr idenleri koma-yup ḳaşrdaki Müslimânlar ḫaşra ḫıḫsunlar.² Ve “Etrâk’uñ ordularındaki ḡanâ’im-i ni’mete muḳayyed oluñ.” diyü söyledi. [173a HZ]

Fi’l-vâḫi’ ehl ü ‘iyâlleri ile muḫâşaradaki Müslimânları ḫurtardılar. Ve ‘asker-i ḫâzîrîn ile mâl ü menâli yaḡmâ ḫılıp, sâlimîn ü ḡânimîn olup, hemân-dem ehl-i ḫaşra vedâ’ idüp³ dârü’l-mülklerine döndiler. Ve illâ ḫavf u ḫaşyetle yoldan dönen muḫanneşleri ḡüft ü ḡüyla ḫicâba düşürüp itdükleri işleri yüzlerine urdılar.

İrtesi ki oldu, Etrâk ‘askeri ḫaşra geldiler. Ne ordularından ve ne ḫayyâl ü tefâriḫ u ḫaymelerinden bir zerre eşer görmediler. “Bizüm ceng itdügümüz ma’lûm oldu ki insân degül imiş. ḫavm-i cânn imiş.” didiler. Zîrâ ki bir ân gibi ne ol ceng iden kimesnelerden gördiler ve ne ordularından eşer buldılar. Niçe rûzgâr bu cengüñ evveli ve âhîri nice olduḡı nâ-ma’lûm idi.

Ba’dehu der-‘aḫab Sa’îd daḫı ḫavm-ı Etrâk’e sefer⁴ eyledi. Ol daḫı vâfir mâl ü menâl ve ḫazâ’in-i bî-ḫıyâs [77b T5] taḫşîl idüp dârü’l-mülkine ‘avdet ḫıldı.

Ve bu senede Yezîd bin ‘Abdü’l-Melik ḫarındaşı Mesleme’yi ‘Irâḫ ḫükümetinden ‘azl itdi. Yirine ‘Ömer bin Hübeyre’yi naşb eyledi, gitdi. Sebeb-i ‘azli emvâl-i ḡanâ’imi [78a H1] isrâf eyledügidür. Ve ḫalîfe cenâbına nesne isrâl itmeyüp ḫilâfet ḫama’ı yüzünden inḫirâfî oldu.

1 ki: - T5

2 ḫıḫsunlar: ḫıḫsun HZ

3 idüp: - T5

4 Etrâk’e sefer: Etrâk seferin HZ

[Ammā sene yüz üç havādisi]

Ba'dehu tārīh yüz üç senesine dāhıl oldı. Vālī-i 'Irāk olan 'Ömer bin Hübeyre hālīfe cānibinden ruḥṣat ile Sa'īd mülakḳabı Ḥorāsān niyābetinden 'azl eyledi. Yirine Sa'īd bin 'Amr'ı gönderdi ki zamānenüñ diliri ve ceng yüzinde nerre-şiri idi.

Ve bu sāl-i bī-mişâlde Yezīd bin 'Abdü'l-Melik'den 'Abdu'r-Raḥmān bin Ḍaḥḥāk bin Ḳays bī-ḳıyās 'ināyete maḗhar ve bī-ḥad ikrām u 'ināyete' şāyeste vü muḳarrer ḳılıp Mekke ve Medīne ve Ṭā'if emāretlerin cemī'an tevcih eyledi. Ya'nī ki Medīne ḥükümetinde iken Mekke ve Ṭā'if emāreti munzamm² olmaḳ buyurıldı.

[Ammā sene yüz dört havādisi]

Ba'dehu yüz dört senesi dāhıl olup bu tārīhde ḥākīm-i Ḥorāsān Sa'īd bin 'Amr-ı dil-aver-i şeci' ehl-i Şoḡd ile cenge gitdi. Ve Ḥucend leşkerini muḥāşara ḳılıp emvāl ü ḥazā'in ve esārā-yı cemīle ile muḡtenim oldı. Andan şonra niçe tuḥaf u tefārīḳ u esārādan dahı hālīfe dergāhına gönderdi.

Ve bu senede Ḥaremeyn eyāletinden 'Abdu'r-Raḥmān bin Ḍaḥḥāk 'azl olındı. Bā'ışı budur ki Fāṭıma bint Ḥüseyn'i nikāḥ idüp ḥātün-ı müşārün ileyhānuñ hālīfe cānibine şikāyet-nāme³ irsāl oldı. Ḥattā Ṭā'if ḥākimi 'Abdü'l-Vāḥid'e emr gönderilüp, Medīne ḥükümetine naşb olınup 'Abdu'r-Raḥmān'a ḍarb-ı şedīd urılmaḳ buyurıldı. Şol şartla ki Dımaşḳ-ı Şām'da emirü'l-mü'min'in ol ḍarbuñ şavtını⁴ kendüsi işide ve kendüden kırḳ biñ dīnār cerīme aḥz olına.

Vaḳtā ki 'Abdu'r-Raḥmān bunu tıuydı, ḥavf-ı⁵ ḡazab-ı ḥālīfeden ḡāyet ḳorḳdı. Hemān sür'atle Şām'a gelüp Mesleme⁶ bin 'Abdü'l-Melik'i şefi' tıuydı. Lākin ḥalāşına çāre olmayup tekrār Medīne ḥākimine gönderüldi.

1 'ināyete: ri'āyete HZ, H1

2 munzamm: tazammun HZ

3 Nüşhalarda "sikā-nāme" şeklinde yazılan bu ibare anlam gereği "şikāyet-nāme" olarak metne alındı.

4 şavtını: şüretini T5

5 ḥavf-ı: ḥavf u HZ, T5

6 Mesleme: Seleme T5

Emr yirin bulup çarb-ı şedîd urıldı. Ve hem cerimesi alındı. Ve müddet-i' emâretindeki aḥvâl [ü] vâkı'âtı teftiş kılındı. Ba'dehu maḥbese² koyıldı.

Ḥadd-ı zâtında mu'ânid şahş idi. 'Ulemâ her ne söyler³ ise 'aksin iderdi. Ḥattâ bu vechle 'azl ü teftişi ol ḥâtûnuñ şikâyetinden ve kibâr-ı 'ulemâdan her birinüñ⁴ i'lâmı ile oldu. [173b HZ] Ve şu'arâ daḥı hicv ü mezemmet eylediler.

Ve bu sâlde 'Ömer bin Hübeyre, Sa'îd bin 'Amr'ı⁵ eyâlet-i Ḥorâsân'dan 'azl itdi. Menşür-ı emrini taḥfif itdüğü için yirini⁶ Müslim bin Sa'îd bin Eslem'e virdi. Ve kendüsini⁷ ḥabs ile getürtdi. Mâl ü menâlin alup katli muḥarrer olmuş iken yine 'afv olındı.

Ve yine Cerrâḥ bin 'Abdu'llâh ki Ermeniyye ve Âzerbaycân ḥâkimi idi, arz-ı⁸ Türk'e 'asker çeküp Belencer⁹ Qal'ası'nı aldı. Ve nehb-i emvâl ve kaç-ı ensâl idüp ve niçe şâhib-cemâl esârâ ile memâlik-i Etrâk'e âteşler şaldı. Ve ḥâḳân-ı a'zâmla muḳâbil ü muḳâtil¹⁰ olup âḥir-i kâr [şâhid-i] fütüḥât cünd-i Müslimîn cänibine yüz gösterdi.

[Ammâ sene yüz beş ḥavâdişi]

Ba'dehu yüz beş senesi dâḥil olup [78b H1] Cerrâḥ bin 'Abdu'llâh yine sipâha tenbih idüp Lân vilâyetine gitdi. Belencer'den öte niçe qal'alar feth itdi. Ve nihâyetsiz esîr ve¹¹ emvâl-i [78a T5] keşîr¹² ile dârü'l-mülkine 'avdet itdi. Tekrâr Müslim bin Sa'îd Türkistân'a ğazâ idüp Şoĝd vilâyetinden bir medîne-i 'azîmi¹³ muḥâşara eyledi. Bi'l-âḥire emvâl-i bî-ḳıyâs 'arz idüp mâ-beyni şulḥ ve sâlimîn ü ğânimîn ¹⁴ ﴿وَيَنْفَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ naşş-ı şerîfinüñ mâ-şadaḳı oldu.

1 müddet-i: Medîne HZ

2 maḥbese: ḥabse HZ

3 söyler: söylediler HZ, H1

4 her birinüñ: zehrinüñ H1, T5

5 Nüşhalarda " 'Ömer" şeklinde yazılan bu isim " 'Amr olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 229.

6 yirini: Yezîd bin HZ

7 kendüsini: kendüsi HZ

8 arz-ı: - HZ

9 Belencer: Belḥî HZ

10 u muḳâtil: - T5

11 ve: - T5

12 keşîr: keşîre H1

13 'azîmi: 'azîm HZ

14 "Sevinçli olarak ailesine dönecektir.", İnşikak Süresi, 84/9.

Ve yine¹ bu sâl-i ferhunde-fâlde Sa'îd bin 'Abdü'l-Melik küffâr-ı Rûm'a ğazâ itdi. İlerüce bin peyk-i² süvâr gönderdiler. Düşmene râst gelüp, cümlesine zaĥm-ı şemşîr irişüp, eceli gelmeyenler muĥkem zaĥm ile ħurtulup Şâm'a gönderüldi.

Ĥilâfet-i Ĥiřâm bin 'Abdü'l-Melik

Ĥarındaşı Yezîd bin 'Abdü'l-Melik vefât itdüĝi gün ki yüz beş şa'bân'ınun yigirmi beşinci günü ki yevm-i Cum'a idi, mezbûrdan bî'at olındı. Ol ĥinde kendüsi otuz dört yaşında bulındı. Vâlidesi Ümmü Ĥiřâm 'A'işe³ bint Ĥiřâm bin İsmâ'il-i Maĥzûmî'dür. Ve naĥş-ı ĥâtemi «الحكم للحكم الحكيم»⁴ mersûmıdır.

Ĥalifenün ĥilyesi cismi beyâz ve semîn ve ekşer-i ezmânda řaĥalın boyardı. Ve uzun boylu, gözleri aĥvel, 'Abdü'l-Melik-i řehenřâhuñ⁵ dördinci veledi idi. 'Abdü'l-Melik vâĥı'asında dört kerre miĥrâba tebevül itdüĝi cümle ĥalkuñ ma'lûmı idi. Andan ötüri ĥalk mâbeyninde mezmûm olup ve illâ ĥâzimü'r⁶-re'y ve müşkil-güşâ ve mücerribül-umûr, zekî ve⁷ her câ-nibi ma'mûr bir⁸ ĥalife idi.

Menĥüldür ki birgün Ĥiřâm bir řaĥřa söĝdi. "Niĥün baña söĝersün? 'İrzümü yıĥduñ. 'Ĥalîfetu'llâh fi'l-arz' dinilmesün." diyü ol kişi Ĥiřâm'ı ilzâm itdükde ĥalife şetmine nâdim ve ĥaĥĥa kâ'il olup "Sen de baña ol vechle söĝ. Ve yâĥûd cerîmesini benden ĥabül kııl." didükde "Ben senün gibi sefiĥ miyüm ki saña şetm idem." didi ve⁹ cerîmesin daĥı almadı. Ve Ĥiřâm'a pend ü nuřř olup¹⁰ bir daĥı kimesneye şetm itmedi.

1 yine: - HZ

2 peyk-i: - H1, T5

3 'A'işe: - HZ, H1

4 "Ĥüküm, her şeyi hikmetle yapan Hakem'e aittir." | Nüşhalarda ibarenin sonunda "كعطفك" şeklinde bir kelime vardır. *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak bu ibare metne dahil edilmedi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 354.

5 Melik-i şehenşâh'ın: Melik'ün HZ, H1

6 ĥâzimü'r: câzimü'r HZ

7 ve: - HZ

8 bir: - HZ

9 yâĥûd//ve: - HZ

10 olup: didi HZ

Ammâ seffāk-i dimā olup Zeyd bin ‘Alī’ nūn, huşuşā veled-i reşidi Yaḥyā’nuñ katlinden [şoñra] ekşer-i ḥalā’iḳ kendüden rü-gerdān oldı. Âḫir nādım olup “İsterdüm ki ol ikisinün fidyesi olaydum.” diyü te’essüf kıldı.

Ve Ğaylân-ı Kaderi bunun zamânında zâhir olup Meymün bin Mîhrân ile mübâḥşeden şoñra ilhâdı zuhûr ve kıatline ruḥşat virildi.

Rivâyetdür ki Hişâm’uñ ḥazinesinde on iki bin pîrâhen¹ mevcüd idi. Niteki ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Azîz’ün pîrâheni bir olup ğasıl maḥallinde ğayrısın² bulmayup kıuruynca³ [174a HZ] tırması meşhûr idi.

Menķıldür ki Hişâm da’vâ-yı übüvvet ü bünüvvetleri mün’aķid olan şaḥşa üç nesneden şikâyet eyledi. Biri minbere şu’üd şu’übetinden, biri tenâvül-i ta’am kıilletinden,⁴ biri ḥalvet-ḥânesinde yüz câriyesi olup her birine ‘adem-i muvâşalatından söyledi. Pîr-i übüvvet-me’âb daḫı Hişâm’a ḫiṭâb idüp “Minbere şu’üduñ suhûleti mâ-dünuña nazâr kıılmaĝa müyesserdür. Ve tenâvül-i ta’am iştilhâsı ṭabbâḫuñ eṭ’ime-i [79a H1] mülevvene⁵ izḫâr itmesi ve her bir lütten⁶ bir loḫma⁷ ḫora geçürmek ile lezîzterdür. Ve ân-ı temettu‘-ı cevârî her rûz-ı rüşende bir zâtü ḫüsn ü cemâl bıdâ’asına raĝbetle ehven [78b T5] ü eyserdür.⁸” diyü cevâb itdi.

‘Ömer bin ‘Alî ḫikâyet ider ki “Birgün Muḫammed Zeyne’l-‘âbidîn ile menziline⁹ giderken Hişâm’uñ imtidâd-ı ḫilâfetin añdum. Ve ‘İzdiyâd-ı salṭanatu yigirmi yıla kıarîb oldı.’ diyü ta’accüb eyledüm. ‘Ammâ ekşer-i nâs böyle zu’m iderler ki Süleymân Nebî لأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي ﴿١٠﴾ müdde’ası kıaşdına du’â itmiş iken yine ol mülk yigirmi yıl oldı, dirler. Ya’nî ki ol miķdâr salṭanatu kimesne lâ’iḳ olmadı, dimek isterler.’ didügümde Muḫammed bin ‘Alî buyurdılar ki ‘Ben mükâleme-i nâsı bilmezın ammâ şunu bilürin ki âbâ-yı kırâmum Faḫr-ı ‘Âlem cânibinden bu

1 Nüşalarda “merâḫîn” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereĝi “pîrâhen” olarak metne alındı.

2 ğayrısın: ğayrısını HZ

3 kıuruynca: kıurudınca T5

4 kıilletinden: kıatlinden HZ

5 mülevvene: mülevvete HZ

6 lütten: levnden T5

7 bir loḫma: - HZ

8 eyserdür: âbisedür HZ

9 menziline: menzilete HZ

10 “Ey Rabb’im! Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!”, Sad Sûresi, 38/35. | Âyet-i kerîmenin tam hâli ﴿زَبَّ اَغْرَبَ لِي وَ هَبَّ لِي مَلِكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي﴾ şeklindedir.

«لن يعمر الله ملكا في أمة نبي مضى قبله ما بلغ ذلك النبي من العمر في أمته، فإن الله عمّر نبيه صلّى الله عليه وسلّم ثلاث عشر سنة بمكة وعشرا في المدينة»¹ Pes Hâk Te‘âlâ peygâmberini on üç yıl Mekke’de ve on yıl Medîne’de mu‘ammer kıldı. Bu taqdirce Hişâm’uñ müddet-i hilâfeti ol hudûda varmamak² muqarrer oldu.’ didiler. Ve bu sırr-ı rümûzî izhâr eylediler.”

Ammâ ‘Abdu’llâh bin Zübeyr, Hâzret-i ‘Alî bin Ebî Tâlib’den rivâyet ider ki³ buyurmışlar⁴ «هلاک ملک بنی امیّة علی يد رجل احوّل»⁵ ya nî ki⁶ Hişâm’ı⁶ irâde kılmışlardır.⁷

El-kışşa birâderi fevtinde Deyşüne nâm maḥalde bulunup, ‘aşâ-yı devlet ve hâtem-i hilâfet kendüye ol menzilde vâşıl olup ba’dehu Dımaşq-ı Şâm’a geldi. Ve umûr-ı salṭanata kemâl-i ihtimâm ile kıyâm gösterdi.

Evvelâ⁸ ol sene Şevvâl’inde ‘Irâk ve Ḥorâsân hükümetinden⁹ ‘Ömer bin Hübeyre’yi ‘azl ve Hâlid bin ‘Abdu’llâh’ı naşb itdi.

[Ammâ sene yüz altı havâdişi]

Ve yüz altı senesinde Mekke ve Medîne ve Tâ’if eyâletinden ‘Abdü’l-Vâhid [bin ‘Abdu’llâh]-ı Naḍrî¹⁰ ref kıldı. Akrîbâ-yı Hişâm’dan İbrâhîm bin Hişâm bin İsmâ’îl’e virildi.

Ve bu sâlde Sa’îd bin ‘Abdü’l-Melik, Şâ’ife¹¹ tã’ifesine ve Müslim bin Sa’îd Ferğâna ser-ḥaddine ğazâ idüp cünüd-ı Etrâk ile kıtâl-i ‘azîm oldu. Hattâ hâkân-ı a’zamlı meşâhîr-i Etrâk’den çok kimesne zaḥm-ı şemşîr ile dünyâdan göçdi. Ve bu sâlde Hişâm ḥacc-ı şerîfe vardı.

1 “Allahu Teâlâ bir peygamberin ümmetinden o peygamberin hüküm sürdüğünden fazla bir süre ile hiçbir hükümdarı yaşatmaz (Hadis-i Şerif).’ Nitekim Allahu Teâlâ Peygamber Efendimiz’i on üç sene Mekke’de, on sene Medine’de olmak üzere yirmi üç sene peygamber olarak yaşattı.” | HZ nüshasında görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashiî edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 353. | H1 nüshasında hadis-i şerifin ve Arapça ibarenin olduğu yer boş bırakılmıştır.

2 varmamak: varmak HZ, H1

3 ider ki: - T5

4 “Benî Ümeyye’nin hükümdarlığı şaşî bir adamın eliyle helak olacaktır.”

5 ki: - HZ

6 Hişâm’ı: Hişâm HZ

7 kılmışlardır: kılmışdur HZ

8 Evvelâ: Evvel HZ

9 hükümetinden: eyâletinden ve bu hükümetlerden HZ

10 HZ ve T5 nüshalarında “Başrî” şeklinde yazılan, H1 nüshasında nokta konulmadığı için imlası muğlak olan bu isim “Naḍrî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 234.

11 Şâ’ife: Tâ’ife T5

[Ammâ yüz yedi senesi havâdisi]

Ammâ yüz yedi senesinde ‘Abbād-ı Ra‘īnī nām mülhid izhâr-ı¹ mezheb-i Hıvâric ile Yemen’den hüruc eyledi. Ve üç yüz miqdârı nüfûs-ı habîse bî‘at idüp âteş-i fitneleri işti‘âl bulmak şadedinde Yûsuf bin ‘Ömer ‘arz-ı leşker ve sell-i seyf-i aḥmer kılıp cümlesini kılıcdan geçürdi. Ve Mu‘aviye bin Hişâm Şâ‘ife² gâzâsına müteveccih olup ceys-i ehl-i Şâm ile Meymûn bin Mihrân leşker çeküp kaṭ‘-ı baḥr ile Kıbrıs Ceziresi gâretine revân³ oldu.

Ve Esed bin ‘Abdu’llâh ki⁴ ḥâkim-i Ḥorāsân [idi], Benî ‘Abbās’uñ⁵ da‘vetine ol havâlîde muḥibbe olan kavmüñ niçesin ele getürüp işlerin bitürdi. Ba‘dehu [174b HZ] Esed-i mezbûr bîşezâr-ı secâ‘atden bürüz ve kaçd-ı cibâl-i Nîmrüz⁶ kıldı. Ve cibâl-i Tâlikân havâlisindeki tilâl-i şâhiḳaya berḳ [u] ra‘d gibi duḫûl idüp mülk-i Ḳarḳısyân⁷ vilâyetinüñ ekşer-i kavmini imâna getürdi.

Ba‘dehu mezbûr Esed-i bahâdır göz açdurmayup⁸ [79b H1] Cibâl-i Ğür kaçdına hemân havâlisindeki taḡlaruñ nehb ü gâretine müteveccih oldu. Ammâ sükkân-ı dâr u diyâr mâ-meleklerini bir çâha⁹ cem‘ idüp [79a T5] koydılar ki ol çâh¹⁰ Ḥaḳ Te‘âlâ’nuñ ḳudretinden şun‘-ı Yezdân idi ki ol vilâyetüñ taḡlaruñ birinde kehf aralarında idi. Esbâbların anda maḫzûn itdükden şonra yolların¹¹ nâ-bedîd itmîşler idi.

1 izhâr-ı: izhâr ve HZ

2 Nüşhalarda “Şam‘aniyye (HZ), Şafâniyye (H1, T5)” şeklinde yazılan bu kelime “Şâ‘ife” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 244.

3 revân: revâne HZ

4 ki: - HZ

5 Nüşhalarda “Ğabek” şeklinde muḡlak yazılan bu kelime “ ‘Abbās’uñ” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 244.

6 Nüşhalarda “Benemrüz” şeklinde yazılan bu daḡ adı “Nîmrüz” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 244.

7 Nüşhalarda “Fersîsân” şeklinde yazılan bu yer adı “Ḳarḳısyân” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 244.

8 mülk-ı/açdurmayup: - HZ

9 çâha: câha HZ, T5

10 çâh: câh HZ

11 yolların: yılların HZ

Lâkin mezbûr Esed ol çâhdan¹ haberdâr olup buldı. Ve tâbût² ile âdemler şarqıdup zıkr olınan mâl ü menâli ve tefârîkı cümleten³ çaşra çıķardı. Ve kendü ile ğazâ iden dil-âverlere bahş eyledi. Esed'ün bu fikr-i cemîli niçe rûzgâr halk mâbeyninde söylendi.

Ve yine bu sâlde mezbûr⁴ Esed Belh eţrafındaki re'âyâyı cem' itdi. Ve bir burc, ya'nî kal'a⁵ ta'mir itdürdi. Ba'dehu Berâmike ki Hâlid bin Bermek'ün vâliidi, ol yapduğı mülke vâli naşb eyledi. Zuhûr-ı devlet-i Âl-i Bermek⁶ evvelâ bu semtle zuhûra geldi.

[Ammâ sene yüz sekiz havâdişi]

Ammâ yüz sekiz senesinde⁷ Mesleme bin 'Abdü'l-Melik ser-ğadd-ı Rûm'a ğazâ idüp Kayşeriyye şehrini ve İbrâhîm bin Hişâm ol havâlîdeki kal'alardan birini fetğ itdi.⁸

Kezâlik Esed bin 'Abdu'llâh Etrâk memâlikine ılgar-ı hasâret ile çok müşriki kılıcdan geçürdi. Der-'aķab hâķân-ı Türk Âzerbaycân ve nevâhîsine leşker⁹ çekdi. Ve Verşân¹⁰ nâm şehri ğarb-ı mencenîķ ile hişâr itdi.¹¹ Ammâ ol mülkün vâlisi Hârîş bin 'Amr hâķân ile muķâbil olup niçe 'askerini¹² helâk itdükden şońra kendüye dağı şehâdet naşib oldı.

Ve Mu'âviye bin Hişâm ser-ğadd-ı Rûm'a niyyet-i cihâd ile revân oldı. Ve Baţţâl Ğâzî [ki] server-i zümre-i merdân añılırdı, bir gürüha sâlâr-ı kıtâl olup Hancere'yi fetğ eyledi. Ve küllî mâl ü menâl ve ğanımet-i bişümâr eline girdi. Baţţâl'ın ibtidâ-yı zuhûrı bu senede şâyî'dür. Ammâ "Mevâlî-i Benî Ümeyye'dendür. Siyâdeti ğayr-ı vâķi'dür." dirler.

1 çâhdan: câhdan HZ

2 tâbût: tâbûtlar HZ

3 cümleten: - T5

4 mezbûr: HZ mükerrer

5 kal'a: - HZ

6 Bermek: Bermek'ün HZ

7 senesinde: senesi HZ

8 itdi: eyledi HZ

9 leşker: 'asker HZ

10 Verşân: Renân HZ

11 itdi: eyledi HZ

12 'askerini: 'askerin HZ

Ammâ Mevlânâ İbn Eşîr naķır ü kıţmîr Baţţâl'ün şecâ'atini ve Rûm'da 'Abdü'l-Vehhâb Ğâzî ile ĥareket-i cür'etini taĥrîr eylemişdür.

[Ammâ sene yüz toķuz ĥavâdişi]

Yüz toķuz senesinde ĥalîfe-i büzürgvâr, ya'nî ki Hişâm-ı nâmdâr Esed bin 'Abdu'llâh'ı Ĥorâsân emâretinden 'azl itdi. "Sen ĥacc-ı¹ şerife gelesün." diyü Esed'e emr-i 'âlî gitdi ve Ĥorâsân eyâleti Eşres² bin 'Abdu'llâh nâm nâmdâra³ tevciĥ olındı ki 'âlim ü fâzıl nâm[ı] meşĥûr kâמידür. Ol ĥavâli-deki murâbıtı bunlar iĥdâş itmişdür. Ĥattâ 'Abdü'l-Melik bin Ziyâd-ı Bâhilî murâbıt 'âmili naşb eylemişdür.

[Ammâ sene yüz on ĥavâdişi]

Ve yüz on senesinde Mesleme bin 'Abdü'l-Melik yine ĥâķân-ı Türk ile ceng ü cidâl idüp, bir ay miķdârı Mesleme ve Müslimîn'ün yolların baĝlayup, Etrâk-i bî-bâk⁴ leşker-i kıttâl ile kıttâl itdükden şońra fırsat u nuşret ehl-i İslâm'a düşüp ve hezîmet küffâr-ı bed-nâma râci' ü 'â'id oldı. Lâkin toķ kimesnenün kıtli müyesser olmuşdur. Az kimesne ĥalâş olup kırtıldı.

Ve Eşres bin 'Abdu'llâh ehâlî-i Semerķand [80a H1] ve sükkân-ı kırye vü kend⁵ müşriklerini dîne da'vet eyledi. İbâ idenlere cizye-i şer'iyeye vaz' itdi.⁶

Ve yine bu sâlde⁷ İfriķiyeye ĝâretine daĥı⁸ [175a HZ] 'asker gönderilüp küffâr-ı bed-nâm mâ-meleklerinden küllî ĝanımet aldılar. Kezâlik Mu'âviye bin Hişâm, Rûm ĝazâsında kıyâm idüp bî-ĥisâb esârâ⁹ vü emvâl-i iĝtinâm müyesser oldı.

1 ĥacc-ı: - HZ

2 Nüşhalarda metin boyunca "Eşres" şeklinde yazılan bu isim "Eşres" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 259.

3 'Abdu'llâh//nâmdâra: 'Abdu'llâh'a HZ, H1

4 bâk: idrâk T5

5 kend: kendü HZ

6 itdi: olındı HZ

7 yine//sâlde: bu sâlde yine H1, T5

8 ĝâretine daĥı: HZ mükerrer

9 esârâ: 'asker irsâl HZ

[Ammā sene yüz on bir havādişi]

Ammā yüz on bir senesinde Mu‘aviye bin Hişām tekrār Şā’ife-i Yüsri ğazāsına kıyām eyledi ve birāderi¹ Sa‘id bin Hişām Şā’ife-i Yümnî cihādıyla [79b T5]² iġtinām idüp Qayşeriyye’den öte geçdiler. Ve memālik-i küffāra darb-ı tığ ile niçe yollar açdılar.

Ve yine bu sālde Eşres bin ‘Abdu’llāh, Ḥorāsān emāretinden ‘azl olındı. Maḥlūli Cüneyd³ bin ‘Abdu’r-Raḥmān’a virildi. Dārü’l-mülkine varduğı gibi ḥākān ile yedi biñ ‘asker muḳābil ü muḳātil gelüp Cüneyd az qaldı ki helāk olayazdı. Āḥir bi-‘ināyeti’llāhi’ n-nāşır küffāra⁴ zafer buldı. Ve ḥākānuñ qarındaşı oğlını esir idüp ḥalifeye gönderdi.

[Ammā sene yüz on iki havādişi]

Ve yüz on iki senesinde tekrār Mu‘aviye bin Hişām, Şā’ife cānibine leşker çeküp ve Malāṭıyye nevāḥisinden ba‘zı burūc u ḳal’a fetḥ ü teşḥir ḳıldı. Ve Cerrāḥ bin ‘Abdu’llāh-ı Ḥakemī ehl-i Şām u Āzerbaycān ile Etrāk rezmine kıyām idüp ‘askeri müctemi’ itmedin ḥareket itmegin zümre-i ğuzāta inhizām yüz ṭıtdı. Ve kendüsine Erdebil’de yaradan şehādet sa‘ādeti müyesser oldı.

Ve bu fırsatda a‘dā leşkeri Erdebil zabṭına fırsat buldı. Vaḳtā ki bu aḥbār Melik Hişām’a i‘lām ḳılındı, hemān ceyš-i keşir ile ber-vech-i ılgār Sa‘id bin ‘Amr’ı gönderdi. Ve ḥākān-ı Türk dağı bunca esir-i Müslimîn’i sürüp niçe māl ü menāl ile bi-bāk giderken ‘asker-i Müslimîn yitişdiler. Ekşerini ḳılıcdan geçürdiler. Ve bunca esir olan Müslimānlara feryād-res olup ḳurtardılar. Cümlesini vaṭanlarına getürdiler.

Ammā ki ḥalife-i celādet-nişāb bu ḳadar fetḥ ü fütūḥa rāzī olmayup Müslimānlaruñ intiḳāmından ötüri qarındaşı Mesleme’yi niçe biñ dilirān-ı kār-azmüde ile Etrāk leşkerinüñ ardlarınca gönderdi. Şiddet-i şitāda biñ belāyla Bābü’l-ebvāb dimekle meşḥūr olan Demürḳapu’ya dek vardı. Ol

1 birāderi: vardı HZ

2 T5 nüshasında 79b-80a varakları kopuktur.

3 Cüneyd: Ḥanbed HZ

4 küffāra: küffār HZ

der-bendi zabt idüp emîr naşb eyledi.¹ Ve Şîrâz hükümetini ilhâk itdükden soñra yine ber-vech-i ilğar Etrâk'ün ardınca taleb-kâr oldu.

Kezâlik emîr-i Hôrâsân olan Cüneyd dağı ol müşrik-i bî-idrâk kaçdına Nehr-i Belh'e varıncaya dek² 'askerini iki bölük idüp, sağ cānibine³ on sekiz biñ ve şol cānibine on sekiz biñ⁴ dilîr-i nāmdâr ta'yîn kıilup zümre-i muhālîfîn talebine sa'y eylediler.

Lâkin Türk 'askeri hâkân kendüsi mānend-i gürg ilğar u cehd idüp Semerķand'a vardı. Ve hâkimine "Şehri teslim eyle." diyü haber gönderdi. Zîrâ ki Semerķand kapanmağa kudreti yoğduğı⁵ zâhir idi. Bu sebebden hâkânun nāmı ğâlib ve 'askeri bî-kerân idi.

Anlar bu vechle müşâverede iken Cüneyd dağı Semerķand muhâşarasın [80b H1] işitdi. Hemân halâşına meded idüp cān atdı. Dört fersah miķdârı yakın gelüp tâ şî'b-i Semerķand'a yitdi. Nā-gehân leşker-i hâkân Cüneyd 'askerinün ön karavulına rāst gelüp, üzerine hücum idüp, muķā-beleye ķâdir olmayup girüde olan 'askere kaçdılar.

Cüneyd 'askeri dağı⁶ [175b HZ] iki tağ arasında atlarından inüp dinle-nürken gözcileri anı gördi ki bir tozdur üzerlerine⁷ gelür. Hemân-dem atanup, karşı gelüp Etrâk 'askeriyle ceng ü cidäle meşğül oldılar. Mel'unlar⁸ ehl-i İslâm'ı ğâfil avlayup đarben ve қahren қabile-i [Benî] Temîm ve Benî Ezd dil-āverleri tiğ ü şemşîr ile şehîd oldılar.

Etrâk-i nā-pāk zümresi Müslimānlara "Gelün, bizüm ulu şanemimüze hidmet idün. Silâhdan kırtılıñ." dirlerdi. Müslimānlar dağı nerre-şîr⁹ gibi¹⁰ «ائما نقاتلكم على أن تعبدوا الله وحد لا شريك له» diyü i'lâ-yı kelime-i 'ulyâ niyyetine ceng iderlerdi. Bu tarîķ ile alışdılar, virişdiler; döğüşdiler, ırışdılar.

1 eyledi: - HZ

2 H1 nüshasında burada bir kelimelek boşluk vardır.

3 cānibine: cānibinden HZ

4 ve şol/biñ: - HZ

5 yoğduğı: yoğ idügi H1

6 HZ nüshasında "Cüneyd 'askeri dağı" ibaresinin "Cüneyd dağı" kısmı mükerrer yazılmıştır.

7 üzerlerine: āvâzlarına HZ

8 Mel'unlar: Mel'un HZ

9 şîrler: şîr H1

10 "Biz ancak tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'a ibadet edesiniz diye sizinle savaşıyoruz." | Nüşalarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashiḥ edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 304.

Dih ü nih [ve] hây u hüy ile ‘âlem yanķulandı ki vuḥūş u ṭuyūr ḥ‘âb-ı¹ rāḥatından² perişân oldılar.

Ve ‘asâkir-i İslâm’uñ ekşerine sa‘âdet-i şehâdet³ müyesser oldı. Nişfi ancaķ ḥalâş buldı.⁴ Ve bundan soñra dil-âverân-ı ceng-azmâ tekrâr birbirlerine ğayret virüp, tekrâr⁵ dâmen-der-miyân idüp, bir yire cem‘ olup fi sebili’llâh merreten ke’l-ülâ⁶ kerreten ba‘de uḥrâ ceng ü cidâle koyıldılar. Ammâ güruh-ı mekrûh-ı⁷ a‘dâ ehl-i İslâm’a yigin olup nuşret ü zafer müşrikine müyesser oldı. ‘Asker-i İslâm münhezim olup dârü’l-emânlarına⁸ çekildiler, gitdiler.

Ḳavm-i a‘dâ der-‘aķab olup niçesine şehâdet şerbetin ṭatdurdılar. Cüyüş-ı Müslimîn’den ancaķ iki biñ âdem ḳaldı. Anlar daḫı hezâr zür u zâr⁹ ile necât yaķasına irişdiler. Bu vâķı‘alara Vaķ‘a-i Şi‘b diyü nâm virildi.

[Ammâ sene yüz on üç ḥavâdişi]

Ammâ Mesleme bin ‘Abdü’l-Melik¹⁰ ki Demürķapu’dan geçüp ḥâķân-ı Türk talebine gitmiş idi, yüz on üç senesinde Vaķ‘a-i Şi‘b’den soñra cünüd-ı nâ-ma‘dûd olan Etrâk ‘askerine yitişdi. Şirâne ceng ü dilirâne ḍarb u Erdeşirâne ḳıtâl ü âheng idüp ṭurışdılar.

Evelâ zümre-i müşrikînden nihâyetsiz âdem[i] ḳılıcdan geçürdiler. Ḥattâ ḥâķânıñ oğlına ve ekşer-i aķribâ vü ta‘alluķâtına râst gelüp şemşir-i tiz âbın içürdiler. Ve memâlik ḳal‘alarından niçe yirleri¹¹ teshîre getürdiler. Ol Vaķ‘a-i Şi‘b intikâmın alup “eş-Şükrü li’llâh” şadâlarını tâ ‘arş-ı berine yitürdiler.

1 ḥ‘âb-ı: ḥ‘âb u HZ

2 rāḥatından: rāḥatdan HZ

3 sa‘âdet-i şehâdet: şehâdet sa‘âdet HZ

4 buldı: olup HZ

5 tekrâr: - HZ

6 ülä: evvel HZ

7 mekrûh: güruh HZ

8 emânlarına: emâretlerine HZ

9 zür u zâr: zâr u zür HZ

10 ‘Abdü’l-Melik: ‘Abdu’llâh HZ

11 niçe yirleri: niçeleri HZ

Ve bu senede Mu‘aviye bin Hişâm tekrâr Mar‘aş nevâhîsini ğâret¹ ve mâ-meleklerini hasâret kıldılar.

[Ammâ sene yüz on dört havâdişi]

Ba‘dehu yüz on dört senesi dâhil olduĝda Mu‘aviye bin Hişâm tekrâr Şâ‘ife-i Yüsrî ğazâlarına leşker çekdi. Ve birâderi Süleymân bin Hişâm yümnî cânibine er dökdi.

Ve bu sene ‘Abdu’llâh-ı Baṭṭâl ve hevâdârlarından niçe ebṭâl Koşantıniyye vâlisi Heraḳl-i Rûmî’nün şufuf-ı celâdet-şunûfını ibṭâl ve ol havâlî-de ve ebvâb-ı Koşantıniyye’de² niçe günler kıtâl itdükden şoñra Heraḳl’ı esîr itdi. Ve Süleymân bin Hişâm’a gönderdi. Ol daḳı ḫalîfeye irsâl kıldı. **[81a H1]**

Ve bu sâlde Mekke ve Medîne ve Ṭâ‘if [vâlisi] İbrâhîm bin Hişâm ‘azl olındı. Yirine qarındaşı Muḫammed bin Hişâm münâsib ğorıldı.

[Ammâ sene yüz on beş havâdişi]

Ve yüz on beş senesinde Şâm vilâyetinde ṭâ‘ün marazı peydâ olup ol memâlikde vebâ-yı lâzımül’-ibâ bi-irâdeti’llâh şiddetle zuhûr eyledi.³

[Ammâ sene yüz on altı ve yüz on yedi havâdişi]

Ammâ yüz on altı ve yüz on yedi târiḫlerinde Mu‘aviye bin⁴ Hişâm⁵ ser-ḫadd-i Rûm ğazâlarından ḫâlî olmadı. Mervân⁶ bin Muḫammed ki “Mervân el-Ḥimâr”⁷ dimekle ma‘rûfdur, Ermeniyye ḫudûdına ‘asker ğönderdi. Bilâd-ı Lân’dan ba‘zı ḫişâr feth eyledi. Ve muḫaddemâ Cüneyd yirine Ḥorâsân emâretine **[176a HZ]** naşb olınan ‘Âşım bin ‘Abdu’llâh bu senede ‘azl olındı. Eyâleti Ḥâlîd bin ‘Abdu’llah-ı Ḳasrî⁸ ḫükûmetine münzam

1 ğâret: ‘âret H1

2 Koşantıniyye’de: Koşantıniyye HZ

3 eyledi: buldı HZ

4 Mu‘aviye bin: - HZ

5 Hişâm: Hişâm ki Mu‘aviye oĝlıdır HZ

6 Nüşhalarda “Ma‘rûn” şeklinde yazılan bu isim “Mervân” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 313.

7 el-Ḥimâr: el-Ḥimâri HZ

8 Nüşhalarda “Ḳuşeyri” şeklinde yazılan bu isim “Ḳasrî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9,

kılındı. [80b T5] Sebeb-i ‘azlı haddini bilmeyüp ve¹ ‘Irâk emâretine kanâ‘at kılmayup eyâlet-i Horâsân’ı dağı bir yirden recâ itdügüdür.

[Ammâ sene yüz on sekiz havâdişi]

Ve yüz on sekiz senesinde Hıdâş lakabı ile mülakka‘b ‘Ammâr bin Yezîd nâm şahş-ı bed-mezheb bilâd-ı Horâsân’da zühür ve Muhammed bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh [bin] ‘Abbâs da‘vetinde mücidd-i meşkür oldu. Lâ-yu‘ad ve lâ-yuḥşâ ünâs da‘vetine gidüp,² icâbet idüp yanına cem‘ olduklarında zenâ-dıka mezhebini izhâr ve ‘Abbâsiyân cihetinden da‘veti mekr ü pâ-bend idüğünü³ âşkâr⁴ itdükde, hattâ nisvân ü ricâli birbirlerine mübâh gösterdükde bildiler⁵ ki bu aḫvâl-i kâzibe Muhammed bin ‘Alî tarafından degüldür, kendünün ‘indiyyât-ı fâsık ‘amelidür.

Ṭutdılar, emîr-i Horâsân olan Hâlid’e getürdiler. Emîr dağı hüküm idüp, elini ve dilini kaç‘ itdürüp ol ânda işini bitürdiler. Ba‘dehu şalb itdiler.

[Ammâ sene yüz on tokuz havâdişi]

Ve yüz on tokuz târihinde Velîd bin Ka‘kâ⁶ ‘arz-ı Rüm ser-ḥaddine gâzâ eyledi. Ve bu sâlde ḥâkân-ı Türk ki rübâhî⁷ ve Esed bin ‘Abdu’llâh [anı]⁸ helâk ü tebâh kıldı, bu tariikle ki evvelâ Esed⁹ qarındaşı Hâlid cânibinden ‘asker çeküp varmış idi. Ve Huttel¹⁰ nâm mülkini almış idi. ‘Askeri ferâğ-ı bâl ile eṭrâf-ı nevâhî ve қarye vü kend¹¹ iğtinâmına tağılmış idi. Hâkân ki

s. 313.

1 ve: - HZ

2 gidüp: girüp H1

3 idüğünü: idügi HZ

4 âşkâr: âşkâre T5

5 bildiler: bildi HZ

6 Nüşhalarda “Fu‘â ‘İsâ” şeklinde yazılan bu isim “Ka‘kâ” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 321.

7 rübâhî: rübâh HZ

8 Nüşhalarda “‘Abdu’llâh’i” şeklinde yazılan ibare *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak “‘Abdu’llâh anı” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 321.

9 Esed: - HZ, H1

10 Nüşhalarda “Ḥatla” şeklinde yazılan bu yer ismi tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 321.

11 kend: kendü HZ

bu teferruḳ¹ haberin aldı, fırsatı fevt itmeyüp dilirân-ı Etrâk ile müsellaḥ u mükemmel Huttel'e toĝrı at şaldı.

Egerçi ki Esed bu fitneyi tuydı ve ḳurbındaki 'askerini 'ale'l-fevr yanına getürdi. Lâkin Etrâk miyânında bu ḥaberi şâyi' ḳıldı² ki Esed'i ḥâḳân-ı Türk başdı. Mecâl virmeyüp, ḳatlı idüp, kemân-ı ḥayâtını yaşdı. Tâ ki işi-den Müslimîn perişân ve "Serdârimuz şehîd olmuş." diyü gürizân olalar.

Lâkin Ḥazret-i Ḥaḳ bu mekr ü keydi kendülere 'â'id ḳıldı. İşiden Müslimîn ḡayret-i dîn ile hücum-ı pür-kîn ve muḳâtele-i sehmgîn idüp aḫz-ı intikâm niyyetine Esed'ün 'askerine geldiler. Anı ḥayâtda bulup tâze cân bulmuş mürde gibi müceddeden nehzat ḳıldılar. Ve ḥâzır u âmâde olan zâd ü zevâde terkini münâsib görmeyüp tenbîh ḳıldı.³ Herkes birer ḳoyun arḳasına ve birer ḡanem önine alup götüreler. Mûcib-i fermûde ile 'amel itmeyene [81b H1] ḳaç'-ı yed ile cezâsın vireler.

Ve Nehr-i Belḡ kenârına varup 'ubûr ḳaşd itdiler. Ol ânda ḥâḳân geldi, yitdi. Nehrün berü cânibinde bulduĝı zu'afâyı ḳatlı itdi. Ve kenâr-ı nehrde irkildi, ḫurdu. Cünd-i Müslimîn ise şanurlardı ki bunları nehri geçmeyeler, ḳatlı itdükleri nüfusuḡ ḡanâ'imine ḳanâ'at idüp berü cânibe yol seçmeyeler.

Lâkin öyle olmadı. Elli biñ Etrâk ve atları şinâverlikde mâhî gibi çâlâk zemzeme-künân ve ḫaraf ḫaraf⁴ 'arbede-cüyân ḳaç'-ı nehre baḫr gibi revân oldılar. Sâḫilde mütevaḳḳıf olan Müslimîn'e ḳoyuldılar. Lâkin ḫafr itdükleri ḫandeḳ muvâşalatlarına mâni' oldu. 'Asker-i İslâm'uñ ḫandeḳ tedârüki ol beliyeyi dâfi' oldu.

Fe-lâ-cerem birbirlerine ḳarşu ḳondılar. Ol gice ḳaravulları ile kemâl-i ihtiyâḫ üzere deprendiler. İrtesi ki [176b HZ] şabâḫ oldu, ḥâḳân-ı Türk ḳıtâl-i Müslimîn'e nehzat idüp ümem-i keşîre ḳatlı [81a T5] ve emvâl [ü] menâl ile küllî iĝtinâm buldı. Daḫı irtesi ki yevm-i 'id-i fiḫr⁵ idi, iki 'asker birbirine muḳâbil ḫurdu. Müslimânlar ol gün terk-i şalâtı zarûretle evlâ gördi.⁶ Lâkin Esed rızâ göstermeyüp bayram namâzını ḳavmi ile edâ ḳıldı.

1 teferruḳ: tefriḳ T5

2 ḳıldı: ḳıldılar H1, T5

3 ḳıldı: ḳıldılar T5

4 ḫaraf: - T5

5 fiḫr: fiḫri HZ, H1

6 gördi: gördiler HZ

Ba‘dehu Esed bin ‘Abdu’llâh ve taht-ı hükmindeki sipâh cemî‘an göçdiler. Belh Nehri kenârına nüzül kıldılar. Ve şiddet-i şitâ geçince anda mütevaqqıf oldılar.

Bu hâl ile ‘id-i adhâ geldi. Edâ-yı şalâtdan sonra Esed huṭbeye âğâz itdi. Ba‘dehu ‘askeriyile meşveret idüp “Hâkân üstine mi varalum, yoḥsa Belh’de mütehaşşın mı olalum, yoḥsa Merve cânibine mi gidelüm?” [diyü şordı]. Ekşer-i nâs hâkâna muqâbil gitmegi münâsib gördiler. Ve tedbirlerini Esed’ün re‘y-i rezînine muvâfiq buldılar. Mütevekkilen ‘ale’llâh hâkân ‘askerine toğrıldılar.

Hemân ki qaravulları Etrâk qaravulına bulışdılar, meksür u münhezim olup serdâr-ı nâmdârları ve yedi¹ baş emîri helâk olup toprağa düşdi. Ba‘dehu nerre-şirân-ı Müslimîn aġnâm-ı Etrâk iġtinâmına qarın olup yüz elli biñ ġanem ġanîmetiyle² kâm-bîn oldılar.

Ve hâkân dört biñ miqdârı bed-gümân ile kalķup, huşûsâ evlâd-ı ‘Arab’dan Hâriş bin Şüreyḥ nâm mülhid-i ḡalâlet-nişân hâkânı ġayretlendürüp ve nisvân-ı Müslimîn’e taḥriş idüp, tekrâr bünyâd-ı³ cidâl ve⁴ ḡarb u ḡarb u kıtâl olup zevâl zamânına dek küllî ḡarb u ḡarb muqarrer oldı.

Der-‘akab düşmenün zevâli ve hâkânun ancak dört yüz nefer ricâli kalup aḡmâl ü eşķali ve⁵ evlâd u⁶ nisvân u ‘iyâli kalup kânûnları üzere küsların döġmege başladılar. Ya’nî ruḡşat-ı inşirâf virüp Etrâk leşkerini döndürmek kaşdın eylediler.

Lâkin miyân-ı ma’rekeden çıkmaları mümkün olmadı. ‘Asâkir-i Müslimîn ‘askerlerini⁷ iḡâta-i sehmgîn itmegin hiç bir ferd ol gird-âbdan taşra yol bulmadı. Bunca kenîzek-i sîmîn-beden ve ehl ü ‘iyâl-i hâkân ve ḡurüb-ı sâbıkada giriftâr olan Müslimân ve evânî-i muraşşâât u müzehhebden tuḡaf-ı bî-pâyân ve silâḡ-ı zerrîn ü sîmîn-i cevâhir-nişân ⁸«ما لا عين رأت»

1 ve yedi: idi HZ

2 ġanîmetiyle: ġanîmetle HZ

3 bünyâd-ı: bünyâd u HZ

4 ve: - HZ

5 ve: - HZ

6 u: - HZ

7 ‘askerlerini: ‘askerini T5

8 “Gözlerin görmediği...” | Burada “Allahu Teâlâ ‘Ben, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırandan hiç geçmeyen nimetler hazırladım (Buhârî, Bed’ü’l-halk, 8).”

mazmûnı ile nümâyân [82a H1] ¹ «ولا أذن سمعت» manṭûkı ile beşâret-resân ² «ولا خطر على قلب بشر» muḳaddimesiyle ğuzât-ı melekıyyü'ş-şıfâta hâṭır-nişân olduğdan soñra hâĳân-ı bed-kirdâr hâtime-i kâr ne vecle zâhir ola-caĳın bildi. Ğayretinden³ 'avretini hancer ile urup helâk eyledi. Ve âhir kaçarak yakın olan hişârların birine girüp kapandı.

Esnâ-yı muhâşarada ümerâsından biri ile lu'b-ı nerde iştiĳâl itdi. Ol maḳûle bergeşte-baht-ı leclâc ise de ṭâli'-i saht muḳtezâsınca yeñilüp ḳasâvetle ḳalb-i girih-giri hânehâ-yı nerd⁴ gibi laht laht olmaĳın ol emîr hâĳân-ı kebîri yeñdi. İncindüğinden ḳaç'-ı yed emr itdi. Emîr-i dilîr ki bisât-ı enbâtdan el çekdi, âb-ı hayât-ı⁵ zülâl-i cânından el yuyup ḳazâ gibi hâĳânın üstine çökdi. Emân virmeyüp ḳatı eyledi.

Fe-lâ-cerem hâĳân ki küşte oldu, bâĳî ḳalan [177b HZ] 'askeri kaçarak⁶ cân ḳurtarmaĳ ümmidiyle [81b T5] eṭrâfa taĳıldı. Ve birbirlerinin emvâl ü erzâĳını ğâret itmeĳe meşĳül oldılar.

Esed bin 'Abdu'llâh ve sâ'ir leşker ü sipâh⁷ kâm-kârân-ı nuşret-penâh olduĳlarından soñra alınan küslar[1] ve ṭabl-ı menhûsları⁸ ve metâ' kısmınuñ nevâdiri ve cevâhirün nefâ'is ü zevâhiri ve kenîzeklerün şîrin-zebânları ve ğilmân-ı Yûsuf-liĳâlarun mü-miyân u nâzûk-dehânları ve bi'l-cümle her ḳısmun ğüzîdeleri ve her ḳumâşun pesendîdeleri yükler baĳlanup hâĳim-i Ḳorâsân olan Hâlid'e ve anlar tarafından Hişâm nâm hâlifeye irsâl ḳılındı.

Ve bu fetḫ ü ğanâ'im medâ'ih-i şu'arâ ve evşâf-ı büleĳâ ile diyâr-be-diyâr söylendi. Ba'zı şâ'ir-i Ḳorâsân Esed-i nâmdâr vaşında nazm-ı cevâhir⁹ ḳılup gönderdüĳ ebyâtdandır ki bu arada beyân olunur:

diye buyurmuştur." şeklindeki hadîs-i şerîften iktibas yapılmıştır.

- 1 "Kulakların işitmediği..." | Burada "Allahu Teâlâ 'Ben, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım (Buhârî, Bed'ül-halk, 8)." diye buyurmuştur." şeklindeki hadîs-i şerîften iktibas yapılmıştır.
- 2 "İnsanın hayal ve hatırından geçmeyen" | Burada "Allahu Teâlâ 'Ben, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım (Buhârî, Bed'ül-halk, 8)." diye buyurmuştur." şeklindeki hadîs-i şerîften iktibas yapılmıştır.
- 3 Ğayretinden: 'Avretinden HZ
- 4 hânehâ-yı nerd: hânâr-zed HZ, T5
- 5 hayât-ı: hayât u H1, T5
- 6 kaçarak: - T5
- 7 ü sipâh: - T5
- 8 menhûsları: mencûsları H1
- 9 cevâhir: - HZ

Nazm

تقيس منها طولها والعرضا	لو سرت في الأرض تقيس الأرض
من الأمير أسد وأمضى	لم تلق خيرا إمرة ونقضا
وجمع الشمل وكان أرفضا	أفضى إلينا الخير حتى أفضا
قد فض من جموعه ما فضا	ما فاته خاقان إلا ركضا
حمضا به تشفى صداع المرضى ¹	يا ابن سريج قد لقيت حمضا

Ve yine bu sâlde Behlül bin Bişr nâm Hâricî hurûc itdi. Yüz miğdârı Hâvâric ile niçe biñ ‘askeri mirâren şıdı. Hattâ hâlifenuñ katline niyyet idüp Şâm’a teveccüh itdi. Âhir Cezîre eṭrâfında biñ belâyla kendüsi ve tevâbi’i katl olındı.

Ve yine Esed bin ‘Abdu’llâh kavm-ı Etrâk’e ğazâ idüp cây-gîr-i hâkân olan Ṭurhân emvâl-i firâvân bezl itdükde kabûl itmedi. Sell-i seyf idüp ve² kendüyi katl idüp ve memleketini nehb ü ğâret idüp şâd-kâm ve muḥaşşî-lü’l-merâm ‘avdet itdi.

Ve bu sâlde Şebîb-i Hâricî’ nûn Şahârî³ nâm oğlu hurûc idüp kendünüñ ve tevâbi’inüñ ḥaḳlarından gelindi.

[Ammâ sene yüz yigirmi ḥavâdişi]

Ve yüz yigirmi târihinde ser-ḥadd-ı Rûm ve Etrâk’e müte’allik niçe ğazâlar kılındı. Nihâyetsiz mâl ü ğanâ’im aḥz olındı.

Ve bu senenüñ mihrânında⁴ nâ’iblere ve Ḥorâsânşâh nâm re’is-i dihkân Esed bin ‘Abdu’llâh’a tuḥaf-ı bî-kerân ile [82b H1] gelüp cümleden bir ḳaşr-ı müzehheb ü mücevher ve sîm-i ḥâlişden bir ḳaşr-ı diġer ve ebârîḳ-i müzehhebe ve şahâf-ı pür-zib ü fer getirilüp tuḥaf u tefâriḳle meclis ṭoldı. Ve Ḥorâsânşâh ayaġa ḳalkup Esed’ün şecâ’at u fiṭnatı ve şehâmet ü cell-i himmeti medâ’ihinde ḥaṭîb oldı.

1 “Yeryüzünü enine boyuna ölçsen bile Esed’den daha hayırlı ve hükmü sağlam bir lider göremezsin. Bize hayırları ve iyilikleri yağdırdı. Durumumuzu toparladı. Daġınıklığı giderdi. Hakan onun elinden kurtulamadı. Hakanın toplanmış askerlerini darmadaġın etti. Ey Süreyc’in oğlu Esed, sen öyle bir yararlılık gösterdin ki hasta gönüllerimizin intikam ateşini dindirdin ve bizi rahatlattın.”

2 ve: - HZ

3 Nüşhalarda “Ṭahârî (HZ), Ṭahâzî (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Şahârî” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 9, s. 324.

4 mihrânında: mihrânibinde H1

Esed daħı bunca tuħaf u tefārīki ve cevāhiri ħuzzār-ı meclise tevzī' kıldı. Ve Esed kendüsi bir çıban çıkarup ħaste-ħāl olmağın gāh u bī-gāh enin ü ħanin ü āh vāh¹ iderek ħalvetine gitdi. Āħir sene-i mezbüre Şafer'inde 'adem ser-ħaddine sefer idüp teslim-i rüħ itdi. Bir esed idi ki bīşezār-ı zemīne şırāne geldi ve² şırāne gitdi.

Bu senede Hişām, Ĥālid bin 'Abdu'llāh'ı 'Irāk niyābetinden 'azl itdi. Seneden seneye on üç kerre yüz bīn altun Ĥālid'ün ve on kerre yüz bīn altun Yezīd bin Ĥālid'ün emlaklerinden 'avā'idi olmağın ħaseden ma'zül itdüğü şāyi'dür.

Ve Ĥorāsān [177b HZ] vilāyeti Naşr bin Seyyār'a virilmesi meşhūr u vāķi'-i ħāldür, diyü buyurdılar.

Hikāyet-i ħarībe bā-muħāverāt-ı 'acıbe [82a T5]

Menķüldür ki birgün³ Hişām-ı zī-şān kaşd-ı şayd u şikār ile bir güzer-gāhda⁴ pūyān ve ümmīd-i naħcīr ile bir ħubār-āmīz günde eṭrāf u cevānibe şitābān iken nā-gāh nazargāhında bir şāh-rāh 'ayān oldı. Der-aķab revğan-ı zeyt yükleri ile bir kārban zāhir oldı.

Hişām ki ol zümreye ihānetle nazār kıldı, "Nereden gelürsüz?" diyü şordı. Sā'ir ebna-yı sebīle nisbet vecāheti zāhir ü müstenīr⁵ bir pīr-i rüşen-zamīr görüp aña ħiṭāb kıldı. Ke-ennahu ma'al-kerāhe aña iltifāt idüp "Nereden gelürsün ve nerede⁶ tevellüd itmişsün ve nereye gidersün?" diyü ħaber şordı.

Nazm

خاکساران جهان را به حقارت منگر   تو چه دانی که در این گرد سواری باشد⁷

1 vāh: - HZ, H1

2 ve: - HZ

3 birgün: - HZ

4 güzergāhda: güzergāha HZ, H1

5 zāhir ü müstenīr: zāvmestīz HZ

6 nerede: nereden HZ

7 "Dünyada üstü başı toz toprak olanlara hakaretle bakma. O toz toprağın arasından atlı bir [yiğit] çıkmayacağını nereden biliyorsun?" | Nüshalarda görülen imla hataları tashih edildi. bk. Muhammed Riyaz, *İkbāl-i Lāhūrī ve Diğer Şuarā-yi Fārisī-gūy*, Merkez-i Tahkikat-ı İrān ü Pākistan, İrān 1977, s. 73.

Meger ki ol pîr-i muhtâr nîk ü bed-dide-i rûzgâr germ ü serd-keşide bir emîrül-keâm-ı ‘ayyâr idi. Hişâm’un çeşm-i ahveline¹ ve itidâlden hâric heykeline ve evzâ‘ u eṭvârına ve kemâl-i güftârına ki nazâr kıldı, rü’esâdan idüğini bildi. Nihâyet ḥalife idüğün fikr itmedi. Ve illâ her² su’âline cevâb virdi.³ “Zâhir senüñle benüm qadîmî âşinâlığum yoqdur. Bu taqdirce iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem idüp bu maqûle su’âl ü maqâl cenâb-ı kerâhet-me’âbuña çoqdur. Zîrâ ki bu ḥaḳîr gerek bir qabile-i celileden olmuşum, saña ne ‘â id; gerek bir ‘aşîret-i zelilden⁴ zuhûr bulmuşum, baña bu gûne su’âlün neden vâriddür?⁵” didi.

Nazm

Saña bundan çü⁶ nesne yoq râci‘
Yâ neden vaḳtün idesün zâyi‘
Kişinün olsa ‘aqlı⁷ başına yâr
Süfehâ vaz‘ın⁸ eylemez kirdâr

Hişâm ki pîrün cevâbını işitdi, “Bu gûne eger⁹ sen bir qabile-i aşileden¹⁰ olsañ ḥaber virürdün. Aḳvâm-ı rezileden olmağla vâḳi‘-i ḥâli beyân ide-medün.” diyü bir nükte itdi. Ḥâlâ ki pîr-i ḥuredmend mezbûr Hişâm’un bu sözine güldi. “Senün şüret-i zişt ve heybet-i bed-siriştünü gördüm, [83a H1] ḥisset-i ḥaseb ve denâ’et-i neseb yüzinden fûrû-mâyeligüñi taḥḳîka irgürdüm. Ol sebebden kendümi saña ta’rif kılmadum.¹¹” didi. “İmdi bilmiş olasun ki ben fülân qabileden bir merd-i dîndârum ve¹² ḥaseb ü nesebüm fülân ve fülân rü’esâya çıkar bir ‘azîz-i bülend-iḳtidârum.” diyü söyledi.

1 ahveline: ahvâline HZ

2 her: her bir HZ

3 virdi: virürdi HZ

4 ‘aşîret-i zelilden: ‘aşîretten HZ | zelilden: zelileden T5

5 vâriddür: vârid HZ

6 çü: çoq HZ

7 ‘aqlı: ‘aql HZ, H1

8 vaz‘ın: vaşfın T5

9 eger: - HZ

10 aşileden: aşliyyeden HZ | aşilden T5

11 kılmadum: kıldum HZ

12 ve: - HZ

Hişâm ki bu kelimâtı diñledi, “Ne murdâr şoydan imişsün, ne çirkîn hânedândan zühür eylemişsün. Her kimse ki¹ seni göre, kabîleñe dâhil olmaduğına vâcibdür ki şükr kıla.” buyurdi. Kendünün ‘azîmü’ş-şân olduğunu nezâketle ol pîre tıyurdi.

Ammâ ki pîr-i fânî nâdire-dân olmağın bî-ihtiyâr bir dağı hânde kıldı. “Allâh Allâh, bu tal’at-ı zîbâ ve nergis-i şehlâ zâtıñuzdan ma’lûm oldu ki ulu şoydan imişsüz.² Ammâ ğarâ’ib ü ‘acâ’ib bundadır ki ellerün ‘aybına baqıp ta’n itmeñüz tırfedür. Bârî buyuruñ ki kañğı kavm u kabiledensüz ve ğaseb ü nesebiñüz kimlerdür ve kime müntehî olur?” didükde Hişâm âğâz-ı kelâm idüp “Ben kabîle-i Kureyş’denüm.” didi.

Pîr tekrâr hitâb idüp “Kureyş bir kabîle-i ‘azîmedür. Ol kabîlede ekâbir ü aşâğıra nihâyet yoğdur. ‘Acabâ siz kañğısındansuz, bilsem?” didi. Hişâm dağı “Ben Benî Ümeyye eşrafındanum.” diyü cevâb virdi. “Huşûsâ kimse bizümle şeref-i nesebde ber-â-ber olamaz. [82b T5] Ve bir ferd [178a HZ] ol zümre-i ‘azîmden³ intikâm alamaz.” diyü söyledi.

Pîr bu kerre kağkağa ile hânde eyledi. “Bâreka’llâh, yâ Benî Ümeyye kaşındaş.” diyü maşaraya aldı. “Fe-ammâ ‘acebdür ki sen kendüñi kaşd ile şağlarsun. Kabîle-i bî⁴-‘adileden iken ta’ife-i rezileden geçinürsün.⁵ Yoğsa murâduñ beni deñemek midür?” didi. “Hağğâ ki iyü tedârük itdiñüz.” diyü âferin idüp, ba’dehu Hişâm’a ğüftâr idüp “Ne ‘aceb söyledüñ ki bu mağüle nesebden şermsâr⁶ olmasun. Ne miğdâr mezmûm kabîle idüğini bilmeyesün. Zamân-ı Câhiliyyet’de Benî Ümeyye ribâ-ğörân olup, Müslimân olduklarından soñra hânedân-ı nübüvvete el uzadup ğünehkârân idüklerini bilür iken ğâfil olasun ve şimdiki hâlde dağı dünyâ cîfesi⁷ kendülere el virdüğünü şeref-i⁸ nesebden şayup⁹ bilesüz. Bunı bilmez misüz ki sizün kabîleñizün re’s ü re’isi zamân-ı sâbiğda bir ğammâr idi. Şimdiki

1 ki: - HZ

2 imişsüz: imişsün HZ, H1

3 ‘azîmden: ‘azîmeden HZ, T5

4 bî: benî HZ

5 geçinürsün: geçinürdün HZ

6 şermsâr: sermsâr HZ

7 cîfesi: cîfesini H1, T5

8 şeref-i: eşref-i HZ, H1

9 şayup: - HZ, T5

hâlde dağı¹ bir cebbârdur. Âhîr re'îsinüz yine bir hammâr-ı murdâr olacağ-dur. Ve senüñ kabîleñ maḥsûb u ma'düddur. Kıırk ma'reke-i hûn-âlüdda 'ırz u nâmüsdan yüz döndürüp hezîmet ü firâra arka virmişdür. Ve hezârân merdânelerüñ helâkine sebep olmuşdur. Pes bu maḥûle cemâ'at ḥâksâr ol-sun ki mezheb ü sîretleri böyle nâ-hemvâr ve nâ-sâzkâr ola. Şecâ'at u şehâ-metleri bu şüretle ta'ayyün bula. Ma'a zâlik Seyyidü'l-mürselîn ve Hâte-mü'n-nebiyyîn sizüñ ehl-i düzaḥ olmañuzı beyân buyurmuşdur. Ricâlîñüz 'arından beyân-ı neseb kılmayacağını, zenânîñüz ḥubş-ı tînet ve galebe-i şehvetden maḥcûb ḳalup baş ḳalduramayacağını ümmetine tıuyurmuşdur. **[83b H1]** Cümleden biri Ebü Süfyân ki mādde-i fesād-ı Bedr ü Uḥud u aḥzâb olmuş idi. Sizüñ² nesebiñüz ile mühmeldür.” didi.

“Ve mezbûr Ebü Süfyân ki zamân-ı Cähiliyyet'de bir hammâr-ı baytâr-ı ḥimâr idi. İḳrâr-ı İslâm ile fi'l-cümle teraḳḳî bulduğda muttaşıl Peyğâmbir Hâzretleri ile kârı kârzâr³ idi. Egerçi ki İslâm'a dâḥil olmuş idi, yine ḥüsn-i i'tiḳâd ile hergiz tevfiḳ bulmamış idi. Bir uluñuz ḥod⁴ Mu'âviye idi. Yedi nevbet aña hidâyet ü irşâd buyurmuş iken yine evzâ'ı idlâl-i ḥâtîme ile nihâ-yet bulmuşdur.⁵ Bâ-ḥuşuş ibn 'amm-ı Muştâfâ olan 'Alî-i Murtażâ ki zevc-i Fâtıma-i Zehrâ idi, anuñla muḥârebeler kılmış idi. Ve Ziyâd gibi veled-i zinâyı kendü nesebine ilḥâḳ itmiş idi. Hattâ menḳûḥa-i muḫallaḳasını 'ar itmeyüp ḥibâle-i nikâḫına dâḥil kılmış idi. Ve bunca efâl-i nâ-marḏiyyesi tenfir-i ḳulûba bâ'is olduğu yitmeyüp, âḥîr-i 'ömrinde Yezîd-i pelîd nâm püser-i fâsıḳını veliyy-i 'ahd idinüp İmâm Hüseyn-i mazlûma ve ehl-i beyt-i nübüvvet olan e'imme-i maḳbûl ü merḥûma⁶ musallaḫ kılmış idi. Bir alay ḡaddâr ḥâ'inler ile mencenîḳ düzüp⁷ Beytu'llâh'ı⁸ sengsâr itmiş idi. 'Abdü'l-Melik bin Mervân ki sizüñ 'âdilterin ḥükkâmîñuz idi, Haccâc gibi mel'ûnı Ka'be'ye gönderüp bu fesâdları itmiş idi. Bâ-ḥuşuş Ka'be'yi yi-re ber-â-ber idüp ḥâksâr kılmış idi. Zâḥîr budur ki ol dağı ḳavmün⁹ sâlârı

1 dağı: - HZ

2 Sizüñ: HZ mükerrer

3 kârzâr: zâr T5

4 ḥod: - T5

5 bulmuşdur: bulmuş idi T5

6 Nüshalarda burada bulunan “üzerine” kelimesi sentaks gereği metne alınmadı.

7 düzüp: ḳurup HZ

8 Beytu'llâh'ı: Beytu'llâh'ı seng-i HZ, H1

9 ḳavmün: ḳavmlerüñ HZ, H1

ve zümre-i zemîmeñüzün emîr-i iftiḥârî [178b HZ] idi.¹ Ve bi'l-cümle bir kabileden imişsün ki evvelîñüz bed-kirdâr ü ribâ-ḥörân, evsaṭıñuz fettân ü ṭarrâr ve âḥirîñüz ḥammâr u ḥammâr u evgâr² idüginde şübhe yoḡdur.” didi.

Hezâr bu maḡûle sözler [83a T5] söyledi ki Hişâm'ı³ varlığından, belki kâm-kârlığından bile bîzâr eyledi. Hergiz cevâba ḡâdir olamadı. Muḡâbelesinde kelimât itmege iḡtidârî ḡalmadı. Hemân bir ṭariḡ ile ayrıldı, gitdi.

Bir mesâfe gitdükden soñra ardındaḡı ḡulâma su'al idüp “Ḥâṭırında var mıdır ki bu pîr bize⁴ ne herzeler dimişdür?” didi. ḡulâm daḡı berây-ı maşlahat “Anuñ didüginı kim ḡâṭırında ṭutabilür ve sözlerini kim ḡıfza ḡâdir olabilür⁵ ki ben ol maḡalde kendü adımı bile unıtdım. Degül ki anuñ ḡurâfâtını⁶ ḡâṭırda ṭutam. Ḥattâ muntazır idüm ki⁷ fermâñıñuz şudür ide;⁸ tâ ki şemşîr ile kelle-i bî-devletini kesüp vücüdını dünyâdan götürem.” cevâbını virdi.

Hişâm-ı ḡilâfet-nişân ta'accüb iderek, “pîr-i faşîḡ-ḡüy u dilîr” diyerek oṭaḡına vardı. ‘Ale'l-fevr hemân bir ḡürüh sipâhî⁹ gönderüp,¹⁰ ‘alâmetini bir bir taḡrîr ḡılıp¹¹ “Şu ḡüne ve şu aşl bir pîr vardır. Elbette ele getirürñ. Bilâ-te'hîr ḡuzûruma getüresüz.” diyü tenbîh eyledi. Her ne ḡadar ki cüst ü cü ḡıldılar, ne buldılar ve ne kim idüginı bildiler. Hişâm bu ḡâle niḡe zamân te'essüfden ḡâlî olmadı ki “Niḡün ol vaḡt cezâsın virmedüm.” diyü yandı, yaḡıldı.

Ammâ ol ḡulâm ki bu ḡışşayı bi't-tamâm ḡâṭırına¹² almış idi, ba'de vefâtı'l-Hişâm, ba'zı¹³ aşḡâbına künhi ile beyân [84a H1] ḡılımış idi, diyü

1 idi: - HZ

2 evgâr: bed-kirdâr HZ

3 Hişâm'ı: Hişâm HZ

4 bize: - HZ

5 olabilir: olur HZ, T5

6 ḡurâfâtını: ḡurfâtını HZ | müzaḡrefâtını T5

7 idüm ki: oldum HZ

8 şudür ide: şudürına HZ

9 sipâhî: sipâh HZ

10 gönderüp: gönderüp ve HZ

11 ḡılıp: idüp HZ

12 ḡâṭırına: ḡâṭıra HZ

13 ba'zı: ya'nî HZ

*Aḥmed-i Kūfi*¹ *Tārīhi*² nde² meşūrdur ve beyne'l-müverriḥīn bu ḥikāye³ katı meşhūrdur.

Beyt

Melik olmaḡ münāsib ancaḡ o pīr
 Eyitmiş aña 'uyūbını taḡrīr
 Ğaybetinden⁴ bu ḡıṣṣa zāhirdür
 Göge çıḡmadı yutmadı anı yir⁵
 Aña kibr ü ġurūrı bildürdi
 Oldı ōñ demde cān mişāl-i muġīr⁶
 İḡtişām-ı Hişāmı güm ḡıldı
 Ol müselsel kelām u ol ta'bir

Ba'dehu Hişām'ın ḥikāyeti bunda⁷ tamām oldı, ve's-selām.

Der-beyān-ı Ebū Müslim-i Ḥorāsānī ve Keyfiyyet-i Zuhūr-ı Ū

Egerḡi ki müverriḥīnün bu bābda iḡtilāfātına nihāyet yoḡdur, lākin eṣaḡḡ-ı aḡbārı⁸ ile iktifā iḡtişār-ı kelāma⁹ münāsibdür. İmdi, ḡafı olmaya ki Ḥamza-i İşfahānī ḡavlince Ḥamza bin Āmāde evlādındandır. İşfahān nevāḡisinden bir ḡaryede re's-i mi'e-i hicriyyede¹⁰ vücuda gelmişdür. 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz'ün ḡilāfeti zamānı idi.

1 Kūfi: Kevnī HZ

2 Burada kastedilen İbn A'sem el-Kūfi'nin *Kitābü'l-fütūḡ* adlı eseri olmalıdır. bk. Mustafa Fayda, "İbn A'sem el-Kūfi", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ase-el-kufi> (05.01.2021).

3 ḡikāye: ḡikāyeti HZ

4 Ğaybetinden: 'Aybından HZ

5 yir: pīr HZ | İtmiş/yir: - T5

6 muġīr: maḡber HZ | muḡīr T5

7 bunda: bundan HZ

8 aḡbārı: aḡbār HZ

9 kelāma: kelām HZ

10 hicriyyede: hicride HZ

Ammā Zübeyr zu‘mınca Ebū Müslim’ün nesebi Gūderz’e¹ muntehī olur. İttifākāt-ı ğaribeden² bu kavülün şıhhati gūyā bunuñla şübüt bulur ki Gūderz, ğazā-yı Siyāvuş’d³ nice siyeh-püş ise ve eşnā-yı cengden ğayrı evkātda ħande kılmayup türş-rülüği şübüt buldı ise⁴ Ebū Müslim daħı ibtidā-yı zuhūrındaki a‘yān-ı devleti ve ‘Abbāsiyān’uñ sâ‘iyān-ı⁵ da‘vet-i ħilāfeti olan nuķabāya “Cümleñüze lâ-büd elvāndan bir reng ihtiyār eyleñ. Ve libās u ‘imāmeñüzi cümle yek-reng idüp ittiħād-ı ma‘nevīñüz gibi zāhiriñüzi daħı izhār eyleñ.” diyü muħayyer⁶ itdükden soñra ħikmet Ĥudā’nuñdur, ittifākları levn-i siyāha müte‘allik oldı.

Cümlesi ‘imāme-i sevdā⁷ ve siyeh reng ķabā ile nuķabā ķarşusına geldi. Mehābetleri Ebū Müslim’ün şalābetine sebep olup kendüsi daħı;

Mışrā‘

بالتر از سیاهی رنگ دگر نباشد⁸

mazmūnına rağbet [179a HZ] gösterdi. Gülmesi ħod eşnā-yı ħarb u kıtāle⁹ maħşuş idi. Sâ‘ir eyyāmda girih-i pīşāni ve rüy-ı türş¹⁰ ile şecā‘at nişāni zāhir ü nümāyān idi. Pes “Gūderz neslindendür.” diyenleruñ [83b T5] da‘vāları ke-ennehu bu iki cihetden şābit idi.

Ve ba‘zılar ķavlince Ĥakīm Büzürcmihr neslindendür. Pederinüñ ismi Müslim idi, dirler.¹¹ Niķeler “ ‘Oşmān idi.” diyü ħaber virürler. “Ammā kendünüñ ismi ‘Abdu‘r-Raħmān olup Işfahān¹² ķaryelerinüñ birinde mütevellid oldı. Ve neşv ü nemāsı Kūfe‘de vuķū‘ buldı.” diyü beyān eylerler.

1 Nüşhalarda metin boyunca “Güvāder” şeklinde yazılan bu isim “Güderz” olarak metne alındı. bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Ebū Müslim-i Horasāni”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-muslim-i-horasan> (06.01.2021).

2 ğaribeden: ğarbiyyeden H1 | ‘Arabiyye‘den HZ

3 Siyāvuş’d³: Şiyāvuş’d³ HZ

4 ise: - HZ

5 sâ‘iyān-ı: - HZ

6 muħayyer: müteħayyer HZ

7 sevdā: sevād HZ

8 “Siyahın üstünde başka bir renk yoktur.”

9 ħarb u kıtāle: kıtālde ve ħarbde HZ

10 rüy-ı türş: derdi terş HZ

11 dirler: - HZ

12 Işfahān: Uşfān HZ

Ammâ Ḥorāsân'a müstevlî olup 'ızam-ı şân buldukda¹ "Ben Sülayṭ bin 'Abdu'llâh bin 'Abbâs evlâdındanum." didügi, Ebü'l-'Abbâs-ı Seffâh'ın eb-nâ-yı a'mâmından olmaḡ da'vâsın eyledügi *Ravzatu's-şafâ*'da meşûrdur.

Ya'nî ki 'Abbâs'ın bir ḥidmet-i câriyesine birgün 'Abdu'llâh bin 'Abbâs yakınlık idüp, ba'dehu bir daḡı yanına varmayup, niçe eyyâm mürûrından soñra ol câriye bir ḡulâm-ı 'Arabî'ye tezevvüc kıılınup ikisinden Sülayṭ nâm bir püser vücûda geldi. 'Abdu'llâh bin 'Abbâs anı bendeleri silkine mün-selik kıılmış idi. Kibâr u şıḡâr Sülayṭ-ı kenîzek-zâde ol şahş-ı 'Arabî'nün mübâşeretinden tevellüd itdüğini bilmiş idi. [84b H1]

Vaḡtâ ki İbn 'Abbâs ḡazretleri öldi ve Sülayṭ nev-cüvân olup ḡulefâ-yı Benî Ümeyye'den Velid bin 'Abdü'l-Melik ḡidmetine müntesib oldı, ol fursatda "Ben ferzend-i 'Abdu'llâh bin² 'Abbâs'um." didi. Ḥattâ Velid bin 'Abdü'l-Melik³ bu da'vâyı taşdıḡ idüp "Âl-i 'Abbâs'dan iken⁴ ḡuddâmum silkine mün-selikdür." diyü faḡr eyledi. Ya'nî ki zamân-ı zuhûrında Ebü Müslim "Ben mezbûr Sülayṭ'ın âlindenüm." dimiş ola. Ḥattâ Ebü Manşûr kendüyi ḡatlı itdükte iḡşâ⁵ itdügi cerâ'imün birisi "Ḥilâf-ı vâḡi' da'vâyla nesebimüze duḡûl ḡaşdın itdüñ." didügi taḡaḡḡuk bula.

Ve bi'l-cümle Ebü Müslim on ṡoḡuz yaşımda iken bir ḡuḡuş için aḡz olınmış idi. Ve ba'zı a'yân ile Kûfe zindânında ḡabs kıılınmış idi. Yüz yigirmi altı senesinde imâm-ı büzürgvârdan dest-i bî'at ṡıtdı. İrşâd ü işâreti ile⁶ Ḥorāsân ḡalḡını da'vete gitdi. On dört kerre bir nîzeye⁷ dört, beş ḡarıḡ miḡdârı kirbâs vaḡ' olınup, nâmı "Râyet-i Zıl" ta'yîn olınup Ebü Müslim'e virildi.

Emîr-i me'mûr ol⁸ ḡidmete şarf-ı maḡdûr üzere iken imâm-ı mûmâ ileyh ü birâderân ve eb-nâ-yı a'mâm Mekke-i Mükerreme'ye 'azîmet itdi. Ba'dehu 'avdet idüp⁹ Belḡâ nâm mevzi'e iriḡdi.

1 buldukda: buldı HZ

2 'Abdu'llâh bin: HZ mükerrer

3 Velid//Melik: 'Abdü'l-Melik oḡlı Velid HZ

4 iken: iki HZ

5 iḡşâ: iḡşâr T5

6 ile: - HZ

7 nîzeye: nîze HZ

8 ol: - T5

9 'avdet idüp: da'vet itdürüp HZ

İttifâk Ebû Müslim-i nâmdâr Horāsân hâkimi Naşr [bin] Seyyâr ile bis-yâr ceng ü kârzâr idüp za'f-ı kuvveti zı'f-ı kudrete mü'eddî olduğunu¹ müş'ir bir nâme yazdı. Ve imâm cenâbına gönderdi. Hikmet Hudâ'nu'ndur, ol berid tütüldü. Nâmesi Mervân-ı Himâr'a 'arz olındı. Mazmûn-ı nâmeye vuķûfindan şoñra resûl-i mezbûrî in'âm-ı mevfûr ile firifte kıldı. Mektûb-ı Ebû Müslim ulaşıdurduķdan² şoñra cevâb-nâme ile kendüye gelmesini 'ahd itdürdi.

Fi'l-vâķi' böyle oldu. Ya'nî ki "Göreyin seni emr-i da'vetde³ nice iķdâm idersün? Ve zümre-i muķâlîfine ne vechle kaçdı intikâm idersün? Fe-am-mâ zinhâr ki hiç bir maķalde ğâfil bulunmayasun. «في التأخير آفات»⁴ mazmûn-ını muķarrer bilüp itmâm-ı huşûl-i merâm ile şitâb üzere deprenesün."

Mervân-ı [179b HZ] Himâr ki imâmuñ Belķâ'da Humeyme nâm kar-yede idüğünü⁵ bildi, resûli ve cevâb-ı mektûbı [84a T5] alıķoyup Belķâ 'âmiline ber-vech-i isti'câl bir bölük ceng erini⁶ gönderdi. Müşârün ileyhi kayd u⁷ bend ile cenâbına getürdüp izhâr-ı nâme⁸ ile ilzâm itdükden şoñra tedârükini gördi.

Lâkin Humeyme'deki imâm-ı mezbûr aķz olındı. İki birâderi Seffâh ve Manşûr ve aķribâsından 'Abdu'llâh ve İsmâ'il ve 'İsâ ve Şâliħ ve Dâvûd ve 'Abdu's-Şamed ve evlâd-ı 'Abbâs'dan niçe şaķş-ı mü'eyyed Kûfe cânibine firâr itdiler. Kırk gün miķdârı anda ihtifâ ihtiyâr itdiler.

Bi'l-âķire tıyıldı. Ebû Müslim'ün kuvvet-i⁹ zuhûrî hâķ-ı 'âlemün iķ-bâline ve devlet-i bî'atine isti'câline¹⁰ sebep oldu.

Sene yüz otuz iki Muħarrem'inün onıncı günü ki rûz-ı Cum'a idi, Ebû'l-'Abbâs-ı Seffâh minbere çıkup izhâr-ı da'vet kıldı.

---

1 olduğunu: olduğu HZ
 2 ulaşıdurduķdan: ulaşıduķdan HZ
 3 da'vetde: da'vete T5
 4 "Gecikmede felaketler vardır."
 5 idüğünü: idüğün HZ
 6 erini: erin HZ
 7 u: - HZ
 8 nâme: nâm HZ
 9 kuvvet-i: kuvvet ü HZ
 10 isti'câline: isti'câle HZ

[Ammā sene yüz yigirmi dört havādisi]

Benî ‘Abbās da‘vetine meşğül olanlardan bir ʿāʿife bilād-ı Ḥorāsān’dan ‘avdetle Mekke-i Müşerrefe kaçdın idüp Küfe’ye uğradılar. Hālid bin [‘Abdu’llāh]-ı Kāsrī ümerāsından ba‘zı eşraf Yūsuf bin ‘Ömer [85a H1] hab-sinde idügin iştildiler. ‘Ale’l-fevr maḥbese¹ varup ol maḥbūsları Benî ‘Abbās bī‘atine da‘vet itdiler. Ve Ebū Müslim-i Ḥorāsānī² ol³ giriftārlar içinde buldılar ki ‘İsā bin Muḫbil-ı ‘İclī⁴ hizmet ider bir tāze cüvān idi, anı daḫı da‘vet eylediler. Hüsn-i re‘y ve şecā‘atine ve kemāl-i şehāmet ü celādetine vāḫıf olup vaşfinda niçe sözler söylediler.

Āḫir Bekr bin Māhān⁵ dört yüz aḫçeye Ebū Müslim’i iştirā kıldı. Ve maḥbesden çıkarup kendülere mu‘avenet ü muzāheretin ṭāleb eyledi. Ba‘de-mā her ne ḫuḫūşa ḫullandı ise Ebū Müslim’ün iḫdām u ihtimāmı müşāhede olındı.

Ve bu senede Muḫammed bin ‘Alī bin ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās fevt oldu. Ḥilāfeti veledi İbrāhīm İmām’a, ba‘dehu ferzendi Ebū’l-‘Abbās-ı Seffāḫ’a ta‘yīn idüp ikisi de endek endek isti‘dād da‘vāsına liyāḫat u fūrce buldı.

[Ammā sene yüz yigirmi beş havādisi]

Ba‘dehu yüz yigirmi beş senesi dāḫil olduḫda emīrū’l-mü‘minīn Hişām bin ‘Abdü’l-Melik vefātı taḫaḫḫuḫ buldı.

Vefāt-ı Hişām bin ‘Abdü’l-Melik

Mezbūruñ müddet-i ḫilāfeti yigirmi yıldan beş ay eksicek olup otuz dört yaşında iken vefāt eyledi. Ammā ḫāsīs ü baḫīl olup māl cem‘ine rāḫıḫ ve ḫazā’ine⁶ ṭālib ve ḫubb-ı dūnyā ile muḫayyed olmaḫın ḫulüb-ı [nās]

1 maḥbese: meclise HZ, H1

2 Ḥorāsānī’yi: Ḥorāsānī HZ

3 ol: HZ mükerrer

4 Nūshalarda “Ma’ḫıl-ı ‘Acele” şeklinde yazılan bu isim “Muḫbil-ı ‘İclī” olarak metne alındı. bk. İbn Kesīr, age, C. 9, s. 340.

5 Nūshalarda “Hāmān” şeklinde yazılan bu isim “Māhān” olarak metne alındı. bk. İbn Kesīr, age, C. 9, s. 340.

6 ḫazā’ine: ḫizāneye HZ

kendüye ol kadar merbûṭ degül idi. Binâ'en 'alâ zâlik tınâb-ı¹ hıyâm-ı devleti evtâd-ı re'y-i sedâd ile merbûṭ degül idi.

Sene-i mezbûre Şa'bân'ınun yigirmi altıncı günü fevt oldu. Hâlâ ki müddet-i 'ömrinde mevte müte'allik bir nesne oqımamış idi. Ol yoldan bir kitâb ve nuşḥ u pend virildüğine rızâ virmezdi.

Sâlim ki kâtib-i dīvânı idi, andan menḳüldür ki “Birgün Hişâm ḳasâvetle ḫarem-serâyından çıḳdı. Ve Ebreş bin Velid'i istedi. Vaḳtâ ki Ebreş geldi, 'Mizâc-ı şerifinüzi² müteḡayyir görürin.' diyü şordı. Hişâm daḫı cevâb virüp eyitdi ki 'Ehl-i nücüm otuz üç güne dek vefâtımız yazmışlar. Ve intiḳâlimüzi muḳarrer itmişler.' [180a HZ] diyü bildürdi. Bir aydan ziyâde zamân geçdi.³ Ol didükleri gün geldi. Ol gice bir şancı gibi veca'-ı şedid zühür itdi. Ammâ ḡayretlenüp 'Yâ Sâlim, var sen git benüm ḫâlümü nâsa iyülikle ta'bır it.' didi. Ve bir yanına daḫı döndi. Ben ki menzilüme vardum, der-'aḳab şabâḫ [84b T5] zamânı bir efgân işitdüm. Segirdüp⁴ geldükde Hişâm'ı teslim-i rûḫ itmiş buldum. Ammâ buḫl ile cem' itdügi ḫazîneyi 'ale'l-fevr ḫazinedârlar mührlediler. Kendünün şuyın ısıtmaḡa kömür tedârüki mümkün olmadı. Kömür almaḡa ellerden ḳarz ile aḳçe aldılar.”

Menḳüldür ki ḫâlet-i⁵ ihtizârında⁶ evlâdına nazâr itmiş. Feryâd u fiḡânların işidüp ta'accüb eylemiş ki “Ben sizünḡün dünyâ ile mücâdele idüp bunca mâl cem' itdüm. Yine bu maḫalde sizden girye vü fiḡânı 'aceb gör-düm.” dimişdür.

El-ḳışşa Hişâm ki öldi, Benî Ümeyye'nün devletleri zevâl buldı. [85b H1] Baḳıyye ḳalan yedi yılda işleri muḫâlefet ve ceng ü cidâl oldu.

1 tınâb-ı: tınâm-ı HZ

2 şerifinüzi: şerifinüzde HZ

3 geçdi: geçmedi HZ

4 işitdüm segirdüp: işidüp segirdüm HZ

5 ḫâlet-i: câlet-i H1

6 ihtizârında: ihtizârda T5

Hilâfet-i Velid bin Yezid bin 'Abdü'l-Melik

Bu Velid bir pelid-i fâsık ve belid-i¹ münâfık idi ki zamân-ı devletindeki zühhâd u 'ulemâ şedâ'id-i dünyeviyyeye lâhik idi. Her vaz'ı ırbâ'-ı hulefâya elbette nâ²-muvâfık idi. 'Ammisi Hişâm öldüğü gün ki yevm-i erba'â idi, kendüden bî'at olındı. Ve 'ömri ol hinde otuz dördünde bulındı.

Egerçi ki devleti ve eş'âr-ı laţifesi ve feşâhâti³ muqarrer idi, lâkin babası Yezid bin 'Abdü'l-Melik kendüden şoñra birâderi Hişâm'ı,⁴ anuñ ardınca ol mañdüm-ı vâcibü'l-in'idâmı veliyy-i 'ahd idüp kibâr-ı nâsuñ bî'atlerin almış idi. Ya'nî ki cülüs-ı taht-ı⁵ hilâfet kendü için hâzır u müheyyâ kılmış idi.

Vaqtâ ki Hişâm, Velid'ün irtikâb-ı meclis-i fışk u fesâd ve⁶ şürb-i hamr u⁷ nağamât-ı⁸ çeng ü çeğâneye mâ'il idügin gördi; men' kaçd idüp yüz on altı⁹ senesinde mezbûrı hacc-ı şerife gönderdi. Kendü yârânlarından olan erâzilleri ayurmağa sa'y itdi. Lâkin mümkün olmadı. Hişâm bî-haber iken zağarlar ve tâziler cem' idüp Hişâm ile hem-râh olduğda gezerler idi.

Ve bir mu'allâ kubbeye işledüp, kaçdı ol kubbeyi Mekke-i Mükerre-me'nün saqfına va'z idüp, yârânından¹⁰ olan nekebât ile yüksek yire çıqup murâdı fışk itmek idi, *kâtele[hu]'llâhu te'âlâ*.

Ve bi'l-cümle münkerât ve fışk u lu'b u lehve müte'allik âlât ile Mekke'ye vardı. Niyet-i fâsidesi üzere kubbelerini zahr-ı Ka'be'ye qurup 'ayş u nüş itmeği muqarrer kıldı. Lâkin hücum-ı nâsdan hafv idüp fışka cür'et idemedi.

Hişâm gördi ki kâbil-i işlâh degüldür, velâyet-i 'ahdından 'azl ve yirine Mesleme¹¹ bin Hişâm'ın naşbına mirâren sa'y u tedbîr itdi. İrâdetu'llâha müte'allik olmamağın itmâmı müyesser olmayup Hişâm'ın vefâtında böyle müşevveş ü muhtel kaldı.

1 belid-i: yezid-i T5

2 nâ: - HZ

3 feşâhâti: - HZ

4 Hişâm'ı: Hişâm T5

5 HZ nüshasında "cülüs-ı taht" ibaresinin imlası bozuktur.

6 fesâd ve: - HZ

7 hamr u: - T5

8 nağamât-ı: nağamât u H1

9 altı: - H1, T5

10 yârânından: yârânları HZ

11 Mesleme: - HZ

Hattâ birgün Hişâm aña eyitdi: “Āyâ sen Müslimân mısun, ‘acabâ müllhid-i muḥarrim¹ misün? Hiç² bilemezsin ne mezzebedesün.³” diyü bir varağa ile istihbâr itdükde;⁴

Nazm

دینی علی دین ابي شاکر	یا ایها السائل عن دیننا
بالسخن احياناً وبالفاتر ⁵	نشریها صرفاً وممزوجة

cevâbın gönderdi. Ebū⁶ Şâkir, Hişâm’uñ oğlı Mesleme’nün künyeti olup⁷ Velid kendü fişkından ğayrı anuñla hem-şürb idügin işrâb [180b HZ] itdükde Hişâm ğazaba geldi. “Ben seni hîlâfet rütbesine⁸ sevğ iderken sen de böyle misün?” diyü ferzendine incindi. Lâkin “Bolay ki tağyîr-i evzâ’ u eṭvâr ide.” diyü yüz on toköz senesinde ḥacc-ı şerîfe gönderdi.

Fe-lâ-cerem izhâr-ı vaḳâr ve hîlâfet ârzüsüyle zühd ü taḳvâ şüretlerini iş’âr⁹ idindi. Ve Mekke ve Medîne fuḳarâsına emvâl-i cezile bezl eyledi. Hattâ bir mu’taḳı ehl-i Medîne’ye hîṭâben maḥdümüñ ḥasb-ı hâlini işrâben bu maḳûle bir beyt nazm itdi:

Nazm

دینی علی دین ابي شاکر	یا ایها السائل عن دیننا
لیس بزندیق ولا کافر ¹⁰	الواهب الجرد بأرسانها

1 muḥarrim: muḥirr HZ

2 Hiç: - HZ

3 mezzebedesün: mezzebsün HZ

4 itdükde: itdi HZ

5 “Ey bizim dinimizi soran kişi, biz Ebu Şâkir’in dini üzerineyiz. Biz içkiyi bazen katıksız içeriz. Bazen de sıcak veya soğuk su karıştırarak. O, koşu atlarını yularlarıyla bağışladı. O, aynı zamanda ne zındık ne de kâfirdir.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 3. | Bu manzume ve bir sonraki manzumeye kadarki mensur kısım T5 nüshasında bulunmamaktadır.

6 Ebū: Ebî HZ

7 olup: idi HZ

8 rütbesine: rütbe-i râşbesine H1

9 iş’âr: şî’âr H1

10 “Ey bizim dinimizi soran kişi, biz Ebu Şâkir’in dini üzerineyiz. O, koşu atlarını yularlarıyla bağışladı. O, aynı zamanda ne zındık ne de kâfirdir.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve’n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 3.

[86a H1] El-kıssa Hişâm, Velîd'ün 'azlını ki muqarrer itdi, havfından şahrâya düşüp iraqdan haberleşmeği¹ ve kabîh sözlerle² mektûb göndermeği irtikâb idindi. Bu hâletle va'd u va'id şadedinde iken Hişâm öldi. Ol maḥdûm-ı sa'id liyâkat-ı zâtıyyesiyle i'tilâ-yı şân buldı. Hilâfet müjdesi vâşıl olduğu gibi Dımaşq-ı Şâm'a geldi. Hişâm'ın hazînesi zabtına muqayyed oldı. Ekâbir [85a T5] ü a'yân bölük bölük bî'at idiler. Ammâ 'ulemâ vü zühhâd-ı rû-şinâsân zâhiren bî'at ve bâtinen nefret idiler.

Ammâ nâsa i'tâsı ve rü'esâ-yı a'yânı³ ri'ayet idüp râzî itmede ḥüsn-i re'y izhâr idüp ba'zı kimesneler i'tikâdlarını taḥvîl eylediler.⁴ "Luṭf u keremi bunuñ fışkına göre degül ancaq." diyü söylediler.

Ve ol senede evvelâ oğlu Ḥakem'i, şâniyen diğeri ferzendi 'Oşmân'ı veliyy-i 'ahd idinüp ekâbir-i 'askerün bî'atlerin ḥaşıl kıldı. Ve Naşr bin Seyyâr'a Ḥorâsân ḥükümetinde müstaḳil olmağ üzere berât gönderdi. Ba'dehu Yûsuf bin 'Ömer'e tevcîh idüp Naşr anuñ taht-ı ḥükümetinde müstaḳil⁵ olmağ buyurdu.⁶

Fe-lâ-cerem mezbûr Yûsuf bin 'Ömer, Naşr bin⁷ Seyyâr'a haber gönderdi ki ḥalîfe-i 'aşra ithâfa lâ'îk, ḥuşûşâ ṭab'-ı şâhânesine muvâfiq hedâyâ izhâr ide. Tâ ki es'ad-ı sâ'atde dârü'l-ḥilâfe Dımaşq-ı Şâm'a müteveccih ola.

Binâ'en 'alâ zâlik Naşr bin Seyyâr, bin memlûk-i Yûsufi-ruḥsâr ve bin düşize-i gül-'izâr, ḥuşûşâ ḡilmân-ı sehî-reftâr birer esb-i tâziye süvâr ve her birinün raht-ı zerrîni ve tîğ-i simîni bedîdar ve ebâriq-i fiḍda vü zeheb ve sâ'ir tefâriq-i bü'l-'aceb ile müretteb kılınduğdan soñra Velîd cânibinden işâret olındı ki muşanna' ṭanbûrlar ve çengler ve müzehheb ber-baṭlar⁸ ve âlât-ı lehv ü âhengler ve Hümâ-pervâz toğanlar ve esb-i tâzi-i şarşar-ḥırâm ve kelb-i mu'allemler ve⁹ tâzi vü zağarlar tedârük olına.

1 Nüşhalarda "haberleşmeğe" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "haberleşmeği" olarak metne alındı.

2 sözlerle: sözlerine T5

3 a'yânı: a'yâna T5

4 eylediler: eyledi HZ

5 müstaḳil: - T5

6 buyurdu: buyurıldı HZ

7 bin: - HZ

8 ber-baṭlar: rabṭlar HZ

9 ve: ve âlât u HZ

Naşr bin¹ Seyyâr ki Şâm'a 'azîmet kaçdın itdi, münecciminden² ba'zıları "Bu sene Şâm'da bir fetret³ muqarrerdür, te'hîr eyle." diyü söylediler. Fi'l-vâki' Naşr, esnâ-yı râhda iken halîfe-i 'aşr olan Velîd'i öldürdükleri haberi geldi. Der-'aķab Yûsuf bin 'Ömer bu haber-i muvaħħişden qorķup ıztırâbla⁴ 'Irâķ'dan firâr ve ğaybet⁵ itdüĝi i'lâm kılındı.

Bu senede Velîd, Yûsuf bin Muħammed-i Şekâfi'ye Mekke ve Medîne ve Tâ'if eyâletlerin virdi. Ve İbrâhîm ve Muħammed ki Hişâm bin İsmâ'il-i Maħzûmi⁶ evlâdı ve Hişâm'ın ihvânıdır,⁷ 'Irâķ hâkimi Yûsuf bin 'Ömer'e gönderilüp helâk olunca siyâset itdürildi. Ve mâ-melekleri ahz olındı.

Ve bu sâlde [181a HZ] Velîd qarındaşı ile Kıbrıs'e ceyš-i Yezîd'i gönderdi. İsteyen Şâm'a ve dileyen vilâyet-i Rûm'a naql kılmaķ üzere tenbîh buyurıldı.

Maķtel-i Velîd bin Yezîd

Sa'id bin Müseyyeb, 'Ömer bin Hıttâb'dan naql ider ki "Qarındaşımuñ Ümmü Seleme'den bir ferzendi vücûda geldi. İsmi Velîd konıldı. Hâzret-i Peyĝamber işitdüklerinde buyurdılar ki 'Siz bu oĝlancıĝuñ nâmını Fir'avn ismiyle müsemmâ kıldıñuz. Ammâ bu yakında ümmet mâbeyninde [86b H1] bir kimesne zuhûr eyleye ki ismi Velîd ola. Fir'avn kendü kavmine itdüĝi fesâddan anuñ bu ümmete fesâdı artuķ ola.'" Pes hadîş-i şerîfdeki Velîd'den murâd budur ki ekşer-i muħaddîşin ittifaķ itmîşlerdür.

Vâlidesi Ümmül-Haccâc bint Muħammed bin Yûsuf-ı Şekâfi'dür. Tıķsan⁸ senesinde vücûda geldi. Ammâ qatli yüz yigirmi altı senesi Cumâde'l-âhîre'sinüñ evâħirinde ğamîs ĝünü vâki' oldı. Egerçi ki sebebi kendüñ ilhâd⁹ u zındıķası ve erbâb-ı fısq u fücûrla muħâlaķası idüĝi menķüldür. Lâkin irtikâb-ı şûrb-i şarâb [85b T5] ve intihâb-ı ĝilmân u zenân ve

1 bin: - HZ, H1

2 münecciminden: müneccimlerden HZ

3 fetret: fıtrat HZ

4 ıztırâbla: ıztırâyla H1

5 'Irâķ'dan//ĝaybet: 'Irâķ'da ĝaybet ve firâr HZ

6 Nüşhalarda "Maħrûmi" şeklinde yazılan bu isim "Maħzûmi" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 4.

7 ihvânıdır: a'vânıdır T5

8 Tıķsan: Tıķsan tıķuz T5

9 ilhâd: ilhâdı HZ

istimâ'-ı çeng ü rebâbda aşlâ kimesneden hicâb itmeyüp ber-vech-i i'lân idmân, belki kendü zu'mınca başt-ı delâ'il ü'1 bürhân itmesi de² me'müldür.

Ki 'Utbi'den³ mervîdür ki Velîd, Süfrâ⁴ nâm hüsn ile meşhûr-ı hâşş u 'âm bir zen-i kâfireye bir vech ile 'aşîk ve şebân-rûz sevdâ-yı hayâli ile deyr-i⁵ firâka lâhiq idi.⁶ Hâlâ ki zen-i Naşrâniyye kendüye 'aşk izhâr iden hâlîfe-i 'aşr idügin bilmezdi. Kemâl-i hamâkatından evzâ'-ı şâhânesinden dahı idrâk kılmazdı.

İttifâk ol eşnâlarda 'id-i Naşârâ geldi. Ve zenân-ı küffâr bir deyre girüp⁷ müctemi' oldu. Velîd dahı temâşâ-yı didârda⁸ bedîd[ar] olacaq fırsatdur, diyü ol kenîseye hem-civâr bir hadîka-i pür-ezhâr teferrücini bahâne itdi. Ya'nî ki nezâketle Şeyh Şan'an gibi reşk-i⁹ mâh-ı Ken'an olan nigârınuñ temâşâsına gitdi.

Vaqtâ ki süy-ı ʔalibini gördi, iğmâz-ı 'ayn ile âşinâlık gösterdikden sonra istîgnâ ʔarîkîn ʔutdı. Bu mu'amele-i hafiyeye vâkıf olan zenân ta'accüb-künân teneffürinden su'âl ve "Hâlîfe-i 'aşr ile 'aşk-bâzî lu'bına kendüni neden meyyâl itdün?" didüklerinde âşinâlık itdügi merd-i ferîd Velîd-i devlet-nüvîd idügin bildi. Bu kerre istîgnâyı terk idüp bâzâr-ı maḥabbetde kendüyi bey' men yezid kıldı.

Fe-ammâ Velîd vâkıf-ı esrâr olduqda bu ebyâtla küy-ı cânânına nüvîd-i şevk ile berîd gönderdi.

1 ü: - HZ, H1

2 itmesi de: itmesidür T5

3 Nüşhalarda " 'Unneti (HZ), 'Unnî (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim " 'Utbi" metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 7.

4 HZ nüshasında imlası muğlak olan, H1 ve T5 nüshalarında "Sevâ" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 7.

5 deyr-i: ve bir T5

6 idi: oldı T5

7 girüp: - HZ

8 didârda: didâra HZ

9 reşk-i: resed-i HZ

Nazm

أضحك فؤادك يا وليد عميدا
 في حب واضحة العوارض طفلة
 صبا قديما للحسان صيودا
 ما زلت أرمقها بعيني وامق
 برزت لنا نحو الكنيسة عيدا
 عود الصليب فويح نفسي من رأى
 حتى بصرت بها تقبل عودا
 وأسألت ربي أن أكون مكانه
 منكم صليبا مثله معبودا
 وأكون في لهب الجحيم وقودا¹

Ve bundan mā'ada Velīd'ün sırr-ı 'aşkı ifşā ve beyne'l-ḥalā'ik hüveydā olduğda tekrār bu ebyātla terennüm kıldı. Ba'zılar kıavlınce “Bu nazmı hilāfete müstevlī² olmadın tekellüm kıldı.” dirler.

Nazm [181b HZ]

ألا حبذا سفري وإن قيل إنني
 يهون علينا أن نظل نهارنا
 كلفت بنصرانية تشرب الخمر
 إلى الليل لا ظهرا نصلي ولا عصرا³

Ve bi'l-cümle bu eş'ar maẓmünında rekāket-i ḍalāleti müş'ir ḥab'-ı nā-mevzūnı zāhirdür. Ma'a hāzā bu vādide ebyātı naḫd-ı fücürı gibi vā-firdür.

Gıbbu zālīk İbn 'Asākır rivāyeti üzere Velīd birgün kūy-ı ḥammārdan güzār ve mestān-ı ḥarābātuñ na'ralarını [87a H1] güş-ı taḫarrülle istimā' ve deḫşet-i āşār kılduḫda bī-iḥtiyār irḫā-yı 'inānla ol semte ḫaleb-kār olup ve gül-efsün hevāsıyla kümeyt-i bādeye⁴ bend-i gül-i efsār kılıp firāz-ı raḫş-ı gül-gūnda üç raḫl şarāb-ı lāle-gūn nüş itmiş. Ve ser-ḫoşān-ı ḥammāra beş yüz dīnār 'atā kılıp geçmiş.

İbn Cerīr kıavlınce Velīd bin Yezīd ḥacc itdügi senede Ka'be'nün şaḫ-ı 'ālīsinde binā itdügi kıaşrdā meclis kıurup aşḫābı ile nüş-ı cām itmek murād

- 1 “Ey Velīd, gönlünü ferah tutup gül ve eğlen. Öteden beri kalbin güzel kadınların avcısı olmuştur. Belirtileri açık, yumuşak ve ince bir aşkın sahibisin. O [güzel kadın] bayram günü kilise tarafında karşıma çıktı. Gözlerimle onu süzdüm ve sonra doyusya baktım. Onun haçı öptüğün bile gördüm. Vah benim nefsim ki haçı mabud edinen sizleri temaşa ettim. Rabb'inden dilerim ki [haçın] yerinde ben olayım. [O, haçı öptüğü gibi beni öpsün]. Sonra da cehennem ateşine yakıt olayım.” | Nüşaslarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 7.
- 2 olduğda//müstevlī: - HZ
- 3 “Süfrā ne güzel bir kadındır. Her ne kadar deseler de ben içki içen Hristiyan bir kadına tutuldum. Gündüzümüzü gölgeleyip geceye çevirmek bizim için kolay olur. O zaman biz ne öğle ne de ikindi namazını kılarız.” | Nüşaslarda görülen imla hataları *el-Bidāye ve'n-Nihāye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 7.
- 4 bādeye: bādiye HZ

idindi.¹ Ammā ehl-i Mekke'nün ekşeri eyitdi ki “Böyle vaz‘ iderse Velid’i ve maḥremelerini bi’l-külliyeye qatl-i ‘ām iderüz.”

Pes Hâlid bin ‘Abdu’llâh bu huşûşdan âgâh oldu. “Şağın yâ emîre’l-mü’minîn, saña zarar iderler.” diyü söyledi. “Zarar idecekler kimdür,² beyân itmek gereksün.” diyü Velid ibrâm idince Hâlid keşf-i râz itmedi. Velid daḥı izhâr itmediği taḥdîrce Yûsuf bin ‘Ömer’e gönderüp ‘azâb u ‘iḳâb³ ile helâk itmegi [86a T5] ber-vech-i va‘id beyân itdi.

Fî nefsi’l-emr evvelâ ḥabs itdürüp, ba‘dehu Yûsuf bin ‘Ömer mübâşereti ile emvâl-i ‘Irâḳ’ı taḥşil itdürdükdün şoñra qatl eyledi. Ve ‘ammi-zâdesi Süleymân bin Hişâm’uñ şaḳın ve şaḳalın qazıdup, yüz tâziyâne urup, ta‘zîr itdükden şoñra ‘Ummân’a gönderüp ḥabs-ı ebedî ile giriftâr-ı zindân⁴ kıldı. Binâ’en ‘alâ zâlik ehl-i Yemen Velid’uñ bu zulminden rû-gerdân olup,⁵ bi’l-âḥire “Velid zındıḳdür.” diyü üstine cem‘ olup helâkin⁶ qaşd eylediler.

Medâ’inî’den menḳuldür ki Velid zamân-ı ḥilâfetinde fışḳ u fücür ile bedid oldu. Ve küfr ü zındıḳadan ḥâlî olmayup babası menḳûḥalarına ta‘aruz itdi. Ol sebep ile müddeti nihâyet buldı.

Çünkü Velid-i fücürî depelediler, ba‘zı hevâdârları ol gice Yezid bin Velid bin ‘Abdü’l-Melik’den bi‘ate girdiler. Hemânâ Yezid ilğar ile Şâm’a ‘azîmet kıldı. Dârü’l-mülke vuşûlini mühimmât-ı ḥilâfetden bildi. Zirâ mezbûr Yezid sâdât-ı Benî Ümeyye’den bir Müslim-i dîndâr [ve] merd-i ferid olmağın aşlında Velid’uñ ḍalâlini iḫşâ ve ḥalk-ı ‘âlemi ḥurûca iğvâ cemî’an andan oldu.

Egerçi ki Velid-i ‘anîd bir semtden ve Yezid bin Velid bir taraftan vâfir tek-â-pü ve a‘vân u enşârları sell-i seyf ile ḡulûv itdiler, müfid olmadı. Ḥilâfet serîri Yezid bin Velid’uñ elinden alınmadı. Her çend ki Velid vazâ’if-i ümerâyı⁷ ber-mezîd kıldı, olmadı. “Ġayret-i dîniyye ve hetk-i estâr-ı esrâr-ı

1 idindi: itdi H1

2 kimdür: kimlerdür HZ

3 ‘azâb//iḳâb: ‘iḳâb u ‘azâb HZ

4 giriftâr-ı zindân: zindâna giriftâr HZ

5 olup: - HZ

6 helâkin: helâk HZ

7 ümerâyı: emrini HZ

şer‘iyyede mübālağa¹ itdügün içündür. Yoħsa ‘avā’id ü² idrārāt-ı³ ‘askerde noqşānuñ için degüldür.” cevābı virildi.

Åhir ‘Abdü’l-‘Aziz bin Haccāc ki Yezid tarafından muqaddeme-i sipāh idi, varup Velid’ün qaşrına girdi. Ve kellesini bedeninden cüdā kıilup Yezid’e getürdi. Yezid secde-i şükrini mezid kıilup [182a HZ] icrā-yı aħkām-ı hilāfete iştigāl gösterdi.

Pes zamān-ı hilāfet-i Velid bir yıl ve on ay miqđarı müddet-i medid ve hisāb-ı ‘ömri otuz sekiz sāl ile bedid oldı.

Ammā hilkat-ı Velid-i pelid Benı Ümeyye mirzaları miyānında şecāat u zarāfetle ferid ve irtikāb-ı lezzāt-ı lehv ü lu‘b⁴ u melāhıde vahid ve eş‘ār-ı rengini ser-ā-pā vaşf-ı rāh ve medh-i revāh ile [87b H1] bedid ve ifrāt-ı zarāfeti sefahet ü teqavvülāt-ı küfriyye ve kemāl-i kudret-i salţanat-ı⁵ muqavviyyatı muharremātından mahremeleri taşarrufına kār-sāz-ı cedid olduqdan mā‘adā fuşāhā-yı ‘Arab’dan Ebü Nevvās-ı şāfi-meşreb [ki] eş‘ār-ı⁶ hamriyye tahayyülātında nā-dide-i rüzgārdur, hālā ki elfāz-ı küfre mü’eddā olan elfāzdan tecennüb ile maţbü‘u’l-eş‘ardur.

Velid-i ‘anidün sāha-i diyānetleri bir vüs‘atle bedid idi ki mesāha-i⁷ Çüb-ı tehdid haddinden tecāvüz taħdidi⁸ ile ol havāliden ba‘id idi. Ma‘a hāzā kendüsi bu maqūle fücür ile ma‘yüb iken hālife-i mutaşallib-i bī-‘uyüb gibi ümerā-yı Benı Ümeyye’ye musallaţ olup her hākemün nāmına bir zencir ve bilekçe[k] itdürmiş idi. Kimün için hāzırlandıgın üzerine naqş itdürüp hāzinesinde hıfz itdürürdi.⁹

Hālā ki ri‘āyet-i tabakāt ile muqayyed olup sādāt-ı ümerānuñ¹⁰ sım-i hālīş ü zer-endüd ve mutavassıtu’l-hāl olan ‘uzamānuñ ğayr-ı muţallā

1 mübālağa: mübāla‘a HZ

2 ü: - HZ

3 idrārāt-ı: irādāt-ı HZ

4 lehv//lu‘b: şehevāt u lu‘b u lehv HZ

5 salţanat-ı: - HZ

6 eş‘ār-ı: eş‘ā HZ

7 mesāha-i: sāha-i HZ

8 taħdidi: tecdidi HZ

9 itdürürdi: itdürdi HZ

10 H1 ve T5 nüshalarında burada birkaç kelimelik boşluk vardır.

fiçđadan [86b T5] mevcüd ve anlardan ařađı zu‘amānuñ ĥadid-i cedid¹ ile maĥdūd² düzdürmiř idi.

Ammā ġāyetde şedidü'l-başş, ayağı barmağları şavil, zür-bāzūda bir mertebede bī³-‘adil řaĥş olmağın yiryüzine bir demürden sikke řarb itdü-rürdi.⁴ Aña bir rismān bağladup ol bir ucını ayağına bend itdürürdi.⁵ Ata binse eyer⁶ şaşına yapışmadın şıçrayup ata binerdi.⁷ Ķuvvetiyle ol rismānı kırup demür şazuk yirden şopardı. Ğālibā irtikāb-ı muĥarremātla maĥremāne rükübı ve ĥabl-i metin-i řer‘-i mübini⁸ ġüsiste kılduğı zür-ı ma‘yū-bı nefsi-řümınıñ ĥücümından ve şafil-i ĥamr ile ten-perverligi řun‘ınıñ kıuvvet-i mezmümından idi.

Hilāfet-i Yezid bin Velid bin⁹ ‘Abdü’l-Melik bin Mervān

Vālidesi řāĥferend¹⁰ bint Fırüz bin Yezdicerd-i řehryār idi. Bu sebebden zamān-ı sürür-ı¹¹ i tibārda vālid[e] şarafından kisrā, vālid¹² cānibinden Mervāni¹³ olup “Ceddüm şayşerdür.” diyü bāhirü’l-ifitihār idi.

Simāyla gendüm-ġün, naĥif ü mevzün, vecihü’l-liķā, laşifü’l-edā maĥdüm idi. Ve naşş-ı ĥātemi¹⁴ «العظمة لله» kelāmı mersüm idi. Ve ba‘zilar şav-lince¹⁵ «أرقم الحق» şaşrı ile ma‘lüm idi.

Bunlar¹⁶ “Nāķıř” laķabıyla ve vařā’if-i nāsı noķřān üzere virmeğin ol lařz-ı nā-tamām aña laķabdur. Zirā ki ‘askerin ‘ulüfelerinden¹⁷ onar aķçe

1 cedid: ĥadid HZ

2 maĥdūd: mecdūd T5

3 bī: - HZ

4 itdürürdi: itdürdi HZ

5 itdürürdi: itdürdi T5

6 eyer: eger HZ

7 binerdi: bizdi HZ

8 mübini: mübin HZ

9 bin: - HZ

10 řāĥferend: Māĥefrid HZ, T5

11 sürür-ı: sürür u T5

12 Nüşhalarda “vālide” şeklinde yazılan bu kelime anlam ġeređi “vālid” olarak metne alındı.

13 Mervāni: Mervān HZ

14 “Azamet Allah’a mahsustur.”

15 “Ğerçeği yaz.”

16 idi bunlar: - HZ

17 ve vařā’if-i//‘ulüfelerinden: - HZ

kesmiş idi.¹ Velîd'ün hîn-i cülüsündaki² 'aţâyâsından olmağın fîrû-nihâde itmiş idi.

Yüz on altı târîhinde vâkı' Cumâde'l-âhire'nün evâhîrinde Velîd katl olunduğı gicenün şabâhı rûz-ı Cum'ada bî'at olındı. Qablehu³ bî'at idenler dağı ol gün mütâba'at itdiler. Mervânîlerün zamân-ı⁴ devletlerinde meşel-i meşhûr-ı⁵ «الأشج والنقص أعدلا بني مروان» mezkûrdur. Ya'nî “Benî Ümeyye'nün 'adilleri olan 'alâmetlü 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz ile Nâkış laқа-bıyla mülâkқab Yezîd bin Velîd idüğü meştûrdur.”

Ammâ halkıuñ taţayyurı vâkı'a muvâfıq oldı. Yezîd'ün Hümâ-yı [182b HZ] himmeti hevâsı evcinde murâdıncâ çayerân itmedi. Ve kebûterân-ı evhâmı küngüre-i қаşr-ı hilâfetde huzûr üzere âşiyân itmedi. [88a H1] Muttaşıl kemâl, zevâle ve kâr-ı tamâm noқşân u idlâle yüz tutup evvelâ diyâr-ı 'Ummân'da der-i zindân ve garқ-ı bağr-ı hüsran⁶ olan Süleymân bin Hişâm ki Velîd'ün habsiyle giriftâr-ı dâm idi,⁷ bir çarîk ile kurtıldı. Ve 'asker cem' idüp hurûc kıldı.

Sâniyen sükkân-ı şehr-i Himş, Velîd'ün gâzâsına iştiğâl ile şehr dervâzelerin bağladılar. 'Abbâs bin Velîd sa'y ile katl olunmuş, diyü serâyını ve müte'allikâtınıñ mesâkin ü câyını yıқup, yaқup mâ-meleklerin yağmaladılar.

Sâlişen ehl-i Filistin hâkimlerine⁸ şehrden ihrâc ile nefir idüp ehâl-i Yemen ve hükâm-ı Şan'an ve 'Aden birbirine⁹ 'adâvet üzere olmağın vaқt-ı fırsatdur, diyü muğârebâta taţvil-i yed itdiler.

Râbi'an Yezîd ki Hürâsân ve 'Irâk eyâletini Manşûr bin Seyyâr'a virüp Naşr bin Seyyâr ba'zı ehâl-i diyâr nuşretleriyle mücidd-i 'inâd u işrâr olup Manşûr'a muğâlefet izhâr eyledi.

1 kesmiş idi: kesmişdür HZ

2 cülüsündaki: cülüsündaki H1

3 Qablehu: Qable HZ

4 zamân-ı: HZ mükerrer

5 “Yüzü ak olan [Ömer b. Abdülazîz] ve Nâkis olan [Yezîd b. Velîd] Mervanoğulları'nın en âdilleridir.” | Nüşhalarda görülen imla hataları *el-Bidâye ve'n-Nihâye* esas alınarak tashih edildi. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 16.

6 hüsran: hayrân HZ

7 idi: oldı HZ

8 hâkimlerine: hâkimlerin HZ

9 birbirine: birbirlerine T5

Ammā Süleymān bin Hişām dāhil-i Şām oldu. Velid'ün sebb ü la'nında¹ ve ilhād u zındıqası² i'lânında³ şarf-ı maqḍür kıldı. Yezid bin Velid iḥ-tiyāten⁴ ri'ayet ü ikrām-ı bālīga kıldı. [87a T5] Velid'ün beytü'l-mäle zabt itdüğü mā-melekin yine Hişām'a virdi. Ve⁵ hem-şiresi Ümmü Hişām bint Hişām'ı tezevvüc kıldı.

Lâkin Hımş⁶ halkı ifrāt-ı fesādāt ile Velid'ün kanı intiķāmına āgāz itdi-ler. Velid'ün nevḥa vü ḥunyālar ile mātemin tıtdılar. Ḥuşuşā eṭrāfa nāme-ler perrān idüp Ḥakem bin Velid babasınıñ veliyy-i 'ahdı idi, anuñ⁷ ḥilāfe-tine ittifaķ itdiler. Ve ḥakimleri Mervān bin 'Abdu'llāh bin 'Abdü'l-Melik'i evvelā ḥal' ve ba'dehu kendüyi ve oğlını⁸ ḳal⁹ itdiler. Ve Mu'aviye bin Yezid bin Ḥuşayn'ı vālī idindiler.

Vaḳtā ki bu aḥbārı¹⁰ Yezid işitdi, istimālet-nāmeler ile pend ü nuşḥa ādem gönderdi. Muḳayyed olmayup muşirr-i¹¹ 'inād u fesād olduklarına binā'en bir cānibden ceşş-i keşir ile Süleymān bin Hişām'ı ve üç bin ādem ile¹² 'Abdü'l-'Aziz bin Velid'i gönderdi. Ehl-i Hımş evvelā¹³ Süleymān bin Hişām'a muḳābil ü muḳātil olup kesr ü inhizām kendülere yüz tıtdı.

Bi'l-āhire me'ḥūzīn ü āminin ü merbūṭīn¹⁴ Şām'a getirilüp Yezid Hımş ḳavminüñ cürmlerini 'afv idüp ve¹⁵ 'aṭiyyāt¹⁶ ü ḥükümetinde kendüler naşb eyledüğü Mu'aviye bin¹⁷ Yezid'i işbāt kıldı. Ol cānibüñ fetreti¹⁸ bu vechle mündefi' olup¹⁹ çok kimesne ṭarafeynden küşte-i nize vü şemşir kılandı.

1 la'nında: la'nda HZ

2 zındıqası: zındıqası H1

3 i'lânında: i'lânına H1

4 Nüshalarda burada bulunan "ve" bağlacı sentaks gereği metne alınmadı.

5 Ve: - HZ

6 Hımş: ba'zi T5

7 anuñ: lâkin HZ

8 H1 ve T5 nüshalarında burada birkaç kelimelik bir boşluk vardır.

9 ḳal': ḥal' T5

10 aḥbārı: iḥbārları HZ

11 muşirr-i: muşirr ü HZ

12 ile: - HZ

13 Hımş evvelā: evlādı HZ

14 āminin//merbūṭīn: merbūṭīn ü āminin HZ

15 cürmlerini//ve: - H1

16 'aṭiyyāt: 'atāyāt T5

17 bin: - HZ

18 fetreti: fıṭratı HZ

19 olup: oldu ve T5

Ehl-i Filisî'nin ve kavm-ı Ürdün ise Yezîd bin Süleymân bin 'Abdü'l-Melik içlerinde mütemekkin olmağın anı emîr idindiler. Ve hâlifenün muhâlefetinde ittifâk ile ayağa kalkup el bir itdiler. Anlara¹ dağı Şâm² ve Hîmş 'askeri Süleymân bin Hişâm musallağ olındı. Maşlahat tavassuţıyla bilâkıtâl ehâlî-i Ürdün ü Filisî'nin şulha meyyâl olup ihtilâl dağı nizâm buldı. Hâlifenün qarındaşı İbrâhîm bin Velîd, Remle emâretine ve ol havâlinün eyâletine nâm-zed kılandı.

Bu zıkr olınan şedâ'id-i feterât³ def'inden sonra Yezîd⁴ [183a HZ] bin Velîd [88b H1] kaç'-ı derecât ve minbere şu'üd ile niçe kelimât ve bir huţbe-i belîğa ile bu mazmûna işârât⁵ kıldı ki "Murâdum hilâfetden lezâ'iz-i dünyeviyye ile mu'âşeret ve cem'-i mâl ü menâle mübâşeret ve hubb-ı dünyâ ve riyâsetle hareket degüldür. Mücerred bir fâsık u⁶ cebbâr hetk-i estâr-ı şer'-i Aḥmed-i Muhtâr ve envâ'-ı müskirât⁷ u münkerâtı⁸ ihtiyâr idüp size musallağ oldı. İbn-i 'ammum iken Vâcibü'l-vücûd'a 'işyanı 'adâvet-i dîniyye ile intikâmuma sebep oldı. V'allâhi murâdum iki huştı birbiri üstine komağ, hacet ü şecerden 'âlî serâylar yapmağ ve içine girüp muğanniler ile ihtilâğ kıлмаğ degüldür. Şöyle ki bu huşuşâ, ya'nî hidmet-i hilâfetle mu'abber olan riyâset-i maḥşuşâ için bir Müslim ve dîn ü 'adâleti müte'ayyin âdem bulup bî'atin ihtiyâr kılasuz, evvel bî'at iden bu hağîri bilesüz." didi. ⁹«يا ايها المؤمنون استغفر الله لي ولكم اجمعين» ihtitâmı ile minberden indi.

Ba'de zâlik 'Irâğ vilâyeti emâretinden Yûsuf bin 'Ömer'i 'azl eyledi. Hâlid bin 'Abdu'llâh kavmi ki tã'ife-i Yemânî'dendür,¹⁰ anlara hilâf-ı şer'-i şerîf ihânet ve siyâsetine binâ'en ref' itdüp¹¹ yerine Maşûr bin Cumhûr'ı vâlî naşb itdi. Egerçi ki menâsib-i Ğaylâniyye'ye sâlik idi, fe-ammâ âşâr-ı cemîle ile luţf u kereme mâlik idi. [87b T5] Velîd katline cell-i himmet itdükden sonra 'ale'l-fevr 'Irâğ'a gitmiş idi. Bilâ-kıl ü kâl ümerâ-yı eţrafuñ

1 Anlara: Anlar HZ

2 Şâm: Hişâm HZ

3 feterât: fiţerât HZ

4 Yezîd: HZ mükerrer

5 işârât: işâret HZ

6 u: - T5

7 müskirât: sekerât HZ

8 münkerâtı: münkerât HZ

9 "Ey iman edenler, kendim ve sizin hepiniz için Allah'tan bağışlanma diliyorum." | اجمعين: - HZ

10 Yemânî'dendür: Yemânî'dür HZ

11 idüp: itdürüp HZ

bî'atlerin hâşıl kılip memâlik[e] 'ummâl ü nevvâb naşb itmiş idi. Ber-vech-i ilğar tekrâr Dımaşq'a geldükde hidemât-ı mebrûresi muķabilinde vâlî-i İrâķ ve Ğorâsan ve Sind ve Sicistân naşb olinmiş idi.

Yûsuf bin 'Ömer ki dârü'l-hilâfeye geldi, Yezîd bin Velîd rîş-i dirâzından tûtup, bir iki kerre yüzini yire diküp, tehdîd ü tevbiħden soñra maħbe-se gönderüp ħuķûķ-ı nâsuñ istihlâşına sa'y itmiş idi. Zîrâ ki şaķalı uzun, ħattâ göbeginden aşığa maķrûn ve ķâmeti aķşer ü nâ-mevzûn, fitneligi manzûr-ı 'uyûn bir ğarîb şaħş idi.

Otuzuncı senesinde Ķaħtâbe bin Şebîb¹ emîrû'l-cüyüş idindi. Ümerâ-yı 'izâmdan Ğâlîd bin Bermek ve 'Oşmân bin Nüheyk² ve 'Abdü'l-Melik bin Yezîd ve bunlaruñ emşâli³ ħükkâm-ı⁴ nâmdâr cânibine gönderdi. Ve⁵ ol ħavâlîdeki eşkıyâ ki Naşr [bin] Seyyâr ve Cüdey'-i⁶ Kırmânî hevâdarlarından idi, cem'iyetlerini perîşân itmek, ba'de⁷ ħuşûli'l-merâm Cürcân ve sâ'ir vilâyât Mervâniyân teşhîrine ğitmek ħuşûşını⁸ buyurdi.

Fî nefsi'l-emr Ķaħtâbe'den⁹ 'alâ mâ hüve'l-me'mûl edâ-yı hidemât-ı¹⁰ mebrûre vücûd buldı. Ebû Müslim¹¹ ħizâne-i bî-kerân ve tuħaf u tefâriķ-i bî-pâyân ile 'avdet ķıldı. Ve mu'temedûn 'aleyh serdârlar ile Âl-i 'Abbâs cenâbına irsâlden ħâlî olmadı.

Ammâ Naşr bin Seyyâr, Manşûr bin Cumhûr varduķda zâhiren aña, ma'nen ħalifenüñ emrine itâ'at itmeyüp mâbeynlerinde fitne-i 'azîmeden¹²

1 Nüshalarda "Muħbiķe bin Sîn (HZ), Mıħtâba bin Sebeş (H1), Mıħtâba bin Sîn (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Ķaħtâbe bin Şebîb" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydın, "Kahtabe b. Şebîb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kahtabe-b-sebib> (11.02.2021).

2 Nüshalarda "Nehtek" şeklinde yazılan bu isim "Nüheyk" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 76; Metin Yılmaz, "Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Bekçilik/Özel Koruma", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 17, 2004, s. 225.

3 emşâli: - HZ

4 ħükkâm-ı: aħkâm-ı HZ

5 Ve: - H1, T5

6 Nüshalarda "Şuday" şeklinde yazılan bu isim "Cüdey" olarak metne alındı. bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Cüdey' b. Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudey-b-ali> (10.02.2021).

7 ba'de: ba'de'l HZ

8 ħuşûşını: ħuşûşı HZ

9 Nüshalarda "Muħbiķe (HZ), Mıħtâba (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Ķaħtâbe" olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

10 hidemât-ı: ħidmet-i T5

11 Ebû Müslim: Ebû'l-Müslim H1

12 'azîmeden: 'azîme HZ

havf olmağın mu‘accelen Manşür ‘azl olındı. ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘Aziz’ün veled-i reşidi ‘Abdu’llāh Ḥakem gönderüldi. Ümerā-yı ‘Irāq, belki [183b HZ] tamāmī-i ehl-i āfāk vālid-i mācidine muḥibb ü mu‘teḳad olmağın sükkān-ı ‘Irāq’uñ taṭyīb-i [89a H1] hāṭırlarına iltifāt buyurıldı.

Ammā Mervān bin Muḥammed ki Mervān-ı Ḥimār ile mülakḳabdur, Ermeniyeye ve Āzerbaycān ḥükümetinde iken āteş-i fitne işti‘aline bādī umürda iştiğāl idüp,¹ ḳatlı olınan Velid’uñ ḳarındaşı ‘Ömer bin Yezid’e mektüb gönderüp “Elbette birāderinüñ ḳanına ṭalib olup her birimüzden mu‘āvenet ü müzāheret görmek muḳarrerdür.” diyü iğvā virdi. Ve re’y-i ‘ālem-girleri ta‘alluḳ idüp Naşr [bin] Seyyār’a daḫı ber-vech-i istiḳlāl vilāyet-i Ḥorāsān eyāletinüñ berātı gönderüldi.

Ḥüsn-i tedbir ile tedārüki görilmek muḳaddemātına mübāşeretde² iken ḥikmet Ḥudā’nuñdur, Ebü ‘Alī Cüdey³ nām bir şahş-ı Kirmānī ḥurüc idüp, yanına ḥalk-ı keşir cem‘ olup, hattā şalāt-ı cum‘aya gitdükçe bir iki biñ ādemle gitmege başladı. Egerçi ki Naşr’uñ selāmına gelürdi, ammā ihtiyāṭen oturmazdı. Ve dest-i himmetini ḳılıc ḳabzasından ayurmazdı.

Bi’l-āḫire hezār mekr ü ḥile ile Cüdey’i Naşr ele getürdi. Der-zindān idüp cānı bir miḳdār yirine oturdu. Ammā ayına varmadın ıtlāk olındı. Yanına cemm-i ḡafir ve cem‘-i keşir düşürüp⁴ füşürde-dāmān,⁵ muṭlaḳu’l-‘inān, müttefaḳu’l-cenān,⁶ pā-der-rikāb mübāşeret-i ḡaret ü nihāb oldı.

Egerçi ki Naşr [bin] Seyyār nızeleri ḥaṭṭār, ḡaddāreleri ḡaddār, rimāḫı tebbār, süyüfi āteş-bār bir ‘asker-i cerrār [88a T5] gönderdi. Ve illā Ḥāricilerüñ hücum-ı tāmından tiğleri gibi ceri ve keskinleri bile yüz döndürdi.

Ba‘de-mā Naşr’uñ kesri hüveydā, ḥirmen-i ḥürmet-i nāmüsü hebā oldı, cünd-i Ḥorāsān’dan saḫt u dürüşṭ kelimāt işidüp icrā-yı aḫkāma⁷ ḳudreti bi’l-külliyeye zevāl buldı.

1 umürda//idüp: umürdan HZ

2 Mübāşeretde: mübāşeretden HZ

3 Nüshalarda metin boyunca “Ḥuzeyfe (HZ), Ḥuday’a (H1), Ḥuzay’a (T5)” şeklinde yazılan bu isim “Cüdey” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 15.

4 düşürüp: düşüp HZ

5 dāmān: dāmen T5

6 Nüshalarda “ḥibbān” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “cenān” olarak metne alındı.

7 aḫkāma: aḫkāmda T5

Ve yine bu sâlde hâlıfe-i bâhirü'l-iclâl Yezîd bin Velîd, hâste-hâl olmağın ümerâ-yı Şâm ü Şâmât'dan qarındaşı¹ İbrâhîm bin Velîd bin² 'Abdü'l-Melik, ba'dehu³ 'Abdü'l-'Azîz bin Haccâc bin 'Abdü'l-Melik'e veliyy-i 'ahd bî'atini hâşıl kıldı. Ya'nî ki kendüden sonra İbrâhîm ve anuñ zamâni münkarız olduqda 'Abdü'l-'Azîz hâlıfe-i 'aşr olmağ teba'iyetini taşşil itdi.

Ba'dehu emâret-i Hicâz'dan Yûsuf bin Muğammed-i Şekâfî 'azl olunup 'Abdü'l-'Azîz bin 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz naşb olındı.

Ve bu sâlde İbrâhîm bin Muğammed bin 'Alî bin 'Abdu'llâh bin 'Abbâs, Ebû⁴ Hâşim⁵ Bekr bin Mâhân'ı⁶ mülk-i Horâsân'a gönderdi. Merve şehrinde ehâl-i vilâyet cem'iyet idüp İbrâhîm bin Muğammed imâmuñ mektûbını anlara oğıdı. Ve da'vet ü veşâyâsını beyân kıldı. Cümlesi⁷ telakķi idüp nafaķât u nüzûr-ı keşîre ile cevâb-nâme irsâl eyledi.

Ammâ zıkr olınan veliyy-i 'ahd bî'ati evâ'il-i Zî'l-ħicce'de ümerâ-yı Şâm iķdâmı ile vuķû' buldı.

Selħ-i Zî'l-ħicce'de, ba'zılar kavlince evâsıtında, hâlıfe-i 'aşr Yezîd bin Velîd, Serây-ı Hadrâ'da vebâdan vefât eyledi. Tıoksan senesinde vücûda gelmegin 'ömri otuz altıda bulındı. Ve müddet-i hilâfeti altı ay oldı. Namâzını veliyy-i 'ahdı, qarındaşı İbrâhîm bin Velîd kıldı. Bâbü'l-câbiye⁸ ile Bâbü's-şâğîr mâbeyninde defn olındı. [184a HZ]

'Âķıl ü dîndâr ve kâmil ü nikû-kâr, zühd ü taķvâsı ğâlib, izhâr-ı haķķ [89b H1] u rüşd ü sedâda tâlib hâlıfe idi.

⁹ «إياكم والغناء؛ فإنه ينقص الحياء» bunlaruñ kelimâtındandır. Ammâ hâlet-i ihtizârdeki âħîr kelâmı ¹⁰ «واحزنناه واشقأه» zâbt olınmışdır.

1 qarındaşı: qarındaki HZ

2 bin: - HZ

3 ba'dehu: bin HZ

4 Ebû: bin HZ

5 Nüşhalarda burada bulunan "bin" kelimesi el-Bidâye ve'n-Nihâye esas alınarak metne alınmadı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 16.

6 Mâhân'ı: Hâmân'ı HZ

7 Cümlesi: - HZ

8 Nüşhalarda "Bâbü'l-hâniyye (HZ), Bâbü'l-hâniyye (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı tashih edilerek metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 17.

9 "Şarkılardan uzak durun. Çünkü o, hayayı azaltır."

10 "Eyvah ne kadar da üzüntülüyüm, ne kadar da talihsizim!"

Hilâfet-i İbrâhîm bin Velîd bin ‘Abdü’l-Melik

Künyeti Ebû İshâk’dur. Ve naqş-ı hâtemi لا الحي القيوم¹ الذي لا «توكلتُ على الحي القيوم»² resmi idi.

Çarındaşı Yezîd’ün hâl-i hayâtında veliyy-i ‘ahd olmağın vefâtında andan bî‘at itdiler. Ammâ ümerâ-yı ‘Irâk ve Horâsân “İbrâhîm’ün mâderi kenîzek-i Berberî olup, Muş‘ab bin Zübeyr’ün taht-ı nikâhında idi, pes bu âna gelince Benî Ümeyye hulefâsından anası cârîye cinsinden olan taht-ı hilâfete cülûs itmemişdür.” [diyü] teba‘iyyetine ‘âr idüp, bî‘atinden ibâlarına bu vechle cevâb gönderdüklerinden³ müşârün ileyh İbrâhîm ber-vefk-i teslîm cevâb virüp “Zâhir budur ki rütbe-i hilâfet mertebe-i nübüvvetden ‘âlî degüldür. Hâzret-i İsmâ‘îl’ün vâlidesi Hâcer kenîzek olması nübüvvet mâni‘ ‘add olunmadı. Ümmiddür ki bizüm de hilâfetimize mâni‘ olmaya.” diyü cevâb-ı ma‘kül göndermegin ber-vech-i қабул ittifaқ ile bî‘at itdiler.

Çarındaşı Yezîd selh-i Zî‘l-hicce’de vefât ve İbrâhîm yüz yigirmi yedi⁴ senesinde şehir-i Muḥarrem’de cülûs ile hilâfetini işbât idüp, bir aydan ziyâde icrâ-yı ahkâm itdükden sonra Mervân-ı Hîmâr fitne-i bîdâr olup şaded-i ızrâr ü âzârda olmağın hilâfetden⁵ ‘azl olındı.

Bunun da kâdîsi ‘Osmân bin ‘Ömer-i Teymî idi.

Hilâfet-i Mervân bin Muhammed [88b T5] bin Mervân bin Hâkem

Mezbûr ebyazûl’-levn, eşhelûl’-‘ayn, cüşsesi şaқil,⁶ liḫyesi қalil, nehîb⁷ ü şeci‘ kimesne idi. Yüz yigirmi yedi Şafer’inüñ evâ’ilinde cülûs itdi. Velîd ve Yezîd zamânlarında Ermeniyye ve Âzerbaycân niyâbetine mensûb olup dimâğında sevdâ-yı hilâfet olmağın fırsat düşürince ta‘biye-i⁸ esbâb-ı fesâddan hâlî degül idi.

1 الحي القيوم - HZ

2 “Ezeli, ebedi ve canlı olan [Allah’a] tevekkül ettim.”

3 gönderdüklerinden: gönderdüklerinde HZ, T5

4 yedi: - HZ

5 hilâfetden: hilâfetinden HZ

6 şaқil: - T5

7 nehîb: mehîb T5

8 ta‘biye-i: baқiyye-i T5

Mezbūr İbrāhīm nev-cüvān, Hımār¹ [ile] mülakḳab olan Mervān² gürg-i bārān-dīde-i bere-sitān ve ɗarbet-ḥorde-i ‘ibret-cüyān olmağın iki aydan ğayrı ḥilāfet itdürmedi. Leşker çeküp Āzerbaycān’dan Hımş’e³ geldi. Yezid’uñ vefātı eñnāları olmağla⁴ sipāh-ı Hımş kendüden⁵ bī‘at kıldı.

Egerçi ki İbrāhīm tarafından Süleymān bin Hişām⁶ ‘asākir-i⁷ hizebr-in-tikām ile muḳābil ü muḳātil oldu, lākin nuḳūş-ı zemīn ü zamān resm-i āmālını ḥāk-riz ve ğarḳ-ı biḥār-ı ḥusrān itmegın ḥilāfet Mervān’da ɗarār itdi. İbrāhīm⁸ «عزلت نفسي» kelāmını berā’et-i zimmetine ve vücūdı emniyyetine bürhān-ı ɗarā‘at-şi‘ār itdi.

Der-zuhūr-ı Ebū Müslim

Hamza-i İşfahānī ɗavlınce yüzinci senesinde Gūderz nām ɗaşabada toğmışdur ki İşfahān muzāfātındandır. “Zamān-ı ğarrā-yı⁹ Siyāvüş’da siyeh-püşliğı şi‘ār idinüp maḥall-i kār-zārda ḥande eylemegi¹⁰ ‘ādet ve sār zamānda ḥandeyi ihtiyār eylemeyenler Gūderz¹¹ sükkānidur. Hattā Ebū Müslim’uñ daḥı siyāh destār giymesine bā‘iş budur.” diyü yazılmışdur.

Pişvā-yı ‘Abbāsiyān olan İbrāhīm İmām bin¹² Muḥammed bin ‘Alī bin ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās ḥidmetine varduḳda [90a H1] Ebū Müslim’uñ daḥı ismi İbrāhīm ve künyeti İşḥāḳ iken ikisini daḥı tağyir itdürdi. Ya’nī nāmı ‘Abdu’r-Raḥmān ve künyeti Ebū Müslim [184b HZ] lafzıyla selāmet-nişān itmegi münāsib gördi.

Ammā mezbūr Ebū Müslim irtifā‘-ı kevkeb-i¹³ iḳbāl ile āfāt ta‘arruzı ḥücümından sālīm olduğı ḥalde Sülayḫ bin ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās neslin-den geçinmiş idi. Ya’nī ki ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās zārüretle taḳarrüb itdüğü

1 H1 nüshasında burada bir kelimelik boşluk vardır.

2 Mervān: - HZ

3 Hımş’e: - HZ

4 olmağla: olmağın HZ

5 kendüden: - HZ

6 Hişām: Hişām’uñ HZ

7 ‘asākir-i: ‘asker-i HZ

8 “Kendimi görevden aldım.”

9 ğarrā-yı: ğazā-yı HZ

10 eylemegi: eylemegın HZ, T5

11 Gūderz: Gūders HZ

12 İmām bin: bin İmām HZ

13 kevkeb-i: kevkeb ü HZ

câriyeden tevellüd iden Sülayṭ ki Velîd bin ‘Abdü’l-Melik’ün zamân-ı hilâfetinde hîdmetinde idi, mücerred Benî Ümeyye’nün i’tilâ-yı şânını mücib ve Benî ‘Abbâs’ün inkızâ-yı¹ ‘unvânını müstevcib olsun için hîdmetindeki Sülayṭ’ün nesebini şühüd-ı zür ile işbât itdürmiş idi.

Ve bi’l-cümle tuḥm-ı âḥardan tevellüd iden Sülayṭ, ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs’ün ferzendindendür, diyü yazdurmış idi.² Ebü Müslim’ün evlâd-ı ‘Abbâs’ün bî’atine, huşûşâ evvelâ³ İbrâhîm İmâm’uñ vefâtın işitdükden soñra Ebü’l-Abbâs-ı Seffâḥ’uñ teba’iyyetlerine kibâr u şîğârı sırren ve cehren, taḥvîfen ve iḳtidâren taḥrîş şadedinde Ebü Müslim, Ca’fer bin Süleymân bin Ḥallâl ki “vezîr-i Âl-i Muḥammed” diyü bâhirü’l-iclâl ve beyne’l-mülük ibtidâ’en vezîr iṭlâkı aña vâkı’ bir vaşf-ı zâhirü’l-istiḳlâl idi, anı daḥı da’vet-i bî’atde icbâr⁴ itmiş idi.

Hurûc-ı Ebü Müslim ve leşker-keşî-i ü be-Ḥorâsân

İbtidâ-yı hurûc-ı Ebü Müslim ki⁵ yukarıda fi’l-cümle zıkr ü⁶ beyân ve Kûfe zindânından Âl-i ‘Abbâs’uñ iḥrâc[ı] i’lân⁷ kılınmış idi,⁸ *Târîḥ-i Mirḥ’ând*’da meşṭur olduğı üzere Ebü Müslim’ün İbrâhîm İmâm’a mülâkât itmesi ve şî’asına emîr naşb idüp hafîyyeten da’vet için Ḥorâsân’a gitmesi yüz yigirmi dört senesi ḥudûdında vâkı’dür. Ammâ izḥâr-ı da’veti ve Râyet-i⁹ Zıl gönderilüp muḳaddemât-ı hurûca âğâz eylemesi [89a T5] yüz yigirmi ṭokuz senesinde şâyi’dür.

Pes yüz otuz iki senesi¹⁰ Muḥarrem’inde¹¹ Seffâḥ’uñ cülûsına varınca Ḥorâsân vilâyetlerinde sell-i seyf idüp cünüd-ı¹² enbüh ile gezerdi. Ḍalâleti Âl-i ‘Abbâs’ı [ve] sükkân-ı memâliki taḥrîş iderdi. Ve cem’ine me’mûr olduğı nüüzür u ‘avâ’idi İbrâhîm İmâm’a gönderürdi.

1 inkızâ-yı: infiqâ-yı HZ

2 yazdurmış idi: yazmışdur HZ

3 evvelâ: evlâd-ı HZ

4 icbâr: iḥbâr HZ

5 İbtidâ-yı//ki: - HZ

6 zıkr ü: - H1

7 i’lân: ve i’lân HZ | iḥrâcı i’lân: i’lân-ı iḥrâc T5

8 idi: idi ki H1

9 Râyet-i: re’y-i HZ

10 Nüşhalarda “senesinde” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “senesi” olarak metne alındı.

11 Muḥarrem’inde: Muḥarrem’inde ki HZ

12 cünüd-ı: cünd-i H1, T5

Ammā bir hâkim-i kâhâr ve şâhib-zuhûr-ı bülend-iktidâr kopmuşdur ki tevâbî'ün bî-edeblerini tâziyâne-i şemşîr ile te'dib iderdi. Aşlâ çarbet-i harbla ta'zîre tenezzül itmezdi.¹ Bezminde türş-rûy ve rezminde hurrem² ü hoş-hüy [ve] kerîm ü saħî, ni'meti mebzûl ü bî-dirîğ bir merd-i ferîd idi.

El-kışşa dârü'l-mülk-i Şâm'da devlet-i Āl-i Mervân izlâl³ ile nümâyân ve ihtilâl ile zâhir ü 'ayân oldukça 'Abbāsilerün ebvâb-ı devleti güşâde ve esbâb-ı 'âlem-gîrlikleri mühimmât-ı hilâfetleri âmâde, Ebû Müslim'ün zuhûri ise hâdden ziyâde ve sell-i seyf ve kâl' u kam'ı ifrât ile hilâf-ı 'âde olmağın ceste ceste vâķî' olan da'vetleri ve âheste âheste hürüc u zuhûrları⁴ ve hareketleri izkâr, mülk-i Horāsân'da külliyyetle bedîdâr oldu.

Ve niçe yıllardan berü [90b H1] ol memâlike hâkim-i fermân-kâr ve Mervân-ı Hîmâr zamânında daħı hudâvend ü şehryâr olan Naşr [bin] Seyyâr kesr ü hezîmetle ihtiyâr-ı firâr kıldı. Gürizân olup çâr u nâ-çâr ve *şāre mā-sār*⁵ diyü şitâb-ı va'de-güzâr ile dârü'l-mülk-i Şâm'a çoğrıldı. Ammā eşnâ-yı râhda Sâve-i⁶ 'Acem nâm menzilgâhda vefât idüp kırtıldı.

Bu eşnâlarda Ebû Müslim tehdîd ü tahvîfi müş'ir sözler ile bir mektûb gönderdi. Mervân-ı Har'dan evlâd-ı⁷ 'Abbâs'a bî'at taleb eyledi. Mervân'ün münşisi Mevlânâ 'Abdü'l-Hamîd bin Yahyâ ki maṭbû'ül-edâ ve müsellemlü'l-inşâ, efşah-ı fuşahâ, eblağ-ı büleğâ bir dânişver-i engüşt-nümâ idi, huzûrına getürtdi. Kemâl-i feşâhat [185a HZ] ve va'd u va'idi müştemil belâğat ve kavâ'id-i⁸ ihâm⁹ ü ta'rîz ü berâ'at ve kinâyet¹⁰ ü icâz ü ibdâ'-ı berâ'at ʔariķından¹¹ Ebû Müslim'e bir mektûb emr itdi.

1 tevâbî'ün//itmezdi: - HZ

2 hurrem: harem HZ

3 izlâl: iqlâl HZ

4 Nüshalarda "zuhûrlarını" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereğî "zuhûrları" olarak metne alındı.

5 "Olan oldu."

6 Nüshalarda "Sâdib (HZ), Sâvib (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Sâve" olarak metne alındı. bk. Nahide Bozkurt, "Naşr b. Seyyâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasr-b-seyyar> (12.01.2021).

7 evlâd-ı: olan evlâd-ı T5

8 kavâ'id-i: kavâ'idi HZ

9 ihâm: ibhâm HZ, H1

10 kinâyet: kitâbet HZ

11 ʔariķından: ʔariķında HZ

“Ammâ hacmde kebîr,¹ tülânî vü ‘arîz, bahâristân-ı hürûfında büy-ı hikmet-i bî-âşâr ve her saţr-ı² şülüşî sifrinde nesh-i nesîh-i rağbet ü i‘tibâr me‘âlen ve kâlen muqarrer ola. Zünbûruñ nûşî³ muqâbilinde nişî⁴ ve mûruñ per ü bâl peydâ itdükçe zevâl cihetinden dil-i pür-rîşî⁵ ve ‘âlem-gîrlik hevesi hevâsında tayerân iden bûm-ı şûm-ı büzürg-serûñ merg-i teşvîşî ki bi-ţarîķî’l-kitâbe taħaqquķ bula.” diyü söyledi.

‘Abdü’l-Ĥamîd-i ferîd ser-nâme-i Mervân’ı sitâyîş ü ĥamd ile bedîd ve naķliyye⁶ vü iķtibâsât⁷ u tevriye vü nikâtını mevâ‘iz-nüvid ķılıp bir tûmâr-ı kebîr dürcine derc ve ma‘ânî dürerini ķaţarât-ı bârân gibi bir nâv-dân-ı ‘amûdî-nişâna ĥarc itdi ki gûyâ nuķûd-ı cevâhîrle memlû bir hem-yân-ı girân idi. Ve yâĥûd derûnındaki sebîlden âb-ı ĥayvân, bî-‘adil cereyân itdürici bir⁸ sûtûn-ı şâdurvân idi.

Ve’l-ĥâşîl ‘amûd-ı memdûd-ı ruĥâm gibi⁹ ol sîm-i sebîke-i ‘abîr-erķâ-mı meydâna getürdiler. Bir şüter-i kebûd¹⁰-fâm u eblaķ-ĥıram üstine bâr-ı girân resminde¹¹ yükletdiler. Ve ol mektûb-ı ‘acibül-üslûbuñ kenâre-i meslûbü’l-‘uyûbında bu mazmûn-ı nâ¹²-mergûb daĥı yazılmış idi ki “Eger bu nâme-i rûĥânî-ĥammâmeyi mülûk-i bedî‘ûs-sülûk ţarîķını metrûk tutup memlûk gibi [89b T5] ĥalvetûnde kendûñ oķursañ zilletûñ zâĥîr ve sefeleden zuhûruñı müş‘îr denâ’etûñ bâĥîr olur. Fe-ammâ tenbîh-i dîvân ve cem‘iyyet-i rû-şinâsân idüp âyîn-i ümerâ-yı ‘uzemâ¹³ üslûbınca münşî-i ‘Uţârid-menişî-i bî-pervâ olan kâtibûñe oķıdursañ leşkerûñ hürûf-ı muķaţta‘a gibi târ [u] mâr ve cünd-i bî-ferûñ terâşe-i¹⁴ ķalem gibi perîşân-ı

1 kebîr: - HZ

2 saţr-ı: saţrı HZ

3 nûşî: nûş HZ

4 nişî: niş HZ

5 rîşî: rîşîni HZ | teşvîşî T5

6 Nûshalarda noktasız ve muğlak şekilde yazılan bu kelime anlam gereĝi “naķliyye” olarak metne alındı.

7 iķtibâsât: iķtâsât HZ

8 bir: - HZ, H1

9 memdûd//gibi: mûmehhed ü dürr-i ĥâm HZ

10 kebûd: kebûre HZ

11 resminde: semende HZ

12 nâ: - HZ

13 ‘uzemâ: ‘izâm HZ

14 terâşe-i: terâş-ı HZ

diyâr olması taħaḳḳuḳ bulur. Bu iki emrûn miyânında muhtâr [u] mümtâz ve Müslim-i müsellemin isen ‘ibret-bîn-i nükte-perdâz¹ olasun.”

El-ḳışṣa mektûb-ı ‘amûd-üslûb-ı nâ-hemvâr bir cemel-i ḥamel-ârâ-yı pîl-pây üstine girân-bâr ḳılınıp gönderdiler. Huzûr-ı Ebû Müslim’e ki vardı, fi’l-ḥâl esb ü ester yüklerin heyzüm ihzâr itdürüp² ihrâḳ bi’n-nâr ḳıldı.³ Açmazdın Mervân-ı Hîmâr’uñ pâldüm-i ‘âr ve gül⁴-efsâr-ı i’tibârını göze göstermeyüp [91a H1] âteşe yakdı. Cidden ol râz-ı ser-besteyi açmadı. Âb-rüy-ı nâmûsını beyne’l-ahyâr ḥâk-i mezellete şaçmadı.

Egerçi ki mazmûn-ı nâmeve vuḳûfı yoḡ-ıdı, lâkin feşâḥat-ı ‘Urbân ve ḥidmetindeki münşî-i nâdire-dân ve lisânındaki kelâm-ı mu‘ciz-beyân istimâ’ıyla ma’lûmı⁵ olmağın ḳırâ’atından⁶ ḥasâretine⁷ cesâreti artuḡ-ıdı. Bâ-ḥuşûş ilçilerine daḡı cidden raḡbet itmedi. “Gördüklerini söylesünler.” diyü inşîrâfa ruḡşat virüp cidden iltifât u ri‘âyet itmedi.

Mervân ki mâ-cerâyı bildi, firistâdeleri taḳrîrinden mazmûn-ı mektûbı añladı. Ânen-fe-ânen leşker cem‘ine muḳayyed oldu. Seksen biñ miḳdârı cünûd-ı Şâm ki tiḡleri hûn-âşâm ve nîzeleri tîz-intiḳâm, nerre-şîrân-ı celâdet-licâm idükleri ma’lûm-ı ḥâşş u ‘âm idi,⁸ ḥidmet-i rikâbında devân ve Ebû Müslim ḳaşdına ‘Irâḳ-ı ‘Arab câniblerine şitâbân olup gitdi. Ve Mervân ilçilerine ancak bir küçük varaḳaya bu beyti yazdurup⁹ gönderdi:

Beyt

صد هزاران بار اشتر بلاغت گر باشدی کی شدی چون ضرب تیغی بر سر مروان خر¹⁰

1 perdâz: pervâz HZ

2 ihzâr itdürüp: ḥişâr idüp HZ

3 ḳıldı: itdürdi HZ

4 ve gül: degül T5

5 ma’lûmı: ma’lûm HZ

6 ḳırâ’atından: furâtundan HZ

7 ḥasâretine: ḥasârete HZ

8 Nüşhalarda “âmdur” şeklinde yazılan bu kelime sentaks ve anlam gereği “âm idi” olarak metne alındı.

9 yazdurup: yazup HZ

10 “Yüz binlerce deve yükü belagatli [mektuplar] olsa da bu, eşek Mervan’ın başına inen kılıç darbesi gibi olur mu?”

Ya'nî ki "Yüz biñ deve belâgat-nâmelerle yüklenmedin¹ [185b HZ] Mervân-ı Hâr'uñ başına bir tîğ darbı yegdür." dimekdür. [Ebû] Müslim'ün bu beytle iki yüzden zarâfeti müsellemdür. ...² Ammâ bu demde lâzım olan darbet-i tîğ-i hûn-bârdur. İkincisi "Sen ki Mervân-ı Hîmâr'sun, 'arz-ı belâgate ne liyâkatle sezâvârsun, tîğüm başuña toқınduқça bilesün ki sen nice yararsun?" didi.

Ba'dehu bu cānibden Mervân ki 'askeri cem' idüp gitdi, 'arz-ı tağallüb ü taşallüb ile, ya'nî Ebû Müslim'e taқaddüm itdi.

Āğaz-ı da'vet-i İbrāhīm İmām bin Muḥammed³ bin 'Alī bin 'Abdu'llāh bin 'Abbās radīya'llāhu 'anh

Yüz yigirmi dört târihinde⁴ ki Muḥammed bin 'Alī bin 'Abdu'llāh bin 'Abbās eşnā-yı mübāşeret-i da'vetde iken ki hafıyyeten da'vet emrine kıyām-ı etem kılınup te'hîrlerinde āsâr-ı reşk-i necâbet olanlara cem'-i nüzûra me'mûr kılıldı⁵ ve yüz yigirmi toқuz senesi Ramazân'ında hürücü ta'yîn idüp niçe yıllar bu emr-i ḥaṭîre iқdām itmekte idi.

Vaқtâ ki Ebû Müslim zindân-ı Kûfe'den çıқdı, [90a T5] İbrāhīm İmām ḥuzûrına yitdi. İmām-ı büzürgvâr gördi ol nev-cüvân, raṭbül-lisân ve faşihül-beyân, cebîninde necâbet nûrı fûrûzân,⁶ mu'tedilül-kâme, gündüm-gün, ferâḥ-çeşm ve suḥan-ı şîrîni pür-efsün, zebân-ı⁷ derîde dirâyet, lisân-ı 'Arabîde feşâḥat, pesendide-i aşḥâb-ı 'ulüm u fûnûn, hemvâre giriḥ-i cebîni ile mehâbet-nümûn, şalâbet ü şecâ'ati sîmâsında müşâhed-i rûz-efzûn, güzel yigid idi.

Āl-i 'Abbās'dan Ebû'l-'Abbās 'Abdu'llāh bin Muḥammed bin 'Alī bin 'Abdu'llāh bin 'Abbās ehl-i beyt ü ihvân ve hevâdârân u ḥullân zümresi ile ol eşnâda, ya'nî yüz otuz iki târihinde Kûfe'ye varmış idi. Ol âna dek ihfâ⁸

1 yüklenmedin: yüklemidin HZ

2 Nüşhalarda burada bir buçuk satırlık boşluk vardır.

3 İmām//Muḥammed: - HZ

4 târihinde: - HZ

5 kılıldı: kıldı HZ

6 fûrûzân: firāvân HZ, H1

7 zebân-ı: nerbân-ı HZ

8 ihfâ: ihtifâ HZ

ile olan da'veti i'lân idüp sene-i mezbûre Rebî'ü'l-evvel'inde¹ ehâli-i Kûfe gürûh gürûh [91b H1] bî'at ve hîlâfet selâmı ile hîdmetine teba'iyet itmiş idi. Ber-vech-i isti'câl ebnâ-yı a'mâmından 'Abdu'llâh bin 'Alî bin 'Abdu'l-lâh'ı cünd-i 'Irâk ile Mervân def'ine göndermiş idi.

İki leşker ü serdâr birbirlerini talebkâr, ammâ meşîyyet-i Kirdgâr, pes-i perdedeki eçvârı istitâr idüp 'inda'llâh Mervân'uñ hücümünden ve Mervân anuñ teveccüh-i nuşret-rüsümünden bî-haber iken nâ-gehân Mevşil kırbında Zâb nâm bir ser-menzil-i pür-hıyâmda² buluşdılar.

İki deryâ-yı zehhâr âteş-i pür-şerâr gibi ceng ü âhenge girişdiler. Deş-neler 'uryân,³ tîrler bârân, şemşîrler âteş-feşân, nîzeler berç-ı hâ'ile gibi mazarrat-resân ve kûpâl şâ'îkaları ra'd-endâz-ı kıyâmet-nişân olup emtâr-ı kaçarât-ı hûn ile nümâyân olduqdan mâ'adâ tarafeynden niçeler küşte ve mürdeleri püşte püşte, mecrûhlar ser-nigün u hûn-âğaşte ve ekşerinüñ âb-ı hayâtı hâk u hûn ile sirişte⁴ olduğı hâlde leşker-i Mervân mağlûb ve dilîr ü dil-âverleri⁵ menkûb ve cünd-i 'Abdu'llâh gâlib-i mergûb ve firâr iden Şâmîlere tâlîb-i nâ-mer'ûb⁶ olup ayrılışdılar. Cilbâb-ı şeb niķâb-ı esb olunca Mervânîlerüñ ardına düşdiler.

Ammâ Mervân-ı Hîmâr'ıñ esb-i devleti leng ve semend-i şevketinüñ meydânı teng olup güzergâh-ı inhizâma âheng itmesine bâ'ış bu olmuş idi ki Mervân iktizâ-yı âb-efşân ile merkebinden indi. Kendüsi tebevüle meşğûl iken esb-i rehvarî firâr itdi. Ol eşnâda leşker-i Mervân hemân rû-gerdân oldılar.⁷ «ذهبت الدولة بالبول» meşeli ile beyne'n-nâs imtiyâz buldılar.

Nazm

ولكن ايقاظ الانام نيام	الا انما الدنيا كاحكام نائم
وكان لديهم ما يكاد يرام	فاين ملوك قد طغوا ببلادهم
واين وليد واين زاح هشام ⁸	واين بني مروان واين جنودهم

1 Rebi'ü'l-evvel'inde: evâ'ilinde HZ

2 pür-hıyâmda: recbâmda HZ | pür-çâmda T5

3 'uryân: - HZ

4 sirişte: ser-rişte HZ

5 dil-âverleri: dil-âverânı HZ

6 mer'ûb: mergûb HZ, T5

7 "Devlet, küçük abdestte gitti."

8 "Dikkat et ki dünya uykudaki birinin hükümleri gibidir. Ancak insanlar uykudan uyanırlar. Memleketlerinde zalimlik eden hükümdarlar nerede? Ki onlar diledikleri neredeyse her şeye sahiptiler. Mer-

El-kıışsa¹ ol gice cānib-i Filistīn'de baқыyyetüs-süyüfı bir yire getürdi. Zevāl-i hürşid-i devletin 'ayānen müşāhede kılup Mervān-ı Hımār raşş-ı rehvarın zemīn-i Mışr'a tābi' Būşir² nām maħalle dek sürdi.

Ba'dehu ol leşker-i kār-āzmā ta'ķīb itmesini muķarrer bilüp tevābi'ine bu pend ü nuşhı evlā gördi ki yanındaki ħazīneden ķadar-ı kifāyet alalar. İstedükleri nevāhıye şağılalar.³ Tā ki kendüsi tenhā ķala. Semt-i firārla bir bilinmez gūşeye at şala. Zīrā ki lisān-ı Mervān'a cārī olan kelam [90b T5] «اذا انتهت المدّة لم تنفع العدة»⁴ mażmūnını müş'ir peyām idi.

Bunlar bu tedbırde, ammā Mervāniler āh u nāle-i⁵ dil-gırde iken nāgehān leşker-i 'Abdu'llāh üftān u ħizān yitişdi. Mervān süvār olup, ķaçmağā fursat bulmayup bir dihķānuñ evine düşdi. Kendüyi pinhān idüp bir tennūr içine girdi. Ammā leşker-i⁶ muħālifinüñ birķaçı ardınca irdi.

El-kıışsa Mervān'ı tennūrdan çıķardılar. Başını kesüp ķanını ħāk-i siyāha ķardılar. Ümerādan 'Āmir bin İsmā'il öñine getürdiler. Sinni atlmış toķuzda iken yüz otuz iki senesi Zī'l-ħicce'sinüñ on yedinci günü işin bitürdiler. ħazīnesiyle cümle mā-melekin ġāret [92a H1] itdiler.

Ammā ehl-i 'Irāķ Mervān'ıñ ehl ü 'iyālin bi-esrihim 'Āmir'e ilettiler. Hemānā 'Āmir ħuddāmına emr eyledi.⁷ Hevdecşüz,⁸ çıblaķ develer getirildi. Benī Ümeyye, İmām ħüseyn bin Murtażā'nuñ ehl-i beytine itdüğü gibi ol nisvān ser ü pā bürehne vü giryān ol develere bindürilüp⁹ Mervān'ıñ re'si ile bile¹⁰ Ebül-'Abbās'a gönderüldi.

vanoğulları nerede ve onların orduları nerede? Nerede Velid ve nerede uzaklaşp giden Hişam?" | HZ nüshasında görülen imla hataları *Mir'atü'l-edvār ve Mirkatü'l-abbār* esas alınarak tashih edildi. bk. Muslihiddin Muhammed-i Lārī, age, Mirās Mektüb, Tahran 1397, C. 1, s. 345.

1 El-kıışsa: Hele el-kıışsa H1

2 Nüshalarda "Büşne (HZ), Būşa (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Būşir" olarak metne alındı. bk. Hasan Kurt, "Mervān II", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mervan-ii> (13.01.2021).

3 şağılalar: şağıldılar HZ

4 "Süre dolduğunda hazırlıklar artık işe yaramaz."

5 nāle-i: nāle vü HZ

6 leşker-i: - T5

7 eyledi: idüp HZ

8 Nüshalarda "hevved / hüveyd" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "hevdec" olarak metne alındı.

9 bindürilüp: bindürdiler H1, T5

10 bile: - HZ

Vaqtā ki ‘iyāl-i Mervān ḫalīfe cenābına cūyān olup¹ “Bu ḫasāret nedür?” diyü nāle-künān girdiler, hezār i‘tizār ile tazarru‘a āgāz idüp yalvardılar, ḫalīfe-i büzürgvār iṣār-ı² güftār-ı cevāhir-niṣār kı lup “Dār-ı dünyā deyr-i mükāfāt dur. Ḥālā size ne yüzden cefā olursa mücāzāt dur. Evvelā Mervān-ı Ḥimār, İbrāhīm bin Velīd’i çār u nā-çār maḫbesinde қatl itdi. Ḥilāfeti alup ḡadr itdükden ṣoñra vücūdına kıydı. Ve Hiṣām zamān-ı devletinde ‘arz-ı iḫtiṣām idüp Zeyd bin ‘Alī bin³ İmām Ḥüseyn *radiya’llāhu te‘ālā ‘anhum* ḫazretlerini bī-cürm ü günāh mülk-i Ḥorāsān’da birāderi tebāh kıldı. Ve Yezīd bin Mu‘āviye, Ḥazret-i İmām⁴ Ḥüseyn’i bunca evlād-ı kirāmıyla Kerbelā’da helāk itdürdi. Ḥattā ‘Amr bin Sa’d muḫadderāt-ı ehl-i beyt-i risāleti yüzleri açuқ, çıblaқ develere bindürdi. Şühedā başları ile Şām’a gönderdi. Ve ‘Ubeyd bin Ziyād didükleri, Müslim bin ‘Aқıl’e ve evlādına ne cefālar itdi. Fe-lā-cerem bu cürmler ki itdiñüz, bu cür’etler ki hetk-i setr-i dīne müte‘alliқ vücūda getürdiñüz, yolıñuza⁵ gelmeyecek degüldi. Elbette Қađi’l-ḫacāt iṣbāt-ı da‘vā-yı mücāzāt kı lup cebbārlarıñuzuñ devletini zā’il idecek idi. Henüz bu bir lem‘adur ki āteş-i intiқām zebānesinden zāhir olmuşdur. Ve bir қaṭredür ki dimā-yı ehl-i beyt-i nübüvvetden ber-vech-i⁶ mücāzāt şübüt bulmuşdur.” buyurdi.

Simāt-ı ta‘ām eṣnāsı olmağın Mervān’uñ başı bir taşt içine қonup tenā-vüle meşğul olındı. Ḥikmet Ḥudā’nuñdur, bir gürbe Mervān’uñ kellesini tenhā bulup, dilini çıkarup yidi. [186b HZ] Ḥazırin ü nāzırin aḫz-ı ‘ibret ile ta‘accüb kıldı.⁷ Ba‘dehu⁸ kelle-i Mervān, Ebū Müslim-i Ḥorāsānī’ye gönderüldi. Tā Semerқand’a dek vilāyet-be-vilāyet gezdürilüp ehl-i sünnet ve cemā‘atüñ şükr-i bī-kerānına müsebbeb⁹ oldı.

Pes Benī Ümeyye ve Āl-i Mervān bu maḫalde ḡāyet ü nihāyet buldı.

1 olup: - HZ

2 iṣār-ı: eṣnā-yı H1 | iṣbā-yı HZ

3 bin: - HZ

4 İmām: - HZ, H1

5 yolıñuza: yolıñura HZ

6 ber-vech-i: bir derece HZ

7 kıldı: kıldılar HZ

8 Ba‘dehu: - HZ

9 müsebbeb: sebeb HZ

Sebeb-i Qatl-i İmâm İbrâhîm

Ah̄bârda gelmişdür ki İmâm İbrâhîm'ün¹ qatline bâ'ış bu idi ki resûl-i Ebû Müslim nâme-i ser-beste ile aña 'âzim iken Mervân-ı Hîmâr'a uğradı. Nâme-i merķūmı 'arz [91a T5] eyledi. Ol mekkâr-ı nâ-üstüvâr îşâr-ı direm ü dînâr ile resûl-i fitne-bîdârı zîr-i bâr idüp İbrâhîm'den alduğı cevâb ile yine kendüye uğraduğda maẓmûn-ı mektûb bu üslûb ile nâ-meslûb itdi ki "Ebû Müslim dâ'imâ i'tilâ-yı qadr ve devletimize mücidd ü sâ'î ola. Tâ ki Mervân-ı Hîmâr'uñ şem'-i sa'âdeti inçifâ bula."

Nâme ki Mervân-ı Hîmâr'da qaldı ve resûli hafiyeten çâh-ı hâbse şaldı ve İbrâhîm'i huzûrına getürtdi, inkâr ile cevâb virdükde resûl ve nâme-yi ibrâz idüp hâbse gönderdi. Ve ol Mervân-ı mel'ûn ancılayın imâmuñ [92b H1] qanından² kaçmayup, tedârükini görüp qatl eyledi. *Rahmetu'llâhi te'âlâ aleyh*. Ol Müslimân'uñ qatline sebeb hemân resûl oldu.

Hâzâ tafşîl ber-vech-i ta'rîz-i mevâ'iz-sebîl bi-ümmeti Muhammediye-i lâzimetü't-tebcîl

Rûzgâr-ı zûr-kâr ve felek-i kec-rev ü nâ-hemvâr ki hemvâre eçvârı ma'kûs ve evzâ'ı menhûs ve âşârı muhâlif-i tabâyi', kirdârı fazâ'ih-i şanâyi', cünbişi vâj-gûn, verzişi melâlet-nümûn idüğinde ittifağ-ı ârâ muqarrerdür. Bu bâbda çün ü çirâ câ'iz degüldüğü şahâ'if-i ezhân-ı³ aşhâb-ı ma'ârifde muharrerdür.

Ve⁴ ol ahvâl-i fazâhat-âşârdan biri nesl-i pâk-i nebevî ve sülâle-i sâ-miye-i Muştafâvî'den bunca sâdât-ı ahyâr ve e'imme-i ecille-i büzürgvâr mevcûd iken fessâd-ı Benî Ümeyye'den Yezîd-i pelîdi hilâfet serîrine iclâsı ve anlaruñ nesli inçitâ'ını ğanîmet bilmeyüp Âl-i Mervân'dan niçe Yezîd ü Velîd'üñ müsâ'ade ve 'ahd-ı hükûmetde aḥkâmı icrâsı, 'aḳıbet Mervân-ı Hîmâr'da silsile-i emâret gûsiste ve zemîn-i eyâletde niçe muğaylân u hâristân-ı Havâric ü Benî Gaylân reste⁵ olduğdan şoñra haḳḳ-ı hilâfet nesl-i pâk-i Muhammedî'ye 'â'id-i celâlet ve mesned-i müsenned-i âliye-i

1 İbrâhîm'üñ: İbrâhîm İmâm'uñ H1

2 qanından: qatlınden HZ

3 ezhân-ı: ezhâr-ı T5

4 Ve: - H1, T5

5 reste: reşte HZ, H1

eyâlet sülâle-i sâmiye-i Ahmedi'ye râci'-i menzilet-i ma'âli-rütbet iken¹ e'imme-i işnâ aşerden İmâm Ca'fer-i Şâdık hazretleri gibi hilâfete lâ'ik evzâ'-ı hamîde ve ef'âl-i pesendîdesi sa'âdet-i emârete muvâfık zât-ı şerîf-i zâhirü'l-iclâl ve şân-ı münîf-i bâhirü'l-istiqlâl, âftâb-ı 'âlem-ârâ gibi mevcûd ve 'ulûm-ı ledünniyye² ve ma'ârif-i cifriyyeyi müctemi' bir şâhib-i cûd var iken ümmet-i kâşırü'l-himmet neden anlaruñ dâmânına teşeb-büşde tegâfûl ideler?

İrâdet-i cüz'iyye ve diyânet-i külliyye ve te'yîdât-ı ezeliyye haşâ'îşi ile müşelleş iken çâr³-erkân-ı dîn ü imân ve mütâba'at-ı farz u sünnet [ü] hükmi-i *Kur'ân* ile taşarrufât-ı havâss-ı hamse ve ta'alluqât-ı cihât-ı sitte ile tefriq-ı yevm ü ems ve taḥkîk-ı muşamma' u şems itmeyüp âftâb-ı çâr-bâ-liş-i risâletüñ netîce-i serây-ı sepenci olan vâriş-i yek-tâsı ve imâm-ı sâdis nâmı ile heft baḥr u heşt bihişt-i ḥuld-i berîn ü nüh feleküñ mihr-i şubḥ-ı şâdık-ı bî-hemtâsı ṭururken ḡaffletle iḡmâz ve evc-i ṭaleb ü⁴ raḡbetlerinde şeb-pere⁵ pervâz olup tecâhül ṭarîḫına gideler.

Ma'a hâzâ Hazret-i Muḥammed Muştafâ *şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellem* ve çâr yâr-ı bâ-şafâ ve Dürreyn-i Ezhereyn-i Zehrâ ve Zeyne'l-âbidîn ve Bâkır-ı [187a HZ] bü'l-hüdâ eflâk-i tis'a gibi hüveydâ ve Ca'fer-i Şâdık-ı⁶ şâdıkü'l-ebnâ⁷ şubḥ-ı şâdık gibi ﴿تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ feḥvâ-yı ḡarrâsı ile engüşt-nümâ ve mihr-i 'âlem-ârâ-şifat envâr-ı ma'ârif ü kerâmetle ḡavâyet [ü] dâlâlet ser-geşterlerine bezl-i nûr u ziyâda iken ḡâh ḥuffâş-ı kem-ma'âş gibi [91b T5] kendülerin yirden yire çalalar⁹ ve ḡâh zümre-i a'mâ gibi biri birlerine ittikâ ile yollarda ḡalalar.

Ve bu tafşilden¹⁰ murâd ve mâh-ı maẓmûni sevâd-ı âḫir burcına taḥvîl-den sırr-ı mâ-yurâd budur ki yüz otuz iki târiḫinde Ca'fer-i Şâdık gibi imâm elli iki yaşında [93a H1] bir hümâm ve kerâmât-ı 'aliyyesi zâhir

1 iken: olup T5

2 ledünniyye: ledünniyyeye HZ

3 çâr: - HZ

4 ṭaleb ü: - HZ, H1

5 şeb-pere: şî-pere H1

6 Şâdık-ı: - HZ, T5

7 ebnâ: enbâ H1

8 "İşte bu tam ondur.", Bakara Sûresi, 2/196.

9 çalalar: çala HZ

10 tafşilden: tafşıldür HZ

bir pişvâ-yı enâm iken cidden tezekkür itmeyüp ¹«الخليفة من قريش» hadîs-i şerîfine teba'iyetle anlarıñ bî'atiyle tefâhür itmediler.²

Belki bu hadîs-i şerîfle mütemessik olup Hâzret-i Peyğamber *şalla'llahu te'âlâ*³ 'aleyhi ve sellem hâzretlerine⁴ ebnâ-yı a'mâm olan 'Abbâsiyân'dan evvelâ İbrâhîm'ün, ba'dehu 'Abdu'llâh'ün hîlâfetlerinde müttefik oldılar. Hâlâ ki nesl-i şerîf-i nebevî тұururken bigâneler istihlâfına rağbet ile mihrâb-ı imâmetden inhîrâf buldılar.

Şandılar ki “Hîlâfet, kabîle-i Kureyş'ündür.” diyü buyurılmağa bâ'is mücerred⁵ Kureyşileri ta'rîf ve Fağr-ı Âlem *şalla'llahu te'âlâ* 'aleyhi ve sellem ol kabileden vücûda geldükleri hâşşiyetle anları tavşîfdür. Tâ zamân-ı Câhiliyyet'de beyne'l-A'râb ol kavmüñ 'azîz kılınması dağı li-hikmetin olmuşdur.

Ya'nî ki âhir zamân peyğamberi, cümle-i enbiyâ vü mürselinüñ serveri, meb'ûş u men'ût-ı ⁶﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ﴾ [ve] muhâtab-ı ⁷«لولاك لولاك» içlerinden zuhûr itmek için ta'ayyün bulmuşdur.

Bedîhiyye

Ümmet bilür misün neye beñzer bu bâbda
 'Abbâsiyâna rağbet-ile inqılâbda
 Ol şağşa döndiler k'ide mehden recâ-yı nûr
 Mevcûd iken o nûr u ziyâ âfitâbda
 Ğayr aşikâre Ca'fer-i Şâdıkda yok zuhûr
 Gün perde-i şehâbda encüm-i hisâbda
 Hâyf u⁸ dirîğ vâriş-i vâhid 'ayân iken
 Bigâneler verâşet ile intisâbda

1 “Halîfe Kureyş'tendir.” | Burada “Bu iş (emirlik) insanlardan iki kişi baki kaldıkça Kureyş'te olmaya devam edecektir (Buhârî, *Menâkıb*, 2, *Abkâm*, 2; Müslim, *İmaret* 4 [1820]).” şeklindeki hadîs-i şerîf kastedilmiş olmalıdır.

2 tafşîlden: tafşîldür HZ

3 te'âlâ: - HZ, T5

4 sellem hâzretlerine: selleme H1, T5

5 mücerred: - HZ

6 “Seni ... olarak gönderdik”, Enbiya Sûresi, 21/104. | Burada “(Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” şeklindeki âyet-i kerîmeden iktibas yapılmıştır.

7 “Sen olmasaydın, sen olmasaydın” | Burada “[Ey Muhammed], sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.” şeklindeki meşhur hadîsten iktibas yapılmıştır. bk. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarîhi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 107.

8 u: - HZ

Egerçi ki ekser-i ‘ulemā-yı zāhir¹ bu huşûş-ı ma’dümü’n-nuşûş² taqdire havāle kıılurlar. Muḳadderāt-ı ilāhiyye, te’şirāt-ı ecrām-ı ‘ulviyyeye menûṭ idügin taḫḫîḳda yañılurlar.³ Şems-i ḏuḫā ve mäh-ı ğarrā meşşiyet-i subḫāniyye ile şeb ü rüz⁴ ‘ālem-ārā olup birinün iḳtizāsı nūr u nehār ve birinün müsted‘āsı şeb-i tār idüginen ‘ibret almazlar. Sā’ir kevākibün zuhūrı leyāl-i tîre⁵-fāmda ve āfıtāb-ı ğālibün⁶ bezl-i nūrı rüz-ı pîrüz-ı⁷ ‘ālem-i niżāmda olmasınun vechini añlamazlar.

Huşûşā naşş-ı şerif-i ḫikmet-nüvid, ya’nî ki āyet-i kerîme-i ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ﴾⁸ bilā-te’vil-i sedid ef’ali taqdire havāle kıılanlarun ḫilāfında bedid ve ümem-i muḫtelifetü’ş-şiyemün bu bābdaki ihtilāfında ittifaḳı müfid idügi ehline zāhirdür. Bu sırr-ı ḫafide bundan ziyāde ḳāl u ḳil elbette mütekāşirdür.

Egerçi ki “Vezir-i Āl-i Muḫammed” nāmı ile meşşür Ḥafş bin Süleymān-ı Ḥallāl⁹ ki Ebū Seleme¹⁰ künyeti ile mezkürdür; Ḥasan bin Ḳaḫṭabe, Ebū Müslim cānibinden nāme ile otuz biñ süvāra serdār olup Kūfe’ye nüzul itdükde mezbür Ebū Seleme,¹¹ mesfūr¹² Ḥasan ile bulışdı. Ve nāmeyi Ebū’l-Müslim’ün mażmünına vuḳûf buldı. Ḥalkuñ da’vetine iştigāle mücidd oldı. Lākin Mervān-ı Ḥimār, İbrāḫim İmām’ı ḫabs itdüginin iştidükde ‘Abbāsiyāndan nev’an¹³ rü-gerdān olup ḫafiyeten Medine’ye ḳāşid gönderdi.

Evvelā ‘Alī-i Murtażā evlādından¹⁴ üç imām-ı büzürgvāra nāmeler yazup serir-i ḫilāfete da’vet eyledi ki mektüb-ı evvel İmām Ca’fer-i Şādıḳ ḫazretlerine idi. Şānisi¹⁵ ‘Abdu’llāh bin [187b HZ] Ḥasan bin ‘Alī cānibine idi. Şālişi ‘Ömer bin ‘Alī bin Ḥüseyn ṫarafına yazılmış idi.

1 zāhir: ṫāhir HZ

2 huşûş//nuşûşı: huşûşı ma’dümü’n-nuşûş HZ

3 yañılurlar: añılurlar HZ

4 şeb ü rüz: rüz u şeb T5

5 tîre: tîr HZ, H1

6 ğālibün: ‘ālemün HZ

7 rüz-ı pîrüz-ı: rüz-be-rüz T5

8 “Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.”, Fussilet Sûresi, 41/46.

9 Nüshalarda “Ebū Ca’fer bin Süleymān-ı Ḥallālî” şeklinde yazılan bu isim “Ḥafş bin Süleymān-ı Ḥallāl” olarak metne alındı. bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Ebū Seleme el-Hallāl”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-seleme-el-hallal> (14.01.2021).

10 Seleme: Mesleme HZ

11 Seleme: Mesleme HZ

12 mesfūr: mevfūr HZ

13 nev’an: nev HZ

14 Murtażā evlādından: Murtażā’dan H1, T5

15 Şānisi: Şāniyen HZ

Ve kâşîdına ısmarladı [ki] evvelâ nâmeyi Ca'fer-i Şâdıķ'a vire. [93b H1] Da'vete [92a T5] icâbet şeklin gösterürse ol bir mektübları nâ-bedîd kılla. Anlar mütâba'at itmezse 'Abdu'llâh'a ol bir mektübları vire. Ol daķı muķayyed olmazsa 'Ömer bin 'Alî'ye irsâl kılla.

Ķâşîd ki evvelâ İmâm Ca'fer cenâbına vardı, nâmeyi şunup maźmününü işrâb kıldı. İmâm-ı büzürgvâr ol mektübı açmadın âteşe yaķdı. "Bize hilâfet muķadder degüldür." diyü râz-ı ser-besteyi iş'âr eyledi.

Resül ki 'Abdu'llâh'ın nâmesin viridi, mektüb-ı evvelden ğâfil İmâm Ca'fer halvet-serâyına girdi. "Beni şadr-ı hilâfete istemişler. Siz ne dirsüz?" diyü şordı. İmâm-ı büzürgvâr kendülere gelen nâmeyi açmadın yaķduķların bildürdi. "Zâ'id hevâdur. Zinhâr heves eyleme." diyü naşîhat viridi. Ba'dehu 'Ömer'ün nâmesi virüldi. "Bilmedügüm kimesnenün mektübına nice¹ cevâb vireyin."² diyü muķayyed olmadı.

Pes e'imme-i ehl-i beytün hilâfetden ibâları da'vetlerinde nâs yek-dil ü yek-cihet olmayup nifâķ üzere oldukları için idi. Ve Ĥazret-i İmâm Ĥüseyn'ün şehâdeti ve Kerbelâ Vaķ'ası muşibeti anlara bir hikmet olmuş idi.³ Ve illâ ümmet-i celîlü'l-himmet 'arz-ı şadâķatde ittifâķ itseller ve hevâ-yı devlet-i dünyeviyye aĝrâz-ı fâsidesini koyup "إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ"⁴ naşş-ı kerîmi mücibince evlâd-ı Fâtıma-i Zehrâ tururken ĝayruñ hükümetine rızâ virmezüz." diyü 'arz-ı ittihâd u vifâķ itseller hâşâ ki e'imme-i büzürgvâr 'ibâdu'llâh hidmetinden tecennüb ihtiyâr idelerdi. Âbâ-yı kirâmlarınıñ⁵ taht-ı hükümetlerindeki a'yân u rû-şinâsına zîr-i dest olmaĝı irtikâb eyleyelerdi.

Ĥalâ ki imâm-ı fâ'iķ, ya'nî Ca'fer-i Şâdıķ ve İmâm 'Alî bin Mûsâ Rızâ istinbât-ı aĥkâm-ı cifr-i câmi' ile bu sırr-ı ĥafiyi inhâ kıldılar idi. "Meşîyyet-i ilâhiyyede serîr-i hilâfet ve maķâm-ı hükümet bize muķadder degüldür." diyü cevâb virüp ferâĝat-ı ĥâtırla me'yûs⁶ oldılar idi.

1 nice: nażar ve nice T5

2 vireyin: virürin HZ

3 olmuş idi: olmuşdur HZ

4 "... akrabalıktan doğan sevgiden başka...", Şûra Sûresi, 42/23.

5 kirâmlarınıñ: ĝirâmîlerinün HZ

6 me'yûs: me'nûs HZ

Ammā mezbür Ebū Seleme¹ ki bu huşūşa mübāşeret itmiş idi, ba‘zı aşhāb-ı ağrāz nisābından bu ma‘nā sem‘-i Seffāh’a yitişmiş idi. Vaqtā ki cālis-i serir-i hīlāfet oldu, a‘dā-yı muhālifinden kırtılıp cām-ı meşrebi dūrd-i² kederden³ halāş buldı. “Nev‘an bā‘iş-i te‘hīr-i bī‘at olmuştur.” diyü Ebū Seleme’yi⁴ katl itdürdi. Ebū Müslim ile fi’l-cümle meşveretden soñra qarındaşı Ebū Ca‘fer Manşūr’ı gönderüp harf-ı vücūdını şahīfe-i rüzgārdan hakk itmesi buyurıldı.

Tārīh-i Ca‘feri kavlince Manşūr ile meşveretden soñra Ebū Müslim dört serheng gönderüp Ebū Seleme’yi⁵ Kūfe’de katl itdürdi.

Kıt‘a

Yek-rān cüst-rān devān-geşte ol süvār
 Hayyāl-i nīzedār-ı hayāl ol⁶ beyāna⁷ gir
 Vaşf eyle Āl-i Hāzret-i ‘Abbāsı⁸ ey qalem
 Şarıl liqāya kisvet-i ‘Abbāsiyāna gir

[FAŞL DER-BEYĀN-I HULEFĀ-YI ‘ABBĀSİYYE]

Hilāfet-i Ebū’l-‘Abbās ‘Abdu’llāh bin Muḥammed bin ‘Alī bin ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib

Hafī olmaya ki hūlefā-yı⁹ ‘Abbāsiyye cem‘an otuz yedi ḫalīfe-i sa‘ādet-vażīfedür ki¹⁰ evveli ‘Abdu’llāh bin Müstaşır’dur. Ve müddet-i hīlāfetleri beş yüz yigirmi yıldur. Tārīh-i hicretten soñra gelen selāṭin ü mülükde bunlardan ziyāde salṭanat itmiş ve izdiyād-ı ensāl-i ṭāhireleri bu mertebeye yitmiş yoqdur. [94a H1]

1 Seleme: Mesleme HZ

2 dūrd-i: dürr ü T5

3 kedersen: kerden HZ

4 Seleme’yi: Mesleme’yi HZ

5 Seleme’yi: Mesleme’yi HZ

6 ol: ü HZ

7 beyāna: peyāna HZ

8 ‘Abbāsı: ‘Abbās HZ

9 hūlefā-yı: - HZ

10 ki: - HZ

Mezbûr Ebü'l-'Abbâs cenâbına Mervân'dan sonra bir yılda memâlik-i MıŖ ve Ŗâm ve 'Irâk-ı¹ 'Acem ve Yemen ve Mekke ve Medîne ve 'Irâk-ı [92b T5] 'Arab cemî'-i nevâhî vü muzâfâtı² ile musahhar oldu. Ya'nî ki yüz otuz dört târihinde mülk ü³ devletleri bu yüzden intizâm buldı.

Hilye-i⁴ 'Abdu'llâh [188a HZ]

Uzun boylu, kıvrırcık saçallu, beyâz tenlü, mu'tedil bedenlü âdem idi. Hulefâdan öyle vecih kimesne görilmiş degül idi.

Yüz otuz iki senesi Muharrem'inün onıncı günü ki yevmü'l-Cum'a ve rüz-ı 'aşûrâ idi, Kûfe Câmî'i'nün minberine 'uruc kıldı. Ba'de edâ'i'l-ğuŖbe halk-ı 'âlem gürüh gürüh bî'ate muŖayyed oldu.

Ba'dehu büyük ŖarındaŖı Ebü Ca'fer ManŖûr'ı veliyy-i 'ahd itdükden sonra Horâsan'a gönderüp Ebü Müslim'den bî'at huŖûlünde cidd ü cehd ile imtiyâz buldı. Fe-ammâ velâyet-i 'ahd huŖûŖı Ebü Müslim'den mahfi olmağla nev'an âzürde-ğâtır ve renciŖ-i bî-i'tiyâd⁵ u inŖıyâd zâhir olup Ebü Ca'fer cenâbına iltifât ile muŖayyed olmazdı. Belki ihânete Ŗarf-ı mağdür kılırdı.

Târîh-i Larî'de meŖtûrdur ki birgün Ebü Müslim, 'Abdu'llâh-ı Seffâh huŖûrında otururken Ebü Ca'fer harem-serâya girdi. Ebü Müslim'e ta'zim ü kıyâm lâzım iken tecâhül semtini tutdı. Hattâ⁶ Ėalîfe kendüye ĖiĖâb idüp "Meger Ebü Ca'fer'i bilmez misün?" diyü istiğrâb itdükde,⁷ "Bilürin, lâkin emîrül-mü'minîn huŖûrında Ėayra ri'âyeti edebden Ėâric tutarın. Ve siz Ėâzır olduğıñuz meclis-i Ŗerîfde Ėayrı kimesneyi bilmezın." diyü cevâb virdi. Bu Ŗarîk ile Ebü [Ca'fer] ManŖûr mâbeynlerinde vaŖŖet peydâ oldu. Cidden mağabbet ü muŖâfâtlarına imkân olmadı.

---

1 'Irâk-ı: 'Irâk ve HZ
 2 muzâfâtı: muzâfât HZ
 3 ü: - HZ
 4 Hilye-i: Ki hilye-i HZ
 5 i'tiyâd: i'tibâr HZ
 6 Hattâ: Ya'nî HZ, H1
 7 istiğrâb itdükde: - HZ

El-kıssa Seffâh ki hilâfet şadrına ‘urûc eyledi, sefk-i dimâ-yı Benî Ümeyye ile rüy-ı zemîni lâlezâr-mişâl gösterdi. Tâ ki “Seffâh” laqabına ol hün-feşânlığı¹ bâ’iş oldı. Ve² “Ebü’l-hulefâ” nâmıyla imtiyâz buldı.

Kitâbü’l-lâm’da yazar ki İbn Cerîr-i Taberî nakl itmişdür, Resûlu’llâh *salla’llâhu te’âlâ*³ ‘aleyhi ve sellem hilâfet-i evlâd-ı ‘Abbâs’ı ‘ammı Hâzret-i ‘Abbâs’a buyurmuşlardur. Pes bunlar ol sa’adete müterakķıb iken, hattâ Muhammed bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh’dan sırren niçeler bî’at itmişler idi. Ba’dehu veled-i reşîdi İbrâhîm İmâm’dan daķı bî’at olunmuş idi.

Rivâyet olunur ki ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs’uñ bir ferzend-i sa’adetmendi vücûda geldükde Hâzret-i İmâm ‘Alî edâ-yı tehniyet için gitdi. Ya’nî ki harem-serây-ı İbn ‘Abbâs’a teşrif itdi. Pes ol püser-i bülend-aķteri ki hâzretüñ mübarek eline virdiler, nâm ta’yîni⁴ kelâm-ı laţifinden iltimâs kıldılar.

Hâzret ki ol ferzendi gördi, rüy-ı gül-büyını öpüp nâmını ism-i sâmisî ile mu’anven eyledi. Ve künyetini⁵ “Ebü’l-Hüseyn” buyurdı. Ba’dehu «خذ»⁶ «إليك أبا الخلفاء» ya’nî “Tut bu oğluñı, ebü’l-hulefâ olacaķdur.” diyü vâlid-i mâcîdinüñ eline virdi.

Ba’iş bu idi ki her çend ehâlî-i memleket teslim-i vedî’at-ı hilâfet huşuşında ol ‘aşrda Âl-i Fâţıma’dan mevcûd olan sâdât-ı e’imme-i kirâm iķdâm iderlerdi, anlar ibâ idüp ķabûl eylemezlerdi. Ya’nî [Âl-i] ‘Abbâs’a devlet ü hilâfet yüz ıtutmağa ve evlâd-ı [94b H1] Murtażâ ol dağdağa-i dünyeviyyeye rızâ göstermemeye hikmet-i hafıyye Hâzret-i İmâm ‘Alî ile ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs miyânındaki sâbıķa-i marziyye idi.

Bu mertebelere vuķûfdan⁷ sonra Sürh-serân ve ba’z-ı şî’a-i şenâ’at-nişân hulefâ-yı ‘Abbâsî’ye⁸ izhâr-ı ‘adâvet⁹ itmek [93a T5] vechden hâricdür. Nihâyet ba’zı cebâbire-i hulefâ e’imme-i hüdâ vücûdını ifnâ itdüklerine ve

1 feşânlığı: nişânlığı HZ, H1

2 Ve: - HZ

3 te’âlâ: - H1, T5

4 ta’yîni: ta’yînlerini HZ

5 künyetini: künyeti H1

6 “Al, işte sana halifelerin babası.”

7 mertebelere vuķûfdan: mertebeler mevķûfdan HZ

8 ‘Abbâsî’ye: ‘Abbâs’a H1

9 ‘adâvet: da’âvet HZ

ekşerini mesmūmen rütbe-i sa'adet-i şehâdete¹ vâşıl eylediklerine binâ'en ise te'vîli kâbil-i maḥâric² ve dâhil-i menâhicdür. [188b HZ]

Ve ba'zı kütüb-i mu'teberede meşûrdur ki Seffâh cülüs-ı serir-i ḫilâfete mesrūr olduḡdan³ sonra 'ammı 'Abdu'llâh bin 'Alî, Benî⁴ Ümeyye'nün ḳubūrını açdurup, meyyitlerin çıkarup ikişer yüz degnek urduḡdan sonra kemiklerin iḥrâḳ bi'n-nâr itmegi emr eyledi. Ancak 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün merḳadine ta'arruz itmedi.

Vaḳtâ ki ḳubûrı açdı, Hişâm'ın meyyitini ayaḡının şırça barmaḡından ḡayrı 'uzvını yırlı yirinde buldılar. Ammâ Süleymân'ın re'si ve vechi ve adlâ'ı bulındı. Yezîd bin Mu'âviye'nün ḳabrin açdılar. Bir miḳdâr ḫâkistlerden ḡayrı bir nesne bulmadılar. Kezâlik vâlidinün ḳabrin keşf itdiler. Topraḡdan ḡayrı nesne görmediler.

Ebū Ca'fer Manşûr ve Ebū Müslim-i celâdet-zuhûr niyyet-i ḡacc ile 'azîmet-i Beyt-i Ma'mûr itdükleri ve ḫalîfelerinün vefâtı ḡaberin işitdükleridür

Birâder-i ḫalîfe-i zî-şân, ya'nî Ebū Ca'fer Manşûr-ı sâmi-mekân ümerâsından ve Ebū Müslim cenâbından tecdîd-i bî'at için Ḥorâsân'a ki revân oldu, ol cümleyi muḫtî-i fermân bulup bî'at merâmının ḡuşûli ile dârü'l-mülk-i ḫilâfete 'avdet eyledi.

Ba'dehu yüz otuz altı târiḡinde 'azîmet-i Beytu'llâh idüp Seffâh ḳibelinden mücâz u me'zûn mîrû'l-ḡacc rütbesiyle tarîḡ-ı ḡacc-ı berîne⁵ çihre-nümün oldu. İttifâḡan Ebū Müslim'de⁶ daḡı ol senede dâ'îye-i Beytül-ḡarâm zuhûr eyledi. Ümerâ vü⁷ eşrâf-ı Ḥorâsân'dan⁸ on biñe ḡarîb 'asker ile pây-taḡt-ı ḫilâfete vuşûl buldı. Ḥalîfe-i şâḡib-câh u celâl erkân-ı devleti ile Ebū Müslim'i istikbâl ḳıldı. Kendüye ve tevâbi'ine

---

1 sa'adet-i şehâdete: sa'adete HZ
 2 maḥâric: mecâric H1
 3 olduḡdan: HZ mükerrer
 4 Benî: bin HZ
 5 berîne: yirine HZ
 6 Müslim'de: Müslim HZ, H1
 7 vü: - HZ
 8 Ḥorâsân'dan: Ḥorâsân'da HZ

girân-mâye hil'atler ile ri'âyetler idüp âyîn-i i'zâz u ikrâmda daқиќa fevt itmedi.

Vaќtâ ki hacc-ı şerife ruĥşat taleb eyledi, maĥlûbına müsâra'at itdi. Şol ki muĥtezâ-yı hâĥır-ı Ebû Müslim idi, ol minvâl üzere deprendi. Fe-ammâ ĥarındaşına mîrû'l-hac manşıbı Ebû Müslim'de hac hâĥırası peydâ olmadın birâderi Manşûr'a virilmiş bulunmağın¹ tağyîri câ'iz görölmedi. Hattâ ešnâ-yı muşâĥabetde i'tizâra âğâz idüp "Senün ĥariĥ-ı Ka'be'ye 'azîmetün muĥaddemâ ma'lûmum olsa bu yıl birâderi göndermezdim. Ve ĥidmet-i emâret-i ĥüccâcı saña erzânî görürdüm." diyü söyledi.

Kitâbü'l-i'lâm'da yazar ki İbn² Cerîr-i Ĥaberî naĥl itmişdür ki Resûlu'l-lâh *şalla'llâhu te'âlâ³ 'aleyhi ve sellem* ĥilâfet-i evlâd-ı 'Abbâs'ı 'ammı Ĥâzret-i 'Abbâs'a buyurmuşlar. Pes bunlar ol sa'âdete müterâĥkıb iken, ĥattâ Muĥammed bin 'Alî bin 'Abdu'llâh'dan sırren niçeler⁴ bî'at itmişler idi. Ba'dehu veled-i reşîdi İbrâĥîm İmâm'dan daĥı bî'at olunmuş idi.

El-ķışşa ĥalife emri ile Ebû Müslim taĥfif-i eşķâl itdi. Ĥacc-ı şerife⁵ ancak biñ miĥdârı ĥavâşş ile [95a H1] gitdi. Sâ'ir cündi Merve cānibine revâne ķıldı. Fe-ammâ ešnâ-yı rāhda cidden Manşûr ile imtizâc idemedi. Ĥabî'atleri muğâyir olmağla muvâfaĥat idüp anuñla bir semte gidemedi. [93b T5]

Zîrâ Manşûr imsâk ile meşĥûr ve Ebû Müslim başt-ı⁶ simâĥ-ı ni'metde çâlâk olmağın bi'd-defe'ât nidâ itdürdi. Ve "Ĥavâfil-i ĥüccâcda kimesne âteş yakmasun ve ta'âm bişürmege muĥayyed olmasun. Cemî'inüñ ta'âmı benüm maĥbaĥumdan virilsün." diyü emr itdi. Rükûb u nüzülde taĥaddüm idüp cidden hâĥır-ı Manşûr'ı ri'âyete [189a HZ] muĥayyed⁷ olmadı.

Ve illâ Ebû Müslim ĥâzretlerinüñ⁸ iki yüz ĥaĥar üştür-i girân-bâr maĥbaĥ kîlârın çekerdi. Ve bu ĥariĥ ile ki⁹ Mekke-i Mükerreme'ye vardı, Ka'be

1 bulunmağın: olmağın HZ

2 İbn: Mevlânâ HZ

3 te'âlâ: - H1, T5

4 niçeler: niçe HZ

5 şerife: şerîf HZ

6 başt-ı: bisâĥ-ı HZ, H1

7 HZ nüshasında bu kelime metinde bulunmayıp takibe kaydında yer almaktadır.

8 ĥâzretlerinüñ: ĥâzretleri HZ | ĥâzretlerini H1

9 ki: - HZ, H1

fukarâsından hezârân kimesneye câme giydürdi. İn‘âm u ihsânın görmedük kimesne kalmadı.

Vaqtâ ki hacc idüp¹ ‘avdet itdiler, menâzil-i hacdan Zâtü'l-‘ırk nâm menzile yitdiler. Akrîbâ-yı halîfeden ‘İsâ bin ‘Alî’nün resüli geldi. Âyînleri üzere bürde-i Peygâmbær’i ve hilâfet hil‘atini Manşür’a getürdi.² Halîfe Ebü'l-‘Abbâs’uñ vefâtı haberin virdi.

Ebü Müslim dañı haberdâr olup edâ-yı ta‘ziyet ü tehniyet itmege müsâra‘at itdi. Ba‘dehu Manşür’uñ fermânı ile Kûfe’ye teveccüh eyledi. Manşür için a‘yân-ı Kûfe’nün bî‘atlerini³ hâşıl kılmağa⁴ me‘mür kılındı. Manşür dañı sebük-bâr ve rikâbında birkaç havâşş bedidâr ber-vech-i ilğar ‘âzim-i şehri Enbâr oldu. Ebü Müslim’ün meşvereti ile bu çarîkı⁵ ihtiyâr kıldı.

Ebü Müslim ki Kûfe’ye vardı, ekser-i halkı ‘İsâ bin ‘Alî bin ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs’dan bî‘at itmiş buldı. Ya‘nî ki Ebü Ca‘fer’ün veliyy-i ‘ahd idüğini hâl‘ itmiş, hil‘at-ı hilâfeti kendü kıddına kaç‘ itmiş. Lâkin Ebü Müslim’ün mehâbeti ve hevâdârlarınıñ heybeti kulübuñ ra‘b u hirâsına bâ‘iş oldu. Bu vâsıta ile Manşür’dan bî‘at itmeleri taħaḳḳuk buldı.

Manşür⁶ dañı Enbâr’a varduḳda mezbûr ‘İsâ’nün enbâr-ı taşavvurın zaḫâ‘ir-i mekr ü keyd ile memlû gördi. Ve zabt-ı leşker ve beytül-mâle müsâbaḳatını taḫḳîka⁷ irgürdi. Fe-ammâ muḳâvemete iktidârı yoḡduğın⁸ bildi. “Bihûde bir cür‘et idi ki benden şudûr buldı. Ğarazum⁹ beytül-mâli a‘dânıñ dest-i ta‘arruzlarından şıyânet idi.” diyü ‘arz-ı hâl eyledi. Tâ ki Manşür mezbûruñ günâhından geçdi. Emr-i hilâfete iştigâl şadedinde oldu.

Kezâlik Şâm cânibindeki ebna-yı a‘mâmından ‘Abdu’llâh bin ‘Alî ki Sef-fâh cânibinden ser-‘asker olup Mervân-ı Hîmâr’uñ kıatline bâ‘iş olmuş idi, “Ol zamânda Seffâh beni veliyy-i ‘ahd itmiş idi. ‘Âl-i ‘Abbâs’dan her kim taḫşîl-i devlet-i hilâfette bir kıadem ilerü gidirse benden şoñra serir-i hilâ-

1 hacc idüp: hacdan HZ

2 getürdi: giydürdi HZ

3 bî‘atlerini: bî‘atlerin HZ

4 hâşıl kılmağa: hâşıl kıldı. Bu husûsa HZ

5 çarîkı: çarîk HZ

6 Nüşhalarda “Manşür’dan” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “Manşür” olarak metne alındı.

7 müsâbaḳatını taḫḳîka: sabâḳatını HZ

8 yoḡduğın: yoḳ idüğünü H1, T5

9 Ğarazum: ‘Arazum HZ

fet aña helâl¹ olsun.² buyurmuş idi.” [diyü] da‘vâ-yı iķâmet ve ķâzî-i Şâm huzûrında şühûdla velâyet-i ‘ahdî işbât itdi. Hattâ niçeler kendüden bî‘at dağı eyledi.³

Bi‘l-âhire⁴ Ebü Müslim mezbûra muķâbil ve⁵ Harrân havâlisinde beş ay tamâm muķâtil oldu. Çün muhâlifinün âteş-i fitnesi işti‘âli güç ile inçifâ buldı, tâ ki⁶ Manşûr’uñ meşreb-i devleti [95b H1] gerd-i kederden şâf ve gevher-i hîlâfeti mihr-i ‘âlem-tâb gibi şeffâf⁷ müşâhede ķılındı.

Ammâ Seffâh’uñ keyfiyyet-i fevtinde ba‘zı rivâyât vardır. Cümleden biri birgün⁸ âyineye nazar eyledi. Hâtırından tarâvet-i şebâb ü behcetî güzer eyledi. [94a T5] Mülûk-i Benî Ümeyye’den ‘Abdü’l-Melik [bin] Mervân mir’at içinde cemâlini nümâyân görüp ⁹«أنا الملك الشاب» didüğünü andı. Ve peyk-i ‘ömri şitâb idüp şeb-i şebâbı şubh-ı şeybe yitmedüğünü taşavvur ķıldı. Şükren ve ihtiyâten “Yâ Rab, ben ‘Abdü’l-Melik didüğünü dimezin. Lâkin isterin, ‘ömrüm tã‘atüñde tavîl ola. Ve ‘âķıbet hayr metâ‘ ile hîlķatüm mümetti‘ olup niçe ecr-i cezîl bula.”

Bu kelâmı tamâm¹⁰ itdüğü gibi ğılmân-ı haremnden ikisi birbiri ile huşûmet idüp “Senüñle benüm nizâ‘um faşl olmağa iki ay ve beş gün ķalmışdır.” didüğünü işitdi. İntizâm-ı ğılmân ihtilâl ile faşl [189b HZ] bulması kendünüñ mevtinden olması ile¹¹ taşayyur itdi. Hıķmet Huda’nuñdur, lisân-ı ğılmândan carî olan altmış beş gün ki tamâm oldu, maraz-ı âbileden Ebü’l-‘Abbâs-ı Seffâh vefât eyledi.

1 H1 nüshasında burada bir kelimelik boşluk vardır. | helâl: - HZ

2 olsun: olsun diyü HZ

3 eyledi: aldılar HZ

4 Bi‘l-âhire: Bi‘l-âhir HZ

5 ve: - H1

6 tâ ki: - HZ

7 şeffâf: seffâf HZ

8 birgün: - HZ

9 “Ben genç bir hükümdarım.”

10 tamâm: tamâmen HZ, H1

11 ile: - HZ

Meşnevî

Hümâ-yı himmete düşmez taṭayyur ey gâfil
 Bu vehm-i bâtılu zâhid hevâ bilür 'âkı
 Bed i'tikâd-ıla irgürmese¹ vücûda zarar
 Reh-i fenâya görünmezdi bi'z-zarûre sefer
 Bülend-himmet olanlarda bu hevâ olmaz
 Taṭayyur ile heves ṭâ'iri fenâ bulmaz

Hilâfet-i Manşûr-bi'llâh Ebû Ca'fer-i Devânikî ve Kâtl-i Ebû Müslim

İsmi 'Abdu'llâh ve² laḳabı Manşûr-bi'llâh ve künyeti Ebû Ca'fer'dür. Zamân-ı cülûsında kemâl-i imsâkinden bir şaḫşu'n 'ulûfesinden bir dâng kesrine tenezzül itmeğin Devânikî laḳabı daḫı ḳonulmuşdur.³

Ḥalîfe Ebû'l-Abbâs-ı Seffâḫ dört yıl, sekiz ay hilâfet itdükden sonra sinn-i şerîfi⁴ otuz üçde iken ve *Kitâbü'l-i'lâm* ḳavlince yigirmi sekizde iken yüz otuz altı senesi Zî'l-ḫiccesi'nün on üçüncü gününde marâz-ı cüderiden vefât eyledi. Serây-ı âhirete riḫleti Enbâr şehrinde vuḳû' buldı.

Birâderi Ebû Ca'fer Manşûr velâyet-i 'ahd ile meşhûr ve her vechle vâḳıf-ı umûr olmağın serî-i hilâfete şu'ud eyledi. Ammâ ki gâyetle⁵ ḫünî vü zalûm⁶ ve seffâk ü 'aşûm idi. 'Aleviyyet ile 'Abbâsiler arasında fitne evvel bundan⁷ olmuşdur. Ve anlar sebebi ile 'ulemâdan çok kimesneye cefâ itmişdür.

Vaḳtâ ki cünûd-ı muḫâlifin ber-ṭaraf oldu ve Ebû Müslim ḫarekât-ı sâbıḳadan reng-pezîr ve Manşûr'dan vehmnâk ü dil-gîr [oldı], bî-icâzet ü ruḫşat dârü'l-mülk-i Ḥorâsân'a 'azîmet ḳıldı.

1 irgürmese: irgürse HZ

2 ve: - H1

3 ḳonulmuşdur: ḳonulmuş idi HZ

4 şerîfi: şerîfleri HZ

5 gâyetle: gâyetde HZ

6 zalûm: zâlim HZ

7 bundan: bunda HZ, H1

Bu mabeynde Seffâh'ın vefâtından sonra ancak altı ay miqdârı güzereân eyledi. Manşûr ise Ebû Müslim katline sa'y-ı mevfur idüp¹ dağı Ebû'l-'Abbâs hayâtından sonra bezl-i mechûd iderdi. "Mâdam ki Ebû Müslim hayâtdadır, senün rustâk-ı² devletün ne bekdâda ve ne şebâtdadır." [dirdi]. Ammâ Seffâh, Manşûr'ı iskât iderdi. Ve "Bu maķûle sözi bir dağı söyleme." dirdi.

El-kışsa Ebû Müslim bî-ruķsat ki Ğorâsân'a 'azîmet eyledi, Rey şehrine vardı. Manşûr'ın mektûbı ile [96a H1] Ebû Ğumeyd-i Mervezî kendüye muvâşalat kıldı. Bu mazmûnla raĝbet-nümün idi ki "Benüm icâzetüm-süz Ğorâsân'a varmayasun. Ve diyâr-ı Mısr u Şâm ki Ğorâsân'dan vesî' ü fesîh bir ma'mûre-i cennet-maķâmdur, ikisinün ħükümetini ma'an saña erzânî kıldum. Dımaşķ-ı Şâm'da oturup Mısr'ı vekil ile³ zaḅt itmeñi münâsib gördüm." diyü zâhiren niçe nüvâzişler ve ħâtır-sâzlıklar itdi.⁴ Ve niçe [94b T5] aĝız ħaberleri dağı gönderdi.

Mâlik bin Hüseyim ki Ebû Müslim'ün hevâdar-ı şadıķı⁵ idi, cidden ħalife dergâhına varmasını tecvîz itmedi.⁶ "Size⁷ münâsib olan Rey'de mütemekkin olmak ve maḥşûl ü 'avâ'id-i Ğorâsân'a⁸ ħazîneñüze lâzım olduķca vuşul bulmak ve ħalife cânibinden nefreti muķarrer bilüp âĥardan b'at kılmâķdur." didi.⁹ "Ebû Ğumeyd'ün kelimât-ı durûĝ-âmîzine i'timâd câ'iz degüldür." diyü söylerdi.

Bu eşnâda Ğorâsân zaḅtındaki vekili Ebû Müslim'e bir mektûb gönderdi.¹⁰ Mazmûnında "Zinhâr ħalifenün rızası yoĝ-iken bu cânibe teveccüh itmeyesüz.¹¹ Vilâyet-i Ğorâsân ħalkı sizden rû-gerdân olduķları şimdiden zâhirdür. 'Bizüm kendüye mütâba'atımız cândan Resûl'llâh'a ħidmet ü mu'avenetine [190a HZ] binâ'endür. Ğalife-i rûzgâra 'ișyân itdüĝi taķ-

1 idüp: - HZ

2 rustâk-ı: sitâk-ı HZ

3 vekil ile: vekilünle HZ

4 itdi: eyledi HZ

5 şadıķı: sâbıķı HZ

6 cidden//itmedi: "Cidden ħalife dergâhına varmayasun." diyü cidden gitmeĝe rızâ virmezdi HZ

7 Size: İmdi size HZ

8 Ğorâsân'a: Ğorâsân H1, T5

9 kılmâķdur didi: kılmâķ dirdi T5

10 gönderdi: gönderdi ki T5

11 itmeyesüz: itmeyesün HZ

dİRce bizden aña mütāba‘at muhāldür.’ diyü dillerinde mezkûr u sa‘irdür.” didi. Hālā ki bu dağı ħalife cānibinden¹ işāretle idi. Vāķi‘-i² ħali i‘lām de-ğül idi.

Hālā ki Manşūr’uñ bu tedbiri kārger oldı, Ebū Müslim’üñ inhiżām-ı ħalbīsine ‘illet olup Ĥorāsān’a ‘azīmet niyyetini göñlinden çıkardı.³ Muħaşşal-ı kelām Manşūr’uñ müte‘āķib mektūblar ile mevā‘id-i laṭıfe-si ve pey-ā-pey gönderilen resūlānuñ ta‘ahhüdāt-ı münıfesi ve mülk-i Ĥorāsān’daki ħā‘im-maķāmınuñ ba‘zı muķaddemāt-ı taḥvıfesi müstevcib olup ħ‘āh u nā-ħ‘āh pāy-taḥt cānibine teveccūh itdi. Ĥükümet-i Mışır u Şām ise bi-vechin mine‘l-vücūh teveccūh itmedi.

Vaķtā ki dārü‘l-mülk-i ħilāfete geldi, fermān-ı ħalife ile eşrāf u a‘yān-ı devlet ve ebnā-yı a‘mām-ı ħazret āyın-i ta‘zīm ile ħarşu çıkdı. Ve evvel mülākātda⁴ ħalife kendü⁵ ile mu‘ānaķa eyleyüp ħāṭır-nüvāzlık muķad-demātında daķıķa fevt itmedi.

Ammā ol gün ki⁶ dārü‘l-ħilāfeye da‘vet olındı, istilā-yı ħavf u ħaşyetle hevādār-ı ħadimi Mālik bin Hüseyim ile meşveret murād idindi. Lākin ol ‘āķıl-ı ħuceste-pey⁷ «ترك الرأى بالري» cevābını virdi. Ya‘nī ki “Sen ki Rey’de ṭurmayup bu cānibe geldüñ, tedbīr-i umūrı güyā ki anda terk id-düñ.” mazmūnını irāde ķıldı.⁸ Ba‘dehu⁹ «ترك الرأى بالري» meyān-ı ehl-i ‘Irāķ’uñ diķķat-ı furşatda meşel-i meşhūrı oldı.

El-ķışşa med‘uv olduğı gün ħable‘d-duḥūl şemşiri elinden alındı. Ĥatta ol ħarāretle girüp ħalıfeye ħācibinden şikāyet eyledi. Ol dağı “La‘net senüñ tiğüñ alan kimesneye.” diyü ma‘nen¹⁰ kendüye la‘n itdi.

Fe-lā-cerem Ebū Müslim-i mużaffer-‘alem ve ħalife-i muḥterem giderek muşāĥabeti azdurdılar. Mācerā-yı cerāḥāt-ı sābıķaya ṭuz ekmege başladılar.

1 cānibinden: cenābından T5

2 Vāķi‘-i: Fi‘l-vāķi‘ HZ

3 Ebū//çıķardı: - HZ

4 mülākātda: mülākātında T5

5 kendü: kendüler T5

6 Ammā//ki: Ammā ki ol gün HZ, H1

7 “Aķlı Rey’de bıraktın.”

8 ķıldı: ķıldıñ T5

9 “Aķlı Rey’de bıraktın.”

10 ma‘nen: maḥżan HZ

[96b H1] Ebū Müslim hıdemāt-ı mebrūresi güzēştesinden ba'zı mevād beyān idüp “Bu hānedānuñ esās-ı¹ binā-yı devleti bu bendenüñ küşşi degül midür?” diyü söyledi. “Yine böyle iken baña hıyānet ihtimālin virüp nāzır-ı emvāl göndermeñüz ne idi?” diyü ta'n eyledi.

Ammā Ebū Ca'fer Mañşūr küfrān-ı ni'me hıdmetine sa'y-ı mevür kı-lup “Y'abne'l-hābişe, eger senüñ yirüñe bir siyeh-rü kenizek kullarılsa ve zimām-ı hall ü 'ağd² anuñ dest-i taşarrufına virilse yine [95a T5] senüñ hıdmetüñi edā iderdi. İrādet-i³ ezeliyye bu düdmānuñ devleti zühürına müte'allik olmağla elbette sa'y netice virürdi. Bā-huşuş haddüñi bilmedüñ. Pāyuñı kilimüñe göre uzatmaduñ. Emīne⁴ bint 'Alī ki 'ammum duhteridür, anı tezvīc murād idindüñ. Hattā neseb-i 'Abbāsi da'vāsın idüp ‘Ben Sülayḫ evlādındanum.’ diyü iddi'a eyledüñ.” diyü āteş-i hıddeti zebāne şaldı. Ḳavl-i ma'hūd üzere iki elini üç kerre biri birine urdı.

Hemānā kemīndeki serhengler çıkup yitişdi. Ebū Müslim'üñ kellesi bürīde kılandı. Ve cesedi kendü altındağı bisātla melfūfen hücre-i kemīngāha bırağuldu. Ammā dārü'l-hilāfedeki biñden ziyāde merdān Ebū Müslim'üñ eglendüğine ğāzbān ve mütevehhim olup cümlesi tiğlerin 'uryān itdiler. “Şāhib-i devletimüz çıkşun.” diyü teḳāzā idüp istediler.

Mañşūr bu bābda daḫı re'y-i mebrūr⁵ kıldı. Biñ miḳdārı şurre peydā ve her birinde üç biñ direm müheyyā idüp “Ebū Müslim sā'ir kıllar gibi bir bende⁶ ve fermāna her cihetle ser-fikende olup çünki emre muḫālefet itdi, tedārüki [190b HZ] görilüp işi bitdi. Min ba'd siz ḫalīfenüñ ḫilāfında olmañuz. Şoñra da size⁷ 'ināyāt-ı bī-ğāyātı muḳarrer ve cevā'iz-i seniyyesi rüz-be-rüz mükerrerdür.” dinilmegin her kişi şuresin alup çekildiler.

1 esās-ı: esā-yı

2 u 'ağd: 'ad HZ

3 İrādet-i: İrādetu'llāh-ı HZ

4 Emīne: Āmine T5

5 mebrūr: münir HZ

6 bir bende: yirinde HZ

7 Şoñra da size: Şoñradan siz HZ

Heftesine dek anlaruñ¹ dağı kılubı teşhîr kılındı. Havâşş-ı ümerâsı cesed ve kellesini götürdiler. Horāsân vilâyetinde Sukend nâm kıaryede defn eylediler² ki mezârı anda ma'lûmdur.

Târîh-i kıatlı yüz³ otuz yedi Şa'bân'ınuñ yigirmi beşinci rûz-ı çehârşenbede vuķû' buldı. Müddet-i hükümeti sekiz yıl ve iki ay olmış idi ki bu vâkı'a-i nâ-lâ'ıkâ vuķû' bulmuş idi. Ahkâmını istinbâṭ u istihrâc kıılmış idi ki fülân zamânda zuhûr ide. Ve bir hânedân-ı kıadım ve düdmân-ı 'âzım ihyâsına sebep ola. 'Âkıbet hûn-ı lâle-günü ğadr u zulm ile vilâyet-i Rûm hâkinde dökile. Sâ'ir ahkâmı kendü ser-güzeştine muvâfık bulunmağın bu mâddede dağı muhâlefet ummazdı. Rûm'dan murâd Rûmiyye idüğini fıkr itmezdi. Hattâ bî-tereddüd hâlıfe cânibine teveccühinde⁴ bir kıuvvet-i kıalbî dağı bu cihetden idi. Müneccimînüñ esrâr-ı püşideyi ihbârları bî-târîkı'r-rumûz idüğün bilmezdi.

Mev'ize

'Âlem-i kâ'inât ki deyr-i mükâfâtdur,⁵ hâlâ ki ihsâna isâ'et cihetinden zâ-hirü'l-mücâzât⁶dur. ⁷«أتق شر من أحسنت إليه» sırrı bu mazmûnuñ muvâfıķı idüğü mücma'un 'aleyhdür. Zirâ ki Ebû Müslim'ün fedâ'ilikle hürücü ve merâķi-i devlet ü rif'ate ol sebeble 'Abbâsilerün 'urücü [97a H1] ve bunlaruñ düdmânını ihyâ için altı kerre yüz bînden ziyâde nüfûsı⁸ ifnâsı ve Naşr [bin] Seyyâr ve Cüdey'-i⁹ Kırmâni'nün ve niçe şâhib-i cem'ıyyet hükâmıuñ kemâl-i şevket ü iķtidârları evânında izhâr-ı da'vet-i 'Abbâsiyân ile i'tilâsı, merci' ü melâzı İbrâhîm İmâm iken mücerred Belķâ 'âmili tasalluṭı ile ele girüp Mervân'ın habsinde kıatlı olınması sâ'irinüñ za'f-ı hâline ve Ebû Müslim'ün řâlî'-i devleti iķbâline vücûh-ı keşire ile delâlet iderken Manşûr'ın Ebû Müslim'i telefî mezhep-i mürüvvetde cidden câ'iz degül idi.

1 anlaruñ: anlar HZ

2 eylediler: itdiler HZ

3 yüz: - HZ

4 teveccühinde: - HZ

5 mükâfâtdur: mekândur HZ

6 Nüşhalarda "muḥâzât" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğî "mücâzâr" olarak metne alındı.

7 Hadîs-i şerîf, "İyilik yaptığın kışinin şerrinden sakın." (Aclûni, *Keşfü'l-hafâ*, C. 1, s. 36.)

8 nüfûs: nüfûs HZ

9 Nüşhalarda "Hüday" şeklinde yazılan bu isim "Cüdey" olarak metne alındı. bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Cüdey b. Ali", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudey-b-ali> (10.02.2021).

Küfrânü'n-ni'melik 'ibâda [95b T5] haşlet-i mezmûme 'add olunduğı gibi sâdât-ı ahyâra küfrânü'l-ħidmelik naķıřa-i külliyye idüğü muķarrer iken bunca ħidemât-ı mebrüresi bilinmemek ve Ebü Ca'fer'e bî'at ħařıl olunca 'İsâ'ya bî'at idenlerüñ ħavf u hirâsına ve şâm cânibinden zühür idüp kırk, elli biñ miķdârı şâmî ve Ĥorâsânî bî'ati ile kuvvetlenen 'Abdu'llâh bin 'Alî'nüñ sell-i seyf ile def'-i fetret¹ ü ġavġâsına 'illet-i müstaķille olan Ebü Müslim'üñ ħatline teveccühi muvâfıķ-ı re'y-i kâmil degüldür.

Bâ-ĥuřuř "Senüñ maķâmuña bir siyeh-rü kenîzek daĥı istiĥdâm olinsa edâ-yı ħidmeti muķarrer idi." diyü kelâm-ı bârid-i nâ-müveccehi pesendide-i merd-i 'âķıl degüldür. Bu maķûle ħidmet-ġüzârlaruñ mädâm ki ħařdları zevâl-i mülk ü² devlete müte'alliķ olmaya, mücerred faĥr u nâziş ve ħidemât-ı sâbıķasına revâyiş için ba'zı dürüşt kelâmı ve nâ-sezâ peyâmı şudür eyleser şân-ı mülûke vâcib olan ol ġüne ķil ü ķâle taĥammüldür. Bâķî-i bünyân-ı devleti olan ehl-i cüduñ³ serây-ı vücüdın ħarâb itmeleri bî-vefâlıķlarına bâ'iş-i taĥayyüldür.

Ĥurüc-ı Sinbâd⁴ ve maķtûli-i ân ġürüh-ı menĥûs ez-dest-i ĥâkim-i Ĥaberistân

Bu ĥuřuřuñ aşlı budur⁵ ki Sinbâd, Nişâbü'r'da mütemekkin olan küberânüñ⁶ ulusu, nev'an izdiyâd-ı mâl ü emlâk ile mesmü'ül-ķavl ü yüzi şulusı [191a HZ] olmaġın ol vaķt ki Ebü Müslim, İbrâĥîm İmâm⁷ tarafindan da'vete me'mür olup Nişâbü'r'a geldi, mâ-fi'z-zamîrini herkese açmayup kitmân üzere oldu. Ammâ Sinbâd nâşiye-i Ebü Müslim'de envâr-ı nebâhet ve âşâr-ı celâlet ġörmegin⁸ bi'd-defe'ât ziyâfetler eyledi. "Me'mür olduġuñ ĥuřuř ne ise benden řaķlama." diyü istikşâf-ı aĥvâl semtinden vâfir⁹ sözler söyledi.

1 fetret: fışrat HZ

2 ü: - HZ

3 cüduñ: vücüduñ HZ

4 Nüşhalarda metin boyunca "Sînâv, Sinyâv, Sinbâv" şeklinde muġlak yazılan bu şahıs ismi "Sinbâd" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 73.

5 budur: böyledür T5

6 küberânüñ: kirânüñ HZ

7 İbrâĥîm İmâm: İmâm İbrâĥîm T5

8 ġörmegin: ġörmedin HZ

9 vâfir: - H1, T5

Ebû Müslim daḥı fi'l-cümle iş'âr-ı esrâr itdükte Sinbâd bir miḳdâr fikr itdi. Ba'dehu bu maẓmûni zıkr itdi ki " 'An-ḳarîb ekâbir-i A'râb u ümem ve eṣrâf ü a'yân-ı 'Acem zümresinden niçeleri bî-ser ü cân idesün. Ve basîṭ-i arzdeki memâliki zîr ü zeber ḳılıp istedüğüñ memâliki bedreḳa-i tiğ-i tî-züñe¹ mütâba'atle ele getüresün ki bu aḥvâl baña firâsetle ma'lûmdur." di-di. Ve Ebû Müslim'e² evvelkiden ziyâde rağbet üzere oldu.

Ba'de zamânin ki Ebû Müslim ḥâkim-i Ḥorâsân³ oldu, Sinbâd ḥuḳûḳ-ı sâbiḳaya binâ'en ri'âyetle ṭutuldu.⁴ Ḥattâ ḳabâ'il-i A'râb'dan ba'zı nüfûs ki Nişâbü'r civârında [97b H1] olurlardı,⁵ Sinbâd'la anlaruñ mâbeynine vaḥşet düşdi. Ḥâlâ ki ḥaḳ Sinbâd cânibinde idi.

Fe-lâ-cerem anlardan beṣṣ-i ṣekvâ ile Ebû Müslim ki vardı, iki biñ miḳdârı âdem ta'yîn idüp ol 'Urbân'ı ḳılıcdan geḳürdi. Bu mertebeden ṣoñra Sinbâd ve birâderi Kâd⁶ siyâhlar giydiler. Âyîn-i maḥşûş üzere libâs ü silâḥ-la Ebû Müslim mülâzımlarından oldılar.

Ebû Müslim ki ḳatlı olındı, Sinbâd ve mütâbi'ât-ı⁷ gebrân-ı Rey ü Ṭabe-ristân bi'l-ittifâḳ Ebû Müslim'ün ḳanını ṭaleb yüzünden cem'iyet itdiler. Ve Ḳazvîn'i feth idüp ḳarârgâḥ idinmek ḥâṭırası ile birlige yitdiler.⁸ Ammâ ḥâkim-i Ḳazvîn ki ḥaberdâr oldu, bir gice 'ale'l-ğaffle⁹ bunları ṣebî-ḥûn ḳılıp ekşerin ele getürdi. Mülk-i Rey vâlisi Ebû 'Ubeyde'ye gönderdi.

Pes Ebû 'Ubeyde bildügi¹⁰ ṣaḥş olmağın Sinbâd'ı ḥimâyet eyledi. "Bu bir¹¹ diḥḳânîdür." diyü iṭlâḳ itdi. Ḥattâ Rey civârında mütemekkin olmalarına işâret eyledi. Ol daḥı [96a T5] varup anda sâkin oldu. Lâkin tek ṭurmayup ḡül-i ḳalâlet ü hevâ dem-be-dem dimâğına yol bulup az zamânda ol nevâḥî ḥalḳını hem-destân idindi. 'Asker çeküp Rey fetḫi ḳaşdına yürüdi.

1 tîzûñe: tebrîke HZ

2 Müslim'e: Müslim HZ

3 ḥâkim-i Ḥorâsân: Ḥorâsân ḥâkimi HZ

4 ṭutuldu: ṭutdu HZ

5 olurlardı: olurdu HZ

6 Kâd: Gâv HZ

7 mütâbi'ât-ı: mütâba'at-ı T5

8 yitdiler: bitdiler H1 | yirlice tebdil T5

9 ğaffle: fevr HZ

10 bildügi: yeñi HZ

11 bir: bir diḥḳân-ı HZ

Ebū ‘Ubeyde daḥı tertīb-i şufūf idüp karşı çıkdı. Āteş-i kārzār germ-ā-germ olup diḥ ü nih şadaları rüy-ı zemīni tıtdı. Bu mābeynde Sinbād bir iki kerre “Yā Ebā Müslim, yā Ebā Müslim!” diyü feryād kıldı. Ebū Müslim nāmını yād eyledi. Sinbād-ı küšteninün mehābet-i şit ü şadāsından Ebū ‘Ubeyde mütevehhim olup münhezimen cānib-i şehre çekildi.

Sipāh-ı Sinbād “Vaqt-ı fırsatdur.” diyü yüridiler. Rey şehrinı aldılar. Ve ḥākimi Ebū ‘Ubeyde’yi ödürdiler. Ebū Müslim ḥalīfe cenābına² gıtdükde anda ḥıfz itdüğü yat ve yarağ ve cebe-ḥānesini ele getürdiler. Kār u³ bār ve ḥazā’in-i bisyār ile kām-kār olup şad hezār leşker-i cerrār defter idüp kuvvet buldılar.

Der-‘aḳab Nīşābūr qaşdına yüridiler. Vardukları gibi anı daḥı zabt u teşhīre getürdiler. Mezbūr Sinbād āteş-perest olduğundan ğayrı mezheb-i tenāsühīde⁴ daḥı Zeber-dest olup aḥyānen ümerāsına ve a’yān-ı leşkerine söyledi.

Ol zamān ki Ebū Ca’fer Maşşūr, Ebū Müslim-i şāḥib-zuhūr katlini irāde kıldı, “Hümā-yı⁵ rūḥı⁶ bir murğ-ı sefid olup bedeni aşıyānesinden pervāz itdi. Ḥālā fülān ḳal’ada Mehdī-i şāḥib-zamānuñ muşāḥabetini ihtiyār idüp [191b HZ] beni emr-i ḳarb u ḥarbe⁷ me’mūr kıldı ki rüy-ı zemīni münāfıḳlardan pāk eyleyem.” diyü ba’zı kelimāt-ı müzahrefe söyledi.⁸ İşiden süfehā daḥı inanurlardı. Ebū Müslim’ün kuvvet-i⁹ zuhūrı henüz ḥalḳuñ ḳulübında merküz olmağın aña müstenid olan keyfiyyet ü¹⁰ güft ü güya i’timād kıılurlardı.

Bu tarīḳ ile şī’a-i Ebū Müslim daḥı bu ḳavl-i şeni’aya ḳulaḳ tıtdılar. Günden güne ḥaberleşüp Sinbād’uñ zıll-ı rāyetine¹¹ teveccüh itdiler. Ve bu¹²

1 yā Ebā Müslim: - HZ

2 cenābına: cānibine HZ

3 u: - HZ

4 tenāsühīde: tenāsühīrde HZ

5 Hümā-yı: Hemān HZ, H1

6 rūḥı: - HZ

7 ḳarb//ḥarbe: ḥarb u ḳarbe HZ

8 söyledi: söyledi HZ

9 kuvvet-i: kuvvet ü HZ

10 keyfiyyet ü: - H1, T5

11 rāyetine: rü’yetine HZ

12 Ve bu: diyü HZ

haberî daḥı¹ peydâ itdiler ki “Müneccimîn-i Mecûs’dan biri fülân kitâbda yazmışdır ki devlet-i İslâmiyye ancak bu târîḥe dek pâydar ola. Min ba’d Sâsâniyye zuhûr idüp bu kavmün [98a H1] niẓâm-ı mülk ü ḥükümetleri ihtilâl bula. Pes lâzımdur ki leşker çeküp Ḥicâz’a gideyin. Ka’be’yi yıķup ḥâke berâber ideyin.”

Vaḳtâ ki Mecûsilerün âteş-i ‘ișyânları zebâne² şalduğı Manşûr-ı Devâniḳî’ye ma’rûz kıldı, “Ale’t-ta’cîl âb-ı revân³ gibi yitişsün⁴ ve ol fitne âteşini söyündürsün.” diyü ümerâsından Cehver bin Mürrâr-ı⁵ ‘İclî’yi serdâr naşb itdi. Bir gürûḥ-ı enbûḥ ve cünd-i pür-şükûḥ ile tâ nâḥiye-i Sâve’ye⁶ dek gitti.

Sinbâd daḥı tertîb-i şufûf idüp ber-vech-i istiḳbâl anlaruñ muḥâzâisine yitdi. Leşker-i Mecûs’daki zenân-ı Müslimîn develerde süvâr iken meydân-ı ḥarb u rezme⁷ ḳarîn olduklarında bir vechde⁸ bir uğurdan “Vâ Muḥammedâḥu!” diyü feryâd eylediler. “Âḥir-i devlet-i İslâmiyye midür?” diyü ağlaşup tağallüb-i küffârdan ‘arz-ı bî-dâd eylediler.

Fe-lâ-cerem leşker-i Cehver’de küllî rıḳqat peydâ oldu. Her biri develerini muḳâbil sürdiler. Ve atlarına irḥâ-yı ‘inân kıldılar. Ḥayl-i âteş-perestân bu ma’rekede Müslimânlara hem-destân degül idüklerin bildiler. Firâr ihtiyâr kıldılar. [97b T5] Niçesi âteş-i tiğ ile hebâ oldu. Ve niçesi beriyye semtine kaçup teşnelikle fenâ buldı. Yetmiş biñ nüfûs, kimi Şî’a ve ekşeri Mecûs ol ma’rekede telef kıldı.

Sinbâd’uñ ḥâkim-i Ṭâberistân⁹ yanında¹⁰ be-resm-i¹¹ vedî’at bir miḳdâr hazînesi var idi. Anuñ ṭalebine ṭoğrıldı.¹² Varduğı gibi kendüyi ve ta’al-

1 daḥı: - HZ

2 zebâne: - HZ

3 revân: devân T5

4 yitişsün: yitişüp HZ, H1

5 Nüşhalarda “Cumḥûr bin Murâd” şeklinde yazılan bu isim “Cehver bin Mürrâr” olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 73.

6 Sâve’ye: Sâvi’ye HZ

7 rezme: resme HZ

8 vechde: vech HZ

9 Ṭâberistân: Ḥâṭıristân HZ

10 yanında: yanında bir HZ, H1

11 be-resm-i: bir sîm-i HZ

12 ṭoğrıldı: - T5

luğātını emān virmeyüp kılıcdan geçürdi. Tā ki küre-i nāra ve evc-i felek-i devvāra zebāneler şalan¹ āteş-i fitne-i Mecūs'ı² ve hengām-ı devlet-i Sinbād-ı mencūs'ı³ bi'l-külliyeye munţafı kıldı.

Huruc-ı 'Abdu'llāh-ı Rāvendī⁴ ber-ḫalife-i 'Abbāsiyye

Şol zamān ki İbrāhīm İmām nuḫabā-yı benām ta'yīn idüp ḫilāfet-i Benī 'Abbās'ıñ da'vetine eṭrāf-ı bilāda göndermiş idi, anlardan biri daḫı 'Abdu'llāh-ı Rāvendī idi ki mülk-i Ḥorāsān'da edā-yı ḫidmete iştiğāl kılmış idi. Lākin Ebū Müslim gibi sell-i seyf itmezdi. İḫhār-ı da'vetten soñra her kavmi mezhebine da'vet eylerdi. İcābet itmeyeni siyāset eylerdi.

Hatta birgün mezbūr⁵ 'Abdu'llāh ḫalvet-i ḫāşşında Ebū Müslim'e söyledi: "İrtikāb itdüğünüz ḫün-ı nā-ḫaḫ⁶ ve sell-i seyf-i muṭallaḫ münāsib degüldür." diyü men'ini⁷ ḫaşd eyledi. Ammā Ebū Müslim mezbūra cevāb virüp "Şol mühim ki himmetimüz anuñ itmāmınadır, ḫatlı-ı 'ām olmayınca niżāmı⁸ müyesser olmaz." diyü bildürdi. "Pes çünki böyledür, benüm de ba'zı aḫribā vü ta'alluḫātum vardır. Ḥidmetiñüzde olsunlar. Aḫyānen iltifāt u ri'āyetiñüze mazḫar düşşünler." diyü recā itdükde Ebū Müslim anlarıñ esāmisi defterin istedi.

'Abdu'llāh daḫı tevābi'ini bi'l-esāmī defter idüp Ebū Müslim'e viridi. Menfa'atlı ḫidemāta⁹ ḫullanmasını taşavvur kıldı. Ba'de mā be-emr-i kār-fermā ol mecmū'ı 'Abdu'llāh iḫzār eyledi. "Emriñüz yirin buldı." diyü [192a HZ] ḫuzūr-ı Ebū Müslim'e geldi. Mücerred ḫün-ı nā-ḫaḫқа māni' olduğu için evvelā ḫafiyeten 'Abdu'llāh'ıñ işin bitürdi.

1 şalan: şala HZ

2 Mecūs'ı: Mecūs'a HZ

3 Sinbād-ı mencūs: Sinbād u Mecūs'ı HZ | mencūs: Mecūs'ı T5

4 Nüshalarda metin boyunca "Revende" şeklinde yazılan bu kelime "Rāvendī" olarak metne alındı. bk. Mustafa Öz, "Keysāniyye", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keysaniyye> (15.01.2021).

5 mezbūr: - HZ

6 Nüshalarda "nā-ḫaḫḫı" şeklinde yazılan bu ibare sentaks ve seci gereği "nā-ḫaḫ" olarak metne alındı.

7 men'ini: men'ine HZ

8 niżāmı: niżām HZ

9 ḫidemāta: ḫidmete HZ

Ğıbbu zâlik tevâbi'ini bir bir¹ getürdüp [98b H1] kaçır² ardındağ³ bâğçesinde tedârüklerin gördi. Ancağ tã'ife-i Rävendiyye'den⁴ bir gürüh kırtıldı. Anlar dağı cânları kırkışından Ebü Müslim'e 'ibâdet eylediler. "Älemi tıtan Hudâ budur." diyü nâ-sezâ sözler söylediler.

Ebü Müslim'e ki ma'lûm oldu, anlaruñ dağı kıatline fürce buldı. Hattâ bağıyye-i Rävendiyye'den biri huddâm-ı Ebü Müslim'den birini firifte kııldı. Eşnâ-yı tã'âmda Ebü Müslim'e zehr virdi.⁵ Egerçi ki helâkine bâ'ış olmadı, lâkin şacı ve şakalı dökilüp niçe eyyâm halka görünmemesine sebep oldu. Fe-lâ-cerem dihende-i zehr olan mücrim dağı kıatlı oldu.

Meşhûrdur ki Ebü Müslim niçe yüz biñ nüfus ki⁶ öldürdi, ancağ Süleymân bin Keşir'ün ve kendüye zehr yidüren hâdim-i bî-tedbîrûñ kııştelerine nazar kııldı. Ğayırısını görmek olmadı.

El-kışşa tã'ife-i Rävendiyye levendiyyesinden bağıyye üç yüz miğdârı fedâyî-i güm-rehân-ı⁷ Şi'a ki mezheb-i tenäsühe mâ'iller ve i'tikâdları gibi bâtıllar idiler, Ebü Müslim kıatlından hâlâş olup dağdağası ber-ıaraf oldukdan şofıra birgün 'ale'l-ğaffle serây-ı Manşür'a vardılar. Yat ve yarağların câmeleri altında pinhân idüp bârgâhı tenhâ ve kaçırında ancağ Manşür ile birkaç ğilmân-ı hâş hüveydâ iken sâhte [97a T5] bir tãbüt ile içeri girdiler. Ke-ennetu "Meyyitleri vardır. Defnine⁸ giderler." şüretinde şehır kıapusından içeri girdiler.

Vaqtâ ki zindân yanına geldiler, tãbütü bıraktılar. Ve mağbesdeki muğayyedlerini⁹ hâlâş kııldılar. Zîrâ ki bu eblehân, "[Ebü Ca'fer Manşür Hudâdur ve rûh-ı Âdem 'Oşmân bin Nüheyk'ün¹⁰ cesedinde hüveydâ-

1 bir: yire HZ

2 kaçır: kaçır HZ

3 ardındağı: ardındaki HZ

4 Nüşhalarda metin boyunca "Revendiyye" şeklinde yazılan bu mezheb adı "Rävendiyye" olarak metne alındı. bk. Öz, agmd.

5 virdi: virdürdi T5

6 ki: - HZ

7 rehân-ı: rãhân-ı HZ

8 defnine: ve fitne HZ

9 muğayyedlerini: muğayyedleri HZ

10 Nüşhalarda "Nehîn (HZ), Tehîn (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "bin Nüheyk" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 75.

dur. Ve Heysem¹ bin Mu‘aviye, Rûh-ı Kuds ile müsemmâdur.” didiler, bu aqvâl-i fâsideyi Manşûr’a işitdurdiler idi.

Binâ’en ‘alâ zâlik a’yânından yüz nefer güm-râhân der-zindân kılınmış idi. Ve “Min ba’d ol tã’ife birbiriyle ülfet ve ikisi bir yire gelüp cem‘iyyet itmesün.” diyü emr olunmuş idi. Bu âzürdelik ile bir yire geldiler. “Çünkü Manşûr Hudâmuz olmağa tenezzül eylemez, kendüyi öldürelüm. Ba‘dehu kendümüze bir Hudâ tedârük idelüm.” diyü varmışlar idi. Maḥbûsların kırtarup sell-i seyf ile kaçır-ı Manşûr’a yürümüşler idi.

Ol maḥall-i müzâyakada bir hâzır at bulunmadı.² Manşûr çıkup bir estere süvâr oldu. Ma‘n³ bin Zâ’ide ki im‘ân-ı nazar kılınsa ma’nâda Hâtım-i Tã’î gibi keremkâr [ve] bezl-i ‘atâsı eşnâf-ı ümemi sır⁴ itmiş ve nevâ-yı⁵ nevâl-i şehâsı güş-ı sürüş-ı⁶ kerrüba yitmiş bir kerim-i ‘atâ-kirdâr ve şehî-i şehâmet-âşâr, şecâ’at ile nâmdâr ve erkân-ı devlet-i Mervâniyân içinde bü-lend-iştihâr ve Manşûr ile Vâsıt muḥâşarasında muḥâlefet yüzünden pey-kâr-kâr ve ol zamândan berü ihtifâyla mükedderü’l-eṭvâr idi.

Bu fırsatda tevâbi‘iyle serây çapusunda hâzır oldu. Ve ḫalîfenüñ licâm-ı esterine şarılıp, nâm-ı Hudâ ile and virüp kaçırına döndürdü. Ve kendüsi def‘i fitneye muḳayyed olup ol tã’ife-i bâğiyeye musallaḫ oldu. Cümlesini tu‘me-i şîr-i şemşîr idüp bir ferd kırtılmadı. Hâtıme-i ḫidmetinde Manşûr’uñ [99a H1] nazar-ı ‘atıfetiyle⁷ mesrûr olup⁸ on biñ direm ‘atıyyesiyle mülk-i [192b HZ] Yemen ḫükümetini aña erzânî kıldı.

Ṭarḫ-ı ‘imâret-i şeh-r-i Bağdâd-ı biḫişt-âbâd ez-dest-i Manşûr-bi’llâh

Mi‘mâr-ı re’y-i rezîn ve Sinimmâr-ı kârgâh-ı ‘aql-ı raşîn ibtidâ-yı binâ-yı Bağdâd’ı bu vechle ta’yîn eyledi ki evvel-i ḫulefâ-yı [Abbâsiyye] Ebül-‘Abbâs-ı Seffâḫ zemîn-i Enbâr’da ki bir şeh-r yaptı, nâmını Hâşimiyye ḳodı.

1 Nüşhalarda “Hişâm (HZ), Hüşeym (H1, T5)” şeklinde yazılan bu isim “Heysem” olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 75.

2 bulunmadı: bulındı HZ, H1

3 Ma’an: Mu‘iz HZ

4 sır: esir HZ

5 nevâ-yı: nevây HZ

6 sürüş-ı: servereş-i HZ

7 ‘atıfetiyle: ‘atıfetele HZ

8 olup: idüp T5

Rävendiyye ki kaçır-ı Manşür'ı yıkmak kaçd itdiler, “Bu medinenün ismi kütüb-i kadîmede Rävendiyye'dür. Ön şon bize musahhardur.” da'vâsin eylediler.

Def-i fitneden şonra Manşür anda iķâmeti kerih gördi. Müneccimîn ü mühendisîn ve mi'mârân u bennâyân-ı rüy-ı zemîn cem'ini fermân idüp bir münâsib yir tedârükine mücidd oldı.¹ Ve gezerek hâlâ Bağdâd olan zemîne geldi. Kemâl-i ihtiyâtle Manşür ve sâ'ir müneccimîn ü mühendisîn-i me'mûr seyr ü mürür üzere hareket kıldılar.

'Alî bin Filişîni'den² mervîdür ki “Ben ol târihde halifenün rikâbı hidmetinde idüm. Ol maħalde bir deyr var idi. Ben çolaşurak ol deyrün rāhibi yanına vardum. Benden su'al eyledi ki 'Halifenün bu maħalde tevaķķufına bā'ış nedür?' didi.³ Ben daħı vāķi'-i hālî bildürdüm. Rāhib baña şordı ki 'Halife'nün nāmı nedür? Ve laķab u künyeti nicedür?' Ben didüm ki 'İsmi 'Abdu'llāh ve laķabı Manşür-bi'llāh ve künyeti Ebū Ca'fer'dür.' [97b T5] Rāhib didi ki 'Renc-i bihüde çekmesün. Ol bu⁴ şehri yapamaz. Ne deñlü cehd iderse maṭlûbına zafer bulamaz. Zîrâ ki bizüm kitâbımızda⁵ bu maħallün şehir-i ma'mûr olması yazılmışdur. Lâkin 'imâreti Mi'lâş nām melike mensûbdur.' didükde ben bu⁶ aḥvâli halîfeye 'arz eyledüm. Kemâl mertebe iştiğâlini ziyâde gördüm. Ve ol ân atından inüp secde-i şükr itdüğünü görüp ta'accüb itdüm. 'Ba'ış-i secde nedür?' didüğümde 'Li'llāhi'l-ḥamd⁷ henüz bildüm ki bu kişverün ta'mîri baña müyesserdür. Zîrâ ki şabâvet 'âleminde benüm ismüm Mi'lâş ile mu'abberdür. Hâlâ ki benden ğayrı bunı bilür yoķdur. Andan taḥķik eyledüm ki rāhibün ḥaberi ḥuşul-i merâma şāhiddür.' didi.”

Meger ki Ebū Ca'fer şabî iken aķrânı ile be-nevbet ziyâfet iderler. Kendüye nevbet geldükde kemâl-i fâķadan tedârükde⁸ müzâyaķa çekerler. Bi'l-âḥire dâyesinün bir miķdâr riştesini sirķat ider. Ni'met-i ziyâfet tedâ-

1 oldı: - HZ

2 Filişîni'den: Laķaşîni'den HZ | Laķtîn'den T5

3 didi: - HZ

4 bu: - HZ

5 kitâbımızda: kitâblarımızda HZ

6 bu: - HZ

7 Li'llāhi'l-ḥamd: el-Ḥamdu li'llāh HZ

8 tedârükde: - HZ

rük idüp akrâna şarf eyler. Dâye ki keyfiyyet-i hâli bilür, mâder ü pederine i'lâm kıılır. Bi-tarıķi'l-muṭâyebe “Manşūr, Mi'lâş olmış.” dirler. Ya'nî ki ol zamânda Mi'lâş nâmı ile şöhret bulan sarıķuñ ismini ıtlâķ iderler imiş. Şükr-i mevfür-ı Manşūr'a bâ'ış ol imiş.

El-ķıışa meşâhîr-i müneccimînden Nevbaḥt ve Hâlid bin Bermek ve Haccâc bin Erṭât¹ 'amel-i zîc ü uşurlâba meşğul oldılar. Daķâ'îķ-i² ḥarekât-ı felekiyye ve teseyyürât-ı nücümüyye taḥķıķından ķur'a-i ihtiyâr ṭâli'-i ķavsa düşdi. Nâdi-i³ râhları ser-menzil-i taḥķıķa burc-ı ķavsdan nüzul kııldı. [99b H1] Ve Nevbaḥt 'izz-i ḥuzür-ı ḥalifeye 'arz eyledi ki “Bu ṭâli'-i⁴ keşret-i 'imâret ve ṭul-i binâ-yı memleket ve ictimâ'-ı sükkân-ı bî-nihâyet meṭâlibine delâlet itdüğünden ğayrı bir sa'âdeti daḥı budur ki hergiz bu şehr-i ma'mûr içinde ḥulefâ fevt olmaya. Ve selâṭîn-i 'uzemânuñ serây-ı 'uķbâya riḥletleri⁵ nefsi Bağdâd'da ta'yîn⁶ bulmaya.” didükde Manşūr te-bessümle şükr-i mevfür kııldı.

Fî nefsi'l-emr Manşūr [193a HZ] râh-ı ḥacc-ı şerifde, Mehdî ķar-ye-i Mâsebezân'da,⁷ Hâdi 'İsâ-âbâd'da,⁸ Reşid Ṭūs'da, Muḥammed Emîn Beşâriyye'de, Me'mûn Ṭūs'a ķarib yirde, Mu'taşım ve Vâşıķ ve Mütevekkil Sâmir'e'de bu minvâl üzere kırık miķdârı ḥulefâ-yı bülend-iķtidâr cemî'an ḥâric-i Bağdâd'da vefât itdiler. Âḥirleri Müsta'sım'dur, Hülâgü Hân'uñ pençe-i ķahrından helâķ olmışdur. Ol daḥı sūr-ı Bağdâd'dan ṭaşra, mu'as-ker-i⁹ Hülâgü'da vuķû' bulmışdur.

Hâşıl-ı kelâm ol ṭâli'-i meymenet-nizâmda ki yüz kırık beş senesi ḥudû-đı idi, 'imâret-i Bağdâd'a âġâz olındı. Hafr-ı temelden şonra evvelâ Manşūr

1 Nüşhalarda “Erṭân” şeklinde yazılan bu isim “Erṭât” olarak metne alındı. bk. Selman Başaran, “Haccâc b. Erṭât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccac-b-ertat> (25.10.2020).

2 Daķâ'îķ-i: Fâ'îķ-i HZ

3 Nâdi-i: Nâvi HZ

4 ṭâli'-i: meṭâli'-i HZ

5 riḥletleri: riḥleti HZ

6 ta'yîn: ta'ayyün T5

7 Nüşhalarda “Nâsendâ” şeklinde yazılan bu yer adı “Mâsebezân” olarak metne alındı. bk. Nahide Bozkurt, “Mehdî-billâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdi-billah> (16.01.2021).

8 Nüşhalarda “'İsâ Anâd” şeklinde yazılan bu yer adı “'İsâ-âbâd” olarak metne alındı. bk. Nahide Bozkurt, “Hâdi-ilelhak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hadi-ilelhak> (16.01.2021).

9 mu'asker-i: - HZ

yed-i mü'eyyedine bir hışt aldı. Ve didi: “Bi’smi’llâh ve'l-ḥamdu li’llâh ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾¹ tilâveti ile² ḥandek-i esâsa şaldı.

Esâs-ı bārūnuñ ‘arzını elli qarış rüy-ı zemîne çıķduķdan Őoñra bir miķ-dâr mübâşeretden Őoñra Muḥammed bin ‘Abdu’llâh-ı Hüseynî’nüñ ve birâderi İbrâhîm’ün ḥurücları niçe eyyâm te’ḥîrine sebep oldu. Lâkin ol fetret³ ü ğavġâ nâ-büd u nâ-peydâ olduķdan Őoñra itmâm-ı binâya şarf-ı maķdûr kılındı. Tâ ki yüz kırķ çoķuz senesi ḥudûdında ḥadd-ı⁴ itmâma yitişdi. [98a T5] Zamân-ı ‘avķ u te’ḥîr ancaķ bir ay miķdârı idi. Sâ’ir ey-yâmnda cidd ü cehd ü küşîşleri itmâm-ı binâya maşrûf⁵ idi.

Ammâ ešnâ-yı ‘imâretde Mañşûr murâd idindi⁶ ki ol maḥalle qarîb olan eyvân-ı kistrâyı yıķdura. Seng ve sâ’ir kirâstesini mühimmât-ı binâya şarf itdüre. Ḥâlid bin Bermek “Münâsib degüldür.” diyü men‘ itdi.⁷ “Bu bir nişânedür⁸ ki bu maķûle mülk-i muḥkem ve şâḥib-i mülk olan melik-i kistrâ-‘alem mu‘cizât-ı nebeviyye-i⁹ Muḥammediyye ile yıķıldıġın bildürür. Ve Ḥâzret-i İmâm ‘Alî anda edâ-yı namâz itmekle be-her-ḥâl ibķâsı lâzım gibi gelür.” didükde Mañşûr çendân i’tibâr itmedi. “Sen ferzend-i ‘Acem’sün. Mülûk-i ‘Acem’ün ‘izzetin ve ğayretin çekersün.” buyurdi. Hemân hedmine mübâşeret itdi.

Fe-ammâ bu’d-ı mesâfeye binâ’en Bağdâd ḥavâlisinde tedârük olınan mühimmâtuñ zı’fı kıymeti ziyâde gitmekle ol ḥâṭıradan rücû‘ kıldı. Ve ferâġati Ḥâlid’e¹⁰ bildürdi. Lâkin Ḥâlid bin Bermek “Çünkü emriñüz ile taḥrîbine başlanılmış¹¹ idi, bu niyyetden rücû’ıñuz münâsib degüldür. Zîrâ ki ‘Şâḥân-ı ‘Acem’ün kuvvetleri ne mertebede imiş ki anlar süḥûlet

1 “Şüpheviz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediġini mirasçı kılar. Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”, A’râf Sûresi, 7/128. | Nüşhalarda âyet-i kerîmenin başındaki “inne” yerine “ve” bağ-lacı bulunmakta ve âyetteki “lillâhi (Allah’ındır.)” kelimesi yer almamaktadır.

2 ile: - HZ

3 fetret: fıtrat HZ

4 ḥadd-ı: - HZ

5 maşrûf: şarf-ı maķdûr HZ

6 idindi: eyledi HZ

7 itdi: itdürdi HZ

8 nişânedür: feşânedür HZ

9 nebeviyye-i: - HZ, H1

10 Ḥâlid’e: ḥâlde HZ

11 başlanılmış: başlanmış HZ

ile yapduklarını hâlife-i zî-şân gibi hîdîv-i fermân-rân şu‘übetle yıkamadı.’ diyü halk-ı ‘âlemün hâtırasına sebedür.” didi. Nezâketle evvel ve âhîr re’y ü tedbîri sedîd idüğünü bildürdi.

Ḥurûc-ı Muḥammed bin ‘Abdu’llâh [100a H1] bin Ḥasan der-Medîne vü şehâdetes ve inhizâm-ı cünd-i Mañşûr der-yed-i İbrâhîm

Târîḫ-i hicretün yüz¹ kırk beşinci senesi şühüründe Ebû Ca’fer Mañşûr, Bağdâd binâsının esâsına şarf-ı maḥdûr üzere iken Medîne-i Resûlu’llâh’da² sâkin e’imme-i Fâtımiyye’den şâḫ-ı Betül³ olan Muḥammed bin ‘Abdu’llâh ḥurûc eyledi. Ehl-i Medîne bi-esrihim kendüden bî’at idüp Mañşûr cânibinden Medîne hâkimi olan Ḥâlid bin ‘Abdu’llâh-ı Ḳasrî⁴ ki Mañşûr anı tutmuş idi, ḳayd u⁵ bend ile ḥabs itdi, anı zindândan ıṭlaḳ eyledi.

Ol hînde hâlife tarafından vâlî olan Riyâḫ’ı⁶ aḫz idüp anuñ yirine maḥbûs ḳıldı. Beytül-mâlûn mevcûdını alup leşkerine ḳısmet eyledi. Ḥattâ Ḳâsım bin [193b HZ] İşâḳ’ı⁷ Yemen hükümetine gönderdi. Ve Mekke ve Medîne hükümetini Ḥasan bin Mu’aviye’ye erzânî gördi.

Bu fitne ki Mañşûr’a ma’lûm oldu, Muḥammed bin ‘Abdu’llâh-ı Seffâḫ ve Ḥumeyd bin Ḳaḫṭabe’yi⁸ dört⁹ biñ müsellaḫ u mükemmel ‘asker ile ol fitnenün def’ine nâm-zed ḳıldı. Vaḳtâ ki leşker-i Mañşûr Medîne’ye vuşul buldı, Muḥammed bin ‘Abdu’llâh ki¹⁰ Ḥâzret-i Peygâmbere ḫafr itdügi ḫandek yirine tekrâr ḫandek ḳazdurmış idi, muḳayyed olmayup tâ Medîne’ye dâḫil oldılar.

1 yüz: - HZ

2 Resûlu’llâh’da: Resûl-i Ekrem’de HZ

3 HZ nüshasında yazılmayan, H1 nüshasında “mütün”, T5 nüshasında “meşün” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “Betül” olarak metne alındı.

4 Nüshalarda burada “Ḳuşeyri” şeklinde yazılan bu isim “Ḳasrî” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, “Ḥâlid b. Abdullah el-Kasrî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-abdullah-el-kasri> (25.12.2020).

5 u: - HZ

6 Riyâḫ’ı: Rubâḫ’ı H1, T5

7 İşâḳ’ı: İşâḳ H1

8 Nüshalarda “Ḥumeyd Miḫṭabe” şeklinde yazılan bu şahıs ismi “Ḥumeyd bin Ḳaḫṭabe” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, “Ḥumeyd b. Kaḫṭabe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/humeyd-b-kahtabe> (26.10.2020).

9 dört: - HZ

10 ki: - T5

Muhammed fi'l-hâl Riyâh-ı¹ maḥbûsı öldürdi. Hevâdârlarından üç yüz fedâ'î ile leşker-i Manşûr'a muḳâbil çıḳdı. Ve ol şırzimenüñ ekşeri helâk olunca ceng itdi. Hattâ Muhammed'ün kendü şemşirinden yetmiş nefer Bağdâdî cānib-i âhîrete gitdi. Dilirân-ı Hâşimiyye'ye mevrûs olan şecâ'ati ḥadd-ı taḥkîka yitdi.

Āḳıbet kendüsi daḫı zaḥm-ı ḍarbetle fenâ cāmını nüş itdi. Cesedinde² otuz üç zaḥm-ı³ mühlîke müşâhede olındı. Kelle-i bürîdesini Manşûr'a gönderdiler. Ve cesed-i mecrûhı Medîne'de berdâr kılandı. Āḫir vâlidesi Fâṭıma bint Hüseyn iltimâsıyla ceddî [98b T5] İmâm Ḥasan ḥazretleri yanında defnine ruḫşat virildi.

Ammâ birâderi İbrâhîm on nefer âdem ile firâr idüp Başra'ya vardı. İzhâr-ı da'vet idüp dört biñ âdem kendüden bî'at kıldı. Bunlaruñ ḥurûci sene-i mezbûre Şa'bân'ınuñ onıncı günü vuḳû' buldı.

Vaḳtâ ki Humejd [bin] Ḳaḥṭabe⁴ Medîne'den 'avdet eyledi, on⁵ beş biñ⁶ âdem ile 'İsâ [bin Mûsâ] ve mezbûr Humejd, İbrâhîm fitnesi def'ine Manşûr tarafından me'mûr oldu.

El-kışşa Bâḥamrâ⁷ nām mevzi'de 'asker-i İbrâhîm ile muḳâbil oldu. Āteş-i ḥarb⁸ işti'âl bulup cünd-i Manşûr hezîmet ile helâk ve 'İsâ'nuñ yanında ancak biñ âdem ḳaldı. Fe-ammâ Muhammed bin Ca'fer ile tekrâr on biñ sipâh-ı cerrâr daḫı geldi, yitdi. Bu kerre cünd-i İbrâhîm ifnâ bulup⁹ İbrâhîm daḫı sâlik-i râh-ı âhîret kılandı. Müddet-i ḥurûc u vefâtı cem'an seksen gün ḫisâb olındı.

1 Riyâh-ı: Rubâh-ı H1, T5

2 Cesedinde: Hasedinde H1

3 zaḥm-ı: - HZ

4 Nüşhalarda "Humejd Miḫṭabe" şeklinde yazılan bu şahıs ismi "Humejd bin Ḳaḥṭabe" olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

5 on: andan HZ

6 biñ: - HZ

7 Nüşhalarda "Cürâ" şeklinde yazılan bu yer adı "Bâḥamrâ" olarak metne alındı. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 94.

8 ḥarb: ḥarb u HZ

9 bulup: olup HZ, H1

Vefât-ı Ebû Ca'fer Manşûr-bi'llâh¹

*Târîh-i Mirh'ând*da merķûmdur ki maraz-ı mevtinden birkaç gün muķaddem Manşûr ba'zı aşhâbına izhâr-ı sırr-ı mestûr kılıp “ Âlem-i rü'yâda bir şahş baña ta'rîz ile bir beyt oķıdı. Ol beytün mazmûnında ecelüm vaķtı yaķın idügi² taķaķķuķ buldı.” didi. Ol vâķı'adan şoñra [100b H1] mevtine mutaraşşid oldı. “Bolay ki Mekke-i Mûkerreme hâkinde medfûn olam.”³ diyü yüz kırķ yedi senesinde hacc-ı şerif seferin⁴ itdi. Ve niçe kerre söylerdi ki “Mâh-ı Zî'l-ħicce'de mütevellid oldum ve yine şehr-i mezbûrda bî'at-ı halk ile imtiyâz buldum. Gümânum böyledür ki yine şehr-i Zî'l-ħicce'de vefât eyleyem.” dirdi.

Vaķtâ ki 'azîmet-i Ka'betu'llâh ile Kûfe'den bir menzil göçüldi, marazı⁵ zâhir oldı. Bi'r-i Meymûn'a ki yitişildi, mâh-ı Zî'l-ħicce'nün sekizinci günü ol menzilde vefât eyledi. Lâkin âşâr-ı maraz zâhir olduğı gibi ümerâ-yı havâşşa⁶ “İsti'câl idüñ. Beni Mekke'ye yitişdürmege müsâra'at eyleñ.” buyurdu. Ne hâl ise menzil-i meymûna vuşul buldı. Muħrimen fevt olmađın⁷ iħrâmıyla yüzi⁸ ve başı açık defn olındı.

Altmış üç yıl 'ömr sürdi. Ve yigirmi iki yıl hîlâfet eyledi.

Târîhü'l-i'lâm'da meşûrdur ki Manşûr zamân-ı hîlâfetinde evvel [194a HZ] hacca ki geldi, eşraf-ı Kureyş'e her birine biñer dinâr bağışladı. Ve Medîne-i Münevver'e varduķda kezâlik nihâyetsiz bahşişler eyledi ki ol âna gelince hiç bir hâlîfe ve pâdişâh ol deñlü bezl-i mâl itmiş degüldür.

[Ammâ sebeb-i mevti]

Ammâ sebeb-i mevti Süfyân-ı Şevrî hazretlerinün bed-du'âsından olmışdur ki şoñ haccında sâlik-i râh-ı Ka'be iken ba'zı hıccâcları muķaddemce gönderdi. “Süfyân'ı Harem-i Şerif'de bulup şalb idesüz.” diyü ışmarladı.

1 bi'llâh: - HZ, H1

2 yaķın idügi: ta'yîn bulduğı HZ

3 olam: olaydum HZ

4 şerif seferin: şerife sefer HZ

5 marazı: maraz H1

6 havaşşa: havaşşına HZ

7 olmağın: olmağla HZ

8 yüzi: yüz HZ

Hâzret-i Süfyân, Fuḍayl bin ‘İyâd’la¹ Hârem-i Şerîf’de otururken haber virdiler. “Kendüni ihtifâ eyle. Yoḥsa² şalb olunduñ.” didiler. Hemân ol ve-liyy-i kerâmet-nişân hicâb-ı Ka’be’ye yapuşdı. “Eger Manşûr’ı bunda zinde getirürseñ senden berî oldum.” didi ve geldi, yirine oturdı.

İrtesi ki Manşûr atlandı, Hâcün³ mâbeynine geldi. Atdan düşüp boynı kırıldı. Ve bâ’iş-i vefâtı ol oldu.

Ammâ defninde huddâmı bir ğarîb şan’at u ħile itdiler. [99a T5] Yüz mezâr hafr itdürüp cümlesini örttiler. Kağısına defn olunduğın bildürmediler.

Hikâyet-i Manşûr bâ-Hızr ‘aleyhi’s-selâm

Ebû Ca’fer ki yüz kırık altı târîhinde hacca geldi, Hâzret-i⁴ Hızr ile mülâkâtını Hâfız ‘Ömer bin Fehd rivâyet eyledi. Bu vechle ki gice ile Manşûr hafiyeten çıkup şalât-ı tavâfla şabâha dek ‘ibâdet eyledi.⁵ Kable’l-ezân Dârü’n-nedve’ye vardı. Ba’dehu mü’ezzinler selâmına varup ħilâfet libâsı ile tekrâr şalât-ı şubḥı edâya teveccüh iderdi.

Bir gice tavâf iderken ol gice bir şahş mültezim maḥallinde «اللهم اني أشكو إليك ظهور البغي والفساد في الارض وما يحول بين الخلق واهله من الظلم والطمع»⁶ dirdi. Ya’nî “Yâ Rab, saña şikâyet eylerin şol bağı ve fesâduñ zühûrından ki yiryüzinde peydâdur. Daḥı zulm u tãma‘ cihetinden beyne’l-ḥalâ’ik⁷ hâil olan umûrdan feryâd iderin⁸ ki fi zamâninâ hüveydâdur.” diyü söylledi. Manşûr ki bu sözi işitdi, müsâra‘at idüp vardı, aña⁹ yitdi. “Bu ne sözdür ki söylersün? Benüm cigerümi [101a H1] sehm-i ta’n¹⁰ ile delersün.” didük-

1 Nüşhalarda “Fuḥşaynek bin ‘İyâş (HZ) / ‘İyâz (H1)” şeklinde yazılan bu isim “Fuḍayl bin ‘İyâd” olarak metne alındı. bk. Muhammed bin Ahmed en-Nehrevânî, *Kitâbü’l-‘ilâm bi-A’lâmi Beyni’llâhi’l-ḥarâm*, (thk.) Hişâm Abdülazîz Atâ, Mektebetü’t-ticâriyye Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekke-i Mükerrerme, s. 132.

2 Yoḥsa: Yoḥsa H1

3 Nüşhalarda “Hâcûben” şeklinde yazılan bu yer adı “Hâcün” olarak metne alındı. bk. Muhammed bin Ahmed en-Nehrevânî, *age*, s. 132.

4 Hâzret-i: - T5

5 Bu vechle//eyledi: - HZ

6 “Ey Allah’ım, yeryüzünde fesat ve bozgunculuğun ortaya çıkmasını ve insanların arasında zulüm ve açgözlülüğten yana değişimler olmasını sana şikâyet ediyorum.”

7 ḥalâ’ik: ḥaḥ HZ, T5

8 iderin: ideyin T5

9 aña: - HZ

10 ta’n: tiğ HZ

de “Yâ emîre'l-mü'mînîn, eger emân virüp güş-ı kabûl ile dinlerseñ dirin. Ve illa, emr-i Hâk ile senden ihtifâ eylerin.¹ Bir dağı beni görmezün.” didükde “Söyle ki işideyin.” didi.

Ol şahş dağı taqrîr eyledi ki “Meşâlih-i Müslimîn'e² kendün me'mûr iken vüzerâ ve bevâb ve hüccâb peydâ eyledün. Kendün kat kat serâ-perdeli serâylara girüp pes meşâlih işmarladuğun ümerâ tama'-ı hâma müb-telâ oldılar. Kendülere rişvet virmeyeneni saña bulışdurmadılar. Ve rişvetin aldukları nâ-mağalleri saña müstaḥaḥ bildürdiler. Ri'ayet-i eḥaḥ olup anlara ḥidmet itmişleri âḥar vechle bildürdiler. Bir dereceye vardı ki mazlûmlar saña bulışamaz oldı. Ve³ derdlerine çäre kılinmaduğı taḥaḥkuḥ buldı. Sen ebnâ-yı 'amm-ı Resûl'llâh'dan iken böyle idersün. Ammâ bu ḥaḥîr bu yakında Şîn vilâyetine vardum⁴ ki meliki bir tarîḥ ile aşam olmağın⁵ ne kadar feryâd iderlerse işitmedüğü taḥaḥkuḥ bulmuş. 'Fe-lâ-cerem ben mazlûmlarun şikâyetlerin işidemez oldum. Ḥuzûr-ı Hâk'da ḥâlüm nice olur?' diyü gice ve gündüz ağlardı. Bu ḥüzn ü⁶ ḡam âteşi ile cigerin tağ-lardı.⁷ 'Âḫîbet böyle tenbîh [194b HZ] eyledi ki mazlûmlar egnine sürḥ câmeler giyeler⁸ ve kendüye⁹ görinelir. Pes her gün bir pîle¹⁰ binüp bi'z-zât gezerdi. Qanda bir kırmızı câmelü görse şikâyetin yazdurup ma'lûm idinürdi. İmdi, ol müşrik iken müşrikine böyle 'adl iderdi. Sen mü'min iken mü'mini böyle gözetmeñ münâsib midür?’ didi.

Manşûr'ı niçe sâ'at ref'-i şavt ile ağlatdı. Bu ḥâletde ki namâz-ı¹¹ şubḥa mübâşeret olındı, ol şahş ki Hızr idi, nazarından ḡâ'ib oldı. Manşûr ba'de edâ'i ş-şubḥ Hızr'ı ki¹² yanında görmedi, ḥâcibine ḡazab idüp “Şöyle ki ol kimesneyi bulup getürmeyesün, seni katl iderin.” diyü söyledi.

---

1 eylerin: iderin HZ
 2 Müslimîn'e: Müslimîn umûrına HZ
 3 Ve: - T5
 4 vardum: HZ mükerrer.
 5 olmağın: olmağla HZ | olmuş T5
 6 ü: - HZ
 7 tağlardı: dağlardı HZ
 8 giyeler: giye HZ
 9 kendüye: kendülere HZ
 10 pîle: file H1, T5
 11 namâz-ı: - HZ
 12 ki: - HZ

Ammâ hâcib ki Harem-i Şerîf'de Hızır'ı buldı, meclis-i hâlifeye da'vet kıldı. Hâzret-i Hızır didi ki "Ben bir dağı anda varmazın." buyurdu. Hâcib dağı¹ tażarru' idüp "Gelmezsün, ammâ beni helâk ider." didükde "Ben [99b T5] saña bir du'â vireyin ki ol saña ğażab itmesün." didi.² Ve bu du'âyı virdi.

Hâcib ki geldi, Manşur'un 'ale'l-fevr tehevürini za'il gördi. Tâ vaq'âyı bildürüp du'âyı 'arz eyledi. Ol du'â-yı şerîf budur:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، اللَّهُمَّ كَمَا لَطَفْتَ بِعَظَمَتِكَ دُونَ اللَّطْفَاءِ، وَعَلَوْتَ بِعَظَمَتِكَ عَلَى الْعِظْمَاءِ، وَعَلِمْتَ مَا تَحْتَ أَرْضِكَ كَعِلْمِكَ بِمَا فَوْقَ عَرْشِكَ، فَكَانَتْ وَسَاوِسَ الصُّدُورِ كَالْعِلَانِيَةِ عِنْدَكَ، وَعِلَانِيَةِ الْقَوْلِ كَالسَّرِّ فِي عِلْمِكَ. فَانْقَادَ كُلُّ شَيْءٍ لِعَظَمَتِكَ، وَخَضَعَ كُلُّ ذِي سُلْطَانٍ لِسُلْطَانِكَ، وَصَارَ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ كُلَّهُ بِيَدَيْكَ، إِجْعَلْ لِي مِنْ كُلِّ هَمٍّ وَأَمْسِيتَ فِيهِ فِرْجًا وَمَخْرَجًا. اللَّهُمَّ إِنَّ عَفْوَكَ عَنْ ذُنُوبِي، وَتَجَاوُزَكَ عَنِّي، وَسَتْرَكَ عَلَيَّ قَبِيحِ عَمَلِي، أَطْمَعُنِي أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَا اسْتَوْجِبُهُ مِنْكَ مِمَّا قَصَّرْتُ فِيهِ، ادْعُوكَ آمِنًا وَاسْتَأْذِنًا، وَإِنَّكَ الْمُحْسِنُ الَّذِي وَأَتَى الْمَسِيءَ إِلَى نَفْسِي فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَكَ، تَتَوَدَّدُ إِلَيَّ وَأَتَبَعُضُ إِلَيْكَ، وَلَكِنَّ الثِّقَةَ بِكَ حَمَلْتَنِي عَلَى الْجَرَاءَةِ عَلَيْكَ، فَجِدْ بِفَضْلِكَ وَاحْسَانِكَ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ³

[101b H1] Egerçi ki divânında kıatı türş-rüy u ğazûb idi ammâ hâlvetinde hüsni-i hulûk u mülayemetle mergûb ve hisset ü imsâk ile meşhûr idi. Ammâ 'inâyetine muķârin olanlara 'aṭâyâsı kıatı mevfur idi.

Nitekim *Mecâlisül-âdâb* nâm kitâbımızda ümerâsından 'İsâ bin Nüheyk'ün⁴ altı duḡterine otuzar biñden defâten seksen biñ dînâr 'aṭâ itdüġi rivâyet olınmışdır. Ve muḡâlefâtından⁵ yüz kırık kerre yüz biñ dînâr ve altı yüz biñ kerre biñ⁶ direm-i sikkedâr zuhûr itdüġi ba'zı tevâriḡde meşûrdur. Şücâ'-ı şedîd ve dilîr-i şehâmet-nüvîd idüġi ḡod muḡaḡḡaḡ u me'sûrdur.

1 dağı: - HZ

2 HZ nüshasında "Hâzret-i Hızır//didi" kısmındaki cümlelerin yerleri karışmıştır.

3 "Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla... Ey Allah'ım, azametinin cömertlerden daha çok lutfettiğin, azametinin yücelerden daha çok yücelik yaptığın gibi, yeryüzünün altındaki arşının üstündekini bildiğin gibi kalplerdeki vesveselerinin huzurundaki alenilik gibi oldu. Ve sözlerin açıklığı, senin ilmindeki sır gibi oldu. Böylece her şey senin azametine boyun eğdi. Ve bütün otorite sahipleri senin otoritene tâbi oldu. Dünya ve âhiretin bütün işleri senin hükmünde oldu. Beni tüm tasarlardan kurtar. Bu hâli ferahlığa ve çareye dönüştür. Ey Allah'ım, günahlarımı affet. Hatalarımı hoş gör. Kötü amelimi gizle. Beni ihmalkârlık ettiğim hususlardan hakketmediğimi de senden dilemeye teşvik et. Sana huzurla dua ediyor ve senden içtenlikle diliyorum. Ben seninle benim aramda olan şeylerde kendime kötülük ederken sen bana iyilik yaparsın. Ben sana karşı nahoş şeyler yaparken sen bana sevgi gösterirsin. Sana olan güven, beni sana karşı terbiyesizlik etmeye sevk etti. Böyleyken keremin ve ihsanıyla bana iyilikte bulun. Şüphesiz ki sen tövbeleri kabul edersin ve merhamet sahibisin."

4 Nüshalarda "Tehnik" şeklinde yazılan bu isim "Nüheyk" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 76; Yılmaz, agm, s. 225.

5 muḡâlefâtından: muḡâlefâtından HZ, H1

6 biñ: - HZ

HİN-i vefâtında mevcûd olan evlâdı Mehdî ve Ca'fer ve Süleymân ve 'İsâ ve Şâlih ve Kâsım ve Muḥammed idi. Egerçi ki¹ menkûhası ve memlûkesi sekiz hâtûnı var idi, ammâ ferzendân u benâtı ancak Ervâ bint Mansûr ve Fâtıma bint Talḥâ'dan tevellüd itmişler idi. Âyîn-i Abbâsiyân üzere ba'de vefâtihi bürde-i Resûl ve kaçb u² engüşteri berîd ile Mehdî'ye gönderdi.

Hilâfet-i Mehdî Muḥammed bin Ebû Ca'fer Mansûr

Yüz elli sekiz târihinde şadr-ı hilâfete cülûs itdi. Pederinüñ vefâtı ḥaberi Mehdî'ye Kûfede vâşıl olmuş iken [195a HZ] ber-vech-i isti'câl Bağdâd'a gitdi. Evvelâ maḥbûsân-ı zindânı tefahḥuş idüp kâtil ü medyûndan ğayrıyı³ bi-esrihim âzâd itdi. Ba'dehu Ḥorâsân eyâletini Ḥumeyd bin⁴ Kaḥḥâbe'ye virdi. Ve Semerḳand'ı Cibrîl bin Yahyâ'ya virdi.⁵ Ve Sicistân'ı Ḥamza bin Mâlik'e teveccüh eyledi.

Ve ol senede Ruşâfe⁶ Câmî'i'ni bünyâd eyledi. Ve eṭrâf-ı şehre bârû çeküp dervâzhâ-yı âhenîn ile müşeyyed ü âbâd eyledi. Ve mesâcidde kendüsi için maḳşûreler icâd eyledi. Ve andan sonra Beytu'llâh'a 'azîmet idüp ṭarîḳ-ı ḥacda beş yüz mehâr develerine mücerred yaḥ u berf yükletdi. Ve niçe yüz bin dînâr ḥarcanup fuḳarâ-yı Ḥaremeyn'i 'aṭâyâ ve nevâl-i ğinâyâ⁷ vâşıl kıldı.

Ol târihe [100a T5] gelince ümerâ-yı Mervâniyye ve ḥulefâ-yı Abbâsiyye ki Beytü'l-ḥarâm'a varurlardı, elbette Ka'be-i Şerîf'i ağır⁸ bahâlu kisve ile örterlerdi. Mehdî gördi ki bunca eşvâb, Beytu'llâh dîvârlarına girân-bâr olmuş, farazâ tezelzül ihtimâli taḥaḳḳuk bulmuş, pes ol libâsları cemî'an indürdi. Kendüsi iki kat libâs-ı zer-beftle⁹ giydürdi. Ğayrısını fuḳarâ-yı Mekke'ye üleşdürdi. Ve ḳable'l-libâs misk ü za'ferân ile Ka'be'nün dîvârlarını¹⁰ muṭallâ eyledi. Ve Medîne-i Münevvere fuḳarâsını ḥod mekârim ü merâḥiminden ḥoşnûd eyledi.

1 ki: - T5

2 kaçb u: - HZ

3 ğayrıyı: ğayrı HZ

4 bin: - H1, T5

5 virdi: - T5

6 Nüshalarda "Ruşâne" şeklinde yazılan bu isim "Ruşâfe" olarak metne alındı. bk. İbn Kesir, age, C. 10, s. 129.

7 ğinâyâ: ğanâ'me HZ

8 ağır: e'az HZ

9 beftle: baḳanla HZ

10 dîvârlarını: dîvârların H1, T5

Ol senede Mekke ve Medîne'deki ihracâtı otuz kerre yüz biñ dirhem¹ ve iki yüz biñ dînâr-ı meskûkü'r-raçam hisâbına yitdi. Hîç bir hâlifeden [102a H1] bu miqdâr bezl-i ihsân olmamış idi. Ve bir pâdişâh Beytu'llâh fuçarâsına bu yüzden in'âm-ı bî-kerân itmesi taħaqqûk bulmamış idi.

Hurûc-ı Muḡanna'-ı Sehḡâr

Mezbûr, bir kerihü'l-manzar-ı bed-şemâ'il ü zîst-peyker, 'ilm-i nîrencât ve şu'bede fenninde çâlakter sâhir-i kâhin-i bed-aḡter idi. 'Acâ'ib ü ġarâ'ib nesnelere icâd iderdi. Siḡerden hezârân herze vü hezeyân² söylerdi. El-'iyâzu bi'llâhi te'âlâ "Ḥaḡ celle ve 'alâ peyġamberleri ve velileri ḡalıbına ḡulûl ider. Ol vechle ḡalḡınıuñ aḡvâline intizâm virür. Ḥattâ Ebû Müslim'den soñra benüm ḡalıbuma ḡulûl itdi." dirdi. Güm-râhân-ı nâḡıḡu'l-ıḡûli aldadurdi.

Ve bir mertebede bed-şekl idi ki³ çihre-i ḡabîḡ-behresinüñ⁴ kec ü nâ-hemvâr yirlerini ba'zı terkibât ile râst iderdi. Ba'dehu üstini tılâ ile zer-endüd ḡılurdi. Ve şan'at-ı siḡr ile bir çâhdan⁵ mâh resminde bir nesne peydâ itdi. Her cânibine ikişer fersaḡ yire dek pertev bıraḡdı.

Yüz altmış bir târiḡinde Merve şehrinde ḡurûc eyledi. Ba'dehu Keş ḡal'ası'na müteḡaşşın oldı. Ve cümle 'askerine beyâzlar giyürüp⁶ "Sepîd-puşân" diyü şöhret virdi. Ve daḡı yine gök ortasında tekrâr mâh-ı tâbân resminde tılısm ile bir nesne gösterdi. Altmış gice her şeb görinüp üç günlik yoldan görinürdi.

Mehdî ki mezbûruñ aḡvâlini işitdi, def'ine bir cünd-i enbûh, ya'nî leşker-i pür-şükûh gönderdi. Şarf-ı maḡdûr ile ḡıtâl-i mevfûrdan soñra Sepîd-puşân ki münhezim oldı, cümlesi ol ḡal'aya müteḡaşşın ḡıldı.

Muḡanna' ki ḡâl diġer-gün olacaġın bildi, kendüye ve tevâbî'ine 'adem cânibinden maḡlaş ḡayurdi. Ya'nî ki niçe gündün soñra Muḡanna' bir 'aḡim meclis-i şarâb müheyyâ ḡıldı. Kibâr u şıġâr-ı etbâ'ına ol nezâketle

1 dirhem: direm HZ mükerrer

2 hezeyân: hedeyân H1

3 ki: - T5

4 ḡabîḡ-behresinüñ: ḡabîḡhesinüñ HZ

5 çâhdan: câhdan HZ, T5

6 giyürüp: giydürüp HZ

zehr içürdi. Cümlesi helâk olduğdan sonra¹ kendüsi için² bir hum hâzır eyledi. Ve içini tîz-âb ile pür eyledi. [195b HZ] Ve soñ demde³ kendüsi dañı⁴ hum-ı tîz-âba girdi. Perçeminden ğayrı rüy-ı tîz-âbda eñeri kalmadı. Zîrâ ki müyü tîz-âb eritmez.

Meger ki bir cāriye ihtifâ itmiş idi. Aşlâ ol meclisün şarâbından içmeyüp bir sūrâhdan temâşâ kılurdu. Bunca nüfûs-ı menhûs⁵ ber-çaraf olduğdan sonra kal'anuñ bāmına çıkkı. “Baña ve cümle mālûme emāniñuz⁶ var ise kal'ayı size teslim ideyin.”⁷ didi. Ol şartla fetḥ-i bâb itdi.

‘Asker-i Mehdî ki kal'aya koyıldı, Muḳanna’dan ve ‘askerinden bir ferd görünmedi. Ancağ hum-ı tîz-âb üstinde bir miḳdâr kıl bulındı. [100b T5] Cünd-i manşuruñ dehşeti ziyâde olduğda cāriye vâkı’-i ḫâli bildürdi. Ḥat-tâ Mehdî cānibine gönderilüp bi’l-müvâcehe taḳrîr eyledi.

Meşnevî

Zihî sâhir ü kâhin-i bed-fi‘âl
 İde dîn-i İslâma siḫr ile âl
 Ne çirkin ne mühmel ne murdâr imiş
 ‘Aceb ṭurfe şüretlü mekkâr imiş
 Zer-endüde şekl ile ol bed-gümân
 Başılmış necs kendüsiydi⁸ hemân
 Viren ay ile çerḫ-i dîne zevâl
 Ḳo ‘ömri⁹ günine irişsün vebâl [102b H1]
 Ne murdâr-ı mekkâr u seḫḫâr imiş
 Anuñ bed-liḳâsı dil-âzâr imiş

1 HZ nüshasında “bir ‘azım//soñra” kısmı sonraki cümleden sonra gelmektedir.

2 için: - HZ

3 demde: deminde HZ

4 dañı: - H1

5 menhûs: mencüs H1

6 emāniñuz: emānetiñüz HZ

7 ideyin: ideyüm HZ

8 kendüsiydi: kendüsidür HZ, T5

9 ‘ömri: ‘ömr-i HZ

[Ammâ sene yüz altmış havâdisi]

Vaqtâ ki yüz altmış senesi şühürî dâhil oldı, Mehdî ferzend-i reşîdi Hârûnı'r-reşîd'e asker koşup ve Hâlid bin Bermekî'yi hem-râh ta'yîn idüp Rûm cānibine ğazāya gönderdi. Kendüsi dağı leşker-i bî-kerān ile Mevşil'e müteveccih oldı. Ammâ Hârûn ol kadar māl-i ğanā'im hâşıl kıldı ki bir yarar at bir dīnāra şatuldı. Ve bir duhter-i perî-çihre beş dīnāra iştirā kıldı.

Henüz Hârûn kendüsi nev-cüvān-ı nev-ħaṭ iken beş yüz toqşan biñ cünüd-ı ma'düda kulavuz, ya'nî pīşvā vü¹ serdār oldı. Tâ Hâlic-i Koştanṭiniyye'ye dek varup memālik-i küffārı nehb ü ğāret kıldı. Hikmet Hüdā'nuñdur, ol sâlde Koştanṭiniyye hâkimi olan la'in-i murdār mürd² olmış idi. Yirine bir şabî vü ğabî oğlu oturmuş idi. Def-i mazarrat-ı ğāret için Hârûn'a ol deñlü māl-i firāvān virdi ki muhāsibler anı hisāb itmekde 'aciz oldı.

[Ammâ sene yüz altmış altı havâdisi]

Ammâ yüz altmış altı senesinde Mehdî, Hârûn'ı veliyy-i 'ahd idindi. Eşrāf ü ekābirden bī'at hâşıl kıldı. Ve Mescid-i Harām'ın bir cānibi yıkılup vīrān olmağın eṭrāfından niçe evler şatun aldı. Mescidü'l-ħarām'a ilħāk eyledi. Ve Ka'be'nün direklerin ruħāmdan evvelā ol senede anlar itdürdi.

[Hikāyet]

Hikāyet olunur ki Mehdî ešnā-yı şikārda birgün leşkerinden ayrıldı. Aḫvāl-i 'ālemden bî-ħaber beriyye cānibinde bir A'rābî'nün haymesine nüzül kıldı. Ğāyetde aç ve şusuz olmağın A'rābî'den zevāde taleb kıldı. Ammâ ol 'Arab ğāyet ile faķir olmağın Mehdî'nün simāsına baķdı. "Sen bir 'aziz-i zī-şān ve kām-bīn ü kām-rān ādeme beñzersün. Saña lā'ik ṭā'mum yoķdur." didi. Mehdî dağı didi ki "Her neñ var ise cā'izdür." diyü söyledi. A'rābî bir miķdār quru itmek getürdi. Mehdî kemāl-i iştihāyla ħora geçürdi.

Ba'dehu bir miķdār şir-i şütür hāzır kıldı. Anı dağı hoş gördi. Ba'dehu bir desti şarāb çıkardı. Ve³ bir ķadeḫi pür kılap Mehdî'ye şundi. Hâlice ki

1 kulavuz//vü: pīşvā ya'nî ķulağuz HZ

2 mürd: - HZ, H1

3 Ve: - H1, T5

[196a HZ] ol bâdeyi¹ içdi, neşât-ı keyf ile kendüyi hurrem² itdi. A‘râbî’ye³ iltifât idüp “Hiç bilür misün ki ben kimüm?” didi. A‘râbî eyitdi ki “Lâ, va’llâhi bilmezın.” didükde “Emîrül-mü’minîn havâşş-ı⁴ huddâmındanum.”⁵ diyü bildürdi. A‘râbî ser-fürü idüp “Bâreka’llâh” du‘âsın kıldı. Bir kadeh dağı virdi ki halifenün şadmânîsi dağı ziyâde hoş itdi. Ve A‘râbî’ye didi ki “Sen bilür misün ben kimüm?” didükde A‘râbî eyitdi: “Bundan evvel söyledün.” didi. Mehdî eyitdi ki “Ben ümerâ-yı halîfeden [101a T5] ve ol zümre-i ma‘âlî-vazîfedenüm.” didi. A‘râbî dağı hâk-büs idüp itizâra âgâz kıldı. Üçinci kadehi ki Mehdî’ye şundi, tenâvül itdi. Bu kerre halîfe kendüsi idügin⁶ A‘râbî’ye bildürdi ki ya’nî “Ben halîfeyüm.” didi.

Meşnevî

Bâ’iş-i şoḥbet oldı bezm-i şarâb [103a H1]

Silk-i⁷ taḫrîre geldi bunca cevâb

Bâdedür ‘arz-ı inbisâta sebeb

Zevk-ı vicdân u ihtilâta sebeb

Bir faḫîr içse şehriyâr eyler⁸

Bezm-i şâha gedâyı yâr eyler

Mest ü⁹ medhûş olunca şîr-i jiyân

Qılmaya gûsfende zerre ziyân

Ammâ A‘râbî ki aḫbâr-ı Mehdî’deki teraḫḫileri gördi, hemân sebûyi ve kadehi ortadan qaldurup halîfe dağı¹⁰ “Bir kadeh dağı¹¹ vir.” diyü söyledi. A‘râbî ‘inâd idüp virmedi. “Niçün dirîğ eylersün?” diyünce “Ḥavfumdan dirîğ eylerin ki evvel kadehi ki içdün, ‘Halîfenün havâşş-ı huddâmındanum.’ didün. İkincide ‘Ümerâ-yı sâmi-mekânındanum.’ diyü söyledün. Üçincide

1 bâdeyi: bâdiyeyi HZ

2 hurrem: harem HZ

3 A‘râbî’ye: A‘râbî’yi HZ

4 havâşş-ı: - HZ, H1

5 huddâmındanum: havâşşındanum HZ

6 idügin: idüğini T5

7 Silk-i: Meslek-i HZ

8 eyler: - HZ

9 ü: - HZ, H1

10 dağı: - HZ

11 dağı: - T5

‘Hod halîfe kendüsiyüm.’ cevâbın virdüñ. Bir kadeh dağı içerseñ mebdâ ki ‘Resûlu’llâh’um.’ diyesün. Yâhüd andan yuqaru bir söz dağı söyleyesün.” diyince Mehdî vâfir gıldı. A‘râbî’ye gerçekden celis ü muşâhib oldu.

Bunlar bu laîfede iken gürüh¹ gürüh ‘asâkir-i pür-şüküh geldiler.² İrağ-dan derilüp el bağladılar. A‘râbî dağı şıhhat-ı hâli bildi, i‘tizâra âgâz kıldı.³ Mehdî⁴ «لا بأس عليك» didi. Me‘mülinden ziyâde ‘ağalar eyledi. Andan şoñra çekildi, gitdi.

Vefât-ı Mehdî

Yüz altmış toqruz senesi hudüdında, on bir yıl hilâfet idüp sinn-i ‘azîzi kırık üç sâle varduqda ‘âlem-i beqâyâ naql itdi.

Bir kavilde bir naçcîr ardınca segirdürken bir harâbeye vardı. Zir-i kemerinden sekr-i demle geçerken başını taşâ urup, hürd u hâm olup bir dağı ayaklanmadı.

Ve ba‘zilar kavlince bir tabağ emrüdün birini câriyelerden biri zehr-âlûd itmîş idi. Maqşûdı hased-kerdesi olan câriyeye yidürmek idi. ‘Ale’l-ğaffle Mehdî ki emrüd istedi, câriyeden biri vâkıf-ı mâ-cerâ degül iken ol tabağı iletdi. İttifâqan tenâvül itdügi gibi ol zehrâk emrüd bulınuş vefât itdi.

Ammâ garîb-düst u şehî vü münfiğ idi. Vâlid-i mâcidinden sekiz yüz biñ kerre biñ direm sikkedar ve dört yüz biñ kerre biñ sürh dînar qaldı. Cümlesini perâkende kıluş hazâ’in ü⁵ beytü’l-mâli tehi eyledi. Hattâ bir-gün hazînedâr bir alay miftâh ile bedîdar olup “Hazîneler hâli qaldı.” didükde Mehdî mu‘temedün ‘aleyh huddâmından hemân yigirmi kimesneyi ol senenün harâcı cem‘ine gönderdi. Az zamânda ol qadar emvâli getürtdi ki üç gün üç gece hazînedârlar güçle [196b HZ] dâhil-i hazîne kıldılar. Mehdî vâkı‘-i hâle vâkıf olup hazîni mezbûra ‘itâb-âmîz hitâb eyledi. “Gördün mi bre A‘râbî-i ahmağ, vilâyet ‘adl ile âbâdân olıncâ cem‘-i mâli firâvân ne vechle eshel ü âsân olur?” buyurdi.

1 gürüh: gürühen HZ, H1

2 geldiler: geldi HZ

3 kıldı: kıldı H1, T5

4 “Senin için korkacak bir şey yok.”

5 ü: - HZ

Hilâfet-i Mūsâ bin Mehdî el-Mülakḳab bi'l-Hâdî

Bunların laḳabı Hâdî'dür. Ve¹ pederi vefâtında birâderi Hârûn, Yaḥyâ bin Bermekî ilḳâsı ile Hâdî'ye [101b T5] berîd gönderüldi. Cürcân'da bulunup her heftede ilḡar ile Bağdâd'a geldi. Veliyy-i 'ahd [103b H1] olmaḡın herkes bilâ-tereddüd bî'at ü teba'iyet eyledi. Pederi ki yüz altmış yedi Muḥarrem'inüñ yigirmi ikinci günü ki şeb-i Cum'âda vefât itmiş idi, Hâdî bir هفته soñraca serîr-i salṫanata² cülüs ḳılmış idi.

Fe-lâ-cerem ḫalîfe-i muḫterem ol senede ḳarındaşı Hârûn'a vâfir 'asker ḳoşdı.³ Yaḥyâ bin Ḥâlid-i vezîr ve 'İsâ bin Mâhân'⁴ ta'yîn idüp Maḡrib vilâyeti teşḫîrine gönderdi. Hârûn tamâm-ı bilâd-ı İfrîḳiyye'yi ve Maḡrib vilâyetinde muḫâlifin elindeki bilâdı fetḫ itdi. 'Alâ mâ-hüve'l-me'mûl taḫt-ı taşarrufına getürdi.

Yine ol yıl içinde Ḥüseyn bin 'Alî bin Ḥasan bin Ḥasan bin İmâm 'Alî *kerrema'llâhu vecheb* Medîne'den ḫurûc eyledi. Biñden ziyâde âdem kendüden bî'at ḳıldı.⁵ İttifâḳ Şî'a-i 'Aleviyye'den Mübârek-i Ḳumî⁶ ki emîrül-ḫac idi, ol eyyâmda Medîne'de bulındı. Ḥüseyn ile ḫaberleşüp "Eger üstümüze gelürseñüz ḫaḳîr ceng itmezsin. Hezîmetle ḳâfile ḫaccı⁷ size teslim şeklin ideyin." [didi].

Medîne vâlîsi 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz bin 'Abdu'llâh bin 'Ömer ile şabâḫdan vaḳt-ı istivâya dek ceng itdi. 'Ömer münhezim olmaḡın beytül-mâlde mevcüd olan yetmiş biñ dînâr Ḥüseyn'ün dest-i taşarrufına girdi. Bir def'a Âl-i Ebü Tâlib ile Âl-i 'Abbâs ḫaylî şa'b ḫarb eyledi. Ammâ nuşret ü zaferi Âl-i Ebü Tâlib'de gördiler. Bundan soñra, ḫattâ on bir gün Medîne'de ṫırdı.

Ba'dehu tevâbi'-i Ḥüseyn ki ḳâfile-i ḫac üzerine vardı, Mübârek-i Ḳumî⁸ hezîmet yüzün gösterdi. Ḥüseyn muḫaffer olup Mekke'ye ṫoḡrı 'as-

1 Ve: - H1, T5

2 salṫanata: ḫilâfete HZ

3 ḳoşdı: ḳuşatdı HZ

4 Mâhân': Hâmân'ı HZ

5 ḳıldı: ḳılındı H1

6 Ḳumî: Femmi HZ, T5

7 ḫaccı: ḫacer HZ

8 Ḳumî: Femmi HZ

kerin çekdi. Ammā Mekkiyān¹ zemzeme-i “Yā ceviyyāhu” ile Tell Fahh nām maḥalde muḳābil oldılar.² Hüseyn’i bir tîr ile³ helāk idüp münhezim-nün ğāretine ḳoyıldılar. Bir birāderi Yahyā idi, firār ile bî-nişān oldı. Diğer birāderi İdrîs, vilāyet-i Mağrib’den Tanca’ya güzār ḳıldı.⁴

Ammā *Tārîḫ-i Mirḫ’ānd*’da mestürdur ki Mehdî Süleymān-ı ‘Abbāsî, Hādî tarafından cem‘-i keşir ile ‘azîmet-i ḥacc itdiler.⁵ Hüseyn’ün fitnesini anlar def ḳıldılar. Başı Muhammed bin Süleymān’a getirilüp Hādî cānibine gönderüldi. Huzzār-ı meclis ve hevādārān-ı müste’nis ol kelle-i büridenün vuşulinden istişār⁶ eyledi. Sürür u ḥubūra müte‘allik niçe sözler söylediler.

Hādî rencide-ḥatır oldı. “Niçün⁷ izhār-ı sürür ḳılırsuz? Gelen baş mülük-i Türk ü Deylem’den bir evbaş kellesi degüldür. Evlād-ı Resulu’llāh’dan birinün kellesidür ki ḥilāfet anlarıñ ḥaḳḳıdır.” diyü buyurdi. Rāst-gülik idüp rāz-ı sırrını ḫuyurdi.

Hilāfet-i Hādî bā-māder-i ḥod Ḥayzürān⁸ ez-vech-i inşāf u ‘adālet-i bî-kerān

Evā’il-i ḥilāfetinde⁹ Hādî, vālidesi Ḥayzürān’ün ri‘āyet-i ḥatırıyla¹⁰ muḳayyed olup ne recā eylese maḳbûl ḫutardı. Umür-ı memleket meşveretini anuñla iderdi. Giderek Ḥayzürān dād u¹¹ sitāda özenürdi. Müstaḳil [104a H1] dīvān¹² [197a HZ] idüp icrā-yı aḥkām ider oldı. Ve bu eṣnāda oğlından bir ḥuşuş recā eyledi. “Ḥuşûli mümkin degüldür.” diyü Hādî¹³ ba‘zı söz söyledi.

1 Mekkiyān: Mikyā HZ

2 oldılar: oldı HZ

3 bir//ile: berin ki HZ

4 Bir birāderi//ḳıldı: - HZ

5 itdiler: eylediler T5

6 istişār: istikşār HZ

7 Niçün: HZ mükerrer

8 Nüşhalarda metin boyunca “Ḥayr-ez-ān” şeklinde yazılan bu isim “Ḥayzürān” olarak tashih edildi. bk. Nahide Bozkurt, “Hādî-ilelhak”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hadi-ilelhak> (27.10.2020).

9 ḥilāfetinde: ḥilāfetde HZ

10 ḥatırıyla: ḥatırlarıyla HZ

11 dād u: Dāvud HZ

12 dīvān: HZ mükerrer

13 Hādî: - HZ

Ammā sūdmend olmadı. Nākışu'l-‘aql olmağla ol kār-ı nā-hemvārdan¹ [102a T5] dönmedi. Hattā eyman-ı ğılāz itdi ki eger bu huşuşda recā revā olmazsa ba‘d-ez-ān oğlu ile kelimāt itmeye. Hādī dağı sevgend eyledi ki ol maşlahatı görmeye.

Bu tarīk ile mābeynleri şikāka mübeddel oldu. Hüsni muşafātı kubb-ı ‘adāvete döndi. Ammā Hādī, kavıyyü'l-‘kalb-i mühtedī olmağın tenbīh itdi ki vālidesi yanına varan ümerānuñ hağklarından geline ve manşib-ları alınıp mā-melekleri ğāret kılına.²

Çağ bu mertebeye varmayınca Hayzürān’uñ alması virmesi dükenmedi. Ānen fe-ānen ħabl-i³ recā vü⁴ iltimāsı münkaṭı‘ olmadı. Az qalup esās-ı mülk ü ħilāfet ħalel-pezīr olayazdı. Ve nākışu'l-‘aql taşarrufatı ile kemālin bulan niżām-ı dīn ü devlet zevālin bulayazdı.⁵

Fātih-i Mışır merħüm Sulṭān Selīm Hān ‘aleyhi’r-rahmetü ve’r-riḍvān cüvān-merd-i pādīşāhān bir kavıyyü'l-‘aql-i memālik-sitān idi. Vālidesi-nüñ umūr-ı mülke qaruşmasını cā’iz ü münāsib⁶ görmedi. Ellerüñ meşālihiñe qaruşması berāy-ı celb-i⁷ māl idüğini bilüp huşul-i merāmına cid-den ruḫşat virmede. “Saña māl lāzım olduğda murāduñca ħazīnemüzden al.” buyurdi. Hattā ħazīnedāra ışmarladı, “Her ne isterse viresün.” diyü buyurdi.⁸

Ammā niçe tenbīhden soñra aşlā icābet ile ülfetden el çekmedi. Hırş u tama‘ dānelerini mezra‘-ı celb ü irtişādan ğayrı zemīne ekmedi. Sulṭān-ı mezbūr ğāyetle merd-i ğayūr olmağın umūr-ı mülkine⁹ ‘avret qarışduğına aşlā münāsib görmedi. “Ri‘āyet-i vālideyn āḫar huşuşlardadur. Terk-i¹⁰ farz-ı ‘ayn [mu]‘ayyen¹¹ olduğı tağdırce de¹² bā’iş-i ‘aybdur.” diyü māderini

1 Nüşhalarda “külüfiden” şeklinde yazılan bu ibare anlam gereği “kār-ı nā-fermādan” olarak metne alındı.

2 kılına: olına HZ | - T5

3 ħabl-i: cell-i HZ

4 vü: - T5

5 HZ nüshasında “Ve nākışu’l’bulayazdı” cümlesi bir sonraki cümlede içerisindedir.

6 ü münāsib: - HZ, H1

7 celb-i: cālib-i HZ

8 Hattā’/buyurdi: - HZ

9 mülkine: memlekete HZ

10 huşuşlardadur terk: huşuşlarda der-tūñ HZ

11 mu‘ayyen: - HZ

12 de: - HZ

ķānūn-ı ‘Osmānī üzere Serāy-ı ‘Atīķ’ a gönderdi. ‘Alā mā-ceret bihi’l-‘āde ayda bir mülākātı zimmetine farz eyledi.

Nazm

İşte şāhib-ķırān-ı ğayretmend
 İşte fermān-revā-yı tiĝ ü kemend
 İşte hükminde müstākil sulţān
 Oldı bī-şübhe sāye-i Deyyān
 Memleket pādişehlerūn¹ zenidür
 Merd olan ol zenūn leged-zenidür
 İştirāk üzre zen taşarruf iden
 ‘Avretin ellere tekellūf² iden
 İdemez muţlakā ri‘āyet-i haķ
 Şer‘e uymaz ķımıldısı muţlak
 Merd isen eyle³ vaz‘-ı merdāne
 Şaķalın virme dest-i nisvāna

Ahvāl-i zenādika

Hādī zamānında ba‘zı zındiķler peydā oldı. İşleri şavm u şalāt-ı Müs- limin’i istihzā oldı. Anlarūn ekābir-i meşāhīrinden ‘Abdu’llāh bin Muķaffa- fa⁴ ki faşih-i rüzġār [olup] kitāb-ı *Kelīle ve’ Dimne*⁵’yi⁶ zebān-ı Fāris’den ‘Arabıyye’ye naķl itmişdür. Ve Şālih bin ‘Abdü’l-Ķuddūs ve ‘Abdu’llāh bin Dāvūd ki ‘amm-zāde-i Seffāh ve ‘Abdu’llāh-ı Hāşimi ki her biri rü-şināsān-ı vilāyetden idüĝi taħķika yitmişdür.

1 pādişehlerūn: pādişāhlarūn HZ

2 tekellūf: teklif HZ

3 eyle: öyle HZ

4 Nüşalarda “Muķanna” şeklinde yazılan bu isim “Muķaffa” olarak tashih edildi. bk. İsmail Durmuş, “İbnü’l-mukaffa”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-mukaffa#1> (28.10.2020).

5 ve: - HZ

6 Nüşalarda “Vemne” şeklinde yazılan bu kelime “Dimne” olarak tashih edildi. bk. Adnan Karaisma- iloĝlu, “Kelile ve Dimne”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kelile-ve-dimne> (28.10.2020).

Fe-lâ-cerem [104b H1] ol mücrimân-ı dâlâlet-‘alem birbirleriyle meşveret iderler, “Medâr-ı şer‘-i Muhammedî ki ‘*Kur’ân*’dur.’ dirler; biz aña mu‘âdil, feşâhat u belâgatde anuñ gibi bî-mu‘âdil bir kitâb te‘lif idelüm. Tâ ki aḥkâm-ı *Furḳâniyye*’yi muzmaḥîl eyleyelüm.” diyü söylerler. Bi’l-ittifâḫ sa‘y iderler ki ¹﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي﴾ naşş-ı kerîmi ki icâz u feşâhat üzeredür, buña muḳâbil diyeler. “İşte nazîre söyledük.” diyü iftiḥâr eyleyeler.

Pes berây-ı [İbn] Muḳaffa‘ bir ḥâlî bezmgâḫ müheyyâ kıldılar. Ve devât u ḳalem şunup² [102b T5] istimâlet virdiler. İbn [197b HZ] Muḳaffa‘ altı ay çalışdı. Bu muḳâbeledede³ bir kelâma ḳâdir olamadı. Hâdî ki bu aḥvâlî tuydı, cümlesini derk-i esfel-i caḥîme gönderdi.

Der-beyân-ı vefât-ı Hâdî

Mezbûruñ ‘illet-i vefâtında ihtilâf vardur. Ḥamdu’llâh-ı Müstevfî ḳav- lince Hâdî, ‘İsâ-âbâd’daki ḳaşrında oturmuş idi. “İraqdan bir mişl ferrâş gördüm.” diyü eline tîr ü⁴ kemân alup yârânına söyledi: “Ḳâdirüm ki şu ferrâşa bir ḥadeng uram ki arḳasından çıḳa.” diyü işâret eyledi.

Ammâ hem-nişînleri men‘ şeklin⁵ gösterüp “Ḳudretinüz ma‘lûmdur. Lâkin ḥâşâ ki bu faḳîrûñ murğ-ı cânını uçurmaḳ hevâsı taşavvurîñuzda ma‘dûmdur.” didiler. Derdmendi ḥalâş irâde eylediler.

Ammâ müfid⁶ olmadı. Bir oḳ urup bir⁷ yanından güzerân kıldı. Ve sâ‘atiyle peşimân olup vârişlerini getürtdi. Bir ṭarîḳ ile tesellî itdi.⁸ Ḥikmet Ḥudâ’nuñdur, ol hefte arḳasında bir ḳabarcıḳ çıḳdı. Kemâl-i ḥarâretiyle Hâdî’yi âteşlere yaḳdı. ‘İllet-i vefâtı andan oldı.

Ammâ Hüzeyme bin Emîn’den menḳûldür ki “Ben Hâdî’nün ḥaş ḥuddâmından⁹ ḥâcibi idüm. Ammâ her zamânda ḥışm u ḡazabından

1 “‘Ey yeryüzü, yut suyunu. Ey gök, tut [suyunu].’ denildi.”, Hud Sûresi, 11/44.

2 şunup: şavâb HZ

3 muḳâbeledede: muḳâbilde HZ

4 ü: - HZ

5 men‘ şeklin: ma‘a seklin HZ

6 müfid: - HZ

7 bir: H1, T5 mükerrer

8 itdi: itmedi HZ

9 ḥuddâmından: ḥuddâmlarından H1, T5

kor kardum. İttifâk bir şeb beni bî-vaqt taleb itdi. Havf u hirâsla güyâ bedenümden cānum gitdi. Vaqtâ ki huzûrına vardum, öninde kemân u tîr ve bir şemşîr gördüm. Cānum dibelik vehmnâk oldı. Güyâ ki zehrem çâk oldı. El-kışşa huzûr-ı bezm-i hâşşî taşra gönderdi. Ve beni tenhâ huzûrına yakın¹ iletđi. Ve hıttâb idüp didi: ‘Görür misün ol seg-i² mülhidi, ya’nî Hâlid bin Bermekî didükleri müfsidi, benümle ne yüzden mu’amele ider? Benüm vefâtımı ve birâderüm Hârûn’un taht-ı hilâfete cülûsın ister. Pes saña emrüm budur ki varup evvelâ Hârûn’un başını kesüp getüresün. Ba’dehu zindâna³ varup bulduğun Âl-i Ebû Tâlib’i kılıcdan geçüresün. Kiminün kellesin getürüp kimini Dicle’ye dökesün. Ğıbbu zâlik Küfe’ye müteveccih olasun. Anda ‘Abbâsiyye’den ve tevâbi’inden kimi bulur iseñ sürüp, çıkarup Küfe şehrine âteş urasun. Ya’nî ki ol vilâyeti ser-be-ser âteşe⁴ yaqup hâkister kılasun.’ didi.⁵

Ben didüm ki ‘Yâ emîre’l-müminîn, Hârûn ki veliyy-i ‘ahdınuz ve birâderinüzdür, anuñ⁶ katli ne vechle müyesserdür? Sâ’ir a’mâl ü ef’âl ise hedm-i devlet ü⁷ diñ ve âhîrete mü’eşşerdür.’ diyü söyledüm. [105a H1] Lâkin hışmnâk oldı. ‘Bi-hasebi fermân ‘amel itmezseñ şimdi boynunu ururum.’ diyü söyledi.⁸ Bi’l-âhîre ben içerüden çıkınca ‘Tevaqquf kııl.’ diyü⁹ buyurđı. Ve harem-serâyına gitdi. Ben bu ahvâlün tereddüdinde mużtari-bü’l-hâl¹⁰ ve kendü katlümü muqarrer bilüp perişân-ahvâl [oldum].

Beyt

دل از جان شیرین شده نا امید¹¹

تن از درد لرزان چو از باد بید

Bu hâletle nişfu’l-leyl ki oldı, bir hâdim çıkup, beni alup hâreme götürdi. Anı gördüm ki verâ-yı hicâbdan mâder-i Hâdî, ‘Berü gel, yâ Hüzeyme.’

1 yakın: - HZ

2 seg-i: - HZ

3 zindâna: zindânda HZ

4 ser-be-ser âteşe: - HZ

5 didi: - H1

6 anuñ: - HZ

7 ü: - HZ

8 Bi-haseb-i/söyledi: - HZ

9 diyü: - HZ

10 hâl: ahvâl HZ

11 “Beden, rüzgârda sallanan söğüt gibi dertten titredi. Gönül, tatlı candan ümidini kesti.” | Bu beyit Firdevsî’nin *Şâhnâme*’sinden iktibas edilmiştir.

diyü söyledi. ‘Hādī bu şeb Hārūn’uñ ve Bermekilerūñ ve niçelerūñ hānedānın söyündürecek [103a T5] iken emr-i Hāḡ ile fevt oldı. Kendüye bir mühlik öksürük ‘arız olup sâ’atiyle ḡabız-ı ervāḡa teslim-i rūḡ itdi.’ diyü [198a HZ] bildürdi. ‘Hāḡ *celle ve ‘alā* anuñ seḡatından bizi ve cümle Müslimānları ḡalāş itdi.’ buyurdu.

‘İmdi, vech-i Hādī’ye nazār eyle. Ba’dehu müjde-i ḡilāfetle Hārūn’a ve Bermekilere ḡüzer eyle.’ diyü emr itdi. Hādī’ye ki nazār eyledüm, bir meyyit gibi nabzını sākıḡ gördüm. ‘Ale’l-fevr Hārūn’a vardum. ‘es-Selāmu ‘aleyke, yā emīre’l-mü’minīn.’ diyü selām virdüm. Ve kendüsini tilāvet-i *Ḡur’ān* ider gördüm. Mā-vaḡa’ay¹ beyān ḡıldum. Ba’dehu Yaḡyā-yı Bermekī’ye yitişdüm. Ol gice şabāḡa dek Hārūn’dan ḡalkı² bī’atde gördüm.”

El-ḡışşa ol gice Hādī ḡalīfe öldi,³ Hārūn salḡanatla i’tilā-yı şān buldı, Me’mūn ḡalīfe ‘ālem-i mülke ḡadem başdı.

Hādī, şecī’ ü bahādır pādīşāḡ olup bir yıl, üç ay ḡilāfet ve sinni yigirmi altıda iken yüz yetmiş tārīḡinde serāy-ı āḡirete gitdi.

Hilāfet-i Hārūnu’r-reşīd bin Mehdī

Bunlar Hādī’nūñ ḡarındaşıdır. Yüz yetmiş⁴ tārīḡinūñ Rebī’ü’l-evvel’i-nūñ on altıncı ḡicesi ki⁵ leyle-i sebt idi, serīr-i ḡilāfete ‘urūc ve eşrāf u a’yān-ı Baḡdād faşl faşl bī’at idüp gitdiler.

Vilādeti yüz kırḡ sekiz Zī’l-ḡicce’si ibtidāsında olup ve serīr-i salḡanata cālīs olduklarında sinni⁶ yigirmi ikisinde idi. Hādī’nūñ oḡlı Ca’fer’i dīvāna getürdüp⁷ ‘alā mele’i’n-nās velāyet-i ‘ahdi ‘aḡdinden berī eyledi. Min ba’d ki Ca’fer ayaḡa ḡalkup “Herkesūñ ki gerdeninde benden bī’at ḡilādesi muḡarrer idi, ben anı ḡal’ eyledüm. Bir vechle benüm medḡalüm ḡalmayup ‘ammımuñ ḡaḡḡı olmuşdur.” didi.

1 vaḡa’ay: vaḡa’ HZ, T5

2 T5 nüshasında bu kelime “gice” kelimesinden sonra gelmektedir.

3 öldi: fevt oldı HZ

4 yetmiş: altmış HZ

5 ki: - HZ, T5

6 sinni: - HZ

7 getürdüp: getürüp HZ

Ve hemân ol gün hâtem-i vezâret Yahyâ bin Hâlid bin¹ Bermek'e virildi. Ve zimâm-ı hâll ü 'ağd vâlidesi Hayzürân meşveretiyle görilmek buyurıldı. Bi-hasebi fermüde 'amel kıldı. Ve bu kazâyâ 'İsâ-âbâd'da vuķû' bulup Reşid, sa'âdet-i devlet-nüvid ile Bağdâd'a müteveccih oldu. Cemî'-i erkân ve ehl-i dîvân maṭla'-ı âftâb-ı devlet olan dârü'l-mülk-i Bağdâd'da mütemekkin kıldı.²

Menķüldür ki Ca'fer bin Hâdi'den bî'at idenlerden 'Abdu'llâh bin Mâlik³ yemîn bi'llâh itmiş idi ki eger Ca'fer'den bî'ati⁴ münhal olursa piyâde râh-ı hacca [105b H1] revân ola.

Vaķtâ ki hâll-i 'ağd-ı bî'at muķarrer oldu, "Benüm hâlüm nice olur?" diyü ekâbir-i fuķahâdan istifsâr ü⁵ istiftâ kıldılar. "Yemîne kefarete olmaz." didiler. "Elbette tâ Mekketu'llâh'a dek piyâde revân olmañuz lâzımdur." buyurdılar.⁶ Fi'l-vâķi' ol ṭariķ ile müteveccih oldu. Nihâyet her menzilde tâ ser-menzile varınca zîr-i pâyına nemedler döşenürdi. Anuñ üstinde yürürdi.

Subhâna'llâh, fi zamâninâ bir kişı seksen kerre böyle yemîn eylese ve beyne'l-ümmet emîn 'add olınsa Ka'be'ye dek piyâde gitmek degül, bir menzil yayan⁷ yürimek zaḫmetini⁸ irtikâb itmezdi. "Çaķ başdan yemînüm var idi." diyü istiftâ daḫı eylemezdi. Ol 'aşr halkınuñ kuvvet-i İslâmiyyeleri ne mertebede imiş ki 'ağd-ı bî'atde ve hâll-i teba'iyetde⁹ sevgend ü¹⁰ yemîn huşuşını ri'âyetde bu vechle diķķat iderler imiş.

Ve¹¹ ol sâl-i mübâreküñ [103b T5] Şevvâl'inde Muḫammed Emîn dün-yâya geldi ki Me'mün'un vilâdetinden yedi ay, yigirmi gün şoñra tevellüd eyledi.

1 bin: - HZ

2 kıldı: oldı HZ

3 Mâlik: Bermek HZ

4 bî'ati: bî'at HZ

5 istifsâr ü: - H1, T5

6 buyurdılar: duyurdılar HZ

7 yayan: yabân H1

8 zaḫmetini: raḫmetini HZ

9 teba'iyetde: bî'atde HZ, T5

10 ü: - HZ

11 Ve: - HZ

[Sene yüz yetmiş beş havādisi]

Ammā yüz yetmiş¹ beş tārīhinde ki Muḥammed Emīn beş yaşına girmiş idi, vālidesi ibrāmı ile veliyy-i ‘ahd idindi. Ammā niçeler, ḥuşūşā Āl-i ‘Abbās ümerāsından olup ḥilāfet behresinden naşib da‘vāsın kılanlar bi-esrihim [198b HZ] Reşid’e sū’-i zann itdiler. “Henüz Emīn, fark-ı yesār u yemīn itmege kâdir degül iken vedāyi’-i ḥilāfete nice emīn olablür?” diyü ta‘nlar eylediler. Ḥuşūş-ı mezbûrı Reşid’ün maqşûd-ı bi’z-zâtı şandılar.

[Sene yüz yetmiş altı havādisi]

Hürüc-ı Yahyâ bin ‘Abdu’llâh bin Ḥasan bin İmâm ‘Alî kerrema’llâhu vecheb

Bunlar² yüz yetmiş altı ḥudūdında Deylemiler miyânında³ ḥurüc eyledi. Zıll-ı rāyetine ḥaşem-i⁴ mevfûr ve cünd-i nâ-maḥşûr müctemi‘ oldı. Reşid ki⁵ bu ḥaberi işitdi, “Yine bir vâkı‘a-i hâ’ile bedid oldı.” diyü ḥaylî ḥüzün ü ğumûm izhâr itdi. Āḥir elli biñ süvâr ve vezîri Fazl bin Yahyâ⁶ sipehsâlâr ta‘yîn kılinup def’ine gönderüldi.

Fazl-ı Bermekî’nün evvel seferindeki ‘aṭâyası iḥşadan beri ve muḥâsibân-ı⁷ defâtir-i fehm ü idrâk anuñ derkinde serseri idi. Ḥuşūşâ ekşer-i menâzilde Reşid cânibinden kendüye maḥabbet-nâmeler ile müberrât u iḥsân ve gûn-â-gûn baḥşış ü tuḥaf-ı bî-kerân vâşıl olmaḫda idi.

Fazl ser-menzil-i maqşada ki yaklaşdı, Yahyâ bin ‘Abdu’llâh’a müte‘âkıb nâmeler gönderdi. Gâh Reşid’ün ğazab u saṭvetinden taḥvîf ü terdid kıldı, gâh vüfûr-ı iḥsân u ‘aṭifetinden muḫârin-i ümmid kıldı. Gönderdügi nâmeler ‘unvânı gûyâ ki bu maṭla‘-ı laṭif ile⁸ bedid kıldı:

---

1 yetmiş: otuz HZ
 2 Bunlar: Mezbûr HZ
 3 miyânında: mâbeyninde HZ | H1 mükerrer
 4 ḥaşem-i: ḥuşm-ı HZ, H1
 5 ki: - HZ
 6 Fazl bin Yahyâ: Yahyâ bin HZ
 7 muḥâsibân-ı: muḥâsebât-ı HZ
 8 laṭif ile: laṭife HZ

Maṭla‘

درخت دوستی بنشان که کام دل به بار آرد   نهال دشمنی برکن که رنج بی شمار آرد¹

‘Ākıbet Yahyâ’dan mektüb geldi ki² şöyle ki ḫalife ile mâbeynini işlâh eyleye ve kendüsi [106a H1] tesvîd itdüğü üzere Reşîd’ün ḫaṭṭı ile nâme-i emân ḫâşıl kıla. Mâbeynlerindeki ser-rişte-i muḫâlefet ü³ ‘udvân ḫaṭ’ u fayşal bula.

Fazl-ı Bermekî mektüb-ı Yahyâ’yı Hārūn’a gönderdi. Ol daḫı ‘alâ vefkî’l-murād dest-i ḫaṭṭıyla maẓmūnına muvâfık ‘ahd-nâme yazdı. Ve sâ-dât-ı Hâşimiyye ve fuḫahâ-yı Ḥanefiyye⁴ vü Şâfi’iyye ve ümerâ-yı ‘Abbâsiyye imzâlarıyla muḫaşşî itdürdi. Ve vâfir tuḫaf u hedâyâ ile Fazl’a gönderdi. Bu ṭarîḫ ile Yahyâ bin ‘Abdu’llâh râğıb-ı⁵ şulḫ olup Fazl-ı Bermekî ile hem-‘inân olarak Bağdâd’a geldi. Reşîd’ün ‘alâ mâ-hüve’l-me’mül, bel ezyed mine’l-mes’ül ri‘âyetler ve gün-â-gün nevâl ü⁶ ‘âṭıfetler müşâhede kıldı.

[Ammâ sene yüz yetmiş sekiz ḫavâdişi]

Ve yüz yetmiş sekiz târiḫinde tekrâr Fazl bin Yahyâ, Ḥorāsân’a gönderüldi. Andan Mâverâ’ü’n-nehr’e ‘asker çeküp müddet-i ‘ömrinde kimesneye ser-fürü eylemeyen Usrüşene⁷ melikinün ḫalbî mülkini ḫabza-i teşḫîr u taşarrufına getürdi. Tekrâr Ḥorāsân’a ‘avdet itdi. Ol vilâyetlerün mevâlî⁸ vü ehâlisini; ḫuşûşâ, şu‘arâ vü fuşâḫâsını bi-ṭarîḫi’l-‘aṭiyye in‘âm u ziyâfet itdi. Her ḫanḫı⁹ ḫaşabaya ve şehre uğradı ise efrâd-ı ümem ve eşnâf-ı ḫaşem mezbûruñ ni‘am-ı ḫ’ân-ı kereminden behredâr kılandı. Ḥattâ bir derecede ‘aṭâ vü şehâsı ile şöhret buldı ki efrâd-ı mevâhib-i¹⁰ cemîlesi isrâf¹¹ ‘add olunmaḫ mertebesine [104a T5] vardı.

1 “Dostluk ağacı dik ki gönülün arzusu meyve versin. Düşmanlık fidanını sök. Çünkü sayısız sıkıntılar getirir.” | Bu beyit Hâfız-ı Şîrâzî’nin bir gazelinden iktibas edilmiştir.

2 ki: - HZ

3 ü: - HZ

4 Ḥanefiyye: Ḥanifiyye H1

5 râğıb-ı: ṭâlib-i HZ

6 nevâl ü: - HZ

7 Nüşalarda “Sürüşne (HZ, T5), Sürüşte (H1)” şeklinde yazılan bu yer adı “Usrüşene” olarak metne alındı. bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fazl-b-yahya-el-bermeki> (18.01.2021).

8 mevâlî: mevâlîlerini HZ

9 ḫanḫı: ḫanḫı HZ

10 mevâhib-i: mevâcib-i HZ

11 isrâf: eşnâf HZ

Beyt

خوان انعام گشاده در هر جا گوش عالم کر از صلاى عطا¹

Farażā Ma'n bin Zā'ide 'aṭāyāsına² nisbet mümsik 'add olunmağa ve Hā-tim-i Ṭā'ī bezline kıyāsen dūn-himmet³ 'idādında bulunmağa qarīb oldu. Ğibbu zālik hıdmet-i Reşid'e mütehālik olup Baġdād'a ki geldi, şad bār evvelki mertebeden rütbesi bālāter ve⁴ seḫā⁵ vü 'aṭāsı daḫı devletine göre berāber müşāhede kılındı.

Efşah-ı şu'arā-yı 'Arab ve emdah-ı⁶ büleġā-yı 'Abbāsī-neseb Mervān bin Ebī Hāfşa nām şā'ir-i zū'l-edeb ol eyyāmda meclis-i Fazl'a dāḫil olmuş ve bir qaşide-i belıġa ile evşāfına ki [199a HZ] kı'ıl olmuş, ol heftede yedi kerre yüz bın direm 'aṭāsına vuşul bulmuş. Niçe anuñ gibiler daḫı bu bābda mezbūra hem-destān bulunmuş.

Bu ešnāda Reşid'ün fermānı cārī oldu. Hālkıñ Emīn'den⁷ şoñra Me'mūn'dan bī'atleri taḫaḫkuḫ buldı.

'Azīmet-i Reşid be-Beytu'llāh-ı hidāyet-nüvīd

Şol zamān ki İbrāhīm el-Ḥalīl '*aleyhi şalātu'llāhi'l-celīl* ervāḫı da'vet-i hidāyet-sebīl buyurdı, şalā-yı da'vetine⁹ icābet idenlerūñ Beytu'llāh'a 'azīmetleri ve ḥacc-ı şerīf-i pūr-berekāt ile istis'ād¹⁰ u 'ibādetleri muḫarrer oldu. Binā'en 'alā zālik Hārūnu'r-reşid Ka'be-i Müşerrefe'ye yüz seksen altı senesinde 'azim oldu. Şeh-zādeleri Muḫammed Emīn ve 'Abdu'llāh Me'mūn hıdmet-i rikāb-ı [106b H1] pederde mülāzım oldu.

Medīne-i Resūlu'llāh'a ki varuldı, bir nevbet kendülerūñ devleti imtidādına ve iki nevbet iki¹¹ ferzend-i sa'īdi niyyetiyle sükkān-ı Medīne 'aṭā

1 "Her yerde ikram sofrası kurmuş, dünyanın kulaġı cömertlik salāsından saġır olmuştur."

2 'aṭāyāsına: 'aṭāsına HZ

3 himmet: - HZ

4 ve: - H1, T5

5 seḫā: seḫāsı HZ

6 emdah-ı: emdec-i T5

7 Emīn'den: ümmidinden HZ

8 şalāti'llāhi'l: şalāti'l HZ

9 da'vetine: da'vete HZ

10 istis'ād: istis'ā T5

11 iki: - HZ, H1

vü in'âmılarından behremend oldu. Bu minvâl üzere nevâl ve üç nevbet meberrât ü mi'yâl¹ ol âna gelince hiç bir halîfeden vukû' bulmamışdur.²

Menķüldür ki Reşîd'ün ol seferindeki³ 'aṭıyyât⁴ on kerre yüz biñ ve elli biñ⁵ dînâr ḥisâbıyla dâhil-i defter-i muḥâsebât olmuşdur.

Pes Emîn veliyy-i⁶ 'ahd ta'yîn olunduğdan⁷ yedi yıl soñra ki⁸ Me'mûn-ı hilâfet-nigîn 'ahd-ı velâyetle kâm-bîn kıldı, ikisi ḥaḳḳında iki ḥüccet yazılıp şanâdîd-i 'ulemâ vü fuḳahâ⁹ vü ḳuzât ve ekâbir-i meşâ'ih ü vülât imzâlarıyla mu'anven ü müberhen olmuş idi.

Ve sağr-ı¹⁰ Aḳabe-i Hılvân ve memâlik-i Kirmân-ı şâhiyân ve Nihâvend ve Ḳum ve Kâşân ve İsfahân ve Fârs ve Rey ve Ḳümis¹¹ ve Ṭaberistân ve Kâbil ve Hindistân ve Mâverâ'ü'n-nehr ki¹² Türkistân ıtlâḳ olunur, bu cümleyi Me'mûn'a ta'yîn eyledi.

Bağdâd ve Vâsiṭ ve Kûfe ve Başra ve Şâmât ve sevâd-ı 'Irâḳ-ı 'Arab ve Rûm ve Âzerbaycân ve Şâm ve Mışr ve aḳşâ-yı bilâd-ı Mağrib¹³ ḥükümeti Muḥammed Emîn'e nâm-zed kıldı. Ve Ḳâsım nâm ferzendine Cezîre ve Mevşil ve mülk-i Rûm sağrılarını muḳarrer itdi. Ve Müste'men¹⁴ laḳabını münâsib gördi.

Şi'r

لَمَّا اصطفاه فأحيا الدين والسنة
بنا أمينا ومأمونا ومؤتمنا¹⁵

الله قلّد هارونا سياسته
وقلّد الأرض هارون لرأفته

1 mi'yâl: niyetiyle sükkân-ı Medîne'ye mi'yâl HZ

2 bulmamışdur: bulmadı HZ

3 seferindeki: seferdeki T5

4 'aṭıyyât: 'aṭıyyât ve HZ

5 ve//biñ: - HZ

6 veliyy-i: - HZ

7 olunduğdan: olunduğda HZ

8 ki: - HZ

9 'ulemâ vü fuḳahâ: fuḳahâ vü 'ulemâ HZ

10 Nüşhalarda "şermi" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "sağr" olarak metne alındı.

11 Ḳümis: Ḳüs HZ

12 Nüşhalarda "ve" şeklinde yazılan bu bağlaç sentaks ve anlam gereği "ki" olarak metne alındı.

13 Mağrib: ğarb HZ

14 Nüşhalarda "Me'men (HZ), Mü'temen (H1)" şeklinde yazılan bu isim "Müste'men" olarak tashih edildi. bk. Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harunuresid> (28.10.2020).

15 "Allah Hârûn'u siyaseti için görevlendirdi. Onu seçince dini ve sünneti ihya kıldı. Yeryüzünü Hârûn'a yumuşak huyluluğundan dolayı verdi. Bize de Me'mûn ve Mü'temen'i [ihsan etti]." | Nüşhalarda gö-

Ve Me'mün'a Rey şehrini dârü'l-mülk ve Emîn'e¹ Bağdâd'ı pây-taht gösterdi. Ve bu ikisi miyânında ba'zı şürûḥ beyân idüp evvelâ her ḳanḳısı² evvel vefât [104b T5] iderse taht-ı hükmindeki memâlik hayâtda bulunanuñ ola. Cidden birbirine 'adâvet ü muḫâlefet itmeyeler. Ve nâ-ḫaḳ ḳan dökmeḳdin, şerâ'it-i vaşiyet-i pederi yerine getürmeḳdin ihtiyâḫ-ı külli ḳılalar.

Ve ikisini³ bile derûn-ı ḫâne-i Ka'be'ye iletḳi. Bu minvâl üzere 'ahd u mişâḳı mükerrer itdürdi. Ve muḫâzır-ı eşrâf u a'yânda ikisi ḫaḳḳında yazılan hüccetleri âvâz ile ḳırâ'at itdürdi.⁴ Ekâbir-i⁵ şanâdîd-i Ḳureyş'i ve ğayrı işhâd⁶ eyledi. Ba'dehu ol iki tûmârı Beytu'llâh ḳapusına aşdurdı. Lâkin⁷ aşacak maḫalde⁸ mübâşir olan şahsuñ elinden düşdi. Ḥuzzâr-ı hüccâc nazâr idüp "Bu bi'atler ve bu⁹ teba'iyetler netice virmeyeceḳdür." diyü güft ü gû itdiler.

Fî'l-vâḳi' ḫâtîme-i kâr öyle oldu. Bunca ḳil ü ḳâl fâ'ide vü netice virmedi. Ammâ Hârûn'uñ [199b HZ] Me'mün'a rağbeti ziyâde idi. 'Aḳl ü dâniş ü kiyâsetini görüp bir ân yanından ayurmazdı. Ḥattâ ol seferinde ki nâ-gürîz¹⁰ ecel yitişe ve kendüye irâdet-i¹¹ seferi düşe, yanındağı kâr u bâr bi'l-küllîyye Me'mün'a virilmek buyurmuş¹² idi.

Ba'zı rivâyât-ı şihḫat-ḳarîndür ki beyân-ı aḫlâḳ-ı Me'mün u Emîn¹³

Ḥafî olmaya ki [107a H1] Muḫammed Emîn'üñ vâlidesi Zübeyde Ḥâtûn bint Ebû Ca'fer Manşûr'dur ki anuñ gibi 'azîze ḫâtûn, 'iffeten ve devleten bânü-yı rûz-efzûn ol âna dek dünyâ serâyına gelmemişdür. Fî nefsi'l-emr bu zamâna dek daḫı vücûd bulmadı.

rülen imla hataları *Târiḫül-bulefâ* adlı eser esas alınarak tashiḫ edildi. bk. İmam Celâlüddin es-Süyûtî, *Dârü'l-minḫâc li'n-Neşr ve't-Tevzî'*, Cidde 1434, s. 464.

1 Emîn'e: emniyye HZ

2 ḳanḳısı: ḳanğısı HZ

3 ikisini: ikisi HZ

4 ḳırâ'at itdürdi: oḳıtdı T5

5 Ekâbir-i: Ekâbir ü T5

6 ğayrı işhâd: ğayrıyı iştihâd HZ

7 lâkin: - HZ

8 maḫalde: maḫallinde H1, T5

9 bu: - HZ

10 gürîz: gürîz HZ

11 irâdet-i: râdet-i HZ

12 buyurmuş: buyurılmış HZ

13 Emîn: Me'mîn H1

Zîrâ ki pederi Hâlıfe Manşûr ve zevci Reşîd gibi şehryâr-ı şâhib-zuhûr ve qarındaşı Mehdi nâmındaki nâzım-ı umûr ve ferzendi Muḥammed Emîn dahı hılâfetle mesrûr, bu¹ dört pâdişâh-ı büzürgvâr Zübeyde'nün sa'âdeti² dîvân-hânesine çâr dîvâr olmuş idi. Anuñ gibi 'afife-i muhtereme ve 'azîze-i muhteşeme nâdir³ idügi ta'yîn-i efâzıl-ı e'imme ile taḥaqquk bulmuş idi.

Ba'zı kütüb-i mu'teberede mestûr ve bu ḥaḳîre manzûrdur ki Reşîd ve ḥâtûn-ı⁴ 'işmet-nüvid kemâl-i maḥabbet ile birbirine⁵ münis olmağın gâhî baḥş ile şaṭranc oynarlardı. Mağlûb gâlibün taḥt-ı ḥükminde olmasını ta'yîn kılırlardı. Birgün ki Reşîd Zübeyde'ye gâlib geldi, 'ahd-ı sâbıqları üzere bilâ-serâvil ü kâmiş miyân-ı serâydaki⁶ ḥavzı üç kerre çolaşmasını emr eyledi. Her çend ki yalvardı, "Bu mertebe fezâḥatı baña teklif itme." diyü tazarru' itdi, aşlâ⁷ müfid olmadı. H'âh u⁸ nâ-ḥ'âh 'uryânla ol ḥavzı üç kerre devr itdi. Nihâyet ḥavz-ı la'linine Reşîd'den ğayruñ rü'yeti⁹ ta'alluḳ itmedi.

Pes bu ḥarâretle ki tekrâr oynadılar, lu'bet-i şaṭranca bu kerre ziyâde¹⁰ ihtimâm kıldılar. Bu kerre Reşîd mağlûb ve¹¹ Zübeyde gâlibe-i pür-âşüb oldu. Qarâr-ı 'ahdları üzere bir yüzi kara maṭbaḥ ḥâdimelerinden¹² bir bî-aşl-ı zişt-liḳâ kenîzekini müheyyâ eyledi. "Elbette benüm yanumda bunuñla mücâma'at itmek gereksün." diyü söyledi. Her çend ki Hârûn tazarru'a âğâz kıldı¹³ ve bu muḳâbelede bu deñlü cevâhir-i girân-bahâ ve nuḳûd-ı bî-intihâ virmege ta'âhhüd kıldı, aşlâ müfid olmayup cebren ve kerhen kenîzekle Reşîd'ün cimâ' u ictimâ'ını ḥâşıl kıldı.

Hikmet Hüdâ'nuñdur, ol mücâma'atdan raḥm-ı mādere Me'mûn düşdi. Ḥaḳ *subḥānehu ve te'ālānuñ* hikmet-i ḥafiyyesi ḥadd-ı zuhûra

1 bu: - HZ

2 sa'âdeti: sa'âdet-i HZ, H1

3 nâdir: - HZ

4 ḥâtûn-ı: ḥâtûnı HZ

5 HZ nüshasında bu kelime "münis" sözcüğünden önce gelmektedir.

6 serâydaki: idügi HZ

7 aşlâ: - HZ

8 u: - HZ

9 rü'yeti: rüyını HZ

10 ziyâde: ziyâdece HZ

11 ve: - HZ, H1

12 ḥâdimelerinden: ḥâdimlerinden HZ

13 kıldı: eyledi HZ

[105b T5] yitişdi. Hâlâ ki ol zamāna dek Zübeyde'nün ferzendi olmamış idi. Bir püser-i kıurretül-'ayna her nazarda tälibe vü rāğiba iken dest-res bulmamış idi.

Me'mün ki va'desi yitüp toğdı, Zübeyde dāyeler ve lälalar ta'yin idüp āhar memlekete gönderdi. Kenizekün hamlini ve Me'mün'ün çulū'ını cid-den Reşid'e bildürmedi.

Ba'de zamānin kendüden ki¹ Muhammed Emīn vücūda geldi, sinni üç yaşına varınca Me'mün'ün dağı 'ömri on sâle maqrūn oldu. Ešnā-yı muşāḥabetde birgün Reşid'i vāki'-i hâlden āgâh itdi. Ve âdemler gönderüp Me'mün'ı getürtdi. Anıuzın Reşid'i on yaşında bir veled-i reşide mâlik itdi.² Zamānenün bānūları olsa belki toğduğı gibi vücūdını ifnā idelerdi.³ Lâkin Zübeyde Hâtün sırr-ı hikmete 'alime-i zū-fünün⁴ [107b H1] bir 'afife-i 'azize-i 'işmet-nümün olmağın⁵ ol maqūle naqş-ı 'aql ü diyāneti müş'ir olan vaz'a maqrūn olması hāşşa-i⁶ sâmiye-i Me'mün olup vaqt-ı fırsatda Hārūn'a bildürdi.⁷

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki ešnā-yı muşāḥabetde birgün Zübeyde [200a HZ] Hâtün cenāb-ı Hārūn'a ta'ne-zenān "Sen benüm Muhammed Emīn'ümü sevmezün. İltifātun Me'mün'a ziyāde eylersün." diyüp sâbıka-güyān olduğda Reşid izhār-ı sırr-ı reşid⁸ idüp "N'eyleyeyin, irâdetu'llāhu tağyire ne çäre eyleyeyin? Henüz benī Âdem ki vedāyi'-i Hâlîk-ı 'Âlem'dür, Emīn ol emānete emīn olamaz. Ve anuñ ḥayātında ḥalk-ı cihān andan rāḥat u itmīnān bulamaz." diyü cevāb virdükçe Zübeyde müteselli olmayup bu mazmūnda tekrār tekrār teşfîk kıldı.

Âḥir-i kār Reşid verā-yı ḥicābda ḥātünü şakladı. "Şimdi seni Hâk Te'ālā'nun sırr-ı hikmetinden āgâh ideyin bārī." didi. Ve da'vet-i Emīn'e

1 kendüden ki: ki kendüden HZ

2 mâlik itdi: - T5

3 idelerdi: iderlerdi HZ

4 fūnūn: fūnūne HZ

5 olmağın: olmağla HZ

6 hāşşa-i: hāşşaten HZ

7 bildürdi: bildi HZ

8 reşid: resid T5

âdem gönderdi. Muḥammed'i ki da'vet eyledi, geldükde cevâb idüp "Fer-mâniñuz ne vechledür?" diyü söyledi.

Hārūn daḥı vāfir dil-nüvâzlıklar idüp ve ciger-güşesine ḥātır-sāzlıklar idüp "Ḥālā senüñ ḥaḳḳuñda mezīd 'ināyetüm zuhūra getürdüm. Meḫāli-b-i dünyeviyyeden üç murāduñı virmege muḳarrer kıldum. Fe-ammā bir ḥoş fikr eyle. Murādāt-ı külliyyeñi ve cüz'iyyeñi¹ bir bir zıkr eyle. Andan soñra üç maḳşūduñı recā eyle ki dünyā vü 'uḳbā sa'ādeti anlaruñla ḥāşıl ola. Göñlün maḳāşid-ı mütenevvi'asına ol tarīḳ ile vāşıl ola." didükde Muḥammed Emīn² cevâb-ı bā-şavābını ta'yin eyledi. "Benüm recā idece-güm mevād-ı pür-fā'ide niçe rüzgārdur ki melḥūzumdur." diyü söyledi. Ber-vech-i isti'cāl ḥuşūl-i merāmına müsāra'at eyledi.

Reşid eyitdi: "Nedür ol üç murādātuñ?" diyü şorduḳda Muḥammed Emīn cevâb idüp "Evvelā bizüm mülkimüzden fülān bāḡçe-i bezmgāh, şā-niyen fülān raḥş-ı siyāh, şālişen üç kīse dīnār 'aḫāsıdur." didi. Ol ān üçi de 'aḫā olındı. Ol gidüp destūr virildi.

Soñra Me'mün³ da'vet olındı. Aña daḥı "Üç murāduñı recā eyle." diyü söyledi. Me'mün⁴ cevâb virüp "Egerçi ki benüm⁵ murādum pādişāhuñı mu'ammer olmasıdur. Ve murādāt-ı dünyeviyyeleri ve uhreviyyeleri āsānlık ile kendülere müyesser olmasıdur." [105b T5] diyüp ta'yin-i⁶ maḳāşiddan istiḡnā yüzini gösterdi. "Yoḳ, böyle dime. Ve⁷ sitāyiş-güne sözler söyleme. Elbette birāderüñ istediği gibi sen de üç murād iste." buyurıldı.

Fe-lā-cerem Me'mün-ı ḥilāfet-'alem recā-yı murādāt⁸da⁸ izhār-ı sırr-ı mübhem⁹ kılıp "Evvelā murādum budur ki sikke-i şerīfede ki pādişāhuñı nām-ı şerīfi resm olına, ism-i laḫif-i şehryāri¹⁰ Ebū 'Abdu'llāh Me'mün künyeti ile munzam kılına. Şāniyen ḥuḫbede daḥı bu ma'nā muḳarrer ola.

1 ve cüz'iyyeñi: - T5

2 Muḥammed Emīn: Emīn Muḥammed HZ

3 Me'mün: Me'mün daḥı HZ

4 Me'mün: HZ mükerrer

5 benüm: - HZ

6 diyüp ta'yin-i: diyü ta'yin idüp HZ

7 Ve: - HZ

8 murādāt⁸da: murādāt⁸dan HZ

9 izhār-ı//mübhem: sırr-ı mübhem izhār HZ

10 şehryāri: şehryāriyi HZ

Ya'nî ki zıkr-i münîfleri yine¹ ol künyetle muşaddar ola. Şālîşen berevât u² aḥkâm ki aşḥâb-ı ḥacâta virilür, [108a H1] vükelâ-yı pâdişâhî taraflarından birer ḥatm ile müzeyyel kılinup bu bendenün dahı ol mazâmîn-i mütenevvî'a ma'lûmı ola. Bir güşesi ḥatm-ı³ kemînenün mersümü ola." didi. Murahḥaş olup ri'âyet-i âdâb⁴ ile pâ-bûsa dest-res bulup çekildi, gitdi.

Ba'dehu verâ-yı ḥicâbdaki ḥâtûn da'vet-i Hârûn'a icâbetle peydâ oldı. "Gördün mi Emîn'ün recâlarını? İştüdün mi Me'mûn'un istid'âlarını? Pes bir ḥuşûşa ki irâdetu'llâh müte'alliḳ ola, bizüm tevkîl ü tevliyetimiz ne⁵ yüzden netice ile zuhûr bula." buyurdi. Kendüden şoñra Me'mûn lâ'îḳ-ı ḥilâfet-i rûz-efzûn idüğini ḥâtûn-ı muḥteremesine⁶ çuyurdi.

Berâmekîlerün ibtidâ-yı zuhûrları ve pâdişâhân-ı [200b HZ]

Ümeyye ve 'Abbâsiyye kendüleri vezîr idinmeleri ile râḥat u huzûrları ve⁷ ba'de'l-ḳatıl inḳırâzları⁸

Yüz yetmiş iki târiḥinde ki Hişâm bin 'Abdü'l-Melik ḥulefâ-yı Mervâniyye'den idi, ḥâkim-i Ḥorâsân olan Esed bin 'Abdu'llâh-ı Ḳuşeyrî, Belḥ eṭrafındaki re'âyâyı cem' idüp bir vesî' ḥışn yapdurmış idi. Bermek ki Ḥâlid'ün pederi ve Bermekîlerün cedd-i eşheridür, ḥükümetini aña tevcîh itmiş idi. Pes ibtidâ-yı zuhûr-ı devlet-i Berâmike andan berü vuḳû' bulmuş idi. Ammâ kemâle irüp zevâle müntehî olması Hârûnu'r-reşid zamânında oldı.⁹

Müverriḥ Ebü'l-Ḥâsen Mes'ûdi ḳavlince Bermekîlerün her biri bir merbede ma'rifetle mevşûf ve ḥüsn-i re'y ü şecâ'atle ma'rûf olup ḥulefâ-yı 'âlî-şâna taḳarrüblerin¹⁰ icâb ider şifât-ı ḥâsenelerine herkes mu'terif idi. Cümleden Bermek ki vilâyet-i Belḥ ḥükkâmından tedbîr-i dil-pezîr ile müşârün ileyh bir vâlî-i devletmend idi.

1 yine: - HZ

2 berevât u: berât-ı HZ

3 müzeyyel//ḥatm-ı: - HZ

4 âdâb: edeb HZ

5 ne: ne vechle ne HZ

6 muḥteremesine: muḥtereme HZ, H1

7 ve: - HZ, H1

8 H1 nüshasında bu başlığın olduğu yer boş bırakılmıştır.

9 oldı: olmuş idi HZ, T5

10 taḳarrüblerin: taḳrîbleri HZ

Ve ferzend-i¹ Hâlid, Yaḥyâ-yı müsâ'id, ahlâk-ı ḥasenesi ḥüccet-i sa'âdetine şâhid bir vezîr-i müşîr-i ercümend idi ki Süleymân bin 'Abdü'l-Melik kemâl-i raġbet ü ihtîrâmla Ṭaberiyye sultânından hezâr minnetle isteyüp vekil idinmiş idi ki 'an qarîb tafşîli taḥrîr olunur.

Ve Yaḥyâ bin Hâlid kemâl-i 'aql ü zekâda ve ḥüsn-i re'y-i 'uḳde-güşâyı mülk-ârâda bir ser-bülend-i 'âlem idi ki nîk-ḥ'âh-ı dîn ü² devlet idüğü miyân-ı aşḫâb-ı nühâdan her vechle müsellemdir.

Oĝlı Fazl bin Yaḥyâ daḫı cüd u³ seḫâda nâdirü'l-vücüd ve Hâtim-i Ṭâî gibi mekârim-i bî-nihâyetle ḫişâli maḫmûd ve farṭ-ı bezl ü 'aṭâ ve ṭahâret-i⁴ zeyl ile nâmdâr ve hırş u ṭama' u ḫubb-ı mâl ma'âyibinden perhîz-kâr, keşîrül-cüd, bî-nazîrül-vücüd, aḫsen ü ekrem-i mevcüd, bir⁵ vekil-i muḫterem idi.⁶

Ve bir ferzendi daḫı Ca'fer bin Yaḥyâ'dur ki ṭalâkat-ı lisân [106a T5] ve feşâhat-ı beyân ile bî-hemtâ, beşeresi beşşâş u bî-şebîh ve çihre-i nebâhet-behresi vücûh-ı keşîre ile vecîh, şîrîn-kelâm, nemekîn-peyâm, taḫrîri âbdâr, ta'bîri ḫoş-güvâr bir 'azîzü'l-vücüd âdem idi.

Bunun birâderi [108b H1] Muḫammed bin Yaḥyâ,⁷ 'ulüvv-i himmetle nâdire-i zamân idi. Ve ḥüsn-i mu'aşeret ve âyîn-i muşâḫabetde mîr-i meclis bir büzürgvâr-ı mükerrrem idi.

Ve küçük birâderi Mûsâ bin Yaḥyâ ise şecâ'atle meşhûr ve şehâmet ü celâletle⁸ engüşt-nümâ-yı cumhûr olup sâ'ir birâderleri mîr-i bezm idüğü nice müsellemdir ise bunun şîr-i rezm idüğü müttefaḫun 'aleyh-i ekşer-i ümem⁹ idi.

1 ferzend-i: ferzendi T5

2 ü: - HZ

3 u: - HZ

4 ṭahâret-i: - HZ

5 mevcüd bir: - HZ

6 Burada HZ ve T5 nüshalarında bir buçuk, H1 nüshasında yarım satırlık bir boşluk bulunmaktadır.

7 Muḫammed//Yaḥyâ: Yaḥyâ oĝlı Muḫammed HZ

8 şehâmet ü celâletle: celâlet ü şehâmetle T5

9 ekşer-i ümem: ümem-i ekşer HZ

Nazm

Ne ‘aceb düdmân-ı devlet imiş
Maḫla‘-ı pertev-i sa‘âdet imiş
Muntaẓam her birinün aḫvâli
Ḥilyeden hîç beri degül ḫâli
Bir berümend naḫl imiş Bermek¹
Serve benzetsem anı eyleme şek
Servdür râst fehm ü ḫilḫat ile
Bâğ-ı devletde bitdi ḫikmet ile
Serv ger mîve virmedin beridür
Bu hüner bâğ² mîve perveridür²
Ḳanda var-ısa sükkerin mîve
Buña olmışdı tâze nev-bâve
Kim görüpdür ki bir dıraḫt-ı bülend
Vire envâ‘-ı mîve nîteki ḫand
Her birisinde ṭurfe lezzet var
Özge ṭa‘m u ‘aceb ḫalâvet var

Fe-lâ-cerem Hârûn-ı muḫterem ki Yaḫyâ bin Ḥâlid’i devlet-i übüvvetle kendüye maḫrem ve zimâm-ı ḫall ü ‘aḫd taşarrufâtın yed-i mü’eyyedine tefvîz idüp râzdâr-ı mükerrem idinmiş idi, ferzend-i kebîri Faẓl bin Yaḫyâ eyâlet-i Ḥorâsân’a niçe rûzgâr şâhib-i tuğ u ‘alem kılinmış idi. Ol vilâyetün a’yânı tarafından Reşid’e bir mektûb şunıldı ki “Faẓl şeb ü rûz ‘ayş u nûş ve şayd u³ şikâr-ı ünsî [vü] vuḫûş ḫaydına meşğüldür. Umûr-ı memleket ve cumhûr-ı ra’iyyet meşâlihinde her cihetle⁴ meksüldür.” diyü ‘arz olındı.

Hârûn vâḫıf-ı maẓmûn olduḫdan soñra⁵ [201a HZ] ol mektûbı Yaḫyâ’nuñ üstine atdı. “Neşâ’ih-i cemîle ile bir miḫdâr gûş-mâl eyleñ.” di-

1 Bermek: Berbek HZ

2 mîve perveridür: mîvever yiridür HZ

3 u: - HZ

4 cihetle: vechle T5

5 soñra: HZ mükerrem.

yü işâret itdi. Yaḥyâ ki¹ fehvâ-yı mektûbı bildi, ol ‘arz-ı ḥâli muḥaşşî kılp olğlı Fazl’a nev’an teşdîd ile naşîḥat kıldı. Ḥattâ;

Қıт‘а

روز در کسب هنر کوش که می خوردن روز   دل چون آینه در زنگ ظلام اندازد
آن زمان وقت می صبح فروغ است که شب   گرد خرگاه افق پرده شام اندازد²

kıt‘ası ile âḥir-i nâme-yi müzeyyel itdi.

Reşîd ki gûşe-i çeşm ile ol nüvişteyi oқıdı, ba‘dehu³ «بالغت یا أبت» ya‘nî “Қатı mübâlağa ile yazduñ, ey peder.” diyü cânibeynün ri‘âyetini maқşûd idindi.

Fî nefsi’l-emr ol nâme⁴ ki Fazl’a vâşıl oldı, vâlî-i vilâyet-i Ḥorâsân ol-dukça terk-i şalât-ı cemâ‘at u cum‘a ve rağbet-i şayd u şikâr u cem‘iyyet-i bî-sem‘a bir daḥı sem‘-i Reşîd’e ve şimâḥ-ı Yaḥyâ’ya yitişmedi. Fermân-ı peder mânend-i emr-i ‘âlî-şân-ı dâver meşâbesinde idi.

Naql olunur ki ba‘de zamânin Fazl bin Yaḥyâ ‘umûmen Mâverâ’ü’n-nehr’e ḥâkim olduḡda ḥükümet-i Ḥorâsân ‘Alî bin ‘Îsâ bin Mâḥân’a⁵ tevciḥ olındı. Muқarrer bildi ki Fazl gibi kerîmü’ş-şân ve icrâ-yı ‘adâlet ü iḥsân semtinden izḥâr-ı fazl idemeyecekdür. Ve ol maқûle ḥâkim-i nâmdâr, peder-i büzürgvârınuñ⁶ şadrına geçüp aḥlâḡ-ı ḥasene [109a H1] semtinden imâmuñ mülkine kîn⁷ yiyecekdür. [106b T5] “Fe-lâ-cerem ḡulüb-ı aşḡâb-ı câḥ u celâl elbette meyyâl-i mâl ü menâldür.” diyü müşâderâta rağbet üzere oldı. Tâ ki⁸ eḡal müddetde ḥizâne-i⁹ Reşîd’e biñ bedre derâhim gönderdi ki her bir¹⁰ bedre on biñ dirhem¹¹ ḥisâbı ile zâḥir ve nihâyetsiz mâl-i vâfir idi.

1 ki: - T5

2 “Gündüzleyin iş güc ile uğraş. Gündüz içki içmek, pasın aynayı karanlık göstermesi gibi gönlü [bulanıklaştırır]. İçki içmenin zamanı aydınlık sabah vaktidir. Nitekim gece, ufuk otağının toprağını akşam perdesi olarak çeker.” | Bu beyit Hâfiz-ı Şîrâzî’nin bir gazelinden iktibas edilmiştir.

3 “Ey baba, çok abarttın.”

4 nâme: nâm HZ

5 Mâḥân: Hâmân HZ

6 büzürgvârınuñ: büzürgvârıñ HZ, T5

7 kîn: gibet HZ | keben T5

8 ki: - HZ

9 ḥizâne-i: - HZ

10 bir: - HZ

11 dirhem: - HZ

Halife ki bu deñlü hazîneyi temâşâ eyledi, Yahyâ'ya hitâb idüp “ ‘Aceb ki oğlınız Fazl¹ zamânında bu vechle hazîne gelmemişdür.”²” diyü söyledi. Yahyâ dağı cevâb-ı bâ-şavâbını³ inhâ idüp “Fazl kullunuz fazlı kılup re'âyâyı ‘adl ile teshîr ve hizâne-i ‘imâret-i vilâyeti teksîr ve bed-h'âh-ı mülk ü millet olan Hâricilerün âteş-i fitneleri itfâsına hüsn-i tedbîr itdi. Egerçi ki defâten böyle hazîne göndermedi, der-‘aķab bâ'îş-i telef olacaķ müşâderâtı dağı câ'iz görmedi. ‘An ķarıb bu iki hîdmetün farkı, ya'nî ki âftâb-ı nizâm-ı ‘âlemün ğarb u şarķı pâdişâhuma gün gibi ma'lûm olur.” edâsın itdi.

Ammâ ki Reşîd hâle nâzır olup fitne-i âtiye taşavvurına ta'yîn itmedi. Hikmet Hudâ'nuñdur, ol müşâderâtun neticesi re'âyânun kullubına mü'edd-i hâlât olup der-‘aķab Ya'ķüb bin Yeşek⁴ hurücü vâķi' oldı. Kesr-i 'ırz-ı salţanat ve naķş-ı şân-ı hilâfetden ğayrı ol fitnenün fi'l-cümle beliyyesi def'ine İbn Mâhân⁵ getürdüĝi mâlün nışfı miķdârı hazîne telef oldı. Ve halife niçe zamânlar şedâ'id-i sefer ve geşt ü güzer beliyâtunuñ⁶ sihâmına hedef ü siper oldı. Hâlâ ki Ya'ķüb'un âteş-i fitnesi söyünmeyüp, memâlik-i maħrûsenün bir tarafı anuñ taşarrufına düşüp Reşîd'ün “Vâ esefâ” kelâmı vird-i zebânı oldı. “Baña bu naşîhati Yahyâ-yı Bermekî dimiş idi.” diyü⁷ nedâmet[i] ânen-fe-ânen izdiyâd buldı.

Nazm

Raĝbet-i cem'-i mâl iden sulţân
Görür ol nefi⁸ şoñra 'ayn-ı ziyân
Zulm ile mâl alınmaķ âsândur
Şoñı ammâ ki maħz-ı hüsrandur
Zı'fı elden çıkar melâlet olur
Zâ'f-ı kuvvet müzil-i kudret olur

1 Fazl: - T5

2 gelmemişdür: gelmemiş idi T5

3 şavâbını: şavâb HZ

4 Yeşek: Şeyek H1 | Burada kasıt “Ebü'l-ħaşîb” olmalıdır. bk. İbn Kesîr, age, C. 10, s. 187.

5 Mâhân: Hâmân HZ

6 güzer beliyâtunuñ: güzâr beliyâtun HZ

7 diyü: ve bu HZ, T5

8 nef'i: nef' HZ, H1

Az ‘ömr içre çok bunuñ gibi hâl
 Görmüşüm her birin hasâret-i mâl
 Bil muqarrer ki cem‘-i mâl ü menâl
 İder âhîr seni¹ perişân-ğâl
 Azı az eyle çok huzîneyi ço
 İl hârâb eyleyen defineyi ço [201b HZ]
 Mâla kılma nazar me‘âli² gözet
 Eksigüñ fazlına kemâli gözet

Ammâ Ca‘fer bin Yahyâ gâyetde hoş-ğab‘ u faşîhü’l-edâ olmağın Reşid bir ân anı şöhetinden cüdâ eylemezdi. Ansuz meclis-i şalâhı bezm-i bâde gibi hârâm u nâ-mübâh tutardı. Anuñla güzêrân iden ‘ayş u nüşî güyâ ki vebâl şaymazdı. Ve şarâb-ı erğuvânuñ kaçresi hârâm idügin bilürken Ca‘fer ile içdüğü toluları ve mey-i hamrâ ile memlû câmı sıhr-i helâl gibi farz eylerdi. “ ‘Âlem Ca‘fer ile³ tursun. Dü çeşm-i mihr ü mâh ile zâl-i sipihr-i sâl-ğürde benüm devletümi [109b H1] anuñla hoş görsün.” diyü bu nazmı okıdı:

Nazm⁴

Dir idi mülkimüñ odur varı⁵
 Bu bütün dehre virmem ol yârı
 Ol yiter baña râm u hem-dem ü yâr
Leyse fi‘d-dâr ğayrunâ deyyâr⁶

Fe-ammâ her kaçan ki müşelleş ü müdâm içilse⁷ ve rey‘-i cülüs ile bezm-i ünse rağbet virilse şalışı cevâhir-i râzdâr ve ‘Abbâse nâmındaki duğter-i nîk-ağter-i perî-ruhsârı⁸ olurdı. Ya‘nî ki [107a T5] bir şâ‘ire-i nâdire-ğüy ve ‘ârife-i pesendide-ğüy ve zarîfe-i nîk-büy ve elife-i perî-rüy olmağın elbette Reşid anı dâğhil-i meclis kılurdı.

1 âhîr seni: icrâsını T5

2 me‘âli: mü‘ennî HZ

3 ile: - HZ

4 Nazm: - H1

5 varı: dârı HZ

6 “Evde bizden başka kimse yok.”

7 içilse: içre HZ

8 ruhsârı: ruhsâr H1

Fe-lâ-cerem Ca'fer bin Yahyâ, nev-cüvân-ı bî-hemtâ ve kemâl-i vecâhet-le müsteşnâ, huşûşâ hoş-hulûk u zarîf ü şîrîn-edâ ve şâhib-i tab'-ı laţîf bir muşâhib-i dil-rübâ, bezm-i şahbâ ise¹ âteş-i firûzân şîfatında der-miyân, kibrît-i nefis ve pençe-i iştihâ ol ortalıkda müsta'id-i ahz-ı kıbes² idüğü 'iyân, Ca'fer ve Abbâse vuşlat fırsatına teraqqub-künân, huşûşâ ki 'ağd-ı nikâhları muqarrer ve mirâren keyfiyyet-i bezm-i şarâb hilâlinde mu'abber iken Hârûnu'r-reşid bu ma'nâyı te'hîr emr ider. " 'Abbâse'yi saña virdüm. Ammâ güstâhlığa rızâm yokdur." diyü söyler. Hâlâ ki yıllar geçer, sūr-ı 'arîs mu'aşereti nâ-müyesserdür.

Naẓm³

Neylesün döndi nâ-tüvân Ca'fer
Teşne-leb virmesün mi⁴ cân Ca'fer
Der-miyân havz-ı pāk-i 'Abbâse
Cân virür teşne der-miyân-ı kâse

Ba'zı tevârihde meşûrdur ki niçe eyyâm 'Abbâse ve Ca'fer-i nâ-kâm meclis-i şürb-i müdâm ülfetinde şubh u şâm bile⁵ bulundu. 'Âkıbet Ca'fer bin Yahyâ 'âkıbet-endişlik hâtırası ile hüveydâ oldu. Bezm-i hâşş-ı Hârûn'dan isti'fâ⁶ ile tecennübi evlâ gördi.

Hârûn dağı Ca'fer'ün ihtiyâğını tıydu. [Ya'nî ki] 'Abbâse'nün nâr-ı cemâli harâretinden ictinâb eyledüğünü aıladı.⁷ Andan şoıra 'Abbâse'yi mezbûra tezvîc eyledi. Ca'fer "Ben bir bende-i kemterînüm⁸ ki bi-hasebi'l-kifâ'et⁹ anlara lâ'ik degülüm." diyü tazarru' kılduğça metâ'-ı vuşlatını¹⁰ derde tervîc¹¹ eyledi. Ma'a zâlik ictimâ'ına ruşşat virmeyüp niçe rüzgâr zamân gösterdi. Güyâ ki bir 'atşânı âb-ı hayvân¹² ile tölmiş

1 ise: besine HZ

2 kıbes: kıays HZ

3 Naẓm: - H1

4 virmesün mi: dirilmesün mi HZ

5 bile: ile HZ

6 isti'fâ: istiğnâ HZ, H1

7 aıladı: - HZ

8 kemterînüm: kemterüm HZ

9 kifâ'et: keffâret HZ

10 vuşlatını: vuşlatı HZ

11 tervîc: tervîh HZ, H1

12 hayvân: hayât HZ

bir havz kenârında iskân idüp “Şaķın bu şudan içme!” diyü tenbîh eyledi.

El-kışşa ne hâl ise Ca’fer kendü nefesine cebr eyledi. ‘Abbâse aña râğibe olduķça ğazab-ı pâdişâhî havfı ile ol rızâ göstermeyüp şabr eyledi. Lâkin vâlîde-i Ca’fer ki¹ Hârûn’a mecâzî mâder ve irzâ⁻¹ şîr eylemiş bir hâtûn-ı muhtereme idi, ‘Abbâse’nün ibrâmı ile metâ⁻¹ vuşlata dellâle ve oğlı ile ictimâ⁻¹ına meyyâle² oldı.

Fe-ammâ hiç bir vechle Ca’fer’i irzâ idemedi. Bi’l-âhire “Bir tâcirde bir girân-mâye duhter ve kenîzek-i dūşîze-i cân-perver temâşâ kıldum ki ne Leylâ aña nisbet anılmak cāiz olur, ne ‘Azrâ³ vü Züleyhâ’nuñ hüsn ü⁴ cemâlî anuñ ‘izârı karşıusunda bāriz olur.” diyü söyledi. Dermend Ca’fer’i hîle vü rîv ile mâh-ı ruhsârına kızgın müştêri eyleyürek bir şeb ki meclis-i halîfeden [110a H1] mest⁵ [202a HZ] ü medhūş geldi, “Cāriye-i mezkûre⁶ hâzır mıdur?” diyü vâlidesinden taleb kıldı.

Mâder-i nâ-bekâr fi’l-hâl ‘Abbâse’yi ihzâr idüp “Ol dūşîze budur.” diyü ihzâr itdi. Ca’fer ber-vech-i isti’câl mehrini zâ’il kıldı. Mülk-i ‘aynı⁷ taşavvurı ile murâdı hâşıl kıldı. Mezkûr u mezkûre ki hużūz-ı nefsanıyyeden behremend oldılar, sîm-âbı pûte-i⁸ sîmine idhâl ve tîr-i pertâbı table-i la’lîne peyveste idüp bi-vechin-mâ cünbiş ü verzişden ferâğ-ı hâl buldılar. ‘Abbâse, Ca’fer’e hîţâb ve⁹ “Nice benât-ı mülük şöhetî memlûkeler¹⁰ mücâma’atına beñzer mi?” diyü [107b T5] ref-i hicâb itdükde keyfiyyet-i şarâb Ca’fer’ün ser-i kem-bahtından gitdi. Fi’l-hâl kendüyi¹¹ tedârük idüp “Sen kimsün?” diyü ‘Abbâse’ye su’al itdi.

1 ki: - HZ

2 meyyâle: meyyâl HZ

3 ‘Azrâ: ‘ögr HZ

4 ü: - HZ

5 mest: müşt HZ

6 mezkûre: mezbûre HZ

7 ‘aynı: ‘anâ H1 | ğanı T5

8 sîm-âbı pûte-i: sîmâyı nûbe-i HZ

9 ve: idüp HZ

10 memlûkeler: memlûke HZ

11 kendüyi: kendü HZ, H1

Hemân ki haķıķat-ı hâle ıtılâ¹ buldı,¹ te'essüf-künân ü peşimân vâlide-si cânibine gıtdı. "Zihî fazâhat² ki irtikâb eyledüñ, göz göre hânumânımuza hırâb eyledüñ. Bir işdür oldı, kaçâ-yı mübrem nâveki menzilin buldı, min ba'd belıyyât-ı havâdıse hâzır ol. Dûdmânımuza rûzgâr³ nice söyündürecekdür, nâzır ol." diyü vâfir 'itâb eyledi. Qasâvetinden bir daķı Abbâse yanına varmayup ıctinâb⁴ eyledi.

İttifâķ Yahyâ bin Hâlid ki⁵ müsâ'id bir vezir idi, Reşid'ün derün u bîrünü⁶ esrârına mahrem bir müşir idi. Harem-i muķteremi⁷ zabıtına me'mûr ve hırûc u duķûl-i mevfûri defteri rü'yetiyle manzûr olmağın ba'zı huşûşda ki Zübeyde'nün hilâf-ı murâdı hareket eylerdi, anlar isrâf u itlâf kaçd itdükçe men'ine müte'allıķ niçe sözler söylerdi. Binâ'en 'alâ zâlık mâbeynleri bozularaķ ve vifâķ nifâķa mübeddel oldı.

Pes ba'zı eyyâmda ki Yahyâ harem-serâyüñ⁸ miftâhların gıce ile kendü hıfz eylemek ve 'ale's-seher yine⁹ ma'rifetiyle açılmaķ vuķû'ında¹⁰ Zübeyde Hâtün külli zücret-nümün olup "Çünki Yahyâ harem-serâ[yı]ñuz zabıtına bu mertebede¹¹ muķayyeddür, ne 'aceb kendünün oğlı huşûşında hıfz u hırâset emri ğayr-ı mümehheddür. Cümleden biri Ca'fer'ün Abbâse ile ihtilâtına neden ki mâni' olmaya, tenķiz ü intibâhı anlar haķķında vuķû' bulmaya?" didükde Reşid tamâm reng-pezir olup "Bu müdde'ânüñ şıķhatine vâķıf mısun?" diyü tekrâr Zübeyde'ye su'al kıldı.

Ol daķı "Bunu bilmez kim¹² ekser-i aşķâb-ı harem¹³ güş-zed olmuş bir huşûş-ı lâzümü'l-istitârdur. Hattâ bir sülâleleri¹⁴ daķı vücûda geldi. Ve bi-ṭarıkı'l-iḥfâ Mekke-i Mükerrreme'ye gönderüldi." didükde Hârün taḥayyür ile ser-nigün oldı. Ol sene-i mübârekede ḥacc-ı şerife 'azîmet kıldı.

1 buldı: kıldı HZ

2 fazâhat: feşâhat HZ

3 rûzgâr: rûz HZ

4 ıctinâb: ihticâb H1

5 ki: ki Yahyâ H1

6 u bîrünü: - T5

7 muķteremi: muķterem HZ

8 serâyüñ: serânüñ HZ, T5

9 yine: - HZ, H1

10 açılmaķ vuķû'ında: açılup HZ

11 mertebede: mertebe HZ

12 bilmez kim: bilmez ki HZ

13 harem: - HZ

14 bir sülâleleri: rüslâleleri HZ

‘Abbāse ki ‘azîmet-i hâlifeden haberdâr oldu, Ka‘be’den püserini tâ müll-i Yemen’e göndertdi. Vaqtâ ki hâlifeye sa‘âdet-i hacc-ı şerif¹ müyesser oldu, veled-i ‘Abbāse aḥvâline kemâ-yenbağî vuḳûf buldı.

Minhâcü’s-sülûk nâm kitâbda mestûrdur ki ol senede Hârûn Beytu’l-lâh’uñ ḥalḳasına yapışup ²«اللهم إني استخيرك في قتل جعفر البرمك» didügi Hüseyn-i hâdimden naḳl ile meşhûr olmış. Ba‘dehu niçe eyyâm u leyâlî mürûr idüp altıncı senede Ca‘fer’üñ katli ḥuşûsı vuḳû‘ bulmış. Hâlâ ki âzürdeligini aşlâ bildürmeyüp tâ ḳatlı itdügi güne varınca tağyîr-i vaz‘ ile görünmemiş. Hattâ yevm-i maḳtelüñ şabâhı hezâr ‘atâyâ ile gönderüp “Eger ḥavâtin-i ‘işmet-serâ ḳuyûdı olmasa bir nefes senden ayrulmazdum.” buyurmuş. Ve yüzine gülüp ḳatlı eylemiş. [110b H1]

Hilâfet-i Muḥammed Emîn bin Hârûnu’r-reşid [202b HZ]

Pederi Hârûn’uñ veliyy-i ‘ahdı olmağla³ fevtinden soñra mesned-i hilâfetde ber-ḳarâr ve dört yıl, sekiz ay ḥükümet idüp yüz toḳsan sekiz Muḥarrem’inde yigirmi sekiz yaşında iken Bağdâd’da birâderi Me’mûn’uñ ser-‘askeri olan Tâhir-i Zül-yemîneyn elinde maḥbûsen [108a T5] ḳatlı olındı.

Hilâfet-i Me’mûn bin Hârûn

Künyeti Me’mûn, ismi ‘Abdu’llâh’dur. Birâderi Emîn maḳtûl olduğdan soñra istiklâl üzere hâlife olup; yigirmi yıl, beş ay hilâfet idüp; yüz on sekiz senesi Receb’inde,⁴ kırk sekiz yaşında iken Tarsûs’da vefât idüp ol maḥalde defn olınmışdur.

Hilâfet-i Mu‘taşım-bi’llâh Muḥammed bin Hârûn

Birâderi Me’mûn Hâlife vefâtından soñra hâlife oldu. Sekiz yıl, sekiz ay ve sekiz gün hilâfet idüp iki yüz yigirmi sekiz Rebî’ül-evvel’inde, kırk sekiz yaşında iken Sâmerâda vefât idüp yine anda defn olındı.

1 şerif: - H1

2 “Ey Allah’ım, senden Ca‘fer el-Bermekî’nin katli konusunda bana yol göstermeni diliyorum.”

3 olmağla: olmağın T5

4 senesi Receb’inde: senesinde HZ

Hilâfet-i Vâsik-bi'llâh bin Mu'taşım

Pederi Mu'taşım vefâtından sonra beş yıl, toköz ay hilâfet idüp; iki yüz otuz iki târihinde istiskâ marazından Sâmerrâda vefât idüp yine anda defn olındı.

[Hilâfet-i] Mütevekkil-'ale'llâh Ca'fer bin Vâsik

Pederi vefâtından sonra on dört yıl, toköz ay hilâfet idüp iyi yüz kırk yedi Şevvâl'inde, kırk yaşında iken Sâmerrâda ğılmân-ı¹ Etrâk elinde şehid oldı.

[Hilâfet-i] Müntaşır-bi'llâh Muḥammed bin Mütevekkil

Pederi şehâdetinden sonra câlis-i mesned-i hilâfet olup, altı ay mu'ammer olduğdan sonra iki yüz kırk sekiz senesi Rebî'ül-âhîr'inde sersâm marazından Sâmerrâda fevt olup anda defn olınmışdur.

[Hilâfet-i] Müsta'in-bi'llâh Aḥmed bin Muvaffak-bi'llâh Talḥa (Birâder-i Müntaşır Muḥammed)

Mezkûr Talḥa, birâderi Müntaşır'ın mu'temedi ve veliyy-i 'ahdı ve cümletü'l-mülki olup; lâkin hilâfet şadrına nâ'il olunca 'ömri² müsâ'ade itmeyüp; vefât itdükde oğlu Müsta'in-bi'llâh ḳalup; Müntaşır fevtinden sonra üç yıl, toköz ay hilâfet idüp ğılmân-ı³ Etrâk hücumı ile iki yüz elli iki senesi Muḥarrem'inde şadr-ı hilâfetden ḥal', ba'dehu câlis-i şadr-ı hilâfet olan Mu'tez-bi'llâh ḥalife emri ile ḳatlı olınmışdur.

Hilâfet-i Mu'tez-bi'llâh Zübeyr bin Mütevekkil

'Ammisi Müsta'in'ün ḥal'inden sonra üç buçuḳ yıl hilâfet idüp iki yüz elli beş senesi Receb'inde Sâmerrâda ğılmân-ı⁴ Etrâk bunuñ daḫı üzerine ḥurûc⁵ idüp ve aḫz u ḳarb-ı şedid ile hilâfetden ḥal' idüp, ba'dehu bir

1 ğılmân-ı: ğulâmân-ı H1

2 'ömri: 'ömr HZ, T5

3 ğılmân-ı: ğulâmân-ı H1, T5

4 ğılmân-ı: ğulâmân-ı H1, T5

5 ḥurûc: hücum HZ

serdâba koyup, açlıktan helâk olduğundan sonra çıkarup Sâmerrâ'da defn olındı. Müddet-i 'ömri yigirmi üç yıl idi.

Hilâfet-i Mühtedî-bi'llâh¹ Muhammed bin Vâşık

'Ammi-zâdesi Mu'tez hal' olınuğdan sonra taht-ı hilâfete cülûs eyledi. Ancağ on bir ay hilâfet idüp bunuñ dağı üzerine ğilmân-ı² Etrâk hürüc idüp Sâmerrâ'da katl eylediler. Ve müddet-i 'ömri otuz toğuz yıl olup lâşesi dağı ol diyârda [111a H1] defn olınmışdur.

Hilâfet-i Mu'temid³-ale'llâh Ahmed bin Mütevekkil-'ale'llâh

'Ammi-zâdesi Mühtedî katl olınuğdan sonra mesned-i hilâfete cülûs idüp, yigirmi üç yıl hilâfet itdükden sonra iki yüz yetmiş toğuz senesi Receb'inde elli bir yaşında iken Bağdâd'da füc'eten vefât idüp, kâlbüdi Sâmer-râ'ya nağl olınuğ anda defn olındı.

Hilâfet-i Mu'tazıd-bi'llâh Ahmed

'Ammı Mu'temid'ün vefâtından sonra halife olup toğuz yıl, toğuz ay hilâfet [203a HZ] itdükden sonra iki yüz seksen [108b T5] toğuz Rebi'ül-evvel'inde kırk yedi yaşında iken Bağdâd'da vefât idüp yine anda defn olınmışdur.

Hilâfet-i Müktefi-bi'llâh 'Alî bin Mu'tazıd

Pederi Mu'tazıd fevtinden sonra mesned-i hilâfetde ber-ğarâr ve altı yıl, yedi ay hilâfet idüp, iki yüz toğsan beş Zî'l-ğâ'de'sinde otuz üç yaşında iken Bağdâd'da⁴ vefât idüp yine ol mağalde defn olınmışdur.

1 Nüşhalarda "Mehdi-bi'llâh" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Mühtedî-billâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtedi-billah> (31.10.2020).

2 ğilmân-ı: ğulâmân-ı H1, T5

3 Mu'temid: - H1

4 Bağdâd'da: - HZ

Hilâfet-i Muḳtedir-bi'llâh Ca'fer bin Mu'tazid

Birâderi Müktefi fevtinden sonra mesned-i hilâfetde ber-ḳarâr oldu. İki defa ḫal' itdiler. Yine istiḫlâf olındı. Cem'an yigirmi dört yıl, on bir ay hilâfet idüp sinni otuz sekizde iken Bağdâd ḳurbında Münis-i ḫâdimün 'askeri elinde üç yüz yigirmi târiḫinde şehîd oldu.

Hilâfet-i Ḳâhir-bi'llâh Muḫammed bin Mu'tazid

Birâderi Muḳtedir ḳatlı olunduḳdan sonra serîr-i salṫanata cülûs idüp, bir sene ve beş ay hilâfetden sonra aña daḫı ḡilmân-ı¹ Etrâk ḫurûc idüp, üç yüz yigirmi iki Cumâde'l-ülâ'sında hilâfetden ḫal' ve gözlerine mîl çekdükdüden sonra on altı yıl daḫı ḫayâtda olup ba'dehu vefât eylemişdür.

Hilâfet-i Râzi-bi'llâh Muḫammed bin Muḳtedir-bi'llâh

'Ammisi Ḳâhir a'mâ² olduḳdan sonra ḫalife olup, altı yıl ve iki³ ay hilâfet idüp üç yüz yigirmi ṫoḳuz senesi Rebî'ül-evvel'inde istisḫâ marazından sinni otuz ikide iken vefât eyledi.

Hilâfet-i Müttakî-li'llâh⁴ İbrâhîm bin Muḳtedir

Birâderi Râzi fevtinden sonra yigirmi yedi yaşında iken ḫalife olup; üç yıl, on bir ay hilâfetden sonra üç yüz üç senesi Şafer'inde emîrül-ümerâ olan Tüzün gözlerine mîl çeküp; hilâfetden ḫal' olunup; andan sonra yigirmi dört yıl daḫı ma'zûlen ve meḫḫûlen zinde olup üç yüz elli yedi târiḫinde vefât eyledi.

Hilâfet-i Müstekfi-bi'llâh 'Abdu'llâh bin Müktefi-bi'llâh

'Ammi-zâdesi Müttakî'nün ḫal'inden sonra ḫalife olup;⁵ ancaḳ bir yıl, dört ay hilâfet itdükden sonra üç yüz otuz dört senesi Cumâde'l-âḫire'sinde

1 ḡilmân-ı: ḡulamân-ı H1, T5

2 HZ nüshasında satırda " a'mâ", üst tarafında "fevt" kelimesi yazılıdır.

3 ve iki: HZ mükerrer

4 Nüshalarda "Mu'takî-bi'llâh (HZ), Müttakî-bi'llâh (H1, T5)" şeklinde yazılan bu isim "Müttakî-li'llâh" olarak metne alındı. bk. Ahmet Güner, "Müttakî-lillâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muttaki-lillah> (31.10.2020).

5 olup: - HZ

Mu'izzü'd-devle Aḥmed bin Büveyh hilâfetden ḥal' ve gözlerine mîl çeküp; dört sene ol ḥâl ile ma'zûlen ḥayâtda olup ba'dehu vefât itmişdür.

Hilâfet-i Muṭî'-li'llâh¹ Fazl bin Muḳtedir

'Ammi-zâdesi Müstekfi'nün ḥal'inden soñra yigirmi ṭoḳuz buçuḳ yıl [111b H1] şadr-ı hilâfetde muḳîm olup, üç yüz altmış üç Zi'l-ḥicce'sinde vücûdına ḳûlınç marazı müstevli olup, hilâfeti ihtiyârı ile oḒına ferâgat eyleyüp iki aydan soñra kendüsi daḫı dâr-ı beḳâyâ riḫlet eyledi.

Hilâfet-i Ṭâ'i'-li'llâh² 'Abdü'l-Kerîm bin Muṭî'

Pederi Muṭî'ün ferâgatinden mesned-i hilâfete cülûs idüp; on yedi yıl, iki ay hilâfetden soñra Âl-i Büveyh'den³ Bahâ'ü'd-devle ilzâmı ile üç yüz seksen bir senesi duḫûlinde hilâfetden ḥal' olunup; ba'de'l-ḥal' on iki yıl daḫı ḥayâtda olup ba'dehu vefât itdi.

Hilâfet-i Ḳâdir-bi'llâh Aḥmed bin İshâḳ bin Muḳtedir

Mezbûr Ḳâdir-bi'llâh'ın [109a T5] pederi İshâḳ hilâfet şadrına mâlik olmazdın muḳaddem fevt olmaḒla mezbûr Ḳâdir-bi'llâh⁴ 'ammi-zâdesi Ṭâ'i'ün ḥal'inden ḫalîfe olup; kırḳ bir yıl, dört ay hilâfet itdükden soñra dört yüz [203b HZ] yigirmi iki Zi'l-ḥicce'sinde sinni yetmiş ikide iken BaḒdâ'da vefât idüp yine ol maḫalde medfûndur.

Hilâfet-i Ḳâ'im-bi-emri'llâh 'Abdu'llâh bin Ḳâdir-bi'llâh

Pederi Ḳâdir'ün fevtinden soñra taḫt-ı hilâfete cülûs eyledi. Kırḳ dört yıl ve⁵ sekiz ay hilâfet eyledükden⁶ soñra dört yüz altmış yedi Şa'bân'ında sinni yetmiş beşinde iken vefât eyledi.

1 Nüşalarda "Muṭî'-bi-emri'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Muṭî'-li'llâh" olarak metne alındı. bk. Ahmet Güner, "Mutî'-lillâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muti-lillah> (31.10.2020).

2 Nüşalarda "Ṭâ'i'-bi-emri'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Ṭâ'i'-li'llâh" olarak metne alındı. bk. Adnan Demircan, "Tâi'-lillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tai-lillah> (31.10.2020).

3 Büveyh'den: Büveyh HZ

4 bi'llâh:bi'llâh'ı HZ

5 ve: - HZ

6 eyledükden: itdükden HZ

Hilâfet-i Muḳtedî-bi-emri'llâh¹ 'Abdu'llâh bin Ḳâ'im-bi-emri'llâh

Pederi Ḳâ'im'ün fevtinden sonra ḥalîfe olup ve² on toḳuz yıl, beş ay ḥilâfet idüp dörd yüz seksen yedi Muḥarrem'inde sinni otuz sekizde iken füc'eten vefât itdi.

Hilâfet-i Müstazhir-bi'llâh Aḥmed bin Muḳtedî-bi-emri'llâh³

Bu daḥı pederi Muḳtedî'nün vefâtından sonra mesned-i ḥilâfete mâlik olup yigirmi beş buçuk yıl ḥilâfet itdükden sonra beş yüz on⁴ iki senesi Rebî'ül-âḥir'inde kırık iki⁵ yaşında iken Bağdâd'da vefât eyledi.⁶

Hilâfet-i Müsterşid-bi'llâh Fazl bin Müstazhir-bi'llâh

Bu daḥı pederi vefâtından sonra ḥalîfe olup; on yedi yıl, iki ay ḥilâfet itdükden⁷ sonra beş yüz yigirmi toḳuz senesinde Sulṫân Mes'ûd-ı Selçûkî ile ceng iderken esir olup; ma'an Merâğa'ya varduḳlarında melâḥide fedâ'ileri⁸ elinde şehîd olup ol maḥalde defn olınmışdur.

Hilâfet-i Râşid-bi'llâh [Ebü] Ca'fer bin Müsterşid

Pederi Müsterşid'ün şehâdetinden sonra şadr-ı ḥükümete câlis ve iki yıl, üç ay ḥilâfet idüp; beş yüz otuz iki Ramazân'ında sinni otuz ikide iken⁹ zâ-hir-i İṣfahân'da bu daḥı melâḥide fedâ'ileri elinde şehîd olup anda medfün olmışdur.¹⁰

1 Nüşhalarda "Muḳtedî-bi'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Muḳtedî-bi-emri'llâh" olarak metne alındı. bk. Angelika Hartmann, "Muktedî-biemrillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktedi-biemrillah> (31.10.2020).

2 ve: - HZ

3 bi-emri'llâh: bi'llâh T5

4 on: HZ mükerrer

5 iki: - HZ

6 eyledi: itmişdür H1, T5

7 ḥilâfet itdükden: ḥilâfetden HZ

8 fedâ'ileri: fedâ'ilerün HZ

9 iken: - HZ

10 medfün olmışdur: medfündür H1, T5

Hilâfet-i Muḳtefî-li-emri'llâh¹ Muḥammed bin Müstazhir

Birâder-zâdesi Râşid'ün şehâdetinden sonra yigirmi beş yıl hilâfet idüp, beş yüz elli beş senesi Rebî'ül-evvel'inde sinni altmışda iken Bağdâd'da [112a H1] vefât idüp anda defn olunmuşdur.

Hilâfet-i Müstencid-bi'llâh Yûsuf bin Muḳtefî²

Pederi Muḳtefî-bi'llâh vefât itdükdən sonra taht-ı hilâfete cülüs idüp, on bir yıl hilâfet itdükdən sonra beş yüz altmış altı³ senesi Rebî'ül-evvel'inde sinni altmışda iken Bağdâd'da vefât idüp ol maḥalde defn olunmuşdur.

Hilâfet-i Müstazî-bi-emri'llâh⁴ Ḥasan bin Müstencid

Bu daḫı pederi fevtinden sonra mülk-i hükümete⁵ mâlik olup; toḫuz yıl, sekiz ay hilâfet idüp beş yüz yetmiş beş senesi Şevvâl'inde vefât eyledi.

Hilâfet-i Nâşır-li-dîni'llâh⁶ Aḫmed bin Müstazî

Pederi vefâtından sonra ḫalife-i⁷ İslâm olup ve zamân-ı hilâfeti müm-tedd olup kırk altı yıl ve on ay hilâfet itdükdən sonra altı yüz yigirmi iki senesi Şevvâl'inde vefât eyledi. Ve bunun evâḫir-i 'ahdinde Cengiz-i fitne-enggîz zuḫûr idüp [109b T5] ehâl-i vilâyet-i Mâverâ'ü'n-nehr ve Ḥ'ârezm ve Ḥorâsân ve 'Irâḫ ḫalkı katl-i 'ammından perâkende vü perîşân olmuşdur.

1 Nüşhalarda "Muḳtezi-bi'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Muḳtefî-li-emri'llâh" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özyayın, "Muktefi-liemrillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktefi-liemrillah> (31.10.2020).

2 Muḳtefî: Muḳtefî-bi'llâh T5

3 altı: - HZ

4 Nüşhalarda "Müstazî-bi-nürillâh" şeklinde yazılan bu isim "Müstazî-bi-emri'llâh" olarak metne alındı. bk. Ali Aktan, "Müstazî-biemrillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustazi-biemrillah> (31.10.2020).

5 hükümete: hükümetine HZ

6 Nüşhalarda "Nâşırü'ddini'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Nâşır-li-dîni'llâh" olarak metne alındı. bk. Angelika Hartmann, "Nâşır-lidinillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasir-lidinillah> (31.10.2020).

7 ḫalife-i: ḫalifetü'l HZ

Hilâfet-i Zâhir-bi-emri'llâh¹ Muḥammed bin Nâsır

Bu daḥı pederi Nâsır fevtinden soñra yigirmi beş yaşında iken ḥalife olup, çoķuz buçuķ ay ḥilâfet idüp altı yüz yigirmi üç târiḥi Receb'inde vefât eyledi.

Hilâfet-i Müstaşır-bi'llâh [204a HZ] Mañşür bin Zâhir

Pederi Zâhir'ün fevtinden soñra taḥt-ı salṭanata² cülüs idüp ḥaķķ u 'adl üzere on altı yıl, on bir ay ḥilâfet eyledi. Ve sinni elli ikide iken altı yüz kırık târiḥinde vefât eyledi.

Hilâfet-i Müsta'sım-bi'llâh 'Abdu'llâh bin Müstaşır-bi'llâh

Pederi Müstaşır'ın vefâtından soñra ḥalife oldu. Ve muḥaddemâ ümerâ-yı Tatar'dan ḥurüc idüp, şâhib-kırân olan Cengiz Ḥân ki vefât eyledükden soñra ortanca oğlı Mengü Ḳaan pâdişâh olup 'alem-i salṭanatın işbât eyledi. Eṭrâf-ı memâlike ḥâkimler gönderüldükde mülk-i İrân ḥükümetine Baycu³ Noyan nâm mîrzâyı irsâl itdi.

Vaḳtâ ki ol mîrzâ ol memleketlere vardı, İrân ḥudüdındaki vilâyetleriün ḥâkimleri aḥvâlini bildi. 'Alâ vuḳû'ihî yazup pâdişâh-ı 'aşr olan Mengü Ḳaan cânibine bildürdi. Ammâ Alamût Ḳal'ası'na müteḥaşşın olan melâḥide ḥâkimlerinden ve mülk-i Bağdâd'da şehryâr olan Müsta'sım Ḥalife'den vâfir şikâyet eyledi. "Elbette bunlar için küllî tedârük lâzımdur." diyü bildürdi.

Ḳaan ki birâderlerini başiret nazarı ile gözden geçürdi ve Hülâgü Ḥân nâm ḳarındaşını bu ḥidmete⁴ cümleden eḥaķķ u elyaķ görüp 'azım leşker ile⁵ İrân'a gönderdi. Yalıñuz biñ ḥâne niḑ⁶-endâzân ve biñ daḥı men-ceniķ-sâzân ḳoşıldı ki Tatar 'askerinde anlar ṭob ve tüfeng yirine idi.

1 Nüşalarda "Zâhir-bi'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Zâhir-bi-emri'llâh" olarak metne alındı. bk. Murat Öztürk, "Zâhir-biemrillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahir-biemrillah> (31.10.2020).

2 salṭanata: salṭanatla HZ

3 Nüşalarda "Yancu" şeklinde yazılan bu isim "Baycu" olarak metne alındı. bk. Hacı Ahmet Özdemir, "Müsta'sım-billah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustasim-billah> (31.10.2020).

4 ḥidmete: ḥidmetle T5

5 ile: - HZ

6 niḑ: neḑ HZ

Ve bi'l-cümle eşnâ-yı vedâ'da Hülâgû'ya ısmarladı ki “Her kim ki hük-kâm-ı [112b H1] etrâfdan¹ saña mütâba'at ide, kendüye ve memleketine² ta'arruz eylemeyesün. Huşûşâ ki hulefâ-yı 'Abbâsiyye saña izhâr-ı maḥabbet iderlerse bi-vechin mine'l-vücüh kendülerini ve memleketlerini incitmeyesün. Fe-ammâ ser-keşlik iderse Cengiz Hân kânûnı üzere lâzım geleni icrâ idesün.” buyurdu.

El-kışşa hicretü'n altı yüz³ elli bir senesinü'n Rebî'ül-evvel'inde Hülâgû Hân memâlik-i İrân tarafına toğrulup Semerķand'a vardı. Etrâfındaki hük-kâm u pâdişâhân 'arz-ı hulûş idüp piş-keşler irsâl kıldılar. Ba'dehu şehri-i Haraķân'a vardı. Rüknu'd-dîn H'arezmsâh cānibine em[ī]rler gönderüp ordusına da'vet eyledi.

Hikmet Hudâ nuñdur, fâzıl-ı muḥakķik Naşir-i Tûsi anlar ile bile olmağın mezbûruñ ilķâsi ile vâfir piş-keşler kayurdu. Birâderleri⁴ İrânşâh'ı ve Şâh Keyâ nâm küçük oğlını H'âce Tûsi'ye yoldaş қоşup İlḥân'ın ordusına gönderdi. Ba'de zamānin melâhıde-i İsmâ'iliyye tedârüki görildi. Maķşûdun bi'z-zât olan ḥalife-i Bağdād maşlahatına teveccüh olındı.

Pes H'âce Naşir ve Re'isü'd-devle ve Muvaffaķu'd⁵-devle ehl ü 'iyâleri ile göçüp İlḥân ḥidmetine mülâzım olmaķ buyurıldı. Bir⁶ daḥı ol [110a T5] âstāneden ayrulmalarına ruḥşat virilmeyüp ehl-i ma'rifet olduklarına binâ'en muşâhib olmaları münāsib görildi.

Vaķtâ ki Hülâgû Hân'ın ordusu ile қonup ve⁷ göçüp Hemedân'a yaқın⁸ gelindi, ḥalife-i 'aşr olan Müsta'şım-bi'llâh cānibine ilçiler gönderüldi. Mazmûnında “Da'imâ bizüm ile düstlık da'vâsın idersüz. Yine size maḥabbet-nâmeler gönderüp ba'zı huşûşâ mu'avenet için leşker taleb itdükçe göndermezsiniz.⁹ Ma'lûm oldu ki¹⁰ ķālîñüz ḥālîñüze muvâfık degüldür.” diyü derhemler virildi.

1 etrâfdan: etrâfindan HZ

2 memleketine: memlekete HZ

3 altı yüz: - HZ

4 Birâderleri: Birâderi T5

5 muvaffaķu'd: muvâfıķu'd HZ

6 Nüshalarda “bu” şeklinde yazılan bu kelime sentaks ve anlam gereği “bir” olarak metne alındı.

7 ve: - H1, T5

8 yaқın: - HZ, H1

9 göndermezsiniz: göndermezseñüz HZ

10 ki: - T5

Mezbûr Müsta‘şım-bi’llâh nâmenüñ cevâbın yazmağa ve resûl göndermege [204b HZ] bi-‘tarîkı’t¹-tenezzül karar² virdi. Hülâgü Hân’ı hergiz gözine göstermedi. Ba‘zı hayr-ıh‘âhları naşîhat eylemegin ‘ulemâ-yı Bağdâd’dan³ İmâm Şerefü’d-dîn bin Cevzî ile Monlâ Bedrüd-dîn Muhammed-i Şirvânî nâmeler cevâbı ile gönderüldi. Hâlâ ki mektûblarında çoklık hülûş u maḥabbet ‘arz olunmadı. Hülâgü Hân’uñ ğazabı⁴ âteşi söyündürilecek âbdâr sözler yazulmadı.

Zîrâ ki ol târiḥde mülk-i Bağdâd mânend-i İrem-i Zâtü’l-‘imâd bir huld-ı berîn-i cennet-âbâd idi. Ḥalîfenüñ ḥod şevket ü kudret ü ‘azameti nihâyetde ve kibr ü ‘ucb u ğurûrı kemâlde olup farazâ ki ‘azametinden dört yüz mükellef, zîb ü zînetleri müretteb kapu oğlanı nâmına tavâşî ağalar kullanur idi. Hâlâ ki anlardan hiç birisi ḥareme maḥrem olmayup iç ḥaremde başka niçe ağalar ḥidmet iderdi.

Meşelâ kapusını bilâ-teşbih Mekketu’llâh tıttup bir penceresinden bir siyâh kaḥîfe üzerine altun dikme uzun yeñ şarḳıtmış idi. Ve kapusu qarşusunda mânend-i Ḥacerü’l-esved bir taş ḳodurmuş idi ki dest-bûs ümmîdine gelen pâdişâhlara el öpmek [113a H1] devleti el virmemegin ol yeñi⁵ öperlerdi. Ve büte ḥapanlar gibi ol ḥaşa⁶ yüz sürmege iftiḥâr iderek giderlerdi.

‘İd-i şerîf olduḳça Müsta‘şım bayram namâzına çıkardı. Ol yollarda vâkı‘ kaşrlara bir sâ’atlık temâşâ için üç biñ filoriden ziyâde kirâ şarf olı-nurdı. Niçe sikke ve ḥuḥbe şâḥibi pâdişâhlar ğâh olırdı, qarşusunda ayağ üzere tıtturdu. “Otur.” dimeyince degmesi oturmazdı.

Ve şol zamân ki Hülâgü Hân Bağdâd’ı aldı, ḥalîfe ve evlâdını telef kıldı. Şarâb-ḥânesi olan ḳulledeki⁷ altun ve muraşsa‘ ve ğümüş şurâḥiler ve ka-deḥlerden ve sâ’ir bezm âlâtından yetmiş deve yüklenüp İlḥân’uñ ordusına naḳl olındı. Sulṫân⁸ Naşir-i Tûsî ol miḳdâr tuḥaf u muraşsa‘atı gördükde ta‘accüb eylemişlerdi.

1 bi-‘tarîk: mükerrer

2 karar: qarâ HZ

3 Bağdâd’dan: Bağdâd’ı HZ

4 ğazabı: ğazab HZ

5 ol yeñi: - HZ

6 ḥaşa: şâsa HZ

7 ḳulledeki: ḳullede HZ

8 Sulṫân: Sulṫân ve T5

Egerçi ki şevket ü kudretine nihâyet yoğ-ıdı, ‘ayş u nûşa müdâveme-tine binâ’en gâfleti hâdden ziyâde idi. Muttaşıl tenhâsında bezm-i şarâb idüp lezâ’iz-i şehvâniyyesine râğbet iderdi. Aşlâ taşranuñ hâline ve leşkeri-nüñ nizâm-ı ahvâline muqayyed degül idi. Dîvânından ‘ulûfe yiyenler ol zamânda yüz yigirmi dört biñ neferât hisâbında idi. Lâkin oğlı ve maqbûl ağaları umûr-ı memlekete qaruşmaq ile kendüsi tenhâsında güyâ ki yoğ hisâbında idi.¹

Bu zıkr olınan mevâcib-h’ârân ki var idi, eţrâf-ı memleketde² [110b T5] ve kal’alarda vazîfe yiyenlerden mâ’adâ hemân pây-taht ve ordu-yı hâşda hîdmetinde olanlar³ idi. Hattâ bir halîfe ve pâdişâh bu kadar ‘askere ‘ulûfe virmek olmamış idi.

Vezîri Mü’eyyedü’d-dîn Muhammed [İbn] ‘Alkamî nazm u şi’re mâ’il ve fazl ü ma’ârif ile mevşûf şâhib-i tedbîri iken muqarribân-ı pâdişâh aña vezâret itdürmez olmuş idi. Ya’nî ol bir huşûşuñ⁴ vücûda gelmesini murâd idüp huşûline sa’y u diğkat⁵ itdükde ‘aksi⁶ zuhûri ta’ayyün⁷ bulurdu. Her çend ki halîfeye bildürürdi, çendân iltifât itmezdi.

Âkıbet eţrâfdaki pâdişâhlar hulefânun mülki ihtilâlini çuydı. Mesâfe-i ba’idede olup çuymayanlara çuyurdılar.⁸ Tâ ki Mengü Qaan Hülâgü’yı göndermege cür’et eyledi. “Eger saña ‘inâd u muhâlefet iderse Cengiz Hân⁹ kânûnını icrâ idüp mülkini yağmâya vir.” diyü söyledi.

Fe-lâ-cerem Hülâgü Hân ki nihâyetsiz ‘asker ile Bağdâd’a geldi, kırk elli [205a HZ] gün miğdârı muhâşara idüp, mencenik ile içindeki halkuñ nışfını helâk itdükden soñra halîfe ‘âciz ü fûrû-mânde çalup üç oğlı¹⁰ ve üç biñ miğdârı¹¹ âl-i Resûl ve evlâd-ı ‘Abbâsiyân olan bellü başlu a’yân-ı memleket ile birgün vaqt-ı seherde Hülâgü’nuñ oçağına çoğrıldı. Oğulları

1 Lâkin//idi: - HZ

2 memleketde: memleketlerde HZ

3 hâşda//olanlar: hâşsında hîdmetde olanları HZ

4 huşûşuñ: huşûşa ki HZ

5 diğkat: taqayyüd HZ, T5

6 ‘aksi: ‘asker HZ

7 ta’ayyün: ta’yîn T5

8 çuyurdılar: çuydurup HZ

9 Hân: - H1, T5

10 oğlı: oğlını HZ

11 miğdâr: miğdâr HZ

ile kendüsi içerü alındı. Sâ'irlerine¹ ruḥşat [113b H1] virilmeyüp taşrada kaldı.

Ol gün ḫalîfeye fi'l-cümle iltifât olındı. Şehr içine ḫaber gönderdi ki “Şimden şonra yat ve yarağı gidersünler.” diyü buyurıldı.² Ba'ḫehu ḫalîfe ve oğulları ḫabse virildi. Muḫarreb-i ḫarem-i muḫteremlerinden İbn Der-vîş ve devâtdâr ve Süleymân Şâh ve niçe bunlaruñ gibi a'yân-ı sipâh bir bir telef olındı. Âḫir-i kâr ḫalîfeye ve³ evlâdına şehâdet naşib oldu.

Müverriḫ Mîrḫ'ând yazduğı üzere kendüyi ve şeh-zâdelerini⁴ kiçelere şardılar. Ve kılc ile toğradılar.

Ve *Riyâzû'l-ḫulefâ* nâm kitâb yazduğı üzere “ḫalîfeyi ve evlâdını şıgır derilerine koydılar. Ve andan meydâna bırağup at ayağı altında çignetdiler.” diyü beyân olınmış. Bu yüzden siyâsetüñ⁵ aşlı bu imiş ki Ḥ'âce Naşir, *Metnü Tecrid* nâm kitâbı te'lif idüp, Müsta'şım dergâhına gelüp ithâf murâd itdükde ḫalîfenüñ maḫbüllerinden Kâtib Yâḫût ve anuñ emşâli ba'zı muḫarriblerine⁶ bulışmadın şat kenârında ḫalîfe otururken ḫalîfeye şunduḫda ḫalîfe daḫı anlara 'arz idüp “Felsefeden bir kitâbdur.” didüklerinde ḫalîfe rağbet kılmadı. Ve ol kitâbuñ bir varaḫını dest-i ḫaḫâretle ḫopardı. “Cenâbeti var ancak. Yunup pâk olması lâzımdur.” diyü şuya atdı. “Monlâ, bunu getürmedin T'üs'dan bir öküz⁷ getürmiş olsañ⁸ daḫı a'lâ idi.” diyü buyurdı. Ve ol maḫalde Yâḫût, ḫalîfenüñ elinden kitâbı alup ve şaḫta atup⁹ «أعجبنى طور نبه» kelâmını söyledükde Naşir taḫammül idemeyüp döndi, girdi. “Ḳanda gidersün, monlâ?” dinildükde “Ol buyurduğıñuz¹⁰ şıgırı ge-türmege giderin.” cevâbın eyitdi.

Fi nefsi'l-emr Bağdâd'ı taşra çıḫduğı gibi eḫrâf pâdişâhlarunuñ ḫalî'in¹¹ tutup Hülâgü'nuñ sitâresi cümleden ḫavî görünmegin anuñ ḫidmeti-

1 Sâ'irlerine: Sâ'irleriyle HZ

2 buyurıldı: söyledi HZ

3 ḫalîfeye ve: ḫalîfe HZ

4 zâdelerini: zâdeleri HZ

5 siyâsetüñ: siyâsetle HZ

6 muḫarriblerine: muḫarribânlarına HZ

7 öküz: ögür HZ

8 getürmiş olsañ: getürseñ HZ

9 “Anlayış tarzına şaşırđım.”

10 buyurduğıñuz: didüğüñüz HZ

11 ḫalî'in: ḫalî'lerin HZ

ne vardı. Ve maqbül u merğüb muşâhibi olup kayd-ı hayâtda oldukça [111a T5] yanından ayrulmadı. Hattâ anuñ nâmına Zîc-i İlĥânî çıkarup küllî devlet ü iştiĥârına sebep oldu.

‘Âkıbet intikâm kaşdına Hülâgü’yü ‘azîm leşker ile Bağdâd’a getürdi. Ĥalifenüñ zevâl-i devlet ü salĥanatına sebep olup Yâķüt’uñ siyâsetini buyurdu. Ve ĥalife mülk-i Bağdâd’dan ye’s ile İlĥân’a geldükde kendüyi bir muraşşa‘, altun taĥt üzerinde ve¹ Naşîr’i bir gümüş kürsîde oturur² gördi. Hattâ Naşîr istihzâ tarîķıyla kendüye ĥiĥâb idüp “Begendüñ mi işmarladığıñ öküzî, iyü getürdüm mi?” diyü söyledi. Ve katli muķarrer oldukça bir şığıruñ derisini bütünce³ yüzdürüp, anuñ içine ķodurup ata çignetmege TÛsî bâ’iş oldu. Subĥâna’llâhi’l-‘azîm, şâĥib-i taĥt u dihim bunca ĥaķârete münâsib görildi.

Bu cümleñ müddet-i salĥanatları beş yüz yigirmi yıla yitmişdür. Ĥaseb ü nesebleri Ĥazret-i Peyġâmbere çıkar. Bu miķdâr zamân-ı devletleri⁴ ve ‘asker ü ĥazîneleri [114a H1] ve nesleri münķarız olup mülk ü devletleri⁵ [205b HZ] zevâl bulmuşdur. Ĥuşûşâ ki hicret-i nebeviyyeden berü gelen mülük ü⁶ selâtinde bunlardan çok salĥanat itmiş yokdur. Şimdiki ĥâlde hemân dillerde bir ķurı⁷ nâmları bākîdür.

[Ĥikâyet]

Ĥikâyet olunur ki Hülâgü Ĥân⁸ Bağdâd’a gelüp ve ĥulefâ-yı ‘Abbâsiyye’nüñ devleti anlara naķl itmekde⁹ bir sırr-ı ‘acîb daĥı zamân-ı esbaķda Nâşîr Ĥalife ki Muĥammed Ĥ’ârezmşâĥ’a incinüp aña intikâmen Cengiz Ĥân’ı Ĥorâsân¹⁰ ve Mâvera’ü’n-nehr memleketlerine taleb itmesidür ki ‘âķıbet evlâdlarınıñ ocaķları söyünmege Cengizilerün cengi âteşi bâ’iş oldu. Ya’nî ki Moġol leşkeri ‘Acem vilâyetlerine gele gide yolların öğrendiler.

1 ve: - HZ

2 oturur: otururken HZ

3 bütünce: bir tünca HZ

4 zamân-ı devletleri: devleti HZ

5 devletleri: devleti HZ

6 ü: - HZ

7 ķurı: - H1, T5

8 Ĥân: - HZ

9 itmekde: itmede HZ

10 Ĥorâsân: Ĥorâsân’a HZ

Ve halkının māl ü menâlleri yağmâsından lezzet aldılar. Çakı sonra hulefâ¹ hânedânına el uzadup ol nesl-i pâki dahı fenâya virdiler. «سبحان الله من لا يعلم قدرته إلا هو العزيز القدير»²

Ammâ ba‘zı kütüb-i tevârihde bu vechle dahı mes‘ûrdur ki Naşîr-i Tûsî, Müsta‘şım Hâlif’e’ye getürdüğü mü’ellefini maqbûl görmeyüp ve kendüye dahı iltifât olınmaduğundan uşurlâb şûmını ele alup, mülûk-i eṭrâfuñ ṭâlî’in tetebbu’ itdükde cümlesinden kavî-baht Hülâgü’yü bulduğundan hemân-dem mezbûra muḳârenet sevdâsı ile Hülâgü’ya ṭoğrı revân ve mezbûruñ iltifâtı ile mümtâzül’-aḳrân olduğdan sonra mâ-cerâ-yı sâbık ki derûnında muzmer³ idi, fırsat düşdükçe “Devlet-i Abbâsiyye hâlidür. Ve şadr-nişîn olan vezîri [İbn] ‘Alḳamî’nüñ salṭanat-ı ‘Abbâsiyye ile kâmrân olmañuz huşûşında himmeti âlidür. Ednâ işâretinüz ile huşûl-pezir olması muḳarrer ü muḳaḳkaḳdur.” diyü hezâr hîle-i şeyṭâniyye ile Hülâgü Hân’a iğvâ virdükde Hülâgü dahı vezîr-i ‘Abbâsî olan [İbn] ‘Alḳamî’ye maḳabbet⁴ yüzinden nâmeler taḫrîr ve mazmûnında “Ḥaberinüze⁵ muntazırız.” diyü taḫrîr idüp ve bir mu‘temedi ile [İbn] ‘Alḳamî’ye nâme vuşûl bulduğda ol dahı “Eger memâlik-i ‘Arab u ‘Acem ü Rûm zamîme-i mülk-i mevrûşinüz olmaḳ irâdesi derûnınızda mermüz ise ğurre-i şehr-i fülânda ‘asker-i bî-şûmâr ile taḫrîk-i rikâb buyurasuz ki inşâ’llâhu’r-raḥmân fermân-revâ-yı İrân u Tûrân olmañuzı bu ‘abd-ı aḳḳardan bilesüz.” diyü nâmenün cevâbın yazup, dervîş şûretinde [111b T5] bir şahşuñ⁶ eline virüp ve nâmede anı dahı taḫrîr eyledi ki “Kâğıdımızuñ cevâbına vâkıf olduğunuzdan sonra hâmil-i varaḳa nâ-terâşî terâş idesüz.” diyü işâret eyledi.

Vaḳtâ ki Hülâgü⁷ Hân’a kâğıd vâşıl oldu ve mefhûmına ıṭṭilâ‘ ḥâşıl itükden sonra vezîr-i Râfîzî’nüñ işâreti üzere dervîş-i mezbûrı Hülâgü helâk itdi. Ve Hülâgü dahı bir nâme yazdı ki “Eger bu huşûş âyine-i huşûlde cilveger olursa ḳayd-ı ḫayât ile Bağdâd ḫükümeti kendüñe muḳarrer⁸ ol-

1 hulefâ: T5 mükerrer

2 “Kudretini ancak kendisinin bildiği Aziz ve Kadîr olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir.”

3 muzmer: muğmer HZ

4 maḳabbet: maḳabbet-nâme HZ

5 Ḥaberinüze: Ḥayrınuza T5

6 şahşuñ: şeyḫün HZ

7 Hülâgü: Hülâ HZ

8 muḳarrer: - HZ

mağı muhaqqak¹ bilesüz.” diyü nâmenün cevâbını gönderdükde [İbn] ‘Alkamî, Râfîzî-i sebbâb u teberrâ-yı aşhâb olmağla Sünnî-mezheb olan hulefâ-yı ‘Abbâsiyye’nün hükümetleri [114b H1] mezhebine göre kendüye girân gelmekle “İbtidâ’en pâdişâhlara lâzım olan hazîne² vü mâldür. ‘Asker³ ne zamân iktizâ iderse tedârüki âsândur.” diyü kapısı kullarınıñ mevâciblerini kaç’ eyleyüp ve zahîre-i bî-şümârın dağı israf u itlâf⁴ eyleyüp ve leyl ü nehâr hîle vü hud’aya sülük idüp ve Hülâgü Hân’un ‘asâkir-i deryâ-hurüşınıñ serpindisi [206a HZ] ser-ğadd-ı memâlik-i ‘Abbâsiyye’ye dâhil olup ve ser-ğad muhâfazalarında olan ümerâsından feryâd-nâmeler ile âdemleri geldükde vezîr-i bed-hû gelen feryâd-nâmeleri ihrâk bi’n-nâr ve feryâdcıları nâlân u giryân habs u katl idüp, tâ ol vaqte dek ki ‘asâkir-i Tatar’un Bağdâd’a karîb mahâllerün âteş-i nehb ü gâret ile harâb u yebâbların⁵ halîfe bi’z-zât görüp, vezîr-i hâ’ine, ya’nî Râfîzî-i bî-dîne “Bu ahvâl nedür?” diyü su’âl buyurduklarında bî-dîn-i mezbûr-ı⁶ mezmûm şüret-i hağdan gelüp “Hülâgü Hân gibi bir düşmen-i bî-emân ve ‘asker-i cerrâr-ı âteş-feşân pâdişâhımuñ memâlik-i ma’müresine cerrâd-ı münteşir gibi tağılup, tâ tahtgâhlarına gelince bu ortalığı yaqup yıqınca⁷ etrâf ser-ğadlerinde olan ümerâ-yı hiyânet-intimâlardan feryâd-nâmeler gelüp, rikâb-ı hümayûnlarına bu peyâm-ı vahşet-encâmı i’lâm eylemedükleri için tîğ-i siyâset ile cezâları virilmek lâzımdur.” diyü hezâr hîle ile Müsta’şım’dan haqt-ı hümayûn alup ve⁸ hafiyeten muhâfazada cân ve baş fedâ iden ümerâya kâğıdlar yazdı ki “Bundan aqdem gönderdüğünüz feryâd-nâmeleri halîfeye virdüğümde⁹ nâmeñüzi ihrâk ve âdemleriñüzün cümlesini celdâd elinde helâk itdükden sonra hâlâ Hülâgü Hân¹⁰ Bağdâd şahrâsına dâhil oldu. Ve halîfe tarafından cümleñüzün katli için haqt-ı hümayûn şadır oldu. Ve taraflarıñuza katliñüz için varmaq üzere âdem dağı ta’yîn olındı.¹¹

1 muhaqqak: muqarrer HZ

2 hazîne: hazâ’in T5

3 ‘Asker: ‘Asâkir HZ

4 israf u itlaf: itlaf u israf HZ

5 yebâbların: yebâblarını HZ

6 mezbûr-ı: mezbûr u HZ

7 yaqup yıqınca: yıqup yaqınca HZ

8 ve: - HZ

9 virdüğümde: virdüğümde ki HZ

10 Hân: Hân ki T5

11 olındı: kılınışıdur HZ

Düşmenden muhâfazasına me'mûr olduğunuz ser-hadleri halâş idüp, hıfz u hîrâsetinde taqayyüd ve haqq-ı nân u nemeke¹ ri'âyet idüp, kılluğında olduğunuz pâdişâhınız cümleñüzün ifnâ-yı vücûdi murâdı olduğu ma'lûmınız olduğda halâşınız tedbîrine tedârük ve böyle pâdişâhuñ ümerâsı olmağdın Hülâgü Hân'un ednâ hizmetine râğıb olup halâşınıza taqayyüd idesüz." diyü her birine i'lâm olinmağla anlar dağı yek-pâre bîm-i² cân ile içâ'atden hurûc ve Hülâgü Hân ordusına mülhâk oldılar.

Ve Bağdâd'ın teshîrine dâmen-der-miyân idüp kırık gün muhâşara it-dükden soñra vezîr-i hâ'in, Hülâgü lisânından [112a T5] kâğıd peydâ idüp "Benüm Bağdâd'a 'azîmetümden murâdum emîrül-mü'minîn hazretlerine qarâbet tahşîl ve necl-i kerîmleri Ebü Bekr'e perde³-nişîn-i nihân-hâne-i hânî olan kızumı nâm-zed ve kemer-i muşâfatı miyânımuza bend itmekdür." diyü tahrîr eylemegin halîfe "Yâdgâr çünki böyledür, münâsib olan⁴ budur ki âyîn-i hilâfet [115a H1] üzere bârgâh-ı hâna varup, da'vet eyleyüp tertîb-i ziyâfet eyleyelüm." diyü halîfe ve sa'ir erkân-ı devlet ve şürefâ-yı vâcibü'l-izzet ve şeh-zâdegân-ı vâriş-i tâc u taht, zîb ü zînete ğarç olup âyîn-i pâdişâhî üzere alayların tezyîn idüp ve kal'a kapusın açup, iki şeh-zâde-i cüvân-bahtı ki biri Ebü Bekr ve biri 'Abdu'r-Rahmân ismi ile müsemmâdur, 'alem-i efrâz gibi önlerinde ber-qarâr ve sa'ir 'ulemâ-yı 'izâm ve sâdât-ı kirâm-ı lâzümü'l-ikrâm 'alâ merâtibihim bu debdebe vü kevkebe ile 'azim-i bârgâh-ı İlhânî olup ve 'asker-i Tatar güzergâhlarında şaf-ber-şaf vakfe-i selâmda ber-qarâr ve nigâh-ı iltifâtlarından hişşedâr iderek Hülâgü Hân otağına qarîb varduğda⁵ vezîr-i Râfîzî cümleden muqaddem şâdân u handân derûn-ı bârgâha [206b HZ] girüp dâmen-bûs-ı Hülâgü'dan soñra "Hânımuñ himmet-i 'âlileri berekatı ile ben kuluñ baña düşen hizmeti⁶ edâ eyledüm. Halîfe ve evlâd u etbâ'ını rikâbuña getürdüm. Cenâb-ı sa'âdetiñüze⁷ dağı lâ'ik olana siz a'lemsüz." didükden⁸ soñra halîfe otağ-ı

1 nemeke: nemeki HZ

2 bîm-i: bîm ü HZ

3 perde: bürde HZ

4 olan: - H1, T5

5 ber-qarâr//varduğda: - T5

6 düşen hizmeti: düşeni HZ

7 Cenâb-ı sa'âdetiñüze: Cenâbıñuza HZ | Cenâb-ı sa'âdetiñüz T5

8 didükden: didüğinden HZ

Hülâgû'ya duhûl murâd eyledükde fermân-ı Hülâgû¹ ile otağa duhûlden men' ve cellâdbaşı çâderinde hâbs olındı.

Ve hem-râhı² olan tevâbı' ü sâdâtı ol meydânda³ hâlifenüñ gözi öninde helâk itdürdi. Ve nür-ı dîdeleri olan iki şeh-zâde-i cüvân-bahtını tîğ-i cellâdân-ı bî-emân ile hâke gâltân ve murğ-ı rûhların kafes-i tenden per-rân itdürüp, ba'dehu havâşşından olan Süleymân Şâh'ı ve şarâbdârı ve devâtdârı birer birer 'arşa-i⁴ siyâsete getirilüp, şemşir-i cellâdân ile rütbe-i şehâdete irgürüp ve hâlifeyi dahı üç gün bî-âb u nân hâbs idüp, işti'âl-i âteş-i cü' ile ta'am istedikde Hülâgû otağına getürdüp ve⁵ bir kürsî üzerine iclâs itdürüp ve bir kâse-i sîmîni zer-i meskûk ile memlû idüp, âyîn-i kâdîm üzere süfre kûrûlup ve ta'am getürür gibi kâseyi önine koyduklarında "Birkaç gündür açsuz, buyuruñ." diyü iltifât itdikde hâlife dahı ta'acüb-künân hânde idüp, "Zer-i meskûk me'külât maqûlesinden midür ki mihmânînuza teklîf idersüz?" didükde vâsîta-i tercemân ile kelâm-ı hâlife Hülâgû'ya i'lâm olındukda "Çünkü zer ü sîm me'külât maqûlesinden⁶ olmaduğı ma'lûmıñuzdur, [115b H1] pâdişâhlaruñ hazînesi dahı memâliki kıla'ı muhâfazasında ve rikâbında olan kulları mevâcibi için ve za'hîreleri tedârüki için olduğı niçün ma'lûmıñuz olmayup, kaç'-ı mevâcib ile cem'-i mâle muqayyed olup, kenz meşâbesinde medfûn eyleyüp a'vân u enşârıñuza⁷ bezl itmediñüz? Eger bezl itmiş olaydıñuz benüm gibi haşm-ı kavî havâlî-i⁸ tahtgâhıñuza qarîb olmak degül, belki etrâf-ı memâlikinüze pây-ı ta'arruzı dirâz itmege mâni' olurlardı." diyü hezâr tevbîhden soñra meydân-ı siyâsetde âğişte-i hûn-ı⁹ helâk olmak için fermân eyledükde "Şemşir-i İlhânî hûn-ı Âl-i¹⁰ Abbâs ile la'l-gün olmak münâsib degüldür." diyü hâlifeyi bir çüvâl¹¹ içine koyup erâzil-i Tatar yemîn ü yesârında leged-küb ile helâk eylediler.

1 Hülâgû: Hülâ HZ

2 râhı: râhları HZ

3 ol meydânda: - HZ

4 'arşa-i: 'arza-i HZ

5 ve: - HZ

6 maqûlesinden: maqûlesi H1, T5

7 enşârıñuza: enşârıña HZ

8 havâlî-i: - HZ

9 âğişte-i hûn: âğüşte-i hûna HZ

10 Âl-i: - HZ

11 HZ "bir çüvâl" ibaresinin yeri boş bırakılmıştır.

Ve halife fevtinden¹ sonra [112b T5] Tatar-ı cerrâr hürüşından şehir-i Bağdâd harâb u yebâb ve serâ'ir-i hilâfetde ruhsâreleri gün görmemiş sîm-sâ'id muhadderât erâzil-i Tatar haymelerinde taşarruf olunup ve ol eyyâm-da nefsi-i Bağdâd'da üç yüz yetmiş biñ âdem tiğ-i gadr ile helâk ü ifnâ, belki lâ-yu'ad ve lâ-yuhşâdur.

Hülâgü itmâm-ı merâmından sonra 'ahd-ı pîşini üzere Mü'eyyed [İbn] 'Alkâmî hükümet-i Bağdâd için Hülâgü'dan yarlıg taleb eyledükde İlhanî dağ² divân tertîb idüp ve ol hâ'in-i bî-dîn-i bed-nihâda hiṭâb eyledi ki "Eben-'an-ceddin sen³ bu hânedânun perverde-i ihsânı ve ber-âverde-i in'âm-ı bî-kerânı iken ve bizüm ile âşinâ-yı qadîm degül iken mülk-i mev-rûşînuzi 'asker-i cerrâruma⁴ pây-mâl itdürmeg[e] ve bu kadar yüz biñ âde-mi tu'me-i tiğ-i helâk ve veliyy-i ni'metüne rahm eylemeyüp⁵ benüm gibi bir bî-emân elinde helâk itdürmege sebep olduñ. Senün gibi hâ'inden ne hayr [207a HZ] gelür? Eger 'ahd u⁶ eymân⁷ eylememiş olaydum, senün vücûduñı 'arşa-i rûzgârdan hakk iderdüm." didükden sonra divânında olan Tatar ve Moğol vâhiden-ba'de-vâhidin mezbûruñ çihre-i murdârına tükür-rüp envâ'-ı 'uḫûbetden sonra cümlesinün şefâ'ati ile Bağdâd şubâşısınun 'aseslik⁸ hidmetinde⁹ olmak buyurdu.¹⁰

Ve vezîr-i hâ'inün veliyy-i ni'metine itdügi hıyânet kıyâmete degin naḫş-ı şahîfe-i rûzgâr olup yüzi qarası ile "ömri âhîr olınca 'aseslik hidmetinde oldu.

Merḫûm Müsta'şim-bi'llâh on beş yıl, yedi ay hilâfet idüp altı yüz elli altı Şafer'inün altıncı gününde vefâtı ile Âl-i 'Abbâs inḫîrâz buldı.¹¹

1 fevtinden: fevt olduğdan HZ

2 dağ: - HZ

3 sen: - HZ

4 cerrâruma: cerrâra HZ

5 eylemeyüp: eyleyüp HZ

6 u: - HZ

7 eymân: emân HZ, H1

8 'aseslik: 'aseslik H1, T5

9 hidmetinde: hidmetine HZ

10 buyurdu: buyurıldı HZ

11 T5 nüshasında burada 25 Şafer 1165 (13 Ocak 1752) tarihli bir temme yapılmış, 113b varâğında ser-levha açılarak metnin devamı yazılmıştır. | B nüshası burada sona ermektedir.

**EŞNĀ-YI MĪRZĀ HÜSEYN BAYKARA VE ŞĀHĀN-I
ERDEBİLĪ VE HĀNĀN-I BUĖĀRĀ VE SEMERĖAND VE
AĖĖOYUNLI VE ĖARAĖOYUNLI VE ZÜ'L-ĖADRLI VE
ĖAYRUHUM¹**

**AĖvāl-i² Salţanat-ı Hüseyn Mīrzā İbn Baykara Ėasan
bin 'Ömer ŞeyĖ bin Timur-ı Gürgān**

Mezbūr Sulţān Hüseyn, Bābüir Mīrzā vefātından Őofra sekiz yüz altmış bir senesinde zühür idüp evvelā ümm-i bilād-ı Ėorāsān olan Merv mülkine mutaşarrıf oldu. Ba'dehu Esterābād teşĖirine müteveccih olup, Sulţān CihānşāĖ-ı Türkmānī cānibinden aña zābiţ gönderilen Sā'atlu Hüseyn Beg ile³ muĖābil ü muĖātil olup Sulţān Hüseyn'ün Ėabza-i siyāsetinde mezbūr Hüseyn Beg'ün ve tevābi'inüñ Ėatli taĖaĖĖuĖ⁴ buldı.

Ammā mezbūr CihānşāĖ, Ebü Sa'īd Sulţān ile BelĖ cāniblerinde āĖar ĖavĖāda olmaĖla berü cānibüñ tedārükine Ėādir olamadı. Ammā Ebü Sa'īd'ün⁵ BelĖ cānibindeki işĖālī⁶ ber-ţaraf olunca Sulţān Hüseyn Mīrzā, Merv⁷ ve Esterābād'a mutaşarrıf oldu. Ba'dehu Sulţān Ebü Sa'īd, SemerĖand cānibine gidüp, oĖlı Sulţān MaĖmūd'a Esterābād emāretini virdükde Sulţān Hüseyn Mīrzā Ėareket idüp, mezbūr Esterābād Ėakimi MaĖmūd'ı Őikest eyleyüp Herāt cānibine güriżān eyledi.

Ba'dehu altmış sekiz tārīĖinde Sulţān Hüseyn Deşt-i Ė'ārezm tarafından gelüp Nişābüir'ı muĖāşara Ėıldı. EgerĖi Sulţān Ebü Sa'īd işidüp küllī 'asker gönderdi, lākin muğayyed olmayup Türşiş⁸ önünde muĖābil olduklarında Sulţān Ebü Sa'īd leşkerine serdār olan Muğammed bin 'Alī BaĖşī münhezim oldu.⁹ Ve Sulţān Hüseyn sālim ü Ėānim dārü'l-mülk-i Ė'ārezm'e mürāca'at buyurdı.

1 H1 nüshasında bu kısım ser-levha ile başlamaktadır.

2 AĖvāl-i: Ve AĖvāl-i HZ

3 Beg ile: Beg'e HZ

4 taĖaĖĖuĖ: muĖaĖĖaĖ HZ

5 BelĖ//Sa'īd'ün: - T5

6 işĖālī: iştiĖālī HZ

7 Merv: Merve T5

8 Nüşhalarda "Türşiz" şeklinde yazılan bu yer adı "Türşiş" olarak metne alındı. bk. Şihābüddin Ebī AbdillāĖ YāĖüt el-Hamevī, *Mu'cemül-büldān*, Dāru Sādır, Beyrut 1977, C. 2, s. 22.

9 oldı: idüp HZ

Ba'dehu yetmiş üç senesinde Melik Ebū Sa'īd, Āzerbaycān vāqı'asına¹ giriftār olduğunu ki Sulṭān Ḥüseyn işitdi, Ḥorāsān 'azīmetin muḳarrer itdi.

Ol² eşnālarda Velī³ Beg, Meşhed-i Razavī ve Nīşābūr teşhūrüne mütevec-
cih oldu. Müstevli olduğdan sonra ḥudūd-ı Cām'da Maḥmūd bin Melik
Ebū Sa'īd ile muḳābil oldu. Tekrār Sulṭān Maḥmūd, Velī⁴ Beg'den daḥı
münhezim olup gürizle Herāt'a vuşul buldı.

Bu eşnālarda Sulṭān Ḥüseyn Herāt'a gelüp duḥūl eyledi. Melik Ebū
Sa'īd ümerāsına manşıbların muḳarrer kıluḫ istimāletler virdi.

Ammā yetmiş üç [114a T5] senesinde Emīr-zāde Muḥammed Yādigār,
Ḥüseyn⁵ Beg [116b H1] cānibinden leşker-i keşir ile geldi. Esterābād ve
İsferāyīn ve Cüveyn'e⁶ müstevli oldu. Andan Herāt'a teveccüh kıldı. Sulṭān
Ḥüseyn Mīrzā daḥı tehniye-i 'askerle karşı çıḳup, kıtāle āmāde olduğdan
sonra bunlaruñ ḳaravulı Muḥammed Yādigār ṭalī'asıyla Cüveyn⁷ ḳurbın-
da muḳābil olup cünd-i Ḥorāsān muḳaffer ü manşūr ve ḥayl-i⁸ Yādigār
[207b HZ] münhezim ü maḳhūr olduğda⁹ «آخرش از نخست معلومست» diyü
Muḥammed Yādigār muḳābelede ḥavf itdi. Ol ser-menziline¹⁰ ve Sulṭān¹¹
Ḥüseyn Herāt'a çekildi, gitdi.

Ba'dehu Muḥammed Yādigār Esterābād vālisi Emīr Ḥüseyn¹² bin Şeyḫ
Timur ile ittifāḳ idüp, ḥuşuşā Şeyḫ 'Alī-i Türkmānī daḥı anlaruñ mu'āve-
netine gelüp, Sulṭān Ḥüseyn bunlaruñ keşret ü izdiḥāmını ve ümerā-yı
Ḥorāsān'uñ anlara meyl-i tāmını gördükde önlerinden ayrılmaḫı münā-
sib görüp ehl ü 'iyālini Belḫ ṭarafına göçürdi.

1 vāqı'asına: vāḳ'asına HZ

2 Ol: Ve ol HZ

3 Velī: Deli H1, T5

4 Velī: Deli H1

5 Ḥüseyn: Sulṭān Ḥüseyn T5

6 Cüveyn'e: Cerīn'e HZ

7 Cüveyn: Cerīn HZ

8 ḥayl-i: ceş-i T5

9 "Sonu baştan bellidir."

10 menziline: menzile HZ

11 Sulṭān: - T5

12 Ḥüseyn: Ḥasan H1

Bu fırsatda Muḥammed Yâdigâr dahı dârü'l-mülk-i Herât'a gelüp 'ayş u nüş-ı müdâma iştiğâl kıldı. Ve yanınca¹ gelen Terākime tã'ifesini² sükkân-ı bilâda³ musallaḥ kılıp fuḳarâya olan mezâlime nihâyet olmadı.

Fe-lâ-cerem Sulṭân Hüseyn-i muẓaffer-'alem⁴ Muḥammed Yâdigâr'dan ve yanındaki Terākime-i bî-şümârdan nefr-i kulübı işitdi. Biñ miḳdârı güzide vü bahâdır ve kıtâl ü neberde ḳâdir âdemle ılgâr itdi. Dördinci günü⁵ 'ale's-seher Herât'da⁶ Bâğ-ı Murğân nâm mesîrede mest ü medhüş ve maḥbûbesi⁷ der-âğüş⁸ yaturken Muḥammed Yâdigâr'ı başup tıtdı. Niçe mu'âtebeden soñra ḳatlı itdi.

'Asker-i Terākime şınup ḳaçdılar. Sulṭân Hüseyn Mîrzâ kemâl-i huẓür u râhatla dârü'l-mülk-i Herât'da muḳarrer oldı.

Ammâ yetmiş altı senesinde tekrâr Sulṭân Maḥmûd bin Melik [Ebü] Sa'îd leşker-i nâ-ma'dûd ile evvelâ Belḥ'e geldi. Fetḥ idüp mutaşarrıf oldı. Ba'dehu Herât'a geldi. Sulṭân Hüseyn ile muḳâbil oldı. Münhezim ü maḳḫûr olduğı ḥâlde firârla ḳurtıldı.⁹ Mezbûr Sulṭân Hüseyn pây-taḥt-ı Herât'a 'avdet idüp, Belḥ'e tekrâr vâlî naşb idüp gönderdi.

Ba'dehu seksen beş senesinde Emîr-zâde Ebü Bekr bin Melik Ebü Sa'îd ki ḥâkim-i Bedaḥşân idi, Ḥorâsân'a 'asker-i bî-kerân ile müteveccih oldı. Ve Firûzkend muḳâbelesinde Sulṭân Hüseyn ile muḳâbil ü muḳâtil olup ḳatlı ile inhizâm buldı.

Bu¹⁰ vartadan soñra Sulṭân Hüseyn mülk-i Ḥorâsân'da¹¹ sâbit-ḳadem olup tâ toḳuz yüz on bir târiḥinde vefât idince rûzgârı devlet ü 'adâlet ile güzêrân oldı. Yigirmi sekiz¹² yıl salṭanat itdi. Taḥt-ı taşarrufındaki memâ-

1 yanınca: yanında HZ

2 Nüşhalarda "tã'ifesine" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "tã'ifesini" olarak metne alındı.

3 bilâda: bilâd HZ

4 Nüşhalarda burada yer alan "ve" bağlacı sentaks ve anlam gereği metne alınmadı.

5 günü: gün HZ

6 Nüşhalarda "Herîde (HZ, H1), Herîre (T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Herât" olarak metne alındı. bk. Hamid Algar, Ali Alparslan, "Hüseyn Baykara", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-baykara> (14.02.2021).

7 maḥbûbesi: maḥbûbesin HZ | maḥbûbesini T5

8 âğüş: âğüş idüp HZ

9 ḳurtıldı: tıttıldı HZ

10 Bu: Ve bu HZ

11 Ḥorâsân'da: Ḥorâsân'dan H1

12 sekiz: - HZ

liki hemvâre ‘adâlet bârânıyla nev-bahâr gibi reyyân idüp ‘ahdinde aşşâb-ı kemâlât ve erbâb-ı fezâ’il ü te’lifât dâ’imâ huzûrda olurdu.

Bir devletün ki pâdişâhı nazm u neşre kâdir, te’lifâtı mütekâşir, mez-bür Sulţân Hüseyn-i bahâdır ola; [117a H1] ve vezîr-i müşîri [114b T5] ve emîr-i kebîr-i bî-nazîri Mîr ‘Alî Şîr Nevâ’î gibi şâhib-i *Hamse* nâzım-ı büzürgvâr ve envâ’-ı ‘ulûm u ma’ârifden haberdâr, hüdîv-i ‘âlî’-şân-ı kerem²-kirdâr ve hayrât u hasenâtı bî-şümâr ve elţâf u mekârim ü müberrâtı şöhre-i dâr u diyâr ola; ve bir ‘aşr-ı yegâne de ki Hâzret-i Mevlânâ ‘Abdu’r-Rahmân-ı Câmî gibi ‘umde-i müte’ahhîrin ve üsve-i müte’ammikîn [ü] vâriş-i ‘ulûmül-evvelîn ve’l-âhîrîn olup³ her fende behremend ve semt-i fezâ’ilde ercümend bir⁴ şeyh-i nâmdâr-ı büzürgvâr ola; huşuşâ *Ravzatü’ş-şühedâ* mü’ellifi Mevlânâ Hüseyn Vâ’iz-i Kâşîfi gibi vâ’iz-i rûşen-tezkîr⁵ ve nâşîh-ı Beyzâvî-tefsîr müfessir-i bî-nazîr-i ma’ânî-semîr idüğü ma’lûm-ı kibâr u şîğâr ola;⁶ ve bunlara mu’âdil simet-i te’lifden⁷ behredâr niçe efâzıl-ı dâr u diyâr dârü’l-mülk-i Herât’da müctemi‘ olup fahr u nâzişleri ‘ulemâya rağbet ve fuzalâyı hüsn-i terbiyet⁸ yüzinden idüğü [208a HZ] semt-i zühûr bula; min ba’d ol pâdişâhı ta’rif taşşîli hâşıl maķûlesi idüğü ma’lûm-ı⁹ her tab’-ı laţîfdür.¹⁰ Binâ’en ‘alâ zâlik fezâ’ilinde ıtnâbdan ictinâb evlâ görildi.

Emâret-i Muzaffer Hüseyn Mîrzâ ve Hükümet-i Bedî’ü’z-zamân Mîrzâ

İkisi bile Sulţân Hüseyn¹¹ Baykara oğullarıdır. Ümerâ-yı ‘izâm münâsib görmeleri ile babaları vefâtından sonra sikke ve huţbede müşâreket üzere mülk-i Hîrâsân ikisine muķarrer oldu.

1 ‘âlî: zî HZ

2 kerem: kerem ki HZ

3 olup: olup ve HZ

4 bir: - H1, T5

5 tezkîr: tedkîr HZ

6 ola: ile HZ

7 semt-i te’lifden: te’lif semtinden HZ

8 terbiyet: tertîb HZ

9 idüğü ma’lûm-ı: idüğünü HZ

10 laţîfdür: laţîfe ma’lûmdur HZ

11 Nüşhalarda burada bulunan “bin” kelimesi metne alınmadı. bk. Algar, Alparslan, agmd.

Egerçi ki ¹ «لا يصلح سيفان في غمد واحد» mefhümü muḳarrer idi, lâkin kendüleri cânibinden bir fesâd mütevellid olmadın ‘adû tarafından zâhir olan hûsrân-ı nikâl bu huşûşa sāye-güster oldu. Ya’ni ki mezbûrân birâderân ² «نصف لي ونصف لك» fehvâsı mücibince meşâ‘ u müşterek mülk-i mevrûşlarına mutaşarrıf iken göz açdurmayup Şeybek Hân bin Ebû’l-hayr-ı Özbek hürûc eyledi. Ve Mâverâ’ü’n-nehr memâlikine müstevlî olduğundan şoñra Hôrâsân’a ‘asker çekdi.

Egerçi ki ³ birâderân-ı merḳûmân hûsn-i ittifaḳ ile muḳâbil ü muḳâtil oldılar, ve ⁴ lâkin hezîmetleri muḳadderât-ı ilâhiyyeden olmağla kesr ü inhizâm buldılar. Leşker-i Hôrâsân gürizân u perişân oldu. Ve Şeybek Hân ümm-i bilâd-ı Hôrâsân olan Merv memleketine ruḫşat-ı istilâ buldı.

Pes Bedi’ü’z-zamân Mirzâ, Fârs memâlikine gidüp Şâh İsmâ’il-i Erdebîlî cenâbına ilticâ kıldı. Anlar cânibinden Rey mülkine ⁵ ḫâkim olup bir miḳdâr âsâyiş üzere geçindi. Ba’dehu Şâh İsmâ’il’den leşker recâ idüp mülk-i mevrûşı talebine gitti. Hikmet Hüdâ’nuñdur, Özbek serdârlarından Muḫammed Şeybânî mezbûra ğâlib gelüp, bu kerre münhezim olup Hind cânibine ‘azîmet itdi.

Bir müddet daḫı anda ⁶ temekkün idüp ba’dehu çoḳuz yüz on târiḫinde mezbûr [117b H1] Şâh İsmâ’il Hôrâsân’a müstevlî olduğunu işidüp anlara vâşıl oldu. Ve ‘avdet itdükde ma’an Tebrîz’e dâḫil oldu.

Hikmet Hüdâ’nuñdur, ol ešnâda şâhib-ḳırân-ı zamân [115a T5] ve fermân-rân-ı ḳader-tüvân-ı sâmi-mekân, pâdişâh-ı Rûm u ‘Arab u ‘Acem Sulṫân Selîm bin Sulṫân Bâyezîd Hân çoḳuz yüz yigirmi târiḫinde mezbûr Şâh İsmâ’il üzerine geldi. Ve Âzerbaycân’a ⁷ tâbi ‘Çaldıran nâm şahrâda muḳâbeleleri taḫaḳḳuḳ buldı. Pes ⁸ Şâh İsmâ’il ⁹ küllî hezîmetle münhezim

1 “İki kılıç bir kına sığmaz.”

2 “Yarısı benim, yarısı senindir.” | لك: - HZ

3 ki: - T5

4 ve: - HZ

5 mülkine: memleketine HZ

6 anda: - T5

7 Âzerbaycân’a: Âzerbaycân HZ, H1

8 Şâh//Pes: - HZ

9 İsmâ’il: İsmâ’il’i HZ

ü mağlûb olup¹ firârla rehâ bulduğda² Sulţân Selim Hân-ı Ğâzî pây-taht-ı Tebrîz'e geldi. Ve halkına emân virüp, câmi'lerinde şalât-ı cum'ayı edâ idüp huţbesin okıdı.

Ve mezbûr Bedi'ü'z-zamân Mîrzâ Tebrîz'de sâkin olmağla³ meclis-i hümayûn-ı pâdişâhiye geldi. Ve niçe in'âm u ihsânlarına sezâvâr olup rikâb-ı müsteţâbı hidmetiyle dârü'l-mülk-i İstanbul'a teveccüh kıldı. Hizâne-i⁴ 'âmireden külli vazîfe ve arpalık tarîkıyla hâşlar virilmiş iken dört ay hayât-da olup, ba'dehu vefât eyleyüp Hâzret-i Ebî⁵ Eyyüb-ı Enşârî *'aleybi'r-rahmeti'l-bâri* mezâr-ı şerîfi civârında defn kıldı.

Ammâ Muzaffer Hüseyin Mîrzâ, Şeybek leşkerinden külli belâlara giriftâr olup gâh hezîmet ve gâh ümmîd-i zafer hâlinde gün-â-gün mihnetlere giriftâr iken Hôrâsân tağlarından birinde mütehaşşın olduğı hâlde toköz yüz on beş senesinde vefât eyledi. Ba'dehu Emîr Zü'n-nün [208b HZ] Argün ki Sulţân Hüseyin Baykara'nun kibâr-ı ümerâsından idi ve Kândeâr hâkimi idi, leşker-i 'azîm ile evlâd-ı Timur münkarız olmak havfından ol neslden Ebü'l-Muhsin Mîrzâ ve Kebek Mîrzâ'yı alup Şeybek ile kıtâle müteveccih oldu.

Fe-ammâ eyyâm-ı devletleri⁶ nihâyet bulmağla sa'y u küşîşleri netice virmeyüp Zü'n-nün Argün ma'rekede katl olındı. Ve mîrzâlar tutulup Özbekiler elinde şerbet-i şehâdeti nüş kıldı.

Bu tarîk ile Âl-i Timur'un Hôrâsân memleketindeki devletleri nihâyet⁷ buldı. Ve müddet-i hükümetleri kırk yıldan ziyâdece oldu.

1 olup: - HZ, T5

2 bulduğda: bulduğda ki H1, T5

3 olmağla: - HZ

4 Hizâne-i: Hâzâ'in-i HZ

5 Ebî: - HZ

6 devletleri: devleti HZ

7 nihâyet: gâyet HZ

HÜKÜMET-İ ŞAHÂN-I ERDEBİLİ

Bunlardan evvelâ¹ leşker cem‘ idüp² sevdâ-yı temellük iden Şeyh Cüneyd bin Şeyh İbrâhîm bin H‘âce ‘Alî bin Şeyh Şadrü’d-dîn bin Şeyh Şafiyü’d-dîn bin Cebrâ’il’dür ki mezbûr Cebrâ’il sâdât-ı ‘Aleviyye-i Hüseyniyye-i İsmâ’iliyye’den idi, diyü da‘vâ iderler. Ammâ şîhhatini⁴ Mevlâ bilür.

Müfessir Beyzâvî-i bâ-vücûd, müftî-i memâlik-i Rûm olan Mevlânâ Ebû’s-su‘ûd’dan merhûm Sulţân Süleymân Hân sefer-i Nahcivân eşnâsında “Tâ’ife-i mezbûre ile kıtal şer‘an cā’iz midür?” diyü istiftâ itdükte “Şîhhat-ı nesebleri yoğdur. Nihâyet [118a H1] Şâh İsmâ’il hurûc itdükte iklim-i Fârs’a varup, ba‘zı sâdât-ı şahîhü’n-nesebi meclisine getürdüp kendü ismini neseb-nâmeğe idhâl itmelerine ilhâh itdükte sâdât-ı ‘izâm âteş-i ğazâbından hirâs-ı tām üzere bu ma’nâyı hüsni-i tedbîr eylediler ki meşâhîr-i sâdâtdan bir seyyid-i ‘akîmi⁵ bulalar. Ve Şâh Erdebîlî’nün nesebini aña müntehî kıllalar. Fîl-vâkı‘ böyle eylediler. Mezbûr Şâh İsmâ’il sâdâtdan degüldür.” diyü müftî-i mezbûr ol şüret-i fetvâsında tahtîr [115b T5] kılmışdur. Nihâyet kangî⁶ kitâbdan ahz itdüğini tahtîr kılmamışdur.⁷

“Ammâ sâdâtdan oldukları tahtîrce Hâzret-i Nüh ‘aleyhi’s-selâmuñ ⁸﴿إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ﴾ hitâbına dâhil olan oğlı gibidür. Zirâ rafz u⁹ ilhâdları¹⁰ şeref-i siyâdetlerini mahv u habt itmişdür. Ve neslindeki meşâ’ihden Şeyh Şafî hâzretlerinden ğayrısı¹¹ mu‘temedün ‘aleyh degüldür. Ammâ Şeyh Şafî¹² evliyâ-yı kibârdandur.” diyü yazmışlardur.

Hattâ ba‘zı ahkâm-ı ‘aliyyede ki¹³ şark cānibinde olan serdârlar fetvâ ü teshîr ve kal‘ u tedmîre me’mûr kılinurlar, gür-hâneleri olan Erdebil’e va-

1 evvelâ: evvel T5

2 idüp: olup HZ, H1

3 Hüseyniyye-i: Hüseyniyye ile HZ

4 şîhhatini: şîhhati HZ

5 ‘akîmi: ‘azmı HZ

6 kangî: kankı T5, H1

7 kılmamışdur: kılmışdur HZ

8 “O, asla senin ailenden değildir.”, Hud Sûresi, 11/46.

9 u: - HZ

10 ilhâdları: ilhâdı T5

11 ğayrısı: ğayrı HZ

12 Şafî: - HZ

13 ki: - HZ

rılıp “Ecdādından ancak Şeyh Şafî'nün mezârına ta'arruz olunmaya. Sâ'i-rinün kemikleri ih'râk bi'n-nâr kılna.” diyü muşarraḥ emrler virilmiştir.

Ve bi'l-cümle mezbûr Şeyh Cüneyd eḫibbâsından vâfir âdem cem' itdi. Evvelâ küffâr-ı Gürcistân ğazâsına gitdi. Anlardan vâfir ğanîmet taḫşîli ile 'avdet kılnı. Ve¹ ol maḳûle 'asâkir ve ğanâ'im-i vâfir ile mülk-i Şîrvân'a çıḳdı. Ehâlî-i Şîrvân, ḫuşûşâ andaki ḫâkim-i sâmi-mekân mezbûrdan ḫavf itdiler. Ve 'ale'l-ğaffle üzerlerine hücüm idüp cümlesini ḳatlı eylediler.

Ba'de zamânin Şeyh Ḥaydar daḫı babası ṫarîḳına sülûk itdi. Leşker cem'² ve Gürcistân küffârınınuñ³ ḳam'ı ḫuşûşında bezl-i meḫûd idüp elli biñ miḳdârı âdem ile sefer seferledi. Ve fırsat düşürdükçe ba'zı mülû-ke hücüm idüp⁴ [209a HZ] muḳâtele itdi.⁵ 'Âḳıbet fermân-rân-ı Şîrvân olan Şîrvânşâh⁶ üzerine leşker çekdi. Ve babasınıñ ḳanını muṫâlebe ṫarîḳi ile ol diyâra er dökdi. Ḥattâ Ḳal'a-i Gülistân ki şehir-i Şamâḫî'nün ḫişâridur, Şîrvânşâh'ı anda muḫâşara kılnı ḳazâ-yı mübrem gibi üzerine çökdi.

Yedi ay miḳdârı müddet muḫâşara mümted olduḳda Şîrvân ve Tebrîz ḫâkimi Sultân Ya'ḳûb bin Ḥasan et-Ṭavîl'den mu'âvenet recâ eyledi. Ol daḫı Süleymân Beg nâm serdârına 'asker ḳoşup gönderdi. Tâ ki ḫîn-i muḳâtelede Şeyh Ḥaydar ve ba'zı evlâdı ḳatlı olunup, yanına müctemi' olan ḫaşerât u ev-bâşlar münhezim olup, baḳıyyetü's-süyûf olup ḳurtulanları⁷ taḫıldi.

Ammâ İsmâ'il ve ḳarındaşı Yâr 'Alî ol muḫârebede bile⁸ bulunup mezbûr Süleymân Beg'ün eline girdüklerinde anları⁹ sâ'irleri gibi ḳatlı itmeyüp alıḳodı. Ba'dehu [118b H1] mezbûr İsmâ'il ḳarındaşı ile Lâhicân'a vardı. Ve¹⁰ babası ve dedesi eḫibbâsı yanına vâfir merede müctemi'¹¹ oldı.

1 Ve: - T5

2 Leşker cem': Cem'-i leşker HZ

3 Gürcistân küffârınınuñ: küffâr-ı Gürcistân'un HZ

4 idüp: HZ mükerrer

5 muḳâtele itdi: muḳâbele eylediler HZ

6 Şîrvân//Şîrvânşâh: Şîrvân Şâh olan HZ

7 ḳurtulanları: ḳurtulanlar HZ

8 bile: - T5

9 elinde//anları: ki eline girdiler âdemleri HZ

10 Ve: - HZ, T5

11 müctemi': cem' HZ, H1

Vaqtâ ki bu huşûş Şâh Ya'kûb'a ma'rûz kılındı, leşker gönderüp mezbûrânı¹ habs ile getürtdi. Kayd u bend ile İştâhr Qal'ası'nda habs itdürdi. Mâdâm ki Ya'kûb Beg hayâtda idi, anlar kayd-ı elim ile ıztırâbda idi.

Ba'dehu Ya'kûb Şâh ki öldi, yerine Rüstem Mîrzâ ki hâkim oldı, bunlar Erdebil Gür-hânesi'ne varup, âbâ vü evdâdı tārîkınca faqr ile ma'âş idüp sükûn ihtiyâr itmek üzere şuçların 'afv buyurdu.

Fi'l-vâki' mādâm ki Rüstem Mîrzâ hayâtda idi, aşlâ hareket itmediler. Ammâ ol [116a T5] vefât idüp yerine Aḥmed Beg bin Uğurlu cülûs itdükde anuñ şiddet-i be's ü qahrı havfından ol tārîkı sülûk² tutmadılar. Çekilüp Gilân'a gitdiler. Vâlisi Şerif Ḥasan Ḥân'a ilticâ itdiler.

Aḥmed Beg ki bu hâli tıydu, hâkim-i Gilân'dan bunları taleb kıldı. Fe-ammâ mezbûr inkâr ile cevâb gönderdi. 'Âkıbet 'ulemâdan mu'temedün 'aleyh âdemler gönderüp kendüye yemîn virilmesini teklif itdi. Bu hâletde³ hâkim-i Gilân hile-i nezâket-nişân idüp mezbûrân İsmâ'îl ve Yâr 'Alî'yi ağaçdan çatulmuş bir şeh-nişîne çıkardı. Ve ol 'ulemânuñ⁴ maḥzarında "Va'llâhi benüm arzumda degüllerdür." diyü yemîn kıldı. Tâ Aḥmed Mîrzâ katl olınınca Gilân'da qaldı.

Ol katl olunup Elvend Mîrzâ cülûs itdükde raḥş-ı himmeti Âzerbaycân'a şaldılar. Ol cevânibdeki Şî'a yanlarına cem' oldı. Ta'lîm-i rafz u zendeqa ve ilhâd u envâ'-ı mevâ'id ile taḥaqquq buldı. Lâkin "Mecmû'imuz az leşkerüz. Eṭrâfdaki hükkâmla muḳâvemete ḳudretde muḥayyerüz. Ammâ vilâyet-i Rûm'da atañ ve deden eḥibbâsı çokdur. Eger ol semte⁵ mürâca'at iderseñ nuşret ü ḳuvvetimüz me'mûlimüzden⁶ artuḳdur." diyü İsmâ'îl ile Rûm'a geldiler. Qaraman'la⁷ Teke nâmına olan erâzil ü evbâşı tatlu dil ile ayardup Lâhicân'a 'avdet eylediler.

Bu tārîk ile toḳuz yüz beş Muḥarrem'inde Lâhicân'dan İsmâ'îl ḥurûc eyledi. Evvelâ Âzerbaycân şâhibi Elvend Mîrzâ bin Yûsuf bin Ḥasan-ı Tāvîl'e

1 mezbûrânı: mezbûri HZ

2 sülûk: meslûk T5

3 hâletde: hâlde HZ

4 'ulemânuñ: ḡilmânuñ T5

5 semte: semtine HZ

6 me'mûlimüzden: me'mûlden HZ

7 Qaraman'la: fermânla T5

tağallüb idüp niçe beglerin қatl eyledi. Ve melik-i Āzerbaycān'ı hālāş¹ idüp adını şāh қodılar. Ve sikkesini urup² huṭbesini oқıdılar.

İkinci sene Şirvānşāh üzerine vardı. Kendüyi³ [209b HZ] ve niçe beglerini қatl eyledi. Şehrini alup birgün temekkün itdükden şoñra çekildi, gitdi.

Ve bir sene dağı geçdükden şoñra Zü'l-қadroğlı 'Alā'ü'd-devle'nün üzerine vardı. Ol cengde Elvend Mīrzā bile⁴ olup, şāhuñ hücümından қurtulup, ol henüz 'Alā'ü'd-devle ile cenge meşğül iken Tebrīz'e gelüp aña müstevlī oldı.

Ammā Şāh İsmā'īl, 'Alā'ü'd-devle ile cengi [119a H1] ber-ṭaraf itdükden şoñra Tebrīz üzerine geldi. Hücümına ṭāqat getüremeyüp Terākime'ye ṭoğrı қаçdı. Şāh İsmā'īl Tebrīz'i fetḥ idüp mutaşarrıf oldı.

Ve yine ol senede 'Irāq mülkine teveccüh itdi. Anuñ ḥavfından Sulṭān Murād bin Ya'қūb bin Ḥasan-ı Ṭavīl қаçup pādīşāh-ı Rūm Sulṭān Bāyezīd Ḥān-ı 'adālet-rūsüm cenābına ilticā eyledi. Lākin Sulṭān Bāyezīd āḥar 'adūyla⁵ ğazāya muқayyed olup mezbūra leşker virmemekle Zü'l-қadroğlı 'Alā'ü'd-devle'ye müraca'at қıldı. Mezbūr bir miқdār leşker virüp mu'āvenet itmekle gelüp Şāh İsmā'īl'ün naşb itdügi ḥākimi elinden Bağdād'ı hālāş itdi.

Ve yine ol senede İsmā'īl, Yezd ḥākimine ğalebe қıldı. Kendüyi ve evlādını қatl eyledi. [116b T5] Ba'dehu Gīlān üzerine vardı. Anda dağı ba'zı nāhiyelere müstevlī oldı.

Ve ṭoқuz yüz on iki senesinde Kürdistān'a leşker gönderüp bir miқdār memālikine istilā buldı. Ve iki yıl şoñra tekrār Bağdād üzerine varup Bağdād'a ve cemī'-i 'Irāq'a ḥākim ü⁶ mutaşarrıf oldı. Ḥākimi⁷ Sulṭān Murād'ün қudretin mużmaḥīl қıldı.

1 hālāş: ḥelā HZ

2 urup: urdurup HZ

3 Kendüyi: HZ mükerrer

4 bile: ile T5

5 'adūyla: a'dāyla T5

6 ḥākim ü: - H1, T5

7 Ḥākimi: Ḥākim-i T5

Ba'dehu oğlu Elķās Mīrzā'yı 'askerle Şīrvān'a gönderdi. Şoñra bi'z-zāt kendüsi varup emān virdükden şoñra Şīrvānīleri қатl itdi. Ve emvāl-i keşīre ve ğanā'im-i vefire taḥşīl idüp ḥākīm-i Şīrvān olan Şāhruḥ¹ Mīrzā'yı yanınca bile dārū'l-mülkine getürdi.

Ve on altı senesinde Ḥorāsān pādişāhı Şeybek Ḥān'uñ üzerine varup, ba'zı bāğçelerde teferrüc üzere bulup kendüyi maḳtūl ve 'askerini² maḥzūl itdükdən mā'adā kellesini müzehheb ü muraşsa' bir қadeh işletdi. Nihā-yet-i 'ömrine dek anuñ içinden şarāb nūş itdi. Ve bu vaz' қahrına³ ve ḥalkuñ hevāsı zehrine sebep olup tamām-ı mülk-i Ḥorāsān'ı taḥt-ı ḥükmine getürdi.

Ba'dehu Emīr Muşullı⁴ nām ādemi ki şāh қibelinden Ḥorāsān ḥākimi idi, Māverā'ü'n-nehr'e 'asker çeküp ba'zı yirleri fetḥ eyledi. Ammā yine Özbek leşkeri aña ğālib olup, alduğı yirleri yine alup anı helāk eylediler.

Ba'dehu yine Özbek'den 'Ubeyd Ḥān bin Maḥmūd Sulṫān cünd-i keşīr ile gelüp Ḥorāsān memālikinden ba'zı yirleri taşarrufa getürdiler. Lākin on toқuz senesinde Şāh İsmā'il Ḥorāsān'a vardı. Özbek cünüdını җarḥ u җard idüp yine ol yirleri⁵ cemī'an zaḅtına aldı.

Bu minvāl üzere māh u sāl bi'l-ğudüvvi ve'l-āşāl ḥükkām-ı eṫrāfla ḥurüb u қitāle⁶ қıyās idüp gündен güne tağallüb ü istiklāl üzere iken toқuz yüz yigirmi tārīḥinde қahramān-ı қurūm, şāḥib-қırān-ı Rūm, a'nī Sulṫān Selīm Ḥān bin Bāyezid Ḥān-ı 'adālet-rūsūm Şāh İsmā'il [119b H1] niyyetine Āzerbaycān'a leşker çekdi. Ve Çaldıran nām şahrā-yı bī-kerānda muқābil olup leşker-i Revāfiz'i tu'me-i şemşīr itdi.

Andan şoñra tā otuz senesi ḥudūdından [210a HZ] vefātına gelince 'ayş u nūşa şarf-ı evķāt eyledi. Ne bir pādişāhuñ mülketine 'azīmet ve ne

1 Şāhruḥ: Şāh T5

2 'askerini: 'askerin HZ

3 қahrına: mehterine H1 | mihrine HZ

4 Nūshalarda "Şafrūli (H1, T5), Şağrūli (HZ)" şeklinde yazılan bu isim "Muşullı" olarak metne alındı. bk. Tufan Gündüz, "Safeviler", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#1> (15.02.2021).

5 yirleri: yerlere H1

6 қitāle: қitāl HZ

bir hâkimün izâlesine cell-i himmet itdi. Otuz sekiz yaşında vefât eyledi. On dört târîhinde cülûs idüp yigirmi dört yıl saltanat itdi.

Türki vü Fârisî eş'arı vardur. Taḥalluşı Ḥaṭâ'î olup ekşer-i¹ ebyâtı Seyyid Nesîmî tarzında vâkı'dür. Andan daḥı zülâl-i meşrebiniñ tekeddürî şâyî'dür.

Ve ibtidâ-yı cülûsları eşnâlarında kendüden mühr beyti taleb olunup bu maḫûle bir maṭla'-ı bülend nazmına kudret bulmuşdur:

Beyt

گر کند بدرقه لطف تو همراهی ما چرخ بر دوش کشد غاشیة شاهى ما²

Egerçi ki ba'zı mührlerinde gayrı ebyât yazdurup 'Aleviligini işrâb eylemişdür ve ammâ mühr-i ḥâşşında zıkr olınan maṭla'ı ihtiyâr kıilup efkâr-ı zâde-i ṭab'ından [117a T5] anı intihâb itmişdür.

Salṭanat-ı Şeh Ṭahmâsb bin İsmâ'îl

Egerçi ki birkaç evlâdı ḳalmışdur, lâkin ekberi Ṭahmâsb olmaḡla taḥt-ı ḥükümeti aña müntaḳil olmuşdur. Ol daḥı salṭanat ve icrâ-yı aḥkâm-ı riyyâset idüp şâhib-ḳırân-ı zamân Sulṭân Süleymân Ḥân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân mirâren anuñ memâlikine vardı. Ve meredesine sell-i seyf idüp memleketlerini gâret ḳıldı. Lâkin gâyetde³ 'ayyâr ve müdebbir-i az-müde-kâr olmaḡın ciddiden muḳâbil ṭurmadı. Mazarrat-ı 'asker-i 'Oşmânî memâlikine vâkı' olup⁴ «من نجا برأسه فقد ربح»⁴ mazmûniyla murâbaḡa semtine ḳanâ'at ḳıldı. Âḥir dâmen-i şulḡa teşebbüs kıilup ekşer-i rûzgârı ey-yâm-ı şulḡ eşnâlarında güzerân itdi.

'Âḳıbet toḡuz yüz seksen dört senesi Şafer'inde ol daḥı dünyâdan gitdi. Ḥaydar nâm oḡlunuñ anası mücerred oḡlına mülk intiḳâl itmek için nüresini⁵ zehr ile âlûde ḳıldı. Âlet-i cimâ'ı ve ḥuşyeteyni pârelenüp helâk oldu. Ba'dehu Perîḥân nâm ḳızı intiḳâm ḳaşdına ḥizânesinde ba'zı hevâ-dârlarını müsellaḡ idüp ta'biye ḳılmış ve ḳarındaşı Ḥaydar'a "Birâder,

1 ekşer-i: ekşeriyâ HZ

2 "Senin lütuf rehberin bizimle yoldaş olursa, felek bizim padişahlık örtümüzü sırtına çeker."

3 gâyetde: - HZ

4 "Kellesini kurtaran kazanmıştır."

5 nüresini: nevâlesini T5

zabt-ı memâlik olmaz, illâ mâl ile olur. Gel, hazîneñi gör; ne var ne¹ yok sen de bil.” diyü Hâydar’ı hazîneye koyar. Girdügi gibi қatl olunup cenâzesi taşra çıkar.

Ba’dehu mezbûr Perihân, Alamût Qal’ası’nda mahbûs olan қarındaşı İsmâ’il’e âdem gönderür.² Li-eb ve’l-üm қarındaşı olmağla salтанat aña müntaқil olmasını irâde қılır. Ber-vech-i isti’câl getirürler. Ve andan bî’at қılırlar.

Salтанat-ı Şâh İsmâ’il bin Tahmâsb

Mezbûr İskender Paşa ile Arz-ı Rûm havâlisinde ceng idüp nev’an muzaffer gibi olmağla Қızılbaş³ ol evbâşı baş idinmege раğbet gösterdiler. Hattâ⁴ mecâlis-i fışқ u fücürda tulusın içmege başladılar.

Şâh Tahmâsb⁵ bu vâқı’adan [120a H1] һaberdâr olduқda mezbûr İsmâ’il Mîrzâ’yı Qal’a-i Қahқaha’da salтанatı zevâli һavfindan ve pâdişâh-ı ‘âlî-şâna һilâfî hirâsından һabs eyledi. Ve cenâb-ı Sultân Süleymân Hân’a ilçi gönderüp “Benüm rızâm yoğ-iken varup edepsizlik itdügi-çün һabs itdüm.” mazmûnını işrâb itdi.

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki ba’de zamânin һâkim-i Gilân olan Aһmed Hân ki elf senesi eşnâlarında Rûm’a gelüp, Sultân Murâd Hân cenâbından istid’â-yı ‘âtifet idüp ol zamânda bir һile ile Şâh Tahmâsb’uñ һabsine [210b HZ] giriftâr olur, ol daһı Qal’a-i Қahқaha’nuñ âһar mahbesinde⁶ һabs olunur. Egerçi⁷ birbirleriyle mülâқâta ruһşat virilmez, fe-ammâ mükâtebâta nev’an icâzetleri diriğ olunmaz. Eşnâ-yı mürâselâtda Aһmed Hân-ı Gilânî bu қıt’ayı⁸ nazm ider ve Şâh İsmâ’il-i mahbûsa gönderür:

-
- 1 ne var ne: tevârûna HZ
  - 2 gönderür: gönderüp HZ
  - 3 Қızılbaş: Қızılbaşlar T5
  - 4 Hattâ: - HZ, H1
  - 5 Şâh Tahmâsb: Tahmâsb Şâh T5
  - 6 mahbesinde: meclisinde HZ
  - 7 Egerçi: - HZ
  - 8 bu қıt’ayı: - T5

Kıṭ‘a

از گردش چرخ واژگون می گریم   از جور زمانه بین که چون می گریم
با قد خمیده چون صراحی شب وروز   در قهقهه ام ولیک خون می گریم¹

Mezbūr Şāh İsmā‘il im‘ān-ı nazarla bu kıṭ‘aya iltifāt-ı mevūr kılduğ-
dan soñra² tesliyeten bu [117b T5] gūne bir kıṭ‘a nazm eyler. Ve ḥuddām-
dan³ biri ile irsāl idüp girye-i bī-vechini remz eyler:

Kıṭ‘a

آن روز که کارت همگی قهقهه بود   با رای تو رای سلطنت صد مهه بود
امروز در این قهقهه با گریه بساز   کان قهقهه را نتیجه این قهقهه بود⁴

Egerçi ki kıṭ‘a-i ulā şā‘irānedür, ammā şāniye bülend-pervāz ü pür-
mev‘ize vü bī-bahānedür.

Pes Şāh İsmā‘il ki seksen dōrt senesinde cülūs eyledi, yigirmi beş yıl
maḥbūs olmağla ba‘zılar qavlince ‘aqlına iḥtilāl ‘ārız olmuş bulındı. Ammā
şecā‘at u şehāmetine ve kerem ü cūd-ı bī-nihāyetine söz yoğ-ıdı.

Ammā “Benüm ḥabsüme bunlar sebeb olmuşdur.” diyü Ṭahmāsb leş-
kerine ihānet ve cüz’i⁵ bahāne ile qatlı ü siyāsetlerine cell-i himmet itmegın
geldüğü gibi devletine bā‘iş olan hem-şiresini qatlı eyledi. Kıızılbaş ‘askeri
miyānına a‘dāsı bu müsāvileri bırağdıılar ki Şāh İsmā‘il ḥafıyyeten ve ‘alā-
niyyeten söyleye. “Çāder yüklendükde⁶ tınābı dağı yüklenmek lāzımdur.”
diye bu bahāne ile ümerāsını kıılıcdan geçüre.

Fe-lā-cerem kıulüb kendüden müteneffir olup def‘i bābında tedārükler
itdiler. ‘Ākıbet berş ü efyūnına semm-i kıatil kıatdurup helākine bā‘iş oldı-
lar. Ḥadd-ı zātında günde kırık dirhem miğdārı felūnyā⁷ ekl itdüğü şāyi‘dür.
Bu tağdırce mesmūmen dağı ekl eylese ol miğdār tiryākuñ semm-i kıatil
olması ğayr-ı⁸ vākı‘dür.

1 “Uğursuz feleğın dönüşüne ağlıyorum. Zamānenin cevri ü cefasına ağlıyorum. Gece gündüz bükülmüş
bel ile sürahiye benzerim; kakhaha / Kakhaha [Kalesi] içindeyim, ancak kan ağlıyorum.”

2 kılduğdan soñra: kılduğda H1, T5

3 ḥuddāmdan: ḥuddāmından HZ

4 “O gün işın tamamıyla kakhaha atmak idi. Düşüncende saltanat sancağı yüz aylık idi. Bugün o Kah-
kaha [Kalesi]’nde ağlamaya katlan. Çünkü o kakhahanın neticesi bu Kakhaha oldu.”

5 cüz’i: cezā-yı bī HZ

6 yüklendükde: beklendükde HZ

7 felūnyā: qalūnyā HZ

8 ğayr-ı: - HZ

Fe-ammâ ol târihdeki Kızılbaş ekâbiri miyânında bir rivâyet dahı şâyi' idi ki H'âce Aḥmed Yesevî tarîḳ-ı hidâyet-refîḳındaki¹ hulefâ-yı 'izâmdan H'âce Muḥammed Ḥanefî '*aleyhimâ er-raḥme* cenâbından² seccâde-nişîn [120b H1] ve mürşid-i zî-şân-ı velâyet-güzîn olan Şeyḫ Beräsâ ki on sekiz yıldan berü ravza-i muṭaḥhara-i Rażavî'ye mücâvereti ile³ kerâmet-menâbdur,⁴ anlardan irâdet-pezîr olan vâşılîn-i seyyâḫînden Şeyḫ Dem Kelle⁵ ki mevlidi vilâyet-i Rüm'daki Bozoḳ ḳazâsında Ṭayyâr Bey nâm ḳarye⁶ ve mürşidi mûmâ ileyh Şeyḫ Ebû Tûrâb'dur,⁷ ol târiḫ eşnâlarında vilâyet-i 'Acem'de bulunup, ekşer-i ümerâ-yı Sürḫ-ser ile hem-nişîn olup esrâra vâḳıf ve bu ḳışşanun ğavrına 'arif olanlardur.

Onlar böyle taḳrîr eylediler ki Şâh İsmâ'îl müşârûn ileyh ḫalîfetü'l-ḫulefâsı, ya'nî ki a'zam-ı vükelâsı Aḥmed Ḥalîfe'ye "Evleri ki bastı-ı firâşla tezyîn eyle ve levâzım-ı nüzhet-ḳabâ ile mânend-i ḫuld-ı berîn eyle ki anda varasum gerekdür. Şeb ü rûz ferâgatla eglensem gerekdür." didükde ḫalife-i mezbûr ḫâne-i bî-bahânesini zînet-pezîr itdi. Maḳdûr-ı beşer mertebesindeki zib ü zînet nihâyete yitdi. Güyâ bir cennet idi ki içinde ḫûr u ğilmânı bî-nişân idi. Ve bir firdevs-i ḫoş-menzilet idi ki [211a HZ] muḥassenât-ı ins olan ḫûrânı genc gibi pinhân idi.

Şâh İsmâ'îl ki serây-ı vekile teşrîf eyledi, zînet-i ḳuşûrın bî-ḳuşûr ve noḳşâ-nını ancaḳ cins-i ḫûr bulup "Yâ ḳanı bu ḫuld-ı berînün ḫûrî?" diyü söyledi. Meger zînet-i ḫâne emrinden murâdı şâḫib-i ḫânenüñ şâḫib-i ḫûsn ü⁸ cemâl olan duḫter-i yegânesi idi. [118a T5] Ol ḫâzır olmaduğına ta'accüb itdi.

1 refîḳındaki: refîḳında HZ

2 cenâbından: cenâbında H1

3 zî-şân-ı//ile: - HZ

4 menâbdur: münâsibdür HZ, H1

5 *Künhül-abbâr* III. Rükün nüshalarında bu isim "Ḥarem Kelle/Küleḫ" biçiminde yazılmıştır. Daha fazla sayıda nüshası bulunan IV. Rükün'de ise nüshaların genelinde bu isim "Dem Kelle/Küleḫ" şeklinde yazılmıştır. H1 nüshası, 121b varakta özel ismin ikinci kelimesi "Kelle" okunacak şekilde harekelenmiştir. Bu yüzden ilgili isim "Dem Kelle" olarak metne alındı.

6 Bey nâm ḳarye: bî-ḳarye HZ

7 Nüshalarda "Şeyḫ Tûrâb Ebû Tûrâb Behre'dür" şeklinde muğlak yazılan ibare "Şeyḫ Ebû Tûrâb" olarak metne alındı. Nitekim aynı şahıs *Künhül-abbâr* IV. Rükün'de "Ebû Tûrâb" olarak geçmektedir (Süleymâniye Ktp, Fatih Bölümü, no. 4225, vr. 18b). | Safevî Şahı II. İsmail'in yaşamını ayrıntılı olarak anlatan eserlerde burada anlatılan bilgiler ve adı geçen şahıslar yer almamaktadır (bk. Hasan Asadi, Şefaattin Deniz, *Hasan Rumlu Safevî Şahı II. İsmail Kabkaba Kalesi'nin 20 Yıllık Mahpusu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017). Bu yüzden burada geçen bilgiyi ve şahıs isimlerini Gelibolulu Mustafa Âli sözlü kaynaklardan elde etmiş olmalıdır.

8 ü: - HZ

Halife dağı su'âl-i şâha cevâbında izhâr-ı ta'annüd idüp "Aña imkân yoqdur." mazmûnını iş'âr u işrâb itmiş¹ idi. Tâ ki gâzab-ı sulţânîye bâ'ış olup "Evvelâ fülân ser-çeşmeden baña bir mişrebe şu getür. Bu emrûmi icâbet ser-menziline sen yitür." diyü gönderdi. Ardınca² cellâd ve³ ba'zı seyyâf-ı bürrân-ı bî-rağm u bî-dâdlar irsâl idüp gözlerine mîl⁴ çekdürdi. Ve kendüye maşlûbe⁵ olan duğter-i maşbûbeyi getürüp huşul-i merâmına müsâra'at itdi.

Sâ'ir vükelâ vü ümerâ ki bu ahvâli işitdiler, evvelki 'uğdeyi tecdîd idüp "Bunuñ murâdı cümlemüzi helâk ve nâmûs u gâyretimüz nâmûsiyyesini ser-pençe-i huşm u gâzabla çâk çâk itmekdür." diyü⁶ ittifağ itdiler. Ve bir dest-mâl zehr-âlüd idüp duğter-i halîfeye gönderdiler. Tekrâr mücâma'at 'ağabinde⁷ âlet-i cimâ'ını bunuñla silesün." diyü işmarladılar.⁸ Bu nazm anuñ haqqındadır:

Meşnevî

Qıldı ol dest-mâli zehr-âlüd
Âlet-i şâhı cümleten nâ-büd

Ya'nî kim oldu pâre pâre hemîn
Sildügi gibi ol nigâr-ı güzîn

Şanki süd dökdi bir haţâ itdi
Dehr anı zehr ile hebâ itdi

Pederin zehr-i nûre qıldı helâk
Veledin sel'a-i mazarrat-nâk⁹

Muhasşal hayli şec' ü dilir idi. Hükâm-ı eţrafuñ andan havf u bîmi keşir idi. Lâkin mu'ammer olmayup maşlûb-ı [121a H1] leged olduğı hâlde sinni hamsinden mütecâviz iken vefât eyledi.

1 Nüşhalarda "itmemiş" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "itmiş" olarak metne alındı.

2 Ardınca: Ardınca ve ba'zı HZ

3 ve: - T5

4 mîl: - T5

5 maşlûbe: maşlûb HZ

6 diyü: - T5

7 'ağabinde: 'ağibinde HZ, H1

8 işmarladılar: işmarladı HZ

9 mazarrat-nâk: mazarrat-ı nâ-bâk T5

Emâret-i Muḥammed Ḥudâbende bin Ṭahmâsb

Mezbûrun qarındaşıdır. Babası zamânında müddet-i medid Ḥorâsân'da hükümet eyledi. Ḥattâ¹ babası vefâtında anda bulundu. Ve mezbûr İsmâ'îl cülûs itdükden sonra mezbûri Qazvîn'e taleb eyledi. Gâyetde² hünî olduğuna binâ'en gelmege ḥavf eyledi. Bu eşnâlarda Şâh İsmâ'îl katıl olınup mülket-i 'Acem aña müntakîl oldu.

Za'f-ı³ başara mübtelâ, bâdî-i nazarda nâ-bînâya benzerdi. Ḥâlâ ki a'mâ olmayup za'f üzere görmesi, eşhelül-'ayneyn⁴ gibi her şey'ün za'ifini⁵ görmemesi muḥarrer idi. Ma'a hâzâ 'adle mâ'il, âyınlerinde nev'an ḥaḫka ḫâ'il kimesne idi.

Rivâyet olunur ki cevâhire rağbet ve dürr ü la'l ü yâḫütlâ 'arz-ı zîb ü zînet kıilup eline ve kulaḫlarına mücevher güşvâreler taḫınurdu. "Zenâna maḫşûş ḫâletdür." dinildükde "Ben pâdişâh olduğum ḫayşiyetle şol nesne ki benüm muḫtârumdur, pesendide-i kibâr u şîḡar olmaḫ gerekdür." diyü mezheb-i Şi'a müftilerinden fetvâ daḫı ḫâşıl itmiş idi.

Fe-ammâ dervîş-meşreb olmaḫın Kızılbaş tã'ifesi kendüden ḫavf itmezler idi.⁶ Ḥattâ bir def'a toḫuz yüz seksen yedi târiḫinde 'avretin der-baḡal-i şâh iken çekdiler, aldılar. Kıırım ḫânı birâderi 'Âdil Girây Ḥân'la mütteḫime olduğına⁷ binâ'en gözine qarşu öldürdiler.

Pes mezbûr şâhuñ vücûdı [211b HZ] 'adem⁸ meşâbesinde olup toḫuz yüz seksen beş târiḫinde Vân beglerbegisi Ḥüsrev Paşa, 'Acem mülkini "Ḥâliyâ tenhâ ve şâhları yoḫ meşâbesinde bir nâ-bînâdur." diyü kendüye serdârlıḫ ḫâşıl itmek ümmîdi ile 'arz eyledükde fâtiḫ-i [118b T5] Kıbrıs olan Vezîr Muştafâ Paşa Gürcistân ve Şirvân fütûḫâtına sipehsâlâr-ı celâdet-nemâ ta'yîn⁹ olınup mezbûr şâh, ya'nî Muḥammed Ḥudâbende nâmındaki gümrâh, cidden muḫâbeleye ḫâdir olamayup,

1 Ḥattâ: - HZ

2 Gâyetde: 'Âkıbet HZ

3 Za'f-ı: - HZ

4 'ayneyn: 'ayn T5

5 za'ifini: za'fını HZ

6 idi: - HZ

7 olduğına: olduğuma HZ

8 'adem: - HZ

9 ta'yîn: yaḫın HZ

hattâ halvet ü inzivâyı şâhlık ğavġasına terciĥ itmegın ihtiyār-ı ‘uzlet eyledi.

Ve toġsanıncı sene ešnalarında oġlı Ħamza Mırzâ’yı veliyy-i ‘ahd idindi. Bu taġdırce Şâh İsmâ’ıl bir yıldan ziyâde ve Muĥammed Ħudâbende beş yıldan ziyâdece şâhlık idüp ba‘dehu kendüsi ġür-hâneye çekildi.

Emâret-i Mırzâ Ħamza bin Muĥammed Ħudâbende¹

Mesfûr cülûs itdükde² on beş yaşında bulundu. Bir siyeh-çerde, lâġarten, ġüşâde-meşreb, âbâ vü ecdâdı ile hem-mezheb, nev‘an cevâhet ile maġbû‘uş-şemâ’ıl, ġânları ile ‘ayş u nûşa mâ’ıl, ġâlâ ki cerî vü bahâdır, ġamze-i âşık-küşle ġanlar dökmede mâhir nev-cüvân idi.

Ṭâife-i Kızılbaş ki İsmâ’ıl-i Ħadîm ve Ṭahmâsb’a iġtidâları iki cihetden idi ki biri sâdât-ı ‘Aleviyye’den i‘tikâd idüp evlâd-ı Resûl’den ve bunlara velâyet ü kerâmet ecdâd-ı ‘izâmından [121b H1] verâsetle Zevc-i Betül’den ‘â’id ü râci’dür ki kerâmât-ı ‘aliyye şâhibi velilerden ‘add itmeleri idi. İkinci, şâhları olup selâtin-i mâziye gibi fermânına iṭ‘at lâzım olduġı ġayşiyetden idi. İsmâ’ıl’ün ġatli evânında, ġuşûşâ Muĥammed Ħudâbende zamânında evvelki vechle i‘tikâdları zâ’il oldu. Ancak pâdişâhları olduġı ġayşiyet ġaldı.

Pes Mırzâ Ħamza mücerred şâhlık ġuvveti ile ne ġadar cidd ü cehd itdi ise pâdişâh-ı memâlik-i Rûm ve şâhenşâh-ı mesâlik-i³ merzbûm, şâhib-ķırân-ı bî-ķarîne-i ġurûm⁴ olan Sulṭân Murâd Ħân bin Selîm Ħân bin Süleymân Ħân cânibinden ‘asker⁵ çeküp Revân’ı teşġir iden vezîr Ferhâd Paşa’ya, ba‘dehu Tebrîz fethine me’mûr olup gelen vezîr-i a‘zam ve sâlâr-ı muġterem ‘Oşmân Paşa’ya egerçi ki ‘asker çeküp⁶ Tebrîz ġurbında on beş bin miġdârı Kızılbaş ile ‘asâkir-i zafer-me‘âşire muġâbil oldu.

Serdârları ‘Oşmân Paşa ġâlet-i ihtiyārda marîz-i nâ-şekîbâ bulunmaġla mîr-i mîrân olan ekâbirden Vân beglerbegisi dilîr ü şeci‘-i celâdet-nemâ

1 Ħamza//Ħudâbende: Muĥammed oġlı Ħamza Ħudâbende HZ

2 itdükde: itdükden HZ

3 mesâlik-i: sâlik-i HZ

4 ġurûm: merûm HZ

5 ‘asker: HZ mükerrer

6 Revân’ı//çeküp: - HZ

Ciğala-zâde Sinân Paşa ki vezâret nâmıyla dahı pâyesi sa'ir beglerbegilerden¹ mu'allâ idi, anlar mazhar-ı inkisâr u inhizâm ve Karaman beglerbegisi Murâd Paşa ve Tırabozın beglerbegisi Hüseyn Paşa ve ba'zı mîr-livâ giriftârlikle nâ-kâm ve Diyâr-ı Bekr beglerbegisi Mehemmed Paşa bin Ferhâd Paşa eşnâ-yı cengde şehâdetle engüşt-nümâ-yı a'lâm kılındı.

Lâkin zümre-i² şâhiyân ve şirzime-i Sürh-serân ve bellü başlu hânân³ tu'me-i şîr-i şemşîr kılınup mağlûben ve mağhûren mürâca'atları nihâyet ibtidâ-yı cengde, mezbûr şâhilerün⁴ Hâmza Mîrzâ ikdâmı ile fi'l-cümle tağallüb şeklinde hareketleri muqarrer oldı.

Ba'de zâlik mezbûr [212a HZ] Hâmza, Şeytân nâm bir sâde-rû nedîmi ile aşk-bâzî ve yine ekâbir-i Sürh-serân'dan 'Alî Kulu Hân nâm yâr-ı muvâfıqı ve hevâdarı 'aşığı ile resm-i şühî vü şannâzî [119a T5] semtine sâlik olup mezbûr Şeytân ol melik-i [gül]-rünü ol dîv-i merdüm-sitân⁵ ile mu'amelesine tağammül idemeyüp bir şeb mest-i lâ-ya'kıl ve kaçd-ı Şeytân'den gâfil, câme-i h'âb altında mu'amele-i nefsanıyyeye mâ'il oldukça nev-cüvân-ı Şeytân-iştihâr bir hâncer-i âbdâr ile Şâh Hâmza'yı helâk ü demâr kıldı. Ba'dehu itdüğü fi'l-i nâ-sezâya nâdim ü⁶ peşimân olup firâr ihtiyâr itdi. İrtesi ki bu ahvâl tuyuldu, Şeytân ele getirilüp siyâsetle haqqından gelindi.

Seyyâh-ı memâlik-i 'Acem ve sebbâh-ı bihâr-ı tevârih-i ümem, reh-nümâ-yı şad-merhâle mezbûr Şeyh Dem Kelle,⁷ Mîrzâ Hâmza vefâtını⁸ bâ'isini âhar vechle naql eyledi. "Eşahhî budur." diyü söyledi ki⁹ şâh-ı nev-cüvân, melik-i hûb-rû gibi qarîn-i Şeytân ve¹⁰ şerbetdâr bir sâde-rû dahı der-miyân, üçü bile 'uryân ve fütalarla germ-âbe-i hâşşada nüzhet-künân oldukları hâlde ki mezbûr Şeytân dellâk-i sulţân olmağın [122a H1] terâş tîği elinde, bilegisi bilinde hîdmet üzere iken şerbetdâr olan cüvâna gü-

1 begilerden: begiden HZ

2 zümre-i: vezîmre-i HZ

3 hânân: hân HZ

4 şâhilerün: şâhilerden HZ

5 sitân: sinân HZ

6 nâdüm ü: - H1, T5

7 H1 nüshasında bu kelime "Kelle" okunacak biçimde hareketlenmiştir.

8 vefâtını: evkâfını HZ

9 ki: - T5

10 ve: - HZ

şe-i hışm ile işâret eyler. Ke-ennehu teklîf-i şöhet-i vişâl nüktelerini işâ'at eyler. Şâh Hâzî bu hâleti göz ucuyla görür. Kemâl-i ta'accüble Şeytân'a gâzâb kılar. "Bunuñ¹ şeytanetden² murâdı nedir?" diyü su'âl ider.

Şerbetdâr dahı cevâb virüp "Bir büse ister." diyü söyler. Egerçi ki şâhlara lâzım olan ol hinde pîrâne hareket idi ve hâmmâmdan çıkınca şabr ile nehzat idi. 'Unfuvân-ı şebâb mürîş-i 'acele vü³ şitâb ve müstevcib-i hiddet-i âteş-tâb olmağın eyman-ı gılâz u şidâd itdi ki çıktuğı gibi Şeytân'ın vücûdın ifnâ eyleye ve siyâsetini vâcibât-ı dîn ü devletden bile.

Şeytân ki bu sevgendi işitti, başına gelecek siyâseti fehm itdi. Şâhuñ başı kendünün elinde iken tedârüki evlâ gördi. Bilâ-te'hîr elindeki tîğ-i ser-tîz ile işin bitürdi. Ba'dehu 'acele vü şitâbla taşra çıktı. Bir bahâne ile yıkıldı, gitdi. Hâlâ ki kırtılmadı. Hiç bir çarîk ile hâlâş u rehâ bulmadı. H'âce Hâfız-ı Şîrâzî'nün;

Beyt⁴

آسایش دو کیتی تفسیر این دو حرفست   با دوستان مروت با دشمنان مدارا⁵

beyti⁶ mazmûnınca 'amel itmedi. Başın telef eyledi.

Hâzî Mîrzâ'nun müddet-i emâreti ...⁷ yıl olmuş idi.

Emâret-i Şâh 'Abbâs bin Muḥammed Ḥudâbende

Bu fırsatda Özbek yürüyüp Nişâbûr'ı ve Dâmğân'ı ve Bisṭâm'ı ve bi'l-cümle Ḥorâsân'ın ekşer-i bilâdını ve Herî'yi ve Esterâbâd'ı ve Yezd'i ve Kûm'ı ve Keşân ve Nergis ve Ṭaber ve Meşhed-i Razaviyye'yi cemî'an aldı. Ancaḡ İşfahân ve Şîrâz vilâyetleri ḡaldı.

Ammâ pâdişâh-ı Rûm ve Ḥudâvendigâr-ı ḡurûm ile şulh u âsâyişe mâlik olduḡdan sonra tekrâr leşker çekdi, vardı. Alınan memâlikini biñ dört

1 Bunuñ: HZ mükerrer

2 şeytanetden: şeytânlığından HZ

3 vü: - HZ

4 Hiç//beyt: - HZ

5 "İki dünyada huzur bulmak iki şey ile olur: Dostlara iyilik yapmak, düşmanlarla iyi geçinmek." | HZ nüshasında başlık ve birinci mısra bulunmamaktadır. | Bu beyit Hâfız-ı Şîrâzî'ye ait bir gazelden iktibas edilmiştir.

6 beyti: - HZ

7 Nüshalarda Hâzî Mîrzâ'nın saltanatta kaldığı süre boş bırakılmıştır.

senesi târihinde tamâmen feth itdi. Beş, altı yıl miqdârı hânân-ı Özbekiye'nün taht-ı taşarruflarında iken kuvvet-i kâhire ile yine¹ aldı.

Bi'l-âhire 'Abdu'llâh Hân'un oğlu [119b T5] ...² Mîrzâ ile şulh idüp Şâh 'Abbâs aña dâmâd ve hân-ı Buḥârâ nîkû-nihâd olduḡı aḡbârı vilâyet-i Rûm'a geldi, yitdi. Ammâ âşkâre sebb ü teberrâyı³ ḡaldurup ekser-i [212b HZ] evzâ'ında selâtin-i Âl-i 'Oşmân'a taḡlid ü teşbîhi münâsib gördi.

Mezbûr Ḥamza Mîrzâ'nun li-eb ḡarındaşıdır. Babası Muḡammed Ḥudâbende cülûs itdükde mezbûr⁴ mülk-i Ḥorâsân'a vâli ḡılmış idi.⁵ Ba'dehu Mîrzâ Ḥamza vâledesinün taḡriki ile izâlesine ḡaşd idüp ne deñlü ki pây-tahtına da'vet eyledi, 'Abbâs Mîrzâ da'vetine icâbet ḡılmadı. "Emrünü tabi'üm. Nihâyet varmaḡa ḡavf iderüm." diyü ḡaberler gönderdi.

Âḡir-i kâr Muḡammed Ḥudâbende [122b H1] Ḥorâsân'a leşker-i cerrâr⁶ ve oḡlı ḡaşdına tehniye-i cünûd-ı bî-şümâr idüp varduḡda Mürşid Ḳulı nâm bir dilir-i kâr-ḡüzâr ve âzmûde-i ceng ü peykâr lâlâsı olmaḡla ciddin 'Acem şâhına muḡâbeleden ibâ ḡılmadı. Herî Ḳal'ası'nda ḡapanup niçe günler muḡâşara ḡâletinde ceng ü ḡitâle âheng itdi. Ma'a hâzâ ol târihde 'Abbâs on iki yaşında idüḡi⁷ ve ḡırâb u dırâb ešnâlarında kendüsi ḡiceler şabâḡa dek⁸ uyımayup ḡobları⁹ kendü eliyle tedârük itdüḡi şâyî'dür.

Pes Ḥamza Mîrzâ ḡatlı olup verâşet sinnen ve şecâ'aten aña münḡaşır olmaḡla babası daḡı sâ'ir günâhlarını 'afv eyledi.¹⁰ "Ben¹¹ şimdiki ḡâlde fâriḡum. Mülk-i mevrûşuña intizâm virmek¹² murâduñ ise [pây]-taht-ı Ḳazvîn'e gelesün." diyü ḡaberler gönderdi. Mezbûr daḡı külli 'asker ile ḡelüp tahtına cülûs ḡıldı. Lâkin ḡod-râylıḡ semtine sâlik olup evvelâ ḡidmeti sebḡ iden lâlâsını, ba'dehu şecâ'at u şehâmet ile nâmdâr olan ümerâsını birer ḡarîḡ ile bi't-tedric helâk itdi.

1 yine: eline HZ

2 H1 ve T5 nüshalarında burada birkaç kelimelik boşluk vardır. HZ nüshasında boşluk bulunmamaktadır.

3 sebb ü teberrâyı: sett ü tîrâbı HZ

4 mezbûrî: mezbûr HZ

5 ḡılmış idi: oldı HZ

6 cerrâr: çeker T5

7 ḡâletinde//idüḡi: idüp HZ

8 ḡiceler//dek: gice HZ

9 ḡobları: şabâḡa dek uyımayup ḡobları HZ

10 eyledi: eylesün HZ

11 Ben: - HZ | Pes T5

12 virmek: virmeḡe HZ

İşbu biñ iki tārīhi ki tārīh-i te'lif-i kitābdur, ile'l-ān Şāh 'Abbās taht-gāh-ı mülk-i 'Acem olan Kāzvin'de mütemekkin ve pādīşāh-ı Rūm ve şāhib-ķırān-ı ķurūm ve şāhensāh-ı heycā [vü] hücūm cenābına mütāba'atle ħūsn-i zindegānī semtin mutafaṭṭın olup ṭoķsan sekiz tārīhinde Ḥamza Mīrzā'nuñ ođlı Ḥaydar Mīrzā'yı bi-ṭarīki'r-rehn 'atebe-i 'ulyāya gönderdi. Ecdādından vāķi' olmış ħāl degül iken ṭarafeynūñ niżām u intizāmını maķşūdun¹ bi'z-zāt idinmekle ihtiyār ve dergāh-ı pādīşāhiye 'arz-ı ħulūş-ı bī-şümār ķıldı.

Fe-ammā şimdiki ħalde Buĥārā pādīşāhi 'Abdu'llāh Ḥān ki Özbekiyye'dendür, ol külli ķudret bulup Meşhed [ve] Ḥorāsān'ı ve niçe memāliki ellerinden alup pāy-tahtına bile ta'arruz itmek üzeredür. Ol bābda ħuzūr u āsāyişleri nev'an ihtilāla mübeddel olup 'atebe-i 'ulyāya mütāba'at u mūrāca'atları Şāh 'Abbās'a² ve tevābi'ine külli nef' virmişdür.

Ve³ Şāh 'Abbās tahta cülūs itdükde bi't-taĥmīn on altı yaşında bulunup ħāletüt-taĥrīr ki biñ iki senesidür, yigirmi bir⁴ yaşında olması muĥtemeldür.

ṬABAĶA-İ ḤĀNĀN-İ BUĤĀRĀ VE PĀDİŞĀHĀN-İ SEMERĶAND

Vilāyet-i Māverā'ū'n-nehr ķarārgāh-ı heyāṭıla olup bilād-ı Şođd dimekle meşhūrdur. Medīne-i 'uzmāsı Semerķand'dur. Ve Türkistān vilāyeti ıtlāķı Nehr-i Ḥucend ki Seyĥūn'dur, [120a T5] anuñ māverāsındaki memālik ü nevāhidür. Ve ammā Māverā'ū'n-nehr vilāyeti yedi tūmān memleketdür ki her tūmān on biñ 'askeri olan yirden 'ibāretdür. Ķadīmī tahtgāhi Mergīnān'dur ki Aybeg Ḥān anda sākin olurdu. Ve şāhib-i *Ĥidāye* ol şehrdendür.

Ve Ḥucend ve Tirmiz ve Nesef ve Keş ve Buĥārā ve vilāyet-i Belĥşān daĥı anda dāĥıldür. [123a H1] Ve memālik-i Ḥ'ārezm ve ıķlīm-i [213a HZ] Şağāniyān⁵ ol ĥudūd-ı ma'dūda müştemildür.

1 H1 nüshasında burada imlasi muğlak bir kelime vardır. Müstensih "maķşūdun" kelimesini yazmaya başlayıp sonra da vazgeçmiş düşüncesi akla gelmektedir.

2 'Abbās'a: 'Abbās HZ

3 Ve: - HZ

4 bir: - HZ

5 Nüshalarda "Şaķālibāy (HZ), Şaķālibāni (H1), Şaķāliyan (T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Şağāniyān" olarak metne alındı. bk. Şihābüddin Ebi Abdillāh Yākūt el-Ĥamevī, age, C. 5, s. 408-409.

Ve Semerķand ŗehirinn srı Celld-dn Hrezmŗŗ zamnında on iki fersaĥ yiri iĥta itdüġi ve anu ġarbisinde ylelik menzil yirde Timur-ı Grgn bir ŗehir bin idüp nmını Dımaŗĥ ġoduġı meŗŗrdur. Lafz-ı Semerķand, “ŗemerķend” lafzından mu‘arrebdir.

Pes Trkistn vilyeti ki mver-yı Seyĥn’dur, min ciheti’ŗ-ŗarĥ Moġol¹ memleketlerine varup nihyet bulınca ve ŗimlen Deŗt-i Qıpġaĥ’a mnteh olunca toĥuz tmn yirdür. Sbrn,² ve İsbcb ve Errecn³ ve Hcend ve ŗhrız ki zkend ve Otrr’dur,⁴ cümlesi Trkistn’da dĥildir. Ve Eŗbr ve Saġnĥ ve niġe yirler daĥı vardur. Tŗġkend anu bir medne-i ‘azimesidir.⁵ Ķadmen taĥt[ġh] idi.

Ve bi’l-cümle kendü i’tibrlarında Nehr-i Ceyĥn’un mversı ki cihet-i ŗarĥa varıncadır, aa Trn dirler. Ve cihet-i ġarbisine İrn ıtlĥ eyledkleri⁶ muġarrerdr ki⁷ Belĥ ve Merv ve Hemedn ve Niŗbr ki mmeht-ı bild-ı Horasndur ve cem‘i-i bild-ı Frs İrn memliki ‘add olunur.

[Eġlime py-taĥt olan yirler]

El-ġıŗŗa her ıĥlmn bir kürsisi, ya’n ki py-taĥtı vardur. Niteki Endülüs’un kürsisi Ķurġuba, andan geġince Ġırnaĥdur. Ve ıĥlm-i ġarbun py-taĥtı Fs’dur.⁸ Ve ıĥlm-i İfrġiyye’nn dr’l-mülki Ķaravn’dur. Ve ol ĥarb olduġdan ŗonra Tnis’dr. Ve ıĥlm-i Hicz’un kürsisi Mekke-i Mkerreme’dr. Ve ıĥlm-i Yemen’un kürsisi Tihme tarafından Zebd ve Cibl cnibinden ŗafede ve ıĥlm-i Mıŗr’un dr’l-mülki Ķhire’dr. Ve ŗm’un py-taĥtı Dımaŗĥ ve ‘İrġ-ı ‘Arab’un kürsisi Baġdd’dur. Ve mülk-i Ynn’un kürsisi Ķonya ve l-i ‘Oŗmn’a teshr-i mülk-i Rm ve ta’mr-i merzbm itdüklerinden ŗonra Anaĥolı vilyeti⁹ ki Hlic-i Ķoŗantniy-

1 Moġol: HZ mükerrer

2 Nshalarda “Srb (HZ), Sürüm (H1, T5)” ŗeklinde yazılan bu yer adı “Sbrn” olarak metne alındı. bk. ŗihbddn Ebi Abdillh Ykt el-Hamev, age, C. 3, s. 183.

3 Errecn: Erzncn H1 | Erzcn T5

4 Nshalarda metin boyunca “Enzr” ŗeklinde yazılan bu yer adı tashih edilerek metne alındı. bk. Osman Gazi zgdenli, “Ögedey Han”, *TDV İslm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ogedey-han> (19.11.2020).

5 ‘azimesidir: ‘uzmsıdur HZ

6 eyledükleri: - H1, T5

7 ki: - HZ

8 Fs’dur: Frs’dur HZ

9 vilyeti: - T5

ye'nün şarkîsidür, dârü'l-mülki Burûsa¹ ve Rümili vilâyeti ki Hâlic-i mez-bûruñ ğarbîsidür,² anuñ pây-tahtı evvelâ Edrine, ba'dehu Kõştançınıyye, İstanbul dimekle³ meşhûrdur. Ve Engürüs vilâyetinüñ pây-tahtı Bedün idügi maħallinde beyân olınmışdur.

Ve yine Diyâr-ı Bekr kürsisi Mevşil ve Fârs vilâyetinüñ pây-tahtı Şîrâz'dur. Ve Hûzistân'ın⁴ dârü'l-mülki Tüster ve Âzerbaycân kürsisi Tebrîz ve 'Irâk-ı 'Acem ki bilâd-ı 'Acem diyü ma'rûfdur, dârü'd-devleti evvelâ İş-fahân ve ba'dehu Hemedân ve Hõrâsân'ın pây-tahtı Nişâbüv ve ba'dehu Herât ve Mâverâ'ü'n-nehr'ün dârü'l-mülki Semerķand ve Türkistân'ın kürsisi Taşkend ve Deşt-i Kıpçak dârü'l-mülki Serây ve ba'dehu Kırım'dur.

[Ebü'l-ħayr Oğlan]

Ammâ havâķin-i Türk ki evlâd-ı⁵ Cengiz Hân'dur, aħvâli bu vechledür ki evvelâ Ebü'l-ħayr Oğlan ħurüc idüp melikü'd-Deşt Maħmûd H'âce'yi katlı itdi. Ba'dehu sekiz yüz elli dört senesinde [120b T5] Semerķand cânibine⁶ gitdi. Ve Ebü Sa'îd Hân ile⁷ mu'avenet taleb eyledi. Ve varup [123b H1] şâhib-i Semerķand olan 'Abdu'llâh Mîrzâ bin İbrâhîm Sulţân bin Şâhruħ ile kıtâl itdi. Mezbûra⁸ ğâlib olup öldürdi. Ve hâtunı ki Uluğ Beg Mîrzâ kıızı idi, anı tezvîc idüp Semerķand'ı Ebü Sa'îd Hân'a teslim kııldı. Ve kendüsi bilâd-ı Deşt'e çekildi, gitdi.

Ba'de zamânin Uluğ Beg kıızı mezbûrdan ħâmil olup iki ferzend⁹ [213b HZ] zuhûra getürdi ki birinüñ nâmı Kõçkũnci Hân ve birinüñ Süyüncük Hân konıldı. Ve mezbûruñ ğayrı hâtünından Şâh Budak Sulţân ve Hûckem¹⁰ Sulţân ve Sencer Sulţân nâm evlâdı geldi. Ve yine Şâh Budak Sulţân'dan daħı iki ferzend zuhûra geldi ki biri Şeybek Hân ve biri Maħmûd Sulţân'dur.

1 Burûsa: Bûrsa H1, T5

2 ğarbîsidür: ğarbisi ve HZ

3 dimekle: - HZ

4 Hûzistân'ın: Hûristân'ın H1, T5

5 evlâd-ı: evvelâ T5

6 Semerķand cânibine: cânib-i Semerķand'a HZ

7 Hân ile: hânlara H1

8 Mezbûra: Mezbür HZ

9 iki ferzend: HZ mükerrer

10 Hûckem: Hûckem HZ | Bu isim 124b (HZ) varakta "H'äckem" olarak yazılmıştır.

Pes Ebü'l-hayr vefât itdükde mülki bîgânelere nakl idüp evlâdı şifru'l-yed qaldılar. Bu zamân ki Melik Ebü Sa'îd Âzerbaycân hudûdına gelüp oğlu Sulţân Aĥmed Mîrzâ Semerķand'a musallaţ oldılar, ol esnâda Şeybek Hân zühür eyledi.

Emâret-i Şeybek Hân bin Şâh Budak

Aşlda ismi Şeybânî'dür. Ammâ şöreti Şeybek iledür. Deşt-i Qıpçaķ'dan zühür idüp mezbûr Sulţân Aĥmed Mîrzâ'nuñ yanına geldi. Ve yine 'avdetini¹ icâb ider² hâl olmağla dönüp Deşt tarafına gitdi.

Ba'dehu toķuz yüz altı târihinde Ebü Sa'îd Hân evlâdı mâbeyninde mütetâbi'an fetretler³ oldı. Bu furşatda Şeybek Hân Mâverâ'ü'n-nehr'e gelüp Otrâr ve Eşbâr nâm şehrlere ve ba'zı yirlere müstevlî oldı. Ve bi'l-cümle tedricle maĥall-i i'tilâda olup bilâd-ı Türkistân'da Nehr-i Ceyĥûn'un mâverâsına cemî'an ĥükm eyledi.

Ba'dehu toķuz yüz on bir senesinde ki Sulţân Aĥmed⁴ vefât idüp evlâdı mâbeyninde memâlik için feterât⁵ u ihtilâfât zâhir oldı, Şeybek Hân Mâverâ'ü'n-nehr'e geçüp ve Semerķand'a varup ĥâkimi⁶ 'Alî Sulţân bin Maĥmûd bin Aĥmed bin Ebü Sa'îd'den emânla nüzül eyledi. Ba'dehu mezbûra ġadr idüp kıatl itdi. Ve Semerķand'ı taşarruf idüp Şeybek Hân Mâverâ'ü'n-nehr'de müstaķil pâdişâh oldı.

Ammâ üç aydan soñra Kâbil ĥâkimi Bâbü Mîrzâ bin 'Ömer Şeyĥ bin Ebü Sa'îd, Mâverâ'ü'n-nehr'e geldi. Ve Şeybek Hân'ın elinden alup üç yıl miķdârı mutaşarrıf oldı. Ba'dehu tekrâr Şeybek Hân 'asker-i bî-kerân ile gelüp Buĥârâ'ya müstevlî oldı. Ba'de mâ Bâbü Mîrzâ altmış biñ askerle ve Şeybek Hân üç biñ er ile muķâbil ü muķâtil olduklarında ĥikmet Ĥudâ'nuñdur, ⁸ ﴿كَمْ مِّنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةٌ كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ naşs-ı kerimi mücibince Bâbü Mîrzâ münhezim olup Kâbil'e vardı. Şeybek Hân vefâtına dek anda

1 'avdetini: da'vetini HZ

2 ider: HZ mükerrer

3 mütetâbi'an fetretler: mütâbi'at fıtratlar HZ

4 Aĥmed: - T5

5 feterât: fıtarât HZ

6 Nüşhalarda burada yer alan "üste" kelimesi sentaks ve anlam gereğî metne alınmadı.

7 Bâbü: Bü M HZ

8 "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğâ galip gelen nice küçük topluluklar vardır.", Bakara Sûresi, 2/249.

karâr eyledi. Şeybek Hân dahı dönüp Semerķand'a ve cemî'-i bilâd-ı Mâverâ'ü'n-nehr'e, hattâ mülk-i¹ Hôrâsân'ın ekşerine müstevlî oldu.

Bi'l-âhire [124a H1] toköz yüz on altı târihinde Şâh İsmâ'îl bin Hâydar hurûc idüp geldi. Şeybek Hân ba'zı bâğ u râğda teferrüc üzere iken katl idüp Şâh İsmâ'îl cemî'-i bilâd-ı [121a T5] Hôrâsân'a hükümet eyledi. Ve ol eşnâda Bâbü Mirzâ tekrâr Kâbil'den dönüp ve Semerķand'ı ve Buḫârâ ve Tirmiz'i taht-ı taşarrufına aldı.

Ve müddet-i mülk-i Şeybek Hân on iki yıl oldu. Ammâ şecâ'at u şehâmeti ve şiddet-i² şavlet³ ü himmeti ve heybeti ğalib idüği şöḫret buldı.

Emâret-i Köçkünci Hân İbn Ebü'l-hayr

Mezbür Şeybek Hân'ın 'ammisidür.⁴ Toköz⁵ yüz on yedi senesinde leşker-i keşir ile geldi. Mâverâ'ü'n-nehr memâlikini Bâbü Mirzâ [214a HZ] Mîrzâ'nun elinden aldı. Hattâ göçüp, Kâbil'e varup min ba'd Bâbü Mirzâ harekete kıâdir olmadı. Ba'dehu Köçkünci Hân Hôrâsân'a teveccüh kıldı. Sâbıķan Şeybek Hân taşarrufında olan memâliki bi'l-külliyeye zabt eyledi. Gâh Şâh İsmâ'îl ile ve gâh anuñ oğlı Tahmâsb Şâh⁶ ile mirâren ceng ü cidâl ve ḫarb u kıtâl⁷ idüp Mâverâ'ü'n-nehr ve Hôrâsân'ın ba'zı yirlerine mutaşarrıf oldu.

Ba'dehu toköz yüz kırık târihinde vefât itdi.⁸ Ve müddet-i emâreti yigirmi üç yıl olduğın ba'zı müverriḫîn işbât itdi.

Emâret-i Ebü Sa'îd Hân bin Köçkünci

Mülk-i mevrûsına altı yıl mutaşarrıf olduķdan soñra kırık altı senesi eşnâlarında ol dahı vefât itdi.

1 mülk-i: memâlik-i T5

2 şiddet-i: şiddet ü HZ

3 şavlet: şavleti T5

4 'ammisidür: 'ammisi HZ

5 Toköz: Ve toköz HZ

6 Şâh: - HZ

7 ve//kıtâl: - HZ

8 itdi: eyledi HZ

Emâret-i ‘Ubeydu’llâh¹ Hân bin Maḥmûd Sulṭân bin Şâh Budak Sulṭân

Ki yine anlaruñ aḳribâsındandır. Ya’nî ki² Şeybek Hân’uñ arındaşı oğlıdır. Şecâ‘at u şehâmet ü kerem ve cevdet-i zihn ü luṭf-ı ṭab‘ u ḥüsn-i şiyem şâhibi idüginde müverriḥîn müttefiklerdür. Ḥuşûşâ ‘ilm-i fıḥḥ u tefsîrde mahâret ve Türkî vü Fârisî lisânında nazma udret ve ‘ulemâ vü fużalâ vü şu‘arâya sâ‘ir mülükden ziyâde iltifât u rağbeti olup ve ṭâlî‘inde uvvet ü sa‘âdet kemâlde³ olmağla ekşer-i ḥurûb u ma‘ârikede ğanîmet ü⁴ nuşreti ve ızılbaş-ı evbâş ṭâ‘ifesiyle ıtâl ü muḥâşameti ve ol şîrzime-i eşrârdan kırık biñden ziyâde evbâş⁵ atlı ü ḥasâreti mukarrer olmuşdur.

Ve ba‘zı muḥârebârda lâ-siyyemâ şâhib-i andehâr olan Mîr Argün Ebü’l-Ḥasen Mîrzâ ve arındaşı Şeybek Mîrzâ ile rezm ü neberdi vâkı‘â-tında leşkeri inhizâmı perîşân ve kendüsi yalınuz alup yirinden bir adem ayrılmayup a‘dâ ile şîrâne ḥarb-künân olduğı, ba‘dehu Özbek ṭâ‘ifesi ḥânlarınuñ bu vechle celâdetini görüp, münhezim olanlar müctemî‘ olup ba‘de’l-inhizâm nuşret ü zafer bulduğın müverriḥîn⁶ yazmışlardur.

Zamânında Mâverâ’ü’n-nehr’e ve ḥudûd-ı Bişṭâm’a varınca bilâd-ı Ḥorâsân’a ve memâlik-i Dâmğân’a ḥükümet idüp dört yıl salṭanat itdük-den şoñra ṭoḳuz yüz elli târiḥinde [124b H1] dâr-ı arâra riḥlet eyledi.

Salṭanat-ı ‘Abdu’llâh Hân İbn Köçkünci Hân

Mezbûruñ yirine cülûs idüp altı ay midârı ḥükümet eyledi. Ba‘dehu eyyâm-ı ‘ömri âḥir⁷ olup marîzan dâr-ı dünyâdan riḥlet eyledi.⁸

1 Nüşhalarda “‘Abdu’llâh” şeklinde yazılan bu isim “‘Ubeydu’llâh” olarak metne alındı. bk. İsmail Türkoğlu, “Şeybâniler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyaniler> (22.01.2021).

2 ki: - HZ

3 kemâlde: kemâlinde T5

4 ü: - HZ

5 evbâş: evbâş HZ

6 müverriḥîn: müverriḥler HZ

7 âḥir: tamâm HZ

8 eyledi: itdi HZ

Emâret-i ‘Abdü’l-Laṭîf Hân İbn Köçkünci Hân

Mezbûruñ qarındaşıdır. Hüsni sîrete mâlik ve re‘âyâyı ri‘ayetle [121b T5] ‘adâlet¹ çarîkına sâlik olup on üç yıldan ziyâdece salṭanat itdi. Ba‘dehu altmış târihinde dâr-ı âhirete gitdi.

Emâret-i Budağ Hân İbn Süyüncük² Hân

Mezbûruñ birâder-zâdesidür. ‘İlm-i fıḫha ‘âlim ve mezheb-i Ebü Hânîfe’de³ kâ’im, maḫbülüs-sîret ve maḫbû’u’s-şüret âdem idi. İki yıl emâret⁴ idüp altmış yedi târihinde vefât eyledi.

Hükümet-i Timur Hân

Ġalibâ anlar neslinden degüldür. Ekser-i müverrihîn bunuñ nesebini ta’yîn itmemişlerdür. Bir sene miḫdârı Mâvera’ü’n-nehr’e hükümet itdükden soñra vefât eyledi.

Emâret-i Pîr Muhammed Hân bin Cānbeğ İbn Hückem⁵

İbn Ebü’l-ḫayr

Bu daḫı ḫānlık taḫtına cülüs itdi. Beş yıl miḫdârı icrâ-yı [214b HZ] aḫkām itdükden soñra ṭoḫuz yüz yetmiş sekiz senesinde dâr-ı âhirete gitdi.

Salṭanat-ı İskender Hân İbn Cānbeğ

Mezbûruñ qarındaşıdır. Özbekiler içinde secâ’atle meşhûr ve celâlet ü⁶ celâdetle mezkûr, varduğı ma’rekelerde manşûr ve re‘âyâ-yı bilâdı eyyâm-ı ‘adâlet-encāmında hoş-ḫâl ü mesrûr olup⁷ on bir yıl miḫdârı salṭanat itdükden soñra ṭoḫuz yüz ṭoḫsan ṭoḫuz⁸ târihinde fevt oldı.

1 ri‘ayetle ‘adâlet: ‘adâletle ri‘ayet HZ

2 Nüshalarda “Süncük” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Türkoğlu, agmd.

3 Hânîfe’de: Hânîfiyye’de HZ

4 emâret: salṭanat HZ

5 Nüshalarda “H’äckem” şeklinde yazılan bu isim daha önce “Hückem (123b HZ)” olarak yazıldığı için bu şekilde metne alındı.

6 celâlet ü: - HZ

7 olup: idüp HZ

8 ṭoḫuz: - T5

Salṭanat-ı ‘Abdu’llāh Hān İbn İskender Hān

Babasınıñ vefâtı târîhinde tahta cülüs idüp, hukkâm-ı eṭrâfla ceng ü cidâl ve mülük-i eknâfla hürüb u kıtâl semtin tütüp, ṭālî’inden¹ ‘asker-i Rûm on yıldan ziyâde mütevâliyen² Kızılbaş vilâyetlerine hücum idüp Gürcistân ve Şirvân ve Gence ve Tebrîz ve Revân mülhâkât-ı vilâyât-ı pâdişâh-ı cihân ve zamîme-i memâlik-i şehryâr-ı cihâniyân olduḡda ‘Abdu’llāh Hān daḡı kendü³ semtinden hareket ve Meşhed-i Razaviyye ve pây-taht-ı Horāsân olan Herî ve ba’zı memleketleri ešnâ-yı işnâ ve elf ve ihdâ ve elfde fetḡ ü teşhîr eyledi.

Kezâlik Bedaḡşân ḡakimi Şāhruḡ Hān’uñ memâlikini ve la’l-i Bedaḡşāni ḡaşıl olan kânlaruñ nevāḡisini tōkuz yüz tōkusan altı târîhinde fetḡ itdi.⁴

Mezbûr Şāhruḡ Hind⁵ pâdişāhı Celâlü’-d-dîn Ekber’uñ aḡribāsından olmaḡla birḡaç kerre ‘Abdu’llāh Hān’a mektûb gönderüp mülk-i Bedaḡşân, Şāhruḡ Hān oḡlı Mîrzā Muḡammed Zamân’a virilmesini ve min ba’d ta’arruz olınmamasını iltimâs itdi. Ḥattâ anlaruñla mu’âdât, bizümle muḡāşamât maḡûlesi olup nihâyet bir külli fitneye bâ’iş olur,⁶ idüḡini bildürdi.

Fe-ammâ ‘Abdu’llāh Hān izḡâr-ı muḡālefet ü ‘udvân idüp “Kılıcımızla fetḡ itdüḡümüz yirleruñ reddi mümkinâtdan degüldür. [125a H1] Ve mu’âdât u muḡāşamât kendülere zaḡmet olmamaḡ için biz taḡaddüm idüp⁷ ol vilâyete varmaḡ yanımızda vâcibâtdandır.” diyü cevâb gönderdi.

El-ân mâbeynlerinde muşâfât olmayup ‘Abdu’llāh Hān’uñ oḡlı ‘Abdü’l-Mü’min Hān ki⁸ Belḡ şehrinde taht idinüp, ḡuşuşâ ta’mîr-i sûrla tevsi’ine⁹ himmet kılıp yüz biñ ‘askerle müstaḡillen seferler itmekdedür. Birḡaç defâ Celâlü’-d-dîn Ekber’e tâbi‘ memâlike [122a T5] leşker çeküp, varup külli cüz’i gezend irgürmişdür.

1 ṭālî’inden: ṭālî’inde HZ

2 mütevâliyen: mütevâliyeten H1

3 vilâyât-ı//kendü: - HZ

4 itdi: idüp HZ

5 Hind: - HZ

6 olur: - HZ, H1

7 taḡaddüm idüp: muḡaddem HZ

8 ki: ḡâke HZ

9 tevsi’ine: tevsife HZ

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki mezbûr Mîrzâ¹ Muhammed Zamân hüsn ü² cemâle mâlik cüvân ve yâl ü³ bâl ve ğunc u delâl ile maṭbû‘-ı ḳulüb-ı ‘aşḳ-bâzân olup babasınıñ intîḳâlî ve mülk-i mevrûsınıñ zevâlî muḳarrer olduḳda celâ-yı vaṭan idüp, diyâr-ı Hind’e, ba‘dehu Mekke-i Mükerreme’ye gelüp, ḥacc-ı şerîf sa‘âdeti ile müstes‘ad olduḳdan soñra memâlik-i Rûm’a tâbî‘ Diyâr-ı Bekr’e gelür.⁴ Ve lâlâları tüccâr ve lü‘lü’-i lâlâya ṭalib ḥ‘âce-i ḥarîdâr şüretinde birḳaç gün Ḳara Âmid şehrini müşerref ḳılır.

İttifâkan zümre-i yeñiçeriyân-ı Rûm ki ittifâḳla meşhûr bir ṭâ‘ifedür,⁵ “Bâzîrgânlar⁶ miyânında bu maḳûle cüvân-ı ḥüb-rü neyle? Ve tüccâr ṭâ‘ifesinde bunuñ gibi ata mâlik Yûsuf-şîfatlu nâzenîn-i semen-bü⁷ ne işler?” diyü üşerler. Mîrzâ Muhammed Zamân’ı çeküp, alup ḥidmetkâr idinmek heves ḳılurlar.⁸

Lâlâları görür ki ol lü‘lü’-i şehvârî dest-i nâ-dâna düşeyor ve Mîrzâ pâ-dişâh-zâde iken ḥâtem-i la‘lî ehrimenler ile pây-mâl olayor, vâfir mâl bezl iderler. “Bir bâzîrgânıñ oğlıdur. Peder ü mâderinden [215a HZ] cüdâ düşmesün.” diyü niçe tazarru‘ u niyâzla ḥücûm-ı ehrimenândan⁹ ḥalâş iderler.

Ba‘dehu Mâverâ’ü’n-nehr taraflarına ‘azîmet ḳılurlar.¹⁰ Lâkin anda “Abdu’llâh Ḥân ṭuyumasun.” diyü ḥavf iderler. Bilâ-tevaḳḳuf Bedaḥşân’a tâbî‘ Ḳarategin¹¹ nâm mülkete çekilür,¹² giderler. Varduḳları gibi ol mülküñ¹³ felâket-zede sipâhî Mîrzâ’nuñ ḥâk-i pâyına müctemi‘ olurlar. ‘Ale’l-fevr niçe biñ âdem olup ḥurûcî muḳarrer ḳılurlar. Fi’l-vâḳi‘ ol

1 Mîrzâ: - HZ

2 ü: - HZ

3 ü: - HZ

4 gelür: gelüp HZ

5 ṭâ‘ifedür: ṭâ‘ife HZ

6 Bâzîrgânlar: Bâzîrgânların T5

7 semen-bü: simbenü HZ

8 ḳılurlar: ḳılır HZ

9 ehrimenândan: ehrimenden T5

10 ḳılurlar: ḳılır HZ, T5

11 Ḳarategin: Ḳarakemin T5

12 çekilür: çekilüp T5

13 mülküñ: - HZ

mağalden leşker çeküp hüruc iderler. Bulduğu Özbekileri kılıcdan geçürüp mülk-i mevrûsinuñ nişfi miqdârını¹ kabza-i taşarrufına² alur.

Ve bi'l-cümle şehir-i Bedaḥşân'a 'Abdu'llâh Hân'uñ naşb itdüğü hâkimler³ elinde mazbûtu'l-erkân ve la'l-i rummâni hâşıl olan niçe yirdeki kân Mîrzâ Muḥammed Zamân taşarrufıyla mümeḥhedü'l-bünyân olur. Hâletüt-taḥrîr⁴ biñ iki târiḥinde ol minvâl üzere idüğü ta'ayyün bulur.

Ve bi'l-cümle 'Abdu'llâh Hân mezhebi ve dîni kavî kâr-dân ve fetḥ itdüğü memâliküñ⁵ re'âyasına kuvvet virmekle ve mühimmât-ı zirâ'ate kâdir olmayanlaruñ levâzımını ber-vech-i qarız hazînesinden gördürmekle 'ammârü'l-bilâd bir pâdişâh-ı nikû-nihâd olup kendüsi ki⁶ pây-taḥt-ı Buḥârâda sâkindür, dört tarafına [125b H1] ikişer aylık yola hâkimdür ki Kâşgar'a bir tarafı varur ve bir tarafı H'ârezm cānibine irer. Ve bir tarafı Hindistân'a⁷ varur. Ve bir tarafı Nîşâbûr ve İsferyân'dür.

Ve kendüñüñ rızâ'an qarındaşını katl⁸ [iden] Baba Koḫultaş vezîr-i a'zamıdur⁹ ki şeci' ü bahâdır, fezâ'il ü ma'ârifî zâhir kimesnedür.

El-ân Ḥorâsân memâliki zabtına me'mûrdur. Ve hâlâ yanındağı vezîri Muḥammed Bâķi ve vezîr-i şânîsi Lürez¹⁰ Beg-i Maḫreşbegi'dür.

Ve hân-ı müşârün ileyh 'alâ'ik-ı dünyeviyyeden ancaḫ şayd u şikâra ma'ıldür. Ve kırık yıldan berü kâ'imü'l-leyl idüğü mu'temedün 'aleyh-i emâşıldür.

Ve sâbıḫan Timur-ı Gürgân, [122b T5] Kâşgar'la Qalmaḫ¹¹ mâbeyninde Aluḫ Taḡ nâm beriyyede қаt'-ı menâzil idüp, mülük-i sâbıḫadan kimesne varmaduğı ser-ḥadde varup, bir şuffe binâ itdürüp nişâne ḫomışlar

1 miqdârını: miqdân HZ

2 taşarrufına: taşarrufa H1

3 hâkimler: hâkimleri HZ

4 Hâletüt-taḥrîr: Hâleten HZ

5 memâliküñ: - HZ

6 ki: - HZ

7 Hindistân'a: Hindüstân'a HZ

8 katl: қатil H1

9 a'zamıdur: a'zamıdur T5

10 Lürez: Lüzer T5

11 Qalmaḫ: Qalman T5

ki kendülerden sonra gelen selâtin her¹ ne kadar ki sa'y ideler, ancak anuñ varduğı menzile gideler, mâverâsına geçemeyeler, i'tikâdında² olmuş iken 'Abdu'llâh Hân 'asâkir-i bî-kerânla ol semte uğraduğda Timur'uñ menzilerinden on konak ilerü mürür idüp bunlar dağı bir mescid binâ eylemişler. Ve anda evkât-ı hamseyi edâ idüp "Bizden sonra gelen selâatine nümüne ola." diyü koyup gitmişlerdür.

[Hikâyet]

Hikâyet olunur ki beyân olunan beriyyede 'asker-i bî-kerânla mânend-i nehr-i revân ve seyl-i firâvân püyân u devân olup giderken yollarına bir ka'rnâk nehr-i cârî³ râst gelür. Leşkerini dü nîm idüp bir cânibine hân ve cünd-i firâvân ve bir tarafına ba'zı ümerâ vü rû-şinâsân çekilüp giderler. Nihâyetinde ma'bere vâşıl olmak fikrin iderler.

Hikmet Allâh'ındur, niçe günler ki bu ümmîd ile gidilür, aşlâ 'ubûra kâbil bir yir bulunmayup, 'avdetleri hod bi-vechin mine'l-vücûh müyes-ser olmayup, hân ile hem-'inân olmayan cünd-i bî-kerân muttaşıl nâle vü enînle eşk-feşân⁴ ﴿هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾ naşs-ı kerimini güyân ve âb-ı hayât-larından her biri [215b HZ] el yuyup me'yüslikle hâtır-perişân oldukları hâlde 'Abdu'llâh Hân şu aşurısından ol zümreye hitâb ve⁵ "Havf itmeñ. Ben bu mağalle qarîb yirde bir ma'ber bilürin." diyü luţf-ıla cevâb iderler.

Ve kendüleri tenhâ çekilüp iki oğ atumı yir miğdârı ilerü giderler. Niçe zamân niyâz u namâz⁶ ve cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'a 'arz-ı süz u güdâzdan sonra dönüp 'askerden yaña el şalarlar. Segirdüp gelenlere "İşte bu mağalden geçün." diyü yol gösterürler. Ya'ni ki seyl-i firâvân ile iki büyük ağaç akup gelürken uçları birbirine muttaşıl olmuş. Bu tarih ile bir miğdâr tutulup kalmış.

Ba'dehu kelbü'l-mâ' ki Türkî'de "porsuğ" dirler, vâfir has u hâşâk cem' idüp ol mağalli cäygâh idinmiş. Ve divşürdüğü⁷ çüb-ı huşuk u giyâh ol iki

1 her: - HZ, T5

2 i'tikâdında: i'tikâdınca HZ, H1

3 cârî: cârîye T5

4 "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir.", Kehf Sûresi, 18/78.

5 ve: idüp HZ

6 niyâz u namâz: namâz u niyâz HZ

7 divşürdüğü: düşürdüğü HZ

dırahta [126a H1] muttaşıl¹ olmağla piyâdeler geçmege kıabil ma'ber gibi görünmiş.

Vaqtâ ki gelürler, hânuñ işareti ile ol ma'ber şeklini görürler. “Hiç bu maqbûle irkilmış kârger-i cüz’î yirden külliyyetle geçilür mi?” diyü tereddüd itdüklerinde “Niçün muhâlefet idersüz? Benüm emrümecân ile mütâba‘at itmezsiniz.” diyü buyurduğı gibi fi'l-hâl emrine imtişâlen ‘ubûra meyyâl olurlar. Ğarq-âb olmalarını mütehaqqıq bilürken fermânından tecävüz itmeyüp cevâza cevâz gösterürler. Bi-‘inâyetillâh aħmâl ü eşķâl ma‘al-bigâl ve‘l-cimâl müterâdifü’l²-emşâl tamâmen hân-ı zî-şân³ cânibine geçerler.

Hemân ki ‘askerün ‘ubûrı nihâyet bulur, ol iki dıraht⁴ birbirinden ayrılıp müctemi‘ olan has u hâşâk perâkende vü perîşân olur. Bu hâle⁵ nâzır olanlar hânuñ kerâmetine ve du‘âsı maqbûl olup âşâr-ı velâyetine ğaml iderler. Huşûşâ “Ķazâ-yı vaţardan şonra tağılması ol sırta delâlet ider.”⁶ diyü söylerler.

Bu tafşil ki ‘Abdu’llâh Hân huşûşında vâkı‘ oldı, evvelinden⁷ âhîrine dek [123a T5] câmi‘-i fezâ‘il, hâvî-i hâşâ‘il, müfessir-i Süre-i Nür, muķtebis-i envâr-ı hürşid ü hür,⁸ BuĶârâ ‘ulemâsından Monlâ Nür ve anlaruñ tilmîzleri ‘âlim-i mü‘eyyed, Mevlânâ Düst Muhammed lisânından menķül u me’sûrdur ki ma‘âyib-i kızb ü dürüĝdan ibâları ve şevâ‘ib-i mübâlaĝatdan tecennüb ü istiĝnâları ĝun gibi zâhirdür.

Hâletü’t-tahrîr ki biñ iki senesi Ķisâbıyla şehirdür, ‘Abdu’llâh Hân BuĶârâ taĶtında sultân ve altmış üç yaşında olup müddet-i saltanatı ...⁹ yıl Ķisâbında zâhir ü ‘iyân ve sehâsı müstahaqqkine vâşil ve ‘atâsı¹⁰ Ķatarât-ı bârân gibi mütevâliyyeten muķarrerdür. Ve bir meclisde bir şaĶşa beş biñ ĝurüş miķdârı ‘aĶıyyesi ma‘lüm-ı ekber ü aşĝardur.

1 muttaşıl: - HZ

2 müterâdifü’l: müterâ‘ufü’l HZ

3 şân: şâ HZ

4 dıraht: - HZ

5 hâle: tarıķ ile HZ

6 ider: itmez mi HZ, H1

7 evvelinden: evvelden HZ

8 hür: cür HZ

9 Nüşhalarda burada bir kelimelik boşluk bırakılmak suretiyle Abdullah Hân’ın saltanat süresi bildirilmemiştir.

10 ve ‘atâsı: - HZ

[‘Abdu’llāh Hān Devleti ‘Ulemāsı]

[Kāḍī ‘Abdü’l-‘Alīm bin Kāḍī-i Bircend]

Ve ol devletün ‘ulemāsından Kāḍī ‘Abdü’l-‘Alīm bin Kāḍī-i Bircend ki şāriḥ-i *Viḳāye*’dür ve Monlā Sa’dü’l-dīn-i Teftāzānī şāgirdlerinden¹ bir ‘al-lāme-i fehḥamedür. Toḳuz yüz kırık senesinde² vefāt itmişdür.³

[‘İşāmü’d-dīn İbrāhīm bin Muḥammed bin ‘Arabşāh]

Biri daḥı ‘İşāmü’d-dīn İbrāhīm bin Muḥammed bin ‘Arabşāh’dur ki Ebū İshāḳ-ı İsfērānī neslinden olup babaları Timur Hān zamānında şadr-ı ‘ulemā idi. Ve zū-fünūn ‘ālim olup her fende āşār-ı ğaribe ve teşānif-i ‘acibe izḥār eylediği⁴ ma’lūm-ı her ‘ālim ü dānā idi.⁵ Sene ḥamsinde H’āce ‘Abdu’llāh-ı Naḳş-bendī ziyāretine Semerḳand’a geldükde [216a HZ] vefāt itmişdür.

[Mevlānā Hācī-i Tebrizi]

Biri daḥı Mevlānā Hācī-i Tebrizi’dür ki ‘Abdu’llāh Hān’uñ ḥ’ācesidür. Buḥārāda şadru’ş-sudür olmuşdur. Ve Mevlānā ‘İşāmü’d-dīn şürekāsından olup erba’in senesi eṣnālarında vefātı taḥāḳḳuḳ bulmuşdur.

[Monlā Maḥmūd eṣ-şehīr bi-‘Azizāh]

Biri daḥı Monlā Maḥmūd eṣ-şehīr bi-‘Azizāh’dur⁶ ki ḳāḍī-i Buḥārā ve ‘ālim-i’⁷ şāmiḥ fi’l-fetvā [126b H1] ve menār-ı bāzıḥ bi’t-taḳvā idüğü ve kırık yıl miḳdārı kütüb müṭāla’asını terk idüp ekşer-i ‘ulūm kendülere ma’lūm olduğı müteḥāḳḳıḳdur. Bunlar daḥı elli senesinden şoñraca vefāt itdüğü şāyi’dür.

1 şāgirdlerinden: şāgirdlerindendir HZ

2 senesinde: senesi tāriḥinde T5

3 itmişdür: itmişlerdür HZ

4 eylediği: idüğü T5

5 idi: olup T5

6 ‘Azizāh’dur: ‘Azize’dür HZ

7 ‘ālim-i: ‘ilm-i HZ, T5

[Mevlânâ Şemsü'd-dîn Muḥammed el-Ḳuhistânî]

Biri daḡı anlardan Mevlânâ Şemsü'd-dîn Muḥammed el-Ḳuhistânî'dür ki Buḡârâ'da müftî idiler. Fazl ile mevşûfdur. Ve bir kerre işitdügini müddet-i ömrinde unitmamağla ma'rûfdur. *Vikāye'*ye şerḡ-i laṡif yazmışdur. Ḥaṡebesini 'Abdu'llāḡ Ḥān'ın elḡābıyla muvaşşāḡ ḡılımışdur.

[Mevlânâ Ḥanefî]

Biri daḡı Mevlânâ Ḥanefî'dür ki 'ālim ü fāzıl, zühd ü vera' u taḡvā muḡassenātını şāmıl, enfās-ı müteberrikesi şāyi' olup; ṡokuz yüz kırık senesi eşnālarında Buḡârâ'da vefāt idüp vāḡı'an bir 'azizü'l-vücüd kimesne idi.

[Monlā Nūr]

Biri daḡı sâbıḡu'z-zıkr¹ Monlā Nūr'dur ki ṡoksan yedi târiḡinde sâlik-i râḡ-ı ḡacc olup vilāyet-i Rüm'a geldi. Ve Rüm ḡaşabâtından Toḡad'da² mü'el-lif-i keşirüt-taḡşir ile mülākāt ḡıldı. Ve ol sene ḡacc-ı şerif sa'âdetiyle müstes'ad olup tâ te'lif-i kitāb târiḡine gelince ki beş yıldur, Ka'betu'llāḡ'da mücāvir olup ṡullāba ifāde-i 'ulüm u funün itdügini müsta'iddin-i dirāset-ḡarını zümresinde a'lem ü eşher-i mü'eyyed Mevlânâ Düst Muḥammed ḡaberlerin getürdi. Ve bu ḡaḡire eşnā-yı mülākātta kelime-i şerife-i [123b T5] şehādet deḡā'iḡını ḡāvi ve yine i'lā-yı kelimetu'llāḡ-ı 'ulyā fevā'idini³ muḡtevi bir risāle-i laṡife getürdi ki kendünün te'lifi ve āşār-ı ṡab'-ı laṡifi idi.

['Abdü'l-Kerim Ḥān İbn Reşid bin Sa'id Yünus bin İltece Ḥān-ı Cengizî]

Ve yine bu târiḡde 'Abdu'llāḡ Ḥān memālikinün ḡudūdında vāḡı' Kāşḡar vilāyetinde 'azamet ü celādetle şāyi' 'Abdü'l-Kerim Ḥān İbn Reşid bin Sa'id Yünus bin İltece Ḥān-ı Cengizî daḡı vardur. Ḥanefi-mezḡeb, iḡtilāt-ı 'ulemāya rāḡıb pāk-i tiḡād ve şāf-meşrebdür. Vilāyeti vāsi' ve nevāḡi-i memāliki niḡe⁴ beydā-yı tāsi', ḡadri mürtefi', luṡf u seḡā ve kerem ü aṡā muḡassenātını muḡteri' bir ḡān-ı zī-şān ve şehryār-ı memālik-sitāndur.

1 sâbıḡu'z-zıkr: sâbıḡan zıkr olınan T5

2 Toḡat'da: Toḡad'da HZ

3 fevā'idini: ḡavā'idini H1

4 niḡe: - HZ

Ve bu tafsil ki Buḥārā pādişāhları evşāfında vāқи'dür, ekşeri Mevlānā [İbn] 'Arabşāh-ı Enşārī ve müverriḥ Ḥāfız Muḥammed 'Alī Ḳuşcı-i¹ Ṭaşkendi tevāriḥinden mecmū'-ı zāhirü'l-menāfi'dür.

ṬABAQA-İ MÜLÜK-İ AḲḲOYUNLI

Türkistān'da sākindür. Ve ḲaraḲoyunlı ile hem-civār u mütemekkin, Türkmaniyyü'l-aşl iki tã'ifedür. Argün Ḥān zamānında celā-yı vaṭan itdiler. ḲaraḲoyunlı ile ittifākan² Āzerbaycān memleketlerine geldiler. Ba'dehu ḲaraḲoyunlı Āzerbaycān ve Sivas nevāḥisine varup mütemekkin oldılar. Ve AḲḲoyunlı Diyār-ı Bekr cāniblerine varup ol memālikde istiḳlāl buldılar.

['Alā'ü'd-din Ṭür 'Alī Beg-i Türkman]

Bunlardan evvel zuhūr idüp emāret şadrına geçen 'Alā'ü'd-din Ṭür 'Alī Beg-i Türkman'dur. Āmid ve Mevşil ḥudūdında niçe zamān emāret eyledi. Ve ba'zı bilāda temellükle icrā-yı ḥükümet itdükden şoñra [127a H1] fevt oldı. [216 b HZ]

Emāret-i Fahrü'd-din Ḳutlubeg

Mezbür Ṭür 'Alī'nün oğlıdur. Bu daḫı inşā-yı aḫkām ve mühimmāt-ı ḥükümet ile kıyām itdükden şoñra vefāt eyledi.

Emāret-i Ḳarayülük³ 'Oşmān

Mezbür Ḳutlubeg'ün oğlıdur. Ekşer-i evḳātde Ḳara Yūsuf-ı Türkman'a mürāfaḳat ve gitdügi semte muvāfaḳat idüp, ḥuşuşā Şām fetḫine Timur-ı Gürgān'la bile bulunup, bā-ḥuşuş Timur'uñ Rüm semtine mürürına mezbür-ı pür-şürür delālet idüp, ḳabā'il-i Etrāk u 'Urbān'la mirāren cenk itmişdür. Ve Āmid ve Āzerbaycān ve Mardin ve Ruhā ve 'amme-i Diyār-ı Bekr'e,⁴ ba'de zamānin niçe memālike daḫı müstevli olmuşdur.

1 Ḳuşcı-i: Ḳuşı-i HZ

2 ittifākan: ittifāk birle HZ

3 Nüşalarda "Ḳarayüblük" şeklinde yazılan bu isim "Ḳarayülük" olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular> (04.11.2020).

4 Bekr'e: Bekr HZ

Ve Sivas hâkimi Kâdî Burhânü'd-dîn Aḥmed-i Ḥanefî'yi mezbûr tütüp şâhib-i Tokad Şeyḥ Necîbü'd-dîn igvâsıyla katl itmişdür. Ammâ Sivas fethine müteveccih olduḡda ehâlisi rızâ virmeýüp, Burhânü'd-dîn'ün bir şaġir oġlını kendülere emîr naşb idüp, bu hâl üzere almışlar iken Timur'un Rüm'a teveccühini ve ara[yülük] 'Osmân'un aña mütâba'atla ba'zı hük-kâma nakli şâyi' olıca bir zî-udret ve zî-şevket pâdişâha mütâba'atları vâcib olup Sivas'un miftâhlarını Āl-i 'Osmân'dan Yıldırım Bâyezîd Ḥân'a gönderdiler. Şeh-zâde¹ Emîr Süleymân² kendülere hâkim ta'yîn olınup bir midâr uvvetlendiler.

Amma müverrihînden Mevlânâ Aḥmed bin 'Arabşâh, Kâdî Burhânü'd-dîn atlini touz yüz seksen iki târihinde, amma Şihâbü'd-dîn bin Ḥacer sekiz yüz bir târihinde vuû' buldı, diyü [124a T5] yazmışdur.

Ba'dehu Timur, Sivas'ı feth itdükte emâretini mesfûr ara[yülük] 'Osmân'a tefvîz idüp sekiz yüz touz târihinde şâhib-i Haleb ü Şâm olan Melik Ādil Ḥakem ve Mardin hâkimi Melik et-Tâhir 'İsâ ile ḡarb u ıtâl itdükte ara[yülük] 'Osmân manşûr u muzaffer ve hâkimi Şâm u Mardin³ matûlîn olup leşkerleri mahûr u müdemmir olduġı senede tekrâr ara[yülük] 'Osmân İskender bin⁴ ara Yûsuf-ı Türkmân ile neberd-i bî-kerân itdükte İskender muzaffer ve 'Osmân Erzenür-Rüm ḡandeinde atl ile ḡake berâber oldı. Ve ol hînde sinni tosandan mütecâviz idüġi muarrerdür.

Ve defn olunduḡda üç gün soñra mezbûr İskender, 'Osmân'un başın ıkarup, yüzüp,⁵ şaman toldurup Mısr'a gönderdi. Ve sükkân-ı âhire mezbûruñ mahûrlıġına şâdmânlıqlar idüp başını Bâbüzüveyle'de nie zamânlar aşaqodı.⁶

1 Şeh-zâde: Ve Şeh-zâde T5

2 Süleymân: Sulţân HZ

3 Şâm u Mardin: Mardin ü Şâm HZ

4 bin: T5 mükerrer

5 yüzüp: bozup HZ

6 aşaqodı: aşaqodılar T5

Emâret-i Hamza Beg bin 'Osmân Hân

Mezbûr Kara[yülük] 'Osmân'ın pây-tahtında hâkim oldu. Ve Kara[yülük] 'Osmân'ın oğlu Ya'kûb Beg¹ ve bunun karındaşı oğlu Cihân-gîr bin 'Alî Beg bin 'Osmân ile² müşâreket cihetinden Erzenü'r-Rûm'da hükümet itdükleri şüyü' buldı. Ve bir oğlu dağı ki Muhammed bin 'Osmân'dur, Âmid şehrinde [127b H1] mütemekkin oldu.

Ammâ sekiz yüz kırk sekiz senesinde mezbûr Hamza Beg bin 'Osmân ki babası gibi sîret-i kabîha ve fışk u fücür ile serîret-i fazîha³ üzere idi, fevt oldu.⁴ Anuñ yirine karındaşı oğlu sâbıku'z-zıkr Cihân-gîr bin 'Alî Beg hâkim oldu.

[Emâret-i Cihân-gîr bin 'Alî Beg]

[Cihân-gîr bin 'Alî Beg hâkim oldu] ve sekiz yüz elli beş senesinde karındaşı Hasan-ı Tavîl'i askerle gönderdi. [217a HZ]

Şeyh Hasan bin Karayülük ile muqâbil ü muqâtil oldu⁵ kendüyi ve oğlını ve leşkerinden niçe nâmdârları helâk eyledi. Bundan sonra Uzun Hasan iştihâr bulup ve karındaşı Cihân-gîr'ün izâlesine kaçd idüp Cihân-şâh ile 'adâveti bünyânını te'kîd ü temhîd eyledi.

Ve yetmiş iki târihinde şahib-i Mardin, mezbûr Cihân-gîr bin 'Alî fevt oldu ki Melik eṭ-Ṭâhir Çaçmaq aña Ruhâ begliğini virmiş idi. Ve 'İsâ Hamza vefât itdügi eṣnâda mülkini⁶ aña vaşiyet eyleyüp diyânetini pesend⁷ itmişdür.

Emâret-i Hasan eṭ-Ṭavîl bin 'Alî Beg

Mezbûr gâyetle seffâk-ı dimâ ve harîş-i ceng ü heycâ, Türkmân-ı bedgümân-ı bî-pervâ ve kemândâr [u] sehâm-ı veğâ olmağla dâ'imâ karındaşı Cihân-gîr'ün mülkini elinden almağ tedârükünde idi. Hattâ eṭrâf-ı memâ-

1 Beg: - HZ

2 ile: Hüseyin bin Veli ile T5

3 fazîha: faşîha HZ

4 oldu: olup HZ

5 oldu⁵: oldu⁵dan sonra T5

6 mülkini: - HZ

7 pesend: pend H1

likden niçe yirleri feth idüp mezbür Cihân-gîr gâh Âmid ve gâh Mardin'de huṭbesi oқınuđına iktifâ iderken yetmiş iki târihinde mezbür Ḥasan-ı Ṭavîl bir hîle-i ḍalâlet-sebîl idüp Akḫoyunlı'dan hevâdârların Âmid ḫur-bında pusuya ḫodı.

Ve kendüsi kırık nefer yarar âdemleriyle¹ niçe bâr-gîrlere otlık ve kö-mür yükledüp, silâh u libâsların haşış arasında setr idüp re'âyâ libâsı² ile bir cum'a günü Âmid'den iḫerü oldılar. Ḥalk şalât-ı cum'aya meşğül iken yüklerin [124b T5] indürüp, silâh ve câmelerin giyüp ve atlarına süvâr olup evvelâ bevâbları ḫırdılar. Ve berḫ-i ḫatıf gibi şehir iḫine ḫoyilup el ḫalduranı pây-mâl ḫıldılar.

Cihân-gîr'i şehirden ṫaşra ḫaçurup Âmid'i zabṫ itdiler. Ba'dehu pusudaki³ leşkeri Âmid'e ḫoyup ḫuvvetlendiler. Bu ṫarîḫ ile Diyâr-ı Bekr'i cemî'an feth idüp ve yetmiş bir târihinde Ḥasan-ı Ṭavîl, 'Irâḫ⁴ ve Tebrîz şâhibi Cihânşâh ile ceng idüp mezbür Cihânşâh'ı ve evlâdını ve 'askerini ḫatlı eyledi. Ve 'Irâḫ ve Âzerbaycân'a daḫı müstevli oldu. Yetmiş sekiz târihinde Nâşîrüd-dîn Uğurlı⁵ Muḫammed ki şâhib-i İsfahân ve Sulṫân Ḥasan-ı⁶ Ṭavîl evlâdından bir merd-i dilîr ü⁷ şüc'an idi, ešnâ-yı ḍarbda oḫ ile urilup ḫatlı olındı.

Ve bir yıl şoñra Mâverâ'ü'n-nehr pâdişâhı Melik Ebü Sa'id⁸ bin Mîrân-şâh bin Timur ile ḫudüd-ı Âzerbaycân'da ceng idüp, bu def'a daḫı ğâlib olup a'yân-ı Ḥorâsân'dan ḫoḫ kimesneyi ḫatlı itdi. Ve Melik Ebü Sa'id'i oğlı Zeynel⁹ bin Ḥasan Beg esîr itdükden şoñra [128a H1] ḫatlı idüp serini Mışr'a gönderdi.

Amma Mışr sulṫânı ta'zîm idüp "Ekâbir-i mülük-i İslâm'dandır." diyü defn itdürdi. Bundan evvel Mışr ḫâkimine Ḥasan-ı Ṭavîl mektûblarında

1 âdemleriyle: âdemle T5

2 re'âyâ libâsı: re'âyâsı HZ

3 pusudaki: südeki HZ

4 Nüshalarda " 'Irâḫ'i" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği " 'Irâḫ" olarak metne alındı.

5 Uğurlı: oğlı T5

6 daḫı//Ḥasan-ı: - HZ

7 ü: - HZ

8 Nüshalarda "Sa'd Ebü Sa'id (H1), Sa'dü'l-ves'id (HZ), Sa'd Ebü Sa'd (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Ebü Sa'id" olarak metne alındı. bk. Abdülkadir Yuvalı, "Ebü Said Mirza Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-said-mirza-han> (22.01.2021).

9 Zeynel: Zinbel T5

telaṭṭuf iderken Ebū Sa‘id’ün serini irsâlden soñra mezbūr Ḥasan-ı Ṭavîl’e ‘unf ile mektüb yazup niçe ṭa’n u teşnî’ler kıldı.

Ve sekiz yüz yetmiş altı târihinde Yūsufca Beg nâm serdârı Ḥasan Beg ‘askeriyle Toḫad ḥudūdını ğâret ü ḥasâret itdükde Şeh¹-zâde Sulṭân Muşṭafâ² bin Meḥemmed Ḥân ki ḥâkim-i mülk-i Yünân idi, serdâr-ı mezbûrı başup ṭıtdı. Ve ‘askerinün ekşerin helâk idüp Yūsufca Beg’i babası Ebü’l-feth Sulṭân Meḥemmed Ḥân ḥâzretleri cânibine gönderdi.³

Ġâyetde ḥile-kâr ve şeci’-i⁴ nâmdâr ve ḥayyâl-i şeh-süvâr idi. Ḥuşuşâ ‘ulemâya râġıb ve mecâlis-i şu‘arâya ṭâlib idi.

Ve yine bu târihde fâtiḥ-i maḥrûse-i Ḳoşṭanṭıniyye Sulṭân Meḥemmed Ḥân ve Ḥasan-ı Ṭavîl-i Türkmânî tarafından ‘asâkir-i bî-kerân ile müşrif oldılar. Ve ḳaşaba-i [217b HZ] Bayburd şahrâsında muḳâbil ü muḳâtil olup rezm ü ḥarbe ḳoyuldılar. Sulṭân Meḥemmed Ḥân ğâlib ü muzaffer ve Ḥasan-ı Ṭavîl maġlûb u mükedder olup oġlı Zeynel Beg, Şeh-zâde Muşṭafâ elinde helâk oldu. Ve ekşer-i ‘askeri ḳırılıp memleketine inhizâmıla gitdi.

Ve sekiz yüz seksen üç târihinde ‘id-i fıṭr gicesi Ḥasan-ı Ṭavîl vefât eyledi. Ve Sulṭân Meḥemmed memâlikine ṭavîl-i yed itdükden soñra emrâzdan sâlim olmadı. Ve oġulları memâlik cengine düşüp kendüsi râġbetden ḳaldı. Ve vefât itdükde beş oġlı ḳaldı ki biri ḥâkim-i Fârs Ḥalîl Mîrzâ, ikinci ḥâkim-i Bağdâd Maḳşûd Beg ve Ya‘ḳûb Beg ve Mesîḥ Beg ve Yūsuf Beg.

Emâret-i Ḥalîl Beg bin Ḥasan-ı Ṭavîl

Babasınıñ veliyy-i ‘ahdı olmaġla taḫta cülüs eyledi. Lakin sîret-i ḳabîḫa ve ḥaşlet-i⁵ [125a T5] zemîme ile mevşûf olduğundan ḳarındaşı Maḳşûd Beg’i ve⁶ ümerâsından ve aḳribâsından niçe diliri, ḥuşuşâ Sâve⁷ şâhibi Murâd Beg İbn Cihân-gîr’i ibn ‘ammisi iken üstüne ḥurûc idüp ḳatlı eyledi.

1 Şeh: istih HZ

2 Muşṭafâ: - HZ

3 ṭıtdı//gönderdi: - HZ

4 şeci’-i: şeci’ ü HZ, H1

5 ḥaşlet-i: ḥişşet-i HZ

6 ve: - HZ

7 Sâve: Sâde T5

Ma‘a zâlik evkâtını ‘ayş u nûşa şarf idüp, naşihat idenleri katl itmekle kulüb kendüden müteffir olup Diyâr-ı Bekr hâkimi Ya‘küb Beg nâm qarındaşına mektüb gönderdiler. “Birâderün sū‘i hulka mübtelâ olmağla kibâr u şîgâr kendüden nefret itmişlerdür. Eger Diyâr-ı Bekr ‘askeri ile bu cânibe müteveccih olursañ mülk senün-çün müheyyâdur.” diyü ümerânuñ i‘lâmı ile Ya‘küb Beg leşker çeküp yürüdi.

Hoy ve Selmâs hudûdında muqâbil olup âgâz-ı ceng itdüklerinde ümerâ-yı Halil, Ya‘küb Beg yanına vardılar. Ve tevâbi‘ini kırdılar. Ve¹ kendüsi dağı [128b H1] Bayındır Beg nâm emîr-i dilir elinde katl olındı.

Müddet-i hükûmeti on² altı aydan ziyâdece oldı.

Saltanat-ı Ya‘küb bin Hasan et-Tavil

Mezbûr qadr-şinâs ve ma‘delet-libâs, şâhib-i kerem, vaqûr u³ muhteşem, şâ‘ir-nüvâz,⁴ hâtır-sâz, ehl-i niyâz, vezn-i tab‘a mâlik, Fârisî vü Türkî nazm ü neşr⁵ hüsni-tarîk[ın]a sâlik pâdişâh idi. Cülûsından soñra ‘atâbegi ve müdebbir-i memleketi Bayındır Beg katl olındı. Ba‘dehu Sulţân Ya‘küb bilâd-ı Dımaşq’a ‘asker gönderüp cümlesi ganâ‘im-i vâfire ile sâlimen ‘avdet eyledi.

Topısan altı târihinde Sulţân Ya‘küb Beg vâlidesi vefât eyledi ki müdebbir-i mülk ü devleti⁶ idi, gâyetde hayr-endiş hâtün olup Şeyh ‘Ömer Rüşenî hazretlerinden bî‘at itmiş idi. Ve heftede bir gün mahşûş divân idüp birbirine mu‘âdât üzere olan ümerânuñ mâbeynlerini⁷ hüsni⁸ tedbîr ve kelimât-ı dil-pezir ile ıslâh iderdi. Anlar vefât itdükden soñra on sekizincü günde Ya‘küb Mîrzâ’ya ve qarındaşı Mîrzâ Yûsuf’a zehr virdiler. Nevâhî-i Karabâğ’da ikisinün dağı helâkine sebep oldılar.

1 Ve: - T5

2 on: - H1

3 u: - HZ

4 nüvâz: nüvâz ve HZ

5 ü neşr: - HZ, H1

6 devleti: devlet HZ

7 beynlerini: beynleri HZ

8 hüsni: HZ mükerrer

Sulṭān Ya'küb ile pādīşāh-ı Rüm Sulṭān Bāyezīd-i merhūm muşāfāt üzere olup ekşeriyyā biri birine maḥabbet-nāmeler gönderürlerdi.

On iki yıl, iki ay salṭanat itdükden şoñra vefāt itdi. Sulṭān Ya'küb-ı mağfuruñ luṭf-ı ṭab'ına şu'arā kâ'iller ve ekşeriyyā nazm eylediği [218a HZ] eş'aruñ tetebbu'ına mā'iller idi. Ve bu maṭla'-ı laṭif ol pādīşāh-ı lāzımu't-ta'rifūñ kelimāt-ı şerifesindendür:

Nazm

سوختم چندانکه بر تن نیست دیگر جای داغ بعد ازین خواهم نهادن داغ بر بالای داغ¹

Emāret-i Baysunğur² bin Sulṭān Ya'küb

Egerçi Sulṭān Ya'küb'uñ Baysunğur ve Sulṭān Ḥasan ve Sulṭān Murād nām üç ferzend-i devletmendi³ ḳaldı, lākin cümleden büyügi Baysunğur olup ol daḥı henüz on beş yaşında şağır olmağla Şūfi Ḥalil Beg müdebbir-i memleketi olup kendülere musallaṭ olan Mesīḥ Beg İbn Ḥasan-ı Ṭavīl'e ümerādan Süleymān Beg-i Atabeg def'i tedārükine ta'yin olunup ṭarafeynden küllī 'asker tedārük olınduğdan şoñra [125b T5] muḳābele vü muḳātele olmazdın bir gün muḳaddem mezbūr Süleymān Beg, Baysunğur ḥavaşşıyla mektūblaşup ol gice anlar Şūfi Ḥalil Beg'den rü-gerdān ve Süleymān Beg'üñ 'askerine mülḥaḳ oldılar.

Vaḳtā ki Şūfi Ḥalil bu aḥvāli bildi,⁴ ḳararı firāra tebdil⁵ idüp ol şeb çekildi, gitdi.

Ve bi'l-cümle mezbūr Baysunğur bir yıl, sekiz ay ḥükümetden şoñra beyne'l-ümerā vāḳi' olan iḥtilāl ḥālinde⁶ cenglerüñ birinde şehīd oldı.

1 “Öyle bir yandım ki bedenimde yara olacak yer kalmadı. Bundan sonra yaranın üzerine yara olmalıdır.”

2 Nüşhalarda bazen “Baysunğur” bazen de “Baysunğur” şeklinde yazılan bu isim yazım birliği gözetilerek “Baysunğur” olarak metne alındı.

3 ferzend-i devletmendi: oğlu T5

4 bildi: eyledi HZ

5 tebdil: - HZ

6 ḥālinde: ḥālindeki HZ, H1

Emâret-i Rüstem Mîrzâ İbn Maḳşûd Beg [129a H1] İbn Ḥasan-ı Tavîl

Mezbûr ‘ammisi zamânında İştâhr¹ Ḳal‘ası’nda maḥbûs idi. Baysungur şehâdetinden sonra ümerâ ittifâḳ idüp mezbûrî taḥta geçürdiler. Bir yıldan ziyâdece hükümet itdükden sonra toḳsan toḳuz târîhinde Nûr ‘Alî nâm kimesne ḥurûc eyledi. Diyâr-ı Bekr’den ba‘zı ḳal‘alara müstevlî olup ve niçe hazîneye dest-res buldı. Ruhâ Ḳal‘ası’nda² müteḥaşşın oldu.

Mezbûr Rüstem Mîrzâ gâyetle zen-bâre ve ḥil‘at-ı saltânat-ı ḳadr-iḳtidârından âvâre olmaḡla mücib-i gâfleti ve her ‘avretûn umûr-ı memlekette³ taḡallüb ile hükümeti nizâm-ı memleket umûrının iḥtilâline ve kibâr u şîḡârûn ḳulûb u taḫb‘atleri kendüden nefret itmekle mülküñ zevâline bâ‘iş oldu. Ümerâ ‘âciz ḳalup bi’l-âḫire⁴ vilâyet-i Rûm’daki Uḡurlı Aḫmed Mîrzâ’ya da‘vet-nâmeler irsâl olındı ki mezbûr Mîrzâ Sulṫân Ya‘ḳûb’dan ḥavf idüp babası vefâtından sonra pâdişâh-ı sa‘îd merḥûm Sulṫân Bâyezîd yanına varmış idi.

Ḥattâ ri‘âyet ü iltifât idüp niçe iḥsânına mazhar ve kendülere dâmâd olmuş idi. Ümerânun mektûbları varduḡda⁵ hafiyyeten firâr idüp, vilâyet-i ‘Acem’e güzâr ve ümerâ ve sipâhı yanına cem‘ idüp, toḳuz yüz iki senesinde Rüstem Mîrzâ’ya muḳâbil olup ḳatline zafer buldı.

Mezbûr Rüstem’ün zamân-ı hükümeti beş buçuk yıl ḥisâb olındı.

Emâret-i Mîrzâ Aḫmed bin Muḫammed⁶ Uḡurlı

Rüstem Mîrzâ’nuñ ḳatli târîhinde cülûs idüp vilâyet-i Rûm’da gördüḡi üslûbı ri‘âyet ve ol ḳânûn-ı merḡûbı⁷ Türkmân ṫâ‘ifesi miyânında icrâya cell-i himmet ḳılduḡda Türkmân-ı bed-gümân dürüşṫ ḥilḳatli⁸ gürûhân⁹

1 Nûshalarda “Bervül-baḫr” şeklinde yazılan bu yer adı “İştâhr” olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, “Akkoyunlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular> (23.01.2021).

2 Ḳal‘ası’nda: Ḳal‘ası’na HZ

3 memleket: mülkete HZ | memleketine T5

4 âḫire: âḫir HZ

5 varduḡda: varduḡda görüp T5

6 Muḫammed: Muḫammed bin H1, T5

7 merḡûbı: - T5

8 ḥilḳatli: ḥilḳatleri HZ

9 gürûhân: kerhân HZ, H1

ve sefk-i dimāya mā'il erbāb-ı tuğyān olmağla Mīrzā Aḥmed'ün icrā-yı aḥkām itdügine rāzî olmadılar. Bir yıl miḳdārı salṭanat itdükden ōñra ḥal' olup Murād Şāh İbn Sulṭān Ya'ḳūb'a ḥaber gönderdiler.

Emāret-i Sulṭān Murād bin Sulṭān Ya'ḳūb

Mezbūr ki Şīrvānşāh'ın kızını oğlı olmağla [218b HZ] vilāyet-i Şīrvān'da sākīn olmuş idi.¹ Ümerānuñ mektūbları varduğda geldi. Aḥmed Mīrzā'ya muḳābil olduğda ḳatl eyledi. Birḳaç ay ḥükümet itdükden ōñra ümerā-yı Türkmān andan daḥı yüz döndürdiler. Bu kerre Elvend Mīrzā'ya ḥaber gönderdiler. Ve kendüsini tutup ḳal'ada ḥabs itdiler.²

Emāret-i Elvend Mīrzā İbn Yūsuf Beg İbn Ḥasan-ı Tavil

Mezbūr Elvend Mīrzā ve ḳarındaşı Muḥammed Mīrzā, Uğurlu oğlı Aḥmed Mīrzā, Rüstem ile [126a T5] ceng itdükde bile bulunup ba'de'l-in-hizām firār ile Gürcistān'a gitmişler idi. Ol semtdde ba'zı devlet-ḥ'āhları yanında temekkün itmiş idi.

Ve³ bi'l-cümle ümerā talebiyle Elvend Mīrzā pāy-taḥta geldi. Şāh⁴ Murād'ı bozup, ḳaçırıp mülkinde sābit oldu. Bir yıl miḳdārı bu daḥı⁵ icrā-yı ḥükümet ḳıldı.

Emāret-i Muḥammedī⁶ [129b H1] Mīrzā İbn Yūsuf Beg

Mezbūruñ ḳarındaşıdır. 'Irāḳ-ı 'Acem'e müstevlī olup birāderine tamām müzāyāḳa virdükde Elvend Mīrzā tehniye-i 'asker idüp Aḳḳoyunlı'dan ōvket ü ḳuvvet⁷ ve celādet ü ōhāmet ōāhibi İbrāhīm Sulṭān ile yek-dil ü yek-cihet olup ḳarındaşına muḳābil oldu.

1 olmuş idi: olmuşdur HZ

2 itdiler: eylediler HZ

3 Ve: - H1

4 Şāh: - HZ

5 bu daḥı: daḥı bu da HZ

6 Nüşhalarda burada "Muḥammed" şeklinde yazılan bu isim akabinde gelen kısımlarda "Muḥammedī" biçiminde yazıldığı için "Muḥammedī" olarak metne alındı. Ayrıca bk. Sümer, agmd.

7 ōvket ü ḳuvvet: ḳuvvet ü ōvket T5

Fe-ammâ hikmet Hudâ'nuñdur, Muḥammedî Mîrzâ gâlib ve İbrâhîm Sulṭân maḥtûl ve Elvend Mîrzâ münhezim ve Fârs câniblerine hârib olup ol ḥavâlîde temekkûni ta'ayyün buldı.

Ve bu eṣnâda İbrâhîm Sulṭân'ın Güzel Aḥmed nâm dilir ü şecî' ırındaşınıñ ıratlını ve Elvend Mîrzâ'nuñ firârını iştirükde Sulṭân Murâd bin Sulṭân Ya'ḳûb'ı maḥbesden ırıkardı. Ve pây-taḥt-ı Tebrîz'de taḥta cülüs itdürüp ḥidmetine vâfir 'asker tedârük itdi. Ve 'Irâḳ-ı¹ 'Acem'deki Muḥammedî Mîrzâ ile muḳâbele vü muḳâtele niyyetine 'asker çeküp gitdi. Ve Muḥammedî² Mîrzâ'ya muḳâbil oldukları ḥâlde 'askerini münhezim kı-lup, kendüyi ele getürüp ıratlı itdi.

Ba'dehu mezbûr Sulṭân Murâd ve refîḳi Güzel Aḥmed Beg, Elvend Mîrzâ niyyetine Fârs vilâyetine 'azîmet kıldı. Elvend Mîrzâ ise İsmâ'il-i Erdebîli ḥücûmından ziyâde za'ifü'l-ḥâl ve kendüsi ve 'askeri her cihetle bî-mecâl olmağın muḳâbeleye tırakat getüremeyüp, evvelâ Bağdâd'a ve ba'dehu³ Diyâr-ı Bekr'e çekilüp gitdi.

Ammâ gâyetde fâris ü ḥayyâl ü ser-efrâz olduğı cihetden Diyâr-ı Bekr'i 'ammileri elinden alup zabt eyledi ki Âmid pây-taḥtına Uzun Ḥasan ırındaşı Cihân-gîr'den ōnra Sulṭân Ḳâsım mutaṣarrıf idi,⁴ cebren ve ḳahren elinden aldı. Sulṭân Murâd⁵ daḫı varup Bağdâd'da mütemekkin oldu.

Ba'dehu toḳuz yüz sekiz târiḫinde Şâh İsmâ'il Bağdâd'a müteveccih oldu. Murâd-ı nâ-murâd cidden muḳâvemete ḳâdir olamayup,⁶ Bağdâd'a vedâ' idüp pây⁷-taḥt-ı Rûm'a gitdi. Evvelâ Sulṭân Bâyezîd'e varup istid'â-yı⁸ mu'avenet itdi. Mes'ûline ruḫşat buyurılmamağın Zü'l-ḳadrlı 'Alâ'üd-devle yanına vardı. Anlar maḥlûbına müsâra'at kı-lup bir miḳdâr 'askerle gönderüldi. Şâh İsmâ'il âḫar semte meşḡûl bulunmağın⁹ Bağdâd'a tekrâr ḥükümet eyledi.

1 'Irâḳ-ı: 'Irâḳ u T5

2 Mîrzâ//Muḥammedî: - T5

3 ve ba'dehu: - T5

4 idi: oldı T5

5 Murâd: Murâd Ḥân T5

6 olamayup: olmayup HZ

7 pây: - HZ

8 istid'â-yı: istid'âsına T5

9 Zü'l//bulunmağın: - HZ

Ammā az zamān geçmedin Şāh İsmā'ıl yine Bağdād üzerine varup¹ müstevlî [219a HZ] oldu.

Ba'dehu Akkoynunlu devleti muzmaḥil olup āḥir-i mülük Sulṭān Murād idügi taḥaḫḫuk² buldı.

Ve zamān-ı devletleri³ yüz yigirmi yıla ḳarīb olup bu tafşil *Tezkire-i Devletşāh*'da ve *Tārīḥ-i Abdül-Bāsıt-ı Haneḫi* taḥrīrinde ve Mevlānā Ebül-Fazl bin Monlā İdrīs taḥrīrinde muḳarrer oldu.

ṬABAḲA-İ ṬĀ'İFE-İ ḲARAḲOYUNLI

[Emāret-i Bayram Ḥ'āce-i Türkmānī]

Ṭā'ife-i mezbüreden⁴ yedi yüz yetmiş yedi⁵ tārīḫinde Bayram Ḥ'āce-i Türkmānī emāret nāmı ile ḥurūc eyledi. Ve Mevşil şehrini [126b T5] muḫāşara idüp dört ay bekledükden şonra [130a H1] yetmiş sekiz senesinde⁶ emāret ve ba'de'l-fetḫ iki yıl ḥükümet idüp seksen senesi ḥudūdında fevt oldu.

Emāret-i Ḳara Meḫammed

Mezbūruñ oğlıdur. Babası yirine ḥākim olup seksen altı senesinde Mardin ḥākimi Ḳāḫir'e muḳābil oldu. Ve Ḳāḫir'i ḳahr idüp küllī fırsat⁷ u iğtinām buldı. Bā'ış-i rezm ü neberd bu idi ki mezbūr Ḳara Meḫammed, Ḳāḫir'ün duḫterini⁸ tezvīc murād idindi. Ol rızā virmemek ile üzerine 'as-ker çeküp vardı. Āḫir kız⁹ ḳarındaşını teslim itmek üzere mābeynleri şulḫ olındı.

Ammā seksen yedi senesinde Bayram Ḥ'āce ḳarındaşı Naşr Ḥ'āce nām re'īs-i Türkmānān ki Ḳara Meḫammed'ün 'ammisidür, sulṭān-ı Mışr'a itā'at

1 varup: - HZ

2 taḥaḫḫuk: taḫḫik T5

3 devletleri: devleti HZ

4 Ṭā'ife-i mezbüreden: - HZ

5 yedi: - HZ

6 senesinde: tārīḫinde HZ

7 fırsat: nuşret HZ

8 duḫterini: duḫterin HZ

9 kız: - HZ

eyledi. Ve Mardin'den Mevşil'e varınca memâlikinden sulţân-ı MıŖ'ıñ huţbesi oķınmaķ üzere mütâba'at eyledi.

Ve seksen toķuz senesinde leŖker-i Timur oğullarından biri ile Āmid üzerine geldükde Ķara Meĥemmed Tebriz'e vardı. Anı feth idüp sulţân-ı MıŖ'ıñ huţbesin oķıtdı.¹

Ammâ toķsan bir senesinde Ķara Meĥemmed ile Ŗâhib-i Tebriz Ķara Hüseyin bin Ĥasan Beg kıtal idüp Ķara Meĥemmed ol ma'rekede katl olındı. Ve mâ-meleki iġtinâm tarıķıyla Ķara Hüseyin'e vâşıl ve müddet-i emâret-i Ķara Meĥemmed cem'an² beş yıl oldu.

Emâret-i Ķara Yūsuf bin³ Ķara Meĥemmed

Toķsan sekiz senesinde Mevşil'i aldı. Ve Ķarındaşı Yâr 'Alı bin Ķara Meĥemmed'i aña ĥâkim naşb itdi. Toķsan toķuz senesinde Timur-ı Gürġân oğulları Cezîre ve Mevşil'i muĥâşara idüp, Ķara Yūsuf'ı Ŗâm'a kaçurup 'askerini münhezim kıldı.

Ammâ sekiz yüz senesinde Ķara Yūsuf, Ŗâm'dan rücû' idüp tekrâr Mevşil'e müstevlî oldu. Ve sekiz yüz iki târiĥinde Timur Beg Bağdâd'a mürür idüp Sulţân Aĥmed bin Sulţân Üveys kendü ile ĥüsn-i müdârât üzere olmamaġın üzerine vardı. Ol dahı firâr idüp Mevşil'de Ķara Yūsuf'a vâşıl oldu.

Tekrâr 'asker çeküp Bağdâd'a vardılar. Memâlik-i Bağdâd'ı dest-i a'dâdan⁴ ĥalâş itdiler.⁵ Ba'dehu 'asker-i Timur dârü'l-ĥilâfete mürür itdükde mezbûr Sulţân Aĥmed ve Ķara Yūsuf-ı Türkmân ma'an pâdişâh-ı Rûm Yıldırım Bâyezîd [Ĥân] ile mevsüm olan Ŗehryâr-ı sa'id yanına çekildiler.

Mezbûr Ķara Yūsuf-ı Türkmân fesâd u Ŗinâ'atle Ŗöĥre-i devrân, Timur-ı Gürġân, Sulţân Bâyezîd'den Ŗaleb itdüġi⁶ güm-reĥândur.⁷ Te'lif-i kitâb târiĥinde memâlik-i 'OŖmâniyye'de melikü'l-ümerâ olan Elvend oġlı 'Alı Paşa anuñ neslinden idüġi ma'lûm-ı her 'âķıl ü dânadur.

1 oķıtdı: oķındı HZ

2 cem'an: cemi'an HZ, H1

3 bin: İbn HZ

4 a'dâdan: 'adüdan HZ, H1

5 itdiler: eylediler T5

6 itdüġi: eyledüġi HZ

7 rehândur: râĥândur HZ

Pes mezbür Sulṭān Aḥmed ve Ƙara Yūsuf [219b HZ] dā'imā Yıldırım Bāyezid Ḥān'ı taḥrik itmekle Āzerbaycān üzerine 'azīmet itdürdiler.¹ Ve mülkini aldurup Muṭahharten² Beg ki vālisi idi, aña zafer buldılar.

Bi'l-āḥire Sulṭān Aḥmed, Sulṭān Bāyezid'den şefā'atle [130b H1] Sulṭān Bāyezid Ḥān mezbürü katl itmedi. Kendü cānibinden yine Āzerbaycān'a mīr-livā naşb [127a T5] idüp ehl ü 'iyāl ü evlādını³ bi-ṭarīķi'r-rehn Rüm'a getürdi.

Dār-ı dünyā ki deyr-i mükāfātudur, Muṭahharten daḥı Timur yanına vardı. Sulṭān Bāyezid'den şikāyetle Timur'ı Rüm'a getürdi. Bu ešnāda Ƙara Yūsuf 'āķıbet-endişlik idüp⁴ Ƙayşeriyye'den firār eyledi. Ve Furāt'dan 'ubūr idüp Ḥille'ye müstevli oldu.

Ba'dehu şāḥib-i Āzerbaycān olan Mīrānşāh bin Timur⁵ gālib oldu, katl eyledi. Ba'dehu oḡlı Ebū Bekr bin Mīrānşāh ḥākim-i Āzerbaycān oldu. Ol daḥı Ƙara Yūsuf'dan münhezim olup Germiyān semtine gitdi. Ve anda katl olındı.

Ve sekiz yüz on bir senesinde Ƙara Yūsuf ümerāsı Mardin'i fetḥ itdiler. Ol mülkte Devlet-i Artuķiyye'yi⁶ zā'il ḳıldılar. Üç yüz yıl ḥükümet itdükleri vilāyeti ellerinden aldılar.

Ve on iki senesinde Ƙara Yūsuf Diyār-ı Bekr ve Mevşil ve 'Irāķ-ı 'Acem'e müstevli oldu. Ve ol senede Ƙara Yūsuf-ı mezbür oḡlı Meḥemmed Şāh'ı veliyy-i 'ahd eyledi.

Ve on üç senesinde Ƙara Yūsuf Āzerbaycān'a sefer eyledi. Mābeynlerinde 'adāvet olmaḡla vālisi Ƙara Melik-i Türkmān ile muḥārebe eyledi.

1 itdürdiler: itdiler HZ

2 Nüşhalarda metin boyunca "Ṭaherten" şeklinde yazılan bu isim "Muṭahharten" olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular> (23.01.2021).

3 evlādını: evlādı HZ

4 idüp: yapup HZ, H1

5 Timur: Timur'a T5

6 Nüşhalarda "Artu'iyye'yi" şeklinde yazılan bu kelime "Artuķiyye'yi" olarak metne alındı. bk. Coşkun Alptekin, "Artuklular", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#1> (05.11.2020).

Ba'dehu Bağdād pādīşāhı Sulţān Aḥmed Tebrīz'e müteveccih oldu. Qara Yūsuf, Qara Melik muḥārebesinden ferāğat eyledi. Varup Sulţān Aḥmed bin Üveys'le kıtāle mübāşeret idüp, ḥattā ol ma'rekede mezbūr Sulţān Aḥmed ve oğlu Mīrzā 'Alī ve niçe ümerāsı ġā'ib¹ oldu.

Ve bu eşnāda Meḥemmed bin Qara Yūsuf niçe aylar² Bağdād'ı muḥāşara kıldı. Āḥīr şāḥibe-i vāliyesi Tebrīz'e, ba'dehu Tüster'e gitdi. Mezbūr Qara Meḥemmed Bağdād'ı fetḥ u teşhīr itdi.

Ammā sekiz yüz on dört senesinde tekrār Qara Yūsuf ve Qara Melik birbirleriyle muḥārebe itdiler. Bi'l-āḥire Qara Melik ġālib oldu. Sincār ve Mevşil'e nehb ü ġāretle ṭālib oldu. Ba'dehu Şāhruḥ, Qazvīn'den Qara Yūsuf'a mektüb gönderdi. Sābıqan helāk eyledüğü Mīrānşāh'ı³ ehl ü 'iyālini ve andan alduğı māl ü menāli⁴ istedi. Ve bilādında ḥuṭbesi oqınmaḳ teklīfin eyledi. Ammā Qara Yūsuf bu emre imtişāl itmeyüp ikisi de ceng ü cidāle müheyyā oldu.

Ve yigirmi bir senesinde Şāhruḥ, Tebrīz'e müteveccih oldu. Ve Qara Melik, Mardin'e varup, ehline kılcı kıyup niçe pāre kılā'a müstevli oldu. Vaḳtā ki Qara Yūsuf bu ḥuşūsi işitdi, Mardin'e gitdi. Qara Melik'i Āmid'e, andan Ḥaleb cānibine kaçurdi. Ammā Qara Yūsuf ardından kesilmedi. Ol eşnāda 'Ayntāb'ı ġāret kıldı. Ve çārsūlarını⁵ yaḳdı.⁶ Ḥattā ehl-i şehri yüz biñ aḳçe ile kırık yarar ata kesdi.

Ba'dehu İskender nām oġlını kayd u⁷ bend ile qarındaşı, ḥākim-i Bağdād Meḥemmed Şāh'a gönderdi. Mābeynlerindeki 'adāvet ol aḥaveyn mābeyninde⁸ şulḥa mübeddel oldu. [220a HZ]

Ve sekiz yüz yigirmi altı [131a H1] senesinde mezbūr Qara⁹ Yūsuf pāy-taḥt olan Tebrīz'de vefāt eyledi.

1 ġā'ib: ġālib T5

2 aylar: ile HZ

3 Mīrānşāh'ı: Mīrzā Dānşāh'ı HZ

4 menāli: menālini T5

5 çārūlarını: çārşūlarını T5

6 yaḳdı: yıḳdı HZ

7 u: - HZ

8 beynde: beynine HZ

9 Qara: Qara Meḥemmed HZ

Amma K̄ara Yūsuf şecī' ü dilir ve diyāneti [127b T5] şey'-i yesir idi. K̄ırk 'avret ile temettu' muqarrer idi. Evlādı dahı z̄ulm u hayf itmede kendüye beñzer bir z̄alim idi.

Müddet-i emāreti yigirmi beş yıldan ziyādece¹ idi.

Emāret-i K̄ara Mehemmed bin K̄ara Yūsuf

Mezbūrı babası K̄ara Yūsuf on iki senesinde ki veliyy-i 'ahd idinüp Bağdād hükümetini aña müfevviz kıldı, ekşer-i eyyāmda anda hükümet iderdi. Ve² otuz üç senesinde Bağdād'da vefāt eyledi. Bi't-tahmīn yigirmi yıldan ziyāde emāreti müte'ayyin oldu.

Emāret-i İskender bin K̄ara Yūsuf

Mezbūr³ babasının vefātı tārīhinde Tebriz tahtına cülüs itdi.⁴ Ammā Şāhruḥ bin Timur evvelā yigirmi dört senesinde, şāniyen sitte ve işrinde, şālīşen otuz iki senesinde Tebriz'e gelüp müstevlī oldu. Ve bir zarūret düşüp girdükçe yine İskender bin K̄ara Yūsuf Tebriz'e hükümet kıldı.

Ve otuz çokuz senesinde İskender ve K̄ara Melik Erzenür-Rüm'da muhārebe kıldılar. İskender'ün pususu gālib gelüp⁵ K̄ara Melik 'askerini münhezim kıldukda mezbūr kendüyi Arz-ı Rüm hādeķine bıraķdı. Ğarķ ile helāk olduķdan soñra evlādı bulup defn eyledi.

Üç gün soñra mezbūr İskender'i muhkem şıdı. Ba'dehu evinün ḳal'asında oğlı K̄ubād bin İskender elinde helāk oldu ki müddet-i mülk-i İskender cem'an⁶ altı yıl oldu.

Emāret-i Murād Şāh bin Mehemmed Şāh

Babası yirine pādīşāh olup üç yıl miķdārı icrā-yı aḳkām itdükden soñra 'ammisi İskender bin K̄ara Yūsuf ḳalender kisveti ile Bağdād'a kırk nefer

1 ziyādece: ziyāde HZ

2 Ve: - T5

3 Mezbūr: - HZ

4 itdi: eyledi HZ

5 gelüp: geldi ve HZ

6 cem'an: cemī'an T5

âdemini gönderüp ve “Fülân gün bevvâbları¹ katl idüp Bağdâd’uñ kapularını açasuz.” diyü tavşiyet² kıldı.

Pes kendüsi ol yevm-i ma’hüdda Bağdâd’a vardı. İşmarladuğı üzere ³﴿مُفْتَحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ﴾ leşkeriyle Bağdâd içine dâhil oldu. Mezkr Murâd Şâh bin Mehemmed Şâh muķâvemet idemeyüp firarla gitdi. Mezbür İskender dârü’l-hilâfede kubb⁴-sîret ve zulm u cinâyet üzere hükümet itdi. Andan sonra Murâd Şâh mün’adim oldu, dirler.

Emâret-i Yâr ‘Alî bin⁵ İskender bin Kâra Yûsuf

Mezbür Hırâsân kâl’aların birinde kayd u⁶ bendle maħbûs iken sekiz yüz elli iki târihinde ki Uluğ Beg Mîrzâ, Herât üzerine geldi; aña tağallüb idüp ba’dehu Semerķand’a çekildi.

Ve⁷ ol eşnâlarda mezbür Yâr ‘Alî habsden kurtıldı. Ve yanına vâfir Türk-mân-ı bed-gümân cem’ idüp Herât’a müstevlî oldu. İki yıl anda hükümet itdükden sonra Bâbür⁸ Mîrzâ elli üç senesinde Herât’a gelüp mezbûruñ elinden aldı. Ba’dehu Yâr ‘Alî’ye bir daħı hükümet serîri müyesser olmadı. [131b H1]

Emâret-i Cihânşâh bin Kâra Yûsuf

Elli beş senesinde ki Bâbür Mîrzâ bin Baysunğur qarındaşı ‘Irâķ ve⁹ ‘Acem ve Fârs ve Kirmân ve Hûzistân pâdişâhı Mehemmed bin Mîrzâ bin¹⁰ Baysunğur’ı katl itdi, mezbür Cihânşâh ve Terâkime’den vâfir¹¹ [220b HZ] ‘askerle ol senede ‘Irâķ-ı ‘Acem’e müstevlî oldu. Ba’dehu ‘Irâķ-ı ‘Arab ve Âzerbaycân’ı daħı fetħ itdi.

1 bevvâbları: bevvâblar HZ

2 tavşiyet: vaşiyet T5

3 “... kapıları kendilerine açılmış olarak...”, Sad Sûresi, 38/50.

4 kubb: kabîh HZ

5 bin: İbn HZ

6 u: - HZ

7 Ve: - T5

8 Bâbür: Bâbabür HZ

9 ve: - H1

10 Baysunğur//bin: - T5

11 vâfir: HZ mükerrer

Ve altmış bir târîhinde H̱orāsān pâdişāhı Bābūr Mîrzā vefāt itmekle Semerqand'dan [128b T5] melik-i sa'îd Ebū Sa'îd nehzat eyledi. 'Azîm leşkerle gelüp, H̱orāsān'a istilâ bulup salţanata cell-i himmet eyledi. Ve ammā Belh cānibinde olan 'Abdü'l-Laţîf Mîrzā'nuñ ẖurūcın işitmekle H̱orāsān'ı terk idüp Belh'e müteveccih oldı. Ve feṯh idüp sekiz ay miğdārı oturdu.

Ve bu eşnāda ţaraf-ı 'Irāk'dan Cihānşāh hareket idüp H̱orāsān ve Esterābād niyyetiyle ol ẖavāliye geldi. Lākin Emîr-zāde İbrāhîm Sulţān bin 'Alā'ü'd-devle ol târîhde Esterābād'da bulunmağla Cihānşāh'a muğābil olup muğātele itdi. Āhîr nuşret Cihānşāh'a ve hezîmet ulus-ı ẖafenātdan olan sipāha 'ā'id oldı.

Bu ţarîk ile Cihānşāh evvelā Esterābād'a, ba'dehu Herāt'a mâlik olup Melikü's-Sa'îd mādām ki ẖavāli-i Belh'de idi, ol dağı H̱orāsān'da sâkin idi, 'ākıbet Ebū Sa'îd ile muşālaĥa itdi. H̱orāsān'ı kıoyup yine cānib-i 'Irāk'a gitdi.

Ammā altmış toĥuz târîhinde Bağdād ĥākimi Pîr¹ Budaĥ bin Cihānşāh babasına 'işyān eyledi. Mezbūr Cihānşāh dağı Bağdād'ı bir bucuĥ yıl muĥāşara idüp ehāl-i şeẖr ĥaĥt u ĥalādan kıırılmaĥ mertebelerine varduĥda oğlı² nā-ĥār olup babasından emān istedi. Ol dağı emān isteyü ele getürdükten şoñra sekiz yüz yetmiş bir Zî'l-ĥa'de'sinde oğlını ĥatl eyledi.

Andan şoñra³ kendünün dağı artuĥ işi ilerü gelmedi. Ya'nî ki ol sene de Diyār-ı Bekr'ün feṯh ü teşĥîri niyyetiyle Ebü'n-naşr Ĥasan-ı Ŧavîl'ün üstine gelüp, ol dağı ĥüsn-i tedbîr ile önînden ayrılıp, merĥûm Cihānşāh emvāl-i ĥanîmetden alacağın alup fāriğü'l-bāl giderken bir gice 'ale'l-ĥafle Ĥasan-ı Ŧavîl mezbûrî şebî-ĥûn⁴ itdi. Ekşer-i ümerāsı Cihānşāh ile ol ma'rekede⁵ ĥatl olındı. Ĥālā ki ĥātil-i Cihānşāh kim idügi ma'lûm olmadı.⁶

Bu taĥdîrce müddet-i mülk-i Cihānşāh on altı yıl idügi taĥaĥķuĥ buldı.

1 Nüşhalarda "pür" şeklinde yazılan bu kelime "Pir" olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular> (23.01.2021).

2 oğlı: T5 mükerrer

3 andan şoñra: HZ mükerrer

4 şebî-ĥûn: şeb-ĥûn HZ

5 Cihānşāh//ma'rekede: ol ma'rekede Cihānşāh ile HZ

6 ma'lûm olmadı: bilinmedi HZ

Ammâ ekâbir-i mülûkden tedbîr-i dil-pezîre¹ mâlik, şecâ'at² u vefret-i hazîne ve keşret-i sipâh ile imtiyâz çarîkına sâlik, mekr ü hud'a semtine mütehâlik, seffâk-i³ dimâ ve fezâ'il ü fûnûnda niçe 'ulûm-ı keşireye mâlik idi. Keşirüt-ta'âzum ve'l-ceberût, müdmin-i hamr ve gicede bir bik-rûn bekâreti izâlesine mâ'il, hâlâ ki sinni seksenden mütecâviz ve helâl ü harâmdan gâfil, otuz yıldan ziyâde salţanat itmîş [132a H1] adem idi.

Emâret-i Hasan bin Cihânşâh

Mezbûruñ oğlıdur. Cülûs eyledi ve yetmiş iki⁴ târihinde şâhib-i Kirmân Ebû'l-Kâsım İbn Cihânşâh'ı ki kendünün çarındaşındur, babasına Hasan-ı Tavîl itdüğü üzere şebî-hûn⁵ idüp katl itdi.

Yetmiş üç senesinde Uzun Hasan mezbûr Hasan 'Alî Sulţân'ı bozup memâlik-i 'Irâk ve Âzerbaycân'a müstevlî oldı.

Müddet-i mülk-i [221a HZ] Hasan 'Alî bir buçuğ yıl olup Çarâko-yunlu ümerâsı bunuñla münçariz oldı ki cem'an müddet-i salţanatları yüz yıldan eksikdür.

ṬABAQA-İ MÜLÛK-İ ZÛ'L-ḲADRIYYE

Vilâyet-i Rûm-ı zû'l-ḳadriyye ḥâkimi bî-'aql olup, eşrâfından Nüşîrevân'a [128b T5] varup veled-i reşidini recâ eyledüklerinde "Benüm ferzend-i sa'idüm ancağ mülk-i mevrûşımuza kifâyet ider." diyü birâder-zâdesi ...⁶ nâm mîrzâyı göndermiş⁷ idi. Melik-i Zû'l-ḳadriyye ol nesl-i laṭîfdendür.⁸ Ve huṭbelerinde Sâsân bin Sâsân⁹ oḳıtdukları şâyî'dür. Min taḳrîr-i Ca'feriyye Zû'l-ḳadrlı ...¹⁰ dirler.

1 pezîre: pezîr HZ

2 şecâ'at: - HZ

3 seffâk-i: - HZ

4 iki: - HZ

5 şebî-hûn: şeb-hûn HZ

6 H1 nüshasında burada bir kelimelek boşluk vardır. HZ ve T5 nüshalarında ise herhangi bir boşluk bırakılmamıştır.

7 göndermiş: göndermemiş HZ

8 nesl-i laṭîfdendür: nesldendür HZ

9 Sâsân bin Sâsân: Sâmân bin Sâmân HZ | bin Sâsân: - T5

10 H1 nüshasında burada bir kelimelek boşluk vardır. HZ ve T5 nüshalarında ise herhangi bir boşluk bırakılmamıştır.

Bu Zü'l-ıkadrlı Türkmân t̄â'ifesinden olup Elbistân ve Mar'aş nevâhîsinde mütemekkin oldılar. Giderek Mar'aş ve Elbistân ve Malâtıyye ve 'Azîz¹ ve H̄arbût ve Besnî² ve Darende ve Kırşehri ve Qayşeriyye ve Hışnu'l-Manşûr ve Qal'atü'r-Rûm ve bilâd-ı Sis ve Qarş³ ve 'Ayntâb⁴ ve Gündüzli ve 'Amîk Ovası memâlikine ve dağı niçe yirlere mâlik oldılar.

Kendü zu'mlarınınca nesebleri Nüşîrevân-ı 'Âdil'e müntehi olur. Ve Türkmân miyânında bu t̄â'ifenün şöhetleri ve h̄aseb ü nesebleri, h̄uşuşâ şecâ'at u şehâmetleri meşhûr u müte'arîfdür.

Emâret-i Qaraca bin Zü'l-ıkadrlı

Evvelâ emâret şadrına cülûs iden budur. Qabâl ü 'aşâ'iri mâbeyninde hükümet iderken fevt oldu.

Emâret-i H̄alil bin Qaraca

Mezbûruñ oğludur. Yedi yüz seksen târihinde Elbistân h̄akimi Mübârekşâh-ı T̄ârî ile mezbûr H̄alil muqâbil oldu. Evvelâ mezbûr H̄alil münhezim olup, Mübârekşâh ardına düşüp, qovarken H̄alil gayretlenüp dilirân-ı Türkmân ile döndi. Mübârekşâh 'askerin bozup, kendüyi tutup katl itdi.

Ba'dehu seksen üç senesinde 'asker-i vâfir ve cüyüş-ı mütekâşir cem' idüp 'Amîk Ovası'na ve Tîzîn'e⁵ geldüklerinde ehâlî-i H̄aleb bunlaruñ nuşretlerinden hirâsân oldu. Ve sulţân-ı Mışır⁶ Melik Şâlih H̄âcî emriyle H̄aleb ve Şâm h̄akimleri bi'l-ittifâk Zü'l-ıkadrlı Türkmânları üzerine geldiler. Ammâ anlar muqâbil olmayup cibâl-ı 'âşîye ve tilâl-i mütekâşîye qullelerine mütehaşşın oldılar. Ve nehb ü gâret ile kendüler tamâm müntefi' oldılar.

1 Nüşhalarda "Gârîr" şeklinde yazılan bu yer adı "Azîz" olarak metne alındı. bk. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 241.

2 Nüşhalarda "Behsenî (HZ), Mehsenî (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Besni" olarak metne alındı. bk. Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dulkadiroğullari> (23.01.2021).

3 Qarş: Fâriş HZ

4 Nüşhalarda "H̄amânet (HZ), Hammânet (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Ayntâb" olarak metne alındı. bk. Yınanç, agmd.

5 Nüşhalarda "Yetrîs (HZ), Tîrse (H1), Tîrîn (T5)" şeklinde muğlak yazılan bu yer adı "Tîzîn" olarak metne alındı. bk. Yınanç, agmd.

6 Mışır: Mışır' uñ T5

Ammâ seksen sekiz târihinde H̄arbût¹ hâkimi İbrâhîm bin Qaraca Mışr'a varup Melik Berqûk'a itâ'at eyledi. Ol dağı külli iltifât idüp sancağ ve ʃabl-hâne [132b H1] ihsânı ile ri'ayet eyledi. Mışr'da birkaç gün sâkin oldu. Ol dağı bu senede mezbûr H̄alil bin Qaraca,² Mışr sulţânı cânibinden işâret ile Mar'aş qurbında qatlı olındı.

Müddet-i emâreti altı yıl miqdârı hisâb olındı.

Hâfız bin Şahr,³ Qâdı 'Alâ'ü'd-dîn'den naql idüp mezbûr H̄alil'ün re'y-i şa'ibini ve mülâtafasını beyân eyler. "Qatlı olunduğda altmış yaşında idi." diyü⁴ cevâb virdiler.

Emâret-i Nâşirü'd-dîn Mehemmed bin H̄alil

Mezbûr H̄alil'ün başını H̄aleb hâkimi Mışr'a irsâl eyledükde sulţân-ı Mışr, Şâm ve⁵ H̄aleb hâkimine emrler gönderüp ümerâ-yı⁶ Türkmân üzere varmalarını ve mezbûr H̄alil'ün qarındaşı İbrâhîm'i ve 'İsâ ve 'Oşmân'ı ele getürmelerini⁷ fermân [221b HZ] itmekle Mar'aş ve Elbistân mâbeyninde Göksun⁸ nâm maħalle H̄aleb ve Şâm 'askeri⁹ müctemi [129a T5] oldu. Sevli bin Qaraca¹⁰ dağı Türkmân 'askeriyle anlara muqâbil olup hayli ceng ü cidâlleri vuqû' buldı.

Âhîrî'l-emr Mışr 'askeri münhezim olup ol ma'rekede H̄amâ begi Sûdün 'Allâmî¹¹ ve Besni¹² zâbıtı diğer Sûdün qatlı olındı. Ammâ sulţân-ı Mışr bu vâkı'adan ğayrete gelüp Sevli'nün qatlı hilesine mübâşeret kıldı.

Tokşan bir senesinde H̄aleb hâkimi Mintaş ile Nâşirü'd-dîn Mehemmed bin H̄alil muħârebe kıldılar. Mintaş münhezim ve şâhib-i Sis Mehemmed bin H̄alil muğtenim oldu. Ba'dehu Sevli, sulţân-ı Mışr kıbelinden El-

1 H̄arbût: H̄arirüb HZ

2 Qaraca: Qırca H1, T5

3 Şahr: Şahre T5

4 diyü: - T5

5 ve: - HZ

6 ümerâ-yı: - HZ, H1

7 getürmelerini: getürmelerin HZ

8 Nüşhalarda "Zanün" şeklinde yazılan bu yer adı "Göksun" olarak metne alındı. bk. Yınanç, agmd.

9 'askeri: 'askerini HZ

10 Qaraca: Qırca T5

11 'Allâmî: Çulâmî HZ

12 Nüşhalarda "Yehnen (HZ), Yehten (H1), Behten (T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Besni" olarak metne alındı. bk. Yınanç, agmd.

bistân'a hâkim olup icrâ-yı ahkâm iderken sekiz yüz târihi evvelinde mezbûr Sevlî, Zü'l-ğadrlı'dan 'Alî Hân nâm kimesne sultân-ı MıŖr iŖaretiyle uyurken bıçağla urup helâk eyledi.

Egerçi 'adâlete mâ'il idi ve illâ¹ hazz-ı nefisinden Ŗurb-i hamr ve livâta-ya müdâvim idi. Babası katlinden Ŗoñra oğlı MıŖr'a gitdi. Sultân-ı MıŖr babası hükümetin aña ta'yîn itdi. Ammâ 'ammisi² Mehemmed bin Hâlil, Sevlî'nün oğlı ile³ ceng-i 'azîm idüp çok kimesne helâk oldı.

Ammâ sekiz yüz yigirmi iki târihinde MıŖr sultânı Melik Mü'eyyed, Elbistân hâkimi NâŖırü'd-dîn Mehemmed bin Zü'l-ğadrlı'ya KayŖeriyye⁴ ve Trablûs sancağların dağı tefvîz kıldı.

Ammâ yine ol sene Karamanoğlı Mehemmed ve Ramazanoğlı İbrâhim Beg ittifâkıyla NâŖırü'd-dîn Mehemmed üzerine gelüp KayŖeriyye kurbında ceng-i 'azîm ve neberd-i elim⁵ eylediler. NâŖır manŖur ve İbn Karaman ve İbn Ramazân münhezim ü mağhür olup Karamanoğlı'nun MuŖtafâ nâm oğlı ma'rekede katl olındı. Ve kendüsi ahz olınup kayd u⁶ bend ile Dâvud bin Mehemmed bin Zü'l-ğadrlı⁷ ile MıŖr-ı Kâhire'ye gönderdi.

Yedi yüz kırık târihinde mezbûr NâŖırü'd-dîn Mehemmed, oğlı Mîr Süleymân'⁸ Sultân Murâd Hân bin Sultân⁹ Mehemmed Hân cânibine gönderdi. KayŖeriyye mülkini ki İbrâhim bin Karaman elinden almıŖ idi, anuñ kendüye alıvrılması için mu'âvenet ve 'asker taleb eyledi. Anlar dağı 'asker-i mevfur ile Tokad sancağı begi mu'âvenete me'mur kılındı. Kuvvet-i kâhire ile KayŖeriyye'yi Karamanoğlı'ndan [133a H1] alup NâŖırü'd-dîn Mehemmed'e teslim eylediler.

Mezbûr gâyetde 'âkıl ve müdârası kâmil âdem olmağla gerek selâtin-i Âl-i 'OŖmân huzurında, gerek havâkin-i MıŖr cânibinde mer'î vü mağbül idi. Hattâ kırık üç târihinde mezbûr NâŖırü'd-dîn Mehemmed MıŖr'a var-

1 illâ: lâkin HZ

2 'ammisi: 'Isâ HZ, H1

3 ile: - HZ

4 KayŖeriyye: KayŖer HZ

5 elim: delim HZ | velim H1

6 u: - HZ

7 Zü'l-ğadrlı: Zü'l-ğadr T5

8 Süleymân': - T5

9 Sultân: - HZ

dı. Sulţān-ı MıŖ cümle ümerāsını¹ karşı gönderüp istikbāl itdürdi. Ve ba‘dehu ziyāfet-i ‘aẓıme ve teŖrifāt-ı ‘amıme ve in‘āmāt-ı cemile ile iclāl idüp Emır Nevrüz’uñ evlerinde ıondurdi. Ve kendüni ve evlādını ğāyet mu‘azzez ü mükerrem tutdı.

Ƙırık altı tārīhinde seksen yaşında iken vefāt eyledi. Müddet-i emāreti elli altı yıl miğdārı oldı.² Sulţān-ı MıŖ’a kıızın virdi. Ğāyetde ‘āqıl ü dānā ve ŷecī‘ ü bī-pervā hākim idi.

Emāret-i Süleymān bin Meħemmed Beg bin³ Zü’l-Ƙadrılı⁴

Mezbūruñ oğlıdur. Babası vefāt [129b T5] itdükden ŷonra elli sekiz tārīhinde vefāt eyledi. Müddet-i hükümetinde kendüden ef‘āl-i Ƙabīħa [222a HZ] ŷadır olmayup re‘āyā vü berāyā āsüde-hāl idi. Müddet-i hükümetinde kendüden rāzī idiler.⁵ Elbistān ve sā’ir mülħaƘātına⁶ hākim oldı. Ammā çoƘlık mu‘ammer olmayup iki yıl miğdārı⁷ emāret eyledi.

Ve ziyāde ferbih ü semīn olmağla⁸ çoƘlık harekete mā’ıl olmayup eyyām-ı emāreti ekŷeriyā mülā‘abe-i nisvānla geçmiş idi. Ve “Münākeħāt-dan n’olaydı ƘırıƘa,⁹ elliye dek tezvīc-i zenān cā’iz olaydı.” diyenlerden idi. Zamānında serāy-ı ‘amiresinde Ƙırık gehvāre ŷalınmış idi.

Emāret-i Melik Arslan bin Süleymān

MıŖ sulţānı cānibinden babası yirine hākim oldı. On iki yıl miğdārı emāret itdükden ŷonra sulţān-ı MıŖ Ğarbüt¹⁰ sancağını mezbürdan alup Ğasan-ı Tāvīl’e virmegin ol recā ile MıŖ’a vardı. Bir fedā’i cum‘a namāzını Ƙılırken zaħm urup ŷehīd eyledi.

1 ümerāsını: ümerāsı HZ

2 Ƙırık//oldı: - HZ

3 bin: - HZ

4 Zü’l-Ƙadrılı: Zü’l-Ƙadr T5

5 Müddet-i//idiler: - H1, T5

6 mülħaƘātına: mülħaƘāta HZ

7 miğdārı: miğdārı ve ziyādece T5

8 semīn olmağla: semiz olmağın HZ

9 ƘırıƘa: Ƙırık HZ, H1

10 Nüşhalarda “Ƙartper (HZ), Ƙart Pert (H1), Ƙarpüt (T5)” ŷeklinde muğlak yazılan bu yer adı “Ğarbüt” olarak metne alındı. bk. Yınanç, aĝmd.

Emâret-i Şâh Budak

Mezbûr Melik Arslan'ın karındaşıdır. Sultân-ı Mısr tarafından birâderi yerine naşb olunup emâreti muqarrer kılındı. Lâkin diğer karındaşı Şehsüvâr bin Süleymân pâdişâh-ı Rûm himmetiyle Elbistân'a hâkim olmuş bulındı.

Pes yetmiş iki¹ târihinde mezbûr Şâh Budak'a mu'avenet için Mısr'dan vâfir 'asker gelüp muqâbele kılındı. Lâkin Şehsüvâr gâlib gelüp Mısrıyyûn'ı cem'an kıtâl ile telef eyledi.²

Ve toqsan dört târihinde mezbûr Şâh Budak pâdişâh-ı Rûm himmetiyle gelüp karındaşı 'Alâ'ü'd-devle'yi başdı. Ve iki oğulların tutdı. Âhîr yine 'Alâ'ü'd-devle gâlib olup Şâh Budak firâr eyledi. Aña mu'avenet için gön-derilen Emîr İskender bin Miḥâl³ tutulup Mısr'a gönderüldi.

Müddet-i mülk-i Şâh Budak cem'an⁴ yigirmi yıldan ziyâdece oldı.

Emâret-i Şehsüvâr bin Süleymân

Yetmiş üç târihinde mezbûr Şehsüvâr Darende Qal'ası'nı 'unveten feth idüp Mısr sultânı cânibinden hâkim olan emîrini qatlı eyledi. Hâkim-i Mısr daḥı gayrete gelüp küllî 'asker [133b H1] gönderdi. Mezbûr Şehsüvâr 'askeri ol muḥârebede münhezim oldı.

Ve toqsan beş senesinde Şehsüvâr⁵ ve Ramazanoğlu ile muqâbil oldı. Ammâ İbn Ramazân inhizâmla Ayâs Qal'ası'na müteḥaşşın oldı. Ve Şehsüvâr mezbûruñ ardınca vardı.

Fe-lâ-cerem sultân-ı Mısr vâfir 'asker qoşup, Şâh Budak'ı bile gönderüp, vaḫtâ ki Elbistân'a gelindi, Şehsüvâr Zamântı'ya çekildi.⁶ Emîr Yeşbek⁷ furşat bulup, mezbûrı ele götürüp, Mısr'a maḥbûsen gönderilüp şalb olındı.

1 iki: - HZ

2 eyledi: itdi HZ

3 Miḥâl: Mecâl H1, T5

4 cem'an: cem'an HZ

5 'askeri//Şehsüvâr: - HZ

6 çekildi: çekdi HZ

7 Nüşhalarda "Şeybek Düydâr (HZ), Şebek Düydâr (H1, T5)" şeklinde muḡlak yazılan isim "Emîr Yeşbek" olarak metne alındı. bk. Yınanç, agmd.

Ġâyetde edib ü âkıl ve şecâ'ati ve kuvvet-i kâlbi kâmil, sinni hamsîne vâşıl ve zeynü'd-dîn ve nuşret ü zaferle meşhûr emâşil olup yetmiş yedi senesi hudûdına gelince altı yıl emâret eyledi.

Emâret-i 'Alâ'ü'd-devle bin Süleymân

Bunlaruñ laķabı "Bozķurd" imiş. Mezbûr sekiz yüz seksen altı târihinde kârındaşı Şâh Budaķ'ı münhezim idüp, sultân-ı Mışr'a âdem gönderüp [130a T5] berât u hil'at taleb eyledükde nev'an müsâ'ade itmemekle seksen yedi târihinde sultân-ı Rûm'a müteveccih oldu. Ve aña¹ [222b HZ] intisâb itdükdên şoñra seksen² sekiz târihinde 'Alâ'ü'd-devle'yi muhâşara kıldı.

Ve seksen toķuz senesinde mezbûr 'Alâ'ü'd-devle, Şâh Kûbâd Feyyâzi bin Şâh Budaķ'ı tûtup gözlerine mil çekdi. Ba'dehu Sîs ve Trablûs nevâhîsine müstevli oldu. Andan şoñra bir huşuş için pâdişâh-ı Rûm'a 'adâvet ve Mışr sultânına izhâr-ı mütâba'at eyledi.

Ve toķuz yüz sekiz senesinde Tebrîz hâkimi 'Alâ'ü'd-devle vilâyetine kaşd eyledi. Muķaddemâ Beñlü Hâtûn nâm kızını³ tezvîc murâd idinüp 'Alâ'ü'd-devle müsâ'ade itmedügi için huşûmete⁴ mübâşeret kıldı.

Ba'de zamânin Şâh İsmâ'il asker çeküp 'Alâ'ü'd-devle evvelki sene yürüdi. Gâh şâhib-i yâl ü bâl ve mâlik-i hüsn ü cemâl olan⁵ Beñlü Hâtûn'ı bahâne kıldı ve gâh nev-'arûs-ı memâliki teşhîr itmek diledi.⁶ Bi'l-âhîre asker-i Şâh İsmâ'il mağlûb u maķhûr ve cünûd-ı 'Alâ'ü'd-devle muzaffer ü manşûr oldu.

Ammâ toķuz yüz toķuz⁷ târihinde 'Alâ'ü'd-devle Âmid'e ve cümle Diyâr-ı Bekr'e müstevli olup⁸ itilâ-yı şân buldı. Ammâ üç sene miķdârı zabt itdükdên şoñra Şâh İsmâ'il ve ümerâ-yı Erdebil Diyâr-ı Bekr'ün teşhîrine 'azîmet kılıp geldiler. 'Alâ'ü'd-devle'nün Şâhrûh-ı A'mâ nâm oğlını

1 aña: HZ mükerrer

2 seksen: - HZ

3 kızını: kızın HZ

4 huşûmete: huşûmetine HZ

5 olan: - HZ

6 diledi: murâd eyledi HZ

7 toķuz: - HZ

8 olup: oldı T5

aldılar. Ve ba'zı evlâdını ma'rekede düşürdiler. Ve ekşer-i 'askerini kılıcdan geçürdiler. Fe-lâ-cerem Diyâr-ı Bekr Şâh İsmâ'îl taşarrufında kaldı.

Tâ¹ tokuz yüz yigirmi iki senesinde fâtiḥ-i Mıṣr-ı Kâhire Sulṭân Selîm Ḥân² bin Sulṭân³ Bâyezîd Ḥân'ın⁴ nevvâb-ı kâm-yâbı dest-i tağallübiyle Âmid'i⁵ Sürḥ-serlerün ellerinden aldı.

Ammâ yigirmi senesinde ki Sulṭân Selîm Ḥân-ı merḥûm 'azm-ı Sürḥ-serân-ı meyşûm idüp [134a H1] Elbistân sınırından geçüp gitdükde 'Alâ'ü'd-devle'nün ba'zı evlâdı zaḥâ'ir yüklerini yaḡmâlayup küllî nesne telef eylediler.⁶ Ḥâlâ ki⁷ pâdişâh-ı 'âlî-şân ol eşrâruñ hücumına iltifât buyurmadılar.

Ba'dehu ol sefer-i nuşret-eşerden dönüp, ol şehryâr-ı 'âlî-naẓar Amâsiyye'de kışladuklarında yigirmi bir târiḥinde bi'z-zât Kemâḥ fetḥine mübâşeret idüp Bayburd'ı [ve] Vân'ı fetḥ itdükden soñra otuz biñ miḡdârı âdeme Ḥadım Sinân Paşa'yı 'Alâ'ü'd-devle kıtâline gönderdi.

Pes 'Alâ'ü'd-devle bu ḥuşûşî işitdükde yigirmi beş biñ âdemle muḡâbeleye 'azimet kıldı. Teḡâbül-i ferîḡayn olduḡda 'Alâ'ü'd-devle 'askeri münhezim oldu. Ve kendüsi ba'zı at oḡlanları elinde ḡatlı oldu.

Ol ḥinde toḡsan yaşında bulunup melik-i şeci' ü dilîr idüḡi zuḥûr buldı.

Emâret-i 'Alî Beg bin Şehsüvâr bin 'Alâ'ü'd-devle

Mezbûr 'Alâ'ü'd-devle'nün ḥafididür.⁸ Mezbûr 'Alî Beg,⁹ 'Alâ'ü'd-devle'den ḥavf idüp¹⁰ Sulṭân Bâyezîd-i merḥûmuñ ḥidmetine gitmiş idi. Pes Zül-ḡadrlı vilâyeti ki evvel oḡınan [130b T5] ḥuṭbe-i Âl-i¹¹ 'Oşmâniyye

1 Tâ: - HZ

2 Ḥân: - HZ

3 Sulṭân: - H1, T5

4 Ḥân'ın: Ḥân ḥazretlerinin HZ

5 Âmid'i: emri HZ, H1

6 eylediler: itdiler HZ

7 ki: - HZ, H1

8 Nüşhalarda "ḥaḡandesidür (HZ, H1), ḥafidesidür (T5)" şeklinde yazılan bu ibare anlam gereḡi "ḥafididür" olarak metne alındı.

9 Nüşhalarda "ḥadî" şeklinde yazılan kelime anlam gereḡi " 'Alî Beg" olarak metne alındı.

10 ḥavf idüp: ḥavfından T5

11 Âl-i: - H1

ol huṭbe oldu, mezbür ‘Alî¹ Beg ihvânı evlâdını cemî’an ḳatlı itdi.² Ba‘dehu şadâḳatle Âl-i ‘Oşmân’a ḥidmet [223a HZ] idüp Cänbirdi Ğazâlî Şâm’dan ḥurüc idüp Ḥaleb’e geldükde mezbür ‘Alî Beg leşkerle vardı, yitişdi.

‘Alî Beg hücüm-ı tām ve kemâl-i inhizâmla def itdi. Ba‘dehu Sulṭân Selîm Ḥân bir ḥuşuş ile mezbür ‘Alî Beg’den rû-gerdân oldu. Ğâlibâ ba‘zı nâ-şâyeste edâlar ile meclisinde³ nâm-ı şerîf-i pâdişâhı zıkr idüp Türkmân-lığı ‘ırḳı cünbân⁴ olduğunu tıydu. Vezîr Ferhâd Paşa’yı sefer bahânesiyle yigirmi sekiz târîhinde Anaṭolı vilâyetine gönderdi. Ve ba‘zı umûr müşâveresi için ‘Alî Beg’e daḥı emr-i şerîf irsâl eyledi.

Artuḳova nâm menzile varıldukda mezbür ‘Alî Beg, Şarıarslan Şâh ve Dîvâne Veled ve ğayrı beş nefer yarar⁵ oğulları ile mu‘asker-i paşaya⁶ vâşıl oldu. Egerçi ki evlâdı “Mecmû‘umuz gitmek ‘alâmet-i ḥayr degüldür. Siz gidersenüz biz ḳalalum.” didiler, aşlâ müfid olmadı. “Ben Âl-i ‘Oşmân’un toğrusiyum. Kimden ne bâküm var?” diyü cevâb virdi. Varduğı gibi beş oğlı ile ḳabz ve ḳatlı olındı. Zül-ḳadrlı’dan beg nâmına bir kimesne ḳurtılmadı.

Ammâ toḳuz yüz kırḳ târîhinde Sulṭân Süleymân Ḥân Bağdâd seferine gitdükde⁷ sâbıḳan ‘Alî Beg ḥavfından Ḥân Meḥemmed bin Şâhruḥ ve ḳarındaşı ‘Alî Beg bin Şâhruḥ⁸ ḳaçup Ṭahmâsb Şâh yanına varmışlar idi. Sulṭân Süleymân Ḥân’ı Bağdâd’da işitdükleri gibi bî-iḥtiyâr Ḳızılbaş’dan firâr ve mezbür ḳarındaşı ile ḥidemât-ı mebrûre-i pâdişâhîyi iḥtiyâr idüp Bağdâd’a geldiler.⁹ [134b H1] Mezbür Sulṭân Süleymân mezbürânunı maḳdemlerin hoş görüp Meḥemmed Ḥân cânibine¹⁰ Ḳarş sancağını, ve ḳarındaşı¹¹ ‘Alî Beg’e Çemişgezek sancağını virüp murâdlarına irgürdi.¹²

1 ‘Alî: HZ mükerrer

2 itdi: eyledi HZ

3 meclisinde: meclisde HZ

4 cünbân: cinsiyân HZ | cünyân T5

5 yarar: - HZ

6 paşaya: pâdişâha HZ

7 gitdükde: gidüp HZ

8 ve//Şâhruḥ: - T5

9 Bağdâd’a geldiler: - HZ

10 cânibine: - HZ, H1

11 ve ḳarındaşı: - HZ

12 irgürdi: irgürdiler HZ

Ba'dehu qarındaşı 'Alî Beg'e Pasin, dağı soñra Hurbüt virilüp 'aķıbet Qarş beglerbegiligi virildükde Qızılbaş kendüyi¹ başup, hezîmet itmekle ba'dehu Pasin sancağı virilüp anda vefât eyledi.

Ammâ Mehemmed Hân Erzenü'r-Rüm'da temekkün idüp² Gürcistân'da niçe ğazâlar eyledi. 'Aķıbet Tahmâsb Şâh tarafından istimâlet virilüp tahrik olunduğı³ istimâ' kılınmağın⁴ sancağı Rümili'ne tebdil kılındı.

Yetmiş yedi hudüdında vefât idince iki sancağı bir görilüp ri'âyet olındı. Ba'dehu oğı Qaraĥân kaldı. Ol dağı Rümili sancağlarına mutaşarrıf olındı.⁵

[Zü'l-kadrlı beglerinün] cümlesi yüz elli yıla qarîb emâret eylediler.

FAŞL MÜLÜK-İ TÂ'İFE-İ HİND

Vilâyet-i Hind'de **Fîrüz Şâh** ve evlâdı nâmındaki mülük-i 'âlî-câh münkarız olduğdan soñra vilâyet hükümeti aĥvâli dağı müteferriķ olup Dehelli⁶ ba'zı mülûke muntaķil oldu.

Ve Bengâle'ye evvelâ **Seyyid Maĥmûd** mutaşarrıf olup i'tilâ-yı şân buldı. Ve ol vefât itdükden soñra oğı **Naşib Şâh** hükümet idüp evlâddan [131a T5] kimesne kalmamağla anuñ vefâtından soñra **Hümâyün Pâ-dişâh** mutaşarrıf oldu ki tafşili Âl-i Timur'da meşûrdur, göreler.

FAŞL MÜLÜK-İ GÜCERÂT⁷

Fîrüz Şâh ve evlâdından soñra evvelâ Gücerât'a andan soñra **Muzaffer Şâh**, yedi yüz toķsan dört senesinde **Zafer Hân** yedi buķuķ yıl müstevli olmış idi.⁸ Ba'dehu **Tatar**⁹ **Hân** tahta cülüs idüp altı ay salţanat eyledi.

1 kendüyi: kendüni HZ

2 idüp: iken HZ

3 olunduğı: olındı ki HZ

4 kılınmağın: kılınmağında HZ

5 olındı: oldu HZ

6 Nüşalarda metin boyunca "Dehelle, Vehelle, Dehelli" şekillerinde yazılan bu yer adı yazımda birlik gözetilerek "Dehelli" olarak metne alındı. | Burada kastedilen "Delhi" olmalıdır. bk. Khaliq Ahmad Nizami, "Delhi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/delhi> (24.01.2021).

7 Nüşalarda metin boyunca bazen "Gücerât", bazen de "Gücerât" şeklinde yazılan bu yer adı yazım birliğı gözetilerek "Gücerât" olarak metne alındı.

8 olmuş idi: olmuşdur T5

9 Tatar: Nânâ HZ

Mesrūr¹ Şāh'ın hem-şiresin nikāhla aldı. Emīr-i kebīr [223b HZ] iken ol kuvvetle taht-ı salṭanata cülūs kıldı.

Ol² vefāt itdükdēn şoñra **Sulṭān Muḥammed Tatar Hān** pādīşāh olup sekiz yüz bir senesinde fevt olmağla yirine **Muzaffer Şāh** on dört yıl şeh-ryār oldu. 'Āḫıbet rüzgār aña dağı pāydār olmayup **Sulṭān Ahmed** yirine geçdi. İki buçuk yıl miḫdārı salṭanat itdi. **Sulṭān Muḥammed Şāh** yedi buçuk yıl aldı, virdi.

Andan şoñra **Ḳuṭbu'd-dīn Şāh** sekiz buçuk yıl vālī-i vilāyet kılındı.³

[Emāret-i Sulṭān Maḥmūd]

Ba'dehu sekiz yüz altmış üç tārīhinde Sulṭān Maḥmūd serīr-i salṭanata cülūs eyledi. Ğāyetde nīk-hū vü şecī' ü nāmdār ve dilīr-i ğazā-kirdār olup elli dört yıl serīr-i salṭanatta pāydār olduğdan şoñra ṭoḫuz yüz on altı⁴ tārīhinde vefāt eyledi.

[Emāret-i Melik Muzaffer Şāh]

Yirine oğlı Melik Muzaffer Şāh ṭoḫuz yüz on yedi tārīhinde eyāletini iṣbāt eyledi. Mülükün şuleḫāsından ve ekābir-i selāṭīnün zühd ü vera'la muḳayyed etḳıyāsından olup menkūḫāsından İskender nām oğlı vüçüda getürdi.⁵ Ve cevārīden Bahādır ve Cān Hān [nām] iki ferzend-i dil-sitān ile ḫānedānını [135a H1] ābādān kıldı.

Lākin Melik Muzaffer'ün ḫaşdı Cān Hān'ı veliyy-i 'ahd itmege ve ḫātūnınıñ niyyeti İskender'i tahta geçürmege müte'allik olur. Mezbūr Bahādır anlaruñ⁶ efkārından ḫaberdār olmağla on beş yıl, ṭoḫuz ay ḫükümetden şoñra terk-i diyār eyledi. Ḥattā şoyınup, ābdāl şüretine girüp seyāhat tarīḳını iḫtiyār eyledi.

1 Mesrūr: Server HZ

2 Ol: Ve ol HZ

3 kılındı: kılımağla HZ

4 altı: - HZ

5 vüçüda getürdi: - T5

6 Cān//anlaruñ: - HZ

[Emâret-i İskender Şâh]

Vaqtâ ki Melik Muẓaffer toköz yüz otuz üç yılında vefât eyledi, hâtûnı, ‘İmâdü’l-mülk nâm vezîri ile ittifâk idüp¹ toköz yüz otuz iki târîhinde İskender Şâh-ı merķūmuñ eyâletini işbât eyledi.

Müddet-i hükümetinde yedi ay geçdüken soñra birgün İskender Şâh, ‘İmâdü’l-mülk’e bî-ħuzûrlıgla ‘itâb idüp “Televvün cihetindensün. Hemân bir meymûna beñzersün.” diyü hıttâb itmegin vezîr-i mezbûr beyn’e n-nâs haclet-zede oldu. “Seni taht-ı salţanata cülûs itdüren vezîre böyle [mi] gerekdür?” diyü derûnından² te’essüf kılup peşimân oldu. Az zamân geçmedin bünyâd-ı mekre âğâz idüp ümerâya igvâ virdi. Ve İskender Şâh’ı katl idüp salţanatı oğlı **Sultân Mahmûd** nâm şağire münâsib gördi.

Şehryâr bir qurı nâm ile bülend-iştihâr ve vezîr-i muhtâr dâd u dihiş muħassenâtı ile kâm-kâr olup cüz’î zamân mürûr itdükden soñra ümerâ-yı ‘izâm tıfl-ı³ şağirûñ salţanatını [131b T5] münâsib görmediler. Dehelli şâhibi Sultân İbrâhîm yanında olan Bahâdır Hân’a mektûblar gönderdiler.

[Emâret-i Bahâdır Hân]

Bahâdır Hân, Sultân İbrâhîm’den istizân idüp on beş nefer dilirân ile Gücerât’a revân oldu. Eşnâ-yı râhda ki Hâbşûr nâm Mecûsiler kal’asına mihmân oldu, ol şeb meclis-i şarâb ve mîr-i Mecûs ve akribâ vü ta’alluķâtından niçe mencûs⁴ şöhet-i Bahâdır Hân’la kâm-yâb olup, keyfiyyet-i müdâm her diliri bir nerre şîr-i hûn-âşâm itdügi maħalde Bahâdır Hân mîr-i Mecûs-ı nâ-dânuñ ba’zı kelimâtına bî-ħuzûr olup tehevür-künân u ğazbân bilâ-te’hîr ol menħûsuñ⁵ boynın urup işin bitürdi.

Anuñ bir ‘âķile ‘avreti hâzıra ve vâķi’-i hâle nâzıra olup Bahâdır Hân cenâbına gâh ta’n [224a HZ] ve gâh naşîhat eyledi. “A’dâ kal’asında mihmân iken tehevürle bu cür’et mücib-i peşimânî vü nedâmet degül midür?” diyü söyledi. Lâkin hân cenâbına ‘arz-ı hulûş idüp sâ’ir muħâlifân⁶ ve kal’adârân tuymadın Bahâdır Hân’ı tevâbi’iyle kal’adan taşra eyledi.

1 ittifâk idüp: ittifâķan HZ

2 derûnından: derûnında HZ

3 tıfl-i: katl-i HZ

4 mencûs: Mecûs HZ

5 menħûsuñ: mencûsuñ H1, T5

6 muħâlifân: muħâlifin HZ

El-kıışşa Gücerāt'a geldi. 'İmādü'l-mülk dağı Sulţān Maḥmūd ile tertib-i şufuf idüp kıtāle mübāşeret kıldı. Lākin kesr ü inhiżām kendülere ve fırsat u iğtinām Bahādır Ḥān¹ tarafına 'ā'id olduğunu delā'il-i ma'hūde ile ma'lūm idinüp Sulţān Maḥmūd-ı şağiri tıutup 'arz-ı 'ubūdiy- yet ile Bahādır Ḥān'a müteveccih oldu.

Evvel nazarda ki Bahādır Ḥān 'İmādü'l-mülk'i gördi, "Ḳarındaşımı niçün kıatlı eyledün?" diyü şordı. [135b H1] Ol dağı "Eger ol kıatlı olınmasa size mülk degmezdi." diyü söyledi. Muḳadderāt-ı ilāhiyyeyi inkārı müş'ir nā-sezā [kelimāt] söyledi.

Fe-ammā Bahādır Ḥān izhār-ı şecā'at-ı dālālet-nişān idüp ol ān 'İmādü'l-mülk'i öldürdi. Ve Sulţān Maḥmūd-ı² şağiri ve Cān Ḥān nām birāder-i kebiri ve sār müsta'idd-i mülk olan büzürg ü emiri meydān-ı siyāsete getürdükde birāder-i kebiri³ ağılamağa başladı. "Ben mülk ü mālden āvāre bir faḳırüm. Baña kıyma." diyü tazarru' eyledi. Ammā birāder-i şağiri anuñ giryesine ğazban olup yüzine bir sille urdı. "Acüzeler gibi ne ağılarsun!" diyü şetm kıldı. "Biz ebnā-yı mülüküz. Bugün ki taşra çıķıduķ, māl ü menāl ve memleket ü ricāl bizüm için müheyyādur." diyü derhemler virdi.

El-kıışşa Bahādır Ḥān ikisini de⁴ öldürdi. Ba'dehu sābıķu'z-zıkr Ḥabşür Ḳal'ası fethine toğrıldı. Ba'de't-teshīr içinde bulduğı Mecūsileri kıatlı itdi. Ba'dehu mīr-i⁵ Mecūs 'avretini ħimāyet-i sābıķasına binā'en şiyānet kıldı. Ḳal'ayı aña ışmarladı.

Ba'de zamānin ki ol 'avret ki⁶ vefāt eyledi, içindeki kıavm-ı Mecūs yine bünyād-ı ħıyāneti işbāt eyledi. Tekrār Bahādır Şāh⁷ tehniye-i sipāh idüp Ḥabşür Ḳal'ası'nı muḫāşara itdükde ba'zı ümerā-yı Mecūs, Hümayün Şāh'a⁸ mürāca'at itdiler. Ya'nī ki Bahādır Ḥān'dan istiḫlāş-ı kıal'a recāsını⁹ şefi' tıtdılar.

1 Ḥān: - T5

2 Maḥmūd-ı: Maḥmūd nām HZ

3 kebiri: kebiri HZ

4 Bahādır//de: ikisini de Bahādır Ḥān HZ

5 mīr-i: - HZ

6 ki: - HZ

7 Şāh: Ḥān HZ

8 Şāh'a: Şāh cenābına HZ

9 recāsını: recāsına HZ

Hümâyün Şâh dahı bir nâme gönderdi. İçinde bu maqûle bir kıt'a-i manzûme derc itdi ki ol nazm budur:

Qıt'a [132a T5]

کافرانرا بجور میگیری	تو که شهر خبثور میگیری
تو نشسته چه طور میگیری ¹	پادشاهی رسیده بر سر تو

Bahâdır Hân dahı cevâbında bu kıt'ayı yazdı:

Qıt'a-i Diger²

کافرانرا بجور میگیرم	من که شهر خبثور میگیرم
بفکر او را چه طور میگیرم ³	هر که آید بنصرت کافر

Az zamân geçmedin Hümâyün Şâh, Hâbsür'a geldi. Bahâdır Hân'ın Rûm Hân nâm vezîri 'asker-i cinâyet⁴-gerân ile⁵ çekilüp⁶ mu'asker-i Hümâyün'a vardı. Bahâdır Hân kendü 'askerinde za'f-ı cenân müşâhede kılup ba'zı şa'b u haşin qal'alara çekildi.

Vaqtâ ki Hümâyün Şâh kendü memâlikine gitdi, Bahâdır Hân dahı 'asker çeküp yine Hâbsür Qal'ası'na 'azm⁷ itdi. Anı ve niçe qal'aları fetğ idüp memleketini tevsi' eyledi.⁸

Ammâ küffâr-ı⁹ Portuqâl mezbûrdan havf idüp müdârât yüzünden ba'zı hîle tedârük itdiler. Ol şâhbâz için Ğurâb nâm bir sefine-i şarşar-hıram tertib idüp piş-keş iletdiler. Ve şan'at-ıla ol zevraquñ [224b HZ] bir tahte-sini bilâ-mih, mücerred ziftle¹⁰ taṭbîḡ u tevbiḡ idüp yaqışdurdılar.

Vaqtâ ki seyr iderek deryâ yüzine gitdi, bir fersah yürüdükden şoñra ol tahte ayrılıp, sefine şu ile memlû olup Bahâdır Hân ve yanınca bulunan ümerâ vü a'yân bir uğurdan deryâya ġarğ u reyyân oldılar. [136a H1]

1 "Sen ki Hâbsür şehri elinde tutuyorsun. [Oradaki] kâfirlerle cefa ediyorsun. Bir padişah yanı başına gelmiş. Sen hala orada oturarak nasıl bir tavır sergiliyorsun?"

2 Nüşhalarda takdim cümlesinden önce "Qıt'a-i Diger", manzumeden önce ise "Qıt'a" yazılmıştır. "Qıt'a-i Diger" başlığı metne alınıp "Qıt'a" sözcüğü metin dışı bırakıldı.

3 "Ben ki Hâbsür şehri elimde tutuyorum. [Oradaki] kâfirlerle cefa ediyorum. Kim ki kâfirlerin yardımına koşarsa ben onun fikrine ve tavrına şaşıyorum."

4 cinâyet: hıyânet T5

5 Hâbsür'a//ile: - HZ

6 çekilüp: - HZ, H1

7 'azm: 'azîmet HZ

8 eyledi: itdi HZ

9 küffâr-ı: küffâ HZ

10 ziftle: refle HZ

Emâret-i Şâh Laţîf bin Bahâdır Hân

Bir miqdâr icrâ-yı ahkâm itdükden sonra vezîri Deryâ Hân hıyânetle kıyâm idüp Şâh Laţîf'i bir kal'ada habs eyledi. Ve Sulţân Maĥmûd'ı getürdiler. Ve¹ taht-ı hükûmete cülûs itdürdiler. Ve cism-i Laţîf'i katl ile keşif itdiler.

Emâret-i Sulţân Maĥmûd

Şâh Laţîf'ün kız karındaşı oğlıdur. Egerçi ki tahta cülûs eyledi, vezîr Deryâ Hân'ün zîr-i destinde² olmağla bunuñ adı sulţân ve ma'nâda fer-mân-rân olan Deryâ Hân olup def'i tedârükünde sa'y-ı bî-kerân eyledi. Ve diğeri vezîri Âşaf Hân ile yek-dil ü yek-cihet olup Deryâ Hân'ı katl itdi.

Ve niçe zamân salţanat idüp Haremeyn-i Şerifeyn fuĥarâsına irsâl-i şadaĥât ve 'ulemâ vü şu'arâya teşrifât u in'âmât u iĥsândan hâlî olmadı. Bu hâl ile evkâtı güzêrân üzere iken toĥuz yüz altmış bir târihinde tavâşî kısmından sulţânun ĥapu aĥası ki bir hâ'in-i bed-kâr³ ve küfrânü'n-ni'me-i nâ-üstüvâr idi, sulţân-ı mezbûr aña incinüp, hattâ katlini iş'âr kıılıp izhâr-ı ĥâzâb itdükden sonra leyâlî-i Ramazân'dan⁴ bir şeb pâdişâh-ı sünnî-mezheb ü sûtüde-meşreb serîrinde yaturken hâin-i mezbûr yanına vardı. Ke-ennehu saĥûr iftârı için uyandırmak şeklin gösterdi.

Bu hâletde katl idüp sa'ir hevâsına tâbî' tavâşîlerle müttefik oldu. Vâhiden ba'de vâhid beş vezîri bir bir ĥuzûrına da'vet kıldı. Her birisi ki dâhil-i ĥarem oldu, tavâşîlerün ittifaĥ-ı pür-nifâkıyla zevâl ü fenâ buldı. Ammâ beşinci emîr⁵ anuñ hıyânetini tıydu. Tedârükle girüp bâ'is-i fesâd olan mel'ûmı katl itdi. [132b T5]

Emâret-i Aĥmed Şâh

Ol hânedândan bir nev-cüvân-ı kâm-rân olmağla tahta geçürdiler. Birĥaç ay anuñ zıll-ı sa'âdetinde müstazıll oldılar. Ba'dehu vefât eyledi.

1 Ve: - T5

2 zîr-i destinde: zîr-desti HZ

3 kâr: kirdâr HZ

4 Ramazân'dan: Ramazân'da HZ

5 emîr: ümerâ HZ

[Emâret-i Cemâlî'd-dîn Muḥammed Şîr-h'ân]

Bu kerre mühimmât-ı emâreti Cemâlî'd-dîn Muḥammed Şîr H'ân iş-bât eyledi. Ya'nî ki Sulṭân Maḥmûd evlâdından bir tıfl-i mes'ûd olmağla andan bî'at eylediler. Lâkin “Küçüküdür.” diyü ümerâ çendân mütâba'at eylemediler. Şöyle oldı ki her mîr bir ḥusrev-i şâhib-serîr oldı. Bu ihtilâlden ḥuṭbe muḫtaribül-hâl ve sikke pâ-y-mâl ve re'âyâ dil-teng oldı.

Âhir toḫuz yüz yetmiş toḫuz târiḫinde sulṭân-ı Dehelli ki Hümâyûn Şâh'a ferzend-i mihter, ya'nî ki nâm ile Celâlî'd-dîn Ekber'dür, Gücerât'a anlar müstevlî oldı. Mezbûr Cemâlî'd-dîn Şîr-h'ân ba'zı tilâl ü cibâle mü-teḫâşşın olup anda ḳaldı.

FAŞL HÜKKÂM-I VİLÂYET-İ ÇÂPÜR

Evvelâ Sulṭân¹ Hüseyñ Gavri, ol vefât itdükdün soñra kız ḳarındaşınun zevci mutaşarrıf oldı. Anlar vefât itdükdün soñra Sulṭân Ğıyâsü'd-dîn Halacî mâlik oldı. Niçe eyyâm [135b H1] ol daḫı ḫükümet idüp âḫir dâr-ı beḳâyâ riḫlet itdükdün soñra oğlı Sulṭân Maḥmûd bin Ğıyâsü'd-dîn emâret idüp ol daḫı fânî dünyâdan birḳaç [215a HZ] gün kâm alup fevt olduḳda Sulṭân Muḥammed Ğıyâsü'd-dîn Zehrî taḫta cülûs eyledi.

[Emâret-i Sulṭân Muḥammed Ğıyâsü'd-dîn-i Zehrî]

Bunlara “Zehrî²” laḳabı bâ'ışı budur ki i'tiyâdla³ günde niçe mişḳâl zehr-i helâhili tenâvül iderdi. Ḥattâ gâhî ḫarâret-i sem gâlib olmağla⁴ âb ile memlû bir ḫavza girüp boğazına dek oturur ḳalurdu. Ve gâh olurdu, ḫarâret-i zehr keseli ile başını ḫavza şoḳup, ḫazından başın ḳaldurmağa muḳayyed olmayup boğulmaḳ mertebelerine varurdu.

Birgün bu hâl ile ğarîḳ fi'l-mâ' ve cüşsesi ve kellesi ḫavz içinde nâ-pey-dâ olup âb-ı ḫayâtdan el yumak ğarğarasına⁵ meşğül olduḳda ḫâzır olan

1 Sulṭân: - HZ

2 Zehrî: Zehre Zehrî HZ

3 i'tiyâdla: i'tibâdla HZ

4 olmağla: olup HZ, H1

5 ğarğarasına: ğarğara HZ

câriyelerden biri tedârük¹ kılur. Şaçından yapışur. Sulţânı taşra çıkarur. Ba‘dehu ‘aklı başına geldükde mâ-cerâyı sorar. Cârîye dağı şaçından yapışur çıkardığını tıyar. Ğazab idüp cârîyeyi fi’l-hâl katl ider.

Yine birgün dağı ol hâlet vâkı‘ olur. Hâzır olanlar ihrâcından ihtiyât kılur.² Bu hâl ile ğarq-âb olup kalur.

[Emâret-i Sulţân Maĥmûd Ħalacî]

Ba‘dehu Sulţân Muĥammed-i³ Zehrî kazâ-yı vaţar itdükden sonra oğı Sulţân Maĥmûd Ħalacî ĥâkim olur. Ve⁴ bunuñ zamânında **Bahâdır Şâh** zühür idüp niçe muĥârebâtдан sonra Maĥmûd’ı katl ider ve⁵ vilâyetine müstevlî olur. Ammâ aña dağı kalmaz. Gerdiş-i bî-vefâ vedî‘at-ı mülki aña da inanmaz. Ol memâlike **Hümâyün Şâh** taĝallüble pâdişâh olur.

‘Âkıbet **Şîr Hân** taşarrufına düşer. Ve⁶ ol vefât itdükden sonra oğı **Selîm Hân** zühür idüp mülk-i mevrûşına ĥükm eyler. Ammâ ba‘de müddetin Celâlü’d-dîn Ekber müstevlî olup memâlikinüñ mülĥâkâtından ‘add ider.

AMMÂ ĦÜKKÂM-I VİLÂYET-İ [133a T5] DEKKEN

Memâlik-i mezbûreye evvelâ **Dînâr Tavâş** ĥâkim oldu. Niçe zamânlar câh u celâl ile i’tilâ-yı şân buldı. Ba‘dehu ol vefât eyleyüp **Ħasan-ı Tînî**, Deken mülkine ĥükümet kıldı.

[Emâret-i Ħasan-ı Tînî]

Mezbûr Ħasan ibtidâ-yı hâlinde bir faĥîr-i ĥâķîr⁷ olup kerpik kesmege ve⁸ ol cihetden kesb-i ma‘aş itmege muĥayyed iken birgün öyle zamânı yatur uyur. Bir büyük yılan başı ucına gelüp aña sâyebânlık itdüğünü bir Mecüsî görür. Uyandukdan sonra yanına gelüp mâ-vaĥa‘ayı⁹ aña ĥaber kı-

1 tedârük: târik T5

2 kılur: kılurlar HZ

3 Muĥammed-i: Maĥmûd-ı HZ

4 Ve: - HZ, H1

5 ider ve: idüp HZ

6 Ve: - T5

7 ĥâķîr: ‘âķîr H1 | - HZ

8 ve: - HZ

9 vaĥa‘ayı: vaĥa‘ı HZ

lur. Ve¹ dir ki “Elbette sen² pâdişâh olacağsun. Beni defterdâr idinmege ve evlâduñ dağı³ evlâdumı ol hıdmete reva görmege ‘ahd-nâme taleb iderin.” diyü yalvarur.⁴ N’eylerse eyler, istedügi gibi bir berât hâşıl kıılır.

Az zamân geçmedin mezbûr Hâsan toprak kıazarken vâfir define bulur. Ba’zısını mühimmât-ı eyâlete⁵ harc idüp, bir miğdar ‘askerle hürüc idüp ve ba’zı bilâd-ı şa’beye mütehaşşın olur. Aşlâ Melik Dînâr⁶ mezbûra zafer [137a H1] bulamaz.⁷ Ve ne kıadar ki sa’y ider, define kıadır olamaz.⁸

Bu eşnâlarda Dînâr vefât eyler. Hâsan-ı Tîni Deken tahtında emâretini işbât eyler. Niçe zamân hükümet itdükden soñra vefat idüp⁹ yirine kıarındaşı **Fîrûz Şâh** pâdişâh olur. Ol dağı on iki yıl saltanat ider. Ba’dehu dâr-ı beķaya riğlet itdi. Andan soñra kıarındaşı **Sultân Ahmed** hâkim olur.

[Emâret-i Sultân Mağmûd]

Ve ol dağı kıazâ-yı vațar itdükden soñra oğı **Sultân Mağmûd** hâkim olur.¹⁰ Kıuvvet [ü] zühür bulur. Ammâ ğâyetde şaribü’l-hamr ve râğibü’z-zemr¹¹ olmağla [205b HZ] ümerâsı kıatlı ider. Vükelâsından birisi¹² ol hükûmete lâ’ik olur, gider. Bir müddetden soñra ol dağı¹³ vefât ider. Ba’dehu oğı **Sultân Hümayûn** emr-i¹⁴ eyâleti işbât ider. Ol dağı mâh u sâl ‘arz-ı câh u celâl itdükden soñra fevt olur.¹⁵

1 Ve: - H1, T5

2 Elbette sen: Sen elbette H1

3 evlâduñ dağı: - HZ

4 yalvarur: yalvar HZ

5 eyâlete: eyâletine HZ

6 Dînâr: dünyâ HZ

7 bulamaz: bulmaz HZ

8 olamaz: olmaz HZ

9 Hâsan-ı//idüp: - HZ

10 hâkim olur: - H1, T5

11 zemr: refr HZ | remz T5

12 Vükelâsından birisi: Ve gelesinden biri HZ

13 ol dağı: ol da H1, T5

14 emr-i: ümerâ HZ

15 fevt olur: vefât ider HZ

[Emâret-i Sulţân Kerîmu'llâh]

Memleketi Sulţân Kerîmu'llâh nâmı ile intizâm bulur. Ammâ mezbûr Kerîmu'llâh müdmin-i hamr-ı dâlelet-güvâh olmağla ümerâsı çuyup kal'a-ya habs iderler. Ba'dehu her biri müstaķil hâkim olup mülük-i çavâ'if gibi 'ummân-ı hükûmete ğams iderler.¹

AHVÂL-İ 'ÂDİLŞÂHİYÂN²

Bunlardan ğayrı vilâyet-i Hind'de şâh olanlaruñ biri dağı **Yûsuf 'Âdil-şâh**'dur ki evâ'il-i hâlinde bir hâkimüñ saķķâsı iken mağdümına semm-i kâtil virür. Anuñ emâreti³ ile kendüyi murâda irgürür. Niçe⁴ zamân icrâ-yı hükümet itdükden sonra vefât idüp yirine oğlı **İbrâhîm 'Âdilşâh** eyâlet emrini işbât eyler.⁵

Ba'dehu ol dağı vefât ider. Bu kerre eyâlet anuñ oğlı **Ali 'Âdilşâh** hükümetle istiklâl bulur. 'Âķibet ol dağı bu dâr-ı fenâdan riķlet idüp memâlikine karındaşı oğlı **İbrâhîm 'Âdilşâh bin Burhân Şâkir bin Mânâçe** naķl ider.

[AHVÂL-İ NİZÂMŞÂHİYÂN]

Bir zümre dağı Nizâmşâhilerdür ki bu zümrenüñ evveli **Nizâmşâh Burhân**'dur ki hükâmıdan birinüñ çoğancısı iken emâret emrini fermân-ı pâdişâhî ile şikâr ider. [133b T5] Ya'nî Aĥmednagar⁶ hükümeti virilüp zabtına gider. Ol ĥurûc idüp sikke ve ĥuţbe ile benâm olduğdan sonra ba'de vefâtihi hükümeti oğlı **Burhân Nizâmşâh**'a naķl ider.

Ba'dehu oğlı **Ĥüseyn Nizâmşâh** hükümet ider. Ol dağı vefât itdükden sonra ferzendi **Burhânü'd-dîn Nizâmşâh**, bunuñ dağı aĥkâmı ğâyet-pezîr olup veled-i reşîdi **Burhân Muĥammed Nizâmşâh** emâret serîrine sürürle cülüs ider.

1 ğams iderler: 'ams ider HZ

2 ŞÂHİYÂN: ŞÂH HZ

3 emâreti: emâti HZ

4 İrgürür. Niçe: irgürünce HZ

5 eyler: ider HZ

6 Nüşhalarda "Ahmedi Mükessir (HZ), Ahmedimeger (H1, T5)" şeklinde yazılan bu yer adı "Aĥmed-nagar" olarak metne alındı. bk. İqtidar Husain Siddiqui, "Nizamsâhiler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamsahiler> (24.01.2021).

Ve her biri bi-ķaderi hıŝaŝihim lezā'iz-i hŝükümetden behremend olduķdan ŝońra dŝnyādan gider.

[AHVĀL-İ KŬTBSĀHIYĀN]

Ve bir fırķa-i sa'ide daķı KŬtbsāhiyān'dur ki bu zŝmrenŝn mihterleri ve ķudret ŝ memleket cihetinden server-i nāmverleridŝr. Pāy-taķtları Gŝlkŝnde¹ hākimi vefāt itdŝkde ŝāhib-i ŝayd² iken evvelā **KŬtbsāh** hŝrŝc eyledi. Ol ķazā-yı vaķar itmedin oğlı **Cemŝid KŬtbsāh** zuhŝr idŝp babasını ķatlı itdi. Ve mŝlkinde mŝstevli olup [137b H1] icrā-yı aķkām eyledi. Ammā ķoķlıķ mu'ammer olmayup vefāt itdŝkde ki evladı yoę-ıdı, yirine ķarındaŝı **İbrāhīm KŬtbsāh** cŝlŝs eyledi. Luķf u kerem ve ŝehā vŝ³ 'ulŝvv-i himem ile iŝtihār virŝp ehl-i Hind bunuń ta'zīm u tevķirini vācibātdan bildi. Ba'de zamānin bu daķı vefāt itdi. Taķtında oğlı **Muħammed Kŝlı KŬtbsāh** mŝhimmāt-ı eyāletini iŝbāt itdi.

Bunlardan mā'adā ba'zı Celāliler⁴ daķı zuhŝr itmiŝdŝr. Ve⁵ her biri emāret ŝ vezāretten ŝalķanat seririne yitmiŝdŝr. Biri **'İmādŝ'l-mŝlk Der-yā⁶ Hān**'dur ki Bicābŝr⁷ mŝlkinde musallaķ oldu. Evvelā diyār-ı Deken'de anı teŝhīr ile ŝoħret buldı. Ba'dehu ol memālikŝn hāvalisinde **Burhān ŝāh** i'tilā-yı ŝān buldı.

Ammā az zamān geķmedin vezīri **Tŝbāl Hān** ta'addi idŝp [226a HZ] anı tŝtdi. Ve mŝlkinde mŝstevli olup kendŝyi ba'zı ķal'alarda hābs itdi. Vaķtā ki Nizāmŝhā⁸ bu hādīŝeyi iŝtdi, 'asker ķekŝp vezīr-i hā'inŝn ŝzerine mŝsārā'at itdi. Leşkerini mŝnhezim ŝ maķzŝl ve Burhān ŝāh'ı muğtenim ŝ maķbŝl kılıp yine mŝlkinde anā muķarrer eyledi.

1 Nŝshalarda "Gŝl Gekdereng" şeklinde yazılan bu yer adı "Gŝlkŝnde" olarak metne alındı. bk. Enver Konuķcu, "Kutubŝāhiler", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutubshahiler> (24.01.2021).

2 şayd: - HZ | ŝāhib-i şayd: şayd ŝāhibi T5

3 ŝehā vŝ: - HZ

4 Celāliler: celālari HZ

5 Ve: - HZ

6 Deryā: Derbā HZ

7 Nŝshalarda "İlicābŝr" şeklinde yazılan bu yer adı "Bicābŝr" olarak metne alındı. bk. Konuķcu, agmd.

8 anı//ŝāh: - HZ

[AĦVĀL-İ KĀSİMİYYE]

Ve bir řā'ife dağı KĀsımıyye'dür ki **KĀsım-ı Bevvāb** ĥākim iken Bedr mülkine musallaş oldu. Lākin¹ ol mülkün dağı řānūnı Deken řā'idesi üzere iřtiĥār buldı. Ve ol vefāt itdükdün sonra oğlı **Emir Berid** baba[sı] yerine ĥükümet itdi.

Ba'de zamānin ol dağı intiķāl idüp ferzendi **İskender Berid** řā'ide-i icrā-yı aĥkām semtin gözetdi. Bu şarık ile ba'de müddetin oğlı **Muĥammed Berid** ve bir müddetden řoñra anuñ dağı veled-i reşidi **Maĥmüd Berid** ra'ıyyeti ri'āyete ve bilād ü² memleketi muĥālifinden řıyānete iřtiđāl gösterdi.

FAŞL MÜLŪK-İ SİND

Vilāyet-i Sind'de ehāl-i İslām icrā-yı aĥkāma kıyām itmek evvelā Velid bin 'Abdü'l-Melik eyyām-ı devletinde vāķi' oldu. Bu şarık ile ki Multān ĥudūdında bir 'ālim ve 'ārif ü muķaddim var idi ki kütüb-i erba'a-i tenzilenüñ kırā'atına mālİK ve 'ibādet ü diyānet řarıkına³ sālİK olup ismi [134a T5] **Silāc** idi. Ve mezbürüñ ĥüsn ü⁴ cemāl ile mümtāz ve 'ilm ü kemāl ile ser-efrāz bir ferzend-i řannāzı var idi ki nāmına **Ĥac** dirlerdi, 'uřşāķ-ı řālibü'l-viřāl cemālī Ka'be'sinüñ řavāfını ĥacc-ı ekber bilürlerdi.

Pes diyār-ı Sind'ün pāy-taĥtı Alur nām şehr olup pādiřāĥı řāĥestī ve anuñ vezir-i 'āķılı⁵ Rām nām müşir olup mezbür Ĥac'a⁶ muķārin ve ĥüsn-i terbiyesine her cihetle sā'ī ve ĥuřul-i merāmına mu'āvin iken mezbür vezir vefāt eyledi. Pādiřāĥ-ı Sind anuñ mañşıbıyla mezbür⁷ Ĥac'a iltifāt eyledi. Ĥikmet Ĥudānuñdur, řāĥestī'nüñ Rānī nām duĥter-i bülend-aĥteri Ĥac'un cemāl-i bā-kemāl-i münevverine 'āşık oldu.

1 Lākin: - T5

2 bilād ü: - HZ

3 HZ nüshasında "bir//şarıkına" ibaresi cümlelin sonunda yer almaktadır.

4 ü: - HZ

5 vezir-i 'āķılı: veziri HZ

6 Ĥac'a: Rac'a HZ

7 mezbür: merķüm T5

Ve ammā vişāline řālib olduđda¹ Hāc şarafından ibā vü istiğnā buldı. “Bu ma’nā pādişāhuñ ħāl-i ħayātında muĥāldür.” diyü cevāb virdi. [138a H1]

İttifāķan ol ešnālarda Şāhestī bīmār olup ‘ilāc-ı eřibbā kendüye meded-kār üzere iken Rānī’nün² işāretiyle Hāc-ı nāmdār birķaç merd-i müsellaĥ-ı³ ħazā-kirdār ihzār eyledi. Cümlesini serāy-ı ĥāş ĥücerātında şaķladı. Ve muĥālefetleri me’mül olan ümerā-yı kibārı “Sultān ister.” diyü getirüp ħat itdürdü. Ba’dehu mezkūr Rānī⁴ řākçe-i revāķdan ‘arz-ı cemāl idüp “Pādişāhıñuz ġāyetle⁵ bī-mecāl ve umūr-ı salşanata bu ħāl ile iştiğāli muĥāl olmağın ol ĥidmeti veziri Hāc’a işmarladı. ‘Min ba’d erbāb-ı mühimmāt aña mürāca’at itsün.⁶ didi.” diyü⁷ ĥalkā⁸ ĥitāb eyledi.

Herkes “Sem’an ve řā’aten.” didiler. Vefāt-ı şāĥdan evvel niçe günler mürāca’atı Hāc’a idüp ħapusını ħıbleğāĥ idindiler. Birķaç günden şoñra Şāhestī vefāt eyledi. Āyın-i bāřılları üzere meyyiti ‘ūd ve şandalla ihrāk ħılındı. Ve Hāc ser-i memleketde⁹ muĥarrer olup Rānī ile izdivāc eyledi.

Beş,¹⁰ altı aydan şoñra Rānī ve Hāc’uñ mekīdesi bilindi. Ba’zı düstları cānibinden Şāhestī ħarındaşı [ki] Ĥabsür Ķal’ası ĥākimi idi, aña ĥaberler gönderüldü. Ol daĥı ol şarafdan ĥareket idüp pāy-taĥt-ı Sind’e gelmek¹¹ mukarrer oldu.

Şol dem ki muĥābil oldu, Rānī’nün ĥüsn-i tedbīr ü ĥilesiyle Hāc aña zafer buldı. Bu kerre mülk-i Sind¹² Hāc’a muĥarrer oldu. [226b HZ] Elli yıl miķdārı zevcesinüñ müşāveresi¹³ ile ol mülke sultān olup ħaldı. Ĥudūd-ı bilādı Keşmīr’den sevāĥil-i baĥre ve Seyümistān’dan¹⁴ Mekrān’a varınca idi.

1 Şāhestī’nün//olduğda: ol daĥı HZ | olduğda: olduķça T5

2 Rānī’nün: anuñ HZ

3 müsellaĥ-ı: Müslim-i HZ

4 mezkūr Rānī: mezkūrānı HZ

5 ġāyetle: ġāyetde HZ

6 itsün: itmesün HZ

7 diyü: - HZ

8 ĥalkā: ĥanīfeye T5

9 memleketde: memleketinde HZ

10 Beş: Pes HZ

11 gelmek: gelmesi HZ

12 Sind: - HZ

13 müşāveresi: meşvereti HZ

14 Seyümistān’dan: Sebümistān’dan HZ

Ve mezbûruñ Rânî'den iki veled-i reşîdi hâşıl oldu ki birinüñ adı **Dehr** ve âharınıñ **Dâhir** idi.

Şol zamân ki Hâc vefât eyledi, yirine Hâc'uñ qarındaşı **Haydar** emâret kıldı. Niçe eyyâm ol dağı icrâ-yı aḥkâm itdükden soñra fevt oldu. Yirine **Dâhir bin Hâc** pâdişâh oldu. Qadr bulup, ammâ toḫsan üç Ramazân'ında ki Dâhir ol diyâra mâlik-i qâhir idi, emîr-i 'Irâq Haccâc bin Yûsuf eş-Şekâfi, Muḥammed bin Qâsım nâm emîr-i dilirini Hind ve Sind fetḫine gönderdi.

Ol dağı 'askerle¹ Alur'a vâşıl olup ma'reke-i kıtâlde Dâhir helâk [134b T5] oldu. Mezbûr Mîr Muḥammed cümle hizânesine ve şâhib-i ḫüsn ü² cemâl iki duḫter-i bî-bahânesine mâlik olup Velîd bin 'Abdü'l-Melik'e hediye gönderdi. Ḥalîfe-i mezbûr ol iki duḫterüñ cemâline taḫsîn idüp şol dem ki temettu' qaşdın eyledi, ikisi bile 'özr idüp "Muḥammed bin Qâsım bizi taşarruf itdi." diyü söyledi. Velîd, Muḥammed'e ḡazab-ı şedîd idüp getürtdi. Aşlâ söyletmeyüp siyâset itdi.

Ba'dehu ol iki duḫteri yanına getürüp "Nice, benüm 'adâlet³ ü siyâsetüm vilâyet-i Sind ḥâkimlerine ḡalîb midür?" diyü su'âl itdükde "Adâletîñüze söz yoq. [138b H1] Mücerred bizüm sözimüzle bir nâmdâr beglerbegiye siyâset itdiñüz.⁴ Ḥâlâ ki ol bizüm elimüze bile yapuşmamış idi. Lâkin babamuzı qatıl idüp qanlımız⁵ olduḡına binâ'en intiqâm için iftirâ eyledük." diyü Velîd'üñ ḫayf u zulm itdüḡini beyân eylediler.

Velîd dağı mezbûrânı bâm-ı qaşrından⁶ aşığa atdurdı. Helâk eyledi.⁷ Ve niçe zamânlar Muḥammed bin Qâsım'a kıyduḡına te'essüf itdi.

Andan soñra vilâyet-i Sind⁸ gâḫ Ğürî pâdişâhları ḫükümetinde ve gâḫ Sebükteginler emâretinde ve gâḫ mülük-i Hind eyâletinden ḫâlî olmayup 'âkıbet ol salṭanat **Mîrzâ Şâh Ḥüseyn bin Şâh Beg bin Zü'n-nün Argün Beg-i Sicistânî**'ye naql idi ki bunuñ tafşîli aḫvâlî Âl-i Timur'da beyân olinmışdur.

1 'askerle: 'askerlere HZ

2 ü: - HZ

3 'adâlet: 'adâletüm HZ

4 itdiñüz: itdürdünüz HZ

5 qanlımız: qâtilimiz T5

6 qaşrından: qaşrdan HZ

7 eyledi: itdürdi HZ

8 Sind: Sind'e HZ, H1

Pes Şâh Hüseyn niçe rüzgâr diyâr-ı Hind ü Sind'e hükümet itdükden sonra fevt oldu. Anuñ yirine oğlu **Mîrzâ 'İsâ** mutaşarrıf olup havza-i memâlik anuñ icrâ-yı aḥkâm itmesiyle i'tilâ-yı şân buldı.

Ol daḥı vefât itdi. Yirine veled-i reşîdi **Mîrzâ Şâlih** ve anuñ yirine qarındaşı **Mîrzâ Bâkî** ve¹ ol vefât itdükden sonra **Mîrzâ Cân** ki pâdişâh-ı kebîr-i Hind Celâlü'd-dîn Ekber Hümâyün Şâh anuñ kızın tezvîc idüp ile'l-ân ol hükümetle² kâm-rân ve huṭbe-i celîle-i Celâlü'd-dîn elḳâbî ile şöhre-i mülük-i sâmi-mekân idügi kitâb-ı *Baḥr-ı Zâḥir*'de meştûrdur.

Bundan mâ'adâ arz-ı Sind'de Mekrân vilâyeti daḥı vardur ki fi zamâninâ ḥâkimi **Melik Ferruḥ bin Melik Cihân-gîr bin Melik Dînâr eş-Şerîf er-Raḍavî**'dür.

FAŞL MÛLÛK-İ GİLÂN

Vilâyet-i mezbûre iki kısmdur. Bir kısmına Lâhicân³ ve bir cânibine Reşt⁴ dirler. Eyle olsa mülük-i Lâhicân [227a HZ] evlâd-ı Hüseyn es-Sıbt⁵ eş-Şaḡîr'de[n] sâdât-ı kirâmdur⁶ ki bu zamânda anlardan ol vilâyetde hükümet eyleyen **Hân Aḥmed bin Hân Ḥasan bin Sulṭân Muḥammed Hân bin Melik Nâsırî Şâh Muḥammed bin Şâh Mehdî bin Emîr Şâh bin Emîr Şafi** idi.

[Emâret-i Emîr Şafi]

Pes **Emîr Şafi** bir şeyḥ-i şâlih olup eṭrâf-ı âlemde şît ü şadâsı münteşir olup ve herkes maḥabbetinde ḥulûş⁷ ile müştehir⁸ olduğdan sonra mürîdi vâfir oldu. Âḥîr cihâd u ğazâyâ muvâzabat idüp emîr-i cihân olup temellüki zâhir oldu.

1 ve: - HZ, T5

2 ol hükümetle: hükümetiyle HZ

3 Lâhicân: Lâhicân HZ

4 Nüşhalarda metin boyunca "Zişt" şeklinde yazılan bu yer adı "Reşt" olarak metne alındı. bk. Tahsin Yazıcı, "Gilan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gilan> (24.01.2021).

5 Sıbt: Tesbat HZ

6 kirâmdur: kirâmdandur HZ

7 maḥabbetinde ḥulûs: maḥabbetde cülûs HZ

8 müştehir: şeyter HZ

[Emâret-i Emîr Şâh Ahmed]

Ve kendüsi vefât itdükte oğlu **Emîr Şâh Ahmed** pâdişâh olup a'del-i mülükden [135a T5] idüğü meşhûrdur. Luţf-ı ʿabʿ ve hüsn-i re'y ile mevşûf u mez-kûrdur. Zamân-ı salţanatından otuz sekiz yıl geçdükten sonra Âzer-baycân ve Horâsân pâdişâhı Tahmâsb Şâh tağallüb idüp bir hîle ile Emîr Şâh Ahmed'i ele getürdi. Ve müddet-i medid Kâl'a-i Kâhkahâ'da habs itdi. [139a H1]

Vaqtâ ki toköz yüz seksen beş târihinde Tahmâsb Şâh fevt oldu, oğlu Şâh İsmâ'îl mühimmât-ı eyâletini işbât itdi. Sâbıkan¹ mezbûr Ahmed ile Kâhkahâ Kâl'ası'nda bile maĥbûs² olup, nev'an ĥuķûķı olmağın ĥabsden ıtlâķ³ idüp, yine mülk-i mevrûsına fermân-rân-ı bâhirü'l-istihķâķ idüp gönderdi.

[FAŞL MÜLÜK-İ REŞT]

Ve mülük-i Reşt [ki] bunlar bir bölük mülük ü ĥükkâmdur. Neslen ba'de neslin mülk-i mevrûşlarına mutaşarrıflardur. Ve [pây]-taĥtları Kümîn nâm şehrdür. Bunların târih-i ĥudemâsı ma'lûmum olmamışdur. Lâkin anlardan evvel işitdügümüz **Emîr İshâķ**, andan sonra câ-nişini olan veledi '**Alâ'ü'd-dîn Beg**'dür ki nazma ĥudreti ve bu maķûle ebyât-ı pür-belâğati vardur:

Nazm

آتشی دارم که دوزخ یک شرار او شود آه ازین خرمن که این آتش دوچار او شود⁴

Ve ol gıtdükden sonra ferzend-i ercümendi **Hüsâmü'd-dîn**. Bunuñ zamânı ĥâyet-pezîr olduğundan oğlu **Emîr Devâc**.

[Emâret-i Mużaffer Hân]

Niçe rüzgâr mezbûr daĥı ĥükümetle şehryâr-ı nâmdâr olduĥdan sonra püser-i ferĥunde-siyeri **Mużaffer Hân** vâriş-i mülk-i peder-i kâm-kâr oldu. Ve Tahmâsb Şâh ile bir zamân 'alâķa-i muşâheret üzere üslûb-ı müdarâ gösterdi.

1 Sâbıkan: Sulţân-ı HZ

2 maĥbûs: ĥabs T5

3 ıtlâķ: HZ mükerrer

4 "Öyle bir ateşim var ki cehennem onun ancak bir kıvılcımından ibarettir. O ateşin maruz kaldığı harmana âhlar olsun."

Ba'dehu merķüm Şāh Ṭahmāsb, mesfūr Muẓaffer Ḥān'a ba'zı huşūş için incinüp cefā vü¹ siteme sülük itdüği eşnâlarda merḥūm Sulṭān Süleymān *'aleyhi'r-raḥmetü ve'l-ğufrān* Bağdād seferi vāsıtasıyla ol ḥavālīde cilve-künān iken on biñ ādemle mezbūr Muẓaffer Ḥān rikāb-ı şehryār-ı sāmī-mekāna yüz sürdi. Pādişāh-ı İskender-tev'emūn hezār iltifāt [u] mevā'id-i laṭifesiyle memleketine döndi.

Ba'de zamānin Ṭahmāsb Şāh mezbūra zafer buldı. Bir ḳafes-i āhende ḥabs idüp Cāmi'-i Cihānşāh menāresine aşdı. Ḥattā bir ṭarıḳ ile altından nefle ṭutuşdurdı. Ve Muẓaffer Ḥān vefātından şoñra ittifaḳ-ı ehālī-i memleket ile oğlu **Behrām Mīrzā** hükümet eyledi.

Ba'de zamānin mesmūmen vefāt itmekle ḳarındaşı **Maḥmūd Ḥān bin Muẓaffer Ḥān** serir-nişin olup eyālet itdi. Ammā Ṭahmāsb Şāh aña daḫı² ḥīle-i rübāh idüp bir ṭarıḳ ile yanına getürdi. Ba'dehu 'avdetine māni' oldı. [227b HZ] Ba'dehu ol mülke **Cemşid Ḥān³ İbn Maḥmūd Ḥān** 'adl ü inşāf ile mālīk olup ḥüsn-i zindegāniye sālīk iken ṭoḳuz yüz seksen tārīḫinde vefāt eyledi. Bu kerre oğlu **Muḥammed Şāh bin⁴ Cemşid** emāretini işbāt eyledi.

FAŞL ZİKR-İ MÜLÜK-İ MÄZENDERÂN [135b T5]

Bunlar Nāşır-ı Kebir evlādındandur ki anlar Ḥāsan es-Sıbt el-Kebir eb-nā-yı sādāt-ı sa'adet-nijād[ın]dandur. Bize ḥaber-i şaḫīḫi vāḳi' olanlaruñ evveli **Mīr 'Abdu'llāh [139b H1]** ol icrā-yı aḫkām ve mehāmm-ı Müslimīn'e ḳıyām itdükdēn şoñra ḥükümet seririne cülūs iden veled-i reşid-i şeref-iktisābı **Mīr Muḥammed el-Ḥaṭīb**'dür. Ol ki ḳatlı olındı, taḫt-ı memlekete ferzend-i reşidi **Mīr 'Abdü'l-Kerīm** cülūs itdi.

Ve ol vefāt itdükdēn şoñra veled-i dil-pezirī **'Abdu'llāh Ḥān-ı Kūçek**, ba'dehu bizim zamānimuzda ṭoḳuz yüz ṭoḳsan tārīḫinde anuñ oğlu **Mīr Murād Ḥān** ilā hāze'l-ān bu rüzgār-ı zūr-kārda ḥākim olup dād u sitād üzeredür.

1 vü: - HZ

2 daḫı: - T5

3 Ḥān: Cān HZ

4 bin: İbn HZ

Ve ammâ **Melik Rüstem** ki nâhiye-i Nür'dadır, **Melik Keyâmerz bin Şâh Keykâvus** nâhiye-i Mencür'a¹ hâkim idi. Anuñ qarındaşı **Şâh Muḥammed Keykâvus** ve **Ḳül**² Alamîr meliki **Ḥamza bin Şâh Muḥammed Ḥân-ı Büzürg**, melik-i Kūhdem³ **Kâmrân Şâh**, melik-i Nişâde⁴ **Şeyh Fazlu'llâh**, melik-i Estâre⁵ **Melik Bayındır Ḥân**, melik-i Kesgîr **Emîr Şâh**, andan soñra **Ḥasan bin Emîr Sâmân-ı Büzürg**'dür ki bu zîkr olınan hük-kâm bir nâhiyede fermân-rân ve sikke vü huṭbe ile kâmilü'l-'unvân olmuş, ile'l-ân icrâ-yı aḥkâm üzere her biri bir⁶ melik-i kâm-rândur.

FAŞL ZİKR-İ TÜRKMÂN⁷ MELİK-İ ÂL-İ RAMAZÂN

[Emâret-i Mîr Aḥmed bin Ramazân-ı Türkmân]

Ba'zı bilâd-ı Rûm'a musallaṭ oldılar. Bu zümrenüñ evveli Mîr Aḥmed bin Ramazân-ı Türkmân'dur. Adana⁸ ve Sîs ve Ayâs қаşabâtına ve ba'zı Varsak nâhiyelerine hüküm idüp yedi yüz seksen târihinde muḳaddemce vâlî-i vilâyet oldılar. Ammâ iḳtizâ-yı rûzgâra göre gâh hükâm-ı Şâm ile ceng ü cidâl kıldılar ve gâh⁹ «الصلح خير» maşdüḳasıyla 'amel kıldılar.

Ve seksen târihinde Ḥaleb hâkimi Timur Beg nâm mîr-livâ ile savaṣ idüp¹⁰ Ḥaleb 'askerinüñ¹¹ kuvvetini ve kendülerüñ kesr ü hezimetin[i] müşâhede itmek mertebesine varduḳlarında içlerinden kırık âdemle vâfir tuḥaf u hedâyâ gönderüp izhâr-ı içâ'at eylediler. Ḥâlâ ki mâlları gâret olındı. Ve evlâd u 'iyâlleri esîr kılandı.

1 Nüşalarda "Mencür" şeklinde yazılan bu yer adı "Mencür" olarak metne alındı. bk. Şihâbüddin Ebi Abdillâh Yâküt el-Hamevî, age, C. 5, s. 208.

2 Ḳül: Mül HZ

3 Kūhdem: Kūdem HZ

4 Nişâde: Meşâde HZ

5 Estâre: Estâde HZ

6 bir: - HZ, H1

7 TÜRKMÂN: TÜRKMÂNÂN H1 | ZİKR-İ TÜRKMÂN: ZİKR-İ MELİK TÜRKMÂN HZ, H1

8 Nüşalarda "Ezine" şeklinde yazılan bu yer adı "Adana" olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, "Ramazanogullari", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazanogullari#1> (25.01.2021).

9 "Barışta hayır vardır."

10 savaṣ idüp: savaṣup T5

11 'askerinüñ: 'askerine HZ

Lâkin ‘asker-i Haleb¹ bunların inkiyâdına mağrûr olup ‘avdet itdüklerinde bir tar boğazda yolların aldılar. Kazâ-yı mübrem gibi nâ-gehânî üzerlerine dökildiler. Mezbûr Timur Beg esîr olup ekser-i ‘asâkirini kılıcdan geçürdiler. Bu kerre Haleb fethine dahı müheyâ oldılar.

Pes seksen beş senesinde ‘asker-i² Şâm u Haleb ve kabâ’il-i hayyâlân-ı ‘Arab bi’l-ittifâk Varsak Türkmânlarınuñ üzerlerine yürüdiler. Ve serdâr-ı Şâm Büleygâ-yı Nâşırî ve sâ’ir ümerâ def-i Türkmânân husûşına bezl-i maqdûr eylediler.

Mezbûr Ahmed bin Ramazân dahı merķûm cünd-i mevfûr³ ile cîs-ı Furât kenârında muķâbil oldılar. Hattâ kendünün qarındaşı ol ma’rekede esîr alındı. Fe-ammâ mezbûr Büleygâ’nuñ dahı gözi çıķup niçe yirde mec-rûh kılandı.

Vaktâ ki sekiz yüz hudûdında [140a H1] fitne-i ‘azîm⁴ zâhir olup Timur ‘Irâķ’a mürâca’at [136a T5] eyledi,⁵ Ahmed bin Ramazân’uñ şebât-ı mülk ü devleti [228a HZ] muķarrer olup tâ sekiz yüz on sekiz senesine dek hükümet itdi.

Şeyh-i kebîr ü mehîb ve emîr-i dilîr-i bî-nehîb idi. Sekiz yüz üç senesinde Haleb vilâyetinde ‘Arab’ı tarh u tard itdügi cengde yed-i tûlâ gösterdi. Beyne’l-mülûk meşhûrdur. Ve Mış sultânı Melik Nâşırî’ye kızın virüp dâmâd idinmesi dahı şiddet-i şalâbet ü saşvetine ve ‘inde’l-hükkâm tağal-lüb ile şöhretine delîl-i me’sûrdur.

[Emâret-i İbrâhîm bin Ahmed bin Ramazân]

Kendü vefâtından sonra evlâdı mâbeyninde çok ihtilâfât olup sekiz yüz yigirmi bir senesinde **İbrâhîm bin Ahmed bin Ramazân** dört ay ‘ale’t-tevâlî Tarsûs’ı muķşara eyledi. Ve Emîr Mehemmed bin⁶ Karaman kendüye mu’avenete geldi. Âhir Tarsûs’ı feth idüp, kuvvet-i kâhiresi ile alup, kendü cânibine mürâca’at itdügi haberi sultân-ı Mış’a varduķda hařz idüp Adana hükümetini mezbûruñ oğlı **Hamza**’ya muķarrer itdi.

1 Haleb: - HZ

2 ‘asker-i: ‘asâkir-i HZ

3 mevfûr: mevķûr H1

4 ‘azîm: ‘azîme HZ

5 eyledi: eylediler HZ

6 bin: - HZ

Ba‘de zamānin yigirmi iki¹ senesinde hükümet-i mülk-i Ramazāniyān sulţān-ı² MıŖr cānibinden Meĥammed bin Aĥmed bin Ramazān’uñ yirine ĩarındaŖı **‘Alī bin Aĥmed bin Ramazān’**³ muĥarrer oldu. Niĥe rüzgār mā-beynlerinde ma‘ārik ü maĥārib lāzımleri bedidār olup iĥtilāfāt-ı keŖireden Ŗoñra hükümet-i vilāyet-i mezbüre **Dāvūd bin İbrāhīm bin Ramazān’**⁴ muĥarrer oldu.

Āĥir sekiz yüz seksen beŖ Ramazān’ında Āmid cānibinde vāĥı‘ cengde katl olındı. Ve meyyiti götürilüp Ĥaleb’de defn olındı.

[Emāret-i Ĥalīl Beg bin Dāvūd Beg bin İbrāhīm bin Meĥammed bin ‘Ulvān bin ‘OŖmān bin Ramazān]

Ba‘dehu emāret-i diyār Ĥalīl Beg bin Dāvūd Beg bin İbrāhīm bin Meĥammed bin ‘Ulvān bin ‘OŖmān bin Ramazān’a naĥl idüp mezbūr Ĥalīl Beg müddet-i medid ol mülkde hükümetle bedid ve ĥālī‘-i mes‘ūdı gün günden⁵ sa‘id oldu. Ĥattā Adana’da medrese ve cāmi‘ binā eyledi. Otuz dört yıl ‘ale’t-tevālī emāret ĥıldı. Āĥir yigirmi tārīĥinde Sulţān Selīm Ĥān İbn Bāyezid Ĥān ile bile bulunup mezbūr Ĥalīl Beg⁶ ve ĥarındaŖı Maĥmūd Beg MıŖr fetĥi cenginde⁷ Ŗehid oldılar.

Ba‘dehu emāret-i Adana **Pirī Beg bin Ĥalīl Beg**’e tevcih olındı.

[Emāret-i Pirī Beg bin Ĥalīl Beg]

Egerĥi ki kitāb-ı *Baĥr-ı Zāĥir*’de Mevlānā Seyyid Cenābī⁸ ‘aleyhi’r-rah-me “Ĥalīl Beg vefātından Ŗoñra Maĥmūd Beg Adana’ya vālī olup üç yıl hükümet itdükden Ŗoñra MıŖr cenginde, toĥuz yüz yigirmi iki tārīĥinde fevt oldu.” diyü yazmıŖlardır.⁹ Lākin ĥālā bu ĥaĥir toĥuz yüz yetmiŖ tārīĥi

1 iki: - HZ

2 sulţān-ı: - HZ

3 Ramazān’a: Ramazān melike HZ

4 Ramazān’a: Ramazān melike HZ

5 gün günden: günden güne HZ

6 Beg: - HZ

7 cenginde: cengde HZ

8 NüŖhalarda “Cināni” Ŗeklinde yazılan bu isim tashiĥ edilerek metne alındı. bk. Mehmet Canatar, “Cenābī Mustafa Efendi”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenabi-mustafa-efendi> (09.11.2020).

9 yazmıŖlardır: yazmıŖdur T5

eşnalarında mezbûr Pîrî Paşa ile muşkârenet idüp mâbeynimüzde hülûş-ı vefir,¹ hattâ bu aḥḳarı² dâmâd idinmege müte‘allik tevcih-i dil-pezir ve³ şebân-rüz muşâhabet-i rüz-efzûnlarına ihtişâş-ı devlet üzere müyesser olmağın eşnâ-yı kelimâtta birgün buyurdılar⁴ ki “Pederüm Ḥalil Beg, Sulṭân Selim-i merḥûm ile Mışır fethine ‘âzim iken [140b H1] menzil-i [136b T5] sulṭânî Ğazze eṭrâfında manzûr-ı enzâr-ı insânî olduğu hâlde ki Vezir Yûnus Paşa katl olunmuş idi, hâlâ ki sebebi ma‘lûm olmamış idi, lâkin irtesi merḥûm babam Ḥalil Beg otağ-ı hümüyûna da‘vet olunup, henüz ‘askerimüzün ardı yitişmeyüp, bizümle nişf-ı⁵ ‘asker ancak mevcûd olup efvâhda ise sulṭân-ı Mışır’uñ yigirmi biñ muvazzaf saḳḳâsı olduğu ve silâh-şûr u tîr-endâz ‘askerine nihâyet yok idüğü⁶ [228b HZ] mütevâtir iken ‘ ‘Aceb tamâmen leşkerimüz gelince şabr eylesek mi? Yoḥsa⁷ mevcûd ile iktifâ idüp gitsek mi?’ diyü müşâvere itdükte Ḥalil Beg kaṭ‘i cevâb virür ki ‘Beyne’l-mülûk ‘asker ıtlâkı on iki biñ kılcıc hisâbıyla meslûkdür. Ziyâdesi izdiyâd-ı huyûl u hayvânâtdur, diyü maşrûf olmağla metrûkdur. Pes pâdişâha lâ’ik olan kendü gönline ṭanışmağdur. Eger bu miḳdâr ‘askerle Çerâkise’ye muşkâbeleğe ṭab‘-ı şeriflerinde ruḥşat var ise hemân mütevec-cih olup lâzım olan Mışır’a ulaşmağdur. Ve ammâ ḳalb-i pâdişâhide ki havf u hirâs ola, ‘askerün kılleti vü keşreti bir zâ’id kıyâsdur.’ diyü Ḥalil Beg bu vechle taḳrîr-i kelimât ider. Cenâb-ı pâdişâhî bu maḳûle dilirâne edâlar istimâ‘ından maḥzûz olup müşârün ileyhe küllî iltifât ider.⁸”

Ya‘nî ki defâten biri biri üzere⁹ ṭoḳuz ağır ḥil‘at giydürür. Mîr-i mezbûruñ dıraḥt-ı ḳâmetini bâr-ı girân-ı teşrifâtla egdürür. El öpmege vardukda diz¹⁰ çökmege ḳâdir olamaz. Bu ṭoḳuz pâre câmenün dü-tâ olmasına zûr ile ḳuvvet bulamaz. Bi’z-żarûre uzanup yatur gibi olur. Andan soñra dest-bûs-la istis‘ada ruḥşat bulur.

1 vefir: vâfir HZ

2 aḥḳarı: faḳîri HZ

3 pezir ve: pezirî HZ

4 buyurdılar: buyurdı HZ

5 nişf-ı: nişfi H1, T5

6 idüğü: HZ mükerrer

7 Yoḥsa: Yoḳsa H1

8 Cenâb-ı/ıder: - HZ

9 üzere: üzerine T5

10 diz: HZ mükerrer

Meger ki Vezîr Yünus Paşa'nuñ ve¹ ol yollarda mazhar-ı ğazab-ı sultân olan ba'zı ümerânuñ katllerine bâ'ış olan za'f-ı qalb ile kelimât ve “Buleşkerimüz azdur. Şoñı gelince şabr idelüm.” didükleri mukaddemât imiş.²

“Fe-lâ-cerem Mısr fethinde merhûm pederüm ve Maḥmûd Beg nâm ‘ammum şehîd olduklarında Sultân Süleymân Hân-ı³ ‘âlî-himmet bu bendeyi mazhar-ı mezîd-i ‘inâyet kıilup kırk biñ aqçe ze‘âmetden kırk kerre yüz biñle ülkemüzi tevcihle⁴ ri‘âyet ve her yanaşdukça ‘Beg-zâde’ diyü hitâb idüp bu kemterine niçe iltifât u raġbet buyurdıklarından mâ‘adâ üç birâderüm daḥı var idi ki biri Qubâd ve Dâvûd ve Qorqud ve Maḥmûd idi, anları kırkar⁵ biñ aqçe ze‘âmetle⁶ Rûmili’ne sürgün buyurdu. Re‘âyâ-yı vilâyet benüm hükümetümle istinâs idince anlar qaşabamızda niçe yıllar tırdı. Tâ benüm tarafumdan ‘arz varmayunca Anaṭoli’ya geçmelerine ruḥşat virilmedi.” diyü mezbûr Pîri Paşa bu ḥaḳîre naḳîr ü kıtmîr böylece taḳrîr itmişdür.

Pes müşârün ileyh Pîri Beg [141a H1] cenâbına emr-i ‘âlî yazıldıqça Âl-i Cengiz’den olan Qırım ḥanı cenâbına yazılır gibi “cenâb-ı emâret [137a T5]-me‘âb” yazılıp ümerâ elqâbı yazılmazdı. Ba'zı maḥal düşerdi ki beglerbegilerden bile ziyâde ri‘âyet kıılınurdu. Lâkin ba'zı câhil beglerbegiler mîr-i müşârün ileyhün miḳdârını bilmeyüp ve mürâca‘at itdükçe ‘urûz-ı tenfîzinde imtiyâzını vâcib bilmeyüp mezbûrı âzürde-ḥâtır itmekle sancağından ferâġat eyledi. Evvelâ Qaraman⁷ beglerbegiligi virildi. Ve sancağı ḥaşlarinuñ dört yüz biñi ‘Alî Beg nâm mîr-livâya tevcih ve mâ‘adâsı müstaḳil muḳâṭa‘a kıılınup ümenâya ışmarlanması vech-i vecîh görüldi.

Ba‘de zamânin müşârün ileyh Pîri Paşa’ya Şâm beglerbegiligi ‘inâyet olındı. Niçe zamânlar anda daḥı icrâ-yı aḥkâm idüp zât-ı ma‘âlî-şifâtı şeddâ‘id-i ‘azlden ḥimâyet olındı. Lâkin Adana vilâyetini varan ümerâ zabt idemedi. Varsaq ṭâ‘ifesinuñ keskin levendleri reh-zenlikden qaṭâ el çekmedi.

1 ve: - HZ, T5

2 imiş: itmiş HZ, H1

3 Hân: - HZ

4 tevcihle: tevcih HZ | teveccihle T5

5 kırkar: kırk HZ

6 ze‘âmetle: ze‘âmetden H1

7 Qaraman: fermân H1

Ḳâfileler alınmağa [229a HZ] başladı.¹ Bu eşnâda² Pîrî Paşa-yı merhûm daḥı istîfâ-yı ḥazz idüp yine ülkesine şûr u şegâb gösterdi. Kemâ-fi'l-evvel cümle ḥaşları ile virildi.

Nihâyet ḳayd-ı berâtında on altı kerre yüz biñle i'tibâr ḳılındı ki vüzerâ-yı 'izâmuñ ḥaşları on ikişer kerre yüz biñle iken mezbûra ziyâde ile tevcih buyurıldı. Tâ yetmiş altı târiḥinde vefât idince mutaşarrif oldu. Sinn-i 'azîzi daḥı ḩoḩsanından mütecaviz bulundu.³ Adana şehrinde 'âlî cāmî' ü 'imâret ve medâris-i 'ilm ü ḩikmet binâ eyledi.

Mezbûruñ edeb ü vaḳarı ve Fârisî vü Türki eş'arı ve fûnûn-ı tevâriḩden küllî istihzârı var idi. ḩattâ merhûm Sulṫân Süleymân ḩân vefâtında bu ḩıṫ'a kendülerden şâdir olmuşdur.

ḩıṫ'a

پادشاه در زمانه کی میرد	مرد شاه جهان سلیمان خان
رفت تا عالم دگر گیرد ⁴	عالمی را گرفته بود بعدل

Emâret-i Dervîş Beg bin Pîrî Paşa

Babası vefât itdükde sekiz kerre yüz biñle Ṭarsûs sancağında⁵ bulunup vâlid-i mâcidi mutaşarrif olduḒı ḩaşlar ile Adana'ya vâli oldu. Evâ'il-i emâretinde babasına yazulan elḩâb yazılmamaḒla ḩayli izṫırâb buldı. Bi'l-âḩire vâḩi-i ḩâlini ol târiḩde şadr-ı a'zam olan Meḩemmed Paşa cenâbına⁶ 'arz idüp 'izz-i ḩuzûr-ı salṫanata oḩıñduḒda aña daḩı âbâ vü ecdâdına yazulan elḩâb yazulmaḒ⁷ ve sefer-i ḩümâyûn vâḩi' olduḒça ber-karâr-ı sâbıḩ oṫaḒ-ı⁸ pâdişâḩi ile göçüp, ḩonup Ḓayrı ḩidmet teklîf olunmamaḒ buyurıldı.

1 başladı: başlandı HZ

2 eşnâda: eşnâlarda HZ

3 Tâ//bulındı: - HZ

4 "Dünya hükümdarlarının yiḒidi, zamanenin pâdişâḩı Süleymân Han ölmedi ki. O, adaletle dünyayı elinde tutmuştu. Şimdi de öteki âlemi tutmak için gitti."

5 sancağında: sancaḒı H1 | sancaḒı üzerinde T5

6 cenâbına: cenâblarına T5

7 yazılmaḒ: - HZ

8 oṫaḒ-ı: oṫaḒı H1, T5

Pes¹ mezbûr Dervîş Beg² ğāyetde şālih u ‘ādil ve şehā vü keremi şāmil, vaqt-ı ‘aţāda lisānına her ne miq̄dār³ [141b H1] sīm⁴ ü zer cārī olursa kerem-didesine ol vechle ‘aţiyyesi vāşıl, huşuşā fūnūn-ı eşnāf-ı şikārda māhir ve çaķır ve şehbāz⁵ [37b T5] ve atmacanuñ emrāzını teşhīşe kādīr ve ‘ilācı tedārükünde⁶ daħı⁷ zāhir, fenninde üstād-ı hünerver, zamānında Taşacı Aħmed Paşa gibi şayd u naħcīrle nāmver ādem idi.

Sāl-be-sāl bāz⁸-hānesi maşārifine sekiz yük⁹ aķçe ihrācāt-ı mu‘ayyenesi bu haķīre ma‘lūm olmuşdur. Hālā ki ba‘zı bāzdārlara ihsān u şehāsi¹⁰ bu maşārifūñ defterinde daħil degül idügi şübūt bulmuşdur.

İttifāķ tenāvül-i berş ü efyūna mübtelā oldu. Giderek mizācını taġyīr idüp ‘unfuvān-ı şebābı hālinde başına bir belā oldu. Tedricle kaţ‘ına mübāşeret için incīr ‘araķı çıkarıldı. “Sā’ir ‘araķ degül, efsūn-ı şübēhātđan hālī degüldür.” diyü aña raġbet gösterüldi.¹¹ Birgün ziyādece¹² nūş itmişler. Dā’ire-i ‘aķldan çıkup kendülerin bī-hūş itmişler. Tīz-āb-ı ‘araķ derdmen-dün ħarnını yarup taşra aķmış. Yatduġı yirde ol sāt teslīm-i rūh itmiş.

Hattā ol eşnāda bu haķīr Şām-ı şerīfde bulunup mīr-i mezbūruñ ketħudāsına bu maķūle ‘azā¹³-nāme göndermiş idüm. Yetmiş yedi ħudūdında fevt oldu.

Emāret-i İbrāhīm Beg İbn Pīrī Paşa

Merħūm Dervîş Beg’ün büyük birāderidür. Babasınıñ iltifātı aña ziyāde olmaġla ba‘de vefātihī anlar cā-nişin oldu. İbrāhīm Beg niķe yıllar ol ħavālīdeki ‘Ayntāb sancaġı ile rüzġarın geçürdi. Egerçi ki yolın urup küçük

1 Pes: - H1, T5

2 Beg: - HZ

3 miq̄dār: ħadar HZ

4 sīm: sem HZ

5 çaķır ve şehbāz: şehbāz ve çaķır HZ

6 tedārükünde: tedārükine HZ, H1

7 ‘ilācı//daħı: ‘ilācına daħı tedārüki HZ

8 bāz: bār HZ

9 yük: yüz HZ

10 şehāsi: ‘aţāsı HZ

11 gösterüldi: gösterilürdi T5

12 ziyādece: ziyāde HZ

13 ‘azā: ġazā HZ

birâderini taqdim eylediler idi, fe-ammâ ¹«المقدّر كائن» kelâmı bu bâbda daḥı² mâ-şadaḥ olup eyâlet-i Adana İbrâhîm Beg'e virildi. Ve 'ammisi Kûbâd Paşa'nun ḥüsn-i cemâlle meşhûr kerimesi ki merḥûm Dervîş Beg'ün ḥâtûnı idi,³ bile zamîme [229b HZ] oldu.

Tâ toḡuz yüz yedi târiḥine dek mu'ammer oldu. Fe-ammâ uğrayan ümerâ ve 'ulemâya küllî ri'ayet ü seḥâ ile iştiḥâr buldı.

Emâret-i Meḥemmed Beg bin⁴ İbrâhîm Beg

Ḥâletü't-taḥrîr ki bin iki târiḥi eşnâlarında müşârün ileyh emîr-i kebîr ol vilâyetde ḥâkim-i meserret-mesîr olup âbâ vü ecdâdı tariḫına sülûk⁵ ve 'adl ü inşâfa muḥâlîf olan evzâ' u⁶ ef'âlî 'aynı ile terk idüp nâm-ı bülendi cemî'-i memâlik-i Rûm'da meşhûr ve elṭâf u⁷ mekârimi vilâyet-i 'Arab u 'Acem'de bile mezkûrdur.

Ḥaḫ *subḥânehu ve te'âlâ* mu'ammer eyleyüp nûr-ı dîdesi ile ḥânedânını rûşen ü münevver eyleye.

[Emâret-i Kûbâd Paşa İbn Ḥalîl Beg]

Ammâ pây-taḫtları olan Adana'ya ḥâkim olmayan ebnâ-yı Ramazân'ın biri daḥı Kûbâd Paşa İbn Ḥalîl [138a T5] Beg'dür ki mezbûr Pîrî Paşa'nun birâderidür. Karaman'da ve İçil'de, ve 'Aclûn'da, ba'dehu Tırabozın'da mîr-livâ iken evvelâ Başra beglerbegiligi virildi. [142a H1] Andan Ḥaleb'e, ba'dehu Vân eyâletine vardı. Toḡuz yüz altmış altı ḥudûdında vefât eyledi.

Ḥâkim-i⁸ nâmdâr ve ehl-i ni'met ü keremkâr, 'ırz u⁹ vaḫâr ile muḫayyed bülend-iştiḥâr olup fi'l-cümle ḥünîlige meyyâl idi.¹⁰ Ḥâlâ ki zulme raḡbeti nâdire-i ef'âlî idi.

1 "Allah tarafından] takdir edilen olur."

2 daḥı: - HZ

3 idi: ide HZ

4 bin: İbn HZ

5 sülûk: meslûk HZ, T5

6 evzâ' u: - HZ

7 u: - HZ

8 Ḥâkim-i: - HZ, H1

9 'ırz u: 'arz-ı HZ

10 idi: olup HZ

Kendüden sonra üç, dört evlâdı kaldı ki anlaruñ eşeri ve hünilikle azlem ü bedteri¹ ve zâten a‘rec ve ‘aynen a‘veri² Süleymân Paşa İbn K̄ubâd Paşa’dur ki tafşili aşığı cildde meşûrdur. Lâkin bu maħalde daħı lâzımı‘z-zıkr idüğü³ ma‘lüm u meşhûrdur.

[Emâret-i Süleymân Paşa İbn K̄ubâd Paşa]

Niçe yıllar sancağ zabt idüp hünilikle iştiħâr bulduğdan sonra vilâyet-i Mısr’da⁴ muhâfaza sancağı ile Circa⁵ vilâyetinde hâkim iken Hâbeş beglerbegiligi virildi. Ol diyârüñ ihtilâline binâ‘en gitmege ħavf itdi. Mezîd-i ‘inâyetinden qarındaşı Aħmed Paşa bin⁶ K̄ubâd Paşa’ya recâ eyledi. Egerçi ol emre müsâ‘ade olınup Aħmed Paşa bi‘z-zarûre Hâbeş’e gitdi, fe-ammâ hûkûmet idemeyüp az zamân geçmedin ħatlı olıdı.

Bu kerre mezbûr Süleymân Paşa’ya Hâbeş seferi mühimm oldı. Ma‘a zâlik ġayret-i intikâmdan⁷ töhmet-i liyâmı⁸ tercih idüp yine ħabûl eylemedi. Ve ‘Ömer Beg nâm bir qarındaşları daħı var idi. Ol daħı sancağında fevt oldı.

Ammâ Süleymân Paşa der-i⁹ devlete gelüp cidden me‘mûli degül iken Diyâr-ı Bekr’e, ba‘dehu Karaman’a beglerbegi oldı. Az zamân geçmedin ‘azl ile serdâr ‘Oşmân Paşa-yı merhûma¹⁰ geldi. Anuñ tevcihî ile Bağdâd’a melikü’l-ümerâ olup bir müddetden sonra Şhrizür eyâleti virildi.¹¹ Andan daħı ma‘zûlen Şâm-ı şerife gelüp, ħuzûr u râħatı mülâzemet-i âstânenen tercih idüp rüzğârın geçürürken tavâşi kısmından bir iki ‘Arabî yatağında bengî yaturken ħatlı eyledi.

1 bedteri: müdebbiri HZ, T5 | nüshalarda “bedter” kelimesinde nokta konulmamıştır. Ancak anlam ve seciden bu şekilde okunması gerektiği anlaşılmaktadır.

2 T5 nüshasında burada yarım satırlık boşluk bulunmaktadır.

3 idüğü: olduğı HZ

4 Mısr’da: Mısr’ı HZ

5 Circa: Ħarca HZ

6 bin: İbn HZ

7 intikâmdan: intikâmından T5

8 liyâmı: leyâli HZ

9 Paşa der-i: Paşa’dan HZ

10 Paşa-yı merhûma: Paşa’ya T5

11 virildi: virildükden sonra HZ

Ve hâlâ **Bekr bin Süleymân Paşa** ğaddâr-ı mezbûruñ oğlıdur. Üm-mîddür ki hişâl-i zemîmede¹ babasına beñzemeye. Ol dañı hûniligi bir iyü nesne zann idüp Müslimânları var yok yire helâk itmeye. [138b T5]

FAŞL TABAĞA-İ HÜKKÂM-I MEMÂLİK-İ ŞİRVÂN²

[Emâret-i Şeyh İbrâhîm-i Derbendî]

Bu zümreden kitâb-ı *Bahrü'z-zâhir*'de yazılanların evveli **Şeyh İbrâhîm-i Derbendî**'dür ki kendü zu'mlarınca nesebleri³ Nüşîrevân'a müntehîdür. Ve hükümet-i Şîrvân bir zamân bunların ellerinden âhara naql idüp def'a-i şâniyede mezbûr [230a HZ] İbrâhîm gelmişdür. Hattâ bir zamânda mezbûr ve ehl ü 'iyâli bir derecede fakîr olmuşlar ki fâkaları âfâka dâstân olup 'alâ kadri' t-ğağa cüftcilik idüp zirâ'ate muqayyedler imiş.

Ve nevâhî-i Şîrvân'da Şekkâ⁴ nâm kaşabada sâkin olup geçünürken ittifağ ol zamânda vâlî-i hüküm olan zâlim-i muṭlaqu'l-fesâd hâkim olmağla ehâlî-i Şîrvân ittifağ iderler. Ve hükümete lâ'ik raht u silâhla Şeyh İbrâhîm'e varup i'zâz u ikrâm ile pây-tahta getürürler. Hattâ [142b H1] zirâ'at u hîrâşetden yorulup⁵ bir mezra'a güşesinde bisâṭ-ı ğabrâda h'âba varmış yaturken kendüyi bulurlar. Hâk-i pâyına rüy-mâl idüp iltifât ü iclâl ile getürüp tahta geçürürler.

Ol dañı bu ni'metün⁶ şükrânesi 'adl ü dâdı⁷ pişe [139a T5] ve luṭf u ke-rem semtinden izdiyâdı endişe idinüp rûzgârın geçürürken toḡuz yüz toḡsan yedi târihinde Timur-ı Gürgân, yağmâ-perestân ve 'asâkir-i vâdî-never-dân ile Derbend semtinden güzerân olduğda Şeyh İbrâhîm kendü ümerâsi ile meşveret ider. ⁸﴿قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَأَوْلُوا بِأَيْسِ شَدِيدٍ﴾ manṭûkı cümlesine sirâyet ider.

1 zemîmede: zemîme HZ

2 T5 nüshasında bu kısma ser-levha yapılarak geçilmiştir.

3 nesebleri: - HZ, T5

4 Şekkâ: Şeker HZ

5 yorulup: bozulup HZ

6 ni'metün: ni'met HZ

7 dâdı: dâd HZ

8 “ 'Biz güçlü kimseleriz ve çetin savaşçılarız.' dediler.”, Neml Sûresi, 27/33.

Lâkin ol şehryâr-ı dâna silâh-ı¹ rezm ü harbi² müheyyâ kıilup ‘âdet-i Çâğatayî³ üzere her cinsden toköz kat pîş-keşini ihzâr ider. Lâkin ‘abîd ü ğulâmdan sekiz ‘aded ihtiyâr ider. Ve kendüsi ‘arz-ı ‘ubüdiyyetle Timur huzûrına gider. “Eger sağ gelürsem fe-bihâ. Ve illâ, nefsümi fedâ itmekle sizün kıtâl ü ğâretinüze olan kaçdı hüveydâ⁴ olur.” diyü ümerâsına pend ider.

Vaqtâ ki huzûr-ı Timur’a varur ve⁵ pîş-keşini ‘arz ider, “Sâ’ir emti’â toközâr ‘aded olup ğulmân kısmı sekiz olmağa bâ’iş nedür? Ve ol biri kıandadır?” dinildükde kendüyi gösterür. Bu ma’nâyı Timur’a naql iderler. Mezbûruñ maķâm-ı hîdmetdeki teslîmiyyetini⁶ söylerler. Bâ-ħuşş Timur’uñ şit ü şadâsın işitdüĝi gibi ħuķbe ve sikkeyi anuñ nâmiyla⁷ mu’anven eyledüĝin bildürür.

Mezbûruñ eķvârı kıatı pesendide olur. Kıat kıat ħil’atler ile Timur’uñ niçe⁸ iltifâtına mazħar olup toköz yüz târiķinde vefât idince icrâ-yı ħükümet itdi. Kendüden soñra sekiz evlâd-ı emcâdı⁹ kıaldı.

Emâret-i Ħalîl Şâh İbn Şeyħ [İbrâhîm] Şâh

Sâ’ir birâderlerine taĝallüb idüp mülk-i Şirvân’a pâdişâh oldu. Yigirmi yıl miķdârı bunuñ daħı¹⁰ zamân-ı devleti imtidâd buldı. Toköz yüz yigirmi târiķi ħudûdında vefât eyledi. Evlâdı kıalmamaĝın salţanat-ı Şirvân kıarındaşı oĝlına naql itdi.

Emâret-i Şâhruħ Mirzâ

Merķûm Ħalîl’uñ birâder-zâdesidür. On beş¹¹ yaşında iken taħta cülûs itdi. Ħüsn-i tedbîr ü tedârükde taķşîrine binâ’en zamânında şevket-i

1 silâh-ı: silâh u HZ, T5

2 harbi: ħarb HZ, T5

3 Çâğatayî: cüftânî HZ

4 hüveydâ: hevâ HZ, T5

5 ve: - HZ

6 teslîmiyyetini: teslîmini HZ, T5

7 nâmiyla: nâmına HZ, T5

8 niçe: bunca HZ, T5

9 evlâd-ı emcâdı: evlâdı HZ

10 bunuñ daħı: daħı bunun da HZ, T5

11 beş: - T5

selâtin-i Şirvân pest ve kuvvet-i Sürh-serân mænend-i merdüm-i küşt-gir-i zeber¹-dest oldu.

Bi'l-âhire Şâh Tahmâsb kendü qarındaşı Elkâs Mîrzâ'yı Şirvân fethine nâm-zed kıilup Şamâhî Qal'ası'nı yedi ay muhâşara itdükden sonra feth ü zaferi müfettah olmayup mu'avvaq olduqda mezbür Tahmâsb cünd-i keşir ile bi'z-zât Şamâhî üzerine vardı. Ve şâhibine emân 'arz idüp niçe [143a H1] ihsân u teşrifât ve evvelkileri tevcih ile in'âmâta müte'ahhid oldu.

Lâkin mevâ'idi² [230b HZ] 'urkûbe-i bâtıla ve eymân-ı [139b T5] 'ahdi kâzibe-i 'atıla olup Şâhruh Mîrzâ'yı bu hile ile qal'adan indürdükde ba'zı ümerâsını ağır³ bahâlara kesdi. Ve ba'zısını hilâf-ı emân qatlı itdi. Ve hükümet-i Şirvân'ı Elkâs Mîrzâ'ya ta'yîn idüp Şirvânşâh'ı ma'an alup Tebriz'e çekildi, gitdi. Niçe ihânetle ve 'abid ü erâzil-i nâs maqâmında şematetlerden sonra derdmend Şâhruh Mîrzâ'yı qatlı itdi.⁴

[Emâret-i Burhân 'Alî Sulţân]

Ammâ Burhân 'Alî Sulţân ki Şâhruh Mîrzâ'nuñ 'ammilerindendür, vâfir 'asker cem' idüp Şirvân üzerine vardı. Ve niçe eyyâm Elkâs Mîrzâ ile ceng ü cidâl ve harb u kıtâl eyledi. 'Âkıbet zaferi müntec olmamağla ol târihde pâdişâh-ı Rûm ve şâhib-kırân-ı kurûm olan Sulţân Süleymân Hân-ı ma'delet-rüsüm cenâbına geldi. Ve taqviyet için 'asker taleb kıldı.

Mültemesine icâbet kılinup ve me'mûlinden ziyâde ri'âyet olınup gönderildükde a'dâ cânibi kuvvetde ve ehâlî-i Şirvân'ı za'f u zilletde işitmekle muvâşalata ikdâm itmeyüp üç yıl miqdârı nevâhî-i Tağistan'da eglendi.

Ammâ toquz yüz elli beş târihi eşnâsında mezbür Sulţân Süleymân Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân⁵ bilâd-ı 'Acem'e sefer itdi. Sulţân Burhân ol furşatı ganimet bilüp tekrâr Şirvân'a⁶ müstevli oldu. Ve Tahmâsb cânibinden anda⁷ bulduğı hâkimi izâle kıldı. Ve birkaç yıl anda veliyy-i 'ahd oldu.

1 zeber: zir HZ, T5

2 mevâ'idi: mevâ'idi HZ, T5

3 ağır: âhar bahâne ile ağır HZ, T5

4 itdi: eyledi HZ, T5

5 gufrân: rıdvân H1

6 Şirvân'a: Şirvân tarafına HZ, T5

7 anda: andan HZ

‘Ākıbet dâr-ı beḳāya riḫlet ḳılıp vefât itdükde¹ bir yitişmiş evlâdı olma-
mağla ehl ü ‘iyâli Ṭâğıstân’a göçdi.

İki şağır oğlı ḳalup birisi **Halef Mîrzâ** idi. Şığar-ı sinni ḫâlinde vefât
itdi. Birisi daḫı **Ebû Bekr Mîrzâ** idi. Rûm’a gelüp, dergâh-ı ‘âlî müte-
ferriḳaligi tevcihinden soñra Ḳırım ḫânı yanına varup ve² Devlet Girây
Ḥân’uñ duḫteri ile tezevvüc³ eyledi. Tâ toḳuz yüz seksen beş târiḫinde⁴
pâdişâhımız Sulṫân Murâd Ḥân ḫazretleri⁵ fetḫ ü teşḫir-i mülk-i Şirvân
idince ḫân-ı Tatar ile ḳarâr idüp, ba‘dehu Şirvân’a varup ba‘zı nevâḫiye,
gâh Şekî⁶ ve gâh Şabûrân’a ḫükümet ihtiyâr eyledi.

Bu taḳdircem müddet-i mülk-i Şirvânşâhiyân cem‘an yüz elli yıldan ziyâ-
dece oldı.

FAŞL ṬABAḲA-İ SELĀṬİN-İ DİYĀR-I HİND

Evvelühüm Salṫanat-ı Ḳuṫbu’d-dîn Aybeg es-Sulṫânî

Sulṫân Mu‘izzü’d-dîn⁷ Muḫammed Sâm, Hind diyârına niçe ḡazâlar idüp
ve niçe memleketler⁸ fetḫ eyleyüp beş yüz seksen iki târiḫinde [ki] âḫir-i
Devlet-i Sebükteginiiyye’dür,⁹ [143b H1] pây-taḫt-ı vilâyet-i¹⁰ Hind olan
[140a T5] Lâḫûr şehrine müstevli olup ḫâkimi Ḥüsrev Melik taşarrufından
ḫalâş itdükden soñra tâ beş yüz toḳsan ḫudûdına varınca niçe ḡazâlar eyledi.

Bi’l-âḫire Dehelli ve Fenûni ve dârü’l-mülk-i Ecmîr¹¹ ve Kuhrâm ve
niçe memâlik-i ‘azîmeye dest-res buldı. Ve Ḳuṫbu’d-dîn Aybeg nâm ‘abd-ı
memlûkini ol diyârlara ḫâkim naşb idüp kendüsi Ğaznîn’e¹² ‘avdet itdi.

1 itdükde: itdükden soñra HZ

2 ve: - HZ

3 tezevvüc: tezvîc T5

4 târiḫinde: târiḫi ki HZ, T5

5 ḫazretleri: - HZ, H1

6 Şekî: Sekî T5

7 Mu‘izzü’d-dîn: - HZ

8 memleketler: memleketleri HZ, T5

9 Sebükteginiiyye’dür: Sebülteginiiyye’den HZ

10 vilâyet-i: - HZ

11 Nüşhalarda “Aḫmîr” şeklinde yazılan bu yer adı “Ecmîr” olarak metne alındı. bk. Enver Konukçu, “Aybeg, Kutbüddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aybeg-kutbuddin> (25.01.2021).

12 Ğaznîn’e: ḡazâ niyyetine HZ, T5

Mezbür ubu'd-din alda bilād-ı Trkistān'dan olup mezbür Mu'izzü'd-din anı oıdup, yazdurup tekmil-i 'ilm ü edeb ü kitābet itdrdkden sonra Kirmān¹ hkmetini virmişdir. Hattā Mu'izzü'd-din Hind'e giderken Kirmān'a urayup ubu'd-din bir 'ālī [231b HZ] ziyāfet eylemiş idi ki ol simādan² 'ulvv-i himmetini ma'lm idinp ana ızını³ tezvc idp ve dāmād idinmiş idi.

Ba'dehu ol vechle Hind salanatında alıomış idi. Kendsi daı nie gāzālar idp Bihār⁴ ve Tdba⁵ ve Leknevti⁶ ve Tehankir⁷ ve Nehrevāle⁸ nām memleketleri tesir itmiş idi.

Ve altı yz iki tārihinde 'asker-i 'azim ile nehzat idp eker-i mu'azzam-ı diyār-ı Hind'i fet eyledi. Ve Lāhr'ı pāy-tat idinp mtemekkin oldu. Ve Devlet-i Sebkteginiyye nihāyet bulduda mezbür ubu'd-din dārs-salana-i Ğaznīn'e⁹ varup drt gn arār eyledi.

Ba'dehu altı yz yedi senesinde vefāt eyledi ki vilāyet-i Hind'de mddet-i emāreti yigirmi yıl ve mddet-i salanatı drt sene olur.

Salanat-ı Ārām āh

Mezbrun vefātından sonra Dehelli'de emir iken¹⁰ salanat ile itilāy-ı ān buldı. Kezālik **Nārd-din Mamd** memleket-i Sind'de, **em-sd-din İltutmuş**¹¹ Lāhr'da mstail oldu. Ve Leknevti ki Nehr-i Geng miyānında bir memleketdir, İtiyārd-din Muammed Batyār Hālacı taarrufında aldı.

1 Kirmān: Kirmāt HZ

2 simādan: simāda HZ, H1

3 ızını: - HZ, T5

4 Nshalarda "Dobhā (HZ), Dhār (H1), Dhā (T5)" eklinde yazılan bu yer adı "Bihār" olarak metne alındı. bk. Naimur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlıı", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/delhi-sultanligi> (25.01.2021).

5 Tdba: Tdbā HZ

6 Nshalarda metin boyunca "Lekehtni" eklinde yazılan bu yer adı "Leknevti" olarak metne alındı. bk. Farooqi, agmd.

7 Nshalarda "Tehtenkir (HZ, T5), Nehtenkir (H1)" eklinde yazılan bu yer adı "Tehankir" olarak metne alındı. bk. konuku, agmd.

8 Nshalarda "Sehervāle (HZ), ehrivālih (H1, T5)" eklinde yazılan bu yer adı "Nehrevāle" olarak metne alındı. bk. Konuku, agmd.

9 Ğaznīn'e: Ğarnīn'e HZ

10 iken: - HZ, T5

11 Nshalarda "Ayıtmuş" eklinde yazılan bu isim "İltutmuş" olarak metne alındı. bk. Farooqi, agmd.

Mezbür İhtiyârü'd-dîn evlâd-ı ekâbirden olup bir miqdâr mâle mâlik ve celâdet ü şehâmet ʔarıķına sâlik iken evvelâ şâhib-i Ğazne¹ Mu'izzü'd-dîn'e ʔidmet eyledi. Ba'dehu andan müfâraķat idüp Ƙuṭbu'd-dîn cenâbına in-tisâb itdi. Anuñ mezîd-i himmetiyle Bihâr'a ʔâkim oldu.

Ba'dehu niçe vilâyetler fetḥ ve her alduğı Őhrde² mesâcid ü cevâmî' binâ eyleyüp tadrîcle Leknevtî'ye dâḥil oldu. Ve³ anuñ pây-taḥtı olan Tüd-ba⁴ nâm Őhre müstevli olup⁵ Ƙuvvet buldı. Ba'dehu Tübbet⁶ nâm cibâl fetḥine müteveccih olduķda yedi yüz iki senesinde Őḥîd oldu.

Emâret-i 'Aliyyü'd-dîn 'Alî Devân

İhtiyârü'd-dîn aķribâsından bir nâmdâr ve Şecâ'at-kirdâr ŐaḥŐ olmağla [140b T5] mezbûruñ cây-giri oldu. Ve Ƙuṭbu'd-dîn vefâtından Şonra fi'l-ḥaķîķa diyâr-ı Hind'e mezbûrdan ƙavî kimesne gelmedi. Lâkin zâlim ü ğaddâr ve ḥünî vü sitem-kâr u dil-âzâr olmağın ümerâsı üstine hücum eylediler.⁷ FurŐatın [144a H1] düşürüp ƙatıl eylediler.

Emâret-i Hüsâmü'd-dîn 'İvâz Hıalacı

Mezbûruñ yirine ḥükümet idüp 'âdil ü mütedeyyin ve zühd ü taķvâsı müte'ayyin olmağla niçe mesâcid ü medâris ü ḥânķâḥ binâ eyledi. Âḥir Şemsü'd-dîn-i sâbiķuñ ğadırlı ile helâk olup yirine bâlâda meŐtûr olan Nâşî-rü'd-dîn Maḥmûd ḥükümet eyledi. Hattâ Hüsâmü'd-dîn-i mezkûr daḥı mesfûr Nâşîrü'd-dîn kıtâlinde helâk ve meskeni zîr-i ḥâk oldu.

Salṫanat-ı Melik Şemsü'd-dîn bin Yûsuf

Vilâyet-i Türkistân'dan iken mezbür İbn Yûsuf'a Ḥâzret-i Yûsuf ser-ğüzeŐti muķadder olmağın birâderleri bir tâcire bey' eylediler. Şâhib-i yâl ü bâl,⁸ mâlik-i ğunc u delâl, Yûsufiyyü'l-cemâl, 'azîzü'l-kemâl bir

1 Ğazne: Ğarne HZ

2 Őhrde: Şehre T5

3 Ve: - HZ, T5

4 Tüdba: Tüdbaya HZ

5 olup: oldu HZ, T5

6 Tübbet: Niyyet HZ, T5

7 eylediler: idüp HZ, T5

8 yâl ü bâl: bâl ü yâl HZ

nev-cüvân-ı bî-âmâl¹ iken ²﴿وَشَرُّهُ بِتَمَنِّ بَحْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ﴾ naşş-ı kerîmi mücibince cüz'î bahâ³ ile ol ehl-i bahâyı ve ferhunde-ñişâli fûrûht itdiler.

Giderek melik-i kâm-bîn, sâbıku'z-zıkr Kûţbu'd-dîn hîdmetine vardı. Anuñ hüsni terbiyesi ile ilerü gelüp melik-i müşârün ileyhe ser-asker oldu. Giderek Kûţbu'd-dîn vefâtında [221b HZ] ihtiyâr-ı ümerâ-yı kibâr ile pâ-y-tahta getirilüp anlaruñ serir-i memleketine cülûs-ı devleti zuhûra geldi.

Vaqtâ ki şâhib-kırân-ı cihân, gâret-künân-ı memâlik-i İrân u Tûrân, âteş-endâz-ı Gürcistân u Âzerbaycân ve harâc-sitân-ı ıqlım-i Sind ü Hind ü Kirmân, a'nî bih Cengiz Hân fitnesi vâkı' oldu, Sulţân Celâlû'd-dîn H'ârezmşâh mezbûrdan münhezim olup Hindistân'a geldi.

Altı yüz on toţkuz târihinde⁴ mezbûr Sulţân Celâlû'd-dîn bilâd-ı Leknevt'i teshîr kıluþ, hâkimi Melik Ğıyâşû'd-dîn bin Hüsâmü'd-dîn 'arz-ı⁵ içâat idüp vâfir hazâ'in teslîmi ile müşâlaħa kıldı. Ve huþbe ve sikkede iştirâke rızâ gösterdi.

Ammâ mezbûr Sulţân Celâlû'd-dîn altı yüz yigirmi üç târihinde ba'zı bilâd-ı küffâra ğazâ idüp, seksen bir pâdişâh muħâşara kıluþ fetħ idemedüĝi Ja'unbûr⁶ nâm ħal'ayı fetħ itdi. Ve andan şoñra Multân'a müteveccih olup şâhibi Nâşırû'd-dîn Ķabaca'yı münhezim eyledi. Âħir fetħ-i Multân ve sükkânını gâret-i bî-kerân muħarrer olduĝdan şoñra mezbûr Nâşırû'd-dîn tuħaf u tefâriħ ile oĝlı 'Alâ'ü'd-dîn Behrâm Şâh'ı H'ârezmşâh [141a T5] hîdmetine gönderdi.

Ol daħı i'zâz u ikrâm ile şehri Multân hûkûmetini mezbûra muħarrer kıldı. Ve ol eşnâlarda mezbûr Nâşırû'd-dîn Âb-ı Penc nâm şuda ĝarħ oldu.

Ve'l-ħâşıl altı yüz yigirmi altı senesinde mezbûr Şemsü'd-dîn bilâd-ı küffâra vâfir ĝazâlar eyledi. Ve zeheb-i hâliş ve muraşşâ' niçe şanemlere

1 âmâl: hâmal H1 | me'al T5

2 "Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.", Neml Sûresi, 12/20.

3 bahâ: bahâne HZ, T5

4 Altı//târihinde: - HZ

5 'arz-ı: - T5

6 Nüşhalarda "Atehbûr (HZ, T5), Zatehbûr (H1)" şeklinde yazılan bu yer adı "Ja'unbûr" olarak metne alındı. bk. Saiyid Athar Abbas Rizvî, "Jaunpûr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/jaunpur> (18.02.2021).

dest-res buldı. Ve anlarla Dehelli'de a'lâ medâris ü mesâcid ü¹ hânlar binâ itdürdi.

Ve altı yüz otuz üç târihinde bilâd-ı küffâra ğazâdan 'avdet [144b H1] itdüğü hâlde vefât eyledi ki müddet-i salţanatı yigirmi beş yıla vardı.

Emâret-i Rüknu'd-dîn Sa'îd

Mezbûruñ oğlıdur. Cülûs-ı taht-ı salţanatla kâm-rân u kâm-kâr ve mülük-i Hind mâbeyninde übbehet ü celâletle bülend-iştihâr olduĝdan sonra evkâtını 'ayş u nûşa şarf eyledi. Ve kavânîn-i âbâ-yı² kirâmını mer'î tutmayup zamânında ihtilâfât u feterât³ eksik olmadı. Hattâ mezâhib-i dîniyyeye bile ihtilâl gelüp 'aşırında vâfir melâhîde peydâ oldu. Ve mezâhib-i bâtılaya her biri "Hâk dîndür." diyü iddi'â itdi.

Âhîr-i kâr ümerâ-yı dâr u diyâr mezbûrdan nefret eylediler. Ve⁴ üzerine hücûm ile tutup, habs idüp⁵ ba'dehu öldürdiler. Müddet-i emâreti altı ay miĝdârı ancak oldu.

Hükümet-i Rağiyye Hâtün bint Şemsü'd-dîn

Mezbûr Rüknu'd-dîn'ün hem-şiresidir. Ğâyetde 'âkıle⁶ ve hüsni ted-bîre mâlik 'âdile olmaĝın altı yüz otuz dört senesinde ümerâ andan bî'at itdiler. Mezkûre üç yıl salţanat idüp mülük-i muhâlifinle niçe muhârebeler ve dilirâne cengler ve ma'rekeler itdükden sonra ahîr a'dâya esir oldu. Ve sâ'atiyle katl olındı.

Emâret-i Melik Nâşîrû'd-dîn bin Şemsü'd-dîn

Mezkûrenün ĝarındaşıdır. Zâhid ü 'âlim ve tã'at ü 'ibâdet tãriķına 'âzim, tecerrüd ü⁷ istiĝnâsına cemî'⁷ halk-ı cihân câzim iken cebren tahta geçürdiler. Üç yıl miĝdârı zamân bu daĝı icrâ-yı aĝkâm-ı salţanatla kâm-rân oldu.

1 mesâcid ü: mesâcide HZ

2 âbâ-yı: - T5

3 feterât: fetret

4 Ve: - HZ

5 idüp: - HZ

6 'âkıle: 'âkıl HZ

7 tecerrüd ü: tecerrüde HZ

Hükümet-i Mu‘izzü’d-din Behrām Şāh

Mezbūruñ arındaşıdır. Altı yüz otuz yedi senesinde tahta cülüs ve ra‘iyyeti ri‘ayete me’nūs idüp eraf [232a HZ] u cevānibdeki a’dāsına azā üzere iken Mool ‘askeri Lāhūr’a müstevli oldu. İki yıl, bir ay edük-den soñra kendü ‘askeri mezbūra zafer bulup utdılar. arındaşı **Sultān ‘Alā’ü’d-din bin Şemsü’d-din**’den bī‘at ıldılar.

[Emāret-i Sultān Ğiyāsü’d-din]

Ba‘dehu Sultān Ğiyāsü’d-din zuhūr buldı. Ve diyār-ı Hind’ün ekşerine¹ mālİK olup ‘ızam-ı şān ve fütühāt-ı anımet-resān ile iştiħār-ı külli buldı. Āır olı Hān Şehid ki Multān hākimİ [141b T5] idi, anuñ elinde atlı olındı.

Müddet-i salanatı yigirmi yıl tamām olup avāl-i memleketi olınuñ olı Keyħusrev bin Hān Şehid ve yine olınuñ olı Keyubād bin Buğrā² Hān’a vaşİyyet ıldı. Lākin melikü’l-ümerā olan Kütvāl,³ Keyubād cānİbine meyyāl olmala Keyħusrev cānİbinden ihmāl eyledi.

Emāret-i Mu‘izzü’d-din Keyubād bin Buğrā Hān

Taht-ı sa‘ādete cülüs buña naşİb olup Emir Kütvāl⁴ ve sār ümerā-yı bāhirü’l-ibāl resm-i bī‘atle mezbürİ iclāl eylediler.⁵ Lākin mezbür Keyubād hevā-yı nefsanİyyeye muayyed bir nev-cüvān-ı ‘işret-nihād ve ħüb-rü vü sürüşİ-nijād olmaın veziri Melik Nizāmü’d-din’ün pend ü nuşını⁶ işitmedi. Ve anı semm-ile helāk idüp şāhib-i Sāmān Firüz Şāh [145a H1] Hālacı’yı anuñ yirine naşb itdi.

El-ışsa ümerā-yı diyār āh hākim-i Sind olan Vefā Melik bin Nāşİrüd-din’den bī‘at eylediler ve āh anı ħal‘ idüp Sultān Mu‘izzü’d-din’ün veled-i şāİri Şemsü’d-din’e teba‘İyyet eylediler. Bu ħāl üzere ok zamān emedin ümerā-yı kibārdan Celālü’d-din Firüz Şāh ħuruc eyledi.

1 ekşerine: ekşer HZ

2 Buğrā: Bāgrā HZ | Bāgrı T5

3 Kütvāl: Gertvāl T5

4 Kütvāl: Gertvāl T5

5 eylediler: itdiler T5

6 nuşını: naşhati HZ

Emâret-i Celâlü'd-dîn Fîrûz Şâh Hâlacî

Mezbûr kuvvet-i kâhire şâhibi, emîr-i nâmdâr ve muqallid-i kibâr u şîgâr¹ olmağın da'vâ-yı salţanat eyledi. Ve oğullarını birer miqdâr asker ile gönderüp evvelâ mu'arızlarından Melik Şemsü'd-dîn'i, şâniyen ol hînde marîz-i² şâhib-fırâş bulunan Mu'izzü'd-dîn'i katl itdürüp bilâ-mu'arız hükümet eyledi.

Ammâ Fîrûz Şâh umûr-dîde³ ve sâl-horde bir pâdişâh-ı zî-şân olup 'ulemâ vü sâdatı âlâm-ı fakr u fâkadân şîyânet ü ri'âyet ve nuķûd-ı cûd u keremle her zamân hîmâyet itmekde, bâ-huşûş hayrât u meberrâta mâ'il olup kanâîr ü mesâcid ü cevâmî' binâ itdürmekle küllî imtiyâz buldı. Ve ümerâ-yı⁴ asker ve vücûh-ı nüfûs-ı bî-mer kendüye tamâm maḥabbet üzere oldı.

Âḫîr bilâd-ı Ceyhûn ḥâkîmi Rûknü'd-dîn ki Muğîşü'd-dîn'ün qarındaşı oğldur, 'işyânî ḥaberi geldükde Celâlü'd-dîn ceşş-i sehmgîn ile mezbûrûn üzerine vardı. 'Askerini münhezim idüp, kendüyi ve evlâdını esîr itdükden soñra merḥamet ü şefkati ğâlib olmağın mezbûr Rûknü'd-dîn'e niçe iḥsânlar idüp, ḥattâ yanınca getürüp aña ve evlâdına küllî ri'âyetler ve dirlik ve manşıblar virdi.

Fe-ammâ ümerâ-yı asker bu vaz'ına incindiler. "Adâvetle üstine varup ele getürdügümüz 'adûlarımızu⁵ öldürmez, ri'âyet ider." didiler. "İrtesi birisi hükümetle zühûr iderse ḥâlimüz neye varur?" diyü söylediler. Bu huşûş ki kız qarındaşı oğlı [142a T5] ve kendünün dâmâdı 'Alâ'ü'd-dîn'ün ki ma'lûmı oldı, vâdî-i 'işyâna sâlik olup da'vâ-yı salţanat kıldı.

Celâlü'd-dîn tehniye-i cünûd-ı rezm-âyîn kılınıp altı yüz toķsan beş senesinde Nehr-i Geng kenârına vardı. [232b HZ] Tuğyânı geçid virme-yüp nehrün tenezzüli zamânına dek tevaķķuf niyyetiyle ḥaymelerin qurup oturdu. Lâkin bu eşnâda mezbûr 'Alâ'ü'd-dîn zâhiren isti'fâ-yı⁶ ḥulûş-qarîn

---

1 u şîgâr: - HZ, T5
 2 marîz: marîz ü HZ, T5
 3 umûr-dîde: umûr-ı dînde HZ, H1
 4 ümerâ-yı: ümerâ ve HZ
 5 'adûlarımızu: 'adûlarını HZ, H1
 6 isti'fâ-yı: istiğfâr-ı HZ

idüp itdüğü 'ișyânına nedâmet ve ser-keşlik deminden¹ inâbet itdükde Celâlü'd-dîn gerçek² şanup haşmuñ zebûnlık hâlindeki rîş-ğandına inandı. Hattâ nehri zevrakla öte geçüp kızını görmege dağı heves kıldı.

Bu tarîk ile keşti ile nehri 'ubür idüp öte cânibe varduğda mezbûr 'Alâ'ü'd-dîn istikbâl eyledi. Ya'nî ki karşılayup, elinden yapışup gemiden taşra çıkarırmada iclâl eyledi. Ol hinde mütenebbih olanlardan [145b H1] biri Celâlü'd-dîn'ün arkasına bir zağm urdı. 'Alâ'ü'd-dîn dağı ol zağmuñ 'ağabince nehre bırağdı.

El-kıssa çıkardılar. Birkaç gün habs ve ba'dehu katl eyledi. Ordusındaki vekili kalan 'asker-i bî-kerânı³ ile Multân'a müsâra'at itdi. Ya'nî ki hazînesini Multân'da hâkim olan İbrâhîm Sulţân'a teslim itdi.

Müddet-i mülk-i Firûz Şâh sekiz yıl oldu.

Emâret-i İbrâhîm bin Celâlü'd-dîn

Mezbûr, kendüye varan 'asker ile mu'accelen pây-taht-ı Dehelli'ye geldi. 'İzz ü iclâlle babasınıñ serîr-i memleketine cülûs kıldı. Ve ammâ mezbûr 'Alâ'ü'd-dîn dağı cünüd-ı Hünüd ile Dehelli'ye 'azm itdi. Lâkin nehr geçid virmemle dört ay miğdârı sahilinde tevağkuf kıldı.⁴ İbrâhîm Sulţân dağı bu fırsatı ganîmet bilüp icrâ-yı hükümet⁵ kıldı.

Vağtâ ki Süheyl yıldızı toğdı ve şular eksilmege başladı, Nehr-i Dehelli geçid virdi. 'Alâ'ü'd-dîn geçüp İbrâhîm Sulţân 'askerini münhezim ve kendüyi Multân cânibine kaçurdı.

Emâret-i 'Alâ'ü'd-dîn bin Uhtü Celâlü'd-dîn

Mezbûr ki tahta cülûs kıldı, 'adl ü inşâfi zimmet-i himmetine vâcib bildi. Hîşâl-i hamîde ile icrâ-yı aḥkâm⁶ ve umûr-ı salţanata efâl-i pesendide ile kıyâm idüp niçe çal'alar ve mescidler ve medreseler bünyâd eyledi. De-

1 deminden: deminde HZ, T5

2 gerçek: küçük T5

3 kerânı: kerân HZ

4 kıldı: itdi HZ, T5

5 hükümet: aḥkâm HZ

6 Hîşâl-i/aḥkâm: İcrâ-yı aḥkâm ve hîşâl-i hamîde ile HZ, T5

helli'de bir menâre-i kebîre¹ binâ idüp ve âhîr-i 'ahdında İbrâhîm Sulţân'ı ele getürüp ber-ţaraf kıldı.

Ve ba'dehu kanda mey-hâneleler var ise yıkdurup halkı şürb-i hamrdan men' eyledi. Ve 'aşrındaki² meşâyih-i 'izâmdan Şeyh Nizâmü'd-dîn ve Şeyh 'Alâ'ü'd-dîn ve Şeyh Rüknu'd-dîn *kaddesa'llâhu ervâhahum* [142b T5] cenâblarına küllî ri'âyetler idüp anlar için mesâcid ü hânkâhlar yapdurdı.

Ammâ 'âkıbet 'aklı muhtell olup şeyhüheti hâlinde umûr-ı memleketi tâze cüvânlar³ ve taht-ı nikâhındaki 'avretlere⁴ ısmarladı. Bu tarîk ile nizâm-ı ahvâl ihtilâl ile müteğayyirü'l-hâl olup edânî vü esâfil pây-e-i 'ulyâya vâşıl ve ekâbir ü efâzıl 'azl ü inzivâ⁵ ile teqâ'üde mâ'il olmağın evlâdları biri birine düşdi. Mâbeynlerinde niçe niçe cengler oldu. Ve kendüsi dağı yedi yüz on yedi târîhinde fevt oldu.

Müddet-i salţanatı otuz üç yıldan ziyâde hisâb olındı.

Emâret-i Şihâbü'd-dîn bin 'Alâ'ü'd-dîn

Mezbûr Firüz Şâh vefâtında şehr şubası bir sâde-rû cüvân olup darb-ı destle giderek izhâr-ı emâret eyledi. Otuz beş gün miqdârı şadr-nişin olup, nesl-i mülûkden olmayup hâricden olduğundan diyâr-ı mezbûr sükkânınuñ [233a HZ] şığâr u kibârına 'âr lâhiķ olmağla Şihâbü'd-dîn bin 'Alâ'ü'd-dîn sekiz yaşında bir tıfl-ı nev-reside iken kendüden b'at eylediler.

Mezbûr giderek envâ'-ı fesâdâta mürtekeb olup evlâd-ı mülûküñ gözlerine mîl çekdürdi. [146a H1] Ve Kuţbu'd-dîn bin 'Alâ'ü'd-dîn'i tıttup kal'ada habs eyledi. Hattâ helâkine dağı kaşd eyledi. Lâkin mezbûr Kuţbu'd-dîn'ün vâlidesi şeyh-i velî ve kuţb-ı celî olan Nizâmü'd-dîn cânibine vardı. Ve oğlınuñ⁶ hâlâş⁷ ve cülûs-ı taht-ı salţanatla felâhı huşuşında hâk-i pâlarına⁸ yüzler sürdi, recâ kıldı.

1 kebîre: kebîr HZ

2 'aşrındaki: 'aşrında HZ

3 cüvânlar: cüvânlar HZ

4 'avretlere: 'avretler HZ

5 inzivâ: inzivâya HZ

6 Ve oğlınuñ: - T5

7 hâlâş: hâlâş HZ, H1

8 pâlarına: pâyına HZ, T5

Fe-lâ-cerem ol k̄uṭb-ı a'zam ve veli-i eḫham himmetiyle ūol ḡun ūihā-bū'd-dīn'ün vezīri olan merd-i müteḡallib [ü] ūerīr K̄uṭbu'd-dīn'ün k̄atline ḫavāşdan üç ādem gönderdi. Anlar sell-i seyf idüp K̄uṭbu'd-dīn'ün¹ k̄atline geldüklerinde bunlaruñ k̄albleri merḫamet ü ūeḫkat ü maḫabbete mübeddel oldu. Mezbürdan ol ān bī'at itdiler. Ve merd-i müteḡallibūñ k̄atline ve K̄uṭbu'd-dīn'ün cülūsına ta'ahhüd idüp gitdiler.

Emāret-i K̄uṭbu'd-dīn

Fī nefsi'l-emr vardukları gibi ol vezīri k̄atlı ve ūihābū'd-dīn'i aḫz idüp K̄uṭbu'd-dīn'i taḫta geçürdiler. Der-āk̄ab ūihābū'd-dīn'ün daḫı gözlerine mīl çekül-di.² Kendüsü teşmīl itdüḡi iḫvān u aḫribāsı yanına gönderül-di.³

Ammā mezbūr K̄uṭbu'd-dīn Sulṫān 'ayş u 'işrete ve lehve meyelān ve muşāḫabet-i nisvān u vildān ṫarıḫında dāmen-der-miyān ve şayd u ūikār ve istimā'-ı eḡānī mecālisinde nūş-ı müdāma müdāvem-et-i bī-kerān⁴ kı-lup bī'l-āḫire [143a T5] muḫiblerinden olup Gücerāt'a ḫākim gönderdü-ḡi gül-rūy⁵ u semen-sīmā Ḫüsrev Ḫān-ı ḫadd-bālā kendü ḫarındaşı Zāfer Ḫān'uñ eyāleti zabṫına varduḡda zulm-ı ḫabīḫ ve sükkān-ı memlekete niçe ḡadr-ı ūarīḫ itmekle Uluḡ Ḫān anuñ üzerine ilḡar eyledi.

Mezbūr Ḫüsrev Ḫān'ı ṫutup ḫayd u⁶ bendle Sulṫān K̄uṭbu'd-dīn'e gönderdi. Mesfūr pādīşāḫ Ḫüsrev Ḫān'uñ zülfi ḫullābına meczūb u mecbūr olup, geldüḡi gibi Uluḡ Ḫān'uñ bu vāz'ından Ḫüsrev Ḫān'a i'tizār idüp umūr-ı cumhūrī cümleten āna tefvīz ḫıldı.

Ol daḫı a'yān-ı devleti zelīl ve ümerā-yı ūāḫīb-devleti sefil idüp ve istemedüḡi rū-şināsānı birer bahāne ile k̄atlı itdürüp nizām-ı mülki⁷ iḫtilāle mübeddel ḫılmaḫda bir dereceye vardı ki Sulṫān K̄uṭbu'd-dīn ṫaşra ḫıḫduḫ-ça ve cāmī'e gitdüḫçe fedā'ilerden ḫorḫar oldu. Ḫattā serāyında ūebī-ḫūn⁸ ḫavfin çeker oldu.

1 T5 nüshasında "ḫavāşdan//K̄uṭbu'd-dīn'ün" ibaresi der-kenardı.

2 çekildi: çekdi HZ

3 gönderül-di: gönderdi HZ

4 bī-kerān: - HZ

5 rūy: rü HZ

6 u: - HZ, T5

7 mülki: mülki belki HZ

8 ūebī-ḫūn: ūeb-ḫūn HZ

Bu bahâne ile Hüsrev Hân şüret-i hevâdarîde¹ ‘arz-ı hulûş-ı bî-kerân idüp “Korqarın ki pâdişâhuma a‘dâdan zafer ü² mazarrat irişe. Ve hâris ü nighbân olan bendelerin umûr-ı hıfz u hîrâsetde³ teğâfûl üzere bulına. Kendüm tevâbî‘ümle serây-ı ‘âmirede yatup a‘dâdan pâdişâhımı hıfz ideyin.” diyü hîle vü rîv ile ser-vaqt-ı sultânîye cümle âdemleriyle duhûl itdi. Bu mertebeden sonra katl ü helâki murâd idindügi [146b H1] vaqt-ı furşata kaldı.

‘Umümen erkân-ı devlet, huşuşen muşannif-i zî-şân Kâđihân ve şâhib-i başîret ü intibâh mîrâhûr Muhammed⁴ Tuğluk⁵ Şâh, Hüsrev Hân’uñ kaşd-ı fâsîdini bildiler. Hattâ ol iki nâmdâr-ı bülend-iştihâr i‘lâmına bile cür’et kıldılar. Ammâ hergiz pend ü nuşhalarını dinlemedi. Hüsrev Hân’ı kendünüñ yâr-ı cânı bilmek ile ana mazarrat ihtimâlin [233b HZ] me‘mül kılmadı.

Az zamân geçmedin Hüsrev Hân bir şeb ‘arz-ı ‘işyân idüp evvelâ Kâğihân hazretlerini katl eyledi. Ba‘dehu Sultân Kuţbu‘d-dîn’i ve der-‘aķab oğlı Ferîd⁶ Hân’ı ve ‘Ömer Hân’ı birer birer helâk eyledi.

Emâret-i Hüsrev Hân-ı Hâ’in

Bu vechle veliyy-i ni‘metini katl itdükden sonra tahta cülüs eyledi. Ve kibr ü gurûrı pîşe idinüp e‘âzım-ı erkân-ı memleket olan ümerâ vü a‘yânıñ ekşerini birer bahâne ile öldürdi. Ve menâşıb-ı ‘âliyeleri kendünüñ⁷ aķribâsından olan erâzile tevcih kıldı.

Bu eşnâlarda mîrâhûr⁸ Muhammed bin Tuğluk Şâh firâr idüp Horâsân’da babası yanına vardı. Hüsrev [143b T5] Hân zulminden perişân derdmen-dân dahı bî-ser ü sâmân ve hâţır-perişân Tuğluk Şâh huzûrında müctemi‘ oldılar. Vaqtâ ki hân-ı hâ’in bu cem‘iyyeti işitdi, Gücerât hâkimi olup İs-

1 hevâdarîde: hevâdar idüp T5

2 ü: - HZ, T5

3 hîrâsetde: hîrâsetinde HZ

4 Muhammed: Muhammed bin T5

5 Nüşhalarda metin boyunca “Toğluk” şeklinde yazılan bu isim “Tuğluk” olarak metne alındı. bk. S. Haluk Kortel, “Tuğluklular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugluklular> (11.11.2020).

6 Ferîd: Mezîd HZ, T5

7 kendünüñ: - H1

8 mîrâhûr: emîrâhûr H1

lâm'a gelmiş iken mürtedd olan qarındaşı Hânî Hânân ile vezîri Şüfi Hân'ı serdâr idüp Tuğluğ Şâh qaşdına 'asker gönderdi.

Hikmet Allâh'ındur, nuşret ü zafer Müslim ü mücâhid ve şalâh u diyâ-
netle bahtı müsâ'id Tuğluğ Şâh'a ve hezîmet ü mazarrat mürtedd-i bed-kir-
dârla taht-ı taşarrufındaki 'asâkir-i¹ nâ-üstüvâra 'â'id olup kıtâl-i şedidden
soñra Tuğluğ Şâh Dehelli'ye 'azîmet itdi. Ve Lohrâvat² şahrâsında teqâbül-i
ferîqayn ve teqâtül-i³ 'askereyn olduqda vaqt-ı şalât-ı zuhrdan zamân-ı 'aş-
ra dek rezm ü ceng oldı.

'Âkıbet Tuğluğ Şâh oğlı Muhammed Şâh ve sâ'ir⁴ ekâbir-i sipâh hüsn-i
ittifâkla kıtâle âheng itmegin 'asker-i 'adü inhizâm buldı. Ve niçe mâl ü
menâli gâret ve cünüd-ı nâ-ma'düd-ı⁵ Hünüd'ı katlı ü hûsâret kılduğundan
gayrı Hüsrev Hân esir oldı.

Ve Tuğluğ Şâh huzûrına getirilüp ol nâ-merde küfrânü'n-ni'meligi
içün 'itâb ve Melik Kuşbu'd-dîn gibi veliyy-i ni'metine itdüğü hıyânet için
ta'ne-i sinân-ı⁶ lisân ile mu'âkıb olınduqda nâ-merd-i⁷ gaddâr nâ-şâyeste-
te-güftâr ile cehlini ve muhannesligini izhâr eyledi. Ya'nî ki "Baña fi'l-i
şeni', ya'nî livâta gibi kâr-ı nâ-şâyesteyi men' itmek için öldürdüm." di-
yü cevâb-ı nâ⁸-şavâb virüp edâ-yı kelimât-ı nâ-ma'külde⁹ «كَلَّ مَعْمُولُ جَائِزٍ»
semtine fâ'iz olup veliyy-i ni'meti 'âmil ve kendüsi ma'mülün bih olmağa
rızâ gösterdi.

Ve bi'l-cümle ba'de'l-'itâb Hüsrev Hân'ı katlı ile helâk ve maqarr-ı
muqarrerini hâk idüp [147a H1] hevâdârlarınıñ dağı meşâhiri kılıcdan
geçürildi.

1 'asâkir-i: 'asker-i HZ, T5

2 Nüşhalarda metin boyunca "Herâft" şeklinde yazılan bu isim "Lohrâvat" olarak metne alındı. bk. Kortel, agmd.

3 teqâtül-i: teqâbül-i HZ

4 sâ'ir: - T5

5 ma'düd-ı: ma'düd u HZ

6 sinân-ı: sitân-ı HZ

7 merd-i: merd ü HZ

8 nâ: bâ HZ

9 "Her yol mübahıtır."

Sultân Gıyāsü'd-dîn Tuğluk Şâh

Yedi yüz yigirmi senesi¹ eşnalarında Dehelli'de tahta cülüs itdi. 'Âkıl ü kavî-rây ve müdebbir-i kâr-fermây olmağın ıslâh-ı ahvâl-i 'âleme diğkat² ve³ inşirâh-ı şudür-ı benî Âdem'e cell-i himmet kıldı. Ve oğlu Muhammed Hân ki Uluğ Hân demekle ma'rûf-ı rû-şinâsândur,⁴ veliyy-i 'ahd idinüp ekşer-i umûrını anuñ mübâşeretiyle gördi. Ve mezbûruñ⁵ oğlunuñ evlâdından Behrâm Hân ve Zâfer Hân ve Nuşret Hân ve Maḥmûd Hân cenâbına yarar sancağlar ve küllî dirlikler ile ri'ayetler kıldı.

Ve bi'l-cümle her vilâyete kâdiler naşb idüp izhâr-ı 'adâlete ve fuḳarâ-yı ra'iyeti 'avân-ı muhâlifinden şıyânete şarf-ı maḳdûr itdi. Ekşer-i evḳâtı şavm u şalât [144a T5] ile güzêrân idüp âb-destsiz adımın⁶ atmazdı. Ve müddet-i 'ömrinde kızbi ve süfehâ gibi ḳahḳaha ile dıḳkı müşâhede olunmazdı.

Bu tārîḳ ile mazbûṭu'l-evḳât iken [234a HZ] yedi yüz yigirmi beş tārîhinde vefât ve beş yıllıḳ salṭanatu envâ'-ı 'adl ü inşâfla işbât eyledi. Vefâtı senesinde oğlu Uluğ Hân'ı 'asâkir-i bî-pâyân ile Telingana⁷ ser-ḥaddine göndermiş idi. Ol vilâyetlerüñ ḫâkimi olan Mecûs'ı ḳaht idüp gürüh-ı mü'minîni salîmîn ü ğânimîn döndürmüş idi. Kendüsi emâret-i Leknevtî'ye naḳl idüp alduğı ḫazâ'in-i⁸ nâ-mütenâhiyi babasına irsâl itmiş idi.

Emâret-i Sultân Bahâdır Uluğ Hân Muhammed bin Tuğluk Şâh

'Âlim ü 'âdil ve şecâ'ati kâmil ve nazm u inşâyâ kâdir, selîmü'l-ḫulḳ ve laṭîfû'ṭ-ṭab' şâ'ir olup evvela Kambila⁹ semtine ğazâ eyledi. Bahâ'ü'd-dîn¹⁰ Gerşâsb nâm ḫâkimini def idüp memleketine mutaşarrıf oldu.

1 senesi: - HZ, H1

2 diğkat: riğkat HZ, T5

3 ve: - HZ

4 ma'rûf-ı rû-şinâsândur: ma'rûfdur HZ, T5

5 mezbûruñ: mezbür HZ, H1

6 adımın: adımını HZ, T5

7 Nüşhalarda "Telende" şeklinde yazılan bu yer adı "Telingana" olarak metne alındı. bk. Kortel, agmd.

8 ḫazâ'in-i: ḫazîne-i HZ

9 Nüşhalarda metin boyunca "Kütüble / Ketile" biçimlerinde muğlak yazılan bu yer adı "Kambila" olarak metne alındı. bk. Kortel, agmd.

10 Bahâ'ü'd-dîn: - T5

Ve yedi yüz yigirmi yedi târihinde şâhib-i Multân, a'nî bihi Kişlû Hân izhâr-ı tuğyân itmekle 'asker-i bî-kerânla Sulţân Ulug Hân bin¹ Tuğluğ Şâh-ı 'âlî-şân anuñ üstine vardı. Kendüyi şıyup, 'askerinüñ ekşerini² kı-rup bu vechle muzaffer olduğdan şoñra ol memâliküñ³ eyâletini A'zam Hümâyün Hân cenâbına tefvîz kıldı.

Ba'dehu oğlu Behrâm Hân'uñ 'adl ü zulmini tetebbu' için Leknevtî'ye, ba'dehu Bengâle tarafına, andan dönüp Kambila nevâhîsine geldi. Halkı-nuñ ser-keşlikleri 'arz olunmağla anlaruñ⁴ dağı ihtilâl-i mizâclarına şerbet-i hün-âb-ı tîğ ile 'ilâc olındı.

Ba'dehu dârü'l-mülk-i Devlet-âbâd'a gelüp halkını ziyâde kaht u galâ-da bulmağın niçe luğflar eyledi. Eyâletini melikü's⁵-şeref, nâ'ibü's-saltâna Kıvâmü'l-mülk cenâbına münâsib gördi. Ba'dehu Divalbür'a⁶ varup andan yine Dehelli'ye vardı.

Amma yedi yüz kırk dört târihinde vâlî-i Divalbür ve Gücerât 'işyân itmegin cünüd-ı Hünüd üzerine varuldu. Şaht-ı Nehr-i Geng kenârında muķâtele idüp mezbür hâ'ini⁷ ve qaravaşlarını⁸ katl itdi. Ve hizâne-i⁹ keşiresine [147b H1] iğtinâm kıldı. Ve Gücerât hükümetini A'zam Hümâyün Hân'a tefvîz eyledi.

Ve bi'l-cümle bilâd-ı Gücerât'dan tekrâr fitne-i 'işyân ve Bihrüc hâkimi Melik İsmâ'îl tuğyân tarîkını sebîl ve Nehrevâle vâlîsi Şeyh Mu'izzü'd-dîn semt-i hıyânetden kâl ü kıl¹⁰ itmekle bir bir bunlaruñ üzerine vardı. Ve hağlarından gelüp cezâların virdi.

Bi'l-âhire Altun Bahâdır ki Moğol sultânıdır, altı kerre yüz bîn 'asker ile Nehr-i Sind şâhilinde kıandı. Sulţân dağı taraf-ı âhardan [144b T5]

1 bin: İbn HZ

2 'askerinüñ ekşerini: 'askerini ekşerîn HZ, T5

3 memâliküñ: vilâyetüñ HZ

4 anlaruñ: anuñ HZ, T5

5 Nüşhalarda "mülüküş" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "meliküş" olarak metne alındı.

6 Nüşhalarda "Div-i Kebîr" şeklinde yazılan bu yer adı "Divalbür" olarak metne alındı. bk. Kortel, agmd.

7 hâ'ini: hânını HZ

8 qaravaşlarını: qaradaşlarını H1 | ferâvuşlarını HZ

9 hizâne-i: hazâ'in-i HZ

10 kâl ü kıl: kıl ü kâl HZ, T5

muķābil olup ķondı. Kable't-teķābül, hikmet Hüdā'nuındur, sulţān mariz olup¹ yedi yüz elli iki Muħarrem'inde fevt oldu. Moğol leşkeri vefāt-ı sulţāndan ħaberdār olduğı gibi 'asker-i sulţāna ħücüm itdi. Āħir hezimetleri muķarrer oldu.

Ve bunlaruñ müddet-i salţanatı² yigirmi yedi yıl idüği taħaķķuķ buldı.

Emāret-i Ebü'l-Mużaffer Fırüz Şāh³

Moğol 'askerinden perişān olan cünüd-ı Hünüd Tehne⁴ ħudūdında cem'iyet-i nā-ma'dūd idüp melikü's-şeref, nā'ibü's-salţana anlara pādışāh ve ser-'asker-i bāhirü'l-intibāh olduğda Moğol 'askeriniñ serdārı olan Nev-rüz Şāh kıtāline müteveccih oldu. Cem'iyetini tağıdup kendüyi münhezim kılduğdan şoñra Dehelli'ye toğrılıp tahtına cülüsü muķarrer itdi.

İttifāķ eşnā-yı rāhda bu ħaber şāyi⁵ oldu⁵ ki H'āce-i Cihān ve Emīr Aħmed Leyān, Sulţān Muħammed'ün⁶ oğlı nāmına bir süd emer⁷ şabıyi taht üzerine ķomışlar. Ya'nı ki Fırüz Şāh'uñ salţanatına rızā göstermemişler.

Pes [234b HZ] sulţān-ı kār-dān bu ħaberlerden ħātır-perişān oldu. "Biz ħod vilāyete sulţān-ı merħümüñ vaşıyyeti ile tālīb olup evlādından kimesne ķalmaduđını bilirken bu mekre bā'ış nedür?" diyü intişār-ı⁸ ħātır buldı. Lākin izħār itmeyüp ekābir-i a'dāya telaţtufla nāmeler gönderdi. Ve Sulţān Muħammed'ün⁹ tábütünü bir file yükledüp ādemleri ile Dehelli'ye irsāl kıldı.

El-ķışşa ķulüb-ı ekābir kābiren 'an kābir Fırüz Şāh'a merbüt olup, H'āce-i Cihān'uñ ve ħayruñ tedbir-i fāsıdleri netice virmeyüp, maħzül olduķlarında dülbendlerini boyunlarına bend idüp istimān kıldılar. Me'mülleri üzere Fırüz Şāh'uñ elţāf u¹⁰ meķārimlerine mazħar düşdiler.

1 olup: - H1

2 salţanatı: salţanatları HZ

3 Emāret-i Ebü'l-Mużaffer Fırüz Şāh: H1 mükerrer

4 Tehne: Tehniye HZ, T5

5 oldu: olur HZ, T5

6 Muħammed'ün: Maħmüd'ün HZ, T5

7 süd emer: ser-āmed HZ, T5

8 intişār-ı: āteş-i HZ, T5

9 Muħammed'ün: Maħmüd'ün HZ, T5

10 u: - HZ, T5

Bu tarih ile Firüz Şâh pâdişâh-ı zî-şân-ı encüm-sipâh olup yedi yüz yetmiş üç târihine dek salânat eyledi. Ve eyyâm-ı emâret-i eyâleti yigirmi iki yıldan ziyâdece oldu.

Ammâ pâdişâh-ı pür-kerem ve şâhenşâh-ı¹ maḥbû'uş-şiyem idi ki 'ulüvv-i himem ve neşr-i eyâdi-i keremden mülük-i Hind'ün a'zam-ı mu'azzamı ve şâhib-i edeb ü vaḳârı ve 'asker ü hâzîne vü iktidâr cihetinden [148a H1] ekşerinün ekrem-i mükerreremi, 'ulemâ şoḥbetine râğib ve fużalâ vü şu'arâ muşâhabetlerine ḫâlib, keşîrû'l-'unvân, 'azîmûş-şân, şayd u şikâra meyl ile kâm-rân ve tenezzüh ü teferrüc vâdîlerine râğbet ile müşârün ileyh bi'l-benân bir kâr-fermâ-yı sâmi-mekân idi ki zamânında ne ḳadar Celâlî zuhûr itdi ise leşker göndermekle def eyledi. Sâ'ir mülük gibi ekşerine kendüsi gitmedi. [145a T5]

Ve elli üç târihinde Dehelli ḳurbında bir şehr-i nüzhet-nihâd ve² miyânında bir havz-ı kebîr-i şâmiḫü'l-bünyân bünyâd idüp nâmını Firüz-âbâd ḳodı ki rûy-ı zemînde nümüne-i İrem-i Zâtü'l-'imâd bir eşer-i mu'teber-i bihişt-ımtidâd icâd eyledi. Fe-ammâ mânend-i Şeddâd fikr-i nâ-reşâd³ ve kibr ü 'işyânını müş'ir ḫâḫıra-i ḫıyânet irâd göstermedi.⁴

Emâret-i Sultân Uluğ Ḥân

Egerçi ki pederinün veliyy-i 'ahdı olmağla tahta cülüs eyledi. Ve illâ İskender zamânında zuhûr iden mülük-i ḫavâ'if gibi Firüz Şâh'dan şoñra Hind'de⁵ daḫı niçe ḫükkâm-ı muḫâlif zuhûr idüp her bir beg⁶ taḫt-ı eyâletinde şâhib-i sikke vü ḫuḫbe olmaḫ hevesin ḳıldı.

[Emâret-i Sultân Maḫmûd bin Uluğ Ḥân]

Bir müddetden şoñra **Sultân Maḫmûd bin Uluğ Ḥân** musallaḫ oldu. Ve anuñ zamân-ı salânatında sekiz yüz târihinde Timur-ı Gürgân Hind'e geldi. Dehelli ḳurbında Timur 'askeri ile ḳıtâlle münhezim olup

1 ve şâhenşâh-ı: ve şâh ü şehenşâh-ı HZ, T5

2 ve: - HZ

3 reşâd: şidâd HZ

4 göstermedi: gösterdi HZ, T5

5 Hind'de: Hind'e HZ

6 beg: birinün HZ

Maḥmūd¹ Hân firârla ba'zî cibâle düşdi. Ve devlet ü salṭanatı muzmaḥîl olup gitdi.

İbn Hacer-i 'Asḳalânî'nün *İnbâ'ül-ğumr* nâm târîhinde Sulṭân² Maḥmūd'dan soñra Dehelli'ye nâ'ibü's-salṭana **Melik Şemsü'd-dîn-i Siciştânî** musallaṭ oldı. Niçe zamân icrâ-yı aḥkâm idüp, vefât itdükdün soñra yirine oğlu **İskender Şâh bin Şemsü'd-dîn** taḥta cülüs idüp ve³ ol daḥı rüzgârdan kâm alup 'ömri nihâyet bulduḳdan soñra ferzend-i reşîdi **A'zam Şâh bin İskender Şâh** taḥta cülüs kıldı. Muḥibb-i 'ulemâ, mürebbî-i şu'arâ, 'adâletle mevşûf bir şehryâr-ı mülk-ârâ oldı. Haremeyn-i Şerîfeyn fuḳarâsına her sene⁴ in'âm u şadaḳâtı varurdu. Ve ba'zî medâris ü mesâcid inşâsıyla lezâ'iz-i a'mâl-i şâliḥadan telezzüz behresin bulurdu.

Sekiz yüz on dört senesinde ki fevt oldı, yirine **Seyfü'd-dîn Hâmza** pâ-dişâh olup istiḳlâl [235a HZ] buldı. Fe-ammâ az zamân geçmedin babası⁵ ḳullarından Şihâb Seyfü'd-dîn ḥurûc eyledi. Mezbûr Hâmza'yı ḳatlı idüp mülkine müstevlî oldı.

Emâret-i Seyfü'd-dîn Şihâb

Küfrânü'n-ni'melikle taḥta mâlik ve icrâ-yı aḥkâm ṭarîḳına sâlik iken Hâḳ *celle ve 'alâ*⁶ ol küfrânü'n-ni'meye kāfir leşkerini musallaṭ kıldı. Niçe mesâcid ü medâris ḥarâb olup mezbûr Şihâb, melik-i Naşârâ elinde ḳatlı olındı.

Emâret-i Celâlü'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Muḥammed Şâh

Melik-i Naşârâ'nun Ḳander nâm veledi iken Hâḳ *celle ve 'alâ*⁸ ḳalbine imân nûrınınuñ [148b H1] pertevini bıraḳdı. Ve mihr-i sipihr-i dîn-i Muḥammedî⁹ vücûd 'âlemini gün gibi isti'âb itdi. Babasını ḳatlı idüp izḥâr-ı İslâm [145b T5] u diyânet¹⁰ kıldı.

1 Maḥmūd: Muḥammed HZ, T5

2 Sulṭân: - HZ, H1

3 ve: - HZ, T5

4 her sene: - T5

5 babası: - T5

6 'alâ: 'alâ ḥazretleri T5

7 Celâlü'd: Cemâlü'd HZ

8 'alâ: 'alâ ḥazretleri T5

9 Muḥammedî: Muḥammed 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm T5

10 u diyânet: - HZ, T5

Ve zamân-ı hükümetinde âsar-ı hayrâta muqayyed olup babası küfr ü gâvâyeti hâlinde yıkdığı mesâcid ü medâris ü şavâmi'î kemâ-fi'l-evvel, bel etemm ve'l-kemel tecdîd¹ ü ta'mirine cell-i himmet kıldı. Ve Haremeyn-i Şerifeyn'e emvâl-i vâfire ve in'âmât-ı mütekâşire gönderüp Mısr-ı Kâhirdede dağı bir medrese-i celile binâ itdürdi.

Ba'dehu sekiz yüz otuz yedi târihinde vefât eyledi.

Emâret-i Sulţân Hüseyn-i Ser-hoş

Şeyh Künbâyî² Târîhi³ nde meştûrdur ki Celâlü'd-dîn³ vefâtından sonra Dehelli tahtına mezbûr Sulţân Hüseyn cülûs itdi. Ammâ zamânında âlâm-ı herce gâyet ve şedâ'id-i merce nihâyet olmayup zamân-ı ihtilâl mümtedd olup herkes zu'mınca bir beg ve halk-ı âlem müsteviyetü'l⁴-iğdam olup ser-tâ-ka-dem pâ vü ser biri birinden yeg olmağla eşnâf-ı tüccârinden **Behlül Şâh** nâm bir cüllâb-ı huyûl ki Dehelli'ye dâ'imâ bâr-gîr sürisi ile gelürdi, şatup menfa'at-ı külli ile menziline giderdi.

Ol sene ümerâ-yı Dehelli'deki ihtilâfâta bağıdı ve kibâr u şığâr mâbeynindeki harekâtdan ihtilâl-i zamânı ağıladı. Bilâ-te'hîr şatmağâ getürdüğü huyûli rağıtladı. Ve rüfekâ vü huddâmını silâhlandırurup, mezbûr Behlül ziyâde dilir ü şecî' ve seyfi meslûl olmağın cümlesine pişvâlık itdi. Ya'nî ki Sulţân Hüseyn'ün vefâtı hâlinde hâzır bulunup Dehelli tahtına cülûs itdi.

Emâret-i Celâlü'd-dîn⁵ İbrâhîm bin Hüseyn

Mezbûr Sulţân Hüseyn'ün oğıldur. Babası vefâtında Ja'unbûr⁶ memâlikinde vâlî bulunup ber-vech-i isti'câl, tehyi'e-i esbâb-ı kıtâl idüp pây-tahta

1 tecdid: tecd HZ | teceddüd T5

2 Künbâyî: Künbâ'ini H1 | Künbâbenî HZ | "Künbâye" ile kastedilen "Bombay" olmalıdır. Burada bahsedilen tarih kitabı da Bombaylı bir müellifin eseri olmalıdır. Nitekim Kâtib Çelebi, Künbâyî'nin Hindistan'ın başkenti olduğunu bildirmektedir (*Kesfü'z-zünûn*, [çev.] Rüşti Balcı, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, C. 1, s. 361).

3 Celâlü'd-dîn: - HZ, T5

4 müsteviyetü'l: müsteviyetü'l HZ

5 Celâlü'd-dîn: Celâlü'd-dîn bin T5

6 Nüşalarda "Cânebûd" şeklinde yazılan bu yer adı "Ja'unbûr" olarak metne alındı. bk. Saiyid At-har Abbas Rizvî, "Jaunpur", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/jaunpur> (18.02.2021).

toğrıldı. Hı'āh u¹ nā-hı'āh Behlül Şāh taşarrufından Dehelli tahtını niçe ceng ü cidāl ile hālāş kıldı.

Emāret-i Sulţān İskender bin Behlül Şāh

Ba'dehu mezbūr Sulţān İskender 'asker çeküp geldi. Dehelli mülkini ve sā'ir muzāfātını muşāfāt-ı keşire ile merķūm Celālūd-dīn'ün taşarrufından aldı. Niçe rüzgār icrā-yı aḥkām ve adl ü dād ile ol memālike pādīşāh oldu, kıaldı. Ba'dehu ol daḥı vefāt itdi.

Emāret-i Sulţān İbrāhīm bin İskender

Mezbūruñ oğlıdur. Babası tahtına cülūs idüp, 'ulemāya i'zāz ve fuķarā-ya in'āmāt ile imtiyāz virüp, gāyet semiz ādem olmağla cidden cidāl ü cedel semtine rağbet itmeyüp 'ayş u nüş ile evķātı güzērān eyledi.

Tā sekiz yüz altmış bir tārīhinde Bābūr² Mīrzā ki Āl-i Timur'dandur, Māverā'ü'n-nehr'den [146a T5] ol memālike gelüp tamāmen bilād-ı Hind'e müstevlī olınca mezbūr Sulţān İbrāhīm 'adāletle icrā-yı ḥükümet itdi.³ [235b HZ]

FAŞL Fİ ZİKRI DEVLET-İ MÜLÜK-İ ĀL-İ SĀMĀN⁴

Bu faşl mülük-i Āl-i Sāmān'ın ṭulū'-ı devlet ü zevāl-i salţanatı ve ba'dehu evlād-ı Sebüktegin'[ün] ibtidā-yı salţanat u celālī beyānındadır. Ḥafī olmaya ki "Mülük-i Sāmāniyān'ın nesebleri Behrām-ı Çübīn'e çıkar." dirler. Me'mūn Ḥalife ki zamān-ı salţanatında Merve şehrine vardı, Ğassān bin 'Abbād nām serdārına Ḥorāsān ḥükümetini virüp Esed bin Sāmān salţanatında evlādınıñ ri'āyetini añā ışmarladı.

Binā'en 'alā zālik Ğassān ki Ḥorāsān'a vardı, Nūḥ bin Esed'e Semerķand ḥükümetini virdi. Ve Aḥmed bin Esed'e Ferğāna memleketini⁵ revā gördi.

1 u: - HZ, T5

2 Bābūr: Baba HZ

3 itdi: eyledi HZ | H1 nüshası burada sona ermektedir. | HZ nüshasında burada "Temme'l-ḥurūf (Yazılar sona erdi.)" ibaresi yazılmıştır.

4 HZ nüshasında burada yeni bir bölüme geçilmiş gibi ser-levha yapılmıştır.

5 memleketini: memleketi HZ

Ve Yahyâ bin Esed'e Şaş ve Ustrüşene emâretini ta'yîn itdi. Ve İlyâs bin Esed'e mülk-i Herât eyâletini tevcih kıldı. Ğassân ki halifenün beglerbegisi idi, bunlar anuñ taht-ı hükminde begleri meşâbesinde idi. Her biri 'adâlet ü diyânetle hükümete başladı.

Şol zamân ki hicretün altı yüz altmış bir senesi idi ve Mu'temid Hâlîfe mülk-i Bağdâd'a halife olmuş idi, sâbıkan Ferğâna hükümeti tevcih olunan Aḥmed bin Esed'ün oğlu Naşr bin Aḥmed-i Sâmânî'ye Mâverâ'ü'n-nehr hükümeti virildi. Kendüsi varup Semerķand şehrinde oturdu. Ğarındaşı İsmâ'il [i] Buḥârâ begliğine gönderdi.

Bu tarih ile Naşr giderek kuvvetlendi. Külli hazîne ve 'askere mâlik oldu. 'Aḳıbet taht-ı salṭanata cülüs kıldı. Evvelâ zuhûr bulmaları Me'mûn Hâlîfe'nün ihsânıyla olmağın veliyy-i ni'metini unıtmadı. Huṭbesinde halife-i 'aşr olan kim ise anı muḳaddem aındururdu.¹ 'Aḳabince kendüyi zikr itdürürdi. Ve gâh gâh halife cânibine piş-keş ve hedâyâ gönderüp 'arz-ı maḥabbetden hâlî olmazdı.

Ba'de zamânin ḳarındaşı İsmâ'il daḫı kuvvet buldı. Hattâ mâbeynleri bozulup bir kerre ikisi biri biri ile ceng itdi. Egerçi ki Naşr bin Aḥmed şındı, ḳarındaşı İsmâ'il hużûrına eli bağılu getirildi. Lakin İsmâ'il anı öldürmedi. "Benüm veliyy-i ni'metüm ve ulu ḳarındaşumdur." diyü tahta geçürdi. Kendüsi vezîr-i vekil gibi ḳarşu ṭurdu.

Niçe zamânlar bu hâl üzere geçdi. Âḫir hicretün iki yüz yetmiş toḳuzında Naşr-ı Sâmânî vefât eyledi. Andan soñra İsmâ'il bin Aḥmed-i Sâmânî ferâğ-ı bâl ile tahta geçüp Mâverâ'ü'n-nehr salṭanatında 'ilm-i ḳudretini işbât eyledi.

Ğâyetle 'âḳıl ü dânâ, aşḫâb-ı ma'ârifeye rağbet ü iltifâtı hüveydâ pâdişâh olmağla Hâḳ *celle ve 'alâ*² aña ve evlâdına nuşret virdi.

Bu neslden toḳuz kişiye salṭanat müyesser olmuş idi ki Naşr bin Aḥmed-i Sâmânî [146b T5] ve İsmâ'il bin Aḥmed ve Aḥmed bin İsmâ'il ve Naşr bin Aḥmed bin İsmâ'il ve Nûḫ bin Naşr bin Aḥmed ve 'Abdü'l-Melik bin Nûḫ ve Mansûr bin Nûḫ bin Aḥmed ve Emîr Nûḫ bin Mansûr ve

1 aındururdu: aındurdu HZ

2 'alâ: 'alâ hazretleri T5

Manşūr bin Nūh ve diğer ‘Abdü’l-Melik bin Nūh cem‘an yüz otuz yıl miķ-dārı zamān salṭanata ‘unvān bulmuş idi.

Ammā çak̄ soñra şehryār olan ‘Abdü’l-Melik bin Nūh tahta geçdük-de bende-zādelerinden Sulṭān Maḥmūd Sebüktegin [236a HZ] mülk-i Ḥorāsān’ı tamāmen taht-ı hükmine almış idi. Ḥadd-ı zātında Maḥmūd’uñ veliyy-i ni‘metleri iken mülk-i mevrūşlarına el uzatmış idi. Zīrā ki Sulṭān Maḥmūd’uñ babası Sebüktegin, Alptegin’uñ¹ ḳulı idi. Mezbūr Alptegin daḫı Sāmānilerden altıncı pādīşāh olan ‘Abdü’l-Melik’[uñ] müşterā bendesi idi. Böyle iken cümleden soñra şehryār olan ‘Abdü’l-Melik ‘askerini şıyup Buḫārā cānibine kaçurmuş idi.

Varduğı gibi Eblek Ḥān nām bed-baht küllī ‘asker ile Buḫārā kaçdı-na gelmiş bulunup, ol derdmendi ṭutup telef eyledi. Sāmānileruñ nesli bu tariķ ile nihāyete yitdi.

Ba‘zı müverrihler ḳavlince mezbūr ‘Abdü’l-Melik, İsmā‘il nām bir oğlı ki ḳalmış idi, ol fetretde² kaçarak Cürcān vilāyetine vardı. Ve kendüyi bildürmeyüp tek ü tenhā geçinmek üzere oldu. İrtifaķ bir tenhā yirde uyurken A‘rāb-ı bed-gümāndan biri libāsına ṭama‘ idüp ol derdmendi öldürdi.

Amma Sebüktegin beyān olınuğı üzere Sāmānileruñ ümerāsından Alptegin’uñ³ ḳulı idi. Ğāyetde müdebbir ü şeci‘⁴ ü bahādır ve maķādīr-i nāsı bilüp teşḫīse ḳādir, uğuru güşāde ve luṭf u keremi ḫadden ziyāde bir nāmđār beglerbegi iken eṭrāfindaki ḫākimler ile niçe niçe şavaşdı. Her birinde manşūr u muzaffer olup devleti deryāsı başdan aşdı.

Āḫir-i kār Cāybāl-i⁵ Hindī gibi ḳuvvetlü ve ḳudretlü pādīşāh ile uğraşdı. Anı daḫı şıyup, küffārini ḳırup, Ğazne pāy-tahtını alup dārü’l-mülk idindi. Andan soñra ḫuṭbesin oķıdup sikkessin yürütdi. Tekrār yine Cāybāl’uñ pāy-tahtına vardı. Lemġān nām fetḫi müşkil ḳal‘asını alup otuz biñ ‘askerini ḳılıcdan geçürdi. On biñ Hindü’sını daḫı boynu bağlu esīr

1 Nüşhalarda “Alteblīn” şeklinde yazılan isim “Alptegin” olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, “Sebük Tegin”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebuk-tegin> (18.02.2021).

2 Nüşhalarda “fiṭratda” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “fetretde” olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda “Alt Belen” şeklinde yazılan isim “Alptegin” olarak metne alındı. bk. Merçil, agmd.

4 şeci’: şeci HZ

5 Nüşhalarda “Çelipā” şeklinde yazılan bu kelime “Cāypāl” olarak metne alındı. bk. Merçil, agmd.

çıkarı. Ve alduğı memleketlerün büt-hānesini yıķup yirine cāmī'ler ve medreseler ve mescid ü tekyeler yapdırdı.

Āhır-i kār üç yüz seksen yedinci senesinde 'ömri altmış yıl hışābında iken vefāt itdi. Oğı Sulţān [Maħmūd] tahta geķup bir 'azīmü'l-ķadr pādīşāh oldı. Ekşer-i¹ vilāyet-i Hindüstān'ı feth idüp küllī ğazālar eyledi. Ve *Şeh-nāme* gibi kitabı [147a T5] sulţānüş-şu'arā Mevlānā Firdevsī-i Tūsī anuñ nāmına nazm eyledi.

Bu zümreden daħı on iki nefer pādīşāh-ı şāhīb-nazar ol memleketlere hūkm itdi. Bu tarih ile Sāmānilerün mülk ü devletleri cemī'an evlād-ı Sebüktegin'e naķl eyledi ki bunlardur: Emīr Sebüktegin oğı Sulţān Maħmūd-ı ğuzīn ve Muħammed bin Maħmūd ve Mes'ud bin İbrāhīm² ve Arslan Şāh bin Mes'ud ve Behrām Şāh bin Mes'ud ve Hüsrev Şāh bin Behrām ve Hüsrev Melik bin Hüsrev Şāh. «سبحان من لا يزول ملكه إلى الابد ومن سطوة قهره لا ينجي من الملوك أحد»³

FAŞL Fİ ZİKR-İ MÜLÜK-İ TĀHİRİYYE'NÜN ZEVAL-İ DEVLETİ VE ÜMERĀ-YI BENİ NAŞR'UŃ ĀHİR-İ HÜKÜMETLERİ VE EVLĀD-I ŞAFFĀRİ'NÜN⁴ İBTİDĀ-YI ŞEVKETİ

Mülük-i Āl-i Tāhir ki evvelleri Tāhir-i Zü'l-yemīneyn,⁵ ikincisi Tālha bin Tāhir, üçüncüsü Tāhir bin 'Abdu'llāh, dördüncü Muħammed bin Tāhir'dür. Tarih-i hicretün iki yüz senesinde Tāhir müstevlī oldı. Ve iki yüz elli toķuzüncü yılında devletleri Şaffārilerden Ya'ķub bin Leys'e⁶ intikāl itdi.

1 Nüşhalarda "ekşeriyā" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğı "ekşer-i" olarak metne alındı.

2 İbrāhīm: İbrāhīm bin HZ.

3 "Hükümranlığı sonsuza kadar devam edecek olan, gücünün kahrediciliğinden hiçbir hükümdarın kurulamayacağı [Allah] her türlü eksiklikten münezzehtir."

4 Nüşhalarda "Şığārınuñ" şeklinde yazılan bu kelime tashih edilerek metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, "Şaffāriler", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/saffariler> (14.11.2020).

5 Nüşhalarda "Zü'l-yemeneyn" şeklinde yazılan bu terkip "Zü'l-yemīneyn" olarak metne alındı. bk. Hasan Kurt, "Tāhir b. Hüseyin", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahir-b-huseyin> (18.02.2021).

6 Nüşhalarda "Beş (HZ), Lebeş (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Leys" olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, "Şaffār, Ya'ķub b. Leys", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/saffar-yakub-b-leys> (14.11.2020).

Mezbûr Ya'kûb Beg babası Leys, Sîstân vilâyetinde döğ[me]cilik eyle-yüp geçinürken gördi ki rençberlikle nefesine murâdınca ğinâ hâşıl olmaz, bir küliçe [236b HZ] meblağa mâlik olmayınca istediği ta'âm u libâs u hârlık bulmaz, fevrî birkaç hırsızlara baş ve buğ oldu.

Bir gece hâkim-i mülk-i Sîstân olan Derhem¹ bin Naşr'ın hâzînesini yardı. Nuğûd ve sâ'ir altun ve gümüş esbâbından ve muraşşa'âtdan külli nesnelere eline girdi. Lâkin hâzîneden murâdınca alacağın alup taşra çıkacak maħalde mu'allağda aşılmiş bir gümüş tebsî içinde bir şeffâf nesne gördi. Gevher kıyâs idüp indürdi. Ve "Ne ki?" diyü el urup tutdı. Meger ki Hâcî Bektaş tuzı imiş. Benî Naşr'ın cedd-i a'lâsı zamânından berü teber-rüken şaklarlar² imiş.

Leys tuzuñ çâşnîsini tutdı. Beñzi müteğayyir olup, dönüp uğrılara hiğâb itdi. Ya'nî ki emri ile her kişi alduğı nuğûd u metâ'yı yirli yirine iletđi. "Bâ'îşi nedür?" didüklerinde "Dünyâda lisân-ı hâğğda cârî olan tuz, itmek hâğğıdır. Bu sebeble ki nân u nemek her ta'âmuñ lâzîmesidür. Aña binâ'en Hâzret-i Hâğğ'ın sâ'ir ni'metleri añılmayup bu iki nesne mezkûr olmışdır. Çünkü ben bu şehryârûñ tuzını tatdum, min ba'd hâğğ-ı nemeki bilüp bir nesnesini almamağı muğarrer itdim. Eger benüm hâğğırım ister, dilersenüz siz de bir hâbbesin almañ. 'An qarîb bunuñ bedeli ne ğanîmetler ele girecekdür. Tek uşanmañ." didi. Cümle yoldaşları ve kendüsi ferâğat idüp şıfru'l-yed [147b T5] çıkup gitdiler. Ya'nî ki hâzînenüñ çapuların örtüp 'alâ hâlihi terk³ itdi[ler].

İrtesi gün hâzînedâr-ı sultân geldi. Çapuları bozulmuş ve nuğûd u tuħa-fı tağılmış gördi. "Vağt-ı furşatdır." diyü zer ü simden bî-hisâb devşürdi. Ve nihâyetsiz zî-kıymet esbâb alup kendü evine iletđi. Ve ba'de zamânin "Hâzîne açılmış ve bu deñlü mâl ü menâl gitmiş." diyü saçın ve⁴ şaşalın yolarak Derhem bin Naşr'ın huğûrına gitđi. Ve bu kışşayı beyne'n-nâs şâyî' idüp "Bolay ki esbâbdan bir nişân bulına idi." diyü ümerâsı ve ağaları cüst ü cûya başladı.

1 Derhem: Derhe HZ

2 şaklarlar: şaklar T5

3 terk: HZ mükerrer

4 ve: - HZ

Fe-ammâ Leys bu hâli işitdiği gibi ta'accüb kıldı. Ve ba'zı bî-günâh-lara işkence emr olındı. Keş-â-keşde cefâ itdüklerini işidüp rahm eyledi. Hemân havf u haşyeti koyup vezîr cânibine vardı. “Sizüñ uğrıñuzu ve yârenlerini buldum.¹ Ve kimler itdüğünü tafşîli ile haber aldum. Bi'z-zât pâdişâha buluşduruñ ki haberin vireyüm.” diyü söyledi.

Fî nefsi'l-emr Derhem'ün yanına varduğu gibi mâ-cerâyı taķrîr eyledi. Ya'nî hazînesine girilüp nihâyetsiz nuķûd u tuhaf alınmış iken ol tuzdan tatmağla cümlesini² yerine redd eyledüklerini söyledi. “Zâhir budur ki hâlâ mevcûd olmayan tuhaf u nuķûd u cevâhiri hazînedârıñuz almışdur. Yok-lañ, görüñ.” diyü delâlet eyledi.

Fî'l-haķîķa hazînedârıñ evleri başuldu. Hazîneden her ne gitmiş ise anda bulındı. Derhem bin Naşr ol hazînedâra ğazab eyleyüp “Sen bunca rüz-gârdur ki benüm itmegüm yirsün. Ve bunca in'âm u isânuma mażharsun. Yine küfrânü'n-ni'melik idüp fırsatında böyle tama' ve hırsızlık eylesün. Bir habbe ihsânımızu görmeyen uğrı mücerred yañılıp tuzumuzu tatmağla hazînemüzden el çeke. Ve sâ'ir yoldaşların cemî'an men' ide. Ve sen irtesi 'Hâzır şikâra râst [237a HZ] geldüm.’ diyü böyle bed-bahtlık idesün.” diyü buña göre niçe 'itâb u 'iķâb eyledükden sonra 'âķıbet envâ'-ı işkence ve siyâsetle öldürüp hazînedârlığı Leys'e virdi.

Mezbûr hemân ol sâ'atde şalâh-ı hâl üzere olup şadâķat u istiķâmetle niçe yıl hîdmet itmekle giderek emîr-i leşker oldu. Ya'nî ki pâyê kaķ' eyleyüp serdârlığla 'izam-ı şân buldı. Ve kendünün üç oğlı var idi. Ya'ķûb ve 'Ömer ve 'Alî isimleri ile cümlesi nâmdâr idi. Eñ büyükleri Ya'ķûb ziyâde bahâdır ve anuñ nazîri dilir ü dil-âver olmağla Derhem anı Naşır [148a T5] Hâlîfe'ye hüsn-i terbiyet eyledi. Ya'nî ki “Kullanup ilerü gelecek kılıñuzdur.” diyü bildürdi. Aña binâ'en serdârlığla Havâric kıtâline gönderdi. Gerek anda, gerek hîdmetlerinde manşûr u mużaffer olup küllî iştiħâr ile döndi. Bu tariķ ile niçe yıl şadâķat üzere hîdmet itmegün Derhem'ün geregi gibi göñline girdi. Kendüsi pîr-i fânî olup memleket zaḫtına ķadîr evlâdı olmamağın memâlik-i Sîstân'ı Ya'ķûb bin Leys'e bildürdi. Hâlîfe cânibinden dağı tiĝ ü kemer gelüp ķadri efzûn oldu.

1 buldum: - T5

2 cümlesini: cümlesin T5

Ve bi'l-cümle hicretün iki yüz elli üçüncü yılında Sicistân'dan¹ leşker çeküp Herât'a vardı. Muḥammed bin Ṭâhir cânibinden anda ḥâkim olan Muḥammed bin Üveysi'yi münhezim² kıldı. Cemî'-i Sicistân ve Herât ve Kirmân ve Nişâbü'r ve Belḥ ve Ṭohâristân³ ve tamâm-ı Ḥorâsân taht-ı ḥükmine girdi. Egerçi ḥalîfe ile muşâfât üzere geçinüp düstlîk iderdi, lakin bunun şecâ'atinde ve ḥüsni-tedbîrinde ḥalîfe her zamân vehm iderdi.

Ve'l-ḥâşıl mezbûr Ya'kûb on yıl tamâm⁴ ḥükümet itdükden sonra kû-linc marazından fevt oldu. Yirine birâderi 'Ömer bin Leys ve anuñ yirine Ṭâhir bin Muḥammed bin 'Ömer bin Leys cülüs eyleyüp iştiḥâr buldı. Lakin tek ṭurmadı ve taht-ı ḥükmindeki memleketlere ḳanâ'at ḳılmadı. Leşker çeküp Fârs vilâyetine geldi. Ḥalîfe cânibinden anda beglerbegi olan İsmâ'il[i] memleketden sürdi, çıkardı.

Ḥikmet Ḥaḳḳ'ı'ındur, bu eşnâda kendünün Şükrî nâm serdârı sâ'ir beglerbegi ile ittifâḳ idüp ḥurûc itdi. Vaḳt-ı muḥâşarada ḡalib gelüp Ṭâhir'i ve ḳarındaşı Ya'kûb'ı ele getürdi. Ve Fârs vilâyetini murâd üzere taht-ı ḥükmine aldı.

Ba'dehu mezbûr Ṭâhir'ün oḒlı Aḥmed zuhûr eyleyüp mülk-i mevrûsını kemâ-kân zabṭ itdi. Ve kendüden sonra ol memleketler şulbî oḒlı Ḥalef'e degdi. Ḥalef daḥı ḥayrül-ḥalef olup niçe zamânlar 'adâletle ḥükümet itdi. Ve anuñ zamânı gitdükden sonra Naşr bin Aḥmed şehryâr olup tâ beş yüz elli senesine dek ḥükümet ü salṭanat eyledi.

Pes bu zıkr olınan Ya'kûb bin Leys ve 'Ömer bin Leys ve Ṭâhir bin 'Ömer ve Aḥmed bin Ṭâhir ve Ḥalef bin Aḥmed ve Naşr bin Aḥmed üç yüz yıldan ziyâde pâdişahlîḳ itdiler. Beyne'l-mülûk 'adâlet ü şecâ'at ile iştiḥâr buldı[lar]. Ḥuşuşâ ki Naşr bin Aḥmed ḥaylice mu'ammer oldu. Ya'nî ki yüz yıl 'ömr sürüp ḥükümetinde müstaḳill oldu.

1 Nüşhalarda metin boyunca "Sicistân" şeklinde yazılan bu yer adı "Sicistân" olarak metne alındı. bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Sistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sistan> (18.02.2021).

2 münhezim: - HZ

3 Ṭohâristân: Ṭohâ'istân HZ

4 tamâm: - HZ

Ba'zılar kavlince “İle'l-ân Sicistân memleketleri yine bu neslün taht-ı hükmindedir.” dirler. [148b T5] Leys'ün zühürına sebep haqq-ı nân u nemeki ri'âyet itdüğü için ol muşkâbelede virilen mülk ü devlet zevâle [237b HZ] irmeyüp niçe zamân¹ devâm u şebât olduğın cümle müverrihler haber virürler.

FAŞL Fİ ZİKR-İ ZEVAL-İ DEVLET-İ MÜLÜK-İ CÜRCÂN VE TULÛ'-I ŞEMS-İ SA'ÂDET-İ DEYLEMİYÂN² Kİ ÂL-İ BÜVEYH DAHI DİDÜKLERİ BUNLARDUR

Ba'zı müverrihler Âl-i Büveyh'ün³ neseblerini Behrâm-ı Gür'a çıkarurlar.⁴ Kendüleri ise “Bizüm nesebimiz âhîr-i mülük-i 'Acem olan Yezdicerd bin Şehryâr'a müntehî olur.” diyü söylerler. Niçe rûzgâr Deylemler içinde hükümet itmegin bunlara dahı Deylemî⁵ ıtlâk olunur.

Müverrih Mîrḥ'ând Şâh kavlince Âl-i Büveyh'ün cediti olan Ebü Şücâ' Büveyh evsaṭ-ı nâsdan bir kimesne idi ki 'Alî ve Ḥasan ve Aḥmed nâm üç oğlu var idi. Birgün müneccim ḥuzûrına vardı. Bir rû'yâ görmüş imiş. Anuñ ta'bîrini murâd idindi. Ya'nî ki “Vâkı'amda benüm zekerümden bir âteş-i firâvân çıktı. Ba'zı memleketleri yağa yağa yüksege çekildi. Ba'dehu ol âteş üç bölük oldu. Ve her birinün öninde memleket ehli ve ḥalq-ı 'âlem edeb ü ḥuşû' ile deprendi. Ve bu âteşlerin şu'lelerinden rüy-ı zemîn ve âsmân-ı berin ziyâ ile ṭolup 'âlem münevver oldu. Pes bu rû'yânuñ ta'bîri nicedir?” diyü şordı.

Ammâ ol müneccim ta'accüb idüp didi ki “Mâdâm ki sen baña bir yarar at ve yâḥûd bir fâḥîr hil'at ve yâḥûd⁶ on sikke altun virmeysesün, bu düşün ta'bîrini benden işitmeysesün.” diyü cevâb virdi. Ebü Şücâ' ise “V'allâhi ben 'ömrümde bir ata⁷ hîç mâlik olmadum. Ve arqamdakiden gayrı bir kaftâ-

1 zamân: - HZ

2 DEYLEMİYÂN: DEYLEMÂN HZ

3 Nüşhalarda burada ve metin boyunca “Büveyye” şeklinde yazılan bu isim “Büveyh” olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, “Büveyhiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler> (15.11.2020).

4 çıkarurlar: çıkardurlar T5

5 Deylemî: Deylemî dahı HZ

6 ve yâḥûd: veyâ HZ

7 bir ata: bu âna dek T5

na daħı dest-res bulmadum. On altun ise ħalâ mevcüd yoħdur. Benüm ħayr du‘amı alup ta‘bîr iderseñ şevâbı me‘mülünden artuħdur.” didükde mu‘abbir dir ki “Senüñ üç oğluñ rüy-ı zeminde salţanat eyleyeler. Evvelâ birisi ħurüc idüp, şoñra ikisi aña mütâba‘at eyleyeler. Ya‘nî ki yiryüzindeki memleketler anlaruñ ħükümet ü ‘adâletleri ile rüşen ola. Ammâ bolay ki anlaruñ devletinden bize de ħissedâr olmaħ ta‘ayyün bula.” didükde Ebü Şücâ‘ ki bu ta‘bîri dînledi, bî-iħtiyâr vâfir güldi. “Bizümle eglenürsün.”¹ diyü ta‘accüb kıldı.

Müneccim ise aşlâ sözinden dönmedi. Oğullarını şorup tälî‘lerini tutduħda büyüklere ‘İmâdü’d-devle ‘Alî ki henüz aña ‘İmâdü’d-devle laħab konılmış idi, baħtın cümleden kıvvette gördi. “Evvelâ pâdişâh olacaħ budur.” didi. Ĥikmet Ĥudâ’nuñdur, çoħ zamân geçmedin ‘İmâdü’d-devle ol tarafdaki ħâkimlerden Merdâvic² [149a T5] nâm şehryâra ħidmet eyledi. Ĥattâ anuñ cânibinden Kerħ şehrine ħâkim oldu, girdi. Lâkin ekrem ve şecâ‘ati bir derecede idi ki tatlu sözünü işiden yanından ayrulmazdı. İltifatına mazħar düşenler bir daħı anuñ ħidmetini terk itmezdi. Ĥattâ bir kerre Merdâvic kendü ‘askerinden birkaħ yüz neferüñ vażîfelerin Kerħ mâlinden gösterdi. Anlar ‘İmâdü’d-devle’ye geldükde bir vechle deprendi ki bi‘z-zarürî cümlesi aña kıul olup ħafiyeten bî‘at itdiler.

Egerçi bu aħvâli Merdâvic-i evbâş³ işitdi, lâkin ħavfından âşkâre itmege kıâdir olmadı. Gâhî ba‘zı bahâne ile ‘İmâdü’d-devle’yi âstânesine istedi. Ol daħı mütenebbih olmağın ba‘zı ma‘kıul cevâblar ile i‘tizâr idüp gitmedi.

Bu eşnâlarda taħt-ı [238a HZ] ħükmindeki toħuz yüz atlu ile İşfahân üzerine yürüdi. Ĥâkim-i İşfahân olan İbn Yâķüt’uñ on bin müsellaħ leşkerini şındurdi. Ba‘dehu İbn Yâķüt memleket-i Errecân’a⁴ firâr itmeğın ardınca vardı. Anı daħı fetħ idüp i‘tilâ-yı şân buldı. Ba‘dehu kıarındaşı ki Rüknu’d-devle’yi gönderüp Kâzerün’ı taşarruf[ı] taħtına⁵ aldı, andan şoñra İşfahân’ı pây-taħt idinüp eţrâf-ı memâlikdeki şehryârlar kendüden ħavf çekmeye başladı.

1 Nüşalarda “Beni müzelenürsün” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “Bizümle eglenürsün.” olarak metne alındı.

2 Nüşalarda metin boyunca “Murâdenc / Mervârenc / Merdâvinc” biçimlerinde yazılan bu isim “Merdâvic” olarak metne alındı. bk. Merçil, agmd.

3 Nüşalarda “miş ve yaş” şeklinde yazılan ibare sentaks ve anlam gereği “evbâş” olarak metne alındı.

4 Errecân’a: Arĥân’a T5

5 taħtına: taħta T5

Ammā *Tārīḥ-i Benāketi* kavlince ibtidā-yı zuhūri hicretün üç yüz ikinci senesinde oldu. Bu ḥaḳīr kavlince şāḥib-i zuhūruñ kuvvetine re's-i mi'eden mübāşereti münāsib görüldü.

Ve bi'l-cümle birkaç biñ ādeme mālīk olup İbn Yāḳūt ki ḥākim-i Şīrāz idi, anuñ ḳaşdına yürüdü. İşneyn ve 'işrīnde anı daḥı fetḥ idüp kām-rān-ı 'ālem oldu. Egerçi 'askere tenbīh idüp şehri yağmālatdurmadı, lākin her birisi bahşış recāsın itdüḳçe "İnşā'allāh yarında, bir günde görelüm." cevābın buyurdu. Ve bu tefekkür ile serāy-ı Şīrāz'da arḳası üzere yatup "Acabā nereden ḥazīne tedārūki mümkün ola?" diyü ḥayrete batdı.

Mezbūr bu mülāḥazada iken nā-gehān saḳf-ı serāyda¹ bir delükden bir yılan başın ḳıḳardı. Yine iḳerü ḳeküp birkaç kerre bu şiveyi meslūk tutdı. Pes 'İmādü'd-devle ḥarem ḥidmetkārlarına āvāz eyledi. "Şunda bir yılan zāhir olmuştur. Ḳıḳuñ, öldürün." diyü söyledi.

Vaḳtā ki ol maḥalle ḳıḳdılar, niḳe şanduk māl-ā-māl filori ve nuḳūd ve niḳe yük tuḥfe ḳumāşlar daḥı görüp indürdiler. 'İmādü'd-devle ki bunları gördü, Ḥazret-i Ḥaḳ *celle ve 'alāya*² şükr-i firāvān eyledi. İrtesi ḥazīneyi leşkerün bahşışine şarf itdi.

Ḳıḳ'a

Kime devlet ey virse bī-ḳahr u renc [149b T5]

Yılan yoḳlarken bulur gizlü genc

Sitāre şu maḥdūma kim baş ola

Eli genc ararken yılana deger

Ba'dehu bir üstād derzī istedi³ ki ol ḳumāşlardan ḥil'at kesdüre, 'acele üzere kendüye ve tevābī'ine ve ḥazīnesine yitişdüre. Meger ki nefsi-i Şīrāz'da bir üstād derzī var idi, ḳulaḳı gerḳekden şaḳır idi. Fe-ammā ziyāde üstād olmaḳın maḳbūl-i ekābir ü aşāḳır idi. Emīr [İbn] Yāḳūt'ın daḥı derzī-başı idi. Mülük-i Şīrāz anı ḳullanurlardı. Ḥāşşaten ḥil'atlerini aña dikdürürlerdi. Ba'zı ehl-i vuḳūf anı añdılar. Ḥattā "Gelsün." diyü ādem gönderdiler. Vaḳtā ki 'izz-i ḥuzūr-ı şehryārīye geldi, "Ḳanı, ḳub getürdün mi?"

1 serāyda: serāydan HZ

2 Ḥaḳ//alāya: Ḥaḳḳ'a HZ

3 istedi: işitdi HZ

diyü, ya'nî ki “Esbâb-ı câme kesmek için arşun getürdün mi?” dinildi. Dermend şağır ki çüb lafzını işitdi, kôrkusundan ‘aqlın aldurup kendüden girdi.¹ Şandı ki çübdan murâdları degnekdür. Ya'nî ki “[İbn] Yâkût’uñ sendeki esbâbını neyledün?” diyü dögmekdür.

Hemân ağlayurak keşf-i râz eyledi. “Ey hudâvend, çüb çarbına ne hâcet ki bende Emîr [İbn] Yâkût’uñ girân-mâye hil’atlerinden ancağ on iki şandukla nihândur. ‘Andan ziyâdedür.’ diyenleruñ sözleri şahîh degüldür.” didüginde² ‘İmâdü’-devle gülmege başladı. “Var imdi anları getür.” didi. Bilâ-zahmet on iki şanduk hil’at u akmîşe zühûra geldi.

Ve bi’l-cümle Āl-i Büveyh bu çarîk ile zühûr itdiler. Giderek eçrâf-ı memâlike [238b HZ] müstevlî olup mülk-i Bağdâd’ı dağı taşarruflarına aldılar. Hattâ Mu’izzü’-devle nâm birâderini Bağdâd’a getürdi. Niçe rüzgâr huçbe ve sikkede halîfe ile iştirâk üzere oldu.

El-ķışşa gâh Şîrâz ve Gürgân’ı pây-taht idindiler, gâh Bağdâd dârü’l-mülkinde salţanat itdiler. Ya'nî zikr olınan Āl-i Büveyh’den ‘İmâdü’-devle ve Rüknu’-devle ve Mu’izzü’-devle ve ‘Açudu’-devle ve Mü’eyyidü’-devle ve Fahrü’-devle ve Şerefü’-devle ve ‘İzzü’-devle ve Şamşâmü’-devle ve Bahâü’-devle ve Mecdü’-devle ve Ebü Kâlineâr ve Sulţânü’-devle ve Müşerrifü’-devle ve Celâlü’-devle ve Melik Rağim ve ‘İmâdü’-dîn ve Ebü Manşur Fülâd-sütün işbu tertîb üzere taht-ı salţanata cülüs kıldılar.

FAŞL Fİ ZİKR-İ SEBÜKTEĞİNLERÜÑ İBTİDÂ-YI DEVLETİ VE ĀL-İ ŞELÇÜKİLERÜÑ ĞORĀSĀN VİLĀYETİNDE İBTİDĀ-YI ZUHÛRİ VE ‘ULÛVV-İ ŞĀN-I SALTĀNATI BEYĀNINDADUR

Aşlda Selçük, Yağan nâm Tatar’uñ oğlıdur. Etrâk pâdişâhları Yabğu³ nâm hâkimin zamânında boy begleri ile zühûr idüp anuñla nev’an huşümeti zâhir olmağın aķribâ vü ta’alluķâtı ile göçüp Mâverâ’ü’-nehr çarâflarında Cend nâm memlekete geldi. Ba’de zamânin anda vefât eyleyüp İsrâfil

1 şağır//girdi: - T5

2 Nüşhalarda “didüklerinde” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “didüginde” olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda “Piğü” şeklinde yazılan bu isim “Yabğu” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydın, “Selçuk Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuk-bey> (19.02.2021).

ve Mikâ'il ve Mūsā nām üç oğlın çodı. Ba'dehu Mikâ'il bir ma'rekede¹ [150a T5] şehid oldı. Arslan Yabğu² ve Tuğrul ve Çağrı ve Dāvūd nām dört evlādı kaldı ki her biri Türkmānlaruñ boy begleri olup külli kudret ü cem'iyete mālİK oldı.

Hattā bunlaruñ kuvvet ü kudretleri[ni] ve şevketleri[ni] Sulţān Maħmūd Sebüktegin gibi ğāzī işıtdı. "Elbette biriñüz benüm yanumda bulunmağ lāzımdur." diyü Arslan Yabğu'yı³ yanına getürdi. Ya'nī nā-sezā kelimātına incinüp "Dā'imā ħabsümde⁴ bulınsun.⁵ Ve ħabilesinüñ benden korğusu muğarrer olsun." diyü Kālıncār nām ħal'ada ħabs idüp niçe yıldan soñra telef itdi.

'Ağıbet Sulţān Maħmūd'uñ gözi yumuldu. Āl-i Selçük'uñ gözi açıldı. Evlādından intikām almağ mekri tedārükine ħurtıldı. Egerçi ki Sulţān Mes'ud ile olan ħaziyyeleri tafşilen yazulması taṭvīl-i kelāma bā'ışdür, lākin icmālen yine bu maħalde zikri mühim idügi zāhir ü ħādişdür.

Pes Sulţān Maħmūd fevt olup yirine Sulţān Mes'ud bin Maħmūd tahta geçdükdē Āl-i Selçük henüz sikke ve huṭbe şāhibi degüller idi. Lākin hā didükleri zamānda bir iki yüz biñ yarar leşkere kudretleri yiterdi.

Menħüldür ki ṭā'ife-i mezbüre muğaddemā Ceyhün şuyını beri geçmezler idi. Öte cānibde ħonup, göçüp Sulţān Maħmūd memleketine ayak başmazlar idi. Şol dem ki piş-keş ve ādem gönderdiler, nehr-i mezbürü beri geçüp Nehr-i Nesā ve Nişābūr eṭrāflarında ħonup ve göçmege icāzet istediler. Merħüm Sulţān Maħmūd külli⁶ ādet-i iğtinām⁷ ħāşıl olmasına ṭama' ħıldı. Ṭā'ife-i mezbürenüñ beri geçmesine izn virdi.

Her çend ki Arslan Cāzib nām beglerbegisi feryād eyledi, "Āl-i Selçük'uñ bu ħānedāna yağın gelmesi münāsib degüldür." diyü söyledi, Sulţān Maħmūd aña iltifāt eylemedi. Evlādından dağı kendünüñ gibi kuvvet ü kudreti olur, mülāħaza eyledi.

1 ma'rekede:ma'arikede T5

2 Nüshalarda "Piğül" şeklinde yazılan bu isim "Arslan Yabğu" olarak metne alındı. bk. Özaydın, agmd.

3 Nüshalarda "İsrā'il" şeklinde yazılan bu isim "Arslan Yabğu" olarak metne alındı. bk. Özaydın, agmd.

4 ħabsümde: maħbesümde T5

5 bulınsun: bulunmasun T5

6 külli: - T5

7 iğtinām: ağnām HZ

Kaçan ki Sultân Mes'ûd zamâni oldu, Âl-i Selçûk'un evvelki hüdud sınırından dağı yakın geldi. Mâbeynlerinde ceng ü âşüb olmasına [239a HZ] her biri bahâne aradı. Hattâ bir kerre Sultân Mes'ûd yetmiş biñ nâmâdâr atlu ve otuz biñ güzide piyâde ile Selçûkîlerin men'ine müteveccih oldu. Biñ yılda şudûra gelmeyen ol eyyâmda zühûra gelmiş iken yine Selçûkîler nuşret ü kuvvetde ve kendü 'askeri kesr ü hezimetde idügi ta'ayyün buldı.

El-kışşa bir kerre hicretün dört yüz yigirmi toközünde leşkeri şındı. Dâvûd bin Selçûk, ¹﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ﴾² âyet-i kerîmesin² okıyurağ Mes'ûd'un haremine girdi. Hattâ geçüp taht-ı zerrîne cülüs kıldı. Ba'dehu memleket-i Horâsân'a yollanup Dâvûd kendüsi Merve semtlerin aldı. Tuğrul Melik Nişâbü'rdâ kaldı. Ve Arslan Yabğu³ [150b T5] Herât dârü'l-mülkine şalındı.

'Aqabince yine Tuğrul leşker çeküp Kuhistân ve Taberistân ve Tabes⁴ ve Rey ve Hemedân ve Kazvîn memleketlerin feth eyledi. Kendü nâmına huşbe ve sikke dağı muqarrer oldu. Qarındaşı Çağrı Beg dağı cünüd-ı nâma'dûd ile Belh vilâyetine vardı. Cemî'-i tevâbî' ü muzâfâtı ile ol dağı ol yirleri zabt eyledi.

Bu hâl ile tâ beş yüz elli üç senesine dek evlâd-ı Sebüktegin za'fû'l-hâl düşdi. Gâh Ğazne'[de]⁵ ve gâh Ğazne elden gitmekle Hindistân vilâyetinin ba'zı güşelerinde rüzgârların geçürdiler.

Çağ soñra şâhib-i taht u tâc olan Hüsrev Melik İbn Hüsrev Şâh zamânında beş yüz seksen üç târihinde Ğıyâşü'd-dîn Muhammed Ğürî Ğazne'yi alup pây-taht idindi. Hüsrev Melik, Hind câniblerinde bulunup tekrâr Ğazne fethine bir çäre idemedi. Hadd-ı zâtında yavaş ve şefkati ğâlib ve kime gerekse sırdaş bir ğâfil pâdişâh olmağın zamânında hadımlar ve 'avretler umûr-ı memlekete qarışup erbâb-ı menâşıbı çok çok değışdürmekle fakîr-ü'l-hâl kodılar.

Mezbûr Sultân Ğıyâşü'd-dîn Ğürî ki bu hâli işitdi, " 'Avret ve oğlan qarışduğı salşanatda bekâ yokdur." diyü Ğazne'ye toğrı hareket itdi. Varduğı

1 "De ki 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! ...", Âl-i İmrân Sûresi, 3/26.

2 âyet-i kerîmesin: âyetin HZ

3 Nüşhalarda "Piğül" şeklinde yazılan bu isim "Arslan Yabğu" olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

4 Nüşhalarda "Tis" şeklinde yazılan bu isim "Tabes" olarak metne alındı. bk. Şihâbüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 4, s. 20.

5 Ğazne: Ğarne HZ

gibi alup murādına irdi. Ba'de zamānin Hüsrev Melik emān ile yanına vardı. Kendüye ve ehl ü¹ 'iyāline şehadet şerbetin içürdi. Āl-i Sebüktegin münkarız oldu, gitdi.

Meşelā Emīr² Nāşır Sebüktegin ve Sulţān Maḥmūd-ı güzīn ve Sulţān Muḥammed bin Maḥmūd ve Sulţān Mes'ūd bin Maḥmūd ve Mevdūd bin Mes'ūd ve Ferruḥzād İbn Mes'ūd ve Mes'ūd bin İbrāhīm ve Arslan Şāh bin Mes'ūd ve Behrām Şāh İbn Mes'ūd ve Hüsrev Şāh İbn Behrām ve Hüsrev Melik İbn Hüsrev Şāh ki cemī'an on iki nefer pādīşāh-ı nāmdār idi, ki iki yüz on altı yıl salţanat itdükleri meşhürdur.

Āķıbet mülk ü devleti düşmenlerine naķl itdi. Elleri altında ra'iyyetleri olan Selçükī Türkmānları zuhūr idüp ol nāzenīn memleketleri ellerinden aldı. Ol zevāl-i memlekete sebep Sulţān Maḥmūd'un t̄ama'-ı hāmı oldu. Ya'nī ki kıoyun ḥaķlarından ziyāde ḥazīne ḥāşıl olur, diyü Selçükīlere Ceyḥūn memleketine kıonup ve göçmege icāzet virmesinden zuhūr buldı.

Şāniyen oĝlı Sulţān Mes'ūd'un ağır başlılık itmeyüp, yeyniceklik³ idüp, ikide birde leşker çeküp, Selçükīlerün üzerine varup yüzlerin ve gözlerin açmaĝla ta'ayyün buldı.

Şālişen Hüsrev Melik ki bu cümleñün āḥiridür, salţanat nāmūsı ile muķayyed olmayup ĝāyetde yavaş [239b HZ] ve ḥalīm ü selīm olmaĝın zamān-ı devletinde 'avretler ve ḥadımlar umūr-ı [151a T5] memlekete kıarışup ve ehl-i manşıblar şıķ şıķ, begleri daḥı tiz tiz degüşmekle herkes faķır olup⁴ büyük ve küçük belürsüz oldu. Alan viren nā-ma'lüm olmaĝla nızām-ı memleket iḥtilāle yüz tıtdı. Ya'nī ki devletleri ve memleketleri düşmenlere naķl idüp evlād-ı Sebüktegin'ün ĝānileri⁵ faķır ve beglerbegleri ḥaķır ve şeh-zādeleri boynu baĝlu esīr olup devlet ü 'izzetle 'ālī-şān olanlar maĝmūm u ḥazīn ve ḥor u ḥaķır oldılar. Seferlerde sabāḥ ve aḥşam yigirmi dürlü ta'am u ḥulviyyāt bişürüp her öĝünde beş dürlü itmek mu'tād olan mün'imler bir dilim itmege muḥtāc olmaları taḥaķķuķ buldı.

1 ü: - T5

2 Emīr: emr T5

3 Nüşhalarda "yeyniceklik (HZ), ya nelceklik (T5)" şeklinde yazılan bu kelime "yeyniceklik" olarak metne alındı. bk. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 243.

4 olup: HZ mükerrer

5 ĝānileri: ĝayrıları HZ

Ammâ Âl-i Selçûklarun zühür-ı devletine bâ'ış olan mücerred kendülerinüñ himmet-i bülendleri ve hüsn-i tedbîr ile hareketleri ve yorulmayup ve üşenmeyüp salţanat huşûline sa'y u diğkatleri olmuşdur.

FAŞL Fİ ZİKRI SELÇŪKİLERŪŃ KİRMÂN CÂNİBİNDE ZUHŪR EYLEYEN ŞU'BESİNŪŃ İBTİDĀ-YI CŪLŪSİ VE BA'DE ZAMĀNİN MŪLK Ū¹ DEVLETİ ĀĦARA NAĖLI BEYĀNINDADUR

Selçûkilerün ikinci şu'besi ki mŪlk-i KirmĀn hŪkŪmetin idenlerin meşhŪrlarıdır, ya'nĭ ki hicretŪn dŪrt yŪz otuz ūçinci yılında² ki Tuğrul-ı SelçŪkĭ ve karındaşı 'Acem memleketlerini alup istiqlĀl bulduđda evvelĀ KĀdir ve İbn Çağrı Beg-i SelçŪkĭ, KirmĀn memleketine pĀdişĀh oldu.

Giderek kuvvet bulup yigirmi yıl sonra ŞirĀz mŪlkinde dađı mĀlik oldu. Ve kŪllĭ şŵhret buldı. Ya'nĭ ki Deylemilerden olan KirmĀn pĀdişĀhlarınıñ devleti 'aynı ile mezbŪra nađl itdi. AmmĀ otuz yıl miğdarĭ salţanat itdŪkden sonra kendŪye ğurŪr 'arĭz oldu. AđribĀsından Sultan Alparslan gibi kuvvetlŪ pĀdişĀha karşu ğodı.

Ba'de zamĀnin ođlı Melik ŞĀh'a muĖĀbil olup, ceng itmekle tutulup bir zamĀn maĖbŪs olduđdan sonra zehr ile helĀk Ėilindi. Otuz iki yıl miğdarĭ hŪkŪmet itdŪkden sonra bařına bu ĖĀl geldi.

Ba'dehu salţanat-ı KirmĀn on iki yıl SulţĀn ŞĀh bin KĀdir ve İbn Melik ŞĀh zaĖtında oldu. Ve ol vefĀt itdŪkden sonra on ūç yıl dađı birĀderi TŪrĀnşĀh salţanat Ėıldı. Andan sonra mŪlk-i mevrŪsları anuñ ođlı ĪrĀnşĀh'a degdi. ĀbĀ vŪ ecdĀdı tariĖin Ėoyup ilĖĀd vĀdisine dŪşmegin ve KirmĀn vilĀyeti re'ĀyĀsına ğŪn-Ā-ğŪn zŪmler ve cefĀlar itmegin beř yıl hŪkŪmet itdŪkden sonra Ėatlı olındı.

Ba'dehu Arslan ŞĀh bin KirmĀn ŞĀh anuñ Ėavfından tekyeler bucağında kendŪsin bildŪrmeyŪp Ėalkdan iĖtifĀ ūzere iken şadr-ı salţanata da'vet olındı. KemĀl-i 'adl ū dĀd ile ĖırĖ iki [151b T5] yıl hŪkŪmet Ėıldı. ĀĖir beř yŪz otuz altıncı senesinde vefĀt itdi. Ba'dehu on dŪrt yařında bir ođlına

1 Ū: - HZ

2 yılında: yılda HZ

cülüs muqarrer oldu. Ve ol dahı ‘ömr sürmeyüp vefât itdükde Tuğrul Şâh¹ nâm üç oğlı qalup yigirmi yıl tamâm bu üç şehryâr-ı benâm ceng ü cidâl ile kıyâm itdiler.

Ammâ mülk-i mevrûslarını yıqup, re‘âyasını faķir eyleyüp; leşkeri müflis ü medyün düşüp; Kirmân memleketlerine kirmân üşüp, yiyüp qurıt-mış dırahta döndürdiler. Bunlardan soñra bir müddetcik Muḥammed Şâh² [240a HZ] bin Behrâm Şâh pâdişâh adına oldu.

Lâkin nizâm-ı ahvâli mümkün olmayup Mübârekşâh-ı Selçûķi ba‘zı aķ-ribâ vü ta‘alluķâtı mu‘aveneti ile Kirmân vilâyetini taḥt-ı ḥükmine aldı. Yüz kırık yıla yaķın taḥt-ı taşarruflarında olan mülk-i mevrûs-ı güzîn elle-rinden çıqup, zevâl-i mülk ü devlete bâ‘iş üç birâderün³ biri birlerine düşüp, muttaşıl sefer itmekle sipâh ta‘ifesi zebûn olup, re‘âyâ ise üç pâdişâhuñ leşkeri qahrına döyemeyüp, perâkende ve sâ‘ir ḥalk dahı elem çeküp ḥuzûru râḥat bulmamaları sebeb olmuşdur.

FAŞL Fİ ZİKR-İ SELÇŪĶİLERŪN RŪM VİLÂYETİNDE ZUHŪR EYLEYEN ŞU‘BESİNŪN DEVLETİ VE DĀNİŞMENDİYYE’NŪN ZEVĀL-İ SALTANATI BEYĀNINDA[DUR]

Mülûk-i Dânişmendiyeye ki Seyyid Baḫḫâl Ğâzî evlâdından şâḫib-i kerâmet ve mücâhedesı ğâlib [zî]-nuşret Melik Aḫmed Dânişmend ki niçe rüz-gâr Rûm vilâyetlerinde ğazâlar idüp, toğduğı şehir Malâḫıyye iken andan leşker çeküp, gelüp, Sivas ve Niksâr ve Toķad ve Amâsiyye ve Çorum ve ‘Oşmâncıķ ve İskilîb nâm şehirleri ve niçe yirleri kılıcla açup mutaşarrıf olduqdan soñra vefât eyledi.

Veżiri olan Artuḫî’nün ḥâtûnı Efrûmiye ki ba‘de İslâm nâmı Şehribân qonılmışdur, tafşılı *Mirķârü’l-cihâd* nâm kitâbımızda beyân qılınmışdur.

Melik Aḫmed Dânişmend’den soñra oğlı Melik Muḥammed Ğâzî ıflı bulunup, küffârûñ niçe hüçûmına tâķat getüremeyüp muķâvemmet itme-

1 Burada üç şehzâdeden bahsedilmiş, ancak birisinin ismi verilmiştir.

2 Muḥammed Şâh: - T5

3 birâderün: birâderi HZ

si mümkün olmamağın merķūme Efrūmiye mezbūr Melik Ġāzī'[yi] alup Bağdād'a varmış idi.

Ol zamānda ħalife-i 'aşr olan Muķtedir-bi'llāh Muĥammed cānibine vāķi'-i ħāli bildürmiş idi. Ġalife daĥı anlara külli ri'āyetler ve ikrāmlar eyleyüp Süleymān Şāh-ı Selçūķī'nün Belķīs nām kıız ķarındaşını Melik Muĥammed Ġāzī'ye nikāh itdi. Mābeynlerini bir vechle rabķ idüp alışdurduķdan soñra Süleymān Şāh-ı Selçūķī'[yi] Rūm vilāyetine pādişāh nām-zed kıldı. Ve Melik Muĥammed Ġāzī ser-'asker olup ĥüsn-i müdārā ile geçinmelerini ışmarladı.

Anlar ki toğrı mülk-i Rūm'a vardılar, [152a T5] niçe yıllar maĥabbet ü muşāfāt ile geçindiler. Ba'de zamānin Ķonya'yı pāy-taĥt idindi. Yigirmi yıl salţanat idüp ĥudūd-ı Rūm'da geçindi. Ba'dehu kırķ yıl daĥı birāderi Ķılıcarslan ĥükümet eyledi. Ve ol fevt olduķdan soñra oğlı Sulţān Mes'ūd yine mülük-i Dānişmendiyeye ile iĥtilāt üzere on toķuz yıl aldı, virdi. Āĥir-i kār ol daĥı vefāt idüp oğlı diğeri Ķılıcarslan taĥta geçdi. Ve on iki birāder-i nām-dār şeh-zādeler ĥāşıl olup her biri şecā'at u şehāvet ile imtiyāz buldı.

Bunlar zamānında Melik Dānişmend evlādı rağbetden düşüp Sivas ve Ķayşeriyeye ellerinden alındı. Ĥattā ol tārīĥde ĥākim-i Rūm taleb itmekle Fahrü'd-dīn 'Abdü'l-Mesīĥ nām vekilin 'asker ile gönderüp, yine Sivas ve Ķayşeriyeye'yi alup Melik Zū'n-nūn'a zābķ itdürdi.

Fe-ammā az zamān geçmedin pes Nūru'd-dīn-i Şehīd fevt oldu. Zū'n-nūn daĥı vefāt idüp İsmā'il nām oğlı yirine geçdi. Bu kerre Ķılıcarslan, İsmā'il'ün taĥt-ı ĥükmindeki begler ile ĥaberleşdi. Ve anlara ri'āyete mü-ta'allik niçe 'ahd u güft itdi. Tā ki derdmend İsmā'il'i öldürdiler. Cümlesi Ķılıcarslan'ın [240b HZ] taĥt-ı bi'atine girdiler.

Bundan soñra ki memlekete vüs'at-ı külli geldi, Ķılıcarslan vilāyet-i Rūm'ı on iki oğlına tevzi' kıldı ki tafşili maĥallinde yazulmuşdur.

Ve bu¹ taĥrīr olunan ĥuşuş tā anlar zamānında yazılmış *Nāşırü'd-dīn² Münşī Tārīĥi* nde āĥir olınmışdur. Mīrh'ānd-ı müverriĥ ve sā'ir ehl-i tārīĥ

1 Ve bu: diyü T5

2 Nüşhalarda " 'Alā'i'nün (HZ), 'Alāni'nün (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Nāşırü'd-dīn" olarak metne alındı. bk. Cihan Gençtürk, *Ķırman Karabıtayları (Kutlug-banlar)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015, s. 2.

yazdukları ki “Süleymān bin ̤utalmıŖ¹ ‘azm-ı fetḥ-i Ŗām idüp, ba‘dehu Anṭākiyye’yi fetḥ ü teşḥir itdügi zamānda fevt olup Rüm’a varmıŖdur. Selçüķilerden evvelā Rüm’a varup ̤onya’yı taḥtgāh idinen Dāvūd’[dur].” didükleridür, ya‘lemu’llāh Ŗaḥīḥ degüldür, eŖaḥḥ olan evvel yazılan tafŖil idügi muḥarrerdür.

Rüm dārü’l-mülkinde salṭanat iden Āl-i Selçüķ Emir Süleymān bin ̤utalmıŖ ve Dāvūd bin Süleymān ve ̤ılıcarslan bin Süleymān ve Sulṭān Mes‘ūd bin ̤ılıcarslan ve diğer ̤ılıcarslan bin Mes‘üd ve ĞiyāŖü’d-dīn Keyḥüsrev-i ŖaliŖ ve Rüknü’d-dīn Süleymān ve ‘İzzü’d-dīn ̤ılıcarslan ve ĞiyāŖü’d-dīn Keyḥüsrev-i Ŗānī ve ‘İzzü’d-dīn Keykāvus ve ‘Alā’ü’d-dīn Keyḥubād bin Ferāmurz ki bu cümle on altı pādīŖāḥ-ı muḥteremdür, iki yüz yigirmi yıl miḥdārī ‘adaletle ḥükümet itdükleri ma‘lüm-ı ḥalḥ-ı ‘ālemdür.

Fe-lā-cerem evlād-ı DāniŖmendiyye’nün devleti münḥarız olmağa sebeb ümerā ve ‘askeri birbiri ile imtizāc idüp biri birlerine ḥız virüp, ḥız alup [152b T5] ne bellü düst ve ne bellü düşmen olmalarından olmuŖdur. Zirā ki āḥirleri olan Melik İsmā‘il kendü ḥavāŖŖını ve beglerini Selçüķilerden kesmege ḥādir olamayup, anlar mekri ile āḥir baŖdan ḥıḥup sa‘adet ü devleti nihāyete irmiŖdür.

FAŖL Fİ ZİKRİ ATABEGİYĀN-I SELÇÜĞİLERÜN ĀZERBAYCĀN VE ĀḤAR YİRLERDE İKİ BÖLÜĖÜN DAḤI ṬULŪ‘-I DEVLET VE NİHĀYETLERİ BEYĀNINDADUR

Selāṭīn-i Āl-i Selçüķ’dan Sulṭān Arslan vefāt eyledükde Ṭuđrul nām küḥirek oğlı ḥaldı. Ḥüsni terbiyeti Atabeg Muḥammed² İldeniz’e³ ıŖmarlandı. Mādām ki mezbūr atabeg Ŗađ idi, erkān-ı devlet-i Ṭuđrul bedeli yirinde muntazam-ḥāl idi ki hemān ki öldi, ümerā birbirine girdi. Evvelā ̤ızılarslan ḥurüc idüp Ṭuđrul Ḥān’ı ṭutup ḥabs itdi. Bir cānibde daḥı

1 Nüşhalarda metin boyunca “ToktamıŖ” Ŗeklinde yazılan bu isim “̤utalmıŖ” olarak metne alındı. bk. Ali Sevim, “Süleyman Ŗah I”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sah-i> (19.02.2021).

2 Muḥammed: Muḥammed’e HZ

3 Nüşhalarda “eyledükde” Ŗeklinde yazılan bu kelime “İldeniz” olarak metne alındı. bk. Gülay Öğün Bezer, “İldeniz, Ŗemseddin”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ildeniz-sem-seddin> (19.02.2021).

Şîrâz hâkimi Atabeg Sungur¹ hürüc idüp Melik Şâh'ı şıdı, kaçurdu. Ve Fârs vilâyetini kabzına aldı.

Bu tārîk ile mezbûr Sungur on altı yıl Fârs ıklîmine pâdişâh oldu. Vâfir hayrât u hasenât ve 'imâretler inşâ kıldı. Kendüden şoñra qarındaşı Muẓafferü'd-dîn Zengî, ba'dehu anuñ oğlı Muẓafferü'd-dîn Tekle² ve yine bunuñ birâderi Atabeg Sa'd bin Zengî ve anuñ oğlı Ebü Bekr bin Sa'd bin Zengî ve oğlı Sa'd bin Ebü Bekr ve yine anuñ veled-i reşidi Muḥammed Şâh ki yedi yaşında tahta cülüs eyledi, anası Türkmân Hâtün üç yıla qarib gördi ve gözetdi. Nâkışatü'l-'akldan iken 'ırz-ı salṭanata ḥalel virür bir vaz'ı olmadı.

Âḫir Muḥammed Şâh vefât idüp evlâdı olmamağın atabegilerden Salgür Şâh ođlı³ Muḥammed Şâh tahta geçdi. Lâkin ḥaqqından gelemeyüp, ümerâ ittifaqla tutup ḳal'aya urdılar. Atabeg Selçük Şâh'ı cälis-i serir kıldılar. Ḥattâ İřṭaḫr Ḳal'ası'nda maḥbûs iken i'zâz ile şadr-ı sa'âdet-i salṭanata getürdiler. Moğol 'askeri ile şavaş eyledükde 'askeri telef oldu.

Ba'dehu Atabeg Âbiş bint Sa'd⁴ [241a HZ] nâm ḥâtünü şadra lâ'ik gördiler. Fe-ammâ Cengizilerden emân bulamayup bu maḥalde mezbürenüñ daḫı devleti zevâl ü ğurûba yüz tıtdı.

Egerçi ki sâ'ir müverriḫin imlâsı⁵ üzere elif ve yâ ve şın ile "Ayeş"⁶ lafzını kitâbet itdük, lâkin ḥadd-i zâtında ol 'afifenüñ nâmı 'Â'ise olup bilâ-evvel ve âḫir "Ayeş" kelimesiyle aña remz olunduğı ve "atabeg" yirine noḳta-i vâḫide ile "anabeg" münâsib idügin ta'yîne diḳḳat eyledük.

Pes bu bâbda mülk ü devletleri gitmege sebep olan ol Atabegilerün küfrânü'n-ni'melikleridür. Veliyy-i ni'metlerine ḳaşd [153a T5] idüp bunca memâliki ellerinden alduklarıdır. Şāniyen Āl-i Cengiz gibi bir ḳavî leş-

1 Nüşalarda metin boyunca "Sunḳur" şeklinde yazılan bu isim "Sungur" olarak metne alındı. bk. Gülay Öğün Bezer, "Sungur", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sungur--salgurulu> (19.02.2021).

2 Nüşalarda "Bekle" şeklinde yazılan bu isim "Tekle" olarak metne alındı. bk. Erdoğan Merçil, "Salgurular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/salgurlular> (19.02.2021).

3 Şâh oğlı: - T5

4 Nüşalarda "Ayeş bint Sa'dı" şeklinde yazılan bu isim "Âbiş bint Sa'd" olarak metne alındı. bk. Merçil, agmd.

5 Nüşalarda "imlân" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "imlâsı" olarak metne alındı.

6 Gelibolulu Mustafa Āli tarih kitaplarında söz konusu kadın hükümdarın isminin imlâsının "Ayeş" olduğunu harf harf izah etmektedir. Hakkında bilgi verilen yerde kadın hükümdarın ismi "Âbiş" olarak tashih edildiği halde burada Āli, eser yazım sürecinden bir anekdot paylaştığı için tashih yapılmadı.

ker fetretinde¹ bulunmağla gâh şabîler ve gâh ‘avret cinsinden olan gâbîler tahta geçüp ‘âlemi fenâya virdükleri sebep olmuştur, Allâhu Te‘âlâ a‘lem.

FAŞL FÎ ZİKİRİ MEVŞİL VE HALEB VE ŞÂM TARAFLARINDA ZUHÛR EYLEYEN ATABEGİLERÜN DEVLETİ VE BA‘Zİ HÛKKÂMÜN ZEVÂL-İ HÛKÛMETİ BEYÂNINDADUR

Âl-i Selçûk’dan olan pâdişâhların kânûnları böyle idi ki hemân bir şeh-zâdeleri toğardı, dâyesi ve sâ’ir lâzımesi ile bir hâkime teslîm olup nâmı atabeg konulurdu. Anuñ hÛsn-i edebi ve taḥşîl-i ma‘rifeti andan bilinüp küllî tenbih kılinurdu.

[Atsuz bin Artuḡ-ı H‘ârezmî]

Mezbûrânun² bir bölüğü Mevşil ve Haleb ve Şâm hükümetin idenlerdür ki cümleden evveli Atsuz bin Artuḡ-ı H‘ârezmî’dür ki Melik Şâh bin Alparslan-ı Selçûkî’nün beglerinden ve şeh-zâdesine lâlâlık itmiş serdârlarından iken Müstansır-bi’llâh-ı ‘Alevî pâdişâh-ı Mısr olduğu eyyâmında mezbûr Atsuz leşker çeküp dört yüz altmış üçüncü târihinde Beytül-maḡdis’e vardı. Ḳuds-i Şerif’i ve Remle’yi Müstansır’uñ vekîlleri ellerinden aldı. Ba’dehu Şâm şehri-ni muḡâşara kıilup ḡalḡına küllî iztirâb virdi. Âḡir fetḡ idemeyüp göçdi, gitdi.

Ba’dehu dört yüz altmış sekizinci senesinde yine Şâm’a vardı. Bu kerre fırsat düşürüp fetḡ itdi. Ḥalife-i Fâḡımiyye’nün ḡuḡbesini giderüp kendü ḡuḡbesini oḡıtdı. Fe-ammâ ḡadd-ı zâtında zulme mâ’il bed-aḡlâḡ olmağın diyâr-ı Şâm ḡalḡı kendü ile imtizâc idemeyüp ve tekâlîfine ḡâḡat getüreme-yüp ekşer-i re‘âyâ ḡayrı memleketlere ḡağıldı.

Bu ḡaber ki Melik [Şâh]-ı Selçûkî’ye naḡl olındı, Atsuz’uñ³ zulm u ta‘ad-dîsi re‘âyâya var idi ki ma‘lûm oldu, leşker çeküp vilâyet-i Şâm’ı anuñ elinden aldı. Kendü ḡarındaşı Tâcüd-devle Tutuş⁴ bin Alparslan cenâbına virdi.

1 Nûshalarda “fiḡratında” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğî “fetretinde” olarak metne alındı.

2 Nûshalarda “mezbûrenün” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğî “mezbûrânun” olarak metne alındı.

3 Atsuz’uñ: ansuzın HZ

4 Nûshalarda metin boyunca “Niş” şeklinde yazılan bu isim “Tutuş” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydin, “Tutuş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tutus> (20.02.2021).

Şol zamân [ki] Tutuş, Şâm-ı şerîfe geldi, Atsuz aña ‘inâd itmege kâdir olamayup ta‘zîm için qarşu çıqdı. Lâkin Tutuş aña incindi. “Benüm ri‘â-yetümde kuşur eyledi.” diyü Atsuz’ı tütup qatl eyledi.

Ba‘de zamânin mezbûr Tutuş dağı Berkyaruq Şâh ile¹ Rey qurbında ceng idüp helâk oldu. Hattâ Duqaq nâm oğlu kendü ile bile bulunup anuñ dağı katli taħaqquk buldı.

Ba‘zılar kavlince Duqaq ol cengde düşmeyüp babasından soñra Rıdvân nâm qarındaşı tahta geçdükdü niçe rûzgâr helâki tenbîh ardınca oldu.

Ba‘dehu [153b T5] Tâcü’d-devle bin Rıdvân ve Sulţân Şâh bin Rıdvân ve Tâcü’l-mülük Böri bin Tuğtegin ve Şemsü’l-mülük İsmâ’il bin Böri² ve Şihâbü’d-dîn Maħmûd bin Böri³ ve qarındaşı Cemâlü’d-din Muħammed ve oğlu Mecdü’d-dîn Artuq [241b HZ] bin Muħammed bin⁴ Böri tahta geçdi.

Bunların zamân-ı salţanatları geçüp hicretüñ beş yüz kırk toquz yılı târihinde Melik Nuru’d-dîn-i Şehîd Şâm halkınıñ da‘veti ile Haleb’den Dimaşq’a vardı. Mezbûr Mecdü’d-dîn vech-i ma‘âş için Nablûs sancağı tevcihini münâsib gördi. Lâkin kabûline ‘âr idüp Bağdâd diyârına gitdi.

Ve bi’l-cümle hükümet-i⁵ Benî Tuğtegin⁶ elli yıldan ziyâdece iken Mecdü’d-dîn’ün yaramaz sîreti ve halka düşnâm idüp rencide itdüğü⁷ bed-ħaşleti ve ikide birde Frenk leşkeri Şâm’a ve Quds-i Şerif’e gelüp men‘ine kâdir olmaduğı za‘f-i⁸ kuvveti, huşuşâ ‘Aţâ nâm ħadımı umûr-ı salţanata qarışıp istedüğü gibi alup virdüğü irtişâsı⁹ ħâleti devletlerinüñ zevâline sebep olmuştur. İle’l-ân nâmları añulmaz olup unudılmışdur.

- 1 Nüşalarda “bir kavariq şâhâdi” şeklinde muğlak yazılan ibare “Berkyaruq Şâh ile Rey” olarak metne alındı. bk. Özeydin, agmd.
- 2 Nüşalarda “Güşâ bin Nürî” şeklinde yazılan bu isim “İsmâ’il bin Böri” olarak metne alındı. bk. Gülay Ögün Bezer, “Tuğteginliler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugteginliler> (20.02.2021).
- 3 Nüşalarda “Nürî” şeklinde yazılan bu isim “Böri” olarak metne alındı. bk. Bezer, agmd.
- 4 Muħammed bin: - T5
- 5 Nüşalarda “ħükümeti” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “ħükümet-i” olarak metne alındı.
- 6 Nüşalarda “Tuğtegin” şeklinde yazılan bu isim “Tuğtegin” olarak metne alındı. bk. Bezer, agmd.
- 7 Nüşalarda “idüğü” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “itdüğü” olarak metne alındı.
- 8 Nüşalarda “za‘f u” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “za‘f-i” olarak metne alındı.
- 9 irtişâsı: ernişâsı HZ

Hafî olmaya ki Nûru'd-dîn-i Şehîd'ün cedd-i a'lâsı Kâsîmü'd-devle¹ Aş-sungur-ı² Türkî'dür. Sulţân Felek Şâh anı dört yüz yetmiş toköz yılında Haleb hükümetine göndermiş idi. Tâ ki seksen yedi târihine dek Haleb ve Diyâr-ı Bekr ve Cezîre'de salţanat eylemişdür.

Ba'dehu³ İmâdü'd-dîn Zengî nâm oğlu evvelâ Başra'ya, ba'dehu Mevşil'e hâkim oldu. Sikke ve huţbe kendünün olup her senede Sulţân Maĥmüd-ı Selçûkî'ye 'arz-ı maĥabbetle yüz bin filori ve ba'zı hedâyâ gönderürdi. Ol miĥdâr virgü daĥı Maşşür Halife'ye virürdi. Yine kemâl-i 'adaletle geçinürdi.

Ba'de zamânin Haleb ve Himş'i aldı. Hattâ Şâm hâkiminün hâtunı Zümürürd nâm 'afifeyi oğlu Seyfü'd-dîn'e nâm-zed kılip Ba'albek'⁴ daĥı hükmine getürdi. Ve ba'dehu Necmü'd-dîn Eyyüb'ı kâ'im-maĥâm idindi. Eyyübilerin ibtidâ-yı zuhûrı hemân bu maĥaldendür.

El-kışşa mezbûr İmâdü'd-dîn vefâtından sonra evlâdından Seyfü'd-dîn Gâzî Mevşil'e ve Nûru'd-dîn Maĥmüd-ı Şehîd Haleb'e ve Ruhâ'ya hâkim oldu. Ve mezbûr Nuru'd-dîn küffâr-ı Efrenc'e niçe ġazâlar idüp ve bir nâm-dârlarını öldürüp, Anâliyye'yi feth idüp karındaşı Kuţbu'd-dîn Zengî'ye virdi. Hattâ Zümürürd Hâtun'ı [ki] Timurtaş İbn İlgâzî kıızı idi, birâderi Seyfü'd-dîn'e müyesser olmayup Kuţbu'd-dîn'e münâsib görilmiş idi. Ve ol bir hâtun-ı muĥtereme idi ki [154a T5] on beş nefer hükâm-ı selâţine maĥrem olmaĥın yanlarında maĥreme örtmezdi.

Nûru'd-dîn'ün ni'meti bir derecede idi ki bayramlarda öküzden ve çavuşdan ġayrı bin koyun bişürürdi. Ve mülük-i eţrâf bir yire geldükde ol cümleden ilerü yürürdi. Ve bir şâ'ire bir beyt için bin altun câ'ize virmesi mirâren vâkî' olmuş idi. İbn Cevzî⁵ ġavlince küffârdan elli pâre şehir almış idi. Ve Haremeyn-i Şerîfeyn mücâvirlerine nafaġa ve kisve göndermek evvelâ anlardan oldu.

1 Nüşhalarda "Kasemü'd-devle" şeklinde yazılan bu isim "Kasimü'd-devle" olarak metne alındı. bk. Bahattin Kök, "Nüreddin Zengi, Mahmud", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nureddin-zengi-mahmud> (20.02.2021).

2 Aşsunğur: Odsunğur T5

3 Nüşhalarda burada yer alan "oğlu" kelimesi cümlede mükerrer olduğu için metne alınmadı.

4 Ba'albek'i: Na'lik'i HZ

5 Cevzî: Cevri HZ

Kendüden sonra oğlu Melik Şâlih Haleb'e hüküm itdi. Ve gâh Seyfü'd-dîn ve gâh Kuţbu'd-dîn şadr-ı hükümetden hâlî olmadı. Ba'dehu 'İzzü'd-dîn Mes'ud bin Kuţbu'd-dîn ve Atabeg Nuru'd-dîn Arslan Şâh¹ ve Melik Tâhir 'İzzü'd-dîn Mes'ud İbn Nuru'd-dîn Arslan [242a HZ] Şâh bunlardan sonra evlâdınıñ atabegi Bedrü'd-dîn Lü'lü² Hân zamânında hicretüñ altı yüz elli toktuz yılına dek Mevşil'de hükümet itdi. Bu taqdırce Atabegân Mevşil ve Şâm ve Haleb'de müddet-i saltanatları yüz kırk yıl hisâbında idi.

Âhir zevâl-i devletleri ve cümleden evvel saltanatları bünyâdınıñ zelzelesi yine kendü³ hânedânlarında hâşıl olan Eyyübilerden,⁴ ya'nî ki Nuru'd-dîn-i Şehîd kuvvetiyle sulţân-ı Mısr olan Melik Şâlih'den oldu. Ba'dehu birbirlerine düşmekle ve Bağdâd'da Âl-i Cengiz fitnesi zâhir olmağla devlet ü 'izzet ü hükümetleri zevâl ü fenâya kabûl oldu.

FAŞL Fİ ZİKR-İ SELÇŪĶİLERŪÑ ÂHIR-İ DEVLETLERİ VE İBTİDÂ H'ÂREZMŞÂHLARUÑ SALTANATLARI VE NEKBET [Ü] NEDÂMETLERİ BEYÂNINDADUR

Bu zümre Âl-i SelçŪĶ' uñ bende ve bende-zâdeleridir.⁵ Zirâ ki H'ârezm memleketinüñ pâdişâhlarına cedd-i nâmdâr olan Anuş Tegin Ğarçe'i'dür⁶ ki Sulţân Melik Şâh kullarından Bilge Tegin'üñ⁷ kûlıdur. Efendisinüñ vefâtından sonra Anuş Tegin 'aql ü firâset ü tedbîr ile mümtâz oldu. Giderek H'ârezm mülkine⁸ kullandı. Eñ büyük oğlu ki Kuţbu'd-dîn Muhammed'dür, babasından sonra aña iltifât olup BerkyaruĶ zamânında Sulţân

1 Ba'dehu//Şâh: - T5

2 Nüşhalarda "Nuru'd-dîn Lü'lü' Helâ (HZ) / Hilâl (T5)" şeklinde yazılan bu isim "Bedrü'd-dîn Lü'lü'" olarak metne alındı. bk. Bahattin Kök, "Lü'lü', Bedreddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/lulu-bedreddin> (20.02.2021).

3 kendü: gitdi HZ

4 Nüşhalarda "Eyyübilerin" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "Eyyübilerden" olarak metne alındı.

5 bende-zâdeleridir: bende-nüvâzlarıdır HZ

6 Nüşhalarda metin boyunca "Nüştegin Hırca" şeklinde yazılan bu isim "Anuş Tegin Ğarçe'i" olarak metne alındı. bk. Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar> (20.02.2021).

7 Nüşhalarda "Belkâbgîn" şeklinde yazılan bu isim "Bilge Tegin" olarak metne alındı. bk. Cihan Gençtürk, "Lubb et-Tevârih'te Harezmsâhlar'a Dair Bilgiler", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı V/2, Aralık 2009, s. 165.

8 Nüşhalarda "mâline (HZ), me'âline (T5)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "mülkine" olarak metne alındı.

Sencer'ün¹ eyyâmında H'ârezm hükümeti virildi. Eñ evvel "H'ârezmşâh" laqabı aña ta'yîn kılındı.

Ol zamân ki H'ârezm şehri ma'mûrlıq cihetinden Mısr ve Şâm'a gâlib añılurdı, otuz yıl 'ale't-tevâlî Kuţbu'd-dîn Muḥammed aña vâlî oldı. 'Ulemâ vü fuzalâ² ve şu'arâ vü hükemânun'ın haqqında küllî 'inâyetler idüp bir ferd kendüden incinmedi. Ve bir miqdâr zamânda bir kerrecik ancak Sulţân Sencer âstânesine vardı. Bir kerre daḥı oğlu Atsuz'ı gönderdi. Andan soñra bir daḥı varmaḥ müyesser olmadı.

Fuzalâdan [154b T5] Ebü'l-ma'anî Râzî mezbûruñ mâdiḥlerinden idi. Niçe niçe luţ u ihsânını görmüş idi. Ve şol zamân ki Sulţân Sencer, Oğuz³ tã'ifesine giriftâr olup ḥabsle qaldı; mezbûr ol fırsatda ḥuţbe ve sikkeyi kendü nâmına eyleyüp meydânı aldı. Ammâ her taraftan eḥaqq u elyaḥ [idügi] 'ayyûqa vardı.

Ba'dehu oğlu Atsuz, yigirmi toḫuz yıl hükümet kıldı. Ve anuñ ferzend-i İlarıslan ve bunuñ evlâdı Sulţân Şâh⁴ kırık beş yıl miqdârı salţanat eylediler. Ba'dehu hicretün beş yüz toḫsan altı yılında Sulţân Muḥammed H'ârezmşâh tahta cülüs kıldı. Ba'de zâlik Sulţân Celâlüd-dîn İbn Muḥammed Hân ve Sulţân Muḥammed Ğıyâşüd-dîn İbn Muḥammed ve Sulţân Rüknu'd-dîn İbn Muḥammed Hân cedd-i kebîri Kuţbu'd-dîn'den soñra bunlara seksen yıl miqdârı salţanat virildi.

Aşlâ kendülere bir ḥaşm-ı kavî yoḡ-iken ve Cengiz Hân gibi şâhib-i zuhûr anı ḡayrılar gibi bilmeyüp, Sulţân Muḥammed ile ḥaberleşüp, 'ahdleşmesi⁵ muḥarrer iken ol târiḥde ḥalife-i Bağdâd olan Nâsırüd-dîn ile mâbeynlerinde 'adâvet peydâ oldı. H'ârezmşâh maḡrûr olup izḥâr-ı kuvvet ü zûr eyledi. "Elbette ben ḥulefâ-yı Âl-i 'Abbâs'ı ref' iderüm. Evlâd-ı 'Alî'den Seyyid 'Alâ'ül-mülk-i Tirmizî'den⁶ bî'at eylerüm." diyü leşker çekdi. Mezbûr seyyidi yanına alup mülk-i Bağdâd'a müteveccih oldı.

1 Sencer'ün: Mencer'ün T5

2 'Ulemâ vü fuzalâ: 'ilmen ve fazlen T5

3 Nüşhalarda "Ġazâne" şeklinde yazılan bu kelime "Oğuz" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özya-dın, "Sencer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sencer> (20.02.2021).

4 Nüşhalarda burada yer alan "Mekşencân" kelimesi metne alınmadı. bk. Taneri, agmd.

5 'ahdleşmesi: 'ahd neşmisi HZ

6 Nüşhalarda "Bezmedi" şeklinde yazılan bu isim "Tirmizî" olarak metne alındı. bk. Taneri, agmd.

Pes Dinever yakınlarına¹ varduğda halife külli ihtiyâṭ kıldı. Mâbeyni işlâḥ için ḳuṭbü'l-âfâḳ Şeyḫ Şihâbü'd-dîn-i Şehrezürî ḫâzretlerini resûl [242b HZ] gönderdi. Fe-ammâ sulṭân-ı mağrûr ol 'azîze hergiz iltifât eylemedi. Ve meclisinde oturmağa ruḫṣat virmedi. Elbette 'inâdında muşîr oldu. Şeyḫ-i büzürgvâr daḫı ḳalb-i² meksûr ile ki 'izz-i ḫuzûr-ı sulṭândan 'avdet eyledi, "Yâ Rabbî, bu zâlimûn sezâsına göre cezâsını vir." diyü söyledi.

Du'ası maḳbûl olup şiddet-i şitâ mezbûruñ 'askerine musallaṭ oldu. Niçelerûñ atları öldi. Ve niçesinûñ eli ve ayağı düşdi. Bi'z-zarûre meksûr u münhezim olup yoldan döndi. Bağdâd'a varmasına rûzgâr el virmedi. Lâkin Nâşır Ḫalîfe mekrinden emîn olmadı.³ "Tedârük budur ki Cengiz Ḫân'ı buña musallaṭ idevüz." diyü söyledi.

Egerçi ba'zı 'ulemâ Nâşır Ḫalîfe'yi bu fıkrden men' kıldılar. "Mücerred Sulṭân Muḫammed'e incinmekle bir bölük kâfir 'askerini vilâyet-i İslâm'a getürmek sizûn şânıñuza lâ'îḳ degüldür." diyü cevâblar virdiler.

Lâkin ḫalife ol sözlere ḳulaḳ ṭutmadı. Cengiz Ḫân serdarı Maḫmûd Yalvac'a âdem ve mektûb göndermeği muḳarrer itdiler. Pes "Ol gidecek [155a T5] yollaruñ dört ay mesâfesi Ḫ'ârezmşâḫ memâlikidür." didiler. "Mebâdâ ki âdemiñüzi ṭutalar ve mektûbıñuzu aña ileteler. Dibelik 'adâvette bâ'îş ola." diyü men'ine sa'y eylediler.

Fe-ammâ yine de müfid olmadı. Ol göndereceği resûlüñ başını terâş itdürdi. Ba'dehu igne ile Cengiz Ḫân'ı da'vet maẓmûnını yazdurdı. Üstine çivîd ṭoldurup 'Arab ṭâ'ifesi ellerine ve yüzlerine naḳş itdükleri gibi ḫaṭṭ-ı Nîlî üslûbında resm itdürdi. Resûlüñ bir هفته geçüp terâş geldi ki ol yazı görünmez oldu.

Ve bi'l-cümle ḫarçlığını virdiler. Ol⁴ kimesneyi Maḫmûd Yalvac'a gönderdiler. Vaḳtâ ki ol resûl aña vardı, önine düşüp sâ'atiyle Cengiz Ḫân'a ilettdi. Ḫalîfenûñ işmarladuğı sözleri söyledi.

1 Nüşhalarda "zinbâ ve reyânlarına (HZ), Rînâver yanlarına (T5)" şeklinde yazılan bu ibare "Dinever yakınlarına" olarak metne alındı. bk. Meryem Gürbüz, "Tekiş, Alâeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekis-alaeddin> (20.02.2021).

2 ḳalb-i: ḳalbi T5

3 olmadı: oldu T5

4 Ol: HZ mükerrer

Hâlâ Cengiz Hân i'timâd eylemedi. Pes “İmdi, sözüne şâdık idüğine delil lâzımdur.” didi. Ol şahş dağı Cengiz Hân’uñ şübhesini zâ’il eyledi. “Benüm başumı terâş eyleñ. Ba’dehu sözlerimün şıhhatini bilüp taşsin ü şâbâş eyleñ.” diyü söyledi.

Fî nefsi’l-emr başını kazutdılar. Sözinün haqıqatını bilüp i'timâd itdiler. Lâkin bî-sebeeb ve bî-huşümet H’ârezmşâh memâlikine teveccühi münâsib görmediler. “Elbette hareketimize sebeb lâzımdur.” cevâbını virdiler. Hikmet Hudâ’nundur, ‘akabince Sulţân Muhammed’ün huşünet ü ‘adâveti zâ-hir oldu. Cengiz tarafından ticâretle Otrâr¹ şehrine gelen bâzırgânları Otrâr hâkimi tutup, mâlların girift idüp H’ârezmşâh’a bildürmiş idi. Anlar da mestâneligi hâlinde ol bî-günâhlaruñ katlin emr idüp mâlların huzinesine götürmüş idi.

Bu kışsa ki Cengiz’e ‘arz olındı, “Belki Otrâr hâkimi bu fi’li ide, Sulţân Muhammed’ün bundan haberi olmaya.” diyü tevaqquf eyledi. Vâkı’-i hâli yazup, yarar ilçiler gönderüp Otrâr hâkimi olan İnalçık’ı taleb eyledi. “Eger ol güstâhı bize gönderürseñüz sizünle şulhımız şulhdur.” diyü söyledi.

Fe-ammâ bu sözler Sulţân Muhammed’e eşer eylemedi. Hiddet ü tehevür idüp Cengiz’ün ilçilerini öldürdi. Bu kerre halifenün recâsı üzere Moğol leşkerinün Bağdâd’a teveccühi muqarrer oldu. Lâkin kendüden muqaddem Cuci² Hân nâm oğlını yigirmi biñ mikdârı âdemle gönderdi. Otrâr hâkimini tutup getürmesini [243a HZ] emr eyledi.

Vaqtâ ki ol mîrzâ Otrâr tarafına geldi, H’ârezmşâh ol havâlîde bulındı. Yanında mevcûd olan elli biñ miqdârı âdemle Cuci Hân ‘askerine muqâbil oldu. Her ne kadar H’ârezmşâh’a haber gönderdi, “Biz sizünle cenge [155b T5] me’mûr degülüz. Ammâ bize el qaldurınca yüz döndürür meh-cür degülüz.” didi, müfid olmayup iki cânibün bahâdırları kemâliyle³ cenge içdâm kıldı.

1 Nüşalarda metin boyunca “İzâr / Enzâr” şekillerinde yazılan bu yer adı “Otrâr” olarak metne alındı. bk. Taneri, agmd.

2 Nüşalarda “Cuhi” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Mustafa Kafalı, “Cuci Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuci-han> (17.11.2020).

3 kemâliyle: - HZ

Fe-ammâ az ƣaldı ki Sulţân Muħammed ellerine gire, yâhüd helâk olmaƣ mertebesine ire. Âħir-i kâr biñ belâyla ayrulındı. Hemân bu muħâbereden Moğol leşkerinüñ kemâl meretebe ƣuvveti bilindi. H'ârezmşâh'uñ gözleri ƣorƣup bir daħı cenge teveccüh¹ itmemesi muƣarrer oldu.

Fî nefsi'l-emr Cengiz'ün yaƣlaşduğı daħı işidildi. Ve kendünün hâzır u müheyyâ dört kerre² yüz biñ 'askeri mevcüd iken muħâfaza nâmına perâkende ƣılınmaƣ³ fikrinde oldu. Bu vechle ki elli biñ nefer Otrâr h'ükümetine ta'yîn olına. Ve on biñ âdemle Ƙaraca Hâcib, Cengiz'e ƣarşu vara. Ve otuz biñ leşker Buħarâ hıfzı için gönderile. Ve yüz⁴ on biñ güzide 'asker ile ba'zi begleri Semerƣand hıfzına şarf-ı maƣdûr ƣıla. Ve altmış biñ nâmdâr ve cigerdâr yarar âdemler daħı ƣal'alar ta'mîrine me'mûr olup edâ-yı hîdmete revâne ola. Ve yüz elli⁵ biñ miƣdârı havâşş-ı bahâdır vaƣt vaƣt⁶ şavaşa ƣâdir leşker kendüsi ile bulına.

Bu minvâl üzere hâzır 'askerini ƣağıdup kemâl-i hıavf u hirâset, bu yüzden sũ-i tedbire bâ'îş oldu. Nahşeb'e toğrı ƣekildi. "Benüm üstime gelen bir düşmendür ki ellerinden birer ƣamçılarını bıraşsalar eñ büyük ƣal'anun h'andekini ƣolduralar." diyü her uğraduğı vilâyetün h'alkına söyledi. "Hemân şa'b u düşvâr yirlere ƣekilün." diyü za'f-ı ƣalbe bâ'îş naşîhatle ƣekildi, gitdi. Bir daħı salţanat yüzini görmedi. Oğlı Sulţân Celâlü'd-dîn nışf-ı leşkeri aña ta'yîn eylemiş, "Kendün murâd idindüğün yirde varup muħtefi ol." didi. Anuñ tedbîr-i şavâbî ile 'amel eyledi.

İmdi, bu huşuşda bâ'îş-i zevâl-i mülk olan Sulţân Muħammed H'ârezmşâh'uñ müdarâsızlığı ve tedbîrsizliği oldu. Şâniyen sâbıƣan meşâ'ih-i kibârdan Şeyh Mecdü'd-dîn-i Bağdâdî h'azretlerini şuya atdurup şehîd itmekle ve anuñ şeyhi Necmü'd-dîn-i Kübrâ h'azretleri zevâl-i mülk ü⁷ devletlerine işâret eylemekle, ba'dehu Şeyh Şihâbü'd-dîn-i Sühreverdî gibi veliyy-i ekreme ihânet idüp bed-du'âsın almağla ta'ayyün buldı.

1 teveccüh: tevcih HZ

2 dört kerre: - T5

3 ƣılınmaƣ: ƣılmaƣ HZ

4 Ve yüz: Mezbür T5

5 elli: - HZ

6 vaƣt: - T5

7 ü: - T5

Egerçi kendüden sonra oğlu Sulţān¹ Celālū'd-dīn ve Sulţān Ğıyāsū'd-dīn ve Sulţān Rūknū'd-dīn nām evlādı gāh Hind'de ve gāh 'Acem'de görinüp [mülk-i] mevrūşına el uzatdı, lākin Cengiz ve Moğol 'askeri gibi cünd-i pür-sitiz² ğālib-i maḥẓ olmağın aḥvālleri niẓām bulmayup silsileleri münkarız oldı, gitdi. Artuğ davranmağa mecāl [156a T5] olmadı.

Makāle-i Uḥrā Der-taḥkīk-i Sebeb-i Tecezzüb-i Memālik-i Ḥ'ārezmşāh

Birgün Şeyḫ Mecdū'd-dīn-i Bağdādī ḥāzretleri dervīşlerinden bir cemā'at ile oturmuş idi. Üzerinde sekr ğālib olup ešnā-yı germinde "Biz bir ƙaz yumurtaşu idük. Deryā kenārında Şeyḫ Ebū'l-Cennāb Necmū'd-dīn-i Kübrā bir murğ idi. Terbiyet ƙanadını bizüm üzerimüze uzatdı. [243b HZ] Tā kim yumurţadan çıƙduƙ. Ve ƙaz yavrusu gibi deryāya gitdük. Ve şeyḫ, deryā kenārında ƙaldı." didi.

Pes bu söz Necmū'd-dīn-i Kübrā ḥāzretlerine mün'akis oldı. Zebānlarından bu şādır oldı ki "Deryāda olsun." Şeyḫ Mecdū'd-dīn daḫı anı işidüp be-ğāyet ḥavfa düşdi. Birgün şeyḫ semā'da ḥoş-ḥāl iken yalun ayak geldi ve derligini āteş ile ƙoldurup ve başu üzerine ƙoyup paşmaƙ³ çıƙardukları yirde ƙırdı. Şeyḫ aña nazār idüp eyitdi: "Çünki 'Dervīşler ƙarıƙınca gülān-ı perīşān üzereyin.' dirsün, dīnūnı ve imānuñı selāmete iletdün. Ammā başın⁴ virürsün ve biz daḫı senün ucından giderüz ve 'ālem ḥarāb olurdu."

Hemān ki Şeyḫ Mecdū'd-dīn şeyḫün ƙudūmına düşdi. Ve az müddetde şeyḫün didüğü zühūr itdi. Şöyle ki Şeyḫ Mecdū'd-dīn Ḥ'ārezm'de va'z iderdi. Ve Sulţān Muḥammed'ün anası ğāyetde cemīle ḥātūn idi. Şeyḫ Mecdū'd-dīn'ün va'zına gelürdi. Ve aḫyānen ziyāretine daḫı varurdu. Müdde'iler fırsat gözetdiler. Tā ki Sulţān Muḥammed'ün bir gice mestliĝi ḥālinde "Anañuz İmām [Ebū] Ḥānīfe *raḫimehu'llāh*⁵ mezhebince Şeyḫ Mecdū'd-dīn'ün nikāḫına girdi." didiler. Sulţān Muḥammed daḫı ğāyet bi-ḥuzūr olup buyurdu. Tā kim şeyḫi ƙutup Dicle'ye atdılar.

1 Sulţān: Süleymān T5

2 Nūshalarda "ber-siter" şeklinde yazılan ibare anlam gereği "pür-sitiz" olarak metne alındı.

3 paşmaƙ: yaşmaƙ HZ

4 başın: baş HZ

5 raḫimehu'llāh: - HZ

Bu haber ki Şeyh Necmü'd-dîn-i Kübrâ'ya irişdi, albi müteğayyir olup “**إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ**”¹ oqlum Mecdü'd-dîn'i şuya atdılar ve öldi.” didi. Ve der-‘aab başını secdeye koyup haylî zamân eğlendi. Çün başın secdeden aldurdu, “H azret-i Rabbü'l-‘izzet'den istedüm ki oqlum Mecdü'd-dîn'ün h un bahası iin mülk[i] Sul n Muammed'den ala,² ic bet buyurdu.” didi.

Sul n Muammed'e bu av lden haber virdiler. Be-g y t peşim n oldu. Piy de h azret-i şeyhe geldi. Ve l kin bir legen otolu altun getürdi. Ve  zerine bir kefen ve bir ılıc odu. Ve başın yalun eyledi. Ve şaff-ı ni'alde urdu. “Eger diyet gerekse işte altun. Eger ış ş eylesen işte ılıc ve ser.” didi. Ve l kin şeyh “**كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا**”³ anuñ diyeti senün m lk nd r. Ve senün başıñ da gider. Ve o h luñ da h  başı gider. Ve biz da h  senün ucından gider z.” didi. **[156b T5]**

Artu Sul n Muammed nevm z olup girü döndi. Ve ‘an arib zam nda Cengiz zuh r idüp ol ki v i' h ld r, v i' oldu.

Yukaruda bey n olunduğu üzere H rezmş h, H azret-i⁴ N h ‘aleyhi's-sel muñ oğlu Y feş oğlıdur. Ol mem lik anuñ  b d n-kerdesi olmağla anuñ ismine iz fet olmuşdur. Nehr-i Ceyh n'uñ iki arafında v i' nie ur  ve b ld nı müştemil g y t ma'm r memleketdür. D r 'l-m lkinde  rgenc⁵ dirler, şehir-i ‘azimd r. H liyen ızılbaş taşarrufına d hil olmuşdur. H rezmş hiler ol mem likden zuh r itmekle ol mem like iz fet olmuşlardır.

Mezk r Sul n Muammed bin Tekiş ol silsileden altıncı p diş h-ı z c hdur. Nih yet mertebede devleti m s 'id olmuş idi. Evvel  Muzafer 'd-d n G r  ile niz 'ı mülke düşüp ol eşn da Muzafer 'd-d n fevt olmağla cümle mülklerine temellük eyledükden sonra G r H n-ı ara Hı y[ ] ile   def'a ceng-i ‘azim idüp evvelki cengde muzaffer   manş r, ikinci defada meks r olup me's r oldu.

1 “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz ona döneceğiz.”, Bakara S resi, 2/156.

2 ala: anlar T5

3 “Bu (hüküm) kitapta yazılıdır.”, Ahzab S resi, 33/6.

4 H azret-i: - HZ

5 Burada kastedilen “G rgeç” olmalıdır. bk. Abdülkerim  zaydın, “H rizm”, *TDV İsl m Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizm> (19.11.2020).

Dirler ki bir Hıfâyî [244a HZ] kendüyi ve ümerāsından Şihâb nâm emîri esîr eyledükde ol emîr kendüye “Muqtezâ-yı hâl budur. Maqâm-ı hîdmetde kıyâm idesün. Ola kim hâlâşuña bir tedbîr idem.” didi. Ol dağı ol emîrûn hîdmetinde dâmen-der-miyân kemer-i hîdmetini miyânına bend itdi.

Hıfâyî bunun hîdmetinden müte‘accib olup “İki ‘asker miyânında senûn bu gûlâm¹ ile esîr olduğınuz şöhet bulmasa sizi âzâd iderdüm.” ddi. Emîr çün Hıfâyî’den bu kadar şefkat ü merhameti gördi, “Baña şimdi âzâdlıqdan ziyâdedür ki vaţanuma bir berîd göndereydüm ve şihhatümi bildüreydüm. Zîrâ ‘Fevt olmuş.’ diyü mâ-meleküm gâret ve şihhatüm haberî varsa mâlûmden sizûn için dağı bir hisse tefriķ olunup gelürdi.” ddi.

Pes yad âdem göndermekdin gûlâmı göndermeği terciħ itdiler. Ve H’â-rezmşâh’a bir âdem delil gönderdiler. Çün dârü’l-mülkine geldi, şehri üç gün bezediler. Ve çok şenlikler ve şadmânlıklar eyledükden soñra Hıfâyî ‘askerinde dağı H’â-rezmşâh’uñ gaybeti şüyü‘ bulıcaķ emîrden Hıfâyî istifsâr-ı hâl itdi. Ol dağı keşf-i râz idüp vâķi’-i hâli beyân itdi. Andan soñra Hıfâyî ve emîr dağı H’â-rezmşâh ‘akabince geldiler. Ve me’müllerinden ziyâde iltifâta mazhar düşdiler.

Defa-i şalışede yine ‘asker cem‘ idüp Kara Hıfâyî üzerine yürüdi. Ve gûbâr-ı senâbik-i huyûl-i² ‘asâkir felek-i eseri bürüdi.³ Ve Hıfâyîlere bir şeni‘ şingun virdiler ki [157a T5] bugüne degin pençe-i⁴ İslâm’dan bu tabânceyi yidükleri yoğ-ıdı. Yire düşen lâşe-i murdârları ol şahrâ-yı enbûhuñ seng ü hâcerinden⁵ çoğ-ıdı. Şimdiye degin pâdişâh-ı mezkûr Kuţbu’d-dîn ile mükennâ iken bu maħalde İskender-i Şânî ile telķib olındı.

Ve ümerâ-yı Ğür’dan Tâcü’d-dîn ez-Zıkr bu maħalde fevt olmağla Ğazne ve Kâbil’e ve dağı aña mensûb olan memâlik⁶ istilâ idüp kârı kuvvet buldı. Ve Sulţân Sencer-i Selçûķî dağı bu eşnâda Ğazne tâ’ifesi yedine gi-

1 gûlâm: ‘alâm HZ

2 Nüşhalarda “semm-i sûtür-i” şeklinde yazılan terkip anlam gereği “senâbik-i huyûl-i” olarak metne alındı.

3 bürüdi: yürüdi T5

4 Nüşhalarda “niçe” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “pençe-i” olarak metne alındı.

5 Nüşhalarda “mederinden” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “hâcerinden” olarak metne alındı.

6 memâlik: memâlike HZ

riftâr olmağla anuñ dağı cümle-i memâlikin temlik eyledi. Bu def'a zıllu'l-lâh fi'l-arz ile telkîb itdiler.

Pes kemâl-i ğurûrından halîfe-i 'Abbâsî Nâşır-li-dîni'llâh' ile mâbeynelerine vahşet-i külli düşüp “ ‘Abbâsîlerden ise ‘Alevîler hilâfete ehaqq u elyağdur.” diyü Seyyid 'Alâ'ü'l-mülk-i Tirmizî ki sâdât-ı şahîh'ül-ensâbdan ol memâlikde i'tibâr-ı tām ile şahîb-i nîk-nâm idi, mezkûrî hilâfete naşb ve Nâşır-li-dîni'llâh'ı hal' itmek ârzüsüyle 'asker cem'ine mübâşeret eyledi.

Eger ğâyet mübâlağadur ve illâ erbâb-ı târih [kavlince] üç yüz bin 'asker cem' idüp Bağdâd-ı dârü'l-İslâm tarafına müteveccih oldu. Nâşır-li-dîni'llâh dağı bu vaz'dan âğâh olup risâlet çarîkıyla şeyhü's-şüyüh Şeyh Şihâbü'd-dîn-i Şehrezürî³ hazretlerin istikbâle gönderüp Hûlvân'a qarîb bir mağalde ordusına qarîb gelicek 'asker-i firâvân ile şeyhi istikbâl itdiler. Ve bir menzil-i refî'e kındurdılar. Ve irtesi dîvân idüp şeyhün kındumına müterakķıb oldılar.

Şeyh hazretlerinden naql ile ba'zî ehl-i târih yazmışlar, “Çünkü kendünün bârgâhına vardum, evvelâ bir vesî [u] enbûh otağ-ı gerdün-niṭâka girdüm. Heft reng aṭlas u ḥarîrden envâ'-ı nuḳûş ile münakkaş idi. Ve mefrûş olan bisâṭi dağı şâfi ḥarîr⁴ ve naḳşı dağı ḥarîr-i [244b HZ] dil-pezir ile⁵ tezyîn olunmuş idi. Ve bu otağı Mâverâ'ü'n-nehr ve Türkistân ve Ğazne ve Ğür ve Zâbilistân ümerâsi ve ḥânlarına ve mîr-i mîrân u mîr-i şadrlarına nişîmen⁶ idi. Andan dağı güzer idicek bir otağ-ı lâ-naṣîre mürûr itdüm ki şâfi zer-bâft ü zer-endüd,⁷ ser-â-ser dîbâdan maşnû' idi. Ve cümle ṭibâkı ibrişüm ve zer-târ ile bâfte idi. Ve bu otağda Ḥorâsân ve Ḥ'ârezmşâh ve Nişâbûr ve 'Irâk ve 'Acem ve Ṭaberistân ḥânları ve sultânları ve mîr-i mîrân u mîr-i şadrları câlis⁸ idi. Çünkü andan dağı geçüp kendünün bârgâhına

1 Nüşalarda “Nâşîrüd-dîni'llâh” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Angelika Hartmann, “Nâsîr-lidînilâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasir-lidini-lah> (18.11.2020).

2 ehaqq u elyağdur: elyağ u ehağdur T5

3 Nüşalarda “Şehrezürî” şeklinde yazılan bu isim daha önce “Şehrezürî” olarak geçtiği için tashih edilerek metne alındı.

4 ḥarîr: ḥarîrden HZ

5 ile: - T5

6 Nüşalarda “nişîmek” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “nişîmen” olarak metne alındı.

7 Nüşalarda “reref ü zerbâr (HZ), zeref ü zerbâr-serâ (T5)” şeklinde muğlak yazılan bu ibare “zer-bâft u zer-endüd” olarak metne alındı.

8 câlis: câlisler HZ

girdüm, bunuñ zīb ü zīneti sâ'irine nisbet olmağa imkân yoğ-ıdı. Cülüs itdüğü serir ağac-ı âbnüsdan maşnū' ve la'l [157b T5] ü yâkūt ve envâ'-ı zümürürüd ü pîrûze¹ ile terşî' olunmuş idi. Ve bisâtı zeheb-i hâlişden mensûc birkaç haşîr-i dil-pezîr idi. Ol 'aşrda mülük bisât[ı] zeheb-i hâlişden olmak levâzım-ı ihtîşâmdan [idi].”

Pes şeyh hazretleri nâme-i Nâsır-li-dîni'llâh'ı şundı. Ve ku'ûda ruşşat virmemle ayağ üzere hulefâ-yı 'Abbâsiyye'[yi] ta'rif ü tavşîfde bir huḫbe-i belîğa inşâ eyledi.

H'ârezmşâh cevâbında didi ki “Bu şıfat 'Abbâsilerde yoğdur. Ammâ ben size bir hâlıfe naşb ideyin ki bu şıfatlar ile muttaşif ola.” didi. Şeyh daḫı “Sulḫân-ı zamâne Müslimânlar içinde teferruğa bırakmak ve bu hânedân-ı mübârekeyi yıkmak lâ'ik degüldür. Devlet-i dünyeviyye vü uhreviyyelerine evlâ vü elyağ bunları yirlerinde ibkâ ve cânib-i dârü's-salḫanalarına ircâ itmekdür.” [didi. H'ârezmşâh daḫı] cevâbında “Bunlaruñ hânedânı hânedân-ı² nübüvvetden mübârek degüldür. Ve eger senüñ maḫabbetu'llâhdan zevkuñ olaydı benüm ile Nâsır miyânında hâzır olmazduñ. Belki güşe-i vahdeti felek-i [rifat]e virmezduñ. Ve bunları mübâreklik ile vaşf iden sizüñ emşâlinüzdür.” diyü şeyhi öninden çıkardı.³

Şeyh hazretleri buyurdılar⁴ ki “Bu kadar taḫammül ve bu kadar zīb ü zīnetle arkasında olan şiyâbın ve başında kıuzı kürkünden tâcın taḫmîn-i şaḫîḫ ile taḫmîn itdüm. Ve sekiz aqçe bahâ tağdır itdüm. Ve kendüsi henüz⁵ bir gûlâm-ı sâde-rü idi.”

Pes şeyh hazretleri andan münkesirü'l-hâtır 'avdet ve cânib-i Bağdâd'a ric'at eyledi.⁶ Sulḫân Muhammed daḫı ol maḫalden kıalkup çünküm Hıulvân'a kıarıb geldi, ol memâlikde kıar yağmak vâkı' olmamış iken ol ešnâda üzerlerine kıar düşdi. Ve yigirmi gün gıce ve gündüz sükün bulmayup çâderleri kıar altında kıaldı. Ve devâbb u huıyül bî-zâd u 'alef kıalil ve ekşeri telef oldu.

1 Nüşhalarda “pîrûzec” şeklinde yazılan bu kelime “pîrûze” olarak metne alındı. bk. Mütercim Âsım, *Burhân-ı Katı'*, (haz.) Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 606.

2 hânedân-ı: - HZ

3 Nüşhalarda “çıkdılar” şeklinde yazılan kelime sentaks gereği “çıkdı” şeklinde metne alındı.

4 Nüşhalarda “buyururlar” şeklinde yazılan kelime sentaks gereği “buyurdılar” şeklinde metne alındı.

5 henüz: - T5

6 eyledi: eyledüm T5

‘Ākıbet nâ-çâr kalup ihtiyâr-ı ric‘at eyledi. Telef olunan devâbb u esbâb-ı sefer ve huddâm-1¹ rü’esâ-yı ‘asker bî-hisâb idi. Çünkim hezâr zahmet ü meşakkat birle dârü’l-mülkine geldi, yine tâzelik hasebiyle [ve] gururı sebebiyle ‘ayş u nûşa meşğul olup bu kârdan müteyaqqız olmadı. Ve ol güşmâli hazret-i şeyhün rencişi-i hâtırlarından bilmedi.

Ve bundan şoñra Şeyh Mecdü’d-dîn-i Bağdâdî hazretlerinin dağı ifnâ-yı vücūd-ı şeriflerine bâ’iş ve bu ahvâli ‘ulemâ vü meşâ’ih kendünün idbâr-ı devletine ve ol memâlikün taħribine sebab-i ma’nevî bildiler. İttifâk-ı ‘ulemâ vü hükemâ ve tevârih-nüvisân-ı ulü’n-nühâ² bu bâbda müttefikü’l-kelime ve hem-zebân idi ki ehl-i İslâm’a devr-i Âdem’den [158a T5] berü bundan a‘zam muşibet [245a HZ] irişmemiş ola. Belki Tüfân-ı Hazret-i Nüh ‘aleyhi’s-selâmdan³ şoñra böyle bir hâdişe-i ‘azîme vuķū’a gelmemiş ola. Dirler ki ‘âdetü’llâhda câri olduğı üzere biñ yıl tevâlüd ü tenâsül olsa ve bir şahşâ⁴ mevt irişmese memâlik-i İrân u Tûrân ol ‘imâreti bulmaya.

Pes sene altı yüz on târihinde ol zâlim-i bî-dîn Cengiz Hân vilâyet-i Çin’den hurüc idüp bilâd-ı Kâşgar u Hōten’[den] tâ Āb-ı Furât⁵ hudūdına varınca kendüye müselleme oldu. Sulţân Muhammed bir nâme yazup bir hamüle⁶ müşg⁷ nâfesi ve beşm[e] ve dağı ba‘zı tefâriķ ile Maħmūd Yalvac-ı H‘ârezmi’yi risâlet tãriķıyla gönderdi. Ve mazmün-ı nâme bu idi ki “İkimüzün bile ululığı günden rüşendür. Salţanat mücâleseti ile senün düstlığın üzerimize lâzım bilmişüz. Ve senden ‘azizrek ferzendüm yoķdur. Noķta-i şarkdan senün vilâyetün haddine gelince Hudâ-yı bî-hemtâ baña i‘tâ itmişdür. Ve bizde ma‘âdin-i nuķre bisyâr ve merdân-ı bahâdır bî-şümâr, kısmet-i memâlikimiz bizi sâ’ir diyârdan ve memâlikden müstağnâ itmişdür. Eger sen dağı düstlığa sa’y idüp tüccârün âmed ü⁸ şüidine ve sevdağerlerün tereddüdine müsâ’ade iderseñ mücib-i mezîd-i maħabbet ü vedâd ve sebab-i te’kîd-i ittihâd olur. Ve hâcet deminde cüz’i çeri ile ve

1 huddâm-ı: huddâma HZ

2 nühâ: nâhi T5

3 Hazret-i//selâmdan: Nüh’dan HZ

4 Nüşhalarda “eħada” şeklinde yazılan ibare anlam gereğı “şahşâ” olarak metne alındı.

5 Nüşhalarda “Āb-ı Fütâkde” şeklinde yazılan ibare anlam gereğı “Āb-ı Furât” olarak metne alındı.

6 Nüşhalarda “hîle” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğı “hamüle” olarak metne alındı.

7 müşg: müşebbek HZ

8 ü: - T5

sīm-i¹ hām ile i'ānetde ihtimām iderüz. Ve biri birimiz ile imtizāc itmekle esbāb-ı şevket ü istizhār bulur[uz].”

Åhir cānib-i Sulţān Muħammed'den daħı bir 'ahd-nāme yazdılar ki biri birinün hılāfına zāhib ve diyārlarını nāhib ve muħālefet endişesin hātırlarına ihţār itmeyeler. Cengiz daħı gönlünde muķarrer itdüğü engiz-i hılāf[ı] itmeye. Ve naķz-ı 'ahde² gitmeye.

Çün bu vechle 'ahd u mişāk tarafeynden muķarrer oldu, vilāyet-i Cengiz'den dört yüz Müslimān tāciri Otrār'a geldiler. Otrār hākimi İnalçık³ nāmında bir kimesne idi ki sulţānuñ ibn-i hālî idi. Ol tüccārdan ba'zılarını ķatına da'vet itdi. Anlardan biri ki sevābıķ-ı eyyāmda görmiş idi, eşnā-yı muħāţabada “Ebnā'ü'l-ħaķ eşnā'ü'l-ħaķ” diyü hıţāb itdi. Pes bu hıţābı sū'-i edeb idüp bu sebebden nār-ı ğāzabı leheb-i 'azīm peydā oldu.

Cümlesin aħz itdi. Ve sulţān-ı bergeşte-[hāl] cānibine i'lām itdi ki “Es-bāb-ı ihţişām ile bir cum'a vilāyet-i Tatar'dan bu diyāra gelmişlerdür. Ve ğarazları oldur ki taħķıķ-ı aħbār idüp cāsūsvar tetebbu'-ı aħvāl-i diyār ideler. Ve küffār-ı bed-kirdār-ı Tatar'a ihbār ideler.”

Sulţān daħı ğāyet-i idbār-ı devletinden ol bī-günāhların [158b T5] ķatline fermān itdi. Ve hem mücibsiz Türkistān tarafına leşker çekdi. Ve Cuci Hān ile ceng itdi ki Cengiz'ün oğlı idi.

Pes Cengiz oğulların ve mīr-i mīrān u mīr-i şadrların ve hānān u hān-zā-delerin 'azīm dīvān tertīb idüp cem' itdi. Ve didi ki “Bunca yıldur rüsül [ü] resā'il irsāliyle muħarrik-i sā'il-i yek-ā-yeki⁴ ve ķāşid-ı def'-i ħaşā'il-i bigānegi⁵ oldum. Ve peder [ü] ferzendi muķābelesiyle mücāmele maķāmında olup vedād u ittiħād midādına izdiyād virmege sa'y-ı belig itdüm, müfid olmadı. Ve bu diyār tüccārını öldürüp taħrik-i silsile-i hılāf ve naķz-ı 'ahd ü i'tilāf itdi. Pes şimdi anuñ def' ve ħārre-i āteş-i zenbinün⁶ ref'i lāzım olmuşdur.” [didi].

1 sīm-i: nīm T5

2 Nüşhalarda “rāhibe” şeklinde yazılan kelime anlam gereği “'ahde” olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda “Enbāncıķ” şeklinde yazılan kelime “İnalçık” olarak metne alındı. bk. Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cengiz-han> (21.02.2021).

4 Nüşhalarda “yek-ā-yeki” şeklinde yazılan kelime anlam gereği “yek-ā-yeki” olarak metne alındı.

5 Nüşhalarda “bigānege” şeklinde yazılan kelime anlam gereği “bigānegi” olarak metne alındı.

6 Nüşhalarda “ħārren denbinün” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “ħārre-i āteş-i zenbinün” olarak metne alındı.

Tārīh altı yüz on beş sene-i hicriyye idi. Teshîr-i memâlik kaçdına dârül-mülkinden ‘asker-i bî-pâyân ile kâlkup¹ revân oldu.

Ahḫvâl sultân cenâbına [245b HZ] mün‘akis olduḫda cāsūs gönderdi. Cāsūs taḫḫīḫ-ı evzâ‘ u eṭvâr idüp rücû‘ idicek mevḫif-i ‘arza inhâ itdi ki “Bir leşkeri² vardur ki seyl-i zev[â]r ve mür-ı bî-şümârdur. Sinânları cân-sitân ve nâvek-i ḫârâ-şikâfları âfet-i cândur. Rezmde şöyle dirler ki eger re’isleri neberdi şecâ‘at ile şîr-i bîşe-i³ feleke kemend-i celâdet[le] bend idüp rüy-ı zemîne indürürler.⁴ Ve sa’d u naḫsı⁵ meflûc⁶ ve Simâk-i Râmiḫ ü A‘zel-i⁷ pâdişâhlarına cân u dilden fermân-berler[dür]. Ve tena“um-ı ferâgat lezzetinden⁸ bî-ḫaberlerdür. Silâḫ u melbûsları kendü maşnû‘atıdır. Şuya muḫtâc ve zaḫîre kılletleyle aç olmazlar. Mevâşilerin bile yanlarıncâ⁹ naḫl idüp anlarıñ şîr ü düḫi¹⁰ ile, ya’nî südi ve yoḫurdı ile iktifâ iderler. Ḥattâ ḫıñzîr ü kelb etin elezz-i lezâ‘iz ‘add¹¹ iderler.¹² Ve devâbların ḡidâ iderler.¹³ Ve devâbların faşd¹⁴ idüp dem-i mesfûḫını iḫerler.”

Ve bi’l-cümle leşker-i firâvân ile ḫurûc idüp Buḫârâ’ya geldi. Ve ḫal‘ayı ḫâke berâber yıḫdı. Andan Merve’ye geldi. Ve Mervilere fermân itdi ki şehrden ṫaşra çıḫalar. Ve bundan soñra ehl-i şehr mâl-i ender-i zirâ‘at ile iktifâ idüp mâ-meleklerin şehre ḫoyalar. Tâ ki leşker emvâl-i menhûbât¹⁵ ḡâretine iştigâl ideler.

Pes altı yüz on sene[sin]de Buḫârâ’ya irişüp Dervâze civârında ḫondi. Ümerâ-yı sultânî yigirmi biñ merd-i neberd ile şeb-ḫûna çıḫdılar. Muḫâ-fızân-ı leşker müteveccih olup anlardan eşer ḫomadılar.

1 kâlkup: ḫalup HZ

2 leşkeri: leşker HZ

3 bîşe-i: pişe-i T

4 indürürler: itdürürler HZ

5 Nüşhalarda “sa’d dâncı” şeklinde yazılan ibare anlam gereḡi “sa’d u naḫsı” olarak metne alındı.

6 meflûc: menlûc HZ

7 Nüşhalarda “Râmiḫ-i ‘azl” şeklinde yazılan ibare anlam gereḡi “Râmiḫ ü A‘zel” olarak metne alındı.

8 lezzetinden:lezinden HZ

9 Nüşhalarda “ḫırınca / ḫarınca” şeklinde yazılan kelime anlam gereḡi “yanlarıncâ” olarak metne alındı.

10 Nüşhalarda “ḡani” şeklinde yazılan kelime anlam gereḡi “düḡi” olarak metne alındı.

11 ‘add: - T5

12 Nüşhalarda “iderlerdi” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereḡi “iderler” olarak metne alındı.

13 Ve//iderler: - HZ | T5 nüshasında “iderlerdi” şeklinde yazılan kelime sentaks gereḡi “iderler” olarak metne alındı.

14 Nüşhalarda “kaşd” şeklinde yazılan kelime anlam gereḡi “faşd” olarak metne alındı.

15 Nüşhalarda “muḫât (HZ), mefât (T5)” şeklinde yazılan kelime anlam gereḡi “menhûbât” olarak metne alındı.

İrtesi ehl-i Buḥārā şehir kapusun açup e'imme-i 'ulemādan cem'-i keşir Cengiz katına vardılar. Ol daḥı şehre girüp cāmī'e yitişdükte maḫşüreye degin süvāren¹ vardı. Ve piyāde olup minbere çıkıdı ve eyitdi: "Şahrāda 'alef yokdur. Atlarıñuzu doyuruñ." [160a T5]

Moğollar daḥı enbārlar ḫapuların açup, meşāḫif-i şerīfe şandūḫların boşaldup atlarına aḫūr itdiler. Ve atlarınıñ efsārların ve yularların 'ulemā-yı müctehidın ellerine virdiler. Muḫaddem[ā] sādāt[dan] bir[i bir] müctehide didi ki "Mevlānā, bu ne ḫāldür?" Ol daḥı didi ki "Ḥāmūş oluñ, bād-ı bī-niyāzī-i ilāhī esmekdedür.² Ve tiğ-i Yezdānī-i ḫahr āmāl rişesin kesmekdedür.³"

Andan 'idgāha varup minbere çıkıdı. Ḥamd u temcīd-i Rabb-ı Mecīd'den şonra zıkr-i ma'āyib-i Müslimānī ve beyān-ı ḡadr-ı sulṭānī idüp, ḫalka ḫiṭāb idüp didi ki "Sizden bir günāh-ı 'azīm şadır olmuşdur ki Ḥudā-yı Te'ālā beni ki belā-yı āsmānī ve ḫazā-yı nā-gehānīyüm, size mu-sallaṭ eyledi. Şehriñüzde mevcūd olan esbāb u nuḫūd muḫtāc-ı beyān degüldür. Maḫfi olan mālinüzi āşkār idüñ."

Dānişmend-i ḫācet kelāmını Fārisi terceme eyler idi. Aşḫāb-ı emvāl fi'l-ḫāl mā-meleklerin iḫzār itdiler. Ve kimseye işkence itmedi. Çün merdüm-i sulṭāndan, ya'nī ki 'askerden cem'-i firāvān miyān-ı şehirde nihān olmuşlar idi. Şehri iḫrāḫ itdürdi. Çün ekşer-i 'imāreti çubdan idi, der-ḫāl 'imāret-den eşer ḫalmadı.

Pes Buḥārā Ḳal'ası'na hücum itdiler. Ehl-i ḫal'a merdānelik dadın virdiler. Āḫir ḫandeki ḫayvānāt lāsesiyle ṭoldurup ḫal'aya hücum ve zafer buldılar.⁴ Ehl-i ḫal'anuñ ricālin ḫatlı ve ehl ü 'iyālin⁵ esir itdiler.

1 Nüşhalarda "serāre" şeklinde yazılan kelime anlam gereği "süvāren" olarak metne alındı.

2 Nüşhalarda "itmekdedür" şeklinde yazılan kelime anlam gereği "esmekdedür" olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda "giymekdedür" şeklinde yazılan kelime anlam gereği "kesmekdedür" olarak metne alındı.

4 buldılar: itdiler HZ

5 'iyālin: 'iyāllerin T5

Vak'a-i' Otrâr

Sultân Muhammed ki hâkim-i Otrâr ve kâtil-i Buḥārâ idi, anuñ mu'âvenetine elli biñ ceng-âzmâ süvâr [246a HZ] ḳomış idi. Şoñra on biñ leşker-i cerrâr daḫı imdâdına gönderdi. Çünkim muḳâvemete ḳâdir olmalarıyla bi'z-zarûrî çıkup Ögetay ve Çağatay ki Cengiz-i hûn-rîzûñ oğulları idi, ḳatlarına vardılar. Delikden didiler ki “Siz veliyy-i ni'metiñüze ḫayr itmediñüz. Bize ne ḫayr itseñüz gerek?” diyü cümlesin ehl-i Otrâr ile şehîd itdiler.

Bundan şoñra oğulları Cuci ve Çağatay ve Ögetay her biri Moğolân-ı gülândan bî-nihâye dîv-sirişt, hûn-h'âr u zişt,² 'asâkir-i mür-şümâr kimi Sîstân, kimi Ḥucend ve ğayrı büldân teşhîrine ve ḫalkuñ ifnâ-yı vücudları ḳaşdına müteveccih oldılar. Ve her yirde ol ḳadar nüfûs ḳatlı itdiler ki ḳâbil-i ta'dâd degül idi.

Cengiz-i bî-temyîz kendü Semerḳand'a geldi. Sultân, Semerḳand'a³ yüz on biñ süvâr-ı kîne-güzâr ve yigirmi fil ḳomış idi. Ḥalkınuñ i'timâdı bu idi ki teşhîri niçe eyyâm mürûr ve şühûr u a'vâm ile müyesser olmaya. Fe-keyfe ki teşhîr-i ḳal'a çün istiḫkâmı ḫadd-i kemâlde idi, Cengiz evvelâ muzâfât-ı Semerḳand teşhîrine şürû' idüp andan Semerḳand'a⁴ indi.

Yevm-i râbi'inde ḳâdî ve şeyḫü'l-İslâm şâhibü'l- [159b T5] *Hidâye* Ebü'l-Ḥasen 'Alî-i Merġinânî⁵ Cengiz'e geldiler. Bunlara 'afv va'desin virdi. İrtesi ricâl ü nisâyı şâhrâya bölük bölük iledürler ve ḳatlı iderler idi. Ḳâdî ve şeyḫü'l-İslâm ḫimâyeti ile elli biñ miḳdâr âdem sâlim ḳaldılar.

Cengiz Semerḳand'a müteveccih olıcaḳ Sultân Muhammed hirâsân olup Ḥorâsân'a vardı. Ve 'askerin müteferriḳ idüp büldâna gönderdi. Kendü ile cümle-i ḳalîl⁶ ḳaldı. Pes Cengiz “Vak't-ı fırsatdur.” diyü ta'ḳîb idüp ümerâsından ba'zılar ile otuz biñ 'asker gönderdi. Ve “İtâ'at u inḳıyâd iden-

1 Nüşalarda “Ḳıṭ'a-i” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereġi “Vak'a-i” olarak metne alındı.

2 Nüşalarda “rest” şeklinde yazılan bu kelime anlam ve seci gereġi “zişt” olarak metne alındı.

3 Semerḳand'a: Semerḳand T5

4 Semerḳand'a: Semerḳand HZ

5 Nüşalarda “Mîr 'Aynânî” şeklinde yazılan bu isim “Merġinânî” olarak metne alındı. bk. Ferhat Koca, “Merġinânî, Burhâneddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merginani-burhaneddin> (21.02.2021).

6 T5 nüshasında burada dört nokta konulmak suretiyle bir boşluk bırakılmıştır.

lere emān, ta'annüd idenleri bî-hānmān ideler.” diyü sipariş itdi. Fi'l-vāqı' öyle itdiler. Hākīm-i Herāt'a¹ izhār-ı inkıyād itmekle müte'arrız olmadılar.² Şoñra bir bölük melā'in dağı gelüp anları dağı helāk itdi. Çün zāviye-i Nişābūr'a geldiler. Andan Māzenderān'a ve Tūs'a vardılar. Cümlesin katl itdiler. Ammā Tāleķān'a ve Naḥşeb'e³ kōndılar. Ve Örgenc⁴ ve İsferyāin ehlinün kıillet-i ḥidmetlerin bahāne idüp katl ve Dāmġān'da⁵ dağı ġayret-i ġabīşelerin icrā itdiler.

Ve sulţānuñ māderi ve ḥaremi anda bir ḳal'ada idi. ḳal'ayı zabt idüp anları esīr eylediler. Andan ol 'asker-i şeyāṭīn müteveccih-i Rey oldu. Şi'iler⁶ anları istiķbāl idüp Ḥanefiler ḳatline⁷ iġvā⁸ itdiler. Şoñra Şi'ileri dağı katl itdiler. Dirler ki Rey'de biñ kerre biñden ziyāde ādem ḳatlı olındı.

Andan Ḳum'a varup ehālisini cihāndan ġüm itdiler. Andan Hemedān'a varup anları dağı nā-būd, belki bî-nişān itdiler. Evḫad-ı Rāzī 'Irāk u 'Acem vaşfinda dimişdür:

Nazm

چهار شهر است عراق از ره تخمین گویند طول و عرضش صد در صد بود و کم نبود
اصفهان که اهل جهان، جمله مُقرّند بدان در اقالیم چنان شهر معظم نبود
همدان جای شهان کز قبل آب و هوا در جهان، خوشتر از آن بقعة خرم نبود
قم به نسبت کم از اینهاست ولیکن آن نیز نیک نیک ار که نباشد بد بد هم نبود
معدن مردمی و کان کرم شاه بلاد ری بود ری که چو ری در همه عالم نبود⁹

1 Nüşhalarda "Hezār'a" şeklinde yazılan ibare anlam gereği "Herāt'a" olarak metne alındı.

2 olmadılar: oldılar HZ

3 Nüşhalarda "Rāvegān Secte" şeklinde muğlak yazılan bu yer adı "Tāleķān ve Naḥşeb'e" olarak metne alındı. bk. Mustafa Kafalı, "Cengiz Han", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cengiz-han> (21.02.2021).

4 Nüşhalarda "Civīşān" şeklinde muğlak yazılan bu yer adı yazım birliği gözetilerek "Örgenc" olarak metne alındı.

5 Dāmġān'da: in'ānda HZ

6 Şi'iler: Şi'atleri HZ

7 Nüşhalarda "ḥayfiler (HZ) / ceyfiler (T5) kıilletine" şeklinde yazılan ibare anlam gereği "Ḥanefiler ḳatline" olarak metne alındı.

8 iġvā: i'vā HZ

9 "Tahminen Irak'ın yol olarak dört şehir olduğunu söylemişlerdir. Irak'ın eni ve boyu yüzde yüzdür, daha az değildir. Tüm kıtalarda İsfahan'dan daha büyük bir şehrin olmadığına bütün insanlar mütabıktır. Hemedan padişahların yeridir. Suyu ve havası bakımından dünyada ondan daha güzel bir kutlu yer bulunmamaktadır. Kum mukayese edildiğinde diğer şehirlerden eksiktir. Ancak o da iyinin iyisi değilse de kötünün kötüsü değildir. İyiliğin madeni, cömertliğin ocağı, şehirlerin padişahı Rey'dir. Dünyada Rey'in benzeri bir şehir yoktur."

[246b HZ] Andan Verd ve Nihävend'i harâb itdi. Andan Kazvîn'e¹ varup elli biñ âdem qatl itdi. Andan çün Merâğa'ya² geldiler, ehl-i Merâğa muhârebeden ferâğa rağbet itmeyüp semt-i içâ'tden ırağa düşdükleri için demlerin irâka itdiler. Bir hafteye degin bir müneffis qalmadı.

Ol vaqtd ehl-i İslâm'a bir vechle havf galebe itmiş idi ki Moğol'dan bir 'avret bir serâya girüp cem'-i keşiri qatl itdi. Çün Hoy ve Selmâs ve andan Naḥcivân tarafına vardılar. Pîr ü cüvân qomayup her sūqını bir nehr-i revân itdiler. Andan Beylekân [160a T5] tarafına revân oldılar. Ve ehlini inqiyâda delâlet için resûl gönderdiler. Anlar daḥı resûle 'adem yolın gösterdiler. Ve 'inâd³ 'inânın elden qomadılar. Moğollar daḥı gelüp evvelâ hâşâ zenleriyle zinâ idüp, kız ve zenden bir ferd qomayup cümlesin efkende-i deşt-i fenâ itdiler.

Ehl-i Gence ise ser-pençe urmağı miḥnet ü rence mü'eddi görüp maḳâm-ı ḥidmetde oldılar ve necât buldılar.

Bu maḥalde⁴ Gürci'den niçe biñ 'asker gelüp bunlar ile muhârebe qaşdın itdiler. Lâkin melâ'in bunları kemîne çeküp otuz biñden ziyâde Gürci'yi ḥâk-ı helâke düşürdiler.

Cengiz Semerqand fethinden soñra oğulları Cuci ve Çağatay'ı H'â-rezm'e nâm-zed itdi. Ve aña qadimden Cürcâniye dirler idi. Ve Türkmânlar Örgenc⁵ dirler. Moğol'dan bir fevc şehri qurbına varup devâbb u mevâşisin sürdiler. Ehl-i şehri ol fevcün kılletine⁶ mağrūr olup ardlarına düşdiler. Nâ-gâh Moğollar keminden çıkup belki yüze yakın âdemi nâr-ı tîğ ile yaqdılar.

İrtesi çün şeh-zâdeler[i] Belâ-peyker ile geldiler, şehri ihâta itdiler. Ve Nehr-i Ceyḥûn'ı şehre icrâ itmişler idi. Qaşd itdiler ki mecrâsından havf ideler. Ve ızırâb-ı 'aṭş ile ehl-i şehri müşevveş ideler. Üç biñ Moğol ol 'amele meşğûl oldılar. Şehr ile cümlesin 'adem şehrine gönderdiler.

1 Nüshalarda "Gazvîn" şeklinde yazılan bu yer adı "Kazvîn" olarak metne alındı. bk. Marcel Bazin, "Kazvîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazvin> (21.02.2021).

2 Merâğa'ya: Merâğib'a HZ

3 'inâd: 'inâd u HZ

4 bu maḥalde: - T5

5 Burada kastedilen "Gürgenç" olmalıdır. bk. Abdülkerim Özeydin, "Hârizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizm> (19.11.2020).

6 Nüshalarda "qatline" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "kılletine" olarak metne alındı.

İrtesi şeh-zâde Ögetay ki sedâd-ı re'y ile mersûm idi ve ol eclden birâderân-ı müsinn üzere muḳaddem olup Cengiz tarafından ser-leşker olmak fermân olunmuş idi, irişdi. Fi'l-hâl şehre Moğol musahḫir oldu. Muḫarremeden yüz biñden ziyâde âdem temyîz¹ itdiler. Ve püserân u duḫterân ve pîr [ü] cüvânı esîr itdiler. Ḳalan pîr ü nâ²-tüvânı leşkere kısmet itdiler. Her ḳâtile yigirmi dört maḳtûl degdi. Ve ba'zı ehl-i târiḫ ellîşer âdem her birinün yed-i şûmında sâlik-i râh-ı 'adem olduğın yazmışlar. Ve ḳâtiller 'adedi yüz biñden mütecâviz idi, diyü taḫḫîḳ itmîşler.

Çünkü Belḫ ve Tirmiz'e müteveccih oldu, Tirmizîler merdlik dadın virüp merdâne muḫârebe vü³ muḫârebeler itdiler. Âḫîr melâ'in ḡâlib olup ḳatli-âm itdiler. Bir 'avreti öldürürken "Beni öldürmeñ. Yutduğum⁴ girân-bahâ incüyi hep size vireyin." didi. Fi'l-hâl ḳarnın yardılar ve incüleri hep⁵ buldılar. Şoñra cümle 'avretlerin buḫûnın şaḳḳ itdiler. Dirler ki ol gün yüz kırık biñ 'avret bu vechle derece-i şehâdete irişdi.

Ve Tangût⁶ ve Sâmân'da ḳatli ü nehb itdiler. Bir gürûh-ı mekrûh Bedaḫşân'a gidüp zemîn-i Bedaḫşân'ı ḫûn-ı maḳtûlân ile la'l-gün itdiler.

Cengiz [247a HZ] Tirmiz'den⁷ 'ubûr idüp Belḫ'e vardı. Zamân-ı pîşinde [160b T5]⁸ Belḫ'i Beytül-harâm gibi ikrâm iderler idi. *Târiḫ-i Belḫ*'de mezḳûrdur ki Belḫ'ün ol zamânda ma'mûrlığı bir derecede idi ki biñ iki yüz yirde cum'a ḳılınurdu. Ve biñ iki yüz ḫammâmı var idi.

Ḥ'âce Ebû Naşr Muḫammed Pârsâ ḫâzretlerinden menḳûldür ki ol vaḳtde sâdât u meşâ'ih ü mevâlîde Belḫi elli biñ miḳḫârı âdem var idi. Cemâhîr-i meşâhîr[i] pîş-keşler ile taşra çık[ar]dılar. Bunlardan ḡayrı daḫı cümle ehâlî-i şehri taşra ḳıḫardılar. 'Umümen leşkere taḳsîm itdürdi.

Andan Ṭâleḳân'a⁹ vardı. İṭâ'at itmediler. Merdâne cengler itdiler. Ve cümlesi şehâdete yitdiler. Ve Sebzevâr'da yetmiş biñ Müslimân zîr-i pây-ı Moğolân'da sebzevâr pây-mâl oldılar.

1 temyîz: temeyyüz T5

2 nâ: ber HZ

3 vü: - HZ

4 yutduğum: yoḡduğum HZ

5 hep: - HZ

6 Nüshalarda "Lengût" şeklinde yazılan bu isim "Tangût" olarak metne alındı. bk. Kafalı, agmd.

7 HZ nüshasında bu kelime takibe kaydı olarak yazılıdır ancak metin içerisinde yazılı değildir.

8 T5 nüshasında 160b-161a varakları kopuktur.

9 Nüshalarda "Ṭâleḳân" şeklinde yazılan bu yer adı "Ṭâleḳân" olarak metne alındı. bk. Kafalı, agmd.

Andan Nişâbü'r'a varup cümle ebniyesin harâb idüp ve yedi gün yedi gice şu şalup arpa ekdiler. 'Avrât u eţfâlden ğayrı kâtlîerü'n a'dâdı yedi kerre yüz biñ ve kırk yedi biñ olduĝı hisâba geldi.

Çün Herât'a geldi, 'askerîden bulunanları 'umümen kâtl itdürdi. On beş yıl kenâr-ı Ceyhün'dan Nişâbü'r'a gelince kırk kimesneden ğayrı bir zî-rûh yok idi.

[Kıssa-i ğarîbe]

Bunda bir ğarîb kıssa yazmışlar. Erk Kâl'ası ki kılâ'-ı haşîn-i¹ Sîstân'[-dan]dur, Tuluy² bin Cengiz³ anuñ muhâşarasına gönder[ül]di. Ehl-i kâl'a miyânında vebâ-yı 'azîm peydâ olmuş idi. Evvelâ derd-i dehân viricek⁴ dendân peydâ olup ekşeri üç günden tecâvüz itmezdi. Bir gice kâl'a şâhibi yedi yüz kimesne bi-esâmîhim ta'yîn itdi ki bâb-ı şimâlde kemîne gireler. Ve bir cem'i daĝı bâb-ı şarkide mütevaqqıf olup seher vaqtinde a'dâ-yı dîne tîĝ-i cihâd çekeler. Bunlardan şabâha bir zî-rûh çıkmadı.

Çün Tuluy bin Cengiz Merve'ye müteveccih oldu ve ol hînde İmâm Cemâlü'd-dîn ki e'imme-i Merve'den idi, Tuluy'a gelüp vâsıta-i şulh oldu. Ve cümletü'l-mülk⁵ pîş-keşler ile geldi. Ammâ ol hedâyâya kânî' olmayup tefahhuş-ı aĝniyâ eyledi. Ol daĝı iki yüz kimesnenü'n nâmın didi, deftere yazdurdı. Cümlesin işkence-i bisyâr ve ahz-ı emvâlden şofra istişâl itdi. Ve bâkî kâlanları kâtl itmek için leşkere taqsîm itdi. Her âdem başına üç yüz veyâ dört yüz âdem düşdi. Nişâbü'r [ve] Herât ve sâ'ir büldân u kâşabât-da 'âdet-i habîşelerin âhar vechle [gösterüp] cümle-i sükkânın ğarîk-i baĝr-ı fenâ itdiler.

Kâdı-i Sicistân'dan⁶ naql olunur ki "Herât muhâşarasında kıtâle iştiĝâl hengâmında ğâyet-i izdihâmdan Tuluy⁷ muğabelesinde olan burcdan hâk

1 Nüşhalarda "hışna" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "haşin" olarak metne alındı.

2 Nüşhalarda metin boyunca "Puluy" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Kafalı, agmd.

3 HZ nüshasında "bir cem'i" şeklinde yazılan bu ibare anlam gereği "bin Cengiz" olarak metne alındı.

4 HZ nüshasında "viricek" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "viricek" olarak metne alındı.

5 HZ nüshasında "muğarri'l-mülk" şeklinde muğlak yazılan bu ibare anlam gereği "cümletü'l-mülk" olarak metne alındı.

6 HZ nüshasında "Cürcistân" şeklinde yazılan bu yer adı daha önce "Sicistân" olarak geçtiği için tashih edilerek metne alındı.

7 HZ nüshasında "Tuluy'a" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "Tuluy" olarak metne alındı.

üzerine düşdüm. Moğollar her tarafından hedef-i tîr itdiler. Çün ber-tağdır-i [ilâhî] helâke müteveccih olmamış idü[m], tîrleri sirâyet itmedi. Sâlim kaldum. Beni tutup Tuluy katına getürdiler. Ta‘accüb-künân didi ki ‘Sen cins-i âdemî misün, yoğsa dîv ü peri misün?’ Ben dağı didüm ki ‘Senüñ gibi pâ-dişâh-ı ‘âlî-câhuñ çün nazarı benden yaña¹ ağıdı, ol nazarı ‘âlî berekâtında sâlim kaldum.’ didüm. Bu kelâmumdan hazz itdi. Ve ‘Sen ‘azîmü’ş-şân pâ-dişâhlara muşâhib olmağa lâ’iğün.’ diyü beni babasına gönderdi.

[Babası Cengiz] meclis-i hâşşına isteyüp beni söyledürdi. Ve Türk haqqına vârid olan ehadîsden istiğbâr iderdi. Ve tercemân kelâmumu kendüye beyân² [247b HZ] eylerdi. Birgün baña didi ki ‘Muhammed-i uğrı, ya’nî Muhammed H’ârezmşâh ile itdügümüz işler halk içinde çok zamân kalsa gerekdür.’ Ben dağı didüm ki ‘Eger hân cânuma emân virürse bir söz ‘arz ideyin.’ ‘Söyle.’ diyicek didüm ki ‘Çün hân cemî‘-i halkı kırdı, ol³ kelâm kimün lisânında kalur?’ Bu sözden yüzi âteş-i mağz oldı. Ve bana gâzab ile bakup ‘Ben seni ‘uğalâdan şanurdum. Sen hod ‘aceb nâ-dân imişün. Ben Muhammed-i uğrınıñ atı tırnağı irişdüğü yirlerden gayrı sâ’ir halka neylerüm?’ Andan sonra benden i‘râz itdi. Ben dağı ayrığ ordusunda olmağı münâsib görmeyüp başum alup gitdim.”

Menkûldür ki Cengiz çün Buğarâ’ya irdi, Şadr-ı Cihân Burhânü’-d-dîn Muhammed’[e] ki re’îs-i Buğarâ idi, didi⁴ ki “Baña bir kimesne gönder ki sizün lisânınıñuzı ve mezheb, ya’nî şer’atınıñuzı iyü bile.” Şadr-ı Cihân dağı kâdî-i şehri⁵ bir vâ’iz ile gönderdi. Cengiz dağı ‘ağide-i ehl-i İslâm’dan su’âl eyledi. Anlar dağı didiler ki “Evvel-i erkân-ı İslâm⁶ ma‘bûd-ı haqqî olan Perverdgar’uñ birligine itikâd idüp ta‘aşşiden⁷ tenezzüh itmekdür.” Cengiz dağı “Benüm bunda şübhem ve tereddüdüm yokdur.” [didi]. Pes didiler “Allâhu Te‘âlâ hazretleri ilçi göndermişdür ki aḥkâmını ‘ibâdına tebliğ kıla.” Bu sözi dağı kabûl idüp didi ki “Ben ki Hudâ’nuñ bir bendesiyüm. Etrâfa ilçiler gönderürüm. Dağı leşkerüme teklîfât eylerüm.”

1 HZ nüshasında “baña” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “yaña” olarak metne alındı.

2 beyân: HZ mükerrer

3 HZ nüshasında “evvelâ” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “ol” olarak metne alındı.

4 HZ nüshasında “didüm” şeklinde yazılan bu kelime sentaks ve anlam gereği “didi” olarak metne alındı.

5 HZ nüshasında “eşzebi” şeklinde muğlak yazılan bu kelime anlam gereği “şehri” olarak metne alındı.

6 HZ nüshasında “İslâm’a” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “İslâm” olarak metne alındı.

7 HZ nüshasında “teğâişden” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “ta‘aşşiden” olarak metne alındı.

Didiler ki “Bize şeb [ü] rüzda beş vaqt namâz farz eylemişdür. Böyle emr itmişdür ki ol evkâtda her işden el çeküp ‘ibâdete kıyâm ideler.” Ve [Cengiz bu] emri dağı pesend itdi. Ve girü didiler ki “Her yılda bir ay oruc tutmağ emr idüp gündüz ekl ü şürbden nehy buyurmuşlardur.” Eyitdi “Bu emr dağı ma’kül ü münâsib ü mağbüldür. Zîrâ on bir ay ğaflet ile geçürüp kadar-ı hâcetden ziyâde tenâvül iderler. Bir ay hasenât ile yisünler. Tıtulıq kadar bilsünler.”

Girü didiler ki “Her yıl mâldârlara yigirmi dinârdan nişf dinâ[r] fuğarâya virmege [161b T5] emr itmişdür.” Bunı ziyâde begenüp didi ki “Hudâ-yı câvid âdemün zevk u rüzesini ifrâf u tefrîf üzere tağdır itmişdür. Çün zâ'idün ziyâdesi nâkısa virile, seviyyet ü i'tidâl lâzım gelür.” Pes didiler ki “‘İbâd-ı mü'min[in ü] mü'minât¹ me'mûrlardur ki müddet-i ‘ömrlerinde kâdir olurlarsa bir kerre hâne-i Perverdgâr'a tavâfa gideler.” Didi ki “Cemî'-i ‘âlem tañrınıñ hânesidür. Ammâ böyle dilemiş ki her dem yolda erbâb-ı hâcâta dest-gırlik ideler. Ve nâm-ı nîk kesb ideler.”

Ol meclisden soñra kâđi dir idi ki “Müslimân'dur”, vâ'iz dir idi ki “Kâfirdür. Zîrâ hacı geregi gibi taşdıq itmedi.”

Ve bi'l-cümle çün Buğharâya irdi, erbâb-ı hâcât kemâl-i istikbâl ile isti'câl itdiler. Bunlar eyitdi: “Hağ Te'âlâ baña sizün pâdişâhınıza zafer müyesser itdi. Gerekdür ki benüm mezîd-i iqbâlüm du'âsına iştiğâl idesüz.” E'imme vü meşâih Müslimlik yarlıgın istediler. Ol dağı “Sultân sizden me'ünât-ı² divâniyye alur mıydı?” diyü su'âl itdi. Anlar dağı “Alur.” diyü cevâb virdiler. Eyitdi: “Pes sizün du'ânız anuñ hağğında nice müstecâb olur idi ki ferâğ-ı bâl ile³ dil ü hâtır-ı huñür-fâtır[ı]⁴ ki te'sîr-i du'â anâ menüt ve eğâdiş anuñla meşrûtdur, sizden dür itmiş idi.” [248a HZ] Pes kuzât [u] sâdât u mevâliye iħrâcât-ı me'ünât-ı divâniyyeden mu'âf olmağ üzere yedlerine yarlıg virdi.

Ve bu mağalde memâlik-i H'ârezm⁵ başdan başa ħarâb ve mesâkin-i bûm [u] ğurâb olmış idi. Evvel-bahâr olıcağ cünüd-ı şeyâfîni ile ħalkup

1 Nüşhalarda “mü'minîn” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “mü'minât” olarak metne alındı.

2 Nüşhalarda “meşübât” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “me'ünât” olarak metne alındı.

3 bâl ile: - HZ

4 Nüşhalarda “hâtır” şeklinde yazılan bu kelime seci ve anlam gereği “fâtır” olarak metne alındı.

5 Nüşhalarda “H'ârezmiden” şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği “H'ârezm” olarak metne alındı.

vilâyetine revân oldu. Ve ihâneten Sultân Muḥammed'ün mâderi ve ḥaremelerini sipâh karşıasına¹ götürüp, varup âvâz-ı bülend ile nevhâ vü zârî ve fiğânların ref-i bülend itmelerin emr eyledi.

Ve ol kâfir-i bî-dinün aḥvâli bunda encâma irdi.

FAŞL FÎ ZİKİRİ EVLÂD-I MUZAFFER'ÜN ḤORÂSÂN'DA İBTİDÂ-YI ḤÜKÛMETLERİ VE ḤÜKKÂMU'N Kİ OL ZÛMRENÛN ZEVÂL-İ DEVLETLERİ

Hafî olmaya ki Muẓaffer Ḥorâsân vilâyetinde Selâme nâm kıaryeden olup Yezd,² Kırmân memleketlerinde derk olup der-bend beklerken bir vâkı'a görmiş. Atabeg 'Alâ'üd-devle'nün evinde güneş çıķup gelür, Muẓaffer'ün kıoynına girür. Kendüsi ta'accüble ayağa kıalkkıduğı gibi beş, altı pâre olup iglerinden aşğa dökilür. İrtesi ki Şeyḫ Dâvüd '*aleyhi'r-raḥmeye* varur, vâkı'asını bildürüp ta'birin recâ kıılır.

Ol 'azîz kendüye ḥiṭâb idüp "Beşâret olsun saña ki devlet ü salṭanat atabegler ocağından kıalkkıar, sizün neslinüze nakl ider. Ya'lemu'llâh; beş, altı nefer evlâdınıuz³ salṭanat [162a T5] eyler." dimiş idi. Fî nefsi'l-emr bu vâkı'adan sonra Âl-i Muẓaffer'ün devleti gündend güne teraķķide olmuş idi.

El-kışıssa Sultân Ebü Sa'îd Ḥân devrinde, ya'nî hicretün yedi yüz on sekiz târihinde Muḥammed Muẓaffer ki Mübârizü'd-dîn ile mülaķķabdur, bir demligine bir řariķ ile ḥâkim oldu. Şecâ'ati eṭrâf-ı âleme velvele şaldı. Leşker çeküp Şeyḫ Ebü İshâķ bin Muḥammed'ün elinden mülk-i Kırmân'ı aldı. Ya'nî ki Ebü Sa'îd Ḥân vefât idüp her ḥâkim ḥurüc esbâbını müheyyâ kııldıķda mezbûr Muḥammed Muẓaffer şarf-ı maķdûr ile meydâna çıķdı.

On dört yıl mülk-i Şîrâz'da salṭanat itmiş iken kemâl-i ğafletine ve gice ve gündüz şûrb-i ḥamr idüp keşretine binâ'en yedi yüz elli dört senesinde Şeyḫ Ebü İshâķ'ın üstine vardı. Şîrâz gibi dârü'l-mülk-i mümtâzı cebren ve kıahren taşarrufa getürdi.

1 karşıasına: karşıına HZ

2 Nüshalarda "Berd" şeklinde yazılan bu yer adı "Yezd" olarak metne alındı. bk. Rıza Kurtuluş, "Muẓafferîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzafferiler> (21.02.2021).

3 evlâdınıuz: evlâdınıuza HZ

Menķüldür ki Muḥammed Muẓaffer bir hefte miķdârı Şehri muḥāŐara kılmış. Menceniķ ile döge döge fetḥ ü teshire ķarib itmiş. Ḥālâ ki ümerâsından biri Őeyḥ Ebû İŐhâķ'un ḥıŐm u ğazabı ķorķusından vâķi'-i ḥâli diyemez. Ya'nî ki "Muḥammed Muẓaffer sizi muḥāŐara itmişdür." kelâmını söyleyemez.

Āķıbet nediminden biri eşnâ-yı 'işretde " 'Ālem güzellenmiŐ. Tâze bahâr olup çâder çeçekleri Őehrûn eṫrâfını müzeyyen kılmış. Eger ķaŐr-ı refi'a buyurılır ise 'aceb Şafâ buyurılır. Felegûn dürlü dürlü lu'b u bâziçeleri görölür." diyü söylemiş.

Tâ ki ol maḥdûm ķaŐr-ı refi'a çıķmıŐ. Őehrûn eṫrâfını ḥaymeler ile müzeyyen görmegin "Nedür bunlar?" diyü ŐormıŐ. Nedim daḥı "Muḥammed Muẓaffer-i ḥalâŐgerdür¹ ki sizûnle mülâķât ârzûsına gelmiş." didükde bir miķdâr tefekkür kılmış. Lâkin furşat fevt olduĝını bilüp yüĝruk yarar atlar iḥzâr itdürmiş. Bir gice nişfu'l-leylde ķaçup Ķal'a-i Sefil'e girüp taḥaŐŐun itmiş. Ba'dehu Baĝdâd pâdişâhına vâfir mâl ü menâl 'ahd idüp leşker şaleb itmiş. Me'mûline ĝöre 'asker [248b HZ] virilmegin varup yine Şirâz'a mutaşarrıf olmiŐ. Zirâ ki Baĝdâd 'askeri âb üzere bünyâd idüğünü bilmekle Muḥammed Muẓaffer 'inâd itmeyüp çıķmıŐ, ĝitmiŐ. Ba'de zamânin Baĝdâdiler ĝitdüĝi ĝibi oĝlı Şâh Şücâ'ı ĝönderüp Şirâz'ı teshir kılmış.

Bu řariķ ile kırık yıl Őalřanat itdi. Ba'dehu vefât idüp oĝlı Şâh Şücâ' taḥta ĝeçdi. Anuñ zamânı tamâm olduķdan Őoñra oĝlı Zeyne'l-'âbidin, ba'dehu Sulřân 'İmâdü'd-din Aḥmed ve Şâh MañŐür daḥı Şadr-ı serire yitdi. Ḥaķ *subḥânehu ve te'âlâ* bunlara Timur-ı ĝürgân ĝibi Őâḥib-ķırânı musallaş itmekle evlâd-ı Muẓaffer'i bi-esrihim ele ĝetürdi. Bî-raḥm olduķları için merḥamet [162b T5] itmeyüp² «من لا يرحم لا يرحم» mücibince büyüĝi ve küçüĝi kılıcdan ĝeçürildi.

Zirâ ki ĝâyetde meşhür u ĝazûb pâdişâhlar idi. Cüz'i bahâne ile birbirlerinin gözlerine mîl çeckerlerdi. A'dâ-yı dîn [ü] devletini ĝöze ĝöstermeyüp, ĝöz açup âleme baķduķlarına rızâ virmezlerdi. 'Aceble ma'ârif ü dâniŐle ol ĝüne yaramaz ḥaŐletleri tebdil olunmamış idi. Fezâ'il ü hünerverlikle muķayyed pâdişâhlar iken ĝüyâ ki kendü 'ayblarını ĝörmezler idi.

1 Nüşhalarda "maḥlaŐgerdür" Şeklinde yazılan ibare anlam ĝereĝi "ḥalâŐgerdür" olarak metne alındı.

2 Hadis-i Şerif, "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." (Buhârî, Edeb, 27)

Evvelâ oğulları Şâh Şücâ‘ ve Şâh Maḥmūd ve güyegüleri Şâh Sulṭân ittifâḵ idüp, babaları Mübârizü’d-dîn’i tutup gözlerine mîl çekdiler. Şâh Şücâ‘ kendünün zamân-ı salṭanatında mekr-i düşmân ile Sulṭân Şeyli nâm şeh-zâdesine mîl çeküp kıra ‘aynını rencide kıldılar. ‘Âḳıbet Zeyne’l-‘âbidîn Şâh’a mîl çeküp gözleri nûrı gitdükden sonra Semerḳand’a varmış idi. Timur Hân cenâbına izhâr-ı tazallüm itmegün silsile-i nesepleri münḳaṭı‘ olmasına ta‘ahhüd buyurmuş idi.

Fe-ammâ müddet-i salṭanatları cem‘an seksen yıla ḳarîb olmuş idi. Andan sonra mülk-i mevrûşları Timur-ı Gürgân’uñ oğlu ‘Ömer Şeyḫ Bahâdır’a degmiş idi.

Fe-ammâ Şâh Manşûr teveccüh-i Timur’dan ḫaber alup, firâr itmek üzere iken yol üzere bir ṭâ‘ifeye râst gelüp kendüsiyle hem-râh olduklarında anlar Şâh Manşûr’dan sonra Şîrâz’dan çıḳmış olmağın sözleri budur ki “Şol bahâdırlar ki on yedi baṭmân ağırı terkeş ve on baṭmân çomaḳ getirüp salṭanat da‘vâsın iderlerdi. Şimdi ḳurd önünden ḳaçar gibi firâr itmege¹ rağbet gösterürler.” diyince Şâh Manşûr’uñ ‘ırḳ-ı ḫamiyyeti ḫarekete geldi. Dönüp, ceng yarağınını alup üç biñ yarar kemân-dâr ile Timur Hân leşkerine muḳâbil ṭurdu.

Evvelki ḫamlede sağ ve şol ḳolda biñer âdem şınup perâkende olduḳda ḳalb-i ‘askerde bulunan biñ nefer fedâîler ile kendüsi iḳdâm idüp, alaylar söke söke varup, ḳaç Ḳaşve-i Vefâdâr² ki Timur Hân’uñ kendüye maḫşûş alayıdır, anları iki yarup ḫayli ṭağıdup, Timur’ı yalnız beş ḫavâşşı ile görüp üstüne ḫamle itdükde Timur bir ḳadem yirinden ayrulmadı. Ol beş nefer ḫavaşdan Cemâri ve ‘Âdil nâm kimesneler Şâh Manşûr alayına ḳarşu ṭurup, ḫattâ yaralanup,³ Timur daḫı ḳalkınını yüze çeküp, cenge müteveccih olduḳda Manşûr Şâh yine ol alayı ile dönüp Mîrzâ Şâhruḫ alayına vardı.

Bir miḳdâr anlarıñla şavaşdı. Âḫir deryâ yanında ḳatreye ve şu‘â‘-ı ḫürşid içinde zerreye dönüp, ceng ide ide [163a T5] yanında on [249a HZ] nefer âdemi ḳalup, der-‘aḳab anlar daḫı ḳırılıp kendüsi yaralı, bereli bir

1 itmege: itmekle T5

2 Burada kastedilen “Ḳuçınler” olmalıdır. bk. Ensar Macit, *Timurlu Devleti’nin Askeri Teşkilatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012, s. 13.

3 yaralanup: pârelenüp HZ

başıyla şehre doğru at bıraktığında Şāhruh Mīrzā âdemleri yitişdiler. Başını kesüp ‘izz-i huzūr-ı şehryārīye getürdiler.

El-haḳ Şāh Maṣṣūr’daki cūr’et¹ ü kuvvet-i ḳalb hīç bir pâdişāha naşīb olmamış idi. Üç bin mevcūd âdemi ile Timur Hān gibi şāhib-ḳırāna ḳarşu turup bin âdemle ḳalb-i leşkere urmaḳ olmamış idi.

Ve bi’l-cümle Āl-i Muẓaffer’ün zamān-ı salṭanatları seksen yıla ḳarīb olup āhir yedi yüz toḳsan beş senesinde ḳaseb ü nesepleri ḳazab-ı Timur ile münḳatı’ olmuşdur.

FAŞL Fİ ZİKİRİ ĀZERBAYCĀN’DA ZUHÜR EYLEYEN İLHĀNĪLERÜN² DEVLETİ VE BA’DE ZAMĀNİN ZEVĀL-İ SALṬANATLARI BEYĀNINDADUR

Hicretün yedi yüz elli altı târihinde ki Āzerbaycān memleketini, ya’nī ki dārü’l-mülk-i Tebrīz ü Bağdād cānibleri, tamām ḳarış ve³ muruş oldu. Āl-i Cengiz’den Sulṭān Ebū Sa’id vefātından şonra ol yerlerün niẓāmı gidüp ihṭilāl buldı.

Bu fırsatla İlḫānilerün evveli [ki] Şeyḫ Ḥasan-ı Büzürg⁴ idi, beglerden iken Sulṭān Ebū Sa’id’ün Dilşād nām hātūnını taḫt-ı nikāhına almaḳla kuvvet buldı. Giderek esbāb-ı ḫurūcū tertīb idüp şehryār oldu.

Ve ol ešnālarda Mevlānā Ḳāḏī Mecdü’d-din yazduḡı üzere Tebrīz’de pâdişāh olan Melik Eşref’ün zulmini gördükçe taḫammül idemeyüp Moḡol pâdişāhlarınınū pāy-taḫtı olan şehir-i Serāy’a vardı.

Birgün meclis-i va’zında Moḡol sulṭānı Cānıbeg Hān bin Ong Hān ḫāzır iken Melik Eşref’ün mezālīm ü meḫā’ifini söyledi. “Pâdişāh-ı İslām’a vācibdür ki leşker çeküp vara, ol zālīmün ‘ömr ü devleti ḫirmenini fenā yil-

1 cūr’et: devlet T5

2 Nüşalarda metin boyunca “İlcāniler” şeklinde yazılan bu devlet adı tashih edilerek metne alındı. bk. Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#1> (21.11.2020).

3 ve: - T5

4 Nüşalarda metin boyunca “Ḥasan bin Yünān” ve “Ḥasan-ı Yünānī” şeklinde yazılan bu isim “Ḥasan-ı Büzürg” olarak metne alındı. bk. Muẓaffer Ürekli, “Celâyirliiler”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celayirliiler> (22.02.2021).

lerine vire.” diyü taşrih eyledi. Mezbür Cānıbeg Hān dañı ol meclisde sefer semtini muqarrer eyledi. Bir iki aya varmadın küllî asker ile Āzerbaycān’a toğrıldı. Qaṭ’-ı merāhil ile menzil-i maqşūda vardı. Melik Eşref’i muqābil olduğı gibi şıyup tutdı. Ve Tebriz’e iletüp siyāsetle helāk kıldı.

Mezbür Cānıbeg Hān şöyle ‘ādil ü zābıt pādişāh idi ki evvel seferinde niçe yüz biñ leşker ile geldi. Hırmen zamānı iken yollarda bir ferdün ğılāline Tatar leşkeri el uzatmadı. Bir zābtısız asker iken Cānıbeg’ün siyāseti havfından qaṭ şöyle korqarlar idi. Mevlānā Sa’dü’d-din-i Tefāzānī, *Şerh-i Muhtaşar-ı Telhīs*’i anlaruñ hişsesiyle muvaşşah kılmış idi.

El-kıssa Cānıbeg ki Tebriz’i alup hüküm itdi, az zamān geçmedin vefāt itmegın mülk-i mevrūşı Berdibeg¹ nām qarındaşına degdi. Ba’de zamānin Tebriz zābtına [163b T5] bir vekilin qoyup qadimī yiri, yurdu olan pāy-tahta gitdükdde ol tārīhde sābıqu’z-zıkr Şeyh Hāsan-ı Büzürg, Bağdād ve Dicle ve Vāsıt ve Başra hükümetin iderdi. Yedi yüz elli tārīhinde ki vefāt eyledi, oğlı Mu’izzü’d-din Sulṭān Üveys babası yirine ‘ilm-i salṭanatı işbāt eyledi.

Dā’imā H’āce Selmān’uñ memdüñı olup kendüñüñ ve vālidesi Dilşād² Hātün’uñ cemī’-i ‘ulemā vü fużalā vü şu’arā luṭf u keremi deryāsına ğarq³ idi. Bir hātün idi ki nākışatü’l-‘aql olanlar ile farkı ez-pāy bi’l-farq idi.

Ol zamānlarda ehl-i manşıbuñ ‘avām u cāhillerinden [249b HZ] pişkeş tarikiyla māl ü menāl alınurdu. Şimdiki gibi hāzine idinüp şaklamazlardı. Ve ağır ağır binālara şarf itmezlerdi. “Bu dünyā birkaç günlük müsāfir-hānedür. Bunda ‘ālī binālar ve kāşāneler lāzım degüldür. Ve ādemüñ ardına qalacağ bir iyü nāmdur.” dirlerdi. Ol ‘avāmdan alduqları mälları havāşş-ı ‘ulemā vü şu’arāya bezl iderlerdi. “Ardımızca anlaruñ bir kitābı ve yāñūd bir qaşidesi ve kıṭ’ası kalmağ kıyāmete dek hayr ile añulmamıza sebeddür. Ve her bir beytleri kārban-ı serāydan ve cāmī’den yegdür ki mütevellī ve cābi istemez. Ve meremmātına evkāf alıqomayağa muhtāc olmaz.

1 Nüşhalarda “Yezdibeg” şeklinde yazılan bu isim “Berdibeg” olarak metne alındı. bk. Mehmet Saray, “Altın Orda Hanlığı”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-orda-hanligi> (22.02.2021).

2 Nüşhalarda “Dilşāh” olarak yazılan bu isim “Dilşād” olarak metne alındı. bk. Adnan Karaismailoğlu, “Selmān-ı Sāveci”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selman-i-savecii> (22.02.2021).

3 ğarq: ‘arāq HZ

Devr-i Âdem'den berü niçe pâdişâhlar gelmiş, gitmişdür. Aşlâ anlarıñ hayrât u hasenâtı kalmayup fenâ bulmuşdur. Lâkin tevârîh kitâblarında isimleri añılmağla bâ'ış-i du'âdur." cevâb iderlerdi. Ve bir ehl-i kemâli arayup, bulup devlete irgürmekle fâhr idinürlerdi. "Fülân kâмили ve [fazl]-mevcüdü¹ biz bulup biz terbiyet eyledük." diyü birbirlerine gurûrlanurlardı.²

Fe-ammâ Sulţân Üveys bir qadr-şinâs pâdişâh idi ki zamânında ehl-i 'irfânıñ rağbeti tolı göklere yağmış idi. Fe-ammâ zamân-ı salţanatında Aĥî Ca' nâm bir ĥâkim-i zâlim Tebrîz'i pây-taĥt idinmiş idi. Pes anuñ zulm ü ĥayfindan ĥalk-ı 'âlem birbirine girmiş idi. 'Âķıbet Sulţân Üveys'e geldiler. Mezbûruñ mezâliminden şikâyetler itdiler. Tâ ki 'asker çeküp üstine vardı. Başup, kaçurup elinden aldı. Ya'nî ki mülk-i mevrûş-ı kadîmine Tebrîz ve Selmâs ve Sulţâniyye³ ve Erdebil ve Ĥoy ve Mend ve Şirvân ve Diyâr-ı Bekr memâlikini zamîme kıldı.

Âĥir yedi yüz yetmiş yedi senesinde otuz altı yaşında iken ve müddet-i salţanatı on sekiz sâle varmış iken vefât eyledi. Ĥâl-i ĥayâtında Sulţân Ĥüseyn nâm oğlına Tebrîz'i ve Şeyĥ 'Alî nâm oğlına Bağdâd'ı ve Bâyezîd nâm ferzendine Sulţâniyye'[yi] ve Sulţân Aĥmed'e Erdebil'i ve Ĥalecân'ı tevzî' kıldı. Ve Şeyĥ Ĥasan nâm oğlından fitne ihtimâli virüp qatlini [164a T5] işmarladı.

Pes Sulţân Ĥüseyn sekiz yıl ĥükümet itdükden soñra qarındaşı Aĥmed anuñ üstine vardı. Ĥammâmnda gâfille bulup öldürdi. Ve taĥta geçdi.

Yedi yüz toķsan altı senesi oldu. Timur-ı Gürgân mülk-i Tebrîz'i aldı. Sulţân Aĥmed qarşu tıramayup âĥar semte gitdi. Varup Ĥüzistân vilâyetini teşĥir itdi.

Ba'dehu birâder-zâdesi Sulţân Üveys daĥı soñra Sulţân Aĥmed bin Şâh Veled ve Sulţân Ĥüseyn bin 'Alâ'üd-devle salţanat eyledi. 'Âķıbet⁴ İsfendiyâr İbn⁵ Qara Yûsuf Bağdâd'a müstevlî oldu. Dicle'de mezbûr Sulţân

1 mevcüdü: vücüdü HZ

2 gurûrlanurlardı: gurûrlanurlardı HZ

3 Nüşhalarda "Sulţâna" şeklinde yazılan bu yer adı yazım birliğı gözetilerek "Sulţâniyye" olarak metne alındı. bk. Gelibolulu Mustafa 'Alî, *Künhül-abbâr 1. Rükün*, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020, s. 361.

4 'Âķıbet: - T5

5 İbn: - T5

Hüseyn'i muhâşara kıldı. Ba'dehu hîle ile çıkarup tedârükin görmekte selâtin-i İlhâniyye bu maħalde münkarız oldu.

Ol nâzenin devlet ü sa'adet-i memleket-i Tebrîz ve Bağdâd zamân-ı hükümetlerinde mânend-i cennet âbâd olmuş idi. 'Adâlet ve luğf u keremle iyü nâmları 'Acem ü 'Arab memleketlerine tütülmüş idi. Yine böyle iken âyîn ü erkânları bi'l-küllîyye fenâ buldı. Bâ'ış-i zevâl Melik Timur-ı Gûrgân gibi şâhib-kırânun hücum u tağallübidür. Ol târihde hemân anlara degül, niçe hâkimlere daħı¹ gâlib olmuşdur. Hâl-i 'âlem [250a HZ] ezeli böyle perişân olagelmüşdür.

FAŞL Fİ ZİKRI MÜLÜK-İ GÜRÂN İBTİDÂ-YI DEVLETLERİ VE İKİ ŞINFUÑ DAĞI SALŦANATLARI BEYÂNINDADUR

Ravzatu's-şafâ'da yazıldığı üzere aşlında bunlar Daħhâk-i Mârî evlâdındandır. Ferîdün-ı Ferah, Daħhâk'e zafer buldukda bağıyye-i evlâdı kaçarak Belh ve Kâbil vilâyetleri arasında bir zamân oldu ki şağlandılar. Pes şa'b yirlerdür, diyü Gûr Tağları'na varup, anda yirleşüp, her taraflarını muhkem yapup oturışdılar.

Fe-ammâ Ferîdün bunların haberlerin tıydı. Birkaç def'a üzerlerine leşker gönderdi. Hâlâ ki hiç bir vechle ele gelmediler. 'Âkıbet bekleyü bekleyü 'âciz kılmağın Gûr Tağları'ndan ğayrı memlekete el uzatmayup yılda yıla virgülerin Ferîdün âstânesine göndermek üzere şulh itdiler. Tâ ki bir tarîk ile andan kılçup SulŦân Maħmûd Sebüktegin zamânına kadar hükümet eyledi.

Vağtâ ki mezbûr SulŦân Maħmûd pây-taht-ı Ğazne'de pâdişâh oldu, bunların kaçdına defe'atle leşker gönderüp, hâkimleri olan Muħammed Sûri ve oğlı Ğasan nâm diliri ele götürüp ğabse urdı. Mezbûr Ğasan bir tarîk ile kırtılıp Gûr hükümetine zafer buldı.

Ba'dehu şol vağt [ki] Âl-i Sebüktegin'den Behrâm Şâh pâdişâh oldu, mülük-i Gûr'dan Muħammed bin Hüseyn'e iltifât idüp güyegü idindi. Kendüsi daħı anuñ akrîbasından birini tezvîc idüp hışm-ı ğavm oldu.

1 daħı: - T5

Fe-ammâ ¹«الملک عقیم» fehvāsınca bunların zāhirî düstlığı bâḫinî düşmenlige döndi. ‘Āķıbet mezbūr [Muḥammed bin Hüseyn], Ğazne mülkine t̄ama‘ kıldı. [164b T5] Behrām Şāh İbn Mes‘ūd bu hāli t̄uyup niçe kıtālden soñra kendüi öldürdi. Ba‘dehu Sūrî bin Hüseyn nām kıarındaşı Ğūr hākimi oldu. Niçe zamān fırsat gözederek bir t̄arīķ ile Behrām Şāh anı daḫı kıatlı eyledi.

Bundan soñra diğer birāderi Ḥasan bin Hüseyn ki ‘Alā’ü’d-dīn Cihānsüz² dimekle meşhūr ve zātı ma‘rifet ü kemālle ma‘mūr bir ādem idi, Ğūr ḫükümeti aña degdi. Birāderlerinin intikāmi kıaşdına küllî leşker çeküp Ğazne’ye vardı. Mezbūr Behrām Şāh’ı şıyup kıaçurdi. Kendüsi Ğazne pāy-taḫtına mālīk olup nāmını Sulṫān A‘zam kıodı. Kıānün tertibi ise Āl-i Selçük pādişāhları dārātını kıullandı.

Bu t̄arīķ ile beş yüz elli tārīhine varınca salṫanat itdi. Ba‘dehu mezkūrın ođlı Seyfū’d-dīn Muḥammed zuhūr eyledi. Bir yıl mīķdārı ḫükümet idüp aldı, virdi. Anuñ daḫı³ zamān-ı devleti tamām olduđdan soñra Şihābü’d-dīn Muḥammed Ebü’l-Muzaffer-i Ğūrî salṫanat eyledi. Ḥattā diyār-ı Hind’den Lāhūr memleketi⁴ fethine⁵ gitdi. Ma‘a hāzā ol Hind t̄arafında iken vaķt-ı fırsatdur, diyü Ḥ‘ārezmşāh şehir-i Herāt’ı muḫāşara kııldı.

Fe-ammā bu ḫaber ki Sulṫān Şihābü’d-dīn’e yitişdi, ḫışm u ğāzabla dönüp ‘adūsına rağmen Ḥ‘ārezm pāy-taḫtına yürüdi. Niçe günler muḫāşara kıılıp ol vilāyete leşker deryāsı bürüdi. Az müddetde Ḥ‘ārezmşāh ile on dört kerre şavaş itdi. ‘Āķıbet⁶ Ḥ‘ārezmşāh ḫalkından bir fedā’i t̄avā’if-i pādişāḫı meşğül [250b HZ] [idüp] oṫađında seccāde üstinde tilāvet-i Kıur‘ān iderken t̄iđ [ü] ḫancer üşürüp, ya’nī ki öyle zī-şān pādişāḫı ğāfil düşürüp öldürdiler.

-
- 1 “Saltanat kısırđır [kendisinden geriye bir şey kalmaz].” | Nüşalarda vecizenin başındaki elif lam takısı bulunmamaktadır.
  - 2 Nüşalarda “Cihān Nübüz” şeklinde yazılan bu isim “Cihānsüz” olarak metne alındı. bk. İqtidar Husain Siddiqui, “Gurlular”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gurlular> (22.02.2021).
  - 3 Nüşalarda “Atabeg” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “Anuñ daḫı” olarak metne alındı.
  - 4 memleketi: memleketini HZ
  - 5 Nüşalarda “taḫtına” şeklinde yazılan ibare anlam gereği “fethine” olarak metne alındı.
  - 6 Nüşalarda burada yer alan “Gögerdiye deryāsin bürüdi.” şeklindeki ifade anlam gereği metne alınmadı.

Vezîri Mü'eyyidü'l-mülk 'ale'l-fevr hüsn-i tedbîr ile ol müfsidleri ele götürüp cümlesini siyâsetle kılcıdan geçürdiler. “Pâdişâh hastedür.” nâmın çıkarup gâh gâh meyyiti libâs-ı hayâtla manzaradan¹ gösterdi.² Ve kendüsi umûr-ı salţanatı geregi gibi icrâ kıldı. Tâ Ğazne'ye gelince pâdişahuñ vefâtını kimesneye bildürmedi.

Muħaşşal haylî 'âkıll ü dâna ve 'âdil ü dîndâr pâdişâh idi. İmâm Fahr-ı Râzî gibi *rahimehu'llâhu te'âlâ*³ şeyhü'l-İslâm dâ'imâ serâyına varup va'z u naşihat meclisin iderdi.

Andan sonra 'Alâ'ü'd-dîn İbn Sâmi tahta cülûs niyyetine Ğazne'ye toğrı gidüp, lâkin salţanat aña müyesser olmayup, yolda gelürken vefât idüp, ba'dehu Ğıyâşü'd-dîn Maħmûd ki sâbıķu'z-zıkr Sulţân Şihâbü'd-dîn'ün oğlıdur, babası şehid olduķda Büst⁴ nâm vilâyet hâkimi bulunmuş idi. Niçe yıl sonra gelüp dârü'l-mülk-i Ğazne'de tahta cülûs kıldı.

Ba'de zamânin aña dağı şehâdet müyesser [165a T5] olup yirine kendü oğlı Sâmi bin Muhammed geçüp altı yüz yedi târihine dek hükümet kıldı. Âhîr anuñ dağı devleti bünyâdı yıķılıp, H'ârezmşâh mu'avenetiyle 'Alâ'ü'd-dîn⁵ Cihânsüz oğlı Atsız Hân dört yıl hükümet idüp bundan sonra bir zamân Ğürilerün nesebi salţanat cihetinden münķariz oldu. Beş yüz kırık beş târihinde zühür idüp altı yüz toķuz yılında hükümetleri nihâyet buldı.

Egerçi ki Kâği Beyzâvî *rahimehu'llâh*,⁶ *Nizâmü't-tevârih*'de “Bu zümreden ancak 'Alâ'ü'd-dîn ve Ğıyâşü'd-dîn ve Şihâbü'd-dîn salţanat itdiler.” di-yü yazmışdur. Hâlâ ki eşaħhı Mevlânâ Mîrh'ând tetebbu'ı üzere bu haķır yazduğıdur.

1 Nüşhalarda “muħârıkadan” şeklinde yazılan kelime anlam gereği “manzaradan” olarak metne alındı.

2 gösterdi: gönderdi HZ

3 *rahimehu'llâhu te'âlâ*: - HZ

4 Nüşhalarda “Bes (HZ), Les (T5)” şeklinde yazılan bu yer adı “Büst” olarak metne alındı. bk. Siddiqui, agmd.

5 'Alâ'e'd-dîn: 'Aliyyü'd-dîn HZ

6 *rahimehu'llâh*: - HZ

Ğıbbu zâlik beş yüz yetmiş sekiz yıl sonra bu zümreden Faḥrüd-dîn Mes'ud ki Muḥammed bin Sām'un 'ammisidür,¹ zuhür idüp bir zamân hükümet eyledi. Ba'dehu oğlu Melik Şemsü'd-dîn Muḥammed otuz üç yıl ve Bahâ'üd-dîn Sām dört yıl ve² Celâlü'd-dîn 'Alî yedi yıl salṭanat itdi.

Ravzatu's-şafâ kavlince selâtin-i Ğür bunda dahı inķırâz buldı. Bu taķdırce evvel ü âḥir bunlaruñ müddet-i salṭanatları yüz on yıl miķdârı oldu.

Fe-ammâ sâbıķu'z-zıkr Celâlü'd-dîn 'Alî ğâyetele şecî' ü bahâdır pâdişâh idi. Çok hüner gösterdi. Emîr Timur-ı Gürgân ile ve niçe nâmdâr pâdişâhlar ile şavaşup ekşerinde muzaffer oldu.³ On ayuñ içinde on yıllık eşerler ķodı. Ba'dehu oğlu Melik Ğıyâşü'd-dîn on üç yıl miķdârı Timur Hân ile nizâ'dan ḥâlî olmadı. Âḥir tütülp, iletüp Semerķand'da⁴ ḥabs eyledi. Dârü'l-mülki⁵ 'ammi-zâdelerinden Melik Muḥammed İbn Melik Faḥrüd-dîn'e muķarrer oldu.

Bir yıl miķdârı hükümetden sonra Timur Hân oğlu Mîrânşâh Mîrzâ mülk-i Ğür'a müstevlî oldu. Ve mezbür Melik Muḥammed'i tütüp ḥabs ile babasına gönderdi. Ba'dehu Timur, mezbür⁶ Melik Muḥammed'i Ğıyâşü'd-dîn-i maḥbûs ile ma'an ķatl itdürdi.

Bunlaruñ müddet-i salṭanatları yüz yıla varmış iken Timur-ı Gürgân'uñ ḥışm u ğaḫab[ıy]la nesleri münķarız oldu.

Ammâ şımf-ı evvelüñ zevâl-i devletleri ḥüni⁷ olup vüzerâ [vü] ümerâsınuñ ḥüsn-i cemâl şâḫibi kıızlarına el uzatmalarından vuķû' buldı. Tâ ki Ḥaķ [251a HZ] *celle ve 'alâ* devlet ü salṭanatlarını ğayırılara virüp ol mazlûmların intikâmını aldı.

1 Nüşalarda " 'ammisidür" şeklinde yazılan ibare anlam gereği " 'ammisidür" olarak metne alındı.

2 Bahâ'üd-dîn//ve: - T5

3 oldı: buldı HZ

4 Semerķand'da: Semerķand'a HZ

5 mülki: mülkini HZ

6 Nüşalarda "mezbürüñ" şeklinde yazılan bu kelime sentaks gereği "mezbür" olarak metne alındı.

7 ḥüni: ḥübi HZ

FAŞL Fİ ZİKR-İ ‘ACEM VİLÂYETİNDE ZUHÜR EYLEYEN BÂTİNİLERÜŦİ İBTİDÂ-Yİ HÜKÛMET VE ZEVAL-İ MÛLK [Ü] DEVLETLERİ BEYÂNINDADUR

Bunlara İsmâ‘iliyye dağı dirler. Bâṭıniyye dağı ıtlâk iderler. Evveli Ḥasan bin ‘Alî’dür ki Yûsuf eş-Şabbâḥ-ı Ḥımyerî² evlâdından geçinmişdür. [165b T5] Ya‘nî ki “Zamân-ı sâbiḳda Yemen mülkine ḥükm idenler ecđadumdur.” dimişdür. Ḥâlâ ki şıḥhati yoḳdur.

Ancak mezbür Ḥasan bir ḥilekâr kimesne olmağın Fâṭımiyyün ḥulefâsından Müstaşır-bi’llâḥ’a varup bulısmış. “Devâm-ı devletüñe du‘acı olmaḳ murâdumdur.” diyü diyâr-ı ‘Acem’den bir yircegiz recâ eylemiş. Ol dağı bir mektûbını dirig itmeyüp “Murâd idindügi yirde bizüm cânibi-müzden ḥükümet eyleye.” diyü bir temessük virmiş.

Bu ıarık ile mezbür Ḥasan ki Alamût Ḳal‘ası’na gelmiş. İstihkâmını begenüp bir ḥile ile zuhür itdükden soñra ol Ḳal‘a kendünün elinde olmağı münâsib görmüş. Melik Şâḥ-ı Selçüḳî tarafından anda ḥâkim olan Mehdî ile âşinalıklar itmiş. Giderek ‘arz-ı zühd ü riyâda ifrâṭ idüp “Mâdâm ki bu Ḳal‘adan bir miḳdâr yir benüm mülküm olmaya, ‘ibâdet ü ṯâ‘atimün şıḥhati taḥaḳḳuḳ bulmaya.” diyü söylemiş. Ḥattâ bir miḳdâr yircegiz bey‘ itmedükleri taḳdirce göçüp gitmek şüretini göstermiş.

Mehdî dağı mezbürüñ³ mekr ü ḥilesinden gâfil bulunup bir öküz derisi miḳdârı yiri şatup temessükini virmiş. Ba‘dehu mezbür Ḥasan ol cild-i baḳarı bir keskin ḳalem-terâş ile ince iplik gibi kesüp uzatmağla cümle Ḳal‘ayı ihâṯa itmiş. Bu kerre “Alamût Ḳal‘ası cümleten benümdür.” diyü Mehdî’nün ihrâcına sa‘y u diḳḳat itmiş. Âḥir-i kâr mâbeyne muşliḥler girmiş. Ḥasan üç bin filori dağı virüp bu ḥile ile Ḳal‘ayı mülk idinmiş. Ya‘nî Mehdî’yi irzâ idüp Ḳal‘adan çıkarmış.

Pes Bâṭıniyye nâmına bir bed mezheb peydâ eylemiş. “Zâhir-i aḥkâm-ı şer‘iyyenün bâṭını vardır. Aşlda anuñla ‘amel olunmaḳ gerekdür.” diyü

1 Nüshalarda metin boyunca “Nâṯine / Bâṯine” şeklinde yazılan bu mezheb adı “Bâṭıniyye” olarak metne alındı. bk. Avni İlhan, “Bâṭıniyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batiniyye> (21.11.2020).

2 Ḥımyerî: Ḥamrî HZ

3 mezbürüñ: mezbür HZ

halkı azdurmış. Muttaşıl ol mezheb-i bâtıla halkı da'vet itmege başlamış. Ve anuñ aḥkām-ı fāsidesini icrāya şol deñlü diğķat itmiş ki bir cüz'î bahāne ile kendü oğlını öldürmiş. Tā ki halkuñ 'aķllarını uğurlayup “Zühd ü şalāh ancak bu deñlü olur.” dimelerine ol vaz'ı sebep olmuş.

Giderek Āşaf Hān Ḳal'ası'na ve Hālıncān ve Girdküh¹ nām Ḳal'aları kendünüñ itmiş. Ve her vechle şecī' ü dilir olduğundan ğayrı hendese vü hisāb 'ilminde māhir ve fenn-i siḥrde daḡı nazīri nādir olmağın yanına varanlar mekr ü ḡilesinden ḡalāşa çāre bulmamış.

Bu ṫarīķ ile on dört yıldan ziyāde ḡükümet itdükden şoñra fevt olmuş. Ba'dehu oğlı Büzürgümmid² nām oğlı daḡı on dört yıl ḡükümet itmiş. Lākin mezheb-i Bāṫınıyye'yi ḡatı izḡār itmeyüp zāhiren şer'-i şerifile 'amel semtin göstermiş. [166a T5]

Ba'dehu Kiyā³ Muḡammed nām oğlı babası yirine geçmiş. Yigirmi beş yıl salṫanatdan şoñra ḡasan Muḡammed nām ferzendi seccādeye oturmuş. Ve tağyir-i mezheble tamām azğunlık⁴ idüp ḡalkdan emr ü nehy teklifatını gidermiş. “Bilā- [251b HZ] nikāḡ 'avret ḡullanmaķ cā'izdür. Ve māl ü menāl kimüñ eline girürse anuñ ḡükmindedir. Ya'nī ki mülk-i şariḡidür.” diyü hezeyān söylemiş.

Dört yıl bu ṫarīķle da'vetden şoñra mürd olup yirine oğlı Muḡammed bin ḡasan geçüp tamām kırķ dört yıl bu daḡı alup virmiş. ḡuşuşā ki “Mezhebimize girmeyenlerle ceng ü ḡıtāl lāzımdur.” diyü ḡalkı birbirine düşürmiş.

Vaḡtā ki bu mühmel fevt olmuş, ﴿يُخْرِجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾⁵ mazmūnına mā-şadaḡ olup Kiyā ḡudāvend nām ferzendi taḡta geçmiş. Her vechle 'ālim ü kāmil ve 'aķīdesi pāk ādem olmağın ābā vü ecdādı mezhebinden ibā ḡılmış. Ve cemī'-i kitāblarını āteşe urup eṫrāf u cevānibdeki Bāṫınılere daḡı emrler ğöndermiş. Cümlesine kitāblarını iḡrāķ bi'n-nār itdürmiş.

1 Nüşalarda “Feristān” ve “Şemküh” şeklinde yazılan bu kale adları “Hālıncān” ve “Girdküh” olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özeydın, “ḡasan Sabbāḡ”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-sabbah> (22.02.2021).

2 Büzürgümmid: Berzekümmid HZ

3 Kiyā: Ketā HZ

4 azğunlık: arğunlık HZ

5 “O, ölüden diriye çıkartır.”, Rum Sūresi, 30/19.

Bu tarih ile on yıl saltanat itdikden sonra fevt olmuş. Yirine oğlu Hüdavend Muhammed cülüs itmiş. Ammā babası gibi dindār qopmayup gāyetle cebbār u kaħhār ve mütekebbir ü bed-kirdār olup zamānında gāvḡā çoḡalmış. Eṭrāf-ı memāliki kaṭṭā⁴-ı tarih almış. Āħir Hāver Şāh nām oğlu ile birbirine düşmegin otuz beş yıl hükümet itdikden sonra mezbūr¹ Hāver Şāh firāşında babasını öldürmüş.

Ammā Hāver Şāh daħı inen² ‘ömr sürmemiş.³ İki yıl miķdārı saltanat itdikden sonra Āl-i Cengiz’den Hülāḡū Hān kendüye musallaḡ olmuş. Her kanda Bāṭınıyye ḡal’aları var ise ⁴«الموت» diyü ol bed-mezheblerden ‘ālemi pāk eylemiş.

Ammā ḡarābet bundadır ki Hāce Naşir-i Ṭūsī gibi fāzil-ı nāmdār bir zamān Hāver Şāh’a ve andan muḡaddem babasına vezāret itmişdür. Ḥattā bunlaruñla varduḡda Hülāḡū’ya duḡūl idüp küllī iltifāt u raḡbet bulmuşdur. Mezheblerine duḡūli ma’lūm degüldür. Hükemā⁵ mezhebinden imām-ı hümām meşābesinde iken Bāṭınilerūn aḡvāl-i fāsidesine ḡulaḡ tutması ‘aḡl-ı kāmīle muḡālīfdür.

Ve bi’l-cümle Hāver Şāh⁶ mülük-i Bāṭınıyye’nün⁷ āħiridür. Müddet-i hükümetleri cemī’an yüz elli yıldan ziyāde olmuşdur. Zevāl-i mülk ü devletlerine⁸ sebeb ‘aḡā’id-i nā-pākleri idüḡi muḡarrerdür.

Ba’zılar ḡavlince ibtidā Şām’dan zuhūr itmişdür. Ḥattā bi’l-fi’l Şām eṭrāfındaki Neymān⁹ ve Dürüzī¹⁰ mezhepleri bunuñ baḡıyyesidür, dimişler.

¹¹«أَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْإِعْتِقَادِ الْبَاطِلَةِ»

1 mezbūr: - T5

2 inen: seksen beş T5

3 sürmemiş: sürmiş T5

4 “Ölüm.” | Müellif burada “الموت (el-mevt [ölüm])” kelimesinin aynı zamanda “Ālamūt” şeklinde okunabilmesi üzerinden tevriye sanatı yapmıştır.

5 Hükemā: HZ mükerrer

6 Şāh: - HZ

7 Nüşalarda “Terāribe’nün (HZ), Terāripe’nün (T5)” şeklinde yazılan bu ibare anlam gereḡi “Bāṭınıyye’nün” olarak metne alındı.

8 devletlerine: devletine HZ

9 Neymān: Yenmān HZ

10 Dürüzī: Dürzī T5

11 “Ey Allah’ım, bizleri batıl inançlardan muhafaza eyle.”

[166b T5]¹ FAŞL Fİ ZİKİR-İ CENGİZ HÂN'UN İBTİDÂ-YI ZUHÛR-I DEVLETİ VE MOĞOL SULTÂNLARINDAN KEN HÂN'UN VE BA'Zİ HÂKİMLERÜN ZEVAL-İ MÜLKLERİ ŞERHİNDEDÜR

Cengiz Hân'ın nesebi Oğur Hân oğlu Ken Hân'a varup nihâyet bulur. Vâldesinden toğduğı hinde iki avucunuñ içi kanla tolmış bulunup hükemâ vü muneccimîn “Ġâyetle hünî ve bî-raħm pâdişâh-ı şâhib-kırân olacağdur.” diyü haber virmişlerdür.

El-kışsa Cengiz bir pâdişâh idi ki ibtidâ-yı zuhûrından âhîr-i ‘ömrine varınca her nereye ki müteveccih oldu ise fetħ ü nuşret müyesser olup izdiyâd-ı devleti taħaqquk buldı. Hiç bir muhârebede şınmağ olmadı. Hâlâ ki diyânet ü İslâm'ınun şıhhati ta'ayyün bulmadı.

Henüz tıfl-ı şağîr iken oturması ve çurması ve sâ'ir oğlancıklara hîdmet buyurması 'âlem-gîr pâdişâh olmasına delâlet iderdi. Bâliğ olduğı gibi hod binme ve inme tarıķını taħşil itdi. Oğ atmada ve gürz şalmada [252a HZ] ve bunun [gibi] lu'b-ı silâh-şûrlıķda begler içinde mümtâz olup ol târiħde pâdişâh olan Ong Hân huzûrına vardı. Külli iltifât u ri'âyetine mazhar düşdi. Ve aña intisâbla ümerâdan birinün kıızın aldı. Ol kıızdan Ögetay ve Çağata[y] ve Cuci² ve Tuluy nâm dört oğlu toğdı.

Dâ'imâ Ong Hân'ın nazarında olup, bile yiyüp ve içüp ve meclisinde güstâhâne sözler söylemege ruħşat buldı. Her nesne anuñ müşâveresiyle olmağa başladı. Bin'ân 'alâ zâlik hânun vüzerâsı ve begleri ittifağ ile Cengiz Hân'ı âgehlediler.³ “Bu yakında hürüc idüp taht u tacınuza kışad itmek muğarrerdür.” didiler. N'eyledilerse eylediler, itikâdını döndürdiler. Hülüşını 'adâvete mübeddel kıldılar.

Cengiz Hân kendü kabilesiyle konup otururken bir güzîde 'asker ile şeb-hûn itmegi muğarrer eylediler. Hemân-dem içlerinden Kelel ve Yara nâm iki nev-cüvân varup Cengiz Hân'a haber virdiler. Pes ol 'askerle Baluca nâm maħalle varup, Cengiz'i ve tevâbi'ini başup kılıcdan geçürmegi muğarrer bildiler.

1 T5 nüshasında 166b-167a varakları kopuktur.

2 Nüşhada “Nüşî” şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Mustafa Kafalı, “Cuci Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuci-han> (21.11.2020).

3 Nüşhada bu şekilde harekelenmiştir.

Lâkin Cengiz Hân muḳaddemce āgâh olmağın ḥüsn-i tedbîr idüp, çâderlerini cüz'î âdemle alıḳoyup, kendüsi yarar atlar ile âḫar yire çekilüp, pusu ḳurup at üzerinde anlara muntaẓır oldu, ṭurdu. Pes dün yarusı olduḳda ki Ong Hân leşkeri gelüp Cengiz Hân ordusını baḫdılar, bulduḳlarını târâc u yağmâya meşğûl oldılar, Cengiz Hân dört taraftan şavaş ḳaşdına pusudan boşandı. Ḥamle-i ülâda ol gelen 'askerin on biñini ṭoprağâ düşürüp, andan soñra ḳavl ü ḳarârı üzere kenâre çekilüp, düşmen leşkerini ḳarañuda ḳuşadup temâşâda oldu.

'Asker-i Moğol birbirlerine ḳılıc ḳoydılar. Şabâḫa dek birbirlerini ḳırdılar. Cengiz ise tevâbi'yle muttaşıl anlara oḳ yağdurdı. Kendü ferâğ-ı bâl ile maḫall-i ḫaṭardan ṭaşra ṭurup ol gelen ḳavmüñ ekşerini mecrûḫ ḳıldı. Leşkerine aşlâ yara ve bere ṭoḳınmadı. Bu ṭarîḳ ile gice içinde münhezim olup girdiler. Bu ḳadar rüsvâyılığla Ong Hân ordusına yitdiler.

Cengiz ise şâd u ḫandân ve ḫâṭırında yoğ-iken şehryâr-ı cihân olup irtesi divân eyledi. Ve ihtiyâṭ haberin getüren Kelel ve Yara nâm iki nev-cüvâna vâfir in'âm u iḫsân idüp tarḫânlıḳ, ya'nî mu'âflıḳ emrini virdi. Ve kendünün dört yitişmiş yarar oğullarına birez ḫükûmet idüp, ḫurûc itmek mühimmâtını tertîb itmeklige başladı. Niçe niçe Ong Hân'ın leşkerini şıdı. 'Aḳıbet bi'z-zât kendüsi geldi, şavaşdı. Âḫir cengde Cengiziler elinde helâk oldu.

Ve bi'l-cümle Cengiz'ün düşmeni ḳalmadı. Her taraftan devlet kendüye yüz ṭutdı. Aña binâ'en Moğol serdârları el öpüp bi'at ḳıldı. Bilâ-te'ḫîr 'azîm 'asker çeküp evvelâ Deşt-i Ḳıpçaḳ vilâyetlerini taḫt-ı ḫükmine aldı. Ba'dehu Ḥ'ârezmşâḫ memâlikine şalınup Mâverâ'ü'n-nehr memleketlerini feth ü teşḫîr eyledi. 'Aḳıbet Hindistân ve Fârs ve Ḥorâsân ve niçe memâlik-i âbâdan fütûḫâtıyla kâm-rân u şâḫib-ḳırân oldu.

Muḫaşşal hicretün beş yüz ṭoḳsan yedi yılında ḫareket itdi. Altı yüz târiḫinde şâḫib-ḳırânlığı şöḫreti yedi ıḳlîme yayuldu. Yigirmi beş yıl salṭanat itdükden soñra iki sene 'ömr sürüp ba'dehu fevt oldu. [252b HZ]

Ortanca oğlı Ögetay Ḳaan ve anuñ ardınca Güyük Hân, ba'dehu Mengü Ḳaan ve Hülâgü Hân ve Ḳubilay Hân ve Timur Ḳaan ve Barâḳ Hân

ve Mengü Timur¹ bin Hülügü Hân ve Geyhatu² Hân ve Baydu³ Hân ve Ğâzân Hân ve Sulţân Muḥammed Hudâbende ve Sulţân Ebü Sa‘id Bahâdır⁴ Hân ve Tuĝa Timur Hân hükümet eylediler.

Ba‘dehu nizâmları ihtilâle yüz tutup mülük-i tã‘ife dönüp eṭrâf ḥâkimleri her biri saltanat da‘vâsını eyledi. Bişezâr⁵ da kaĝan arslanlardan ḥâlî olmaĝla dilküler ve kırdlar “Biz de arslanlaruz.” dimege başladılar. Ya‘nî ki Fârs vilâyetini Âl-i Muzafferü’-d-dîn, Âzerbaycân memleketini İlĝâniler ve mülk-i Ğorasân’ı Serbedârân⁶ taht-ı hükmine aldı.

Bu tarih ile Âl-i Cengiz beglerine perişânlık düşüp hicretüñ [167b T5] yedi yüz kırk iki târihinde mülkleri hâlel-pezîr oldu. Bu taĝdırce Âl-i Cengiz’üñ zamân-ı saltanatları yüz kırk beş yıl idüğü ta‘ayyün buldı. ‘Ale’l-ḥuşûş şol deñlü vâfir memleket idi ki taht-ı hükümetlerindeki vilâyetlerin ortasında tırılса dört taraflarına birer yıllık yol mesâfeleri muĝarrer idi. Bu maĝüle ‘azîm mülk bir uğurdan hebâ oldu. Ancaĝ dillerde bir kıru nâmları ĝalup, ‘azîzleri zelil olup illere muḥtâc ĝaldı.

Ammâ bâ‘iş-i zevâl-i mülk ü devlet-i Cengiz evlâdı birbirlerine düşüp, ittifâĝları bozılıp düstlîĝları ‘adâvete dönmele oldu. Ḥuşûşâ ki Cengiz bu ḥâleti añlayup kendülere naşîhat itmiş idi. “Siz ki birbirinüzе düşüp ceng ü cidâle başlayasuz, kıuvvetinüz za‘fa mübeddel olur. Andan şoñra ‘adü leşkeri⁷ sizi bir bir ĝaĝlayup devletinüz zevâl ü fenâ bulur.” dimiş idi.

1 Nüşhada “Niĝüdâr” şeklinde yazılan bu isim “Mengü Timur” olarak metne alındı. bk. Abdülkadir Yuvalı, “Mengü Timur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mengu-timur> (22.02.2021).

2 Nüşhada “Gencanü” şeklinde yazılan bu isim “Geyhatu” olarak metne alındı. bk. Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#1> (22.02.2021).

3 Nüşhada “Babdu” şeklinde yazılan bu isim “Baydu” olarak metne alındı. bk. Yuvalı, “İlhanlılar”, age.

4 Nüşhada “Vâye” şeklinde yazılan bu isim “Bahâdır” olarak metne alındı. bk. Abdülkadir Yuvalı, “Ebü Said Bahadır Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-said-bahadir-han> (22.02.2021).

5 Nüşhada “Mişezâr” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereĝi “Bişezâr” olarak metne alındı.

6 Nüşhada “Serândârân” şeklinde yazılan bu isim “Serbedârân” olarak metne alındı. bk. Osman Çetin, “Horasan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/horasan> (22.02.2021).

7 leşkeri: leşkeri ve HZ

[Hikâyet]

Hattâ eyyâm-ı salṭanatda birgün kürsî üstinde oturup oğ atar idi. Şeh-zâdeleri yanında ve serdârları karşusunda el kavuşdurup seyir¹ iderdi. Atduğı oğlardan birini defâten, ba'dehu ikisi üçini ve² dahı soñra dördünü beşini bir uğurdan Çağatay nâm oğlunuñ eline virdi. “Şikest eyle.” diyü emr itdi. Çağatay on oğa varınca bir uğurdan tutup kırdı. Ondan ziyâdesini “Şikest eyle.” buyurduğda kırmağa kâdir olmadı. Pes Cengiz Hân evlâdına bakup, ya'nî evvel oğ kırduklarını remz ile gösterüp hitâb eyledi. “Mâdâm ki siz oğ atmayup birer ikişer düşmenüñ eline giresüz, bu defâ şikest olan oğ pârelerine dönesüz. Fe-ammâ şol zamân ki ittifağ ile bir yirde bulinasuz, [ne] düşmene mağlûb olasuz ve ne hüd şınasuz.”

Hâlâ ki zamân geçmekle ol naşihati unuttılar. Andan soñra birbirlerine düşüp mülk ü devletlerinden mahrûm olup zillete düşdiler.

FAŞL Fİ ZİKRI KIRIM HANLARINUŃ ZUHÜR-I DEVLETLERİ VE BU ZAMÂNÂNA KADAR ŞEBÂT-I DEVLETLERİ BEYÂNINDADUR

Deşt-i Kıpçak vilâyetleri ki kadîmden Tatar tã'ifesine mahşûş bir vâsi' memleketdür, cânib-i şarkisinde Otrâr ve H'ârezm vilâyetleri, taraf-ı ğarbîsi Rûs ve Bulğâr memleketleridür. Ve bu zıkr olınan memâlik pây-tahtları Kırım [ve] Artak³ [ve] Serâçuk [ve] Hâcî Tarhân ve Azak ve Kefe ve Ejderhân şehirleridür. Lâkin Timur Hân, Toqtamış Hân tekrâr tekrâr ol vilâyetlerde şavaş itmegin ekşeri harâb olmışdur. Şimdiki hâlde dârü'l-mülk olan [253a HZ] memleketleri Serây'dur.

İmdi, *Hâfiz Muhammed Taşkendi* [168a T5] *Târihi'*nde evlâd-ı Cengiz'den evvelâ Deşt-i Kıpçak vilâyetine hüküm eyleyen Şeyân Hân⁴ bin Cuci Hân bin Cengiz'dür. Tâ Cânıbeg⁵ Hân vefâtına dek ol silsile münkarız

1 seyir: siperin HZ

2 ve: - HZ

3 Artak: Arnâk T5

4 Burada kastedilen “Batu Han” olmalıdır. bk. Mustafa Kafalı, “Batu Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batu-han> (22.11.2020).

5 Nüshalarda “Hânbeg” şeklinde yazılan bu isim “Canıbeg” olarak metne alındı. bk. DİA, “Kırım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#1> (23.02.2021).

olmamışdır. Andan sonra Āl-i Cengiz nesli dükennemekle bir zamān Rūs Hān, Toqtamış Hān, Edige Mīrzā¹ Oğlan ol vilāyetlerde hükümet itmişledür.

Ba'dehu Timur-ı Gürgān zühür eyleyüp, anlaruñ dağı zürriyyeti kesilüp, tamām olmağın vilāyet vilāyet ādemler şalınup, “Cengiz Hān neslinden kimesne qalmış mıdır?” diyü yoqlanup diğkat olınduğdan sonra evlād-ı Cengiz'den Maḥmūd H'āce Hān bulunmuşdur.

Ba'dehu yine anuñ akrabāsından Ebü'l-hayr Oğlan hüruc idüp hicretüñ sekiz yüz elli dördinde cülüs itmişdür. Lākin av üzerinde fırsatını düşürmekle Maḥmūd H'āce Hān'ı oğla urup helāk eylemişdür. Ba'dehu hem mülkine mālīk olmuş hem hātününü nikāhlanup tezvīc itmişdür.

Ve bu maḥalle kadar naql ü tafşil *Ṭaşkendī Tārīhi*'ndendir. Fe-ammā *Şeyh Ahmed bin 'Ömer bin Arabşāh-ı Enşārī Tārīhi*'nde olan Deşt vilāyeti-ne hükümet iden Berke² Hān bin Cuci Hān bin Cengiz Hān'dur. Vaqtā ki altı yüz tārīhinde Hülāgü Hān ile Berke Hān miyānına 'adāvet düşdi, hattā aralarında muhkem ceng ü cidāl olup Berke Hān, Hülāgü'yı şındurdu. Ve ol eşnālarda mezbūr Berke Hān Koşantıniyye üstine leşker çeküp etrāfındaki memleketleri yağmāya virdi.

Ba'de zamānin altı yüz altmış beş tārīhinde Berke Hān fevt olup yirine akrabāsından Mengü Timur ve 'aḳabince Tuda Mengü³ bin Tuğrulca, ardınca Özbek⁴ Oğlan, ba'de zamānin Cānıbeg Hān dağı sonra Berdibeg⁵ Hān salṭanat itdi.

Ba'dehu⁶ Timur-ı Gürgān zühür idüp Berdibeg Hān'ın memleketini Toqtamış Hān'a virdi. Ba'de zamānin Serāy'ı pāy-taht idinüp aldı, virdi.

1 Nüşhalarda “Emīr A'reb” şeklinde yazılan bu isim “Edige Mīrzā” olarak metne alındı. bk. Mehmet Saray, “Altın Orda Hanlığı”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-orda-hanligi> (22.02.2021).

2 Nüşhalarda metin boyunca “Terke” şeklinde yazılan bu isim “Berke” olarak metne alındı. bk. Enver Konukçu, “Berke Han”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berke-han> (23.02.2021).

3 Nüşhalarda “Ernik” şeklinde yazılan bu isim “Tuda Mengü” olarak metne alındı. bk. Saray, agmd.

4 Nüşhalarda “İnsān” şeklinde yazılan bu isim “Özbek” olarak metne alındı. bk. Saray, agmd.

5 Nüşhalarda metin boyunca “Evres” şeklinde yazılan bu isim “Berdibeg” olarak metne alındı. bk. Saray, agmd.

6 Ba'dehu: Ba'de HZ

Ba'de zamānin Timur-ı Gürgān'a muhālefet idüp mirāren şavaş itmegin Toqtamış helāk oldu.

Bir kerre Deşt salţanatı Edige¹ Hān taşarrufına düşdi. Yigirmi yıl miķ-darı hükümet kıldı. Hattā müverrih Tāşkendī kavlince Toqtamış Hān evlādından Kādir Berdi Hān 'asker çeküp Edige Hān ile tūtışdı. Lākin ceng eşnāsında Kādir Berdi'ye oķ tōķınup helāk oldu.

Ba'dehu yine Toqtamış evlādından Küçük Muḥammed Hān zuhūr eyledükde ekşer-i müverrih'in "Ebü'l-ḥavākīn-i² kādīm budur." dirler. Fe-am mā 'ulemā-yı Deşt "Evvelā³ Toqtamış-ı Kebīr, ikinci şağīr, üçinci Ulu Muḥammed Hān, dördinci mertebede Küçük Muḥammed Hān [168b T5] salţanat itmişdür.⁴" diyü yazmışdur, ḥaber virürler.

Bunlardan şoñra Melik Girāy, ḥān oldu. Hicretüñ tamām sekiz yüz seksen tārīhinde vefāt idüp ḥānlık şadrına lā'ik on iki yarar oğlı [ve] salţanata ḥazırlanmış niçe nāmdār aķribāsı kalmāğın ol vilāyetlere iḥtilāl düşdi. Gün oldu ki Deşt mülkine iki, üç kişi hükümet eyledi. Ve bu iḥtilāle binā'en niçe ma'mūr memleketler yıķılıp ḥarāb oldu.

İstanbul fātihi Ebü'l-feth Sulţān Meḥammed Hān bin Sulţān⁵ Murād Hān 'aleyhi'r-raḥmetü ve'l-ğufrān ḥazretleri⁶ bu aḥvāli ki işitdi, Gedik Aḥ-med Paşa nām vezīrini gönderüp Frenk keferesi elinden Kefe Qal'ası'nı ve küffār-ı Naşārā elinden Mangüb nām qal'ayı feth itdürdi. Hattā mezbūr vezir, Naşārā beglerinden niçe kimesne esir idüp Sulţān Meḥammed Hān cenābına⁷ gönderdi.

İttifāk Ḥācī Girāy Hān evlādından Mengli [253b HZ] Hān Girāy ol esirlerde bile bulındı. Muḥaddemā birkaç gün ḥān olduķdan şoñra kendü-ye ğālib gelen birāderleri qorķusundan qaçup Mangüb Qal'ası'na girmiş idi. Vaķt-ı furşata muntazır olup anda kalmış idi. Çünki Sulţān Meḥammed Hān Mengli Hān'ı bildi, āstānesinde alıķoyup küllī ri'ayet ü ikrām kıldı.

1 Nüşhalarda metin boyunca "İdgi" şeklinde yazılan bu isim "Edige" olarak metne alındı. bk. Saray, agmd.

2 Nüşhalarda "ḥākīn" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ḥavākīn" olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda "olan" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "evvelā" olarak metne alındı.

4 itmişdür: eylemişdür T5

5 Sulţān: - HZ

6 'aleyhi'r//ḥazretleri: - HZ

7 Hān cenābına: Hān'a HZ

Hikmet Hudâ'nuñdur, ba'de zamânin Melik Eminek'den¹ cenâb-ı salţanata mektûblar geldi. Birbirlerine düşen hânlaruñ nesleri münkârız olmağla vilâyet-i Deşt harâb olduğunu bildürdi. Müslimânlaruñ şalâh-ı ahvâli için Mengli Hân'uñ gönderülmesini recâ kıldı.

Fe-lâ-cerem Sulţân Mehemmed Hân mezbûra tabl ve tuğ ve 'alem virüp i'zâz ü ikrâmla gönderdi. Varup, şâhib-i sikke vü huţbe olup hân itdi.² Kendülerinuñ sancağını çekmeği münâsib gördi. Hicretüñ toğuz yüz yigirmi senesinde vefât idince anda hükümet itdi.

Ba'dehu evlâdınuñ yarar ve nâmdârı Muhammed Girây Hân salţanat eyledi. Âkıbet Noğây-ı Tatarî mekri ile sefer üstinde şehid oldu. Kendü ile bile bulunan Ğâzî Girây nâm tıfl-ı şağir babası yerine hân olmağı ümerâ³ münâsib gördi. Dârü'l-mülk-i kadîme gelüp icrâ-yı ahkâm itmeğe kadîr olmamağın altı ay miğdârı hânlık itdükdün soñra 'azl olındı. Kefe'den Sulţân Bâyezid Hân cenâbına gelüp âstânedede bulunan Sa'âdet Girây Hân gönderüldi. Ya'nî ki Sulţân Selim Hân İbn Bâyezid Hân teveccühi ile hükümet-i Deşt aña virildi. Hattâ Şâhib Girây nâm qarındaşını rehn tarîkıyla der-i devlete gönderdi.

Ba'zı tevârîhde Sulţân Mehemmed Hân, Mengli Girây Hân'ı naşb eyleveli [169a T5] rehn irsâli 'âdet olmuşdur, diyü yazmuşdur. Hâlâ ki böyle degüldür. Rehne rağbet Selim Hân'dan zuhûr itmişdür. Tafşili cild-i râbî'de meştûrdur.

Ve Kırım hânlarına günde biñ akçe 'ulûfe virilmek ve ba'zı ağalarına âstânededen 'ulûfe ile ri'âyet kıılınmağ cümle Sulţân Selim merhûmdan olmuşdur ki bâ'ışı evvel mücelledde mezkûrdur.

El-kışşa mezbûr Sa'âdet Girây Hân 'adâletle hükümet üzere iken Muhammed Girây evlâdından hamâkat u zulm ile meşhûr olan İslâm Girây nâm zâlim hürüc eyledi. Tatar tâ'ifesi iki bölük olup nişfi aña ve nişfi Sa'âdet Girây Hân'a mütâba'at itmegin mülk-i Deşt-i Kıpçağ ihtilâle yüz tutdı.

1 Nüşhalarda "Melik Girâng Beg" şeklinde yazılan isim "Melik Eminek" olarak metne alındı. bk. Halil İnalçık, "Kırım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#2-kirim-hanligi> (23.02.2021).

2 hân itdi: cân eyledi HZ

3 ümerâ: - T5

Âhir-i kâr toktuz yüz yigirmi üç tārîhinde Nehr-i Azak kenārında ceng oldu. Ba'zı bāġî-i Tatar Kefe sancaġı begi Bālî Beg merhûmı Şehîd itmegin nuşret İslâm Girây'a ve hezîmet Sa'âdet Girây'a 'â'id olması ta'ayyün buldı.

Ve bi'l-cümle birbirlerine düşüp niçe rûzgâr ceng ü cidâlden hâlî olmaġın hużûr u râhat cânibine raġbet eyledi. Ya'nî ki hânlığını bıraġup der-i devlete geldi. Āl-i 'OŐmân'ın 'atebe-i 'aliyyesine kul olmaġı Kırım hânlığına¹ tercih kıldı. Āhir 'ulûfe ve arpalık ve yazlık ve kıŐılık ve bayramlık ta'yîn olındı. Hattâ 'Acem seferinde Sulţân Selîm Hân² ile bile bulındı. İstanbul'a geldükden Őoñra vefât kıldı.

İslâm Girây ise zûr-bâzû ie hân olmaġın dâ'imâ Sulţân Selîm cânibinden ihtiyâţ üzere oldu. Āhir 'arz-ı 'ubûdiyyet idüp rehn konılan Şâhib Girây Hân ile huķûķ-ı sâbıkasın beyân eyledi. "Anlara hânlık [254a HZ] tevcih buyurılır ise hüsn-i zindeġânîmüz muķarrerdür." diyü bildürdi.

Fe-lâ-cerem tekrâr tabl ü 'alem virilüp Őâhib Girây Hân gönderüldi ki hüsn-i cemâl ile bedr olmuş idi. Ve melâhat burcında gün gibi nûr-efzâ olmaġın Sulţân Selîm Hân-ı nâmdâr bi'z-zarûri zülfi kullâbına giriftâr idi. Rızâ-yı hâţırına imtiŐâlen 'âlem-i viŐâlden elem-i hicrânı taķdîm idüp salţanat-ı DeŐt ile irsâlini revâ görmiş idi. Hâlâ ki niçe mâh u sâl firâķ u iŐtiyâķ elemleleriyle hużûr u râhat kendüden yüz döndürmüş idi.

MuħaŐŐal bir yıl miķdârı müdârâ ile geġinüp 'âķibet İslâm Girây açmazdın aña daġı mazarrat kaşd itmekle hân-ı nev-cüvân hüsn-i tedbir eyledi. Bâķî Beg nâm³ yâr-ı ġârına fırsatla mezbûri katl itdürdi. Bu muķâbelede maķbûlinden ziyâde ri'âyet olındı. Lâkin irâdetu'llâhda bu maķûle pâdişâhların katline el uzadanların 'ömri kaşır olup cezâsı muķarrer olmaġın merķûm Bâķî [169b T5] Beg'den bir küllî ġüstâhlık Şudür itdi. Aña binâ'en Şiddet-i Şitâda Őuyla tolmuş bir havza hâbs olunup toñdurmaġla helâk kıldı.

El-kışŞa mezbûr Şâhib Girây Hân niçe rûzgâr hân olup Āl-i 'OŞmân'dan Sulţân Süleymân Hân zamânı vezîr-i a'zam ve dâmâd-ı

1 hânlığına: hânlığından HZ

2 Hân: - HZ

3 nâm: - HZ

muhterem olan Rüstem Paşa'nun mekr ü hilesiyle envâ'-ı ğadr-ı şarih ile eyyâmında merķüm Şâhib Girây Hân'ı kaldırdı. Yirine Devlet Girây Hân İbn Mübârek Sulţân bin Mengli'ye viridi. Ol bî-günâh aşlâ 'inâd ve 'arz-ı sipâh itmeyüp, hâlin ağlamak için 'azîmet-i dergâh idüp Taman' nâm ma'bere gelüp muvâfık rûzgâr kesb iderken sâbıķan hâbse giriftâr olan Mübârek Girây nâm mîrzâ 'ale'l-ġaffle ol ma'bere vardı. Tenhâ düşürüp ol bî-günâhı helâk eyledi.

Âķıbet toķuz yüz seksen beş târihinde Devlet Girây Hân vefât idüp Muħammed Girây Hân,² Sulţân Murâd Hân İbn Selîm Hân bin Süleymân Hân tevcihi ile Deşt hükümetine mâlik oldu. Altı yıl saltanat eyledükden sonra Şîrvân yolında bi'z-zât 'Acem seferin itmesi fermân olındı. Emr-i pâdişâhiye³ itâ'at itmeyüp ol sefere varmaduğundan mâ'adâ nâmûs-ı dîn ü devlete hâlel virür ba'zî nâ-sezâ kelîmâtı mezbûr Sulţân Murâd Hân'a ma'lûm olduķda vezîr-i şânî 'Osmân Paşa'ya izâlesi emr olındı. Hûsn-i tedârikle hâķķından gelinüp hânlığı der-i devletde bulunan İslâm Girây Hân nâm ķarındaşına virildi.

Âķıbet toķsan yedi târihinde ol daķı fevt olup saltanat-ı Deşt, Ğâzî Girây Hân nâm ķarındaşına münâsib görüldi. Hünerver-i âlem, bahâdır u şeci'-i benî Âdem ve şavaş bişezârınınuñ ķağan arslanı, 'işret ü ma'âş şükû-fezârınınuñ Erdeşîr ü Nüşîrevân'ı, ehl-i naẓm-ı mu'ciz-beyân,⁴ mûsikî-şinâs ü ehl-i 'irfân, Ğurâbî maħlaşı ile meşhûr-ı cihân bir şehryâr-ı zî-şândur. Henüz mîrzâlığı hâlinde Devlet-i 'Osmâniyye'ye küllî hîdmeti geçüp, hattâ Şîrvân leşkerine mu'âvenet için varduķda eşnâ-yı cengde 'Acem şahı⁵ Ğamza Mîrzâ İbn Muħammed Ğudâbende'ye giriftâr olup, ba'dehu hâlâş bulup der-i devlete geldükden sonra İslâm Girây'ın vefâtı haberi geldüģi gibi hânlık virildi. Ve ķânûn-ı 'Osmâniyye üzere sa'ir bahşîşden ğayrı on bin sikke filori ceb hârclığı ihşân olındı. [254b HZ]

Ba'dehu Yanık fetħinde bile bulunup küllî fetħ ü nuşrete bâ'îş olmağın

1 Nüşhalarda "Nemâm" şeklinde yazılan bu yer adı "Taman" olarak metne alındı. bk. Feridun Emecen, "Sâhib Giray", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahib-giray> (23.02.2021).

2 Hân: - T5

3 pâdişâhiye: pâdişâhına HZ

4 Nüşhalarda burada yer alan "üdvâr" ibaresi anlam gereğî metne alınmadı.

5 şahı: - T5

serdâr ve¹ vezîr-i a‘zam olan Sinân Paşa’nuñ ‘arzı ile yevmî biñ aqçe ‘ulûfese sine da‘fı miqđarı zamm² olup yevmiyyesi iki biñ aqçe oldu.

Ve hâletüt-tahrîr [170a T5] [ki] hicretün biñ yedi senesidür, yine serdâr-ı ‘asker-i İslâm olan Vezîr Mehemmed Paşa,³ yine serdâr-ı ‘asker-i İslâm olan Vezîr Ferhâd⁴ Paşa’ya mu‘avenet ü imdâd⁵ için sefer idüp külli hîdmet sebkat itmişdür.

Muhaşşal-ı kelâm selâtin-i Âl-i ‘Osmân’a hulûşla⁶ mütâba‘at iden Kıırım hânları cem‘an toquz hândur ki müddet-i hükümetleri yüz otuz yıla varmış idi. Pes Hâcî Girây Hân’uñ evlâdı mülki zâ‘il oldu. Sebeb hâl-i hayâtında oğullarınıñ birini veliyy-i ‘ahd itmekle kulûbı aña rabt itmedügidür ki kendüsi vefât itdükden soñra evlâdı ve sâ‘ir aqrîbâsı kudret ü şevketle birbirine aqrân olmağın bellü birini hânlık şadrına lâ‘ik görmediler. Birbirleri ile ceng ide ide inqırâz-ı nesle sebep oldu.

Mengli Girây evlâdınıñ ile’l-ân devletle zühür u kuvvetleri ise selâtin-i Âl-i ‘Osmân’a arka virmele i‘tilâ-yı şân buldılar.

Timur Hân’uñ İbtidâ-yı Zuhûrı ve Niçe Hükâm [u] Mülük Mülkinden Dür Olduğları Şürûrı Beyânındadır

Tevârih kitâblarında mestûrdur ki Timur Hân’uñ babası Tırâğâ[y] bin Bergel⁷ ve cedd-i a‘lâsı Qarağân-ı Gürken’dür ki Cengiz Hân’uñ dâmâdı olmuşdur. Ulus⁸ Barlası nâm Tatar kabîlesinüñ babası a‘yanından olup Keş⁹ yakınında Şehrisebz¹⁰ nâm qaşabada sâkin idi. Vâlidesi Tekina Hâtün dirler idi.

1 ve: - HZ

2 zamm: - HZ

3 Paşa: - HZ

4 Ferhâd: Mehemmed HZ

5 ü imdâd: - HZ

6 hulûşla: - HZ

7 Nüşalarda “Bezgel” şeklinde yazılan bu kelime “Berke” olarak metne alındı. bk. A. Zeki Velidi Toğan, “Emir Timur’un Soyuna Dair bir Araştırma”, *Tarih Dergisi*, Sayı 26, 1972, s. 75.

8 Nüşalarda burada “Utus / Etves” şeklinde yazılan kelime akabinde “ulus” şeklinde geçtiği için tashih edilerek metne alındı.

9 Nüşalarda “Kes” şeklinde yazılan bu yer adı tashih edilerek metne alındı. bk. İsmail Aka, “Timur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/timur> (22.11.2020).

10 Nüşalarda “Şehriben” şeklinde yazılan bu yer adı tashih edilerek metne alındı. bk. Aka, agmd.

Pes yedi yüz yetmiş altı senesinüñ ve bir rivāyetde yedi yüz otuz altı Şa‘bān’ında Timur vücūda geldi ki ol zamānda Semerçand cānibindeki şehriñ pādīşāh-ı nāmdarı Ġāzān Sulţān idi. Ol vilāyetleriñ hākimleri birbirine düşüp niçe yıllar ceng ü cidālleri zāhir ü ‘ayān idi. Tā ki Timur Hān bir güçlü, kuvvetlü cüvān oldu. Babası vefāt itmekle kabilesinüñ mercī‘ ü melāzı olup herkes müşkilini aña danışmağa başladı.

Ol eşnāda Toqtamış¹ Hān² dārü’l-mülk-i Hind’den leşker çeküp Mā-verā’ü’n-nehr’e geldi. Sā’ir kabīleleriñ biri begleri qarşu varmayup “Mebādā, zararın görevüz.” diyü korqu ile her biri birer semte kaçdı. Fe-ammā Timur aşlā ihtiyāt itmeyüp, bir miqdār pīş-keş tedārūki görüp qarşu vardı. Hattā küllī ri‘āyet ü ihsānını görüp vilāyeti begliğini Timur’a lā’iķ ü erzānī gördi. Ve kendüsi dönüp pāy-tahtına gitdi.

Ba‘dehu Kābil sulţānı Emīr Hüseyn,³ Beyānyılduz cenginde ve Bedaḥşān fethine ‘azm itdükde Timur’dan mu‘āvenet recā eyledi. Küllī ‘asker ile varup aña daḥı müzāheret kıldı. Ve Bedaḥşān salţanatı Emīr Hüseyn’e müyesser olmağa sebep oldu.

Ba‘dehu ol daḥı ‘azīm cem‘iyyet idüp Timur Hān’a hil‘atler giyürdi. Ve kız qarındaşı [170b T5] Türkān Ağa nām hātünı taht-ı nikāhına alup⁴ Timur-ı Gürgān dinilmege sebep zuhūr itdi. Ya’nī ki pādīşāhlara dāmād olanlara Gürgān dinilmegin Timur’a daḥı ol vaşf muķarrer oldu.

Ba‘dehu Timur Hān, Sīstān hākimine mu‘āvenet için Evġānī nām düşmen cengine gitdi. Şavaş maḥallinde eline bir oķ tokınup zararı bedenine sirāyet eyledi. Pes Timur nīm-ten gibi olup aķsamağa başladı. Anuñ için aña [255a HZ] Timur-leng didiler.

El-ķışşa⁵ günde güne kuvvet ü şevketle zuhūr idüp ba‘zı Ulus begleri aña ḥased itmekle Timur’a kaçd itdükçe zafer bulamadılar. Bu eşnālarda

1 Nüşhalarda “Toķtemür” şeklinde yazılan bu isim “Toķtamış” olarak metne alındı. bk. İlyas Kemaloğlu, “Toķtamış Han”, *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/toķtamış-han> (22.11.2020).

2 Hān: - HZ

3 Nüşhalarda burada “Ḥasan” şeklinde yazılan bu kelime “Hüseyn” olarak metne alındı. Nazmiye Togan, “Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını”, *İslām Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cil V, Cüz 1-4, 1973, s. 4.

4 alup: alvirüp HZ

5 El-ķışşa: - T5

hâtûnı Türkân Ağa fevt olup Emîr Hüseyn'e güvegülik 'alâkası gitmegin ol dağı Timur'a kaçd-ı zarar itmege başladı. Bu minvâl üzere gâh anuñla gâh bunuñla huşümet ü cengden hâlî olmadı.

Yedi yüz altmış yedi târihinde oğlı Mîrânşâh vücûda geldükden soñra anuñ vücûdını sa'âdet tahtına haml idüp Emîr Hüseyn'ün katline âşkâre bil bağladı. Ve ceng tedârükini görüp teveccüh itmek üzere iken müverrih Monlâ Ca'ferî kavlince murtażâ-yı a'zam Seyyid Sa'îd Berke nâm büzür-gvâr seyyid Mekke-i Mükerrreme cânibinden çıkageldi. Tabl ü 'alem ve hil'at-i salţanat getürüp Timur'uñ nazârına 'arza kıldı. "Bu emânetleri saña resül-i Hudâ Hazret-i Muhammed el-Muştafa *şallâ'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* göndermişdür. 'Hemân yürisün, şarkdan garba hüküm itsün.' diyü buyurmuşdur." diyü ol hil'ati giyürdi. Ve bir Fâtiha okıyup Timur'uñ yüzine "Üf" didi. "Min ba'd Allâhu Te'âlâ'nuñ hıfz u¹ emânetinde ol." diyü buyurdu. Ve çekilüp gitti.

Ba'dehu Timur ki Belh'e varup Emîr Hüseyn ile muķâbil oldu,² mecâl virmeyüp ol gün Belh 'askerini şıdı. Ve Şeyh 'Ömer nâm oğlı henüz on altı yaşında iken ol ma'rekede Rüstevâr hareketler eyledi. Ve niçe yirde ok yaraları yiyüp Emîr Hüseyn'ün hezîmetine anuñ iķdâmı sebep oldu.

Ve ol gice Emîr Hüseyn bir başıyla hişârdan çıkup nâ-bedid olmağla Emîr Timur Belh memleketini feth eyledi. Ve Ğâzân Hân'uñ ve niçe nâm-dâr hâkimlerüñ ehl-i beytinden on nefer hüsndâr kızlar çıkardı.

Hattâ Emîr Hüseyn'ün oğullarını bile esîr eyledi. Ve ol kızlaruñ dördini kendü için alıķoyup ğayrısını beglerine nikâh ile tevzi³ eyledi. 'Âķıbet Emîr Hüseyn'i dağı ele getürüp öldürdükden soñra eţrâf beglerini bir yire getürüp 'azîm dîvân eyledi.

Hicretüñ yedi yüz yetmiş Ramażân'ında taht-ı salţanata cülûs eyledi. Lâkin hazmen li-nefsihi mülük-i Ğağatay evlâdından Toķtamış⁴ Oğlan nâmındaki bir şahşı hânlık şadrına geçürdi. Huţbe ve sikkede şerik idinüp

1 u: - HZ

2 Nüshalarda burada bulunan "ve" bağlacı sentaks gereğî metne alınmadı.

3 tevzi': tevziğ HZ

4 Nüshalarda "Sodğatmış" şeklinde yazılan bu isim "Toķtamış" olarak metne alındı. bk. Ensar Macit, *Timurlular Zamanında Azerbaycan*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017, s. 9.

[171a T5] bir zamân halk-ı ‘âlem kendüye ışınuş taht-ı hükmine gelince anuñ nâmını kendü nâmından taqđım itdürdi. Ve Timur tahta cülüs itdükde otuz dört yaşında idi.

El-kıssa günden güne kuvvetlenüp Mâverâ’ü’-n-nehr memleketlerini tamâmen aldı. Ve H’ârezm vilâyetlerine hâkimler şaldı. Ba’de zamânin Horâsân’ı ve Herât’ı teşhîr kıldı. Ve andan şoñra Şirâz ve Ahvâz’ı ve Eberküh’ı aldı. Ve Fârs iklimini taht-ı taşarrufına getürdi. Ve andan Deşt-i Kıpçaq’a varup Toktamış Hân ile şavaş itdi. Niçe kerre anı münhezim kıldı.

Ba’dehu İrâk vilâyetini ve Bağdâd’ı ve Diyâr-ı Bekr vilâyetini feth ü teşhîr itdi. Ba’dehu Hindistân vilâyetlerine¹ şalınup niçe yirler feth eyledi. Gıbbu zâlik Gürcistân ve Sinob ve Rüm’a vardı. Malâtiyye ve Şâm memleketlerine dağı aqınlar şaldı. Tekrâr Haleb ve Hımş ve ‘Ayntâb’a döndi. Niçe vechle fütühât u gârâtdan şoñra tekrâr Dımaşq-ı Şâm’a varup, Mısr sultânını şıyup vilâyetini zabt eyledi.

Ba’dehu Âzerbaycân ve Rüm’a çeküldi. Ve pâdişâh-ı mülk-i Rüm olan kahramân-ı kurûm, Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân-ı [255b HZ] merhûm ile ceng itdi. Ba’de zamânin İrân ve Tûrân memleketlerini evlâdına taqşım idüp her birinüñ berât-ı saltanatını viridi. Ve her birinüñ memleketini vâfir diyâr ve her biri ‘azîmü’ş-şân [u] zî-şân olmışlardı.

Ve kendüsi pây-taht-ı kadîmi olan Semerqand’a toğrulup giderken ol seferde hastelendi. Vüzerâ ve ümerâsına vaşıyyet idüp sinni yetmiş birde ve zamân-ı saltanatı otuz altı sene iken hicretüñ sekiz yüz yedi Şa’bân’ında vefât itdi. Nice ki mâh-ı Şa’bân’da toğmuş idi, yine ol ayda gurüb itdi. Meyyitini iletüp Semerqand’a defn eylediler.

Vaşıyyeti üzere oğlu Halil Sultân’ı tahta geçürdiler. Ya’nî ki Mevlânâ Bedrüd-dîn Müneccim ta’yini ile hicretüñ sekiz yüz yedi Şa’bân’ında² on altıncı rûz-ı cihârşenbede cülüs itdürüp bî’at kıldılar. Ve Timur Hân’uñ vefâtı hâlinde şeh-zâdeleri âhar memleketde bulunup yanında bulunanlaruñ sinnen eñ büyügi Halil Mirzâ olup ol hinde yigirmi yaşında bulunmuş idi.

1 Hindistân vilâyetlerine: Hindistân’a HZ

2 Şa’bân’ında: Ramazân’ında HZ

Zevâl-i mülk [ü] devletden korkulup vaşiyyeti üzere salṭanat aña muḳarrer olmuş idi.

Meger ki ol şeh-zâde-i meyyâl Emîr Hâcî Seyfû'd-dîn serâyından gelme Şâh-ı Mülk nâm 'avrete ta'alluḳ idüp sevmiş idi. Hattâ ol mekkârenün ibâ vü perhîzine binâ'en hafiyyeten nikâh kılmış idi. Hemân ki vâşıl-ı tâc u taḥt oldu, 'inân-ı ihtiyârını ol bed-aşl 'avretün eline virdi. Otuz altı yıl tamâm rub'-ı meskûn ḥarâcından cem' olınan ḥazîne vü cevâhir ve tuḥaf u tefârîḳ ki ḥisâbında niçe biñ [171b T5] kâtib ü muḥâsib 'âciz olmaḳ mukarrer idi, yalınuz dört yılın içinde cümlesini fenâya virdi. Babasınıñ ve kendünün ḥüsndâr ve behcet-i cemâl ile maḳbûl-i ehl-i diyâr olan oṭalıklarını ol 'avretün işâretiyle ḥidmetkârlara nikâh itdürüp cümlesini taḡutdı. Tâ ki ḥarem-serây-ı perdede olan ulu ḥâtûnlar ve taşra erkân-ı devlet nâmında olan büyük büyük begler ve vekiller bu ḥuşûşa incinüp Hâlîl Hân'dan yüz döndürdiler.

Ol nâ-cins 'avret zu'mınca "Şehryârına maḥabbet 'arz idüp serâyını aḡyârdan ḥâlî kıldum." şanup, ḥâlâ ki nâmûsını ve ḥazînesini hebâ idüp büyügi ve küçügi kendüye ve Hâlîl Hân'a düşmen kıldı. 'Âkıbet salṭanatdan 'azl olunup ḥabse urıldı.

Ve bi'l-cümle Ḥorâsân vilâyetinde salṭanat idenlerün âhiri muḥsin-i rûzgâr ve merci'-i¹ fuzalâ-yı nâmdâr Sulṭân Hüseyn Mîrzâ İbn Bayḳara İbn Ḥasan bin 'Ömer Şeyḫ bin Timur-ı Gürgân'dur ki toḳuz yüz on târîhinde vefât idince salṭanat sürdi. Müddet-i ḥükümeti yigirmi sekiz yıla varup 'adâlet ü luṭf u keremle iştiḥâr virdi.

Ba'dehu oḡulları Muḳaffêr Hüseyn Mîrzâ ve Bedi'ü'z-zamân Mîrzâ ber-vech-i iştirâk pâdişâh oldılar. Ya'nî ki ḥuṭbe ve sikkeyi iştirâkle 'amelle getürdiler. Lâkin ḥuzûr u râḥat bulmadılar. Özbekilerden Şeybek Hân leşker çeküp üzerlerine geldi. Ol iki maḥdûmı şıyup mülk-i mevrûşlarını ellerinden aldı.

Bundan Muḳaffêr Hüseyn Mîrzâ niçe belâlara giriftâr olup toḳuz yüz on beş senesinde Ḥorâsân taḡlarınıñ birinde müteḥaşşın iken fevt oldu. Bedi'ü'z-zamân Mîrzâ ise ol teferruḳadan zuḥûr iden Şâh İsmâ'il yanına

1 merci'-i: merci' ü T5

varmış idi. [256a HZ] Ol eşnâda mâ-bihî'l-iftihâr-ı Āl-i 'Oşmân, Mış fâtihi Sulţân Selim Hân, mezbûr Şâh İsmâ'il'i münhezim idüp Tebrîz'e varduğda Bedi'ü'z-zamân kendülere 'arz-ı hâl ile mülâkât itmegin günde biñ aqçe 'ulûfe ta'yîn olınup İstanbul pâ-y-tahtına gönderdi.

Dört aydan soñra marâz-ı tã'undan vefât idüp hicretün toľuz yüz yigirmi üç senesinde Ebî Eyyüb-ı Enşâri *rahimehu'llâhu te'âlâ*¹ merķad-ı mu-tahharı civârında defn olınup devlet-i Āl-i Timur, Şeyh 'Ömer evlâdından bu maħalde münķarız oldu.

Fe-ammâ bi'l-fi'l vilâyet-i Hind'de pâdişâh-ı mużaffer-sipâh olanlar Sulţân Celâlü'd-din Ekber İbn Hümâyün Pâdişâh İbn Bâbü Mirzâ İbn Timur Hân ki târih-i te'lif olunan sene seb'a ve elf eyyâmında kemâ-kân pâdişâh-ı 'âlemiyândan ancaķ devlet-i Āl-i Timur [172a T5] bu silsile ile şâbitü'l-erkândur. Mâ'adâsı künc-i kemîn[de] nihân ve dillerde ancaķ bir ķuru nâmları 'ayândur. Cemî'-i kütüb-i tevârihde şâhih aħz olınanı beyândur.

FAŞL Fİ ZİKRI'D-DĀNİŞMENDİYYE MÜLÜK-İ RŪM

Bu zümrenün evveli Melik Dânişmend Aħmed Ğâzi'dür. Şöyle ki diyâr-ı Rûm'da "Seyyid Baţţâl Ğâzi" dimekle ma'rûf ve ism-i şerifi 'Abdu'llâh bin Yahyâ ve künyeti Ebü Muħammed ve Ebü Ca'fer İbn Sulţân Hüseyn bin Rebî bin 'Abbâs [ve] Malaţî ve Hâşimî'dür. Germiyân² vilâyetinde Meshiye ķaryesinde ki şimdi aña Seyyidiĝâzi dirler, anda medfûndur. Ve mezârı 'âlî bir ziyâretgâhdur.

Diyâr-ı Rûm'da külli fütûhât-ı celile şâhibi olduĝı bâlâda meşûrdur. Anuñ hem-şiresini Malaţîyye emiri olan 'Ömer bin Nu'mân bin Ziyâd bin 'Amr bin Ma'dî nikâhlanup mezbûr 'Ömer'ün andan Nażirü'l-cemâl nâm bir kıızı oldu. Ve ol kıızı 'Alî bin Mıżrâb³ nâm Türkmen begine virdi. 'Alî bin

1 rahimehu'llâhu te'âlâ: - HZ

2 Nüşhalarda "Kirmân" şeklinde yazılan bu yer adı "Germiyân" olarak metne alındı. bk. Sezen, age, s. 680.

3 Nüşhalarda metin boyunca "Ğâzrâb" şeklinde yazılan bu isim "Mıżrâb" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Dânişmend Gazi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismend-gazi> (23.11.2020).

Mızrâb'ın mezkûre Nazîrül-cemâl'den Melik¹ Dânişmend Aḥmed Ğâzî vücûda geldi ki fâ'ik ü ehl-i 'ilm ü zâ'idü'l-vaşf, mücâhedesi ğâlib şâhib-i kerâmet ü nuşret ehl-i kemâl bir âdem oldu.²

Ol daḥı kendü aḫribâsından Sulṭân Ṭurasan bin 'Alî bin Seyyid Ca'fer bin Seyyid Baṭṭâl ile Malâṭıyye'de iki ḫarındaḡ gibi mu'aşeret idüp³ Seyyid Baṭṭâl Ğâzî'nün sünnetin ihyâ ve ğazâlara mübâşeret eylediler. Ve Bağdâd ḫalifesinden kendülere menşûr ve tuġ ve 'alem iltimâs itmeleriyle ḫalîfe daḥı anlara ğazâ-yı Rûm'a izn virdi. Menşûr ve tuġ ve 'alem irsâl idüp fetḫ itdükleri memleketlerde vâlî olmaḫ üzere tenbîh buyurdu.

Anlar daḥı üç yüz altmış senesi Receb'inde cem' eyledükleri kırk biñ kadar ğuzât-ı İslâm ile Malâṭıyye'den ḫıḫup Rûm diyârına cihâda niyyet ü 'azîmet eylediler. Sulṭân Ṭurasan nişf-ı 'asker ile ayrılıp, Ḳaradeñiz ṭarafından küffâr ile ceng iderek İstanbul'un Ḳaradeñiz boġazına irişüp, 'Âlem Ṭaġı altında vâḫi' Gökşu ḫişârını yapup İstanbul kâfirleri ile ḫitâl iderler idi.

'Âḫıbet ehl-i İslâm cânibinden meded irişmemekle zebûn olup üzerlerine gelen küffâr 'askeriyle dögüşü dögüşü ve bi'l-cümle anda şehid oldılar. Ve anlardan ferd-i vâḫid ḫalâş olmadı. Ḥâlâ ol mevzi'de du'a müstecâb olduġına iştibâh [256b HZ] yoḫdur.⁴

Bu cânibde Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî daḥı yigirmi biñ ğuzât-ı mücâhidin ile Sivas üzerine varup, ta'mir eyleyüp kendüye maḫarr-ı salṭanat eyledi. Sâbıḫan Ca'fer bin Seyyid Baṭṭâl Ğâzî Sivas'ı kâfir elinden alup dârül-İslâm [172b T5] itmiş idi. Fevt olıcaḫ Toḫad'da olan kâfir begi bir bâzırgân ḫâfilesi peydâ idüp Sivas'a gönderdi. Ve şanduklar içine cengci kâfirler doldurup, şehre girdüklerinde ḫılıclarını ellerine alup ehl-i İslâm'ı şehid ve ol şehri mu'azzamı ḫarâb itdiler ki Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî zamânına deġin böylece ḫarâb u bâḫi ḫalmış idi.

1 Nüşhalarda "Mülük" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereġi "Melik" olarak metne alındı.

2 oldı: idi HZ

3 Nüşhalarda burada bulunan "develeri" kelimesi anlam gereġi metne alınmadı.

4 yoḫdur: bu kadar HZ

Andan Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî ‘asker çeküp Sîsiya¹ şehri üzerine, ya’nî ki Gömenek’e² teveccüh eyledi. Gömenek³ bir ‘azîm eski şehir idi. Anı İrec bin Ferîdün binâ idüp içinde üç yüz altmış kilisâ var idi. Anı feth ü teshîr eyledi. Andan Kâşân ve Turḥâl’a varup aldı. Tüvânâsın kırıp, nisvân u şıbyânın esîr ve mâl ü erzâkların nehb ü ğâret eyledükden sonra âteşe urup bi’l-külliyeye ḥarâb eyledi. Andan Qâḏîküyü nâm kırye kırbında Qarqariye⁴ nâm şehri ḥişâr idüp, ya’nî ki Qazova didükleri beldedür, ḥayli zaḥmetden sonra feth ve anı daḥı ḥarâb idüp cümle taşını ve toprağını mezbûr göle dökdürdi.

Ol maḥalde eṭrâf küffâra dehşet ü ḥavf u ḥaşyet müstevlî olmağın bi’l-ittifâk Rûm ve Ermenî ve Gürcî ve Frenk tâ’ifesi bir yire cem’ olup Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî üzerine yürüdiler. Anlar daḥı müsta’inen bi’llâh ‘asâkir-i İslâm-ı nuşret-ḳarîn ile ḳarşu varup muḳâbele ve muḥkem muḳâtele eylediler. ‘İnâyet-i Feyyâz-ı Muṭlak yârî olup kâfir ‘askerini şıdılar. Ve ehl-i İslâm manşûr u muzaffer olup Kenḳırı üzerine yürüdiler. Anı daḥı feth ü teshîr eylediler. Ve Qara Tegin⁵ nâm begini Kenḳırı’ya vâlî naşb eyledi. Hâlâ Kenḳırı’da mezbûruñ üzerine bir ‘âlî ḳubbe binâ olınmışdur ki ma’lûm-ı ḥâşş u ‘âmdur.

Ve andan Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî Haraşna, ya’nî Amâsiyye üzerine varup, ḥâkimi olan Şât nâm kâfir ile muḥkem ceng ü cidâl idüp ğâlib ü manşûr oldu. Ve şehri ‘anveten feth eyledi. Andan Yanḳoniya’ya,⁶ ya’nî Çorum üzerine varup, anı daḥı ḥişâr idüp çok zaḥmetden sonra feth eyledi. Ve bu fethde ehl-i İslâm eline⁷ ḳatı çok mâl ü esîr ü ḡanîmet girdi.

Ol eşnâda Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî’nün Melik Muḥammed Ğâzî nâm bir oğlı dünyâya gelmegin ehl-i İslâm mesrûr olup ḳudûmın mübârek eylediler. Ve ol maḥalde ‘Oşmâncıḳ nâm bir begini biñ âdem ile

1 Nüşhalarda “Sîsa” şeklinde yazılan bu yer adı “Sîsiya” olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

2 Nüşhalarda “Ḳumanat” şeklinde yazılan bu yer adı “Gömenek” olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

3 Nüşhalarda “Ḳumanan” şeklinde yazılan bu yer adı “Gömenek” olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

4 Qarqariye: Qarqaribe HZ

5 Nüşhalarda “Yegin” şeklinde yazılan isim “Tegin” olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

6 Nüşhalarda “Tiḳonya” şeklinde yazılan bu yer adı “Yanḳoniya” olarak metne alındı. bk. Özeydın, agmd.

7 eline: yine HZ

Ḳalanūs, ya'nī Ḳaştamonı fetḥine gönderdi. Ol daḥı varup fetḥ eyledi. Ve andan bâḳır kûresine ve gümüş ma'denine mâlik olmağla Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî nâmına kesdürüp sikke urdurdu.

Ba'dehu 'Oşmâncık ve İskilib ve¹ ol eṭrâfda niçe ḳal'alar fetḥ eyledi. Andan Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî Ḥarsanosiyye,² ya'nī ki [173a T5] Niksâr üzerine varup [ki] zamân-ı ḳadimde İstanbul cirminde bir büyük şehr-i 'azîm idi; küffâr ile muḥkem ceng idüp, âḥir bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ kâfiri şıyup şehri fetḥ eyledi. Ve ehl-i İslâm illerine ḥaylî mâl-i ğanîmet girdi. [257a HZ]

Ve Niksâr muḥâfazasında bir miḳdâr âdem ḳonulup kendüsi Canik memleketine teveccüh eyledi. Onda Helkend nâm ḳal'a üzerine varup, muḥâşara ve cenge meşğul iken nâ-gâḥ ḳal'adan bir zenberek oḳı gelüp, Melik Aḥmed Ğâzî'ye ṭoḳınmağla ḳal'a muḥâşarasından ferâğat idüp 'askerini ḳaldurdu, Niksâr'a geldi. Zirâ Niksâr ḥalkı 'ișyân idüp anda olan ehl-i İslâm'ı ḳırmışlar idi. Tekrâr anlar ile ceng idüp ğalib ü manşur oldu. Ve Niksâr'ı müceddeden fetḥ ü teşḫîr idüp, ne deñlü kâfir var ise cümleten ḳatl-i 'âm idüp, şehri bi'l-külliyeye âteşe urup, ḥarâb u yebâb idüp ve tekrâr dönüp, Helkend ḥișârı üzerine varup muḥâşara ḳıldı.

Bi-ḳazâ'i'llâhi te'âlâ yine ḳal'adan bir zenberek oḳı gelüp Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî'nin gögsine işâbet itmekle ḥareketden ḳalup zebûn oldu. Ve ehl-i İslâm ile dönüp yine Niksâr'a geldi. Ve çok geçmeyüp fevt oldu. Ve oḅı Melik Muḥammed Ğâzî zamânında üzerine bir 'âlî ḳubbe binâ olunup ḥâlâ meşhedü 'azîm ziyâretgâhdur. Ve ol yirün ḥalkı velâyet ile mu'teqadlardır. 'Abdu'llâh Seyyid Baṭṭâl Ğâzî'den soñra diyâr-ı Rûm'un fâtiḫi oldur.

Anuñ yirine oḅı **Melik Muḥammed** pâdişâḥ oldu. Lâkin şağîr olup, ḥirâset-i memlekete ḳâdir olmamağla ehl-i İslâm za'îf olup, ṭaraf ṭaraf küffâr-ı ḥâksâr ol memleketlere istilâ eyledi. Ve bir vechle küffârün hücumına ṭâḳat getürilmeyüp, muḳâvemet olunması daḥı mümkün olmayup, baba-sınuñ vezîri olan Artuḫî'nün ḥâtünü Efrûmiye ki İslâm'ından soñra ismi

1 ve: - HZ

2 Nüşhalarda "Ḥarsamosiyye" şeklinde yazılan bu yer adı "Ḥarsanosiyye" olarak metne alındı. bk. Özya-dın, agmd.

Şehribân ve yâhûd Mihribân konulmuşdur, Melik Muḥammed Ğâzî'yi alup Bağdâd'a vardı. Ol zamânda ḥalife-i 'aşr olan Muḳtedir-bi'llâh cenâbına vâkı'-i ḥâli bildürüp mu'âvenet taleb eyledi.

Ḥalife daḥı Melik Muḥammed Ğâzî'yi hoş görüp ri'âyet ü ikrâm kıldı. Ve taht-ı yedinde olup İrân ve Tûrân ve Rûm ve Şâm memleketlerine pâdişâh nâmına ḥükm eyleyen Melik Şâh-ı Selçûkî[i]'ye âdem gönderüp bunlara i'ânet ve yardım itmesini tenbîh buyurdu.

Melik Şâh-ı Selçûkî daḥı Emîr Süleymân bin Ƙutalmış bin İsrâ'il'i ḥaylı 'asker ile ḥalîfeye gönderdi. Ḥalife daḥı mezbûr Emîr Süleymân-ı Selçûkî'nün Belķis nâm kız Ƙarındaşını Melik Muḥammed Ğâzî'ye nikâḥ idüp mâbeynleri bu vechle alışdurdı. Ve rabṭ eyledükden soñra Emîr Süleymân-ı Selçûkî'yi Rûm vilâyetine pâdişâh-ı ferd kı lup, Melik Muḥammed Ğâzî'yi¹ daḥı ser-'asker idüp, ḥüs-n-i [173b T5] müdürâ ile geçinmelerini işmarlayup Rûm cânibine gönderdi.

Anlar ki toĝrı melik-i Rûm'a vardılar, küffâr-ı ḥâksâruñ küllisi bunları Ƙarşulayup 'azîm ceng ü cidâl eylediler. Bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-mu'in ehl-i İslâm ĝalib gelüp, küffâr-ı ḥâksârı şıyup Ƙaçurdılar. Ol gice Melik Muḥammed Ğâzî'nün bir oĝlı olup adını² Yaĝıbaşan³ Ƙodular. Zîrâ ol gice bâĝi başup, Emîr Süleymân Şâh-ı Selçûkî anda Ƙarâr idüp Melik Muḥammed Ğâzî'ye 'asker Ƙoşdı. Ol daḥı varup, babasınınuñ fetḥ idüp soñra kâfir yedine giren cümle memleketlerini birer birer kâfir elinden alup yine serîr-i salṭanata geçdi. Ve Ḥalifet bin Alptegin nâm âdemini vezîr-i a'zam idinüp [ki] ĝâyet 'âķıl ü dânâ vezîr idi, babası Alptegin daḥı Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî'nün vezîri olmuş⁴ idi. Ḥâlâ Amâsiyye'de olan Ḥalifet bin Alptegin nâm medreseyi ol binâ itmişdir. [257b HZ]

Ve dört yüz toĝsan üç târiḥinde Frenk tâ'ifesi Rûm kâfiriyle cem' olup Malâṭıyye'ye geldiler. Bi'l-cümle ümerâ-yı İslâm'a ĝalib oldılar. Melik Muḥammed Ğâzî daḥı ḥaylı 'asker cem' idüp, üzerlerine varup muḳâbele

1 Ğâzî'yi: Ğâzî T5

2 adını: adı HZ

3 Nüşhalarda metin boyunca "Bâĝıbaşan" şeklinde yazılan bu isim "Yaĝıbaşan" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendiler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/danishmendiler#1> (24.02.2021).

4 olmuş: HZ mükerrer

vü muḳâtele ile bi-fazlı'llâhi'l-meliki'l-allâm kāfir 'askerine ğâlib ü manşūr u muzaffer olup Frenk begini esîr eyledi.

Bu cânibden ḳayın atası Emîr Süleymân Şâh-ı Selçûḳî dahı Anaṭolı ve 'Arabistân'dan niçe memleketlere mâlik olmağla niçe yıllar maḥabbet' ü muşâfât ile geċinüp yigirmi yıl salṭanat itdükden soñra dört yüz yetmiş ṭoḳuz senesinde Şâm vâlisi olan Tutuş² bin Alparslan cenginde ḳatlı olındı. Ve Melik Muḥammed Ğâzî dahı bu fırsatda ḳayın atasınıñ memleketinden ḥaylî yir alup kendü mülkine ilḥâḳ eyledi. Ve ḳayın atasınıñ yirine oğlı Süleymân Emîr Melik Şâh ile pâdişâh-ı Rûm oldı.

Ve dört yüz seksen târiḥinde ḳayşer-i Rûm olan Eremiyânus'uñ üzerine varup ḳaçurdı. [Pây]-taḥt³ olan Ḳonya şehrini zabṭ idüp dârü'l-mülk idindi. Ve yigirmi yıl ḥükümetden soñra beş yüz senesinde fevt olup yirine ḳarındaşı Ḳılıcarslan Ḳonya'da pâdişâh oldı.

Beş yüz yigirmi sekiz târiḥinde Şâm üzerine dahı Frenk kāfiri gelüp ol memleketleri ḥarâb itdüğünü Melik Muḥammed Ğâzî istimâ' idicek ḥaylî 'asker-i İslâm ile ilğar ve üzerine varup muḳâbele ve ceng-i 'azîm ile münhezim idüp ḳatı ḳoḳ kāfir ḳılıcdan geċdi.

Ve beş yüz otuz yedi târiḥinde dahı melik-i⁴ 'âlim ü 'âdil, nâşirü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Muḥammed Ğâzî fevt oldı. *Raḥimehu'llâhu te'âlâ.*⁵

Mezbûr ğâyet bahâdir ve aḳrânı nâdir ve dîndâr [u] nâmdâr, ehl-i 'ilm ü zühd, taḳvâ şâḥibi, mücâhid fi sebîli'llâh pâdişâh idi. *Nevvera'llâhu merḳadehu.*⁶ Malâṭıyye ve Sivas [174a T5] ve Niksâr ve Toḳad ve Kenḳırı ve Çorum ve Ḳaştamonı ve Arz-ı Rûm ve Anḳara ve Ḳayşeriyye ve Canik ḳal'alarına mâlik olup ḥüküm iderdi.

Yirine oğlı **Melik Nizâmü'd-dîn Yağıbaşan** pâdişâh oldı. Ğâyet bahâdir u 'âdil ve ḥoş-sîret [ü] nâmdâr pâdişâh idi. Beş yüz altmış târiḥinde

1 Nüşalarda "muḥibb" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "maḥabbet" olarak metne alındı.

2 Nüşalarda "Yetiş" şeklinde yazılan bu isim "Tutuş" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özyayın, "Tutuş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tutus> (20.02.2021).

3 taḥt: taḥtını HZ

4 Nüşalarda burada bulunan "Muḥammed Ğâzî" ibaresi cümlede zaten var olduğu için metne alınmadı.

5 Raḥimehu'llâhu te'âlâ: - HZ

6 Nevvera'llâhu merḳadehu: - HZ

Çılcarslan ile niçe def'a ceng idüp cümlesinde ğalib oldu. Ve Frenk kâfirleri ile def'aten ve kerrât ile muhârebe vü muqâtele idüp cümlesinde manşûru muzaffer oldu.

Ve Konya pâdişâhı Çılcarslan dağı kırk yıl saltanat itdükden sonra fevt olup yirine oğlu **Mücâhid Mes'ud** pâdişâh oldu. Mülük-i Dânişmendiyye ile ihtilâf üzere on toköz yıl alup virmiş idi. Ol dağı vefât itmekle anuñ oğlu diğeri [**Çılcı**]arslan tahta geçüp, on iki yarar [ve] nâmdâr şeh-zâdeler hâşıl idüp her biri şecâ'at ü şehâvet ile imtiyâz buldı. Bunlar zamânında Melik Dânişmend evlâdı rağbetden düşüp Çılcarslan bin Mes'ud Sivas ve Kayseriyye'yi ellerinden aldı.

Şöyle ki beş yüz altmış iki târihinde Melik Muzaffer Yağıbaşan dağı fevt olmağla Niksâr'da defn olunup üzerine kubbe-i 'aliye binâ ve eczâ-yı şerife tilâveti için evkâf ta'yîn olındı.

Mezbûr ehl-i 'ilm ü ehl-i hayr ve 'adle mâ'il ve haqqa kâ'il pâdişâh idi. Niksâr 'da ve Tokad'da birer medresesi vardır. Hâlâ ki¹ ol medreseler ma'mûrdur. Bu zümrenüñ eşlahı ve revnağı idi. Bundan sonra gelenlerde kuvvet ü kudret yoğ-ıdı.

Yirine oğlu **Mücâhid Cemâl Gâzi** pâdişâh oldu. Çok geçmeyüp 'ammisi Melik [258a HZ] İbrâhîm memlekete istilâ eyledi. Ve mülük-i Dânişmendiyye'den Zü'n-nün bin Muhammed dağı qarındaşına 'aşı olup Kayseriyye'ye istilâ eyledi.

Bu maħalde Melik İbrâhîm fevt olmağla oğlu melik-i 'alim-i² emîrül-mü'minîn, şemsü'd-dünyâ ve'd-dîn **Ebü'l-kadr İsmâ'il** pâdişâh oldu. Ve beş yüz altmış dört senesinde ol dağı fevt ve Niksâr'da defn olunup anuñda üzerine 'alî kubbe binâ olındı.

Ve yirine **Zü'n-nün bin Muhammed** pâdişâh oldu. Bütün memleketi zabt eyledi. Lâkin Melik İbrâhîm ve Melik İsmâ'il vaqıtlarından devleti za'if ve 'askeri qalil olmağın Selçûkîler kuvvet ü fırsat bulup, Çılcarslan bin Mes'ud varup Zü'n-nün elinden Malâtiyye ve Sivas'ı aldı.

1 ki: - T5

2 Nüşhalarda burada bulunan "ıayr" kelimesi anlam ve seci gereği metne alınmadı.

Zü'n-nün dağı Şām pādīşāhı Nūru'd-dīn-i Şehīd cenābına varup şikā-
yet ve mu'āvenet taleb itmekle ol dağı beş yüz elli sekiz tārīhinde bi'z-zāt
Nūru'd-dīn-i Şehīd ve bir kavilde Faḥrū'd-dīn 'Abdü'l-Mesīḥ [174b T5]
nām vekilini 'asker ile Melik Zü'n-nün'a қоşup diyār-ı Rūm'a gönderdi.
Varup, Kılıcarslan'ın ba'zı memleketini ve Malāṭıyye ve Sivas ve Қayşeriy-
ye'yi alup, Melik Zü'n-nün'a teslīm idüp zabṭ itdürdi.

Ve az zamān geçmedin beş yüz altmış тоқуз tārīhinde Nūru'd-dīn-i
Şehīd ve der-'aқab Melik Zü'n-nün dağı fevt olmalarıyla Melik Zü'n-
nün'ın İsmā'il nām oğlı yirine geçdi. Bu kerre Kılıcarslan bin Mes'ūd
fursat bulup Melik İsmā'il'ün taht-ı hükmindeki begler ile haberleşüp
anlara küllī ri'āyete müte'allıқ niçe 'ahd u güft eyledi. Tā ki anlar dağı
derdmend İsmā'il'i öldürdiler. Cümlesi Kılıcarslan bin Mes'ūd'ın taht-ı
bī'atine girdiler.

Bu maḥalde mülük-i Dānişmendiyye münқarız oldu. Bundan soñra Kılı-
carslan bī-mezāhim mülük-i Dānişmendiyye'nün memleketini zabṭ idüp,
kendü memleketine ilḥāқ idüp vüs'at gelmekle vilāyet-i Rūm'ı on iki ođlı-
na tevzī ü taқsīm eyledi.

Fe-lā-cerem evlād-ı Dānişmendiyye Devleti¹ münқarız olmağa sebab
Kılıcarslan bin Mes'ūd-ı Selçüķi'nün ümerā ve 'askeri biri birleriyle imtizāc
idüp birbirlerine kız virüp kız almalarıyla ne bellü düşmen ve ne bellü düst
olmalarından olmışdur. Zīrā ki āḫirleri olan Melik İsmā'il kendü ḥavāşşını
ve beglerini Selçüķilerden kesmege қādir olamayup, āḫir anlaruñ mekriyle
başdan çıkup böyle bir nāzenin devlet ü sa'adetleri elden gitmege bā'ış oldu.
Mülük² 'ibret ü naşihat alacaқ yirdür.

Bu Dānişmendiyye faşlıyla işbu zıkr olınacaқ [Āl-i] Selçüķ'ın āḫar
faşlını yuқaruda mücmelen zıkr itmiş idük. Tafşile muḥtāc olmağla bu
maḥalle қayd olındı.

1 devleti: devletleri T5

2 Mülük: Mülüke HZ

FAŞL RŪM DİYĀRINDA Kİ TAHTGĀH-I KONYA'DA PĀDİŞĀHLIK İDEN SELÇŪKİLERŪN TAFŞİL-İ ĀHAR ŞU'BESİDÜR

Bu zümrenün dağı sebeb-i zühûrları bu vechle vâkı' olmuşdur ki mülük-i Dānişmendiyye'nün evveli olan Melik Dānişmend Aḥmed Ġāzī ki fevt olup yirine oğlu Melik Muḥammed Ġāzī pādişāh oldu; ıflı bulunup, memleketi hıfza kâdir olmaduğın eṭrāf küffār[1] haber almağın yir yir üzerine hücum itmeleriyle ṭākat getüremeyüp, babasınıñ veziri Artūḫī'nün ḫātūnı Mihrībān Kādın mezbūr Melik Muḥammed Ġāzī'yi alup Bağdād'a vardı. Ḥalīfe Muḫtedir-bi'llāh Muḥammed'den mu'avenet recā eyledi.

Ḥalīfe dağı taht-ı yedindeki Melik Şāh-ı Selçüķ[ī]'ye ādem [258b HZ] gönderüp bunlara i'ānet ve yardım itmesini tenbih eyledi. Melik Şāh-ı Selçüķī dağı ümerāsından Emir Süleymān bin Kūtalmış bin İsrā'il'i ki Rüm diyārında, ya'nī ki Konya'da pādişāhlık idenlerün evvelidür, ḫaylī 'asker ile ḫalīfeye gönderdi. [175a T5] Ḥalīfe dağı Emir Süleymān bin Kūtalmış bin İsrā'il'e mezkūr Melik Muḥammed Ġāzī'yi ışmarladı. Ba'zı aḫvālleri mülük-i Dānişmendiyye faşında yazulmuşdur, tekrāra ḫacet degül.

Andan Emir Süleymān-ı Selçüķī gelüp dört yüz yetmiş yedi tārīhinde Anṭāliyye'yi kāfir elinden aldı. Andan Ḥaleb üzerine yürüdi. Vālī-i Ḥaleb olan Melik Şāh-ı Selçüķī tarafından Müslim bin Kureyş idi, muḫābele idüp miyān-ı ma'rekede Müslim katl olunmağın Ḥaleb'i dağı taht-ı taşarufına aldı.

Ol maḫalde vālī-i Şām olan birāderi Melik Şāh Tutuş bin Alparslan üzerine gelüp dört yüz yetmiş tokuz tārīhinde Ḥaleb ḫurbında muḫārebe eyledüklerinde mezbūr Emir Süleymān bin Kūtalmış maḫall-i ma'rekede maḫtül oldu ve oğlu **Melik Dāvūd bin Süleymān bin Kūtalmış** pederi yirine pādişāh olup Konya'da ḫayşer-i Rüm olan Eremiyānūs'un üzerine varup ceng eyledi. Ve bozup ḫaçurdu.

Dört yüz seksen senesinde Konya'yı zabṭ idüp dārü'l-mülk idindi. Yigirmi yıl ḫükümetden soñra beş yüz senesinde fevt olup, yirine ḫarındaşı **Kılıcarslan bin Süleymān** pādişāh olup kırık yıla ḫarīb 'adalet üzere

salтанat eyledi. Ve hâlife-i Bağdâd Muḳtedî-bi-emri'llâh'ın¹ ilkâsıyla 'Irâk pâdişâhı Sulṭân Mes'ud-ı Selçûkî üzerine sefer idüp, beş yüz otuz toḳuz senesinde Meyyâfâriḳîn ḳurbında Nehr-i Hâbûr'² geçerken şuya ğarḳ olup kenârında defn olındı.

Yirine oğlı **Mes'ud bin Ḳılıcarslan** pâdişâh oldı. On toḳuz yıl hûkûmet eyledükden şoñra beş yüz elli sekiz senesinde ol daḫı fevt olup anuñ yirine oğlı **'İzzü'd-dîn Ḳılıcarslan bin Mes'ud** pâdişâh oldı. On iki nefer-i nâmdâr ve yarar evlâd hâşıl eyledi. Her biri şecâ'at u seḫâvet ile imtiyâz bulup bunlaruñ zamânında Melik Dânişmend evlâdı rağbetden düşdiler. Zâ'fü'l-hâl olmaĝla Sivas ve Ḳayşeriyye'yi ellerinden aldı.

Ol târiḫde hâkim-i Rûm olan mülûk-i Dânişmendiyye'den Melik Zü'n-nün hâkim-i Şâm Nûru'd-dîn-i Şehîd cenâbına varup, andan yardım taleb itmekle Fahrü'd-dîn 'Abdü'l-Mesîḫ nâm vekilini 'asker ile gönderüp, yine Sivas ve Ḳayşeriyye'yi elinden alup Melik Zü'n-nün'a zabṭ itdürdi.

Fe-ammâ çok zamân geçmeyüp Nûru'd-dîn-i Şehîd ve der-'aḳab Zü'n-nün vefât itmeleriyle Melik Zü'n-nün'ün Melik İsmâ'il nâm oğlı yirine geçdi. Bu kerre Ḳılıcarslan bin Mes'ud ḫileye sâlik olup Melik İsmâ'il'ün taḫt-ı hûkmindeki begler ile haberleşdi. Ve anlara ri'âyete müte'allıḳ niçe 'ahd u güft idüp tâ ki [175b T5] derdmend Melik İsmâ'il'i mesmümen öldürdiler. Cümlesi Ḳılıcarslan bin Mes'ud'ün taḫt-ı bî'atine girdiler.

Bundan şoñra memleket-i Dânişmendiyye'yi bi'l-cümle Ḳılıcarslan bin Mes'ud zabṭ ve memleketine ilḫâḳ itmekle vilâyet-i Rûm'ı on iki oĝlına tevzî ü taḳsîm ḳıldı. Yigirmi yıl kâmil salṭanat itdükden şoñra beş yüz yetmiş sekiz senesinde Ḳonya'da fevt olup, yirine oğlı **Ġıyâşü'd-dîn Keyḫüsrev bin 'İzzü'd-dîn [259b HZ] Ḳılıcarslan** taḫta geçüp pâdişâh oldı.

Bir buçuk sene mürûrından şoñra birâderi Süleymân Şâh üzerine gelüp, niçe müddet Ḳonya Ḳal'ası'nda muḫâşara ḳılmaĝla ihtiyârıyla teslim-i

1 Nüşhalarda "Muḳtażî-bi'llâh" şeklinde yazılan bu isim "Muḳtedî-bi-emri'llâh" olarak metne alındı. bk. Angelika Hartmann, "Muktedî-biemrillah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktedi-biemrillah> (24.02.2021).

2 Nüşhalarda "Çâpûr" şeklinde yazılan bu isim "Hâbûr" olarak metne alındı. bk. Işın Demirkent, "Kılıcarslan I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilicarslan-i> (24.11.2020).

memleket idüp ehl ü evlâdıyla İstanbul tekfürü Fâsiliyüs¹ yanına vardı. Yigirmi üç yıl ol diyârda sâkin oldu.

Altı yüz iki târihinde qarındaşı mezkûr Süleymân Şâh fevtinden sonra yirine mezkûr qarındaşı Ğiyâsü'd-dîn Keyhüsrev bin 'İzzü'd-dîn Kılıcarslan ümerâ da'vetiyle İstanbul'dan gelüp tekrâr Kıonya'da serîr-i saltanata cülüs eyledi. Cihâna bil bağlayup altı yüz yedi târihinde Anṭâkiyye Kâl'ası'nı ceng ile Frenk elinden aldı.² Yedi yıl saltanatdan sonra altı yüz toktuz târihinde hudüd-ı Lâzkiyye'de küffâr ile ceng³ idüp ğâlib olmuş iken bir kâfir 'ale'l-ğaffle nîze ile urup şehid eyledi.

Yirine qarındaşı **Rüknü'd-dîn Süleymân Şâh bin 'İzzü'd-dîn Kılıcarslan** mesned-nişin-i pâdişâh oldu. Ve 'Irâk'da saltanat iden Selâçika bunuñ eyyâmında pâyâna irüp mülkleri H'ârezmşâhlarına naql itdi.

Bu dağı yigirmi üç yıl saltanat itdükden sonra altı yüz on iki târihinde fevt olup yirine oğı **Kılıcarslan bin Rüknü'd-dîn Süleymân** pâdişâh⁴ oldu. Lâkin tıfl bulunup miyân-ı ümerâda ihtilâl vâқи' olmağla altı ay mürûrından sonra 'ammisi Ğiyâsü'd-dîn [ki] İstanbul tekfürü yanından idi, getirilüp tahta geçürildi. Ve ma'zül-i mezbûri aḫz ve kâl'ada ḥabs eyledi.

Bundan sonra **'İzzü'd-dîn Keykâvus bin Ğiyâsü'd-dîn** pâdişâh oldu. Küçük qarındaşı 'Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ı tıutup Malâtiyye'de ḥabs eyledi. Ve Sinob Kâl'ası'nı fetḥ eyleyüp Sivas'da merḥûm oldu.

Ve yirine qarındaşı **'Alâ'ü'd-dîn Keykubâd bin Ğiyâsü'd-dîn**⁵ **Keyhüsrev** çıķup pâdişâh oldu. Bu ḥânedânuñ âb-rüyı idi. Cihâda rağbet idüp, tâ Üsküdâr'a varınca ol diyârlara müstevli olup ğâret ü ḥasâret eyledi. Ve 'askerini Sinob'dan Deryâ-yı Sevâd'ı geç[ür]üp Deşt-i Kıpçak tarafında Suğdâk Kâl'ası'n fetḥ eyledi.

1 Burada kastedilen "III. Aleksios" olmalıdır. bk. Ali Sevim, "Keyhusrev I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keyhusrev-i> (24.11.2020).

2 Cihâna//aldı: - HZ

3 Yedi//ceng: HZ mükerrer

4 pâdişâh: şâh T5

5 Nüshalarda burada bulunan "bin" kelimesi ilgili hükümdarın "Ğiyâsü'd-dîn Keyhüsrev" olması nede-niyle metne alınmadı.

Ve altı yüz on sekiz târihinde Konya [176a T5] ve Sivas'a sūr çeküp Deryâ-yı Sefîd kenârında vâkı' 'Alâ'iyye Kâl'ası'n feth eyledi.

Ve altı yüz yigirmi beş târihinde bilâd-ı Ermen'den Yaşşıçemen nâm mahalde Sultân Celâlü'd-dîn H'ârezmşâh ile muhârebe idüp gâlib oldu. Ve bilâd-ı Gürcü'den kılâ'-ı keşîre feth eyledi.

Ve Cengiz Hân-ı fitne-engiz Tatar-ı hün-h'âr ile İrân'a müstevlî olup halk u 'âlemde huzûr u râhat kalmamağla Mevlânâ Bahâ'ü'd-dîn Veled-i Belhî veled-i emcedi Mevlânâ Celâlü'd-dîn ile diyâr-ı Rûm'ı teşrif eyleyüp ve mezbûr 'Alâ'ü'd-dîn Keykubâd bin Ğiyâşü'd-dîn Keyhüsrev'ün 'adâletin istimâ' idüp Konya'ya geldi. Ve anda sükûnı ihtiyâr buyurdu. Zamânında 'ulemâ vü evliyâ çoğalup, eţrâf u cevânibden gürûh gürûh gelüp sâye-i devletine ilticâ iderler idi.

'Alâ'ü'd-dîn Keykubâd bin Ğiyâşü'd-dîn¹ Keyhüsrev dağı yigirmi altı yıl salţanat itdükden sonra [259b HZ] altı yüz otuz altı senesinde Arz-ı Rûm'a qarîb Kûbâdiyye nâm mahalde oğlu Ğiyâşü'd-dîn Keyhüsrev babasını zehrleyüp fevt oldu.

Yirine oğlu Ğiyâşü'd-dîn bin 'Alâ'ü'd-dîn Keykubâd pâdişâh oldu. Zamânında Cengiziyân'dan Baycu² Noyan kırık biñ Moğol 'askeriyle üzerine geldi. Bu dağı yetmiş biñ İslâm 'askeriyle qarşu varup muķâbil olduğı gibi münhezim oldu. Cem'-i keşîr katl olundu. Ve revnağları kalmayup 'âkıbet Selâçîkâ'dan pâdişâh olanlar mahkûm-ı Moğol oldılar. Bu dağı sekiz yıl salţanat nâmında olduğdan sonra altı yüz kırık dört târihinde fevt oldu.

Yirine oğlu 'Alâ'ü'd-dîn Keykâvus bin Ğiyâşü'd-dîn pâdişâh oldu. Lâkin qarındaşı Rüknü'd-dîn ile münâza'a-i mülke düşüp ceng eylediler. Gâlib gelmegin Rüknü'd-dîn Âzerbaycân'da Moğol serdârına varup yardım taleb eyledi. Ve Moğol 'askerini kaldurup Rûm'a getürdi. Ve 'İzzü'd-dîn muķâvemetinde 'aciz olmağın ehl ü evlâdıyla 'Alâ'iyye'ye ve andan Deryâ-yı Sefîd ile İstanbul'a ve andan Deryâ-yı Sevâd ile Deşt-i Kıpçak'a Berke Hân yanına varup on sekiz yıl ol diyârda meksden sonra altı yüz altmış tokuz senesinde Kırım'da fevt oldu.

1 Nüşhalarda burada bulunan "bin" kelimesi ilgili hükümdarın "Ğiyâşü'd-dîn Keyhüsrev" olması nedeniyle metne alınmadı.

2 Nüşhalarda "Bancu" şeklinde yazılan bu isim "Baycu" olarak metne alındı. bk. Ali Sevim, "Keyhusrev II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keyhusrev-ii> (24.11.2020).

Mezbûruñ firârından sonra **Rüknü'd-dîn Süleymân bin Ğiyâşü'd-dîn Keyhüsrev** câlis-i serîr-i salţanat olmış idi. Lâkin cümle taşarruf Moğol elinde olup kendüde¹ ancak bir salţanat nâmı var idi. Yigirmi yıl pâdişâh nâmına olduğdan sonra altı yüz yetmiş dört târihinde nâ'ib-i Rûm olan Mu'înü'd-dîn Pervâne-i Kâşî,² Abağa³ Hân işaretiyle katl eyledi.

Yirine **Ğiyâşü'd-dîn Keyhüsrev bin Rüknü'd-dîn Süleymân** pâdişâh olup hadd-ı tufüliyyetde olmağın nâ'ib-i Moğol olan Pervâne Mu'înü'd-dîn⁴ tām [176b T5] [fursat] bulup vâlidesin tezevvüc eyledi. Bu ahvâli sulţân-ı Mışır Melikü'n-Nâşır Baybars⁵ işidüp, altı yüz yetmiş beş târihinde Rûm'a gelüp, Elbistân şahrâsında Moğol 'askeriyle ceng idüp çatı çok kâfiri kılıcdan geçürdi. Ve serdârları olan Ketboğa'yı⁶ dahı helâk idüp mezkûr Pervâne güçle hâlâş oldu. Ve andan Sulţân Baybars Ğayseriyye'ye varup nâmına huţbe okıtdı.

Bu haber-i inhizâm-ı leşker-i Moğol Abağa Hân'a varıcağ bi'z-zât maħall-i kıtâle varup, maĸtûlleri müşâhede ve haylı yanup yaĸılmadın sonra "Bu inhizâma bâ'îş ü bâdî sensün." diyü mezkûr Pervâne'yi katl eyledi.

Ve mezbûr Ğiyâşü'd-dîn dahı on sekiz yıl salţanat nâmına olduğdan sonra altı yüz seksen iki târihinde Hülâgü Hân evlâdından Ahmed Hân işaretiyle katl olındı.

Yirine **Ğiyâşü'd-dîn Mes'ud bin 'İzzü'd-dîn** pâdişâh oldu. Muĸaddemâ bunıñ babası Kıırım'da fevt olıcağ etbâ'ı ile Sinob'a geçüp Azerbaycân'da Abağa Hân yanına varmış idi. 'Ammi-zâdesi Ğiyâşü'd-dîn katl olınuğdan sonra Yarlığ Arğun Hân ile pâdişâh-ı Rûm oldu. Ve cümle taşarruf Moğol elinde olup ancak kendüde bir salţanat nâmı kaldı.

1 kendüde: - T5

2 Kâşî: Kân T5 | Nüşhalarda burada bulunan "ümera" kelimesi anlam ve sentaks gereği metne alınmadı.

3 Nüşhalarda metin boyunca "Beĸâ / Aban" şekillerinde yazılan bu isim "Abağa" olarak metne alındı. bk. Faruk Sümer, "Abaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abaka> (25.11.2020).

4 Nüşhalarda "temkin" şeklinde yazılan bu kelime "Mu'înü'd-dîn" olarak metne alındı. bk. Muharrem Kesik, "Muinüddin Süleyman Pervâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muinuddin-suleyman-pervane> (25.11.2020).

5 Nüşhalarda "Mires" şeklinde yazılan bu isim "Baybars" olarak metne alındı. bk. Kâzım Yaşar Kopraman, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baybars-i> (25.11.2020).

6 Nüşhalarda "Terâd Tügâzi" şeklinde yazılan bu isim "Ketboğa" olarak metne alındı. bk. Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlüt Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aynicalut-savasi> (25.11.2020).

Bunun eyyâmında evlâd-ı Mentеше ve Tuğrul şâhil-i Anṭākiyye ve ‘Alâ’iyye ve Lâzķıyye’ye müstevli olmağla refleri için Moğol şeh-zâdelerinden Ketboğa ve Hülâgü Rüm’a geldiler. Ve ol ṭā’ifenüñ kimin ṣatlı ve kimin iṭā’at irdürdiler. [260a HZ]

Mezkûr Ğıyâşü’d-dîn dağı on dört yıl miğdârı salṭanat nâmında olduḡdan soñra altı yüz ṭoḡsan yedi senesinde fevt oldu.

Yirine ‘ammisi **‘Alâ’ü’d-dîn Keyḡubâd bin Ferâmurz bin ‘İzzü’d-dîn Keykâvus** pâdişâh oldu. Emîr Ğâzân Hân ile nâm-zed-i salṭanat-ı Rüm oldu. İşte bunlardur ki altı yüz ṭoḡsan altı senede iṭā’at-ı Ğâzân Hân’dan rü-gerdân olmağla üzerine gelen leşker-i Ğâzân elinde maḡbûs ve ḡükümet-i Rüm’da me’yûs ve nâ-bûd u nâ-peydâ oldu.

Yirine oğlı **Ğıyâşü’d-dîn bin ‘Alâ’ü’d-dîn** pâdişâh oldu. Lâkin tâzelik belâ-sıyyla bed-ḡillkat ve fişḡ u fücûra mübtelâ oldu. ḡalkuñ ehl ü ‘iyâl ü mâline ve erzâķına el uzadup vüzerâ vü ‘ulemâ ve meşā’ih ü ḡayr-ḡ’âhân-ı devletinüñ naşihatin işğâ itmemele altı ay mürûrında zehrleyüp helâk itdiler.

Bu cümleden on ṭoḡuz nefer pâdişâh-ı muḡteremdür. İki yüz yigirmi iki sene miğdârı ‘adâletle ḡükümet eyledükleri ma’lûm-ı ‘âlemdür. Bunlaruñ dağı sebab-i inķırâz-ı¹ mülkleri soñra pâdişâh olan Sulṭân Ğıyâşü’d-dîn bin ‘Alâ’ü’d-dîn’üñ bed-ḡüylüğünden zuhûra geldi. Ve pâdişâhlarımızuñ cedd-i emcedleri Sulṭân ‘Oşmân Hân-ı Ğâzî’nün [177a T5] ibtidâ-yı ṭulû’-ı devleti vaḡti olmağla ekşer-i vükelâ vü ‘ulemâ gelüp kendüden bî’at ve iṭā’at ü inķıyâd eylediler.

Ve maḡtûl Sulṭân Ğıyâşü’d-dîn’üñ zîr-i destinde olan memleketleri ol vaḡtde vâlileri olan ümerâsı zaḡb idüp mülûk-i ṭavâ’if oldılar. Ve her biri ḡuṭbelerin oḡıdup sikkelerin urdılar.

Ve işbu *Künhül-ahbâr* imuzuñ cild-i şâlişi dağı bu maḡalde encâma ir-di. Tâ ki *inşâ’llâhu te’âlâ* cild-i râbî’de Sulṭân ‘Oşmân Hân-ı Ğâzî’nün menâķıb-ı ‘aliyyeleri ve mülûk-i ṭavâ’ifuñ te’enniyle ḡaḡklarından gelinüp za-ḡb itdükleri memleketleri ḡalâşları ve târiḡ-i kitâbuñ [ki] biñ bir senesidür, bu maḡalde vuḡṭ bulan pâdişâh-ı ‘âlî-şânuñ ḡazavât u fütûḡât u aḡlâķ-ı ḡamîdelerine mübâşeret olunır. ²(«الله ولي التوفيق»)

1 Nüşhalarda “inķırâz-ı sebab-i” şeklinde yazılan terkip anlam gereğî “sebeb-i inķırâz-ı” olarak metne alındı.

2 “Başarı Allah’tandır.” | Ve işbu//التوفيق - T5

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet, “Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/humareveyh-b-ahmed-b-tolun> (22.08.2020).
- Ağırakça, Ahmet, “Kâfûr, Ebü'l-Misk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kafur-ebul-misk> (23.08.2020).
- Aka, İsmail, “Timur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/timur> (22.11.2020).
- Aktan, Ali, “Müstazî-biemrillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustazi-biemrillah> (31.10.2020).
- Algar, Hamid, Alparslan, Ali, “Hüseyin Baykara”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-baykara> (14.02.2021).
- Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#1> (05.11.2020).
- Altıkulaç, Tayyar, “Ebû Şâme el-Makdisî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-same-el-makdisi> (03.12.2020).
- Asadi, Hasan, Deniz, Şefaattin, *Hasan Rumlu Safevî Şahı II. İsmail Kabkaha Kalesi'nin 20 Yıllık Mahpusu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- Ateş, Ahmet, “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267.
- Ayaz, Fatih Yahya, “Memlük Sultanlarından Seyfeddin Ebûbekir ve Aladdin Küçük Dönemlerinde (741-742/1341) Büyük Emirler Arasındaki Mücadeleler”, *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2007, C. 9, S. 27, s. 247-273.
- Aycan, İrfan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccac-b-yusuf-es-sekafi> (23.09.2020).
- Aycan, İrfan, “Musâb b. Zübeyr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musab-b-zubeyr> (15.09.2020).
- Başaran, Selman, “Haccâc b. Ertât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccac-b-ertat> (25.10.2020).
- Başaran, Selman, Sönmez, M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

- Bazin, Marcel, “Kazvin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazvin> (21.02.2021).
- Beksaç, Engin, “Fâtımiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#2-sanat> (29.11.2020).
- Bezer, Gülay Öğün, “İldeniz, Şemseddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ildeniz-semseddin> (19.02.2021).
- Bezer, Gülay Öğün, “Sungur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sungur--salgurlu> (19.02.2021).
- Bezer, Gülay Öğün, “Tuğteginliler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugteginliler> (20.02.2021).
- Bozkurt, Nahide, “Hâdî-ilelhak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hadi-ilelhak> (16.01.2021).
- Bozkurt, Nahide, “Hârûnürreşîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harunurresid> (28.10.2020).
- Bozkurt, Nahide, “Mehdî-billâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdi-billah> (16.01.2021).
- Bozkurt, Nahide, “Nasr b. Seyyâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasr-b-seyyar> (12.01.2021).
- Canatar, Mehmet, “Cenâbî Mustafa Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenabi-mustafa-efendi> (09.11.2020).
- Çetin, Osman, “Horasan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/horasan> (22.02.2021).
- Çubukçu, Asri, “Çakmak, el-Melikü’z-Zâhir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cakmak-el-melikuz-zahir> (06.12.2020).
- Çubukçu, Asri, “Ferec”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferec> (05.12.2020).
- Çubukçu, Asri, “Muiz-lidînillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muiz-lidinillah> (24.08.2020).
- Çubukçu, Asri, “Süleyman b. Surad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-b-surad> (10.09.2020).
- Demircan, Adnan, “Tâi’-lillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tai-lillah> (31.10.2020).
- Demirkent, Işın, “Kılıcarslan I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilicarslan-i> (24.11.2020).

- DİA, “Kırım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#1> (23.02.2021).
- Dihhudâ, Ali Ekber, *Lugatnâme*, ed-Dirâsâtü'l-edebiyye, Beyrut 1959.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Donuk, Suat, “Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metnin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Künhül-abbâr* Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 115-146.
- Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhül-İslâm ve Vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-A'lâm*, (thk.) Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1971.
- Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrıberdî, *en-Nücûmüz-zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (nşr.) Fehîm M. Şeltût, Kahire 1970.
- Emecen, Feridun, “Sâhib Giray”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahib-giray> (23.02.2021).
- Fayda, Mustafa, “İbn A'sem el-Kûfî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ase-el-kufi> (05.01.2021).
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhül-abbâr 1. Rükün*, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020.
- Gençtürk, Cihan, “Lubb et-Tevârih'te Harezmsâhlar'a Dair Bilgiler”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı V/2, Aralık 2009, s. 165-170.
- Gençtürk, Cihan, *Kirman Karahıtayları (Kutlug-hanlar)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2015.
- Gündüz, Tufan, “Safevîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#1> (15.02.2021).
- Güner, Ahmet, “Hâfız-lidînillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-lidinillah> (29.11.2020).
- Güner, Ahmet, “Mutî'-lillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muti-lillah> (31.10.2020).

- Güner, Ahmet, “Müttakî-lillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muttaki-lillah> (31.10.2020).
- Gürbüz, Meryem, “Tekiş, Alâeddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekis-alaeddin> (20.02.2021).
- Hartmann, Angelika, “Muktedî-biemrillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktedi-biemrillah> (31.10.2020).
- Hartmann, Angelika, “Nâsır-lidînillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasir-lidinillah> (31.10.2020).
- Iqtidar Husain Siddiqui, “Gurlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gurlular> (22.02.2021).
- Iqtidar Husain Siddiqui, “Nizamsâhîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamsahiler> (24.01.2021).
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-ma'ârif, Beyrut 1992.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Matbaatü'l-mîriyye, Bulak 1300.
- İlhan, Avni, “Bâtiniyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batiniyye> (21.11.2020).
- İmam Celâlüddin es-Süyûtî, *Târihü'l-hulefâ*, Dârü'l-minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', Cidde 1434.
- İnalçık, Halil, “Kırım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirim#2-kirim-hanligi> (23.02.2021).
- Kafalı, Mustafa, “Batu Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batu-han> (22.11.2020).
- Kafalı, Mustafa, “Cengiz Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cengiz-han> (21.02.2021).
- Kafalı, Mustafa, “Cuci Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuci-han> (17.11.2020).
- Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, Ankara 2009.
- Kanat, Cüneyt, “Ketboğa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ketboga> (31.08.2020).
- Karaismailoğlu, Adnan, “Kelîle ve Dimne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kelile-ve-dimne> (28.10.2020).
- Karaismailoğlu, Adnan, “Selmân-ı Sâvecî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selman-i-saveci> (22.02.2021).

- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, (çev.) Rüştü Balcı, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, "Haccac b. Yusuf es-Sakafî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Cilt 4, Yıl 4, 1992, s. 117-127.
- Kemaloğlu, İlyas, "Toktamış Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/toktamis-han> (22.11.2020).
- Kesik, Muharrem, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muinuddin-suleyman-pervane> (25.11.2020).
- Keskin, Mehmet (çev.), *Büyük İslam Tarihi el-Bidâye ve'n-Nihâye İbn Kesîr*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2017, C. 13, s. 213.
- Khalîq Ahmad Nizami, "Delhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/delhi> (24.01.2021).
- Koca, Ferhat, "Mergînânî, Burhâneddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merginani-burhaneddin> (21.02.2021).
- Koçkuzu, Ali Osman, "Ebü't-Tufeyl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebut-tufeyl> (20.09.2020).
- Komisyon, *Kur'an Yolu Meâli*, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2018.
- Konukçu, Enver, "Aybeg, Kutbüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aybeg-kutbuddin> (25.01.2021).
- Konukçu, Enver, "Berke Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berke-han> (23.02.2021).
- Konukçu, Enver, "Kutubşâhîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutubsahiler> (24.01.2021).
- Kopraman, Kâzım Yaşar "Barsbay", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/barsbay> (05.12.2020).
- Kopraman, Kâzım Yaşar, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/baybars-i> (25.11.2020).
- Kortel, S. Haluk, "Tuğluklular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugluklular> (11.11.2020).
- Kök, Bahattin, "el-Melikü's-sâlih, Eyyûb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikus-salih-eyyub> (02.12.2020).

- Kök, Bahattin, “Lü'lü’, Bedreddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lulu-bedreddin> (20.02.2021).
- Kök, Bahattin, “Nüreddin Zengî, Mahmud”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nureddin-zengi-mahmud> (20.02.2021).
- Kurt, Hasan, “Mervân II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mervan-ii> (13.01.2021).
- Kurt, Hasan, “Tâhir b. Hüseyin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahir-b-huseyin> (18.02.2021).
- Kurtuluş, Rıza, “Muzafferîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzafferiler> (21.02.2021).
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Harre Savaşı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harre-savasi> (10.12.2020).
- Maas, Paul, *Textual Criticism*, Clarendon Press, Oxford 1958.
- Macit, Ensar, *Timurlu Devleti'nin Askeri Teşkilatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.
- Macit, Ensar, *Timurlular Zamanında Azerbaycan*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017.
- Merçil, Erdoğan, “Bahâüddeve”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahauddeve> (27.11.2020).
- Merçil, Erdoğan, “Besâsîri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besasiri> (28.11.2020).
- Merçil, Erdoğan, “Büveyhîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler> (15.11.2020).
- Merçil, Erdoğan, “Saffâr, Ya'küb b. Leys”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/saffar-yakub-b-leys> (14.11.2020).
- Merçil, Erdoğan, “Saffârîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/saffariler> (14.11.2020).
- Merçil, Erdoğan, “Salgurlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/salgurlular> (19.02.2021).
- Merçil, Erdoğan, “Sebük Tegin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebuk-tegin> (18.02.2021).

- Muhammed bin Ahmed en-Nehrevânî, *Kitâbü'l-i'lâm bi-A'lâmi Beyti'llâhi'l-barâm*, (thk.) Hişâm Abdülazîz Atâ, Mektebetüt-ticâriyye Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekke-i Mükerreme.
- Muhammed Riyaz, *İkbâl-i Lâhûrî ve Diğer Şuarâ-yi Fârisî-gûy*, Merkez-i Tahkikat-ı İrân ü Pâkistan, İrân 1977.
- Muslihiddin Muhammed-i Lârî, *Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-abbâr*, Mîrâs Mektûb, Tahran 1397.
- Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemesi'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (hzl.) Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- Mütercim Âsım, *Burbân-ı Katı'*, (haz.) Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Naimur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/delhi-sultanligi> (25.01.2021).
- Onat, Hasan, "Husayn b. Nümeyr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husayn-b-numeyr> (07.09.2020).
- Öz, Mustafa, "Hâkim-biemrillâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-biemrillah> (25.08.2020).
- Öz, Mustafa, "Keysâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keysaniyye> (15.01.2021).
- Öz, Mustafa, "Muhakkime-i Ūlâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhakkime-i-ula> (12.12.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aynicalut-savasi> (25.11.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Aynülverde Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aynulverde-savasi> (11.09.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Azîz-billâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aziz-billah> (27.11.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Bısr b. Mervân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bisr-b-mervan> (16.09.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Dânişmend Gazi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismend-gazi> (23.11.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, "Dânişmendliler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendliler#1> (24.02.2021).

- Özaydın, Abdülkerim, “Eşdak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/esdak> (14.09.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Hâlid b. Abdullah el-Kasrî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-abdullah-el-kasri> (25.12.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Halîl b. Kalavun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-b-kalavun> (03.12.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Hârizm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizm> (19.11.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Hasan b. Muhammed b. Kalavun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-b-muhammed-b-kalavun> (04.12.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Hasan Sabbâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-sabbah> (22.02.2021).
- Özaydın, Abdülkerim, “Humeyd b. Kahtabe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/humeyd-b-kahtabe> (26.10.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “İbn Hallikân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hallikan> (03.12.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Kahtabe b. Şebîb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kahtabe-b-sebib> (11.02.2021).
- Özaydın, Abdülkerim, “Muktefi-liemrillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muktefi-liemrillah> (31.10.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Mühtedî-billâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtedi-billah> (31.10.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Müstansır-billâh el-Fâtımî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustansir-billah-el-fatimi> (28.11.2020).
- Özaydın, Abdülkerim, “Selçuk Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuk-bey> (19.02.2021).
- Özaydın, Abdülkerim, “Sencer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sencer> (20.02.2021).
- Özaydın, Abdülkerim, “Tutuş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tutus> (20.02.2021).

- Özdemir, Hacı Ahmet, “Müsta‘ım-billâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustasim-billah> (31.10.2020).
- Özen, Şükrü, “Kādî Şüreyh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-sureyh> (03.03.2021).
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Ögedey Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ogedey-han> (19.11.2020).
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Sistan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sistan> (18.02.2021).
- Öztürk, Murat, “Zâhir el-Fâtımî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahir-el-fatimi> (29.01.2021).
- Öztürk, Murat, “Zâhir-biemrillâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahir-biemrillah> (31.10.2020).
- Raymond, André, “Kahire”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kahire#2-osmanli-donemi> (02.12.2020).
- Saiyid Athar Abbas Rizvî, “Jaunpûr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/jaunpur> (18.02.2021).
- Saray, Mehmet, “Altın Orda Hanlığı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-orda-hanligi> (22.02.2021).
- Sevim, Ali, “Keyhusrev I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keyhusrev-i> (24.11.2020).
- Sevim, Ali, “Keyhusrev II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/keyhusrev-ii> (24.11.2020).
- Sevim, Ali, “Süleyman Şah I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sah-i> (19.02.2021).
- Seyyid, Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/makrizi> (01.09.2020).
- Seyyid, Eymen Fuâd, “Fâtımîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatimiler#1> (26.11.2020).
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.
- Sümer, Faruk, “Abaka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abaka> (25.11.2020).
- Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular> (04.11.2020).

- Sümer, Faruk, “Karakoyunlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular> (23.01.2021).
- Sümer, Faruk, “Ramazanoğulları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazanogullari#1> (25.01.2021).
- Şeşen, Ramazan, “Dirgām b. Âmir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirgam-b-amir> (30.11.2020).
- Şeşen, Ramazan, “el-Melikü'l-âdil I”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikul-adil-i> (01.12.2020).
- Şeşen, Ramazan, “Eyyübiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#1> (25.02.2021).
- Şeşen, Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selahaddin-i-eyyubi> (28.08.2020).
- Şihâbüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü'l-büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.
- Taneri, Aydın, “Hârizmşahlar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar> (20.02.2021).
- Tekindağ, Şhabeddin, “Berkuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/berkuk> (01.09.2020).
- Togan, A. Zeki Velidi, “Emir Timur’un Soyuna Dair bir Araştırma”, *Tarih Dergisi*, Sayı 26, 1972, s. 75-84.
- Togan, Nazmiye, “Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cil V, Cüz 1-4, 1973, s. 3-14.
- Tomar, Cengiz, “el-Melikü'l-eşref, İnal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-melikul-esref-inal> (06.12.2020).
- Tomar, Cengiz, “Şecerüddür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seceruddur> (02.12.2020).
- Tomar, Cengiz, “Talâi’ b. Rüz-zik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talai-b-ruzzik> (29.11.2020).
- Türkoğlu, İsmail, “Şeybâniler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyaniler> (22.01.2021).
- Ünver, İsmail, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.
- Ürekli, Muzaffer, “Celâyirliiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celayirliiler> (22.02.2021).

- Yazıcı, Tahsin, “Gılân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gilan> (24.01.2021).
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Cüdey‘ b. Ali”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudey-b-ali> (10.02.2021).
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Ebû Müslim-i Horasânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-muslim-i-horasani>(06.01.2021).
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Ebû Seleme el-Hallâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-seleme-el-hallal> (14.01.2021).
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Fazl b. Yahyâ el-Bermekî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fazl-b-yahya-el-bermeki> (18.01.2021).
- Yılmaz, Metin, “Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Bekçilik/Özel Koruma”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 17, 2004, s. 209-233.
- Yınanç, Refet, “Dulkadiroğulları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dulkadirogullari> (23.01.2021).
- Yiğit, İsmail, “Kutuz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutuz> (03.12.2020).
- Yiğit, İsmail, “Memlükler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1> (03.12.2020).
- Yiğit, İsmail, “Şeyh el-Mahmûdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-el-mahmudi> (05.12.2020).
- Yuvalı, Abdülkadir, “Ebû Said Bahadır Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-said-bahadir-han> (22.02.2021).
- Yuvalı, Abdülkadir, “Ebû Said Mirza Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-said-mirza-han> (22.01.2021).
- Yuvalı, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#1> (21.11.2020).
- Yuvalı, Abdülkadir, “Mengü Timur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mengu-timur>(22.02.2021).

DİZİN

A

- Abaka Hân 629
Abbād-ı Ra'îni 309
Abbās 32, 62, 63, 64, 68, 109, 132, 221, 264, 289, 309, 328, 329, 349, 350, 362, 364, 366, 459, 460
Abbās (Hâzret-i) 364, 366
Abbās (Şâh) 459, 460
Abbās (Vezîr) 62, 63
Abbās bin Muḥammed Hüdâbende 458
Abbās bin Sehl bin Sa'd 158
Abbās bin Velid 236, 237, 238, 299, 300, 341
Abbāse 417, 418, 419, 420, 421
Abbāsî 36, 56, 63, 108, 364, 372, 406, 434, 577
Abbāsiler 350, 369, 373, 577, 578
Abbāsiyân 68, 316, 327, 348, 359, 360, 362, 373, 390, 431
Abbāsiyye 37, 46, 49, 56, 68, 69, 72, 86, 107, 110, 362, 378, 380, 390, 401, 405, 412, 429, 433, 434, 435, 578
ABBĀSİYYE 107, 362
Abbāsiyye Devleti bk. Devlet-i Abbāsiyye
Abbās Mîrzâ 459
Abbasoğulları bk. Benî Abbās
Abdu'llâh 42, 43, 59, 135, 136, 138, 141, 145, 148, 154, 164, 167, 171, 176, 177, 179, 185, 191, 195, 223, 226, 231, 233, 265, 273, 287, 311, 314, 316, 328, 329, 354, 355, 359, 361, 363, 369, 378, 381, 421, 465
Abdu'llâh (Mîr) 516
Abdu'llâh-ı Aşğar 150
Abdu'llâh-ı Baḡḡâl 315
Abdu'llâh-ı Ekber 150
Abdu'llâh-ı Hâşimî 399
Abdu'llâh-ı Maḡzûmî 287
Abdu'llâh-ı Naḡş-bendî (H'âce) 472
Abdu'llâh-ı Râvendî 378
Abdu'llâh-ı Seffâh 363
Abdu'llâh bin Abbās 129, 168, 246, 328, 348, 349, 364
Abdu'llâh bin Abdül-Melik 223
Abdu'llâh bin Alî 365, 367, 374
Abdu'llâh bin Alî bin Abdu'llâh 354
Abdu'llâh bin Âmir 136
Abdu'llâh bin Âmir bin Rebî'a 233
Abdu'llâh bin Amr bin Aş 181
Abdu'llâh bin Câbir 168
Abdu'llâh bin Ca'fer 148, 189
Abdu'llâh bin Cârûd 198
Abdu'llâh bin Dâvûd 399
Abdu'llâh bin Ebân-ı Hârişî 219
Abdu'llâh bin Hanzale 142
Abdu'llâh bin Hâriş 169
Abdu'llâh bin Ḥasan bin Alî 360
Abdu'llâh bin Ḥasan bin Alî bin Muḥammed bin Alî bin Mûsâ el-Kâzım 42
Abdu'llâh bin Ḥâzım 167
Abdu'llâh bin Hemmâm bin Selûli 232
Abdu'llâh bin Hümâm-ı Belevî 152
Abdu'llâh bin Kâdir-bi'llâh (Kâ'im-bi-emri'llâh) bk. Kâ'im-bi-emri'llâh Abdu'llâh bin Kâdir-bi'llâh
Abdu'llâh bin Kâ'im-bi-emri'llâh (Muḡtedî-bi-emri'llâh) bk. Muḡtedî-bi-emri'llâh Abdu'llâh bin Kâ'im-bi-emri'llâh
Abdu'llâh bin Mâlik 403
Abdu'llâh bin Mervân 173
Abdu'llâh bin Muḥammed bin Alî bin Abdu'llâh bin Abbās (Ebû'l-'Abbās) bk. Ebû'l-'Abbās Abdu'llâh bin Muḥammed bin Alî bin Abdu'llâh bin Abbās
Abdu'llâh bin Muḡaffa' 399
Abdu'llâh bin Muḡîr 142, 155
Abdu'llâh bin Mûbarek 132
Abdu'llâh bin Mûktefi-bi'llâh (Mûstekfi-bi'llâh) bk. Mûstekfi-bi'llâh Abdu'llâh bin Mûktefi-bi'llâh
Abdu'llâh bin Mûstanşır 362
Abdu'llâh bin Mûstanşır-bi'llâh (Mûstaşım-bi'llâh) bk. Mûstaşım-bi'llâh Abdu'llâh bin Mûstanşır-bi'llâh
Abdu'llâh bin Ömer 137, 140, 156, 175, 177, 190, 191, 279

- Abdu'llāh bin Ömer bin Hattāb 156
 Abdu'llāh bin Sa'd bin Nüfeyl el-Ezdi 164
 Abdu'llāh bin Şafvān bin Ümeyye 138
 Abdu'llāh bin Tuğç 37
 Abdu'llāh bin Üveys-i Aşānī 116
 Abdu'llāh bin Vāl et-Temīmī 164
 Abdu'llāh bin Yahyā 617
 Abdu'llāh bin Yezid 157, 165, 193
 Abdu'llāh bin Yezid bin Mu'aviye 185
 Abdu'llāh bin Yezid-i Hattmī 164, 167
 Abdu'llāh bin Zübeyr 137, 138, 139,
 141, 143, 145, 147, 154, 156, 157,
 161, 164, 167, 168, 169, 171, 172,
 173, 174, 175, 178, 179, 183, 186,
 189, 190, 194, 195, 212, 240, 245,
 308
 Abdu'llāh bin Zübeyr bin Avvām 154
 Abdullah b. Ömer 137
 Abdullah b. Zübeyr 137
 Abdu'llāh Hākem 345
 Abdullah Hān 471
 Abdu'llāh Hān 459, 460, 467, 468, 469,
 470, 471, 472, 473
 Abdu'llāh Hān 471, 472
 Abdu'llāh Hān-ı Küçek 516
 Abdu'llāh Hān İbn İskender Hān 467
 Abdu'llāh Hān İbn Köçkünci Hān 465
 Abdu'llāh İbn Zübeyr 176
 Abdu'llāh Me'mün 406
 Abdu'llāh Mīrzā bin İbrāhīm Sulṭān bin
 Şāhruḥ 462
 Abdu'llāh Seyyid Baṭṭāl Ğāzī 620
 Abdu'r-Raḥīm-i Māzenī 260
 Abdu'r-Raḥmān 45, 135, 150, 152, 181,
 198, 199, 221, 264, 265, 277, 304,
 327, 348, 436
 Abdu'r-Raḥmān-ı Cāmī 442
 Abdu'r-Raḥmān A'şā 227
 Abdu'r-Raḥmān bin Abbās 221, 222,
 224, 226
 Abdu'r-Raḥmān bin Abbās bin Reb'ā bin
 Hāriş bin 'Abdül-Muṭṭalib 221
 Abdu'r-Raḥmān bin Abdül-Melik 236
 Abdu'r-Raḥmān bin Avf 120
 Abdu'r-Raḥmān bin Caḥdem 180
 Abdu'r-Raḥmān bin Daḥḥāk 298, 304
 Abdu'r-Raḥmān bin Daḥḥāk bin Ḳays
 304
 Abdu'r-Raḥmān bin Ebī Leylā 222
 Abdu'r-Raḥmān bin Ebī Med'ūr 149
 Abdu'r-Raḥmān bin Eş'aş 205, 218, 222
 Abdu'r-Raḥmān bin Ethem 267
 Abdu'r-Raḥmān bin Hābib 223
 Abdu'r-Raḥmān bin Hucder 167
 Abdu'r-Raḥmān bin Miḥnef 198
 Abdu'r-Raḥmān bin Muḥammed bin
 Eş'aş 217
 Abdu'r-Raḥmān bin Na'im-i Kuşeyri 289
 Abdu'r-Raḥmān bin Süleymān 223
 Abdu'r-Raḥmān bin Ümmül-Hākem
 184
 Abdu'r-Raḥmān Nāşır-ı Emevī 44
 Abdu'ş-Şamed 329
 Abdül-Alim bin Ḳādi-i Bircend (Ḳādi)
 472
 Abdül-Aziz 181, 228, 229, 230, 263,
 264, 346
 Abdül-Aziz bin Abdu'llāh bin Hālid 287
 Abdül-Aziz bin Berķük (Meli-
 kü'l-Manşür) bk. Melikül-Manşür
 Abdül-Aziz bin Berķük
 Abdül-Aziz bin Ebī Seleme 292
 Abdül-Aziz bin Haccāc 339
 Abdül-Aziz bin Haccāc bin Abdül-Melik
 346
 Abdül-Aziz bin Mervān 186, 187, 229,
 230
 Abdül-Aziz bin Mūsā bin Nuşayr 267
 Abdül-Aziz bin Ömer bin Abdül-Aziz
 346
 Abdül-Aziz bin Velid 237, 342
Abdül-Bāst-ı Hānefi Tarih-i bk. *Tarih-i*
Abdül-Bāst-ı Hānefi
 Abdül-Ḥamid 288, 351
 Abdül-Ḥamid bin Abdu'r-Raḥmān bin
 Zeyd bin Hattāb 287
 Abdül-Ḥamid bin Yahyā 350
 Abdül-Kerim (Mīr) 516
 Abdül-Kerim bin Muṭī' (Ṭā'i-li'llāh) bk.
 Ṭā'i-li'llāh Abdül-Kerim bin Muṭī'
 Abdül-Kerim Hān İbn Reşid bin Sa'd
 Yunus bin İltece Hān-ı Cengizī 473

- Abdül-Laṭîf Hân İbn Köçküncü Hân 466
 Abdül-Laṭîf Mîrzâ 490
 Abdül-Mecid 60, 61
 Abdül-Mecid bin Muḥammed bin Müstaṣır (Hâfız-li-dîni'llâh) bk. Hâfız-li-dîni'llâh Abdül-Mecid bin Muḥammed bin Müstaṣır
 Abdülmecid Hâfız-lidinillâh 61
 Abdül-Melik 142, 173, 174, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 206, 211, 213, 214, 219, 220, 223, 228, 229, 230, 231, 240, 241, 246, 247, 249, 252, 263, 267, 286, 290, 294, 296, 300, 306, 314, 328, 368, 549
 Abdül-Melik bin Ebî Vedâ'a 287
 Abdül-Melik bin Mervân 145, 174, 177, 182, 183, 184, 191, 195, 206, 214, 230, 239, 278, 324, 368
 Abdül-Melik bin Mühelleb 299
 Abdül-Melik bin Nüh 548, 549
 Abdül-Melik bin Nüh (Diğer) 549
 Abdül-Melik bin Yezîd 344
 Abdül-Melik bin Ziyâd-ı Bâhili 311
 Abdül-Mesîh (Faḥrî'd-dîn) bk. Faḥrî'd-dîn Abdül-Mesîh
 Abdül-Mü'min Hân 467
 Abdül-Vâhid 304
 Abdül-Vâhid bin Abdüllâh-ı Naḍrî 308
 Abdül-Vehhâb Ğâzi 311
 Âbiş bint Sa'd (Atabeg) 565
 Âb-ı Furât bk. Furât
 Âb-ı Penc bk. Penc Nehri
 A'câm 234
 Acem 114, 263, 375, 383, 433, 434, 443, 453, 455, 457, 459, 460, 462, 481, 489, 524, 528, 554, 561, 574, 577, 584, 596, 600, 610, 611
 ACEM 600
 Aclün 524
 Adana 88, 517, 518, 519, 521, 522, 524
 Âdem (Hâzret-i) 245, 379, 410
 Âdem (Hz.) 541, 579, 595, 611
 Aden 341
 Âḍid 62, 64, 66, 67, 68
 Âḍid-li-dîni'llâh Ebü Muḥammed 'Abdu'llâh 64
 Adî bin Amr 205
 Adî bin Erṭât 289, 298
 Adî bin Erṭât-ı Fezâri 287
 Âdil 71, 79, 83, 592
 Âdil (Melik) 61, 65, 71, 73, 74, 75, 79, 91
 Âdil Ebü Bekr 71
 Âdil Ebü Bekr (Melik) 79
 Âdil Girây Hân 455
 Âdil Hâkem (Melik) 475
 ÂDİLŞÂHİYÂN 509
 Adıoğulları bk. Benî Adî
 Aḍudu'd-devle 557
 Afranîs 80
 Aftegin 48, 49
 Aĝleboğulları bk. Benî Aĝleb
 Aḥî Ca' 595
 Aḥmed 33, 41, 45, 58, 96, 515, 553, 554, 595
 Aḥmed (b. Tolun) 31, 32
 Aḥmed (Emîr) 37, 45
 Aḥmed (Emîr Şâh) 515 ayrıca bk. Emîr Şâh Aḥmed
 Aḥmed (Mîr) 36
 Aḥmed (Mîrzâ) 482
 Aḥmed (Mu'tazid-bi'llâh) bk. Mu'tazid-bi'llâh Aḥmed
 Aḥmed (Sulṭân) 105, 463, 485, 486, 487, 501, 508, 595
 Aḥmed (Sulṭân İmâdü'd-dîn) bk. İmâdü'd-dîn Aḥmed (Sulṭân)
 Aḥmed-i Hânefi (Kâḍî Burhânü'd-dîn) bk. Kâḍî Burhânü'd-dîn Aḥmed-i Hânefi
 Aḥmed-i Kûfi Târihi 326
 Aḥmed-i Muḥtâr 126, 343
 Aḥmed-i Vâstî 33
 Aḥmed Beg 447
 Aḥmed Beg (Güzel) bk. Güzel Aḥmed Beg
 Aḥmed Beg bin Uğurlu 447
 Aḥmed bin Alî bin Abdül-Kâdir (Taḳıyyü'd-dîn Maḳrîzi) bk. Taḳıyyü'd-dîn Aḥmed bin Alî bin Abdül-Kâdir (Maḳrîzi)

- Ahmed bin Ali bin Muhammed el-İhşid
41 ayrıca bk. Ebü'l-Fevâris Ahmed
bin 'Alî bin Muhammed el-İhşid
Ahmed bin Arabşâh 475
Ahmed bin Büveyh (Mu'izzü'd-devle) bk.
Mu'izzü'd-devle Ahmed bin Büveyh
Ahmed bin Ebü Ali (Ebü'l-'Abbâs) bk.
Ebü'l-'Abbâs Ahmed bin Ebü Ali
Ahmed bin el-Muvaffak 33
Ahmed bin Esed 547, 548
Ahmed bin Hân Hasan bin Sulţân
Muhammed Hân bin Melik Nâsırî
Şâh Muhammed bin Şâh Mehdî bin
Emîr Şâh bin Emîr Şafî (Hân) 514
Ahmed bin İnal (Melik Mü'eyyed Ebü'l-
feth) bk. Melik Mü'eyyed Ebü'l-feth
Ahmed bin İnal
Ahmed bin İshâk bin Muktedir (Kâ-
dir-bi'llâh) bk. Kâdir-bi'llâh Ahmed
bin İshâk bin Muktedir
Ahmed bin İsmâ'il 548
Ahmed bin Melikü'n-Nâsır Muhammed
(Melikü'n-Nâsır) bk. Melikü'n-Nâsır
Ahmed bin Melikü'n-Nâsır Muham-
med
Ahmed bin Muhammed Uğurlu (Mîrzâ)
481
Ahmed bin Muktedî-bi-emri'llâh (Müs-
tazhir-bi'llâh) bk. Müstazhir-bi'llâh
Ahmed bin Muktedî-bi-emri'llâh
Ahmed bin Muvaffak-bi'llâh Talha (Müs-
ta'in-bi'llâh) bk. Müsta'in-bi'llâh Ah-
med bin Muvaffak-bi'llâh Talha
Ahmed bin Mütevekkil-'ale'llâh (Mu'te-
mid-'ale'llâh) bk. Mu'temid-'ale'llâh
Ahmed bin Mütevekkil-'ale'llâh
Ahmed bin Ömer bin Arabşâh-ı Enşârî
Târîhi 607
Ahmed bin Ramazân 517, 518
Ahmed bin Ramazân-ı Türkmân (Mîr)
517
Ahmed bin Sulţân Üveys (Sulţân) 485
Ahmed bin Şâh Veled (Sulţân) 595
Ahmed bin Tâhir 553
Ahmed bin Tâhir Muhammed bin Nâsır-ı
Abbâsî (Ebü'l-Kâsım) bk. Ebü'l-Kâ-
sım Ahmed bin Tâhir Muhammed
bin Nâsır-ı Abbâsî
Ahmed bin Tolun 31, 35, 36
Ahmed bin Üveys (Sulţân) 105, 487
Ahmed Dânişmend (Melik) bk. Melik
Ahmed Dânişmend
Ahmed Ğâzî (Melik) bk. Melik Ahmed
Ğâzî
Ahmed Halife 453
Ahmed Hân 451, 629
Ahmed Hanbel (İmâm) 123
Ahmed Hân-ı Gilânî 451
Ahmedî 358
Ahmed Leyân (Emîr) 543
Ahmed Mîrzâ 447, 482
Ahmed Mîrzâ (Sulţân) 463
Ahmed Mîrzâ (Uğurlu) 481
Ahmed Mîrzâ (Uğurlu oğlu) 482
Ahmednagar 509
Ahmed Paşa 525
Ahmed Paşa bin Kubâd Paşa 525
Ahmed Paşa (Gedik) 608
Ahmed Paşa (Taşacı) 523
Ahmed Şâh 505
Ahmed Yesevî (H'âce) 453
Ahvâz 169, 171, 194, 195, 298, 615
Âişe 190, 231, 565
Âişe (Hazret-i) 131
Âişe-i Şiddîka 119, 126, 168
Âişe bint Hişâm bin İsmâ'il-i Maḥzûmî
306
Âişe bint Hişâm bin İsmâ'il-i Maḥzûmî
(Ümmü Hişâm) bk. Ümmü Hişâm
Âişe bint Hişâm bin İsmâ'il-i
Maḥzûmî
Âişe bint Mu'aviye bin Muğire bin Ebi'l-
'Âş 231
Âişe bint Talha 190, 195
Aşabe 95
Aşabe-i Hulvân 407
Akdeniz bk. Deryâ-yı Sefid
Akkâ 59, 69, 74, 75, 89, 92
AĶĶOYUNLI 439, 474
AĶĶoyunlu 474, 477, 482, 484
Akmer Câmîi bk. Câmî-i AĶmer
Akr 299

- Akşungur 97
Akşungur-ı Türkî (Kasimü'd-devle) bk.
Kasimü'd-devle Akşungur-ı Türkî
Akşid 37
Âl-i Abâ 149, 155
Âl-i Abbâs 290, 328, 344, 349, 353, 364,
367, 396, 404, 437, 438, 570
Âl-i Abdül-Muṭṭalib 140
Âl-i Bermek 310
Âl-i Büveyh 425, 554, 557
ÂL-İ BÜVEYH 554
Âl-i Cengiz 521, 565, 569, 593, 602,
605, 607
Âl-i Ebü Tâlib 396, 401
Âl-i Fâtıma 364
Âl-i Haccâc 265
Âl-i Hâzret-i Abbâs 362
Âl-i Mervân 265, 350, 356, 357
Âl-i Muḥammed 48, 349, 360
Âl-i Muştafâ 150
Âl-i Muzaffer 590, 593
Âl-i Muzafferü'd-din 605
Âl-i Mühelleb 302
Âl-i Osmân 115, 459, 461, 475, 494,
499, 610, 612, 617
Âl-i Osmâniyye 498
ÂL-İ RAMAZÂN 517
Âl-i Şakîf 239
Âl-i Sâmân 547
ÂL-İ SÂMÂN 547
Âl-i Sebüktegin 560, 596
Âl-i Selçuk 558, 559, 564, 566, 569, 597,
624
ÂL-İ SELÇÜKİLER 557
Âl-i Selçuklar 561
Âl-i Tâhir 550
Âl-i Timur 444, 500, 513, 547, 617
Âl-i Tolun Devleti 36 ayrıca bk. Tolu-
niyân
Alâ'iyye 628, 630
Alâ'iyye Qal'ası 628
Alamût 602
Alamût Qal'ası 428, 451, 600
Alâ'ü'd-devle 448, 496, 497, 498
Alâ'ü'd-devle (Atabeg) 590
Alâ'ü'd-devle (Zül-kadrî) 483
Alâ'ü'd-devle (Zül-kadroglı) bk. Zül-kad-
roglı Alâ'ü'd-devle
Alâ'ü'd-devle bin Süleymân 497
Alâ'ü'd-din 535, 536, 598
Alâ'ü'd-din (Kâdi) 493
Alâ'ü'd-din (Şeyh) 537
Alâ'ü'd-din Ali bin Şa'bân (Melikü'l-
Manşûr) bk. Melikü'l-Manşûr Alâ'ü'd-
din Ali bin Şa'bân
Alâ'ü'd-din Beg 515
Alâ'ü'd-din Behrâm Şâh 532
Alâ'ü'd-din bin Şemsü'd-din 534
Alâ'ü'd-din bin Uhtü Celâlü'd-din 536
Alâ'ü'd-din Cihânsüz 597, 598
Alâ'ü'd-din İbn Sâm 598
Alâ'ü'd-din Keykâvus bin Ğiyâşü'd-din
628
Alâ'ü'd-din Keykubâd 627
Alâ'ü'd-din Keykubâd bin Ferâmurz 564
Alâ'ü'd-din Keykubâd bin Ferâmurz bin
İzzü'd-din Keykâvus 630
Alâ'ü'd-din Keykubâd bin Ğiyâşü'd-din
Keyhüsrev 627, 628
Alâ'ü'd-din Küçük bin Nâsır Muḥammed
bin Qalavun (Melikü'l-Eşref) bk.
Melikü'l-Eşref Alâ'ü'd-din Küçük bin
Nâsır Muḥammed bin Qalavun
Alâ'ü'd-din Tûr Ali Beg 474
Alâ'ü'd-din Tûr Ali Beg-i Türkmân 474
Alâ'ül-mülk-i Tirmizî (Seyyid) 570, 577
Aleksios (III.) 627
Âlem Tağı 618
Alemü'd-din Sencer-i Halebî 87
Aleviler 577
Alevilik 450
Aleviyye 396, 456
Aleviyye-i Hüseyiniyye-i İsmâ'iliyye 445
Aleviyyet 369
Ali 2
Ali 125
Ali 38, 122, 124, 552, 554
Âli 565 ayrıca bk. Mustafa Âli (Gelibolu-
lu)
Ali (Ebül-Hasen) bk. Ebül-Hasen Ali
Ali (Hâzret-i) 123, 124, 125, 132, 133,
154, 227, 285

- Alî (Hz.) 122, 124
 Alî (Hz.) 570
 Alî (İmâm) 122, 123, 124, 125, 126, 152, 222, 364, 383
 Alî (İmâdü'd-devle) bk. İmâdü'd-devle Alî
 Alî (Mañşür Nûru'd-dîn) bk. Mañşür Nûru'd-dîn Alî
 Alî (Mîrzâ) 487
 Alî (Nûr) bk. Nûr Alî
 Alî (Şeyh) 595
 Alî (Yâr) 446, 447, 489
 Alî-i İhşîdî 40
 Alî-i Murtaşâ 164, 324, 360
 Alî-i Türkmenî (Şeyh) 440
 Alî-i Merğînanî (Ebü'l-Hasen) bk. Ebü'l-Hasen Alî-i Merğînanî
 Alî Âdilşâh 509
 Alî Beg 498, 499, 500, 521
 Alî Beg bin Şâhrûh 499
 Alî Beg bin Şehsüvâr bin Alâ'ü'd-devle 498
 Alî bin Abdu'llâh 189
 Alî bin Aḥmed (Seyfü'd-devle) bk. Seyfü'd-devle Alî bin Aḥmed
 Alî bin Aḥmed bin Ramazân 519
 Alî bin Ebi Tâlib 286
 Alî bin Ebi Tâlib 118, 159, 160, 248, 284, 286, 288, 308
 Alî bin Filistîni 381
 Alî bin İmâm Hüseyn 233
 Alî bin İsâ bin Mâhân 415
 Alî bin İskender bin Kara Yûsuf (Yâr) 489
 Alî bin Kara Meḥemmed (Yâr) 485
 Alî bin Mâlik 160
 Alî bin Mîzrâb 617
 Alî bin Mûsâ Rîzâ 361
 Alî bin Mu'tazîd (Müktefi-bi'llâh) bk. Müktefi-bi'llâh Alî bin Mu'tazîd
 Alî bin Zeyd 283
 Alî ez-Zâhir-li-i'zâzi dîni'llâh 53
 Alî Hân 494
 Alî Kuşcı-i Taşkendi (Hâfız Muḥammed) bk. Hâfız Muḥammed Alî Kuşcı-i Taşkendi
 Alî Kûlî Hân 457
 Alî Sulţân bin Maḥmûd bin Aḥmed bin Ebü Sa'îd 463
 Alî Paşa (Elvendogh) 485
 Alî Şi'bi (İmâm) 173
 Alî Şîr Nevâ'î (Mîr) 442
 Aliyyü'd-dîn Alî Devân 531
 Alḳame 127, 139
 Alḳame bin Ebî Alḳame 127
 Allah 26, 42, 51, 61, 64, 65, 84, 92, 93, 116, 118, 119, 120, 123, 125, 127, 128, 130, 137, 143, 145, 146, 148, 149, 160, 167, 170, 171, 188, 189, 190, 193, 195, 197, 201, 204, 205, 206, 210, 232, 234, 240, 243, 245, 246, 251, 263, 271, 274, 276, 281, 284, 285, 286, 291, 292, 313, 340, 343, 347, 383, 387, 389, 407, 421, 434, 463, 524, 550, 559, 575, 602, 630
 Allâh 32, 46, 47, 48, 59, 63, 82, 121, 136, 138, 145, 193, 323, 470, 540
 Allahu Teâlâ 308, 318, 319
 Allâhu Te'âlâ 118, 135, 137, 243, 245, 296, 566, 588, 614
 Allâm 208
 Alparslan (Sultan) 561
 Alptegin 549, 621
 Altun Bahâdır 542
 Aluḳ Tağ 469
 Alur 511, 513
 Amâsiyye 498, 562, 619, 621
 Âmid 69, 474, 476, 477, 483, 485, 487, 497, 498, 519 ayrıca bk. Diyar-ı Bekr
 Âmid (Kara) bk. Kara Âmid
 Amîd Muḥsin (Şeyh) 54
 Amîḳ Ovası 492
 Âmir 355
 Âmir-i Şa'bi 287
 Âmir-bi-aḥkâmi'llâh 59
 Âmir-bi-aḥkâmi'llâh Ebü Alî Mañşür 59
 Âmir bin İsmâ'il 355
 Âmir bin Ümeyye 164
 Âmir bin Vâsile (Ebü't-Ṭufeyl) bk. Ebü't-Ṭufeyl Âmir bin Vâsile
 Ammâr bin Yezîd 316
 Ammâre bin el-Yemenî 65

- Ammâre bin Temîm 223
 Amr 129, 130, 131, 138, 139, 187, 264
 Amr (Mervan oğlu) 211
 Amr-ı Eşdaq 184, 186, 187
 Amr bin Alâ 245
 Amr bin Âş 129, 130, 131
 Amr bin Kays-ı Kindî 288
 Amr bin Osmân bin Affân 136
 Amr bin Sa'd 137, 356
 Amr bin Sa'id 137, 138, 139, 181, 186, 187
 Amr bin Sa'id-i Eşdaq 137, 180
 Amr bin Sa'id bin Âş 180, 184
 Amr bin Yahyâ bin Sa'id 121
 Amr bin Zübeyr 138, 139
 Anaçolî 461, 499, 521, 622
 Anberî (Ebû Verd) bk. Ebû Verd-i Anberî
 Anbese 231, 264
 Âne Kalesi Hadisesi bk. Hâdişetü Âne Kâl'ası
 Ançara 622
 Ançakiyye 31, 213, 237, 564, 630
 Ançakiyye Kâl'ası 237, 627
 Ançaliyye 25, 237, 568, 625
 Antep bk. Ayntâb
 Anuş Tegin 569
 Anuş Tegin Garçe'i 569
 Arab 23, 114, 128, 136, 144, 158, 160, 170, 187, 212, 266, 301, 318, 339, 393, 406, 434, 443, 518, 524, 571, 596
 A'râb 359, 375, 549
 Arabî 37, 39, 46, 75, 93, 328, 353, 525
 A'râbî 250, 393, 394, 395
 Arabistân 622
 Arabiyye 44, 74, 229, 327, 399
 Arabiyyet 263
 Arafat 183
 Ârâm Şâh 530
 Argün (Emîr) 98
 Argün (Emîr Zü'n-nün) bk. Zü'n-nün Argün (Emîr)
 Argün Ebü'l-Hasen Mirzâ (Mir) 465
 Argün Hân 474
 Argün Hân (Yarlıg) bk. Yarlıg Argün Hân
 Arış 59
 Aristü 185
 Arşilibe 213
 Arslan (Melik) 496
 Arslan (Sulţân) 564
 Arslan bin Süleymân (Melik) 495
 Arslan Câzib 558
 Arslan Ebü'l-Hâriş Mużaffer el-Besâsiri (Emîr) 56
 Arslan Şâh (Atabeg Nûru'd-din)
 Arslan Şâh bin Kirmân Şâh 561
 Arslan Şâh bin Mes'ud 550, 560
 Arslan Yabgu 558, 559
 Artak 606
 Artühî 562, 620, 625
 Artuğ bin Muḥammed bin Böri (Mecdü'd-din) bk. Mecdü'd-din Artuğ bin Muḥammed bin Böri
 Artuqiyye 486
 Artuqiyye Devleti bk. Devlet-i Artuqiyye
 Artuqova 499
 Arz-ı Rüm 451, 488, 622, 628 ayrıca bk. Erzenü'r-Rüm
 Âşaf Hân 505
 Âşaf Hân Kâl'ası 601
 Aşbağ 230
 Aşım 35, 230
 Aşım bin 'Abdu'llâh 315
 Aşkalân 58, 69, 70, 81
 Aşma'i 247, 250
 A'şâ 227
 Aţâ 567
 Atabeg 32, 590, 597
 Atabegân 569
 Atabegiler 73, 565
 ATABEGİLER DEVLETİ 566
 ATABEGİYÂN-I SELÇÜKİLER 564
 Atsuz 75, 566, 567, 570
 Atsuz bin Artuğ-ı H'ârezmi 566
 Atsuz Hân 598
 Atsuz Mes'ud 76
 Attâb 193, 199, 206, 207
 Attâb bin Verķâ 169, 193, 199, 206
 Avâcim 31
 Ayâs 88, 517
 Ayâs Kâl'ası 96, 496
 Aybeg 85, 86, 529

- Aybeg (Melik) 84
 Aybeg (Melikül-Mu'iz) bk. Melikül-Mu'iz Aybeg
 Aybeg (Mu'iz) bk. Mu'iz Aybeg
 Aybeg-i Türkmānī 85
 Aybeg-i Türkmānī (İzzü'd-din) bk. İzzü'd-din Aybeg-i Türkmānī
 Aybeg es-Sultānī (Kıttbu'd-din) bk. Kıttbu'd-din Aybeg es-Sultānī
 Aybeg Hān 460
 Ayeş 565
 Aynicālüt 87
 Ayntāb 487, 492, 523, 615
 Aynüverde 165, 167
 Aynüverde Savaşı bk. Harb-ı Aynüverde
 Aytoğmış 97
 Ayyaş 221
 Azak 606
 Azak Nehri bk. Nehr-i Azak
 A'zam (Sultān) bk. Sultān A'zam
 A'zam Hümāyün Hān 542
 A'zam Şāh bin İskender Şāh 545
 A'zel 581
 Azerbaycān 69, 287, 305, 310, 312, 345, 347, 348, 407, 440, 443, 447, 449, 462, 463, 474, 477, 486, 489, 491, 515, 532, 593, 594, 605, 615, 628, 629
 AZERBAYCĀN 564, 593
 Aziz 26
 Azîz 148, 284, 434
 Azîz 49, 71, 73, 492
 Azîz (Melik) 71
 Azîz Cemālü'd-din Yüsuf bin Barsbay (Melik) bk. Melik Azîz Cemālü'd-din Yüsuf bin Barsbay
 Azizāh 472
 Aziz-bi'llāh 49
 Aziz-bi'llāh Ebü Mansür 48, 49
 Aziz-bi'llāh Ebü Mansür Nizār 48
 Aziz Osmān 71, 72, 74
 Azrā 419
- B**
 Ba'albek 81, 82, 89, 95, 568
 Ba'albek Kal'ası 78
 Baba Koçultaş 469
 Bâbilliler 46
 Bâbücâbiye 254, 298
 Bâbücâbiyeti's-şâgîr 231
 Bâbükaşr 64
 Bâbü'l-câbiye 346
 Bâbü'l-cirün 180
 Bâbü'l-ebvâb 312
 Bâbür Mirzâ 439, 463, 464, 489, 490, 547
 Bâbür Mirzâ bin Baysungur 489
 Bâbür Mirzâ bin Ömer Şeyh bin Ebü Sa'id 463
 Bâbüsâ'at 261
 Bâbüşâgîr 153
 Bâbü's-şâgîr 134, 153, 264, 346
 Bâbü's-şâgîr Maķābiri 264
 Bâbüzüveyle 63, 115, 475
 Ba'd bin Hayrāt 53
 Bağdād 33, 36, 37, 56, 86, 105, 107, 380, 381, 382, 383, 384, 390, 396, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 448, 461, 478, 483, 484, 485, 487, 488, 489, 490, 499, 516, 525, 548, 557, 563, 567, 569, 570, 571, 572, 577, 578, 591, 593, 594, 595, 596, 615, 618, 621, 625, 626
 Bağdādiler 591
 Bağdat 5
 Bâg-ı Murğān 441
 Bahādır 501
 Bahādır Hān 502, 503, 504
 Bahādır Hān (Sultān Ebü Sa'id) bk. Ebü Sa'id Bahādır Hān (Sultān)
 Bahādır Şāh 503, 507
 Bahādır Uluğ Hān Muḥammed bin Tuğluğ Şāh 541
 Bāhamrā 385
 Bahā'ü'd-devle 425, 557
 Bahā'ü'd-devle-i Deylemī 51
 Bahā'ü'd-din Gerşāsib 541
 Bahā'ü'd-din Kāraķuşī 72
 Bahā'ü'd-din Kāraķuş-ı Esedī 70
 Bahā'ü'd-din Sām 599

- Bahâ'üd-dîn Veled-i Belhî 628
 Bâhili 265, 266, 287, 311
 Bâhililer 266
 Baḥreyn 149, 169
 Baḥriyye 79
 Baḥr-ı Muḥîṭ 45
 Baḥr-ı Zâhir 39, 47, 55, 65, 67, 76, 80, 83, 514, 519
 Baḥrû'z-zâhir 67, 80, 526
 Bâkır 358
 Bâkî Beg 610
 Bâkî (Mîrzâ) 514
 Bâlî Beg 610
 Baraḳ Ḥân 604
 Bâri 72
 Bâri Te'âlâ 220
 Barlas 612
 Barsbay 111, 112
 Başra 56, 137, 140, 155, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 190, 192, 194, 196, 198, 199, 204, 213, 219, 220, 244, 287, 298, 299, 301, 385, 407, 524, 568, 594
 Başra Mescidi 172
 Başriyân 220
 Baḥḥâ 154
 Batîn 211
 BÂTİNİLER 600
 Bâṭiniler 601, 602
 Bâṭiniyye 60, 600, 601, 602
 Baṭnân 184
 Baṭṭâl 310, 311
 Baṭṭâl Ğâzî 310
 Baṭṭâl Ğâzî (Seyyid) 562, 617, 618
 Baybars 88, 90, 95, 107, 108, 629
 Baybars (Melik) 89, 95
 Baybars (Melikü'n-Nâsır) bk. Melikü'n-Nâsır Baybars
 Baybars (Melikü'z-Zâhir) bk. Melikü'z-Zâhir Baybars
 Baybars (Sulṭân) 629
 Baybars-ı Bunduḳdâri (Emîr) 88
 Baybars-ı Çâşnî-gîr (Melik Manşûr) bk. Melik Manşûr Baybars-ı Çâşnî-gîr
 Baybarsü's-Şâliḫî (Melikü'z-Zâhir Rük-nü'd-dîn) bk. Melikü'z-Zâhir Rük-nü'd-dîn Baybarsü's-Şâliḫî
 Bayburd 478, 498
 Baycu Noyan 428, 628
 Baydarâ 92
 Baydu Ḥân 605
 Bâyezîd 595
 Bâyezîd (Sulṭân) 448, 480, 481, 483, 485, 486, 498
 Bâyezîd Ḥân (Sulṭân) 448, 486, 609
 Bâyezîd Ḥân (Yıldırım) 105, 475, 485, 486, 615
 Bayındır Beg 479
 Bayındır Ḥân (Melik) 517
 Bayram Ḥ'âce 484
 Bayram Ḥ'âce-i Türkmanî 484
 Baysunḡur 480, 481, 489
 Baysunḡur bin Sulṭân Ya'ḳûb 480
 Bedaḥşân 441, 467, 468, 469, 586, 613
 Bedaḥşânî 467
 Bedi'ü'z-zamân 617
 Bedi'ü'z-zamân Mîrzâ 442, 443, 444, 616
 Bedr 324, 511
 Bedr-i Cemâlî 57
 Bedr Savaşı bk. Ğazâ-yı Bedr
 Bedr bin Abdu'llâh-ı Cemâlî 55
 Bedrüd-dîn 90, 99, 569
 Bedrüd-dîn Baydarâ 92
 Bedrüd-dîn Bilbeg 90
 Bedrüd-dîn Lü'lü' 85, 569
 Bedrüd-dîn Lü'lü' Ḥân 569
 Bedrüd-dîn Muḥammed-i Şîrvânî (Mon-lâ) 430
 Bedrüd-dîn Müneccim 615
 Bedün 462
 Behlül 546
 Behlül bin Bişr 320
 Behlül Şâh 546, 547
 Behrâm-ı Çübîn 547
 Behrâm-ı Gür 554
 Behrâm Ḥân 541, 542
 Behrâm Mîrzâ 516
 Behrâm Şâh 596, 597
 Behrâm Şâh (Mu'izzü'd-dîn) bk. Mu'izzü'd-dîn Behrâm Şâh
 Behrâm Şâh bin Mes'ud 550
 Behrâm Şâh İbn Mes'ud 560, 597

- Bekir bin Vâil 300
 Bekr bin Mâhân 330 ayrıca bk. Ebü Hâ-
 şim Bekr bin Mâhân
 Bekr bin Süleymân Paşa 526
 Bekr bin Vâ'il 300
 Belâ-peyker 585
 Beled-i Emîn 154
 Belencer 305
 Belencer K'al'ası 305
 Belh 310, 318, 412, 439, 440, 441, 461,
 467, 490, 553, 559, 586, 596, 614
 Belhî 305, 586
 Belh Nehri 318 ayrıca bk. Nehr-i Belh
Belh Tarihî bk. *Tarih-i Belh*
 Belhşân 460
 Belkâ 253, 328, 329, 373
 Belkis 214, 563, 621
Benâketi Tarihî bk. *Tarih-i Benâketi*
 Bengâle 500, 542
 Benî Abbâs 107, 309, 330, 349, 378
 Benî Adî 146
 Benî Ağleb 42
 Benî Cumağ 146
 Benî Ebi'l-Âş 195
 Benî Eyyüb 77
 Benî Ezd 313
 Benî Fezâr 177
 Benî Gaylân 357
 Benî İsmâ'il 185
 Benî İsrâ'il 158, 159
 Benî K'alavun 100
 Benî Mervân 154, 183, 205
 Benî Mudâr 42
 Benî Naşr 551
 BENİ NAŞR 550
 Benî Rüstem 42
 Benî Schm 146
 Benî Temîm 313
 Benî Tuğtegin 567
 Benî Uğayl 50
 Benî Ümeyye 308
 Benî Ümeyye 140, 145, 152, 153, 154,
 155, 176, 179, 186, 205, 247, 274,
 280, 310, 323, 328, 331, 338, 339,
 341, 347, 349, 355, 356, 357, 364,
 365, 368
 BENİ ÜMEYYE 112, 116
 Benî Ümeyye Câmîi bk. Câmî-i Benî
 Ümeyye ve Câmî-i Dımaşk ve Câ-
 mi'-i Dımaşk-ı Şâm
 Benî Yeşkür 198
 Beñlü Hâtûn 497
 Benü Zerğakî 182
 Berâmekiler 412
 Berâmike 310, 412
 Berâsâ (Şeyh) 453
 Berber 43, 44, 287
 Berberî 347
 Bercevan 50
 Berdibeg 594, 607
 Berdibeg Hân 607
 Berdil 59
 Berid (Emir) 511
 Berka 50
 Berke 91
 Berke Hân 80, 82, 90, 91, 607, 628
 Berke Hân (Melikü's-Sa'id) bk. Meli-
 kü's-Sa'id Berke Hân
 Berke Hân bin Cuci Hân bin Cengiz Hân
 607
 Berköz 101, 102, 103, 104, 105, 110,
 111, 112
 Berköz (Emir) 103, 104
 Berköz (Melik) 112, 493
 Berköz (Melikü'z-Zâhir) bk. Meli-
 kü'z-Zâhir Berköz
 Berköz (Seyfud-din) bk. Seyfud-din
 Berköz
 Berköz (Sultân) 103
 Berköz (Zâhir) bk. Zâhir Berköz
 Berkyaruğ 567, 569
 Berkyaruğ Şâh 567
 Bermek 412, 414
 Bermekiler 402, 412 ayrıca bk. Berâmeki-
 ler ve Berâmike
 Besni 492, 493
 Best K'al'ası 226
 Beşariyye 382
 Beşir 181, 194, 195, 302
 Betül 384, 456
 Beyânyılduz 613
 Beyhağî 227

- Beykend 234
 Beylekân 585
 Beyne'l-kaşreyn 78
 Beyrüt 59
 Beyt-i Mağdis 58, 76, 183 ayrıca bk. Bey-
 tü'l-mağdis
 Beyt-i Ma'mür 365
 Beytu'llah 144, 147, 154, 168, 174, 175,
 177, 178, 324, 365, 390, 391, 406,
 408, 421
 Beytücibril 70
 Beytü'l-ħarâm 365, 390, 586
 Beytü'l-mağdis 38, 70, 82, 262, 566
 Beyzâvi 442, 445
 Beyzâvi (Kâdi) 598
 Bî'at-ı Rıdvân 125
 Bîcâbür 510
Bidâye ve'n-Nihâye bk. *el-Bidâye ve'n-
 Nihâye*
 Bihâr 530, 531
 Bihrüc 542
 Bilge Tegin 569
 Birecik 69, 88
 Bi'r-i Meymün 386
 Birke 74
 Bişr 264
 Bişr bin Mervân 194, 195, 198
 Biştâm 288, 298, 458, 465
 Bombay 546
 Bombaylı 546
 Bozkurd 497
 Bozoğ 453
 Böri bin Tuğtegin (Tâcü'l-mülük) bk. Tâ-
 cü'l-mülük Böri bin Tuğtegin
 Budağ bin Cihânşâh (Pîr) bk. Pîr Budağ
 bin Cihânşâh
 Budağ Hân İbn Süyüncük Hân 466
 Buhara 5
 Buħârâ 31, 234, 459, 460, 463, 464, 469,
 471, 472, 473, 474, 548, 549, 573,
 581, 582, 583, 588, 589
 BUĤĀRĀ 439, 460
 Buħârâ Qal'ası 582
 Buħayre 50
 Bulğâr 606
 Burc-ı Hammâm 237
 Burhân (Sultân) 528
 Burhân Ali Sultân 528
 Burhân Muħammed Niẓâmşâh 509
 Burhân Niẓâmşâh 509
 Burhân Şâh 510
 Burhânü'd-dîn 475
 Burhânü'd-dîn (Kâdi) bk. Kâdi Burhâ-
 nü'd-dîn
 Burhânü'd-dîn Muħammed (Şadr-ı Cihân)
 bk. Şadr-ı Cihân Burhânü'd-dîn
 Muħammed
 Burhânü'd-dîn Niẓâmşâh 509
 Bursa 5 ayrıca bk. Burûsa
 Burûsa 462
 Bûşîr 355
 Buşrâ 82
 Bülbeyis 67
 Büleygâ 518
 Büleygâ-yı Nâşîrî 518
 Bürcân 271
 Bürcân (Melik) 270
 Büst 598
 Büveyh (Ebü Şücâ') bk. Ebü Şücâ' Bü-
 veyh
 Büzürcmihr 185
 Büzürcmihr (Ĥakîm) 327
 Büzürgümmîd 601
- C**
- Ca' (Aĥî) 595
 Ca'ber 71
 Câbir bin Abdu'llah 142
 Câbir (Şeyh) 262
 Ca'fer 46, 148, 195, 239, 360, 390, 402,
 403, 417, 418, 419, 420, 421
 Ca'fer (İmâm) 361
 Ca'fer-i Fellâh 46
 Ca'fer-i Şâdık 358, 359, 360, 361
 Ca'fer-i Şâdık (İmâm) 358
 Ca'fer-i Tayyâr 253
 Ca'fer bin Hâdi 403
 Ca'fer bin Mu'tazid (Muḳtedir-bi'llah) bk.
 Muḳtedir-bi'llah Ca'fer bin Mu'tazid
 Ca'fer bin Reb'â 287
 Ca'fer bin Seyyid Baḳḳâl Ġâzî 618
 Ca'fer bin Süleymân bin Ĥallâl 349

- Ca'fer bin Vâşîk (Mütevekkil-'ale'llâh) bk.
Mütevekkil-'ale'llâh Ca'fer bin Vâşîk
Ca'fer bin Vezîr Ebü'l-feth 38 ayrıca bk.
Ebü'l-Fazl Ca'fer bin Vezîr Ebü'l-feth
Ca'fer bin Yahyâ 413, 417, 418
Ca'fer el-Bermekî 421
Ca'ferî (Monlâ) 614
Ca'ferî Târihi bk. *Târih-i Ca'ferî*
Ca'feriyye 491
Câhiliyyet 116, 186, 248, 323, 324, 359
Câm 440
Câmi'-i Aşkmer 59
Câmi'-i Benî Ümeyye 232, 252, 256,
258, 260, 261
Câmi'-i Cihânşâh 516
Câmi'-i Dimaşk 214, 256
Câmi'-i Dimaşk-ı Şâm 252
Câmi'-i Ezher 46, 89
Câmi'-i Feyyüm 266
Câmi'ül-letâif 47, 49, 51, 63, 64, 65, 72,
74, 80, 83, 94, 104
Cânbeg 111
Cânbeg-i Şüfi 111
Cânbirdi Gazâlî 499
Cânbolat (Melik Eşref) bk. Melik Eşref
Cânbolat
Cân Hân 501, 503
Canik 620, 622
Cânıbeg 594
Cânıbeg Hân 594, 606, 607
Cânıbeg Hân bin Ong Hân 593
Cân (Mîrzâ) 514
Câybal 549
Câybal-i Hindî 549
Cebel-i Ebü Kubeys 175 ayrıca bk. Ebü
Kubeys Tağı
Cebel-i Şâlihiyye 77
Cebele 59
Cebele bin Zaħr bin Kaş 224
Cebeliyye 92
Cebel Kal'ası 70
Cebrâ'il 62, 445
Cehbere 211
Cehver 377
Cehver bin Mürrâr-ı İclî 377
Celâli 544
Celâfiler 510
Celâlü'd-devle 557
Celâlü'd-din 514, 535, 536, 546, 547
Celâlü'd-din (Kaği) 58
Celâlü'd-din (Sulţân) 532, 573, 574
Celâlü'd-din-i Rûmî bk. Mevlânâ Celâ-
lü'd-din (Rûmî)
Celâlü'd-din Alî 599
Celâlü'd-din bin Alâ'ü'd-din Keykubâd 80
Celâlü'd-din bin Ammâr 58
Celâlü'd-din Ebü'l-Mużaffer Muħammed
Şâh 545
Celâlü'd-din Ekber 467, 506, 507
Celâlü'd-din Ekber Hümâyün Şâh 514
Celâlü'd-din Ekber İbn Hümâyün Pâ-
dişâh İbn Bâbü Mirzâ İbn Timur
Hân (Sulţân) 617
Celâlü'd-din Firüz Şâh 534
Celâlü'd-din Firüz Şâh Halacı 535
Celâlü'd-din H'ârezmşâh 78, 461
Celâlü'd-din H'ârezmşâh (Sulţân) 532,
628
Celâlü'd-din İbn Muħammed Hân
(Sulţân) 570
Celâlü'd-din İbrâhîm bin Hüseyn 546
Celâlü'd-din Süyüti (Şeyh) 93
Celil 148
Celil 208
Cemâl Ğâzi (Mücâhid) bk. Mücâhid
Cemâl Ğâzi
Cemâlî (Efđal) bk. Efđal-i Cemâlî
Cemâlü'd-din 111, 112
Cemâlü'd-din (İmâm) 587
Cemâlü'd-din Muħammed 567
Cemâlü'd-din Muħammed Şir-h'ân 506
Cemâlü'd-din Şir-h'ân 506
Cemâlü'd-din Yûsuf bin Barsbay (Melik
Aziz) bk. Melik Aziz Cemâlü'd-din
Yûsuf bin Barsbay
Cemârî 592
Cemşid Hân İbn Maħmüd Hân 516
Cemşid Kuţşâh 510
Cenâb-ı Hağ 166, 190, 249
Cenâbî (Seyyid) bk. Seyyid Cenâbî
Cend 557
Cengiz 427, 572, 573, 574, 575, 580,

- 582, 583, 586, 588, 589, 603, 604, 605, 606, 607
 Cengiz Hân 428, 429, 431, 433, 462, 532, 570, 571, 572, 579, 603, 604, 606, 607, 612, 628
 CENGİZ HÂN 603
 Cengizler 433, 565, 604
 Cengiziyân 628
 Cerçerâî (Şeyh Necibü'd-devle) bk. Necibü'd-devle-i Cerçerâî (Şeyh)
 Cerîr bin Abdül-Ḥamîd 124
 Cerrâḥ 289
 Cerrâḥ bin Abdullâh 289, 305
 Cerrâḥ bin Abdullâh-ı Ḥakemî 287, 312
 Cevâd bin Mücâlid 239
 Cevâd Yünus (Melik) 79
 Cevher 45, 46, 47
 Cevher (Ebül-Ḥasen) bk. Ebül-Ḥasen Cevher
 Cevher-i Kâ'id 41 ayrıca bk. Kâ'id Cevher
 Cevher-i Rûmî (Kâ'id) bk. Kâ'id Cevher-i Rûmî
 Cevle 214
 Ceyhûn 535, 558, 560, 587 ayrıca bk. Nehr-i Ceyhûn
 Ceyşü't-ṭavâvis 218
 Cezâ'ir 43, 244
 Cezire 76, 181, 200, 201, 289, 299, 320, 407, 485, 568
 Cezire-i Kıbrıs 111, 121, 136 ayrıca bk. Kıbrıs Ceziresi ve Kıbrıs
 Cezire K'al'ası 80
 Cibâl 461
 Cibâl-i Ğür 309
 Cibrîl bin Yaḥyâ 390
 Cidde 113, 408
 Ciğala-zâde Sinân Paşa bk. Sinân Paşa (Ciğala-zâde)
 Cihân-gîr 476, 477, 483
 Cihân-gîr bin Ali 476
 Cihân-gîr bin Ali Beg 476
 Cihân-gîr bin Ali Beg bin Oşmân 476
 Cihânşâh 439, 476, 477, 489, 490
 Cihânşâh-ı Türkmânî (Sultân) 439
 Cihânşâh bin Qara Yüsuf 489
 Circa 525
 Cîrûn 255, 262
 Cîrûn Günü bk. Yevm-i Cîrûn
 Cuci 583, 585, 603
 Cuci Hân 572, 580
 Cuf 37
 Cumahoğulları bk. Benî Cumaḥ
 Cüdey' 345
 Cüdey' (Ebü Ali) bk. Ebü Ali Cüdey'
 Cüdey'-i Kirmânî 344, 373
 Cühüd 178
 Cüneyd 312, 313, 315
 Cüneyd bin Abdur-Raḥmân 312
 Cüneyd bin Şeyh İbrâhîm bin Ḥ'âce Ali bin Şeyh Şadrü'd-din bin Şeyh Şafiyü'd-din bin Cebrâ'il (Şeyh) 445
 Cüneyd (Şeyh) 446
 Cürçân 270, 344, 396, 549
 CÜRCÂN 554
 Cürçâniye 585
 Cüveyn 440
- Ç**
 Çâgatay 583, 585, 603, 606, 614
 Çâgatayı 527
 Çâğrı 558
 Çâğrı Beg 559
 Çâh-ı Zemzem 173 ayrıca bk. Zemzem
 Çakmaḥ 112
 Çakmaḥ (Melikü't-Tâhir) 476
 Çakmaḥ Alâ'î (Emîr) 112
 Çaldıran 443, 449
 ÇÄPÜR 506
 Çâr-yâr 249, 280, 284
 Çemişgezek 499
 Çerâkise 79, 101, 102, 111, 115, 520
 ÇERÂKİSE 102
 Çerkes 101, 107, 115
 Çerkesî 115
 Çin 244, 579
 Çorum 562, 619, 622
- D**
 Daḥḥâk 180, 596
 Daḥḥâk-i Mâri 596
 Daḥḥâk bin Qays 116, 134, 151, 179, 180

- Dāhir 513
 Dāhir bin H̄ac 513
 Đaḥvān 137
 Dāmğān 458, 465, 584
 Dānişmend Aḥmed Ğāzī bk. Melik Dānişmend Aḥmed Ğāzī (Melik)
 Dānişmendiyye 562, 563, 564, 623, 624, 625, 626
 DĀNİŞMENDİYYE 562, 617
 Dānişmendiyye Devleti 624
 Dārā 200
 Dārānī (Ebū Süleymān) bk. Ebū Süley-
 mān-ı Dārānī
 Đarb-ı Şebīb 204
 Darende 492
 Darende Qal'ası 496
 Dārü'n-nedve 387
 Dāvūd 81, 199, 267, 274, 286, 329, 521, 558, 559, 564
 Dāvūd (Şeyḥ) 590
 Dāvūd bin İbrāhīm bin Ramazān 519
 Dāvūd bin Meḥemmed bin Zül'kadrlı 494
 Dāvūd bin Nu'mān el-Māzini 199
 Dāvūd bin Selçük 559
 Dāvūd bin Süleymān 273, 564
 Dāvūd bin Süleymān bin Qutalmış (Me-
 lik) 625
 Deccal 214
 Dehelli 500, 502, 506, 529, 530, 533, 536, 537, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547
 Dehr 513
 Deken 507, 508, 510, 511
 DEKKEN 507
 Delhi bk. Dehelli
 Delhi Nehri bk. Nehr-i Dehelli
 Dem Kelle (Şeyḥ) bk. Şeyḥ Dem Kelle
 Demürkapu 312, 314
 Derhem 552
 Derhem bin Naşr 551, 552
 Dervāze 581
 Derviş Beg 523, 524
 Derviş Beg bin Piri Paşa 522
 Deryā-yı Sefid 628
 Deryā-yı Sevād 627, 628 ayrıca bk. Ka-
 radeñiz
 Deryā H̄an 505
 Deryā H̄an (İmādü'l-mülk) bk. İmādü'l-
 mülk Deryā H̄an
 Deşt 462, 463, 607, 608, 609, 610, 611
 Deşt-i H̄'arezm 439
 Deşt-i Kıpçak 90, 461, 462, 463, 604, 606, 609, 615, 627, 628
 Devāc (Emir) 515
 Devāniķī (Ebū Ca'fer) bk. Ebū Ca'fer-i
 Devāniķī
 Devāniķ 369
 Devlet-i Abbāsiyye 434
 Devlet-i Artuķiyye 486
 Devlet-i Beni Ümeyye 290
 Devlet-i Oşmāniyye 611
 Devlet-i Sebükteginiiyye 529, 530
 Devlet-ābād 542
 Devlet Girāy H̄an 529, 611
 Devlet Girāy H̄an İbn Mübārek Sulṭān
 bin Mengli 611
 Devletşāh Tezkiresi bk. Tezkire-i Devletşāh
 Deysüne 308
 Deylem 270
 Deylemi 51, 397, 554
 Deylemiler 270, 404, 554, 561
 DEYLEMİYĀN 554
 Deyrkurre 222
 Deyrül'cemācim 222
 Deyrül'cemācim Savaşı 221
 Deyrümerrān 264
 Deyrüse'mān 290
 Deyyān 399
 Dımaşık 48, 71, 78, 82, 89, 90, 173, 185, 214, 253, 255, 344, 461, 479, 567
 ayrıca bk. Şām ve Dımaşık-ı Şām
 Dımaşık-ı Şām 35, 40, 69, 71, 76, 81, 82, 83, 84, 95, 130, 134, 153, 167, 177, 178, 179, 183, 184, 232, 240, 241, 255, 256, 258, 304, 308, 334, 370, 615 ayrıca bk. Şām ve Dımaşık
 Dımaşık-ı Şām Kalesi bk. Qal'a-i Dımaşık-ı
 Şām
 Dımaşıkī 299
 Dırār 235

Dırâr bin Hıuşayn 234
 Dırğâm 66
 Dırğâm (Emîr) 66
 Dırğâm bin Âmir 66
 Dicle 219, 401, 574, 594, 595 ayrıca bk.
     Nehr-i Dicle
 Dilşâd 593, 594
 Dilşâd Hâtün 594
 Dimyât 75, 80, 83, 113
 Dînâr 508
 Dînâr (Melik) 508
 Dînâr Tavaş 507
 Dînever 571
 Divalbür 542
 Dîvâne Veled 499
 Diyâr-ı Bekr 25, 49, 61, 78, 96, 273, 299,
     457, 462, 468, 474, 477, 479, 481,
     483, 486, 490, 497, 525, 568, 595,
     615 ayrıca bk. Âmid
 Duğak 567
 Dülâf 169
 Düst Muğammed 471, 473
 Dülejš bin Ebü Süleym 205
 Dürre-i Karîre 257
 Dürreyn-i Ezhereyn-i Zehrâ 358
 Dürüzi 52, 53, 602

E

Eberküh 615
 Ebî Eyyüb-ı Enşârî 444, 617
 Ebî Nuvâs Kubbesi 262
 Ebî Sa'îd 128
 Eblağ Sarayı bk. Kaşr-ı Eblağ
 Eblek Hân 549
 Ebred bin Kurre-i Temîmî 224
 Ebreş 331
 Ebreş bin Velid 331
 Ebtağa 138
 Ebü Abdü'llâh 42, 43
 Ebü Abdü'llâh-ı Şi'î 41, 43
 Ebü Abdü'llâh eş-Şi'î 42
 Ebü Abdü'llâh Me'mün 411
 Ebü Abdü'llâh Muğammed el-Müstemsik
     108
 Ebü Abdü'r-Rağmân 135, 151

Ebü Abdü'r-Rağmân (Mu'âviye) 116 ayrı-
     ca bk. Mu'âviye
 Ebü Alî 49
 Ebü Alî bin Efdal 60
 Ebü Alî Cüdey' 345
 Ebü Alî Hâmza 262
 Ebü Amr bin Alâ 243
 Ebübekr 151
 Ebü Bekr 38, 40, 96, 97, 150, 230, 231,
     436
 Ebü Bekr (Hâzret-i) 123, 127, 132, 133,
     151, 195, 227, 242, 253, 280, 284,
     285
 Ebübekr (Hz.) 216
 Ebü Bekr (Mu'tazid-bi'llâh) bk.
     Mu'tazid-bi'llâh Ebü Bekr
 Ebü Bekr (Seyfüd-dîn) bk. Seyfüd-dîn
     Ebü Bekr
 Ebü Bekr bin Abdü'r-Rağmân bin Hâriş
     bin Hişâm 233
 Ebü Bekr bin Melik Ebü Sa'îd (Emîr-zâ-
     de) 441
 Ebü Bekr bin Melikü'n-Nâşır 96
 Ebü Bekr bin Mirânşâh 486
 Ebü Bekr bin Muğammed bin Amr 298
 Ebü Bekr bin Muğammed bin Amr bin
     Harac 266
 Ebü Bekr bin Muğammed bin Amr bin
     Hazm 287
 Ebü Bekr bin Muğammed bin Tuğc-ı
     İhşîdî (Emîr) 39
 Ebü Bekr bin Sa'îd bin Zengî 565
 Ebü Bekr bin Süleymân bin Hayseme 233
 Ebü Bekr Mîrzâ 529
 Ebü Bekr Muğammed 37, 40
 Ebü Bekr Muğammed bin Eyyüb (Me-
     lik Âdil) bk. Melik Âdil Ebü Bekr
     Muğammed bin Eyyüb
 Ebü Bekr Muğammed bin Tuğc 40
 Ebü Bürde bin Ebî Mûsâ 239
 Ebü Ca'fer 362, 363, 367, 369, 374, 381,
     387
 Ebü Ca'fer-i Devânîkî 369
 Ebü Ca'fer bin Müsterşid (Râşid-bi'llâh)
     bk. Râşid-bi'llâh Ebü Ca'fer bin Müs-
     terşid

- Ebü Ca'fer İbn Sulţān Hüseyn bin Rebi' bin 'Abbās 617
 Ebü Ca'fer Mañşür 362, 363, 365, 369, 372, 376, 379, 384
 Ebü Ca'fer Mañşür-bi'llāh 386
 Ebü Efdal 55
 Ebü Hafs 266
 Ebü Hafş-ı Şeċafi 247
 Ebü Hafs Kuteybe 266
 Ebü Hālid 137, 294
 Ebü Hanıfe 466
 Ebü Hanıfe (İmām) 574
 Ebü Haşim 150
 Ebü Haşim Bekr bin Māhān 346 ayrıca bk. Bekr bin Māhān
 Ebü Hümeyd 370
 Ebü Hümeyd-i Mervezî 370
 Ebü Hüreyre 186, 189
 Ebü İdris 214
 Ebü İdris-i Hāvlānî 116, 137, 182
 Ebü İkrime es-Sirāc 289
 Ebü İsä el-Esedî 189
 Ebü İshāk 347
 Ebü İshāk (Şeyh) 590, 591
 Ebü İshāk-ı İsferānî 472
 Ebü İshāk bin Muĥammed (Şeyh) 590
 Ebü İshāk İbrāhîm bin Muĥammed el-Müstemsik 109
 Ebü Kālıncār 557
 Ebü Kubeyş Taċı 143 ayrıca bk. Cebel-i Ebü Kubeyş
 Ebü Leylā 150, 151
 Ebü Mañşür 328
 Ebü Mañşür Fülād-sütün 557
 Ebü Mañşür İsmā'il (Zāfir-bi-emri'llāh) bk. Zāfir-bi-emri'llāh Ebü Mañşür İsmā'il
 Ebü Muĥammed 617
 Ebü Muĥammed-i Şādık 289, 290
 Ebü Muĥammed Hasan-ı Yāzürî 56
 Ebü Müslim 327, 328, 329, 330, 344, 348, 349, 350, 352, 353, 357, 360, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 391
 Ebü Müslim-i Hāvlānî 122
 Ebü Müslim-i Horāsānî 326, 330, 356
 Ebü Naşr Muĥammed Pārsā (H'āce) 586
 Ebü Ne'āme-i Hāricî 212
 Ebü Nevvās 339
 Ebü Rekke 50
 Ebü Sa'id 102, 112, 439, 477, 478, 490
 Ebü Sa'id (Melik) 440, 463, 477
 Ebü Sa'id (Sulţān) 439, 593
 Ebü Sa'id-i Hudrî 142, 148
 Ebü Sa'id Bahādır Hān (Sulţān) 605
 Ebü Sa'id Berċük (Melik Zāhir) bk Melik Zāhir Ebü Sa'id Berċük
 Ebü Sa'id bin Mirānşāh bin Timur (Melik) 477
 Ebü Sa'id Çaçmaċ (Melikü'z-Zāhir) bk. Melikü'z-Zāhir Ebü Sa'id Çaçmaċ
 Ebü Sa'id Hān 462, 463, 590
 Ebü Sa'id Hān (Sulţān) 590
 Ebü Sa'id Hān bin Köçkünci 464
 Ebü Sa'id Hoş-ka-dem (Melik Zāhir) bk. Melik Zāhir Ebü Sa'id Hoş-ka-dem 113
 Ebü Sa'id Sulţān 439
 Ebü Sa'id Temürboċa (Melik Zāhir) bk. Melik Zāhir Ebü Sa'id Temürboċa
 Ebü Sa'id Yelbay (Melik Zāhir) bk. Melik Zāhir Ebü Sa'id Yelbay
 Ebü Şākir 333
 Ebü Şākir 333
 Ebü Şāme 87
 Ebü Şāme (İmām) 87
 Ebü Seleme 360, 362
 Ebü Şücā' 554, 555
 Ebü Şücā' Büveyh 554
 Ebü Şücā' Şāver 66
 Ebü Şücā' Şāver bin Mücir-i Sa'dî 66
 Ebü Süfyān 116, 150, 153, 324
 Ebü Süleym 205
 Ebü Süleymān-ı Dārānî 286
 Ebü Şüreyh 138
 Ebü Şüreyh-i Huzā'î 138
 Ebü Temîm Mu'iz-li-dini'llāh Me'ad 44
 Ebü Türāb (Şeyh) 453
 Ebü Ubeyde 253, 254, 264, 375, 376
 Ebü Ümeyye 121
 Ebü Verd-i Anberî 134

- Ebü Ya'fûr 198
 Ebü Yezîd 44
 Ebü Yezîd (Emîr) 44
 Ebü Yezîd-i Hâricî 43
 Ebü Zür'a 123
 Ebü Zür'a-i Râzî 123
 Ebü'd-Derdâ 116
 Ebül-Abbâs 43, 355, 363, 370
 Ebül-Abbâs (Hâlife) 367
 Ebül-Abbâs-ı Seffâh 328, 329, 330, 349, 368, 369, 380 ayrıca bk. Seffâh
 Ebül-Abbâs Abdüllâh bin Muḥammed bin Ali bin Abdüllâh bin Abbâs 353
 Ebül-Abbâs Abdüllâh bin Muḥammed bin Ali bin Abdüllâh bin Abbâs bin Abdül-Muḥṭalib 362
 Ebül-Abbâs Aḥmed bin Ebü Ali 108
 Ebül-Abbâs bin Teymiye (Şeyḥ) 261
 Ebül-Âdil Muḥammed (Melikül-Kâmil) bk. Melikül-Kâmil Ebül-Âdil Muḥammed
 Ebülâsoğulları bk. Benî Ebi'l-Âş
 Ebül-Cennâb (Şeyḥ) bk. Şeyḥ Ebül-Cennâb
 Ebül-Cennâb (Şeyḥ Necmü'd-dîn-i Kübrâ) bk. Necmü'd-dîn-i Kübrâ (Şeyḥ Ebül-Cennâb
 Ebül-ceyş Humâreveyh 32
 Ebül-Fazl-ı Abbâsî (Müsta'in-bi'llâh) bk. Müsta'in-bi'llâh Ebül-Fazl-ı Abbâsî
 Ebül-Fazl bin Monlâ İdrîs 484
 Ebül-Fazl Ca'fer bin Vezîr Ebül-fetḥ 38 ayrıca bk. Ca'fer bin Vezîr Ebül-fetḥ
 Ebül-Fazl Muḥammed bin Muḥammed 149
 Ebül-ferec İbn Cevzî 285 ayrıca bk. İbn Cevzî ve Şemsü'd-dîn Ebül-ferec İbn Cevzî
 Ebül-fetḥ Sultân Meḥemmed Hân bk. Meḥemmed Hân (Ebül-fetḥ Sultân)
 Ebül-fetḥ Taṭar (Melik Zâhir) bk. Melik Zâhir Ebül-fetḥ Taṭar
 Ebül-fetḥ Yânis-i Hâfîzî 61
 Ebül-Fevâris Aḥmed bin 'Alî bin Muḥammed el-İḥşîd 41 ayrıca bk. Aḥmed bin 'Alî bin Muḥammed el-İḥşîd
 Ebül-Ġarât 64
 Ebül-ğavvâs 53
 Ebül-Ḥâsen Ali 40
 Ebül-Ḥâsen Ali-i Merğînânî 583
 Ebül-Ḥâsen Cevher 45
 Ebül-Ḥâsen Mes'ûdî 412
 Ebül-ḥayr 222, 463
 Ebül-ḥayr Oğlan 462, 607
 Ebül-ḥulefâ 364
 Ebül-Ḥüseyn 364
 Ebül-ḳadr İsmâ'il 623
 Ebül-Ḳâsım 46, 55
 Ebül-Ḳâsım Aḥmed 109
 Ebül-Ḳâsım Aḥmed (Müsta'li-bi'llâh) bk. Müsta'li-bi'llâh Ebül-Ḳâsım Aḥmed
 Ebül-Ḳâsım Aḥmed bin Tâhir Muḥammed bin Nâsır-ı Abbâsî 107
 Ebül-Ḳâsım İbn Cihânşâh 491
 Ebül-Ḳâsım İsâ el-Fâ'iz-bi-naşri'llâh 63
 Ebül-Ḳâsım Muḥammed 43
 Ebül-Ḳâsım Muḥammed bin Hârûn-ı Endülüsi 46
 Ebül-Ḳâsım Nizâr Ḳâ'im-bi-emri'llâh 43
 Ebül-Ḳâsım Şâhenşâh el-Efḍâl 59
 Ebül-Ḳâsım Ünüçür 40
 Ebül-Ḳâsım Ünüçür Maḥmûd 38
 Ebül-ma'ânî Râzî 570
 Ebül-Me'âli Seyfû'd-dîn Ḳalavun-ı Şâliḥî 91 ayrıca bk. Seyfû'd-dîn Ḳalavun-ı Şâliḥî (Emîr)
 Ebül-Melik Mañşür Ḳalavun 102
 Ebül-Meymûn 60
 Ebülmeymûn Abdülmeccid Hâfîz-lidini'llâh 61
 Ebül-misk Kâfûr-ı İḥşîdî 41
 Ebül-Muḥşin Mîrzâ 444
 Ebül-Muzaffer Fîrûz Şâh 543
 Ebül-Muzaffer Muḥammed Ġâzî 622
 Ebül-Müslim 344, 360
 Ebül-Verd 210
 Ebü'n-Naşr 110
 Ebü'n-Naşr Sultân Ḳayıtbay (Melik Eşref) bk. Melik Eşref Ebü'n-Naşr Sultân Ḳayıtbay
 Ebü'n-Nüfeyl 172
 Ebür-Rebrî Süleymân 109

- Ebü'r-Rebr' Süleymân el-Müstekfi 108
 Ebü's-sa'âdât Ferec bin Berķük (Melikü'n-Nâşır) bk. Melikü'n-Nâşır Ebü's-sa'âdât Ferec bin Berķük
 Ebü's-su'üd 445
 Ebü'ṭ-Ṭufeyl Âmir bin Vâşile 220
 Ebü'z-Zinâd 287
 Ebü'z-zübâb 231
 Ecmîr 529
 Edhem bin Muḥriz 166
 Edige Hân 608
 Edige Mîrzâ OĞlan 607
 Edrine 462
 Efdal 57, 58, 59, 71, 72, 73, 74
 Efdal (Melik) bk. Melik Efdal
 Efdal-i Cemâli 58, 59
 Efdal Ali 71, 73
 Efrenc 43, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 92, 101, 118, 214, 256, 568
 Efrencî 69
 Efrümiye 562, 563, 620
 Ehrâm 52
 Ejderhân 606
 Ekrâd 61, 68
el-Bidâye ve'n-Nihâye 121, 122, 134, 135, 137, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 160, 213, 218, 221, 225, 232, 238, 248, 250, 257, 258, 259, 261, 262, 266, 271, 272, 275, 277, 279, 280, 296, 298, 300, 301, 306, 308, 313, 316, 333, 337, 341, 346
el-İ'lâm bk. *Kitâbü'l-i'lâm ve İ'lâm ve Târiḫü'l-İ'lâm*
 Elbistân 105, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 629
 Elkâs Mîrzâ 449, 528
el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fi Zikri'l-ḫıṭat ve'l-Âşâr 39
 Elvend 485
 Elvend Mîrzâ 447, 448, 482, 483
 Elvend Mîrzâ bin Yûsuf bin Ḥasan-ı Ṭavil 447
 Elvend Mîrzâ İbn Yûsuf Beg İbn Ḥasan-ı Ṭavil 482
 Elyesa' 42
 Elyesa' bin Mağrâ' 41
 Emced 78
 Emced Behrâmşâh bin Ferruḫşâh (Melik) 78
 Emetü Rabbi'l-meşâriḫ 136
 Emevî Câmii bk. Câmî'-i Benî Ümeyye ve Câmî'-i Dımaşķ ve Câmî'-i Dımaşķ-ı Şâm
 Emevî Devleti bk. Devlet-i Benî Ümeyye
 Emîn 146, 257, 404, 406, 407, 408, 410, 412, 421
 Emîn bin Hârûn 257
 Emine bint Ali 372
 Eminek (Melik) 609
 Emîr İsmâ'il (Mañşür-bi'llâh) bk. Mañşür-bi'llâh Emîr İsmâ'il
 Emîr Kuṭuz bk. Kuṭuz (Emîr)
 Emîr Kütvâl bk. Kütvâl (Emîr)
 Emîr Muşullı 449
 Emîr Şafi 514
 Emîr Şâh 517
 Emîr Şâh Aḫmed 515
 Emîr ṬuĖc 34
 Enbâr 50, 367, 369, 380
 Endülüs 44, 45, 238, 461
 Endülüsi 46
 Enes bin Mâlik 239, 249, 263, 277, 278
 Enes Ḥazretleri 239
 Enes *radıyallahü 'anh* 249
 Engürüs 462
 Enis bin Amr 138
 Erdebil 312, 445, 497, 595
 Erdebil Gür-ḫânesi 447
 ERDEBİLİ 439, 445
 Erdeşir 314, 611
 Eremiyânüs 622, 625
 Erḫamür-râḫımîn 133
 Erk Kal'ası 587
 Ermen 628
 Ermeni 60, 619
 Ermeniye 305, 315, 345, 347
 Errecân 461, 555
 Ervâ bint Mañşür 390
 Ervâm 113
 Erzenür-Rüm 488, 500 ayrıca bk. Arz-ı Rüm

- Erzurum bk. Arz-ı Rüm ve Erzenü'r-Rüm
 Esed 309, 310, 311, 316, 317, 318, 319, 320, 321
 Esed bin Abdu'llâh 309, 310, 311, 316, 318, 319, 320
 Esed bin Abdu'llâh-ı Kuşeyrî 412
 Esed bin Sâman 547
 Esedî (Ebû İsa) bk. Ebû İsa el-Esedî
 Esedü'd-dîn 66, 67
 Esedü'd-dîn Şirküh 66, 71
 Esmâ bint Ebû Bekr 176, 178
 Estâre 517
 Esterâbâd 439, 440, 458, 490
 Esvâre 150
 Esved 126
 Esved bin Abdül-Muṭṭalib 186
 Eş'arîler 225
 Eş'âş bin Kays 266
 Eşbâr 461, 463
 Eşdağ 184, 185, 186
 Eşref 78, 84, 112, 137
 Eşref (Melik) 80, 85, 92, 93, 97, 100, 593, 594
 Eşrefiyye 93
 Eşref Mûsâ 76
 Eşref Mûsâ bin Manşûr İbrâhîm bin Esedü'd-dîn 84
 Eşref Mûsâ bin Yûsuf (Melik) 85
 Eşref Mûsâ (Melik) 78, 82
 Eşref Şa'bân (Melik) 109
 Eşres bin Abdu'llâh 311, 312
 Etrâk 31, 80, 93, 101, 215, 235, 237, 270, 287, 302, 303, 305, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 320, 422, 423, 424, 474, 557
 ETRÂK 85
 Evgânî 613
 Evhad-ı Râzî 584
 Evzâ'î 124
 Eyyüb 80, 82, 83, 121, 269
 Eyyüb (Melik Şalâhu'd-dîn) bk. Şalâhu'd-dîn Eyyüb (Melik)
 Eyyüb (Necmü'd-dîn) bk. Necmü'd-dîn Eyyüb
 Eyyüb bin Şürahbil 287
 Eyyübî 69, 85
 Eyyübiler 568, 569
 Eyyübiyye 85, 90
 EYYÜBİYYE 67
 Eyyüboğulları bk. Benî Eyyüb
 Ezârika 198, 213
 Ezdoğulları bk. Benî Ezd
 Ezher bin Abdu'llâh-ı Âmirî 205
 Ezher Câmîi bk. Câmî'-i Ezher
 Ezrağa Havâric 212
 Ezru'ât 180
F
 Faḍl bin Abbâs 132
 Faḥr-ı Âlem 133, 183, 253, 284, 307, 359
 Faḥr-ı Râzî 598
 Faḥrüd-devle 557
 Faḥrüd-dîn Abdül-Mesîh 563, 624, 626
 Faḥrüd-dîn Kutlubeg 474
 Faḥrüd-dîn Mes'ûd 599
 Fâhte 136, 145, 146
 Fâhte bint Kâraza 135
 Fâ'ik 33
 Fâ'iz 64
 Fâ'iz-bi-naşri'llâh 64
 Fâri'a 240
 Fâri'a bint Hemmâm bin Urve bin Mes'ûd-ı Şekafi 240
 Fârisî 399, 450, 465, 479, 522, 582
 Fârisü'd-dîn Oḡtay 85
 Fârs 43, 45, 191, 407, 443, 445, 461, 462, 478, 483, 489, 553, 565, 604, 605, 615
 Fâs 461
 Fâsiliyüs 627
 Fâtiha 614
 FÂTİMİYYİN 41
 Fâtıma 231, 278, 280, 281, 284, 285
 Fâtıma bint Abdu'llâh bin es-Sâ'ib 195
 Fâtıma bint Abdül-Melik 280, 283
 Fâtıma bint Hüseyn 304, 385
 Fâtıma bint Talha 390
 Fâtıma Hâtûn 292, 293, 294
 Fâtıma-i Zehra 324, 361
 Fâtımiyye 48, 51, 55, 56, 58, 64, 68, 384, 566

Faṭımiyyîn 41, 67, 259
 Faṭımiyyün 600
 Fażl 405, 406, 414, 415, 416
 Fażl bin Abdullâh 50
 Fażl-ı Bermekî 404, 405
 Fażl bin Muḳtedir (Muṭî‘-li’llâh) bk.
 Muṭî‘-li’llâh Fażl bin Muḳtedir
 Fażl bin Müstazhir-bi’llâh (Müster-
 şid-bi’llâh) bk. Müsterşid-bi’llâh Fażl
 bin Müstazhir-bi’llâh
 Fażl bin Yaḫyâ 404, 405, 413, 414, 415
 Fażlu’llâh (Şeyḫ) 517
 Fedâle bin Ubeyd 116
 Fedek 279
 Felek Şâh (Sulṭân) 568
 Fenûni 529
 Fer‘am 89
 Ferec bin Berḳûḳ (Melikü’n-Nâşır Ebü’s-
 sa‘âdât) bk. Melikü’n-Nâşır Ebü’s-
 sa‘âdât Ferec bin Berḳûḳ
 Ferezdaḳ 300
 Ferġâna 37, 237, 308, 547, 548
 Ferġânî 32
 Ferhâd Paşa 456
 Ferhâd Paşa (Vezîr) 499, 612
 Ferîd Hân 539
 Ferîdün 596
 Ferîdün-ı Feraḫ 596
 Ferruḫ bin Melik Cihân-gîr bin Melik
 Dinâr eş-Şerîf er-Raḳavî (Melik) 514
 Ferruḫzâd İbn Mes‘ud 560
 Ferve bin Daḳḳâḳ 209
 Feyyâz-ı Muṭlaḳ 619
 Feyyûm 43
 Feyyûm Câmîi bk. Câmî‘-i Feyyûm
 Fezâroġulları bk. Benî Fezâr
 Filistîn 179, 236, 341, 343, 355
 Fir‘avn 127, 162, 211, 335
 Fir‘avnî 246
 Firavun 69
 Firdevsî 401
 Firdevsî-i Ṭûsî 550
 Firûz-âbâd 544
 Firûzkend 441
 Firûz Şâh 500, 508, 535, 536, 537, 543,
 544

Firûz Şâh (Ebü'l-Muzaffer) bk. Ebü'l-
 Muzaffer Firûz Şâh
 Firûz Şâh (Celâlü'd-dîn) bk. Celâlü'd-dîn
 Firûz Şâh
 Firûz Şâh Hâlacî 534
 Fransa 80
 Freng 70, 83
 Frenk 567, 608, 619, 621, 622, 623, 627
 Fuḳayl bin İyâd 387
 Fülâd-sütün (Ebü Manşûr) bk. Ebü
 Manşûr Fülâd-sütün
 Furât 56, 204, 210, 486, 518, 579 ayrıca
 bk. Nehr-i Furât
 Furḳâniyye 400
 Fuşât 46
 Fütûh bk. *Kitâbü'l-fütûh*

G-Ġ

Ġalaṭa 70
 Ganj Nehri bk. Nehr-i Geng
 Ġassân 547, 548
 Ġassân bin Abbâd 547
 Ġaylân-ı Ġaderî 307
 Ġaylâniyye 343
 Ġaylânoġulları bk. Benî Ġaylân
 Ġazâle 211
 Ġazâle 202, 205, 209, 211
 Ġâzân 95, 630
 Ġâzân Hân 605, 614, 630
 Ġâzân Hân (Emîr) 630
 Ġâzân Hân bin Mengü Timur bin Hülâ-
 ġû 94
 Ġâzân Sulṭân 613
 Ġazâ-yı Bedr 116
 Ġazâ-yı Hıneyn 116
 Ġâzî (Melik Zâhir) bk. Melik Zâhir Ġâzî
 Gaziantep bk. Ayntâb
 Ġâzî Girây 609
 Ġâzî Girây Hân 611
 Ġazne 531, 549, 559, 576, 577, 596,
 597, 598
 Ġaznîn 529, 530
 Ġazze 46, 70, 80, 84, 95, 520
 Gedik Aḫmed Paşa bk. Aḫmed Paşa (Ge-
 dik)

- Gelibolulu Mustafa Âlî bk. Mustafa Âlî
 (Gelibolulu) ve Âlî
 Gence 467, 585
 Germiyân 486, 617
 Geyhatu Hân 605
 Ğırnağa 461
 Ğıyâşü'd-dîn 598, 599, 627, 629, 630
 Ğıyâşü'd-dîn bin Alâ'ü'd-dîn 630
 Ğıyâşü'd-dîn bin Alâ'ü'd-dîn Keykubâd
 628
 Ğıyâşü'd-dîn bin Alâ'ü'd-dîn (Sultân) 630
 Ğıyâşü'd-dîn bin Hüsâmü'd-dîn (Melik)
 532
 Ğıyâşü'd-dîn Ğürî (Sultân) 559
 Ğıyâşü'd-dîn Hâlacî (Sultân) 506
 Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev 628
 Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev-i Şâliş 564
 Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev-i Şâni 564
 Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev bin İzzü'd-dîn
 Kılıcarslan 626, 627
 Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev bin Rüknü'd-dîn
 Süleymân 629
 Ğıyâşü'd-dîn Maḥmüd 598
 Ğıyâşü'd-dîn (Melik) 599
 Ğıyâşü'd-dîn Mes'üd bin İzzü'd-dîn 629
 Ğıyâşü'd-dîn Muḥammed Ğürî 559
 Ğıyâşü'd-dîn (Sultân) 534, 574, 630
 Ğıyâşü'd-dîn Tuğluğ Şâh 541
 Gilân 447, 448, 451
 GİLÂN 514
 Girây (Melik) 608
 Girây Hân (Hâcî) bk. Hâcî Girây Hân
 Girdküh 601
 Gökşu 618
 Göksun 493
 Gömenek 619
 Güderz 327, 348
 Gülkünde 510
 Ğumdan 214
 Ğür 576, 577, 596, 597, 599
 Ğür Tağları 596 ayrıca bk. Cibâl-i Ğür
 Ğurâb 504
 Ğurâbî 611
 ĞÜRÂN 596
 Ğürî 513
 Ğürî (Muẓafferü'd-dîn) bk. Muẓafferü'd-
 dîn Ğürî
 Ğüriler 598
 Gücerât 500, 502, 503, 506, 538, 539,
 542
 GÜCERÂT 500
 Gülçemîn 69
 Gülistan Kalesi bk. Qal'a-i Gülistân
 Gündüzli 492
 Gürcî 585, 619, 628
 Gürcistân 446, 455, 467, 482, 500, 532,
 615
 Gürgân 557, 613
 Gürgeç 575, 585
 Gür Hân-ı Kara Hıṭayî 575
 Gürşol 302
 Güyük Hân 604
 Güzel Aḥmed 483
 Güzel Aḥmed Beg 483
H
 Habbâbe 296, 297
 Habeş 289, 525
 Habeşi 39
 Habîb 211
 Hâbib 176
 Hâbib bin Abdu'r-Raḥmân 207
 Hâbib (bin Mühelleb) 199
 Hâbib bin Mühelleb 300
 Habsûr 504
 Hâbşûr 502, 504
 Hâbşûr Qal'ası 503, 504, 512
 Hâbü'r 74, 626
 Hâbü'r Nehri bk. Nehr-i Hâbü'r
 Hâc 511, 512, 513
 Haccâc 162, 163, 174, 175, 176, 177,
 178, 186, 195, 196, 197, 198, 199,
 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 210, 211, 213, 215, 216,
 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
 224, 225, 226, 227, 228, 231, 234,
 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245,
 246, 247, 248, 249, 250, 251, 264,
 265, 267, 273, 324
 Haccâc-ı Zâlim 175, 177, 178, 198, 236,
 249

- Haccâc bin Erṭâr 382
 Haccâc bin Hâriş 224
 Haccâc bin Yûsuf 174, 175, 239
 Haccâc bin Yûsuf bin Ebî Uḳayl bin Mes'ûd bin Âmir 239
 Haccâc bin Yûsuf eş-Şekâfî 513
 Hâccî 101
 Hâccî (Melik Muẓaffer) bk. Melik Muẓaffer Hâccî
 Hâccî (Melikü's-Şâlih Zeynü'd-dîn) bk. Melikü's-Şâlih Zeynü'd-dîn Hâccî
 Hâccî bin Eşref 102
 Hâccî bin Eşref (Melikü's-Şâlih) bk. Melikü's-Şâlih Hâccî bin Eşref
 H'âce-i Cihân 543
 H'âce Naşir 429, 432
 H'âce Tûsî 429
 Hâcer 347
 Hâcer-i Esved 168, 190
 Hâcerül-esved 430
 Hâcî 96
 Hâcî-i Tebrizî 472
 Hâcî Bektaş 551
 Hâcî Girây Hân 608, 612
 Hâcî Seyfû'd-dîn (Emîr) 616
 Hâcî Tarhân (bir şehir) 606
 Hâcûn 387
 Hâdım Sinân Paşa bk. Sinân Paşa (Hâdım)
 Hâdî 278, 382, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402
 Hâdî Hâlife 402
 Hâdişetü Âne Ḳal'ası 56
 Hâdrâ 256
 Hâfız bin Asâkir 190
 Hâfız bin Şahr 493
 Hâfız-ı Şirâzî 405, 415, 458
 Hâfız-ı Şirâzî (H'âce) 458
 Hâfız-lidinillâh 61
 Hâfız-lidinillâh (Ebülmeymûn Abdülme-cid) bk. Ebülmeymûn Abdülme-cid Hâfız-lidinillâh
 Hâfız-li-dini'llâh Abdül-Mecid bin Muhammed bin Müstaşır 60
 Hâfız Muhammed Ali Ḳuşcı-i Taşkendi 474
 Hâfız Muhammed Taşkendi Târihi 606
 Hâfız Ömer bin Fehd 387
 Hâfızü'd-dîn 62
 Hâfş bin Süleymân-ı Hallâl 360
 Hâḳ 57, 87, 91, 103, 119, 127, 133, 135, 145, 153, 167, 171, 173, 176, 178, 193, 229, 232, 244, 245, 276, 283, 288, 292, 298, 388, 391, 402, 409, 524, 545, 548, 553, 556, 591, 599
 Hakem 306
 Hakem 183, 210, 334
 Hakem bin Eyyüb 210
 Hakem bin Mervân 214
 Hakem bin Velid 342
 Hâkim 50, 51, 52, 53
 Hâkim-i Deyyân 265
 Hâkim-bi-emri'llâh 50, 51, 53, 54, 55, 108, 109
 Hâkim-bi-emri'llâh (Manşür) bk. Manşür Hâkim-bi-emri'llâh
 Hâkim Ubeydi 262
 Hâḳ Te'âlâ 308, 309, 410, 589
 Haleb 31, 49, 56, 61, 69, 73, 75, 82, 84, 87, 94, 102, 103, 105, 114, 115, 256, 290, 475, 487, 492, 493, 499, 517, 518, 519, 524, 566, 567, 568, 569, 615, 625
 HALEB 566
 Haleb Kalesi bk. Ḳal'a-i Haleb
 Halebüşshbâ 69
 Hâlecân 595
 Hâlef 553
 Hâlef bin Aḥmed 553
 Hâlef Mirzâ 529
 Hâlic 462
 Hâlic-i Ḳoştantıniyye 393, 462
 Hâlid 137, 145, 150, 152, 153, 179, 180, 182, 200, 264, 316, 319, 321, 338, 383, 412, 413
 Hâlid bin Abdü'llâh 308, 321, 338, 343
 Hâlid bin Abdü'llâh-ı Ḳasrî 257, 315, 330, 384
 Hâlid bin Attâb 209
 Hâlid bin Bermek 310, 344, 382, 383
 Hâlid bin Bermekî 393, 401
 Hâlid bin Hür 200

- Hâlid bin Velid 89, 253, 254
 Hâlid bin Velid bin Uğbe 301
 Hâlid bin Yezid 180
 Hâlid bin Yezid bin Mu'aviye 179
 Hâlifet bin Alptegin 621
 Hâlil 479, 492, 493, 527
 Hâlil (Şüfi) 480
 Hâlil Beg 519
 Hâlil Beg (Şüfi) 480
 Hâlil Beg (Zül-kadr oğlu) 103
 Hâlil Beg bin Dâvid Beg bin İbrâhîm bin Mehemmed bin Ulvân bin Oşmân bin Ramazân 519
 Hâlil Beg bin Hasan-ı Tavil 478
 Hâlil bin Kalavun (Melik Eşref) bk. Melik Eşref Hâlil bin Kalavun
 Hâlil bin Kalavun (Sultân) 108
 Hâlil bin Karaca 492, 493
 Hâlil Hân 616
 Hâlil Mirzâ 478, 615
 Hâlil Şâh İbn Şeyh İbrâhîm Şâh 527
 Hâlil Sultân 615
 Hâliku'llâh (kaşabası) 70
 Hâlilür-Rahmân (kaşabası) 97
 Hâlicân 601
 Hâlik 123, 291, 410
 Hâlikü'l-berâyâ 273
 Hâmâ 71, 95, 237, 290, 493
 Hâmdu'llâh-ı Müstevfi 400
Hamse 442
 Hamza 176, 457, 518, 545
 Hamza (Ebü Ali) bk. Ebü Ali Hamza
 Hamza (Mirzâ) 456, 457, 459
 Hamza (Seyfü'd-dîn) bk. Seyfü'd-dîn Hamza
 Hamza (Şâh) 457, 458
 Hamza-i İsfahâni 326, 348
 Hamza Beg bin Oşmân 476
 Hamza Beg bin Oşmân Hân 476
 Hamza bin Abdullâh bin Zübeyr 172
 Hamza bin Ali 53
 Hamza bin Âmade 326
 Hamza bin Mâlik 390
 Hamza bin Muhammed Hudâbende 456
 Hamza bin Şâh Muhammed Hân-ı Büzürg 517
 Hamza Mirzâ 458
 Hamza Mirzâ 456, 457, 458, 459, 460
 Hamza Mirzâ İbn Muhammed Hudâbende 611
 Hanâbile 72
 Hanbalık 251
 Hancere 310
 Hanefi 94, 473
 Hanefi (Mevlânâ) 473
 Hanefiler 584
 Hanefiye 140, 155, 164, 405
 Hânî bin Kaş 173
 Hânî Hânân 540
 Hân Şehid 534
 Harağan 429
 Haraşna 619
 Harb 152
 Harb 136, 150
 Harb-ı Aynüverde 163
 Harb-ı Harre 143, 154
 Harb-ı Şiffin 125, 126
 Harbüt 76, 492, 493, 495, 500
 Harem 174
 Haremeyn 304, 390
 Haremeyn-i Şerifeyn 56, 113, 139, 505, 545, 546, 568
 Haremeynüş-şerifeyn 56
 Harem-i Beled-i Emîn 186
 Harem-i Muhterem 76, 174
 Harem-i Şerif 76, 143, 186, 386, 387, 389
 Haremu'llâh 245
 H'ârezm 427, 439, 460, 469, 569, 570, 574, 585, 589, 597, 606, 615
 H'ârezm Ovası bk. Deşt-i H'ârezm
 H'ârezmîye 80, 81, 82
 H'ârezmşâh 88, 532, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 597, 598, 604
 H'ârezmşâh (Rüknü'd-dîn) bk. Rüknü'd-dîn H'ârezmşâh
 H'ârezmşâhiler 575
 H'ârezmşâhlar 627
 H'ÂREZMŞÂHLAR 569
 Hârice bin Zeyd bin Sâbit 233

- Hâricî 50, 106, 175, 190, 196, 200, 201, 212, 320
 Hâriciler 44, 106, 208, 345, 416
 Hâriş 201, 214
 Hâriş (Kubâ') 162
 Hâriş-i A'ver 126
 Hâriş bin Abdü'llâh 161, 170, 171
 Hâriş bin Abdur-Rahmân 214
 Hâriş bin Amr 310
 Hâriş bin Ca'üne 200
 Hâriş bin Mu'âviye 210
 Hâriş bin Sa'id 214
 Hâriş bin Şüreyh 318
 Hâriş bin Umeyre 201
 Harmele 295
 Hârrân 69, 71, 368
 Hârre 87, 141, 143, 154
 Hârre Savaşı bk. Harb-ı Hârre
 Hârsanosiyye 620
 Hârûn 407
 Hârûn 35, 36, 393, 396, 401, 402, 405, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 418, 419, 420, 421
 Hârûnu'r-reşid 31, 146, 278, 393, 406, 412, 418
 Hârûnu'r-reşid bin Mehdî 402
 Hârûriyye-i Irâk 288
 Hâsan 45, 61, 96, 243, 360, 507, 508, 554, 596
 Hâsan (Hâzret-i) 124, 250
 Hâsan (İmâm) 118, 126, 131, 385
 Hâsan (Şabbâh) 600
 Hâsan (Sultân) 480
 Hâsan (Şeyh) 595
 Hâsan (Uzun) 476, 483, 491
 Hâsan-ı Başrî 124, 243, 250, 287, 299, 300
 Hâsan-ı Büzürg (Şeyh) 593, 594
 Hâsan-ı Tavil 476, 477, 478, 491, 495
 Hâsan-ı Tavil (Ebü'n-naşr) 490
 Hâsan-ı Tavil (Sultân) 477
 Hâsan-ı Tavil-i Türkmânî 478
 Hâsan-ı Tinî 507, 508
 Hâsan-ı Yâzürî 56
 Hâsan-ı Yâzürî (Ebü Muhammed) bk. Ebü Muhammed Hâsan-ı Yâzürî
 Hâsan Ali 491
 Hâsan Ali Sultân 491
 Hâsan Beg 478
 Hâsan bin Ali 44
 Hâsan bin Ali (İmâm) 116
 Hâsan bin Ali (Şabbâh) 600
 Hâsan bin Cihânşâh 491
 Hâsan bin Emîr Sâman-ı Büzürg 517
 Hâsan bin Hüseyin 597
 Hâsan bin Kahtabe 360
 Hâsan bin Karayülük (Şeyh) 476
 Hâsan bin Mu'âviye 384
 Hâsan bin Muhammed (Melik Nâşîru'd-din Ebü'l-Me'âlî) bk. Melik Nâşîru'd-din Ebü'l-Me'âlî Hâsan bin Muhammed
 Hâsan bin Muhammed bin Kalavun (Melikü'n-Nâşîr) bk. Melikü'n-Nâşîr
 Hâsan bin Muhammed bin Kalavun
 Hâsan bin Müstencid (Müstazî-bi-emri'llâh) bk. Müstazî-bi-emri'llâh Hâsan bin Müstencid
 Hâsan es-Sıbt el-Kebîr 516
 Hâsan et-Tavil bin Ali Beg 476
 Hasankeyf bk. Hısnkeyfâ
 Hâsan Muhammed 601
 Hâşim 211
 Hâşimî 617
 Hâşimiyye 380, 385, 405
 Hâta'î 450
 Hâtemü'n-nebiyyîn 324
 Hâtîm 117, 216, 287
 Hâtîm bin Nu'mân-ı Bâhîlî 287
 Hâtîm-i Tâ'î 380, 406, 413
 Hâvâric 168, 169, 170, 171, 194, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 209, 210, 288, 298, 309, 320, 357, 552
 Hâvâric-i Ezârika 198
 Hâvâriyyün 249
 Hâver Şâh 602
 Hâviye 133
 Hâvlânî (Ebü İdrîs) bk. Ebü İdrîs-i Hâvlânî
 Hâvlânî (Ebü Müslim) bk. Ebü Müslim-i Hâvlânî
 Hâvli bin Yezîd-i Aşbahî 163

- Havran 239
 H̱avrān 134
 H̱aydar 450, 451, 513
 H̱aydar (Şeyh) 446
 H̱aydar Mîrzâ 460
 H̱äyrbeg (Melik) bk. Melik H̱äyrbeg
 H̱ayyān el-Aṭṭār 289
 H̱ayzürān 397, 398, 403
 H̱äzir 159
 H̱azret-i H̱aḳ 119, 125, 135, 149, 153,
 171, 190, 196, 245, 296, 317, 551,
 556
 Helkend 620
 Hemedan 584
 Hemedān 429, 461, 462, 559, 584
 Heraḳl 253
 Heraḳl-i Rümî 315
 Herāt 439, 440, 441, 442, 462, 489, 490,
 548, 553, 559, 584, 587, 597, 615
 Heri 458, 467
 Heri Ḳal'ası 459
 Heyşem bin Mu'aviye 380
 Hezārî'l-mülük 60
 H̱icāz 31, 38, 55, 69, 120, 139, 154, 156,
 162, 167, 175, 178, 183, 192, 240,
 244, 245, 346, 377, 461
 H̱icāzî 59
 H̱icāziler 144
 H̱idāş 316
 Hidāye 460, 583
 Hilāl bin Mācūr-ı Muḫāribî 301
 Hill 134
 H̱ille 486
 H̱imār 348
 H̱imş 71, 82, 84, 89, 91, 179, 341, 342,
 343, 348, 568, 615
 Hind 117, 136, 237, 238, 244, 251, 263,
 443, 467, 468, 500, 509, 510, 513,
 514, 529, 530, 531, 532, 533, 534,
 544, 547, 559, 574, 597, 613, 617
 H̱IND 500, 529
 Hind bint Utbe bin Rebi' bin Abdüşems
 116
 Hindi 59
 Hindistan 546
 Hindistān 407, 469, 532, 559, 604, 615
 Hindü 549
 Hindüstān 469, 550
 Hişām 132, 231, 233, 295, 296, 306,
 307, 308, 311, 315, 319, 321, 322,
 323, 325, 326, 331, 332, 333, 334,
 335, 342, 343, 348, 356, 365, 380
 Hişām (Melik) 312
 Hişām bin Abdül-Melik 50, 236, 275,
 306, 330, 412
 Hişām bin Ḥassān 250
 Hişām bin Hübeyre 167
 Hişām bin İsmā'il 230, 233
 Hişām bin İsmā'il-i Maḫzūmî 262, 335
 H̱ifzî 124, 167
 H̱işn-ı Mir'at 267
 H̱işnkeyfâ 76, 79, 83
 H̱işnu'l-Manşür 492
 H̱iṭāyî 576
 H̱iṭāyiler 576
 H̱ızr 279, 387, 388, 389
 Horasan 5
 Ḥorāsān 148, 162, 167, 169, 170, 178,
 183, 194, 213, 215, 226, 228, 230,
 244, 265, 267, 287, 289, 298, 301,
 304, 305, 308, 309, 311, 312, 313,
 315, 316, 319, 321, 328, 329, 330,
 334, 341, 344, 345, 346, 347, 349,
 350, 356, 363, 365, 369, 370, 371,
 373, 375, 378, 390, 405, 412, 414,
 415, 427, 433, 439, 440, 441, 442,
 443, 444, 449, 455, 458, 459, 460,
 462, 464, 465, 467, 469, 477, 489,
 490, 515, 539, 547, 549, 553, 559,
 577, 583, 590, 604, 605, 615, 616
 ḤORĀSĀN 557, 590
 Ḥorāsānî 374
 Ḥorāsānî (Ebü Müslim) bk. Ebü Müs-
 lim-i Ḥorāsānî
 Ḥorāsānşāh 320
 Ḥoten 579
 Ḥoy 479, 585, 595
 Hristiyan 337
 Ḥubeyş bin Dülce el-'Atibî 181
 Hucend 238
 Ḥucend 237, 304, 460, 461, 583
 Hucend Nehri bk. Nehr-i Ḥucend

- Hückem Sultân 462
 Hıcr bin Adî 124
 Hüd *'aleyhi's-selâm* 256
 Hüd Peygâmbere 255
 Hüdâ 33, 68, 72, 87, 91, 119, 150, 159,
 165, 174, 178, 179, 210, 220, 225,
 297, 302, 303, 327, 329, 345, 356,
 368, 379, 380, 393, 400, 409, 416,
 429, 443, 463, 483, 511, 543, 555,
 572, 579, 588, 589, 609, 614
 Hüdâ-yı Müte'âl 131
 Hüdâ-yı Te'âlâ 582
 Hüdâvend Muhammed 602
 Hudrî (Ebû Sa'îd) bk. Ebû Sa'îd-i Hudrî
 Hulefâ-yı Râşidîn 128, 295
 Hulvân 577, 578
 Humâreveyh 33, 34, 35
 Humâreveyh (Ebül-ceyş) bk. Humâre-
 veyh Ebül-ceyş
 Humeyd 385
 Humeyd bin Kahtabe 384, 385, 390
 Humeyd eṭ-Ṭavîl 239
 Humeyme 329
 Humus bk. Hîmiş
 Huneyn Savaşı bk. Gazâ-yı Huneyn
 Husayn 141, 211
 Huşayn 143
 Huşayn bin Nümeyr 143, 154, 156, 160,
 165, 179, 180
 Huşayn bin Nümeyr-i Sekûnî 141
 Huttel 316
 Huzâ'î (Ebû Şüreyh) bk. Ebû Şüreyh-i
 Huzâ'î
 Hûzistân 462, 489, 595
 Hübeyre 252, 273
 Hülâgû 86, 91, 382, 429, 431, 432, 433,
 434, 436, 437, 438, 602, 607, 630
 Hülâgû Hân 87, 89, 382, 428, 429, 430,
 431, 433, 434, 435, 436, 602, 604,
 607, 629
 Hülâgû Hân bin Toluy bin Cengiz Hân
 107
 Hümâ 237, 334, 341, 369, 376
 Hümâyün 504
 Hümâyün (Sultân) 508
 Hümâyün Pâdişâh 500
 Hümâyün Şâh 503, 504, 506, 507
 Hümâyün Şâh (Celâlü'd-dîn Ekber) bk.
 Celâlü'd-dîn Ekber Hümâyün Şâh
 Hünüd 536, 540, 542, 543
 Hüsâmü'd-dîn 94, 515, 531
 Hüsâmü'd-dîn-i Hanefî 94
 Hüsâmü'd-dîn İvaz Halacı 531
 Hüsâmü'd-dîn Lâçin 92
 Hüsâmü'd-dîn Manşür 92
 Hüseyin 137, 441, 550
 Hüseyin b. Ali 149
 Hüseyin 96, 157, 396, 397, 421
 Hüseyin (Emîr) 613, 614
 Hüseyin (İmâm) 131, 137, 139, 141, 149,
 152, 155, 156, 158, 161, 163, 166,
 283, 324, 356, 361
 Hüseyin (Kara) 485
 Hüseyin (Sultân) 439, 440, 441, 442,
 546, 595, 596
 Hüseyin (Şâh) 514
 Hüseyin-i Ser-hoş (Sultân) 546
 HÜSEYN BAYKARA 439
 Hüseyin Baykara (Sultân) 442, 444
 Hüseyin Beg 439, 440
 Hüseyin Beg (Sâ'atlu) 439
 Hüseyin bin Alâ'üd-devle (Sultân) 595
 Hüseyin bin Ali 161
 Hüseyin bin Ali (İmâm) 156, 188
 Hüseyin bin Ali bin Hasan bin Hasan bin
 İmâm Ali 396
 Hüseyin bin Ali el-Murtazâ (İmâm) 64
 Hüseyin bin Hasan Beg (Kara) 485
 Hüseyin bin Murtazâ (İmâm) 355
 Hüseyin bin Şâh Beg bin Zü'n-nün Argün
 Beg-i Sicistânî (Mîrzâ Şâh) 513
 Hüseyin bin Şeyh Timur (Emîr) 440
 Hüseyin bin Zehrâ (İmâm) 155
 Hüseyin es-Sıbt eş-Şağîr 514
 Hüseyin Gavri (Sultân) 506
 Hüseyinî 54
 Hüseyiniye 445
 Hüseyin Mîrzâ (Muzaffer) bk. Muzaffer
 Hüseyin Mîrzâ
 Hüseyin Mîrzâ (Sultân) 439, 440, 441
 Hüseyin Mîrzâ İbn Baykara Hasan bin
 Ömer Şeyh bin Timur-ı Gürgân 439

Hüseyn Mirzâ İbn Baykara İbn Hasan bin Ömer Şeyh bin Timur-ı Gürgân (Sultân) 616
 Hüseyn Nizâmşâh 509
 Hüseyn Paşa 457
 Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi 442
 Hüsrev Hân 538, 539, 540
 Hüsrev Hân-ı Hâ'in 539
 Hüsrev Melik 529, 559, 560
 Hüsrev Melik bin Hüsrev Şâh 550
 Hüsrev Melik İbn Hüsrev Şâh 559, 560
 Hüsrev Paşa 455
 Hüsrev Şâh bin Behrâm 550
 Hüsrev Şâh İbn Behrâm 560
 Hüzeyme 401
 Hüzeyme bin Emîn 400

I

Irak 196, 584
 Irâk 63, 64, 72, 88, 139, 155, 156, 165, 166, 167, 180, 181, 183, 188, 190, 191, 192, 195, 196, 213, 223, 224, 228, 244, 248, 265, 267, 287, 288, 289, 298, 299, 301, 303, 304, 308, 316, 321, 335, 338, 341, 343, 345, 347, 354, 355, 363, 371, 427, 448, 477, 483, 489, 490, 491, 513, 518, 577, 584, 615, 626, 627
 Irâk-ı Acem 363, 462, 482, 483, 486, 489
 Irâk-ı Arab 352, 363, 407, 461, 489
 Irâkeyn 178
 Irâkî 59
 Irâkîler 160, 165, 166, 192, 248, 299, 300
 Irâkiyyün 166
 Iraklılar 195, 248
 İsfahan 584
 İsfahân 169, 171, 326, 327, 348, 407, 426, 458, 462, 477, 555
 İştâhır Qal'ası 447, 481, 565

İ

İblis 214
 İbn Abbâs 39, 118, 120, 239, 328, 364
 İbn Alkâmî 434, 435, 438
 İbn Arabşâh-ı Enşâri 474
 İbn Asâkir 259

İbn Asâkir 123, 149, 242, 244, 257, 260, 337
 İbn A'sem el-Kûfi 326
 İbn Câbir 295
 İbn Çağrı Beg-i Selçûkî 561
 İbn Cerir 129, 169, 212, 238, 337
 İbn Cerir-i Taberî 364, 366
 İbn Cevzî 57, 77, 238, 285, 568 ayrıca bk. Ebü'l-ferec İbn Cevzî ve Şemsü'd-din Ebü'l-ferec İbn Cevzî
 İbn Dervîş 432
 İbn Ebî Bekre 218
 İbn Ebî'd-dünyâ 122
 İbn Ebî Şeybe 292
 İbn Eşîr 120, 128, 129, 130, 183, 194, 228, 270, 311
 İbn Eşîr Târihi 137, 182 ayrıca bk. Târih-i İbn Eşîr
 İbn Eş'âş 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 299
 İbn Eşter 158, 159, 160, 163, 193
 İbn Ethem 267
 İbn Hâcer-i Askalânî 545
 İbn Hâllikân 59, 89, 211 ayrıca bk. Şemsü'd-din İbn Hâllikân
 İbn Hânî 215, 217
 İbn Hind (Mu'aviye) 129
 İbn Hübeyre 159
 İbn Karaman 494
 İbn Keşîr 64, 238, 256, 295
 İbn Keşîr Târihi bk. Târih-i İbn Keşîr
 İbn Mâhân 416
 İbn Me'cür 169
 İbn Melik Şâh 561
 İbn Mes'ûd 227, 246
 İbn Muqaffâ' 400
 İbn Mu'tî 155
 İbn Müseyyeb 280
 İbn Nâbiğa (Amr) 129
 İbn Nümejr 144
 İbn Ömer 163, 190, 191, 231
 İbn Ömer (Küfe kâdisi) 188
 İbn Ramazân 494, 496
 İbn Revâha 253
 İbn Şâbit 246
 İbn Sîrin 270

- İbn Sümeÿt 155
 İbn Vehb 295
 İbn Vers 158
 İbn Yâkût 555, 556, 557
 İbn Yâkût (Emir) 556, 557
 İbn Yûsuf 531
 İbn Zerķâ 185
 İbn Zî'l-kelâ' 166
 İbn Ziyâd 149, 159, 160, 161, 163
 İbn Zübeyr 138, 139, 141, 143, 147, 157, 158, 162, 164, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 195, 245
 İbrâhîm 96, 264, 335, 347, 348, 357, 359, 383, 384, 385, 493, 526
 İbrâhîm (İmâm) 357, 374
 İbrâhîm (Melik) 623
 İbrâhîm (Sultân) 502, 547
 İbrâhîm (Şeyh) 526
 İbrâhîm-i Derbendî (Şeyh) 526
 İbrâhîm Âdilşâh 509
 İbrâhîm Âdilşâh bin Burhân Şâkir bin Mânâce 509
 İbrâhîm Beg 523
 İbrâhîm Beg (Ramazânoglu) 494
 İbrâhîm Beg İbn Piri Paşa 523
 İbrâhîm bin Aḥmed bin Ramazân 518
 İbrâhîm bin Celâlü'd-dîn 536
 İbrâhîm bin Esedü'd-dîn (Manşür) bk. Manşür İbrâhîm bin Esedü'd-dîn
 İbrâhîm bin Eşter 158, 192, 212
 İbrâhîm bin Eşter-i Neḥâ'î 159
 İbrâhîm bin Hişâm 310, 315
 İbrâhîm bin Hişâm bin İsmâ'il 308
 İbrâhîm bin Hüseyn (Celâlü'd-dîn) bk. Celâlü'd-dîn İbrâhîm bin Hüseyn
 İbrâhîm bin İskender (Sultân) 547
 İbrâhîm bin Kâraca 493
 İbrâhîm bin Karaman 494
 İbrâhîm bin Muḥammed bin Ali bin Abdü'llâh bin Abbâs 346
 İbrâhîm bin Muḥammed bin Talḥa-i Teymî 164
 İbrâhîm bin Muḥammed el-Müstemsik (Ebü İshâķ) bk. Ebü İshâķ İbrâhîm bin Muḥammed el-Müstemsik
 İbrâhîm bin Muḥtedir (Müttaķi-li'llâh) bk. Müttaķi-li'llâh İbrâhîm bin Muḥtedir
 İbrâhîm bin Velid 343, 346, 356
 İbrâhîm bin Velid bin Abdü'l-Melik 346, 347
 İbrâhîm el-Ḥalil 59, 89, 406
 İbrâhîm İmâm 330, 349, 353, 357, 360, 364, 366, 373, 374, 378
 İbrâhîm İmâm bin Muḥammed bin Ali bin Abdü'llâh bin Abbâs 348, 353
 İbrâhîm Kuṭbşâh 510
 İbrâhîm Sultân 482, 483, 490, 536, 537
 İbrâhîm Sultân bin Alâü'd-devle (Emir-zâde) 490
 İçil 524
 İdris 397
 İdris bin Abdü'llâh bin Ḥasan bin İmâm Ali 43
 İfriķiyye 31, 46, 55, 238, 273, 287, 311, 396, 461
 İḥşid 37, 38, 39, 41
 İḥşidî 39
 İḥşidiler 41
 İḥşid Muḥammed bin Tuğç 38
 İḥtiyârü'd-dîn 531
 İḥtiyârü'd-dîn Muḥammed Baḥtyâr Ḥalacî 530
 İ'lâm bk. *Kitâbü'l-i'lâm ve Tarihü'l-i'lâm*
 İlarıslan 570
 İlḥân 429, 430, 433
 İlḥânî 433, 436, 437, 438
 İlḥâniler 593, 605
 İLḤÂNİLER 593
 İlḥâniyye 596
 İltutmuş (Şemsü'd-dîn) bk. Şemsü'd-dîn İltutmuş
 İlyâs bin Esed 548
 İlyün 269, 270
 İlyün-ı Rûmî 268, 270
 İmâdü'd-devle 555, 556, 557
 İmâdü'd-devle Ali 555
 İmâdü'd-dîn 557, 568
 İmâdü'd-dîn Aḥmed (Sultân) 591
 İmâdü'd-dîn Zengî 568
 İmâdü'l-mülk 502, 503

- İmâdü'l-mülk Deryâ Hân 510
 İmâm Şâfi'î 72, 78, 240
 İmrân bin Abdur-Rahmân bin Şürahbil 277
 İmru'ül-Kays 199
 İnal (Emir) 103
 İnalçık 572, 580
 İnal ez-Zâhirî (Melik Eşref) bk. Melik Eşref İnal ez-Zâhirî
 İnbâ'ül-ğumr 545
 İrân 428, 429, 434, 461, 532, 579, 615, 621, 628
 İrânşâh 429, 561
 İrec bin Ferîdün 619
 İrem-i Zâtü'l-îmâd 430, 544
 İsa 76, 77
 İsâ 76, 169, 193, 195, 275, 316, 329, 367, 374, 382, 385, 390, 493, 494
 İsa (Hz.) 76
 İsâ (Hz.) 249
 İsâ (Melik et-Tâhir) bk. Melik et-Tâhir İsâ
 İsâ (Melik Mu'azzam) bk. Melik Mu'azzam İsâ
 İsâ (Mîrzâ) 514
 İsâ-yı Aşğar 195
 İsâ-âbâd 382, 400, 403
 İsâ bin Alî 367
 İsâ bin Alî bin Abdüllâh bin Abbâs 367
 İsâ bin Mâhân 396
 İsâ bin Meryem 285
 İsâ bin Muḳbil-i İclî 330
 İsâ bin Mûsâ 385
 İsâ bin Muş'ab 193
 İsâ bin Nüheyk 389
 İsâ el-Fâ'iz-bi-naşri'llâh (Ebü'l-Kâsım) bk. Ebü'l-Kâsım İsâ el-Fâ'iz-bi-naşri'llâh
 İsâ Hamza 476
 İşâmü'd-dîn (Mevlânâ) 472
 İşâmü'd-dîn İbrâhîm bin Muḳammed bin Arabşâh 472
 İsbicâb 461
 İsfendiyâr İbn Kâra Yûsuf 595
 İsferânî (Ebü İshâk) bk. Ebü İshâk-ı İsferânî
 İsferâyîn 440, 469, 584
 İshâk 348, 425
 İshâk (Emir) 515
 İskender 475, 487, 488, 489, 516, 544
 İskender (Sultân) 547
 İskender-i Şânî 576
 İskender Berîd 511
 İskender bin Behlül Şâh (Sultân) 547
 İskender bin Kâra Yûsuf 488
 İskender bin Kâra Yûsuf-ı Türk mân 475
 İskender bin Miḳâl (Emir) 496
 İskender Hân İbn Cânbeg 466
 İskenderiyye 35, 43, 47, 58, 67, 69, 72, 101, 106, 110, 111, 113
 İskenderiyye Kal'ası 112
 İskender Paşa 451
 İskender Şâh 502
 İskender Şâh bin Şemsü'd-dîn 545
 İskilib 562, 620
 İslâm 61, 266, 613
 İslâm 51, 52, 54, 55, 59, 76, 91, 115, 116, 120, 128, 141, 147, 178, 186, 236, 246, 252, 253, 263, 269, 270, 271, 286, 287, 289, 311, 313, 314, 317, 324, 392, 427, 477, 511, 540, 545, 562, 571, 576, 577, 579, 583, 585, 588, 593, 598, 603, 612, 618, 619, 620, 621, 622, 628
 İslâm Girây 609, 610, 611
 İslâm Girây Hân 611
 İslâmiyye 118, 377, 403
 İsmâ'il 62, 80, 81, 82, 96, 98, 263, 287, 329, 443, 446, 447, 448, 451, 455, 548, 549, 553, 563, 567, 624
 İsmâ'il (Ebü'l-ḳadr) bk. Ebü'l-ḳadr İsmâ'il
 İsmâ'il (Ḥazret-i) 347
 İsmâ'il (Manşür-bi'llâh Emir) bk. Manşür-bi'llâh Emir İsmâ'il
 İsmâ'il (Melik) 542, 564, 623, 624, 626
 İsmâ'il (Melik Şâlih İmâdü'd-dîn) bk. Melik Şâlih İmâdü'd-dîn İsmâ'il
 İsmâ'il (Şâh) 443, 445, 448, 449, 451, 452, 453, 455, 456, 464, 483, 484, 497, 498, 515, 616, 617
 İsmâ'il (Zâfir-bi-emri'llâh Ebü Manşür) bk. Zâfir-bi-emri'llâh Ebü Manşür İsmâ'il
 İsmail (II, Safevî Şâhu) 453

İsmâ'îl-i Erdebîlî 483
 İsmâ'îl-i Erdebîlî (Şâh) 443
 İsmâ'îl-i Qadîm 456
 İsmâ'îl bin Aḥmed 548
 İsmâ'îl bin Aḥmed-i Sāmānî 548
 İsmâ'îl bin Bōri (Şemsü'l-mülük) bk.
 Şemsü'l-mülük İsmâ'îl bin Bōri
 İsmâ'îl bin Ḥaydar (Şâh) 464
 İsmâ'îl bin Ṭahmâsb 451
 İsmâ'îliyye 32, 88, 429, 445, 600
 İsmâ'îloğulları bk. Benî İsmâ'îl
 İsmâ'îl Mîrzâ 451
 İsrâfîl 557
 İsrâ'îloğulları bk. Benî İsrâ'îl
 İstanbul 2, 5, 23, 267, 268, 270, 271,
 274, 444, 453, 462, 546, 608, 610,
 617, 618, 620, 627, 628, 631 ayrıca
 bk. Koştançınıyye
 İvâz Ḥalacî (Ḥüsâmü'd-dîn) bk. Ḥüsâ-
 mü'd-dîn İvâz Ḥalacî
 İyâs-ı Zekî 287
 İyâs bin Mu'aviye 243
 İzzü'd-devle 557
 İzzü'd-dîn 628
 İzzü'd-dîn (Melik) 85
 İzzü'd-dîn Aybeg 85
 İzzü'd-dîn Aybeg-i Türkmānî 85
 İzzü'd-dîn Keykâvus 564
 İzzü'd-dîn Keykâvus bin Gıyâsü'd-dîn 627
 İzzü'd-dîn Kılıcarslan 564
 İzzü'd-dîn Kılıcarslan bin Mes'ud 626
 İzzü'd-dîn Mes'ud bin Kuṭbu'd-dîn 569
 İzzü'd-dîn Mes'ud İbn Nûru'd-dîn Arslan
 Şâh (Melik Ṭâhir) bk. Melik Ṭâhir
 İzzü'd-dîn Mes'ud İbn Nûru'd-dîn
 Arslan Şâh

J

Ja' unbür 532, 546

K

Ka'b 275
 Ka'b bin Hâmid-i Absî 275
 Ka'be 123, 167, 168, 175, 176, 183, 324,
 332, 337, 366, 377, 386, 387, 390,
 393, 403, 408, 421, 511

Ka'be-i Mükerrerme 178
 Ka'be-i Müşerrefe 406
 Ka'be-i Şerif 390
 Ka'betu'llâh 144, 168, 183, 386, 473
 Kâbil 220, 225, 226, 227, 230, 237, 407,
 463, 464, 576, 596, 613
 Kâbişa bin Vâliq 206
 Kâbişa bin Zü'eyb 229
 Ka'bü'l-aḥbâr 122, 185, 256
 Kâd 375
 Kâdî Burhânü'd-dîn 475
 Kâdî Burhânü'd-dîn Aḥmed-i Ḥanefî 475
 Kâdîhân 539
 Kâdîküyü 619
 Kâdî'l-ḥacât 356
 Kâdir 434
 Kâdir 425, 561
 Kâdir Berdi 608
 Kâdir Berdi Ḥân 608
 Kâdir-bi'llâh 425
 Kâdir-bi'llâh Aḥmed bin İshâk bin Muḥ-
 tedir 425
 Kâdisiyye 222
 Kâfûr 37, 38, 39, 40, 41, 47
 Kâfûr-ı İḥşidî 39, 41, 45

Kâfûr-ı İḥşidî (Ebü'l-misk) bk. Ebü'l-
 misk Kâfûr-ı İḥşidî
 Kâfûr el-İḥşidî 38
 Kâhhâr 163
 Kâhir 424, 484

Kâhir-bi'llâh Muḥammed bin Mu'tazîd
 424

Kâhire 46, 53, 67, 104, 461, 475
 Kahire Kalesi bk. Qal'a-i Kâhire
 Kâhğa Qal'ası 515 ayrıca bk. Qal'a-i
 Kâhğa

Kâhkaha Kalesi 452

Kâhl bin Abbâs 301

Kâḥṭabe 344

Kâḥṭabe bin Şebîb 344

Kâ'id Cevher 46

Kâ'id Cevher-i Rümî 49

Kâ'id Mi'zâd bk. Mi'zâd (Kâ'id)

Kâ'im 426

- Kâ'im-bi-emri'llâh 43, 56
 Kâ'im-bi-emri'llâh (Ebül-Ḳâsım Nizâr)
   bk. Ebül-Ḳâsım Nizâr Kâ'im-bi-em-
   ri'llâh
 Kâ'im-bi-emri'llâh Abdullâh bin Ḳâ-
   dir-bi'llâh 425
 Kâ'im-bi-emri'llâh-ı Abbâsî 56
 Ḳal'a-i Dımaşk-ı Şâm 110
 Ḳal'a-i Gülistân 446
 Ḳal'a-i Haleb 92
 Ḳal'a-i Ḳâhire 108
 Ḳal'a-i Ḳahḳaha 451, 515 ayrıca bk.
   Ḳahḳaha Ḳal'ası
 Ḳal'a-i Kerek 95 ayrıca bk. Kerek Ḳal'ası
 Ḳal'a-i Sefil 591
 Ḳalanüs 620
 Ḳal'atü'r-Rüm 492
 Ḳalavun 85, 91, 100, 102, 108
 Ḳalavun (Manşür) bk. Manşür Ḳalavun
 Ḳalavun-ı Şâlihî (Ebül-Me'âlî Sey-
   fü'd-dîn) bk. Ebül-Me'âlî Seyfü'd-dîn
   Ḳalavun-ı Şâlihî
 Ḳalavun-ı Şâlihî (Seyfü'd-dîn) bk. Sey-
   fü'd-dîn Ḳalavun-ı Şâlihî
 Kalavunoğlu bk. Benî Ḳalavun
 Kâlincâr 558
 Ḳalmaq 469
 Ḳamâme 54, 70
 Kambila 541, 542
 Kâmil 66, 75, 78
 Kâmil Muḫammed 76, 78
 Kâmil Muḫammed bin Âdil 73
 Kâmrân Şâh 517
 Ḳandehâr 444, 465
 Ḳander 545
 Ka'neb 211
 Ḳansu 114
 Ḳanşu (Melik Zâhir) bk. Melik Zâhir
   Ḳanşu
 Ḳanşu Gavri 115
 Ḳanşu Gavri (Melik Eşref) bk. Melik Eş-
   ref Ḳanşu Gavri
 Ḳanṭara-i Râmhürmüz 198
 Ḳara Âmid 76, 111, 468
 Ḳarabâğ 479
 Ḳaraca bin Zü'l-ḳadr 492
 Ḳaraca Hâcib 573
 Ḳaradeniz 34, 618 ayrıca bk. Deryâ-yı
   Sevâd
 Ḳarâfe 68, 72
 Ḳarahân 500
 Ḳarahân-ı Gürken 612
 Ḳara Hıṭâyî 576
 ḲARAḲOYUNLI 439, 484
 Ḳaraḳoyunlu 474, 491
 Ḳaraman 447, 457, 521, 524, 525
 Ḳaramanoğlu 494
 Ḳaramanoğlu Meḫammed bk. Meḫem-
   med (Ḳaramanoğlu)
 Ḳara Meḫammed bk. Meḫammed (Ḳara)
 Ḳara Meḫammed bin Ḳara Yûsuf bk.
   Meḫammed bin Ḳara Yûsuf (Ḳara)
 Ḳara Melik 487, 488
 Ḳara Melik-i Türkmân 486
 Ḳarâmiṭe 46, 48
 Ḳara Muḫammed 103
 Ḳarategin 468, 619
 Ḳaravân 41, 44, 461
 Ḳarayülük Oşmân 474, 475, 476
 Ḳara Yûsuf-ı Türkmân 474, 485
 Ḳarḳariye 619
 Ḳarḳisyân 309
 Ḳarş 492, 499, 500
 Ḳarşis 83
 Ḳaşıde-i Bürde 88
 Ḳâsım 74, 390, 407
 Ḳâsım (Sultân) 483
 Ḳâsım-ı Bevvâb 511
 Ḳâsım bin Azîz 74
 Ḳâsım bin İshâḳ 384
 Ḳâsım bin Muḫammed 233
 Ḳâsım bin Muḫammed-i Şeḳafi 237
 Ḳâsımiyye 511
 ḲÂSİMİYYE 511
 Ḳasımü'd-devle Aḳsunğur-ı Türki 568
 Ḳaşr-ı Bâhilî 302
 Ḳaşr-ı Eblaḳ 89
 Ḳaşr-ı Ebyaz-ı Kistrâ 192
 Ḳaşamonî 620, 622
 Kaşân 237, 407, 619
 Kaşğar 251, 469, 473, 579
 Ḳaşve-i Vefâdâr 592

- Katâde 256
 Kağan bin Abdu'llâh-ı Hırrî 194
 Kağarı 212
 Kağarı bin Fücâ'e 212
 Kâtib Çelebi 546
 Kaṭrû'n-nedâ 33
 Kavşûn 96, 97
 Kayıtbay (Melik Eşref Ebü'n-Naşr Sultân)
 bk. Melik Eşref Ebü'n-Naşr Sultân
 Kayıtbay
 Kayrevân 41, 44
 Kays 238
 Kays bin Hamza 116
 Kayseriyye 310, 312, 486, 492, 494, 563,
 622, 623, 624, 626, 629
 Kâzerûn 198, 555
 Kazova 619
 Kazvin 375, 455, 459, 460, 487, 559,
 585
 Kebek Mîrzâ 444
 Kefe 606, 609, 610
 Kefe Kâl'ası 608
 Kelel 603, 604
Kelîle ve Dimne 399
 Kemâh 498
 Ken'an 87, 336
 Ken Hân 603
 KEN HÂN 603
 Kenîse-i Meryem 232
 Kenîse-i Yühannâ 232
 Kenkırı 619, 622
Kenzü'l-garâib 125
 Kerbelâ 64, 126, 139, 147, 149, 163, 356
 Kerbelâ Vaḳ'ası 361
 Kerek 84, 91, 94, 95, 97, 98, 99, 103,
 104, 134
 Kerek Kâl'ası 90 ayrıca bk. Kâl'a-i Kerek
 Kerh 69, 555
 Kerimu'llâh 509
 Kerimu'llâh (Sultân) 509
 Keşgîr 517
 Keş 460, 612
 Keş Kâl'ası 391
 Keşân 458
 Keşmîr 512
Keşşâf 124
 Ketboğa 87, 93, 94, 110, 629, 630
 Ketboğa-yı Kırs 110
 Ketboğa bin Zeynü'd-dîn (Melikü'l-Âdil)
 bk. Melikü'l-Âdil Ketboğa bin Zey-
 nü'd-dîn
 Ketboğa Manşürî 92
 Keyâ (Şâh) bk. Şâh Keyâ
 Keyâmerz bin Şâh Keykâvus (Melik) 517
 Keyhüsrev 534
 Keyhüsrev bin Hân Şehîd 534
 Keyhüsrev bin İzzü'd-dîn Kılıcarslan
 (Ġiyâşü'd-dîn) bk. Ġiyâşü'd-dîn
 Keyhüsrev bin İzzü'd-dîn Kılıcarslan
 Keyhüsrev bin Rüknü'd-dîn Süley-
 mân (Ġiyâşü'd-dîn) bk. Ġiyâşü'd-dîn
 Keyhüsrev bin Rüknü'd-dîn Süleymân
 Keykâvus (İzzü'd-dîn) bk. İzzü'd-dîn Key-
 kâvus
 Keykâvus bin Ġiyâşü'd-dîn (İzzü'd-dîn)
 bk. İzzü'd-dîn Keykâvus bin Ġiyâşü'd-
 dîn
 Keykubâd 534
 Keykubâd bin Buğrâ Hân 534
 Keykubâd bin Buğrâ Hân (Mu'iz-
 zü'd-dîn) bk. Mu'izzü'd-dîn Keyku-
 bâd bin Buğrâ Hân
 Kıbrıs 53, 258, 335, 455
 Kıbrıs Cezîresi 117, 309 ayrıca bk. Cezî-
 re-i Kıbrıs
 Kıfçaḳ (Nâ'ib) 95
 Kılıcarslan 563, 622, 623, 624
 Kılıcarslan (Diğer) 563, 623
 Kılıcarslan (İzzü'd-dîn) bk. İzzü'd-dîn Kılı-
 carslan
 Kılıcarslan bin Mes'ud 623, 624, 626
 Kılıcarslan bin Mes'ud (Diğer) 564
 Kılıcarslan bin Mes'ud (İzzü'd-dîn) bk. İz-
 zü'd-dîn Kılıcarslan bin Mes'ud
 Kılıcarslan bin Mes'ud-ı Selçüki 624
 Kılıcarslan bin Rüknü'd-dîn Süleymân
 627
 Kılıcarslan bin Süleymân 564, 625
 Kınnesrîn 35, 179
 Kıpçaḳ Ovası bk. Deşt-i Kıpçaḳ
 KİRİM 606
 Kırım 455, 462, 521, 529, 606, 609,

- 610, 612, 628, 629
 Kırsēhri 492
 Kırvāş 51
 Kırvāş bin Muḳalled 50
 Kıvāmü'l-mülk 542
 Kızıarslan 564
 Kızilbaş 451, 452, 453, 455, 456, 465,
 467, 499, 500, 575
 Kindī 228, 288
 Kirdgār 354
 Kirmān 171, 301, 407, 489, 491, 530,
 532, 553, 561, 562, 590, 617
 KİRMÂN 561
 Kirmānī 345
 Kişlü Hān 542
Kitābül-fütūh 326
Kitābül-İ'lām 364, 366, 369
 Kiyā Hudāvend 601
 Kiyā Muḳammed 601
 Konya 5
 Konya 461, 563, 564, 622, 623, 625,
 626, 627, 628
 KONYA 625
 Konya Ḳal'ası 626
 Korḳud 521
 Koşantınıyye 54, 55, 70, 121, 267, 268,
 269, 271, 273, 286, 315, 393, 462,
 478, 607 ayrıca bk. İstanbul
 Köçkünci Hān 462, 464
 Köçkünci Hān İbn Ebü'l-ḥayr 464
 Ḳubā' 162
 Ḳubād 521
 Ḳubād bin İskender 488
 Ḳubād Feyyāzi bin Şāh Budaḳ (Şāh) bk.
 Şāh Ḳubād Feyyāzi bin Şāh Budaḳ
 Ḳubādiyye 628
 Ḳubād Paşa 524
 Ḳubād Paşa İbn Ḥalil Beg 524
 Ḳubbe-i Āişe 262
 Ḳubbetü'n-naşr 97
 Ḳubilay Hān 604
 Ḳuds 56, 77, 81, 264
 Ḳuds-i Şerif 54, 58, 59, 69, 70, 73, 74,
 77, 81, 113, 183, 214, 264, 566, 567
 Kudüs 69, 77
 Küfe 50, 126, 137, 139, 155, 156, 157,
 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167,
 172, 188, 192, 194, 196, 198, 201,
 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210,
 213, 215, 221, 222, 227, 244, 287,
 288, 298, 327, 328, 329, 330, 349,
 353, 360, 362, 367, 386, 390, 401,
 407
 Küfe Cāmi'i 363
 Küfe Mescidi 205
 Küfiyān 220
 Kühdem 517
 Ḳuhistān 270, 559
 Kuhrām 529
 Ḳül Alamir 517
 Kum 584
 Ḳum 407, 458, 584
 Ḳümīn 515
 Ḳūmis 407
Kur'an 24, 148, 271, 291
Ḳur'an 199, 245, 246, 247, 263, 358,
 400, 402, 597
 Ḳur'aniyye 247
Ḳur'an-ı 'Azim 171, 232, 246, 247, 277
 Kureş 359
 Ḳureş 110, 116, 127, 179, 193, 228,
 277, 323, 359, 386, 408
 Ḳureşî 107, 116
 Ḳureşiler 359
 Kureşliler 359
 Ḳurre bin İyās el-Müzenī Ebü Mu'aviye
 169
 Ḳurre bin Şerik 266
 Ḳurṭuba 461
 Ḳûş 109
 Ḳuṭşşāh 510
 Ḳuṭşşāh (Muḳammed Ḳulı) bk. Muḳam-
 med Ḳulı Ḳuṭşşāh
 Ḳuṭşşāhiyān 510
 ḲUTŞŞAHİYÂN 510
 Ḳuṭbu'd-din 530, 531, 532, 538, 568,
 569, 570, 576
 Ḳuṭbu'd-din (Melik) 540
 Ḳuṭbu'd-din (Sultān) 538, 539
 Ḳuṭbu'd-din Aybeg 529
 Ḳuṭbu'd-din Aybeg es-Sultānī 529

Kuṭbu'd-dîn bin Alâ'ü'd-dîn 537
 Kuṭbu'd-dîn Muḥammed 569, 570
 Kuṭbu'd-dîn Şâh 501
 Kuṭbu'd-dîn Zengî 568
 Kuteybe 266
 Kuteybe 227, 234, 235, 236, 237, 239,
 252, 264, 265, 266, 267
 Kuteybe (Ebû Hafs) bk. Ebû Hafs Kutey-
 be
 Kuteybe bin Müslim 230, 234, 237, 239,
 251
 Kutlubeg 474
 Kutlubeg (Fahru'd-dîn) bk. Fahru'd-dîn
 Kutlubeg
 Kuṭri bin Füca'e 169
 Kuṭuz 86, 87
 Kuṭuz (Emir) 86
 Kuṭuz (Melik Muzaffer) bk. Melik Muza-
 ffer Kuṭuz
 Kuṭuz (Muzaffer) bk. Muzaffer Kuṭuz
 Kütvâl 534
 Kütvâl (Emir) 534
 Küçük 96
 Küçük Muḥammed Hân 608
 Külâse 71
 Küleyb 241
 Kümeyl bin Ziyâd 222
 Künbâye 546
Künbâyi Târihi bk. *Şeyh Künbâyi Târihi*
Künhül-abbâr 23, 221, 453, 595
Künhül-aḥbâr 630
 Kürdi 66
 Kürdistân 448

L

Lâçin 94
 Lâçin (Hüsâmü'd-dîn) bk. Hüsâmü'd-dîn
 Lâçin
 Lâçin (Melik) 93
 Lâçin (Melik Manşür) bk. Melik Manşür
 Lâçin ve Melikül-Manşür Lâçin
 Lâhicân 446, 447, 514
 Lâhür 529, 530, 534, 597
 Lâlâ Muştafâ Paşa 53
 Lân 305, 315
Lâri Târihi bk. *Târih-i Lâri*

Lat 248
 Laṭif 505
 Laṭif (Şâh) 505
 Laṭif bin Bahâdır Hân (Şâh) 505
 Lâzkiyye 69, 92, 627, 630
 Leccün 106
 Leknevî 530, 531, 532, 541, 542
 Lemgân 549
 Leylâ 419
 Leylâ bint Aşım bin Ömer bin Haṭṭâb
 (Ümmü Aşım) bk.
 Ümmü Aşım Leylâ bint Aşım bin Ömer
 bin Haṭṭâb Lohrâvat 540
 Leys 551, 552
 Lûrez Beg-i Maḳreşbegî 469
 Lût (Hz.) 232
 Lübâbe 189
 Lü'lü' 31

M

Ma'arra 71
 Ma'di 172
 Mağrib 41, 42, 45, 48, 56, 64, 281, 287,
 396, 397, 407
 Maḥmüd 439, 521, 549
 Maḥmüd (Azizâh) bk. Maḥmüd eş-şehir
 bi-'Azizâh
 Maḥmüd (Ġiyâşü'd-dîn) bk. Ġiyâşü'd-dîn
 Maḥmüd
 Maḥmüd (Seyyid) bk. Seyyid Maḥmüd
 Maḥmüd (Sulṭân) 439, 440, 501, 502,
 503, 505, 506, 508, 545, 549, 550,
 558, 560, 596
 Maḥmüd (Sulṭân, Emîr Sebüktegin oğlu)
 550
 Maḥmüd (Şâh) 592
 Maḥmüd-ı Şehid (Nûru'd-dîn) bk. Nû-
 ru'd-dîn Maḥmüd-ı Şehid
 Maḥmüd-ı Selçûkî (Sulṭân) 568
 Maḥmüd Beg 519, 521
 Maḥmüd Berid 511
 Maḥmüd bin Bôri (Şihâbü'd-dîn) bk.
 Şihâbü'd-dîn Maḥmüd bin Bôri
 Maḥmüd bin Ġiyâşü'd-dîn (Sulṭân) 506
 Maḥmüd bin Melik Ebû Sa'îd 440

- Maḥmūd bin Melik Ebū Sa'īd (Sultān) 441
- Maḥmūd bin Uluḡ Hān (Sultān) 544
- Maḥmūd eṣ-ṣehīr bi-'Azizāh 472
- Maḥmūd H̄'āce 462
- Maḥmūd H̄'āce Hān 607
- Maḥmūd H̄alacī (Sultān) 507
- Maḥmūd Hān 541, 545
- Maḥmūd Hān bin Muẓaffer Hān 516
- Maḥmūdī (Melik Mü'eyyed Ebū'n-Naṣr Şeyh) bk. Melik Mü'eyyed Ebū'n-Naṣr Şeyh Maḥmūdī
- Maḥmūdī (Şeyh) 106
- Maḥmūd Sebüktegin (Sultān) 549, 558, 596
- Maḥmūd Sultān 462
- Maḥmūd Yalvac 571
- Maḥmūd Yalvac-ı H̄'ārezmī 579
- Maḫrīzī 36, 39, 56, 75, 79, 101
- Maḫrīzī (Taḫıyyü'd-dīn Aḫmed bin Ali bin Abdül-Ḳādir) bk. Taḫıyyü'd-dīn Aḫmed bin Ali bin Abdül-Ḳādir (Maḫrīzī)
- Maḫrīzī Tārīhi* bk. *Tārīhi-i Maḫrīzī*
- Maḫşūd Beg 478
- Malaṭī 617
- Malāṭıyye 105, 312, 492, 562, 615, 617, 618, 621, 622, 623, 624, 627
- Mālik 279
- Mālik-i Eṣter 212
- Mālik bin Dīnār 239, 247
- Mālik bin Hüṣeym 370, 371
- Mālik bin İbrāhīm bin Eṣter-i Neḫa'ī 301
- Mālikü'l-mülk 251
- Ma'n bin Zā'ide 380, 406
- Manḡüb 608
- Manḡüb Ḳal'ası 608
- Mañşür 44, 59, 60, 81, 86, 92, 93, 104, 251, 264, 329, 341, 345, 362, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 409
- Mañşür (Ebū Ca'fer) bk. Ebū Ca'fer Mañşür
- Mañşür (H̄üsāmü'd-dīn) bk. H̄üsāmü'd-dīn Mañşür
- Mañşür (Şāh) 591, 592, 593
- Mañşür-ı Devāniḳi 377
- Mañşür-bi'llāh 369, 380, 381
- Mañşür-bi'llāh (Ebū Ca'fer) bk. Ebū Ca'fer Mañşür-bi'llāh
- Mañşür-bi'llāh Ebū Ca'fer-i Devāniḳi 369
- Mañşür-bi'llāh Emīr İsmā'il 43
- Mañşür bin Cumhūr 343, 344
- Mañşür bin Nūh 549
- Mañşür bin Nūh bin Aḫmed 548
- Mañşür bin Seyyār 341
- Mañşür bin Zāhir (Müstaṣır-bi'llāh) bk. Müstaṣır-bi'llāh Mañşür bin Zāhir
- Mañşür H̄ākim-bi-emri'llāh 49
- Mañşür H̄alife 568
- Mañşür İbrāhīm bin Esedü'd-din 82
- Mañşür Ḳalavun 95
- Mañşür Ḳalavun (Ebü'l-Melik) bk. Ebü'l-Melik Mañşür Ḳalavun
- Mañşür Lāçin 94
- Mañşür Nūru'd-din Ali 86
- Mañşür Şāh 592
- Mañşür Seyfü'd-din (Melik) 91
- Mar'aş 196, 315, 492, 493
- Mar'aşı 268
- Mardin 73, 474, 475, 476, 477, 484, 485, 486, 487
- Mārüte Ḳal'ası 34
- Māsebezān 382
- Māverā'u'n-nehr 234, 405, 407, 415, 427, 433, 443, 449, 460, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 477, 547, 548, 557, 577, 604, 613, 615
- Māzenderān 584
- MÄZENDERĀN 516
- Mecālisü'l-ādāb* 389
- Mecdü'd-devle 557
- Mecdü'd-din 567, 575
- Mecdü'd-din (Ḳādi) 593
- Mecdü'd-din (Şeyh) 574
- Mecdü'd-din-i Bağdādi (Şeyh) 573, 574, 579
- Mecdü'd-din Artuḡ bin Muḫammed bin Bōri 567
- Mecma'u'l-leṭā'if* 83

- Mecûs 377, 378, 502, 503, 541
 Mecûsî 507
 Mecûsiler 377, 502, 503
 Medâ'in 50, 156, 169, 201, 202, 203, 204, 207
 Medâ'inî 117, 142, 143, 338
 Medine 5, 196, 308
 Medîne 87, 126, 127, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 154, 155, 157, 158, 167, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 186, 196, 207, 229, 230, 231, 233, 242, 244, 245, 266, 268, 278, 279, 280, 287, 298, 304, 305, 308, 315, 333, 335, 360, 363, 384, 385, 391, 396, 406, 407
 Medîne-i Münevvere 114, 141, 147, 154, 174, 190, 233, 277, 386, 390
 Medrese-i Eşrefiyye 111
 Mehdî 41, 42, 43, 156, 157, 281, 376, 382, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 409, 423, 600
 Mehdî bin Manşûr-ı 'Abbâsî 262
 Mehdî Muhammed bin Ebû Ca'fer Manşûr 390
 Mehdî Süleymân-ı Abbâsî 397
 Mehdiyye 42, 43, 45
 Mehdiyyîn 67
 Mehemmed (Kara) 484, 485, 487
 Mehemmed (Karamanoğlu) 494
 Mehemmed (Sulţân) 478
 Mehemmed Beg bin İbrâhîm Beg 524
 Mehemmed bin Aḥmed bin Ramazân 519
 Mehemmed bin Ḥalîl 493, 494
 Mehemmed bin Ḥalîl (Nâşirü'd-dîn) bk. Nâşirü'd-dîn Mehemmed bin Ḥalîl
 Mehemmed bin Karaman (Emîr) 518
 Mehemmed bin Kara Yûsuf 487
 Mehemmed bin Kara Yûsuf (Kara) 488
 Mehemmed bin Mirzâ bin Baysunġur 489
 Mehemmed bin Şâhruḥ (Ḥân) 499
 Mehemmed bin Zül-ḳadrî (Nâşirü'd-dîn) bk. Nâşirü'd-dîn Mehemmed bin Zül-ḳadrî
 Mehemmed Ḥân 499, 500
 Mehemmed Ḥân (Ebül-fetḥ Sulţân) 478
 Mehemmed Ḥân (Sulţân) 478, 608, 609
 Mehemmed Ḥân bin Sulţân Murâd Ḥân (Ebül-fetḥ Sulţân) 608
 Mehemmed Paşa 522
 Mehemmed Paşa (Vezîr) 612
 Mehemmed Paşa bin Ferhâd Paşa 457
 Mehemmed Şâh 486, 487
 Mekḥûl 295
 Mekke 116, 137, 138, 141, 142, 143, 147, 155, 172, 174, 175, 176, 181, 186, 192, 244, 278, 287, 304, 308, 315, 332, 333, 335, 338, 363, 384, 386, 387, 390, 391, 396
 Mekke-i Mükerreme 49, 74, 132, 138, 143, 147, 154, 160, 177, 183, 194, 245, 328, 332, 366, 386, 387, 420, 461, 468, 614
 Mekke-i Müşerrefe 138, 330
 Mekketu'llâh 138, 403, 430
 Mekkiyân 397
 Mekrân 512, 514
 Melik Âdil Ebû Bekr Muḥammed bin Eyyüb 74
 Melik Âdil Nâşır Rüzziḳ bin Ṭalâyi' bin Rüzziḳ 65
 Melik Âdil Nûru'd-dîn eṣ-Şehîd bin Zengi bin Aḳsunġur 61
 Melik Âdil Süleymiş 91
 Melik Âdil Tomanbay 114
 Melik Aḥmed Dânişmend 562
 Melik Aḥmed Ğâzî 620
 Melik Aziz Cemâlî'd-dîn Yûsuf bin Barsbay 112
 Melik Dânişmend 563, 623, 626
 Melik Dânişmend Aḥmed Ğâzî 617, 618, 619, 620, 621, 625
 Melik Efdâl 71, 73
 Melike Necmü'd-dîn Şeceretü'd-dür Ümm-i Ḥalîl 83, 84
 Melik Eşref 78
 Melik Eşref Cânbolat 114
 Melik Eşref Ebû'n-Nâşır Sulţân Ḳayıtbay 113
 Melik Eşref Ḥalîl bin Ḳalavun 108
 Melik Eşref İnal eṣ-Zâhiri 112
 Melik Eşref Ḳanşu Ğavrî 114

- Melik Eşref Şalâhu'd-dîn Hâlıl 92
 Melik et-Tâhir Çaçmak 476
 Melik et-Tâhir İsa 475
 Melik Gâzi 563
 Melik Hâyrbeg 113
 Melik Kâmil 71, 77, 78
 Melik Kâmil Seyfû'd-dîn Şa'bân 98
 Melik Manşûr 73, 82, 92, 103, 104, 106
 Melik Manşûr Baybars-ı Çâşnî-gir 95
 Melik Manşûr bin Melik Nâşır 109
 Melik Manşûr Laçın 108
 Melik Manşûr Oşmân bin Çaçmak 112
 Melik Manşûr Şa'bân 104
 Melik Mu'azzam İsa 76, 77
 Melik Mü'eyyed 494
 Melik Mü'eyyed Ebül-feth Aḥmed bin İnal 113
 Melik Mü'eyyed Ebü'n-Naşır Şeyḫ Maḥmûdi 110
 Melik Muḥammed 620
 Melik Muḥammed Gâzi 562, 563, 619, 620, 621, 622, 625
 Melik Muḥammedü'n-Nâşır 114
 Melik Mu'iz 85
 Melik Muẓaffer Hâccî 101
 Melik Muẓaffer Kıtuz 86
 Melik Muẓaffer Şihâbü'd-dîn Aḥmed 110
 Melik Muẓaffer Zeynü'd-dîn Hâccî 98
 Melik Nâşır 71, 77, 78, 93, 94, 95, 106, 107
 Melik Nâşır Muḥammed 109
 Melik Nâşır Muḥammed bin Kâlavun 94
 Melik Nâşıru'd-dîn Ebül-Me'âlî Ḥasan bin Muḥammed 99
 Melik Salih 84
 Melik Şâlih İmâdü'd-dîn İsmâ'il 98
 Melik Şâlih Muḥammed bin Taḫar 111
 Melik Şâlih Necmü'd-dîn Eyyüb Ebül-fütûḫ 79
 Melik Şâlih Şalâhu'd-dîn 99
 Melik Şâh 561, 565
 Melik Şâh (Sultân) 569
 Melik Şâh-ı Selçûkî 566, 600, 621, 625
 Melik Şâh bin Alparslan-ı Selçûkî 566
 Melik Şâh Tutuş bin Alparslan 625
 Melik Tâhir İzzü'd-dîn Mes'ud İbn Nuru'd-dîn Arslan Şâh 569
 Melik Taḫar 110
 Melikü'l-Âdili's-şagîr Seyfû'd-dîn Ebü Bekr 78
 Melikü'l-Âdil Ketboğa bin Zeynü'd-dîn 93
 Melikü'l-Aziz Oşmân 71
 Melikü'l-Eşref Alâ'ü'd-dîn Küçük bin Nâşır Muḥammed bin Kâlavun 97
 Melikü'l-Eşref Seyfû'd-dîn Ebü'n-Naşır Barsbay 111
 Melikü'l-Eşref Şa'bân bin Ḥüseyn bin el-Melikü'n-Nâşır Muḥammed bin Kâlavun 100
 Melikü'l-Kâhir 90
 Melikü'l-Kâmil Ebül-Âdil Muḥammed 76
 Melikü'l-Kâmil Muḥammed 74
 Melikü'l-Manşûr Abdül-'Aziz bin Berķük 105
 Melikü'l-Manşûr Alâ'ü'd-dîn Ali bin Şa'bân 101
 Melikü'l-Manşûr Laçın 94
 Melikü'l-Manşûr Nâşıru'd-dîn Muḥammed 72
 Melikü'l-Manşûr Şalâhu'd-dîn Muḥammed bin Muẓafferül-Hâccî 100
 Melikü'l-Mu'iz Aybeg 85
 Melikü'n-Nâşır 77, 95, 96, 105, 106
 Melikü'n-Nâşır Aḥmed 97, 98
 Melikü'n-Nâşır Aḥmed bin Melikü'n-Nâşır Muḥammed 97
 Melikü'n-Nâşır Baybars 629
 Melikü'n-Nâşır bin Berķük 107
 Melikü'n-Nâşır Ebü's-sa'adât Ferec bin Berķük 105
 Melikü'n-Nâşır Ḥasan 101
 Melikü'n-Nâşır Ḥasan bin Muḥammed 99
 Melikü'n-Nâşır Ḥasan bin Muḥammed bin Kâlavun 100
 Melikü'n-Nâşır Muḥammed 93, 95
 Melikü'n-Nâşır Muḥammed bin Kâlavun 93

- Melikü'n-Nâsır Muḥammed bin Melik Muẓaffer Ḥaccī 109
- Melikü'n-Nâsır Şalâḥü'd-dîn 71
- Melikü's-Sa'îd 90, 490
- Melikü's-Sa'îd Berke Ḥân 90
- Melikü'ş-Şâlih 80, 102, 103
- Melikü'ş-Şâlih Ḥaccī bin Eşref 102
- Melikü'ş-Şâlih Zeynü'd-dîn Ḥaccī 101
- Melikü't-Ṭâhir Çaçmaç bk. Çaçmaç (Melikü't-Ṭâhir)
- Melikü'z-Zâhir 89, 90, 91, 102, 112
- Melikü'z-Zâhir Baybars 89, 107
- Melikü'z-Zâhir Berķük 105
- Melikü'z-Zâhir Ebü Sa'îd Çaçmaç 112
- Melikü'z-Zâhir Rüknü'd-dîn Baybarsü'ş-Şâlihî 88
- Melik Zâhir Ebü'l-feth Ṭaṭar 110
- Melik Zâhir Ebü Sa'îd Berķük 102
- Melik Zâhir Ebü Sa'îd Ḥoş-ka-dem 113
- Melik Zâhir Ebü Sa'îd Temürboğa 113
- Melik Zâhir Ebü Sa'îd Yelbay 113
- Melik Zâhir Gâzî 75
- Melik Zâhir Kaşu 114
- Melik Zü'n-nün bk. Zü'n-nün (Melik) Me'mün 407
- Me'mün 31, 146, 257, 278, 382, 403, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 421
- Me'mün (Ebü Abdüllâh) bk. Ebü Abdüllâh Me'mün
- Me'mün bin Hârün 421
- Me'mün Ebü Abdüllâh-ı Baṭâ'ihî 59
- Me'mün Ḥalife 31, 402, 421, 547, 548
- Mencür 517
- Mend 595
- Mengli Girây 612
- Mengli Girây Ḥân 609
- Mengli Ḥân 608, 609
- Mengli Ḥân Girây 608
- Mengü Kaan 428, 431, 604
- Mengü Timur 91, 605, 607
- Mengü Timur bin Hülâgü Ḥân 605
- Menteşe 630
- Mentûf 300
- Mentûf 300
- Merâğa 426, 585
- Merci'dâbık 114, 271
- Mercu Râhiṭ 180
- Merdâvic 555
- Merdîn Gülçemîn 69
- Mergînân 460
- Meriye 45
- Merv 439, 443, 461
- Mervan 211, 352
- Mervân 142, 167, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 231, 233, 264, 280, 315, 340, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 363, 373
- Mervân bin Abdüllâh bin Abdül-Melik 342
- Mervân bin Abdül-Melik 269
- Mervân bin Ebî Ḥaḥşa 406
- Mervân bin Ḥakem 140, 141, 142, 150, 154, 165, 167, 179, 181, 276
- Mervân bin Muḥammed 315, 345
- Mervân bin Muḥammed bin Mervân bin Ḥakem 347
- Mervân bin Mühelleb 299
- Mervân el-Ḥimâr 315 ayrıca bk. Mervân-ı Ḥar ve Mervân-ı Ḥimâr
- Mervânî 340
- Mervânîler 275, 341, 354, 355
- Mervâniyân 183, 191, 227, 280, 344, 380
- Mervâniyye 274, 390, 412
- Mervân-ı Ḥar 350, 353 ayrıca bk. Mervân-ı el-Ḥimâr ve Mervân-ı Ḥimâr
- Mervân-ı Ḥimâr 196, 329, 345, 347, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 360, 367 ayrıca bk. Mervân-ı Ḥar ve Mervân el-Ḥimâr
- Mervanoğulları 341, 355 ayrıca bk. Benî Mervân
- Mervânü'l-aşğar 231
- Mervânü'l-ekber 231
- Merve 144, 234, 239, 318, 346, 366, 391, 439, 547, 559, 581, 587
- Mervezî (Ebü Ḥumeyd) bk. Ebü Ḥumeyd-i Mervezî
- Mervîler 581
- Meryem Kilisesi bk. Kenise-i Meryem
- Mescid-i Akşâ 183

- Mescid-i Harâm 393
 Mescid-i Nebevî 128, 262
 Mescid-i Nebî 278
 Mescid-i Şerîf-i Nebevî 86
 Mescidül-harâm 393
 Meshîye 617
 Mesîh Beg 478
 Mesîh Beg İbn Hasan-ı Tavîl 480
 Mesleme 70, 141, 231, 237, 267, 268, 269, 271, 273, 286, 292, 300, 301, 303, 304, 311, 312, 332, 333, 360, 362
 Mesleme bin Abdül-Melik 70, 236, 237, 238, 267, 268, 288, 292, 299, 300, 301, 304, 310, 311, 314
 Mesleme bin Hişâm 332
 Mesma' 300
 Mesrür 264
 Mesrür Şâh 501
 Mes'ud 559
 Mes'ud (Fahrü'd-dîn) bk. Fahrü'd-dîn Mes'ud
 Mes'ud (Mücâhid) bk. Mücâhid Mes'ud
 Mes'ud (Sultân) 558, 559, 560, 563
 Mes'ud-ı Selçukî (Sultân) 426, 626
 Mes'ud bin İbrâhîm 550, 560
 Mes'ud bin İzzü'd-dîn (Gıyâşü'd-dîn) bk. Gıyâşü'd-dîn Mes'ud bin İzzü'd-dîn
 Mes'ud bin Kılıcarıslan 626
 Mes'ud bin Kılıcarıslan (Sultân) 564
 Mes'ud bin Kuţbu'd-dîn (İzzü'd-dîn) bk. İzzü'd-dîn Mes'ud bin Kuţbu'd-dîn
 Mes'ud bin Maḥmûd (Sultân) 558, 560
 Mes'udî (Ebül-Ḥasen) bk. Ebül-Ḥasen Mes'udî
 Meşhed 460
 Meşhed-i Hüseyin 63
 Meşhed-i Hüseyinî 65
 Meşhed-i Rażavî 440
 Meşhed-i Rażaviyye 458, 467
 Metmü Tecrid 432
 Mevâ'iz ve'l-İtibâr fî Zikri'l-hıtaṭ ve'l-Âşâr bk. el-Mevâ'iz ve'l-İtibâr fî Zikri'l-hıtaṭ ve'l-Âşâr
 Mevdüd bin Mes'ud 560
 Mevdüd Şâh 88
 Mevlâ 445
 Mevlânâ Celâlü'd-dîn (Rûmî) 628
 Mevşil 50, 69, 85, 159, 161, 201, 273, 354, 393, 407, 462, 474, 484, 485, 486, 487, 566, 568, 569
 MEVŞİL 566
 Meymün 279
 Meymün bin Mihrân 307, 309
 Meymün Kuyusu bk. Bîr-i Meymün
 Meysere 289
 Meysün 135, 136
 Meysün bint Baḥdel bin Enîf 135
 Meysün Ḥâtun 135
 Meyyâfariḳin 80, 626
 Mihrâb-ı Şâhabe 254
 Mihrân 216
 Mihrân 33
 Mihribân 621
 Mihribân Qadın 625
 Mikâ'il 558
 Mi'lâş 381, 382
 Minâ 183
 Minhâcü's-sülûk 421
 Mıntaş 493
 Mirânşâh 487, 614
 Mirânşâh bin Timur 486
 Mirânşâh Mirzâ 599
 Mir'atü'l-edvâr ve Mirkatü'l-abbâr 355
 Mir'atü'z-zamân 57, 183
 Mirḥ'and 181, 274, 432, 563, 598
 Mirḥ'and Şâh 554
 Mirḥ'and Târîhi bk. Târîh-i Mirḥ'and
 Mirkatü'l-cihâd 562
 Mirriḥ 80, 143, 255
 Mîr Süleymân 494
 MIŞR 107
 Mi'zâd 53
 Mi'zâd (Ka'id) 54
 Mısır 23, 39, 87, 228
 Mısr 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 110, 115, 127,

- 129, 130, 178, 180, 181, 183, 187,
228, 229, 230, 256, 266, 273, 277,
287, 355, 363, 370, 371, 398, 407,
461, 475, 477, 484, 485, 492, 493,
494, 495, 496, 497, 518, 519, 521,
525, 566, 569, 570, 615, 617, 629
- Mısr Cāmi'i 242
- Mısr Tārihi* bk. *Tārih-i Mısr*
- Mısrî 34, 70
- Mısrîler 33
- Mısrî Tārihi* bk. *Tārihül-Mısrî*
- Mısrıyyün 33, 81, 496
- Mısr-ı Kāhire 37, 41, 70, 78, 95, 104,
105, 111, 229, 494, 498, 546
- Moğol 433, 438, 461, 534, 542, 543,
565, 572, 573, 574, 585, 586, 593,
604, 628, 629, 630
- MOĞOL 603
- Moğolān 583, 586
- Moğollar 582, 585, 588
- Molina 238
- Monlā Nūr 471, 473
- Muaviye 120, 124, 126, 128, 132, 152
- Mu'aviye 32, 116, 117, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
135, 136, 137, 145, 146, 147, 148,
150, 152, 153, 156, 169, 186, 231,
256, 287, 295, 299, 301, 315, 324
ayrıca bk. Ebū Abdu'r-Raḥmān (Mu'ā-
viye)
- Muaviye b. Harb 134
- Mu'aviye bin Ebī Süfyān 238
- Mu'aviye bin Ebī Süfyān Şahr bin Cerir
bin Ümeyye bin 'Abdüşems bin 'Ab-
dümenāf bin Kuşay el-Kureysî 116
- Mu'aviye bin Hişām 309, 310, 311, 312,
315
- Mu'aviye bin Şahr 136
- Mu'aviye bin Yezid 151, 153, 178, 179,
301, 342
- Mu'aviye bin Yezid bin Hıuşayn 342
- Mu'aviye bin Yezid bin Mu'aviye 151
- Mu'azzam (Melik) 82, 95
- Mu'azzam İsā (Melik) bk. Melik
Mu'azzam İsā
- Mudâroğulları bk. Benî Mudār
- Mufaḍḍal 301
- Mufaḍḍal bin Mühelleb 228, 301
- Muğire 240, 252, 253, 254
- Muğire bin Abdu'llāh 213
- Muğire bin Şu'be 240
- Muğiş Ömer bin Şāliḥ Eyyüb 80, 81
- Muğişü'd-din 535
- Muḥalled 267
- Muḥammed 40, 96, 100, 114, 149, 150,
192, 195, 230, 231, 264, 335, 353,
385, 390, 411, 413, 456, 481, 482,
507, 513, 539, 543, 545, 564, 567,
622
- Muḥammed (Ebū Bekr) bk. Ebū Bekr
Muḥammed
- Muḥammed (H'arezmsāh) 588
- Muḥammed (Hāzret-i) 281, 296, 303,
377
- Muḥammed (Hz.) 76, 124, 132, 266,
286, 359
- Muḥammed (Kāra) bk. Kāra Muḥam-
med
- Muḥammed (Kuṭbu'd-din) bk. Kuṭbu'd-
din Muḥammed
- Muḥammed (Melik) 599
- Muḥammed (Melik Şemsü'd-din) bk.
Şemsü'd-din Muḥammed (Melik)
- Muḥammed (Melikü'l-Kāmil) bk. Meli-
kü'l-Kāmil Muḥammed
- Muḥammed (Melikü'n-Nāşır) bk. Meli-
kü'n-Nāşır Muḥammed
- Muḥammed (Mîr) 513
- Muḥammed (Muḳtedir-bi'llāh) bk. Muḳ-
tedir-bi'llāh Muḥammed
- Muḥammed (Mütevekkil-'ale'llāh) bk.
Mütevekkil-'ale'llāh Muḥammed
- Muḥammed (Seyfü'd-din) bk. Seyfü'd-din
Muḥammed
- Muḥammed (Sulṭān) 543, 570, 571, 572,
573, 574, 575, 578, 579, 580, 583,
590
- Muḥammed-i Zehrî (Sulṭān) 507
- Muḥammed Alî Kuşcı-i Taşkendi (Hā-
fız) bk. Hāfız Muḥammed Alî Kuşcı-i
Taşkendi

- Muḥammed Baḥtyār Ḥalacī (İhtiyār-
rüd-dîn) bk. İhtiyārüd-dîn Muḥam-
med Baḥtyār Ḥalacī
- Muḥammed Bâkî 469
- Muḥammed Berid 511
- Muḥammed Berke 108
- Muḥammed bin Abdu'llâh 384
- Muḥammed bin Abdu'llâh (Ḥazret-i) 284
- Muḥammed bin Abdu'llâh-ı Ḥüseynî 383
- Muḥammed bin Abdu'llâh-ı Seffâh 384
- Muḥammed bin Abdu'llâh bin Ḥasan
384
- Muḥammed bin Abdu'r-Raḥmân bin Ebî
Sebre 270
- Muḥammed bin Ali 290, 307, 316
- Muḥammed bin Ali Baḥşî 439
- Muḥammed bin Ali bin Abdu'llâh 346,
364, 366
- Muḥammed bin Ali bin Abdu'llâh bin
Abbâs 289, 316, 330, 353
- Muḥammed bin Amr bin Ḥurrem 142
- Muḥammed bin Aşım 39
- Muḥammed bin Ca'fer 385
- Muḥammed bin Ebü Ca'fer Manşür
(Mehdî) bk. Mehdî Muḥammed bin
Ebü Ca'fer Manşür
- Muḥammed bin Eş'âş 162
- Muḥammed bin Eyyüb (Ebü Bekr) bk.
Ebü Bekr Muḥammed bin Eyyüb
(Melik Âdil)
- Muḥammed bin Ḥanefiyye 172, 173
- Muḥammed bin Ḥâriş 143
- Muḥammed bin Hârûn (Mu'taşım-bi'l-
lâh) bk. Mu'taşım-bi'llâh Muḥammed
bin Hârûn
- Muḥammed bin Hârûn-ı Endülüsî
(Ebül-Kâsım) bk. Ebül-Kâsım
Muḥammed bin Hârûn-ı Endülüsî
- Muḥammed bin Ḥasan 601
- Muḥammed bin Hişâm 315
- Muḥammed bin Ḥuneys 289
- Muḥammed bin Ḥüseyn 596, 597
- Muḥammed bin Ḳalavun (Melik Nâşır)
bk. Melik Nâşır Muḥammed bin Ḳa-
lavun
- Muḥammed bin Ḳalavun (Meli-
kü'n-Nâşır) bk. Melikü'n-Nâşır
Muḥammed bin Ḳalavun
- Muḥammed bin Ḳâsım 238, 513
- Muḥammed bin Maḥmüd 550
- Muḥammed bin Maḥmüd (Sultân) 560
- Muḥammed bin Mehdî bin Ḥasan bin
Muḥammed bin Abdu'llâh bin Mey-
mün bin Muḥammed bin İsmâ'il bin
Ca'fer-i Şâdiḳ 41
- Muḥammed bin Melik Muzaffer Ḥaccî
(Melikü'n-Nâşır) bk. Melikü'n-Nâşır
Muḥammed bin Melik Muzaffer
Ḥaccî
- Muḥammed bin Mervân 192, 193, 196,
200, 223
- Muḥammed bin Muḥammed (Ebül-
Fazl) bk. Ebül-Fazl Muḥammed bin
Muḥammed
- Muḥammed bin Muḳtedir-bi'l-
lâh (Râzî-bi'llâh) bk. Râzî-bi'llâh
Muḥammed bin Muḳtedir-bi'llâh
- Muḥammed bin Mu'tazid (Ḳâhir-bi'llâh)
bk. Ḳâhir-bi'llâh Muḥammed bin
Mu'tazid
- Muḥammed bin Mühelleb 300
- Muḥammed bin Müstazhir (Muḳtefi-
li-emri'llâh) bk. Muḳtefi-li-em-
ri'llâh Muḥammed bin Müstazhir
- Muḥammed bin Mütevekkil (Mün-
taşır-bi'llâh) bk. Müntaşır-bi'llâh
Muḥammed bin Mütevekkil
- Muḥammed bin Nâşır (Zâhir-bi-emri'l-
lâh) bk. Zâhir-bi-emri'llâh Muḥam-
med bin Nâşır
- Muḥammed bin Oşmân 476
- Muḥammed bin Ömer bin Şahensâh 71
- Muḥammed bin Şâbit bin Şemmâs 142
- Muḥammed bin Sa'd 226
- Muḥammed bin Sa'd bin Ebî Vaḳḳâş
224, 226
- Muḥammed bin Sâm 599
- Muḥammed bin Sel'us (Şemsü'd-dîn) bk.
Şemsü'd-dîn Muḥammed bin Sel'us
- Muḥammed bin Süleymân 35, 36, 397
- Muḥammed bin Tâhir 550, 553

- Muhammed bin Tatar (Melik Şalih) bk.
Melik Şalih Muhammed bin Tatar
Muhammed bin Tekiş (Sultân) 575
Muhammed bin Tuğc 37, 38, 39, 40
Muhammed bin Tuğc (Ebü Bekr) bk.
Ebü Bekr Muhammed bin Tuğc
Muhammed bin Tuğluk Şah 539
Muhammed bin Üveysi 553
Muhammed bin Vâşik (Mühtedî-bi'llâh)
bk. Mühtedî-bi'llâh Muhammed bin
Vâşik
Muhammed bin Yahyâ 413
Muhammed Ebül-Kâsim 43
Muhammed Ebül-Muzaffer-i Ğürî (Şihâ-
bü'd-dîn) bk. Şihâbü'd-dîn Muham-
med Ebül-Muzaffer-i Ğürî
Muhammed el-Haṭîb (Mîr) 516
Muhammed el-Ḳuhistânî (Şemsü'd-dîn)
bk. Şemsü'd-dîn Muhammed el-Ḳu-
histânî
Muhammed el-Muştafâ 614
Muhammed el-Müstemsik (Ebü Abdu'l-
lâh) bk. Ebü Abdu'llâh Muhammed
el-Müstemsik
Muhammed Emîn 278, 382, 403, 404,
406, 407, 408, 409, 410, 411
Muhammed Emîn bin Hârûnu'r-reşid
421
Muhammed Ğazî (Ebül-Muzaffer) bk.
Ebül-Muzaffer Muhammed Ğazî
Muhammed Ğazî (Melik) bk. Melik
Muhammed Ğazî
Muhammed Ğiyâşü'd-dîn İbn Muham-
med (Sultân) 570
Muhammed Ğiyâşü'd-dîn-i Zehrî
(Sultân) 506
Muhammed Girây 609
Muhammed Girây Hân 609, 611
Muhammed Ğürî (Ğiyâşü'd-dîn) bk.
Ğiyâşü'd-dîn Muhammed Ğürî
Muhammed Hân 541
Muhammed Hân (Küçük) bk. Küçük
Muhammed Hân
Ulu Muhammed Hân bk. Muhammed
Hân (Ulu)
- Muhammed Hân bin Cânbeg İbn Hük-
kem İbn Ebül-hayr (Pîr) bk. Pîr
Muhammed Hân bin Cânbeg İbn
Hükkem İbn Ebül-hayr
Muhammed Hanefî (H'âce) 453
Muhammed Hanefiyye 140, 155, 156,
157, 164
Muhammed Hanefiyye bin Ali bin Ebî
Tâlib 155
Muhammed H'ârezmşâh 433, 588
Muhammed H'ârezmşâh (Sultân) 570,
573
Muhammed Hudâbende 455, 456, 459
Muhammed Hudâbende (Sultân) 605
Muhammed Hudâbende bin Tahmâsb
455
Muhammedî 116, 357, 400, 482, 483,
545
Muhammed İbn Melik Fahrü'd-dîn (Me-
lik) 599
Muhammed İbn Alkamî (Mü'eyye-
dü'd-dîn) bk. Mü'eyyedü'd-dîn
Muhammed İbn Alkamî
Muhammed İldeniz (Atabeg) 564
Muhammedî Mirzâ 483
Muhammedî Mirzâ İbn Yûsuf Beg 482
Muhammediyye 357, 383
Muhammed Keykâvus (Şah) bk. Şah
Muhammed Keykâvus
Muhammed Kulî Kuṭbşâh 510
Muhammed Mehdî 42
Muhammed Mirzâ 482
Muhammed Muştafâ 119, 153, 164, 358
Muhammed Mużaffer 590, 591
Muhammed Pârsâ (H'âce Ebü Naşr) bk.
Ebü Naşr Muhammed Pârsâ (H'âce)
Muhammed Sâ'm (Mu'izzü'd-dîn) bk.
Mu'izzü'd-dîn Muhammed Sâ'm
Muhammed Sürî 596
Muhammed Şah 540, 562, 565
Muhammed Şah (Celâlü'd-dîn
Ebül-Muzaffer) bk. Celâlü'd-dîn
Ebül-Muzaffer Muhammed Şah
Muhammed Şah (Salğür Şah oğlu) 565
Muhammed Şah (Sultân) 501
Muhammed Şah bin Behrâm Şah 562

- Muḥammed Şâh bin Cemşid 516
 Muḥammed Şeybânî 443
 Muḥammed Şîr-ḥ'ân (Cemâlû'd-dîn) bk.
     Cemâlû'd-dîn Muḥammed Şîr-ḥ'ân
 Muḥammed Tatar Ḥân (Sulṭân) 501
 Muḥammed Tuğluḳ Şâh 539
- Muḥammedü'n-Nâşır (Melik) bk. Melik
     Muḥammedü'n-Nâşır
 Muḥammed Yâdigâr 440, 441
 Muḥammed Yâdigâr (Emîr-zâde) 440
 Muḥammed Zamân (Mîrzâ) 467, 468,
     469
 Muḥammed Zeyne'l-'âbidin 307
 Muḥtâr 116, 155, 156, 157, 158, 159,
     161, 162, 163, 164, 165, 167, 172,
     173, 188, 190, 191, 193, 205, 217,
     249
 Muḥtâr bin Abdu'llâh 155
 Muḥtâr bin Ebü Ubeyd 155
 Muḥtâre 34
 Muḥtâriler 158
 Muḥtârîn 34
 Muḥtârü's-Seḳafi 155
 Mu'inü'd-dîn 81, 629
 Mu'inü'd-dîn Pervâne-i Kâşî 629
 Mu'iz 45, 46, 47, 48, 88
 Mu'iz (Melik) bk. Melik Mu'iz
 Mu'izz-i Alevî 44, 45
 Mu'iz Aybeg 86
 Mu'iz bin İsmâ'il bin Seyfü'd-dîn bin
     Tuğtegin bin Eyyüb 75
 Mu'iz el-Müstaşır-bi'llâh 55
 Mu'iz-li-dîni'llâh 44, 46, 47, 48
 Mu'iz-li-dîni'llâh Me'ad (Ebü Temîm) bk.
     Ebü Temîm Mu'iz-li-dîni'llâh Me'ad
 Mu'izzü'd-devle 48, 557
 Mu'izzü'd-devle Ahmed bin Büveyh 425
 Mu'izzü'd-devle bin Benî Büveyh 48
 Mu'izzü'd-dîn 530, 531, 535
 Mu'izzü'd-dîn (Şeyḥ) 542
 Mu'izzü'd-dîn (Sulṭân) 534
 Mu'izzü'd-dîn Behrâm Şâh 534
 Mu'izzü'd-dîn Keyḳubâd bin Buğrâ Ḥân
     534
 Mu'izzü'd-dîn Muḥammed Sâm 529
- Mu'izzü'd-dîn Sulṭân Üveys 594
 Muḳanna' 391, 392, 399
 Muḳanna'-ı Seḫḫâr 391
 Muḳavvimü'n-nâḳa 171
 Muḳtedî 426
 Muḳtedî-bi-emri'llâh 426, 626
 Muḳtedî-bi-emri'llâh Abdu'llâh bin
     Ḳâ'im-bi-emri'llâh 426
 Muḳtedir 424
 Muḳtedir-bi'llâh 621
 Muḳtedir-bi'llâh Ca'fer bin Mu'tazid 424
 Muḳtedir-bi'llâh Muḥammed 563, 625
 Muḳtefi-bi'llâh 427
 Muḳtefi-li-emri'llâh Muḥammed bin
     Müstazhir 427
 Multân 511, 532, 534, 536, 542
 Münis 424
 Muntazam 238
 Murâd 483
 Murâd (Sulṭân) 448, 480, 483, 484
 Murâd (Şâh) 482
 Murâd Beg İbn Cihân-gîr 478
 Murâd bin Sulṭân Ya'ḳub 482
 Murâd bin Sulṭân Ya'ḳub (Sulṭân) 483
 Murâd bin Ya'ḳub bin Ḥasan-ı Tavîl
     (Sulṭân) 448
 Murâd Ḥân bin Selîm Ḥân bin Süleymân
     Ḥân (Sulṭân) 456
 Murâd Ḥân bin Sulṭân Meḫemmed Ḥân
     (Sulṭân) 494
 Murâd Ḥân İbn Selîm Ḥân bin Süleymân
     Ḥân (Sulṭân) 611
 Murâd Ḥân (Mîr) 516
 Murâd Ḥân (Sulṭân) 451, 529, 611
 Murâd Paşa 457
 Murâd Şâh 489
 Murâd Şâh bin Meḫemmed Şâh 488, 489
 Murâd Şâh İbn Sulṭân Ya'ḳub 482
 Murtażâ 150, 155, 360, 364
 Mûsâ 76, 89, 558
 Mûsâ (Hz.) 65, 76
 Mûsâ (Hz.) 89
 Mûsâ bin Abdu'llâh Câzim 228
 Mûsâ bin Eymen 283
 Mûsâ bin Mehdî el-Mûlaḳḳab bi'l-Hâdî
     396

- Mūsā bin Nuşayr 181, 213, 238, 267, 268, 281
Mūsā bin Vecih 289
Mūsā bin Yahya 413
Muş'ab 154, 155, 161, 162, 171, 172, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195
Muş'ab bin Zübeyr 155, 171, 174, 184, 186, 188, 189, 190, 194, 212, 347
Muş'ab bin Zübeyr bin Avvām 189
Muşād 207, 209
Muşafā 149, 478, 494
Muşafā (Hz. Muhammed) 324
Muşafā (Şeh-zāde) 478
Mustafa Âlî (Gelibolulu) 145, 258, 259, 261, 262, 267, 272, 287, 301, 453, 565
Muşafā bin Mehemmed Hân (Şeh-zāde Sulţān) 478
Muşafā Paşa 258
Muşafā Paşa (Lālā) bk. Lālā Muşafā Paşa
Muşafā Paşa (Vezir) 455
Muşafāvi 357
Musul bk. Mevşil
Muşullı (Emir) bk. Emir Muşullı
Muţaharten 486
Muţaharten Beg 486
Mu'taşım 382, 422
Mu'taşım-bi'llāh Muḥammed bin Hārūn 421
Mu'taşım Hālife 37
Mu'tazid 33, 35, 38, 423
Mu'tazid-bi'llāh Aḥmed 423
Mu'tazid-bi'llāh Ebū Bekr 109
Mu'temid 33, 423
Mu'temid-'ale'llāh Aḥmed bin Mütevekkil-'ale'llāh 423
Mu'temid Hālife 548
Mu'tez 423
Mu'tez-bi'llāh 31, 422
Mu'tez-bi'llāh Zübeyr bin Mütevekkil 422
Muṭī' 425
Muṭī'-li'llāh 40, 425
Muṭī'-li'llāh Fażl bin Muḫtedir 425
Muvaffaq 33
Muvaffaq-bi'llāh 31, 32
Muvaffaq'ü'd-devle 429
Muẓaffer 87, 111, 590, 591
MUZAFFER 590
Muẓaffer (Melik) 87, 88, 110, 111, 501, 502
Muẓaffer Ğāzi 73
Muẓaffer Hân 515, 516
Muẓaffer Hüseyn Mirzā 442, 444, 616
Muẓaffer Kuţuz 87, 88
Muẓaffer Şāh 500, 501
Muẓaffer Şāh (Melik) 501
Muẓaffer'ü'd-din 99
Muẓaffer'ü'd-din Ğürî 575
Muẓaffer'ü'd-din Tekle 565
Muẓaffer'ü'd-din Zengî 565
Muẓaffer Yağıbaşan (Melik) 623
Mübārek Girāy 611
Mübārek-i Ğumî 396
Mübārekşāh 492
Mübārekşāh-ı Selçüķî 562
Mübārekşāh-ı Tārî 492
Mübārizü'd-din 590, 592
Mübeşşir 264
Mücāhid Cemāl Ğāzi 623
Mücāhid Mes'ud 623
Mücellel bin Vā'il 208
Müdlüh 204, 206
Müdrük bin Mühelleb 298
Mü'eyyed İbn Alķamî 438
Mü'eyyedü'd-din Muḥammed İbn Alķamî 431
Mü'eyyidü'd-devle 557
Mü'eyyidü'l-mülk 598
Mühelleb 162, 170, 171, 198, 199, 212, 213, 270, 273
Mühelleb bin Ebū Şufre 194, 195, 212, 213
Mühelleb bin Ebū Şufre-i Ezdi 169
Mühtedi 423
Mühtedi-bi'llāh Muḥammed bin Vāşıķ 423
Müktefi 35, 36, 424
Müktefi-bi'llāh Alî bin Mu'tazid 423
Münşî Tārîḫi 563
Müntaşır 422

- Müntaşır-bi'llâh Muḥammed bin Mütevekkil 422
 Müntaşır Muḥammed 422
 Münzir 195, 231
 Münzir bin Zübeyr 140
 Mürşid Kulu 459
 Müsâmere 117
 Müseyyeb 302
 Müseyyeb bin Bişr 302
 Müseyyeb bin Necebe el-Fezâri 164
 Müslim 122, 132, 141, 142, 145, 156, 169, 180, 186, 188, 214, 227, 232, 237, 249, 266, 267, 295, 327, 338, 343, 344, 352, 359, 365, 375, 376, 512, 540, 625
 Müslimân 51, 70, 318, 323, 333, 357, 580, 586, 589
 Müslimânî 582
 Müslimânlar 51, 53, 69, 72, 75, 77, 79, 80, 91, 108, 117, 151, 180, 198, 215, 217, 218, 251, 271, 293, 298, 302, 303, 312, 313, 317, 377, 402, 526, 578, 609
 Müslim bin Aḳil 156, 356
 Müslim bin Kureyş 625
 Müslim bin Kuteybe 227
 Müslim bin Sa'îd 305, 308
 Müslim bin Sa'îd bin Eslem 305
 Müslim bin Ubey 169
 Müslim bin Uḳbe 141, 143
 Müslim bin Uḳbe-i Mürrî 141
 Müslimîn 77, 81, 91, 95, 99, 116, 126, 144, 146, 153, 213, 240, 250, 252, 253, 257, 265, 268, 269, 271, 280, 282, 288, 297, 305, 311, 312, 314, 317, 318, 377, 388, 399, 516
 Müslimlik 589
 Müslümanlar 84
 Müsta'in 422
 Müsta'in-bi'llâh 31, 110, 422
 Müsta'in-bi'llâh Aḳmed bin Muvafak-bi'llâh Ṭalḫa 422
 Müsta'in-bi'llâh Ebül-Fazl 106, 110
 Müsta'in-bi'llâh Ebül-Fazl-ı Abbâsî 107
 Müsta'in-bi'llâh-ı Abbâsî 107
 Müsta'li 58, 59
 Müsta'li-bi'llâh Ebül-Ḳasım Aḳmed 58
 Müstaşır 54, 55, 56, 57, 58, 108, 428, 566
 Müstaşır-ı 'Alevî 56
 Müstaşır-bi'llâh 57, 600
 Müstaşır-bi'llâh-ı Alevî 566
 Müstaşır-bi'llâh Maşûr bin Zâhir 428
 Müsta'sım 86, 109, 382, 430, 432, 435
 Müsta'sım-bi'llâh 107, 429, 430, 438
 Müsta'sım-bi'llâh Abdullâh bin Müstaşır-bi'llâh 428
 Müsta'sım Hâlife 428, 434
 Müstaşır-bi'llâh Aḳmed bin Muḳtedî-bi-emri'llâh 426
 Müsta'zî 68, 69, 427
 Müsta'zî-bi-emri'llâh Ḥasan bin Müstencid 427
 Müstekfî 109, 425
 Müstekfî (Ebür-Rebrî Süleymân) bk. Ebür-Rebrî Süleymân el-Müstekfî
 Müstekfî-bi'llâh Abdullâh bin Müktefî-bi'llâh 424
 Müste'men 407
 Müstencid-bi'llâh Yûsuf bin Muḳtefî 427
 Müsterşid 426
 Müsterşid-bi'llâh Fazl bin Müstaşır-bi'llâh 426
 Müşelle 143
 Müşerrifü'd-devle 557
 Müşterî 255
 Mütemen 407
 Mütevekkil 109, 382
 Mütevekkil-'ale'llâh 109
 Mütevekkil-'ale'llâh Ca'fer bin Vâşîḳ 422
 Mütevekkil-'ale'llâh Muḥammed 109
 Müttakî 424
 Müttakî-li'llâh İbrâhîm bin Muḳtedir 424
- N**
 Nabatlar 225
 Nablûs 567
 Nâfî 279
 Nâfî bin Ezraḳ 168, 169
 Naḫcivân 445, 585
 Naḫşeb 573, 584

- Nā'il bin Kays 179
 Nā'ile bint Ammāre el-Kelbiyye 136
 Nākıs 341
 Nākış 340, 341
 Naşārā 51, 52, 88, 118, 121, 213, 232, 236, 249, 253, 254, 255, 261, 336, 545, 608
 Naşır 63, 71, 77, 81, 82, 93, 99, 427, 428, 494, 578
 Nāşır-ı Abbāsī 70
 Nāşır-ı Emevī 44
 Nāşır-ı Kebīr 516
 Nāşır Aḥmed (Melik) 97
 Nāşır bin Azīz 84
 Nāşır bin Azīz (Melik) 82
 Nāşır Dāvūd bin Mu'azzam 84
 Nāşır Ḥalife 433, 552, 571
 Nāşırī 103
 Nāşırī (Melik) 518
 Nāşırīyye 73
 Nāşır-li-dīni'llāh 427, 577, 578
 Nāşır-li-dīni'llāh Aḥmed bin Müstazī 427
 Nāşır Muḥammed bin Maşşūr Ḳalavun 94
 Nāşır Rūzzik bin Ṭalāyi' bin Rūzzik 65
 Nāşır Rūzzik bin Ṭalāyi' bin Rūzzik bk. Melik Ādil Nāşır Rūzzik bin Ṭalāyi' bin Rūzzik
 Nāşır Sebüktegin 560
 Nāşırūd-dīn 531, 532, 570
 Nāşırūd-dīn bin Şemsūd-dīn 533
 Nāşırūd-dīn el-Mu'iz bin el-Ṭāhir bin el-Melik Şalāhu'd-dīn 84
 Nāşırūd-dīn Ḳabaca 532
 Nāşırūd-dīn Maḥmūd 530, 531
 Nāşırūd-dīn Meḥemmed 494
 Nāşırūd-dīn Meḥemmed bin Ḥalil 493
 Nāşırūd-dīn Meḥemmed bin Zū'l-ḳadrlı 494
 Nāşırūd-dīn Münşī Tārīhi 563
 Nāşırūd-dīn Uğurlı Muḥammed 477
 Naşībın 161, 200
 Naşīb Şāh 500
 Naşır 432, 433
 Naşır (Ḥ'āce) bk. Ḥ'āce Naşır
 Naşır-i Ṭūsī 429, 430, 434
 Naşır-i Ṭūsī (Ḥ'āce) 602
 Naşır 60, 62, 63, 64, 68, 238, 335, 345, 548
 Naşır-ı Sāmānī 548
 Naşırāniyye 336
 Naşır bin Aḥmed 548, 553
 Naşır bin Aḥmed bin İsmā'il 548
 Naşır bin Aḥmed-i Sāmānī 548
 Naşır bin Seyyār 234, 321, 329, 334, 335, 341, 344, 345, 350, 373
 Naşır Ḥ'āce 484
 Nasroğulları bk. Benī Naşır ve BENİ NAŞR
 Naşırū'l-cemāl 617
 Necibūd-devle-i Cerce'rā'i (Şeyḫ) 54
 Necibūd-dīn (Şeyḫ) 475
 Necmūd-dīn 79, 80, 84
 Necmūd-dīn-i Kübrā 574, 575
 Necmūd-dīn-i Kübrā (Şeyḫ) 573
 Necmūd-dīn-i Kübrā (Şeyḫ Ebül-Cennāb) 574
 Necmūd-dīn Eyyüb 83, 84, 568
 Necmūd-dīn Eyyüb Ebül-fütūḫ (Melik Şālih) bk. Melik Şālih Necmūd-dīn Eyyüb Ebül-fütūḫ
 Necmūd-dīn Şeceretūd-dür Ümm-i Ḥalil (Melike) bk. Melike Necmūd-dīn Şeceretūd-dür Ümm-i Ḥalil
 Neher 216
 Nehrevāle 530, 542
 Nehr-i Azak 610
 Nehr-i Belḫ 313, 317 ayrıca bk. Belḫ Nehri
 Nehr-i Ceyḫūn 461, 463, 575, 585 ayrıca bk. Ceyḫūn
 Nehr-i Dehelli 536
 Nehr-i Dicle 210, 219 ayrıca bk. Dicle
 Nehr-i Furāt 210 ayrıca bk. Furāt
 Nehr-i Geng 530, 535, 542
 Nehr-i Ḥābūr 626
 Nehr-i Ḥucend 460
 Nehr-i Nesā 558
 Nehr-i Sind 542
 Nemrüz 309
 Nergis 458
 Nesā Nehri bk. Nehr-i Nesā

- Nesef 460
 Nesimî (Seyyid) 450
 Nevbaht 382
 Nevruz 107, 256
 Nevruz (Emîr) 495
 Nevruz-ı Hâfîzî 106, 107
 Nevruz Şâh 543
 Neymân 602
 Nihâvend 407, 585
 Niksâr 562, 620, 622, 623
 Nîl 74
 Nîl-i Mısr 106
 Nîlî 571
 Nîmrûz 309
 Nişâbûr 374, 375, 376, 439, 440, 458,
 461, 462, 469, 553, 558, 559, 577,
 584, 587
 Nişâde 517
 Nizâmşâh 510
 Nizâmşâh Burhân 509
 Nizâmşâhiler 509
 NİZÂMŞÂHİYÂN 509
 Nizâmü'd-din 537
 Nizâmü'd-din (Melik) 534
 Nizâmü'd-din (Şeyh) 537
 Nizâmü'd-din Yağibaşan (Melik) 622
Nizâmü't-tevârih 598
 Nizâr 58
 Nizâr Ka'im-bi-emri'llâh (Ebül-Kâsım)
 bk. Ebül-Kâsım Nizâr Ka'im-bi-em-
 ri'llâh
 Nogây-ı Tatarî 609
 Nûbe 69
 Nûh (Hâzret-i) 445, 575, 579
 Nûh Tûfânî bk. Tûfân-ı Hâzret-i Nûh
 Nuhaile 164, 165
 Nûh bin Esed 31, 547
 Nûh bin Manşûr (Emîr) 548
 Nûh bin Naşr bin Ahmed 548
 Nu'mân 137
 Nu'mân bin Beşir 179
 Nu'mân bin Münzir 140
 Nûr Ali 481
 Nûr (nâhiyesi) 517
 Nuru'd-din 66, 568
 Nuru'd-din-i Şehid 66, 68, 69, 563, 568,
 569, 624, 626
 Nuru'd-din-i Şehid (Melik) 567
 Nuru'd-din Ali (Manşûr) bk. Manşûr Nû-
 ru'd-din Ali
 Nuru'd-din Arslan Şâh (Atabeg) 569
 Nuru'd-din eş-Şehid 61
 Nuru'd-din eş-Şehid bin Zengî bin Aşk-
 sungur (Melik Âdil) bk. Melik Âdil
 Nuru'd-din eş-Şehid bin Zengî bin
 Aksungur
 Nuru'd-din Maḥmûd-ı Şehid 568
 Nuşaybîn 69, 74, 200
 Nuşirevân 491, 526, 611
 Nuşirevân-ı Âdil 492
 Nuşret Hân 541
 Nücüm-ı Zâhire 32
- O**
- Oğur Hân 603
 Oğuz 570
 Oğtay 85
 Oğtay (Fârisü'd-din) bk. Fârisü'd-din
 Oğtay
 Oğtay Atabeg (Emîr) 88
 Ong Hân 603, 604
 Oşmân 72, 122, 140, 150, 223, 302,
 327, 334, 475, 493
 Osman (Hz.) 122, 124
 Oşmân (Hâzret-i) 117, 121, 122, 124,
 127, 132, 133, 227, 285
 Oşmân (Karayülük) bk. Karayülük
 Oşmân
 Oşmân (Melikü'l-Aziz) bk. Melikü'l-Aziz
 Oşmân
 Oşmân bin Abdullâh 302
 Oşmân bin Affân 185, 197, 199, 231,
 240, 285
 Oşmân bin Cibân 266
 Oşmân bin Çaçmağ 112
 Oşmân bin Çaçmağ (Melik Manşûr) bk.
 Melik Manşûr Oşmân bin Çaçmağ
 Oşmân bin Hâriş 205
 Oşmân bin Muhammed bin Ebî Süfyân
 139
 Oşmân bin Nüheyk 344, 379
 Oşmân bin Ömer-i Teymî 347

Osmân bin Uteybe 153
 Osmâncık 562, 619, 620
 Osmân Hân-ı Gâzî (Sultân) 630
 Osmânî 399, 450
 Osmanlı Devleti bk. Devlet-i Osmâniyye
 Osmâniyye 485, 611
 Osmân Paşa 456, 525, 611
 Otrâr 461, 463, 572, 573, 580, 583, 606
 Otrâr Vak'ası bk. Vak'a-i Otrâr

Ö

Ögetay 583, 586, 603
 Ögetay Kaan 604
 Ömer 71, 120, 121, 144, 150, 151, 167,
 173, 197, 230, 233, 264, 267, 275,
 276, 277, 284, 293, 295, 305, 361,
 396, 552, 617
 Ömer (Emîrül-mü'minin) 121
 Ömer (Hattab oğlu) 151
 Ömer (Hâzret-i) 117, 120, 121, 123,
 132, 133, 151, 227, 242, 246, 248,
 279, 280
 Ömer (Hâzret-i Emîr) 282
 Ömer (Hz.) 216
 Ömer (Şeyh) 614, 617
 Ömer b. Abdülaziz 341
 Ömer Beg 525
 Ömer bin Abdülaziz 132, 274, 292
 Ömer bin Abdül-'Azîz 123, 132, 233,
 247, 250, 257, 263, 264, 269, 270,
 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279,
 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287,
 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295,
 296, 298, 301, 307, 326, 341, 345,
 365
 Ömer bin Abdül-'Azîz bin Abdu'llâh bin
 Ömer 396
 Ömer bin Alî 307, 361
 Ömer bin Alî bin Ebî Tâlib 162
 Ömer bin Alî bin Hüseyin 361
 Ömer bin Fehd (Hâfîz) bk. Hâfîz Ömer
 bin Fehd
 Ömer bin Hâriş 164
 Ömer bin Haţţâb 117, 127, 152, 189,
 237, 279, 284, 285, 335
 Ömer bin Havta 144

Ömer bin Hübeyre 267, 273, 288, 303,
 304, 305, 308
 Ömer bin Leys 553
 Ömer bin Nu'mân bin Ziyâd bin Amr
 bin Ma'dî 617
 Ömer bin Sa'd bin Ebî Vakkaş 157, 163,
 165
 Ömer bin Sa'îd bin 'Âş 137
 Ömer bin Ubeydu'llâh bin Ma'mer 167
 Ömer bin Velîd 293, 294
 Ömer bin Velîd bin Abdül-Melik 293
 Ömer bin Velîd bin Hişâm-ı Mu'ayti 288
 Ömer bin Yezîd 345
 Ömer Hân 539
 Ömeriyye 276
 Ömer Rüşenî (Şeyh) 479
 Ömer Şeyh Bahâdır 592
 Örgenc 575, 584, 585
 Özbek 443, 449, 458, 465, 607
 Özbekiler 444, 466, 469, 616
 Özbekiyye 459, 460
 Özbek Oğlan 607
 Özkend 461

P

Pasin 500
 Periĥân 450, 451
 Pervâne 629
 Pervâne Mu'iniü'd-din 629
 Perverdgâr 588, 589
 Penc Nehri 532
 Peygamber 216
 Peygâmbir 119, 126, 128, 132, 133, 145,
 149, 166, 168, 246, 249, 253, 255,
 284, 288, 295, 324, 335, 359, 367,
 384, 433
 Peygamber (Hz.) 344, 359
 Peygamber Efendimiz 308
 Pîr Budak bin Cihânşâh 490
 Pîri Beg 521
 Pîri Beg bin Hâli Beg 519
 Pîri Paşa 520, 521, 522, 524
 Pîr Muhammed Hân bin Cânbeg İbn
 Hücekem İbn Ebül-hayr 466
 Portuqâl 504

R

Rab 123, 125, 137, 246, 248, 251, 264, 266, 285, 307, 337, 360, 368, 387, 571
 Rabb-ı Mecid 582
 Rabbül-âlemîn 116, 132
 Rabbül-izzet 575
 Râcih-i Hilli 76
 Rağıyye Hâtün bint Şemsü'd-din 533
 Râfizi 434, 435, 436
 Raḥim (Melik) 557
 Raḳḳa 69
 Râm 511
 Ramazân 96, 524
 Ramazâniyân 519
 Ramazânoğlı 494, 496
 Râni 511, 512, 513
 Râşid 427
 Râşid-bi'llâh-ı Abbâsi 108
 Râşid-bi'llâh Ebü Ca'fer bin Müsterşid 426
 Rävendiyye 379, 381
 Ravza 60
 Ravza-i Muṭahhara 278
Ravzatu's-şafâ 328, 596, 599
Ravzatü's-şühedâ 442
Ravzu'l-menâzir 104
 Râyet-i Zıl 328, 349
 Razavî 453
 Râzi 424
 Râzi (Ebü Zür'a) bk. Ebü Zür'a-i Râzi
 Râzi (Ebül-ma'âni) bk. Ebül-ma'âni Râzi
 Râzi-bi'llâh Muḥammed bin Muḳtedir-bi'llâh 424
 Râzi Ḥalife 38
 Râziḳ 291
 Rebâb 195
 Rebâb bint Üneyf-i Kelbi 189
 Rebi' 109, 150
 Rebi'a 35
 Rebi'a-i Selüti 169
 Recâ 274, 275
 Recâ bin Ḥayve 274, 275, 293
 Recih 228
 Recih 228
 Re'isü'd-devle 429

Remle 40, 46, 48, 70, 136, 150, 343, 566
 Reşid 382, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 414, 415, 416, 417, 420
 Reşt 514, 515
 REŞT 515
 Resül 42, 116, 118, 119, 123, 125, 132, 133, 178, 186, 199, 220, 247, 281, 282, 384, 390, 431, 456
 Resül-i Ḥudâ 119
 Resûlullah 119, 160, 240
 Resûlü'llâh 118, 119, 123, 130, 132, 133, 141, 186, 240, 249, 253, 266, 278, 279, 281, 283, 284, 295, 364, 366, 370, 384, 388, 395, 397, 406
 Revâfiz 200, 449
 Revân 456, 467
 Revḥ bin Zinbâ' 182, 241
 Rey 227, 370, 371, 375, 376, 407, 408, 443, 559, 567, 584
 Reyyân-i Ḥadım 48
 Rifâ'a bin Şeddâd el-Beceli 164
 Riyâh 384, 385
 Riyâh bin Ubeyde 279
Riyâzü'l-hulefâ 432
 Rıdvan 567
 Rıdvan Bı'atı bk. Bı'at-ı Rıdvan
 Rûh 264
 Rûh-ı Ḳuds 380
 Ruhâ 25, 69, 71, 76, 474, 476, 568
 Ruhâ Ḳal'ası 481
 Ruhâ Kenisesi 214
 Rûm 25, 32, 34, 38, 54, 70, 80, 90, 103, 105, 114, 118, 128, 187, 189, 196, 213, 236, 237, 238, 253, 254, 256, 258, 263, 268, 274, 306, 310, 311, 315, 316, 320, 335, 373, 393, 407, 434, 443, 445, 447, 448, 449, 451, 453, 456, 458, 459, 460, 461, 467, 468, 473, 474, 475, 476, 480, 481, 483, 485, 486, 491, 496, 497, 517, 524, 528, 529, 562, 563, 564, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 624, 625, 626, 628, 629, 630
 RÛM 562, 617, 625
 Rûm Ḥân 504
 Rûm Kalesi bk. Ḳal'atü'r-Rûm

- Rümî 59, 270
 Rümîli 462, 500, 521
 Rümüyye 63, 373
 Rüs 606
 Ruşâfe Câmî'i 390
 Rüs Hân 607
 Rüşenî (Şeyh Ömer) bk. Ömer Rüşenî (Şeyh)
 Rutbîl 213, 215, 217, 218, 219, 225, 226, 227
 Rüknü'd-devle 555, 557
 Rüknü'd-dîn 533, 535, 628
 Rüknü'd-dîn (Sulţân) 574
 Rüknü'd-dîn (Şeyh) 537
 Rüknü'd-dîn Baybarsü'ş-Şâlihî (Melikü'z-Zâhir) bk. Melikü'z-Zâhir Rüknü'd-dîn Baybarsü'ş-Şâlihî
 Rüknü'd-dîn H'ârezmşâh 429
 Rüknü'd-dîn İbn Muḥammed Hân (Sulţân) 570
 Rüknü'd-dîn Sa'îd 533
 Rüknü'd-dîn Süleymân 564
 Rüknü'd-dîn Süleymân bin Ğiyâşü'd-dîn Keyḫüsrev 629
 Rüknü'd-dîn Süleymân Şâh bin İzzü'd-dîn Kılıcarslan 627
 Rüstem 204, 481, 482, 614
 Rüstem (Melik) 517
 Rüstemoğulları bk. Benî Rüstem
 Rüstem Mirzâ 447, 481
 Rüstem Mirzâ İbn Maḫşüd Beg İbn Ḥasan-ı Tavîl 481
 Rüstem Paşa 611
 Rüzziḳ 66
 Rüzziḳ bin Ṭalâyi' 64
 Rüzziḳ bin Ṭalâyi' bin Rüzziḳ (Melik Âdil Nâsır) bk. Melik Âdil Nâsır Rüzziḳ bin Ṭalâyi' bin Rüzziḳ
- S**
- Sa'âdet Girây 610
 Sa'âdet Girây Hân 609
 Sâbit el-Benânî 239
 Şadaḳa 264
 Sa'd bin Bedrüd-dîn Lü'lü' 88
 Sa'd bin Ebü Bekr 565
 Sa'd bin Zengî (Atabeg) 565
 Sa'd el-Eyser 33
 Şadr-ı Cihân 588
 Şadr-ı Cihân Burhânü'd-dîn Muḥammed 588
 Sa'dü'd-dîn-i Tefţâzânî 594
 Sa'dü'd-dîn-i Tefţâzânî (Monlâ) 472
 Sa'dü'l-ḥayr 231
 Safa 144
 Şafed 69, 75, 89, 234
 Şafede 461
 Safevî 453
 ŞAFFÂRÎ 550
 Şaffâriler 550
 Şafi (Emîr) bk. Emîr Şafi
 Şafi (Şeyh) 445, 446
 Şafıyye bint Ḥuyey 178
 Şaĝâniyân 460
 Saĝnâḳ 461
 Şaḫârî 320
 Şaḫbân 238
 Şaḫbân-ı Vâ'il 237
 Şâhib Bahâ'ü'd-dîn Eyyüb 88
 Şâhib Ebül-Kâsim Cercerâî 55
 Şâhib Girây 609
 Şâhib Girây Hân 610
 Şaḫîḫayn 116, 166, 168
 Şaḫre 183, 262, 493
 Sâ'ib bin Yezid 277
 Sa'îd 195, 244, 245, 303, 304
 Şa'îd 50, 54, 66, 67, 72, 95, 106
 Sa'îd (Melik) 90
 Sa'îd (Rüknü'd-dîn) bk. Rüknü'd-dîn Sa'îd
 Sa'îd Berke (Seyyid) 614
 Sa'îd bin Abdü'l-Azîz 301
 Sa'îd bin Abdü'l-Melik 306, 308
 Sa'îd bin Amr 304, 305, 312
 Sa'îd bin Âş 270
 Sa'îd bin Cübeyr 222, 227
 Sa'îd bin Ebî Arûbe 239
 Sa'îd bin Hişâm 312
 Sa'îd bin Merzûbân 167
 Sa'îd bin Mücâlid 204
 Sa'îd bin Müseyyeb 186, 230, 233, 244, 245, 278, 280, 335

- Şa'ife 236, 267, 288, 308, 309, 312
 Şa'ife-i Yümnî 312
 Şa'ife-i Yüsrî 312, 315
 Saint Louis (IX.) 80
 Şakälibe 43, 44, 45, 46, 270
 Sakif 163, 248, 249
 Şalâhu'd-din 66, 67, 68, 69, 71, 74, 76
 Şalâhu'd-din (Melik) 68
 Şalâhu'd-din (Melik Şâlih) bk. Melik Şâ-
 lih Şalâhu'd-din
 Şalâhu'd-din (Melikü'n-Nâşır) bk. Meli-
 kü'n-Nâşır Şalâhu'd-din
 Şalâhu'd-din Ebül-Muzaffer Yüsun bin
 Necmü'd-din Ebüş-Şükr Eyyüb bin
 Şadî (Melik) 68
 Şalâhu'd-din Eyyüb (Melik) 61
 Şalâhu'd-din Hâil (Melik Eşref) bk. Me-
 lik Eşref Şalâhu'd-din Hâil
 Şalâhu'd-din Muhammed bin Muzaffe-
 rül-Hâccî (Melikül-Manşür) bk. Me-
 likül-Manşür Şalâhu'd-din Muham-
 med bin Muzafferül-Hâccî
 Şalâhu'd-din Yüsun bin Eyyüb 66
 Salgür Şah 565
 Şâlih 96, 199, 200, 201, 265, 329, 390
 Şâlih (Hz.) 171
 Şâlih (Melik) 64, 80, 84, 86, 569
 Şâlih (Mirzâ) 514
 Şâlih bin Abdül-Kuddüs 399
 Şâlih bin Mesrah 199
 Şâlih Eyyüb 81
 Şâlih Eyyüb (Melik) 80, 82, 83
 Şâlih Hâcî (Melik) 492
 Şâlih İsmâ'il 80, 81, 82
 Şâlih İsmâ'il bin Âdil 84
 Şâlihiyye 64, 77, 133
 Şâlihiyye-i Mısr 65
 Şâlihiyye Câmî'i 63, 64
 Şâlihiyye Dağı bk. Cebel-i Şâlihiyye
 Şâlih İmâdü'd-din İsmâ'il (Melik) bk. Me-
 lik Şâlih İmâdü'd-din İsmâ'il
 Şâlih Necmü'd-din (Melik) 79
 Sâlim 331
 Sâlim bin Abdullâh bin Ömer 233
 Şalt bin Dînâr 246
 Sâmân 491, 534, 586
 Sâmaniler 549, 550
 Sâmaniyan 547
 Sâm bin Muhammed 598
 Sâmerrâ 421, 422, 423
 Sâmir 382
 Şamşâmü'd-devle 557
 Samsat bk. Şümeysât
 Şan'an 341
 Şan'an (Şeyh) 336
 Şan'hâce 44
 Şarh 73
 Şariarslan Şah 499
 Sâsân bin Sâsân 491
 Sâsaniyye 377
 Sâve 350, 377, 478
 Sâve-i Acem 350
 Sebüktegin 547, 549, 550, 559, 560
 Sebükteginiiyye 529, 530
 Sebükteginler 513
 SEBÜKTEGINLER 557
 Sebükteginler Devleti bk. Devlet-i Sebük-
 teginiiyye
 Sebzevâr 586
 Seffâh 189, 329, 349, 362, 364, 365, 367,
 368, 370, 399 ayrıca bk. Ebül-'Ab-
 bäs-ı Seffâh
 Sefil Kalesi bk. Kâl'a-i Sefil
 Sehl bin Sa'd 263
 Sehmoğulları bk. Benî Sehm
 Seşafi 155, 248
 Sekine bint Hüseyin 190
 Sekine bint Hüseyin bin Ali 195
 Selâçıka 627, 628
 Selâme 590
 Selçük 557
 Selçükiler 559, 560, 561, 564, 623, 624
 SELÇÜKİLER 561, 562, 564, 569, 625
 Selçüki Türkmânları 560
 Selçükiyye 56
 Selçük Şah (Atabeg) 565
 Selemye 95
 Selim 242
 Selim (Sulţân) 115, 520, 609, 610
 Selim bin Anez 242
 Selim bin Anez et-Tecibi 242
 Selim bin Süleymân (Sulţân) 258

- Selīm bin Sulṭān Bāyezīd Hān (Sulṭān) 443
 Selīm Hān 507, 609
 Selīm Hān (Sulṭān) 114, 398, 498, 499, 610, 617
 Selīm Hān-ı Ğāzī (Sulṭān) 444
 Selīm Hān bin Bāyezīd Hān (Sulṭān) 449
 Selīm Hān bin Sulṭān Bāyezīd Hān (Sulṭān) 498
 Selīm Hān İbn Bāyezīd Hān (Sulṭān) 519, 609
 Selmān (H'āce) 594
 Selmān-ı Fārisī 124
 Selmās 479, 585, 595
 Selvesel Ebrī 170
 Semerḳand 237, 302, 311, 313, 356, 390, 429, 439, 460, 461, 462, 463, 464, 472, 489, 490, 547, 548, 573, 583, 585, 592, 599, 613, 615
 SEMERḲAND 439, 460
 Semerkant 5
 Semüre bin Cündeb 239
 Sencer (Sulṭān) 570
 Sencer-i Selçükī (Sulṭān) 576
 Sencer Sulṭān 462
 Sendere 237
 Sepid-püşān 391
 Serāçük 606
 Serāy 462, 593, 606, 607
 Serāy-ı Atıḳ 399
 Serāy-ı Hādrā 346
 Serbedārān 605
 Sevāhil 77
 Sevli 493, 494
 Sevli bin Ḳaraca 493
 Seyfūd-din Alī bin Aḫmed 40
 Seyfūd-din 91, 92, 568, 569
 Seyfūd-din (Emīr Hāci) bk. Hāci Seyfūd-din (Emīr)
 Seyfūd-din (Melik) 92
 Seyfūd-din Berḳük 102
 Seyfūd-din Ebū Bekr 96
 Seyfūd-din Ebū Bekr (Melikül-Ādili'ş-şağır) bk. Melikül-Ādili'ş-şağır Seyfūd-din Ebū Bekr
 Seyfūd-din Ebü'n-Naşr Barsbay (Melikül-Eşref) bk. Melikül-Eşref Seyfūd-din Ebü'n-Naşr Barsbay
 Seyfūd-din Ğāzī 568
 Seyfūd-din Ḳamza 545
 Seyfūd-din Ḳalavun-ı Şālihi 91
 Seyfūd-din Ḳalavun-ı Şālihi (Emīr) 91 ayrıca bk. Ebü'l-Me'ālī Seyfūd-din Ḳalavun-ı Şālihi
 Seyfūd-din Muḫammed 597
 Seyfūd-din Şa'bān (Melik Kāmil) bk. Melik Kāmil Seyfūd-din Şa'bān
 Seyfūd-din Şihāb 545
 Seyḫün 460, 461
 Seyümistān 512
 Seyyid Baṭṭāl Ğāzī bk. Baṭṭāl Ğāzī (Seyyid)
 Seyyid Cenābī 519
 Seyyidiğāzī 617
 Seyyid Maḫmūd 500
 Seyyidül-mürselin 324
 Şiffin 128, 216
 Şiffin 281
 Şiffin Savaşı bk. Ḳarab-ı Şiffin
 Sicilmāse 42
 Sicistān 213, 218, 219, 244, 344, 390, 553, 554, 587
 Silāc 511
 Simāk-i Rāmiḫ 581
 Şin 244, 251, 252, 263, 270, 388
 Sinān bin Ebī Enes 163
 Sinān Paşa 612
 Sinān Paşa (Ciğala-zāde) 457
 Sinān Paşa (Ḳadım) 498
 Sinbād 374, 375, 376, 377, 378
 Sincār 69, 74, 79, 487
 Sind 244, 263, 344, 511, 512, 513, 514, 530, 532, 534
 SİND 511
 Sind Nehri bk. Nehr-i Sind
 Sinimmār 380
 Sinob 615, 627, 629
 Sinob Ḳal'ası 627
 Sirmāh-ı Deylemī 61
 Sis 492, 493, 497, 517

- Sisiya 619
 Sîstân 551, 552, 583, 587, 613
 Sitti Nefise Meşhedi 109
 Sittül-mülk 55
 Sivas 474, 475, 562, 563, 618, 622, 623, 624, 626, 627, 628
 Siyâvuş 327, 348
 Şoğd 234, 302, 304, 305, 460
 Sûdûn Allâmî 493
 Sûdûn (Diger) 493
 Şufariyye 199
 Şûfi Hân 540
 Suğdâk Kâl'ası 627
 Suğür 31
 Sukend 373
 Sûk-ı 'Ulebiyyîn 261
 Sulţân A'zam 597
 Sulţâniyye 595
 Sulţân Şâh 570
 Sulţân Şâh bin Kâdir 561
 Sulţân Şâh bin Rıdvân 567
 Sulţânü'd-devle 557
 Sunğur 85, 565
 Sunğur (Atabeg) 565
 Süre-i Nür 471
 Sürî bin Hüseyin 597
 Şürî Tarihî bk. *Tarih-i Şürî*
 Sürîye 237
 Surüc 69
 Sübrân 461
 Süfrâ 337
 Süfrâ 336
 Süfyân 386
 Süfyân (Hazret-i) 387
 Süfyân bin Ebred 207, 210, 223
 Süfyân bin el-Leyl 126
 Süfyân bin Erdebîlî 221
 Süfyân-ı Şevrî 251, 280, 285, 386
 Süheyl 263, 536
 Süheyl bin Amr 186
 Sühreverdi (Şihâbü'd-dîn) bk. Şihâbü'd-dîn-i Sühreverdi
 Sülayt 328, 349, 372
 Sülayt bin Abdüllâh bin Abbâs 328, 348
 Sülemiş 108
 Sülemiş (Melik Âdil) bk. Melik Âdil Sülemiş
 Süleymân 66, 75, 108, 164, 165, 230, 231, 236, 242, 263, 264, 265, 267, 268, 271, 273, 274, 280, 297, 360, 365, 390, 475, 494, 574
 Süleymân (Mîr) bk. Mîr Süleymân
 Süleymân (Sulţân) 499, 516
 Süleymân (Şeh-zâde Emîr) 475
 Süleymân-ı Abbâsî (Mehdî) bk. Mehdî Süleymân-ı Abbâsî
 Süleymân-ı Hazrecî 167
 Süleymân-ı Selçukî (Emîr) 621, 625
 Süleymân Beg 446, 480
 Süleymân Beg-i Atabeg 480
 Süleymân bin Abdülmelik 274
 Süleymân bin Abdül-Melik 250, 256, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 296, 413
 Süleymân bin Dâvüd 246
 Süleymân bin Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev (Rüknü'd-dîn) bk. Rüknü'd-dîn Süleymân bin Ğıyâşü'd-dîn Keyhüsrev
 Süleymân bin Hişâm 315, 338, 341, 342, 343, 348
 Süleymân bin Keşir 379
 Süleymân bin Kütalmış 564
 Süleymân bin Kütalmış (Emîr) 564, 625
 Süleymân bin Kütalmış bin İsrâ'il (Emîr) 621, 625
 Süleymân bin Mehemmed Beg bin Zül-ıkadrlı 495
 Süleymân bin Şehenşâh bin Eyyüb 75
 Süleymân bin Selîm Hân (Sulţân) 258
 Süleymân bin Şurad 157, 163, 164, 165, 166, 167
 Süleymân bin Yesâr 233
 Süleymân Emîr 622
 Süleymân Emîr Melik Şâh 622
 Süleymân Han 522
 Süleymân Hân (Sulţân) 445, 450, 451, 499, 521, 522, 528, 610
 Süleymân el-Müstekfî (Ebür-Rebî) bk. Ebür-Rebî Süleymân el-Müstekfî
 Süleymân Nebî 307
 Süleymân Paşa 525

Süleymân Paşa İbn Kûbâd Paşa 525
 Süleymân Şâh 432, 437, 626, 627
 Süleymân Şâh-ı Selçûkî 563
 Süleymân Şâh-ı Selçûkî (Emîr) 621, 622
 Süleymân Şâh bin İzzü'd-dîn Kılıcarslan
 (Rüknü'd-dîn) bk. Rüknü'd-dîn Sü-
 leymân Şâh bin İzzü'd-dîn Kılıcarslan
 Süyüti (Şeyh Celâlü'd-dîn) bk. Celâlü'd-
 dîn Süyüti (Şeyh)
 Sümâme bin Külsüm 133
 Sümeйда' 301
 Sünnî 435
 Süreyc 320
 Sürh-ser 453
 Sürh-serân 364, 457, 498, 528
 Sürh-serler 498
 Süveyd bin Abdur-Rahmân 203
 Süveyd bin Selim 208
 Süyüncük Hân 462

Ş

Şa'bân 96
 Şa'bân (Melik Mansûr) bk. Melik Mansûr
 Şa'bân
 Şa'bân (Sultân) 104
 Şa'ban bin Hüseyin bin el-Melikü'n-Nâşır
 Muhammed bin Kâlavun (Meli-
 kü'l-Eşref) bk. Melikü'l-Eşref Şa'ban
 bin Hüseyin bin el-Melikü'n-Nâşır
 Muhammed bin Kâlavun
 Şa'bi 126, 187, 188, 190, 227, 251
 Şa'bi (İmâm) 187, 222
 Şâbü'rân 529
 Şâfi'i 77, 89
 Şâfi'iyye 405
 Şâh Aḥmed (Emîr) bk. Emîr Şâh Aḥmed
 Şâh Budak 496, 497
 Şâh Budak Sultân 462
 Şâh Erdebili 445
 Şâh-ı Mülk 616
 Şâh Keyâ 429
 Şâh Kûbâd Feyyâzi bin Şâh Budak 497
 Şâh Muhammed Keykâvus 517
 Şâh Şüca' 591 ayrıca bk. Şüca' (Şâh)
 Şâh Sultân 592

Şâhenşâh el-Efdal (Ebül-Kâsım) bk.
 Ebül-Kâsım Şâhenşâh el-Efdal
 Şâhesti 511, 512
 Şâhferend bint Firûz bin Yezdicerd 340
 Şâhnâme 401 ayrıca bk. Şeh-nâme
 Şâhrîzâ 461
 Şâhruḥ 449, 467, 487, 499
 Şâhruḥ (Mirzâ) 592
 Şâhruḥ-ı A'mâ 497
 Şâhruḥ bin Timur 488
 Şâhruḥ Hân 467
 Şâhruḥ Mirzâ 449, 527, 528, 593
 Şam 5, 87, 256, 259
 Şâm 31, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 46, 48,
 49, 50, 52, 53, 55, 56, 58, 63, 66, 67,
 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
 80, 81, 82, 87, 89, 90, 93, 94, 95,
 104, 105, 106, 107, 110, 113, 115,
 117, 119, 120, 128, 133, 136, 140,
 145, 146, 154, 156, 160, 162, 165,
 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180,
 181, 184, 187, 189, 206, 207, 208,
 210, 213, 214, 220, 222, 224, 228,
 229, 236, 238, 248, 253, 255, 256,
 257, 260, 271, 277, 299, 300, 301,
 304, 306, 309, 312, 315, 320, 335,
 338, 342, 343, 346, 350, 352, 356,
 363, 367, 370, 371, 374, 407, 461,
 474, 475, 485, 492, 493, 499, 517,
 518, 521, 523, 525, 564, 566, 567,
 568, 569, 570, 602, 615, 621, 622,
 624, 625, 626 ayrıca bk. Dımaşq-ı
 Şâm ve Dımaşq
 ŞÂM 566
 Şamâḥi 446, 528
 Şamâḥi Kâl'ası 528
 Şâmât 346, 407
 Şâmî 374
 Şâmîler 144, 154, 156, 157, 160, 165,
 166, 167, 175, 176, 177, 181, 192,
 193, 206, 208, 220, 248, 299, 354
 Şâmiyân 142, 143, 154, 177, 191, 219,
 225, 259, 300
 Şâmiyyün 81, 160
 Şâm Kâl'ası 80, 94
 Şamlılar 145, 209

- Şaş 239, 548
 Şât 619
 Şäver 66, 67, 68
 Şäver (Vezir) 67
 Şäver bin Mücîr-i Sa'dî (Ebû Şücâ') bk.
 Ebû Şücâ' Şäver bin Mücîr-i Sa'dî
 Şebeş bin Rib'î 159, 165
 Şebîb 211, 344
 Şebîb 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 207, 208, 209, 210, 211, 212, 344
 Şebîb bin Yezîd bin Nu'aym bin Kays-ı
 Şeybânî 211
 Şebîb bin Yezid-i Hâricî 200
 Şebîb-i Hâricî 320
 Şeceretü'd-dür 84, 86
 Şeceretü'd-dür Ümm-i Halîl (Melike Nec-
 mü'd-din) bk. Melike Necmü'd-din
 Şeceretü'd-dür Ümm-i Halîl
 Şeddâd 544
 Şeb-nâme 550 ayrıca bk. Şâhnâme
 Şehrezûrî (Şihâbü'd-din) bk. Şihâ-
 bü'd-din-i Şehrezûrî (Şeyh)
 Şehribân 562, 621
 Şehrisebz 612
 Şehrizür 69, 525
 Şehsüvâr 496
 Şehsüvâr bin Süleymân 496
 Şekî 529
 Şekkâ 526
 Şemerkend 461
 Şemir bin Zi'l-cevşen 163
 Şemsü'd-din 89, 531, 532, 534
 Şemsü'd-din (Melik) 535
 Şemsü'd-din bin Yüsuf (Melik) 531
 Şemsü'd-din Ebü'l-Ferec İbn Cevzî 77 ay-
 rıca bk. Ebü'l-ferec İbn Cevzî ve İbn
 Cevzî
 Şemsü'd-din İbn Hâllikân 89 ayrıca bk.
 İbn Hâllikân
 Şemsü'd-din İltutmuş 530
 Şemsü'd-din-i Sicistânî (Melik) 545
 Şemsü'd-din Muhammed (Melik) 599
 Şemsü'd-din Muhammed bin Sel'us 92,
 93
 Şemsü'd-din Muhammed el-Çuhistânî
 473
 Şemsül-mülük İsmâ'il bin Böri 567
 Şeref Müsâ 82
 Şerefü'd-devle 557
 Şerefü'd-din bin Cevzî (İmâm) 430
 Şerh-i Muhtaşar-ı Telhîş 594
 Şerif Fahrü'd-devle Ebü Ali Hâmza 262
 Şerif Hasan Hân 447
 Şerif-i Kebîr-i 'Acemî 54
 Şerif Sâlim 74
 Şeyân Hân bin Cuci Hân bin Cengiz 606
 Şeybân 36
 Şeybân Ahmed bin Tolun 36
 Şeybân bin 'Adî 36
 Şeybânî 463
 Şeybânî (Muhammed) bk. Muhammed
 Şeybânî
 Şeybek 444, 463
 Şeybek Hân 443, 449, 462, 463, 464,
 465, 616
 Şeybek Hân bin Ebü'l-hayr-ı Özbek 443
 Şeybek Hân bin Şâh Budaç 463
 Şeybek Mîrzâ 465
 Şeyh Dem Kelle 453, 457
 Şeyh Ebü'l-Cennâb 574
 Şeyhî 256
 Şeyh-i Ekber 117
 Şeyh Künbâyi Târîhi 546
 Şeyh Maḥmûdî (Melik Mü'eyyed Ebü'n-
 Naşr) bk. Melik Mü'eyyed Ebü'n-
 Naşr Şeyh Maḥmûdî
 Şeyhün (Emir) 99
 Şeyli (Sultân) 592
 Şeytân 248, 457, 458
 Şî'a 156, 164, 377, 379, 396, 447, 455
 Şî'b Vak'ası bk. Vaç'a-i Şî'b
 Şihâb 545, 576
 Şihâb Seyfü'd-din 545
 Şihâb (Seyfü'd-din) bk. Seyfü'd-din Şihâb
 Şihâbü'd-din 475, 538, 598
 Şihâbü'd-din (Sultân) 597, 598
 Şihâbü'd-din Aḥmed (Melik Muzaffer) bk.
 Melik Muzaffer Şihâbü'd-din Aḥmed
 Şihâbü'd-din bin Alâ'ü'd-din 537
 Şihâbü'd-din bin Hâcer 475
 Şihâbü'd-din-i Sühreverdi (Şeyh) 573
 Şihâbü'd-din-i Şehrezûrî (Şeyh) 571, 577

Şihabü'd-din Maḥmūd bin Böri 567
 Şihabü'd-din Muḥammed Ebül-Muzaf-
 fer-i Ğürî 597
 Şi'iler 584
 Şirâz 313, 458, 462, 556, 557, 561, 565,
 590, 591, 592, 615
 Şir Hân 507
 Şir-h'ân (Cemâlü'd-din) bk. Cemâ-
 lü'd-din Şir-h'ân
 Şirküh 66, 67, 68
 Şirküh (Esedü'd-din) bk. Esedü'd-din
 Şirküh
 Şirvân 258, 446, 449, 455, 467, 482,
 526, 527, 528, 529, 595, 611
 ŞİRVÂN 526
 Şirvâniler 449
 Şirvânşâh 446, 448, 482, 528
 Şirvânşahiyan 529
 Şurât 289
 Şücâ' (Şâh) 592 ayrıca bk. Şâh Şücâ'
 Şücâ'î 93
 Şücâ'î 93
 Şücâ'î (Vezîr) 93
 Şükri 553
 Şümeysât 73
 Şuraḥbil bin Vers-i Hemedâni 157
 Şuraḥbil bin Zî'l-kele' 160, 165
 Şüreyḥ 167
 Şüreyḥ bin Hânî 215
 Şüreyḥ (Kâdi) 186

T

Taber 458
 Taberî (İbn Cerîr) bk. İbn Cerîr-i Taberî
 ve İbn Cerîr
 Taberistân 374, 375, 377, 407, 559, 577
 Taberiyye 81, 413
 Tabes 559
 Tâcü'd-devle bin Rıdvân 567
 Tâcü'd-devle Tutuş bin Alparslan 566
 Tâcü'd-din ez-Zîkr 576
 Tâcü'l-mülük Böri bin Tuğtegin 567
 Tağistân 528, 529
 Tâhir 109, 550, 553
 Tâhir bin Abdullâh 550
 Tâhir bin Muḥammed bin Ömer bin

Leys 553
 Tâhir bin Ömer 553
 Tâhiri (Şeyḥ) 107
 TÂHİRİYYE 550
 Tâhir-i Zül-yemîneyn 421, 550
 Tâhmâsb 450, 451, 452, 456, 528
 Tâhmâsb bin İsmâ'il 450
 Tâhmâsb (Şâh) 451, 516, 528
 Tâhmâsb Şâh 451, 464, 499, 500, 515,
 516
 Tâ'i' 425
 Tâ'if 173, 174, 244, 278, 304, 308, 315,
 335
 Tâ'i-li'llâh Abdül-Kerîm bin Muḥî' 425
 Taḳıyyü'd-din Aḥmed bin Ali bin Ab-
 dü'l-Kâdir (Maḳrîzî) 39
 Tâlâyi' 63, 64, 68
 Tâlâyi' bin Rüzziḳ 63, 64, 68
 Tâleḳân 584, 586
 Tâlḥa 422
 Tâlḥa bin Tâhir 550
 Tâliḳân 309
 Tanca 43, 213, 397
 Tangüt 586
 Târiḥ (*Mirḥ'and eseri*) 181 ayrıca bk.
Târiḥ-i Mirḥ'and
Târiḥ-i Abdül-Bâsıt-ı Hanefî 484
Târiḥ-i Belḥ 586
Târiḥ-i Benâketi 556
Târiḥ-i Caferi 362
Târiḥ-i İbn Eşîr 216 ayrıca bk. *İbn Eşîr*
Târiḥi
Târiḥ-i İbn Keşîr 259
Târiḥ-i Lâri 363
Târiḥ-i Maḳrîzî 60, 68, 74, 89, 102, 104
Târiḥ-i Mısr 93
Târiḥ-i Mirḥ'and 182, 274, 349, 386,
 397 ayrıca bk. *Târiḥ (Mirḥ'and eseri)*
Târiḥ-i Süri 37
Târiḥ-i Zihni 39
Târiḥül-hulefâ 408
Târiḥül-İ'lâm 386
Târiḥül-İslâm ve Vefeyâti'l-meşâhir ve'l-
A'lâm 76
Târiḥül-Mısrî 34
 Târîḳ 175

- ʔarsüs 34, 38, 421, 518, 522
 ʔaşacı Aḥmed Paşa bk. Aḥmed Paşa
 (ʔaşacı)
 ʔaşkend 461, 462
 ʔaşkendî 606, 608
 ʔaşkendî Tārîḫi 607
 ʔatar 86, 87, 88, 91, 95, 428, 435, 436,
 437, 438, 500, 529, 557, 580, 594,
 606, 609, 610, 612, 628
 ʔaṭar 110
 ʔaṭar (Melik) bk. Melik ʔaṭar
 ʔaṭar (Melik Zāhir Ebü'l-feth) bk. Melik
 Zāhir Ebü'l-feth ʔaṭar
 ʔatar Hân 500
 ʔatarlar 87
 ʔay 66
 ʔayyâr Bey 453
 ʔâz bin Tutḡay 99
 ʔâz bin Tutḡay (Emîr) 99
 Tebi'-i Ḥimyerî 185
 Tebrîz 103, 443, 444, 446, 448, 456,
 462, 467, 477, 483, 485, 487, 488,
 497, 528, 593, 594, 595, 596, 617
 Tebük 116
 Tebük Ğazâsı 253
 Teftâzânî (Sa'dü'd-dîn) bk. Sa'dü'd-dîn-i
 Teftâzânî
 Tehankîr 530
 Tehne 543
 Teke 447
 Tekina Hâtün 612
 Tekle (Muzafferü'd-dîn) bk. Muzaffe-
 rü'd-dîn Tekle
 Telingana 541
 Tell Faḫḫ 397
 Temîmoḡulları bk. Beni Temîm
 Temmâm 264
 Tendür 234, 235
 Terākime 441, 448, 489
 Tevvâbin 157, 166, 181
 Tezkire-i Devletşâh 484
 Tihâme 175, 461
 Timur 106, 444, 470, 474, 475, 485,
 486, 518, 527, 592, 593, 599, 605,
 612, 613, 614, 615
 Timur (Emîr) 614
 Timur-ı Gürgân 461, 469, 474, 485,
 526, 544, 591, 592, 595, 599, 607,
 613
 Timur-ı Gürgân (Emîr) 599
 Timur-ı Gürgân (Melik) 596
 Timur Beg 485, 517, 518
 Timur Hân 105, 466, 472, 592, 593,
 599, 606, 612, 613, 615
 Timur Kaan 604
 Timur-leng 105, 256, 259, 613
 Timurtaş İbn İlgâzi 568
 Tirmîz 228, 460, 464, 586
 Tirmîziler 586
 Tîzîn 492
 ʔırabozın 457, 524
 ʔoḡarîstân 553
 ʔoḡad 473, 475, 478, 494, 562, 618,
 622, 623
 ʔoḡat 473
 ʔoḡtamış 608
 ʔoḡtamış-ı Kebîr 608
 ʔoḡtamış Hân 606, 607, 608, 613, 615
 ʔoḡtamış Oḡlan 614
 ʔolun 31, 36
 ʔolun Câmî'i 94
 ʔolunî Nüh bin Esed-i Sâmani 31
 ʔoluniyân 31
 ʔOLUNİYÂN 31
 ʔomanbay 114, 115
 ʔomanbay (Melik Âdil) bk. Melik Âdil
 ʔomanbay
 ʔomanbay-ı Devâdâr 115
 ʔrablîs-i Ğarb 46
 ʔrablûs 59, 92, 95, 494, 497
 ʔübâl Hân 510
 Tuda Mengü bin ʔuḡrulca 607
 Tüdba 530, 531
 ʔüfân-ı Hâzret-i Nüh 579
 ʔufeyl bin Ca'de bin Hübeyre 159
 ʔuḡa Timur Hân 605
 ʔuḡc 35, 37
 ʔuḡc (Emîr) bk. Emîr ʔuḡc
 ʔuḡc bin Cuf bin Yelteḡin bin Fûrân bin
 Hâḡân 37
 ʔuḡluḡ Şâh 539, 540

Tuğluk Şah (Ġiyâsü'd-dîn) bk. Ġiyâsü'd-
 dîn Tuğluk Şah
 Tuğrul 558, 559, 564, 630
 Tuğrul-ı Selçukî 561
 Tuğrul-ı Selçukî (Melik) 56
 Tuğrul Beg 56
 Tuğrul Hân 564
 Tuğrul Melik 559
 Tuğrul Şah 562
 Tuğtekinogulları bk. Benî Tuğtegin
 Tuluy 587, 588, 603
 Tuluy bin Cengiz 587
 Tûnis 461
 Turâgay bin Bergel 612
 Tur Ali 474
 Tûrân 434, 461, 532, 579, 615, 621
 Tûrânşâh 83, 84, 561
 Tûrânşâh bin Şâlih Necmü'd-dîn Eyyüb
 83
 Tûrasan bin Ali bin Seyyid Ca'fer bin
 Seyyid Baḡtâl (Sultân) 618
 Tûrasan (Sultân) 618
 Turhâl 619
 Tûs 382, 432, 584
 Tûsî 433
 Tûsî (H'âce) bk. H'âce Tûsî
 Tutuş 566, 567, 622
 Tutuş bin Alparslan 622, 625
 Tutuş bin Alparslan (Melik Şâh) bk. Me-
 lik Şâh Tutuş bin Alparslan
 Tutuş bin Alparslan (Tâcü'd-devle) bk.
 Tâcü'd-devle Tutuş bin Alparslan
 Tuvâna 236
 Tûbbet 531
 Türk 4, 24, 80, 83, 101, 213, 225, 234,
 305, 310, 311, 312, 313, 314, 316,
 317, 397, 462, 546, 588, 613
 Türkân Ağa 613, 614
 Türki 450, 465, 470, 479, 522
 Türkistân 230, 234, 305, 407, 460, 461,
 462, 463, 474, 530, 531, 577, 580
 Türkler 87
 Türkmân 31, 73, 215, 474, 475, 476,
 481, 482, 489, 492, 493
 TÛRKMÂN 517
 Türkmânân 484, 518

Türkmân Hâtün 565
 Türkmânlar 492, 558, 585
 Türkmânlik 499
 Türkmen 617
 Tûster 216, 219, 462, 487
 Tüzün 424

U

Ubeyd bin Umeyr 168
 Ubeyd bin Ziyâd 356
 Ubeyd Hân bin Maḡmûd Sultân 449
 Ubeydî (Hâkim) bk. Hâkim Ubeydî
 Ubeydu'llâh 167, 171, 188, 215, 216,
 265
 Ubeydu'llâh bin Abdu'llâh bin Ömer 233
 Ubeydu'llâh bin Abdu'llâh bin Utbe 233
 Ubeydu'llâh bin Ebî Bekre 213, 215, 216,
 217, 218
 Ubeydu'llâh bin Ebî Ca'fer 287
 Ubeydu'llâh bin Me'cür 169
 Ubeydu'llâh bin Semüre 226
 Ubeydu'llâh bin Ziyâd 137, 141, 155,
 156, 158, 160, 161, 164, 165, 179,
 180, 181, 188
 Ubeydu'llâh bin Ziyâd bin Zabyân 193
 Ubeydu'llâh bin Zübeyr 154
 Ubeydullah b. Ziyad 149
 Ubeydu'llâh Hân bin Maḡmûd Sultân
 bin Şâh Budaḡ Sultân 465
 Ubeydu'llâh Mehdi 43
 Uğurlu Muḡammed (Nâşirü'd-dîn) bk.
 Nâşirü'd-dîn Uğurlu Muḡammed
 Uḡud 324
 Ukayloğulları bk. Benî Uḡayl
 Ukkâşe 195
 Uluḡ Beg 462
 Uluḡ Beg Mirzâ 462, 489
 Uluḡ Hân 538, 541
 Uluḡ Hân (Sultân) 544
 Uluḡ Hân bin Tuḡluk Şâh (Sultân) 542
 Ulu Muḡammed Hân 608
 Ulus 613
 Ulus Barlası 612
 Umeyr 197
 Umeyr bin Dâbi' et-Temimî 197
 Umeyr bin Târiḡ 173

Ummân 338, 341
 Ünücür 38, 40
 Ünücür Maḥmūd (Ebül-Ḳāsim) bk.
 Ebül-Ḳāsim Ünücür Maḥmūd
 Urbân 128, 150, 169, 194, 266, 352,
 375, 474
 Urve 173, 177, 190, 239
 Urve bin Muğire 204
 Urve bin Zübeyr 233
 Uşmüneyn 63
 Uşrüşene 405, 548
 Uṭārid 255, 351
 Urbe 141, 150, 153, 266
 Urbî 336
 Uzeyb 222
 Uzza 248

Ü

Ümeyye 186, 412
 Ümeyye bin Abdü'llāh 213
 Ümeyyeoğulları bk. Benî Ümeyye
 Ümmü Abdür-Raḥmān 150
 Ümmü Aşım Leylā bint Aşım bin Ömer
 bin Ḥaṭṭāb 276
 Ümmü Ḥabibe 119
 Ümmü Ḥalil 85
 Ümmü Ḥalil (Melike Necmü'd-din Şeceretü'd-dür) bk. Melike Necmü'd-din
 Şeceretü'd-dür Ümm-i Ḥalil
 Ümmü Halil Mu'tasım 84
 Ümmü Hâşim 182
 Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim 150, 151,
 180
 Ümmü Hişām Âişe bint Hişām bin İsmâ'il-i Maḥzümî 306
 Ümmü Hişām bint Hişām 342
 Ümmü Külşüm 195, 231
 Ümmü Külşüm bint Abdü'llāh 150
 Ümmül-benîn 230
 Ümmül-Ḥaccāc bint Muḥammed bin
 Yūsuf-ı Şekāfî 335
 Ümmül-Ḥakem 184, 230
 Ümmül-Ḥalil 85
 Ümmü Muḥammed 150, 230
 Ümmü Oşmān 230
 Ümmü Seleme 335

Ümmü Yezid 150
 Ürdün 343
 Üşame bin Münķız 68
 Üsküdār 627
 Üveys 286
 Üveys (Mu'izzü'd-din Sulṭān) bk. Mu'izzü'd-din Sulṭān Üveys
 Üveys (Sulṭān) 595
 Üveysül-Ḳaranî 286

V

Vācibül-vücüd 343, 470
 Vaḳ'a-i Otrār 583
 Vaḳ'a-i Şi'b 314
 Vāḳıdı 225, 260
 Vān 455, 456, 498, 524
 Varsaḳ 517, 521
 Varsaḳ Türkmānları 518
 Vāsıt 250
 Vāsıt 31, 56, 242, 246, 250, 299, 301,
 380, 407, 594
 Vāşiḳ 109, 382
 Vāşiḳ-bi'llāh 109
 Vāşiḳ-bi'llāh bin Mu'taşım 422
 Vefā Aziz 279
 Vefā Melik bin Naşırü'd-din 534
 Vefeyātül-a'yān 89
 Vekr' 267
 Vekr' bin Ebî Süd 265
 Veli Beg 440
 Velid 263, 337, 355
 Velid 137, 138, 229, 230, 231, 232, 233,
 236, 237, 239, 252, 253, 254, 256,
 257, 258, 260, 262, 263, 264, 278,
 280, 281, 295, 328, 332, 333, 334,
 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342,
 343, 345, 347, 357, 513
 Velid bin Abdül-Melik 232, 263, 328,
 349, 511, 513
 Velid bin Abdül-Melik bin Mervān 252
 Velid bin Hişām 237
 Velid bin Ḳa'ḳa' 316
 Velid bin Müslim 295
 Velid bin Utbe 139, 153
 Velid bin Utbe bin Ebî Süfyān 137
 Velid bin Yezid 298, 335, 337

Velid bin Yezid bin Abdü'l-Melik 332
 Vellâde bint Abbâs 263
 Verd 585
 Verşân 310
 Veys-i Kâranî 125
 Viğâhiye 267
 Viķāye 472, 473

Y

Yabġu 557, 558, 559
 Yâdigâr 440
 Yâfa Kâl'ası 31
 Yafeş 575
 Yaġıbaşan 621
 Yaġıbaşan (Melik Muẓaffer) bk. Muẓaffer
 Yaġıbaşan (Melik)
 Yaġıbaşan (Melik Niẓâmü'd-dîn) bk.
 Niẓâmü'd-dîn Yaġıbaşan (Melik)
 Yahyâ 264, 307, 397, 405, 413, 414, 415,
 416, 420
 Yahyâ (Hâzret-i) 260
 Yahyâ-yı Bermekî 402, 416
 Yahyâ bin Abdü'llâh 404, 405
 Yahyâ bin Abdü'llâh bin Hâsan bin İmâm
 Alî 404
 Yahyâ bin Bermekî 396
 Yahyâ bin Esed 548
 Yahyâ bin Hâkem bin Ebi'l-Âş 196
 Yahyâ bin Hâlid 396, 413, 414, 420
 Yahyâ bin Hâlid bin Bermek 403
 Yahyâ bin Sa'id 185
 Yahyâ bin Zekeriyyâ 156, 260
 Yaķan 557
 Ya'ķub 416, 552, 553
 Ya'ķub (Mîrzâ Sultân) 481
 Ya'ķub (Sultân) 479, 480
 Ya'ķub (Şâh) 447
 Ya'ķub Beg 447, 476, 478, 479, 551
 Ya'ķub Beg (Sultân) 479
 Ya'ķub bin Hâsan eţ-Ṭavîl 479
 Ya'ķub bin Hâsan eţ-Ṭavîl (Sultân) 446
 Ya'ķub bin İshâķ 43
 Ya'ķub bin Leys 550, 552, 553
 Ya'ķub bin Süfyân 161
 Ya'ķub bin Yeşek 416
 Ya'ķub Mîrzâ 479

Ya'ķub Şâh 447
 Yâķût 432, 433
 Yâķût (Kâtib) 432
 Yanık 611
 Yânis-i Hâfîzî (Ebü'l-feth) bk. Ebü'l-feth
 Yânis-i Hâfîzî
 Yanķoniya 619
 Yara 603, 604
 Yarlıġ Argun Hân 629
 Yaşşıçemen 628
 Yehüd 52, 247, 261
 Yehüdi 47, 51
 Yehüdiyân 178
 Yelboġa (Emîr) 100, 103
 Yelboġa-i Naşîri 103
 Yelboġa-i Naşîri (Emîr) 102, 103
 Yemânî 343
 Yemen 49, 56, 69, 75, 76, 178, 244, 309,
 338, 341, 363, 380, 384, 421, 461,
 600
 Yesâr 265
 Yeşrib 154, 196
 Yeşbek (Emîr) 496
 Yeşküroġulları bk. Benî Yeşkür
 Yevm-i Cîrûn 180
 Yezd 448, 458, 590
 Yezdân 199, 290, 309
 Yezdicerd bin Şehryâr 554
 Yezid 152
 Yezid 43, 116, 124, 126, 133, 134, 135,
 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
 151, 154, 180, 182, 186, 226, 228,
 231, 264, 267, 270, 273, 277, 293,
 296, 297, 300, 305, 324, 335, 338,
 339, 341, 342, 347, 348, 357
 Yezid bin Abdülmelik 275
 Yezid bin Abdü'l-Melik 274, 293, 294,
 295, 296, 297, 298, 301, 303, 304,
 306, 332
 Yezid bin Abdü'l-Melik bin Mervân 294
 Yezid bin Ebi Hâbib 287
 Yezid bin Ebi Keşşe 237
 Yezid bin Ebi Süfyân 117
 Yezid bin Ebi Ziyâd 161
 Yezid bin Hâlid 321

Yezîd bin Mu'aviye 136, 149, 156, 356, 365
 Yezîd bin Mühelleb 226, 227, 228, 236, 265, 267, 270, 287, 289, 298, 299, 300
 Yezîd bin Süleymân bin Abdü'l-Melik 343
 Yezîd bin Velîd 338, 341, 342, 343, 344, 346
 Yezîd bin Velîd bin Abdü'l-Melik 338
 Yezîd bin Velîd bin Abdü'l-Melik bin Mervân 340
 Yezîd b. Velîd 341
 Yezîdiler 149
 Yûhannâ Kilisesi bk. Kenîse-i Yûhannâ
 Yûnân 259, 260, 461, 478, 593
 Yûnânîler 258
 Yûnâniyyûn 255
 Yûnus 182
 Yûnus bin Meysere 130
 Yûnus Paşa (Vezîr) 520, 521
 Yûsuf 62, 96, 240, 242, 531
 Yûsuf (Hz.) 57, 119, 531
 Yûsuf (Kâra) 474, 485, 486, 487, 488
 Yûsuf (Mirzâ) 479
 Yûsuf-ı Türkmân (Kâra) bk. Kâra Yûsuf-ı Türkmân
 Yûsuf Âdilşâh 509
 Yûsuf Beg 478
 Yûsuf bin Abdü'llâh bin Selâm 277
 Yûsuf bin Abdü'l-Mecîd 64
 Yûsuf bin Barsbay (Melik Azîz Cemâlü'd-dîn) bk. Melik Azîz Cemâlü'd-dîn
 Yûsuf bin Barsbay
 Yûsuf bin Eyyûb (Şalâhu'd-dîn) bk. Şalâhu'd-dîn
 Yûsuf bin Eyyûb
 Yûsuf bin Kâra Mehemmed (Kâra) 485
 Yûsuf bin Muhammed-i Şekâfî 335, 346
 Yûsuf bin Muqtefi (Müstencid-bi'llâh) bk. Müstencid-bi'llâh
 Yûsuf bin Muqtefi
 Yûsuf bin Ömer 309, 330, 334, 335, 338, 343, 344
 Yûsufca Beg 478
 Yûsuf eş-Şabbâh-ı Hîmyerî 600
 Yûsufî 334

Z

Zâb 354
 Zâbilistân 577
 Zafer Hân 500, 538, 541
 Zâfir 62, 63
 Zâfir-bi-emri'llâh Ebû Manşûr İsmâ'îl 62
 Zâfir-bi'llâh 68
 Zâhir 54, 55, 428
 Zâhir Berkûk 109, 110, 111
 Zâhir-bi-emri'llâh Muhammed bin Nâşır 428
 Zâhir bin Hâkim 53
 Zâide bin Kudâme 193, 205
 Zamantı 496
 Zâtül-'ırk 367
 Zeber-dest 376
 Zebîd 461
 Zehebi 171
 Zehrâ 150, 155
 Zehrî 506
 Zekeriyâ bin İbrâhîm 109
 Zekeriyâ bin İbrâhîm bin Muhammed 109
 Zemaşşeri 124
 Zemzem 77 ayrıca bk. Çah-ı Zemzem
 Zengî (Kuţbu'd-dîn) bk. Kuţbu'd-dîn Zengî
 Zengî (Muzafferü'd-dîn) bk. Muzafferü'd-dîn Zengî
 Zerķâ 182
 Zerkâkiogulları bk. Benü Zerķâki
 Zevc-i Betül 456
 Zeyd bin Ali 307
 Zeyd bin Ali bin İmâm Hüseyin 356
 Zeyd bin Hârişe 253
 Zeyd bin Şâbit 246
 Zeyd bin Vâkıd 260
 Zeyne'l-âbidin 358, 591
 Zeyne'l-âbidin (İmâm) 140, 141, 142
 Zeyne'l-âbidin Şâh 592
 Zeynel Beg 478
 Zeynel bin Hasan Beg 477
 Zeynü'd-dîn Hâccî (Melik Muzaffer) bk. Melik Muzaffer Zeynü'd-dîn Hâccî
 Zeynü'd-dîn Hâccî (Melikü's-Şâlih) bk.

- Melikü's-Şâlih Zeynü'd-din Hâccî
 Zıbyân bin Amr-ı Teymî 173
 Zîc-i İlhâni 433
 Zihni 39
Zihni Tarihî bk. *Tarih-i Zihni*
 Ziyâd 324
 Ziyâd bin Ebîh 124
 Ziyâd bin Nün 116
 Zuhal 255
 Zübeyde 409, 410, 420
 Zübeyde Hâtün 278, 410, 420
 Zübeyde Hâtün bint Ebü Ca'fer Manşür
 408
 Zübeyr 122, 176, 189, 191, 327
 Zübeyr bin Adî 249
 Zübeyr bin Avvâm 154
 Zübeyr bin Mütevekkil (Mu'tez-bi'llah)
 bk. Mu'tez-bi'llah Zübeyr bin Müte-
 vekkil
 Züfer bin Abdu'llah el-Kilâbî 179
 Zühre 255
 Zühre bin Cevne 207
 Zül-celâl 125
 Züleyhâ 419
 Zül-fekâr 215
 Zül-ğadriyye 491
 ZÜ'L-ĞADRİYYE 491
 ZÜ'L-ĞADRİLI 439
 Zül-ğadrlı 483, 491, 492, 494, 495, 498,
 499, 500
 Zül-ğadrlı Türkmänları 492
 Zül-ğadroğlı Alâ'üd-devle 448
 Zümürüd 568
 Zümürüd Hâtün 568
 Zü'n-nün 563, 623, 624, 626
 Zü'n-nün (Melik) 563, 624, 626
 Zü'n-nün Argün 444
 Zü'n-nün Argün (Emîr) 444
 Zü'n-nün bin Muḥammed 623
 Züräre bin Evfâ 198